

e-ISSN: 2687-2811

IBAD

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

YIL/YEAR: 5

SAYI/ISSUE: 6

KIŞ
WINTER

2020

AMAÇ

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir. Dergimiz 2019 yılından itibaren kış, yaz ve güz olmak üzere yılda üç defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Gerekli görüldüğü takdirde özel sayı(lar) da yayımlanır.

IBAD, Türkçe ve İngilizce dillerinde alanına yenilik getiren özgün veya derleme makalelere yer verir. Dergi, makaleler yanında bilimsel çeviri ve kitapların tanıtımlarını da yayımlar.

IBAD'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

KAPSAM

IBAD'da insan ve toplum bilimlerinin tüm alanları ile (iktisat, işletme, maliye, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, edebiyat, tarih, psikoloji, sosyoloji, felsefe, eğitim bilimleri, dilbilimi, din bilimleri, güzel sanatlar vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası atanmaktadır.

IBAD'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, yayımdan önce intihal denetiminden geçirilir. İntihal denetimi *iThenticate* veya benzeri bir intihal tarama paket programı aracılığıyla gerçekleştirilir ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %30'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. Ancak ele alınan konunun içeriğine göre bu oran %50'ye kadar çıkabilir.

IBAD, yurtiçi veya yurtdışında akademik konferans, sempozyum, çalıştay vb. düzenler veya bunlara destek olur. Bu tür çalışmalarda sunulan bildirilerin tam metinlerine başka yerde yayımlanmamış olması kaydıyla yer verir.

Sayı: 6 – Kış 2020

ibadjournaleditor@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/ibad>

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir.

IBAD, Uluslararası indekslerce taranan uluslararası akademik hakemli bir e-dergidir. **IBAD**, aşağıda belirtilen dizinlerce taranmakta ve indekslenmektedir:

- DOAJ
- SOBIAD
- Google Scholar
- ASOS Index
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing),
- ResearchBib (Academic Resource Index),
- SIS (Scientific Indexing Service)
- I2OR (International Institute of Organized Research
- JournalFactor (JF)
- COSMOS IF
- IdealOnline
- Bielefeld Academic Search Engine (BASE)
- Rootindexing (RT)
- MIAR
- CiteFactor

IBAD, EBSCO, SCOPUS, E-SCI ve TÜBİTAK/ULAKBİM(TR) SBVT tarafından DİZİNLENMEK ÜZERE değerlendirme sürecindedir.

KURULLAR

Baş Editör

Doç. Dr. Hayrullah KAHYA, Türkiye

hayrullahkahya@hotmail.com

Alan Editörleri

(Unvana göre alfabetik olarak dizilmiştir.)

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN, Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, Indiana Üniversitesi, ABD

Doç. Dr. D. Neslihan BAY, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Süleyman Murat YILDIZ, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yeşim ÖZER ÖZKAN, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Zafer DURDU, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR, Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ÖZMEN, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

Dil Editörleri

Dr. Eda Ermagan Çağlar, Türkiye

Yasemin Temirci, Almanya

Danışma/Yayın Kurulu

(Unvana göre alfabetik olarak dizilmiştir.)

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN

Selçuk Üniversitesi, TÜRKİYE

Prof. Dr. John WENDEL

Dokkyo Üniversitesi, JAPONYA

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI

Indiana Üniversitesi, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Prof. Dr. Meltem ONAY

Celal Bayar Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Marmara Üniversitesi, TÜRKİYE

Doç. Dr. Nazile ABDULLAZADE

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, AZERBAYCAN

Doç. Dr. Senija TAHIROVIC

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Doç. Dr. Toğrul HALİLOV

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAYCAN

Doç. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA

Sains Malaysia Üniversitesi, MALEZYA

Dr. Öğr. Üyesi Admir MULAOSMANOVIĆ

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EKŞİ

Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Ali YILDIZ

Yıldız Teknik Üniversitesi TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Elena TILOVSKA-KECHEDJI

"St.Kliment Ohridski" Üniversitesi, MAKEDONYA

Dr. Öğr. Üyesi Fatma YAŞAR EKİCİ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Nalan SINAY

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, KKTC

Dr. Öğr. Üyesi Selvira DRAGANOVIĆ

International University of Sarajevo, BOSNA HERSEK

Hakem Kurulu

(Unvana göre alfabetik olarak dizilmiştir.)

Prof. Dr. Arda ARIKAN, Türkiye

Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN, Türkiye

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA, Azerbaycan

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Türkiye

Prof. Dr. John WENDEL, Japonya

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, Amerika Birleşik Devletleri

Prof. Dr. Meltem ONAY, Türkiye

Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ, Türkiye

Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ, Türkiye

Prof. Dr. Şahmurat ARIK, Türkiye

Doç. Dr. Artun AVCI, Türkiye

Doç. Dr. Ebru KARAMAN, Türkiye

Doç. Dr. Hasip SAYGILI, Türkiye

Doç. Dr. Medine YILMAZ, Türkiye
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ, Türkiye
Doç. Dr. Oğuz YILDIRIM, Türkiye
Doç. Dr. Senija TAHIROVIC, Bosna Hersek
Doç. Dr. Toğrul HALİLOV, Azerbaycan
Doç. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA, Malezya
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EKŞİ, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ali FİDAN, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Benan YÜCEBALKAN, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Elena TILOVSKA-KECHEDJI, Makedonya
Dr. Öğr. Üyesi Eray YAĞANAK, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Esin SEZGİN, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fatma CESUR, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Emre GÖKTÜRK, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nalan SINAY, KKTC
Dr. Öğr. Üyesi Nurten KİMTER, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer GEDİK, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömür Hakan KUZU, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sezai ÖZTOP, Türkiye
Dr. Sevilay ARSLAN, KKTC

AIM

IBAD Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed academic e-journal, published with the aim of covering original and quality articles in social sciences and humanities in a scientific manner. As of 2019, our journal is published triannually: in winter, summer, and fall. Special issues are also published when necessary.

IBAD includes original and/or review articles in Turkish and English that bring novelty to their fields. Beside the articles, the journal publishes scientific translations and book reviews.

Scientific and legal responsibility of the articles published in *IBAD* belong to the authors. All rights of the published articles belong to *IBAD Journal of Social Sciences*, and they must not be published fully or partly, multiplied, or transferred to electronic media without the consent of the publisher.

SCOPE

IBAD includes original and quality scientific articles related to every field of humanities and social sciences (i.e., economics, management, finance, political science, international relations, literature, history, psychology, sociology, philosophy, educational sciences, linguistics, religious sciences, fine arts, etc.). DOI number is assigned to all articles published in the journal.

Articles that follow the writing rules and submitted to *IBAD* go through plagiarism auditing before publishing. Plagiarism check is done by *iThenticate* or a similar plagiarism detection service, and the similarity index should not be over 30%. However, this index can get up to 50% depending on the content and the topic at hand.

IBAD organizes and supports academic conferences, symposiums, and workshops that are domestic and/or abroad. It includes full texts of notices presented in such, unless they are published somewhere else before.

Issue: 6 – Winter 2020

ibadjournaleditor@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/ibad>

IBAD Journal of Social Sciences, is an international peer-reviewed academic e-journal, published with the aim of covering original and quality articles in social sciences and humanities in a scientific manner.

IBAD is an international peer-reviewed academic e-journal that is indexed by international indices. **IBAD** is scanned and indexed by the indices stated below:

- DOAJ
- SOBIAD
- Google Scholar
- ASOS Index
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing),
- ResearchBib (Academic Resource Index),
- SIS (Scientific Indexing Service)
- I2OR (International Institute of Organized Research
- JournalFactor (JF)
- COSMOS IF
- IdealOnline
- Bielefeld Academic Search Engine (BASE)
- Rootindexing (RT)
- MIAR
- CiteFactor

IBAD is in the evaluation process to be indexed by EBSCO, SCOPUS, E-SCI & TUBITAK/ULAKBIM(TR) SBVT.

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief

Assoc. Prof. Dr. Hayrullah KAHYA, Turkey

hayrullahkahya@hotmail.com

Editorial Board

(In alphabetical order, based on titles)

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN, Selçuk University, Turkey

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, Indiana University, USA

Assoc. Prof. Dr. D. Neslihan BAY, Eskişehir Osmangazi University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Süleyman Murat YILDIZ, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Yeşim ÖZER ÖZKAN, Gaziantep University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Zafer DURDU, Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

Assist. Prof. Dr. Hülya KAYA HASDEMİR, Muş Alparslan University, Turkey

Assist. Prof. Dr. Necmettin ÖZMEN, İstanbul Sabahattin Zaim University, Turkey

Language Editors

Dr. Eda Ermagan Çağlar, Turkey

Yasemin Temirci, Germany

Advisory Board

(In alphabetical order, based on titles)

Prof. Dr. Asuman BALDIRAN

Selçuk University, TURKEY

Prof. Dr. John WENDEL

Dokkyo University, JAPON

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI

Indiana University, USA

Prof. Dr. Meltem ONAY

Celal Bayar University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Marmara University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Nazile ABDULLAZADE

Azerbaycan Devlet Pedagoji University, AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Senija TAHIROVIC

International University of Sarajevo, BIH

Assoc. Prof. Dr. Toğrul HALİLOV

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA

Sains Malaysia University, MALEYSIA

Assist. Prof. Dr. Admir MULAOSMANOVIĆ

International University of Sarajevo, BIH

Assist. Prof. Dr. Ahmet EKŞİ

Kocaeli University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Ali YILDIZ

Yıldız Teknik University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Elena TILOVSKA-KECHEDJI

"St.Kliment Ohridski" University, MACEDONIA

Assist. Prof. Dr. Fatma YAŞAR EKİCİ

İstanbul Sabahattin Zaim University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Nalan SINAY

Uluslararası Kıbrıs University, TRNC

Assist. Prof. Dr. Selvira DRAGANOVIĆ

International University of Sarajevo, BIH

Referee Board

(In alphabetical order, based on titles)

Prof. Dr. Arda ARIKAN, Turkey

Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN, Turkey

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA, Azerbaijan

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU, Turkey

Prof. Dr. John WENDEL, Japon

Prof. Dr. M. Nazif SHAHRANI, USA

Prof. Dr. Meltem ONAY, Turkey

Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ, Turkey

Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ, Turkey

Prof. Dr. Şahmurat ARIK, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Artun AVCI, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Ebru KARAMAN, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Hasip SAYGILI, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Medine YILMAZ, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Oğuz YILDIRIM, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Senija TAHIROVIC, BIH
Assoc. Prof. Dr. Toğrul HALİLOV, Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Wan Ahmad Jaafar WAN YAHAYA,
Malaysia
Assist. Prof. Dr. Ahmet EKŞİ, Turkey
Assist. Prof. Dr. Ali FİDAN, Turkey
Assist. Prof. Dr. Benan YÜCEBALKAN, Turkey
Assist. Prof. Dr. Elena TILOVSKA-KECHEDJI, Macedonia
Assist. Prof. Dr. Eray YAĞANAK, Turkey
Assist. Prof. Dr. Esin SEZGİN, Turkey
Assist. Prof. Dr. Fatma CESUR, Turkey
Assist. Prof. Dr. İbrahim Emre GÖKTÜRK, Turkey
Assist. Prof. Dr. Nalan SINAY, TRNC
Assist. Prof. Dr. Nurten KİMTER, Turkey
Assist. Prof. Dr. Ömer GEDİK, Turkey
Assist. Prof. Dr. Ömür Hakan KUZU, Turkey
Assist. Prof. Dr. Sezai ÖZTOP, Turkey
Dr. Sevilay ARSLAN, TRNC

Özgün Araştırmalar

1. [Küreselleşme ve Medya-Ekonomi Politikası Bağlamında Reklamveren Unsurunun Rolü: Türkiye’de Yayınlanan Reklamlarda Kültürün Aktarılması Üzerine Bir İnceleme](#)
Sayfalar 1 - 19
Berkant YILMAZ , Burcu YAMAN AKYAR
2. [UNESCO Dünya Miras Alanlarında Somut Olmayan Değerlerin Somut Değerlerle Birlikte Ele Alınması](#)
Sayfalar 20 - 34
Tansu DEĞİRMENCİ , Nezihat KÖŞKLÜK KAYA
3. [Ortaöğretim 9. ve10. Sınıf Biyoloji Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler](#)
Sayfalar 35 - 45
Esra Özay köse , Şeyda GÜL
4. [Bursa Müzesi’ndeki İki Erkek Portresinin Yeniden Değerlendirilmesi](#)
Sayfalar 46 - 53
Yaşar ARLI
5. [Yabancı Öğrencilerin Turizm Eğitimi Algılarının ve Sorunlarının Belirlenmesi: Giresun Üniversitesi Üzerine Bir Araştırma](#)
Sayfalar 54 - 67
Hakan AKYURT
6. [Bilimkurgu Filmlerinde İç Mekân Özelinde Görsel Manipülasyona Dair Okumalar: Matrix Örneği](#)
Sayfalar 68 - 86
Burcu YILDIRIM , Deniz DEMİRARSLAN
7. [Mesleki Tükenmişlik, Makyavelizm, Psikolojik Sözleşme İhlali ve Demokratik Liderlik Arasındaki İlişkilerin Smartpls ile Analizi](#)
Sayfalar 87 - 101
Yavuz Kağan YASIM
8. [Rıza Tevfik’in Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe Şiirine Yansıyan Romantik Sanat Algısı](#)
Sayfalar 102 - 116
Ulaş BİNGÖL
9. [Adaylık Eğitimi Uygulama Sürecinin Aday Öğretmenlerin Görüşlerine Göre İncelenmesi](#)

- Sayfalar 117 - 131
Salih AKYILDIZ , Taner ALTUN , Şengül KASIM
10. [Gastronomi Temalı Festivaller Üzerine Yapılmış Çalışmaların Bibliyometrik Analizi](#)
Sayfalar 132 - 144
Aylin AKTAŞ ALAN , Özlem ŞEN
11. [Terörizmin Tarihsel Gelişimi Bağlamında Türkiye'nin IŞİD İle Mücadelesi: Yabancı Terörist Savaşçılar Örneği](#)
Sayfalar 145 - 160
Şeref ÇETİNKAYA
12. [Stratejik Yönetimde Denetim Sürecinin Çarpan \(Çoğaltan\) Etkisinin İncelenmesi](#)
Sayfalar 174 - 183
A. Turan ÖZTÜRK
13. [Yasal Mevzuat Işığında Denetçi Bağımsızlığı](#)
Sayfalar 184 - 203
Fatma AKYÜZ , Ali KESTANE
14. [Uzaktan Çalışanlar İçin İnsan Kaynakları Yönetimi](#)
Sayfalar 204 - 220
Demet ÖZCAN
15. [Antalya/Konyaaltı Sahilinin Kullanıcı Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi](#)
Sayfalar 245 - 257
Tahsin YILMAZ , Rifat OLGUN , Serhat GÜL
16. [Google Trends 'Dolar' Aramaları İle Dolar Kuru Arasındaki İlişkinin Keşfi](#)
Sayfalar 258 - 271
Turan KOCABIYIK , Türker TEKER , Esra AKSOY
17. [BİST Şehir Endeksleri ile Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir ARDL Sınır Testi Uygulaması](#)
Sayfalar 272 - 284
İhsan Erdem KAYRAL
18. [Geleneksel Tekstil Ürün Tasarımlarının Değerlendirilmesi: Şanlıurfa Elbise Örtüleri](#)
Sayfalar 285 - 295
Feriha AKPINARLI , Pınar ARSLAN
19. [Sezen Aksu'nun Şiirlerinde Türk Edebiyatının İzleri](#)
Sayfalar 296 - 320
Derya KILIÇKAYA
20. [Örgütsel Bağlılığın Kişisel Özelliklere Göre Farklılıklarının İncelenmesi: Adana İli Alan Çalışması](#)
Sayfalar 321 - 343
Aylin SURAT , Harun POLAT
21. [Markaların Sosyal Medyada Gündem Kullanımı: Gerçek Zamanlı Reklamlar](#)
Sayfalar 344 - 365
Yasemin BOZKURT

22. [Özerklik Teorisi ve Sosyal İlişki Gereksinimi Ölçeğinin Türkçeye Adaptasyonu](#)
Sayfalar 366 - 377
Meşküre Hülya ÜNAL-KARAGÜVEN , Mukadder KARAMAN-EKŞİOĞLU , Çiğdem GÜL
23. [Klasik Batı Müziği Yaratılarında Boyutsal Seslendirme](#)
Sayfalar 378 - 389
Cihan IŞIKHAN
24. [Seramik Sanatında Suyun İzi](#)
Sayfalar 390 - 408
Yasemin TANRIVERDİ
25. [Türklerin Düğün Geleneklerinde Özgün Bir Tasarım: Gelin Habercisi Çengel](#)
Sayfalar 409 - 422
Kevser GÜRÇAN AKBAŞ
26. [Alan Gratz'ın "Refugee" ve Peter Härtling'in "Djadi, Flüchtlingsjunge" Adlı Romanlarında Mülteci Çocuklar](#)
Sayfalar 423 - 446
Hasret GÜNGÖR , Funda KIZILER EMER
27. [Bir Kaide Olarak Beden: İçim Dışım Bir](#)
Sayfalar 447 - 464
Arzu PARTEN ALTUNCU
28. [Hazırlık Sınıfında Kavram Haritası Destekli İngilizce Öğretiminin Kullanımı Üzerine Bir Karma Yöntem Çalışması](#)
Sayfalar 465 - 480
Tolga ÇAY , Fazilet KARAKUŞ
29. [Kentsel Metabolizma Kavramının Evrimi: Kentsel Metabolik Yönetişim](#)
Sayfalar 481 - 504
İsmet AKBAŞ

Derlemeler

1. [İşten Ayrılma Niyeti ve Toksik Liderliğin Etkisi](#)
Sayfalar 161 - 173
Rana Özyurt KAPTANOGLU
2. [Tufan Betimlemesi ve Sanattaki Yansımalarından Örnekler](#)
Sayfalar 221 - 244
Leyla KUBAT

Original Articles

1. [Globalization and the Role of the Media-Political Economy in the Context Factors Advertiser: Transferring Posted in Culture A Study on the ad in Turkey](#)
Pages 1 - 19
Berkant YILMAZ , Burcu YAMAN AKYAR
2. [Contribution of Tangible and Intangible Values to the Heritage of a Place: UNESCO World Heritage Site Examples](#)
Pages 20 - 34
Tansu DEĞİRMENÇİ , Nezihat KÖŞKLÜK KAYA
3. [Values Found in Secondary 9th and 10th Grade Biology Textbooks](#)
Pages 35 - 45
Esra Özay köse , Şeyda GÜL
4. [Reassessment of Two Male Portraits in Bursa Museum](#)
Pages 46 - 53
Yaşar ARLI
5. [Determination of Tourism Education Perceptions and Problems of Foreign Students: A Research on Giresun University](#)
Pages 54 - 67
Hakan AKYURT
6. [Readings on Visual Manipulation in Interior Space in Science-Fiction Films: The Matrix Case](#)
Pages 68 - 86
Burcu YILDIRIM , Deniz DEMİRARSLAN
7. [Analysis of Relationships Between Occupational Burnout, Machiavelism, Psychological Contract Breach, and Democratic Leadership](#)
Pages 87 - 101
Yavuz Kağan YASIM
8. [The Perception of Romantic Art Reflected in Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Muhasebe Written by Rıza Tevfik](#)
Pages 102 - 116
Ulaş BİNGÖL
9. [Evaluation of Teacher Candidacy Training Process Based on Candidate Teachers' Views](#)
Pages 117 - 131
Salih AKYILDIZ , Taner ALTUN , Şengül KASIM
10. [Bibliometric Analysis of Studies on Gastronomic Themed Festivals](#)
Pages 132 - 144
Aylin AKTAŞ ALAN , Özlem ŞEN
11. [Turkey's Fight Against ISIS In The Context Of The Historical Development Of Terrorism: Example of Foreign Terrorist Fighters](#)

- Pages 145 - 160
Şeref ÇETİNKAYA
12. [An Analysis of the Multiplier Effect of Audit Process in Strategic Management](#)
Pages 174 - 183
A. Turan ÖZTÜRK
13. [Auditor Independence in the Light of Legal Legislation](#)
Pages 184 - 203
Fatma AKYÜZ , Ali KESTANE
14. [Human Resources Management For Teleworkers](#)
Pages 204 - 220
Demet ÖZCAN
15. [Evaluation of Antalya/Konyaaltı Coastline in Terms of User Satisfaction](#)
Pages 245 - 257
Tahsin YILMAZ , Rifat OLGUN , Serhat GÜL
16. [Interdependence Relation Among Google Trend Dollar Searches and US Dollar Rate](#)
Pages 258 - 271
Turan KOCABIYIK , Türker TEKER , Esra AKSOY
17. [Examining the Relationships Between BIST City Indices and Exchange Rates: An ARDL Bound Testing Application](#)
Pages 272 - 284
İhsan Erdem KAYRAL
18. [Evaluation of Traditional Textile Product Designs: Şanlıurfa Dress Covers](#)
Pages 285 - 295
Feriha AKPINARLI , Pınar ARSLAN
19. [Effect of Turkish Literature in Sezen Aksu's Poems](#)
Pages 296 - 320
Derya KILIÇKAYA
20. [Investigation of Organizational Commitment According to the Differences of Personel Characteristics: The Field Study of Adana Province](#)
Pages 321 - 343
Aylin SURAT , Harun POLAT
21. [Agenda Use of Brands in Social Media: Real Time Advertising](#)
Pages 344 - 365
Yasemin BOZKURT
22. [Self Determination Theory and the Adaptation of Need for Relatedness Scale \(NRS-10\) To Turkish](#)
Pages 366 - 377
Meşküre Hülya ÜNAL-KARAGÜVEN , Mukadder KARAMAN-EKŞİOĞLU , Çiğdem GÜL
23. [Spatial Sound Performances in Classical Music](#)
Pages 378 - 389
Cihan IŞIKHAN

24. [Trace of Water in Ceramic Art](#)
Pages 390 - 408
Yasemin TANRIVERDİ
25. [An Authentic Design in Turkish Wedding Culture: Gelin Habercisi Çengel](#)
Pages 409 - 422
Kevser GÜRCAN AKBAŞ
26. [The Refugee Children in the Novels of Alan Gratz's "Refugee" and Peter Härtling's "Djadi, Flüchtlingsjunge"](#)
Pages 423 - 446
Hasret GÜNGÖR , Funda KIZILER EMER
27. [Body as a Pedestal: I'm an Open Book](#)
Pages 447 - 464
Arzu PARTEN ALTUNCU
28. [A Mixed Methods Study on Using Concept Mapping Assisted English Teaching in A Preparatory Class](#)
Pages 465 - 480
Tolga ÇAY , Fazilet KARAKUŞ
29. [The Evolution of Urban Metabolism: Urban Metabolic Governance](#)
Pages 481 - 504
İsmet AKBAŞ

Review Articles

1. [Intending to Quit and the Effect of Toxic Leadership](#)
Sayfalar 161 - 173
Rana Özyurt KAPTANOGLU
2. [Flood Descriptions and Reflections in Art](#)
Sayfalar 221 - 244
Leyla KUBAT

Küreselleşme ve Medya-Ekonomi Politikği Bağlamında Reklamveren Unsurunun Rolü: Türkiye’de Yayınlanan Reklamlarda Kültürün Aktarılması Üzerine Bir İnceleme

Berkant Yılmaz^{1*}

Arş. Gör. Burcu Yaman Akyar²

Geliş tarihi: 28.09.2019

Kabul tarihi: 20.10.2019

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi

Sayı: 6 Sayfa: 1-19

Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 6%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Ege Üniversitesi, Türkiye,
yilmazberkant35@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-7309-8868

² İzmir Ekonomi Üniversitesi, Türkiye,
burcu.yaman@ieu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-3672-4102

* Sorumlu yazar

ÖZ

Küreselleşme ve medya-ekonomi politikği bağlamında reklamveren unsurunun rolünün incelendiği bu çalışmada, küresel ve yerel markaların reklamlarında kültürün nasıl aktarıldığı üzerine odaklanılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı medya ekonomi politikği çerçevesinde, medyanın ticari olarak yürürlüğünde rol oynayan reklamların (2018 yılında Türk televizyonlarında en uzun süre reklamveren markalar ve reklamları), reklamverenler boyutuna odaklanarak; medyada satın alınan süre bakımından küresel ve yerel markalar ayrımında nasıl değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktır. Aynı zamanda küresel ve yerel markaların yayınladıkları reklamlarda kültürün nasıl yansıtıldığını tespit etmek çalışmanın diğer önemli bir amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda içerik analizi yöntemiyle Medya Takip Merkezinin 2018 yılında yayınladığı raporların aylık olarak analizi gerçekleştirilerek, hangi markaların en uzun süre medyada yer aldıkları tespit edilmiş ve bu markalar arasından ilk dört sırada yer alan markanın (2 küresel - Vodafone ve Algida, 2 yerel – Turkcell ve Türk Telekom) reklamları (Vodafone: Altın Kulüp Ben Yaptım, Algida: Maraş Usulü Çifte Dövülmüş Dondurma, Türk Telekom: Birlikte Çok Güzeliz ve Turkcell: İşte Destek İşte Turkcell) amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenerek, Hofstede’in kültürel farklılıkları yansıtan dört ögesi esas alınarak (semboller, kahramanlar, ritüeller, değerler), göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında, 2018 yılında en uzun süre medyada yer alan ilk dört markanın; Türk Telekom, Algida, Turkcell ve Vodafone olduğu tespit edilmiştir. Bu markaların reklamları analiz edildiğinde ise en çok vurgulanan kültürel göstergelerin; birliktelik, paylaşım, milliyetçilik, samimiyet, kolektiflik ve aile kavramları olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Reklam, Küreselleşme, Ekonomi-Politik, Glokalizm.

Globalization and the Role of the Media-Political Economy in the Context Factors Advertiser: Transferring Posted in Culture A Study on the ad in Turkey

Berkant Yılmaz^{1*}
Res. Assist. Burcu Yaman Akyar²

First received: 28.09.2019
Accepted: 20.10.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 1-19
Year: 2020 **Session:** Fall

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 6%

¹ Ege Üniversitesi, Türkiye,
yilmazberkant35@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-7309-8868

² İzmir Ekonomi Üniversitesi, Türkiye,
burcu.yaman@ieu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-3672-4102

* Corresponding Author

ABSTRACT

In this study, the role of advertiser element in the context of globalization and media-economic policy is examined. This study focuses on how culture is transferred in the advertising of global and local brands. The main purpose of this study is to focus on the commercial dimension of advertising (the longest advertiser brands and advertisements on Turkish televisions in 2018) in the context of media economic policy by focusing on the size of advertisers; and how to vary the distinction between global and local brands in terms of time purchased in the media. Another important aim of the study is to determine how culture is reflected in the advertisements of global and local brands. In this context, monthly analysis of the reports published by the Media Monitoring Center in 2018 was carried out by content analysis method and it was determined which brands had been on the media for the longest time. In addition, the advertisements (Vodafone: Altın Kulüp Ben Yaptım, Algida: Maraş Usulü Çifte Dövülmüş Dondurma, Türk Telekom: Birlikte Çok Güzeliz ve Turkcell: İşte Destek İşte Turkcell) of the top four brands (2 global – Vodafone and Algida, 2 local – Turkcell and Turk Telekom) were examined using the semiotic analysis method of Hofstede’s four elements (symbols, heroes, rituals, values) showing cultural differences. In the light of the results obtained, the top four brands in the media for the longest time in 2018; Türk Telekom, Algida, Turkcell and Vodafone. When the ads of these brands are analyzed, the most emphasized cultural indicators; togetherness, sharing, nationalism, sincerity, collectivity and family.

Keywords: Culture, Advertising, Globalizations, Economic-Political, Glocalism.

GİRİŞ

Reklam ve kültür arasında tek yönlü bir ilişkinin varlığından öte, karşılıklı ve çift yönlü bir etkileşimden bahsetmek gerekir. Bir yandan kurdukları söylemsel yapı ve tüketicinin hayatına nüfuz edişleri göz önünde bulundurulduğunda, reklamların kültürel değişimlerde etkili olduğu tartışılırken; diğer bir açıdan bakıldığında ise reklam kültürel değerlerin tüketiciye sembolik yollarla aktarıldığı bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple, reklam çoğu zaman var olan sosyo-kültürel yapının gözlemlenebileceği ve analiz edilebileceği bir alan olarak ele alınmaktadır.

Reklam ve kültür arasındaki bu yoğun ilişki göz önünde bulundurulduğunda, küreselleşme ve pazarlama ekseninde yer alan tartışmalar çok daha kritik bir öneme sahip olmaktadır. Çünkü küreselleşme gün geçtikçe ekonomik, sosyal ve kültürel etkisini arttırırken, küresel markaların yerel pazarlardaki varlığı da beraberinde pazarlama faaliyetlerin doğrudan etkileyen sonuçları doğurmaktadır. Küresel markaların karşı karşıya kaldığı kültürel farklılıklar elbette bir zorluk alanı oluştursa da, küresel güç olarak nitelendirilen bu markalar bir çok yerel pazardaki hakimiyetlerini kültürel değerleri göz önünde bulundurarak korumaya devam etmektedir. Yerel kültür içerisinde varlığını sürdürmeye, tüketiciyi hem rasyonel hem de duygusal yönden yakalamaya ve yerel markalar ile giriştiği rekabet içerisinde üstünlük kazanmaya çalışan küresel markalar bu bağlamda geliştirdikleri global stratejiler ile çoğu zaman rekabetçi bir avantaj elde etmektedir. Ayrıca, küresel markaların sahip olduğu sermaye üstünlüğü ele alındığında ise reklamveren olarak pazardaki varlıklarının ekonomi politik görüş çerçevesinde değerlendirilmesi de dikkate değer sonuçlar vermektedir.

Bu bağlamda, bu çalışma, küreselleşme, reklam ve kültür kavramlarının kesiştiği alanları teorik bir yaklaşımla ele alırken, küresel ve yerel markaların kültürün yansıtılmasında kullandığı araçları yapılan reklam analizleri üzerinden tekrar değerlendirecektir. Reklamveren olarak küresel ve yerel markaların kültürel unsurları reklam içeriklerine ne şekilde eklemeye çalıştığını odaklanan çalışma, Hofstede tarafından geliştirilen kültürel soğan modeline göre incelenmiştir.

1. KÜRESELLEŞME VE MEDYA EKONOMİ POLİTİKASI

‘Küresel’ kavramından ilk olarak, teknolojinin belirleyiciliğine odaklanan (teknolojik determinist) yaklaşımın savunucusu Marshall McLuhan’ın “Komünikasyonda Patlamalar” (1960) isimli kitabında söz edilmiştir. McLuhan küreselleşmeden söz ettiği bu yeni süreç için ‘Global Köy’ kavramını kullanmış ve kavramı literatüre kazandırmıştır (Yurdakul vd., 2004, s. 420). McLuhan’ın “küresel köy” benzetmesiyle vurguladığı nokta, küreselleşmeyle beraber, herkesin birbirinden giderek daha fazla haberdar olduğu bir dünya düzenidir. “Küresel ölçekte işleyen ve sınırları aşarak toplumları, kurumları ve dünyayı birbirine daha bağlı duruma getiren süreçler” şeklinde ifade edilmektedir (Larrain, 1995, s. 207).

Köyler hane sayısının az olduğu ve bu bakımdan bireylerin birbiriyle oldukça fazla etkileşim olduğu yerlerdir. Meydana gelen bir olay veya bir durum oldukça hızlı yayılmaktadır. Bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşüm ve hızlı gelişme ile birlikte birbirinden milyonlarca kilometre uzaklıkta gerçekleşen bir olayı, köylerdeki haberler nasıl hızlı yayılıyorsa bizlerin de o hızda öğrenebilir hale geldiğini söylemek mümkündür.

1970’li yıllarda meydana gelen petrol krizi ve 1980’li yıllar itibariyle benimsenen neo-liberal politikalar ile birlikte postmodernizm söylemleriyle birlikte “küreselleşme” akımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Akbıyık ve Koç’a göre (2010, s. 1227), küreselleşme akımı; ekonomik, sosyal ve kültürel birçok alanda benzer ortak değerlerin yerel sınırları aşarak dünya genelinde kabulünü anlatmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Çokuluslu şirketlerin neoliberal politikalar ile ulus aşırı biçimde yaygınlaşması, ulaşım alanında, haberleşme ve bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler küreselleşmenin ve küresel köy anlayışının yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır. Bununla beraber

küreselleşme ekonomik, kültürel ve daha birçok alanı etkilediği için konu ile ilgili olumlu/olumsuz çeşitli görüş ve yaklaşımlar söz konusudur.

Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkilerine yönelik benimsenen görüşler genel olarak iki yaklaşım etrafında şekillenmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki, küreselleşmenin dünyayı tek bir pazar olarak gören kapitalizmin karşısında duran eleştirel yaklaşımdır. Bu yaklaşım, küreselleşmenin dünya genelinde yerel farklılıkları homojenleştireceğini ve kültürler, bireyler arası benzerlikleri arttırarak küresel düzeyde homojen bir dünya kültürünü oluşturduğu savunmaktadır. Konuya diğer bir perspektiften bakan ikinci yaklaşım ise, küreselleşmenin, kültürler ve bireyler arası ilişkilerin artmasına olanak tanıyan, etkileşimin artmasıyla beraber heterojen bir kültür yapısının oluşumuna katkıda bulunduğunu savunan olumlayıcı yaklaşımdır (Yurdakul vd., 2004, s. 422; Featherstone, 2013, s. 252). Fakat küreselleşmeye ilişkin en yaygın kabul gören yaklaşım, ilk olarak belirtilen tektipleştirme ve homojen dünya kültürünün oluşturulmak istendiğini varsayan yaklaşımdır. Ki bu yaklaşım, kitleler için üretim anlayışına dayanan Fordist üretim biçiminin yansımalarının kültürel boyutu olduğu yönünde kabul görmektedir.

Küreselleşmeyi bir süreç olarak ele alan Yaylagül’e göre (2010, s. 187-190) küreselleşme; SSCB’nin yıkılmasıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki çok uluslu şirketlerin dünya üzerinde kurmuş olduğu hegomonik yapının bir parçasıdır ve kapitalizmin meşrulaştırılmasında rol oynayan ideolojik bir kavramsallaştırma.

Küreselleşme sürecinde küresel tek bir pazar yaratmak için yerel farklılıkların homojenleştirilmesi yüksek bir öneme sahiptir. Bu noktada çok uluslu şirketler ve onların “küresel düşün yerel davran” politikaları karşımıza çıkmaktadır. Çok uluslu bir fast food (hızlı tüketim) markası Mc Donald’s, ürünlerinin ABD dışındaki farklı kültürel kodlara sahip ülkelerde kabulünü sağlayabilmek amacıyla o ülkelerin kültürel değerlerini ürünlerine yansıtmakta ve bu durum, “küresel düşün, yerel davran” politikasına başarılı bir örnek teşkil etmektedir (Yılmaz, 2017, s. 47).

Resim 1. Ford Orta Doğu Twitter Sayfası Paylaşımı

Kaynak: Twitter/@FordMiddleEast

Ford örneğini ele aldığımızda, Suudi Arabistan’da kadınların araba kullanması yasak olduğu için markalar tarafından yapılan reklamlarda kadınlara yer verilmezken, diğer ülkelerde kadınlara yer verilebilmektedir. Bu durum bize çok uluslu şirketlerin “küresel düşün yerel hareket et” stratejisini yansıtır niteliktedir. Yakın bir zamanda Suudi Arabistan’da kadınların ehliyet alıp araba kullanabileceğinin açıklanması üzerine Ford araba markası yeni oluşacak pazarda kendisine avantaj sağlayabilmek amacıyla reklamında çarşafly bir kadının dikiz aynasına bakışını fotoğraflamıştır.

Çokuluslu şirketler küreselleşmenin yaygınlaşmasında önemli olsa da tek başına yeterli değildir. Çünkü küreselleşmenin her bir boyutu bir enformasyon ve iletişim alt yapısı gerektirmektedir. Bu hizmet sağlanmadan çok uluslu şirketlerin işlemesi ve sürdürülebilirliği mümkün değildir. Starbucks markasını düşünürsek bu markalarda vakit geçiren müşteriler sosyal medya paylaşımları ile markayı bir “LoveMark” haline getirmemiş olsaydı, Starbucks’ın çok uluslu bir şirket olarak küreselleşmeye katkıda bulunması muhtemelen söz konusu olmayacaktı. Görüldüğü üzere pazarlar, müşteriler, bölgeler, ekonomiler, riskler, yatırımlar, vergi sistemleri hakkında bilgi sahibi ve bilgi akışı olmadan ulus-aşırı şirketler işlemesi ihtimaller dahilinde değildir. Bu bilgileri sağlamak için de küresel birer iletişim altyapısı gerekmektedir (Yaylagül, 2010, s. 191-196).

Yaşanan rekabet nedeniyle çok uluslu şirketlerin tercih edilebilirliği ve pazar hakimiyeti sağlayabilmesi kitle iletişim araçları ve medyaya duyduğu gereksinim önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Medyada daha çok ve daha uzun süre yer alan markalar, özellikle çok uluslu markalar iletişimin küreselleştirici etkisiyle kültürel kabullerini sağlamakta, ürün/hizmet sunduğu pazarda benimsenmesi kolaylaşmaktadır. Bu doğrultuda markaların reklamveren olarak medyaya hakim olması, kültürel yayılımı ve küreselleşmeyi hızlandıran bir “ekonomi-politik” faktörün varlığını gözler önüne sermektedir.

Reklam ve küreselleşme arasındaki ilişkinin bir diğer boyutu ise çok daha ekonomik bakımdan değerlendirilebilir. Küreselleşmenin gün geçtikçe gücünü sağlam bir zemine oturtması ile birlikte, özellikle küresel medya sistemleri de benzer köklü değişikliklere maruz kalmaktadır. Bu noktada, *reklam gelirlerine dayalı bir medya sisteminin varlığı*, küresel markaların tüm dünyaya yayılımları sürecinde önemli bir işlevsel rol üstlenmektedir. McChesney ve Schiller’e göre (2003, s. 10) küreselleşmenin şu anki reklama bağımlı medya sistemi olmadan bugün olduğu güçte ve etkide olmasının mümkün olmadığını çünkü reklamın ağırlıklı olarak “ekonomideki en büyük firmalar tarafından yapılan bir işletme harcaması olduğunu” belirtmektedir. Çünkü reklam gelirleri ile ayakta durabilen ticari medya sistemleri, özellikle kapital gücü elinde bulunduran küresel markaların reklam harcamaları ile önemli şekilde desteklenmektedir.

Aslında bu tartışmalar, özellikle 1980’ler sonrasında artan neoliberal politikalar ile birlikte medyanın ekonomi politikasına yönelik eleştirilerle oldukça paraleldir. “İktidarın örgütlenmesi ve toplumsal kaynakların eşitsiz bir şekilde dağılımı ile bunlar üzerindeki kontrolün, toplumsal yapının biçimlenmesi üzerindeki etkisini” temel alan eleştirel ekonomi politik görüş (Yaylagül, 2013, s. 216), neoliberal medya sistemleri ve reklam ilişkisine de odaklanmıştır. Gülseren Adaklı (2006, s. 34) bu dönemi tasvir ederken “Geleneksel medyanın (gazete, televizyon, radyo, sinema vb.) bir yandan dev holding şirketlerinin birer parçası durumuna” geldiğini ve özellikle uluslararası sermayenin yoğunlaşan neoliberal politikalar ile gücünü giderek arttırdığını belirtir.

Medya sektöründe sahiplik ve kontrol tartışmaları çerçevesinde de benzer şekilde, devlet ve sermaye sahiplerinin yanı sıra medya üzerindeki kontrol mekanizmalarından birinin reklamcılar olduğunu belirten Adaklı (2006, s. 77), medya içeriklerinin, yayın akışının, sunum biçimlerinin belirlenmesinde, reklamcıların, tüketici beğenileri ve memnuniyeti argümanı üzerinden oldukça güç sahibi olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan, reklamı “medya sektörünün motor gücü” olarak tanımlayan yazar, çokuluslu şirketlerin 1990’ların başından itibaren Türkiye pazarına yoğun ilgi göstermesi ile birlikte reklamcılık sektörünün de giderek küresel ve kurumsal bir yapıya büründüğüne dikkat çekmektedir (Adaklı, 2006, s. 253). Kısacası, küreselleşme ile birlikte yerel pazara giriş yapan sermaye sahibi çokuluslu markaların aynı zamanda birer reklamveren olarak değerlendirilmesi gerekliliğine dikkat çekmek gerekir. Ekonomi politik bakış açısı çerçevesinde, küresel markaların özellikle reklamveren olarak girdikleri toplumun medya sistemlerini de etkileri altına aldıkları söylenebilir.

Reklamveren olarak farklı pazara giren küresel markaların medya aracılığıyla topluma hitap ederken kabul görmek ve pazarda yer edinme arzuları söz konusudur. Bu alanda başarılı olabilmek için hizmet verilen pazardaki toplumun kültürünü bilmek hayati öneme sahiptir. Kültürel farklılıklar bu bağlamda belirlenecek reklam stratejisine yön vermektedir.

2. BİR ANLAMLANDIRMA SİSTEMİ OLARAK KÜLTÜR VE KÜLTÜREL FARKLILIKLAR

Tüketici davranışlarını açıklamada önemli bir yere sahip olan kültür, sosyo-kültürel faktörler kapsamında tüketici davranışını açıklamaktadır. Bu sosyo-kültürel faktörler; kültür, alt kültür, sosyal sınıf, danışma grupları ve aileden oluşmaktadır. Aynı zamanda kültür yaşam tarzı belirleyicilerinden biri olduğundan, yaşam tarzı faktörünü de kültürün öğeleri arasında saymak mümkündür (İslamoğlu ve Altunışık, 2013; Odabaşı ve Barış, 2016).

Hofstede kültürü, “bir toplumun üyelerini diğerlerinden ayıran ortak zihniyet” şeklinde tanımlamaktadır (Theaker, 2008, s. 466). Williams (1992, s. 11) ise kültürü, toplumsal bir anlamlandırma sistemi olarak ifade edilmektedir (Williams, 1992, s. 11). Bir diğer tanımlamaya göre ise kültür, bir grubun içinde hem bireysel hem de toplumsal yaşantıları biçimlendiren düşünce ve uygulama kataloğu olarak kabul edilmektedir. Ortaya konan bu yeni yorum sayesinde kültür artık, yaşamları biçimlendiren bir kalıp ve bir grubun toplu mirası olarak görülmektedir (Bauman, 2006, s. 32; Say, 2013, s. 140-141). Sosyal bilimciler ise kültürü, “öğrenilmiş davranış kalıpları” şeklinde tanımlamaktadır. Toplumsallaşma sürecinde kazanılan bir miras olan kültür, bireylerin, toplum içindeki davranışlarını belirlemede, neyin nasıl olması gerektiğini düzenlemektedir (Bozkurt, 2006, s. 91-92).

Çok geniş bir kavram olan kültüre ilişkin oldukça fazla tanım olduğu görülmektedir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, kültürün, tüketici davranışını etkileyen sosyo-kültürel bir faktör olduğu, toplumsallaşma sürecinde öğrenilmiş bir davranış kalıpları ve birey/toplumları birbirinden farklı kılan anlamlandırma sistemi olduğu görülmektedir. Kültüre yüklenen anlam bu denli yüksek iken kültürel *farklılıklar*¹ da haliyle önemli bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşme süreci pazarlamada, “kültür” faktörünü oldukça önemli bir hale gelmiştir. Modern dönemin aksine, günümüzde homojen bir dünya kültürünün varlığından bahsetmek pek doğru olmayacaktır. Özellikle postmodernizm ile birlikte, bireylerin kitlelerden bağımsız ayrı özelliklere sahip olduklarını ve bu özelliklerinin *ülkeden ülkeye farklılık*² gösterdiğini vurgulamak gerekmektedir. Bir ülkede başarılı olan bir stratejinin başka bir ülkede başarılı olacağına garanti yoktur, çünkü hedef kitlelerin kültürel özellikleri pazarlama stratejilerinin ve reklam uygulamalarının başarısında belirleyici rol oynamaktadır (Yurdakul vd., 2004, s. 422; Deneçli, 2013, s. 3). Bu noktada kültürel farklılıkları (dil, din, ırk, yaşam tarzı, olayları yorumlama biçimleri ve dünya görüşü) bilmek pazarlama profesyonellerine strateji geliştirme noktasında avantaj sağlayacaktır.

Aktuğlu ve Eğinli’ye göre (2010, s. 168), *kültürler arasındaki farklılık*³ların dikkate alınmaksızın aynı strateji ve planlarla hedeflenen tüm pazarlarda başarılı olmak, artık bir hayal olarak değerlendirilmektedir. Çünkü günümüzde insanlar evrensel kültürün bir parçası olsalar da hala yerel kültürlerinin etkisini de taşımaktadırlar. Bir ülkeye ve o ülkede yaşayan kişilere özgü normlar, değerler, alışkanlıklar, inançlar vb. nesilden nesile aktarılmakta ve böylece bir toplumu şekillendiren söz konusu unsurlar uluslararası alanda faaliyet gösteren işletmelerin başarı rotasını belirlemede etkili olmaktadır.

¹ Farklılık, genellikle sözlüklerde farklı olmak, benzersizlik, çeşitlilik, türdeş olmama, başkalık, ayrımlılık gibi ifadelerle tanımlanır (Barutçugil, 2011).

² George P. Murdock (1967) yaptığı çalışmalar ışığında kültürün her toplumda bulunan 72 adet ögesi olduğu sonucuna ulaşmıştır ve bunları “Kültürün Evrensel Öğeleri” olarak isimlendirmiştir. “Adlar, aile, batıl inançlar, dini kurallar, bayramlar, cenaze adetleri, evlilik, hediyeleşme, hukuk, yemek, yemek saati, ticaret şekli, tedavi olma, şaka yapma vb.” bu öğelerden bazılarıdır (Onurlu ve Zulfugarova, 2016, s. 500).

³ Edward T. Hall, insan hayatının içinde yaşadığı toplumun kültüründen doğrudan etkilendiğini, bu yüzden bireylerin kendilerini ve duygularını ifade ediş biçiminde kültürün önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Bu durum, kültürler arası farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle belirli bir kültüre özgü öğeler sadece “bağlam” temelinde anlaşılabilir (Aktuğlu ve Eğinli, 2010, s. 172).

Tüm bu tanımlamalar ve kavramsal çerçeve ışığında, kültürü yansıtan; aile, inanç, dil, seramoniler, ritüeller, değerler, semboller vb. çeşitli öğelerin olduğunu ve bunların toplumları birbirinden ayıran, farklılık katan unsurlar olduğu vurgulanmaktadır. Özetle, doğru ve etkili reklam ve pazarlama stratejileri hazırlayabilmek, ancak toplumların kültürlerini ve kültürel farklılıklarını iyi tanımak ile mümkündür.

3. KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN REKLAMLARA YANSIMASI: KÜRESEL, YEREL, KÜYEREL REKLAM STRATEJİLERİ

Robertson’a göre (1999, 34), küreselleşme pek çok alanda olduğu gibi reklamcılık alanında da önemli bir unsur haline gelmiştir. Çünkü reklamcılık hem kurumsal anlamda hem de reklam yaratım süreci anlamında farklı kültürlerin bir arada var olduğunun açıkça görülebileceği sektörlerin basında gelmektedir. Reklamcılık sektörü, ekonomiye, teknolojiye, sosyolojiye ve iletişime ait bilgileri bir arada kullanan bir disiplin olması nedeniyle küreselleşme sürecinde oyun kurucu role sahiptir (Gündel, 2010, s. 142).

Kültürün oluşturulması, aktarılması ve en nihayetinde yaygınlaştırılmasında iletişim/haberleşme teknolojileri, medya, reklamlar vb. sektörler önemli bayrak taşıyıcıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sektörler Fransız sosyolog Pierre Bourdieu tarafından “yeni kültür araçları” olarak tasvir edilmektedir.

Bu yeni kültür araçlarından özellikle reklâmlardaki kültürel iletişim, o kültürün tarihi, değerleri, normları, inançları ve görüşleri gibi çok geniş kapsamda bir ifadeye sahiptir (Taylor vd., 1996, s. 14). Bu bağlamda hedef kitle ile kültürel bir iletişim kurmanın yolu, kültürel özelliklerin dikkate alınarak reklam stratejilerinin belirlenmesine ve ortak bir dil yaratılmasına bağlıdır (Aktuğlu ve Eğinli, 2010, s. 168).

Bu bağlamda küreselleşme ile ön plana çıkan kültür ve kültürel farklılıklar değişkenleri markalar için, reklam stratejileri belirlenmeden önce bilinmesi gereken faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ürün ve hizmetin sunulduğu pazarda hedef kitle tarafından kabul görmek amacıyla kültürü yansıtan öğelerin reklam stratejilerinde kullanılması, kampanya başarısını etkileyen en önemli faktörlerdendir. Küresel markalar bu doğrultuda bazen küresel reklam stratejileri izleyerek standartizasyon uygulamaları gerçekleştirmekte, bazı durumlarda ise yerel veya ikisinin bütünleşmiş versiyonu kü-yerel (glokal) reklam stratejileri izleyerek adaptasyon uygulamaları gerçekleştirmektedirler.

3.1. Global Reklam Stratejileri ve Standartizasyon

Standardizasyon, markaların benzer mal veya hizmetle küresel pazarı hedefleyerek uluslararası pazarlama karması programının unsurlarını aynı biçime getirme çabası olarak tanımlanmaktadır. Küresel entegrasyonu temsil eden ve küresel endüstriler için oldukça uygun bir strateji olan standardizasyon; ülkelerarasında benzer pazar bölümleri oluştuğunda, müşterilerin benzer özellik arayışlarında, ürünlerin evrensel niteliklere sahip olması durumunda ve endüstriyel müşteriler benzer beklentiler içerisinde olduğunda izlenecek bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahin ve Kalyoncuoğlu, 2014, s. 91).

Çokuluslu markaların pazarlanma stratejileri bağlamında başvuru reklam stratejileri çok farklı isimler ile karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu stratejileri genellikle global (küresel), local (yerel) ve glokal (küyerel) reklam stratejisi olarak üçe ayrıldığını ifade etmek mümkündür. Fakat burada üzerinde durulması gereken en önemli nokta, global ve local her iki stratejinin de birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği gerçeğidir ki bu durum “glokal (kü-yerel)” stratejinin ortaya çıkışına neden olmuştur.

Küresel reklam, küresel markanın reklamını yaptığı her bir farklı ülkede yörede hakim olan dile uyarlayarak (genellikle ise orijinal dilini kullanarak), biçimi değiştirilmeksizin yayınlanan reklamlardır. Küresel reklamlar standart bir reklam stratejisi ve sunumları doğrultusunda oluşturuldukları için “*standartlaştırma stratejisi*” olarak da adlandırılırlar (Onurlu ve Zulfugarova, 2016, s. 496). Bu yaklaşıma göre, dünya tek bir pazardır ve tüketiciler benzer ihtiyaçlara sahiptir.

3.2. Yerelleşme, Küyerelleşme ve Adaptasyon Stratejileri

Pazarların gün geçtikçe birbirine benzemesine rağmen tüketicilerin yerel beklentilerinin artması, tüketici satın alma eğilimlerine etkileri önemli noktalara ulaşmıştır (Candemir ve Zalluhoğlu, 2010, s. 18). Konuya yönelik önemi fark eden pazarlama iletişimi uzmanları, dünyanın farklı ülkelerinde ulusal markaların konumlandırılmasında pazardaki yabancı rakiplere karşı bir strateji olarak, kültürel ve yerel temaları kullanmaya başlamışlardır. Bugün bu eğilim “yerelliğe yönelerek küreselliği korumak” şeklinde ifade edilmektedir. Bahse konu olan eğilim, yerel duyarlılıklara karşı hassas olunmasını ve hedef kitlelerin farklı özelliklerini dikkate almayı gerekli kılmaktadır (Yurdakul vd., 2004, s. 419).

Küreselleşmenin yaygınlaşması ile pazarlama sektörü de kapsam olarak gün geçtikçe genişlemekte ve yönetimi daha zor ve işletmelerin başarısı için oldukça önemli hale gelmektedir. Son yıllarda kültür faktörünün hem küreselleşme hem de küresel pazarların önünde ne kadar önemli bir belirleyici faktör olduğunun farkına varılması ile “küresel düşün yerel hareket et” felsefesinden yola çıkılarak “*glokal pazarlama*” anlayışı benimsenmiştir (Onurlu ve Zulfugarova, 2016, s. 493).

Glokal strateji yaklaşımı, standardizasyon ve uyarılma arasında bir denge ve uyumu kabul etmektedir. Global strateji yaklaşımının gereksinimlerini yansıtmamasının yanısıra yerel beklentileri de göz önünde bulundurmaktadır (Svensson, 2001, s. 16).

Reklamcılık sektöründe, küresel reklamların her pazara özgü farklı dillerde, farklı bir öykü içinde işlenmiş, yerel görüntüler ve yerel oyuncularla çevrilmiş reklam uygulamaları genel olarak “*glokal reklam*” olarak adlandırılır. Adaptasyon veya uyarılma olarak da isimlendirilen bu strateji, “küresel düşün yerel hareket et” felsefesi ile yerel özellikleri reklamda ön plana çıkarmakta ve pazara uygun reklam kampanyaları tasarlamaktadır (Onurlu ve Zulfugarova, 2016, s. 497).

Tanımlama ve kavramlardan yola çıkılarak glokal reklam stratejisi, dünyayı tek bir pazar olarak gören küresel pazarlama ve standartizasyondan farklı olarak yerel unsurları da önemseyen fakat aynı zamanda markanın küresel kimliğini de koruyan bir strateji olduğu görülmektedir. Glokal reklam stratejisini yansıtan “küresel düşün yerel davran” sözü olduğunu söylemek mümkündür. Bu stratejiye göre reklamlarda standartlaşmaya gidilmek yerine reklam yerel unsurlar ile bir bütün olarak adaptasyonu sağlanmaktadır.

4. YÖNTEM

Bu çalışmanın *temel amacı* medya ekonomi politikası çerçevesinde, medyanın ticari olarak yürürlüğünde rol oynayan reklamların (2018 Yılında Türk Televizyonlarında En Uzun Süre Reklamveren Markalar ve Reklamları), reklamverenler boyutuna odaklanarak; medyada satın alınan süre bakımından küresel ve yerel markalar ayrımında nasıl değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktır. Aynı zamanda küresel ve yerel markaların yayınladıkları reklamlarda kültürün nasıl yansıtıldığını tespit etmek çalışmanın *diğer önemli bir amacını* oluşturmaktadır.

Yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda bu araştırmada aşağıda yer alan iki temel araştırma sorusuna yanıt aranmıştır. Bu sorular:

- ❖ Türk Televizyonlarında 2018 yılında en uzun süre reklamveren markalar hangileridir ve bu markaların küresel/yerel dağılımı nasıldır?
- ❖ 2018 Yılında Türk Televizyonlarında en uzun süre reklamveren markalar, reklam içeriklerinde hangi kültürel göstergeleri kullanarak kültürün yansıtılmasına aracılık etmektedirler?

İki aşamadan oluşan bu araştırmanın ilk evresinde *içerik analizi yöntemi* ikinci evresinde ise *gösterebilimsel analiz yöntemi* kullanılmıştır. Araştırmanın içerik analizi kısmında elde edilen veriler niceliksel olarak ortaya konulduktan sonra *betimsel bir biçimde yorumlaması* gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ise en çok reklamveren 2 ulusal ve 2 küresel toplamda 4 markanın reklamları Hofstede’in

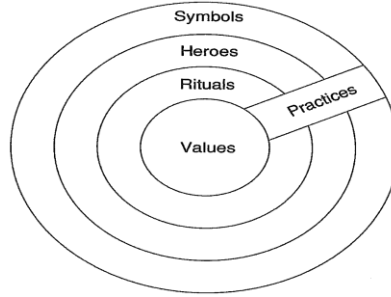
kültürü yansıtan göstergelere ve soğan yapısına (*kültürel soğan modeli*⁴) benzettiği boyutlara (semboller, ritüeller, kahramanlar ve değerler) göre göstergebilimsel analizi gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk aşamasında, Türkiye’de en çok reklamveren markaların verilerine ait içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Medya Takip Merkezi tarafından haftalık olarak yayınlanan “*En Çok Reklam Veren İlk 15 Marka*” araştırma verileri arasında her ayı temsilen 1 hafta olmak üzere veri seti örneklem olarak belirlenmiştir. Seçilen haftalık veriler içerisinde yer alan ilk 15 reklamveren marka arasından süre esas alınarak en çok reklamveren ilk 3 marka tespit edilerek analiz kısmına dahil edilmiştir.

Medya Takip Merkezinin yayınladığı verilerde en çok reklamveren markalar, hem reklam adeti bazında hem de süre/saniye bazında açıklanmaktadır. Bu araştırma kapsamında, en çok reklamveren markaların medyada yayınladıkları reklam adetleri yerine medyada satın aldıkları süre/saniye değişkenine odaklanılmıştır. Süre/saniye değişkenine odaklanılmasının nedeni ise, medya ekonomi politliği esas alındığında medya gelirlerinin reklam adeti üzerinden değil, reklamın medyada yer aldığı süreye göre belirlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın ikinci evresinde yukarıda da belirtildiği gibi en çok reklamveren 2 ulusal ve 2 küresel toplamda 4 markanın (Turkcell, Türk Telekom, Vodafone ve Algida) *reklamları*⁵ (Vodafone: Altın Kulüp Ben Yaptım, Algida: Maraş Usulü Çifte Dövülmüş Dondurma, Türk Telekom: Birlikte Çok Güzeliz ve Turkcell: İşte Destek İşte Turkcell) Hofstede’in kültürü yansıtan göstergelere ve soğan yapısına benzettiği kültürel boyutlarına (semboller, ritüeller, kahramanlar ve değerler) göre göstergebilimsel analizi gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. Hofstede’in Kültürel Soğan Modeli

Kaynak: De Mooiji, 2018: s. 81.

Soğan yapısının katmanlarında yer alan göstergeleri kısaca tanımlamak ve açıklamak gerekirse (De Mooiji, 2018: s. 81):

Semboller; Yalnızca ortak bir kültürü paylaşan bireyler tarafından ayırt edilebilecek, sözcükler, jestler, imajlar (görsel-resim) ve nesnelere oluşmaktadır. Örneğin dildeki belli bir sözcük ve jargon, bayraklar, giyim ve saç tarzları sembollerini yansıtmaktadır.

Kahramanlar; Bir toplumda değer verilen veya rol model olarak görülen ölü ve veya diri, gerçek veya hayali kişiler olarak ifade edilmektedir.

Ritüeller; Bir kültür içerisinde sosyal bir gereklilik olarak görülen kolektif aktiviteleri ifade eder. Örneğin; kutlamalar, diğer insanlara saygı gösterme biçimleri, sosyal ve dini seramoniler bu kategoriler altında değerlendirilmektedir.

⁴ De Mooiji, 2018, s. 81.

⁵ 2018 yılında en uzun süre reklam veren ilk dört sırada yer alan markaların (2 yerel 2 küresel) yine 2018 yılında yayınladıkları birer adet reklamları (amaçlı örnekleme yöntemiyle en anlamlı veri elde edilebileceği düşünülen reklamlar seçilmiştir).

Değerler; Kültürün merkezinde/çekirdeğinde yer alan kültürler ise; tutum, davranış, tercihlerimizi, inançlarımızı yönlendiren toplumsallaşma sürecinde öğrenilen kültürel standartlardır.

Hofstede’e göre, kültürü yansıtan 4 temel gösterge vardır. Bunlar; semboller, ritüeller, kahramanlar ve değerlerdir. Kültürel göstergeleri bir soğan yapısı benzerliği ile anlatan Hofstede, her bir göstergeyi soğanın bir katmanları olarak tasvir etmekte, soğanın en merkezinde yer alan değerlerin en derin kültürel gösterge olduğunu ifade etmektedir. Soğan yapısının en dışında yer alan semboller ise, en yüzeysel göstergeyi temsil etmektedir. Kahramanlar ve ritüeller ise bu iki katman arasında sıralanan diğer göstergeleri oluşturmaktadır.

5. BULGULAR

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir. 2018 yılında⁶ her bir ay, en uzun süre reklamı yayınlanan 3 reklamveren/marka’ya yönelik analizler gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda yayınlanan toplam 36 reklamın 16 farklı markaya ait olduğu görülmektedir. Bu durum bazı markaların birden fazla reklam verdiğini gösterir niteliktedir. 16 reklamveren markanın küresel ve yerel ayrımı kapsamında değerlendirildiğinde ise; 9 markanın yerel⁷, 7 markanın küresel olduğu görülmektedir.

Tablo 1. 2018 Yılı Aylara Göre En Uzun Süre Reklamveren Markalar ve Süreleri

	15-21 Ocak 2018	Süre (Sn)	29 Ocak-4 Şubat 2018	Süre (Sn)	19-25 Mart 2018	Süre (Sn)	16-22 Nisan 2018	Süre (sn)
1	Türk Telekom	39.225	Türk Telekom	43.879	Türk Telekom	38.818	Algida	27.518
2	Digiturk	16.042	Akbank	19.012	Vodafone	28.201	Turkcell	25.403
3	Denizbank	14.755	Trivago	17.565	Ziraat Bankası	19.022	Vakıfbank	21.875
	14-20 Mayıs 2018	Süre (Sn)	4-10 Haziran 2018	Süre (Sn)	23-29 Temmuz 2018	Süre (Sn)	30 Temmuz-5 Ağustos 2018	Süre (Sn)
1	Vodafone	28.414	Algida	38.109	Türk Telekom	33.436	Algida	35.985
2	Algida	27.345	Türk Telekom	22.560	Algida	32.444	Türk Telekom	25.659
3	Turkcell	26.599	Ziraat Bankası	19.695	Turkcell	20.420	Trivago	23.432
	24-30 Eylül 2018	Süre (Sn)	15-21 Ekim 2018	Süre (Sn)	5-11 Kasım 2018	Süre (Sn)	3-9 Aralık 2018	Süre (Sn)
1	Bim	41.468	Turkcell	24.201	Ziraat Bankası	18.344	Vodafone	19.666
2	Vodafone	12.936	Folkart	22.733	Socar	14.177	Turkcell	19.205
3	Clear	12.938	Garanti Bankası	15.201	İstikbal	13.612	Vakıfbank	17.317

Türkiye’de küresel ve yerel markanın yayınlanan reklamları sayı olarak ele alındığında; 2018 yılında Türk Telekom 6 kez en çok reklam veren marka olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Telekom’u

⁶ Medya Takip Merkezi tarafından yayınlanan haftalık raporlar doğrultusunda analizler gerçekleştirilmiştir.

⁷ Bazı markalar tamamen yerel olmamasına rağmen, Türk menşeli olması, küresel olamaması ve yerli olarak algılanması nedeniyle “yerel” olarak kabul edilmiştir (bkz. Turkcell)

sırasıyla şu markalar takip etmektedir; Algida ve Turkcell 5 kez, Vodafone 4 kez, Ziraat Bankası 3 kez, Vakıfbank ve Trivago 2 kez.

Yapılan analizler sonucunda en uzun süre yayınlanan reklamların komünikasyon/GSM markalarına ait olduğu görülmektedir. Bu durumun ülkemizde akıllı telefon kullanımının ve telefonla konuşma oranlarının yüksek olmasıyla (arz-talep) ilişkili olması muhtemeldir. GSM markalarını ise, banka reklamları takip etmektedir. Sonrasında ise dondurma ve diğer markalara yönelik reklamlar eşlik etmektedir.

Tablo 2. 2018 Yılında En Uzun Süre Reklam Veren İlk 4 Marka ve Toplam Yayınlanma Süresi

En Uzun Süre Reklam Veren İlk 4 Marka	Toplam Süre/Sn
Türk Telekom (Yerel)	203.577
Algida (Küresel)	161.401
Turkcell (Yerel)	115.828
Vodafone (Küresel)	89.217

2018 yılında en uzun süre reklam veren markalar incelendiğinde ise ilk dört sırada 2 yerel 2 küresel marka olduğu görülmektedir. En uzun süre reklamı yayınlanan reklamveren markanın, toplamda 203.577 dakika/saniye ile yerel bir marka olan Türk Telekom olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise 161, 401 dakika/saniye ile küresel bir marka olan Algida yer almaktadır. Üçüncü sırada, 115, 828 dakika/saniye ile yerel bir marka olan Turkcell bulunmaktadır. Dördüncü sırada ise 89,217 dakika/saniye ile küresel bir marka olan Vodafone yer almaktadır.

Reklam Analizleri

2018 yılında en uzun süre reklam veren ilk dört sırada yer alan markaların (2 yerel 2 küresel) yine 2018 yılında yayınladıkları birer adet reklamları (amaçlı örnekleme yöntemiyle en anlamlı veri elde edilebileceği düşünülen reklamlar seçilmiştir), Hofstede’in kültürü yansıtan göstergelere ve soğan yapısına benzettiği boyutlara (semboller, ritüeller, kahramanlar ve değerler) göre göstergibilimsel olarak analiz edilmiştir.

Tablo 3: Vodafone (Altın Kulüp Ben Yaptım) Reklam Analizi

Marka Reklamı: <i>Vodafone (Altın Kulüp Ben Yaptım) - Resim 2</i>				
				
Semboller		Kahramanlar	Ritüeller	Değerler
Görsel Sembol	Dilsel Sembol			
<ul style="list-style-type: none">• Vodafone logosu,• Marka rengi olan kırmızı, Türk tipi ev dekorasyonu• Türk kahvesi• Geleneksel orta yaş üstü Türk kadınları• Akıllı Telefon• Mutfak (çaydanlık, tencere)• Etamin (el işi)	<p>Ev Hanımı vurgusu</p> <p>Börek açmak</p> <p>“Ben”</p> <p>“Kadınlarımızın Elinden her iş gelir”</p>	<p>Örnek Türk Kadını</p>	<p>Altın günü</p>	<ul style="list-style-type: none">• Kolektif kültürü yansıtan gün buluşması• Toplumsal cinsiyet ve kadın rolleri• Yenilikçilik• Annelik• Tasarruf ve aile ekonomisi

İlk olarak analiz kapsamında küresel bir telekomünikasyon/gsm markası olan Vodafone’un, ülkemizde 2018 yılı içerisinde yayınladığı “Vodafone (Altın Kulüp Ben Yaptım)” Reklamı incelenmiştir.

Reklam genel olarak ülkemizde yaşanan toplumsal cinsiyet kapsamında “kadın” kavramına yüklenen anlamları “ev hanımı”, yaşamdan kesitler sunarak mizahsen bir dil ile çürütmeye çalışmıştır. Bunu yaparken ise Sertap Erener’in “Yeni Bir Ben Lazım” şarkısını reklama uyarlayarak “Ben Yaptım” şeklinde reklam jingle’ı haline getirilmiştir.

Reklam Hofstede’in kültürü yansıtan 4 boyut (semboller, kahramanlar ritüeller ve değerler) ile birlikte incelendiğinde ise şu veriler elde edilmiştir;

Reklamda yer alan semboller görsel ve dilsel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Reklamda yer alan marka logosu ve rengi, reklamın gerçekleştirildiği ve yaşamdan kesit olarak sunulan mekan (Türk tipi ev dekorasyonu, mutfak ve mutfakta yer alan çaydanlık ve tencere), Türk kahvesi, kadınlara atfedilen bir el işi olarak etamin, modern yaşamı yansıtan akıllı telefon ve geleneksel orta yaş üstü Türk

kadınları bu reklamın “görsel sembolleri”ni oluşturmaktadır. Dilimize pelesenk olan ve ev hanımı vurgusunu yansıtan “börek açmak” ve markanın kadınları yücelten “kadınlarımızın elinden her iş gelir” söylemi, reklamın “dilsel sembolleri” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reklamda “kahraman” figürü olarak zorluklarla mücadele eden, elinden her iş gelen “Örnek Türk Kadınları” kullanılmaktadır. Reklamda kadınların bir araya gelerek “altın günü” yapması Türk kültürünü yansıtan sosyal bir gelenek olması nedeniyle reklamda kullanılan “ritüel” olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklamda kullanılan “değerler” kapsamında, gün buluşması ile kolektif toplumsal kültüre, toplumsal cinsiyet rollerinde kadının algılanan ve olması gereken yere, yenilikçilik (teknolojiyi takip eden), annelik (çocuğu okuldan alan), tasarruf ve aile ekonomisi (1’i 10 yapmak, altın günü) gibi unsurlara odaklanmıştır.

Tablo 4: Algıda Maraş Usulü Çifte Dövülmüş Dondurma Reklam Analizi

Marka Reklamı: Algıda Maraş Usulü Çifte Dövülmüş Dondurma – Resim 3				
				
Kaynak: 06 Ocak 2019 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=s5sHqnx-b-gw adresinden edinilmiştir				
Semboller		Kahramanlar	Ritüeller	Değerler
Görsel Sembol	Dilsel Sembol			
<ul style="list-style-type: none">• Örgü örmek• Nazar boncuğu• Marka logosu• Marka ürünü (dondurma kutusu)	<ul style="list-style-type: none">• Maraş usulü dövme dondurma• Bir maniniz var mı?• Mani okumak• Kaşık bükme• Hey Maşallah	-	<ul style="list-style-type: none">Yaşlıların ziyaret edilmesiBirlikte İftar açmak	<ul style="list-style-type: none">Kolektif toplumu yansıtan birliktelik ve paylaşım

Göstergebilimsel analiz kapsamında küresel bir dondurma markası olan Algida’nın, ülkemizde 2018 yılı içerisinde yayınladığı “Algıda Maraş Usulü Çifte Dövülmüş Dondurma” Reklamı incelenmiştir. Reklamda, dini bir ay olan Ramazan ayında birlikteliği, geçmişe dayanan özlem temalı retro unsurları da (Bir Maniniz Yoksa) bünyesinde barındırmakta, tek başına yaşayan yaşlı kadına ailesiyle iftara gelmek için onu ziyaret eden küçük çocuk arasında yaşanan diyalog yer almaktadır.

Reklam Hofstede’in kültürü yansıtan 4 boyut (semboller, kahramanlar ritüeller ve değerler) ile birlikte incelendiğinde ise şu veriler elde edilmiştir;

Reklamda yer alan semboller görsel ve dilsel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Reklamda yer alan örgü örme, markanın ürünü (dondurma kutusu ve dondurma), nazar boncuğu, marka logosu bu reklamın “*görsel sembolleri*”ni oluşturmaktadır. Özellikle geçmiş zamanlarda sıklıkla kullanılan ve insanların müsait olup olmadıklarını sorduğumuz “Bir Maniniz Var mı?” sorusu, yaşlı kadının mani okuması, kaşık bükme deyişi, Hey Maşallah söylemi, Maraş Usulü Dövme Dondurma vurgusu, reklamın Türk kültürüne ilişkin “*dilsel sembolleri*” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reklamda herhangi bir “*kahraman*” unsuruna yer verilmezken, yaşlıların ziyaret edilmesi ve birlikte iftar açmak reklamda bir “*ritüel*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklamda kullanılan “*değerler*” vurgusu, kolektif toplumu yansıtan “birliktelik ve paylaşım” üzerine odaklanmıştır.

Tablo 5: Türk Telekom Birlikte Çok Güzeliz Reklam Analizi

Marka Reklamı: Türk Telekom Birlikte Çok Güzeliz - Resim 4				
				
Kaynak: 06 Ocak 2019 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=BYbcWfuNJZI adresinden edinilmiştir				
Semboller		Kahramanlar	Ritüeller	Değerler
Görsel Sembol	Dilsel Sembol			
Modern dans eden genç kadınlar	Mozart’ın senfonisinin yerel enstrümanlarla yeniden yorumlanması		Oyun oynamak (yağ satarım bal satarım)	Geleneksel ile modernin mozaiği
Akıllı telefon				Yenilik
Köy Okulu ve öğretmen/öğrenciler	Selçuklu motifi		Sema gösterisi	Sevgi
Öğrenci mavi önlükleri	“Yüzünüzdeki gülümsemenin parçası olmaktan gurur duyuyoruz.”	-	Yeşilçam kavuşma sahnesi	Yerellik/ Yöresellik
Semazenler				Modern aile
Muud Mobil Uygulaması (Müzik)	“Bizler aynı tablonun renkleriyiz”			Birliktelik
Karadeniz manzarası	“Birlikte çok güzeliz”			

Göstergebilimsel analiz kapsamında incelenen yerel reklamlardan ilki, bir telekomünikasyon/gsm markası olan Türk Telekom’un, ülkemizde 2018 yılı içerisinde yayınladığı “Birlikte Çok Güzeliz” reklamıdır. Reklamda genel olarak, geleneksel ve modern öğeler bir arada kullanılarak yaşamdan kesitin sunulduğu ve her alanda (eğitim, teknoloji, tarih, yaşam biçimi) toplumsal değişimin yaşanmasına rağmen, tüm farklılıklarıyla “birlikte güzel” bütün, bir ülke olduğumuzu vurgulanmaktadır.

Reklam Hofstede’in kültürü yansıtan 4 boyut (semboller, kahramanlar ritüeller ve değerler) ile birlikte incelendiğinde ise şu veriler elde edilmiştir;

Reklamda yer alan semboller görsel ve dilsel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Reklamda yer alan modern dans figürleri sergileyen kadınlar, teknolojik gelişimi yansıtan akıllı telefonlar ve sanal gerçeklik gözlüğü, köy okulu ve öğretmen/öğrencileri, öğrencilerin mavi önlüklükleri ve beyaz yakaları, Muud mobil uygulaması, Semazenler ve yöresel manzara (Karadeniz) “görsel semboller”ni oluşturmaktadır. Mozart’ın Senfonisinin yerel enstrümanlarla yeniden yorumlanması, Selçuklu motifi, markanın; “yüzünüzdeki gülümsemenin parçası olmaktan gurur duyuyoruz” sözü, “Bizler aynı tablonun renkleriyiz” sözü ve “Birlikte çok güzeliz” ana mesajı, reklamın “dilsel semboller”i olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reklamda herhangi bir “kahraman” unsuruna yer verilmezken, köy okulunda çocukların geleneksel oyunlar oynaması (yağ satarım bal satarım), Sema gösterisi, Yeşilçam kavuşma sahnesi reklamda kullanılan “ritüeller” olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklamda kullanılan “değerler” vurgusu, “geleneksel ile modernin mozaığı”, “yenilik”, “sevgi”, “yerellik/yöresellik”, “modern aile” ve “birliktelik” üzerine odaklanmıştır.

Tablo 6: Turkcell İşte Destek İşte Turkcell Reklam Analizi

Marka Reklamı: <i>Turkcell İşte Destek İşte Turkcell- Resim 5</i>				
Semboller		Kahramanlar	Ritüeller	Değerler
Görsel Sembol	Dilsel Sembol			
Fırın	<ul style="list-style-type: none">● Dostluk/Güven● Yuva	Leyla ile Mecnun	Pide Kuyruğu beklemek	Samimiyet
Ramazan Pidesi	<ul style="list-style-type: none">● Memleket● Hayırlı İşler			Aile sevgisi
Marka logosu	<ul style="list-style-type: none">● Leyla İle Mecnun● Bayrak/			Sabır
Severse Döner	<ul style="list-style-type: none">● Vatan Sevdası● Paris: Hayallerin Sınırları Aşması			Hemşehricilik
Bayrak	<ul style="list-style-type: none">● Marka Adı: Turkcell			Fedakarlık
			Mekanlara İsim vermek	Milliyetçilik
				Paylaşmak
				Birliktelik

Kaynak: 06 Ocak 2019 tarihinde www.melodramajans.com adresinden edinilmiştir.

Göstergebilimsel analiz kapsamında incelenen yerel reklamlardan ikincisi, bir telekomünikasyon/gsm markası olan Turkcell’in, ülkemizde 2018 yılı içerisinde yayınladığı

“Turkcell İşte Destek İşte Turkcell” reklamıdır. Reklamda genel olarak, yaşamdan kesitler sunularak özellikle iş yerine bir isimden daha fazlasını yükleyenler vurgusu yapılarak vatanseverlik, milliyetçilik ve Türk insanının paylaşım ve samimiyeti ön plana çıkarılmaktadır.

Reklam Hofstede’in kültürü yansıtan 4 boyut (semboller, kahramanlar ritüeller ve değerler) ile birlikte incelendiğinde ise şu veriler elde edilmiştir;

Reklamda yer alan semboller görsel ve dilsel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Reklamda yer alan Ekmek fırını, Ramazan pidesi, marka logosu, Severse Döner ve bayrak “*görsel sembolleri*”ni oluşturmaktadır. Mekan isimleri (dostluk, güven, yuva, Rizeli Oto vb.), memleket, hayırlı işler, Leyla ile Mecnun, Bayrak, Vatan sevdası, Paris: Hayallerin sınırları aşması, marka adı Turkcell, reklamın “*dilsel sembolleri*” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reklamda “*kahraman*” unsuru olarak tarihten “Leyla İle Mecnun” hikayesine yer verilmiştir. Pide kuyruğu beklemek, mekanlara isim vermek, reklamda kullanılan “*ritüeller*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklamda kullanılan “*değerler*” vurgusu, “samimiyet”, “aile sevgisi” “sabır” “hemşhircilik”, “fedakarlık”, “milliyetçilik”, “paylaşmak” ve “birliktelik” üzerine odaklanmıştır.

SONUÇ

Dünyada yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler, bilgi iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, neoliberal politikalar ve çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması gibi gelişmeler küreselleşmeye kapı aralamış, Dünya, teknolojik determinist kuramcı Marshal McLuhan’ın ifadesiyle “küresel köy” haline gelmiştir. Küreselleşme ise beraberinde birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar; dünyanın tek bir yer olduğu, kapitalizmin uluslararası hale geldiğini ve yerel farklılıkların homojenleştiğini öne süren eleştirel yaklaşım ile kültürlerarası etkileşime olanak tanıyan heterojen bir düzenin oluşacağını öne süren olumlayıcı teknokratik görüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda ifade edilen küreselleşmeye yönelik tartışmalar arasından özellikle eleştirel yaklaşım ele alınacak olursa, bu yaklaşıma göre yerel farklılıkların homojenleşmesinde ve küreselleşmenin yayılmasında çok uluslu şirketler önemli bir rol oynasa da, çok uluslu şirketlere ek olarak iletişim alt yapısı, kitle iletişim araçları ve medya da büyük role sahiptir. Bu noktada medyanın küreselleşmeyi yaygınlaştırdığını söylemek mümkündür.

Medyada uzun süre yer alan markalar, özellikle çok uluslu şirketler küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla kültürel kabul sağlarlar. Bu durum aynı zamanda küreselleşmeyi hızlandıran bir ekonomi-politiktir. Bu noktada çok uluslu şirketlerin/markaların reklamveren olarak medyada hakim olması kültürün aktarımını ve küreselleşmeyi hızlandırmaktadır. Fakat küreselleşme ideolojisi olarak dünyanın tek bir pazar olarak görülmesi her zaman geçerli olmamaktadır. Günümüzde yaşanan yoğun rekabet artık, pazarda bulunan hedef kitlenin kültürel yapısını ve kültürel farklılıklarını bilmeden iletişim/reklam stratejisi geliştirmeyi olanaksız kılmaktadır. Bir ülkede başarılı olan bir strateji başka bir ülkede başarılı olmayabilir. Bu bağlamda bir pazarlama/reklam stratejisi olarak geliştirilen standartizasyon ve adaptasyon stratejilerinin belirlenmesinde kültürel yapının rolü oldukça yüksektir ve kültürel yapıdaki farklılıklar ürün/hizmet sunulan ülkedeki reklamlara da yansımaktadır.

Bu noktada markalar, oluşturdukları reklamlarda Hofstede’in kültürü yansıtan göstergelere ve soğan yapısına benzettiği kültürel boyutlarına (semboller, ritüeller, kahramanlar ve değerler) vurgular yaparak yerel değerlere hitap etmek dolayısıyla kültürel kabul sağlamayı amaçlamaktadırlar. Ulusal markaların yanı sıra özellikle de çokuluslu markalar bu göstergelere reklamlarında yer vererek adaptasyon strateji uygulamaktadırlar.

Bu çalışmada, medya ekonomi politliği çerçevesinde, medyanın ticari olarak yürürlüğünde rol oynayan reklamların (2018 Yılında Türk Televizyonlarında En Uzun Süre Reklamveren Markalar ve Reklamları), reklamverenler boyutuna odaklanarak; medyada satın alınan süre bakımından küresel ve yerel markalar ayırımında nasıl değişkenlik gösterdiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca, küresel ve yerel markaların yayınladıkları reklamlarda kültürün nasıl yansıtıldığını tespit edebilmek de bir

diğer amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirlenen amaçlar doğrultusunda iki araştırma sorusuna yanıtlar aranmış ve şu bulgular elde edilmiştir:

Çalışmanın ilk araştırma sorusu olan, “*Türk Televizyonlarında 2018 yılında en uzun süre reklamveren markalar hangileridir ve bu markaların küresel/yemel dağılımı nasıldır?*” Araştırma sorusundan yola çıkılarak aşağıda yer alan şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir: 2018 yılında her bir ay, en uzun süre reklamı yayınlanan 3 reklamveren/marka’ya yönelik analizler gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında en uzun süre reklam veren markalar incelendiğinde ise ilk dört sırada 2 yerel 2 küresel marka olduğu görülmektedir. En uzun süre reklamı yayınlanan reklamveren markanın, toplamda 203.577 dakika/saniye ile yerel bir marka olan Türk Telekom olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise 161, 401 dakika/saniye ile küresel bir marka olan Algida yer almaktadır. Üçüncü sırada, 115, 828 dakika/saniye ile yerel bir marka olan Turkcell bulunmaktadır. Dördüncü sırada ise 89,217 dakika/saniye ile küresel bir marka olan Vodafone yer almaktadır.

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu olan, “*2018 Yılında Türk Televizyonlarında en uzun süre reklamveren markalar, reklam içeriklerinde hangi kültürel göstergeleri kullanarak kültürün yansıtılmasına aracılık etmektedirler?*” Araştırma sorusundan yola çıkılarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

2018 yılında en uzun süre reklam veren ilk dört sırada yer alan markalar; Türk Telekom, Algida, Turkcell ve Vodafone’un (2 yerel 2 küresel), 2018 yılında yayınladıkları reklamları analiz edildiğinde, markaların reklamlarında en çok; aile, birliktelik, paylaşım, fedakârlık, yerellik, milliyetçilik gibi kültürü yansıtan öğelere yer verildiği tespit edilmiştir. *Bu noktada ulusal ve küresel markaları karşılaştırmak gerekirse*, küresel markalar kültürel kabul sağlamak, ulusal markalar da var olan konumlarını pekiştirmek amacıyla reklamlarında Türk toplumunu yansıtan yerel değerlere yer verdikleri görülmektedir.

Tüm bunlardan yola çıktığımızda, bu çalışmada yapılan araştırma ışığında, *küresel ve yerel markaların reklamveren olarak birbirine yakın süreyle medyada yer aldığı ve genel olarak yerel değerlere yer verdiği* görülmektedir. Bu durum medya ekonomi-politigi bağlamında değerlendirildiğinde, küresel markaların en az ulusal markalar kadar bir reklamveren olarak medyada yer aldığını göstermektedir. Fakat reklamlarında küresel değerler yerine yerel unsurlara yer vermesi küreselleşmeyi standartizasyon ile sağlamadığı sonucunu bize göstermektedir. Sonuç olarak küresel markalar da tıpkı ulusal markaların kullandığı yerel değerleri reklamlarında ön plana çıkardığı gerçeğinden yola çıkıldığında, oluşturulacak reklam stratejilerinde “glokal/adaptasyon” yaklaşımının benimsenmesi farklı kültürel kodlara sahip pazar ülkelerde kültürel kabul sağlanması sürecini hızlandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006). *Türkiye’de medya endüstrisi: neoliberalizm çağında mülkiyet ve kontrol ilişkileri*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Akbıyık, N. ve Koç, M. (2010). Küresel krizler ve sosyal politikalara etkileri. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi: Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim*, 1203-1236.
- Aktuğlu, K., I. ve Eğinli, T., A. (2010). Küresel reklam stratejilerinin belirlenmesinde kültürel farklılıkların önemi. *Selçuk İletişim*, 6(3), 167-183.
- Barutçugil, İ. (2011). *Kültürlerarası farklılıkların yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Bauman, G. (2006). *Çokkültürlülük bilmecesi*. I. Denirakın (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bozkurt, V. (2006). *Değişen dünyada sosyoloji*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Candemir, A. ve Zalluhoğlu, A. E. (2010). Glokal ürün ve marka stratejilerinin değerlendirilmesi. “algida” izmir örneği. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*. 3(6), 1-27.

- De Mooiji, M. (2018). *Global marketing and advertising: understanding cultural paradoxes*. London: Sage Publication.
- Deneçli, C. (2013). Küresel markalar, yerellik ve kültürel göstergeler. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 3(1), 1-11.
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*, M. Küçük (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gündel, N. (2010). *Kültürel küreselleşmenin reklam mesajlarına yansımaları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İslamoğlu, A. H. ve Altunışık, R. (2013). *Tüketici davranışları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kızılcılık, S. (2003). Küreselleşme, beden ve şizofreni. *Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 89-94.
- Larrain, G. (1995). İdeoloji ve kültürel kimlik. N. Domaniç (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- McChesney, R. W., ve Schiller, D. (2003). *The political economy of international communications: foundations for the emerging global debate about media ownership and regulation*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2016). *Tüketici davranışı*. İstanbul: MediaCat.
- Onurlu, Ö. ve Zulfugarova, N. (2016). Küresel markaların yerel pazarlardaki reklam stratejileri ile kültürel farklılıklar arasındaki ilgi üzerine bir uygulama. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), 491-513.
- Say, Ö. (2013). *21. Yüzyılda ulus, çokkültürlülük ve etnisite*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Svensson, G. (2001). Glocalization of business activities: a glocal strategy approach. *Management Decision*, 39(1), 6-18.
- Şahin, B. ve Kalyoncuoğlu, S. (2014). Unilever Knorr’un Türkiye pazarı için ürün kararlarında uyguladığı stratejilerin standardizasyon ve adaptasyon kapsamında değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 87-119.
- Theaker, A. (2008). *Halkla ilişkilerin elkitabı*. M. Yaz (Çev.), İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Yaylagül, L. (2010). *Kitle iletişim kuramları: egemen ve eleştirel yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yaylagül, L. (2013). Bilgisayar ve internetin ekonomi politliği. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 4(7), 214-236.
- Yılmaz, B. (2017). *Tüketim toplumunda kadın bedeni ve güzelliğin sunumu: Victoria Secret örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Yurdakul, B. N., Dinçer, K. M. ve Köseoğlu, Ö. (2004). A Dialogue between turkish and american scholars, “küreselleşme sürecinde markaların pazarlama iletişimi stratejilerinin kilit noktası: yerel değerler (coca cola ve cola turka örneği üzerine bir değerlendirme, *2nd Int. Symposium Communication in the Millennium, 1*, 417-435, Kelebek, İstanbul.
- Williams, R. (1993). *Kültür*. S. Aydın (Çev). İstanbul: İmge Kitabevi

İnternet Kaynakları

- Algida (2018). *Algida Maraş Usulü Çifte Dövülmüş Dondurma*. 06 Ocak 2019 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=s5sHqnx-b-gw> adresinden erişildi.

- Bossuyt, D. L. V. (2008). *Complex Systems Design Across Cultures*. 29 Aralık 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/figure/Hofstedes-Onion-Model-of-Culture-Cultural-Values-are-located-at-the-core-and-are_fig3_254921413 adresinden erişildi.
- Melodram* (2018). 06 Ocak 2019 tarihinde <http://www.melodramajans.com/reklam-filmleri/> adresinden erişildi.
- Türk Telekom* (2018). Türk Telekom – Birlikte Çok Güzeliz Reklam, 06 Ocak 2019 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=BYbcWfuNJZI> adresinden erişildi.
- Vardar, İ. (2018). *Vodafone ev hanımının tanımını değiştiriyor*. 06 Ocak 2019 tarihinde <https://www.campaigntr.com/vodafone-ev-han%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n-tan%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1-de%C4%9Fi%C5%9Ftiriyor/> adresinden erişildi.

Somut ve Somut Olmayan Değerler ve Bir Yerin Miras Niteliğine Katkısı: UNESCO Dünya Miras Alan Örnekleri

Mimar Tansu Değirmenci^{1*}
Doç. Dr. Nezihat Köşklük Kaya²

Geliş tarihi: 29.11.2019
Kabul tarihi: 06.12.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 20-34
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*..
Similarity Index 16%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, degirmencitansu@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-2639-6547
² Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, nezihat.koskluk@deu.edu.tr, ORCID ID 0000-0002-2124-3314

* Sorumlu yazar

ÖZ

Kültür ve kültürel miras, üzerine çokça fikir yürütülen, tanımlama yapılan ve sayısız tartışmaya konu olan kavramlardır. Toplumların sahip olduğu ve kültür başlığı altında toplanan öğelerin bir kısmı somut ifadeler bularak günümüze kadar gelmiş ve kültürel miras olarak tanımlanmıştır. Tarih boyunca kültürel miras kavramına içinde bulunulan dönemin anlayışıyla çeşitli tanımlamalar getirilmiş ve kapsamı genişletilmiştir. Bugün koruma anlayışının geldiği noktada korunması gerekli unsurların kapsamı yapılardan öteye geçerek değer ve anlamlar bütünü de içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu genişleme sonucu koruma disiplini somut olmayan değerler ve bu değerlerin hayat bulduğu somut unsurlar tartışılmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, korunması gerekli kültürel varlıkların taşıdığı somut ve somut olmayan boyutların “miras” niteliğine yaptığı katkının irdelenmesidir. Somut olmayan değerlerin somut değerlerle birlikte ele alındığı çalışma kapsamında UNESCO Dünya Miras Listesi’nde yer alan, bu listeye girmek için sağlanması gereken on kriterden biri olan ve somut olmayan kültürel değerlere vurgu yapan VI. kriteri içeren seçili kültürel miras alanları analiz edilmiştir. Örnekleme için seçilen alanlar sadece VI. kriteri içererek Dünya Miras Listesi’ne girmiş alanlar olarak söz konusu çalışma kapsamında ana veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu analiz sürecinde kullanılan yöntem, anahtar yer ve anahtar kavramların seçili miras alanları ile ilişkilendirilmesi ve yorumlanmasıdır. Yapılan analiz sonucu bu miras alanlarında somut olmayan kültürel değerlerin kimi zaman bir işaretleme veya peyzajla, kimi zaman ise bir jeolojik oluşum veya yapı kompleksi gibi somut unsurlarla temsil edildiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak somut kültürel miras olan mekan, özgün miras niteliğini somut olmayan değerleri üzerinden zaman içinde yaratmakta ve miras değerini atfeden miras taşıyıcıları tarafından yaşatılmakta, korunmakta ve aktarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Somut Olmayan Kültürel Miras, UNESCO, Kültür Sözleşmeleri, Dünya Miras Listesi.

Contribution of Tangible and Intangible Values to the Heritage of a Place: UNESCO World Heritage Site Examples

Architect Tansu Değirmenci^{1*}
Assoc. Prof. Dr. Nezihat Köşklük Kaya²

First received: 11.29.2019
Accepted: 06.12.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 20-34
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 16%

¹ Dokuz Eylül University, Turkey,
degirmencitansu@gmail.com,

ORCID ID 0000-0002-2639-6547

² Dokuz Eylül University, Turkey,
nezihat.koskluk@deu.edu.tr,

ORCID ID 0000-0002-2124-3314

* Corresponding Author

ABSTRACT

Culture and cultural heritage are concepts which are widely discussed, defined and subject to numerous discussions. Some of the elements that the societies possess and gathered under the title of culture have come to our day by finding concrete expressions and defined as cultural heritage. Throughout history, various definitions have been introduced to the concept of cultural heritage and its scope has been expanded. Today, at the point where conservation understanding comes, the scope of the elements that need to be protected has expanded beyond the structures to include the whole of values and meanings. As a result of this enlargement, the intangible values and the tangible elements in which these values come to life began to be discussed in the discipline of conservation. The aim of the study is to examine the contribution of the tangible and intangible dimensions of the cultural assets that need to be protected to the quality of "heritage". In this study, the association of intangible values with concrete values was analyzed through selected cultural heritage sites included in the UNESCO Heritage List and containing criteria VI. The areas selected for the sample were included in the World Heritage List by including only criteria VI and were considered as the main data source within the scope of the study in question. The method used in this analysis process is to associate and interpret key sites and key concepts with selected heritage sites. As a result of the analysis, it was found that intangible cultural values in these heritage areas were sometimes represented by a marking or landscape, and sometimes by concrete elements such as a geological formation or building complex. Consequently, as a tangible cultural heritage, space creates its original heritage quality over time through its intangible values and is maintained, protected and transmitted by heritage carriers who attribute the heritage value.

Keywords: Cultural Heritage, Intangible Cultural Heritage, UNESCO, Culture Conventions, World Heritage List

GİRİŞ

Açılımı “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü” olan UNESCO (United Nations Education, Science and Culture Organization) 16 Kasım 1945 tarihinde kurulma kararı alınan ve Türkiye de dahil olmak üzere 20 ülkenin 4 Kasım 1946 tarihinde onadığı, uluslararası platformda birçok sektörde öncü faaliyetler yürüten Paris merkezli bir organizasyondur (UNESCO Türkiye, 2018). Kuruluşundaki temel misyon “insanlığın entelektüel ve ahlaki dayanışmasını kurma ve yeniden oluşması muhtemel bir savaş ortamını engelleme” fikridir. UNESCO eğitim, bilim ve kültür sektörlerinde hazırladığı sözleşme ve yürüttüğü faaliyetlerle öncü bir rol üstlenmiştir. Özellikle kültür sektöründe hazırladığı 1972 yılında imzalanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi ve 2003 yılında imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile koruma disiplinine büyük çapta destek sağlamıştır.

Bugün miras olarak kabul ettiğimiz şeyin, ortaya çıktığında miras olmadığı söylenebilir. Bir unsur birçok ve çeşitli faktörün devreye girmesiyle miras olmaktadır (Skounti, 2009, s. 138). 20. yüzyılda artan koruma bilinciyle birlikte kültürel miras kavramı ve kültürel mirası koruma yöntemleri üzerine yoğunlaşan tartışmalar uluslararası platforma taşınarak bazı örgütlerin desteklerini almıştır. UNESCO’nun da içinde bulunduğu bu örgütler finansal ve eğitimci katkılarıyla günümüz koruma yaklaşımlarını etkilemişlerdir. Tarih boyunca kültürel miras kavramına içinde bulunulan dönemin anlayışıyla çeşitli tanımlamalar getirilmiş ve kapsamı genişletilmiştir. Günümüzde koruma döngüsü içinde öznelerin önemi artmış ve kültürel miras kimi zaman bireylerin kimi zaman toplulukların ona yükledikleri anlam sebebiyle de korunmaya değer bir statüsü kazanmıştır (Eryazıcıoğlu, Cengiz, 2018, s.638). Bu bağlamda kültürel mekanlar inşa edildikleri biçimden ziyade barındırdıkları anlam ve temsil ettikleri değerlerle birlikte korunarak gelecek nesillere aktarılan bir hal almıştır. İnsan-kültür-mekan ilişkisi odaklı bir miras anlayışı halk bilimi disiplini de etkilemiş ve bu alanda yürütülen çalışmalar odağını sadece üretimlere değil, kültür aktarımında ve kolektif belleğin kurulması ve korunmasında önemli bir rolü olan mekanlara da yönelmiştir (Oğuz, 2018; Selçuk, 2018). Tarihi yapıların ömrünü fiziksel ve ekonomik parametrelerle ilişkilendiren Tekeli’nin (t.y., s.6) yaklaşımına ek olarak günümüz koruma anlayışında kültürel mirasın ömrü somut olmayan parametrelerle de ilişkilendirilmiş durumdadır. Somut ve somut olmayan mirasın arasındaki ayrımın sadece metodolojik olduğu yeni yeni kabul görmüştür (Skounti, 2011, s. 39). Somut olmayan kültürel miras, insanlığın tarih boyunca kuşaktan kuşağa aktararak canlı tuttuğu edebiyat, sanat, şölen, bilgi ve becerilerinden meydana gelen ortak belleğidir (Yakıcı, 2013, s. 31). Yani somut olmayan kültürel miraslar sosyal bileşenleri olmadan var olamaz (Urbinati, 2011, s. 90). Somut miras ise bu yaratımların üretildiği veya temsil edildiği çeşitli tür ve ölçekte unsurlardır.

UNESCO, kültürel miras kavramının tanım, içerik ve kapsamına yönelik önemli gelişmelerin analizi için uygun veriler sunmaktadır. Özellikle Dünya Miras Listesi’ne kayıtlı miras alanlarının üstün evrensel değerinin ölçülmesine yardımcı olan kriterler korunması gerekli görülen kültürel miraslara bakış açısının anlaşılmasında önemli kaynaklardır. Bu bağlamda Dünya Miras Listesi’ne girebilmek için sağlanması gerekli on kriterden birisi olan VI. kriter somut ve somut olmayan kültürel değerleri birlikte ele alarak mirasın bütüncül korunmasını önemsemektedir. Bu çalışmanın amacı, UNESCO Dünya Miras Listesi’nde yer alan korunması gerekli kültürel varlıkların taşıdığı somut ve somut olmayan boyutların “miras” niteliğine yaptığı katkının irdelenmesidir. Bu analiz sürecinde kullanılan yöntem, çalışma ile ilgili literatür taramasının ardından UNESCO Dünya Miras Alanları üzerinden anahtar yer ve anahtar kavramların üretilmesi ve bu kavramların seçili miras alanları ile ilişkilendirilmesi ve yorumlanmasıdır. Seçili miras alanlarının ortak özelliği ise sadece VI. kriter ile yani sadece somut olmayan kültürel değerleri ile miras statüsünü kazanmalarıdır. Bu çalışmada kültürel mirasa bakış açısı UNESCO’nun en çok kabul gören iki sözleşmesi olan 1972 ve 2003 tarihli sözleşmeler üzerinden analiz edilerek, VI. kriter kapsamında somut ve somut olmayan kültürel değerlerin miras alanlarında birlikte ele alınışı incelenmiştir. Elde edilen anahtar kavramlar ve anahtar yerler doğrultusunda kavram-miras alanı-miras yapısı ilişkisi örnek miras alanları üzerinden irdelenmiştir. Örneklem için seçilen alanlar sadece VI. kriteri içererek Dünya Miras Listesi’ne girmiş alanlar olarak söz konusu çalışma kapsamında ana veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Miras alanlarının içerdiği somut unsurların türü ve niteliği, olağanüstü evrensel değerini veren somut olmayan kültürel değeri ile birlikte ele alınarak miras değerine katkısı analiz edilmiştir.

UNESCO SÖZLEŞMELERİNDE KÜLTÜREL MİRAS

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar kültürel varlıkların korunması devletlerin kendi egemenlik sınırları içinde sorumlu oldukları bir konu olarak görülürken, 1970'li yıllara gelindiğinde kültürel ve doğal mirasın barış zamanında korunması için ilk çabalar ortaya çıkmış ve “insanlığın ortak mirası” kavramı uluslararası platformlarda ve toplum içinde giderek kabul görmeye başlamıştır (Akipek, 2001; Başlar, 2011). 1960'lı yıllarda meydana gelen ve kültür varlıklarını tehdit eden tehlikeler karşısında koruma faaliyetleri için uluslararası işbirliği ihtiyacı doğmuştur. Özellikle 1966'da Venedik ve Floransa'da meydana gelen taşkınlar ve Mısır'da Nubian Anıtları'nın Aswan Barajı sebebiyle su altında kalma tehlikesi çeşitli platformlarda yürütülen tartışmaların ana konusu olmuştur (Akipek, 2001; Başlar, 2011).

Başta UNESCO olmak üzere birçok uluslararası örgütün desteklediği koruma faaliyetleri artmış ve hukuki düzenlemelerle koruma faaliyetleri için uluslararası standartlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde yürütülen çalışmalar, UNESCO'nun hazırladığı ve günümüzde hala geçerliliğini koruyan en önemli kültür sözleşmesi olarak sayabileceğimiz “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”nin ortaya çıkışını da hızlandırmıştır (Akipek, 2001, s.14). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris'te toplanan UNESCO Genel Konferansı'nda kabul edilip 17 Aralık 1975 yılında yürürlüğe girmiştir (UNESCO, 1972). Türkiye Sözleşme'yi 23 Mayıs 1982 tarihinde onaylamış ve sözleşme 14 Şubat 1983 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (UNESCO Türkiye, 2018). 1972 sözleşmesinin neredeyse tüm devletler tarafından kabul edilmesi (192 devlet) kültürel miras farkındalığının göstergesidir (Schreiber, 2019, s. 125). Sözleşme kapsamında, devletlerin ulusal miraslarını saptayarak muhafaza etme gayretlerini destekleyen bir uluslararası işbirliği ve yardım sisteminin kurulması; insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen üstün evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal mirasların dünyaya tanıtılması; bu mirasa sahip çıkma ve koruma bilincinin gençlere aktarılması ve çeşitli sebeplerle bozulan veya yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Sözleşmede korunması gerekli kültür mirası, kültürel ve doğal miras olarak iki ayrı kategoride ele alınmıştır. Kültürel miras başlığı altında anıtlar, yapı grupları ve sitler incelenirken, doğal miras başlığı altında fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından oluşan doğal anıtlar, jeolojik fizyografik oluşumlar, tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği alanlar ve üstün evrensel değeri olan doğal sitler incelenmektedir. Sözleşme doğrultusunda “Dünya Mirası Listesi” ve “Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi” oluşturulmuştur (UNESCO, 1972). UNESCO'nun 1972 öncesi hazırladığı kültür sözleşmelerine hakim olan kültürel miras bakış açısı önceliği “objeler”e yani taşınabilir tarihi eserlere vermektedir ve sözleşmeler tarihi eser kaçakçılığını önleme amaçlıdır (Oğuz, 2013, s.6). Düzenlendiği alanda ağırlığı olan uluslararası bir metin olarak Dünya Miras Sözleşmesi'nde, ilk defa “property” (varlık) yerine “heritage” (miras) teriminin kullanılması, korunması gerekli değerlerin tek bir devlete ait olmanın ötesinde, ayrı bir önem taşıdıklarının kabulü anlamına gelmektedir (Akipek, 2001, s.13). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi öncüllerinden farklı olarak taşınmaz kültürel değerler için bir sözleşmedir ve yapı/mimari odaklıdır (Oğuz, 2013, s.7).

1972 Sözleşme'si bütünüyle somut miraslara odaklanmıştır ve bu somut miras çevresinde oluşan kültürel aktarımlara değinilmemiştir. Kültürü oluşturan maddi ve manevi değerlerin sadece maddi yönüyle ilgilenen ve sosyo-kültürel dinamikleri göz ardı eden bu sözleşme bütüncül koruma yaklaşımına uymamaktadır (Metin Basat, 2013, s.62). Sözlü anlatımlarla kuşaktan kuşağa aktarılan ve bu şekilde yaşatılan kültürel miras hakkında sözleşme düzeyinde bir düzenlemenin yapılmamış olması, 1972 tarihli sözleşmenin kültürel miras tanımlamasından sonra daha güçlü bir şekilde eleştirilmeye başlanmış ve eleştiriler 1973 yılında Bolivya'da düzenlenen toplantının gündemini oluşturmuştur. Bolivya Deklarasyonu olarak UNESCO tarihine geçen bu belgenin en önemli özelliği ilk kez bu düzeyde bir belgede folklorun korunması gereken bir kültürel miras olarak tanınması ve tanımlanmasıdır (Oğuz, 2013, s.7). 1982 yılına kadar korunması planlanan kültürel miras için folklor terimi kullanılmıştır. Folklor terimi ilk ortaya atıldığında geçmişi sabit, değişmez olduğu bir dünyada bu terimin anlamı ve kapsamı durağan ve sabitti ancak küresel olarak birbirine bağımlılığın arttığı koşullar altında bu anlam, işaret ve tarifler değişken hale gelmiştir (Kuutma, 2018, s. 20). 1982 yılında UNESCO bünyesinde Materyalsiz Miras Bölümü kurulmuş ve folklor yerine materyalsiz miras veya manevi miras terimleri kullanılmıştır. Terimleştirme kaygısı 1989 yılında düzenlenen Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı'nın adından da anlaşılmaktadır. 1972 Sözleşmesi dışında kalan kültürel

mirasın terimsel karşılığı 2003 yılına kadar tartışma konusu olmuştur (Oğuz, 2013, s.10). UNESCO'nun 32. Genel Konferansı'nın 17 Ekim 2003 tarihli oturumunda kabul edilen "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" tanımladığı somut olmayan kültürel miras kapsamında, kültürel mirasın yaşatılarak korunmasına öncelik vermiş ve ortak bellek, paylaşılan deneyim, toplumsal kimlik veya tarihsel süreklilik gibi boyutlarını da korumayı hedeflemiştir (UNESCO, 2003). 2003 tarihli sözleşmeyi geçmiş yıllarda düzenlenen belgelerden ayıran yanı sıra, obje odaklı olmaması ve kültürel mirası onu üreten, yaşatan ve aktaran bilgi, gelenek ve birikim ile birlikte korunmayı hedeflemiş olmasıdır (Oğuz, 2013, s.11). Geçmiş belgelerde kullanılan "preservation" (koruma) kelimesine karşılık bu sözleşmede içinde kullanılan "safeguard" (bağlamında yaşatma) kelimesinin tercihi de sözleşmeler arasındaki koruma yaklaşımı farkını ortaya koymaktadır (Metin Basat, 2013, s.64). Somut olmayan kültürel miraslarda "süreci" korumaya hedeflenen yaklaşım ile somut kültürel miraslarda "sonucu" korumaya odaklanan yaklaşım farklı bakış açıları ve sonuçları beraberinde getirmektedir. Somut olmayan kültürel miras da geleneksel mimari tekniklerinin korunması konusunu destekler ancak sadece üretilen "sonuç" üzerine odaklanan bir eğilim göstermez. Söz konusu yapının üretilme şekli, usta-çırak ilişkisi, deneyimin kuşaktan kuşağa aktarılma şekilleri ve yapının parçası olduğu sosyokültürel olaylar yani bağlamıyla kurduğu ilişki 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi açısından önemlidir (Gürçayır, 2011). Diğer yandan küresel ölçekte yerel olanı korumayı amaçlayan sözleşme, uygulama, değerlendirme, denetim ve yönetim mekanizmaları ile küresel ve yerel arasındaki dengeyi gözetmek zorundadır (Ölçer Özünel, 2018, s. 32). Hazırlandıkları dönem içinde önemli adımlar olarak görülen bu iki sözleşmenin yönetsel olarak ortak noktası ise odaklarına aldıkları miraslar için koruma ve yaşatma yöntemi olarak listeleme yöntemini tercih etmeleridir. Bugün gelinen noktada UNESCO, insanlığın ortak mirasına yönelik yürüttüğü kampanyalarla ve hazırladığı kültür sözleşmeleriyle birlikte uluslararası platformda koruma yaklaşımlarında dikkate değer bir konuma sahiptir. UNESCO 2003 sonrası genişlettiği koruma kapsamına paralel olarak, sonraki yıllarda hazırladığı metinlerde 1972 ve 2003 sözleşmelerinin ortaklıklarına değinmiş ve somut ve somut olmayan değerlerin bütüncül korunmasını önemsemiştir. Kültür çalışmalarının geliştirdiği yaklaşımların analizi için önemli bir kaynak sunan Dünya Miras Listesi, somut ve somut olmayan kültürel mirası birlikte ele aldığı VI. kriteri ve bu kriteri içeren miras alanları ile bütüncül korumaya önemli örnekler sunmaktadır.

UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARINDA SOMUT OLMAYAN DEĞERLERİN SOMUT DEĞERLERLE BİRLİKTE ELE ALINMASI

Bir alanın Dünya Miras Listesi'ne dahil edilebilmesi için üstün evrensel değere sahip olup olmadığını belirlemek adına Dünya Miras Komitesi tarafından belirlenen 10 kriterin, ilk altısı kültürel miraslarda, kalan dördü de doğal miras alanlarında aranmaktadır. Bu kriterler:

- I. İnsanın yaratıcı dehasının üst düzeyde bir temsilcisi olması
- II. Dünyanın bir kültür bölgesinde veya bir dönemde mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, kent planlama veya peyzaj tasarımı alanlarında önemli gelişmelere ilişkin insani değer alışverişlerine tanıklık etmesi
- III. Yaşayan veya yok olan bir kültür geleneğinin veya uygarlığın istisnai, ender rastlanan bir temsilcisi olması
- IV. İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını veya aşamalarını gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünü veya peyzajın istisnai bir örneği olması
- V. Özellikle geri dönülmez bir değişimin etkisi altında hassaslaşmış olan çevre ile insan etkileşiminin veya bir kültürün/kültürlerin temsilcisi olan, geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olması
- VI. İstisnai evrensel önem taşıyan sanatsal veya edebi eserler, inançlar, fikirler, yaşayan gelenekler ve olaylarla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olması
- VII. Üstün doğal görünelere veya eşsiz doğal güzelliklere ve estetik öneme sahip alanları içermesi
- VIII. Yaşamın kaydı, yer şekillerinin oluşumunda devam eden önemli jeolojik süreçler veya önemli jeomorfik veya fizyografik özellikler dahil dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden istisnai örnekler olması
- IX. Kara, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemleri ve hayvan ve bitki topluluklarının evrim ve gelişiminde devam eden önemli ekolojik ve biyolojik süreçleri sunan istisnai örnekler olması

X. Bilim veya koruma açısından istisnai evrensel değere sahip tehlike altındaki türleri içeren yerler de dahil, biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve dikkat çeken doğal habitatları içermesi” (UNESCO Türkiye, 2018).

Bu on kriter incelendiği zaman VI. kriterin diğer dokuz kriterden farklı olarak somut olmayan değerlere vurgu yaptığı görülmektedir. Günümüz mimari koruma disiplininin ana hedeflerinden olan “bütüncül koruma” yani somut ve somut olmayan değerlerin birlikte korunması konusu düşünüldüğünde bu kriterin somut değerlere vurgu yapan diğer dokuz kriterle birlikte yer alması koruma alanı açısından çok önemlidir. Bu çalışmanın temel amacı VI. kriterin işaret ettiği somut olmayan değerlerin, diğer kriterlerin sağlamış olduğu miras statüsüne yaptığı katkının ortaya konmasıdır. Bu amaca yönelik olarak öncelikle VI. kriteri içeren miras alanları incelenmiş, miras sınırları içinde bulunan somut unsurlar ve bu unsurların taşıdığı somut olmayan değerler analiz edilmiş (Tablo 2) ve bu bağlamda öne çıkan anahtar kavram ve anahtar yerler listelenmiştir (Tablo 1). Örnekleme için seçilen alanlar sadece VI. kriteri içererek Dünya Miras Listesi’ne girmiş alanlar olarak söz konusu çalışma kapsamında ana veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Miras alanlarının içerdiği somut unsurların türü ve niteliği, olağanüstü evrensel değerini veren somut olmayan kültürel değeri ile birlikte ele alınarak miras değerine katkısı analiz edilmiştir. Bu analiz sürecinde kullanılan yöntem, anahtar yer ve anahtar kavramların seçili miras alanları ile ilişkilendirilmesi ve yorumlanmasıdır.

VI. kriteri içeren miras alanlarının taşıdığı somut olmayan kültürel değerler analiz edildiğinde elde edilen başlıca kavramlar; toplumsal bellek, inanç sistemi, gelenekler, fikir ve idealler, sanat tarihi, sözlü ve yazılı anlatımlar, keşif ve bilim, tarihi olaylar, yazı ve dil tarihi, kişiler ve insanlık tarihidir (Tablo 1). Bu kavramlar üzerine kurulu somut olmayan kültürel değerleri temsil eden somut kültürel miraslar analiz edildiğinde ise elde edilen başlıca yerler; arkeolojik sit alanları, tekil yapılar ve yapı grupları, kültürel peyzajlar, sokak ve meydanlar, endüstri tesisleri, yol ağları ve rotalar, bölge ve şehirler, mezar alanları, köprü ve limanlar, mağara ve jeolojik oluşumlar, işaretlemeler ve sembolik yapılardır (Tablo 1).

KAVRAMLAR	YERLER
Toplumsal Bellek	Arkeolojik Sit Alanları
İnanç Sistemi	Tekil Yapılar ve Yapı Grupları
Gelenekler	Kültürel Peyzajlar
Fikir ve İdealler	Sokak ve Meydanlar
Sözlü ve Yazılı Anlatımlar	Endüstri Tesisleri
Sanat Akımı	Yol Ağları ve Rotalar
Tarihi Olaylar	Bölge ve Şehirler
Yerleşim Tarihi	Mezar Alanları
Yazı ve Dil Tarihi	Köprü ve Limanlar
Keşif ve Bilim	Mağara ve Jeolojik Oluşumlar
Kişiler	İşaretlemeler ve Sembolik Yapılar

Tablo 1: UNESCO Dünya Miras Alanlarında VI. Kriterin Temsil Ettiği Başlıca Kavramlar ve Yerler (Hazırlayan: Mimar Tansu Değirmenci, 2019)

KAVRAM	MİRAS ALANI	MİRAS YAPISI
Toplumsal Bellek	Senegal, Goree Adası	Tarihi Şehir
	Polonya, Auschwitz Birkenau	Yapı Grubu
	Japonya, Hiroşima Barış Anıtı	Tekil Yapı
	Brezilya, Valongo Rıhtımı	Liman Yapısı
Gelenekler	Kanada, Head Smashed-In Buffalo Jump	Mağara ve Jeolojik Oluşumlar
	Burkina Faso, Eski Demir Metalurji Alanları	Yapı Grubu
	Nijerya, Sukur Kültürel Peyzajı	Kültürel Peyzaj
İnanç Sistemi	Fransa, Santiago de Compostela Yolları	Yol Ağı ve Rota
	Endonezya, Borobudur Tapınak Bileşenleri	Yapı Grubu
	Mısır, Nekropolü ile Eski Thebes	Yapı Grubu
Fikir ve İdealler	Bulgaristan, Rila Manastırı	Yapı Grubu
	ABD, Bağımsızlık Salonu	Tekil Yapı
	Fransa, Versailles Sarayı	Tekil Yapı
Sanat Tarihi	Le Corbusier'in Mimari Çalışmaları	Tekil Yapı
	İtalya, Floransa Tarihi Merkezi	Tarihi Şehir
	Almanya, Bauhaus ve Weimar Mimarlık Okulu	Tekil Yapı
Sözlü ve Yazılı Anlatımlar	İran, İran Bahçesi	Kültürel Peyzaj
	Çin, Çin Seddi	Tekil Yapı
	Irak, Babil	Arkeolojik Sit Alanı
Yerleşim Tarihi	Kanada, L'Anse aux Meadows Ulusal Tarihi Bölgesi	Tarihi Bölge
	İtalya, Valcamonica Kaya Çizimleri	Mağara ve Jeolojik Oluşumlar
	Avustralya, Tazmanya Sahrası	Kültürel Peyzaj
Keşif ve Bilim	Mozambik, Mozambik Adası	Tarihi Bölge
	Struve Geodetic Arc	İşaretlemeler
	Büyük Britanya, Jodrell Bank Gözlemevi	Yapı Grubu

Tablo 2: Kavram, Miras Alanı ve Miras Yapısı Örnekleri (Hazırlayan: Mimar Tansu Değirmenci, 2019)

Dünya Miras Listesi'nde VI. kriterin işaret ettiği somut olmayan kültürel değerler, özellikle sadece VI. kriteri içeren ve bu çalışma kapsamında ele alınan 12 miras alanına “Üstün Evrensel Değer”ini vermekte ve “Dünya Mirası” statüsünü kazandırmaktadır. Diğer kriterleri içererek Dünya Miras Listesi'ne giren alanlardan farklı olarak bu çalışma kapsamında ele alınan 12 miras alanında fiziksel yaratımın özgünlüğünden çok bu yaratımın temsil ettiği anlamların özgünlüğü ön plandadır (Değirmenci, Köşklük Kaya, 2019, s.835). Yani bu alanlarda gelecek nesillere aktarılmak istenen miras, somut kültürel mirastan öte bu mirasın taşıdığı anlamlar bütünü yani somut olmayan kültürel mirastır. Bu bağlamda Dünya Miras Listesi'nde somut kültürel miras olarak tanımlanan yapı çevre, bu aktarım ağında somut olmayan kültürel mirası koruyan ve aktaran bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Toplumsal bellek, söz konusu Dünya Miras Alanları'nda sıklıkla vurgulanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Somut olmayan kültürel miras değerini toplumsal bellek kavramı üzerinden kazanan miras alanları, toplumsal mücadelelerin bir yansıması ve temsil aracı olan hafıza mekanları olarak varlıklarını sürdürmektedir. Bu hafıza mekanlarının korunma amacı insan-mekan-anı-anlam ilişkisi üzerine kuruludur ve somut kültürel mirasın ömrü bu ilişkinin sürdürülebilirliğine bağlıdır.

Toplumsal belleğin temsili için önemli miras alanlarından birisi olan Senegal Gorée Adası (Şekil 1), 1978 yılında Kültürel Miras kategorisinde Dünya Miras Listesi'ne giren ilk alanlarından birisidir. Miras alanı olarak kaydedilen ada, köle ticaretini kontrol altına almak isteyen Avrupa milletleri arasındaki rekabetin merkezinde yer almış ve Fransız koloni ticaretinin kaldırılmasına kadar köle konutlarından oluşan bir yapı deposu olmuştur. Gorée'nin üstün evrensel değerini veren somut olmayan kültürel mirasını yansıtan somut unsurlar arasında özellikle adaya hakim olan surlarla kaplı bir kayalık plato, Fransız valisinin eski konutu Relais de l'Espadon ve çok sayıda köle konutu bulunmaktadır. İngilizler, Portekizliler, Fransızlar ve Hollandalıların ardı ardına yönettiği bölgenin mimari dokusu, kölelerin nitelsiz konutları ve köle tüccarlarının nitelikli konutlarının bir aradalığının yarattığı kontrast ile karakterize edilmiştir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Gorée Adası, insan toplulukları tarihindeki en büyük trajedilerin istisnai bir ifadesidir: Köle Ticareti. Bu Bellek Adası'nın çeşitli somut unsurlarının (kaleler, binalar, sokaklar, meydanlar, vb.) her biri, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Afrika kıyılarının en büyük köle ticaret merkezi olan Gorée'nin tarihini anlatmaktadır (WHC, 2018).

1979 yılında Kültürel Miras kategorisinde Dünya Miras Listesi'ne giren Gana, Hisarlar ve Kaleler, Volta, Büyük Accra, Orta ve Batı Bölgeleri (Şekil 2) ise Almanya, İngiltere, Danimarka, Portekiz, İspanya, Hollanda, İsveç'ten gelen köle tüccarları tarafından farklı zamanlarda kullanılmıştır. Miras alanında bulunan hisar ve kale yapıları, köle ticaretinin son dönemindeki gelişmelerde ve dolayısıyla Amerika tarihinde ve sonrasında köle ticaretinin bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Gana'nın Hisarları ve Kaleleri sadece Gana'nın tarihini değil, dört yüzyıl boyunca altın ticaretinin ve daha sonra köle ticaretinin odak noktası olarak dünyayı şekillendirmiştir. Avrupa-Afrika karşılaşmalarının ve Afrika diasporasının başlangıç noktasının önemli ve duygusal bir sembolüdür (WHC, 2018).

Şekil 1: Senegal, Gorée Adası (UNESCO Resmi Sitesi, Ko Hon Chiu Vincent, URL 1)

Şekil 2: Gana, Hisarlar ve Kaleler (UNESCO Resmi Sitesi, J. Nyangila, URL 2)

Polonya Auschwitz Birkenau, 1940-1945 Alman Nazi Toplama ve İmha Kampı'nda (Şekil 3) bulunan ve söz konusu dönem içinde çeşitli işlevlerde kullanılmış olan yapılar (Auschwitz I ve Auschwitz II-Birkenau kamplarının kalıntıları), insan sömürsünün merkezi ve sistematik cinayetlere öncülük eden

yöntemsel Nazi Hareketinin önemli bir kanıtı olarak 1979 yılında Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. Miras alanında bulunan yapılar özgün bir mimarlık örneği ya da yok olan uygarlığın eşsiz bir kanıtı olarak değil, içinde yaşanan ve toplumsal bellekte yer etmiş bir milyondan fazla kişinin ölümüyle somut olarak ilişkili olduğu için koruma kararı alınmıştır. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre, Alman Nazi rejimi tarafından Yahudilerin kasıtlı soykırımına ve sayısız insanın ölümüne sebep olan Auschwitz Birkenau, insanlığa karşı işlenen en büyük suçlardan birine karşı geri döndürülemez kanıtlar taşımaktadır. Aynı zamanda, korkunç sıkıntı koşullarında, Alman Nazi rejiminin özgürlük ve özgür düşünceyi bastırmak ve bütün ırkları yok etmek için çabalarına direnen insan ruhunun gücüne dair bir anıttır. Alan, tüm insanlığın soykırım, ırkçı politikalar ve barbarlık için önemli bir hafıza mekanıdır ve insanlık tarihindeki bu karanlık bölümün, genç nesillere aktarılmasının ve aşırı ideolojilerin ve insan onurunun reddinin birçok tehdidinin ve trajik sonuçlarının bir işareti olduğuna dair kolektif hafızamızın bir yeridir (WHC, 2018).

1983 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren ve 2016 yılında miras alanı kapsamı genişletilen Amerika Birleşik Devletleri Porto Riko La Fortaleza ve San Juan Ulusal Tarihi Bölgesi'ndeki (Şekil 4) San Juan surlarında bulunan çeşitli askeri yapı örnekleri, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Amerika'nın gelişimini tanımlayan emperyalist mücadelelerin sembolüdür. Bu yapılar İspanyol dünyası için önemli kültürel bağların da sembolüdür. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre La Fortaleza ve San Juan Ulusal Tarihi Bölgesi, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar askeri mimarideki Avrupa'daki gelişmelerin Karayipler bağlamına uyumunu mükemmel bir şekilde göstermekte ve dört yüzyılı aşkın mimari, mühendislik, askeri ve politik tarihin sürekliliğini temsil etmektedir (WHC, 2018).

Şekil 3: Polonya, Auschwitz Birkenau (UNESCO Resmi Sitesi, P. Sawicki, URL 3)

Şekil 4: Porto Riko La Fortaleza ve San Juan Ulusal Tarihi Bölgesi (UNESCO Resmi Sitesi, Ulises Jorge, URL 4)

1996 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren Japonya Hiroşima Barış Anıtı (Genbaku Kubbesi) (Şekil 5), günümüz koruma yaklaşımının genişleyen kapsamını temsil etmesi açısından listenin en çarpıcı örneğidir. Hiroşima Barış Anıtı (Genbaku Kubbesi), 6 Ağustos 1945'te atom bombasının patladığı alanda ayakta kalan tek yapıdır, dolayısıyla yapısal bütünlük söz konusu değildir. Ancak somut olmayan kültürel mirasın temsili olan harap betonarme yapı gelecek nesillere aktarılması gerekli görülerek UNESCO tarafından çeşitli koruma listeleri ile (1972 ve 2003 tarihli sözleşmelerde hazırlanması kararı alınan koruma listeleri) koruma altına alınmıştır. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Hiroşima Barış Anıtı (Genbaku Kubbesi), insanlığın şimdiye kadar yarattığı en yıkıcı gücün ortaya çıkmasını takiben yarım yüzyıldan fazla bir süredir dünya barışının başarısının keskin ve güçlü bir sembolüdür (WHC, 2018).

2005 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren Bosna-Hersek Tarihi Mostar Şehri Eski Köprü Alanı (Şekil 6), temsil ettiği anlamların yanı sıra miras listesinde az sayıda yer alan rekonstrüksiyon uygulamalarından birisidir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Eski Köprü ve çevresinin "Rönesansı" ile Mostar şehrinin sembolik gücü ve anlamı, farklı kültürel, etnik ve dini kökenlerden gelen toplulukların bir arada varoluşunun evrensel ve istisnai bir sembolü olarak görülmektedir. Ezici felaketler karşısında pekiştirilmiş ve güçlendirilmiş insan dayanışmasının barışçıl ve güçlü birlikteliğinin sonsuz çabalarının altını çizmektedir (WHC, 2018).

Şekil 5: Genbaku Dome (UNESCO Resmi Sitesi, Geoff Steven, URL 5)

Şekil 6: Bosna-Hersek, Tarihi Mostar Şehri Eski Köprü Alanı (UNESCO Resmi Sitesi, Silvan Rehfeld, URL 6)

2006 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren Mauritius Aapravasi Ghat (Şekil 7), modern göçmen işgücü diasporasının doğuşunu temsil eden göçmen deposunun kalıntılarını içerir. Aapravasi Ghat'ta bulunan yapılar, küresel bir ekonomik sistem haline gelişin ve tarihin en büyük göçlerinden birinin ilk kanıtları olarak koruma altına alınmıştır. Miras alanı içindeki somut unsurlar, sadece modern sözleşmeli emek sisteminin gelişimini değil, aynı zamanda göçmenlerin bu yabancı topraklara gelirirken yanlarında taşıdıkları anılarını, geleneklerini ve değerlerini de temsil etmektedir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Aapravasi Ghat, 1834'te İngiliz Hükümeti tarafından köle işçiliği yerine sözleşmeli işçiliğin kullanıldığı "Büyük Deney" için seçilen ilk alan olarak, Hindistan'dan Mauritius'a şeker kamışı tarlalarında çalışmak veya dünyanın diğer bölgelerine aktarma yapmak için taşınan neredeyse yarım milyon sözleşmeli işçinin anıları ile fazlasıyla ilişkilidir (WHC, 2018).

Brezilya Valongo Rıhtımı Arkeolojik Bölgesi (Şekil 8) 2017 yılında Dünya Miras Listesi'ne girmiş bir alan olarak Afrika kökenli Amerikalıların belleği için bir referans noktası ve kimlik sembolüdür. Arkeolojik bölgede bulunan rıhtım kalıntılarının toplum için temsil ettiği değerler, günümüzde hala devam eden bazı ritüellerin yaratımında da etkili olmuştur. Miras alanının ortaya çıkarıldığı beş yıllık süre boyunca, yerel halk rıhtımın yıkanması gibi dini ritüelleri gerçekleştirmişlerdir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Valongo Rıhtımı, köleleştirilmiş Afrikalıların Amerikan kıtasına tarihi gelişile ilgili en önemli fiziksel kanıttır. İnsanlığın en korkunç suçlarından birine, tarihin en büyük zorla göç hareketini yaratan yüzbinlerce insanın köleleştirilmesine güçlü ve somut örnekler gösteren bir vicdan alanıdır. Afrika kökenlilerin Amerikan topraklarına bastığı ve köleleştirilmiş emek olarak yeni hayatlarına girdiği yer, birçok Afrikalı Brezilyalı'nın güçlü bir şekilde ilişkilendirebileceği acı verici anılar uyandırmaktadır. Bu hatıraları korumak için Valongo Rıhtımı'nın çevresi, sürekli olarak Afrika mirasını kutlayan çeşitli tezahürler için bir arena haline gelmiştir (WHC, 2018).

Şekil 7: Mauritius, Aapravasi Ghat (UNESCO Resmi Sitesi, Barbara Blanchard, URL 7)

Şekil 8: Valongo Rıhtımı Arkeolojik Bölgesi (UNESCO Resmi Sitesi, Maria Buzanovsky, URL 8)

Sürekliliği esas alan yapıyla gelenek kavramı, toplumların yarattığı, yaşattığı ve her bir kuşağın yeniden yorumladığı kültürün önemli bir parçası olarak, miras listelerinde ve kültür sözleşmelerinde sıklıkla ele alınan bir konu olmuştur. Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı alanlarda gelenek kavramı iki şekilde ele alınmaktadır. İlki VI. kriter açıklamasında açıkça yer verildiği gibi "yaşayan gelenekler" in

sağladığı kültürel katkının söz konusu olduğu alanlardır. İkincisi ise geçmiş toplumların yaşamına yön veren köklü geleneklerin sağladığı kültürel katkının söz konusu olduğu alanlardır. İki durumda da kültürel mekan, geleneğin üretildiği, yaşatıldığı ve aktarıldığı bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu bağlamda VI. kriterin tek başına kullanıldığı diğer bir miras alanı olan Kanada Head-Smashed-In Buffalo Jump (Şekil 9), bizon avcılığıyla ilgili yerel geleneği gösteren, oldukça iyi korunmuş bir peyzaj olarak 1981 yılında Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. Bu peyzaj, 19. yüzyılın sonlarına kadar devam eden ve hala ova uluslarının “geleneksel bilgi tabanının” parçasını oluşturan bir avlanma örneğidir. Bu miras alanı dünyanın başka yerlerinde geleneksel av kültürlerinin yaşam biçimi ve uygulamaları üzerine önemli veriler sunmaktadır. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Head-Smashed-In Buffalo Jump en büyük, en geniş ve en iyi korunmuş alanlardan biridir ve beş bin yıldan fazla bir süredir Kuzey Amerika'da bizonların var olduğu geniş bir arazide yaşayan Plains halkının ortak avcılık tekniklerini ve yaşam tarzını göstermektedir (WHC, 2018).

Şekil 9: Head-Smashed-In Buffalo Jump (UNESCO Resmi Sitesi, Maureen J. Flynn, URL 9)

Temsil ettiği fikir ve idealler üzerinden somut olmayan kültürel değerini tanımlayan miras alanlarının öne çıkan örneklerinden birisi olan Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Salonu (Şekil 10), 1979 yılında Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. Miras alanı olan yapı, Bağımsızlık Bildirgesi'nin vurguladığı demokrasi ve evrensel özgürlük ilkeleriyle somut olarak ilişkilendirilmiş ve Amerika tarihi için temel bir öneme sahip olduğu kabul edilerek koruma kararı alınmıştır. Yapının temsil ettiği somut olmayan değerler aynı zamanda uluslararası ölçekte hukukçuları da etkilemiştir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre, Bağımsızlık Salonu'nda tartışılan, kabul edilen ve imzalanan Amerika Birleşik Devletleri'nin Bağımsızlık Bildirgesi'nde (1776) ve Anayasa'da (1787) ifade edildiği gibi, devrim hakkı ve öz-yönetimin evrensel ilkeleri; Dünya çapında milletvekilleri ve politikacıları derinden etkiledi. İki belgenin temel kavramları, formatı ve hatta unsurları birçok ülkede ve Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nde hükümet tüzüklerini etkilemiştir (WHC, 2018).

Fikir ve idealler kavramına diğer bir örnek Bulgaristan'da bulunan Rila Manastırı'dır (Şekil 11). Rila Manastırı temsil ettiği somut olmayan kültürel değerler sayesinde 1983 yılında Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. Manastır, Ortaçağ'dan günümüze kadar Bulgar Ulusal Canlanması'nın en önemli manevi ve edebi merkezi olmuştur. Miras alanı yerin ruhunun korunduğu konum, bağlam, gelenek ve kullanım ile özgünlük koşulunu sağlamıştır. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre Rila Manastırı, kesintisiz bir tarihi sürekliliği yeniden kurmaya çalışırken Rila üzerine Slav değerleri kazandıran 19. yüzyıl Bulgar Rönesansı'nın sembolü olarak kabul edilir (WHC, 2018).

Şekil 10: Bağımsızlık Salonu (UNESCO Resmi Sitesi, Jean-Marc Duchesne, URL 10)

Şekil 11: Rila Manastırı (UNESCO Resmi Sitesi, Nikolas Oikonomou, URL 11)

Yerleşim tarihinin önemli dönüm noktalarına şahit olan somut unsurlar, bilimsel kanıt olmanın yanı sıra insan neslinin gelişimi ve farklı bölgelere yerleşimi gibi önemli anları ve anıları temsil etmesi sebebiyle korunması gerekli görülen miraslardır. Bu bağlamda önemli bir örnek olan Kanada L'Anse aux Meadows Ulusal Tarihi Bölgesi'nin (Şekil 12) taşıdığı somut olmayan kültürel değerlerin somut kültürel değerleriyle birlikteliği, bu alanın sadece VI. kriterle miras listesine girebilmesine yetmiştir. Miras alanında bulunan ve 11. yüzyıla tarihlenen Viking yerleşiminin kalıntıları, Kuzey Amerika'ya yerleşen Avrupalıların en eski kanıtı olarak korunmaktadır. Newfoundland Büyük Kuzey Yarımadası'nın ucunda yer alan arkeolojik alanda, Norse Grönland ve İzlanda'da bulunan yapılarla aynı dönem içinde aynı tarzda inşa edilen sekiz adet ahşap karkas ve çim çatılı yapı bulunmaktadır. 1978 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren alan, VI. kriter kullanımında öncü bir örnek olarak varlığını sürdürmektedir. Miras alanının VI. kriter açıklamasına göre L'Anse aux Meadows, Kuzey Amerika'daki Vikingler tarafından kurulan ve Yeni Dünya'daki Avrupa yerleşiminin ilk kanıtı olarak ilk bulunan ve tek bilinen yerdir. Bu nedenle, insan göçü ve keşif tarihinde benzersiz bir dönüm noktasıdır (WHC, 2018).

Şekil 12: L'Anse aux Meadows Ulusal Tarihi Bölgesi (UNESCO Resmi Sitesi, Ko Hon Chiu Vincent, URL 12)

Bu örneklerin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular şunlardır:

- Bu çalışma kapsamında ele alınan somut ve somut olmayan değerleri birlikte barındırarak VI. kriteri tek başına sağlayan 12 miras alanında, mirasın ortak bellek ve paylaşılan deneyim boyutlarının vurgulandığı görülmektedir.
- Çalışma kapsamında ele alınan yerlerin “miras” ilan edilebilmesi için yapı bütünlüğünden önce somut olmayan değerlerinin bütünlüğü gereklidir.
- Bu alanları gelecek nesillere aktarılması gerekli miras yapan özellikleri, özgün fiziksel yaratımlar olmaları değil, yere özgü korunması gerekli değerleri temsil etmeleridir.
- Bu miras alanları toplumsal değerlerin bir ifadesi olarak önemli hafıza mekanlarıdır.
- Söz konusu miras alanlarının yapısal niteliği üstün evrensel değere sahip olmak için gerekli kriterleri tek başına karşılamamakta, yapılar (somut kültürel miras) somut olmayan kültürel boyutlarıyla bütüncül şekilde ele alındığında üstün evrensel değerine ulaşmaktadır.

- Bu miras alanlarında somut olmayan kültürel değerler kimi zaman bir işaretleme veya peyzajla, kimi zaman ise bir jeolojik oluşum veya yapı kompleksi gibi somut unsurlarla temsil edilmektedir.
- Bu bağlamda somut kültürel miras olarak mekan, özgün niteliğini zaman içinde kazanır ve anlamını atfeden miras taşıyıcıları tarafından yaşatılır, korunur ve aktarılır.
- Bu alanlarda gelecek nesillere aktarılmak istenen miras, somut kültürel mirastan öte bu mirasın taşıdığı anlamlar bütünü yani somut olmayan kültürel mirastır. Bu bağlamda Dünya Miras Listesi'nde somut kültürel miras olarak tanımlanan yapı çevre, bu aktarım aşında somut olmayan kültürel mirası koruyan ve aktaran bir araç olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ

Kültürel miras kavramı tarih boyunca farklı bakış açıları ile tanımlanmış ve hazırlandığı dönemin koruma anlayışını yansıtan sözleşmeler, deklarasyonlar ve tavsiye kararlarıyla koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Somut kültürel mirasın yanı sıra somut olmayan kültürel mirasın da korunması gerekli bir unsur olduğu 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde dile getirilmiş ve tartışılmış ancak bütüncül koruma bakış açısının sözleşmeye dönüşmesi 2003 yılını bulmuştur. Süreç boyunca somut ve somut olmayan kültürel miras tanım, kapsam ve terminoloji açılarından tartışılmıştır. Tanım ve kapsamının kesin olarak belirlendiği 2003 yılına kadar somut olmayan kültürel miras terimi gelenek ve folklor kavramlarıyla özdeşleştirilmiş, ancak 2003 sözleşmesinin ardından gelenek kavramının bu terimin sadece alt başlıklarından birisi olduğu ve kavramın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu kabul edilmiştir.

UNESCO Dünya Miras Listesi'nde kayıtlı olan ve insan-anlam-mekan ilişkisini temel alan çeşitli ölçek ve durumda olan "yerler" ya da "miraslar" VI. kriteri sağlayarak üstün evrensel değerini kazanmıştır. Üstün evrensel değerini somut olmayan boyutlarıyla kazanan UNESCO Dünya Miras Alanları incelendiğinde, toplumsal bellek, inanç sistemi, gelenekler, fikir ve idealler, sanat tarihi, sözlü ve yazılı anlatımlar, keşif ve bilim, tarihi olaylar, yazı ve dil tarihi, kişiler ve insanlık tarihi kavramları ve bu kavramların somutlaştığı başlıca yerler olarak arkeolojik sit alanları, tekil yapılar ve yapı grupları, kültürel peyzajlar, sokak ve meydanlar, endüstri tesisleri, yol ağları ve rotalar, bölge ve şehirler, mezar alanları, köprü ve limanlar, mağara ve jeolojik oluşumlar, işaretlemeler ve sembolik yapılar karşımıza çıkar (Tablo 1).

Senegal, Gana, Mauritius ve Brezilya miras alanları, üstün mimari niteliklere sahip yapıları ya da önemli bir uygarlığın nadir örneklerini barındırdıkları için değil döneminin önemli sömürgecilik merkezleri olarak toplumun belleğinde önemli bir yere sahiptir. Bu belleğin temsilcileri olan çeşitli ölçekte ve nitelikte olan yapılar somut unsurlar olarak somut olmayan kültürel mirasın temsil araçlarıdır. Polonya ve Japonya miras alanları daha büyük ölçekli toplumların ve hatta dünyanın belleğinde yerini koruyan miras alanları olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Japonya miras alanı yarattığı maddi ve manevi yıkımların hatırası olmasının yanı sıra temsil ettiği anlamlar sebebiyle korunması gerekli görülen alanın somut olmayan kültürel değerleri, gelecek nesillere aktarılması istenen mirastır. Bu somut olmayan kültürel mirasların tüm insanlık tarafından tanınması, korunması ve gelecek nesillere aktarılması UNESCO Kültür Sektörü'nün önemsedığı bir misyondur.

Bu çalışmada amaçlanan UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan korunması gerekli kültürel varlıkların taşıdığı somut ve somut olmayan boyutların "miras" niteliğine yaptığı katkının irdelenmesi doğrultusunda yapılan çalışma değerlendirildiğinde sonuç olarak Bu alanları gelecek nesillere aktarılması gerekli miras yapan özellikleri, özgün fiziksel yaratımlar olmaları değil, yere özgü korunması gerekli değerleri temsil etmeleridir. Bu bağlamda Dünya Miras Listesi'nde somut kültürel miras olarak tanımlanan yapı çevre, bu aktarım aşında somut olmayan kültürel mirası koruyan ve aktaran bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Çalışma ile ilgili taranan çeşitli kaynaklarda, konuya parçacı ya da lokal yaklaşmıştır. Bu makalede, mevcut kaynaklar değerlendirilmiş, birbirinden bağımsız bilgilerden, çalışmanın inceleme alanı kapsamında, birbirleriyle ilişkili yeni bilgiler üretilmiş ve örneklemeler üzerinden yorumlanmıştır. Mimari koruma çalışmalarına yönelik yeni bir veri alanı oluşturmayı amaçlayan bu çalışmada yer verilen somut ve somut olmayan kültürel değerlerin birlikte ele alınması koruma disiplinine yeni boyutlar

kazandırmakta ve hali hazırda var olan interdisipliner etkileşim sahasını genişletmektedir. Bu açıdan da çalışma önemlidir. Korunması gerekli miras başlığı altında ele alınan ve uzun yıllar boyunca hemfikir olunan somut değerler artık tek başına değerlendirilmemekte, UNESCO'nun öncülük ettiği koruma çalışmaları sonucunda miras kavramının kapsamı birçok boyutu içine alacak şekilde genişlemektedir. Mimari koruma alanında uzun yıllar boyunca norm olarak kabul edilen sınırlar yavaşça erimekte ve yerini somut ve somut olmayan kültürel değerleri birlikte ele alan bütüncül koruma yaklaşımına bırakmakta ve mimari koruma eyleminin amacı ve kapsamı yeniden sorgulanmaktadır.

Bugün mimari koruma alanında yapılan tarihi doku analizleri fiziksel analizlerin ötesine geçerek korunması gerekli kültürel mirası bağlamı içinde ele almalı ve bütüncül koruma bakış açısını geliştirmelidir. Somut ve somut olmayan arasındaki bağ özümsemeli ve yere özgü çözümler geliştirilmelidir. Kültürel miras, yaratıcısı ve yaratıldığı bağlam içinde ele alınmalı ve temsil ettiği değerler bu doğrultuda korunmalıdır. Söz konusu tutumun koruma uygulamalarına adapte edilmesi bu alana yeni ve sağlıklı yaklaşımlar kazandırmış olacaktır. Uluslararası platformlarda yürütülen tartışmalarda kendine yer bulan bu bütüncül koruma yaklaşımı Türkiye bağlamına uyarlanmalıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı miras alanları yeniden sorgulanmalı ve bu çalışmada ele alınan somut ve somut olmayan kültürel değerlerin birlikteliği açısından zengin olan ülkemizin miras alanlarına VI. kriter adapte edilerek yeniden adaylık dosyası hazırlanmalıdır. Bu çalışmada sunulan yaklaşım ulusal ve uluslararası her ölçekte doğru kurgulandığı takdirde koruma eylemi amacına ulaşmış ve tamamlanmış olacaktır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Yüksek Lisans Programı kapsamında Mimar Tansu Değirmenci'nin Doç. Dr. Nezihat Köşklük Kaya danışmanlığında yürüttüğü ve devam etmekte olan "UNESCO Dünya Miras Alanlarında Somut Olmayan Değerlerin Somut Değerlerle Birlikte Ele Alınması, Koruma Uygulamaları ve Örnekler" adlı tez çalışmasından üretilmiştir. Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akipek, S. (2001). Dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşmenin değerlendirilmesi. *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50(4), 13-39.
- Başlar, K. (2011). Kırkıncı yılında dünya mirası sözleşmesi. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 7(27), 25-52.
- Değirmenci, T. ve Köşklük Kaya, N. (2019). Dünya miras alanları ve VI. Kriter. *Uluslararası Fen, Matematik ve Mühendislik Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (823-836). Elazığ: Asos Yayınevi.
- Eryazıcıoğlu, E. ve Cengiz, H. (2018). İnsan hakları odaklı bir kültürel miras sistemi için değerlendirme modeli. *Megaron Dergisi*, 13(4), 636-650.
- Gürçayır, S. (2011). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi üzerine eleştirel bir okuma. *Milli Folklor Dergisi*, 23(92), 5-12.
- Kuutma, K. (2018 [2016]). From folklore to intangible heritage. çev. A. E. Aral, *SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler* içinde (9-24). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Metin Basat, E. (2013). Somut ve somut olmayan kültürel mirası birlikte koruyabilmek. *Milli Folklor Dergisi*, 25(100), 61-71.
- Schreiber, H. (2019). Somut olmayan kültürel miras ve yumuşak güç-ilişkiyi keşfetme. *Kültürel Miras Yönetimi* içinde (117-139). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Selçuk, T. (2018). Mudurnu'da "Yerin Ruhu" üzerine değerlendirme. *2018 Uluslararası Mudurnu araştırmaları ahilik ve halk kültürü sempozyumu bildiri kitabı* içinde (366-386). Bolu: Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Skounti, A. (2009 [2016]). The authentic illusion: Humanity's intangible cultural heritage, the moroccan experience. çev. N. Avcı ve E. Karaman. *SOKÜM Sözleşmesi: yönelimler, eğilimler ve eleştiriler* içinde (137-154). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

- Skounti, A. (2011). The Lost Ring: UNESCO's world heritage and intangible cultural heritage. *Milli Folklor Dergisi*, 23(89), 28-40.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Milli Folklor Dergisi*, 25(100), 5-13.
- Oğuz, M. Ö. (2018). Somut olmayan kültürel mirasın mekanı. *Somut olmayan kültürel miras nedir? içinde* (87-90). Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Ölçer Özünel, E. (2018). Yeni hümanizm ve kırılğan miraslar: Küresel köyün yeni soylu vahşileri ve somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi. *Milli Folklor Dergisi*, 30(120), 32-45.
- Tekeli, İ. (t.y.). Değişen toplum ve kültürel mirasın toplum için değişen anlamı. 19.05.2019 tarihinde https://www.academia.edu/27784674/DE%C4%9E%C4%B0%C5%9EEN_TOPLUM_VE_K%C3%9CLT%C3%9CREL_M%C4%B0RASIN_TOPLUM_%C4%B0%C3%87%C4%B0N_DE%C4%9E%C4%B0%C5%9EEN_ANLAMI adresinden erişildi.
- UNESCO (1972). Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage.
- UNESCO (2003). Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage.
- UNESCO Türkiye, UNESCO Tarihi. 08.11.2018 tarihinde <http://www.unesco.org.tr/Pages/99/2> adresinden erişildi.
- UNESCO Türkiye, Dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme. 11.07.2018 tarihinde <http://www.unesco.org.tr/Pages/161/177> adresinde erişildi.
- UNESCO Türkiye, somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi. 11.07.2018 tarihinde <http://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> adresinden erişildi.
- UNESCO World Heritage Center, 11.07.2018 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden erişildi.
- Urbinati, S. (2011 [2016]). Communities, groups and individuals: the bearers of the intangible cultural heritage. what is the role attributed to these subjects in the convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage?, çev. T. Yıldız ve M. Özdemir, *SOKÜM Sözleşmesi: yönelimler, eğilimler ve eleştiriler* içinde (87-107). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Yakıcı, A. (2013). Bilimsel kuruluşlarda somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar. *Somut olmayan kültürel mirasın geleceği türkiye deneyimi* içinde (31-45), Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayını

GÖRSEL KAYNAKÇA

- URL 1: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/159299> adresinden erişildi.
- URL 2: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/107850> adresinden erişildi.
- URL 3: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/119357> adresinden erişildi.
- URL 4: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/109626> adresinden erişildi.
- URL 5: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/130771> adresinden erişildi.
- URL 6: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/120229> adresinden erişildi.
- URL 7: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/113976> adresinden erişildi.
- URL 8: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/158889> adresinden erişildi.
- URL 9: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/119572> adresinden erişildi.
- URL 10: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/126684> adresinden erişildi.
- URL 11: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/123871> adresinden erişildi.
- URL 12: 06.01.2019 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/documents/133717> adresinden erişildi.

Ortaöğretim 9. ve 10. Sınıf Biyoloji Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler

Prof. Dr. Esra Özay Köse^{1*}
Doç. Dr. Şeyda Gül²

Geliş tarihi: 21.10.2019
Kabul tarihi: 06.12.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 35-45
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 13%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Atatürk Üniversitesi, Türkiye,
esraozay@atauni.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-9085-7478

² Atatürk Üniversitesi, Türkiye,
seydagul@atauni.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-4005-2158

* Sorumlu yazar

ÖZ

Değerler, insanları ve durumları analiz etmede kullandıkları istenilen davranışları ve yaşam biçimlerini ifade eden doğru karar vermede fertlere yardımcı olan temel ölçütler şeklinde ifade edilmektedir. Burada en önemli görevlerden biri eğitim kurumlarına düşmekte olup okullarda verilen değerler eğitimi önem arz etmektedir. Okullar müfredatta net bir şekilde belirtilen veya örtük olan değerleri kazandırmak, öğrencileri istenilen değerler konusunda yetiştirmek, görevini üstlenmiştir. Programlarda yer alan kazanımların öğrencilere verilmesinde çoğunlukla kullanılan araç ders kitapları olduğundan önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bundan dolayı değerlerin ders kitaplarında ne kadar ve nasıl bulunduğu önemli bir husustur. Bu araştırmada MEB tarafından kabul edilen 9. ve 10. sınıf biyoloji ders kitaplarında değerlere yer verilme durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu çalışmanın veri kaynağını MEB tarafından 2018–2019 eğitim-öğretim yılında ortaöğretim okullarına ücretsiz dağıtılan birer adet 9 ve 10. sınıf biyoloji ders kitabı oluşturmaktadır. Kitaplarda 3 ayrı üniteye yer alan metinler incelemeye alınmış, bu bölümlerde değinilen değerler tespit edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz için MEB tarafından belirlenen değerler kullanılmıştır. Sonra kitaplar cümle cümle okunarak ilgili değerlerin bulunma sıklığına bakılmıştır. 9 ve 10. sınıf biyoloji ders kitaplarında yer alan metinler incelenerek elde edilen analizler sonucu metinlerde, sorumluluk, sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma, yardımlaşma, fedakarlık, merhamet, temizlik, kültürel mirasa sahip çıkma, estetik duyguların geliştirilmesi, empati, dostluk, doğruluk, dürüstlük, adalet, çalışkanlık, paylaşımcı olmak, iyilik yapmak değerleri tespit edilmiştir. Fakat bu değerlerden yardımlaşma ve sevgi hariç diğerlerine direk olarak metinlerde değinilmemiş olup cümlelerin verdiği anlamdan bu değerlere vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Biyoloji, Değerler, Değerler Eğitimi, Ders Kitabı

Values Found in Secondary 9th and 10th Grade Biology Textbooks

Prof. Dr. Esra Özay Köse^{1*}
Assoc. Prof. Dr. Şeyda Gül²

First received: 21.10.2019

Accepted: 06.12.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 35-45

Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 13%

¹Atatürk University, Turkey,
esraozay@atauni.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-9085-7478

²Atatürk University, Turkey,
seydagul@atauni.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-4005-2158

* Corresponding Author

ABSTRACT

Values are expressed as basic criteria that help individuals make the right decision, which expresses the desired behaviors and lifestyles they use to analyze people and situations. One of the most important tasks here falls to educational institutions and values education given in schools is important. Schools undertake the task of gaining values that are clearly or implicit in the curriculum, educating students about desired values. It can be said that the textbooks have an important role in providing the gains in the programs to students. Therefore, how and how values are found in textbooks is an important issue. In this research, it was aimed to determine the status of values in the 9th and 10th grade biology textbooks accepted by the Ministry of National Education. In the research, document analysis which is one of the qualitative research methods was used. The data source of this study consists of a 9th and 10th grade biology textbook which are distributed free of charge to secondary schools in 2018-2019 academic year. The texts in three different units were examined and the values mentioned in these sections were determined. Descriptive analysis was used for data analysis. For descriptive analysis, the values determined by Ministry of Education were determined. Then these values in the books were searched by reading the sentence by sentence. Responsibility, fondness, respect, tolerance, solidarity, cooperative, sacrifice, compassion, cleanliness, compassion, cultural heritage, development of aesthetic feelings, empathy, friendship, honesty, honesty, justice, diligence, to be sharing, to do good values have been determined. However, these values are not mentioned directly in the texts except for cooperative and fondness, and it is understood that these values are emphasized from the meaning given by the sentence.

Keywords: Biology, Values, Values Education, Textbook

GİRİŞ

Her toplumda eğitimin temel işlevlerinden birisi, değerlerin ve kültürün gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Öyleyse eğitim, yalnızca bilişsel bilginin ve psikomotor becerilerin kazandırıldığı bir saha değil, kültürel ve ahlaki değerler gibi duyuşsal becerilerin de kazandırıldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Cihan, 2014) ki son yıllarda değer kavramı üzerinde bir ortak fikir olduğu görülmektedir. Değer kavramı farklı kelimelerle anlatılsa da ifade edilenlerin aslında benzer görüşler olduğu söylenebilir.

Değerler, insanları ve durumları analiz etmede kullandıkları istenilen davranışları ve yaşam biçimlerini ifade eden doğru karar vermede fertlere yardımcı olan temel ölçütler şeklinde ifade edilmektedir (İmamoğlu, Karakitapoğlu ve Aygün, 1999). Değer, bir toplumun varlığını devam ettirmek için insanların çoğu tarafından doğru kabul edilen ahlaki inançlara denir (Kızılçelik ve Erjem, 1994, s. 99). Bunlar, insanların kişisel tercihleri olmayıp, toplumun kabul ettiği, herkes için kabul edilir ve geçerliliği olan ilkelerdir (Silah, 2000). Bireylerin taşıdığı üstün özellikler olarak ifade edilen değerler, bunların herhangi bir vaka karşısında gösterdikleri duyarlılıklarıdır (Yaman, 2012).

Özkan (2010) ilköğretim ders kitaplarındaki himayeci değerleri incelediği çalışmasında değerleri trafikteki işaretlere benzetmiştir. Trafik işaretlerinin önemi trafikte ne ise değerlerin de toplumdaki rolü odur. Gerekli yere gerekli trafik işaretlerinin konulması trafikte rahat ve güvenli yolculuk sağlayabilmektedir. Değerlerin toplum ve bireyler için önemi de bu olaya benzetilmektedir.

Burada en önemli görevlerden biri eğitim kurumlarına düşmekte olup okullarda verilen değerler eğitimi önem arz etmektedir (Akkiprik, 2007). Okullar müfredatta net bir şekilde belirtilen veya örtük olan değerleri kazandırmak, öğrencileri istenilen değerler konusunda yetiştirmek, görevini üstlenmiştir (Akbaş, 2004). Okullar öğrencileri bütünsel gelişim açısından ele almakta olup bu gelişim içerisine zihinsel/bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişim girmektedir. Bilişsel gelişim zihindeki bilgilerle, duygusal gelişim duygularla, psikomotor gelişim ise insanın bedensel hareketleri ile ilgilidir. Ancak okullar sanki sadece bilişsel gelişim sağlıyormuş gibi bir algı oluşmaktadır ki okullar öğrencileri sadece zihinsel alanda değil ahlaki ve psikomotor sahalarda da yetiştirebilmelidir. Nitekim MEB TTKB, 2010 yılında tüm ilk ve ortaöğretim okullarına bu konuda bir genelge yollamış ve “Eğitim sistemimiz öğrencilerimize; bilgi, beceri, tutum kazandırmanın yanında onların dengeli, sağlıklı gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip, temel ve insani değerleri kazanmış iyi insan, iyi vatandaş, olarak yetişmelerini sağlamak görevini üstlenmiştir. Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimidir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimi oluşturmaktadır” şeklinde değerler eğitimine önem vermiştir (TTKB, 2010).

Programlarda yer alan kazanımların öğrencilere verilmesinde çoğunlukla kullanılan araç ders kitapları (Kılıç ve Seven, 2002) olduğundan önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bundan dolayı değerlerin ders kitaplarında ne kadar ve nasıl bulunduğu önemli bir husustur.

18. Milli Eğitim Şurasında MEB tarafından kaydedilen değerler: Sevgi, Nazik olmak, Sorumluluk, Hoşgörü, Saygı, Özgüven, Adil olma, Empati, Liderlik, Cesaret, Dostluk, Yardımlaşma, Temizlik, Dürüstlük, Vatanseverlik, Doğruluk, Aile birliğine önem verme, Dayanışma, Bağımsız ve özgür düşünebilme, İyimsizlik, Estetik duyguların geliştirilmesi, İyilik yapmak, Paylaşımca olmak, Şefkat/merhamet, Misafirperverlik, Selamlaşma, Alçakgönüllülük, Çalışkanlık, Kültürel mirasa sahip çıkma, Fedakârlıktır (MEB, 2010). MEB öğretim perspektiflerinde değerler olarak yer alan “kök değerler” ise şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik (MEB, 2018).

Bu değerler, okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim okullarında bulunan “değerler eğitimi komisyonu” ile yürütülmektedir. Öğrencilere bu değerlerin öğretilmesi doğrudan ve örtük programların birlikte işleyişi ile verilmesi gerekmektedir. (Akbaş, 2010). Türkiye’de değerler eğitimi kimi zaman bağımsız bir ders olarak, bazen de başka derslerin içerisinde verilmeye çalışılmıştır. Yani değerler tüm derslerin programlarında yer alan bir konudur. Öğretim programlarına bakıldığında değerler eğitiminin; başta

Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile verildiği tespit edilmiştir (Aydın ve Akyol Gürler, 2012). 2018 yılı biyoloji dersi öğretim programına bakıldığında ise yukarıda bahsedilen kök değerler genel öğretim programı değerleri olarak verilmektedir. ‘Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır’ şeklindeki ifade ile değer eğitiminin önemi vurgulanmıştır. (MEB, 2018).

Alan yazın incelemesine göre Türkçe ders kitaplarındaki değerler ile ilgili çalışmaların daha çok yer aldığı görülmektedir (Karagöz, 2009; Yaman, Taflan ve Çolak, 2009; Akyol, 2010). Aynı şekilde Sosyal Bilgiler dersinde de ilgili çalışmaların çok sayıda yapıldığı görülmektedir (Baydar, 2009; Kan, 2010; Aladağ, 2012; Gömleksiz ve Cüro, 2010; Kuş, Merey ve Karatekin, 2013).

Ancak değer eğitimi sadece sosyal bilgiler ve türkçe dersi ile yapıldığını söylemek doğru bir düşünce olmaz. Çünkü MEB için, örgün eğitimde müfredat bir bütün olarak kabul edilir. Bu bağlamda değer eğitiminin biyoloji dersinde de özel bir öneme sahip olduğu düşünülebilir ki biyoloji ders programı dosyasında genel MEB öğretim amaçlarında bu kök değerler belirtilmiştir (MEB, 2018). Ancak, biyoloji dersi öğretim programının özel amaçlarına bakıldığında öğrencilere kazandırılması düşünülen değerlerin açık bir şekilde verilmediği, bunun için belirli bir zaman ayrılmadığı, değerlerin örtük bir şekilde yer aldığı görülmektedir.

Ayrıca, alan yazında yapılan bu çalışmaların çoğunun ilköğretime yönelik olması değerler eğitiminin ortaöğretim öğrencileri için önemini gösterememektedir. Yazıcı (2012)’ya göre ülkemizde devamlı artan ve toplumsal huzuru bozan birçok vaka görülmektedir. Bu olayların geniş bir kısmı ergenlik çağındaki öğrencilerin yaşlarından temel alan tercihlerinden ve moda dedikleri olgunun yönlendirmelerinden oluşmaktadır. Bu duruma, sosyal medya ve öğrencilerin sosyal çevresi de katılmaktadır. Böylece evrensel değerler öğrencilerin günlük yaşamlarında önemsizleşmiş, maddi çıkarımı düşünen, kötü alışkanlıklar edinen bir gençlik oluşmaya başlamıştır. Bu değer yozlaşmasının çözümü eğitim alanında aranmalı ve toplumun düzenini sağlama görevi olan değer kavramının önemi ortaöğretim düzeyinde yapılan çalışmalarla da gözden geçirilmelidir.

Tüm bu nedenlerden yola çıkarak, bu çalışmada MEB tarafından kabul edilen 9. ve 10. sınıf biyoloji ders kitaplarında değerlere yer verilme durumunun belirlenmesi ve bu alandaki boşluğa dikkat çekilmek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma da nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla elde edilebilir. Bu sayede araştırmacı zaman ve kaynak tasarrufu sağlamış olur (Karataş, 2015).

Örnekleme

Bu çalışmada veri kaynağı olarak MEB tarafından kabul edilip 2018–2019 eğitim-öğretim yılında ortaöğretim okullarına ücretsiz dağıtılan iki yayınevine ait 9. sınıf biyoloji ders kitaplarından bir adeti ve yine iki yayınevine ait 10. sınıf biyoloji ders kitaplarından da bir adeti incelemeye tabi tutulmuştur. Bu kitaplar kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemine göre araştırmacıların bulunduğu yere en yakın Erzurum ili Yakutiye ilçesinde bulunan bir ortaöğretim kurumuna dağıtılan ücretsiz kitaplardan seçilmiştir. Her iki kitapta da 3 ayrı ünite içerisinde yer alan metinler incelemeye alınmış, bu metinlerde değinilen değerler tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz için önce MEB biyoloji öğretim program dosyasındaki kök değerler belirlenmiş ancak analiz sonucunda bunların dışında başka değerler de tespit edildiğinden daha geniş kapsamlı olması açısından MEB değerler eğitimi yönügesinde kaydedilen değerler kullanılmıştır (MEB, 2010). Bunlar: Sevgi, Nazik olmak, Sorumluluk, Hoşgörü, Saygı, Özgüven, Adil olma, Empati, Liderlik, Cesaret, Dostluk, Yardımlaşma, Temizlik, Dürüstlük,

Vatanseverlik, Doğruluk, Aile birliğine önem verme, Dayanışma, Bağımsız ve özgür düşünebilme, İyimeserlik, Estetik duyguların geliştirilmesi, İyilik yapmak, Paylaşımçı olmak, Şefkat/merhamet, Misafirperverlik, Selamlaşma, Alçakgönüllülük, Çalışkanlık, Kültürel mirasa sahip çıkma, Fedakârlıktır. Analiz esnasında ilgili kitaplar cümle cümle okunarak belirlenen değerlerin sıklığına bakılmıştır. Analize her bir cümle içindeki, değerlere karşılık gelen sözcükler, belirtilen değerleri açıklayan ifadeler ya da doğrudan veya örtük anlamı veren cümleler alınmıştır. Veri analizinde güvenilirliği sağlamak için iki araştırmacı kitapları ayrı ayrı incelemişlerdir. Araştırmacılar arasındaki güvenilirliği test etmek için; Güvenirlik= (Uzlaşma Sayısı) / (Uzlaşma + Uzlaşmama Sayısı) (Tavşancıl ve Aslan, 2001) formülü kullanılmış ve güvenirlüğün %96 çıktığı görülmüştür. Uzlaşma göstermeyen veriler tartışılarak tekrar gözden geçirilip ortak karara varılmıştır. Elde edilen veriler tablolar haline getirilip frekans değerleri sunulmuştur.

BULGULAR

Elde edilen bulgular tabloleştirilip ders kitaplarındaki ünite ve bölüm sırasına göre sunulmuştur:

Her biri iki bölümden oluşan ve 3 üniteden oluşan 9. sınıf ders kitabında yer alan değerler Tablo.1’de verilmiştir.

Tablo.1. 9. Sınıf biyoloji ders kitabında yer alan değerler

DEĞERLER	ÜNİTELER						FREKANS
	Yaşam bilimi biyoloji		Hücre		Canlılar dünyası		
	BÖLÜMLER						
	Biyoloji ve canlıların ortak özellikleri	Canlıların yapısında bulunan temel bileşikler	Hücre	Hücresel yapılar ve görevleri	Canlıların çeşitliliği ve sınıflandırılması	Canlı âlemleri ve özellikleri	
Sevgi	++				+	+	4
Sorumluluk	++	+++				++	7
Saygı	++				+	+	4
Hoşgörü	++				+	+	4
Adil olma		+					1
Dostluk					+		1
Yardımlaşma	+	+			+	+	4
Dayanışma	+	++	+		+	+	6
Temizlik	+					+	2
Doğruluk/dürüstlük			+				1
İyilik yapmak		+					1
Çalışkanlık			+				1
Paylaşımçı olmak			+				1
Merhamet	++						2

İlk ünite “yaşam bilimi biyoloji” de “biyoloji ve canlıların ortak özellikleri” bölümü olan birinci bölümde ve ikinci bölüm olan “canlıların yapısında bulunan temel bileşikler” kısmında direk değerlere değinilmemiş olmakla beraber cümle içerisinde belirtilen değerleri açıklayan ifadeler ya da doğrudan anlamı veren ifadeler bulunmaktadır. Bunlar:

-“Canlıların öğretisi olan biyoloji, insanın ruhunda köklenir. İnsanlar evlerinde hayvan besler, bahçelerinde bitki yetiştirir, her çeşit canlıya karşı yakınlık duyma ve her çeşit canlıyı merak etme

eğilimindedir. Bu insani eğilimlerin uzantısı olan biyoloji bilimi canlıları araştırır” ifadesi ile biyolojinin canlıları incelediği ve canlıların çeşitli olduğu ama birlikte yaşadıkları irdelenerek dayanışma, yardımlaşma, hoşgörü, sevgi, şefkat/ merhamet, saygı gibi değerlere değinilmiş olmaktadır.

-İlk bölümün girişinde “Gıda sıkıntısı, küresel ısınma ve buna bağlı olarak değişen iklimler, biyoçeşitlilikte azalma gibi birçok sorunun mümkün olduğunca en aza indirgenmesi için biyoloji bilimi kapsamında çeşitli çalışmalar yapılmaktadır” cümlesinden sonra bunlar için çeşitli çözümlerden bahsedilmesi ile sorumluluk, temizlik gibi değerlere değinilmiş olmaktadır.

-Biyolojik çeşitliliğin korunması kısmında “Nesli tükenme tehlikesi altında olan hayvanların hayvanat bahçelerinde ve millî parklarda korunmaya alınması...” şeklindeki ifade ile sevgi, saygı, sorumluluk, şefkat/ merhamet, hoşgörü gibi değerler vurgulanmış olmaktadır.

-Canlıların ortak özellikleri bölümünün beslenme kısmı anlatılırken “canlıların üreticiler, tüketiciler ve ayrıştırıcılar olarak yaşamaları”nın anlatılması ile dayanışma değerine vurgu yapılmıştır.

-“Suyun canlılar için önemi” konusunda yine sorumluluk değeri ortaya çıkmaktadır.

-Lipitlerden, proteinlerden ve vitaminlerden bahsedilirken “kolesterol hastalığı”na ve “protein eksikliği” kısımlarına değinilip sağlığın korunması adına kişisel sorumluluk değeri vurgulanmıştır.

-“Sağlıklı beslenmenin önemi” kısmında yine sorumluluk değerinden bahsedilip bir okuma parçasında “Uganda’da açlıkla yüz yüze olan bir çocuk” anlatılarak yardımlaşma, dayanışma, adalet, iyilik yapmak gibi değerler ortaya çıkmaktadır.

İkinci ünite “Hücre”nin ilk bölümü “hücre” kısmında ve ikinci bölüm olan “hücre yapısı ve görevleri”nde yine hiçbir değer açıkça vurgulanmamakla birlikte örtük olarak var olan değerler bulunmaktadır:

-Hücre ile ilgili bilim insanlarının icatlarından bahsedilerek çalışkanlık, paylaşımcı olmak ve ortak çalışma ürünü olarak dayanışma değeri bulunmaktadır.

-“Bilimsel yöntem” kısmı anlatılırken bir bilimsel çalışma örneğinde kontrollü deneylerde doğruluk ve dürüstlük değeri sezdirilmiştir.

Üçüncü ünite olan “canlılar dünyası”nın ilk bölümü “canlıların çeşitliliği ve sınıflandırılması”, ikinci bölümü “canlı alemleri ve özellikleri” kısımlarında yine hiçbir değer açıkça vurgulanmamakla birlikte örtük olarak bulunan değerler bulunmaktadır:

-“Canlıların çeşitliliği” kısmında “benzer türlerin bir arada yaşadıkları” anlatılırken sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma, yardımlaşma, dostluk gibi değerler sezdirilmiştir.

-“Canlılar alemi” anlatılırken “her canlının biyolojik ve ekonomik özellikleri olduğu” ve “yok olduklarında ne tür sorunlar oluşabileceği” vurgulanarak yine her bir canlıya karşı sorumluluk, sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma, yardımlaşma gibi bulunmaktadır.

- “Virüslerin ve bakterilerin yaptığı hastalıkların korunması” kısmında kişisel ve toplumsal hijyen anlatılarak temizlik, sorumluluk gibi değerlere vurgu yapılmıştır.

Toplam 6 bölüm içeren ve 3 üniteden oluşan 10. sınıf ders kitabında bulunan değerler ise Tablo.2’de verilmiştir.

Tablo.2. 10. Sınıf biyoloji ders kitabında yer alan değerler

DEĞERLER	ÜNİTELER						FREKANS
	Hücre bölünmeleri		Kalıtımın temel ilkeleri	Ekosistem ekolojisi ve güncel çevre sorunları			
	BÖLÜMLER						
	Mitoz ve eşeysiz üreme	Mayoz ve eşeyli üreme	Kalıtım ve biyolojik çeşitlilik	Ekosistem ekolojisi	Güncel çevre sorunları ve insan	Doğal kaynaklar ve biyolojik çeşitliliğin korunması	
Sevgi			+	+	+	+	4
Sorumluluk	+		+	+	+	+	6
Saygı				+	+	+	3
Hoşgörü				+		+	2
Yardımlaşma			+	+	+	+	4
Dayanışma				+		+	2
Temizlik					+	+	2
İyilik yapmak			+				1
Çalışkanlık	+						1
Paylaşımçı olmak						+	1
Merhamet				+	+	+	3
Fedakarlık			+			+	2
Empati			+				1
Kültürel mirasa sahip çıkma						+	1
Estetik duyguların geliştirilmesi						+	1

İlk ünite olan “hücre bölünmeleri” ndeki “mitoz ve eşeysiz üreme” ve “mayoz ve eşeyli üreme” olan iki bölümde yine hiçbir değer açıkça vurgulanmamakla birlikte örtük olarak var olan değerler bulunmaktadır:

-İlk bölümde “Hücre bölünmesi ve kanser arasındaki bağlantı” anlatılırken “Kansere sebep olan etmenler arasında sigara, alkol, kozmetik ürünler, radyasyon, uzun süre güneş ışınlarına maruz kalmak, hava kirliliği” gibi faktörler yer almaktadır. “Kanserle mücadelede erken tanı, tedaviyi kolaylaştırır. Bu nedenle sağlık taramaları çok önemlidir” gibi ifadeler kişisel sorumluluk değerini vurgulamaktadır.

-“Mitoz ve eşeysiz üreme” bölümünde “Rejenerasyon” la ilgili bilimsel araştırmalardan bahsedilerek çalışkanlık değeri vurgulanmıştır.

İkinci ünite olan “kalıtımın temel ilkeleri” nde tek bölüm “kalıtım ve biyolojik çeşitlilik” de bazı değerler açıkça belirtilerek vurgulanmış olup yine örtük olarak var olan değerler de bulunmaktadır:

- “Kan nakli en yaygın doku naklidir. İnsanlar arasındaki yardımlaşmanın ve sevgi bağının sonucunda yapılan kan bağıışı sayesinde hastaların kan ihtiyacı karşılanmaktadır...” ifadesi yardımlaşma, fedakarlık, sevgi, sorumluluk, empati, iyilik yapmak gibi değerlere açıkça değinmiştir.

-Kalıtsal hastalıklar anlatılırken “Kalıtsal hastalıkların toplumda azaltılabilmesi için akraba evliliklerinden kaçınılmalıdır...” ifadesi yine toplumsal sorumluluk değerine vurgu yapmıştır.

Üçüncü ünite “ekosistem ekolojisi ve güncel çevre sorunları” nda “ekosistem ekolojisi”, “güncel çevre sorunları ve insan” ve “doğal kaynaklar ve biyolojik çeşitliliğin korunması” başlıklı üç bölüm de bir

bütün olarak çevreye karşı sorumluluk, sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma, temizlik, yardımlaşma, merhamet gibi ortak değerler vurgulanmıştır.

- İlk bölümde “Ekosistem adını verdiğimiz bu yapıyı tanıdıkça doğaya zarar vermeden doğadan yararlanma yollarını daha iyi öğreneceğiz. Doğada yaşayan her türün ekosistemde bir görevinin olduğunu ve bu nedenle doğadaki denge açısından her türün önemli olduğunu kavrayacağız” ifadesi canlılara karşı sorumluluk, sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma, yardımlaşma, merhamet, temizlik gibi değerleri vurgulamaktadır.

- “Çevre sorunları” kısmında hava, su, toprak, ses kirliliği, ozon incilmesi, sera etkisi, küresel ısınma, asit yağmurları, erozyon, orman yangınları, “biyoçeşitliliğin korunması” gibi konularda sorumluluk, kültürel mirasa sahip çıkma, paylaşımcı olmak, fedakarlık, merhamet, estetik duyguların geliştirilmesi, saygı gibi değerler vurgulanmıştır.

Biyoloji 9 ve 10. sınıf ders kitapları birlikte analiz edildiğinde bu değerlerden biyoloji ders kitaplarında yer alan metinlerde en fazla yer alan değerler, sırasıyla sorumluluk 13 metinde, sevgi, dayanışma, yardımlaşma 8 metinde, saygı 7 metinde, hoşgörü 6 metinde, merhamet 5 metinde, temizlik 4 metinde, iyilik yapmak, çalışkanlık, paylaşımcı olmak, fedakarlık 2 metinde, empati, dostluk, doğruluk/dürüstlük, estetik duyguların geliştirilmesi, adalet, kültürel değerlere sahip çıkmak 1 metinde yer alan değerlerdir (Tablo1, Tablo2). Bu değerlerden sadece sevgi ve yardımlaşma değeri kan nakli konusunda açıkça ifade edilmekle birlikte diğer değerlere karşılık gelen sözcükler, belirtilen değerleri açıklayan ifadeler şeklinde örtük olarak verilmiştir. Milli Eğitimin belirttiği özgüven, cesaret, liderlik, nazik olmak, aile birliğine önem vermek, iyimserlik, bağımsız ve özgür düşünebilme, vatanseverlik, misafirperverlik, selamlaşma, alçakgönüllülük gibi değerlere ise bu çalışmada incelenen hiçbir metinde değinilmemiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bir toplumun sağlıklı bir şekilde devamlılığını sağlayan değerler, eğitim yardımıyla aktarılır (Fırat ve Mocan, 2014). Biyoloji dersi de canlıları, yaşamı ve çevreyi konu aldığından, bu değer aktarımında önemli bir görev üstlenmektedir. İstenilen değerlere sahip öğrenciler yetiştirmek için ders kitabı önemli bir eğitim öğretim aracıdır (Ersoy ve Şahin, 2012). Bununla birlikte biyoloji dersinin hedef kitlesi ortaöğretim öğrencileri olup bunlar ergenlik dönemine girmiş öğrencilerdir. Bu öğrencilerde bir kimlik ve davranış kargaşası yaşanabilir (Hökeleli, 2002). Bu karışık evrede onların değer yargılarını oluşturmada biyoloji dersi ve kitapları da önemli bir yere sahiptir (Evin ve Kafadar, 2004; Ersoy ve Şahin, 2012). Dolayısıyla araştırmanın amacına yönelik olarak, 9 ve 10.sınıf biyoloji ders kitaplarında yer alan metinler incelenerek elde edilen analizler sonucu metinlerde, sorumluluk, sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma, yardımlaşma, fedakarlık, merhamet, temizlik, merhamet, kültürel mirasa sahip çıkma, estetik duyguların geliştirilmesi, empati, dostluk, doğruluk, dürüstlük, adalet, çalışkanlık, paylaşımcı olmak, iyilik yapmak değerleri tespit edilmiştir. Fakat bu değerlerden yardımlaşma ve sevgi hariç diğerlerine direk metinlerde değinilmemiş olup cümlelerin verdiği anlamdan bu değerlere vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca her metin kendi içerisinde ya bir değer ya da büyük bir çoğunlukla da birden fazla değer içermektedir. Ayrıca bu değerlerden biyoloji ders kitaplarında yer alan metinlerde en fazla yer alan değerler, sırasıyla sorumluluk, sevgi, yardımlaşma, dayanışma, saygı, hoşgörü, merhamet ve temizlik olarak tespit edilmiştir.

Biyoloji dersinin konu içeriği açısından incelendiğinde sorumluluk, sevgi, saygı, yardımlaşma, dayanışma, temizlik gibi değerleri içermesi beklenen durumdur. Çünkü biyoloji canlı bilimi olarak, doğaya ve canlılara karşı sorumluluk sahibi olmayı sağlayan bir derstir. Biyoloji dersi, çevrede rastlanan canlılara, duyarlı olmayı öğretip yardımlaşma kabiliyetlerini geliştirmektedir. Bugünün gençliği, yarının yetişkinleri olarak biyolojik sorunlar ve kendi vücudu ile ilgili sağlık meseleleri açısından öğrenci bireysel sorumluluğu yanında, çevreye ve diğer canlılara karşı da önemli bir sorumluluğu olduğunu bu ders ile fark etmektedir. Biyoloji dersi ile öğrencinin doğaya ilgi ve sevgisini uyandırıp öğrenciler daha gençken, doğayı paylaştıkları diğer canlı türlerine karşı sorumlu davranışı öğrenmiş olurlar. Bu açıdan bakılırsa biyoloji dersi diğer canlılara ve fertlere saygılı olmayı amaçlar (Kızıroğlu, 1988).

Alan yazında bu çalışmanın bulgularını direk tartışabileceğimiz bir araştırma ile karşılaşılmamıştır. Ancak bazı çalışmaların sonucuna göre, sorumluluk değerinin öğrencilere ders kitapları vasıtasıyla en fazla kazandırılmak istenen değerlerden biri olduğu görülmektedir (Candan ve Ergen, 2014; Aktan ve

Padem, 2011; Kuş, Merey ve Karatekin, 2013). Bundan dolayı çoğu kitapta bu değerlerin varlığı, çocukların bu değeri pekiştirmelerinin sağlanmak istenmesi ile ilişkilendirilebilir (Candan ve Ergen, 2014).

Yapılan çalışmalar sonucunda sevgi değerinin ders kitaplarında en çok yer alan değerlerden biri olmasının sebebi, kişinin kendini sevmesi ile ilişkilendirilmiştir (Aral 2008, Şen 2008). Bu bağlamda çoğu değere temel oluşturması ve çocukların gelişimleri ve canlılar ile ilişkileri açısından önemli olması nedeniyle, Biyoloji ders kitaplarında sevgi değerine daha çok ağırlık verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca doğa sevgisi ve doğal çevreye duyarlılık global çevre sorunları ile birlikte önemi artan değerler arasında yer almaktadır (Kırmızı, 2014). Buna bağlı olarak Biyoloji ders kitaplarında yer alan metinler doğa sevgisinin kazandırılmasında önemli bir vasıtaadır.

Sonuç olarak teknolojinin ve sosyal medyanın toplumu özellikle genç bireyleri meşgul ettiği son yıllarda bu değerlerin öneminin azaldığı fark edilmektedir. Bu değerlerin geliştirilmesinde biyoloji ders kitabında yer alan metinlerin de burada önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Ayrıca toplumun çalışkanlık, dürüstlük, saygı, yardımseverlik, sorumluluk gibi değerleri kazanmış bireylerden oluşması toplumun devamına ve halkın refahına da katkı sağlayacağından (Ersoy ve Şahin, 2012) ders kitaplarında değinilen değerler olması şartıdır.

Öneriler

-Ders kitaplarında yer alan metinler, öğrencilere değer öğretmek için etkili araçlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle ders kitaplarında kullanılan metinlerin öğrencilere değer kazandıracak, onlara doğru davranışları sunacak bir içerikle verilmesi gerekmektedir.

-Araştırmamız sonucunda 9. ve 10. sınıf biyoloji ders kitaplarında bulunan metinlerin çalışma kapsamındaki değerleri yeterince içermediği tespit edilmiştir. Ders kitaplarına belirtilen değerleri içeren metinler eklenmelidir. Biyoloji ders kitabındaki değerlerin ders kitabı içerisinde orantılı dağılmasına dikkat edilmelidir.

-Bu araştırmada 9. ve 10. sınıf biyoloji ders kitabında yer alan metinlerde bulunan değerler incelenmiştir. Ortaöğretimin diğer kademelerindeki biyoloji ders kitaplarının ve diğer fen alanındaki ders kitaplarının da değerler açısından incelenmesi, bundan sonraki araştırmacılara önerilebilir.

-Biyoloji ve diğer fen alanlarındaki derslerin değer eğitimindeki etkililiğinin artırılması için program geliştirme açısından çeşitli çalışmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının (değerlerinin) ilköğretim II. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, O. (2010). Eğitim bilimlerinde yeni yönelimler. E. Karip (Ed.). *Eğitim bilimine giriş* içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Akkiprik, G. B. (2007) *Genel lise öğretmenlerine göre karakter eğitimi yoluyla öğrencilere kazandırılacak değerler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yedi Tepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aktan, O., & Padem, S. (2011). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan okuma metinlerinde yer alan değerler. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 44-55.
- Aladağ, S. (2012). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini bilişsel düzeyde kazanmalarına etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 161, 123-146.
- Aral, D. (2008). *Milli Eğitim Bakanlığı'nun hazırladığı 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan değerler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

- Aydın, M. Z. & Akyol Gürler, Ş. (2012). *Okulda değerler eğitimi*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Baydar, P. (2009). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyleri ve bu süreçte yaşanan sorunların değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Candan, D. G., & Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye'deki uygulamaya bir bakış. *Turkish Studies*, 9(2), 429-436.
- Ersoy, T., & Şahin, F. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1535-1558.
- Evin, İ. ve Kafadar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimler Dergisi*, 2(3), 293-304.
- Fırat, H., & Mocan, A. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki hikâyelerde yer alan değerler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 183(183), 25-49.
- Gömleksiz, M., & Cüro, E. (2010). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-120.
- Hökekleli, H., & Din Psikolojisi, A. (2002). *Gençlik ve din :Gençlik, din ve değerler psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İmamoğlu, E., Karakitapoğlu, O., & Aygün, Z. (1999). 1970'lerden 1990'lara değerler: Üniversite düzeyinde gözlenen zaman, kuşak ve cinsiyet farklılıkları. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(44), 1-22.
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 187,138-145.
- Karagöz, B. (2009). *Yapılandırmacı yaklaşıma göre ilköğretim 6 ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki değerlerin incelenmesi (Muğla İli Örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kılıç, A., & Seven, S. (2002). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kırmızı, F. S. (2014). 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Kızıılçelik, S., & Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Kızıroğlu, İ. (1988). Günümüzde biyoloji dersi ve amaçları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 243-250.
- Kuş Z., Meray, Z., & Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- MEB (2010). 3 Eylül 2019 tarihinde http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/34/39/749197/dosyalar/2015_02/09093609_degerleregitimi.pdf adresinden erişildi.
- MEB (2018). 31 Eylül 2019 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20182215535566-Biyoloji%20d%C3%B6p.pdf> adresinden erişildi.
- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1124-1141.
- Silah, M. (2000). *Sosyal psikoloji (Davranış Bilimi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Şen, Ü. (2008). 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletlediği değerler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 763-779.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, (2010). *İlk ders genelgesi*. B.08.0.TTK.0.72.02.00, 08 Eylül 2010.
- Tavşancıl, E., & Aslan, H. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi*, Ankara: Akçay Yayınları.
- Yaman, H., Taflan, S., & Çolak, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 107-120.
- Yazıcı, K. (2012). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Dergisi Araştırmaları*, 19, 499-522.

Bursa Müzesi'ndeki İki Erkek Portresinin Yeniden Değerlendirilmesi

Araş. Gör. Yaşar Arlı^{1*}

Geliş tarihi: 12.11.2019
Kabul tarihi: 06.12.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 **Sayfa:** 46-53
Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 9%.
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,
yasararli@akdeniz.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7799-6764

* Sorumlu yazar

ÖZ

Uluslararası portre araştırmacılığı alanında karşımıza çıkan en önemli husus bir portrenin resmi mi yoksa özel mi olduğu sorusudur. Bu soru aynı zamanda ele alınan portrenin hangi imparator veya imparatoriçeye ait olduğunu ya da hangi imparator veya imparatoriçeden esinlenerek ortaya konduğu sorularının cevaplarını da bizlere sunmaktadır. Bu önemli husus, ele aldığımız eserin tanım ve tarihlendirilmesinde de bizlere yol gösteren önemli bir faktördür. Uluslararası portre araştırmacılığı kriterlerine sadık kalarak ele aldığım bu yazımda, son olarak 2013 yılında R. Özgan tarafından yayımlanan Bursa ve çevresinden ele geçen erkek başları, yeniden yorumlanmış ve her iki eser için haklı gerekçeler gösterilerek yeni bir öneri getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erkek, Baş, Portre.

Reassessment of Two Male Portraits in Bursa Museum

Res. Assist. Yaşar Arlı^{1*}

First received: 12.11.2019

Accepted: 06.12.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 46-53

Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 9%.

¹ Akdeniz University, Turkey,
yasararli@akdeniz.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7799-6764

* Corresponding Author

ABSTRACT

The most important point in the field of international portrait research is the question of whether a portrait is official or private. This question also provides us to answers the questions that to which emperor or empress the portrait discussed belonged or from which emperor or empress the portrait was done by inspiring. this important issue is an important factor guiding us for the identification and dating of the piece. In my paper based on international portrait research criteria, male heads which were obtained from Bursa and its surrounding and recently published by R. Ozgan in 2013 have been reinterpreted and a new suggestion has been tried to be brought by giving justified reasons for both pieces.

Keywords: Male, Head, Portrait.

INTRODUCTION

It is not known exactly where and how the male heads of which finding places are indicated as Prusa (ad Olympum) and Bursa, with the modern name for the other one in the inventory records were brought to Bursa Archeology Museum. The first of these two pieces which are only known to be obtained from Bursa and its environs has been examined by many researchers until today. Prusa head which was first written by J. İnan and E. A. Rosenbaum in 1979 was evaluated by S. Erkoç in 2012 and by R. Özgan in 2013. In the same study, R. Özgan introduced Bursa head to the scientific world and dated both pieces to the Flavian period.

Male Head (Plate I)

Bursa Archeology Museum

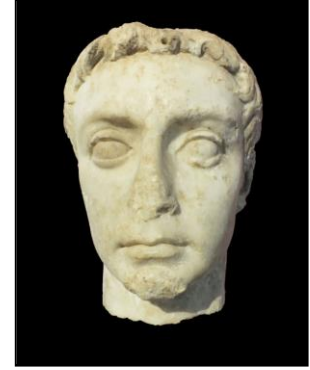
(Inv. No. 2096).

Prusa ad Olympum.

H. H. 27 cm, H. W. 19 cm.

Fine-grained white marble.

Iulio- Claudian Period

Sources: İnan-Rosenbaum 1979, 141, 142 Plate 75 Figure 1, 2, 3, 4; Erkoç 2012, 146, 147 Plate 112; Özgan 2013, 120, 121.

The head is broken from the beginning of the neck. There can be seen abrasions and bruises on the face. The end of the nose is broken. There are seen abrasions and missing parts on the chin. There is a tear-off at the top of the head.

Considering the characteristic features of the head, the piece must have belonged to a young man. The head is turned slightly to the right. The head turned to the right looks far away. Short hair tufts on the forehead are quite bulky and voluminous. On the right side of the forehead is the hair forelock which is described as pliers mouth. The short hair tufts on the forehead are combed towards the right by being separated from left temporal. The end part of hair tumppts combed towards the forehead on the ear is wavy and bulky. The hair tufts on the left ear are described in more detail than the right. The hair tufts in the rear of the forehead are longer than the hair on the forehead. The hair tufts described at the top and rear part of the head are quite moving and lively. Pointed whiskers on the left part of the face created by being stretched the hair tufts in the front of the ear reach towards the cheek. The forehead bordered by the hair on the temporal area is flat and narrow. The lower part of the flat and narrow forehead is slightly puffed. The eyebrows are in the form of a bow and explicit. The eyes stretching to eye dispensers are narrow. The pupil and iris are not processed. The upper eyelid is thicker than the lower one. The nasal root is sunken, the nose is slightly beaked. The ears processed in accordance with the facial anatomy are close to the real. The cheekbones are explicit, the cheeks are plump. The mouth is closed and big. The lips are in contact with each other and the upper lip is thinner than the lower one. The chin is fat and cambered outward. The non-oval face is pointed towards the chin. The well-polished face is smooth. There are dowel holes on the forehead which belong to a crown in my opinion.

There are different views and suggestions about the male head examined by many researchers. Prusa ad Olympum head which was dated to Iulio- Claudian period by J. İnan ve E. A. Rosenbaum in 1979 (İnan and Rosenbaum, 1979, p. 142) was interpreted also as a special portrait dated to Flavian period by R. Özgan in 2013 (Özgan, 2013, p. 121). Also, S. Erkoç (Erkoç, 2012, p. 147) shared the same opinion with J. İnan and E. A. Rosenbaum in her doctoral thesis study completed in 2012.

R. Özgan suggested the Flavian period by stating about the male head that it reflected the real physiognomic features of the person of whom portrait was made (Özgan, 2013, p. 120, 121). This view has been supported by being compared flat and narrow forehead of the person of whom portrait was made with portraits of Domitianus (Fittschen and Zanker, 1985, plate 34, 35). As R. Ozgan stated, when

we compare the Prusa ad Olympum piece with the portraits of the Flavian Dynasty, it is seen that its physiognomic features are not similar. For example, signs of aging such as rare hair and sagging skin are at the forefront in portraits of Vespasianus (Fittschen and Zanker, 1985, plate 27, 28). Descriptive features such as broad face and forehead and curly and voluminous hair are remarkable in portraits of Titus (Wegner, 1966, plate 10, 11). In portraits of Domitianus (Wegner, 1966, plate 26, 27), the conjoined hair to the head, the forehead nearly four-cornered and thin and long neck are among characteristic features of this period. Therefore, unlike the evaluations of R. Ozgan, the processing of the hair in the portrait of Prusa ad Olympum is quite different from the portrait style of the Flavian period. When we focus on the hairstyle in male head, the hair combed towards the right by being separated from left temporal, fork motif on the left corner of the forehead, the hair forelock which is described as pliers mouth on the right side of the forehead and moving and lively hair processed at the top and rear part of the head indicate to Julio- Claudian period (Boschung, 1993, plate 1, 2). When we compare Prusa ad Olympum piece with portraits of Tiberius preserved in France (Toulouse) (Rose, 1997, p. 126, plate 160.52) and Copenhagen (Mlasowsky, 2001, p. 87, figure 27) in the direction of these explanations, it is seen that the hairstyle processed is similar. The male head identified as a result of these similarities is a special portrait dated to Julio- Claudian period as J. İnan and E. A. Rosenbaum and S. Erkoç stated.

Male Head (Plate II)

Bursa Archeology Museum

(Inv. No. 2092).

Bursa.

H. H. 34,5 cm, H. W. 21 cm.

Fine-grained white marble.

Julio-Claudian Period

Source: Özgan 2013, 121, 122.

The head is broken and missing from the beginning of the neck. There are abrasions and bruises on the face. The end part of the nose is broken. There are missing and broken parts on the mouth, chin and rear part of the head.

Considering the characteristic features of the piece which was preserved badly until today, the head must have belonged to a young man. The head is slightly turned to the right. The head turned to the right looks far away. The short hair tufts combed towards the forehead bifurcate almost in the center of the forehead. Short, flat and thin hair strands are combed towards both sides from bifurcated area. The end parts of the tufts combed towards both sides are wavy and parallel to each other. The hair tufts in the form of sickle at the rear of the forehead are quite moving and lively.

The bulky and voluminous hair depicted at the top of the head is quite longer than the hair tufts in the front of the forehead. The static hair tufts on the back and neck of the head are left roughly. Craftsmanship for moving and lively hair on the right ear is more detailed than hair tufts on the left ear. The forehead bordered by short hair tufts on the front of the head is flat and narrow. The whiskers formed by hair tufts in the front of the ear and new beard hairs go down to lower line of the cheek. While the end of the whiskers on the left cheek is wavy and more voluminous, the whiskers on the right are shorter and rare. The eyebrows are thin and in the form of a bow. The big nose is slightly beaked. The eyes stretching to eye dispensers are narrow. The pupil and iris are not processed. The eyelids are in the form of almonds. The upper eyelid is thicker than the lower one. The ears are close to the real. The cheekbones are explicit, the pouches are sunken. The mouth is big and open. Fleshy lips are not in contact with each other. The chin is fat and cambered outward. The non-oval face is pointed towards the chin. The well-polished face was smooth. There are dowel holes on the forehead which belong to a crown in my opinion. Physiognomic features of the person of whom portrait was made are processed by idealizing.

The arrangement of hair tresses on Bursa head shows a great resemblance to pieces of Polykleitos (Kreikenbom, 1990, plate 74, II 2, II 3; plate 75, II 3; plate 78, II 5) at first glance. Fleshy eyelids, slightly beaked nose and whiskers on Bursa portrait which reminds pieces of Polykleitos with hairstyle are characteristic features of the person of whom portrait was made and differentiate from pieces of Polykleitos (Zanker, 1974, plate 5.I; plate 7).

The male head introduced to the science world together with Prusa ad Olympum portrait in 2013 has been identified as a special portrait dated to Flavian period by R. Ozgan (Özgan, 2013, p. 121, 122) by considering same justifications with the previous piece. The hairstyle and idealized face on Bursa head which shows a great resemblance to previous Prusa ad Olympum portrait in terms of stylistics differentiate from portrait style of Flavian period. On the contrary to expressions by R. Ozgan, bifurcation created almost in the center of the forehead by short hair tufts combed towards the forehead, quite moving and voluminous hair tufts in the form of sickle at the rear of the forehead, hair on the face and idealized face are examples for portrait art of Claudian period (Hekler, 1912, p. 185, 186). The bifurcation created almost in the center of the forehead by short hair tufts combed towards the forehead and hairstyle created by moving and voluminous hair tufts in the form of sickle at the rear of the forehead on Bursa head are identical with portraits of Tiberius in the Vatican (L'Orange, 1967, p. 29) and Copenhagen (Poulsen, 1962, p. 83, plate 78). Another important point we observe on Bursa portrait that hairing on the face created together by hair tufts combed in the front of the ear and new beard hairs is similar with portrait of Nero in Rome (Delbrück, 1914, p. 6, plate 10; Heintze, 1961, p. 19, plate 14). The male head which we have evaluated as a result of these similarities should be dated to the Julio-Claudian period¹.

CONCLUSION

The male head which was dated to the Flavian period by R. Ozgan have not been supported as a result of scientific studies by myself and a new suggestion has been brought. The hair combed towards the right by being separated from left temporal, bifurcation motif on the left corner of the forehead, hairstyle in the form of hair forelock which is described as pliers mouth on the right corner of the forehead on Prusa head are quite different from hair model of portraits of Flavian Dynasty. Also on Bursa head, bifurcation created almost in the center of the forehead by short hair tufts combed towards the forehead and quite moving and voluminous hair tufts in the form of sickle at the rear of the forehead, hairing on the face and idealized face indicate to Julio-Claudian period. Both pieces are dated to the same period as a result of these explanations and comparisons.

Bilgilendirme/Acknowledgement: The studies about “Roman Portrait Art” published by Prof. Dr. R. Ozgan are extremely valuable. These studies, which are particularly valuable in terms of language, play an important role in filling a large gap going on for a long time in the field of Classical Archaeology. Also, this study has been compiled from my doctoral study entitled “Portrait Art of Flavian and Traianus Periods in Anatolia” which is being conducted and continued under the consultancy of Prof. Dr. Havva Işık. Required expenditures for scientific researches conducted in 34 museums under my thesis title have been provided by Akdeniz University Scientific Research Coordination (SRP), Koç University Suna & Inan Kıraç Research Center for Mediterranean Civilizations (AKMED), TÜBİTAK (2211-A) and Akdeniz University FMTP Units and I thank each unit.

REFERENCES

Boschung, D. (1993). *Die bildnisse des augustus*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.

¹ As a result of the fact that the portraits obtained from Bursa and its surrounding until today are few, the scarcity of scientific excavations in which regular data flow is provided and random preparation of the inventory information about the portraits obtained by various ways, it is quite difficult to mention about the existence of a strong workshop since Hellenistic Period in Prusa (ad Olympum). However, although it is difficult to mention about the existence of an ongoing workshop from the Hellenistic period onwards in Prusa (Bursa), strong idealized influence in plate II and hair style in n Polykleitos style are qualifications which support that Hellenistic tradition was preserved also in Roman Imperial Period. İnan, 1980, p. 144.

- Delbrück, A. v. R. (1914). *Bildnisse römischer kaiser*. Berlin: Verlag Julius Bard.
- Erkoç, S. (2012). *Anadolu'da Iulius-Cladiuslar dönemi portre sanatı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Fittschen, K. & Zanker, P. (1985). *Katalog der römischen porträts in den capitolinischen museen und den anderen kommunalen sammlungen der stadt rom: band I-tafeln*. West Germany: Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Heintze, H. v. (1961). *Römische porträt-plastik aus sieben jahrhunderten*. Stuttgart: Hans e Günther Verlag.
- Hekler, A. (1912). *Greek & roman portraits*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- İnan, J. ve Rosenbaum, E. A. (1979). *Römische und frühbyzantinische porträtplastik aus der türkei-tafeln*. Münih: Verlag.
- İnan, J. (1980). "Ein männlicher porträtkopf im museum von Bursa" içinde R. A. Stucky – I. Jucker (ed.), *EIKONES: Studien zum griechischen und römischen bildnis: Hans Jucker zum sechzigsten geburtstag gewidmet*, p. 143-144 Plate 48. Bern: Francke Verlag.
- Kreikenbom, D. (1990). *Bildwerke nach polyklet: Kopienkritische untersuchungen zu den männlichen statuarischen typen nach polykletischen vorbildern -diskophoros, hermes, doryphoros, herakles, diaudumenos*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- L'Orange, H. P. (1967). *Romerske keisere: i marmor og bronse*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Mlasowsky, A. (2001). *Imago imperatoris: Römische kaiserbildnisse einer norddeutschen sammlung*. München: Biering&Brickmann.
- Özgan, R. (2013). *Roma portre sanatı II*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Poulsen, V. (1962). *Les portaits romains I: république et dynastie julienne*. Copenhagen: Ny Carlsbeg.
- Rose, C. B. (1997). *Dynastic commemoration and imperial portraiture in the Julio-Cladian period*. ABD: Cambridge University.
- Zanker, P. (1974). *Klassizistische statuen: Studien zur veränderung des kunstgeschmacks in der römischen kaiserzeit*. West Germany: Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Wegner, M. (1966). *Das römische herrscherbild: die flavier (vespasian.titus.domitian.nerva.lulia titi.domitilla. domitia)*. Berlin: Verlag Gebr.

Plate I

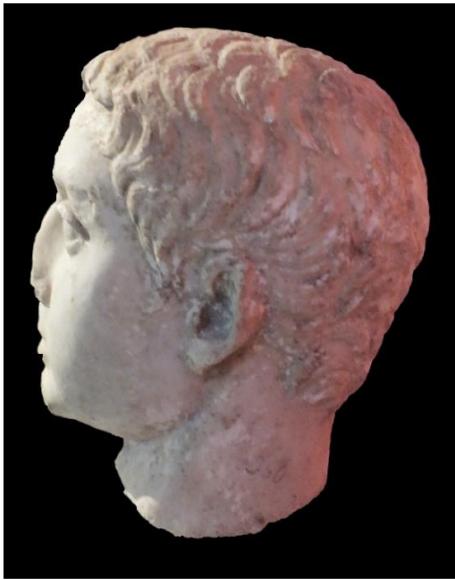

Plate I: Prusa (ad Olympum) Head. (Photo: Yaşar Arlı, 2018).

Plate II

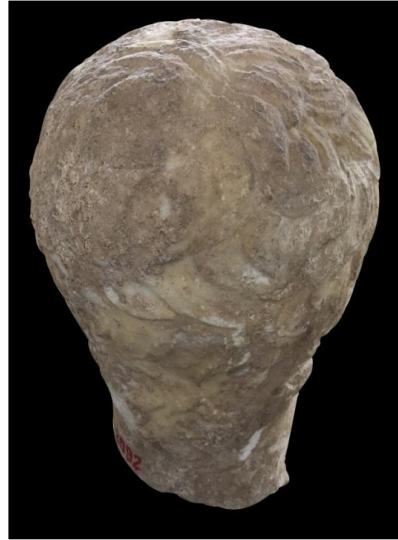
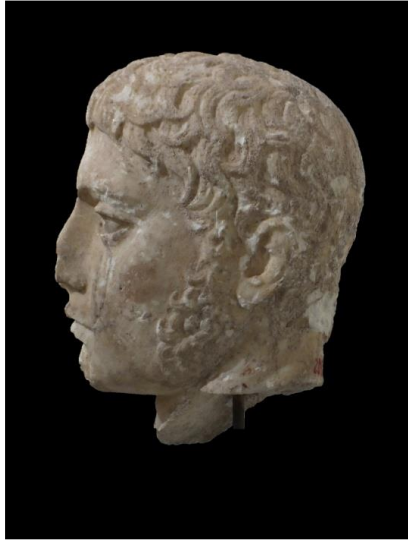

Plate II: Bursa Head. (Photo: Yaşar Arlı, 2018).

Yabancı Öğrencilerin Turizm Eğitimi Algılarının ve Sorunlarının Belirlenmesi: Giresun Üniversitesi Üzerine Bir Araştırma

Dr. Öğr. Üyesi Hakan Akyurt

Geliş tarihi: 08.11.2019
Kabul tarihi: 09.12.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 54-67
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 5%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Giresun Üniversitesi, Türkiye,
hakan.akyurt@giresun.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-6522-684X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Dünya'daki eğitim sisteminin iletişim ve ulaşım araçlarının gelişimi ile birlikte çok yönlü bir yapıya kavuşmuştur. Eğitimlerini tamamlamak ve geliştirmek isteyen insanların farklı ülkelere bu amaçla gittikleri görülmektedir. Özellikle son yıllarda bu sayının arttığı ve çok sayıda yabancı öğrencinin birçok farklı ülkede eğitim aldığı belirlenmiştir. Giresun Üniversitesi de çok sayıda yabancı öğrencisi olan ve yabancı ülkelere eğitim amaçlı olarak öğrenci kabul eden üniversitelerden biridir. Üniversite de turizm alanında eğitim alma amaçlı olarak gelmiş olan öğrencilerin önemli sayıda olduğu bilinmektedir. Bu yabancı öğrencilerin Giresun Üniversitesinde aldıkları turizm eğitimi hakkındaki görüşleri hem mevcut eğitim hakkında genel bir bilgi sunacak hem de eğitimin durumu ile ilgili tespitlerde bulunulmasını sağlayacaktır. Araştırmanın temel amacı, üniversitelerde verilen turizm eğitiminin yabancı öğrenciler tarafından nasıl algılandığının belirlenmesi ve turizm eğitimi ile ilgili olarak eksikliklerin tespit edilmesidir. Bu şekilde, yabancı öğrencileri için turizm eğitimi algılamalarına yönelik olarak iyileştirmeler yapılması da mümkün olacaktır. Araştırmada öğrenci algılamalarının belirlenmesinde kelime ilişkilendirme testi yöntemi kullanılmıştır. Giresun Üniversitesinde turizm eğitimi alan 65 öğrenci bulunduğu belirlenmiş ve tüm öğrencilere kelime ilişkilendirme testine yönelik olarak anket uygulanmıştır. Analizler sonucunda okul, iş ve meslek kavramlarının en çok tekrar edilen kelimeler olduğu belirlenmiştir. Yabancı öğrencilerin turizm eğitimi algılarının bilinç düzeylerinin yeterli düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Turizm Eğitimi, Yabancı Öğrenciler, Kelime İlişkilendirme testi

Determination of Tourism Education Perceptions and Problems of Foreign Students: A Research on Giresun University

Assist. Prof. Dr. Hakan Akyurt

First received: 08.11.2019

Accepted: 09.12.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6

Pages: 54-67

Year: 2020

Session: Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 5%

¹Giresun University, Turkey,
hakan.akyurt@giresun.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-6522-684X

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

The education system in the world has reunited a multi-faceted structure with the development of communication and transportation tools. It is seen that people who want to complete and develop their education go to different countries for this purpose. Especially in recent years, this number has increased and many foreign students have been educated in many different countries. Giresun University is one of the universities that has many foreign students and accepts students from abroad for educational purposes. It is known that there are a significant number of students who came to the University for the purpose of education in the field of tourism. The opinions of these foreign students about the tourism education that they received at Giresun University will provide a general information about the current education and will enable the determination of the education status. The main purpose of the research is to determine how tourism education is perceived by foreign students and to identify deficiencies in tourism education. In this way, it will be possible to make improvements to the perception of tourism education for foreign students. In the research, word association test method was used to determine of student perceptions. It was determined that there were 65 students studying tourism at Giresun University and a questionnaire was applied to all students for word association test. As a result of the analysis, it was determined that the concepts of school, work and profession were the most repeated words. It has been determined that the awareness level of foreign students' perception of tourism education is sufficient.

Keywords: Tourism, Tourism Education, Foreign Students, Word Association test

GİRİŞ

Turizm sektörü gelişen yapısı ve istihdama olan katkısı ile ülkeler açısından önemli bir sektör olarak faaliyet göstermektedir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde ve işsizlik oranlarının arttığı zamanlarda sektörün ülke ekonomilerine olan katkısı daha iyi anlaşılmaktadır. Sektörün yoğun çalışma koşulları ve mevsimsellik özelliği gibi olumsuz şartlara rağmen, turizm sektörünün istihdama katkısının önemi büyüktür. Rekabet şartlarının ağır olması nedeniyle ürün ve hizmet sunumunda turistik işletmelerin ve de destinasyonlarının farklılıklar yaratması gerekmektedir. Bu nedenle turizm alanında eğitimlerin son yıllarda hem kamu hem de özel eğitim kurumlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Ulaşım ve iletişim çağının oluşturduğu durumlar sayesinde dünyanın her yerinde verilen eğitimlerin incelenmesi kolaylaşmıştır. Kendi ülkelerinde eğitim almak istemeyen ya da daha nitelikli eğitimler amaçlı olarak insanların farklı ülkelerde eğitim almaya yöneldiği görülmektedir. Sektörün nitelikli personel ihtiyacı nedeniyle turizm eğitimine olan ilgi de doğal olarak artmıştır.

Türkiye, yurt dışından öğrenci konusunda özellikle Türk Cumhuriyetleri, Afrika ve Arap ülkelerinden yoğun talep aldığı ve de ağırlıklı olarak bu ülke vatandaşları olan öğrencilerin üniversitelerimizi tercih ettikleri görülmektedir. Bu kapsamda, Giresun Üniversitesi de yabancı öğrenci kontenjanı bakımından önemli sayıda öğrenciye sahiptir. Genel olarak öğrencilerin milliyetlerini Türk Cumhuriyetleri, Gürcistan, Arap ve Afrika ülkelerinden gelen öğrenciler oluşturmaktadır. Eğitim alınan alanlardan biri de turizm eğitimidir. Giresun üniversitesinde turizm alanında yabancı öğrenciler son beş yıl içinde artmış olup, halen devam eden bir talep söz konusudur. Turizm eğitiminde genel olarak lisans düzeyinde eğitim alan yabancı öğrenciler bulunmaktadır.

Bu araştırmada ise, turizm alanında eğitim alan öğrencilerin, almakta oldukları turizm eğitimi ile ilgili algılarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Turizm eğitimi ile ilgili olarak algılarının tespitinde kelime ilişkilendirme testi yöntemi kullanılmıştır. Kelime ilişkilendirme testinde öğrencilerin turizm eğitimi algısının hangi kelimelerden oluştuğu ve bilinç düzeyleri ölçülmektedir. Kelime ilişkilendirme testi yöntemi ile öğrencilerin turizm eğitimi kavramına ilişkin ilk akıllarına gelen cevap kelimeler elde edilmiş, frekans analizi yapılmış ve kavram ağı haritası çıkarılarak bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmanın yabancı öğrencilerin turizm eğitimi algısını oluşturan temel yapıyı ve ne kadar bilinçli olarak turizm eğitimini seçtikleri konusunda bilgi vermesi beklenmektedir. Elde edilen sonuçlarla turizm eğitimindeki sorunlara yönelik bilgiler elde edilebilecek ve turizm eğitiminin daha nitelikli olarak sunulmasında katkı sağlanabilecektir.

LİTERATÜR TARAMASI

Eğitim, tüm sektörlerde ihtiyaç duyulan nitelikli personelin yetiştirilmesi ve sürdürülebilir bir sektörel yapının sağlanması nedeniyle zorunlu bir ihtiyaç olarak görülmektedir. İşinde uzman kişilerin artması, sürekli gelişimi ve insanlara daha iyi koşullarda ürün ya da hizmet sunumunun gerçekleştirilmesi anlamı taşımaktadır. Bu nedenle her iş kolunda nitelikli eğitimlerin verilmesi ve sektörlerle kazandırılması zorunluluk olmuştur. Eğitimler ile değişen ve sürekli kendini yenileyen sektörlerin ihtiyaçlarını karşılamak gerekmektedir. Çağın gereklerine göre eğitimlerin yenilemesi ve geliştirilmesi ile sektörel talebi karşılamak mümkün olacaktır. Hem eğitim sistemlerinin hem de eğitimcilerin değişen dünya şartlarına uygun olarak yenilenmesi ve geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir.

Bir alanda ya da sektör için yapılan mesleki eğitimler, “insanların bir toplum içinde herhangi bir meslek kolunda çalışabilmeleri ve o meslek kolunda mesleğin içerdiği bilgi ve yeterlilikleri sunmalarında yardımcı olmayı, insanların yeteneklerini arttırarak fiziksel ve zihinsel anlamda mesleğe yatkın bireyler haline dönüşmeyi ve de sosyal ve ekonomik olarak gelişimi sağlama süreci” olarak ifade edilebilir (Aymankey ve Aymankey, 2002, s.29). Tezcan (1996), eğitimi toplumlarda insanların bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştiren ve yaşamaları için gerekli niteliklere sahip olma süreci olarak tanımlamaktadır. Turizm eğitimleri teknik ve mesleki eğitimler kapsamında değerlendirilir. Teknik ve mesleki eğitimler, bir ülkedeki eğitim sistemi içerisinde bütün sektörleri ele alacak şekilde her türlü teknik ve mesleki eğitimleri kapsamaktadır. Eğitimlerin ve eğitime destek sistemlerinin planlanmasında, araştırılmasında, geliştirilmesinde, organize edilmesinde ve dünya eğitimi ile eş

zamanlı olarak geliştirilip güncel bir şekilde öğrencilere sunulmasında teknik ve mesleki eğitim sistemlerinin rolü büyüktür (Şahin ve Fındık, 2008, s.65).

Turizm eğitimi, eğitim alanlarından biri olmakla birlikte, turizme yönelik olarak sektörün beklentilerine karşılık verme amaçlı uygulanan bir eğitim türüdür. Turizm alanında eğitim kavramını, “turizm sektörü alanında eğitim vermekte olan kurum ya da kuruluşlarının turizme konu olmuş bilgileri öğrencilere aktarması ve turizm sektörünün arzu ettiği nitelikte öğrenci yetiştirilmesini hedefleyen eğitim sistemi” olarak ifade etmek mümkündür (Mısırlı, 2002, s.41). Turizm eğitimi özellikle son yıllarda birçok eğitim kurumunun açılması ve faaliyete geçmesi ile ülkemizin birçok yerinde öğrenci eğitmeyi amaçlayan bir yapıya sahiptir. Turizm sektörünün yapısı gereği ve rekabet koşullarının giderek daha da ağırlaşması nedeniyle turizm işletmelerinin nitelikli personele olan ihtiyacı gün geçtikçe daha da artmaktadır. Eğitimli ve sektör tecrübesine sahip personelin turizm sektörü içinde önemi ve değeri her geçen gün kendini göstermektedir (Kızıllırmak, 2000, s.56). Turizm eğitiminde bir eğitim kurumunun veya ülkenin genelinin bir eğitim sistemini ya da araştırmacılar tarafından sunulan eğitim modeline bağlı kalması mümkün değildir (Dias Daniel vd., 2017, s.67). Ülkelerin özelliklerine göre turizm eğitimleri farklılıklar gösterebileceği gibi bir ülke içindeki destinasyonların niteliğine ve turist profiline göre de turizm eğitimleri farklılıklar gösterebilmektedir. Bu nedenle turizm eğitimlerinde bir modele veya tanıma göre turizm eğitimleri düzenlenemez.

Ülkemizde turizm eğitimleri, liseden başlayıp doktora derecesine kadar süren bir yapıda devam etmektedir. Kamu ve özel kurumlar tarafından çeşitli basamaklarda eğitim kurumları ve birimleri ile turizm eğitimleri devam etmektedir. Mesleki açıdan turizm sektörünün beklentilerine cevap verecek şekilde Türkiye'nin her yerinde uygulamalı turizm eğitimleri verilmektedir. Eğitimli turizm öğrencileri, turizm işletmelerine maliyet ve zaman açısından önemli tasarruflar yapabileceklerdir. Bu durum da rekabet konusunda turizm işletmelerine avantaj sağlayacaktır. Bu nedenden dolayı turizm eğitimlerinin sektörün beklenti ve ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi ve günün şartlarına uygun düzenlenmesi gerekmektedir. Eğitimler ile sosyal bilinci yüksek, turizm sektörünün iş koşullarına uyum sağlayabilecek öğrenciler yetiştirilmesi amaçlanmalıdır (Akyurt, 2019, s.762). Turizm eğitimleri hem toplumsal açıdan hem de sosyal açıdan önemli olan eğitimlerdir. Yetiştirilecek öğrencilerin turistler ile karşılaşacak olması ve onların davranışlarına karşı tepkileri önem arz etmektedir. Sosyal anlamda ülke imajının oluşumunda turizm eğitiminin dolaylı olarak etkisi bulunmaktadır. Turistlerle birebir ilişki de bulunmak zorunda kalan turizm sektörü çalışanlarının davranışları ve turistlere karşı tutumları, turistler gözünde ülke insanının imajını şekillendirmektedir. Bu nedenle, turizm eğitimlerinde sektörün istediği teknik bilgiler ile birlikte, turistlere karşı davranışlar şekillerinin de öğretilmesi gerekmektedir. Bu durum hem ülke turizm imajını dolaylı olarak etkilemekte hem de turistik talebin sürdürülebilirliği açısından tekrar ziyaretleri ya da ülkenin turizm amaçlı tavsiye edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle turizm eğitiminin hem sosyal hem de ekonomik olarak ülke gelişimlerinde çok önemli etkilerinin bulunduğu bir gerçektir (Airey vd, 2014, s.145).

Turizm eğitimleri genel olarak birçok farklı amacı içermektedir. Turizmin çok yönlü yapıya cevap verebilmesi beklenen eğitimlerin hedeflerini kısaca aşağıdaki gibi özetleyebiliriz (Hacıoğlu, Kaşlı, Şahin ve Tetik, 2008, s.15):

- Sektörün tümüne katkıda bulunacak eğitimler vermek,
- Halkın turizme bakış açısını olumlu yönde değiştirmek,
- Sektöre ait uygulamalı ve teorik bilgileri aktarmak,
- Turizm sektörünün nitelikli personel sorununu çözmek,
- Turizmin değerinin ve önemini anlaşılmasını sağlamak,
- Turizme olan ilginin artmasına yardımcı olmak,
- Turistlere olumlu imaj sunacak personel yetiştirmek,
- Mesleki turizm bilincinin yerleşmesini sağlamak.

Yukarıda belirtilmiş olan hedefler ile birlikte turizm eğitiminin neden verilmesi ve önemli olduğuna ilişkin maddeler aşağıda sıralanmaktadır (Ünlüönen ve Boylu, 2005, s.25)

- Hizmet kalitesi standartlarını arttırmak; eğitim almış personel turistik işletmelerde ürün ve hizmet sunumunda kalite standartlarını yükseltecektir. Ayrıca turistlerle olan iletişimleri daha iyi olacağı için hizmet kalitesinin seviyesi de artacaktır. Turistlerin istek ve ihtiyaçlarını karşılama da eğitilmiş olan personelin daha etkin bir rolü olacak ve başarılı bir hizmet sunumu sağlanacaktır.
- Rekabet avantajı; nitelikli ve eğitilmiş personel ihtiyacı turizm sektörünün önemli bir açığı olarak görülmektedir. Eğitilmiş personel turizm işletmelerinde ürün ve hizmet sunumu ile birlikte işletme hedeflerine ulaşmada önemli avantaj sağlayacaktır. Bu durum işletmeler arasındaki farklılığı da belirleyen önemli bir husus olacağı için işletmelerin rekabet avantajı sağlanmasında eğitilmiş personellerin etkisi büyük olacaktır. Ayrıca, olumlu imaj oluşturma da toplumun ikna edilmesinde de eğitilmiş personel daha etkili olmaktadır.
- Çalışma ortamına uyum, eğitilmiş personelin kendini ifade etme yeteneği ve işletme hedeflerinde kendine yer edinme çabası daha yoğun olacaktır. İş yerinde yükselme ve terfi isteği eğitilmiş personelin kişisel hedeflerinden biri olacağı için turizm işletmeleri içinde görev aldıkları ortamlarda uyumları daha iyi olacaktır. Ayrıca, belirlenen görevleri ve işleri yerine getirmede eğitilmiş personelin daha etkin olacağı düşünülmektedir. Eğitim durumuna göre işletme amaçlarına sahip çıkmak ve geliştirmek daha mümkün olmaktadır.

Turizm eğitiminin temel amacı, turizm sektöründe çalışacak olan personelin temel turizm eğitimleri alması, öğrencilerin turizm ile ilgili bilinçli bireylere dönüşmesi ve turizm sektörünü yakından tanıyarak yönetim biçimlerini algılamalarını sağlamaktır. Bununla birlikte, öğrencilerin turizm alanında gelişmeleri ile değişimleri yakından takip ederek turizmin sektöründe yararlı bireyler olmalarıdır. Ayrıca, öğrencilerin teknolojiyi ve yeni terminolojileri öğrenmelerini hedeflemektedir. Turizm eğitimleri ile öğrencilerin, turistlere ve çalışma arkadaşlarına karşı olumlu tavırlara sahip insanlar olmaları ve de toplumda sorumluluk sahibi bireyler olarak yer edinmeleri beklenmektedir (Atay ve Yıldırım, 2008, s.395).

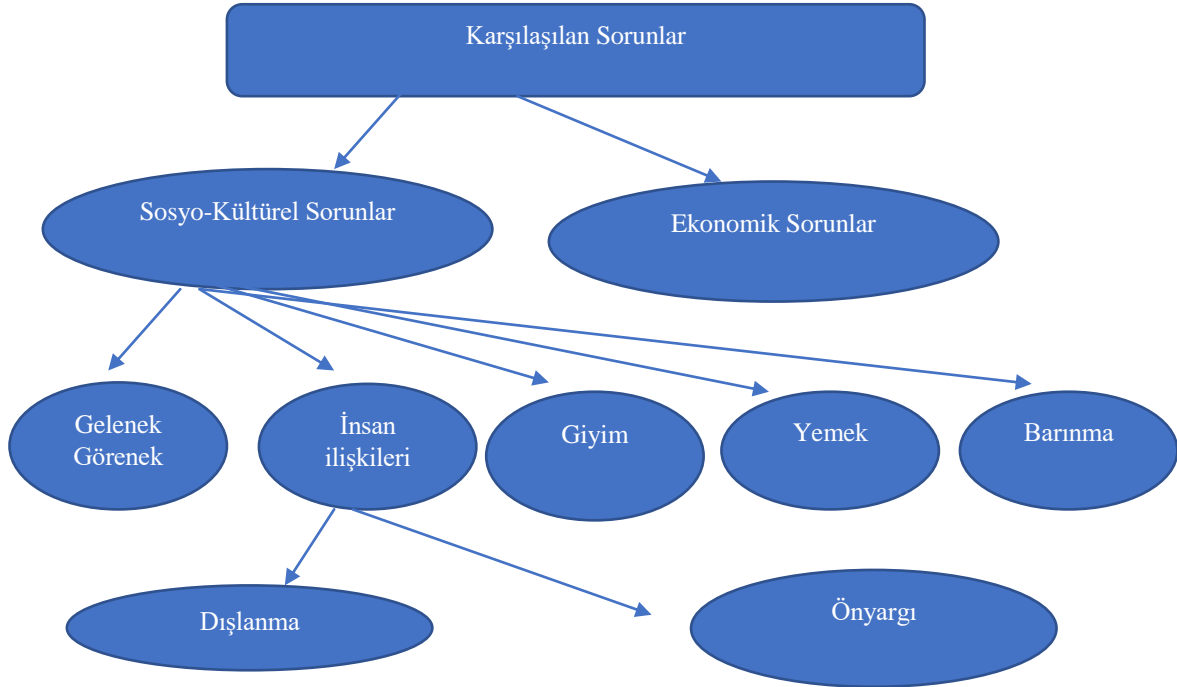
Turizm sektörünün gelişen yapısı ve diğer sektörlerle olan etkisi nedeniyle son yıllarda ekonomik anlamda katkısı büyük olmuştur (Keung, 2000, s.121). Bu ekonomik katkı da beraberinde turizm eğitimi kurumlarının ve de öğrenci sayısının düzensiz olarak artmasına neden olmuştur. Ancak, turizm eğitiminin lise ve üniversite düzeyinde birçok kurum ve kuruluş tarafından veriliyor olması elbette ki bazı sorunlara da yol açmaktadır. Öğrenci sayısının fazlalığı ve sektörün beklentilerine uygun olarak eğitimlerin dizayn edilmemesi gibi önemli sorunlar ile karşılaşılabilir. Baltacı ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan araştırmada yükseköğretimde öğrencilerin turizm eğitimi ile memnuniyetlerine ilişkin sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar özetle aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Baltacı vd., 2012, s.23):

- Öğrencilerinin birçoğunun turizm eğitimini bilinçli olarak seçmediği belirlenmiştir,
- Öğrencilerin sektörden beklentileri düşüktür,
- Sektörün yoğun çalışma koşulları öğrencilerde endişe yaratmaktadır,
- Turizmin mevsimsellik özelliği nedeni ile sürekli işe sahip olma konusunda öğrencilerin beklentileri düşüktür,
- Kariyer planlamalarını yapma da öğrencilerin yetersiz olduğu ve motivasyonlarının düşük olduğu görülmektedir,
- Son sınıfta okuyan öğrencilerin gelecek kaygısının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Turizm eğitim alan öğrencilerin turizm sektörünün gelecekteki çalışanları oldukları gerçeği düşünüldüğünde, turizm sektörüne olan algılamaların sorunsuz olması beklenmektedir. Ancak, turizm sektörünün yapısal özelliği gereği öğrenci algılarında güvensizlik söz konusudur. Ağır çalışma şartları ve sürekli iş algısının olmaması nedeniyle öğrencilerin birçoğunun turizm sektöründen uzaklaştığı ve farklı sektörlerle yöneldiği görülmektedir. Bu durum da turizm eğitimi almış olan nitelikli personelin turizm sektöründen farklı sektörlerle yönelmesine neden olmaktadır (Sevimli Deniz ve Çelik, 2018,

s.208). Son yıllarda artan sayısı ile yabancı öğrenciler turizm eğitimi içinde yer almaktadır. Ancak, yaz aylarında stajları dışında turizm işletmelerinde çalışabilmeleri için çalışma izni almak zorunda kaldıkları için birçok öğrenci çalışmamaktadır. Turizm işletmelerinin yasal konulardan dolayı staj dışında çok az öğrenciyi istihdam etmeleri nedeni ile yabancı öğrenciler ya ülkelerine dönmekte ya da farklı sektörlerde çalışmaya zorunlu kalmaktadır. Bu durum yabancı öğrencileri hem turizm sektöründen uzaklaştırmakta hem de Türkiye hakkındaki olumlu algılamalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla birlikte genel olarak yabancı öğrencilerin eğitim almak amaçlı geldikleri yerlerde farklı sorunlar yaşadıkları da bilinmektedir.

Yabancı öğrencilerin eğitim konusunda en önemli sorunlarının başında Türkçe dilini öğrenme sorunu gelmektedir. Öğrencilerin genel olarak Türkiye’de herhangi bir işte çalışmak niyetiyle de Türkçeyi öğrendiklerine yönelik olarak çalışmalar bulunmaktadır. Öğrencilerin genel olarak, ya bir yıl buldukları üniversitelerde Türkçe ders aldığı ya da kendi ülkelerinde gelemeden önce dil öğrenmeye başladığı tespit edilmiştir (Gürbüz ve Güleç, 2016, s.150). Ayrıca, yabancı öğrencilerin eğitimlerinde en önemli sorunlardan birinin de buldukları şehre ve şehir insanlarına uyumlarının olduğu görülmektedir. Eğitimlerini doğrudan etkileyen bu faktörlerin başında, yurt olmayan bölgelerde ev bulma ve yerel halkla iletişimde sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Bu durumda da bazı öğrencilerin ya eğitimlerini bırakıp geri döndükleri ya da bu sorunlar yüzünden eğitimlerine ilgi gösteremedikleri ve okul bitirme sürelerinin uzadığı tespit edilmektedir. Yabancı öğrencilerin mali açıdan zorlanması ve çalışma iznine sahip olamamaları nedeniyle hem çalışıp hem okuma imkanının olmaması da diğer önemli eğitim sorunları içerisinde gösterilmektedir (Usta, Sayın ve Güzelipek, 2017, s.576). Yabancı öğrencilerin eğitimlerini almaları sırasında etkili olan bazı sorunlar bulunmaktadır. Bu durumlar öğrencilerin eğitim hayatlarını da doğrudan etkilemektedir. Bu sorunlara yönelik olarak çözüm yolları üretmek üniversite yönetimlerinin ve birim yöneticilerinin sorumluluğu olmalıdır. Aksi takdirde yıllar geçtikçe farklı ülkelerde eğitim alma imkanı olan öğrencilerin sayısının azalacağı öngörülebilir. Yabancı öğrencilerin eğitim hayatlarında karşılaşılabilecekleri sorunlar genel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Kıroğlu, Kesten ve Elma, 2010, s. 29):

Şekil 1. Yabancı Öğrencilerin Sorunları

Kaynak: Kıroğlu, K., Kesten, A. ve Elma, C. (2010), s.29.

Yukarıda şekil-1’de belirtilen genel sorunlar nedeni ile yabancı öğrencilerin eğitim hayatı etkilenmektedir. Bu sorunların varlığı aldıkları eğitime karşı önyargılı davranmaları sonucunu ortaya çıkarabilmektedir. Bu nedenle, üniversitede aldıkları eğitime daha objektif bakmaları ve eğitime karşı motivasyonlarını kaybetmemeleri açısından bu sorunların çözülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yabancı öğrenciler hem aldıkları eğitimlere hem de yaşadıkları şehir ve insanına karşı olumsuz bir imaj sergileyebilecektir.

ARAŞTIRMANIN ANALİZİ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yabancı öğrencilerin ülkemizde giderek artan sayısı nedeniyle, bu konuda yapılan çalışmaların sayısı artmaya başlamıştır. Günümüz eğitim anlayışında yabancı öğrencilerin önemi, hem ülke imajının olumlu olarak etkilemesi bakımından hem de eğitimleri sırasında ülke insanı ile kaynaşmaları ve kendi ülkeleri içinde eğitim aldıkları ülkenin tanıtımı açısından dikkat edilmesi gereken bir unsurdur. Bu çalışmada turizm eğitimi alan yabancı öğrencilerin algılamalarının tespit edilmesi ile turizm eğitiminin niteliği hakkında bilgilere ulaşılmış olacaktır. Yabancı öğrencilerin gözünde Türk turizm eğitiminin sorunlarına ve eksikliklerine yönelik veriler elde edilmiş olacaktır. Ayrıca, yabancı öğrencilerin verdikleri diğer cevaplar analiz edilerek, turizm eğitimi hakkında genel çıkarımlar yapılabilecektir. Yabancı öğrencilerden elde edilen bilgiler ile turizm eğitiminin farklı bir açıdan ele alınması, konuyu önemli bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilmesini sağlayacaktır. Turizm eğitiminin lisans öğrencileri algısında daha önce Türk öğrencilere yapılan çalışmalar ile kıyaslanarak, aradaki farklılıklar ortaya konulacaktır. Böylece, Türk ve yabancı öğrenci algılarındaki farklılıklara yönelik olarak bilgiler elde edilecektir. Bu bilgiler, turizm eğitiminin sorunlarının belirlenmesi veya olumlu yönlerinin tespitinde önemli verilere ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırma Giresun Üniversitesinde turizm eğitimi alan öğrenciler üzerine yapılmaktadır. Aktif olarak Giresun üniversitesinde turizm eğitimi alan lisans öğrenci sayısı 2015 olup, bunların 65 kişisi yabancı öğrencidir. Bu öğrencilerden 57’si erkek, 8’i kız öğrencilerden oluşmaktadır (Giresun Üniversitesi Öğrenci Dairesi Başkanlığı, 2019). Araştırmada uygulanan kelime ilişkilendirme testi anketi 65 yabancı öğrencinin tamamına uygulanmıştır. Bu duruma göre araştırma evreninin tamamına ulaşılmıştır. Örneklem olarak alınan öğrenci sayısı durumu olmadığından, evrenin tamamı araştırmada temsil edilmektedir.

Araştırmanın Uygulanması

Araştırmada Giresun üniversitesinde lisans eğitimi alan yabancı öğrencilere kelime ilişkilendirme testi yöntemi ile anket tekniği uygulanmıştır. Anahtar kelime olarak “Turizm eğitimi” belirlenmiştir. Uygulama öncesinde, öğrencilere kelime ilişkilendirme testi hakkında açıklamalar yapılmış ve kelime ilişkilendirme testinde ankete nasıl cevap verecekleri detaylı olarak anlatılmıştır. Yabancı öğrencilerin turizm eğitimi ile ilgili cevap kelimelerini ankette doldurmaları için 1 dakika süre tanınmıştır. Cevaplarını hızlı bir şekilde doldurmalarının istenme nedeni ise, anahtar kavram olan turizm eğitimi hakkında algılarındaki ilk fikirleri edinmek amaçlıdır. Ayrıca, ankete cevap verirken çevrelerinden ve arkadaşlarından etkilenmelerini önlemek amacı ile süre kısa tutulmaktadır. Yabancı öğrencilerin turizm eğitimi konusunda ilk akıllarına gelen bilgilerin edinilmesi istenmektedir. Arkadaşlarından etkilenmelerini önlemek amaçlıdır. Uygulama aşamasında kelime ilişkilendirme anketinde, “Turizm Eğitimi” bir sayfa içinde 4 kez alt alta yazılmıştır. Zincirleme olarak cevap verme durumunu önlemek amacı ile alt alta 4 kez yazılmaktadır. Öğrencilerden konu ile ilgili olarak zihinlerindeki daha fazla ilişkili kelime elde edilmesi amaçlı olarak bu şekilde uygulama yapılmaktadır (Polat, 2013, s.104). Anket içinde yabancı öğrencilerin cinsiyet durumları, daha önce turizm sektöründe çalışıp çalışmadıkları, sınıfları ve üniversiteden önce turizm eğitimi alıp almadıklarına ilişkin demografik sorular bulunmaktadır. Kelime ilişkilendirme testi yöntemi ile yabancı öğrencilerin turizm eğitimi algılamalarını ölçmeyi amaçlayan anket örneği aşağıda tablo-1’de verilmektedir (Akyurt, 2019, s.766).

Tablo 1. Kelime İlişkilendirme Testi Anket Tasarımı

Aşağıda verilen kelimeyi gördüğünüzde aklınıza gelen kelimeleri yanlarındaki boşluklara yazınız. Kelimeleri yazmak için 60 saniyeniz vardır.	
Turizm Eğitimi	
Turizm Eğitimi	
Turizm Eğitimi	
Turizm Eğitimi	
Örnek Cümle	

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma içinde iki farklı teknik kullanılmıştır. Birinci kısımda demografik bilgilerin analizinde SPSS 22 programı ile analiz yapılmış, ikinci kısımda ise kelime ilişkilendirme testi ile yabancı öğrencilerin turizm eğitimi algılarını belirlemek amaçlı frekans analizi ve kavram ağı haritası çıkarılmıştır. Kelime ilişkilendirme testi yöntemi, anahtar kavram ya da kavramlar ile öğrenci algılarındaki bağların ortaya konulmasında yardımcı olan bir yöntemdir. Anahtar kavram ile cevap kelimeler arasındaki ilişkilerin analiz edilmesinde en çok kullanılan yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir (Ekici ve Kurt, 2014, s.274). Kelime ilişkilendirme testi yöntemi ile öğrenci algılarındaki bilgiler ve bu bilgiler ile ilişkili kavramlar aralarındaki ilişkiler anlam durumuna ve yeterliliklerine göre belirlenmeye çalışılmaktadır. Kelime ilişkilendirme testi yöntemi bu ortaya konulan ilişkileri ölçmek ve değerlendirmeler yapmak amaçlı olarak kullanılan bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Işıklı, vd., 2011, s.52). Anketlerden elde edilen cevap kelimeler ile frekans tabloları oluşturulmakta, tüm cevap kelimelerin sayımı ile anahtar kavram arasındaki ilişkiler incelenmekte ve kavram ağları ile önemli görülen ilişkiler ifade edilmektedir. Bu yöntem ile öğrencilerin zihinlerindeki anahtar kavrama ilişkin algıları ortaya konmaktadır (Ay, 2011, s.1571). Kelime ilişkilendirme testi yöntemi ile insanların algılarında kavram ile ilgili olan uzun süreli hafızalarındaki bilgiler arasındaki ilişkiler ortaya konmaya çalışılmaktadır. Anahtar kavram ile cevaplanan kelimeler arasındaki ilişkilerin yeterlilik derecesi ve ilişkiler incelenmektedir (Bahar ve Özatl, 2003, s.76). Bu yöntem ile sadece anahtar kavrama ilişkin durum analiz edilmemekte, insanların genel olarak konu hakkındaki düşünceleri de elde edilmektedir. Amaçlardan biri de insanların düşüncelerinde hangi kelimelerin canlandığının genel bir tespitinin yapılmasıdır (Çardak, 2009, s.140).

Araştırma Bulguları

Araştırmada öncelikli olarak SPSS programı ile öğrencilerin demografik bilgilerine yönelik olarak analiz yapılmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre elde edilen bulgular Tablo-2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Demografik Veriler Tablosu

Değişken	Seçenek	n	f (%)
Cinsiyet	Kadın	8	12,30769
	Erkek	57	87,69231
Sınıf	2. Sınıf	30	46,15384615
	3. Sınıf	23	35,38461538
	4. Sınıf	12	18,46153846
Turizm Sektöründe Çalıştınız mı?	Evet	38	58,46153846
	Hayır	24	36,92307692
	Yanıtsız	3	4,61538461
Turizm Eğitimi Aldınız mı?	Evet	13	20
	Hayır	48	73,84615385
	Yanıtsız	4	6,153846154
Türkiye’deki Turizm Eğitiminden Memnun Musunuz?	Hiç Değilim	1	1,53846153
	Değilim	9	13,84615385
	Fikrim yok	16	24,61538462
	Memnunum	25	38,46153846

	Çok memnunum	11	16,92307692
	Yanıtsız	3	4,61538461
TOPLAM		65 KİŞİ	% 100

Demografik bilgiler tablosunda da görüleceği üzere, yabancı öğrencilerde erkek öğrencilerin çok daha ağırlıklı (57 öğrenci) olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yarısından fazlasının (38 kişi) turizm sektörü tecrübesi vardır. Yabancı öğrencilerin önemli bir kısmının (%73,8) daha önce turizm eğitimi almadıkları belirlenmiştir. Turizm eğitimi konusunda memnuniyetlerine yönelik soruya cevaplarında yabancı öğrencilerin %38'i memnun olduklarını belirtmiş, çok memnun olduğunu belirten yabancı öğrenci oranı ise %16,9 olarak belirlenmiştir. Fikrinin olmadığını ifade eden ve dikkat çeken bir sonuç olarak %24 oranında 11 öğrenci turizm eğitimi konusunda herhangi bir görüş belirtmemiştir. Aldıkları turizm eğitiminden memnun olmayan 9 öğrenci (%13,8) ve hiç memnun olmayan 1 öğrenci (%1,5) bulunduğu görülmektedir.

Demografik bulguların belirlenmesi aşamasından sonra kelime ilişkilendirme testinin frekans tablosunu belirlemeye yönelik olarak, “turizm eğitimi” temel kavramına verdikleri cevap kelimeler hesaplanmıştır. Öğrencilerin cevap kelimelerinden oluşan frekans dağılımları Tablo-3'te verilmektedir.

Tablo 3. Kelime İlişkilendirme Testi Frekans Tablosu

Kelime İlişkilendirme Testi Aracılığıyla Yabancı Öğrencilerin Turizm Eğitimi Kavramıyla İlişki Kelimeler			
acenteler	diller	güneş (5)	keşfetmek
Antalya (2)	dinlenme	hava	kış turizmi
antika	dinlenmek	hayat (2)	kitap
araştırma	doğa (4)	hizmet (4)	kolay (2)
bankamatik	düşük	hoca	kötü (6)
bar (3)	düzen	huzur (2)	kum (5)
berbat	eğitim (5)	içecek	lise
Bulancak	ekonomi (4)	iletişim becerisi	macera
coğrafya (3)	eleman	iş (7)	manzara
çalışma	endüstri	işletmecilik	matematik
çalışmak	evler pahalı	iyi (2)	meslek (8)
çocuk	fiyat (3)	iyi hizmet	muhasabe
dağ	garson (3)	Karadeniz	mutfak (2)
deniz (8)	genç	karakter	müşteri (4)
deniz, kum, güneş (2)	Giresun	kat hizmetleri	okul (9)
ders	güler yüzlü personel		

Turizm Eğitimi Kavramıyla İlişkilendirilen Toplam Kelime Sayısı: 62
Elde Edilen Kelimelerin Tekrar Edilme Sayısı:261
Boş bırakılan Kelime Sayısı: 64

Kelime ilişkilendirme testinde öğrencilerin verdikleri cevaplar için turizm eğitimi anahtar kavramına ilişkin 5 adet cevap yazmaları istenmiştir. Frekans analizi sonucunda öğrencilerin 64 ifadeyi boş bıraktıkları, turizm eğitimi konusunda tekrar edilen 261 kelime olduğu ve turizm eğitimi ile doğrudan bağlantılı 62 kelimenin olduğu belirlenmiştir. Cevaplanan kelimelere göre en çok tekrar edilen kelimelerin okul (9), deniz (8), meslek (8), İş (7), kötü (6), kum (5), güneş (5) ve eğitim (5) olduğu görülmektedir. Frekans dağılımlarının bulunmasından sonra öğrencilerin verdikleri cevaplara göre kelime ilişkilendirme testi yöntemi ile kavram ağı haritası çizilmiştir. Cevap kelimeler ile anahtar kavram arasında ortaya konulan ilişkilere yönelik olarak çizilen kavram ağı haritası Şekil-2'de belirtilmektedir.

Kavram ağı haritasında öğrencilerin anahtar kavram olan “turizm eğitimi” kavramına zihinlerinde ilk düşündükleri kelimeleri yazmaları sonucu ortaya çıkan kelimeler çizilmektedir. Kavram ağı haritaları, anahtar kavram ya da kavramlar ile cevaplanan kelimeler arasındaki ilişkilerin grafiksel olarak gösterilmesini ifade etmektedir. Öğrencilerin anahtar kavramları nasıl algıladıkları ve zihinlerinde nasıl sentezlediklerini anlamlandırmaya yarayan bir grafikdir. Öğrencilerin anahtar kavrama ilişkin eğitim almış olmaları, zihinlerindeki olgunun daha iyi ifade etmeleri açısından önemlidir (Kaya, 2003, s.71). Fen bilimleri eğitimi alanında sıkça kullanılan bu yöntem, daha sonra sosyal bilimler alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Öğrencilerin konu hakkında bilgilerinin ölçülmesi amacı ile algılamalarındaki bilişsel durumun tespitinde önemli verilere ulaşılmasında faydalı bir yöntemdir (Kılınç, 2007, s.47). Kelime ilişkilendirme testi yöntemi genel olarak eğitim bilimleri alanında kullanılmakla birlikte, özellikle son yıllarda turizm gibi sosyal bilimler alanlarında da algılamaların analizinde kullanılmaya başlanmıştır.

Turizm eğitimi anahtar kavramına yabancı öğrencilerin verdikleri cevaplar sonucu oluşan kavram ağı haritasında “okul” kelimesi en çok tekrarlanan kelime olarak ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin turizm eğitimi ile okul kelimesini özdeşlendikleri ve zihinlerindeki algılamalarında eğitim ile okul ilişkisini kurdukları görülmektedir. Bununla birlikte, meslek ve iş kelimeleri de sık tekrarlanan kelimelerdir. Bu kelimelerin tekrar sıklığı, yabancı öğrencilerin turizm eğitimi kavramı hakkında bilişsel yapılarında doğrudan ilişkili bir mantık kurduklarını göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma, ülkemize gelen yabancı öğrencilerin hem turizm eğitimi hem de genel sorunlarına ışık tutmak ve çözüm önerilerinde bulunmak amacı ile yapılmıştır. Yabancı öğrenci sayısının gün geçtikçe arttığı ülkemizde, turizm eğitimi alanı da yabancı öğrenciler tarafından tercih edilen bir alandır. Dünya’daki ekonomik durum nedeni ile turizm sektörü son yıllarda artan önemi ile dikkat çeken bir sektör haline gelmiştir. Bu nedenle turizm eğitimi almak isteyen ve kendini bu alanda yetiştirmek isteyen insanlar turizm eğitimi almak için farklı ülkelere de gitmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’ye turizm eğitimi almak amaçlı birçok öğrenci gelmektedir. Bu öğrencilerin turizm eğitimi algıları ve ülkemizde karşılaştıkları sorunların neler olduğunun belirlenmesi ve çözüm yollarının aranması ülke imajı ve de turizm eğitimi açısından önem arz etmektedir. Yabancı öğrencilerin Türk öğrencilerden farklı kültürel yapı ve sosyal çevreden geldiği düşünüldüğünde, bu öğrencilerin turizm eğitimine uyum sağlamaları ve ülkemizde karşılaştıkları sorunların tespiti gerekmektedir.

Yabancı öğrencilerinden her birinin ülkemiz açısından turizm elçisi olarak kendi ülkelerinde Türkiye’yi anlatacak olmaları ve Türkiye’deki eğitim kalitesi hakkındaki fikirlerini diğer vatandaşlarına aktaracak olmaları bakımından, yabancı öğrencilerin durumu üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bu çalışmada, Giresun Üniversitesinde turizm eğitimi alan yabancı öğrencilerin tümüne turizm eğitimi konusunda kelime ilişkilendirme testine yönelik olarak anket yapılmıştır. Bu anket sonucunda, öğrencilerin turizm eğitimine ilişkin algılarının neler olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre okul, meslek ve iş gibi doğrudan turizm eğitimi ile ilgili algıların yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Demografik sorularda elde edilen bilgilere göre öğrencilerin önemli bir kısmının verilen turizm eğitiminden memnun olduğu (%55), bir kısmının memnun olmadığı (%15) ve önemli bir kısım öğrencinin de yorum yapmadığı (%24) ortaya çıkmaktadır.

Giresun Üniversitesinde turizm eğitim alan yabancı öğrencilerin genel sorunlarını; Bulancak, evler pahalı ve bankamatik gibi cevaplar ile ifade etmektedirler. Genel olarak yerel halktan şikayetleri, okul dışı sosyal hayata ilişkin yetersizlikler ve genel fiyatların pahalı olduğuna dair düşüncelerini paylaştıkları belirlenmiştir. Yabancı öğrencilerin ankette fikirlerinin sorulduğu alana yazdıkları cevaplarda, staj bulma, çevre, yaşadıkları yer, Türk öğrenciler ve hocaları konusunda sorun yaşadıklarını belirtmektedirler. Özellikle stajyer alımlarında staj süresi sonrasında çalışacak öğrencilerin staja alındığını ve yabancı öğrencilerin çalışma izni sorunu yüzünden staj yeri bulurken zorlandığını anlatan ifadeler bulunmaktadır. Yabancı öğrencilerin yeni ortamlarına alışmada zorlandıkları, ev bulma ve alışveriş imkanları konusunda yerel halk ile sorunlar yaşadıklarına dair bilgilere ulaşılmıştır. Yerel halkın olumsuz tutum ve davranışlarından rahatsız olduklarını, bu önyargının derslerini de olumsuz etkilediğini ifade etmektedirler. Türkçe anlama ve yazma konusunda

zorlandıklarını, daha önce Türkçe kursu almış olsalar bile yeterli olmadığını ifade etmektedirler. Bununla birlikte, hocaların yabancı öğrencilerin anlama zorluğuna göre ders işlemediklerini ve bu nedenle başarısız olduklarını belirtmektedirler. Turizm eğitimi konusunda literatür bilgisi açısından sorun olmadığını ancak uygulama alanlarının dar olduğunu belirten ifadeler bulunmaktadır. Uygulama derslerinin ağırlıklı olarak yapıldığı ders sistemi istediklerini ifade etmektedirler.

Yabancı öğrencilerin hem ülkemizin imajı hem de turizm eğitimi konusunda algılamalarının önemli olduğu düşünüldüğünde, aşağıdaki öneriler ortaya çıkmaktadır.

- Yabancı öğrencilerin sadece eğitimleri ile değil, günlük yaşamlarına ilişkin sorunlara yönelik olarak üniversitelerde birimler oluşturmak,
- Yerel halk ile yabancı öğrencilerin kaynaştırılması için özel tanıtım ve kaynaştırma günleri düzenlemek,
- Yabancı öğrencilerin sadece para getiren kişiler olarak görülmemesi ve ülkemiz için birer turizm elçisi olacaklarını düşünerek, yabancı öğrencilere karşı davranış biçimlerini geliştirmek,
- Sosyal aktiviteler ve imkanlar artırılarak, yabancı öğrenciler ile Türk öğrencilerin daha çabuk kaynaşması sağlamak,
- Yabancı öğrencilerin staj yeri bulma konusunda zorlanabilecekleri düşünülerek, üniversite hocaları tarafında staj yeri bulma konusunda destek vermek,
- Turizm eğitimi hakkında daha önce turizm alanında çalışmamış öğrenciler dikkate alınarak, okula başladıkları zamanda oryantasyon eğitimleri vermek,
- Hocaların yabancı öğrencilerin anlama ve yazma kapasitelerini dikkate alarak, yabancı ve Türk öğrencilerin ortak bir şekilde algılayabileceği ders sistemi üretmeleri gerekmektedir,
- Yabancı öğrencilerin turizm eğitimi algısının olumlu olarak değiştirilmesi amacıyla, sektörel geziler ve toplantılar düzenlenmek,
- Turizm eğitimlerinin nitelik açısından geliştirilmesinde yabancı öğrencilerin sorunlarını da dikkate alarak yenilikler yapmak,
- Uygulamalı turizm eğitimleri artırılarak, turizm sektörü konusunda yabancı öğrencilerin bakış açılarını olumlu yönde değiştirmek,
- Yabancı öğrencilerin kendi ülkelerindeki turizm eğitimleri hakkında bilgiler toplayarak, turizm eğitimlerinin hem yabancı hem de Türk öğrenciler açısından kalitesinin nasıl artırılacağına yönelik olarak çalışmalar yapmak.
- Yabancı öğrencilerin Türkçe öğrenmelerini kolaylaştıracak yöntemlerin uygulanması ve daha kısa sürede Türkçe diline uyum sağlamalarını sağlayacak çalışmalar yapılması uygun olacaktır.

Ülkemizdeki yabancı öğrencilerin turizm eğitimi ve eğitim aldıkları yerlerdeki günlük sorunlarının bir arada değerlendirilmesi, eğitimlerin daha etkili olması bakımından önem arz etmektedir. Yabancı öğrencilerin uyum sorununun giderilmesi ve aldıkları eğitimlere alışmalarını hızlandırmak için üniversite hocalarının ve de yönetimlerinin bu konu hakkında özen göstermesi gerekmektedir. Ülkemizin imajının ve eğitimlerin niteliğinin yurt dışında olumlu yönde tanıtılması, yabancı öğrencilere karşı sergilenen tutum ve de davranışlarla doğru orantılı bir şekilde ilerlemektedir. Bu nedenle, yabancı öğrencilerin ülkemize ilk geldikleri zamandan ülkelerine dönecekleri zamana kadar her türlü desteğin sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Airey, D., Tribe, J., Benckendorff, P. and Xiao, H. (2014). The managerial gaze: The long tail of tourism education and research. *Journal of Travel Research*, 54(2), 139-151.
- Akyurt, H. (2019). Turizm lisans öğrencilerinin kelime ilişkilendirme testi yöntemi ile turizm

- eğitimi algılamalarının ölçülmesi: Giresun Üniversitesi örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 759-774.
- Atay, L. ve Yıldırım, H. (2008). Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin profili ve tercihlerine yönelik bir araştırma. *IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*, s.394-408.
- Ay, M. (2011). Conceptual frameworks of university students regarding accounting. *African Journal of Business Management*, 5(5), 1570-1577.
- Aymankuy, Y. ve Aymankuy, Ş. (2002). Önlisans ve lisans düzeyindeki turizm eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının buldukları yerlerin analizi ve turizm eğitimi için öneri bir model. *Turizm Eğitimi Konferansı/Workshop*, 11-13 Aralık, s: 29-42, Ankara.
- Bahar, M. ve Özatlı, S. (2003). Kelime iletişim testi yöntemi ile lise 1. Sınıf öğrencilerinin canlıların temel bileşenleri konusundaki bilişsel yapılarının araştırılması. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 75-85.
- Baltacı, F., Üngören, E., Avsallı, H. ve Demirel, O.N. (2012). Turizm eğitimi alan öğrencilerin eğitim memnuniyetlerinin ve geleceğe yönelik bakış açıların belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(1), 17-25.
- Çardak, O. (2009). The determination of the knowledge level of science students on energy flow through a word association test. *Energy Education Science and Technology*, 1(1), 139-155.
- Dias Daniel, A., Costa, R.A., Pita, M. and Costa, C. (2017). Tourism Education: What about entrepreneurial skills? *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 30, 65-72.
- Ekici, G. ve Kurt, H. (2014). Öğretmen adaylarının aids kavramı konusundaki bilişsel yapıları: Bağımsız kelime ilişkilendirme testi örneği. *TSA*, 18(3), 267-306.
- Giresun Üniversitesi Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı. (2019). *2019 yılı aktif öğrenci sayısı*. 8 kasım 2019 tarihinde <http://oidb.giresun.edu.tr/tr/page/2019-aktif-ogrenci-sayisi/2777> adresinden erişildi.
- Gürbüz, R. ve Güleç, İ. (2016). Türkiye’de eğitim gören yabancı öğrencilerin Türkçeye ilişkin görüşleri: Sakarya üniversitesi örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 6(2), 141-153.
- Hacıoğlu, N., Kaşlı, M., Şahin, S. ve Tetik, N. (2008). *Türkiye’de turizm eğitimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Işıklı, H. (2001). *İnternet Alan isimleri sistemi markalar ve alan isimleri arasındaki ilişki*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı Yayın ve Basım Şube Müdürlüğü.
- Kaya, O.N. (2003). Fen bilimlerinde kavram haritaları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 70-79.
- Keung ,S.,W. (2000). Tourist’s perception of hotel frontline employess’ questionable job-related Behaviour. *Tourism Management*, 21(2), 121-134.
- Kılınç, A. (2007). Bir öğretim stratejisi olarak kavram haritalarının kullanımı. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 4(11), 21-48.
- Kıroğlu, K., Kesten, A. ve Elma, C. (2010). Türkiye’de öğrenim gören yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 26-39.
- Kızılırmak, İ. (2000). Yüksekokulların turizm ve otelcilik programlarının turizm sektörünün beklentileri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 147, 54-60.
- Mısırlı, İ. (2002). Turizm sektöründe meslek standartları ve mesleki belgelendirme sistemi.

Anatolia Turizm Araştırma Dergisi, 13(1), 39-55.

- Polat, G. (2013). Determination of the cognitive structures of year secondary school students through word association test techniques. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 7(1), 97-120.
- Sevimli Deniz, S. ve Çelik, E. (2018). Turizm eğitimi alan öğrencilerin turizm algısının apriori algoritması ile incelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (özel sayı), 207-227.
- Şahin, İ. ve Fındık, T. (2008). Türkiye’de mesleki ve teknik eğitim: mevcut durum, sorunlar ve çözüm Önerileri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(3), 65-86.
- Tezcan, M. (1996). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Feryal Matbaası.
- Usta, S., Sayın, Y. ve Güzelipek, Y.A. (2017). Yabancı uyruklu öğrencilerin kente ve üniversiteye uyumu: Karaman ili örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(3), 565-567.
- Ünlüönen, K. ve Boylu, Y. (2005). Türkiye’de Yükseköğretim düzeyinde turizm eğitimindeki gelişmelerin değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(12), 11.

Bilim Kurgu Filmlerinde İç Mekân Özelinde Görsel Manipülasyona Dair Okumalar: Matrix Örneği

Burcu Yıldırım^{1*}
Doç. Dr. Deniz Demirarslan²

Geliş tarihi: 09.12.2019
Kabul tarihi: 26.12.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 68-86
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 2%
Bu makalede araştırma ve yayım etiğine uyulmuştur.

¹Kocaeli Üniversitesi, Türkiye,
burcuyladm3@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-7128-6080

²Kocaeli Üniversitesi, Türkiye,
denizd@kocaeli.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-7817-5893

*Sorumlu yazar

ÖZ

İç mekân, bireyi görsel olarak etkileyebilecek çeşitli unsurlar barındırmaktadır. Bu nedenle mekânlarda bireyleri, görsel algı yolu ile manipülasyon kavramı bağlamında etkileyebilmek mümkündür. Bilim kurgu sineması ise, ortaya koyduğu veriler ile geleceğe dair argümanlar sunabilmektedir. Yapılan bu çalışmada, bilim kurgu sineması ile iç mekân tasarımı-manipülasyon ilişkisine yeni bir bakış açısı sunmak amaçlanmaktadır. Böylelikle araştırmacıların, geleceğin mekânlarında kullanılacak olan mekânsal manipülasyonlara dair öngörülerde bulunabilmeleri sağlanabilecektir. Çalışmada öncelikle; görsel algı, görsel algıyı oluşturan öğeler, görsel algı-manipülasyon ilişkisi ve iç mekân tasarımında manipülatif etkilerin oluşturulma yöntemlerine dair kavramlardan bahsedilerek teorik arka plan oluşturulmuştur. Daha sonra iç mekân tasarımında manipülatif etkilerin geleceğine dair okumaların yapılmasına olanak sağlayabileceğinin düşünüldüğü bilim kurgu filmlerine yönelinmiştir. Bu bağlamda çeşitli çevrelerce bilim kurgu sinemasında bir kırılma noktası yarattığı ifade edilen ve aslında hikayesi de algısal manipülasyon üzerine kurulu olan Matrix film serisi seçilmiştir. Bunun yanında film, mekân ve manipülasyon hususunda ortaya koyduğu verilerle de dikkat çekicidir. Bu nedenle çalışmada Matrix serisi üzerine yoğunlaşmış ve mekânsal manipülasyona dair en çok veri içerdiği düşünülen serinin birinci filmi 'Matrix' üzerinde çalışılmıştır. Daha sonra literatürde yer alan iç mekân tasarımı-manipülasyon ilişkisine dair yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalardan, iç mekân tasarımında manipülatif etkilerin oluşturulma yöntemlerine dair uygun bulunan bir sınıflandırma yöntemi seçilen filmin analizi için kullanılmıştır. Filmdeki manipülasyon kapsamında incelenmeye uygun görülen iç mekân içerikli sahnelerin irdelenmesi bu yolla gerçekleştirilmiştir. Böylelikle; Matrix filmi üzerinden bilim kurgu filmlerinde sunulan iç mekânların bireyler üzerinde hangi yollarla manipülatif etkiler oluşturabileceği araştırılmış, tablolastırılarak yorumlanmaları gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Algı, Manipülasyon, İç Mekân Tasarımı, İç Mekânsal Manipülasyon, Matrix

Readings on Visual Manipulation in Interior Space in Science-Fiction Films: The Matrix Case

Burcu Yıldırım^{1*}
Assoc. Prof. Dr. Deniz Demirarslan²

First received: 09.12.2019
Accepted: 26.12.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 68-86
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 2%

¹ Kocaeli University, Turkey,
burcuyldrm3@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-7128-6080

² Kocaeli University, Turkey,
denizd@kocaeli.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-7817-5893

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

The interior contains various elements that can affect people visually. Therefore, it is possible to influence individuals in the context of the concept of manipulation through visual perception. On the other hand, sci-fi cinema can present arguments for the future with the data it presents. In this study, it is aimed to present a new perspective on the relationship between science fiction cinema and interior design-manipulation. In this way, researchers will be able to predict the spatial manipulations that will be used in the spaces of the future. Firstly; the theoretical background was created by mentioning the concepts of visual perception, the elements that make up visual perception, the relationship between visual perception and manipulation and the methods of creating manipulative effects in interior design. Afterwards, science fiction films which are thought to enable reading about the future of manipulative effects in interior design are examined. In this context, the Matrix film series, which is said to create a breaking point in science fiction cinema by various circles and is based on perceptual manipulation, is chosen. In addition, this film is remarkable with its data on space and manipulation. For this reason, the focus is on the Matrix series and the first film of the series, which is thought to contain the most data on spatial manipulation, is studied. Then, the studies on the relationship between interior design and manipulation in the literature are examined. A suitable classification method from these studies, related to the methods of creating manipulative effects in interior design was used for the analysis of the selected film. In this way, the examination of the scenes with the interior content deemed suitable for examination within the scope of the manipulation in the film was carried out. Thus; the ways in which the interiors presented in the science fiction films could create manipulative effects on individuals were investigated through the Matrix film and tabulated and interpreted.

Keywords: Visual Perception, Manipulation, Interior Design, Interior Manipulation, Matrix

GİRİŞ

“Akluma bir fikir gelince onu önce hayalimde canlandırıyorum, düşünce yapısını değiştiriyorum, fikri iyileştiriyorum ve yapacağım aletin nasıl çalışacağını zihnimde canlandırıyorum... Bu sayede hiçbir şeye dokunmadan hızlıca eksiksiz tasarımlar yapabiliyorum. Kafamda oluşturduğum her türlü gelişmeyi icadına uygulayıp hiçbir hata görmediğimde, beynimin ürettiği bu aleti somut bir şekle sokuyorum” (Tesla, 2017, s. 14).

Nikola Tesla¹

Tesla'nın ifadesinde de belirtmiş olduğu üzere, tasarımcılar tasarıma dair öğeleri öncelikle zihinlerinde görmekte ve burada biçimlendirmektedirler. Bu durum, tasarımcılar için bir çeşit düşünce yolu ile tasarım yöntemidir. Zihin bu durumda adeta tasarımın deneyimlendiği yeni bir mekân haline gelmektedir. Bazı tasarımcılar için ise, bu durum öyle boyutlara varmıştır ki, tasarıma dair tüm etkinlikler bu zihin ortamında gerçekleşmektedir. Ve daha sonra tasarım yine bu zihinsel ortamda sonuçlanmaktadır. Bu zihnin yaratımı tasarım mekânına dair tasarımcı nesnel yargılara sahip değildir. Bahsedilen zihinsel mekân, yaşanan dünyaya ait olmamakla birlikte aslında ondan kopuk da sayılamamaktadır.

Sinema ve animasyon gibi iki boyutlu aktarım yolları ile kişiye üç boyut algılatımında bulunan görsel ürünler, çoğunlukla var olmayan fakat var olabilecek nitelikte mekânlara dair izleyiciye bilgi aktarımında bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında görsel sanatlar mekân tasarımcıları için adeta zihnin sunduğu tasarım mekânı eşdeğerinde yeni bir deneyim ortamı sunmaktadır. Bu durum ise, görsel sanatlar ve iç mekân tasarımı arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir ve özellikle sinemanın bu konuda önemli bir rolü bulunmaktadır.

Sinema geleneksel yazılı ve sözlü dilden değişik yönleri olan; kendine özgü kuralları, özellikleri bulunan; hem göze hem kulağa seslenen görsel- işitsel bir dildir. Aynı zamanda sinema bir anlatım, bir iletişim, bir propaganda, eğlence aracıdır (Özön, 1985, s.12-13). Sinema ayrıca bir araştırma, eğitim-öğretim aracıdır. Özön'ün (1984, s.8) ifadesine göre; sinema bütün sanatların birleşimi, bir çeşit 'tüm sanat' sayılabilir. Bütün diğer sanatlardan sonra ortaya çıkan, bundan dolayı 'yedinci sanat' adını alan sinema, bu geleneksel sanatların hepsine açık ve yatkın olması, hepsini özümleyebilme niteliği taşıması yönünden tüm sanatı gerçekleştirebilecek tek sanattır. Sinema, anlatacağı hikâyeyi izleyicisine mekân bağlamında aktaran bir görsel sanat ürünüdür. Sinemadaki mekânsal unsurlar; sinema ürününün ortaya konulduğu dönemin sosyal ve kültürel hayatı, dönemin geleceği nasıl gördüğü gibi konularda araştırmacılara okumalar yapma olanağı sağlamaktadır. Sinema ürününde çeşitli mekânsal unsurlar kullanılarak anlatılmak istenen hikâye ve hikâyenin alt metni izleyiciye aktarılmaktadır. Sinema ürününde kullanılan bu mekânsal unsurlardan biri de manipülasyon teknikleri olarak görülmektedir. Bu teknikler ile sinema ürününde anlatılmak istenilen hikâye güçlendirilebilmekte ve hikâyenin alt metni izleyiciye doğru bir biçimde aktarılabilir. Sinema ürününde mekânsal manipülasyon öğelerinin en çok kullanıldığı türlerden biri de bilim kurgu filmleridir.

Bilim ve hayal gücünün birleşiminden oluşan bilim kurgu filmlerinin (Bektaş, 2017, s. 203) geleceği kurgulaması hususu dikkat çekicidir. Örneğin; 1968 yılında Sutherland² kafaya takılan bir ekran için ilk kez 'sanal gerçeklik' ifadesini kullanmıştır. Daha sonra 2012 yılına gelindiğinde Palmer Luckey³ Oculus adlı kafaya takılan bir ekran için fon arayışına girmiştir. Sanal gerçekliğe dair bu iki kırılma noktası arasında geçen 44 seneyi sorgulayan Schwab, bu durumun nedenlerinden birini de süreç içinde oluşan insan talebine bağlamaktadır. Bu süreçte en az iki kuşak bilim kurgu filmlerinde hayal edilenlerin gerçek olabileceği fikri ile büyümüştür. Daha sonra bu çocuklar büyüdüklerinde çeşitli uygulamalar, ağ sistemleri ve donanımlar tasarlayıp programlayabilmişlerdir (2019, s. 239). Bu durum, bilim kurgu filmlerinin geleceği şekillendirmedeki gücünü ortaya koymaktadır. Bektaş'ın eserinde ise (2017, s. 203) bilim kurgu filmlerinin var olmayan mekânları sunmaları veya ileri teknolojiyi işlemeleri bakımından yenilikçi filmler arasında sayılabileceği belirtilmiştir.

¹ Nikola Tesla (1856-1943). Sırp kökenli Amerikalı mucit, elektrik ve makine mühendisi.

² Ivan Sutherland (1938-). Ünlü bilgisayar bilimci.

³ Oculus VR (Sanal gerçeklik) firmasının kurucusu.

‘Manipülasyon’ son yıllarda sıkça kullanılan, ama genelde olumsuz anlamlarda değerlendirilen bir sözcüktür. Kelime anlamı olarak bakıldığında Türk Dil Kurumu Sözlüğü’ne göre manipülasyon; yönlendirme, seçme-ekleme ve çıkarma yolları ile var olan bilgileri değiştirme olarak tanımlanabilmektedir. Adolf Portmann’a⁴ göre ise “Manipülasyon, insan olmanın en temel olgularından birisidir” (Kirschner, s.23). Kısaca kişinin veya kişilerin, istenildiği gibi düşünmesini, istenildiği gibi davranmasını sağlayacak etkiler manipülasyon olarak tanımlanabilmektedir. İç mekân tasarımı ve iç mimarlık mesleği de manipülasyon tekniklerinden faydalanmaktadır. İç mimar yaratımı mekânları kullanan kişiler, her gün bu mekânlar tarafından manipüle edilmekte ve böylelikle mekânlardan daha etkin bir biçimde faydalanabilmeleri sağlanmaktadır.

İç mekân tasarımcısı tarafından mekân tasarımı sunum tekniklerinde kullanılan perspektif öğeleri içeren çizimler de birer manipülasyon örneğidir. Bu gibi durumlarda göz çeşitli perspektif teknikleri ile manipüle edilmekte ve bireyde iki boyutlu bir düzlem yardımı ile üç boyut algısı oluşturulmaktadır.

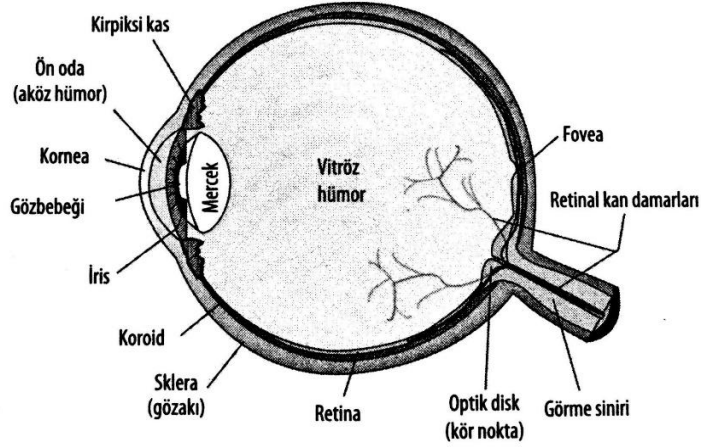
Yılmaz’a göre mimari mekânda oluşturulmak istenilen manipülatif etkiler, mimari tasarım öğretileri yolu ile farklı şekillerle ve çeşitli tasarım öğeleri etkisi ile gerçekleşebilmektedir. Yılmaz, bu manipülatif etkilerin oluşturulma yöntemlerini üç ana başlık altında toplamaktadır. Bunlar: Görsel algılamanın temel özellikleri ile oluşturulabilen manipülatif etkiler, Gestalt kuramlarından yararlanılarak oluşturulabilen manipülatif etkiler ve tasarım öğelerinden faydalanılarak oluşturulabilen manipülatif etkilerdir (2004, s. 69). Yapılan bu çalışmada, incelenmeye uygun görülen sahneler, Yılmaz’ın sınıflandırma yöntemi aracılığı ile, sinema-iç mekân ara kesitinde gerçekleştirilecektir.

GÖRSEL ALGI VE GÖRSEL ALGI ÖĞELERİ

Görmek, sezgi ve bilgi ile eş anlama gelmektedir. Batı felsefesinde tarih boyunca görme olgusu, metaforiksel olarak anlama ile eşdeğer olarak görülmüştür (Korsmeyer, 2003, s. 55). Günümüzde kişinin dış dünyaya dair bilgi edinme hususunda algısının yaklaşık 5/4’ünün göz uzvu tarafından beyne iletilen bilgilerle gerçekleştiği bilinmektedir. Bu durum kişinin dış dünyaya dair algısının oluşumunda göz uzvunun ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Görsel algının nasıl oluştuğunu ifade etmeden önce, gözün görme işleminin fiziksel olarak nasıl gerçekleştiğinden kısaca bahsetmek, konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Gözün en dışında saydam tabaka (kornea) bulunmaktadır. Korneanın ardından göz merceği yer almaktadır. Kişi tarafından görülecek olan nesnenin yaydığı ışık, mercekten geçip retinada bir görüntü oluşturacak şekilde buraya odaklanmaktadır. Gözün, göz rengini oluşturan bölümü olan iris, gelen ışığın miktarına göre açılıp kapanmaktadır. İrisin merkezinde bulunan siyah bölge ise göz bebeğidir. Kişi tarafından bir nesneye bakıldığında, cisimden yansıyan ışık gözbebeğinden geçerek göze ulaşmaktadır. Göz merceği ışığı bir görüntü oluşturacak biçimde retinanın üzerine odaklamaktadır. Retinada oluşan bu görüntü terstir. Retinada bulunan sinir hücreleri, bu ters görüntüyü optik sinirler aracılığı ile beyne göndermektedir. Görme işlemi beyinde gerçekleşmektedir. Beyin ters görüntüyü düz hale çevirerek yorumlamakta ve böylelikle görme işlemi gerçekleşmektedir (Buğdaycı, 2008, s. 16) (Şekil-1).

⁴ Adolf Portmaan (1897- 1982). İsviçreli zooloji uzmanı. Hayvanlarda sosyalleşme çalışmaları bulunmaktadır.

Şekil 1: İnsan gözünü oluşturan fizyolojik bölümler (Groh, 2017, s. 40).

İnsan kendisini saran uzamı, duyularının sağladığı enformasyonla algılamaktadır. Fakat duyular yalnızca bilme yetisi araçları olarak görülmemelidir. Duyular sayesinde insan; hayatta kalabilmiş, tehlikelere karşı önlem alabilmiş ve güçlenerek yaşamına devam etmiştir. Bu süreç içerisinde duyular, bireyin hayatta kalması ve yaşamının sona ermesi arasındaki farkı belirleyen özelliklere odaklanmıştır. Bu durum; algının seçici ve amaca yönelik olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Arnheim, 2015, s. 35).

Algılama olayı kişinin beş duyu organı vasıtasıyla gerçekleştiği bir durumdur. Bu duyu organlarından algılama hususunda en çok kullanılanı ise gözdür. Berger, bireyin düşüncelerinin ve inançlarının nesnelere görüşünü etkilediğini ifade etmektedir. Bu nedenle görmenin, uyarıcılara karşı mekanik bir tepki verip vermeme sorunu olmadığını, yalnızca bakılan şeylerin görüldüğünü, bakmanın ise bir seçme edimi olduğunu ifade etmektedir (2017, s. 8).

Görsel algı; insanı çevreleyen nesnel dünyanın, bireyin duyuları vasıtasıyla algılanıp, bilincinde anlamlandırılması işlemi olarak tanımlanmaktadır. Fakat kişi tarafından algılanmış olan dünyanın nesneliliği ile çeşitli çevrelerce tartışılan bir konu olarak karşılaşmak mümkündür (Yılmaz, 2004, s. 3).

Bireyin yetiştiği kültür ve içinde yaşadığı toplumsal yapı, görsel algısında farklılıklara sebep olmaktadır. Algılama sürecine, kişisel özellikler yoğun bir biçimde etki etmektedir. Uyarının önceden bilinmesi, kişinin zihinsel etkinliği, hayatı süresince edindiği deneyimler algı sürecinde etkili olmaktadır. Bunun yanında kişisel ilgi alanları, bireyin mensubu olduğu meslek grubu gibi olgular da görsel algı üzerinde etkili olmaktadır (Yıldırım, 2012, s. 38) (Şekil-2).

Brunelleschi tarafından 1425 yılında Floransa katedralinin önünde bir deney yapılmıştır. Katedralin vaftiz ayini bölümünün detaylı bir çizimi yapılmıştır. 35*35 cm boyutlarındaki bu çizimde, gökyüzü gümüş ayna sırtı ile kaplanmıştır. Daha sonra doğrusal perspektifle çizilmiş bu resmin kaçış noktasına bir delik açılmıştır. Resmin önüne bir ayna tutularak izleyicinin delikten aynaya bakması istenmiştir. Denek delikten aynaya yansıyan resmin görüntüsünü ve resimdeki ayna sırtına yansıyan gerçek gökyüzü görüntüsünü aynadan görmüştür. Böylelikle Brunelleschi bu deneyle, doğrusal perspektif tekniğini ortaya koyarken aynı zamanda iki boyutlu bir yüzey aracılığı ile izleyicide üç boyutlu bir algı yaratabilmiştir (Kılıç, 2013, s. 107). Bu deney ayrıca iki boyutlu bir yüzey aracılığı ile üç boyutlu hareketli bir görüntü oluşturabilmenin mümkün olduğunu göstermesi açısından da oldukça önemlidir (Şekil-4).

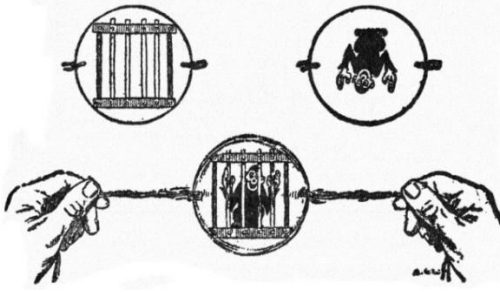

Şekil 4: Brunelleschi ayna deneyi temsili görseller (URL-3).

Perspektif geleneğinde her şey bakan kişinin görüş açısına göre düzenlenmektedir. Bu tekniği deniz fenerinden çıkan ışınlar benzetmek mümkündür. Fakat ışınlar deniz feneri örneğinin tersine, içeri doğru ilerlemektedir. Bu gelenek, tek bir gözü görünen nesnelere dünyasının odak noktası haline getirmektedir. Görünenler dünyası resmin uzamında evrenin tanrıya göre düzenlenmesi gibi seyirciye göre düzenlenmektedir (Berger, 2017, s. 16).

İnsan gözünün çalışma sistemine dair bilgiler geliştikçe, 1800'lü yıllarda görme duyusu ile ilintili aygıtlar ortaya çıkmıştır. Optik veya felsefi oyuncaklar olarak adlandırılabilen bu aygıtlar, kısa aralıklarla algılanan görsel duyumların, görme sistemi içinde işlenmesi sonucu, görülen nesnenin olduğundan farklı algılanmasını sağlamaktadır (Kılıç, 2013, s. 116). Bunlardan ilki, Paris⁷ tarafından 1825'te geliştirilen thomtrop (thaumatrope) 'tur. Thomtrop her iki yüzünde de birbiri ile ilintili resimlerin olduğu bir diskten oluşmaktadır. Diskin her iki yanında ipler bağlıdır ve bu disk çevrildikçe iki yüzeyindeki resimler tek bir düzlemde birleşerek farklı bir görüntü ortaya koymaktadır. Herhangi bir nesne, kişi tarafından görüldüğünde, nesnenin kişinin retinası üzerindeki görüntüsü, nesne görme alanından çıktıktan sonra retina üzerinde yaklaşık 1/20 sn. kadar kalmaktadır. Yani nesne görüldükten sonra, belli bir süre daha görülmeye devam etmektedir. Bu duruma görmenin sürekliliği/devamı kuralı denilmektedir (Kılıç, 2013, s. 116). Thomtrop aygıtı görmenin sürekliliği kuralından faydalanmaktadır (Şekil-5 ve Şekil-6).

⁷ John Ayrton Paris (1785-1856). İngiliz asıllı doktor.

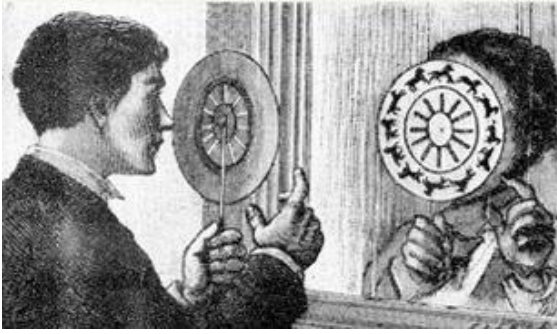

Şekil 5: Thomitrop çalışma mantığı (URL-4). 5).

Şekil 6: Çeşitli görsellikte Thomitroplar (URL-

Yine o dönemlerde 1833 yılına gelindiğinde; Plateau⁸ ve Stampfer⁹ tarafından birbirinden bağımsız ve neredeyse eş zamanlı olarak fenakistiskop (phenakistoscope) icat edilmiştir (URL-6). Aygıt, bir diskin üzerinde birbirine eş aralıklarla bölünmüş göz yuvalarından ayna yardımı ile diskin gözlemlenmesi yolu ile kullanılmaktadır. Örneğin diskin üzerindeki resimler bir atın koşarken aldığı halleri göstermektedir. Kişi bu resimleri disk dönerken, disk üzerindeki göz yuvaları yardımı ile aynadan gözlemlemektedir. Aynaya yansıyan görüntü ise kişinin görsel algısını manipüle ederek, kişide atın hareket ettiğine dair bir algı oluşturmaktadır (Şekil-7 ve Şekil-8).

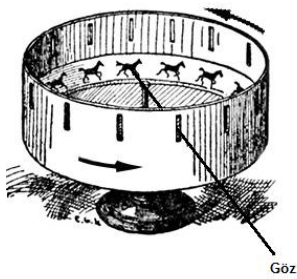

Şekil 7: Fenakistiskop çalışma mantığı (URL-7).

Şekil 8: Fenakistiskop (URL-8).

1800'lü yıllarda ortaya atılan optik oyuncaklardan biri de etrafında şerit şeklinde eşit aralıklarla açılmış küçük göz yuvaları olan bir silindirden meydana gelen Zoetrop (zoetrope) 'tur. Zoetrop 'yaşam tekerleği' anlamına gelmektedir. 1833 yılında W. G. Horner¹⁰ tarafından geliştirilmiştir (URL-9). Alet, çalışma sistemi olarak diğer felsefi oyuncaklar gibi görmenin sürekliliği kuralından faydalanmaktadır. İçinde bir olayın farklı aşamalarını gösteren tasvirlerin bulunduğu bir bant bulunmaktadır ve silindir döndürüldüğünde, izleyicide silindir üzerindeki göz delikleri vasıtası ile hareket eden bir cismi izliyormuş algısı yaratılmaktadır (Şekil-9 ve Şekil-10).

Şekil 9: Zoetrop çalışma mantığı (URL-10). Şekil 10: Zoetrop ve çeşitli zoetrop bantları (URL-11).

⁸ Joseph Plateau (1801-1883). Belçikalı fizikçi.

⁹ Simon Ritter von Stampfer (1792-1864). Avusturyalı fizikçi.

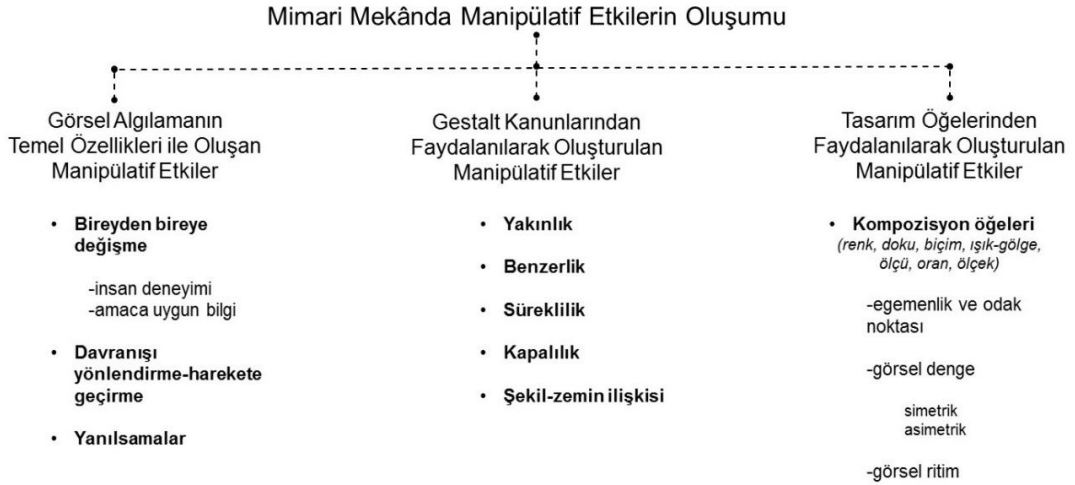
¹⁰ William George Horner (1786-1837). İngiliz matematikçi.

İÇ MEKÂN TASARIMINDA MANİPÜLATİF ETKİLERİN OLUŞTURULMA YÖNTEMLERİ

Yılmaz (2004, s. 69-82); ‘Mimari Mekânda Görsel Algı ve Manipülasyon İlişkilerinin İrdelenmesi’ adlı tezinde mimari mekânlarda manipülatif etkilerin, mekânın kullanıcı üzerinde duygulanım oluşturmaya ile mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda mimari mekânın kullanıcı üzerinde duygulanım oluşturma yöntemlerini üç başlık altında toplamaktadır. Bunlar:

- Görsel algılamanın temel özellikleri ile oluşturulabilen manipülatif etkiler,
- Gestalt kanunlarından yararlanılarak oluşturulabilen manipülatif etkiler,
- Tasarım öğelerinden yararlanılarak oluşturulabilen manipülatif etkiler olarak sıralanmaktadır.

Yılmaz’ın tezinde ifade ettiği bilgiler ışığında, mimari mekânda manipülatif etkilerin oluşturulma yöntemleri şemalaştırılmıştır (Şekil-14). Daha sonra buradan çıkarımla manipülatif etkilerin daha kolay incelenebilmesi amacı ile bir tablo oluşturulmuştur (Şekil-15). Oluşturulan bu tablo yardımı ile yapılan çalışmanın bulguları tespit edilmiştir.

Şekil 14: Mimari mekânda manipülatif etkiler oluşturulma yöntemleri. Tablo yazar tarafından Yılmaz (2004, s. 69-82)’in bu alanda yaptığı araştırma referans alınarak oluşturulmuştur.

MEKÂN TÜRÜ	Kompozisyon şekli:
	Kompozisyon oluşumunda kullanılan tasarım öğeleri:

Şekil 15: İç mekânda tasarım öğelerinden faydalanılarak oluşturulan manipülatif etkilerin incelenmesi amacı ile oluşturulan tablo.

Görsel algılamanın temel özellikleri ile oluşan manipülatif etkiler bireyin görme algısı ile doğrudan ilişkilidir. Yöntemin alt başlıklarından ‘bireyden bireye değişme’ görme duyumunun kişinin geçmişte edindiği deneyimler ve sahip olduğu kültürel birikime işaret etmektedir. Bu bağlamda iç mekân tasarımcısı bireysel tasarımlarda kişinin geçmişini ve deneyimlerini, kamusal tasarımlarda ise toplumsal bilinci ve toplum geçmişini göz önünde bulundurmaktadır. Bu yolla tasarımcı, kullanıcı kitleye hitap eden tasarımlar ortaya koyabilecek, oluşturduğu mekânın kullanıcıda ne gibi izlenimler yaratabileceğini yönlendirebilecektir. ‘Davranışı yönlendirme-harekete geçirme’ başlığı ise görsel algının bireyin hislerine ve davranışlarına etki ettiğini işaret etmektedir. Örneğin iç mekân tasarımcıları bu yöntem yolu ile kamusal alanlarda çizgisel elemanlarla bireylerin dolaşım yönlendirmelerini sağlayabilmektedir. ‘Yanılsamalar’ başlığı ise bireyin çevreden aldığı duyuların beyinde yanlış

yorumlanması yolu ile ortaya çıkabilmektedir. Tasarımın etkisini artırmak veya farklı yönlerine dikkat çekmek amacı ile bu yöntem günümüzde tasarımcılar tarafından bilinçli olarak sık sık kullanılmaktadır.

Gestalt kanunlarından faydalanılarak oluşturulan manipülatif etkiler yakınlık, benzerlik, süreklilik, kapalılık, şekil-zemin ilişkisi gibi alt başlıklara ayrılmaktadır. Yakınlık ilkesi, birbirine yakın iki nesnenin grup olarak algılanmasıdır. Benzerlik ilkesi, benzer nitelikteki nesnelerin grup olarak algılanmasını ifade etmektedir. Süreklilik ilkesi, aynı yöndeki nesnelerin grup olarak algılanması durumunu ifade etmektedir. Kapalılık ilkesi, kapalı bir şekil oluşturan nesnelerin grup olarak algılanmasını ifade etmektedir. Şekil zemin ilişkisi ise, nesnenin şeklinin içinde bulunduğu zemin aracılığı ile algılanabilmesi durumunu ifade etmektedir. Günümüzde iç mekân tasarımcıları gerçekleştirdikleri mekân tasarımlarında mekânı kullanıcıya doğru bir biçimde algılatma hususunda bu ilkelerden yararlanabilmektedirler.

Tasarım öğelerinden yararlanarak oluşturulan manipülatif etkiler ise kompozisyon öğeleri olan renk, doku, biçim, ışık-gölge, ölçü, oran ve ölçek öğeleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu kompozisyon öğeleri ile 'egemenlik ve odak noktası', 'görsel denge' ve 'görsel ritim' gibi kompozisyonlar oluşturmak mümkündür. Bu öğelerle iç mekân tasarımcısı mekân kullanıcısının davranışlarını ve duygularını yönlendirebilmektedir. Örneğin mekânın kullanıcının dikkatini çekmesi istenilen noktada egemenlik ve odak noktası oluşturulması yöntemi ile mekân kullanıcısı yönlendirilebilecektir.

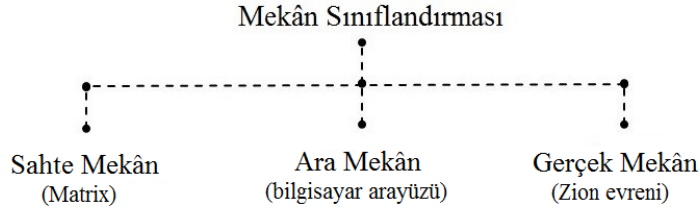
BİLİMKURGU FİMLERİNDE İÇ MEKÂNDAN TASARIM ÖĞELERİNDEN FAYDALANILARAK OLUŞTURULAN MANİPÜLATİF ETKİLER: MATRIX ÖRNEĞİ

Matrix filmi, 1999 yılında gösterime girmiştir. Matrix Reloaded (2003) ve Matrix Revolutions (2003) ile birlikte üç sinema filminden oluşan Matrix serisinin ilk filmidir. Filmin senaristliğini ve yönetmenliğini Lana ve Lily Wachowski gerçekleştirmiştir. Filmin sanat yönetmenliği ise, Hugh Bateup ve Michelle McGahey tarafından gerçekleştirilmiştir.

Yapılan bu çalışmada; Matrix filmi, tasarım öğelerinden faydalanılarak oluşturulan manipülatif etkiler kapsamında incelenecektir. Manipülasyon bağlamında incelenmeye değer görülen film iç mekân sahneleri Şekil 15'teki tablo aracılığı ile değerlendirilecektir.

Matrix; bireyin tüm yaşamını, devamlı bir uyku benzeri felç durumunda, beyin uyarılarınca yaratılan algı yanılsamaları içerisinde sürdürdüğü bir yerdir. Bilgisayarlarca üretilen bu düş dünyasında yaşayan bireyler, hayatı bilindik şekilde tecrübe ettiklerine inanmaktadırlar. Bireylerin duyu alıcıları Matrix'e bağlıdır. Böylelikle duyu Matrix'te deneyimledikleri yaşayışa uygun biçimde bilgisayarlar tarafından uyarılmaktadır (Korsmeyer, 2003, s. 51). Bu süreçte ise robotlar adeta tarlalardaki ekinler gibi olan insanlardan enerji elde etmektedir. Sürekli devam eden sistematik algı yanılsaması destekli bu mekân simülasyonu sayesinde robotlar kesintisiz olarak insanlardan enerji elde edebilmektedir. Ölen insanlar ise sıvılaştırılmakta ve yaşayan insanlar bu sıvı ile damardan beslenmektedir.

Film, zaman ve mekân bağlamında incelendiğinde; iki ayrı zaman dilimini kapsadığı görülmüştür. Birincisi 1999 senesinin yaşandığı Matrix evreni, diğeri ise 2199 senesinde bulunduğu tahmin edilen Zion şehrinin yer aldığı gerçek evrendir. Mekân bağlamında ise filmde üç ana mekân bulunduğu gözlemlenmiştir. Bunlarda ilki; kişilerin duyu manipülasyona maruz kalarak zihnen bağlandıkları ve böylelikle burada var olduklarını düşündükleri ve gerçekliği genellikle değişmeyen 'sahte mekân' Matrix, diğeri; Matrix benzeri olan fakat karakterlerin alacağı eğitime veya deneyimlemek istedikleri eyleme göre biçim değiştiren 'ara mekân' bilgisayar arayüzü, bir diğeri ise Matrix evreninin manipülasyonundan koparak ulaşılabilecek olan 'gerçek mekân'dır. Film içerisinde kullanılan renk ve dokularla bu mekânlar arası farkların belirginleştirildiği gözlemlenebilmektedir.

Şekil 16: Matrix filmi mekân bölümlenmeleri.

Şekil 17: Sahte mekân örneği Matrix (solda) ve bu evrenin gerçekte nasıl görüldüğünü ifade eder görsel (sağda) (Wachowski ve Wachowski, 1999).

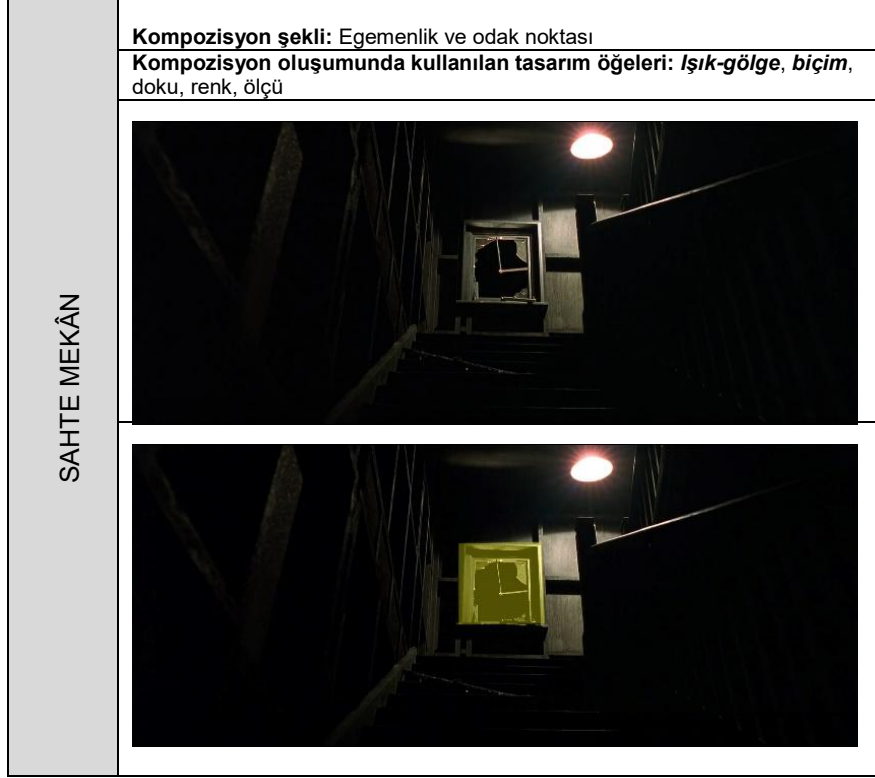
Şekil 18: Ara mekân bilgisayar programı ile yönlendirilebilmektedir. Matrix'in aksine bu uzam istek ve ihtiyaca göre şekil değiştirebilmektedir (Wachowski ve Wachowski, 1999).

Şekil 19: Gerçek mekân, Matrix'in aksine kaotik bir görüntüye sahiptir ve yaşam koşulları oldukça zorlayıcıdır (Wachowski ve Wachowski, 1999).

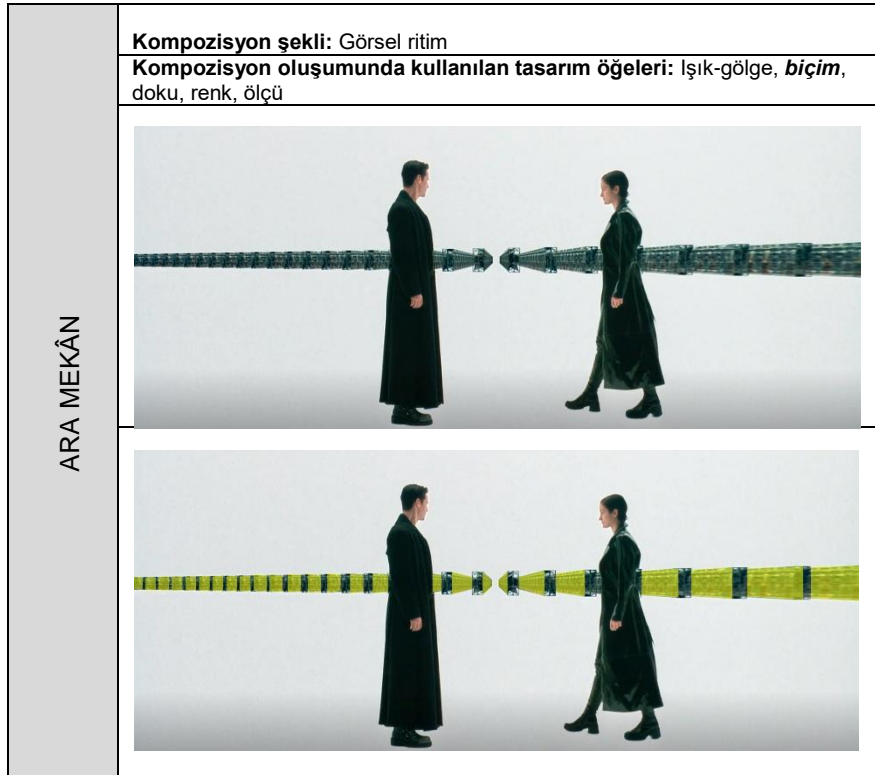
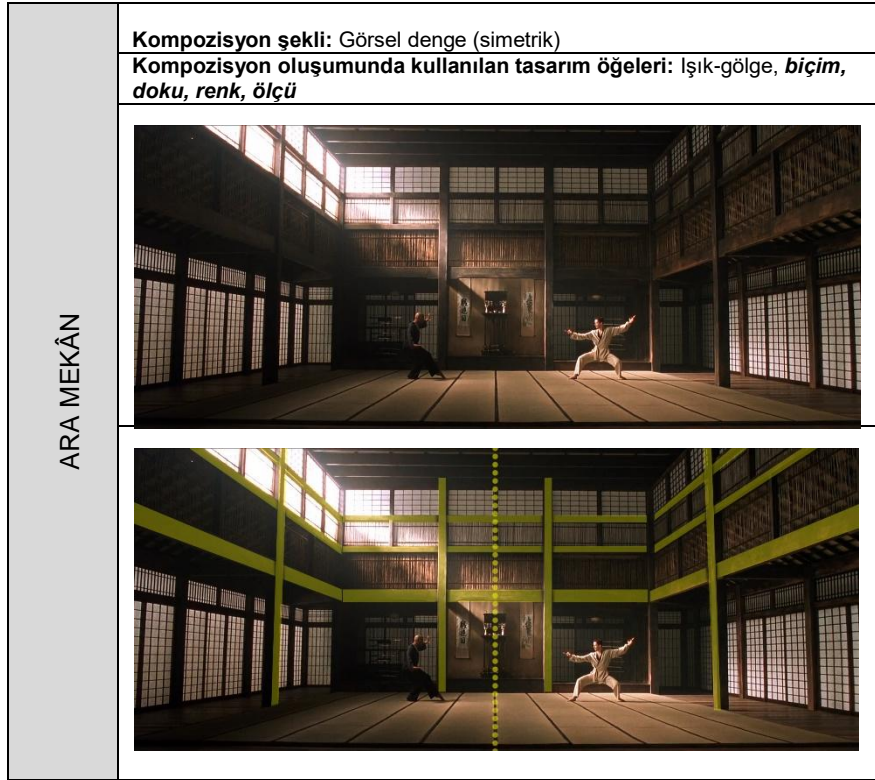
BULGULAR

Çalışmada; kompozisyon oluşumunda kullanılan ana ve yardımcı öğelerin daha kolay okunabilmesi-yorumlanabilmesi adına, ana öğeler bold ve italik yazı tipi ile gösterilmiştir.

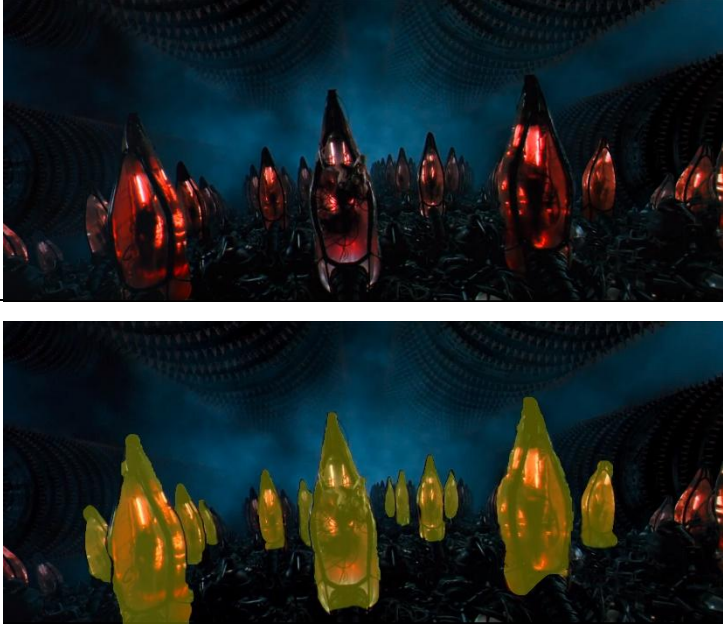
SAHTE MEKÂN	Kompozisyon şekli: Görsel ritim
	Kompozisyon oluşumunda kullanılan tasarım öğeleri: Işık-gölge, <i>biçim</i> , doku, renk, ölçü
	

ARA MEKÂN	Kompozisyon şekli: Egemenlik ve odak noktası
	Kompozisyon oluşumunda kullanılan tasarım öğeleri: Işık-gölge, <i>biçim</i> , doku, renk, ölçü
	

GERÇEK MEKÂN	Kompozisyon şekli: Egemenlik ve odak noktası
	Kompozisyon oluşumunda kullanılan tasarım öğeleri: <i>Işık-gölge, biçim, doku, renk, ölçü</i>
	

GERÇEK MEKÂN	Kompozisyon şekli: Görsel denge (asimetrik)
	Kompozisyon oluşumunda kullanılan tasarım öğeleri: <i>Işık-gölge, biçim, doku, renk, ölçü</i>
	

GERÇEK MEKÂN	Kompozisyon şekli: Görsel ritim
	Kompozisyon oluşumunda kullanılan tasarım öğeleri: Işık-gölge, <i>biçim</i> , doku, renk, ölçü
	

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışmada; Matrix filmi üzerinden, bilim kurgu filmlerindeki iç mekânların bireyler üzerinde hangi yollarla manipülatif etkiler oluşturduğu araştırılmıştır. Bu amaçla filmin uygun görülen sahneleri üzerinden; tasarım öğelerinden faydalanılarak oluşturulan manipülatif etkilerin, hangi kompozisyon şeklini hangi tasarım öğeleri aracılığı ile gerçekleştirdiği araştırılmıştır. Araştırma sonucunda görülmüştür ki, bir bilim kurgu filmi olan Matrix’te; izleyiciye hikâyenin istenildiği gibi algılatılabilmesi için, tasarım öğelerinden faydalanılarak oluşturulan manipülatif etkilerden; egemenlik ve odak noktası, asimetrik ve simetrik denge ve görsel ritim oluşturma yöntemlerinin tümü kullanılmıştır. Bu yöntemler kullanılırken de kompozisyon oluşumunda tasarım öğelerinin tümünden faydalanılmış olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, iç mekân tasarımcılarına iç mekân yaratımlarında manipülasyon öğelerinin ne gibi şekillerde kullanılabileceğine dair fikir verebilmektedir. İç mekân tasarımcısı, insanları bu yöntemler aracılığı ile iç mekân özelinde manipülatif olarak etkileyerek mekânın işlevini güçlendirebilecektir.

Mekânsal sınıflandırma olgusu, incelemeye konu Matrix filmi için izleyiciye hikâye aktarımı hususunda ön plana çıkan bir unsurdur. Film yolu ile aktarılan hikâyedeki kişilerin, bahsedilen bu mekânlara ait deneyimleri, tasarım öğelerinden faydalanılarak oluşturulan mekânsal manipülasyon öğeleri ile izleyiciye sezdirilmekte ve aktarılan hikâyede alt metin olarak yer almaktadır.

İç mekân tasarımı hususuna gelindiğinde ise, kullanıcılara mekânsal öğeler aracılığı ile mekânın sunduğu deneyimin, mekânda gerçekleştirilmesinin amaçlandığı işlevin bir nevi ‘sezdirildiği’ ifade edilebilmektedir. Bu durumu, mekânların da manipülasyon öğeleri kullanımı ile tıpkı filmlerde olduğu gibi alt metinlerinde yer alan hikayelerini kullanıcılarına sezdirdikleri şeklinde yorumlamak mümkündür. İç mekân ve bir görsel sanat ürünü olan sinema, bu sezdirilme işlevini izleyiciyi/kullanıcıyı görsel olarak etkileyebilecek unsurlar aracılığı ile gerçekleştirmektedir. İç mekân tasarımcısı, bu iki farklı alan arasında kurulan ortaklıktan mekânın kullanıcıya doğru aktarımı hususunda faydalanabilecektir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde; egemenlik ve odak noktası kompozisyonu oluşturma hususunda ‘biçim’ ögesinin; sahte mekân, ara mekân ve gerçek mekân unsurlarının her üçünde de ana öge olarak kullanıldığı saptanmıştır. Görsel denge oluşturma hususuna gelindiğinde ise; yine her üç mekânda da ‘biçim ve ölçü’ unsurlarından faydalandığı görülmüştür. Mekân sınıflarında görsel ritim kompozisyonu oluşturma hususunda ise yine her üç sınıfta da ‘biçim’ ögesinin ana unsur olarak ön plana çıktığı saptanmıştır. Bunun dışında herhangi bir ögede mekânsal sınıflandırma unsuru üzerinde anlamlı bir ortaklık gözlemlenmemiştir.

Biçim ögesinin her mekân sınıfında ve her kompozisyon şeklinde ön plana çıkması, iç mekân tasarımcısının biçim tasarlarken mekânın anlatımında bu unsurdan doğru bir biçimde faydalanmasının önemini vurgular niteliktedir. İç mimarın, bu unsuru ve diğer kompozisyon oluşturma unsurlarını doğru bir biçimde kullanarak, mekânda dair doğru çözümlenmiş bir bilişsel alt metin oluşturabileceği ortadadır.

Gelecekteki araştırmacılara tarihsel süreçte bilim kurgu filmlerinin mekânsal manipülasyon bağlamında incelenmesi önerilebilmektedir. Böylelikle bilim kurgu türünde temsil edilen geleceğin mekânlarında yaratılan görsel manipülasyona dair verilerin tarihsel süreç içinde değişimine dair okumalar yapılabilecektir. Bu yolla ise, mekânsal manipülasyonun geleceğine dair öngörülerde bulunabilecektir.

KAYNAKÇA

- Arnheim, R. (2015). *Görsel düşünme* (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bektaş, E.H. (2017). Sinema ve mekân ilişkisi açısından bilim kurgu filmlerine bir bakış. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 2(2), 201-218.
- Berger, J. (2017). *Görme biçimleri* (24. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Buğdaycı, İ. (2008). Optik yanılsama. *Bilim ve Teknik Dergisi Yıldız Takımı Eki*, (2), 14-17.
- Kılıç, L. (2013). *Görsel kültür* (2. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kirschner, J. *Manipülasyon ama nasıl?* (1. Baskı). Çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Korsmeyer, C. (2003). *Matrix ve felsefe* (1. Baskı). İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Groh, M. J. (2017). *Mekân yaratmak* (2. Baskı). İstanbul: Metis Bilim.
- Özön, N. (1984). *100 Soruda sinema sanatı* (2. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Özön, N. (1985). *Sinema uygulayımı- sanatı tarihi* (1. Baskı). Ankara: Hil Yayın.
- Schwab, K. (2019). *Dördüncü sanayi devrimini şekillendirmek* (1. Baskı). İstanbul: Optimist.
- Silver, J. (Yapımcı) ve Wachowski, L., Wachowski, L. (Yönetmen). (1999). *Matrix* [Sinema filmi]. ABD: Warner Bros.
- Tesla, N. (2017). *Tesla-aforizmalar* (1. Baskı). İstanbul: Zeplin Kitap.
- Yıldırım, S. (2012). *Bilim kurgu filmlerinde mekân öğelerinin biçimlenişleriyle gelecek algısının oluşturulması üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, Ö. (2004). *Mimari mekânda görsel algı ve manipülasyon ilişkilerinin irdelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- URL-1: <https://mymodernmet.com/webcomic-architects-leewardists/> erişim tarihi: 28.10.2019
- URL-2: <http://precinemahistory.net/900.htm> erişim tarihi: 19.10.2019
- URL-3: <http://paxonbothhouses.blogspot.com/2014/12/brunelleschis-dome-wikipedia-httpen.html> erişim tarihi: 19.10.2019
- URL-4: <https://whatilearnonthursdays.wordpress.com/2013/11/27/animation-thaumatrope/> erişim tarihi: 19.10.2019
- URL-5: <https://graphicarts.princeton.edu/2013/10/28/thaumatrope/> erişim tarihi: 19.10.2019

- URL-6: <http://www.mhs.ox.ac.uk/exhibits/fancy-names-and-fun-toys/phenakistiscopes/> erişim tarihi: 20.10.2019
- URL-7: <https://www.instructables.com/id/Discover-the-Phenakistoscope-a-Vintage-Animation-S/> erişim tarihi: 20.10.2019
- URL-8: <https://ancientmagictoys.com/products/classic-phenakistoscope-box-set> erişim tarihi: 20.10.2019
- URL-9: <http://www.mhs.ox.ac.uk/exhibits/fancy-names-and-fun-toys/zoetrope/> erişim tarihi: 20.10.2019
- URL-10: <http://jasonevans342.blogspot.com/2016/09/zoetrope.html> erişim tarihi: 20.10.2019
- URL-11: <https://ancientmagictoys.com/products/classic-brass-zoetrope> erişim tarihi: 20.10.2019
- URL-12: <http://www.mhs.ox.ac.uk/exhibits/fancy-names-and-fun-toys/praxinoscope/> erişim tarihi: 20.10.2019
- URL-13: <https://mpenningtonvt2p1.wordpress.com/2014/12/08/praxinoscope/> erişim tarihi: 20.10.2019
- URL-14: <https://ancientmagictoys.com/products/classic-brass-praxinoscope> erişim tarihi: 20.10.2019
- URL-15: <http://100photos.time.com/photos/eadweard-muybridge-horse-in-motion> erişim tarihi: 19.10.2019

Mesleki Tükenmişlik, Makyevelizm, Psikolojik Sözleşme İhlali ve Demokratik Liderlik Arasındaki İlişkilerin Smartpls ile Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Kağan Yasım^{1*}

Geliş tarihi: 28.11.2019
Kabul tarihi: 31.12.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 87-101
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 07%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Hitit Üniversitesi, Türkiye,
ykyasim@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-3542-5493

*Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, satış elemanlarının mesleki tükenmişlik, makyevelistlik, psikolojik sözleşme ihlali algısı ve liderlerinin demokratiklik düzeyi arasındaki ilişkileri incelemektir. Satış hedefleri ile çalışan personelin örgütsel tutumları, örgüt hedeflerine ulaşmada önemli bir kriterdir. Çalışmanın evrenini hızlı tüketim sektöründe çalışan satış personeli oluşturmaktadır. Bu amaçla Ankara'da çalışan 148 satış elemanına anket uygulanmıştır. Anket verileri SmartPLS programı ile analiz edilmiştir. Gerekli koşulları taşımayan anket soruları elenerek analiz dışında tutulmuştur. Analiz sonucunda psikolojik sözleşme ihlali ile ahlaki yoksunluk, statü arzusu, diğerlerine güvensizlik, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve demokratik liderlik arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Ayrıca demokratik liderlik ile statü arzusu, control arzusu, duygusal tükenme ve başarısızlık hissi arasında da anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Makyevelizm, Psikolojik Sözleşme İhlali, Mesleki Tükenmişlik, Demokratik Liderlik, SmartPLS.

Analysis of Relationships Between Occupational Burnout, Machiavelism, Psychological Contract Breach, and Democratic Leadership

Assist. Prof. Dr. Yavuz Kağan Yasım^{1*}

First received: 28.11.2019
Accepted: 31.12.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 87-101
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 07%

¹ Hitit University, Turkey,
ykyasim@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-3542-5493

* Corresponding Author

ABSTRACT

The aim of this study is to identify the relationship between occupational burnout, machiavellism, psychological contract breach, and democratic leadership. Sales targets and person's organizational attitudes are key factors to achieve the organizational goals. The universe of the study consists of 148 sales personnel working in the FMCG sector in Ankara. SmartPLS package program was used to analyze the data. Prior to analyzing the data set, the survey questions that do not match the required conditions were excluded from the analysis. As a result of the analysis, a significant relationship was found between the psychological contract breach and amoral manipulation, desire for status, distrust of others, emotional exhaustion, depersonalization and democratic leadership. In addition, a significant relationship was found between democratic leadership and desire for status, desire for control, emotional exhaustion and diminished personal accomplishment.

Keywords: . Machiavellism, Psychological Contract Breach, Occupational Burnout, Democratic Leadership, SmartPLS.

GİRİŞ

2000’li yıllar birçok alanda önemli paradigma değişimlerinin yaşandığı yıllar olmaktadır. Bu değişimlerden biri de yönetim ve örgütsel davranış alanlarındadır. Teknolojinin birçok alanda standartlaşması ile yoğun rekabet ortamında başarı artık insan faktörüne bağlıdır. Dolayısıyla örgütsel yapı içinde liderinden çalışanına kadar tüm bireyler aynı yükü taşımakta ve birbirleriyle etkileşim içinde olmaktadır. Örgütsel çıktıları etkileyen bireysel ve örgütsel faktörler içiçe geçmiştir. Çalışanlar bir yandan yoğun rekabet ortamında stresle mücadele ederken, bir yandan da örgütle ilgili bir takım beklentiler taşımaktadırlar. Satışçılık, stres düzeyi en yüksek mesleklerden biri olarak kabul edilmektedir (Ercan ve Kazançoğlu, 2019, s. 6). Yüksek stres düzeyi ancak beklentilerin karşılanması halinde tolere edilebilir bir faktördür.

Çalışanların örgütten beklentilerini kısaca psikolojik sözleşme olarak ifade edebilmek mümkündür. Bu beklentilerin karşılanmaması halinde tükenmişlik yaşanması muhtemeldir. Tükenmişliğin özellikle de insanlarla yüz yüze çalışılan mesleklerde ön plana çıkmış olduğu görülmektedir (Ertürk ve Keçecioğlu, 2012, s. 39). Müşterilerle yoğun iletişim içerisinde olan satış elemanları makyavelist tutum içerisine girerek en azından beklentilerinin bir kısmına daha kolay ulaşmayı tercih edebilmektedirler. Bu yapı içerisinde liderlerin tutumları da önemli bir belirleyicidir. Etik yönetim, liderlik, örgütsel politika ve işyerinde güvenliğin önemini altını çizen çalışmalar, Makyavelizm’in yönetim çalışmalarında önemli bir ilgi alanı olması gerektiği ifade etmektedir (Dahling vd., 2008, s.2). Örgütsel ortamda bireysel farklılıkların rolünün daha iyi anlaşılması için kişiliğin karanlık yönü olarak ele alınan Makyavelizmin incelenmesi alanda önemli bir yer tutmaktadır (Özsoy ve Ardiç, 2017, s. 392). Makyavelizm, gevşek bir şekilde yapılandırılmış organizasyonlarda gelişir ve genellikle ekonomik şartlarla motive olur (Kroger vd., 2015, s. 86). Literatürde makyavelizm konusunda yapılan çalışmaların (Jaiswal ve Bhal, 2014; Shelby ve Chonko, 1984; Galie ve Bopst, 2006; Drory ve Gluskinos, 1980; Gemmill ve Heisler, 1972; Rehman ve Shahnawaz, 2018) yöneticiler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmada ise çalışanlar ele alınmıştır. Çalışanların makyavelistlik düzeyi özellikle satış şirketleri için önemlidir. Satış şirketleri, satış hedeflerinin tutturulması için çalışanlarına esnek koşullar sunmaktadır. Satış primleri bu koşullara tipik bir örnek oluşturmaktadır. Dolayısıyla mesleki tükenmişlik, makyavelizm, psikolojik sözleşme ihlali (PSİ) ve liderlik türü arasındaki ilişkilerin incelenmesi literatüre önemli katkı sağlayacaktır.

1. Literatür

1.1. Makyavelizm

“Prens” (1513) adlı eserinde N. Machiavelli, etik ve değerlerini bırakabilecek siyasi liderlerin, bunu yapamayan liderlerden daha etkili olacağını ileri sürmektedir. Machiavelli’nin başkalarının nasıl yönetileceği konusundaki tavsiyesi uzun zamandır yönetim teorisyenlerinin ilgisini çekmiş ve tartışmalara konu olmuştur. Shelby ve Chonko, 1984’te “Machiavelli’nin on altıncı yüzyıl İtalya’daki politik liderleri konu etmesine yazmasına rağmen, birçok analist bu fikirlerinin modern işletme yönetimi için geçerli olduğuna inandığını yazmıştır (Jackson ve Grace, 2018, s. 114). ”Bugün, Machiavelli tarafından tarif edilen özellikler seti, adını taşıyan bir kişilik özelliği olarak kabul edilmektedir (Zagenczyk vd., 2012, s. 287). Makyavelizm, sosyalleşme ve yaşam deneyimleri sürecinde zamanla gelişen bir kişilik özelliğidir (Kroger vd., 2015, s. 80). Dolayısıyla sadece yöneticiler için bir yöntemi ifade etmemekte, aynı zamanda çalışanlar için de hedeflere ulaşmada kullanılacak yöntemlerin bir belirleyicisi olmaktadır.

Makyavelizm bir kişilik özelliği olarak karşımıza çıkmakta ve örgütsel bağlamda birçok değişken ile ilişkileri bulunmaktadır (Ülbeği, 2006, s. 90). “Makyavelistler”, başkalarını kendi amaçları için izleyen ve manipüle eden ve bu amaçlara ulaşmak için isteyerek suçluluk, aldatma ve hileyi kullanabilen sinik (alaycı) bireyler olarak kabul edilir (Shultz, 1993, s. 479).

Machiavelli "Amaca ulaşmak için kullanılacak her türlü araç mübahtır" fikrini literatüre kazandırmış ve bu felsefe “Makyavelizm” olarak isimlendirilmiştir (Geis ve Moon, 1981’den akt. Güney ve Mandacı, 2009, s. 84). Christie ve Geis (1970), Makyavelist bireylerin diğer bireylere faydacı bakış açısı ile yaklaştıklarını belirtmişlerdir. Aslında bu bireyler ahlaktan yoksun değil, sadece geleneksel ahlakla bağdaşmayan birtakım etik ilkelere göre hareket etmektedirler (Güney ve Mandacı, 2009, s. 85).

Makyevelist düzeyi yüksek olan çalışanlar düşük olanlara göre ikna edici olmaya daha yatkın, öncülük etmeye daha motive ve daha karizmatiktirler. Bu durum bazı araştırmacılar tarafından, yüksek makyevelist anlayışa sahip olan çalışanların, işyerinde daha yüksek performans seviyelerine ulaşacaklarını iddia etmelerine neden olmaktadır. Öte yandan diğer araştırmacılar, makyevelist düzeyi yüksek bireylerin, empati eksikliği sergileme, işbirliğine göre fırsatçılığı tercih etme, işverenlerle ilişkilerini işlemsel bir şekilde görme, intikam alma ve olumlu karşılıkları görmeme nedeniyle, kuruluşlarına zarar verebileceğini ileri sürmektedirler (Zagenczyk vd., 2012, s. 288). Makyevelizm ekonomik olarak yıkıcıdır, çünkü kaçınılmaz olarak gizli suçlara yol açan aldatma, sahtekarlık ve yanlış beyanı ödüllendiren bir sisteme yol açar (Kroger vd., 2015, s. 83).

Makyevelizm, son dönemde ‘‘karanlık üçlü’’ olarak ifade edilen kişilik özelliklerinden birisi olarak uluslararası literatürde sıklıkla tartışılmaktadır. Makyevelist davranış potansiyel olarak yıkıcı olabilse de olumlu yönde yönlendirilebilmesi mümkündür (Kroger vd., 2015, s. 80).

1.2. Mesleki Tükenmişlik

Tükenmişlik kelimesi, 1970’li yıllarda Amerika’da, hizmet sektöründe çalışan insanların yaşadıkları mesleki bunalımı açıklamak için kullanılmış ve kavram ilk olarak 1974 yılında Freudenberger tarafından tanımlanmıştır (Sürgevil, 2006, s. 3). Bakker vd. (2004, s. 84) tükenmişliği; işle ilgili negatif deneyimlerin sonucu ortaya çıkan bir sendrom olarak kavramlaştırmışlardır. Tükenmişlik, yapılan işe, hayata ve diğer diğer insanlara karşı olumsuz tutumlara neden olan bir sendromdur. Bu durum özellikle işi gereği yoğun duygusal taleplere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk çaresizlik ve umutsuzluk duygularının bir sonucudur. (Maslach ve Jackson, 1981, s. 99).

Maslach ve Jackson tükenmişliği üç alt boyutta tanımlamıştır. (Maslach ve Jackson, 1981, s. 99). Birinci alt boyut olan duygusal tükenme (TD) (emotional exhaustion); tükenmişliğin bireysel ve stres boyutunu belirtmektedir. Duygusal olarak tükenenlerin duygusal ve fiziksel kaynaklarında azalma meydana gelmektedir. İkinci alt boyut olan duyarsızlaşma (TDY) (depersonalizasyon) ise çalışanların hizmet verdikleri kişilere birer nesne gibi davranması, küçültücü sözler sarfetmesi, umursamaz alaycı bir tutum sergilemelerini ifade etmektedir. Kişinin çalıştığı işle ilgili olarak kendisini olumsuz bir şekilde değerlendirmesi ve başarısızlık hissi olarak tanımlanan kişisel başarıda azalma (TB) (diminished personal accomplishment), tükenmişliğin üçüncü alt boyutunu oluşturmaktadır.

Tükenmişliğin azalan verimlilik düzeyi ve yüksek istifa oranı gibi ciddi sosyo-ekonomik etkileri vardır (Golonka vd., 2019, s. 230). Tükenmişlik psikolojik bir gerginlik biçimidir ve azalan iş performansı, iş tatminsizliği, azalan müşteri memnuniyeti, düşük kurumsal bağlılık seviyeleri ve artan devamsızlık gibi istenmeyen sonuçlara yol açar (Babakus, vd., 2010, s. 18).

1.3. Liderlik

Liderlik, bir grubun ve ortak amaçların varlığı ile ortaya çıkan ve anlam kazanan bir etkileme sürecidir. Liderlik insanın tarih sahnesinde yerini almasıyla birlikte ortaya çıksa da, akademik manada kullanılmaya başlanması 19. yüzyılın ilk yarısından sonra olmuştur. Örgütlerde insan faktörünün önem kazanması ile birlikte liderlik konusu, hem yönetim hem de davranış bilimlerinde önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Liderliğin ne olduğunu açıklamaya çalışan üç temel yaklaşım bulunmaktadır: Bunlar, özellikler yaklaşımı, davranışsal yaklaşımlar ve durumsal yaklaşımlardır (Küçüközkan, 2015, s. 88). Davranışsal yaklaşımda liderin özellikleri arka plana atılmış ve bunun yerine grup üyelerine, karşı gösterdiği davranışlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Liderin astları ile haberleşme şekli, yetki devredip etmemesi, planlama ve kontrol şekli, amaçları belirleme şekli v.b. davranışları lider etkinliğini belirleyen önemli faktörler olarak ele alınmıştır (Koçel, 2005, s. 428). Literatür incelendiğinde bu konuda yapılan çalışmaların başında McGregor’un ortaya koyduğu X ve Y yaklaşımı gelmektedir. X yaklaşımına göre; liderler otoriterdir ve tüm kontrolü ellerinde tutmak isterler. Y yaklaşımına göre ise, liderler demokratiktir. Bu liderler çalışanlarını kararlara katmak konusunda isteklidirler. Bu yüzden onlara danışır ve fikir alışverişinde bulunurlar. Demokratik-Katılımcı Liderlik Davranışı Yaklaşımı daha çok, demokratik ve insanın merkeze alındığı organizasyonlarda görülmektedir. Bu liderlik tarzı ile daha etkin

¹ Makyevelizm, Narzizm ve Psikopati

ve sağlıklı kararlar alınması, fikirlerine değer verilen üyelerin işlerinden tatmin sağlamaları, böylece daha etkin ve verimli çalışan bir grup elde edilmesi mümkündür (Küçüközkan, 2015, s. 99). Liderler örgütlerin başarısındaki temel girdilerdendir. Günümüzde yönetim alanında yapılan çalışmaların vizyoner liderlik, dönüşümsel liderlik, işlemsel liderlik, güçlendirici liderlik, hizmetkar liderlik gibi çağdaş liderlik yaklaşımları çerçevesinde yürütüldüğü görülmektedir.

Bu çalışmada Iowa Üniversitesinde Kurt Levin ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konan Demokratik, otokratik ve serbestiyetçi liderlik tarzlarından, demokratik lider (LD) tipi dikkate alınmıştır.

1.4. Psikolojik Sözleşme İhlali:

Psikolojik sözleşme, bireyin herhangi bir mübadele ilişkisinde, bu ilişkinin koşullarına yönelik inançlarını ifade etmektedir. Psikolojik sözleşme, işveren ve işgörenler arasındaki sorumluluklara, beklentilere ilişkin oluşan yazılı olmayan ve karşılıklı güvene dayalı soyut ve duygusal bir bağa dayalı sözleşmedir. Psikolojik sözleşme teorisine göre, çalışanların kurumun kendilerine eğitim, promosyonlar, iş güvenliği veya yazılı sözleşmelerde açıkça tanımlanmayan herhangi bir faktörle ilgili olarak verildiğine inandıkları yazılı olmayan sözler, çalışanların algılarını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmacılar psikolojik sözleşme vaatlerinin (veya algılanan yükümlülüklerin) genellikle çalışanların örgütle erken deneyimleri sırasında, çoğu kez erken ilişkiye girilen işverenlerle ve örgüt üyeleriyle ilgili deneyimlerin bir sonucu olarak gelişmeye başladığını öne sürmektedirler (Rousseau, 1995). Psikolojik sözleşme ihlali bir kuruluşun, psikolojik sözleşme dahilindeki bir ya da birkaç yükümlülüğünü çalışanların katkısına orantılı olarak yerine getirmemesi olarak tanımlanmıştır (Morrison ve Robinson, 1997). Psikolojik sözleşme ihlalinin sonuçlarını açıklamak için sıklıkla iki teori kullanılmaktadır. Bunlar “sosyal değişim teorisi” ve “karşılıklılık normu”dur. Sosyal değişim teorisine göre, kurumun çalışanlarının psikolojik sözleşmelerini yerine getirmeleri, çalışanlarda kurumun hedeflerine ulaşmasına yardımcı olma yükümlülüğü duyguları yaratır. Bu iddianın kilit noktası Goulder (1960)’ın olumlu karşılıklılık kuralıdır. Bu bireylere, kendilerine yardım eden kişilere yardım etmelerini zorunlu kılan genelleştirilmiş bir ahlaki kuraldır (Zagenczyk vd., 2012, s. 289).

1994 yılında Robinson, psikolojik sözleşmenin, çalışanın çalışma tutumunu ve çalışma davranışını biçimlendirmede belirleyici bir faktör olduğunu ifade etmiştir. 1990’da ise Rousseau, psikolojik sözleşmenin ihlalinin (PSİ) güçlü duygusal değişime neden olacağı ve çalışanların performansında düşme, işin yavaşlatılması, işe gelmeme ve istifaya neden olan kızgınlığa sebep olacağını ifade etmiştir (Cai ve Ye: 2016).

2. ARAŞTIRMA MODELİ

2.1. Kavramsal Model ve Hipotezler

Sakalaki vd. (2007), makyevizm ile ekonomik çıkarıcılık (opportunism) arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, yüksek düzeyde makyevist olanların çok daha fazla opportunist olduklarını tespit etmiştir. Satış elemanları genellikle satışları üzerinden primle çalışmaktadırlar. Dolayısıyla bu çalışanlardan ekonomik çıkarıcılık beklemek yanlış olmayacaktır. Zagenczyk vd. (2012, s. 288) mevcut örgütsel çevrenin yüksek Makyevist çalışanların olumsuz özelliklerini daha belirgin hale getireceğini savunmaktadır. Dolayısıyla psikolojik sözleşme ihlali algısı, liderin otokratik tutumları ve mesleki tükenmişlik algısı çalışanların olumsuz makyevist tutumlar sergilemelerine neden olacaktır. Shultz (1993) satış temsilcilerinin makyevistlik düzeyi ile satış başarısı arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmada organizasyon yapısının önemli olduğunu tespit etmiştir. Satış temsilcilerinin kendileri için ödül çıktısını artırma fırsatı yaratacak şekilde hile yapmasına imkan veren gevşek yapılandırılmış örgütlerde, yüksek makyevist düzeye sahip çalışanların daha iyi performans gösterdiği görülmüştür. Böyle yöntemlere imkan vermeyen sıkı yapılandırılmış örgütlerde ise düşük makyevist düzeyli çalışanların performans düzeyi daha yüksek bulunmuştur (Shultz, 1993, s. 492). Ayrıca Özsoy ve Ardic (2017), çalışmalarında makyevizm ile iş tatmini arasında negatif yönlü anlamlı ilişki tespit etmişlerdir. Olumsuz örgütsel çıktılara neden olan bir diğer sorun alanı olan mesleki tükenmişlik ile makyevizm arasında da pozitif yönlü anlamlı ilişki (Mirkovic ve Bianchi, 2019, s. 30) vardır.

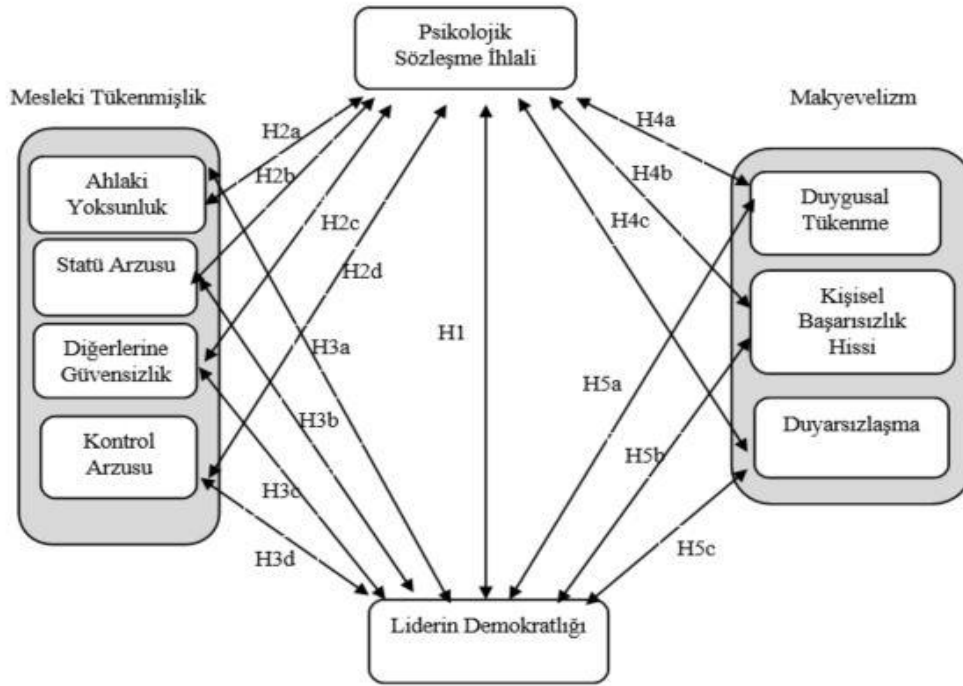
Yapılan çalışmalar (Avşaroğlu vd., 2005; Gündüz vd., 2013; Polat ve Uğurlu, 2009; Demir, 2018) mesleki tükenmişlik ile olumlu tutum ve davranışlar arasında negatif yönlü, olumsuz tutum ve

davranışlarla ise pozitif yönlü anlamlı ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Tükenmişliği ortaya çıkaran bireysel faktörlerden biri bireylerin beklentilerinin karşılanamamasıdır (Telli, vd. 2012, s. 137). Dolayısıyla Psikolojik sözleşme ihlali algısı tükenmişliğe sebep olabilmektedir. PSİ ile tükenmişlik ve alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır (Salha vd., 2017, s. 55).

Literatür incelendiğinde liderlik türünün de tükenmişlik üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Babakus vd., (2010) hizmetkar liderlerin tükenmişliği önemli ölçüde azalttığını tespit etmiştir. Katılımcı liderliğin duygusal tükenmeyi önemli ölçüde azalttığını belirleyen Mulki, Jaramillo ve Locander (2006) tarafından yapılan çalışma dışında, tükenmişlik sürecindeki liderlik stillerinin rolü konusunda araştırma eksikliği bulunmaktadır (Babakus vd., 2010, s. 21). Hunsaker (2019), manevi liderlik ile tükenmişlik arasında negatif yönlü anlamlı ilişki tespit etmiştir. Salem (2015) ise dönüşümsel liderlik ile tükenmişlik arasında negatif yönlü anlamlı ilişki tespit etmiştir. Bobbio vd. (2012) güçlendirici liderlik ile lidere güven arasındaki güçlü pozitif ilişkiden yola çıkarak, lidere güvenin çalışanların duygusal tükenme ve mesleki tükenmişliklerine negatif etkilerinin olduğunu belirtmiştir. Adıgüzel (2019) çalışmasında despotik liderliğin iş tatminini olumsuz yönde etkilediğini, işten ayrılma niyetini artırdığını tespit etmiştir. Başka bir çalışmada (Ece, 2019) yöneticilerin hizmetkar liderlik davranışının çalışanların işe yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği ve bununda çalışanların işten ayrılma niyetini azalttığı tespit edilmiştir. Telli vd. (2012) ise çalışmalarında, otokratik liderlik ile duygusal tükenme ve kişisel başarısızlık hissi arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit etmişlerdir.

2.2. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmanın amacı, yüksek stres düzeyine sahip olan satış elemanlarının mesleki tükenmişlik düzeyi, psikolojik sözleşme ihlali algıları ve makyevelistik düzeyleri ile liderlerin demokratikliği arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Literatür incelemesi sonucunda araştırmanın modeli ve hipotezleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

- H1. PSİ ile LD arasında negatif yönlü anlamlı ilişki vardır.
H2. Makyevelizmin alt boyutları ile PSİ arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.
H3. Makyevelizmin alt boyutları ile LD arasında negatif yönlü anlamlı ilişki vardır.
H4. PSİ ile mesleki tükenmişliğin alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.
H5. LD ile mesleki tükenmişliğin alt boyutları arasında negatif yönlü anlamlı ilişki vardır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada hipotezleri test etmek için yapısal eşitlik modellemesi (SEM) kullanılacaktır. Yapısal eşitlik modellemesi, çeşitli disiplinlerde en göze çarpan araştırma yöntemlerinden biridir. Ölçüm hatalarını hesaplarken birden fazla değişken tarafından temsil edilen yapı kümeleri arasındaki bir dizi karşılıklı bağımlılık ilişkisini aynı anda inceleme yeteneği, SEM'e yaygın olarak başvurulmasına katkıda bulunmuştur. Bu amaçla kullanılan farklı yöntemler arasında yapısal eşitlik modellemesi, özellikle uluslararası yönetim, pazarlama, stratejik yönetim, davranış bilimleri, örgüt gibi alanlarda açık ara en belirgin yöntemdir (Ali, vd., 2018, s. 515; Kwong ve Wong, 2013). SEM'e yönelik birkaç farklı yaklaşım vardır: İlk yaklaşım, AMOS, EQS, LISREL ve MPlus gibi yazılım paketleri kullanılarak yaygın olarak uygulanan Kovaryans bazlı SEM (CB-SEM)' dir. İkinci yaklaşım, varyans analizine odaklanan ve PLS-Graph, VisualPLS, SmartPLS ve WarpPLS kullanılarak yapılabilecek Kısmi En Küçük Kareler (PLS)' dir. SmartPLS, Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi (PLS-SEM) için önde gelen yazılım uygulamalarından biridir (Kwong ve Wong, 2013, s. 2). Bu çalışmada analiz aracı olarak SmartPLS kullanılmıştır.

SmartPLS özellikle normal dağılıma sahip olmayan küçük örneklem grupları için tercih edilmesi gereken bir yöntemdir. Ayrıca ileri sürülen yeni davranış kalıpları arasındaki ilişkiyi açıklamaya yöneliktir (Dülgeroğlu ve Başol, 2017, s. 296). Bu çalışmada da satış baskısı sonucu ortaya çıkabilecek makyavelist tutum, mesleki tükenmişlik ve liderin demokratikliği ile psikolojik sözleşme ihlali algısı arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın evrenini Ankara ilinde FMSC (Hızlı Tüketim) sektöründe çalışan satış elemanları oluşturmaktadır. Ankara'da gıda ve temizlik ürünlerinin toptan satışında önemli bir paya sahip olan GİMAT bölgesinde çalışan satış elemanlarına ölçekler dağıtılmış, doldurulan anketlerden 5 adeti geçersiz sayılmış ve 148'i değerlendirmeye değer bulunmuştur.

2.4. Ölçekler

Makyavelizm Ölçeği: Dahling vd. (2009) yeni bir Makyavelizm ölçeği geliştirerek alan yazına kazandırmışlardır. Makyavelist Kişilik Ölçeği olarak ifade edilen bu aracın batı yazınında farklı örneklemelerde güvenilirlik ve geçerlik çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Dahling, vd. (2009) tarafından hazırlanan ölçeğin Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışması Ülbeği (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek "ahlaki yoksunluk", "diğerlerine güvensizlik", "kontrol arzusu" ve "statü arzusu" olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte toplam 16 soru bulunmaktadır.

Liderlik Tarzı Ölçeği: Clark'ın (1998) geliştirdiği Bayyurt ve Kılıç (2017) tarafından kullanılan liderlik ölçeğinin demokratik liderlik algılarına yönelik boyutu kullanılmıştır. Ölçekte 10 soru bulunmaktadır.

Tükenmişlik Ölçeği: Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması ve geçerlilik-güvenilirlik çalışması Ergin (1992) tarafından yapılmış olan Maslach Tükenmişlik Ölçeği (Maslach Burnout Inventory- MBI)' nin Ercan ve Kazançoğlu (2019) tarafından satış elemanlarına yönelik düzenlenmiş formu kullanılmıştır.

Psikolojik Sözleşme İhlali Algısı: Robinson ve Rousseau (1994) tarafından geliştirilmiş psikolojik sözleşme ihlali ölçeğinin kısaltılmış formu kullanılmıştır. Ölçekte 3 soru yer almaktadır.

2.5. Analiz Sonuçları

Ölçeklere ait tanımlayıcı istatistikler tablo 1' de yer almaktadır.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçekler	Ort.	Std. Sapma	Ölçekler	Ort.	Std. Sapma
Ahlaki Yoksunluk	1,48	0,92	Duyarsızlaşma	2,13	1,09
Statü Arzusu	3,61	1,28	Duygusal Tükenme	2,30	1,26
Diğerlerine Güvensizlik	2,57	1,24	Başarısızlık Hissi	1,70	0,92
Kontrol Arzusu	3,14	1,49	Tükenmişlik	1,99	1,00
Makyavelizm	2,30	1,04	Liderin Demok.	3,88	1,12
P.Sözleşme İhl.	2,04	1,27			

Kurulan model SPSS ve SmartPLS programları ile analiz edilmiştir. Yapılan Kolmogorov-Smirnov normallik testinde ölççeklerin normallik varsayımını karşılamadığı (sig.<0,05) görülmüştür. Verilerin normal dağılmadığı varsayımından hareketle analiz için Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada örneklem sayısı 148, bootstrapping olarak 5000 sayısı belirlenmiştir. Yapılan analizde ‘t’ değeri 1,96’ın altında kalan maddeler anlamsızlığından dolayı sırayla modelden çıkarılmış ve analiz tekrar yapılmıştır. Model tahmin edildikten sonra yapılan ölçümde tüm t değerleri 1,96 ‘ın üzerinde çıkmıştır.

Daha sonra ilişkilerin anlamlı olması üzerine ölçek maddelerin yüklerine bakılmıştır. Ölçüm modelinde standardize edilmiş katsayısı 0,70’ in altında olan maddeler en düşükten başlayarak modelden çıkarılmıştır. Bunlar sırasıyla MA1, MA4, MD1, MDC2, TD5, L18, LD19, TDY4, MA5, MD2, PS2, TB1, TD2, L20 maddeleridir. Çıkarılan maddelere ilişkin sorular tablo 2’ de yer almaktadır.

Tablo 2: Modelden Çıkarılan Sorular

MA1	Başarıya ulaşmamda yardımcı olacağına inanırsam etik davranmaya önem vermem.
MA4	Diğerlerine karşı rekabet avantajını sürdürmek için yalan söylemenin gerekli olduğuna inanırım.
MA5	Diğerleriyle konuşmanın tek iyi sebebi, kendi yararına kullanabilecek bilgi almaktır.
MD1	İnsanlar yalnızca kişisel çıkarla motive olur.
MD2	Gruplara katılmaktan hoşlanmam çünkü diğerlerine güvenmem.
MDC2	Durumu kontrol altında tutmaktan hoşlanırım.
L18	Yöneticim astların yetiştirilmesinde liderlik gücünü kullanmaktan hoşlanır.
L19	Yöneticim çalışanların amaçları belirlenirse, kendi kendilerini yönetebileceğine inanır.
L20	Yöneticim çalışanların, örgütsel problemlerin çözümü için yaratıcılıklarını ve yeteneklerini nasıl kullanacaklarını bildiklerine inanır.
TD2	İşgününün sonunda kendimi bitkin hissediyorum.
TD5	Kendimi işimde çok enerjik hissediyorum.
TB1	Bu işte kayda değer birçok başarı elde ettim.
TDY4	Müşterilerin bazı problemleri için beni suçladığımı hissediyorum.
PS2	Çalıştığım kurum bana verilen sözlerin tamamını tutmuştur.

Revize modelde faktörlerin madde yükleri aşağıdaki gibi oluşmuştur.

Tablo 3: Ölçeklerin Güvenilirlik İstatistikleri ve Faktör Yükleri

FAKTÖRLER	MADDELER	MADDE YÜKLERİ	Birleşik Güvenirlik	İçsel Tutarlılık (C. Alpha)
Demokratik Liderlik (DEMLİDER)	L11	0,8307	0,9312	0,9137
	L12	0,7204		
	L13	0,8223		
	L14	0,8295		
	L15	0,8393		
	L16	0,8208		
	L17	0,8152		
Ahlaki Yoksunluk (MA)	MA2	0,9231	0,8622	0,6929
	MA3	0,8155		
Diğerlerine Güvensizlik (MD)	MD3	0,817	0,8667	0,7797
	MD4	0,7877		
	MD5	0,8752		
Kontrol Arzusu (MDC)	MDC1	0,834	0,8589	0,6760
	MDC3	0,9002		
Statü Arzusu (MS)	MS1	0,8723	0,8451	0,7266
	MS2	0,7287		
	MS3	0,8046		
Psikolojik Söz. İhlali	PS1	0,8906	0,8860	0,7426

(PSOZİHL)	PS3	0,8930		
Kişisel Başarısızlık Hissi (TB)	TB2	0,818	0,8785	0,8171
	TB3	0,8064		
	TB4	0,7909		
	TB5	0,7939		
Duygusal Tükenme (TD)	TD1	0,7353	0,8914	0,8505
	TD3	0,8163		
	TD4	0,841		
	TD6	0,7589		
	TD7	0,7869		
Duyarsızlaşma (TDY)	TDY1	0,7658	0,8273	0,6920
	TDY2	0,76		
	TDY3	0,8257		

Tablo 3, SmartPLS programında ileri sürülen yapısal eşitlik modellemesinde sağlanması gereken madde ve yapı güvenilirliği değerlerini göstermektedir. Buna göre; madde güvenilirlik değerlerinin 0,40'ın üzerinde olması, ayrıca yapı güvenilirlik değerlerinin de 0,70'den büyük olması beklenmektedir. Analiz sonuçlarına göre genel olarak bu değerler sağlanmıştır. Sadece "Ahlaki Yoksunluk", "Kontrol Arzusu" ve "Duyarsızlaşma" ölçeklerinin güvenilirlik değerleri 0,70'in altında kalmaktadır. Bazı araştırmacılar Cronbach Alpha yerine Birleşik Güvenilirlik (BG) kullanmayı tercih etmektedirler. C. Alpha, gerçek güvenilirliği hafife alan alt sınır değeri için eleştirilmektedir. BG değeri, C. Alpha'dan biraz daha yüksek olduğu için alternative olarak kullanılabilir. Çünkü aralarındaki fark nispeten önemsizdir (Peterson ve Kim, 2013, s. 197). Nitekim Lyberg vd. (1997) PLS yönteminde C. Alpha değerinin ,60'ın üzerinde olmasını güvenilirlik için yeterli görmüştür. Dolayısıyla sonuçlar, ileri sürülen madde ve faktör yapısının analize uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: İçsel Tutarlılık ve Güvenilirlik İstatistikleri

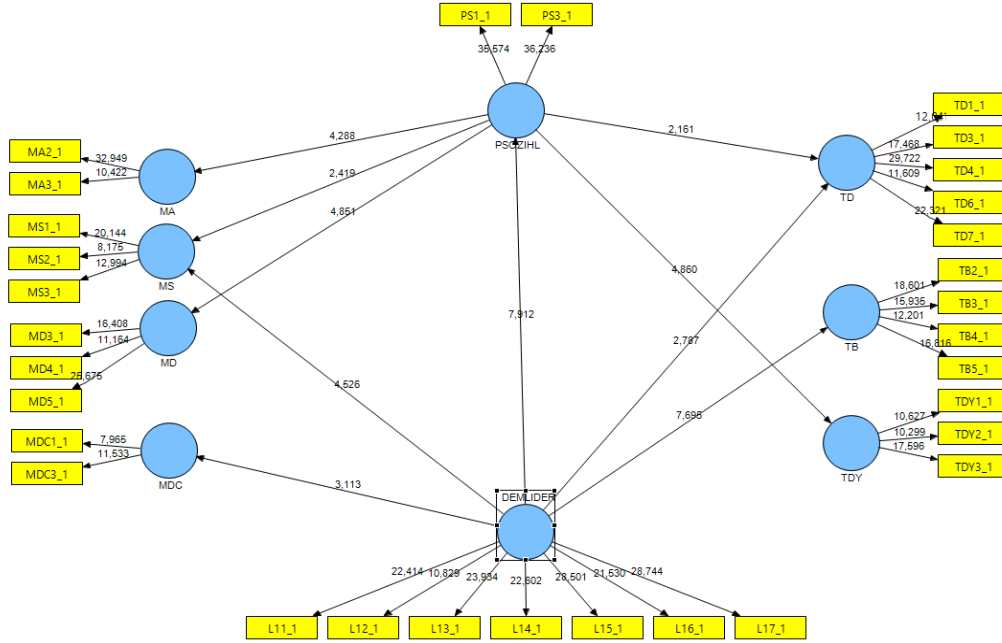
Faktörler	Fornell- Lareker									
	AVE	DL	MA	MD	MDC	MS	PSİ	TB	TD	TDY
DL	0,6594	0,8120								
MA	0,7585	-0,1775	0,8709*							
MD	0,6847	-0,4169	0,2124	0,8274*						
MDC	0,7530	0,2396	0,0858	0,0775	0,8677*					
MS	0,6464	0,2471	-0,0136	0,1021	0,4086	0,8039*				
PSİ	0,7953	-0,5560	0,3382	0,3727	-0,1367	0,0164	0,8917*			
TB	0,6438	-0,5204	0,3828	0,1352	-0,1470	-0,2681	0,3622	0,8023*		
TD	0,6219	-0,4010	0,3279	0,3304	-0,0539	-0,1362	0,3798	0,3249	0,7886*	
TDY	0,6153	-0,1959	0,4411	0,2535	0,1418	0,0504	0,4167	0,3115	0,5201	0,7844*

- AVE değerinin karekök alınmış halidir.

Tablo 5, SmartPLS programında ileri sürülen yapısal eşitlik modellemesinde sağlanması gereken AVE değerlerini ve bu değerlere ilişkin karşılaştırmalı AVE karekök değerlerini göstermektedir. Buna göre; AVE değerlerinin 0,50'den büyük olması (Bagozzi ve Yi, 1988) ve AVE değerlerine ilişkin değerlerin kareköklerinin de ilgili sütündeki korelasyon değerlerinden büyük olması (Fornell ve Larcker, 1981) ileri sürülen modelin geçerli bir model olduğunu göstermektedir.

Yapılan analizde modele ilişkin tüm AVE değerlerinin 0,50'den büyük olduğu görülmüştür. Ayrıca AVE'nin karekök değerinin ilgili sütündeki korelasyon değerlerinden büyük olması ile istenilen Fornell-Larcker kriteri de sağlanmıştır. Sonuçlar modelin analize tabi tutulabileceğini göstermektedir.

Şekil 1: Modele İlişkin T Değerleri

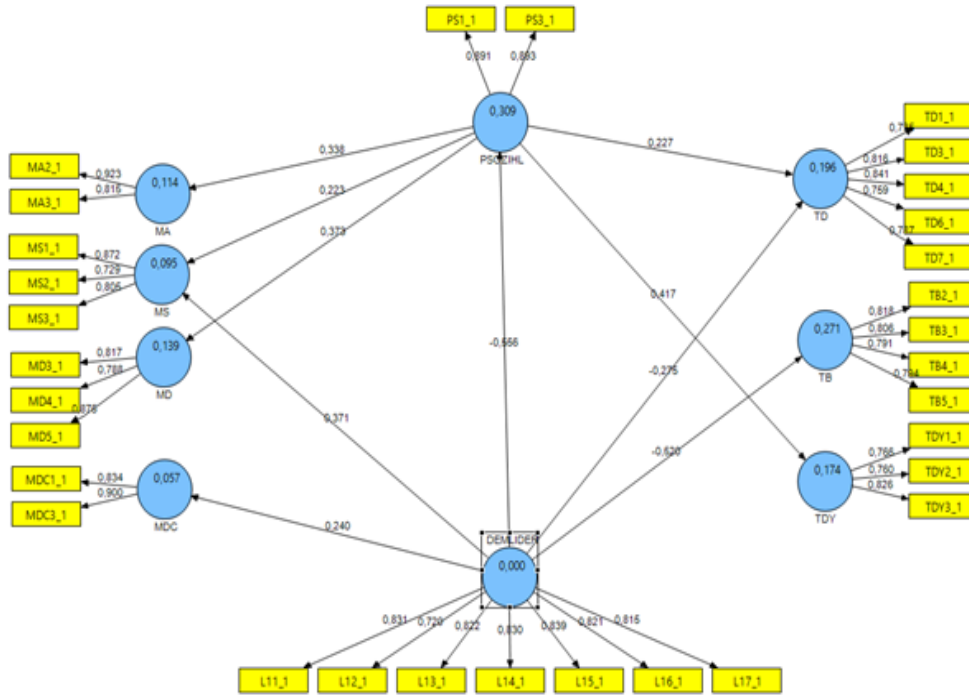

Şekil 1, ileri sürülen modele ilişkin “t” değerlerini göstermektedir. SmartPLS programında iki değişken arasında ileri sürülen yolun anlamlı olması için “t” değerinin 1,96 değerinden büyük olması gerekmektedir. Aksi halde ileri sürülen yol anlamlı bir yol olarak değerlendirilmemektedir (Dülgeroğlu ve Başol, 2017, s. 299). Bu bağlamda model incelendiğinde Psikolojik sözleşme ihlali ile ahlaki yoksunluk (t: 4,288), statü arzusu (t: 2,419), diğerlerine güvensizlik (t: 4,851), duygusal tükenme (t: 2,161), duyarsızlaşma (t: 4,860) ve demokratik liderlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca demokratik liderlik ile statü arzusu (t: 4,526), kontrol arzusu (t: 3,113), duygusal tükenme (t: 2,787) ve kişisel başarısızlık hissi (t: 7,698) arasında da anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Bu ilişkiler dışındaki değişkenler arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Modele ilişkin katsayı değerleri şekil 2’de yer almaktadır. Şekil 2, değişkenler arasındaki ilişkilerinin yönünü ve kuvvetini göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre ileri sürülen modele ilişkin yol katsayıları şu şekilde oluşmuştur.

		r Katsayısı
Psikolojik Sözleşme İhlali	> Ahlaki Yoksunluk	0,338
Psikolojik Sözleşme İhlali	> Statü Arzusu	0,223
Psikolojik Sözleşme İhlali	> Diğerlerine Güvensizlik	0,373
Psikolojik Sözleşme İhlali	> Duygusal Tükenme	0,227
Psikolojik Sözleşme İhlali	> Duyarsızlaşma	0,417
Psikolojik Sözleşme İhlali	> Demokratik Liderlik.	-0,556
Demokratik Liderlik	> Statü Arzusu	0,371
Demokratik Liderlik	> Kontrol Arzusu	0,240
Demokratik Liderlik	> Duygusal Tükenme	-0,275
Demokratik Liderlik	> Başarısızlık Hissi	-0,520

Şekil 2: Modele İlişkin Katsayı Değerleri

Psikolojik sözleşme ihlalinin ilişkili olduğu makyavelizm ve mesleki tükenmişliğin alt boyutları ile arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Dolayısıyla psikolojik sözleşme ihlali algısındaki bir artış makyavelist tutumların ve mesleki tükenmişliğin de artmasına neden olabilir. Psikolojik sözleşme ihlali ile liderin demokratlığı arasındaki ilişkinin yönü ise negatiftir. Liderin, yönetim esnasında göstereceği demokratik tutum ve davranışlar çalışanların psikolojik sözleşme ihlali algısını zayıflatabilir. Demokratik liderlik ile makyavelizmin alt boyutları arasında ise pozitif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Demokratik tutum içerisinde olan liderlerin çalışanların kendi kararlarını almaları yönünde oluşturacakları örgütsel iklim, çalışanları makyavelist tutumlara itebilmektedir. Demokratik liderlik ile mesleki tükenmişliğin duygusal tükenme ve başarısızlık hissi alt boyutları ile ise ilişkinin yönü negatif tespit edilmiştir. Liderlerin demokratik tutumları çalışanların tükenmişlik hislerini azaltabilmektedir. Bu sonuçlara göre H1, H2a, H2b, H2c, H4a, H4c, H5a, H5b hipotezleri doğrulanmıştır. H3b ve H3d hipotezleri ise negatif yönlü olarak doğrulanmıştır. PSİ ile kontrol arzusu ve kişisel başarısızlık hissi arasında ve DL ile ahlaki yoksunluk, diğerlerine güvensizlik ve duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

3. SONUÇ

Satış sektörü, rekabetin yoğun olduğu ve çalışanların psikolojik durum ve tutumlarının başarı üzerinde önemli ölçüde etken olduğu bir sektördür. Yoğun satış baskısı yaşayan çalışanlar aynı zamanda daha çok satış yaparak gelirlerini artırma hedefi de taşıdıklarında, oldukça gergin bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedirler. Dolayısıyla gerginliğin kaynağı hem örgütsel hem de iç sebeplerdir. Bu çalışmada da psikolojik sözleşme ihlali ve demokratik liderlik gibi örgütsel faktörlerin yanısıra makyavelizm ve mesleki tükenmişlik gibi bireysel faktörler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda psikolojik sözleşme ihlali ile demokratik liderlik arasında orta düzeyde negatif yönlü ($r: -0,556$) anlamlı ilişki bulunmuştur. Liderlerin çalışanlara yönelik tutumları onların yazılı olmayan sözleşmeye yönelik algılarını etkilemektedir. Demokratik tutumların çalışanlarda, sözleşmeye uyulduğu algısına yol açabileceği görülmektedir. Psikolojik sözleşme ihlali algısındaki bir artışın aynı zamanda ahlaki yoksunluk ve statü arzusu üzerinde de artışa neden olabileceğini veya tam tersini söyleyebilmek mümkündür. Zagenczyk vd. (2014) yaptıkları dört farklı çalışmanın tümünde

makyevelizm ile psikolojik sözleşme ihlali arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit etmişlerdir. Makyevelistlik düzeyi yüksek olanlar, daha sinik olma eğilimi göstermektedirler. Bu çalışanlar için, yaşanan psikolojik sözleşme ihlallerinin olumsuz etkilerini hafifletebilmek, işverenin pişmanlık girişimlerine karşı güvensizlikleri nedeniyle daha zor olabilmektedir. Eğer yöneticiler, psikolojik sözleşme ihlalinin, örgütün kontrolünün dışında olduğu veya ihlal için örgütün suçlanamayacağına ikna edebilirlerse, belki de olumsuz sonuçların oluşumunu azaltabilirler (Zagenczyk vd., 2012, s. 296).

Psikolojik sözleşme ihlali aynı zamanda tükenmişlik ile de pozitif yönlü ilişki içerisindedir. Cai ve Ye (2016) psikolojik sözleşmeyi pozitif psikoloji perspektifinden ele alarak yaptıkları çalışmada, psikolojik sözleşme ile mesleki tükenmişlik ve duygusal tükenme arasında negatif yönlü anlamlı ilişki tespit etmişlerdir. Chambel ve Cruz (2010) ise askerlere yönelik yaptıkları çalışmada psikolojik sözleşme ihlali ile tükenmişlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın sonucu literatürle uyumludur. Çalışmanın sonucuna göre psikolojik sözleşme ihlali algısı duygusal tükenmeyi ve duyarsızlaşmayı pozitif yönlü olarak etkilemektedir. Aynı zamanda tükenmişlik yaşayan çalışanlar işverenle arasındaki sözleşmenin ihlal edildiği algısına da sahip olabilmektedirler. Nitekim demokratik liderlik tutumlarının mesleki tükenmişliği azalttığı görülmektedir. Çalışanların kararlarına verilen değer, onların olumlu duygular hissetmelerine ve dolayısıyla tükenmişliklerinde azalmaya neden olabilmektedir.

Çalışmanın bir diğer boyutunu ise makyevelizm oluşturmaktadır. Satış baskısının çalışanları makyevelist tutuma yöneltmeleri mümkündür. Shultz (1993)' a göre, satış organizasyonlarında kullanılan Makyevelist taktiklerin başarısı veya başarısızlığı organizasyonun yapısına bağlıdır. Nitekim bu çalışmada da demokratik liderlik halinde yani çalışanların daha serbest karar verebilmesi imkanı söz konusu olduğunda, makyevelist tutumların da arttığı görülmektedir. Dolayısıyla örgütler, makyevelist tutumları örgüt hedefleriyle aynı potada eritebildikleri ölçüde bu kişilik özelliğinden karlı çıkabilirler. Bu yüzden makyevelist tutumları her zaman olumsuz değerlendirmekten kaçınmak gerekmektedir. Çalışanlardaki bu farklılıkların iyi yönetilmesi halinde arzulanan örgütsel hedeflere ulaşabilmek daha kolay olacaktır. Örgütsel hedeflere ulaşılması bireysel hedefleri de olumlu yönde etkileyecektir. Bu durum mesleki tükenmişlik gibi olumsuz durumların gelişmesini önlemeye de katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Z. (2019). Examination of the effects of despotic leadership and strategic human resources management on the employees in the business world. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 143-162.
- Ali, F., Rasoolimanesh, S. M., Sarstedt, M., Ringle, C. M., ve Ryu, K. (2018). An assessment of the use of partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) in hospitality research. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(1), 514-538.
- Avşaroğlu S.; Deniz M.E. ve Kahraman A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Dergisi*, 14, 115-129.
- Babakus, E., Yavas, U., ve Ashill, N. J. (2010). Service worker burnout and turnover intentions: Roles of person-job fit, servant leadership, and customer orientation. *Services Marketing Quarterly*, 32(1), 17-31.
- Bagozzi, R.P., ve Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Bakker A. B., Evangelia Demerouti, Willem Verbeke. (2004). Using the job demands- resources model to predict burnout and performance. *Human Resource Management*, 43(1), 83-104.

- Bayyurt N. ve Kılıç C.H. (2017). Liderlik tarzının örgüt bağlılığına etkisi: Bir hastane araştırması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 1-13.
- Bobbio, A., Bellan, M., ve Manganelli, A. M. (2012). Empowering leadership, perceived organizational support, trust, and job burnout for nurses: a study in an italian general hospital. *Health Care Management Review*, 37(1), 77-87.
- Cai, X. ve Ye, L. (2016). Psychological contract's mediating effect between psychological capital and job burnout'' international conference on logistics, informatics and service sciences (liss), logistics, Informatics and Service Sciences (LISS). *2016 International Conference On*, 1. <https://doi.org/10.1109/LISS.2016.7854505>
- Chambel M.J. ve Oliveira-Cruz, F. (2010). Breach of psychological contract and the development of burnout and engagement: A longitudinal study among soldiers on a peacekeeping mission. *Military Psychology*, 22(2), 110-127.
- Dahling, J. J., Whitaker, B. G., ve Levy, P. E. (2008). The development and validation of a new machiavellianism scale. *Journal of Management*, 35(2), 219-257.
- Demir, D. (2018). *Bilişim öğretmenlerinin sanal yalnızlık, mesleki tükenmişlik ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- Drory A. ve Gluskinosi U.M. (1980). Machiavellianism and leadership. *Journal of Applied Psychology*, 65(1), 81-86.
- Dülgeroğlu, İ., ve Başol, O. (2017). İş stresi ve çalışma yaşamı kalitesi algısının yansımaları: satış temsilcileri üzerine bir araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 8(2), 293-304.
- Ece, S. (2019). Hizmetkâr liderlik, işe yönelik tutum ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Şırnak örneği. *BMIJ*, 7(2), 795-813.
- Ercan, A. ve Kazançoğlu İ. (2019). Algılanan örgütsel sinizmin mesleki tükenmişlik olgusuyla ilişkisi: Satış personeli üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 1-19.
- Ertürk, E. ve Keçecioğlu T. (2012). Çalışanların iş doyumları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler: Öğretmenler üzerine örnek bir uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 12(1), 39-52.
- Fornell, C., ve Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Galie, P.J. ve Bopst C. (2006). Machiavelli & Modern business: Realist thought in contemporary corporate leadership manuals. *Journal of Business Ethics*, 65, 235-250.
- Gemmill, G., ve Heisler, W. (1972). Machiavellianism as a factor in managerial job strain, job satisfaction, and upward mobility. *The Academy of Management Journal*, 15(1), 51-62.
- Golonka K, Mojsa-Kaja J, Blukacz M, Gawłowska M ve Marek T. (2019). Occupational burnout and its overlapping effect with depression and anxiety. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 32(2), 229-244.
- Gündüz, B.; Çapri, B. ve Gökçakan Z. (2013). Mesleki tükenmişlik, işle bütünleşme ve iş doyumunu arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 29-49.
- Güney, S. ve Mandacı G. (2009), Makyavelizm ve etik algısı ilişkileri: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 83-104.
- Hunsaker, W. D. (2019). Spiritual leadership and job burnout: mediating effects of employee well-being and life satisfaction. *Management Science Letters*, 9, 1257-1268.
- Jackson, M., ve Grace, D. (2018). *The science of machiavellianism. in machiavelliana, The Living Machiavelli in Modern Mythologies* (Vol. 317). Leiden, The Netherlands: Brill | Rodopi

- Jaiswal, P. ve Bhal, K.T. (2014). Behavioural flexibility: The use of upward impression management tactics by subordinates for good performance rating from leader and impact of organizational & leader's machiavellianism. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 15(4), 313-326.
- Koçel, T. (2005), *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kroger, J., Segovia, J., Sallee, L., ve Lenard, C. (2015). Machiavellianism in business management and corporations. *Academy of Business Research Journal*, 4(2), 80-87.
- Küçüközkan, Y. (2015). Liderlik ve motivasyon teorileri: Kuramsal bir çerçeve. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 85-116.
- Kwong, K., ve Wong, K. (2013). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) techniques using smartPLS. *Marketing Bulletin*, 24(Technical Note 1).
- Lyberg, L., Biemer, P., Collins, M., De Leeuw, E., Dippo, C., Schwarz, N., ve Trewin, D. (1997). *Survey measurement and process quality*. New York: Wiley.
- Maslach, C. ve Susan E. J. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 99-113.
- Mirkovic, D., ve Bianchi, R. (2019). An exploratory study of the link between machiavellianism and burnout. *Personality and Individual Differences*, 148, 27-31.
- Morrison, E., Robinson, S. L. (1997). When employees feel betrayed: A model of how psychological contract violation develops. *The Academy of Management Review*, 22(1), 226-256.
- Özsoy, E., ve Ardiç, K. (2017). Karanlık Üçlü'nün (narsisizm, makyavelizm ve psikopati) iş tatminine etkisinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi*, 24(2), 391-406.
- Peterson, R. A., ve Kim, Y. (2013). on the relationship between coefficient alpha and composite reliability. *Journal of Applied Psychology*, 98(1), 194-8.
- Polat S. ve Uğurlu C.T. (2009). İlköğretim müfettişlerinin örgütsel bağlılık, mesleki tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişki. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(3), 1150-1159.
- Rehman U. ve Shahnawaz, M.G. (2018). Machiavellianism, job autonomy, and counterproductive work behaviour among indian managers. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 34(2), 83-88.
- Rousseau, D. M. (1989). Psychological and implied contracts in organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 2, 121-139.
- Rousseau, D. M. (1995). *Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Sakalaki, M.; Richardson, C. ve Thepaut, Y. (2007). Machiavellianism and economic opportunism, *Journal of Applied Social Psychology*, 37(6), 1181-1190.
- Salem I. (2015). Transformational leadership: Relationship to job stress and job burnout in five-star hotels. *Tourism and Hospitality Research*, 15(4), 240-253.
- Salha, H.; Cinnioğlu H. ve Yazıt, H. (2016). Psikolojik sözleşme ihlal algısının tükenmişlik üzerine etkisi: Yiyecek içecek işletmeleri üzerine bir araştırma. *17. Ulusal Turizm Kongresi*, Muğla
- Shelby D. ve Chonko L.B. (1984). Marketing and machiavellianism. *Journal of Marketing*, 48, 30-42.
- Shultz, C. J. (1993). Situational and dispositional predictors of performance: A test of the hypothesized machiavellianism x structure interaction among sales persons. *Journal of Applied Social Psychology*, 26(6), 478-498.
- Sürgevil, O. (2006), *Çalışma hayatında tükenmişlik sendromu*. Ankara: Nobel Yayın.

- Telli, E., Ünsar, A. S., ve Oğuzhan, A. (2012). Liderlik davranış tarzlarının çalışanların örgütsel tükenmişlik ve işten ayrılma eğilimleri üzerine etkisi: Konuyla ilgili bir uygulama. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2(2), 135-150.
- Ülbeği, İ.D. (2016). Makyavelizm ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 89-100.
- Zagenczyk, T. J., Cruz, K. S., Woodard, A. M., Walker, J. C., Few, W. T., Kiazad, K., ve Raja, M. (2012). The Moderating effect of machiavellianism on the psychological contract breach–organizational identification/disidentification relationships. *Journal of Business and Psychology*, 28(3), 287-299.

Rıza Tevfik'in *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe* Şiirine Yansıyan Romantik Sanat Algısı

Dr. Öğretim Üyesi Ulaş Bingöl^{1*}

Geliş tarihi: 09.11.2019
Kabul tarihi: 31.12.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 102-116
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 7%
Bu makalede araştırma ve yayım etiğine uyulmuştur.

* Siirt Üniversitesi, Türkiye,
ulasdebiyat@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-3093-1036

*Sorumlu yazar

ÖZ

Sanatsal yaratım, sanatçının kişiliği, estetik değer ve yargılar, kadim estetikten bugüne kadar sanat felsefesinin üzerinde durduğu belli başlı konulardandır. Sanatçının eserini ortaya koyarken içinde bulunduğu ruhsal vaziyeti ve bu ruhsal vaziyetin özgünlüğünü ele alan düşünürler, insanlığın ayırt edici faaliyetlerinden birinin sanat olduğunu vurgularlar. Kimi şairler de sanat üzerine fikirlerini dile getirerek estetik disiplininin ve sanat felsefesinin gelişimine katkı sağlar. Alman şair ve filozof Schiller, Servet-i Fünûn edebiyatının önemli isimlerinde Tevfik Fikret, şiir yoluyla sanat hakkındaki görüşlerini dile getiren bazı kişilerdir. Şiir yoluyla sanat felsefesi ve estetik hakkında düşüncelerini ifade eden şairlerden biri aynı zamanda felsefeyle ilgilenen Rıza Tevfik'tir. Onun *Serab-ı Ömrüm* kitabında yer alan *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe* şiiri sanat felsefesi metni görünümündedir. Sanatçı, sanat, estetik değer ve estetik yargı konularına değinen şair, adeta bir filozof gibi sanatın felsefi çözümlemesini yapar. Rıza Tevfik, sanatçının diğer insanlardan farkı; insanın sanat eserini ortaya koyarken içinde bulunduğu ruh hali ve bu ruh halinin niteliği üzerinde durarak hayvan ile insan arasındaki temel ayırmalardan birinin estetik duygu olduğunu belirtir. Beş bölümden oluşan şiirin her bir bölümünde sanatın farklı bir özelliğine dikkat çeker. Birinci bölümde sanat eserini ortaya koyan sanatçıyı; ikinci bölümde sanatçılar arasında şairin yeri ve özgünlüğünü; üçüncü bölümde sanat ile ilim arasındaki farkı; dördüncü bölümde âlim ile sanatçı arasındaki telakki farkını; beşinci bölümde sanatçının insanları nasıl etkilediğini işler. Rıza Tevfik'in şiirinde ortaya konulan görüşlerin romantik sanat anlayışı ile paralellik gösterdiği gözlemlenir. Bu çalışmanın amacı, Rıza Tevfik'in *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe* şiirinde ileri sürdüğü fikirler ile romantik sanat anlayışı arasındaki paralellikleri ortaya koyup incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Rıza Tevfik, Şiir, Estetik, Romantizm.

The Perception of Romantic Art Reflected in *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Muhasebe* Written by Rıza Tevfik

Assist. Prof. Dr. Ulaş Bingöl^{1*}

First received: 09.11.2019

Accepted: 31.12.2019

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 102-116

Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 7%

¹ Siirt University, Turkey,

ulasedebiyat@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-3093-1036

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

Artistic creation, aesthetic values and judgments, artistic personality are the main issues which art philosophy deliberates on them from ancient aesthetics up to now. Philosophers who handle artist's spiritual and its state when he or she exhibits his work emphasize that art is one of the distinctive activities of humanity. Also, some poets contribute to progress of aesthetics and art philosophy by mentioning his thought about art. German poet and philosopher Schiller, Tevfik Fikret, who is one of the leading poets in Servet-i Fünûn period, are among poets who express his thought about art by poetry. Also, Rıza Tevfik, who is interested in philosophy, states his thought about art by poetry. His poetry named *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe*, which it is situated in *Serab-ı Ömrüm*, purports a philosophical text. Rıza Tevfik, who states his opinion about artist, art, aesthetic value and aesthetic judgment, analyzes to art as a philosopher. He indicates that basic distinction between man and animal is aesthetic pleasure by emphasizing on the difference of the artist from other people, human mood when he reveal an artwork. He points to a different characteristic of art in the poem, which it comprise of five chapters. He handles artist in first chapter, a poet among artists and originality in the second chapter, the difference between art and science in the third chapter, the difference of understanding between scholar and artist in the fourth chapters, how the artist affects people in the fifth chapter. It is observed that ideas in Rıza Tevfik's poem resemble romantic art perception from many perspective. The aim of this paper is to investigate to resemblance between Rıza Tevfik poetry named *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe* and romanticism.

Anahtar Kelimeler: Rıza Tevfik, Poetry, Aesthetic, Romanticism.

GİRİŞ

Romantik sanat anlayışı, birçok noktadan başta Kant, Hegel, Schelling olmak üzere Alman idealistlerinin estetik hakkındaki görüşlerinden beslenerek biçimlenmiştir. Kant, Hegel ve Schelling gibi Alman idealistlerinin estetik kuramlarının temelinde ise deha estetiği yer alır. Sanatçıya ve sanat eserinin özgünlüğüne vurgu yapan Alman düşünürler, yüzyıllarca unutulmuş sanatçının varlığının sanat faaliyetinde başat rol oynadığını ileri sürerler. Önceleri sanatçının varlığını önemsemeyen sanat felsefesi, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru romantik felsefenin etkisiyle dikkate değer bulunur. Kant'ın *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde sanat eserini dehanın yaratımı olarak görmesi ve estetik yargının bu yaratım hakkında hoşlanma veya hoşlanmama şeklinde verilen bir beğeni yargısı olarak tanımlaması sanatçının varlığını estetiğin temel konusu haline getirir. Sanatçının gerçeği yansıtmayı yansıtmadığı üzerinde duran kadim estetik ve sanatçıyı Tanrı'nın yaratıklarının kopyacısı olarak gören Orta Çağ estetiği Kant'ın savunduğu fikirler ile önemini yitirir. Hegel de sanatçının dehası sayesinde kendisinde mutlak olarak var olan akılsallığı biçimlendirerek sanat eserine dönüştürdüğünü söyleyerek sanatçıyı estetiğin temel çalışma nesnesi olarak ele alır. Schelling, Schiller ve Fichte gibi Alman idealizminin önde gelen isimleri, aralarında birtakım farklara rağmen sanatçının müstesna bir varlık olduğunu belirtirler.

Victor Hugo, Lamartine, Chateaubriand, Schiller gibi sanatçılar, Alman idealistlerinin sanat hakkındaki düşüncelerini benimsediklerini eserleriyle ortaya koyup kimi zaman eserlerine yazdıkları önsözlerde romantik sanatın ilkelerini belirlemişlerdir. Söz gelimi *Cromwell'e Önsöz*'de Victor Hugo, romantik sanatın tabiat ve ilhamdan kaynaklandığını şöyle ifade eder: “Şu noktayı ısrarla belirtelim ki, şiir ancak doğadan, gerçekten ve kendisi de bir gerçek ve bir doğa olan esinden (ilhamdan) öğüt almalıdır.” (2005, s.56). Hugo'nun fikirleri Kant, Schelling gibi Alman idealistlerinin düşüncelerini hatırlatır. Schelling'e göre “gizemli, mucizevi yazının içinde saklı bulunan bir şiir olan doğayı” bir sanat eseri gibi görmek gerekir. (Soykan, 2006, s.14) Kant'ın (2006, s.193) şiiri hayal gücünün özgür bir oyunu olarak görmesi ile Hugo'nun şiirin ilhamdan kaynaklandığını iddia etmesi aynı bakış açısının bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

Kant'ın ve Hegel'in sanatçının dehasına yaptıkları vurgunun yansımalarını romantik sanatçıların sanat anlayışlarında görmek mümkündür. Sanatçıyı özel bir varlık olarak değerlendiren Hegel, hayal gücünün üretici etkinliğini deha olarak değerlendirir. Sanatçının dehası sayesinde kendinde mutlak olarak akılsal olan şeyi alarak ona dışsal bir biçim verdiğini söyler. (1994, s.282) Başka bir ifadeyle malzemenin biçimlenmiş şekli olarak sanat, Hegel'in düşüncesi uyarınca deha denilen yaratıcı etkinliğin hayal gücünü harekete geçirmesiyle ortaya konulur. Hegel'in düşüncelerini aynen kabul eden romantik şair William Wordsworth, sanatın kaynağını tabiatı keşfeder; deha ve heyecanı sanatçının sahip olduğu temel vasıflar olarak değerlendirir:

Coşku Tabiattan gelir ve sakin haller

Aynı şekilde, hediyesidir Tabiatın:

Bu onun zaferidir; bu iki özellik

Onun gücünü teşkil eden kardeş boynuzlardır.

Bu yüzden deha, sükün ve heyecanın

Devridaiminden beslenmesi dolayısıyla,

En iyi ve en saf arkadaşdır onun;

Doğruyu aramak için gerekli enerjiyi ondan alır,

Aklın o durağanlığını, aramadan bulduğu. (William Wordsworth, 2009, s.239)

Romantik sanat, Türk edebiyatına da ciddi anlamda tesir eder. Tanzimat Dönemi'nde Batı edebiyatına yönelen Türk edebiyatçılarının en fazla etkisinde kaldıkları akım romantizmdir. Türk edebiyatçılarının Batı düşüncesi ile yakın temasta buldukları söz konusu dönemde romantik akımın, sanat ve edebiyatta Avrupa'da mutlak bir hâkimiyeti vardır. Öte yandan Divan şiiri geleneği terbiyesiyle yetişen ve insanın iç âlemine, hissiyatına önem veren Tanzimat nesli, romantizm ile daha kolay bir bağ kurar. Bu dönemde

Namık Kemal'in *Mukaddime-i Celâl* ile Abdülhak Hamid'in *Makber*'in mukaddimesine koyduğu *Birkaç Perişan Söz* yazısı romantik bir duyuşla kaleme alınan metinler olarak göze çarpar. Namık Kemal, "Hugo dünyaya gelme idi ben belki yazı yazmağa muktedir olamazdım" diyerek romantizmden ne derece etkilendiğini vurgular. (2013, s.423) Romantik akımın tesiriyle Türk edebiyatı *hamiyet, vatan, milliyet, hürriyet* gibi kavramlarla tanışır. Ayrıca tabiat, eskiden farklı bir şekilde şairin kendisini mutlu hissettiği ve benliğini duyurduğu bir evren olarak romantizmin etkisi ile adeta yeniden keşfedilir. Bu bağlamda Hamid'in *Sahra* kitabının romantik tabiat algısını Türk edebiyatına taşıdığını hatırlamakta fayda var.

Romantizmin Türk edebiyatına olan etkileri Tanzimat Dönemi'yle sınırlı değildir, romantik sanatın tesirinin Milli Edebiyat ve Cumhuriyet dönemlerine kadar ulaştığını söylemek yanlış olmaz. Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp gibi milliyetçi şairler romantik sanattan beslenirler. Özellikle Ziya Gökalp'in tarihe romantik bir bakışla yaklaşip yeniden yorumlaması, ulus inşası sürecine büyük destek sağlar. Hasan Aksakal'ın belirttiği üzere Ziya Gökalp'in eserlerinde milli kültürün, evrensel medeniyetten daha öncelikli olduğu yönünde romantik milliyetçi temalar işlenir. (2015, s.16) Yahya Kemal ve Mehmet Akif gibi modern Türk şiirinin önde gelen şahsiyetleri Ziya Gökalp'ten anlayış olarak ayrılışlar da romantik bir bakışla tarih ve medeniyete yaklaşırlar. Cumhuriyet Dönemi'nde de birçok şair millî-romantik bir duyuş ile Anadolu'yu ya da Türk tarihi ele alır. Faruk Nafiz Çamlıbel, Arif Nihat Asya, Orhan Şaik Gökyay bu şairlerden sadece bazılarıdır.

Şair yönü kadar felsefeci yönüyle de tanınan Rıza Tevfik (1869-1949) hece vezni ile yazdığı şiirleriyle hece veznine geçmeye çalışan genç şairlere yol gösterici olur. Sanatı kadar, sanat ve felsefe üzerine yaptığı incelemeler ile öne çıkan Rıza Tevfik'in romantik bir sanat anlayışı ile şiirlerini kaleme aldığı söylenebilir. Tekke ve Halk edebiyatı hakkında incelemelerde bulunduğu gibi Halk edebiyatına özenerek şiirler kaleme alır. Mehmet Kaplan'ın dediği üzere Rıza Tevfik nefesleri ve koşmaları ile, herkesi, bu aletlerle güzel eserler vücuda getirebileceğine ikna eder. (1997, s.198) Ayrıca Halk edebiyatı üzerine yazdığı makaleleriyle Türkiye'de folklorun gelişmesinde önemli bir rol oynar. Fikirleriyle Milli Edebiyat temsilcilerine yön verdiği gibi hece vezniyle yazdığı şiirlerle aruz-hece tartışmalarında hecenin üstün gelmesine katkıda bulunur.

Rıza Tevfik, şair kimliği yanında felsefeci olarak da önemli hizmetlerde bulunur. "Ülkemizde ilk kez, felsefe ders kitabını yazmış ve bu derslerin programını yapmıştır. Hem lisede hem de üniversitede felsefe okutmuştur. Şiirlerinde felsefe yapmış ve yazılarında felsefeyi savunmuştur. Birçok makalesine 'feylesof' imzasını atmıştır." (Çubukçu, 1990, s.145) Özellikle Abdülhak Hamid'in etkisi ile şiirde felsefi konulara temas eden *Serab-ı Ömrüm*'ün şairi, Hamid'in şiirlerini felsefi açıdan tetkik ederek Türkiye'de edebî eleştiriye yeni bir saha açar. Abdullah Uçman'ın ifade ettiği gibi onun Abdülhak Hamid'in şiirine felsefi açıdan yaklaşması Türk şiirinde bu alanda yapılan ilk teşebbüstür. (1984, s.3)

Felsefeye olan merakı ve bu alanda yaptığı çalışmalar neticesinde Filozof Rıza olarak nam salan Rıza Tevfik, Dârülfünun'da verdiği estetik dersleriyle Türkiye'de estetik disiplinin tanınmasına katkıda bulunur. Derslerinde Kant, Baumgarten, Platon gibi düşünürlerin fikirlerini mütalaa eder; güzellik, tabiat, sanatçı ile âlim arasındaki farklılıklar, sanatın mahiyeti gibi konulara değinir. Daha önce estetik hakkında dile getirdiği fikirlerini *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe* şiirinde tekrar eder. Sanatta realizm, romantizm, idealizm gibi ayrımlara gidilmesini hoş karşılamasa da Filozof Rıza'nın, söz konusu şiirinde anlattıkları birçok noktadan romantik sanat algısı ile benzerdir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında şairin romantizmin tesirinden kalması ve Türk edebiyatına romantizmi getirdiğini ileri sürdüğü Şair-i Azam Abdülhak Hamid'den beslenmesi belirleyici olduğu söylenebilir.¹ Beş bölümden oluşan şiirde romantik sanat algısının tesiri barizdir. Söz konusu şiirin her bölümü ayrı ayrı ele alarak şiire yansıyan romantik sanat algısını incelemeye çalışacağız.

1.Sanatçı

¹ Abdullah Uçman, Rıza Tevfik'in şiire başlaması hakkında şöyle bir yorum yapar: "1895 yılından itibaren *Mekteb, Maârif, Hazine-i Fünûn* ve *Resimli Gazete* gibi devrin önde gelen dergilerinde yayımlanan ilk şiirlerinde, insanın, kâinata varlığını hissettiren "külli irade" karşısındaki aczini dile getirmeye çalışan Rıza Tevfik, gerek ele aldığı meseleler, gerekse ifade tarzı bakımından büyük ölçüde Abdülhak Hamid'in ve batılı romantik şairlerin izinde görülmektedir." (2011, s.136)

Romantik sanatın, daha önceki sanat anlayışlarından ayrılan yönlerinden birisi sanatçıya verdiği büyük kıymettir. Kadim estetikte, sanat faaliyeti *mimesis* çerçevesinde değerlendirildiğinden dolayı sanatçının iyi bir yansıtıcı olup olmadığı tartışma konusu yapılmaktaydı. Gerçeği, ideal olanı ya da olabilir olanı yansıtan sanatçının üzerinde duran kadim estetikçiler, sanat eserinin estetik değerini sanatçıdan bağımsız değerlendirirler. Benzer bir anlayışın Orta Çağ boyunca sürdürüldüğüne şahit olunur. Rönesans Dönemi'nde sanatçının kişiliğine yönelik bir ilgi doğar, klasisizm akımı ile birlikte bu ilgi daha da artar. Fakat sanat eserinin, sanatçının iç âleminin bir ifadesi olduğu ve sanatçının duygularının sanat eserinde yankılandığı düşüncesi ilk defa romantizmde savunulur. Berna Moran'ın ifade ettiği gibi romantizmde sanatçının özel bir duyarlılığa ve herkeste bulunmayan yaşantılara sahip olduğuna inanılır. (2008, s.102) Heyecan, coşku, ilhamdan kuvvet alma, deha sahibi olma romantik sanatçının bazı vasıfları olarak sayılabilir. Rıza Tevfik, *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe* şiirinin birinci bölümünde sanatçıyı ele alırken romantik sanatçıyı hatırlatan özellikleri sıralar. Ona göre keder ve ıstıraptan beslenen sanatçı, insanlığın halet-i ruhiyesine heyecan lisaniyla tercüman olur. Sanatçıyı besleyen ve ona büyük bir ilham veren en büyük duygu ise aşktır:

Doğuşundan âşık doğan ve aşk için yaşayan,

Gönlünde insâniyetin ümîdini okşayan,

Onun sûr ü mâtemini, sevincini, gamını,

En güzel bir şekle sokup, halka kendi nefisini

-İnsanlığın en samimi ve en müphem hissini-

İfşa edip hoş gösteren, sanâyi-i edepten,

Ağlamının ve gülmenin üslûbunu öğreten, (Bölükbaşı, 1949, s.18)

Aydınlanma Çağı'nda akla verilen büyük önem, insanın his yönünün ihmal edilmesine ve mekanik bir varlık olarak algılanmasına yol açar. Kant'ın eleştirel tutumu ile birlikte akıl ve his arasında bir tür denge oluşturulmaya çalışılarak insanın eşsiz oluşu dillendirilir. Romantik algı, insanın his yönünün kıymetine vurgu yaparak sanatçının iç âlemindeki zenginliğinin bütün insanlığın faydalanacağı değerleri ürettiğini varsayar. Rıza Tevfik, romantikler gibi sanatçının histen beslendiğini belirterek insanlığa kendi benliğinin karanlık yönlerini açtığını ifade eder. Ona göre sanatçı adeta kendinden geçercesine ilahi bir halenin örtüsü altında sanatını icra eder. Zaten romantiklerin, sanat ile din arasında bir tür bağlantı kurduğundan söz eden Melahat Özgü dünyayı, kâinatı hisle sarmanın dinin asıl mahiyeti olduğunu ve Schelling'in dinin bu niteliğinden hareketle sanat ile ilgili yeni bir yorum geliştirdiğini anlatır. (1949:s.735) Sanatçının hislerini yansıtabilmesi adına kendisini hislerinin coşkusuna bırakması ve yüce bir gayenin (insaniyetin) yararına adayabilmesi gerekir. Rıza Tevfik'in de şiirinde ileri sürdüğü üzere sanatçı, aşk gibi güçlü bir duygudan kuvvet alır fakat bu duygusunu insanlık adına kullanır. Bir yanılla bireysel bir tutum sergileyen sanatçı öbür yanılla kendisini insanlığa hizmet etme ülküsüne adar. Romantik sanatın önde gelen ismi Victor Hugo'nun şairin görevleri hakkında düşündükleri ile Rıza Tevfik'in sanatçıya yaklaşımı arasında benzerlik kurulabilir. Hugo'ya göre şair "yapıtlarında kişisel duygularını anlatmalıdır, çünkü onlar insanlığın bir parçasını içerir. Önemli olan şairin şarkılarında, insanın, doğanın ve olayların sesini birleştirebilmesidir. (...) Ayrıca şair uzakları görmeli, topluma rehberlik etmeli ve onlara gerçekleri anlatmalıdır." (Çılgın, 2007, s.60) Rıza Tevfik sanatçının, millî olması fakat aynı zamanda milleti aşan bir karakterin özelliklerini sergilemesi gerektiğini belirtir. Bilindiği üzere romantizm milliyetçiliğin yükselişe geçtiği bir dönemin sanat akımı olmasının yanında milliyetçilik fikrinden doğrudan ilham alır. Fakat romantik sanatçılar millî değerlere hapsolmayarak insanlık ülküsünü savunurlar. Bu bağlamda Victor Hugo'nun *Les Burgraves* piyesinde geçen "avoir pour patrie le monde et pour nation l'humanité" (Dünya vatanım ve insanlık milletim) fikrinin romantikler tarafından kabul edildiğini söylemek gerekir. Birçok sanat ve estetik araştırmacısı da sanatçıların mensubu olduğu milletin değerlerinin ötesine geçebilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Söz gelimi Cemil Sena bu hususta şu düşüncüyü paylaşır: "Sanatçıyı sadece ulusal bir sınır içinde bırakmak, sanatın çerçevesini fazla daraltmak olur ve onu biraz da fayda esasına bağlamak gibi, gerçek güzelliklerden uzaklaştırmak sayılır ve sanatçının kişisel değerlerini köreltir, özgürlüğüne engel olur." (1972, s. 149)

Bir sanatçının zamanını aşip geleceğe intikal etmesini ve mensubu olduğu milletin sınırlarını aşmasını sağlayan hususların başında, genel manada insanlıkla ilgili konulara temas etmesi gelir.

Rıza Tevfik, sanatçının portresini çizerken onun ayırt edici niteliklerinden olan hassasiyetlerine vurgu yapar. Şair özelinde sanatçının ruh halinin değişiklik arz ettiğini bazen bülbül gibi şakırdadığını bazen bir aslan gibi kükrediğini, kederli olmasına karşın ümitsizliğe kapılmadığını, kendini dünyanın merkezinde gördüğünü fakat bencil olmadığını belirtir:

Anlaşılmaz sebeplerle için için titreyen,

Ba'zan bülbül olan, ba'zan arslan gibi kökreyen

Hassâs olur, gamkîn olur, fakat bedbin olamaz.

Dünyâyı kendinde görür fakat hodbin olamaz. (Bölükbaşı, 1949:s.19)

Sanatçının iç âlemi ile ilgili romantizme gelene kadar ciddi bir değerlendirmede bulunulmamasına karşın kadim zamanlardan beri sanatçı aykırı bir varlık olarak görülmüş ve sanatçının eylemleriyle sıradan olanın dışında durarak yerleşik değerlere muhalefet eden bir kişiliğe sahip olduğu belirtilmiştir. Örneğin Sokrates, Atinalılara karşı kendisini savunurken şairlerin içgüdüyle, Tanrı'dan gelen bir esinle yazmalarına karşın ne dedikleri anlaşılmayan kişiler olduğunu bilmedikleri halde bildiklerini zannettiklerini söyler. (Platon, 1998, s.48) Sokrates'e göre şairler çılgınca davrandıkları için doğruya yaklaşımdan uzaktırlar. Şairlerin marjinal bir kişiliğe sahip olması, Platon'un *Devlet*'te onlara karşı olumsuz bir tutum takınmasına neden olmuştur. Romantik sanat, sanatçının marjinalliğine olumsuz yaklaşmak bir yana marjinalliğin sanatçının ayırt edici vasfı olduğunu öne sürer. Rıza Tevfik, söz konusu şiirinde sanatçının herkesin alışık olduğu davranışlardan saptığını ve bu sapmasının sanatına yön verdiğini söyleyerek romantizmin sanatçıya yaklaşımını benimsediğini ortaya koyar. Ona göre sanatçının yaşadığı keder onun en büyük kuvvetidir, sanatçı ilhamını doğrudan kederden beslenerek güçlendirir:

Keder âdî adamları ezip karan bir yüküdür.

Şâir için bâl ü perdir, onunla o yükselir.

İlham yıldırımı ekser gam bulutuyla gelir.

Hayvan ancak acı duyar; keder etmez; edemez.

O, ma'nevî elemelerin hududuna gidemez.

Keder edebilmek bizim büyük hasletimizdir.

Bizim imtiyazımızdır, bizim kudretimizdir.

Odur piç ü tâb-ı ruûn lisânını yaratan!

Felâketler lâzımdır, bu lâhûtî kudretin (Bölükbaşı, 1949, s.19)

Rıza Tevfik, kederin her insanda aynı etkiyi bırakmadığını sıradan insanları yıktığını; sanatçının ise kederi sayesinde yükseldiğini belirtir. Üzüntü duymadan, ıstıraba gark olmadan bir sanatçının doğamayacağını ifade eden şair, hayvanın acı duyduğunu fakat kederlenmediğini belirterek insanın varoluş nitelikleri arasında kederin bulunduğunu belirtir. Kederlenmek için ise insanın büyük felaketler yaşaması gerektiğini anlatır. Şiirin ele aldığımız bölümünün açıklama kısmında Şair-i Azam Abdülhak Hamid Tarhan'ın sanatından örnek vererek şiirde ileri sürdüğü fikirleri temellendirmeye çalışır. Ona göre Hamid, "sevgili refikasını kaybetmeseydi *Makber*'i yazamazdı. Sanatkâr ancak çektiği elemeler vasıtasıyla bütün insaniyyetin ruhunu tanyabilir." (Bölükbaşı, 1949, s.18) Rıza Tevfik'in Hamid'i örnek olarak göstermesi iki açıdan önemlidir. Birincisi Hamid, romantik sanatın Türk edebiyatındaki ilk ve en önemli temsilcilerinden biridir. İkincisi Hamid, *Makber*'in mukaddimesine koyduğu *Birkaç Perişan Söz* ile Rıza Tevfik'i doğrulayan tezleri savunur. Hamid'in *Makber*'in vücuda gelmesinde yaşadığı kederin belirleyici olduğunu söylemesi, sıradan bir şiir yazmadığını belirtmesi ve ilhama yer vermesi, romantik sanat çerçevesinde ele alınabilir. Ayrıca kız kardeşine yazdığı bir mektupta kederi ve kederli olmayı olumlayan ifadeler yer verir. Ona göre "ıstırap mabud-ı ilahinin en doğru ve en büyük delilidir ki bizim şu âlemde sade hayal olmadığımızı bildirir. Ben uğradığım kederden anladım ki hiç değilse mevcudum. Bu da tesellidir." (Tarhan, 1995, s.361) Genel anlamda Hamid'in sanatına ve karakterine dikkat

edildiğinde Rıza Tevfik'in *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe* şiirinin portresini çizdiği sanatçının Hamid ile birçok açıdan benzerlik arz ettiği görülür.

Rıza Tevfik'in incelediğimiz şiirinin ilk bölümünde sanatçıyı ele alırken üzerinde durduğu bir mevzu da ilhamdır. Sanatsal yaratımda ilhama estetik kuramcılar tarafından önemli bir yer ayrılmıştır. Hegel, sanatçının dış dünyadan malzeme almasına karşın ortaya koyduğu eserin kendi ilhamının bir neticesi olduğunu vurgular. Ona göre sanatçı, kendisini işlediği konuyla tamamen özdeşleştirir ve düş gücü sayesinde konuyu iç âleminde biçimlendirerek cisimleştirir. (1994, s.290) Hegel, fantezi kurmayı sanatsal bir yetenek olarak görür ve sanatçının ilham sayesinde fantezi kurabildiğini ileri sürer. Hegel'in görüşlerinden hareketle ilhamı, bir konunun sanat eserine dönüşmesini sağlayan temel dinamik olarak ele almak mümkündür. Aynı zamanda "ilham, sanatçıların zanaat alanından çıkıp yaptıkları şeyden esinlenen özel bir üreticiler kategorisine girmelerinin aracını sağlar." (Townsend, 2002, s.170) Sokrates sanatçının esinlenmeden, kendinden geçmeden, yani akli başındayken hiçbir şey yaratamayacağını söyleyerek sanatsal faaliyette ilhamın önemini belirtir. (Platon, 2011, s.33) Romantizmde ise ilham sanatsal yaratımda ilk basamak olarak görülür; sanatçının ilhamı sayesinde maharetini gösterdiğine inanılır. Romantik şair, William Wordsworth, ilhamı bir periye benzeterek sanatçının ilham perisi sayesinde kanatlandığını ifade eder:

İnsanoğlunun bütün yaratıcı güçlerini gölgede bırakan!

İlham Perisinin yardımını isteyeceğiz bir kez,

O bizi ağırlayıp taşıyacak kanatlarıyla kalabalığın

Tehlikesi ve itiş kakışı üzerinden bir göstericinin

Sahnesine. (2009, s.53)

Sanatkâr ile âlim arasındaki farkı anlattığında tekrar ilham (esin) mevzusuna dönen Rıza Tevfik, sanatçının ilham yoluyla bilgi elde etmesinden ötürü âlimin ulaşamayacağı ve idrak edemeyeceği hakikatlere değindiğini anlatır. Bu şiirin dışında ilham ile ilgili iki yazı kaleme alır. *İlham* adlı yazısında ilhamın sanat eserlerinin anlaşılmasında önemli bir rolünün olduğunu söyler:

"Sanâyi-i nefîseye müteallik münakaşât ve tenkidâta en mühim ukde, şüphesiz ilham meselesidir. Herhangi şube-i nefîseye ait olursa olsun bir eserin, mahzâ sanat nokta-i nazarından kıymetini tayin edebilmek için, evvel emirde o esere vücut veren avâmil-i muhtelif miyânında ilhâmın rolünü tayin etmek lâzım gelir ve ancak bu sayede ve bu nokta-i nazardan bir sanatkârı (artiste) bir hünerverden (virtuose) tefrik ve temyiz edebilmek mümkün olabilir." (Bölükbaşı, 2018, s. 70)

Şaire göre hüner ile ilham birbirine yakın durmasına karşın aralarında ciddi bir ayırım söz konusudur. Onun açıklaması uyarınca ilham insanın benliğinin en müphem derinliklerinden ansızın zihne gelen hatırlamalar iken, hüner ise fizyolojik bir kabiliyetten ibarettir. Sanatta ilham, ruhtan kaynaklı bir durum olarak kabul edilmesine karşın hüner ruhu kalıba sokma melekesi olarak görülür. (2018, s.72) Rıza Tevfik, *İlham Bir Artiste Ne Getirir?* adlı yazısında ise ilhamı heyecan anında yaşanan bir coşkunluk olarak tanımlar. Fakat bu heyecanın korku anında yaşanan heyecandan farklı olduğunu, bedîî bir özelliğe sahip olduğunu belirtir. (2018, s.204) İlham aynı zamanda Rıza Tevfik'in düşüncesine göre sanatçının yaratıcılığını ortaya koyan bir faktördür.

İlham, sanatçıyı tabiatın kaba taklitçisi olmaktan kurtaran bir unsur olarak değerlendirilir. Romantiklerin en fazla işledikleri konuların başında tabiat gelir fakat romantikler tabiatı ele alırken onu olduğu gibi yansıtmaya uğraşı içerisine girmezler; tabiatı duydukları sesleri, gördükleri manzaraları iç âlemlerinde işleyerek hislerinin rengine büründürürler. Bunu yaparken de ilhamın muazzam gücünden faydalanırlar. Romantik sanatçı nadiren kendinden önceki büyük sanatları örnek alır. Madame de Stael'in dediği üzere "şair klasik şiir yazıyorsa Yunan ve Roma şiirine öykünmek zorundadır, romantik şiir ise esinlenme ürünüdür." (2005, s.40)

Rıza Tevfik'in sanatçının niteliklerini anlatırken üzerinde durduğu diğer bir mevzu özgünlüktür. Kural ve kaidelere bağlanmaktan uzak duran sanatçı ona göre ancak özgürce davranarak sanatını icra edebilir. Dabney Townsend de özgünlüğü sanatın zorunlu bir koşulu olarak ele alarak ancak dehaların özgün olabileceğini söyler. (2002, s.134) Romantik sanatçılar alışıla gelen anlatım tekniklerinden vazgeçip yeni

anlatım imkânları bulmaya çalışarak özgün bir üslup geliştirirler. Klasisizmin kalıplaşmış anlatım teknikleri ve belli başlı konularına karşı gelen romantikler, kendi üsluplarını oluşturmayı estetik bir ilke olarak görürler. Rıza Tevfik'in sanatçının kederini özgün bir biçimde dile getirdiğini söylemesi ile romantik sanata yaklaştığı gözlemlenir.

2. Bir Sanatkâr Olarak Şairin Üstünlüğü

Şairin diğer sanatçılar arasında müstesna bir yere sahip olduğu öteden beri savunulmuş ve şiir sanatının diğer sanatlardan üstünlüğü muhtelif sanatçılar tarafından farklı şekillerde ifade edilmiştir. Şiiri güzel sanatların en üstünü olarak gören Kant'a göre "şiir sanatı imgelem yetisinin özgür bir oyununu, anlağın bir işi gibi yerine getirme sanatıdır." (2006, s.193) Alman düşünür, şairi de bir dâhi olarak tanımlayarak diğer sanatçılara göre imgeleminin gücünden daha fazla yararlandığını iddia eder.

Romantik sanatçılar ve romantik sanatın kuramcıları şiire ve şaire oldukça önem verirler. Nitekim şiir, romantizmde diğer sanat türlerine nazaran daha fazla yer işgal eder. Hatta romantiklere göre evrene şairane bakmak ve duyguları şairane anlatmak romantik sanatın temel nitelikleri arasında sayılır. Francis Claudon'un açıklaması uyarınca romantizm her şeyden önce şiirsel yeniliği simgeler. Romantik şiiri, önceki şiirden ayıran en önemli özellik doğrudan doğruya insanın yüreğine seslenmesidir. (2006:s. 192-193) Şairin sadece kişisel duygularını anlatmada değil, aynı zamanda insanlığın ortak duygularını anlatmada mahir olduğuna inanan romantikler, en güzel eserlerini şiir türünde vermişlerdir. Victor Hugo, Lamartine, Wordsworth, Chateaubriand, Schiller başta olmak üzere romantizmin önde gelen isimlerinin çoğu aynı zamanda birer şairdirler.

Rıza Tevfik'in şair hakkındaki düşünceleri, romantik sanatçıların bilhassa Victor Hugo'nun şair ile ilgi düşünceleriyle aynı doğrultudadır. *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe* şiirinin ikinci bölümünü *şair* konusuna ayıran Rıza Tevfik'e göre sanatçılar arasında heyecanı, kelimeler ile yani dil ile ifade edebilen tek sanatçı şairdir. Şair, evrendeki her şeyden bir anlam çıkarabilen ve bunu kelimelere dökabilen kişidir. Rıza Tevfik'in şairin gücünün, başvurduğu ifade aracından (dilden) kaynaklandığını söylemesi önemli bir tespittir. Sanatlar özü itibarıyla bir ifadedir ve her sanat türü kullandığı malzemenin imkânları dâhilinde bir ifade olanağına sahiptir. Şiir sanatının ifade imkânının dil olması, şairin dili kullanmadaki maharetinde kendisini gösterebileceği anlamına gelir. Rıza Tevfik şairin keder ve ıstırabını şiire dönüştürürken takip ettiği yolu anlatır:

Şâir, bir kendinin değil, bütün insâniyyetin

Gizli ıztırâbâtını duyar, bilir; onlardan

Çiçek yapar, şafak yapar, gece yapar, gün yapar;

Hem tabiatta gördüğün suretten üstün yapar (Bölükbaşı, 1949, s. 19)

Rıza Tevfik, bir önceki bölümde sanatçının portresini çizerken de ıstırap ve kederin dile getirilmesi mevzusu üzerinde durmuştu. Şairin de genel olarak diğer sanatçılar gibi ıstırabını anlatırken herkesin pay alacağı hisleri dışı vurduğunu söyler. Burada şairin üstünlüğünün, hislerini tabiatın unsurlarını vasıta yaparak anlatmasından kaynaklandığını belirterek şairin diğer sanatçılar arasında müstesna bir mevki işgal ettiğini ileri sürer. Rıza Tevfik, şair olmayı bir bilinç durumu olarak görür. Bu şekilde bir yaklaşım şairin karakterine açıklık getirmesi açısından önemlidir. "Şair bir fikri, bir duygu-düşünce bütününe önce duyup sonra şiire dönüştüren adam olmaktan çok şairce yaşayan ve söyleyeceklerini şairce dile getiren kişidir." (Timuçin, 2005, s.36) Şairin duygularını tabiattaki unsurlar ile kurduğu özdeşleşim yoluyla anlatmasını sağlayan temel dinamik, şairane yaşamı seçmiş olmasıdır. Tabiatta kendi "ben"ini deneyimleyen şair portresini romantikler de gündeme getirirler. Rene Wellek, romantizmi anlatırken XIX. yüzyılın ayırt edici özelliğinin şiirin tabiatla kurduğu yeni ilişkiler olduğunu vurgular. Onun aktardığına göre romantik şair Lamartine, tüm kâinatı canlı ve ritmik olarak çalışan semboller ve işaretler sistemi olarak düşler ve şairin görevinin bir alfabe olarak görülen tabiatı sadece okumak olmadığını aynı zamanda onun ritmini duyarak yeniden üretmek olduğunu ileri sürmüştür. (2002, s.302) Rıza Tevfik'in, söz konusu şiirinde, şairin kendisini tabiatta duyurmaya çalıştığını iddia etmesi, romantik sanat algısıyla uyumludur.

Rıza Tevfik, şairin üstünlüğünü anlatırken üzerinde durduğu diğer bir konu da şairin insanın derunî âlemi ile irtibata geçebilme ve dış dünyada olup bitenlerin ardındaki manaya ulaşabilme istidadına sahip olmasıdır. Filozof Rıza'nın açıklaması uyarınca insan bir şair olduğunda varlığın sırrını görmeye muktedir olur; şairane bir bakış ile evrene bakıldığında eşyanın üstündeki gizem daha kolay anlaşılır. Şair, tabiattaki manayı keşfettiğinde onu kendi lisanıyla bir besteye dönüştürür. Bu ifade tarzı ilahi bir niteliğe sahiptir. Fakat şair asla sadece kendisi için şiir söylemez, duygularını başkalarının gönlünde duymak ister:

Şâir derin duygusunu bestelerde inlerse,

Sonra aks-ı sadâsını gönüllerden dinlerse

Bu sihre mûsikî derler.

San 'at zâten sihirdir.

Müphemâta lisan vermek, can yaratmakla birdir. (Bölükbaşı, 1949, s.19)

Böylece Rıza Tevfik, bir sanatkar olarak şairin üstünlüğünü aynı zamanda görünenin ötesindeki sırları anlatabilmesine bağlar. Dış dünyadaki güzelliği eserine yansıtmak yerine güzelliği hisleriyle adeta inşa eden şair, ilahi bir vasfa sahiptir. Muhtelif yazılarında ve şiirlerinde şairin üstün meziyetlerinin olduğunu sürekli vurgulayan Rıza Tevfik'e göre şair, ürkütücü bir olayı bile mesela bir depremi insanda bedîî heyecan uyandıracak tarzda anlatma istidadına maliktir. Bir âlim veya bir banker, depremi estetik zevk uyandıracak şekilde anlatmaktan mahrumdur. Çünkü insan, sanatkar doğmadan ve kabiliyetini şairlikle ispat edemeden bedîî bir biçimde anlatma kabiliyetine sahip olamaz. (2018, s.205) Şairliği müstesna bir imtiyaz olarak değerlendiren Filozof Rıza, Abdülhak Hamid'e hitaben kaleme aldığı şiirinde şairi şöyle izah eder:

Şâir tabiatın sihr-i hüsnüne

Tutulmuş sayıklar bir divânedir.

Çılgın sevincine, derin hüznüne

Sûret vermek ister; söz behânedir. (Bölükbaşı, 1949, s.102)

Rıza Tevfik'in özelliklerini sıraladığı şair profilinin birçok noktadan romantik şairlerin nitelikleriyle benzerlik gösterdiği oldukça barizdir. Şairin kederini anlatırken tabiatı malzeme olarak kullanması, ruhunu tabiatta duyması romantik sanatta dile getirilmiştir. Ayrıca Filozof Rıza, şairi, aykırı ve bireysel olmaya çalışan bir sanatçı olarak değerlendirirken de romantik düşünceye yakınlaşır. Şair, tabiatta gördüklerini taklit etmek yerine dönüştürerek ve heyecanlarıyla onları yeniden tasvir ederek bireysel yönünü ortaya koyar. Tanpınar'ın dediği üzere romantizm, klasisizm terbiyesindeki akıl ve mantığın hâkimiyetinin yerine ferdiyetçiliği getirir. (2014, s.525) Rıza Tevfik de şairin üstünlüğünü ifade ederken üzerinde durduğu asıl mevzu, şairin varlığını duyurabilmedeki özgürlüğü ve özgünlüğüdür. Öte yandan şairin ruhunun derinliklerine dalarak müphem alanları korkusuzca dile getirdiğini söylemesi, romantik sanatta savunulan bir düşüncedir. Sevim Kantarcıoğlu'nun aktardığına göre romantizmde "ruhunun karanlık hazinelerine korkusuzca dalabilen ve insanlığın bilincini genişleten, yeni değerler üreten şair, insanlığın kaderini değiştiren seçkin bir kişi, bir peygamberdir." (2009:s.100). Rıza Tevfik, romantizmde şair hakkında ileri sürülen görüşlerin benzerlerini incelediğimiz şiirinin dışında başka şiirlerinde de ifade eder. Örneğin bir dörtlükten oluşan *San 'at Hakkında* şiirinde şairi şöyle tanımlar:

San 'atta hüner (abes)ten istiğnadır.

İlhâm ile lâfza can veren, ma 'nâdır.

Hak vergisidir o kabiliyyet bizde...

Şâirlik o imtiyâz-ı müstesnadır. (Bölükbaşı, 1949:s. 318)

Şair olmayı bir tür imtiyaz olarak gören Rıza Tevfik'e göre şairlik kabiliyeti Allah'ın verdiği bir lütuftur. İhamdan güç alan şairin temel niteliği ise hüner sahibi olmasıdır. Ele aldığımız şiirinden anlaşıldığı üzere Rıza Tevfik, romantik sanat düşüncesini bilinçli bir şekilde savunmaktadır. Nitekim benzer fikirleri

romantik şair Schiller *Şiirin Gücü* adlı şiirinde işler. Şairin tabiattan ilham aldığı dile getiren Schiller, Rıza Tevfik'in de üzerinde durduğu şairin peygambervari niteliklere sahip olduğu fikrini dile getirir:

*Sessizce hayat ipliğini bürmede onlar
Kardeş gibidir şair korkunç perilerle,
Ruhundaki eşsiz büyüğü kim çözer anlar,
Coşkun sazına karşı koyan var ise söyle!*

*Şair ki o peygamber asasıyla elinde,
Hükmetmede her duygun kalp üstüne her an,
Gezdirmede bir kalbi ölüm ülkelerinde,*

Yükseltmede şaşkınca onu göklere buradan, (Schiller, 2001, s.24)

Schiller'in şairin coşkun ruhunu dışa yansıtırken ifade ettiği hususları birçok romantik sanatçı da anlatmıştır. Rıza Tevfik'in şaire bakışının romantiklerinkine benzemesinin tesadüf olduğu söylenemez. Bilakis söz konusu şiirinde savunduğu fikirleri bilinçli bir şekilde geliştirerek ve temellendirerek savunduğu görülmektedir.

3.Sanat ile İlim Arasındaki Farklılık

İnsanoğlunun medeniyet sahasında gelişmesini sağlayan iki unsur olarak sanat ve ilim, farklı amaçlara hizmet eden yönleri sahiptirler. Sanat ile ilmin nihai hedefleri insanın huzuru ve mutluluğudur. Fakat ikisinin kullandıkları yöntemler ve ortaya koydukları ürünler birbirinden farklı olduğu gibi insanda uyandırdıkları duygu ve düşünceler de farklıdır. Sanat pratik bir faydayı hedeflediğinde veya öğretme amacına sahip olduğunda bile estetik haz verme ilkesini bütünüyle bir tarafa it[e]mez çünkü sanatın varlık gayesi estetik haz ilkesidir. İlim; araştırma, doğrulama, tahlil etme, sonuçlara varma niyetinde iken sanat heyecan uyandırma, coşturma, yüzleştirme, hissettirme bazen de öğretme gayesini güder. Aralarında net ayrımlar olmasına karşın ilim ile sanat öteden beri birbiriyle kıyaslanmaktadır.

Rıza Tevfik de *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe* şiirinin üçüncü bölümünü sanat ile ilim arasındaki farklılığa ayırır. Ona göre bir sanat eserinde sanatçı dış dünyayı olduğu gibi taklit etmek yerine iç âleminde uyanan duyguları eşyayı vasıta ederek anlatır. Başka bir deyişle sanatçının işlediği unsurlardan ziyade duygularını dışa vurması önemlidir. Bu duyguları reel dünyada bütünüyle karşılayacak bir şeyin olmamasından ötürü sanatçı bir yaratıcı olarak kabul edilir. Bir önceki bölümde sanatın bir sihir olduğunu söylerken sanatçının “yaratıcı” kişiliğinden dem vuran şair, bu bölümde sanatçının üstünlüğünün yaratıcılığından kaynaklandığını ileri sürer. İlim ile sanat arasındaki farkı, sanatçı ile ilim adamının evrene yaklaşım tarzında ortaya koymaya çalışır. Öncelikle sanatçının evrene yaklaşım tarzına değinir:

Gamı gönülden koparıp çiçek yapmak hünerdir;

Bizim hünerimizdir!.. Gam işlenmemiş güherdir.

Onu biz işler bezeriz, şi're tahvil ederiz.

Yaramızdan sızan kanla tablo teşkil ederiz.

Şübhesiz san'at sihirdir!...ona bir dem tutulan

-Aşk-ı âlemşümül için vicdanında yer bulan-

Her şeyi bambaşka görür:

Cemadâtın fikrini

Yıldızların gamzesini, dalgaların zikrini,

Akşamların hicrânını, gecelerin ye'sini,

Kibriyânın semâvâtı çalkayan sesini,

*Seherlerin ru'yâsını, serâbın hulyâsını,
Hattâ bir damlacık suyun, en gizli mâ'nasını
Anlar, bilir. (Bölükbaşı, 1949, s. 21-22)*

Rıza Tevfik, sanatçının eserinde ilim adamının yapmaktan mahrum olduğu birtakım edimlerde bulunduğunu açıklar. Ona göre insanın kederini bir çiçek üzerinde anlatmak ya da insanın bir yarasını tablolatırmak hünerine sahip olan sanatçı, bütün âlemi farklı bir pencereden temaşa eder. Âlemde duyulmayan sesleri, görülmeyen manaları sanat yoluyla ortaya çıkarır. Böylece Rıza Tevfik, sanat ile ilim arasında bilgiyi elde etme yönteminden ziyade ontolojik açıdan bir ayırımın olduğunu vurgular. Onun açıklamasına göre sanatsal bilgi, ilmin bilgisinden daha üstündür. Çünkü sanat, ilim gibi evreni parçalara ayırarak ele almaz, evreni oluşturan unsurların insicam ve ahenginden varlığın manasına ulaşmaya çalışır. Rıza Tevfik'e göre ilim adamları sanatçıları geriden takip eden birer çocuk gibidirler:

*İlmin büyük farkı budur, o derin ma'rifetle!
İrfân bahsinde âlimler –san'atkâra nispette-
Çocukturlar...-tatmîn için tabî merâkım-
Çocuk, oyuncaklarını kırar; cici böceğin
Yaldızlı kanatlarını koparır; bir çiçeğin
Parça parça edip yolar nâzenîn evrâkını!
Göremez onda hayâtın rengârenk âfâkını!..
Göremez onda güneşin mütekâsif nurunu,
Tâzeliğin işvesini, bahârın gururunu!..
Çocuk gözü anlayamaz güzelliğin resmini
Bilmek istediği şeyin harâb eder cismini. (Bölükbaşı, 1949, s. 22)*

Rıza Tevfik, ilim adamının sanatçının yanında bir çocuk gibi kaldığını çünkü evrendeki unsurların bilgisine ulaşabilme amacıyla her şeyi parça parça ettiğini söyler. Mesela ilim adamının bir çiçeğin güzelliğinden haz almak yerine onu parçalayarak varlık bilgisine ulaşmaya çalıştığını anlatır. Sanatsal bakışı insanlığın ulaştığı olgunluk olarak değerlendirirken ilim adamının dışarıdaki güzelliği göremediğini, bilgiyi elde etmek için çevresini harap ettiğini belirtir. Rıza Tevfik, doğadaki güzellik ile sanatçının varlığı arasında zorunlu bir ilişki kurar. Onun düşüncesi dikkate alındığında doğadaki güzelliğin ortaya çıkarılması için sanatçının varlığı elzemdir. Bu bağlamda romantik sanat algısına yakın fikirler ortaya koyduğu söylenebilir. Çünkü romantikler de doğanın insandan bağımsız bir güzelliğinin olduğunu düşünmezler. Bilakis bazı düşünürler, “doğa güzelliğini kavramanın, ancak sanat güzelliği ile eğitsel bir yetişmeden sonra olanak kazanabileceğini öne sürerler.” (Tunalı, 2007: 200) İlim adamı sanat güzelliği ile uğraşmadığı için doğa güzelliğini kavramaktan uzaktır.

İncelediğimiz şiirin söz konusu bölümünde Rıza Tevfik'in sanat ve ilim arasındaki farklılıklar hakkında ileri sürdüğü düşüncelerin romantik sanat ile kesişen başka yönleri de mevcuttur. Her şeyden önce Filozof Rıza'nın sanatta insanın iç âleminde meydana gelenlerin dış dünyadaki nesnelere vasıtasıyla anlatıldığını, bu yüzden sanatçının doğayı taklit etmekten vazgeçtiğini ileri sürmesi romantikler tarafından da dile getirilmiştir. Romantizmde de tıpkı Rıza Tevfik'in söylediği gibi sanat eseri bir yaratım ögesi olarak ele alınır. “Romantiklere göre çokluktan oluşmuş organik bir bütünlük olan sanat bir yaratmadır. Bu sebeple onlar, sonradan eğitim ve çalışma yoluyla elde edilen yeteneklerden ziyade sanatkarın doğuştan getirdiği yaratıcı dehayaya önem verirler.” (Çetişli, 2003, s.73) Şiirin bu bölümünde kısmen değinilen deha estetiği bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınır. Şair bu bölümde sanatın farklılığını anlatırken sanatçının şahsında keşfettiği olağanüstü vasıflarını ve sanatçının büyük idealleri yerine getirdiğini vurgulamak ile başlı başına romantik sanata göndermede bulunur. Şaire göre sanatsal yaratım hüner gerektiren bir faaliyettir ve hüner ancak deha sahibi insanların ortaya çıkarabileceği bir niteliktir. Bu açıklamalarıyla Rıza Tevfik, romantik sanatı görüşleriyle besleyen Alman filozof Kant'a

yaklaşır. Kant'a göre sanat insani bir beceri olarak bilimden farklıdır. Bilimde deha yoktur, deha sanata kural verir ve bunu sanatı güzel sanata dönüştürünceye kadar yapar. (2011, s.172-177)

Romantik sanat üzerine önemli düşünceleri ileri süren Hegel de sanatta içsel olanın dışlaştırıldığını belirterek sanatçının tinselliğinin öne çıktığını ifade eder. "Sanatçının işi, Hegel'in deyişiyle, insanın içselindeki başlangıçları görünürleştirmek, bu içselde etkinleşen geneli ve özseli ayıksılaştırmak ve bunları bireyselleşmiş (veya tikelleşmiş) olarak görüleştirmek suretiyle, bu iki yönün farklılığını anlatmaktır." (Kula, 2011, s.112). Rıza Tevfik, ilim adamının içsel olanı dışlaştırma kabiliyetinden yoksun olduğunu ve dış dünyayı bozduğunu söyleyerek romantik sanat anlayışına yaklaşır. Ona göre sanat, bilme göre günlük hayata daha yakındır ve daha geniş bir pencereden bakmayı seçtiğinden iyiyi, doğruyu, güzeli daha sağlıklı gösterir. Rıza Tevfik'in ilim ile sanat arasında ortaya koymaya çalıştığı ayırım sadece romantik sanatta değil, genel olarak estetik ve sanat felsefesinde belirtilmiş bir husustur. Aynı malzemeleri kullanmalarına karşın sanatın farklı yöntemler geliştirdiğini söyleyen Adnan Acar şu değerlendirmede bulunur:

"Bilim için insana, nesne ve gerekli bilgi birikimi yeterli iken, sanat için estetiğin yanında imge gücü, soyutlama ve tasarım yeteneği yani yaratıcı güç yani yeti gerekmektedir. İşte bu özellik, sanatı bilimden ayıran ve onu üstün yapan özelliktir. Oysa sanat ve bilim tarihi içindeki bazı dönemlerde, sanatsal düşüncede bunalımın olduğu, sanatsal düşüncenin bilimsel düşünce ve teknik çalışmalarla yarışamayacağı, görüşleri ortaya atılır. (2012, s. 18)

Sanatçıyı olağan dışı bir varlık olarak görmesinin yanında Rıza Tevfik'in incelediğimiz şiirinde ileri sürdüğü fikirleri-kolayca temellendirebilmesini, sanat felsefesi ve estetik disiplinine vakıf olmasına bağlamak mümkündür.

4.Sanatçı ile Âlim Arasındaki Fark

Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe şiirinin dördüncü ve beşinci bölümleri sanatçı ile âlim arasındaki ayırımı odaklandığı için aynı başlık altında ele alınabilir. Bu bölümler, üçüncü bölümde ortaya konulan düşüncelerin daha da genişletildiği bir içeriğe sahiptir. Rıza Tevfik, sanatçının âlimden üstün olan meziyetlerini sıralayarak âlimin varlığı anlama ve anlatabilme noktasında sanatçıya yetişemeyeceğini ileri sürer. Ona göre sanatçı ile âlim arasındaki fark, evreni telakki edişlerinden kaynaklanır. Evreni parçalayarak ele alan âlim, eşyanın manasını anlamaktan uzaktır. Buna karşın sanatçı evrenin manasını anlatmakta mahirdir. Şair, önce sanatçının vasıflarını ortaya koyarak düşüncelerini doğrulamaya çalışır:

Bir hünerver cansız taşı hamur gibi yoğurur,

Ona güzel hayâlınden suret verir, can verir.

Dehâsı timsal-i hüsnü ra'şelerle doğurur

Elleriyle dokunduğu şeye hüsn ü ân verir.

Hâriçte güzellik yoktur; güzel onun zevkidir.

Hâriçte bir dalga vardır, nihâyetsiz bir deniz!

O dalgayı güfteleyen, besteleyen bizleriz.

Dâhi gökten nûr indirir bu kasvetli âleme

Bu mu'cize halk içinden çıkar yanlış belleme

Lâkin dehâ halkın değil hakkın bir ni'metidir:

İnsanda Hâlık-ı hüsnün bedihi kudretidir.

İnsâniyyet ölümsüz, Dâhî rûh-ı beşerdir.

O vahyile mübeşşerdir, sözü sûr-ı mahşerdir.

Ölü halkı ihyâ eden, onun sisli ruhunda

Kıyâmetler koparıp ta mu'cizeler gösteren,

*O duygusuz ve bilgisiz şeye –lemh-i basarda-
Yeni zevk u neş'e veren, yeni dilekler veren,
Mahzâ füsün-ı hünerle, eski ufk-ı nazarda
Bir fezây-ı hayâl açıp yeni âlem yaratan,
Bu cehennemden kurtarıp, onu cennete atan,
Yırtıcı bir hayvân iken insanlığa sevk eden,
Şeytân iken melek yapan, âşinâyı zevk eden,
Hep o dâhî hünerverdir.. (Bölükbaşı, 1949, s. 21-22)*

Rıza Tevfik, sanatçının niteliklerini açıklarken romantik sanatçıların da benimsediği deha estetiğine vurgu yapar. Deha estetiği, Kant ve Hegel gibi Alman idealistleri tarafından işlenmiş önemli bir konudur. Hem Kant hem Hegel sanatçının diğer insanlardan ayrılan özel bir yaradılışını olduğunu ifade etmişlerdir. Şiir sanatının kökenini bütünüyle dehaya dayandıran Kant'a göre bilim adamı ile sanatçı arasındaki fark dehadan kaynaklanır:

“Bilimde dehalar yoktur. Newton ile bir fizik öğrencisi arasındaki fark, niceliksel bir farktır ve ilke bakımından, öğrenmeye dönük sıkı çalışma ile kapatılabilir. Oysa dahi bir ressam ile yetenekli fakat dehanın dokunuşundan yoksun bir ressam arasındaki fark niteliksel bir farktır ve ne sebatlı çalışma ne de güçlü irade ile kapatılamaz. Kant şöyle söylüyor: *Doğa Felsefesinin İlkeleri* adlı ölümsüz eserinde Newton'un ortaya koymuş oldukları pekâlâ öğrenilebilir fakat şiir sanatına ilişkin talimatlar ne kadar eksiksiz olsa ve bu sanatın modelleri ne kadar mükemmel olsa da hakiki bir şiirsel dama içinde yazmayı öğrenemeyiz.” (Altuğ, 2007, s. 195)

Rıza Tevfik'in de vurgulamak istediği asıl husus, âlimin bir dâhi olamayacağıdır. Ona göre âlim bir şey yarat[a]maz, Hegel'in ifadesiyle ruhunu dışlaştırılmaz, eşyaya ruh vermez. Evrende güzelliğin olmadığını dile getiren Filozof Rıza, sanatçının dehasıyla güzeli yarattığını, hayal âleminde yeni değerler türettiğini iddia eder. Bu iddiası romantizmde de savunulmuştur. “Romantik anlayışa göre, değerler yaratılabilir, amaçlar belirlenebilir. Bu durum, kural ve yasalara uymaksızın, özgür imgelem gücüne dayanan sanatçının sanat yapıtını yaratmasına benzer. Sanatçı, sanat yapıtında kendi öznelliğini sergiler.” (Kula, 2010, s.49) Rıza Tevfik de sanatçının cansız malzemelere ruh verirken kendi öznel dünyasını ortaya koyduğunu söyler. Ona göre bir sanatçı sıradan insanlardan farklı bir şekilde eşya ve olaylara bakarak üslubunu oluşturur. Bu şekilde sanatçının bireyselliğini vurgulayan şair, romantik sanat algısını tekrar etmiş olur. “Romantik akımlarda birey, toplumdaki daha önemli olmuş, insan değerinin hem yaratıcısı hem de ölçüsü olmuştur.” (Kantarcioglu, 2009, s.107) Okuyucu veya izleyici romantik bir eserde sanatçının bireysel yaşamını deneyimleyerek tümüyle içerisinde görülemeyen tikel keşfeder.

Sanatçının üstünlüğünü dehaya bağlayan şaire göre deha sahibi olmak Allah vergisidir; bir insan istese de dâhi olamaz. Deha sahibi kişiler Allah tarafından özel olarak seçilmiş ve vazifelendirilmiş kişilerdir. Her ne kadar sanat eserinde öznel davranırsa da sanatçı bütün insanlığa hizmet eder. Rıza Tevfik, iki açıdan sanatçının ilahi bir vasfının olduğunu söyler. Birincisi, sanatçı halkı aydınlatarak adeta bir peygamber işlevi gördüğü için ilahidir. İkincisi, yaratıcı edimde bulunduğu dolayısıyla ilahi vasıfları haizdir. Sanatçının ilahi bir yönünün olduğu ve halkı yönlendirme gayesi taşıdığı Hegel tarafından vurgulanmıştır. Alman düşünürüne göre “sanatçının bir dönüştürme gücü vardır. Tinsellik ancak romantik sanatta en yüksek düzeyine ulaşır. Bu sanat mutlak içselliktir, özerkliğin ve özgürlüğünün bilincinde olan öznel sanatıdır.” (Albayrak, 2012:s. 295) Rıza Tevfik'in felsefeci yönü de göz önünde bulundurulduğunda Hegel'in romantik sanat hakkındaki düşüncelerine vakıf olduğu ve incelediğimiz şiire bu düşünceleri yansıttığı söylenebilir.

Sözü âlime getiren şaire göre tabiatın bütün unsurları ilim için sadece bir malzemedir. Âlim ancak tahlil eder, tabiatın unsurları arasında kanunları keşfetmeye çalışır. Buna mukabil sanatçı tabiatın kendisine sunduğu malzemeyi şiire, müziğe ya da tabloya dönüştürür. Rıza Tevfik, şiirin sonunda sanat sayesinde insanlığın tekâmül ettiğini, gizli manaların açıklığa kavuştuğunu çünkü sanatçının gözünde âlemin başka görüldüğünü belirtir. Ona göre bir damlacık gözyaşı bile sanatçı açısından büyük anlamları haizdir:

Gözyaşı bir dam sudur, kimyâgerin indinde;
Onu bir de şaire sor!... Sonra gel gör kendine:
Eşk-i nedâmetse mutlak seni ka' rında boğar.
Bir deryadır!... –vicdan için- bir cehennem deryası...
Katre-i rahmetse, ondan kavs-i kuzahlar doğar;
Âlemi cennet gösterir sana rengin ziyâsı! (Bölükbaşı, 1949, s. 24-25)

Rıza Tevfik, sanatın üstünlüğünden bahsederken sözü sanatçının alımlayıcı öznelde (dinleyici, okuyucu, izleyici) bıraktığı estetik etkiye getirir. Ona göre sanatçı, varlığın anlamını eserinde ortaya koyar ve âlemi dönüştürerek anlatarak kişide muhtelif duyguların uyanmasını sağlar. Devrimler çağıının akımı olan romantizm, sanatçının öznelliğine yaptığı vurguya rağmen, sanatın insanda belli duyguları uyandırması gerektiğini, insanların sanat sayesinde duygu ve düşüncelerinde birtakım değişimler yaşamalarının kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Rıza Tevfik'in sanatçının insanlar üzerinde bıraktığı etkiye değinirken de romantizme yaklaştığı gözden kaçmaz.

Sonuç

Romantik sanat ile birlikte varlığı yüzyıllarca görmezden gelinen ve genellikle kaba bir taklitçi olarak görülen sanatçı adeta yeniden doğar. Romantikler; tutkuları, arzuları, hisleri ve ıstırapıyla diğer insanlardan farklı olduğunu söyledikleri sanatçıyı bir dâhi olarak nitelendirirler. Bu dâhi insan romantiklere göre iç âlemini dış dünyadaki unsurlar vasıtasıyla dile getirerek sıradan birinin ulaşamayacağı bir mertebededir. Ayrıca duygu yoğunluğuna sahip olan sanatçı, görünenin ötesindeki manaları keşfedip insanlara duyurarak onları kendi iç âleminde pay almaya davet eder. Romantizme göre sanat, ruhun güzelliğini, deruni âlemin derinliğini ortaya koyarak bilimin yapamayacağı vazifeyi yerine getirir.

Rıza Tevfik'in *Güzel Sanat Hakkında Manzum Bir Musahabe* şiiri yukarıda ele alındığı üzere romantik sanat algısıyla kaleme alınmıştır. Şair, romantik bir bakış açısıyla her şeyden önce sanatçı öznenin marjinalliğine değinerek ve aynen romantiklerin yaptığı gibi sanatçının dehasını öne çıkararak diğer insanlardan ayrılan yönünü anlatır. Romantizmde şiir sanatına ve şaire verilen ehemmiyetin, Rıza Tevfik'in söz konusu şiirinde de vurgulandığı görülmektedir. Şiirin hiçbir yerinde romantizme değinmemesine karşın şairin baştan itibaren dile getirdiği fikirler romantizm ile uyumludur. Kant ve Hegel estetiklerinde ortaya konulan bazı düşüncelerin benzerlerini şiirinde tekrar eden şairin felsefe hakkında derin bilgiye sahip olması, sanat üzerine yorum yaparken sağlıklı çıkarımlarda bulunmasını sağlamıştır. İncelenen şiirde de görüldüğü gibi Rıza Tevfik, romantik sanat anlayışını birçok açıdan benimsemiştir. Gelecekte yapılacak başka çalışmalarda, Rıza Tevfik'in eserlerine romantizmin ne derecede tesir ettiği incelenerek sanatının oluşmasında belirleyici olan temel öğeler ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, A. (2012). *Estetik*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Aksakal, H. (2015). *Türk politik kültüründe romantizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Albayrak, M. (2012). *Estetik'in serüveni*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altuğ, T. (2007). *Kant estetiği*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Bölükbaşı, R. T. (1949). *Serab-ı ömrüm*. İstanbul: Kenan Matbaası.
- Bölükbaşı, R. T. (1984). *Abdülhak Hâmid ve mülâhazat-ı felsefîyesi*. (haz. Abdullah Uçman). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bölükbaşı, R. T. (2018). İlham. *Sanat ve estetik yazıları içinde* (haz. Abdullah Uçman). İstanbul: Dergâh Yayınları, s.70-76.

- Bölükbaşı, R. T. (2018). İlham bir artiste ne getirir? *Sanat ve estetik yazıları* içinde (haz. Abdullah Uçman). İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 203-206.
- Claudon, F. (2006). *Romantizm sanat ansiklopedisi*. (çev. Özdemir İnce-İlhan Usmanbaş). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çetişli, İ. (2003). *Batı edebiyatında edebî akımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çılgın, B. (2007). *Victor Hugo ve Namık Kemal'de romantizm; Cromwell ve Celâleddin Harzemşah'ın karşılaştırmalı incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çubukçu, İ. A. (1990). Şair Rıza Tevfik Bölükbaşı ve felsefesi. *AÜİFD*, 31(40), 138-146.
- Friedrich Schiller (2001). *Felsefe ve şiir*. (çev. Burhanettin Batman). İstanbul: Yaba Yayınları.
- Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1994). *Estetik I*. (çev. Taylan Altuğ, Hakkı Hünler). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Immanuel Kant (2006). *Yargı yetisinin eleştirisi*. (çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi
- Kantarcıoğlu, S. (2009). *Edebiyat akımları Platon'dan Derrida'ya*. İstanbul Paradigma Yayıncılık.
- Kaplan, M. (1997). *Şiir tahlilleri I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kula, O. B. (2010). *Hegel estetiği ve edebiyat kuramı I*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kula, O. B. (2011). *Hegel estetiği ve edebiyat kuramı II*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Madame de Stael (2006). Klasik şiir ve romantik şiir. *Romantizm antolojisi* içinde (haz. Erdoğan Alkan). İstanbul: Varlık Yayınları, s. 39-40.
- Moran, B. (2008). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Namık Kemal (2013). *Mektuplar Cilt II*. (haz. Fevziye Abdullah Tanel), Ankara: Türkiye Tarih Kurumu Yayınları.
- Ongun, S. C. (1972). *Estetik, sanat ve güzelliğin felsefesi*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Özgü, M. (1949). Alman romantizmde sanat anlayışı. *DTCF Dergisi*, (2)5, 735.
- Platon (1998). *Sokrates'in savunması*. (çev. Niyazi Berkes). İstanbul: Cumhuriyet Dünya Klasikleri.
- Platon (2011). *Ion*. (çev. Nihal Petek Boyacı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Soykan, Ö. N. (2006). *Kuram-eylem birliği olarak sanat*. İstanbul: MVT Yayıncılık.
- William Wordsworth (2009). *Prelüd*. (çev. Nazmi Agıl). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2014). *19uncu asır türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tarhan, A. H (1995). *Mektuplar I*. (haz. İnci Enginün). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Timuçin, A. (2005). *Estetik bakış*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Townsend, D. (2002). *Estetiğe giriş*. (çev. Sabri Büyükdüvenci). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Tunalı, İ. (2007). *Estetik*. İstanbul Remzi Kitabevi.
- Uçman, A. (2011). *Rıza Tevfik'in sanat ve düşünce dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Victor Hugo (2005). Cromwell'e önsöz. *Romantizm antoloji* içinde. haz. Erdoğan Alkan. İstanbul: Varlık Yayınları, s. 50-56.
- Wellek, R. (2002). Edebiyat tarihinde romantizm kavramı. (çev. Sıddık Yüksel). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (2), 273-320.

Adaylık Eğitimi Uygulama Sürecinin Aday Öğretmenlerin Görüşlerine Göre İncelenmesi

Doç. Dr. Salih Akyıldız¹
Doç. Dr. Taner Altun^{2*}
Şengül Kasım³

Geliş tarihi: 04.12.2019
Kabul tarihi: 01.01.2020

Atıf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 117-131
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 10%

Bu makalede yayın ve araştırma etliğine uyulmuştur.

¹ Trabzon Üniversitesi, Türkiye,
sakyildiz61@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-8569-7411
² Trabzon Üniversitesi, Türkiye,
taltun@trabzon.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-9946-7257
³ Trabzon Üniversitesi, Türkiye,
sengulkasim@hotmail.com
ORCID ID 0000-0003-0241-7531

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çeşitli okullarda göreve başlayan aday öğretmenlerin adaylık eğitimi süreci ile ilgili görüşlerini incelemektir. Çalışma nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüş olup durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2015-2016 eğitim öğretim yılında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılan “Aday Öğretmenlerin Yetiştirilme Süreci” uygulamasına Trabzon il merkezinde katılan 100’ü kadın, 21’i erkek olmak üzere toplam 121 aday öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada veriler yarı-yapılandırılmış ve açık uçlu sorulardan oluşan yazılı görüş alma anketi ile toplanmıştır. Bu ham veriler daha sonra içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre aday öğretmen yetiştirme sürecinde okul yöneticileri ve danışman öğretmenlerin aday öğretmenlere yardımcı olma açısından yeterince bilgilendirilmediği, bu nedenle bazı sorunlar yaşandığı tespit edilmiştir. Katılımcılar danışman öğretmenlerini mesleki olarak donanımlı bulmalarına karşın sınıfa aday öğretmenlerle birlikte girmelerinin öğrenci gözünde aday öğretmenlerin imajını düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonunda aday öğretmen yetiştirme sürecinin kalitesinin artırılmasına yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: aday öğretmen, adaylık eğitimi, öğretmen yetiştirme.

Evaluation of Teacher Candidacy Training Process Based on Candidate Teachers' Views

Assoc. Prof. Dr. Salih Akyıldız¹
Assoc. Prof. Dr. Taner Altun^{2*}
Şengül Kasım³

First received: 04.12.2019

Accepted: 01.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6

Pages: 117-131

Year: 2020

Session: Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 10%

¹ Trabzon University, Turkey,

sakyildiz61@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-8569-7411

^{2*} Trabzon University, Turkey,

taltun@trabzon.edu.tr

ORCID ID 0000-0001-9946-7257

³ Trabzon University, Turkey,

sengulkasim@hotmail.com

ORCID ID 0000-0003-0241-7531

* Corresponding Author

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the views of candidate teachers who started to work in various schools belong to Ministry of National Education about new teacher candidacy training practice. The study was conducted within the qualitative research approach and case study method was utilized. Study group consists of 100 female and 21 male total 121 candidate teachers who joined to "Candidate Teacher Training Process" which was initiated by the Ministry of National Education in 2015-2016 academic year in Trabzon city. The data of the study were collected through a questionnaire consisting of semi-structured and open-ended questions. Obtained raw data was analysed by employing content analysis. According to findings despite school managers and mentor teachers were eager to help candidate teachers due to lack of information some problems were aroused during candidate teacher training process. Participants of the study found mentor teachers adequately equipped however, it was determined that mentor teachers' presence in the class with candidate teachers was an image breaker for candidates in terms of students' perspectives. At the end of the study some suggestions were made in order to improve the quality of candidate teacher training process.

Anahtar Kelimeler: teacher candidates, candidacy training, teacher education

GİRİŞ

Eğitim sisteminin temel bileşenlerinden biri hiç kuşkusuz öğretmendir. Çağın gerektirdiği bilgi ve donanımına sahip, eleştirel düşünebilen, soran ve sorgulayan, öğrenmeyi öğrenmiş, kendisi ve çevresi ile barışık ve toplumun ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip bireylerin yetiştirilmesi öğretmenlere bağlıdır. Öğretmen, eğitim sisteminin diğer bileşenlerinin işe koşulmasından ve öğretim hizmetinin niteliğinden sorumludur. Bu nedenle öğretmen yetiştirme süreci, nitelikli öğretmen yetiştirme açısından son derece önemli bir süreçtir. Bu süreç, hizmet öncesi eğitim, adaylık dönemi eğitimleri ve hizmet içi eğitimleri kapsamaktadır.

Mesleğe yeni başlayan bir öğretmen, her ne kadar nitelikli bir hizmet öncesi eğitim almış olsa da, uygulamadaki farklılıklar, meslekteki ilk deneyim heyecanı, mesleğe uyum sorunları gibi etkenlerden dolayı, mesleğin ilk yıllarında kapsamlı bir rehberliğe ihtiyaç duymaktadır (Yalçınkaya, 2002). Zira, Başar ve Doğan (2015)'a göre: “*Mesleğin ilk yılında sorun yaşayan aday öğretmenler, mesleki inançlarını ve motivasyonlarını kaybederek gerekli verimi sağlayamamakta ve karşılaştıkları sorunları nasıl çözeceklerini bilememektedir.*” (s.376).

Öğretmenlerin adaylık dönemi, “öğretmen adayının mesleğe hazırlanmasında pratik değeri olan ve adayın uygulama ile en yoğun şekilde bulunduğu bir süreç” (Ekinci, 2010: 64) olarak görülmektedir. Her meslekte olduğu gibi öğretmen adaylarının da öğrencilikten öğretmenlik mesleğine geçişlerinde ilk yıl güçlükler yaşanır. Öğretmenlerin hizmet öncesinde aldıkları öğretmenlik eğitimi, bu yeni koşullara uyum sağlama ve karşılaştıkları güçlükleri aşmada gerekli bilgi ve beceriyi kendilerine sağlayamaz. Bu nedenle, meslekte ilk yıl “başarma veya kırılma zamanı” olarak görülmektedir (Kozikoğlu, 2016). Nitekim bu konuda yapılan araştırmalar, üniversiteden yeni mezun olmuş öğretmen adaylarının okul çevresi ve ortamına ve ilk görevine alışma konusunda güçlükler yaşadıklarını göstermektedir (Korkmaz, 1999; Yalçınkaya, 2002; Korkmaz ve Akbaşlı, 2004; Erdemir, 2007; Öztürk, 2008; Duran, Sezgin ve Çoban, 2011; Gömleksiz, Kan, Biçer ve Yetkiner, 2010; Sarı ve Altun, 2015; Başar ve Doğan, 2015; Kozikoğlu, 2016).

Calderhead (1997), öğretmenler için memuriyete başlamayı yalnızca bir okula geçme olayı olarak değil, aynı zamanda öğretmenlik mesleğinin belli değerlerini benimseme olarak görmektedir (Aktaran: Çelik, 1998). Bu amaçla, kurumlarda yeni gelenlere yetiştirme programları uygulanmaktadır. Bu program kapsamında, deneyimli danışman (koç, mentor, rehber), yeni gelene iş ile ilgili bilgiler vermekte ve işyeri ile ilgili norm ve değerler kazandırılmakta ve kişi kuruma uyumlu hale getirilmeye çalışılmaktadır (Memduhoğlu, 2008).

Türkiye’de aday memurların yetiştirilmesine ilişkin ilk kapsamlı uygulama 1995 ve 2015 yılları arasında yapılmıştır. Yapılan araştırmalar, bu adaylık eğitimi programının öğretmenlerin gereksinimlerini karşılama, amaç ve içerik bakımından yetersiz olduğunu göstermiştir (Özonay, 2004; Çimen, 2010; Yıldırım, 2010; Ayvaz Düzyol, 2012). Daha sonra yapılan değişikliklerle, 2015-2016 öğretim yılından itibaren aday öğretmenlerin yetiştirilmesinde farklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bakanlığın 2 Mart 2016 tarihinde yayımladığı yönerge ile aday öğretmenlere adaylıklarının ilk ayında, görevlendirildikleri okullarda okul müdürü ve danışman öğretmenin sorumluluğunda, işe başlama eğitimi almalarına karar verilmiştir. Bu eğitim, sınıf ve okul içi, okul dışı faaliyetler ile hizmet-içi eğitim seminerlerinden oluşmaktadır (MEB, 2016b). Aday öğretmenler yetiştirme sürecinde, 384 saat sınıf içi ve okul içi, 90 saat okul dışı faaliyetleri, 180 saat hizmet-içi eğitim faaliyetleri olmak üzere toplam: 654 saat eğitim verilmesi planlanmaktadır (MEB, 2016a).

Aday öğretmen yetiştirme süreci, kapsamı bakanlıkça tespit edilen bir program dahilinde aday öğretmenlerin Milli Eğitim Müdürlüklerince görevlendirildikleri okul veya kurumlarda, o kurumun veya okulun idarecileri ve danışman öğretmenlerinin rehberliğinde uygulanmaktadır. Yetiştirme süreci sonunda aday öğretmenlerin performansları değerlendirilmektedir (MEB, 2016a). Aday öğretmenler, Bakanlık tarafından yapılacak yazılı ve sözlü sınava girebilme şartı olarak en az bir yıl fiilen çalışmak ve performans değerlendirmesine göre başarılı olmak zorundadırlar (MEB, 2015).

Aday öğretmenin yetişme sürecinde, il ve ilçe milli eğitim müdürleri, maarif müfettişi, eğitim kurumu müdürü ve danışman öğretmenlerin çeşitli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır (MEB, 2015; 2016b).

Okul veya kurum müdürünün, öncelikle danışman öğretmen görevlendirerek aday öğretmenlerin çalışma programını birlikte planlama, çalışma programında yapılması planlanan etkinliklerin sağlıklı yürütülmesi için gereken önlemleri alma, aday öğretmeni bu süreçte, çeşitli mesleki değerlendirme kriterleri açısından gözleme ve bütün bu süreçlerde kendisine rehberlik etme gibi çeşitli görevleri mevcuttur. Aynı şekilde danışman öğretmen aday öğretmeni bu kurumdaki etkinliklerinde yine mesleki kriterler açısından gözlemler, rehberlik sağlar ve değerlendirir (MEB, 2015). Bunun yanında, okul müdürü veya idareciler ile birlikte aday öğretmenlerin çalışma programını planlama, planlanma etkinliklerin yararlı olması için adaylara yardımcı olma ve destek sağlama ve buna yönelik çeşitli önlemler alma, aday öğretmenlerin programın hedeflerine uygun yetişmelerini izleme, onları değerlendirme ve onlara rehberlik yapma ve aday öğretmenlere mesleki bilgi, beceri, tutum ve davranışlarıyla örnek olma ve tecrübelerini gibi farklı görevleri de bulunmaktadır (MEB, 2016b).

Adaylık eğitimi ile öğretmenliğe yeni başlayan öğretmen adayının hem çalışacağı kuruma hem de mesleğine uyumunun sağlanması, karşılaştığı güçlüklerle baş edebilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma ile mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin, adaylık eğitimi süreci ile ilgili tespit edilen görüş ve önerilerinin, adaylık eğitim süreci daha etkin ve verimli şekilde nasıl düzenlenebilir sorusuna cevap bulmada kolaylık sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, adaylık eğitim sürecinin iyileştirilmesi ve etkin bir şekilde yürütülmesi, öğretmenlerin mesleki ve kurumsal bağlılıklarını artıracakları söylenebilir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, Millî Eğitim Bakanlığı'nda göreve yeni atanan aday öğretmenlerin adaylık eğitimi sürecine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

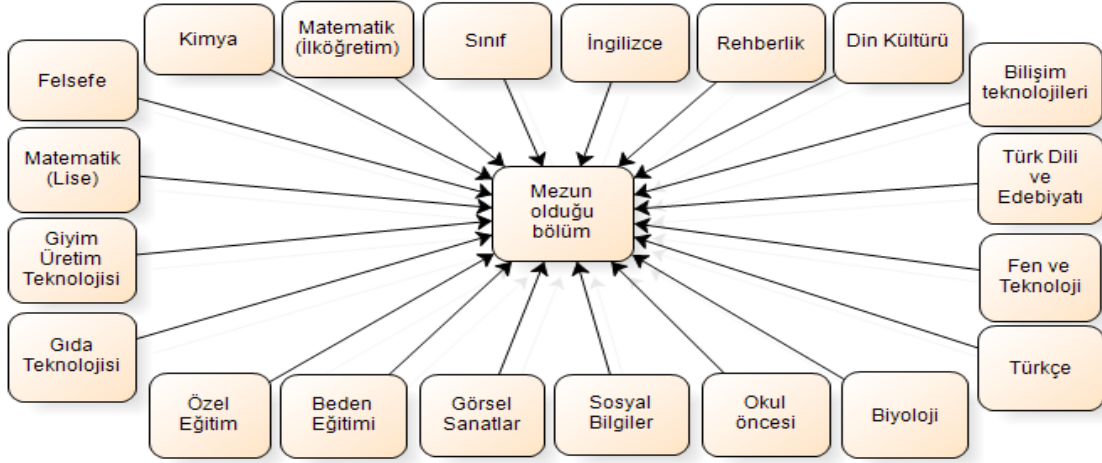
1. Aday öğretmenlerin adaylık eğitimi sürecine yönelik bakış açıları nelerdir?
2. Adaylık eğitimi sürecinde okul ve sınıf içinde karşılaşılan genel problemler nelerdir?
3. Adaylık eğitimi sürecinde verilen hizmet-iç eğitim faaliyetlerine yönelik aday öğretmenlerin düşünceleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımı içerisinde tasarlanmış olup çalışmada nitel araştırma desenlerinden özel durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Özel durum yönteminde genel olarak güncel olgu, olay, durum, birey ve gruplar daha derinlemesine incelenmeye çalışılır (Ekiz, 2009). Nitel araştırma yaklaşımı, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırma, Millî Eğitim Bakanlığı'nın uygulamaya koyduğu adaylık eğitimi kapsamında Trabzon ilindeki okullarda adaylık eğitimini tamamlayan aday sınıf öğretmenlerinin adaylık eğitim süreci ile ilgili görüş ve değerlendirmelerini, aday öğretmenlerin deneyimlerine dayalı olarak onların sürece yönelik görüş ve düşüncelerini daha derinlemesine incelemeyi amaçladığı için çalışma nitel yaklaşım çerçevesinde yürütülmüştür.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada çalışma grubu, nitel araştırma kapsamındaki örnekleme yöntem çeşitlerinden olan homojen örnekleme yolu ile belirlenmiştir. Bu örnekleme yöntemiyle, bir olay olgu hakkında geniş ve zengin bilgilere erişilebileceği düşünülen durumlar daha detaylı ve derinlemesine incelenebilir (Büyükoztürk vd., 2012; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Tanımlanmış ve belirli özelliklere sahip kişilerin seçilerek araştırmaya dâhil edilmesi ise homojen örnekleme tekniği olarak ifade edilmektedir (Ekiz, 2009). Araştırmanın çalışma grubunu, 2015-2016 eğitim öğretim yılında, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılan Trabzon il merkezinde “Aday Öğretmenlerin Yetiştirilme Süreci” uygulamasına katılan 100 kadın, 21 erkek olmak üzere 121 aday öğretmen oluşturmaktadır.

Şekil 1. Aday öğretmenlerin mezun olduğu bölümlere ilişkin bilgiler

Şekil 1'e bakıldığında aday öğretmenlerden 18'i matematik (ilköğretim), 18'i sınıf, 11'i İngilizce, 10'u rehberlik, 9'u din kültürü, 7'si bilişim teknolojileri, 6'sı Türk dili ve edebiyatı, 5'i fen ve teknoloji, 4'ü Türkçe, 4'ü biyoloji, 3'ü okul öncesi, 2'si sosyal bilgiler, 2'si görsel sanatlar, 2'si beden eğitimi, 2'si özel eğitim, 1'i gıda ve teknolojisi, 1'i giyim ve üretim teknolojisi, 1'i matematik (lise), 1'i felsefe ve 1'i de kimya öğretmenliği alanlarından mezun olmuşlardır. Bunun dışında 7 aday öğretmen görüşme formunda diğer seçeneğini işaretlerken 6'sı ise branşını belirtmemiştir.

Veri Toplama Araçları

Trabzon il merkezindeki ilkokullarda adaylık eğitimini tamamlayan öğretmen adaylarına adaylık eğitimi sonunda adaylık süreci ile ilgili görüş ve değerlendirmelerini almak amacıyla yarı yapılandırılmış ve açık uçlu sorulardan oluşan bir anket uygulanmıştır. Ankette yer alan açık uçlu sorulardan bazıları şöyledir:

1. Uygulama okulunuza ilişkin görüşleriniz nelerdir?
2. Okullarda yaptığınız "Ders içi gözlem" uygulaması ilgili görüşleriniz nelerdir?
3. Danışman öğretmeninize ilişkin görüşleriniz nelerdir? (Rol modelliği, bilgisi, deneyimi, teknoloji kullanımı, sınıf yönetimi vb.)
4. Aday öğretmenlerin yetiştirilme süreci kapsamında düzenlenen hizmet içi eğitim faaliyetleri ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
5. Performans değerlendirme uygulaması ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
6. Genel olarak, "Aday Öğretmenlerin Yetiştirilme Süreci" ile ilgili başka görüş ve önerileriniz nelerdir?

Araştırmacılar tarafından geliştirilen bu formun hazırlanmasında konu alanı uzmanı ve dil uzmanlarından görüş alınmış, çalışma kapsamı dışındaki üç öğretmenle de pilot uygulama yapılarak anket sorularına nihai şekli verilmiştir.

Öğretmen adaylarının görüşlerini daha rahat ifade edebilmelerini sağlamak amacıyla anketlere isimlerini yazmamaları istenmiştir. Veri toplama formundaki sorular açık uçlu sorulardan oluşturulmuştur. Bu tip sorular katılımcıya esnek bir şekilde cevap verme olanağı sağladığı gibi kapalı uçlu sorulara göre katılımcıları daha çok motive eder (Balcı, 1997). Diğer yandan bu tip sorular hem araştırmacıya esneklik sağlar hem de konuyla ilgili önemli değişkenlerin göz ardı edilmemesine yardımcı olur (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Verilerin Analizi

Anketlerle yazılı olarak alınan veriler içerik analizi yöntemine tabi tutularak incelenmiştir. İçerik analizi yönteminde nitel verilerin oluşturduğu bir metindeki sözcükler çeşitli kriterlere göre kodlanarak çeşitli kategoriler ve temalar elde edilir (Büyüköztürk vd., 2012; Ekiz, 2009). Bu analiz tekniğinin amacı, elde edilen ham verilerden yola çıkarak bu verileri anlamlandıracak çeşitli kavramlara ulaşmak ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri açıklamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu çalışmada verilerin analizi NVIVO-9.2 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Anket formunda yer alan her bir soruyla ilgili elde edilen veriler için kodlamalar yapılmış, bunlardan tema ve alt temalara gidilmiş ve her temaya ilişkin elde edilen veriler analiz edilmiştir. NVIVO analizi sonucu edilen kavramsal kategoriler şemalar halinde şekillendirilmiş ve bu şemalar katılımcıların yazdıkları cevaplardan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir (Ekiz, 2009).

BULGULAR

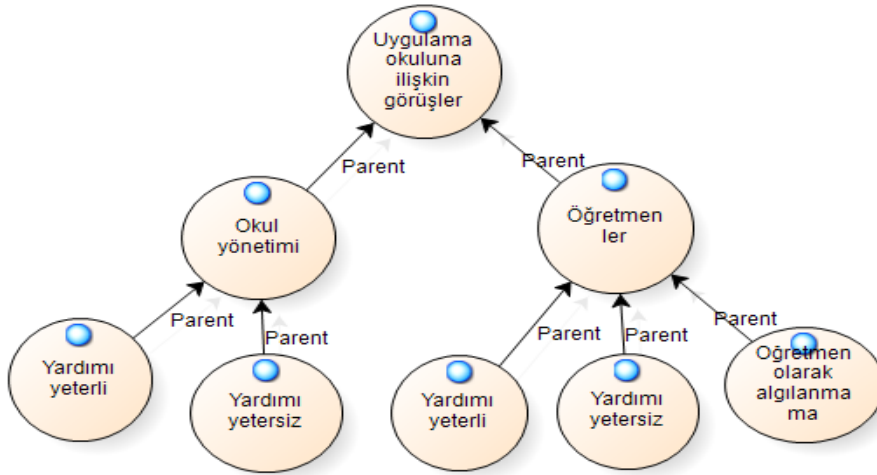
Millî Eğitim Bakanlığı tarafından “aday öğretmenlerin yetiştirilme süreci” uygulamasına yönelik aday öğretmenlerden elde edilen bulgular üç bölümde incelenmiştir. İlk bölümde aday öğretmenlerin okul ve sınıf içi faaliyetlerle ilgili görüşlerine, ikinci bölümde okul dışı faaliyetlerle ilgili görüşlerine ve son bölümde ise uygulama hakkında genel görüşlerine yer verilmiştir.

A. Okul ve Sınıf İçi Faaliyetler

Görüşme formunun ilk bölümünde aday öğretmenlerin okul ve sınıf içi faaliyetlere ilişkin görüşlerinin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla görüşme formunun birinci bölümünde yer alan üç soru aday öğretmenlere sorulmuştur.

Uygulama okulunun yönetimine ilişkin görüşler

Aday öğretmenlere ilk olarak uygulama yaptıkları okullara ilişkin görüşlerinin neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Aday öğretmenlerden konu ile ilgili elde edilen görüşler Model 2’ de sunulmuştur.

Şekil 2. Aday öğretmenlerin uygulama okullarına ilişkin görüşleri

Şekil 2 incelendiğinde aday öğretmenler uygulama okullarını okul yönetimi ve okulda görev yapan öğretmenler açısından değerlendirmişlerdir. Okul yönetimi ile ilgili değerlendirme yapan aday öğretmenlerden 47’si okul yönetimi yardımının süreç boyunca yeterli olduğunu vurgulamışlardır. Bu görüşü paylaşan aday öğretmenlerden AÖ100 şunu ifade etmiştir; “Okul yönetimi süreçten haberdar değildi. Karşılaştığım bir sorunu söylediğimde onların da bilmediği ortaya çıkıyordu. Ama hiçbir soruma cevapsız kalmadılar. Başka idarecileri ya da milli eğitimi arayarak her seferinde bana yardımcı oldular. Okulda diğer öğretmenlere davranıldığı gibi davrandılar.”

Aday öğretmenlerin 23'ü ise okul yönetimi yardımlarının yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. AÖ1 konuya yönelik “Okul yönetimi bilgilendirme, yardımcı olma ve sorumlulukları yerine getirme noktasında çok gerideydi. Aday öğretmenleri unutmuş, kendi işleriyle meşguldüler. Umarım bundan sonra daha iyi olur.” Şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

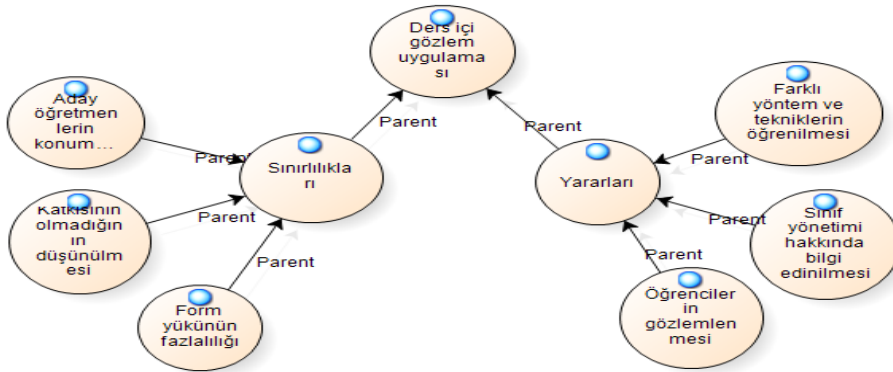
Uygulama okullarında görev yapan öğretmenlere yönelik değerlendirme yapan aday öğretmenlerden 78'i öğretmenlerin yardımını yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Bu görüşü paylaşan aday öğretmenlerden AÖ119 şunu ifade etmiştir:

“Bizlere son derece içten davranmışlardır. Gerek önceki yıllarda edindikleri gerekse aday öğretmenlik sürecinde bizlerin şahit olduğu tecrübelerini her yönüyle ‘kulağımıza küpe olması’ amacıyla bizlerle paylaşmışlardır. Danışman öğretmenimizin dışında farklı branşlarda gerçekleştirmek istediğimiz gözlemler için teklifte bulunduğumuz tüm öğretmenler son derece yardımsever davranmışlar ve derslerinde gözlem yapmamıza müsaade etmişlerdir.”

Aday öğretmenlerin 27'si öğretmenler tarafından öğretmen olarak algılanmadıklarını ve stajyer muamelesi gördüklerini ileri sürmüştür. AÖ102 konuya yönelik “Danışman öğretmenler bazı durumlarda bizi evrak yükü olarak gördü. Bu durumun sonucunda da bizi mesai arkadaşı gibi değil de stajyer gibi görüp muamele etti.” şeklinde görüşünü dile getirmiştir.

Ders içi gözlem uygulamalarının etkililiğine ilişkin görüşler

Aday öğretmenlere ikinci soru olarak uygulama yaptıkları okullarda “Ders içi gözlem” uygulamasına yönelik görüşlerinin neler olduğu sorulmuştur. Aday öğretmenlerden konu ile ilgili elde edilen görüşler Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Aday öğretmenlerin ders içi gözlem uygulamasına ilişkin görüşleri

Şekil 3 incelendiğinde aday öğretmenler ders içi gözlem uygulamasına ilişkin görüşlerini belirtirken uygulamanın sınırlılıklarına ve yararlarına değinmişlerdir. Uygulamanın sınırlılıklarına değinen öğretmenlerden 61'i danışman öğretmenin sınıfa kendileriyle beraber girmesi nedeniyle davranışlarında kısıtlanma hissettiklerini, kendilerinin öğrenci gözünde öğretmen olarak algılanmalarında problem yaşadıklarını bu nedenle sınıfa hâkimiyet kurmada zorlandıklarını vurgulamışlardır. Bu görüşü paylaşan aday öğretmenlerden AÖ48 şunu ifade etmiştir; “Sınıfta danışma olması bizimle öğrenciler arasındaki iletişimde öğrencilerin öncelikle danışmanı benimsemeleri açısından hâkimiyetimize sınır getirdi.”

Aday öğretmenlerden 15'i süreç boyunca kendilerinden doldurulması istenilen formların fazla olmasından yakınmışlardır. AÖ8 konuya yönelik “Açıkçası ders esnasında form yazmaktan ders gözlemine çoğu zaman kaçırdığım oldu. Formlar daha az ve etkili şekilde yerine getirilmelidir.” demiştir.

Aday öğretmenlerden 11'i ise ders içi gözlem uygulamasının herhangi bir katkısının olmadığını düşünmektedir. Böyle düşünen aday öğretmenlerden AÖ101 konuyla ilgili düşüncesini şöyle belirtmiştir; “Bence faydalı bir program değildi. Hatta bazı gelen hocalar okul müdürü olmasına rağmen

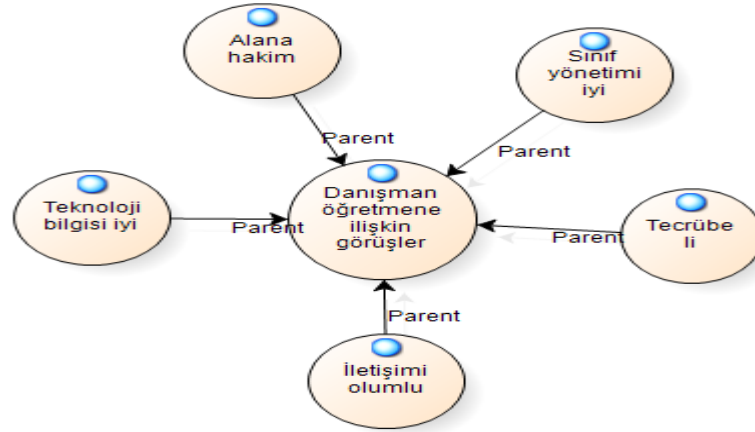
“EBA” programının saçma bir program olduğunu düşünüyorlar. Bize verdikleri programın tam olarak ne olduğunu bilincinde bile değiller. Kendi başarılarından ve ailelerinden bahsedip seminer yaptıklarını zannediyorlar.”

Ders içi gözlem uygulamasının yararlarından bahseden aday öğretmenlerden 60’ı uygulama sayesinde sınıf yönetimi hakkında bilgi edindiklerini belirtmişlerdir. AÖ10 şunu ifade etmiştir;

“Gerektiğinde yapmam gerektiğinden yapmamam gereken davranışları görmem açısından faydalı olduğunu düşünüyorum.” Aday öğretmenlerden 28’i öğrenci davranışlarını gözleme fırsatı yakaladıklarını ifade etmişlerdir. AÖ106 konuya yönelik “Öğrenci davranışların izleme fırsatımız olmuştur” demiştir. 28’i ise sınıf içerisinde gözlem yaparak farklı yöntem ve teknikler hakkında bilgi sahibi olduklarını vurgulamışlardır. Bu görüşü paylaşan aday öğretmenlerden AÖ30 şunu ifade etmiştir; “Danışman hocamızın ders sunumlarında uyguladığı yeni yöntem/ teknik vb. uygulamaları görme fırsatı bulmamız güzeldi.” şeklinde belirtmiştir.

Danışman öğretmenin niteliği

Aday öğretmenlere üçüncü soru olarak danışman öğretmenleri ile ilgili izlenimlerinin neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Aday öğretmenlerden konu ile ilgili elde edilen bulgular Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4. Aday öğretmenlerin danışman öğretmenlere yönelik izlenimleri

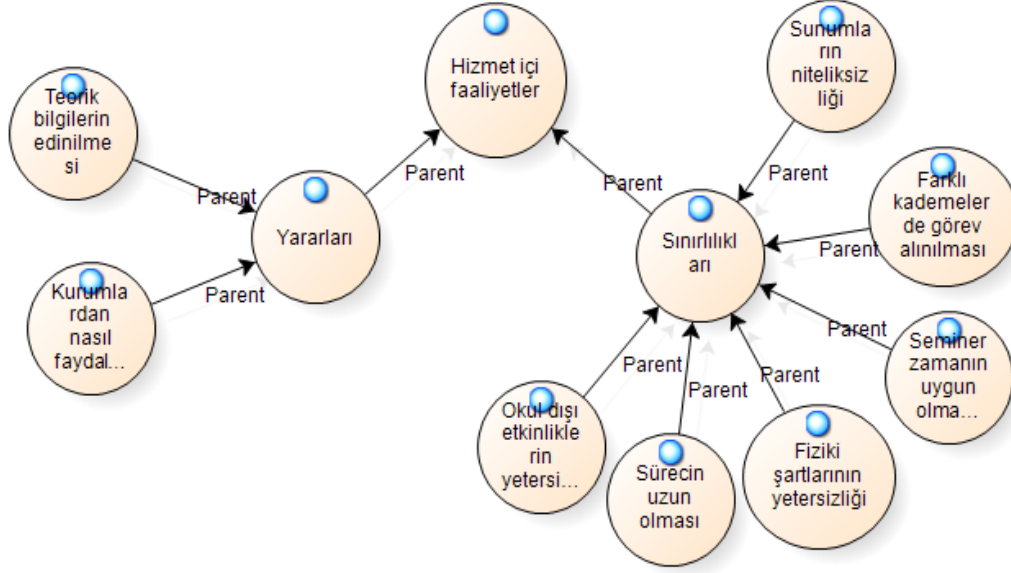
Şekil 4’e bakıldığında aday öğretmenlerden 68’i danışman öğretmenlerinin alana hâkim olduğunu, 58’i mesleki bakımdan tecrübeli bulduklarını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan 53’ü danışman öğretmenin iletişim şeklini olumlu bulurken, 43’ü sınıf yönetimini iyi sağladığını, 30’u ise teknolojiyi iyi kullandığını belirtmişlerdir. Bu görüşü paylaşan aday öğretmenlerden AÖ13 konuya ilişkin şu sözleri ifade ederken; “Danışman öğretmenim bu süreçte bana gerçekten yardımcı oldu. Bilgisi, deneyimi, mesleki ve kişisel yaşantısıyla rol model oldu diyebilirim. Sınıf yönetimi, öğrencilerle iletişimi gayet iyiydi.” AÖ18 ise düşüncelerini; “Danışman öğretmenim alanında çok iyi olan öğretmenlerden bir tanesiydi. Sınıf yönetimi, bilgisi, dersi işleyişi, farklı kaynaklar ve teknoloji kullanımı çok iyiydi. Bir konuyu her şekilde bol örneklerle vermeye çalışır mutlaka çalışma kâğıtları hazırlar. EBA’yı etkin şekilde kullanıyordu. Toplantı tutanakları, dosya düzeni de iyiydi. Düzenli bir şekilde faydalanabilmeme yardımcı oldu. Belirli gün ve haftalara göre etkinlikler planlar ve sık sık geziler yapmaya çalışırdı. Ben adaylık sürecinde etkili bir kazanım sağladığını düşünüyorum. Danışman öğretmenimden çok memnundum. Öğretmenim birçok deneyimini benimle paylaştı ve ön hazırlıklar yapmama vesile oldu.” şeklinde ifade etmiştir.

B. Okul Dışı Hizmet-İçi Faaliyetler

Görüşme formunun ikinci bölümünde uygulama kapsamında aday öğretmenlerin okul dışı hizmet-içi faaliyetlerle ilgili görüşlerinin neler olduğu öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla görüşme formunun ikinci bölümünde bu alt amaca yönelik bir soru yöneltilmiştir.

Hizmet-içi eğitim etkinliklerine ilişkin görüşler

Aday öğretmenlerden yetiştirilme süreci kapsamında düzenlenen hizmet içi eğitim faaliyetleri ile ilgili görüşlerini söylemeleri istenmiştir. Aday öğretmenlerden elde edilen veriler Şekil 5’te sunulmuştur.

Şekil 5. Aday öğretmenlerin hizmet içi eğitim faaliyetlerine ilişkin düşünceleri

Şekil 5’ incelendiğinde aday öğretmenlerin kendilerine sunulan hizmet içi eğitim etkinliklerine ilişkin görüşlerini belirtirken eğitimin yararlarına ve sınırlılıklarına dikkat çektikleri görülmektedir. Hizmet içi eğitim faaliyetlerinin yararlı olduğunu söyleyen aday öğretmenlerden 40’ı teorik bilgiler elde ettiklerini, 29’u kurumlardan nasıl şekilde faydalanacaklarını öğrendiklerini dile getirmişlerdir. Teorik bilgiler elde etmede yarar sağladıklarını belirten aday öğretmenlerden AÖ1 “*Daha önce bilmediğim bilgiler edindim. Öğretmenlik üzerine daha çok teorik bilgiler oldu.*” şeklinde ifade ederken kurumlardan nasıl faydalanacağı hakkında bilgi edindiklerini belirten aday öğretmenlerden AÖ11 ise “*Okul dışı faaliyette bulunduğum ilçedeki birçok kurumu, yöneticileri, kurumların iş ve işlemleri hakkında birçok şey öğrenmiş oldum.*” cevabını vermiştir.

Hizmet içi eğitim faaliyetlerinin sınırlılıklarından bahseden aday öğretmenlerden 36’sı süreci uzun bulduklarını vurgulamışlardır. Bu görüşü paylaşan aday öğretmenlerden AÖ107 düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir; “*Sürecin daha kısa tutulması kanaatindeyim. Sürecin ikinci ayından itibaren kendime güvenimin tamamen yerine geldiğini ve genel olarak sonuna kadar bu şekilde devam ettiğimden dolayı tek başıma derse giremememin gereksiz olduğunu düşünüyorum.*” 34’ü eğitim aldıkları okullarda fiziki şartların yetersiz olduğunu söylemişlerdir. AÖ83 konuya ilişkin şu sözleri ifade etmiştir; “*Ortamdan kaynaklı sorunlar vardı. Salonun klimasız oluşu, salonun ışıktandırma sisteminden kaynaklı bir boşluk vs. Seminerlerde sürekli önde oturmaya çalıştım*”. Aday öğretmenlerden 28’i yapılan sunumları niteliksiz bulduklarını vurgulamışlardır. AÖ6 konuya yönelik “*Bazı sunumların verimliliği oldukça düşüktü*” demiştir. Aday öğretmenlerin 27’si seminer zamanını uygun bulmadıklarını belirtmişlerdir. Bu görüşü paylaşan aday öğretmenlerden AÖ15 şunu ifade etmiştir; “*Tatile ihtiyacımız olduğu bu dönemde bu semineri aldığımız için yeterince verimli olmadı. Mevsimin yaz olması, bir kısmının ramazana denk gelmesi, uzaktan gidip geliş yapmamız nedenleriyle yorucu bir süreç geçirdik.*” Aday öğretmenlerin 16’sı ise okul dışı etkinliklerine fazla yer verilmediğini ileri sürmüşlerdir. AÖ46 konuya yönelik “*Okul dışı faaliyetler tam anlamıyla gerçekleştirilmediği için pek yararlı bulamadım.*” demiştir.

Son olarak aday öğretmenlerin 11’i ise farklı kademelerde görev aldıkları halde hizmet içi eğitim faaliyetlerinde farklı kademede bulunan öğrencilerle bir araya geldiklerini bu nedenle sürecin kendileri için pek faydalı olmadığını ifade etmişlerdir. AÖ23 konuya ilişkin “*Branşımın dolayısıyla ders içi gözlem*

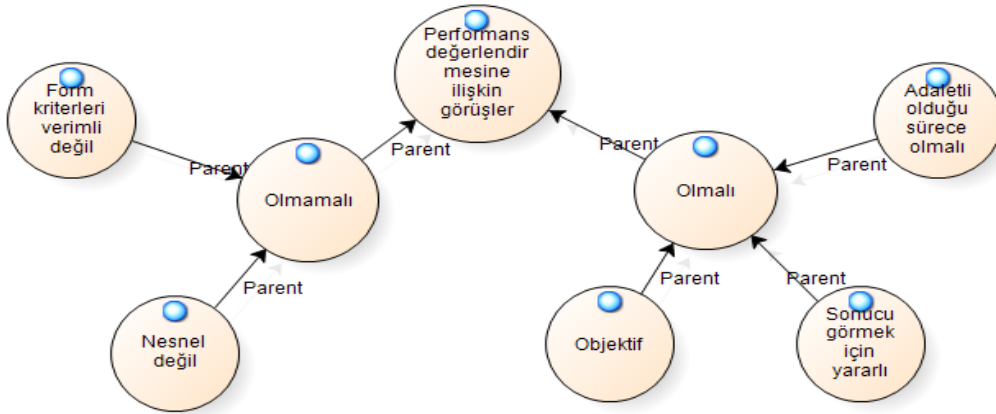
yapmam çok sınırlı oldu. Ayrıca atandığım asıl okul lise olmasına rağmen ilkokulda gözlem yaptım.” Şeklinde görüş bildirmiştir.

C. Uygulama Hakkında Genel Görüşler

Görüşme formunun üçüncü bölümünde aday öğretmenlerin uygulama hakkında genel görüşlerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla görüşme formunun üçüncü bölümünde yer alan iki soru aday öğretmenlere yöneltilmiştir.

Performans değerlendirme uygulamasına yönelik görüşler

Aday öğretmenlere performans değerlendirme uygulaması ile ilgili görüşlerinin neler olduğu sorulmuştur. Aday öğretmenlerden elde edilen veriler Şekil 6’da sunulmuştur.

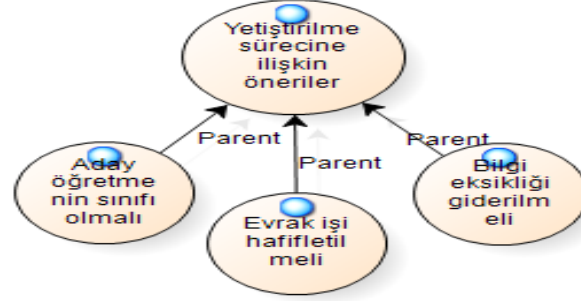
Şekil 6. Aday öğretmenlerin performans değerlendirme uygulaması ile ilgili görüşleri

Şekil 6’da görüldüğü gibi aday öğretmenlerin bir kısmı performans değerlendirme uygulamasının olması gerektiğini savunurken bir kısmı ise olmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Uygulamanın olması gerektiğini düşünen aday öğretmenlerden 33’ü değerlendirmenin objektif bir şekilde yapıldığına inandıklarını dile getirmişlerdir. AÖ92 konuya yönelik “Görev yaptığım okulda ilk 6 haftası sınıf içi görülen 7. ve 16. haftalar arası ders içi uygulamalarda bulunduğum sürece branşımın gerekliliklerini yerine getirmeye çalıştım. Gerek danışman öğretmenimin gerek okul müdürümün süreç içerisindeki hakkım oldukları değerlendirmeyi verdiklerine hiç şüphem yok.” söylemiştir. Aday öğretmenlerin 18’i sonucu görmek açısından uygulamayı yararlı bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu görüşü paylaşan aday öğretmenlerden AÖ110 şunu ifade etmiştir; “Geri bildirim açısından fayda sağladı. Eksiklerimizi görmemizi sağladı.” 9’u ise uygulamanın adaletli olduğu sürece olması gerektiğinin altını çizmiştir. AÖ6 ise konuya “Güvenilir kişilerce yapıldığında gayet verimli olacağına inanıyorum.” cevabını vermiştir.

Aday öğretmenlerin 27’si uygulamayı nesnel bulmadıklarını ve onlara verilen formlarda yer alan kriterlerin uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir. Uygulamayı nesnel bulmayan aday öğretmenlerden AÖ107 şunu belirtmiştir; “Kriterli bir formun doldurulması objektifliği sağlamayı çalışsa da çoğu danışmanın hakkıyla doldurmadığını düşünüyorum. Okulumda sadece sabah gelip akşam giden adayların projeden projeye koşturan adaylardan daha fazla puan aldığını öğrendim. O adaylardan düşük puan almak gerçekten verdiğim emeklerin karşılığını alamadığı düşünmeme sebep oldu”. Form kriterlerinin verimli olmadığını söyleyen AÖ5 ise konuya ilişkin; “Performans değerlendirmelerinde çok gerçekçi davranılmadığı kanaatindeyim. Çünkü değerlendirmede kullanılan belli başlı bazı kriterleri uygulayabilmemiz için uygun ortam ve zemin bulamamaktaydık. Bu gibi durumlarda bazı öğretmenlerimiz bunlara tam verirken bazıları ise bunlardan puan kırdı. Böylece aynı çalışmalarını yapan iki aday öğretmen arasında fark oluştu ve bu moral bozukluğuna da yol açtı. Bu konuda değerlendirme kriterlerini biraz daha farklılaştırarak değerlendirmeye farklı ölçütleri katmak daha doğru olabilir diye düşünüyorum.” Şeklinde görüş bildirmiştir.

Aday öğretmenlerin sürece yönelik önerileri

Aday öğretmenlere “Aday Öğretmenlerin Yetiştirilme Süreci” ile ilgili başka görüş ve önerilerin olup olmadığı sorulmuştur. Aday öğretmenlerden elde edilen bulgular Şekil 7’de sunulmuştur.

Şekil 7. Aday öğretmenlerin sürece yönelik görüş ve önerileri

Şekil 7’ye bakıldığında aday öğretmenlerin 30’u süreç boyunca doldurulan formların çok fazla olduğunu bu durumun kendilerini geliştirecek çalışma yapmalarını engellediğini vurgulamışlardır. Bu görüşü paylaşan aday öğretmenlerden AÖ106 şunu ifade etmiştir; *Süreç boyunca doldurduğumuz formlar da bizim kendimizi geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmamızın önüne geçmiştir. Temmuz ayında aldığımız seminerlerin bile rapor edilmesini istenmesi bizleri fazlasıyla yormuştur.*

Aday öğretmenlerin 28’i yetkili kişilerdeki bilgi eksikliğinin giderilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. AÖ81 konuya yönelik *“Öğretmen iyi niyetli ve anlayışlıydı. Ancak süreç hakkında bilgilendirmedi. Yanına gittiğimde şaşırmıştı. Danışman öğretmenim olduğunu benden öğrendi. Neler yapılacak ya da neler yapılmayacak onu bu konuda yapılan seminere bile çağırılmamışlar. Yarım yamalak bilgilerle işe başladık.”* demiştir.

Araştırmaya katılan aday öğretmenlerin 10’u ise aday öğretmenlerin kendine ait bir sınıfı olması gerektiğini ifade etmiştir; AÖ25 bu konuya yönelik görüşünü *“Bu süreci kendi okulumuzda müdür ya da müdür yardımcısı rehberliğinde hâkimi kendi olduğumuz sınıflarda geçirebiliriz. Okul dışı faaliyetler daha geliştirilmeli, dar bir zaman dilimine sıkıştırılmamalı. Saatlerde esneklik sağlanmalı.”* şeklinde ifade etmiştir.

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Milli Eğitim Bakanlığı, mesleğe yeni başlayan aday öğretmenlerin mesleki uyumlarını sağlamak amacıyla “Aday Öğretmen Yetiştirme Eğitimi” adıyla yeni bir uygulama başlatılmıştır. Bu çalışmada, (1) okul ve sınıf içi faaliyetler, (2) okul dışı faaliyetler ve (3) uygulama boyutlarından oluşan aday öğretmenlerin yetiştirilme süreci hakkında aday öğretmenlerin görüşleri incelenmiştir.

Aday öğretmenlerin, **okul ve sınıf içi faaliyetler** kapsamında, “uygulama okulu”, “ders içi gözlem uygulaması” ve “danışman öğretmen” e ilişkin görüşleri araştırılmıştır.

Araştırmada aday öğretmenlerin okul yönetiminden genel olarak destek aldıkları ancak okul yönetimlerinin ve okullardaki öğretmenlerin “aday öğretmenlerin yetiştirilme süreci” uygulamasına yönelik bilgi düzeylerinin sınırlı olmasından dolayı aday öğretmenlere sağlanan desteğin yetersiz düzeyde kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Okul yönetimi ile ilgili görüş belirten aday öğretmenlerin büyük çoğunluğu, okul yönetiminin süreç boyunca yeterli olduğunu belirtirken, bir kısım aday öğretmenler ise okul yönetiminin yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. Okul yönetiminin yetersiz kaldığını belirten aday öğretmenler, okul yönetiminin kendilerine yeterince yardım ve destek sağlamadığını kendilerini yeterince bilgilendirmediklerini iddia etmişlerdir. Aday öğretmenlerin büyük çoğunluğu, okuldaki öğretmenlerin yardımlarını yeterli bulmuşlardır. Öğretmenlerin kendilerine çok içten davrandığını, tecrübelerini paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Aday öğretmenlerin az bir kısmı ise öğretmenlerin kendilerini öğretmen olarak görmediklerini, onlara stajyer muamelesi yaptıklarını ifade etmiştir. Aday öğretmenlerin çok az bir kısmı da öğretmenlerden yeteri derecede yardım alamadıklarına değinmiştir. Elde edilen bulgular

ışığında aday öğretmenlerin çoğunluğunun okul ve sınıf içi faaliyetlerinde okul yönetimleri ve öğretmenlerin kendilerine olan yardımlarını olumlu buldukları söylenebilir. Adayların olumsuz olarak nitelendirdikleri durumların da okul yönetimleri ve öğretmenlerin yeni adaylık eğitimi süreci hakkındaki bilgilerinin eksikliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. SETA, tarafından yapılan kapsamlı bir araştırmaya göre, öğretmenlerin yarıdan fazlası adaylık eğitimini mesleğe hazırlık ve mesleki gelişim bağlamında olumlu bulmuştur (İlyas, Coşkun ve Toklucu, 2017). Diğer benzer araştırmalarda aday öğretmenler, aday öğretmen yetiştirme sürecini olumlu bulduklarını belirtmişlerdir (Çakmak, Kaçar ve Arıkan, 2018; Gökku, 2016; Gül, Türkmen ve Aksel, 2017; Tunçbilek ve Tunay, 2017). Bu çalışmanın bulguları da bahsedilen araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Araştırmada, “ders içi gözlem” uygulamasına ilişkin olarak, uygulamanın yararlarından bahseden aday öğretmenlerin yarıya yakın bir kısmı öğrenci davranışlarını gözleme fırsatı bulduklarını, yine diğer yarıya yakın bir kısmı gözlem yaparak farklı yöntem ve teknikler hakkında bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Aday öğretmenlerin çok az bir kısmı da sınıf yönetimi hakkında bilgi edindiklerini ifade etmişlerdir. Ders içi gözlem uygulamasının sınırlılıklarına değinen aday öğretmenlerin büyük çoğunluğu ise danışman öğretmenin kendileriyle sınıfa girmelerini olumlu karşılamamış; kısıtlama hissettiklerini, öğrencilerin kendilerini öğretmen olarak görmedikleri için sınıf yönetiminde zorlandıklarını belirtmişlerdir. Aday öğretmenlerin az bir kısmı ders gözlem sırasında doldurmak zorunda oldukları formların fazla olmasından şikâyetçi olmuş, bu durumun gözlem yapmayı engellediğini belirtmişlerdir. Aday öğretmenlerin çok az bir kısmı da gözlem yapmanın kendilerine herhangi bir katkısı olmadığını ifade etmişlerdir. Aday öğretmenler ders içi gözlem faaliyetini; öğrenci davranışlarını gözleme, sınıf yönetimi ve farklı yöntem ve teknikler hakkında bilgi edinme açısından olumlu bulmuşlardır.

Çalışmada, aday öğretmenler “danışman öğretmen” ile ilgili olarak; danışman öğretmenlerin alana hakim olduğunu, mesleki bakımdan tecrübeli olduklarını, kendileriyle iyi iletişim kurduklarını, sınıf yönetimini iyi sağladıklarını ve teknolojiyi iyi kullandıklarını belirtmişlerdir. Aday öğretmenler, uygulamada danışman olarak seçilen öğretmenleri, kendileri için birçok alanda yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. Aday öğretmenlerin okullardaki danışman öğretmenlerini mesleki açıdan (alan bilgisi, sınıf yönetimi, iletişim becerileri vb....) donanımlı buldukları tespit edilmiştir. Bu bulgu Gül, Türkmen ve Aksel’in (2017) yapmış oldukları çalışmada elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

Bu çalışmada ayrıca aday öğretmenlerin, *okul dışı faaliyetler* kapsamında, “hizmet içi faaliyetler” ile ilgili görüşleri incelenmiştir. Araştırmada aday öğretmenlerin aday öğretmen eğitimi sürecinde kendilerine sağlanan hizmet içi eğitim faaliyetlerini teorik bilgiler edinilmesi (kurumlardan nasıl yararlanılacağı vb...) açısından yararlı, uygulama açısından ise eksik buldukları tespit edilmiştir. Aday öğretmenler, yetişme süreci boyunca düzenlenen hizmet içi faaliyetlerin olumlu ve olumsuz yönlerine dikkat çekmişlerdir. Hizmet içi faaliyetlerin yararlarına dikkat çeken öğretmen adayları teorik bilgi edindiklerini ve kurumlardan nasıl yararlanacaklarını öğrendiklerini belirtmişlerdir. Adayların büyük bir kısmı ise hizmet içi faaliyetlerin sınırlılıklarından bahsetmiştir. Adaylar, hizmet içi eğitim sürecinin uzunluğundan, seminer yerinin fiziki şartlarının yetersiz olduğundan, sunumların niteliksiz olduğundan, seminer zamanını uygun olmadığından, okul dışı etkinliklere fazla yer verilmediğinden şikâyet etmişlerdir. Aday öğretmenlerin ifadelerinden, adaylık eğitimi uygulama süreci kapsamında okul dışı faaliyetler olarak düzenlenen hizmet içi faaliyetleri çoğunlukla olumlu bulmadıkları anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Yılmaz (2017)’da yaptığı çalışmada, aday öğretmenlerin yetiştirilme sürecinde aldıkları hizmet içi eğitimin alanında uzman kişiler tarafından verilmediğini tespit etmiştir. Sarıkaya, Samancı ve Yılar (2017) yaptıkları çalışmada, aday ve danışman öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda yaz dönemi seminerlerinin gereksiz görüldüğü ve kaldırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın bulgularına benzer şekilde bir başka çalışmada ise aday öğretmenlerin yetiştirilme süreci kapsamında hizmet içi eğitim faaliyetlerinin yetersiz düzeyde kaldığı anlaşılmıştır (Gökku, 2016).

Araştırmanın son bölümünde aday öğretmenlerin genel olarak *uygulama hakkındaki genel görüşleri* kapsamında “performans değerlendirme uygulaması” ve “aday öğretmenlerin yetiştirilme süreci” hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre aday öğretmenlerin bir kısmı performans değerlendirme uygulamasının olması gerektiğini savunurken bir kısmı olmaması gerektiğini savunmaktadır. Uygulamanın olması gerektiğini savunan aday öğretmenler, uygulamanın objektif bir şekilde yapıldığını, sonucu görmek açısından yararlı olduğunu, adaletli olduğu sürece olması gerektiğini

ifade etmiştir. Bir kısım aday öğretmen ise uygulamayı çok objektif bulmadığını, kriterlerin uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir. Yeni aday öğretmen yetişme sürecinin geneliyle ilgili görüş belirten aday öğretmenler, doldurulan formların çok fazla olduğundan, uygulama sürecinde görevli kişilerdeki bilgi eksikliğinin giderilmesi gerektiğinden, kendilerine ait bir sınıfların olmasının daha uygun olacağından söz etmişlerdir. Aday öğretmenlerin, yetiştirilme süreci ile ilgili uygulamayı genel olarak olumlu buldukları, ancak doldurulan formların fazla olmasından ve ilgili kişilerin uygulama ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamalarından şikayet etmişlerdir. Bu bulgulara benzer şekilde Çakmak, Kaçar ve Arıkan (2018) tarafından yapılan çalışmada ise, aday öğretmenlerin fazla evrak ve form doldurmaktan şikayetçi oldukları tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Kılıç, Babayiğit ve Erkuş (2016), yapmış oldukları çalışmada evrak yükünün çok fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), tarafından yapılan kapsamlı bir araştırmaya göre, öğretmenlerin yarısından fazlası adaylık eğitimini mesleğe hazırlık ve mesleki gelişim bağlamında olumlu bulunmuş ancak doldurmak zorunda oldukları formların fazla olmasında şikayetçi olmuşlardır (İlyas, Coşkun ve Toklucu, 2017). Yapılan başka bir çalışmada, Topsakal ve Duysak (2017) hem danışman öğretmenlerin hem de aday öğretmenlerin adaylık süresinde doldurulan evrakların fazlalığından yakındıkları belirtmişlerdir. Gül, Türkmen ve Aksel (2017) tarafından yapılan çalışmada okul yöneticilerinin adaylık sürecine bakışımın genellikle olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genel anlamda bu çalışmada elde edilen bulgular bahsedilen çalışma bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen bu sonuçlardan yola çıkarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Aday öğretmenlerin eğitimi için belirlenen uygulama okullarında görev yapan okul yönetimi ve danışman öğretmenlere eğitim verilebilir.
- Aday öğretmenlere danışman dâhilinde kendilerine ait bir sınıf verilebilir ve aday öğretmenlerin bu sınıfa belli bir süreden sonra tek başlarına girmeleri sağlanabilir.
- Aday öğretmenlerin üzerindeki evrak yükü hafifletilebilir.
- Aday öğretmenlerin adaylık sürecini geçirdikleri okulun, atandıkları okul ve içinde buldukları kademenin şartlarına benzer şartlarda olması sağlanabilir.
- Bu konuda daha geniş çaplı örnekleme ulaşıp aday öğretmenlerin mesleğe yönelik tutumları ve aldıkları adaylık eğitimi süreçleri arasındaki ilişkiler nicel çalışmalarla incelenebilir.

Bilgilendirme/Acknowledgement: Bu çalışma 18-21 Ekim 2017 tarihleri arasında Alanya, Antalya'da düzenlenen 2. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi (INES2017)'de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ayvaz Düzyol, M. (2012). *The effectiveness of induction program for candidate teachers*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Balcı, A. (1997). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Bilgisayar Yayıncılık.
- Başar, M. ve Doğan, Z. G. (2015). Göreve yeni başlayan öğretmenlerin yaşadığı sosyal kültürel ve mesleki sorunlar. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(4), 375-398.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Çelik, V. (1998). Alan dışından gelen sınıf öğretmenlerinin örgütsel sosyalizasyonu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14(14), 191-208.
- Çakmak, Z., Kaçar, T., ve Arıkan, İ. (2018). Sosyal Bilgiler aday öğretmenlerinin aday öğretmen yetiştirme sürecine ilişkin görüşleri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 5(1), 58-82.

- Çimen, G. (2010). *İlköğretim aday öğretmenlerinin yetiştirilmesi sürecinin ilköğretim müfettişleri ve okul müdürlerince değerlendirilmesi: Kırıkkale ili örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Duran, E., Sezgin, F. ve Çoban, O. (2011). Aday sınıf öğretmenlerinin uyum ve sosyalleşme sürecinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi*, 31, 465-478.
- Ekinci, A. (2010). Aday öğretmenlerin iş başında yetiştirilmesinde okul müdürlerinin rolü. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 63-77
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdemir, N. (2007). Mesleğine yeni başlayan fen bilgisi öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar ve şikayetleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 135-149
- Gökulu, A. (2016). Aday öğretmenlerin Türkiye'deki aday öğretmenlik eğitim süreci ile ilgili görüşleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 111-123.
- Gömlüksiz, N., Kan, A. Ü., Biçer, S., ve Yetkiner, A. (2010). Mesleğe yeni başlayan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları zorluklarla öğretmen adaylarının yaşayabilecekleri zorluklara ilişkin algılarının karşılaştırılması. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5(3), 12-23.
- Gül, İ., Türkmen, F., ve Aksel, N. (2017). Aday öğretmen görüşlerine göre aday öğretmen yetiştirme sürecinin değerlendirilmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 365-388.
- İlyas, İ. E., Coşkun, İ. ve Toklucu, D. (2017). *Türkiye'de aday öğretmen yetiştirme modeli izleme ve değerlendirme*. SETA Raporu. Ankara: SETA Yayınları.
- Kılıç, D., Babayiğit, Ö., ve Erkuş, B. (2016). Aday öğretmenlerin adaylık eğitimine ilişkin görüşleri. *Ekev Akademi Dergisi*, 20(68), 81-91.
- Korkmaz, S. (1999) *Göreve yeni başlayan öğretmenlerin mesleğe uyum sorunları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Korkmaz, İ., ve Akbaşlı, S. (2004). Göreve yeni başlayan sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları güçlükler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 38(38), 266-277.
- Kozikoğlu, İ. (2016). *Öğretimin ilk yılı: mesleğin ilk yılındaki öğretmenlerin karşılaştıkları güçlükler, hizmet öncesi eğitim yeterlikleri ve mesleğe adanmışlıkları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, Van.
- MEB (2015). *Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği*. 17 Nisan 2015 tarih ve 29329 sayılı Resmi Gazete.
- MEB (2016a). *Aday öğretmen yetiştirme programı*. 11/07/2016 tarihinde <http://oygm.meb.gov.tr/www/aday-ogretmen-yetistirmesurecine-iliskinyonerge-ve-yetistirme-programi/icerik/328> adresinden erişildi.
- MEB (2016b). *Aday Öğretmen Yetiştirme Sürecine İlişkin Yönerge*. 02.03.2016 tarihli ve 2456947 sayılı Makam Oluru İle yürürlüğe girmiştir.
- Memduhoğlu, H., B. (2008). Örgütsel sosyalleşme ve Türk Eğitim Sisteminde örgütsel sosyalleşme süreci. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2),137-153.
- Özonay, İ.Z. (2004). *Öğretmenlerin adaylık eğitimi programının değerlendirmesi*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Öztürk, M. (2008). *Induction into teaching: Adaptation challenges of novice teachers*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sarı, M. H., ve Altun, Y. (2015). Göreve yeni başlayan sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 213-226.

- Sarikaya, İ., Samancı, O., ve Yılar, Ö. (2017). Aday öğretmen yetiştirme sürecinin aday ve danışman sınıf öğretmenlerinin görüşleri kapsamında değerlendirilmesi: Bir karma yöntem çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(3), 939-989.
- Topsakal, C. ve Duysak, A. (2017). Aday öğretmen yetiştirme sürecine ilişkin aday öğretmenler ve diğer paydaşların görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*, 7(3), 625-638.
- Tunçbilek, M. M., ve Tünay, T. (2017). MEB aday öğretmen yetiştirme süreci uygulamasının ilgili tarafların bakış açısıyla değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(61), 412-427.
- Yalçınkaya, M. (2002). Yeni öğretmen ve teftiş. *Milli Eğitim Dergisi*, 150, 153-154.
- Yıldırım, Z. Ş. (2010). *Evaluation of novice teacher training program: Şanlıurfa example*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2017). Aday öğretmen yetiştirme sürecinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(16), 135-156.

Gastronomi Temalı Festivaller Üzerine Yapılmış Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Dr.Öğretim Üyesi Aylin Aktaş Alan^{1*}
Dr.Öğretim Üyesi Özlem Şen²

Geliş tarihi: 04.11.2019
Kabul tarihi: 02.01.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 **Sayfa:** 132-144
Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 8%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Antalya AKEV Üniversitesi, Türkiye,
aylin.alan@akev.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-4652-7011

²Antalya AKEV Üniversitesi,Türkiye,
ozlem.sen@akev.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-6506-170X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmada, bibliyometrik analiz yardımıyla etkinlik turizmi çerçevesinde gastronomik etkinlik içerikli çalışmalara yönelik eğilim ve trendler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Web of Science Core Collection veri tabanında 6 farklı anahtar kelime ile 1975 yılından 2019 yılına kadar taramalar yapılmıştır. Taramalar sonucunda elde edilen 420 makalenin künye ve kaynakça bilgileri kullanılmıştır. Çalışmalar; yıllara göre yayın ve atıf sayıları, kavram ve konu yönelimleri, ülke işbirliklikleri ve ortak atıf ağları açısından incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, hem yayın hem de atıf sayıları bağlamında alana olan ilginin 2008 yılından sonra çarpıcı bir şekilde arttığı söylenebilir. ABD'nin ülke işbirlikliklerinde kilit rol oynadığı, en fazla atıf alan derginin Journal of Business Research, çalışmanın ise Lee, Yong-Ki ve diğerlerine ait olan "Festivalscapes and Patrons' Emotions, Satisfaction, and Loyalty" olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca gastronomik etkinlik temasının davranışsal niyet, motivasyon, turizm, festival ve deneyim konuları ile güçlü bağları olduğu tespit edilmiştir. Etkinlik alan tasarımı konusunun araştırılması gereken bir konu olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik turizm,gastronomi turizmi,bibliyometrik analiz.

Bibliometric Analysis of Studies on Gastronomic Themed Festivals

Assist. Prof. Dr. Aylin Aktaş Alan^{1*}
Assist. Prof. Dr. Özlem Şen²

First received: 04.11.2019
Accepted: 02.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 132-144
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 8%

¹ Antalya AKEV University, Turkey,
aylin.alan@akev.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-4652-7011

² Antalya AKEV University, Turkey,
ozlem.sen@akev.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-6506-170X

* Corresponding Author

ABSTRACT

In this study, with the help of bibliometric analysis, state of affairs and trends have been tried to be determined for gastronomic event studies within the framework of event tourism. For this purpose, from 1975 to 2019, 6 different keywords were searched in the Web of Science Core Collection database. Bibliographic information of 420 articles obtained as a result of scans were used. Studies have been examined in terms of publication and citation numbers, concept and subject orientations, country collaborations and common citation networks by years. According to the results of the analysis, it can be said that interest in the field has increased dramatically after 2008 in terms of both publication and citation numbers. It has been found that the US plays a key role in the country's cooperation and the most cited journal was Journal of Business Research and the study was found to be "Festivalscapes and Patrons' Emotions, Satisfaction, and Loyalty" by Lee, Yong-Ki et al. In addition, the theme of gastronomic activity has been strongly linked to behavioral intention, motivation, tourism, festival and experience. It was also found that placemaking is a subject to be researched.

Anahtar Kelimeler: Event Tourism, Gastronomic Festivals, Bibliyometrik Analysis

GİRİŞ

Etkinlik turizmi son yıllarda özel ilgi turizmi çeşitleri arasında turizm endüstrisinin önemli öğelerinden biri haline gelerek (Crompton ve McKay, 1997, s. 429) seyahat ve konaklama sektörüne önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca destinasyonlar ve toplumlar açısından bir takım sosyal, çevresel, ekonomik yararlar sağlayarak ülkeleri turizm hedeflerine ulaştırmada bir araçtır. Kentler açısından genellikle bir çekicilik unsuru olarak nitelendirilen etkinlikler, artık birçok yerleşim yerinde kimi zaman yerel, kimi zaman ulusal veya uluslararası düzeyde düzenlenir hale gelmiştir. Hatta bazı şehirler tek başına ait oldukları ülkeden daha fazla turist çekebilmektedir. Bu durum turizm ve tanıtımda şehirleri ön plana çıkarmayı ve markalaştırmayı zorunlu hale getirmektedir (Bilgili ve diğ., 2012, s. 118).

Dünyada farklı temalarda (müzik, kültür ve sanat, tarımsal ürünler vb) festivaller organize edilerek etkinlik turizmi geliştirilmeye çalışılmaktadır. Düzenlenen bu festivaller, yerel halk ve ziyaretçilerin yerel ürünlere olan ilgisini arttırmakta, turistlerin etkinliğin yapıldığı yerdeki kalış sürelerini uzatmakta, kültürler arası etkileşimi geliştirmekte ve yerel halkın yaşam kalitesini arttırmaktadır (Yolal ve diğerleri, 2009, s. 279).

Ulusal ve uluslararası düzeyde düzenlenen gastronomik içerikli festivaller bölge turizmine önemli katkılar (Cole vd., 2009; Gürsoy vd., 2004; Bilgili vd., 2012; Huang vd., 2015) sağlar hale geldikçe bu alanda yapılan bilimsel çalışmalara olan ilgi de artmıştır. Gastronomi temalı festivallere ilişkin bilimsel yayın ve yayıncıların artış göstermesi, bu alanda oluşan bilgi kaynaklarının irdelenmesini ve özetlenmesini gerekli kılmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada, belirli bir alandaki literatürün nicel olarak ortaya çıkarılması ve eğilimlerin hangi yönde olduğunun tespit edilmesini sağlayan bibliyometrik analiz yönteminden yararlanılmıştır. Kullanılan bu yöntemle, etkinlik turizmi ve gastronomi turizmi özelinde gastronomi temalı festivaller konusunda yapılan çalışmaların bibliyometrik özelliklerinin belirlenerek mevcut durumun ortaya konulması, eğilimlerin belirlenmesi ve yeni yapılacak çalışmalara yol gösterici olması amaçlanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Turistik destinasyonlar, bölgeler ya da şehirler alternatif turizm ürünü oluşturmak, özellikle sezonun kötü olduğu dönemlerde turist sayısını arttırmak, bölge turizminin sağladığı ekonomik faydalardan azami derecede yararlanılmasını sağlamak, diğer destinasyonlar karşısında rekabet avantajı elde etmek gibi turizm amaçlarının dışında bölgeye istihdam yaratmak, şehrin altyapı iyileştirmelerinin gerçekleştirilmesi, yerel halkın refah seviyesinin artırılması, sosyal kaynaşmanın sağlanması, bölgenin tanınırlığının güçlenmesi, kültür-sanat izleyici kitlesini genişletmek gibi çok çeşitli nedenlerle yerel, ulusal ya da uluslararası bazda düzenlenen etkinliklere yönelmektedirler (Erdem ve diğerleri, 2018, s. 229). Bu etkinlikler, temalarına göre farklı türlere ayrılmaktadır. Bunlar, kültürel ve dinsel etkinlikler, toplumsal kutlamalar ya da festivaller, sanat ve eğlence etkinlikleri, spor etkinlikleri, iş amaçlı etkinlikler, eğitimsel ve bilimsel toplantılar, rekreasyonel etkinlikler, spor etkinlikleri, politik etkinlikler ve özel etkinliklerdir (Getz, 1997, s. 7; Karagöz, 2006, s. 16).

Etkinlikler, toplumun yeni deneyimler yaşamasına, yeni şeyler öğrenmesine, kültürel deneyimlere katılmasına ve yeni beceriler keşfetmesine imkan vermektedir. Ayrıca bireylerin etkinliğe katılan ulusal ve uluslararası düzeydeki sanatçılarla etkileşimde bulunması olanağı yanında bireyin yeni şeyleri deneyimlemesine, mutluluk hissi ve yaşadığı toplumun bir bireyi olmaktan dolayı gurur duymasına da etki etmektedir (Yolal, 2017, s. 38).

Bir destinasyonun turistik çekiciliğini canlandırmada ve geliştirmede etkili olan, otoritelerin bilgisi dahilinde belirli aralıklarla turist çekmek için yapılan etkinlik türlerinden birisi olan festivaller, “tatil” anlamına gelen Latince “festum/festa/festivas” kelimesinden türetilmiş, kutlama ya da şükran duygularını sunma amacıyla gerçekleştirilen sosyal bir toplanmayı ifade etmektedir (Karaca, vd., 2017, s. 224; Cudny vd., 2012, s. 708).

Gerçekleştirilen çeşitli festivaller içerisinde yer alan yemek festivali veya gastronomi festivali olarak adlandırılan festivaller (yemek, şarap, tarım ürünleri vb) en popüler festivallerdendir. Gastronomi festivali, yerel mutfağı dünya mutfakları ile buluşturan ve bilgi alışverişini sağlamak amacıyla düzenlenen organizasyondur (Büyükşalvarcı ve Akkaya, 2018, s. 452). Bu yönü ile turistlerin seyahat

tercihlerinde başlıca motivasyon kaynağı olarak dikkati çekmektedir (Whan ve Chan, 2013, s. 227). Bu festivaller, sosyal ve ekonomik açıdan yapıldığı bölgeye katkıda bulunmak ve kırsal alanlarda sürdürülebilirliği arttırmak için araç olarak kullanılmaktadır (Dredge and Whitford 2011, s. 487). Ayrıca, ziyaretçilere yalnızca yemek tadımı veya yemek deneyimi yaşatmaktan ziyade farklı kültürlerle de tanışma fırsatı sunarak toplam turizm deneyimi sağlamaktadır (Yuan ve diğerleri, 2005; Rusher, 2003). Böylece insanlar üzerinde duygusal etkiler yaratabilmektedir.

Son zamanlarda bölgesel, ulusal ve uluslararası çapta düzenlenen gastronomi festivallerinin sayısında artış gözlemlenmiştir. Bu festivaller yerel halkın eğlence ve kültürel anlayışlarının yanı sıra bir destinasyonun gelişmesinde ve ziyaretçilerin ilgisini çekmesinde önemli katkılar sağlamaktadır. Bu sebepten turizm destinasyonlarında gastronomi festivalleri gittikçe önem kazanmaktadır (Cömert ve Çetin, 2017, s. 1093). Buna paralel olarak da ulusal ve uluslararası alan yazında yapılan çalışmalar artış göstermiştir. Ancak literatürde gastronomi festivali konusunun hangi konularla ilişkili olduğu, trendlerin ve eğilimlerin neler olduğunu gösteren çalışmaların olmadığı gözlenmiştir.

Bilimsel çalışmaların sayısı arttıkça, araştırmacıların alanlarındaki gelişmelerin hangi yöne doğru ilerlediği, konularıyla ilgili hangi alanlarda boşluk kaldığı ve çalışmalarını nereye yoğunlaştıracakları gibi konular oldukça zorlayıcı hale gelmiştir. Bu noktada bibliyometrik yöntemler ya da bilimsel haritalama araştırmacılara oldukça fayda sağlamaktadır. Bibliyometrik yöntemler; araştırma yapılacak alanda yaşanan gelişmeler ve mevcut durum ile ilgili farklı bir bakış açısı oluşturarak, araştırmacıların daha geniş bir perspektifle inceleme yapma olanağını elde etmelerini sağlamaktadır (Zupic, 2015). Kitaplar ve diğer iletişim ortamlarına matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin uygulanması olarak tanımlanan bibliyometri kavramı, ilk kez Alan Pritchard tarafından kullanılmış (Pritchard, 1969, s. 348) ve alandaki sistematik bilgi birikimi sayesinde her geçen gün gelişimini sürdürmektedir.

Bilimsel haritalama veya bibliyometrik analizler sağlık bilimleri, sosyal bilimler, fen bilimleri ve sanat alanlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bilimsel haritalama analizi, farklı alanlardaki belgeler, yazarlar, kurumlar gibi unsurları ortaya koymak, tematik evrimini tespit etmek ve görselleştirmek için kullanılan bir yöntemdir. Diğer bir ifadeyle, bilimsel haritalama, bilimsel araştırmaların yapısal ve dinamik görüntüsünü göstermek amacıyla kullanılmaktadır (Cobo vd, 2015, s. 6).

Bibliyometrik analizlerin temel prensibi atıf ağları oluşturmaktır. Aynı ağ yöntemiyle performans değerlendirmesi için atıf analizi ve bilimsel haritalar elde edilebilmektedir (Van Raan, 2014, s. 18).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bibliyografik kaynak olarak, sosyal bilimler alanında çok sayıda dergiyi tarayan ve belirli bir zaman aralığına ait olmak üzere bu yayınların analizine imkan veren en geniş kapsamlı veri tabanlarından biri olan Web of Science Core Collection kullanılmıştır.

Web of Science veri tabanının günlük olarak güncellenmesi göz önünde bulundurularak tüm aramalar 29 Temmuz 2019 günü yapılmıştır. Aramada aşağıdaki filtrelemeler kullanılmıştır:

- Arama yapılabilecek en geniş aralık olan 1975-2019 yılları arasında yayınlanan çalışmalar taranmıştır.
- Arama yapılacak anahtar kelimelerin seçilebilmesi için konuyla ilgili detaylı bir literatür taraması yapılmış ve “gastronomy festivals”, “event tourism AND gastronomy”, “gastronomic events”, “food festivals”, “wine and food festivals”, “wine festivals” ve “beer festivals” olmak üzere 6 farklı anahtar sözcükle arama yapılmıştır.
- Bibliyometrik analiz pek çok yayın türüne uygulanabilmektedir ancak ana odağı makalelerdir (Hall, 2011, s. 16). Buradan hareketle belirlenen anahtar sözcükler sadece makalelerde arama yapılarak çalışma sınırlandırılmıştır.
- Arama 420 makale ile sonuçlanmıştır.
- Analizlerde, gastronomik içerikli festivaller kapsamına giren tüm konular “gastronomik etkinlik” (gastronomic events) ana başlığı altında toplanarak incelenmiştir.

Analizler SciMat v1.1.04 ve VOSviewer v1.6.11 programları ile yapılmıştır. SciMat v1.1.04 programı ile stratejik haritalar ve kümelenme haritaları, VOSviewer v1.6.11 programı ile de ağ haritaları ve yoğunluk haritaları oluşturulmuştur.

SciMat v1.1.04 java tabanlı bir program olup ağ analizini boylamsal düzeyde kurgulamaktadır. Programda, anahtar kelime, yazar, atıf analizleri yapılabilir ve analiz edilmek istenen konunun h-index, g-index toplam atıf gibi çeşitli değerlerine ulaşılabilir. Ayrıca, analiz edilen disiplinin ve alt çalışma temalarının yoğunluk (density) ve merkezilik (centrality) değerlerine göre alan içindeki konumlarını gösteren stratejik diyagramlar ve küme içindeki düğümlerin ağırlıklarına ilişkin sonuçlar elde edilebilmektedir (Cobo ve diğerleri, 2012, s. 1609-1630).

VOSviewer v1.6.11 programı da, java tabanlı bir program olup temel olarak bibliyometrik ağların analizinde kullanılmak üzere üretilmiştir. Ortak atıf ağlarını temel alarak yayımların, yazarların ya da dergilerin haritalarını veya birlikte görünme sıklıklarını kullanarak ağlardaki sözcüklerin haritalarını oluşturabilmektedir. (<http://uzgoru.ikc.edu.tr/S/15018/vosviewer>).

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bulgular

Yıllara Göre Yayımlanmış Makale Sayıları

Tablo 1. Yıllara Göre Yayımlanmış Makale Sayıları

Yıllar	Makale Sayısı	Yıllar	Makale Sayısı	Yıllar	Makale Sayısı	Yıllar	Makale Sayısı	Yıllar	Makale Sayısı
1976	1	1995	2	2002	3	2008	11	2014	16
1983	1	1997	5	2003	4	2009	10	2015	57
1986	1	1998	1	2004	2	2010	17	2016	48
1991	3	1999	5	2005	9	2011	20	2017	56
1992	1	2000	5	2006	4	2012	12	2018	53
1994	1	2001	6	2007	6	2013	22	2019	38
TOPLAM				420					

Kaynak: Web of Science verilerinden derlenerek yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Gastronomi festivalleri alanında 1976-2019 yılları arasında yayınlanan 420 çalışmanın yıllara göre dağılımı incelendiğinde konu ile ilgili çalışmaların 2008 yılından sonra artmaya başladığı ve en çok çalışmanın da 2015 yılında yayımlandığı görülmüştür (n=57).

Atıf Analizi

Gastronomi festivalleri alanında 1975-2019 yılları arasında yayımlanan 420 çalışmaya yapılan toplam atıf sayısı 1.164'tür. Lee vd. (2008)'nin "Festivalscapes And Patrons' Emotions, Satisfaction, and Loyalty" konulu çalışması 239 atıf olarak alandaki en çok atıf alan çalışmadır. Bu çalışma alana yön veren ve ışık tutan en önemli referans kaynaktır. Bu çalışmayı 165 atıf ile Yoon vd (2010), ve 131 atıf ile Yuan vd (2008) çalışmaları takip etmektedir.

Tablo 2. En Yüksek Atıf Alan Makaleler

Makale	Yazarlar	Kaynak	Yıl	Atıf Sayısı	Bağlantı
Festivalscapes And Patrons' Emotions, Satisfaction, And Loyalty	Lee, Yong-Ki; Lee, Choong-Ki; Lee, Seung-Kon; Babin, Barry J.	Journal Of Business Research	2008	239	23
Measuring Festival Quality And Value Affecting Visitors' Satisfaction And Loyalty Using A Structural Approach	Yoon, Yoo-Shik; Lee, Jin-Soo; Lee, Choong-Ki	International Journal Of Hospitality Management	2010	165	26
The Effects Of Quality And Satisfaction On Awareness And Behavioral Intentions: Exploring The Role Of A Wine Festival	Yuan, Jingxue (Jessica); Jang, SooCheong (Shawn)	Journal Of Travel Research	2008	131	24
Tamworth, Australia's 'Country Music Capital': Place Marketing, Rurality, And Resident Reactions	Gibson, C; Davidson, D	Journal Of Rural Studies	2004	110	3
The Relationships Between Food-Related Personality Traits, Satisfaction, And Loyalty Among Visitors Attending Food Events And Festivals	Kim, Yeong Gug; Suh, Bo Won; Eves, Anita	International Journal Of Hospitality Management	2010	103	23
Investigating The Role Of Festivalscape In Culinary Tourism: The Case Of Food And Wine Events	Mason, Michela C.; Paggiaro, Adriano	Tourism Management	2012	102	28
Visitors' Motivation For Attending The South Beach Wine And Food Festival, Miami Beach, Florida	Park, Kwang-Soo; Reisinger, Yvette; Kang, Hyun-Jung	Journal Of Travel & Tourism Marketing	2008	82	27
Authenticity And Festival Foodservice Experiences	Robinson, Richard N. S.; Clifford, Cate	Annals Of Tourism Research	2012	80	17

Kaynak: Web of Science verilerinden derlenerek yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

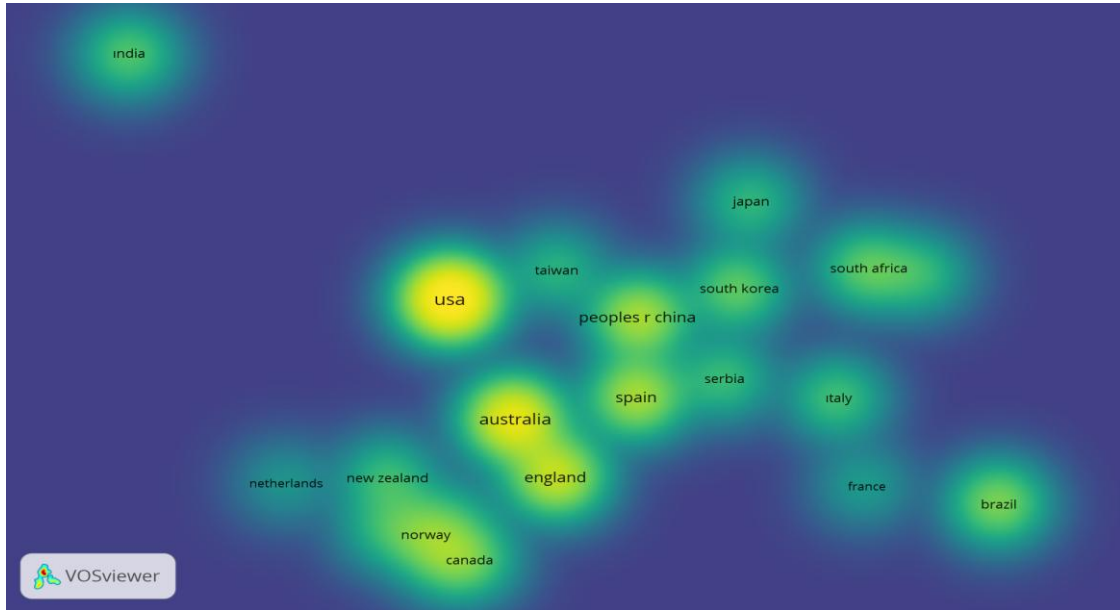
Ülkelere Göre Yapılan Yayın Sayıları

Tablo 3'de ülkelere göre yayın sayıları yer almaktadır. Konuyla ilgili toplam 43 farklı ülkede çalışma yapılmış olup, ABD 70 yayın ile alandaki tüm yayınların %16,7'sini üreterek alana en çok katkı sağlayan ülke olmuştur. Avustralya 47 ve İngiltere 35 çalışma ile ikinci ve üçüncü sıradaki ülkeler olarak listede yer almaktadır. Konu ile ilgili Türkiye'de yapılmış çalışma sayısı ise 11 olarak bulgulanmıştır.

Tablo 3. Ülkelere Göre Makale Sayıları

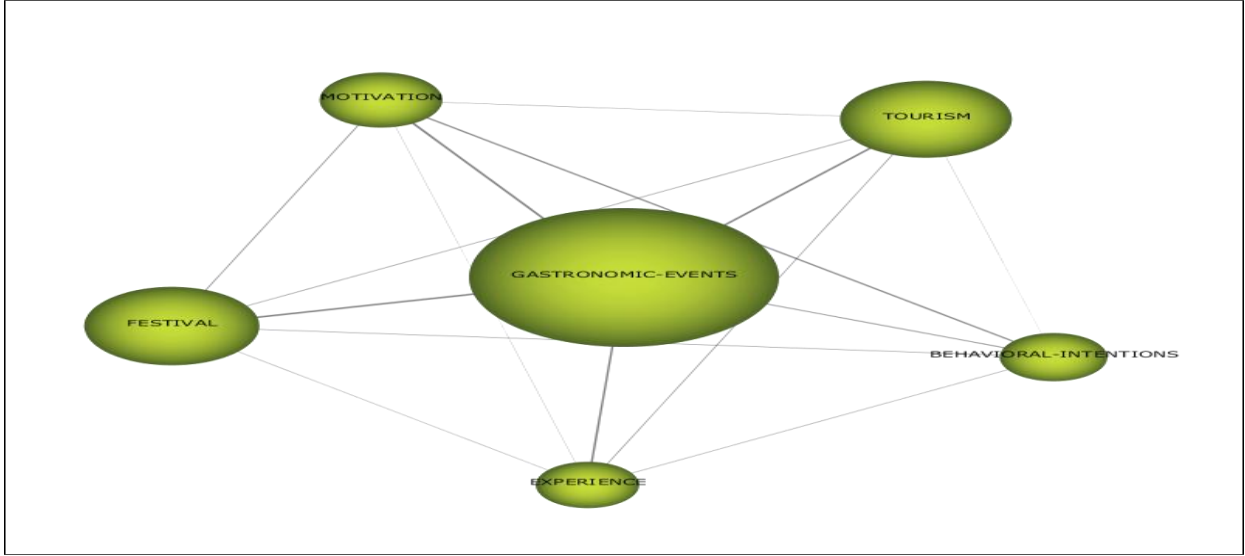
Ülke	Yayın Sayısı	%
ABD	70	16,7
AVUSTRALYA	47	11,2
İNGİLTERE	35	8,4
ÇİN	28	6,7
İSPANYA	28	6,7
GÜNEY KORE	17	4
GÜNEY AFRİKA	16	3,8
BREZİLYA	15	3,6
HİNDİSTAN	15	3,6
KANADA	14	3,4
TÜRKİYE	11	2,62
DİĞER	124	29,5
TOPLAM	420	100

Kaynak: Web of Science verilerinden derlenerek yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1. Ülkelere Göre Yoğunluk Haritası

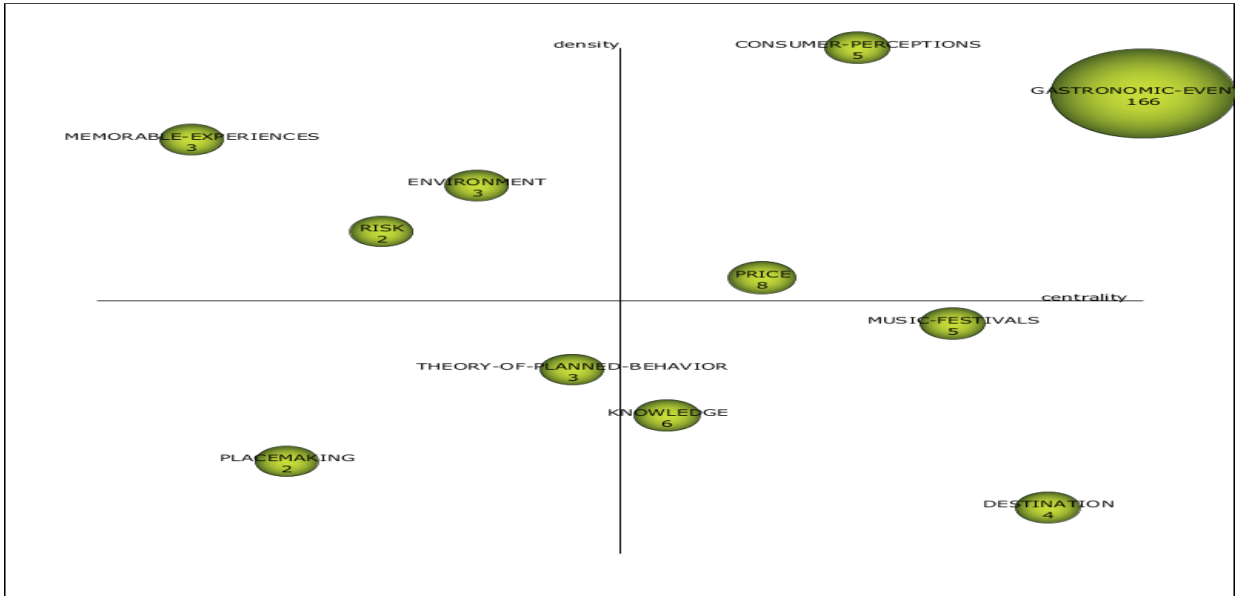
Şekil 1’de ülkelerin yapılan yayın sayısına göre yoğunluk haritası yer almaktadır. Haritada incelendiğinde gastronomi festivali alanında yapılan bilimsel yayınlarda ABD’nin merkezi bir konumda olduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan Avustralya, İngiltere, Çin ve İspanya’nın diğer ülkelere göre daha yoğun yayın yaptıkları anlaşılmaktadır. Türkiye ise yayın yoğunluğunun fazla olduğu alana girememektedir.

Küme Ağı ve Stratejik Haritalar

Şekil 2. Küme Ağı

Şekil 2’de yer alan birincil küme ağına göre gastronomi festivalleri konusunun “davranışsal niyet”, “motivasyon”, “turizm”, “festival” ve “deneyim” konularıyla güçlü bağlantıları bulunduğu görülmektedir. “Gastronomi festivalleri” temasının “festival”, “turizm” ve “motivasyon” temalarıyla olan bağlarının diğer bağlara göre daha güçlü olduğu ve adı geçen tüm temaların birbirleri ile de bağlantıları olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Stratejik Harita

Stratejik diyagramda yatay eksendeki “merkezilik (centrality)”, ilgili temanın diğer temalarla veya tematik alanlar ile ilişkisinin kuvvet derecesini ifade etmektedir. Yatay eksen sağ yöne gidildikçe ilişki kuvveti artarken sol yöne gidildikçe ilişki kuvveti azalmaktadır. Stratejik diyagramda dikey eksenindeki “yoğunluk (density)”, bilimsel yayın sayısının çokluğunu ifade etmektedir. Dikey eksen yukarı doğru gidildikçe temanın yoğunluğu yani çalışılma sıklığı artarken aşağı doğru gidildikçe temanın yoğunluğu azalmaktadır (Yıldız ve Aykanat, 2016, s. 715).

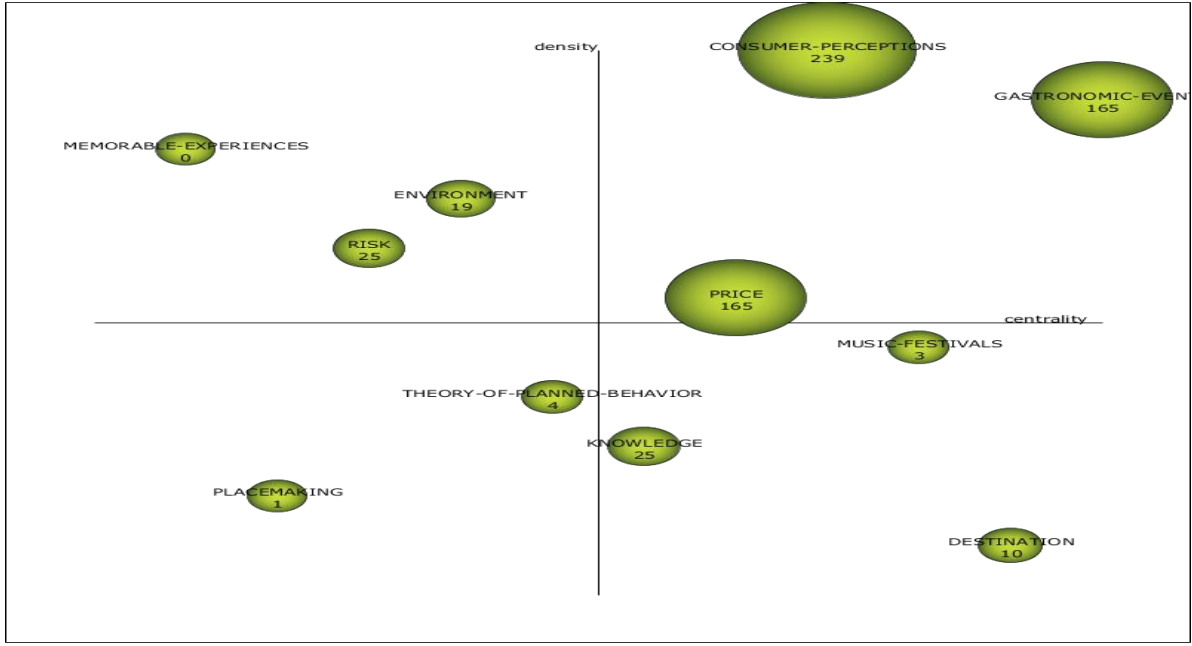
Haritanın sağ üst bölümünde yoğunluğu ve merkeziliği en yüksek olan temalar yer almaktadır. Bu temalar motor temalar olarak adlandırılmaktadır. Haritanın sağ alt bölümünde temel temalar yer almaktadır. Temel temalar, merkeziliği yüksek ancak yoğunluğu motor temalara göre daha düşük temalardır. Haritanın sol üst bölümünde güçlü ancak izole temalar yer almaktadır. Haritanın sol alt bölümünde yer alan temalar yükselen ya da kaybolan temalardır (Cobo ve diğerleri, 2012, s. 1609-1630).

Şekil 3 dikkate alındığında 11 temanın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu temalardan 6 tanesi motor temalar ve temel temalardır. Bu temalar; gastronomik etkinlik (gatronomic event), fiyat (price), tüketici algısı (consumer perceptions), müzik festivalleri (music festivals), bilgi (knowledge) ve destinasyon (destination) temalarıdır. Haritanın sol alt bölümünde yer alan planlı davranış teorisi (theory of planned behavior) ve etkinlik alan tasarımı (placemaking) temaları yeni gelişen ya da kaybolan temalar grubunu temsil etmektedir. Sol üst bölümde yer alan kazanılmış deneyimler (memorable experiences), çevre (enviroment) ve risk (risk) temaları ise izole temalar grubu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4'te temaların merkezilik ve yoğunluk değerleri verilmiştir. Bu temalardan; “gastronomik etkinlik” temasının yoğunluğu (24,99) ve merkeziliği (32,39) oldukça yüksektir. “Gastronomik etkinlik” temasından sonra 20,23 ile merkeziliği en yüksek olan tema “destinasyon” teması, yoğunluk olarak da 31,39 ile “tüketici algısı” teması göze çarpmaktadır. “Tüketici algısı” temasının görece yoğunluğu ve “destinasyon” temasının görece merkeziliği diğer temalara göre ön plana çıkmaktadır.

Tablo 4. Kümelerin Merkezilik ve Yoğunluk Düzeyleri

Küme	Merkezilik	Merkezilik Ağırlığı	Yoğunluk	Yoğunluk Ağırlığı
Gastronomik Etkinlik	32,39	1	24,99	0,91
Destinasyon	20,23	0,91	1,63	0,09
Müzik Festivalleri	19,57	0,82	12,79	0,45
Tüketici Algısı	17,12	0,73	31,39	1
Fiyat	17	0,64	15,81	0,55
Bilgi	14,77	0,55	7,29	0,27
Planlı Davranış Teorisi	14,15	0,45	9,46	0,36
Çevre	11,11	0,36	22,22	0,73
Risk	6,55	0,27	16,77	0,64
Etkinlik Alan Tasarımı	2,21	0,18	5,56	0,18
Kazanılmış Deneyimler	2,17	0,09	23,81	0,82

Şekil 4. En Yüksek Atıf Sayısına Göre Stratejik Harita

Şekil 4'teki stratejik haritada en fazla atıf alan temalar gösterilmektedir. Haritada 11 tema yer almaktadır. "Tüketici algısı" temasının en yüksek atıf alan (n=239) tema olduğu dikkati çekmektedir. Haritada "gastronomik etkinlik", "fiyat" ve "tüketici algısı" temaları motor temalar, "müzik festivalleri" "bilgi" ve "destinasyon" temaları temel temalar "planlı davranış teorisi" ve "etkinlik alan tasarımı" temaları yükselişte veya gerilemede olan temalar ve "kazanılmış deneyimler", "çevre" ve "risk" temaları izole temalar olarak yer almıştır.

Gastronomi festivali alanında 1975-2019 yılları arasında yayımlanan 420 çalışma tarafından toplamda 3.003 kaynağa atıfta bulunulmuştur. 420 çalışmaya yapılan toplam atıf sayısı ise 3.933'dir. Bunlardan 444 tanesi yazarların kendi çalışmalarına yaptıkları atıflardan oluşmaktadır. 420 yayın içerisinde çalışma başına ortalama atıf sayısı 9,21 iken, yıllık ortalama atıf sayısı 135,62'dir. Aşağıda belirli yıl aralıklarında alınan atıf sayılarına ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

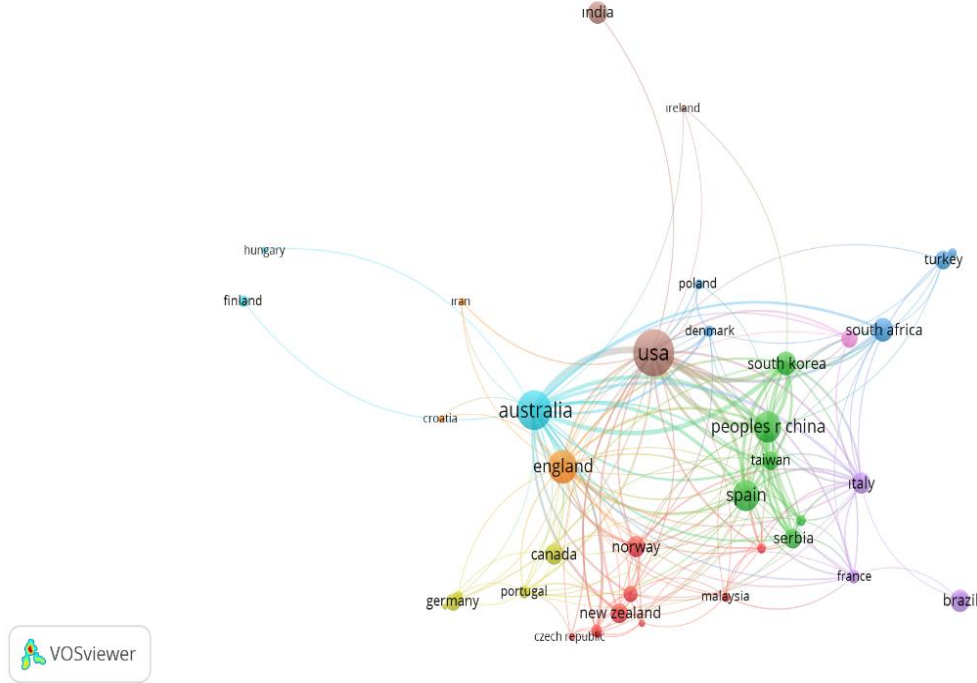
Yıllara göre atıf sayıları incelendiğinde (Tablo 5), 420 çalışmaya en fazla atıfın 2018 yılında gerçekleştirildiği gözlenmiştir (n=80). Alınan atıf sayılarında 2011 yılından sonra önemli bir artış yaşanmış olup, 2011 yılından sonra alınan atıflar (n=1726) toplam atıfların %43,88'ini oluşturmaktadır.

Tablo 5. Yıllara Göre Alınan Atıf Sayıları

Yıllar	Alınan Atıf Sayıları	Yüzde(%)
1975-1995	152	3,86
1996-2001	452	11,49
2002-2007	375	9,53
2008-2013	2074	52,73
2014-2019	880	22,37
TOPLAM	3933	100

Ağ ve Yoğunluk Haritaları

Farklı ülkelerdeki araştırmacıların birlikte gerçekleştirdikleri araştırmaların belirlenmesi amacıyla ağ haritası gerçekleştirilmiştir.

Şekil 5. Ülkelere Göre Ağ Haritası

Ana yayın ülkeleri arasındaki uluslararası işbirliğini gösteren ağ haritası Şekil 5’te gösterilmektedir. Haritada yer alan her bir düğüm bir ülkeyi, her bir bağlantı ise ülkeler arasındaki ilişkileri belirtmektedir. Düğümler arasındaki bağlantılar bağlantı sayısı arttıkça kalınlaşmaktadır. Bu haritada, dairelerin büyüklüğü her ülke tarafından yayınlanan makale sayısına göre değişmekte, renkler ise bir grup ülke tarafından oluşturulan kümeye karşılık gelmektedir. Haritada 5 küme yer almaktadır. Bunlar;

1. Küme (9 İçerik): Avustralya, Kanada, İngiltere, Almanya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İsviçre,
2. Küme (6 İçerik): Brezilya, Fransa, İtalya, Meksika, Güney Afrika, Türkiye,
3. Küme (5 İçerik): Çin, Sırbistan, Güney Kore, İspanya, Tayvan,
4. Küme (2 İçerik): Hindistan ve ABD,
5. Küme (1 İçerik): Japonya.

Haritada incelendiğinde ABD, Avustralya ve İngiltere’nin konuyla ilgili en çok yayın yapan ülkeler olduğu öne çıkmaktadır. ABD’nin 19 farklı ülke ile işbirliği içinde olduğu bulunmuştur. Buradan hareketle, ABD’nin ülkeler arasındaki bilimsel ilişkilerin sağlanmasında kilit rol üstlendiği ve köprü görevi gördüğü söylenebilir. Ülkelerin işbirliklerine ve toplam bağlantı güçlerine bakıldığında ABD’nin bağlantı gücünün 186, 16 farklı ülke ile Avustralya’nın 156, 15 farklı ülke ile İngiltere’nin 56 ve Türkiye’nin bağlantı gücünün 6, işbirliği yaptığı ülke sayısının ise 5 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca en fazla bağlantı sayısı ve gücüne sahip olan ABD’nin en çok Avustralya (bağlantı gücü 47) ile işbirliği içinde olduğu bulunmuştur. ABD ile bağlantı gücü açısından Avustralya’yı Çin’in (bağlantı gücü 32) takip ettiği tespit edilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bir ülkenin bilimsel yayınlarının uluslararası atıf indekslerinde taranması ve bu yayınlarının yoğunluğu söz konusu ülkenin alanla ilgili bilimsel ve teknolojik etkinliğinin ne düzeyde olduğunu göstermektedir. Son dönemde çeşitli alanlarda bilimsel yayın performansını farklı yöntemlerle ele alan çalışmalar bulunmaktadır (Demir ve Erigüç, 2017, s. 112). Araştırmacılar açısından çalışacakları konuların belirlenebilmesinde uluslararası alan yazında herhangi bir konu ve bağlantılı konuların neler olduğunun tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada gastronomi festivali alanında 1975-2019 yılları arasında uluslararası atıf indekslerinde yayımlanan 420 çalışmanın bibliyometrik özellikleri incelenmiştir. Yapılan yayınların yıllara göre dağılımına bakıldığında, 2008 yılından sonra alanda çalışmaların hız kazandığı ve konu ile ilgili en çok yayının ise 2015-2018 yılları arasında olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada en yüksek atıf alan makaleler ve ülkeler incelendiğinde, Lee ve diğerlerinin 2008 yılında yapmış oldukları çalışma 239 atıf ile en yüksek atıf alan çalışma olarak dikkati çekmektedir. Bu bulgu literatürde yapılan araştırmalarda, çalışmanın referans kaynak niteliğinde sıklıkla kullanıldığını göstermektedir. Atıf analizi kapsamında, alanda yayımlanan çalışmaların 2008-2013 yılları arasından aldıkları atıf sayılarının (n=2074), toplam atıf (n=3933) sayısının %52,73'ünü oluşturduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, alanda yayın yapan yazarların referans niteliğindeki kaynakları kullanmaya özen gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca alanda gerçekleştirilen çalışmalarda en çok atıf alan konuların tüketici algısı, fiyat ve gastronomik etkinlik üzerine yapılan çalışmalar olduğu dikkati çekmektedir.

Ülkelerin yayın performansları ve ülke işbirlikleri incelendiğinde, başta Amerika olmak üzere Avustralya, İngiltere, Çin ve İspanya'nın diğer 43 ülke arasında toplam yayın sayısının %49,7'sine sahip olduğu saptanmıştır. Amerika'nın tek başına 70 yayın ile yayınların %16,7'sine sahip ve gastronomi festivalleri konusunda çalışma yapan lokomotif ülke konumundadır. Türkiye ise 11 yayın ile %2,62'lik pay ile oldukça düşük bir performansa sahiptir. Elde edilen bu bulgu, Türkiye'nin gastronomi festivali alanında WoS kapsamında dizinlenen atıf indeksli dergilerde oldukça sınırlı sayıda makalenin yayımlandığını göstermektedir. Her ne kadar ulusal düzeyde gastronomi ve gastronomi turizmi alanında bibliyometrik yöntem kullanılarak gerçekleştirilen bazı çalışmalar (Sökmen ve Özkanlı, 2018; Güzeller ve Çeliker, 2017) mevcut olsa da çalışmanın gastronomi temalı festival yazınının mevcut durumu hakkında bilgi vermesi, gelecekte bu alandaki boşlukları araştırmacılara sunması bakımından önemli bir boşluğu doldurduğu ve bu doğrultuda Türkiye'de gastronomi festivali alanındaki yayın sayısının arttırması gerektiği ileri sürülebilir.

Tüketicilerin davranışsal niyetleri, deneyimleri ve motivasyon kaynakları zaman içerisinde değişkenlik göstermektedir. Bu çalışmada gastronomik etkinlik konusu ile ilişkili olarak davranışsal niyet, motivasyon, turizm, festival ve deneyim konularıyla ilgili, ayrıca bu konuların birbiri ile de ilişkilendirildiği yayınların yapıldığının bulgulanması bu olguyu destekler niteliktedir. Diğer taraftan etkinlik alan tasarımı temasının gastronomik etkinlikler konusunda yükselen bir tema olduğu, yeterince çalışılmadığı ve ileriki çalışmalarda bu konunun irdelenmesinin alana katkı sağlayacağı kuşkusuzdur.

Bu çalışmada veri kaynağı olarak sadece WoS veri tabanının kullanılmıştır. İleriki çalışmalarda Scopus, ScienceDirect gibi veri tabanlarının da dahil edilerek yayınların incelenmesi alana daha geniş bir katkı sağlayacaktır. Bunun yanısıra alanda saygın olarak nitelendirilebilecek kongrelerde sunulan bildirilerin de dahil edilerek bibliyometrik çalışmaların yapılması araştırmacılara gastronomi festivali konusunun seyri hakkında daha geniş öngörüler sunacaktır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma 20. Ulusal Turizm Kongresi'nde sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Aykanat, Z., ve Yıldız, T. (2016, Mayıs). *İşletme ve yönetim alanındaki "stratejik yönetim" kavramının evrimsel gelişiminin bilimsel haritalama yöntemiyle incelenmesi*. 24.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.

- Büyükşalvarcı, A. ve Akkaya, A. (2018). The evaluation of gastronomy festivals as events tourism. *The Journal of Academic Social Science*, 6(67),452-467.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2012). SciMAT: A new science mapping analysis software tool. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(8), 1609-1630.
- Cobo, M. J., Martínez, M. A., Gutiérrez-Salcedo, M., Fujita, H., & Herrera-Viedma, E. (2015). 25 years at knowledge-based systems: a bibliometric analysis. *Knowledge-based systems*, 80, 3-13.
- Cole, S.T. ve Chancellor, H.C. (2009). Examining the festival attributes that impact visitor experience, satisfaction and re-visits intention. *Journal of Vacation Marketing*, 15(4), 323-333.
- Cömert, M. ve Çetin K. (2017). Gastroni temalı yerel festivaller üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54),1092-1101.
- Cudny, W., korec, P. ve Rouba, R. (2012). Resident's perception of festivals-a case study of lodz. *Sociologia*, 44(6),704-728.
- Demir, H. ve Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik bir analiz ile yönetim düşünce sisteminin incelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2),91-114.
- Dredge, D.; Whitford, M., (2011). Event tourism governance and the public sphere. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4-5), 479-499.
- Gürsoy, D., Kim, K., Uysal, M. (2004). Perceived impacts of festivals and special events by organizers: an extension and validation. *Tourism Management*, 25(2), 171-181.
- Güzeller, C.O. ve Çeliker, N. (2017). Geçmişten günümüze gastronomi bilimi: Bibliyometrik bir analiz. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 88-102.
- Hall, C. M. (2011). Publish and perish? Bibliometric analysis, journal ranking and the assessment of research quality in tourism. *Tourism Management*, 32, 16–27.
- Huang, J. Z., Li, M., Cai, L. A. (2010). A Model of community based festival image. *International Journal of Hospitality Management*, 29(2), 254-260.
- <http://uzgoru.ikc.edu.tr/S/15018/vosviewer> 30.07.2019 tarihinde erişildi.
- Karaca, O.B., Yıldırım, O. ve Çakıcı, C. (2017). Adana uluslararası portakal çiçeği karnavalına katılan ziyaretçilerin algı ve memnuniyeti. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 222-239.
- Sökmen, C. ve Özkanlı, O. (2018). Gastronomi turizmi alanyazının gelişimi: Journal of tourism and gastronomy studies dergisinde yayımlanan makaleler üzerine bir inceleme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(2), 99-127.
- Van Raan, A. F. (2014). Advances in bibliometric analysis: research performance assessment and science mapping. *Bibliometrics. Use and abuse in the review of research performance*, 3, 17-28.
- Yolal M., Çetinel, F. ve Uysal M. (2009). An examination of festival motivation and perceived benefits relationship: Eskişehir international festival. *Journal of Convention & Event Tourism*, 10, 267-291.
- Yuan JJ, Cai LA, Morrison AM, Linton S. (2005). An analysis of wine festival attendees' motivations: a synergy of wine, travel and special events. *Journal of Vacation Marketing*, 11(1), 41–58.
- Whan, Y.K.P ve Chan, S.H.J. (2013). Factors that affect the levels of tourists' satisfaction and loyalty towards food festivals: A case study of Macau. *International Journal of Tourism Research*, 15, 226-240.
- Zupic, I. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472.

Terörizmin Tarihsel Gelişimi Bağlamında Türkiye'nin IŞİD İle Mücadelesi: Yabancı Terörist Savaşçılar Örneği

Dr. Şeref Çetinkaya^{1*}

Geliş tarihi: 06.12.2019
Kabul tarihi: 06.01.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 **Sayfa:** 145-160
Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Türkiye,
seref_c@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-6446-2322

* Sorumlu yazar

ÖZ

Terörizm, son yıllarda uluslararası ilişkileri etkileyen en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Özellikle Orta Doğu'daki istikrarsızlık ve kaos durumu, bölgedeki terör örgütlerinin büyümesine yol açmıştır. IŞİD de bölgedeki bu durumdan beslenerek büyüyen terör örgütlerinden biridir ve çektiği infaz görüntülerini internet üzerinden yayınlarak tüm dünya tarafından tanınır hale gelmiştir. Selefi-cihadist ideolojiyle hareket eden IŞİD, son yıllarda birçok ülkede gerçekleştirdiği sansasyonel eylemlerle uluslararası terörizmin ulaştığı noktayı göstermektedir. IŞİD, dünyanın birçok ülkesinde gerçekleştirdiği eylemlerde "Yabancı Terörist Savaşçı" (YTS) adı verilen kişileri kullanmaktadır. Bir kısım YTS'ler kendi ülkelerinde kalarak IŞİD'e bu ülkelerde destek vermekte, diğer kısım YTS'ler ise Suriye ve Irak'taki çatışma bölgelerine giderek IŞİD saflarında mücadele etmek suretiyle desteklerini göstermektedir. Dünyanın birçok ülkesi ve Türkiye'nin de katılımıyla YTS'lere karşı mücadele edilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı YTS'lerin IŞİD içindeki rolünü belirlemek ve Türkiye'nin YTS'lere karşı verdiği çok boyutlu mücadeleyi irdelemeye çalışmaktır. Bunun için Türkiye Cumhuriyeti İç İşleri Bakanlığı'ndan elde edilen resmi veriler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Yabancı Terörist Savaşçı, IŞİD, Türkiye, Terör Örgütü.

Turkey's Fight Against ISIS In The Context Of The Historical Development Of Terrorism: Example of Foreign Terrorist Fighters

Ph. D. Şeref Çetinkaya^{1*}

First received: 06.12.2019

Accepted: 06.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 145-160

Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%

¹ Istanbul Police Department, Turkey,
seref_c@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0002-6446-2322

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

Terrorism has become one of the most important issues affecting international relations in recent years. The instability and chaos in the Middle East, in particular, has led to the growth of terrorist organizations in the region. ISIS is only one of the terrorist organizations which has established its presence in the region by use of this chaotic situation and has become known by the whole world through the execution videos publishing on the internet. ISIS, acting with its Salafist-jihadist ideology, has been showing the reached point of international terrorism by making sensational actions in many countries in recent years. ISIS has used the people called "Foreign Terrorist Fighter" (FTF) in terrorist acts in many countries. Some of the FTFs remain in their own countries and support ISIS in these countries. The other part of FTFs shows their supports by crossing to the conflict zones in Syria and Iraq and by fighting in the ISIS ranks. With the participation of Turkey and many other countries, there is a fight against FTFs. The main purpose of this study is to determine the role of the FTFs in ISIS and to try to analyze Turkey's multi-dimensional fight against FTFs. Official data declared from the Ministry of Interior of the Republic of Turkey were used in the analyses.

Key Words: Terrorism, Foreign Terrorist Fighter, ISIS, Turkey, Terrorist Organization

INTRODUCTION

There is no consensus on the definition of the concept of terrorism; however, some elements such as fear, violence and ideology are mentioned in common terms. When looked at the historical background of terrorism, it is possible to go back up to two thousand years ago (Kurum, 2015). As such, terrorist organizations that have gone through various stages from two thousand years ago to the present day are now making attacks with different ways and methods and have their names mentioned in wide geographical areas.

When the advances in science and technology, which have started towards the end of the 20th Century and have continued rapidly until our present day, are combined with the developments brought about by the phenomenon of globalization, a very different and complex type of terrorist organization structure emerges. Innovations in communication systems and the increase in the use of the internet have strengthened the security forces' hands on many issues, and have also led the terrorist organizations use these improvements, as well.

The development of terrorist organizations in such different dimensions has made it difficult to achieve success only by means of the security forces in terms of fighting terrorism. Political, economic, cultural and social aspects of terrorism should also be addressed. The situation is no different for ISIS (Islamic State of Iraq and Syria), which has emerged in this atmosphere and has been described as one of the bloodiest terrorist organizations of all time by the world public opinion.

When the ideology of ISIS is examined, it is seen that concepts such as Kharijism and Salafism come to the fore and the idea of jihad is built in the light of these concepts. When evaluated in the historical process, the origins of ISIS are based on Al Qaeda, which has made a name for itself during and after the Afghanistan war. In time, it left Al Qaeda by taking the name of Islamic State of Iraq and Syria.

ISIS has become one of the most discussed terrorist organizations in recent years. ISIS came to the forefront with its videos prepared with professional shots published on social media and the capacity to act in different geographies of the World. ISIS has been considered as a serious threat in the international arena, especially in Western countries, and then, in time, the process leading to the establishment of an international coalition against ISIS has started.

Turkey is one of the leading countries in the fight against ISIS. Turkey has already been fighting terrorism for many years, and ISIS has been added to the terrorist organization list. Turkey has entered into a multi-dimensional fight against ISIS. Among the reasons for this, ISIS geographically located right next to the border with Turkey and the presence of foreign terrorist fighters (FTFs) who want to join the organization by passing through Turkey can be expressed.

In this study, the position of foreign terrorist fighters (FTFs) in ISIS will be examined and then Turkey's fight methods against these fighters will be explained. The hypothesis of the study is as follows; Turkey fights against FTFs in a multi-dimensional scale. In conclusion, the accuracy of the hypothesis will be evaluated within the framework of the findings.

As ISIS and foreign terrorist fighters are an ongoing problem, they require researchers to tackle data constraints. Currently, the difficulty of entering the area of conflict prevents data collection. In this study, official data announced by the Ministry of Interior will be used.

1. TERROR AND TERRORISM CONCEPTS

The concept of terror is derived from the Latin word 'terrere' and means "shudder or cause it, horror, unpredictable danger" (Wilkinson, 1986, p. 3). Terror is a state of great fear that is created by a group or faction through the use of violence, in an organized way, to seek power (Taner, 2000, p. 93). The

concept of terror was included in the October issue of the Dictionary of the French Academy (Dictionnaire de l'Académie Française) in 1789 and was first described as the "terror regime" (Demir, 2008, p. 74). The main purpose of this usage in the Academy Dictionary is to intimidate the opposing movements against the new power that established after the French Revolution of 1789 and to strengthen the place of power (Hoffman, 2006, p. 3). Also, the concepts of intimidation and suppression are used instead of terror (Çağlar, 1997, p. 119). However, the scale of intimidation and suppression is quite large at both the individual and community levels (Özerkmen, 2004, p. 249).

Thornton, who addressed the terror concept academically for the first time, defined terror as "symbolic activities that aimed influencing and manipulating political behavior through ordinary ways and methods". Thornton stated that terrorist activities are used to achieve political goals (Thornton, 1964, p. 71). As it is seen, there is no single definition regarding the concept of terrorism. However, in all definitions, the element of violence is encountered.

The concept of terrorism appears to be derived from terror. The words that end with "ism" is usually associated with a doctrine, whereas the concept of terrorism mostly refers to the strategy and discourse dimension of terrorist acts. In other words, the concept of terrorism includes the philosophical, political, sociological and legal aspects of the action (Urhal, 2009, p. 262). Terrorism is a concept that involves the planned and organized illegal activities of a group in order to achieve its own ideological, religious or political aims (Bergesen and Han, 2005, p. 134; Tavares, 2004, p. 1041).

Wilkinson, one of the leading researchers on the subject of terrorism, expresses that terrorism can occur with a single act or a random mass violence movement; and according to him, such acts of terrorism are generally not carried out systematically. Therefore, a series of coincidental actions should not be referred to as terrorism (Wilkinson, 1986, p. 17-18).

The common points regarding the definition and scope of terrorism may be listed as follows (Caşın, 2008, p. 102):

- Existence of violent acts,
- Existence of political and ideological elements,
- Organized terror,
- Existence of brutal, savage practices,
- The public's feeling of despair in the face of terrorist activities and breaking the sense of trust,
- Advertising in order to make a name in national and international arena and making it a part of violence,
- Presence of secretly prepared plans and strategies,
- Using advanced weapons at the highest level by making the most of the opportunities provided by technology.

2. A BRIEF HISTORY OF TERRORISM

One of the oldest groups considered to act systematically on terrorism is the Sicarii (A.D. 66-73). The Sicarii were a splinter group of the Jewish Zealots who, in the decades preceding Jerusalem's destruction in (A.D.) 70, strongly opposed the Roman occupation of Judea and attempted to expel them and their sympathizers from the area (Goodman, 2008, p. 407). The Sicarii carried small daggers called sicae, concealed in their cloaks. At public gatherings, they pulled out these daggers to attack

Romans and Hebrew Roman sympathizers alike, blending into the crowd after the deed to escape detection (Christian, 2004).

The Sicarii resorted to different methods in terms of terrorism. In addition to spreading fear through the assassinations committed by the siccae among the crowds, they also organized attacks on tax buildings in order to get the support of the people suffering from heavy taxes (Chaliand and Blin, 2007, p. 55-56).

Another organization that comes to mind when the concept of terrorism is mentioned is Assassins. They were the Nizari Ismailis in the mountains of Persia and Syria between 1090-1272. The name was not used by the Nizaris themselves, but was given to them by their opponents in Syria. Nizarism formed in the late 11th Century after a split within Ismailism. Based on texts from Alamut, their grand master Hassan Sabbah called his disciples Asāsiyyūn, but some foreign travelers like Marco Polo misunderstood the name as deriving from the term hashish (Burman, 1987, p. 70; Lewis, 1967, p. 30). The strategies of the Assassins actions are based on the systematic attacks of small groups. In their assassinations, they mostly targeted the leading statesmen of the period (Hoffman, 2006, p. 84). The withdrawal of the Assassins from the historical scene took place with the occupation of the Alamut Fortress in 1272 by the Mongols (Laqueur, 1999, p. 8-9).

The emergence of terrorism in the modern sense coincides with the period after the French Revolution. Robespierre, one of the leaders of the Revolution, commissioned special military units to suppress riots against the new regime and executed them by guillotine. The reason for using guillotine is to increase the fear on the public and to take precautions against other potential rebels. For this reason, this period was called as "terror regime". In other words, this period of terror was designed with the support of the state in order to maintain public order (Kartal, 2018, p. 44).

In 1879, a group called "Narodnaya Volya" (People's Will) was established in Russia and aimed to fight against Tsarist Russia. According to this group, the use of terrorism was considered legitimate in order to raise public awareness. Narodnaya Volya stated that unarmed propaganda methods did not work, and that a systematic and continuous terrorist movement could be revolutionized (Rapoport, 2003, p. 38). Narodnaya Volya succeeded in the assassination of the Russian Tsar in 1881. Although this event was not enough for the uprising of the people for that period, it was described as the first step of the subsequent process of the 1917 Bolshevik Revolution (Ternon, 2007, p. 150).

The revolutionary character of terrorism lasted until the World War I (Hoffman, 2006, p. 11). However, the assassination of the Archduke of Austria on June 26, 1914, which was said to have fired the wick of World War I, and the assassination actions against high-level state administrators in the ongoing process, are indicators of the end of anarchist terrorism and the emergence of nationalist terrorism (Chaliand and Blin, 2007, p. 177).

After World War I, especially after 1930, there was a difference in the users of terrorism. In this period, totalitarian and dictatorial leaders, who held power, used terrorism for the people in their own country. The Fascist Party in Italy, the National Socialists in Germany, and Stalin in Russia used terrorism as a means to control and prevent all movements and oppositions in the country (Hoffman, 2006, p. 14).

After World War II, the international structure became bipolar as the US and the Soviet Union. Alliances made during this period (such as NATO, Warsaw Pact) prevented possible conflicts between the countries, and instead, it was started to be done through terrorist organizations about the target country. States did not attack each other, but instead of this, a third party was used as a "proxy war" (Kartal, 2018, p. 45).

During the US intervention in Vietnam, an organization called "Vietkong" emerged which acted with terrorist acts. The US, which had modern weapons, was not able to act in the face of the actions of this organization and the weakness of the West in this area became questionable (Rapoport, 2003, p. 41). Later in this period, the proliferation of ethnic nationalist groups, which emerged in addition to revolutionary terrorism, and the emergence of new anti-colonial ideological organizations, accelerated the spread of terrorism. In this sense, organizations such as PLO, ETA, ASALA, IRA used terrorism as a means to attract the attention of the world public (Hoffman, 2006, p. 16).

In 1983, the terrorist organization called Hezbollah killed 241 American soldiers by using suicide bombers, in Beirut. After this action, Western countries withdrew their troops in the region. This action is important for the psychological impact of terrorism to be so effective even on strong states (Chailand and Blin, 2007, p. 222).

In 1979, when the Shah regime was overthrown in Iran and the Islamic Republic was established, it was important in terms of showing that religion could be an important political tool. In addition, during the Soviet invasion of Afghanistan, Salafist-Jihad understanding succeeded against Soviets and this revealed the importance of religion in politics (Rapoport, 2006, p. 13). In this process, as a result of the jihad understanding and the Sunni resistance movement that was effective in Afghanistan, a terrorist organization called Al Qaeda emerged. In order to contribute to this resistance, people from many different geographical areas of the world came to Afghanistan and so Al Qaeda started to have a serious impact. Following the Soviets' withdrawal from Afghanistan, some of those involved in the resistance remained in Al-Qaeda, while others returned to their countries and continued to maintain relations with Al-Qaeda (Rapoport, 2006, p. 15). Al Qaeda has now become a global terrorist organization which has organization elements in many countries of the world. As a result, a new terrorist organization emerged with Al Qaeda (Cronin, 2010, p. 44).

The attacks on the Twin Towers in the United States on September 11, 2001 are very important in terms of showing the point reached by terrorism. Terrorism, which operates within certain limits, has become an identity that can now reach beyond borders. As a result of these actions, terrorism has gained a global dimension and has become widespread rapidly throughout the world (Kartal, 2018, p. 52).

Today, ISIS, which is one of the most brutal terrorist organizations, declared Caliphate on June 28, 2014; and declared that Abu Bakr al-Baghdadi was chosen as caliph. After that, Baghdadi invited Muslims from all over the world to the so-called Islamic State. As a result, many foreign terrorist fighters from different regions tried to reach the ISIS-dominated region. The fact that this region is in Turkey's border led to foreign terrorist fighters want to travel through Turkey. Therefore, it was necessary to prevent foreign terrorist fighters from entering the conflict zones. At this point, Turkey has had a multi-dimensional strategy for fighting this situation.

3. ISIS'S PERSONNEL SOURCE: FOREIGN TERRORIST FIGHTERS

Foreign terrorist fighters (FTFs) have been providing a large part of the personnel source of terrorist organizations in the Middle East for many years. In this sense, the issue of FTF, which threatens the security of the region and even international security, has come up again with ISIS after 2014. The increasing number of FTFs who wanted to move to conflict zones caused this issue to become an international problem (Dede, 2018, p. 37).

When the literature on the subject of FTFs is examined, it is noteworthy that the resources are limited and the definitions made on the systematic basis of the West are based on anti-Islam. This may be a problem for the objective handling of the issue. It is seen that the Western world generally deals with FTFs in terms of problems that may arise when FTFs return to their home countries (Bingöl, 2016, p. 1). Apparently, it is also difficult to agree on the definitions of FTF.

The first use of the FTF concept in the academic field took place during the ISIS invasion of Iraq. The Western perspective used the term FTF mainly for radicals from Europe who joined Salafist-jihadist organizations. The concept that is used for the militants involved in the 2009 Ghana War was used to define radical terrorist groups over time (Istanbullu, 2017, p. 55).

The issue of FTF in 2014 - as mentioned earlier - seemed to be seriously debated by the international community. The propaganda methods of ISIS and the increase of the occupied territories can be counted among the developments that open the door to thousands of FTFs who want to come to conflict zones from different geographical areas of the world. The increasingly unbearable situation has prompted the United Nations to mobilize; and it became one of the issues to be addressed at the General Assembly on 24 September 2014. Another important factor in the European countries' focus on FTF was the terrorist attacks in Paris on January 7, 2015. The fact that the Kouachi brothers, who were described as suspects of the act known as the Charlie Hebdo attack, were French citizens and made propaganda to increase the participation of FTFs in conflict zones, recalled the seriousness of the FTF issue among Western countries (Kardaş and Özdemir, 2015, p. 9). It is known that there are still FTFs from more than 80 countries in conflict zones.

Lewis examined the planning of ISIS's rise and its implementation through four stages as follows (Lewis, 2013, p. 7):

- First stage is "Breaking the Walls". According to this, the ISIS terrorist organization made suicide attacks and prison raids between July 2012 and September 2013. During the same period, ISIS raided four prisons. Approximately one hundred prisoners were kidnapped from the Tasfirat Prison in Tikrit in September 2012 (Lewis, 2013, p. 13-15). In July 2013, ISIS attacked Abu Ghraib and Thaci Prisons near Baghdad at the same time, and many prisoners escaped. The point that draws attention rather than the numerical equivalent of the prisoners who were kidnapped from prisons is that there were leading cadres among the escaping prisoners. In addition, these actions are important in pointing out how good ISIS's armament, intelligence and coordination skills are (Agar, 2015, p. 299-300). Another allegation regarding the prisoners is that the kidnappers included Al-Qaeda terrorists and former senior Ba'ath officers and later assumed important duties within ISIS (Güler and Özdemir, 2018, p. 474-475).
- In the second stage, ISIS launched attacks on the region between the Barzani administration and the Iraqi Central Government; and tried to exploit the tension between these two administrations (Lewis, 2013, p. 16).
- In the third stage, there are actions aimed at sympathy with ISIS by Sunnis. Especially during the February-May period of 2013, ISIS, which carried out bomb attacks on Baghdad and the surrounding Shiite regions, accelerated its actions targeting Iraqi security forces in this period.
- In the fourth stage, after mid-May 2013, ISIS continued its attacks on Baghdad and its surroundings targeting Shiites (Lewis, 2013, p. 17). As a result of these ISIS attacks on Shiite targets, it can be said that new armed groups of Shiites emerged in the region (Bektaş and Gündoğdu, 2019, p. 33).

Due to the growing ISIS, Turkey increased its precautions against ISIS. In this section, the policies implemented for this purpose will be briefly mentioned.

4. TURKEY'S FIGHT AGAINST ISIS: IMPLEMENTED POLICIES

Turkey is a country that has been fighting organized terrorism for nearly forty years. The terrorist attacks, which were not considered enough in the early times, became more complex over time. In this

period, the fight against terrorism was evaluated according to the number of terrorists killed. However, focusing on this point has caused problems and even some practices that went out of law have started. Today, the concept of fighting terrorism has been removed from this context; and a multi-dimensional counter-terrorism content has been created. Instead of only the perception of the fight of the security forces, a new understanding has been introduced in which civilian areas are also engaged (Bilgesam, 2017). Turkey has been fighting terrorism in the framework of this new approach.

When Turkey's fight against ISIS whose name has been mentioned frequently in recent years and which has the capacity to act on an international scale, is examined, it can be said that Turkey is much higher compared to other countries the possibility of exposure to ISIS action. Therefore, Turkey continues to fight against ISIS on two levels. This fight, which is carried out at national and international levels, is based on the strategy of preventive fight against ISIS at national level and the strategy of providing military and political support to the international coalition against ISIS at international level. Turkey makes threat perception across the two points against ISIS. These two points are; FTFs and violation of border security due to geographically close proximity (Yeşiltaş et al., 2016, p. 45).

One of the important steps in ISIS's policy of recruiting personnel is to pass the personnel to the conflict areas in Syria in particular. For the FTFs who want to join the organization, Turkey is very important as a transition route. This means a significant threat to Turkey. The deployment of ISIS in Syria and Iraq has given the ability to engage in terrorist attacks against neighboring countries. Therefore, this situation consists of a new threat area in terms of Turkey.

States or international organizations publish lists of terrorist organizations at various times. However, the disagreement over the concept of terrorist organization is also experienced in relation to these lists. In some countries "the terrorist organization" is clearly defined in the Penal Code, while in some countries only acts which are considered a terrorist offense are mentioned. In this sense, different practices stand out in terms of declaring ISIS as a terrorist organization. Turkey announced ISIS as a terrorist organization with the Council of Ministers' decision on 30.09.2013 and with the number 5428, and renewed this decree of the Council of Ministers on 21.05.2014. ISIS was accepted as a terrorist organization with two different decisions taken in 2014 by Nigde and Bayburt Assize Courts and was thus included in the judicial decisions (Ministry of Interior, 2017, p. 16).

In Turkey's fight against ISIS, the issue of FTF, the measures taken against ISIS's financial resources and the support given to the international coalition formed against ISIS stand out. The objectives of this fight can be summarized as follows (Yeşiltaş et al., 2016, p. 52):

- Preventing border crossings of foreign terrorist fighters (FTFs),
- Cutting the financial and economic resources of ISIS,
- Supporting military operations,
- Responding to the ideological propaganda that ISIS tries to spread by using written and visual media and developing a counter discourse...

5. TURKEY'S FIGHT AGAINST FOREIGN TERRORIST FIGHTERS (FTFs)

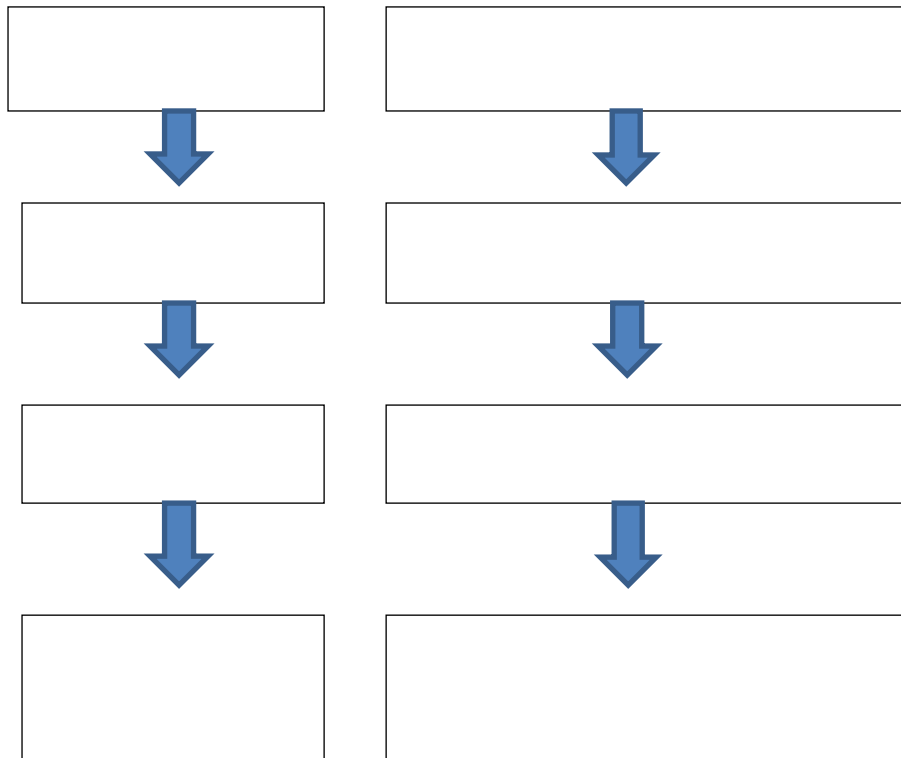
Turkey has a long border line with conflict zones in Syria and Iraq. For this reason, Turkey has become an important route for FTFs who want to switch from different places to these conflict areas.

FTFs usually use the airports in Istanbul and Antalya, the highways in Greece, Bulgaria, Georgia, the ports in Izmir and Mersin and try transit roads. FTFs, who come to Turkey by these ways, go to close to the border region by provinces (Gaziantep, Hatay, Sanliurfa like) by using airline or highway. They

wait for the right time to move from these provinces to conflict areas and try to pass illegally (Ministry of Interior, 2017, p. 52).

Turkey's strategy against FTFs consists of nested four layers. These are prevention in the origin country, prevention at borders, prevention at homeland and prevention at entry and return to Syria (see Figure-1)

Figure-1: Layers of Turkey's Strategy for Fighting FTFs

Source: Yeşiltaş et al., p. 52.

5.1. Prevention in the Origin Country

FTF subject is very important for Turkey. Thousands of people who want to join ISIS from different regions of the world have been trying to use the geography of Turkey to go to conflict areas. In this sense, Turkey is under serious threat. For this reason, Turkey gives great importance to take measures in terms of FTFs in the fight against ISIS (Özer and Kaykı, 2015). However, it is obvious that only the measures that will be taken at the border of Turkey are not adequate. Success in FTF issue will be possible through international cooperation. Cooperation, especially in the field of intelligence, is vital.

Preventive measures need to be taken by preventing the people who have the potential to go to conflict zones from leaving the country of origin. Considering the fact that FTFs are trying to travel into conflict zones by using false documents and illegal ways, it is clear how important the international cooperation and the measures to be taken in the origin countries (Ministry of Interior, 2017, p. 52).

The case study would be useful to understand the issue of prevention in the origin country. Ibrahim El Bekrewi is one of the perpetrators of the bombing that took place at the Zaventem Airport and

Maalbek metro station in Brussels on 22 March 2016, resulting in the deaths of 34 people (Milliyet, 2016). Ibrahim al Bekrewi, who was one of the responsible people of these attacks, entered Turkey on June 11, 2015 and was identified three days later in Gaziantep during routine checks carried out by police. Bekrewi was then sent back to the Netherlands from Istanbul Atatürk Airport on 14 July 2015. This information has emerged as a result of the research conducted after the Brussels attacks (Yeşiltaş et al., 2016, p. 54). The cause of this person to be sent to the Netherlands from Turkey was "police suspicion that this person could be foreign terrorist fighter". The Dutch and Belgian authorities were also informed on this issue by giving a note. El Bekrewi also tried to re-enter Turkey by using Antalya Airport on August 11, 2015 but was deported second time by Turkish officials on August 25 (Hürriyet, 2016).

5.2. Prevention at Borders

Turkey has considered ISIS as a terrorist organization with the decision of the Council of Ministers in 2013 and thereafter has determined strategies in this direction. At the same time, in 2014 and 2015, the United Nations Security Council took measures against foreign terrorist fighters with resolutions 2170, 2178 and 2199. Within the framework of these decisions, Turkey is cooperating at international level in the fight against the FTFs. Turkey has also presented some implementations in terms of FTFs as part of the urgent measures of the United Nations Global Forum on Counter Terrorism. These implements include the travels of FTFs, legal arrangements related to FTFs, active fight against terrorism and prevention of FTFs' financial resources (United Nations Security Council Resolution, 2014).

One of the implements that is related to FTFs who Turkey fights with is preventing illegal crossings from borders to the conflict zones. Because of this, in 2014, "Risk Analysis Groups" consisting of Intelligence, Counterterrorism and Smuggling units were established within General Directorate of Police at 66 locations in 33 provinces to serve in air and land border gates and bus stations. Risk analysis groups try to determine the people related to ISIS or not, by asking them why they are in Turkey, where they came from, how many days would they stay in Turkey and if they had return ticket. It is possible by this determination that the person is allowed to enter Turkey or is returned to the country of origin.

These risk analysis groups, from the day they were established until June 7, 2017; has checked 17.500 suspicious foreigners wishing to enter Turkey and made exclusive interviews with 10.232 people; and about 4550 of them were deported. Looking at the data of the General Directorate of Migration Management dated 16 June 2017; since 2011 to 2017, there were 4.957 foreign nationals who were caught and deported when they wanted to go to conflict zones. Similarly, 53.781 people from 146 countries have been banned from entry to Turkey as they were linked to terrorism or conflict zones (Ministry of Interior, 2017, p. 55-56).

Table-1: Distribution of Deported Suspects by Country (top 10 countries)

NATIONALITY	TOTAL
RUSSIAN	804
INDONESIAN	435
TAJKISTAN	308

IRAQI	278
FRENCH	254
AZERBAIJANI	252
MOROCCAN	183
EGYPTIAN	150
SAUDI ARABIA	141
GERMAN	133
OTHERS	2.019
TOTAL	4.957

Source: Ministry of Interior, p. 57.

Table-2: Distribution of Banned from Entry Suspects by Country (top 10 countries)

NATIONALITY	TOTAL
SAUDI ARABIA	7.523
TUNUSIAN	4.605
RUSSIAN	4.128
MOROCCAN	2.831
TAJKISTAN	2.651
FRENCH	2.622
IRAQI	2.085
KAZAKHSTANI	1.914
AZERBAIJANI	1.677

BELGIAN	1.519
OTHERS	22.226
TOTAL	53.781

Source: Ministry of Interior, p. 58.

5.3. Prevention in Homeland

Turkey has accelerated its operations against ISIS within the country after June 2015. Increased operations have led to an increase in custody and arrests. The operations were carried out on a large scale, with pre-action prevention and post-action capture.

Table-3: Domestic Operations Figures for ISIS (Custody and Arrests: 2011-2017)

POLICE + GENDARME	In 2017	Between 2011-2017 TOTAL
CUSTODY	3.515 (1.540 Foreigner)	9.350 (3.840 Foreigner)
ARREST	1.428 (718 Foreigner)	3.069 (1.337 Foreigner)

Source: Ministry of Interior, p. 54.

As in the Table-3, 9.350 FTFs were taken into custody, and 3.840 of them were foreigners and 3.069 FTFs were arrested, and 1.337 of the foreigners between 2011-2017 in Turkey. In addition, 763 people were taken into custody at the same time as a result of the ISIS operation in 29 provinces on 5 February 2017.

5.4. Prevention at Entry to Syria and Return from Syria

In border areas, the patrol services were increased to prevent illegal passing of FTFs from conflict zones to Turkey. In addition, efforts were made to establish physical barriers and technology-based security systems to ensure security along the border. Then, a 32-km wall was built at the Hatay-Reyhanlı / Syrian border. The number of soldiers deployed along the Syrian border line was increased. The number of soldiers serving along this border reached 30 per cent of the Turkish Land Forces Command's troops involved in all boundary lines (Hürriyet, 2015). Through these measures, the entry and exit of especially FTFs to Turkey can be prevented. Turkey has achieved important results thanks to the measures that were taken at crossing border illegally from Turkey to Syria or from Syria to Turkey. While the number of irregular migrants who managed to cross to the Greek Islands before March 2015 was around 7.000, the number of irregular migrants decreased to around 40 thanks to the measures. 574.000 irregular migrants were caught, and 162.000 of these were at seas between 2011 and 2017, and 15.155 organizers who organized these transitions were also caught in this process. Also, with the help of "Turkey Passenger Information System" that was established by the General Directorate of Migration Administration, the API / PNR information of the passengers who wanted to come to Turkey was provided. In this way, the FTFs were prevented from entering Turkey (Ministry of Interior, 2017, p. 59).

CONCLUSION

The issue of terrorism is one of the most important problems facing states today. Terrorism, which affects each of the military, political, social, economic and cultural areas at different levels, does not seem to be a problem that will be solved in the short term.

It can be said that ISIS has become one of the most debated terrorist organizations in the world in recent years in the context of international terrorism. The ideological background of ISIS is based on the understanding of Salafism and jihad. Salafism is a movement of thought that refuses interpretation and explanation. This movement of thought rejects logical interpretations and reasoning by stating that logic and mind in Islam came to life under the influence of the Greek thought system. This movement, in the sense of understanding the religion, takes model only the period when the Islamic religion came first.

It can be said that ISIS is quite successful in finding new personnel to fight in its ranks. The fact that participation taking place from many different geographical areas of the world to ISIS can be an indication of this situation. ISIS is using the developing technology and communication systems well. In some periods, ISIS scares the people who do not believe in itself and gives moral to the sympathizers in many parts of the world by serving execution videos to the whole world via the internet.

The members of the organization, who is fighting for ISIS by going to conflict zones, are called "Foreign Terrorist Fighters" (FTFs). Looking at the current position of ISIS, it is seen that there is participation of FTFs from many countries of the world. This indicates how effective the organization is in terms of international terrorism.

Turkey has entered into quite a hard fight against FTFs, which are the most important human resources of ISIS. Turkey is an important route line for the FTFs who want to go to conflict zones. Important factors promoting the use of this route are the length of the land border of Turkey with Syria and Iraq and ISIS is located right next to the border of Turkey. Therefore, Turkey is in a wide variety of work in order to prevent the use of this route.

"Risk Analysis Groups" consisting of relevant police units have been established at intercity bus stations, airports and border gates to fight against FTFs. The task of the risk analysis groups is to establish the necessary transactions by interviewing the suspected individuals who may be FTF. In addition, by contacting the countries where FTFs are citizens and making necessary warnings about not allowing these people leave their country. Another point in the fight against FTFs has been directed towards ISIS members in Turkey. Thousands of FTFs were taken into custody and/or were arrested as a result of the operations. At the same time, Turkey has set up physical barriers and technological camera systems along the border in order to ensure the security of its borders. In this way, Turkey prevents the return of FTFs from conflict zones or to go to the conflict zones. As a result, it can be expressed that Turkey has been fighting against FTFs in a multi-dimensional manner by prevention in the origin country, prevention at borders, prevention in homeland, prevention at entry Syria and return from Syria.

REFERENCES

- Ağar, A. (2015). *IŞİD ve Irak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bektaş, M. H. M. & Gündoğdu, A. Y. (2019). IŞİD'in hibrit savaş stratejileri: hibrit savaş konsepti perspektifinden analizi. *International Journal of Politics and Security*, 1(1), 25-56.

- Bergesen, A. J. & Han, Y. (2005). New directions for terrorism research. *International Journal of Comparative Sociology*, 46, 133–153.
- Bilgesam. (2019). *Terörle mücadele stratejisi*. Retrieved from http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/Haberler_Diger_/terorlemucadeleozet.pdf on June 1, 2019.
- Bingöl, O. (2016). Suriye iç savaşında yabancı savaşçılar. *Merkez Strateji Enstitüsü Raporu*, Rapor No: 13, 1-21.
- Burman, E. (1987). *The assassins – holy killers of Islam*, Wellingborough. United Kingdom: Crucible.
- Çaşın, M. H. (2008). *Uluslararası terörizm*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Chaliand, G. & Blin, A. (2007). Zealots and assassins. (Ed.) Gérard Chaliand ve Arnaud Blin. *The history of terrorism: from antiquity to Al Qaeda*. (Translated by Edward Schneider, Kathryn Pulver ve Jesse Browner). Londra: University of California Press, 55-78.
- Chaliand, G. & Blin, A. (2007). The “golden age” of terrorism. (Ed.) Gérard Chaliand ve Arnaud Blin. *The history of terrorism: from antiquity to Al Qaeda*. (Translated by Edward Schneider, Kathryn Pulver ve Jesse Browner). Londra: University of California Press, 175-196.
- Chaliand, G. & Blin, A. (2007). From 1968 to radical Islam. (Ed.) Gérard Chaliand ve Arnaud Blin. *The history of terrorism: from antiquity to Al Qaeda*. (Translated by Edward Schneider, Kathryn Pulver ve Jesse Browner). Londra: University of California Press, 221-254.
- Christian, P. (2019). Who were the Sicarii? *Meridian Magazine*. June 7, 2004. Retrieved from <https://latterdaysaintmag.com/article-1-4364/> on June 1, 2019.
- Cronin, A. K. (2010). Behind the curve: globalization and international terrorism. (Ed.) Michael E. Brown, Owen R. Cote, Sean M. Lynn-Jones ve Steven E. Miller. *Contending with terrorism: roots, strategies, and responses*. Londra: The MIT Press, 28-56.
- Çağlar, A. (1997). Terör ve örgütlenme, *TODAİE*, 30(3), 119-133.
- Dede, Ö. (2018). *IŞİD terör örgütünün türkiye'ye yönelik propaganda faaliyetleri ve yabancı teröristler*. Unpublished master thesis, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Demir, C. K. (2008). Öğrenen örgütler ve terör örgütleri bağlamında PKK. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 29, 57–88.
- Goodman, M. (2008). *Rome and Jerusalem: The clash of ancient civilizations*. US: Vintage Books.

- Güler, R. T. & Özdemir, Ö. B. (2018). DAESH: Ortaya çıkışı, yükselişi ve çöküşü. *Ortadoğu'da devlet dışı silahlı aktörler: terör örgütleri, milisler, vekil güçler*. (Ed.) Murat Yeşiltaş ve Burhanettin Duran. İstanbul: SETA Kitapları, 463-494.
- Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism*. New York: Columbia University Press.
- Hürriyet. (2015). *TSK sınır güvenliği tedbirlerinin bilançosunu çıkardı*. Retrieved from <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tsk-sinir-guvenligi-tedbirlerinin-bilancosunu-cikardi-40024240> on June 1, 2019.
- Hürriyet. (2016). *Türkiye, Brüksel saldırısını iki kez sınır dışı etmiş*. Retrieved from <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-bruksel-saldiriganini-iki-kez-sinir-disi-etmis-40074994> on June 1, 2019.
- İstanbullu, B. (2017). *Suriye'deki Sünni muhalif grupların yabancı savaşçı temininde dinin etkisi ve propaganda aracı olarak Türkiye özelinde medya kullanımı örnekleri*. Unpublished master thesis, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kardaş, T. & Özdemir, Ö. B. (2015). Avrupalı yabancı savaşçılar: kimlik, sosyal medya ve radikalleşme. *SETA Analiz Raporu*. No: 115.
- Kartal, A. B. (2018). Uluslararası terörizmin değişen yapısı ve terör örgütlerinin sosyal medyayı kullanması: Suriye'de DAESH ve YPG örneği. *Güvenlik Stratejileri*, 14, 39-77.
- Kurum, M. (2015). *Terörist örgütlerin güvenli ortamları ve terörist örgütler ile mücadelede güvenli ortamları hedef alma yaklaşımı: PKK terörist örgütü örneği*. Unpublished Ph.D.Thesis, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Laqueur, W. (1999). *The new terrorism: Fanaticism and the arms of mass destruction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lewis, B. (1967). *The assassins: a radical sect of Islam*. Oxford: Oxford University Press.
- Lewis, J. D. (2013). Al Qaeda in Iraq resurgent: the breaking the walls campaign. *Middle East Security Report*. Retrieved from http://www.understandingwar.org/sites/default/files/AQI-Resurgent-10Sept_0.pdf on June 1, 2019.
- Milliyet. (2016). *Belçika'nın başkenti Brüksel'de art arda bombalı saldırı*. Retrieved from <http://www.milliyet.com.tr/dunya/son-dakika-haberi-belcikanin-baskenti-brukselde-art-arda-bombali-saldiri-2213893> on June 1, 2019.
- Ministry Of Interior. (2017). *Türkiye'nin DEASH ile mücadelesi*. Retrieved from <https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/deas%20en.pdf> on June 1, 2019.
- Özer, S. & Kaykı, H. G. (2015). Türkiye'den 'yabancı savaşçı'larla yoğun mücadele. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyeden-yabanci-savascilarla-yogun-mucadele/22968> on June 1, 2019.

- Özerkmen, N. (2004). Terör, terörizm ve radikal İslamcı terör. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 247-265.
- Rapoport, D. C. (2003). The four waves of rebel terror and september 11. (Ed.) Charles W. Kegley. *The new global terrorism: characteristics, causes and controls*. New Jersey: Prentice Hall, 36-52.
- Taner, B. (2000). Terörizm ve turizm. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 93-98.
- Tavares, J. (2004). The open society assesses its enemies: shocks, disasters and terrorist attacks. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 1039- 1070.
- Ternon, Y. T. (2007). Russian terrorism, 1878–1908. (Ed.) Gérard Chaliand ve Arnaud Blin. *The history of terrorism: from antiquity to Al Qaeda*. (Translated by Edward Schneider, Kathryn Pulver ve Jesse Browner). Londra: University of California Press, 132-174.
- Thornton, T. P. (1964). Terror as a weapon of political agitation. *Internal war: problems and approaches*. (Ed. Harry Eckstein). New York: The Free Press, 71-79.
- United Nations Security Council Resolution. (2014). *The Islamic state in Iraq and the levant and the Al-Nusrah front for the people of the levant: report and recommendations submitted pursuant to resolution*. Retrived from https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/815 on June 1, 2019.
- Urhal, Ö. (2009). *Küreselleşen dünyada güvenlik (milli güvenlik, kamu güvenliği, örgütlü suçlar ve suç istihbaratı)*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Wilkinson, P. (1986). *Terrorism and the liberal state*. Londra: Macmillan Press.
- Yeşiltaş, M., Özdemir, Ö. B., Öncel, R., Düz, S. & Öztürk, B. (2016). Sınırdaki düşman: Türkiye'nin DAİŞ ile mücadelesi. *SETA Rapor*. No: 65. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık.

İşten Ayrılma Niyeti ve Toksik Liderliğin Etkisi

Dr. Rana Özyurt Kaptanoğlu^{1*}

Geliş tarihi: 18.09.2019
Kabul tarihi: 07.01.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 **Sayfa:** 161-173
Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 10%

¹ Türkiye, ranazoyurt77@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-0341-4722

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bireyin tedbirini alarak kendi isteği ile çalıştığı kurumdan ayrılması veya böyle bir karara varması yorumunu getiren işten ayrılma niyetine sahip bir iş görenin bu niyeti çoğunlukla işten ayrılma ile sonuçlanmaktadır. Ancak örgüt için personelin işten ayrılması genellikle negatif bir durumdur. Çalışan devir hızı, yetenek kaybı, ek işe alım ve eğitim masrafları bakımından bir örgüt için gerçek bir sorun teşkil etmektedir. Bir örgütte çalışanların çalışmaya başlamaları kadar işten ayrılmak istemeleri de doğal bir tutumdur. Bir çalışanın hayatının sonuna kadar aynı örgütte çalışması gibi bir zorunluluğu yoktur. Aynı örgüte uzun süreler çalışmak, çalışan ve örgüt bütünlüğü açısından gerekli olsa da bu gereklilik her zaman gerçekleştirilemeyebilir. Bu bağlamda çalışmada işten ayrılma niyetinin kapsamlı tanımı, bahsi geçen niyetin oluşma nedenleri, sonuçları, işten ayrılma niyetinin nasıl önlenebileceği ve toksik liderliğin işten ayrılma niyetine etkisine dair alan yazında inceleme yapılmıştır. Kurumlar için oldukça önemli olan bu konu hakkında yapılan çalışmanın hem gerçek hayata hem de alan yazında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşten Ayrılma Niyeti, Toksik Liderlik, iş.

Intending to Quit and the Effect of Toxic Leadership

Dr. Rana Özyurt Kaptanoğlu^{1*}

First received: 18.09.2019

Accepted: 07.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 161-173

Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 10%

¹Turkey, ranazoyurt77@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-0341-4722

* Corresponding Author

ABSTRACT

The intention of an employee who intends to leave the job by taking the precautionary measure of the individual or leaving his / her own voluntary work or making such a decision often results in leaving the job. However, for the organization, the dismissal of staff is often a negative situation. Employee turnover is a real problem for an organization in terms of loss of talent, additional recruitment and training costs. It is a natural attitude that employees in an organization want to leave as much as they start working. An employee does not have to work in the same organization until the end of his life. Although it is necessary to work for the same organization for long periods of time in terms of employee and organization integrity, this requirement may not always be fulfilled. Toxic behavior and the emotion it creates give employees both physically and emotionally. This naturally leads to organizational silence followed by a reduction in organizational ties and ultimately an intention to quit. There is a close relationship between intention to leave or stay in the organization and professional commitment. Some studies in this area show that individuals with high levels of professional commitment have lower tendency to quit and have higher commitment to their organizations. In this context, a comprehensive definition of intention to leave, reasons for the occurrence of this intention, results, how to prevent intention to leave and the effect of toxic leadership on intention to leave were examined in the literature. It is considered that this study, which is very important for institutions, will be beneficial both in real life and in literature.

Keywords: Intention to quit, Toxic Leadership, Business.

GİRİŞ

Toksik liderlerin buldukları ortamı negatif etkilemesi sonucunda üretim düşüklüğü ve işten ayrılma oranı yükseldiği görülmektedir. Bu ortamlarda genelde yeniliğe açık olma azalır, bireyler arasında çatışma oluşarak ve olumsuz bir ortam ortaya çıkar (Goldman, 2006, s. 734). Freeman ve Medoof (1985) sendikalaşmada ve yönetime karşı tek ses olmanın öneminden bahsetmiş olup, sendikalaşmanın çalışanların işten ayrılmalarını azalttığı açıklamıştır. Diğer bir çalışmada, örgüt ne kadar çalışanlarına işte duydukları memnuniyetsizliklerini dile getirme imkânı tanırsa, çalışanların da o oranda işte kaldıkları, işten ayrılmayı ise düşünmedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Akt. Spencer, 1986, s. 488).

Buradan da anladığımız üzere örgütsel bağlılığın işten ayrılma niyeti, devamsızlık ve performans gibi olgularla yakından ilişkisi vardır. Bütün bu olguların gelişmesi sonucu da bireyde örgütsel vatandaşlık davranışları gözlemlenmektedir. Örgütün gelişimine maddi manevi en çok katkısı olan durumlardan biri de örgütsel vatandaşlık eğilimi yüksek bir çalışan profiline sahip olmaktır (Balay, 2000, s. 85). Çalışanların iş tatminsizliği yaşamaları, performanslarının azalmasına ve hatta işten ayrılmalarına neden olabilir (Erdil vd., 2011, s. 19). Alanlarında deneyim kazanmış, iş tatmini yaşayan çalışanların örgüt içinde tutulması ve işten ayrılma niyetine engel olunması örgütün verimliliği açısından önem taşır (Poyraz ve Kama, 2008, s. 149).

1. İşten Ayrılma Niyeti

Bir örgütte çalışanların çalışmaya başlamaları kadar işten ayrılmak istemeleri de doğal bir tutumdur. Bir çalışanın hayatının sonuna kadar aynı örgütte çalışması gibi bir zorunluluğu yoktur. Aynı örgüte uzun süreler çalışmak, çalışan ve örgüt bütünlüğü açısından gerekli olsa da bu gereklilik her zaman gerçekleştirilemeyebilir (Fındıkçı, 2006:100). Çalışan ve işveren arasındaki sorunlar taraflar için kutuplaşmaya yol açmaktadır (Ertürk, 2009, s. 231).

Tett ve Meyer, (1993, s. 260), işten ayrılma niyetini bir örgütten bilinçli ve kararlı ayrılma isteği olarak tanımlamaktadır. 1900'lü yılların başlarından beri işten ayrılma konusunda birçok nitel ve nicel araştırma yapılmıştır (Cotton ve Tuttle, 1986, s. 56). Lee ve Mowday (1987, s. 723)'e göre işten ayrılma niyeti, işten ayrılma durumu ile sonuçlanmasa bile çalışanın verdiği bir sinyaldir. Bu sinyal sayesinde gerekli önlemler alınabilir. Hughes vd., (2010, s. 352) işten ayrılma niyetini bir karar verme süreci olarak ifade eder. Bu süreç örgütten ayrılma düşüncesi ile eylem arasındaki geçici bir bağlantıdır. Örgütten gelecekteki bir zamanda ayrılma ihtimali söz konusudur. İşten ayrılma niyeti, çalışanların örgütlerinde memnuniyetsizlik duymaları ve işten ayrılmayı düşünmeleri olarak da tanımlanabilir (Yıldırım vd., 2014, s. 35). İşten ayrılma niyeti konusunda yapılan araştırmalar, bu kavramı iş şartlarından tatmin olmayan çalışanların içine girmiş oldukları aktif ve yıkıcı eylem olarak ifade etmişlerdir (Onay ve Kılıcı, 2011, s. 364). İşgücü piyasasında işgücü devri kaçınılmaz bir durumdur (Kirschenbaum ve Weisberg, 2002, s. 110). Bir örgütün ürün ve işgücü piyasasında sürdürülebilir rekabet üstünlüğü kazanabilmesi için işine bağlı ve işinden memnun çalışanlara ihtiyacı vardır (Joo ve Park, 2010, s. 482).

Bazı çalışma alanlarında rekabet ortamı daha fazla görülür, rekabetin sıkça görüldüğü bu piyasalarda kurumlar arasındaki farkı ortaya çıkaran insan kaynağının nasıl kullanıldığı ne şekilde elde tutulduğudur (Özer ve Günlük, 2010, s. 460). Diğer taraftan bir işletmede paylaşılan bir vizyon varsa bu durum ortak bir kimlik yaratır. Çalışanlar artık işletmeye onların işletmesi değil, bizim işletmemiz gözüyle bakarlar ve bu birlikte çalışmaya başlamak için atılmış ilk adım olur (Senge, 2011, s. 131).

Çalışan devir hızı, yetenek kaybı, ek işe alım ve eğitim masrafları bakımından bir örgüt için gerçek bir sorun teşkil eder (Loi vd., 2006, s. 101). İşten ayrılan çalışana işe alma ve eğitim için harcanan para ve zaman sonsuza kadar kaybedilmiş olur (Morrison, 2014, s. 99). Bu maliyetlerden kaçınmak isteyen örgütler çalışanlarını elde tutmayı sağlayacak politikalar uygulamalıdır (Yenihan vd., 2014, s. 39). Diğer bir anlatımla, işi bırakan her çalışanın yerine yenisinin getirilmesi yüksek maliyetlere yol açmaktadır. İşten ayrılmaların fazla olması, müşteri memnuniyetinin azalması, müşteri bağlılığının azalması ve gelirlerin azalmasıyla yakından ilgilidir, bu yüzden çalışanları işte tutabilmek önem taşımaktadır.

İşten ayrılma kavramı çalışanın resmi protokoller ile bağlantısı olan kurum ile ilişkisini kesmesi olarak yorumlanmıştır. Bir müddettir bağlı bulunduğu kurumda çalışan bireyin kendi arzusu ile buradan ayrılması olarak belirtilmiştir (Lee vd., 2004, s. 712). Başka bir ifade ile de Gaertner bu konuyu çevresel içerikli bulmuş ve çalışanın kendi isteği ile belli bir sosyal ortamdan ayrılması olarak yorumlamıştır (Gaertner, 1999, s. 480). Bazı durumlarda işten ayrılmalar olumlu etki gösterse de genel olarak örgüt için maliyetli sonuçlar doğuran, olumsuz bir durumdur (Jackofsky, 1984, s. 74).

2. İşten Ayrılma Niyeti Nedenleri

Bireylerin işten ayrılma süreçleri incelendiğinde kurum içi kültürün, iş yaşamındaki sosyal iletişim ağının, kariyer olanaklarının, ücret ile ilgili beklentilerin ilk sıralarda gelen konular olduğu gözlemlenmektedir. Yozgat ve arkadaşlarının (2013, s. 520) yapmış oldukları çalışma sonucunda çalışanları çalışma süresinin iş performansı üzerindeki etkisi dikkate alındığında, eski çalışanların daha uzun süre çalışmaları için desteklenmesi ve erken emeklilik politikaları konusunda devletin uygulama yapmaması ve devletin kıdemli çalışanların işyerinde kalma niyetlerini arttırmak ve işe devamlarını sağlamak için teşvikler sunabileceği önerilmektedir. Diğer taraftan maaş ödemesi de çalışana belki daha sıkı çalışmak, daha güvenilir olmak ve işin gelişimine katkıda bulunmak için başka bir söz verme şeklidir (Rousseau ve McLean Park, 1993, s. 7). İşten ayrılma niyetinin nedenleri kısaca Tablo 1’de ki gibi özetlenebilmektedir:

Tablo 1. İşten Ayrılma Niyeti Nedenleri

Çevresel Nedenler	Piyasa içi ekonomik sıkıntıların iş gücüne yansımaları, Ekonomiye pozitif yönde etki etmesi, Teknolojik gelişmeler nedeni ile farklı iş alanları ile uyumlaşma ve değişik alanlarda çalışmayı tercih etme, Tarımsal iş alanlarında dönemlik çalışma fırsatları bulabilme, Çıkış ücretlerinin maddi sonuçları, Piyasalar arası farklılaşmaya neden olan sebepler, Gelişmekte olan ülkelerde çalışan kavramının tam anlamı ile yerleşmemesi ve tarımsal alanlar ile bağı tam anlamı ile koparamama Ekonomide dalgalanmaların yaşanması, dönemsel çalkantılar,
Bireysel Nedenler	Yaş: Yapılan araştırma sonuçlarına göre 25-30 yaş aralığındaki çalışanlarda işten ayrılma eğilimi daha genç veya daha yaşlı kitleye göre daha az görülmektedir. Bunun nedeni kişinin yaptığı mesleği benimsemiş olduğu dönemde olmasıdır. Cinsiyet: Kadın çalışanların erkeklere oranla işten ayrılma eğiliminin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Aile durumu: Ailesinin sorumluluğu üzerinde olan bekâr bireylerin evli kadınlara göre işten ayrılma niyetinin daha az olduğu, çekirdek aile yapısına sahip olan bireylerin de işten ayrılma eğilimlerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Kıdem: Uzun süreler boyunca aynı iş yerinde çalışan kıdemli iş görenlerin, kısa süreli çalışanlara göre yıpranma, stres gibi mesleki deformasyonlar nedeni ile çalıştıkları işlerden ayrılma eğilimini daha fazla gösterdikleri ortaya çıkmıştır.
Örgütsel	Ücret ile ilgili memnuniyetsizlik, Çalışma koşulları ve kurumun mevcut konumu, İletişimsel problemler, Sosyal hizmetlerin yetersiz kalması, Çalışanların sağlık durumunu sıkıntıya sokacak iş koşullarının olması, Yönetimde yaşanan aksaklıklar.

Kaynak: Şimşek, M., Akgemci, T., & Çelik, A. (2008). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 55-65.

İşten ayrılma niyeti içine giren birey aslında kurum için ciddi kayıplar oluşturabilecek istifa sürecini beraberinde getirmektedir (Çarıkcı ve Çelikkol, 2009, s. 10). İşe girişler ve işten ayrılmaların sıklığı işten çalışan devir hızının yüksekliğini ifade eder (Yılmaz ve Halıcı, 2010, s. 95). İşten ayrılma niyeti bazı etkenler nedeniyle ortaya çıkabilir. Bu etkenler kişisel faktörler, örgütten kaynaklanan nedenler veya çevresel nedenler olabilir. İşten ayrılma niyetinin öncülleri birçok farklı perspektiften

incelenmiştir. Bu çalışmaların büyük çoğunluğunda doğrudan öncüllere odaklanılmış ve bu öncüllerin işten ayrılma niyeti süreç modellerindeki üzerinde durulmuştur (Hemdi ve Nasurdin, 2006, s. 22). Literatür incelendiğinde işten ayrılma niyetinin üç ana başlıkta incelendiği görülmektedir:

2.1. Örgütsel Nedenler

Örgüt içi faktörlerin oluşmasında var olan yönetimin de etkisi çok fazladır. O yüzden bu etkilerin ortadan kaldırılmasında yöneticilere büyük görev düşmektedir. Bir örgütte yönetsel uygulamalardan kaynaklanan problemler, çalışanların işten çıkarılmalarına veya kendi istekleriyle işten ayrılmalarına neden olabilir. Bununla birlikte yan gelirlerdeki yetersizlik ve ücretin yetersiz olması önemli unsurlardır (Tütüncü ve Demir, 2003, s. 149). Hemdi ve Nasurdin (2006, s. 22), örgüte duyulan güvenin işten ayrılma niyetine etkisi olduğunu ve örgüte duyduğu güven fazla olan çalışanın örgütten ayrılma ihtimalinin düşük olduğunu ileri sürmektedir. Bazı araştırmalar yapılan işin özellikleriyle işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi destekleyen bulgular bulmuştur (Chang vd., 2013, s. 5). Örgüt kaynaklı işten ayrılma niyeti üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar ve nedenler şu şekildedir:

2.1.1. İş Tatmini

Çalışanların gelecekte örgütten ve kendilerinden bekledikleri başarı seviyesi düşük ise başka iş olanakları arama niyeti içine girebilirler (Polat ve Meydan, 2010, s. 146). Çalışanlar örgüt içindeki kariyer fırsatlarını değerlendirdiklerinde, kariyer fırsatları sınırlı veya yoksa hayal kırıklığı yaşamamak için geri çekilebilirler. Her bir çalışan çekici bir çözüm olacak daha iyi bir kariyer fırsatı sunan alternatif bir iş için işten ayrılabilir (Houkes vd., 2003, s. 428). Nitekim, örgüt içinde gelişme fırsatları olmaması, o örgütten ayrılmak için makul bir neden olarak görülebilir. İşten ayrılıp gitmeler hem işçi hem de örgüt açısından bir maliyet getirir, işten ayrılma niyetinin, çalışanın örgütten destek alıp almadığıyla ilişkili olup olmadığının bilinmesi önemlidir (Johannes vd., 2009, s. 832). Bununla birlikte çalışanların işten ayrılma niyetlerinin artmasına veya azalmasına neden olabilecek örgütsel faktörler vardır. Örneğin örgütsel özdeşleşme bu faktörlerden biri sayılabilir ve işten ayrılma niyeti konusunda sinizmlerle başa çıkmada yardımcı olabileceği düşünülebilir (Polat ve Meydan, 2010, s. 146). Düzgün bir eğitim almadan işe yeni başlayan çalışanlar görevlerini yerine getirmek için gerekli bilgileri alamadıklarından dolayı işleri için gerekli olan becerileri gösteremezler. Uygun eğitimi alan çalışanlar, almanlara göre mevcut işlerinde kalmaya daha yatkındırlar (Elnaga ve Imran, 2013, s. 134).

Çalışanın işinden ne derece tatmin olduğunu ölçmek zordur fakat imkansız değildir. Çalışanın iş tatmini örgütten neyi istediği ve bunun karşılığında neler kazanmayı beklediğine bağlıdır. Çalışan örgüte verdiği hizmet karşılığında aldığı ücreti kendisine yakın statüde çalışan diğer çalışanların ücretleriyle karşılaştırır (Nergiz ve Yılmaz, 2016, s. 51). Diğer taraftan örgütte çalışanlar diğer çalışanlarla eşit muamele görmediklerini düşündükleri zaman kolay tatmin olamazlar. Bazı çalışanlar sadece az çalışmak durumunda oldukları işlerden tatmin olurlar. Kaynağı her ne olursa olsun iş tatminsizliği sonuçta örgütün için birçok sorunla karşı kalacağına göstergesidir. Bu sorunlara örnek olarak yüksek devamsızlık, çalışan devir hızında artış, yabancılaşma, kırgınlık ve düşük firma sadakati sayılabilir (Özgan vd., 2012, s. 34). Çalışanların iş tatminsizliğinin örgüte karşı olan dış ve iç tehditlere verilecek tepkileri zayıflattığı öngörülmektedir. İş tatminsizliğinin çalışanda isteksizlik duygusu oluşturarak devamsızlık yapma durumunun artmasına, verimliliğin düşmesine ve işten uzaklaşarak işten ayrılma niyetinin artmasına neden olduğu düşünülmektedir (Tekingündüz ve Tengilimoğlu, 2013, s. 79). Yöneticiden ve işin kendisinden tatmin olma durumu ile işten ayrılma niyeti arasında ilişki olduğu konusunda önemli kanıtlar bulunmaktadır (Tak ve Çiftçioğlu, 2008, s. 159).

2.1.2. Ücret

Ücret memnuniyeti, hem çalışanlar hem işverenler açısından birincil önemli bir konudur. Çalışanlar açısından ücret ekonomik gereksinimleri karşılamak bakımından bariz bir öneme sahiptir. Çalışanların ücretlerinden tatmin olmaları onların tutum ve davranışlarını etkiler. Birçok örgüt için işgücünün işten ayrılması, diğer faktörlerin yanında zaman ve para ile ilgili olduğu için asıl endişe verici konudur (Suğur vd., 2008, s. 162). Ödül ve ücret yönetimi insan kaynaklarının birimlerinin en önemli

konularından biridir. Çünkü bir çalışanın çalıştığı işte devam etmesini sağlayan en önemli etkenlerden biri çalışmasının karşılığında aldığı ücretin hak ettiği tutarda olmasıdır. Çalışan aldığı ücretin, hak ettiği miktarda olduğunu düşünmezse işine devam etmek istemeyebilir. Her bir çalışan örgüte bilgisi ve yetenekleri dahilinde katkıda bulunur. Çalışanın örgütteki ücret ve ödül dağılımı konusunda adil davranıldığını düşünmesi için kendisiyle aynı işi yapan başka bir çalışanın gelirini karşılaştırması sonucunda tatmin olabilmesi gerekmektedir (Örücü ve Kışlalıoğlu, 2014, s. 48). Çalışanlar yaşam standartlarını yükseltmek için daha fazla ücret talep ederken, örgüt yöneticileri de ücret düzeyini giderler artmasını diye düşük tutmaya çalışırlar. Örgütün içinde bulunduğu koşullar ve çalışanların beklentileri dikkate alınarak uygun bir ücret belirlemek çalışanların örgütteki verimliliği üzerinde artırıcı etki yaratmaktadır (Özdemir vd., 2016, s. 60).

2.1.3. Stres

Çalışanın çevresiyle olan etkileşimi neticesinde ortaya çıkan gerilim iş stresi olarak ifade edilebilir. Bazı çalışmalarda çalışanın iş stresi yaşamasına çevresinin onun üzerinde yarattığı baskının neden olduğu ileri sürülmüştür (Efeoğlu ve Özgen, 2006, s. 238). Aynı zamanda stres psikolojik bir kavramdır ve stres yaratan olgulara karşı bir tepkidir (Beehr ve Newman, 1978, s. 666). Motowidlove arkadaşları (1986, s. 618-629), stresi endişe, rahatsızlık, korku, depresyon ve keder gibi hoş olmayan bir duygusal deneyim olarak ifade etmişler ve stresin iş yaşamında iş performansı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışanlar mali açılarından kendilerini güvende hissetmediklerinden dolayı strese girebilir ve finansal nedenlerle örgütten ayrılabilirler. Başka bir şekilde örgütteki rolün ne olduğunun bilinmemesi de çalışana strese girmesine neden olabilir (Qureshi vd., 2012, s. 232). Çalışma ortamındaki stres kaynakları ve olumsuzluklar çalışanların işe devam etme isteklerinin azalmasına ve performanslarının düşmesine neden olur (Tütüncü ve Demir, 2003, s. 150). Stresin çalışanların tatmin, verimlilik ve davranışları üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır (Onay ve Kılıcı, 2011, s. 364).

2.1.4. Fazla İş Yükü

Aşırı iş yükü, örgütte çalışanların yerine getirebileceklerinden daha fazla iş talep edilmesidir. Örgütlerdeki eleman azlığı, dönemsel iş yoğunluğu veya örgütün çalışanlarını ekonomik nedenle işten ayırması nedeniyle mevcut çalışanlar üzerine aşırı iş yükü binmesi çalışan psikolojisi açısından önemlidir (Uysal vd., 2015, s. 942). Dolayısıyla, Jones vd., (2007, s. 663)'ne göre aşırı iş yükü, işten ayrılma niyetini etkileyen bir faktördür.

2.2. Çevresel Nedenler

İşletme dışında gelişen bazı faktörler işten ayrılma niyetine etki edebilirler. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, sektörler arası iş gücü değişimi ve ekonomik istikrarsızlıklar gibi sorunlar çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olabilir (Tütüncü ve Demir, 2003, s. 149). İşten ayrılma süreçlerinde kurum içi problemlerin yanı sıra kurum dışı çevresel faktörlerin de önemli etkileri olduğu görülmektedir. Çevresel faktörlerin etkili olduğu durumlarda işverenlerin işten ayrılmayı engelleyemediği görülmektedir. Ayrıca ekonomik krizlerin olduğu ve işsizlik oranının yüksek olduğu dönemlerde, alternatif iş imkanlarının az olması işten ayrılma niyetini etkileyebilir ve azaltabilir (Gürbüz ve Bekmezci, 2012, s. 190). İşten ayrılma niyeti kavramını anlamaya çalışırken alternatif iş olanaklarının da önemini hesaba katmak gerekir (Arnold ve Feldman, 1982, s. 353). Alternatiflerin algılanması ve değerlendirilmesi bireysel işten ayrılma süreci için çok önemlidir (Mobley vd., 1979, s. 494). Lee ve Mowday (1987, s. 722)'e göre alternatif iş imkanlarının işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi olabilir.

2.3. Bireysel Nedenler

Çalışanlarda işten ayrılma niyetinin azalması hem kendilerinin hem de çalıştıkları kurumun ileride başarılı yerlerde olacağına inanması ile gerçekleşebilir. Başarısızlık algısı çalışanların aynı zamanda verimlerine de olumsuz etki eder aynı zamanda örgütsel bağlılık algısını da zedeler. Böylece çalışanlar farklı işlere yönelme eğilimi göstermektedirler. (Meydan ve Polat, 2010, s. 125). Etraftaki farklı işletmeler sundukları fırsatlar ile çalışanların işten ayrılma niyetlerini etkileyebilir. Daha genel olarak bakıldığında çalışan, işi ile ilgili her konuyu ayrı ayrı değerlendirmektedir ve mevcut yaptığı iş ile alternatif seçenekleri arasında bir seçim yaparak buna göre işten ayrılma veya devam etme kararına

varmaktadır (Örücü ve Kışlalıoğlu, 2014, s. 47). Bireysel nedenlerin ve işten ayrılma niyetine etkisi üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar Tablo 2.'de ki gibidir:

Tablo 2. İşten Ayrılma Niyeti Bireysel Nedenleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar

<i>Etken</i>	<i>Çalışma</i>	<i>Kaynak</i>
Yaş	Birçok araştırma işten ayrılma niyeti ve yaş faktörünün olumsuz ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır	Mobley vd., 1979, s. 493-522.
	yaşlılara göre gençlerin daha fazla beklenti içinde olmaları, sabırsız yapıda olmaları ve sosyal hayatlarına zaman ayırmak istemeleri işten ayrılma niyetine girmelerine neden olabilir	Sarıoğlu, 2010:200-213.
Cinsiyet	çalışmada kadın ve erkeklerin işten ayrılma eğilimi birbirine benzer olarak bulunmuştur.	Griffith vd., 2000, s. 363-488.
	Çalışan kadınların sorumluluklarının fazla olması nedeni ile çalışma hayatına adapte olması zor bir süreçtir. Bu nedenle kadınların erkeklere nazaran işten ayrılma niyeti daha fazladır.	Örücü vd., 2007:117-135.
Görev Süresi	çalışmalar görev süresi ile işten ayrılma niyeti arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir	Mobley vd., 1979, s. 493-522.
	Örgütte uzun zamandır çalışanlar, yeni çalışmaya başlayanlara göre az seviyede ayrılma niyeti eğilimi göstermektedir	Eroğlu, 2014, s. 147-160.
Sorumluluk ve Statü	medenî durumu da içeren aile sorumluluğu işten ayrılma davranışının azalmasıyla ilişkilendirilmiştir.	Mobley vd., 1979, s. 493-522.
	çalışanın bir ailenin üyesi olması ve bir örgütün üyesi olmasındaki rolleri arasında uyumsuzluk olabilir ve iş-aile yaşam çatışma yaşanabilir	Efeoğlu ve Özgen, 2007, s. 237-254.

3. İşten Ayrılma Niyetinin Önlenmesi

İşten ayrılma niyeti sürekli üzerinde durulduğu gibi ayrılma davranışının gerçekleşmesinin ana sebebi olarak düşünülür. Bundan dolayı işten ayrılma niyetine sebebiyet veren sorunların incelenerek çözüme kavuşturulması gerekir. Aksi takdirde bu durumun kuruma ciddi sonuçları olacaktır. Araştırmacılar, işten ayrılmanın değil işten ayrılma niyetinin araştırılmasının daha önemli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Burada amaç hem diğer çalışanları etkileyebilecek davranışları engellemek hem de işten ayrılmanın getireceği maliyetleri azaltmaktır. Eğer liderler çalışanların işten ayrılma maliyetlerini azaltmak isterlerse bir sonraki adımları çalışanların desteklerini geliştirici faaliyetlerde bulunmak olmalıdır (Hughes vd., 2010, s. 352). Örgütlerde insan kaynağının işten ayrılmasını önlemek insan kaynakları yönetiminin önemli alanlarından birisi konumundadır. İşletmeler için uygun çalışanı bulmak kadar onu elde tutmakta önemli hale gelmiştir (Beğenirbaş ve Çalışkan, 2014, s. 110). Örgütlerdeki insan kaynakları uygulamaları çalışanların becerilerini etkiler ve insan kaynağının gelişimine katkıda bulunur. Gelişim ve eğitim programları görevi başarı ile tamamlama olasılığını artırarak, çalışanların bireysel yetenekleri ve kariyer planları arasında bağlantı kurmasına yardımcı olur ve işten ayrılma niyetlerini azaltabilir.

Küreselleşme, işgücü çeşitliliği ve teknolojik gelişmeler nedeniyle bugün çalışma koşulları eskisine göre değişmiştir. Artık insanlar daha fazla iş imkanı bulabilmektedirler. Yöneticilerin en iyi çalışanlarını elde tutmaları zor bir hal almaya başlamıştır. Örgütler çalışanlarıyla iletişim kanallarını açık tuttuklarında ve çalışanlarıyla daha fazla bilgi paylaştıklarında çalışanların işten ayrılma niyetinin de azalması olasıdır (Chang vd., 2013, s. 7). Diğer taraftan Gim ve arkadaşları (2015, s. 669) örgütteki rekabetçi psikolojik ortamın işten ayrılma niyetini olumlu yönde etkilediğini ve bu nedenle kural koyucuların rekabetçi ortamı cesaretlendirmemelerini ve duygusal bağlılığı teşvik etmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.

İşten ayrılmanın gerçekleşmesi sonucunda kurumların katlanacağı maliyetleri minimuma indirmek amacıyla uygulayacağı birtakım stratejiler vardır bunları şu şekilde açıklayabiliriz (Çarıkçı ve Çelikkol, 2009, s. 158);

- Çalışan tespitinin yerinde ve doğru şekilde yapılarak bilgi ve beceriye yönelik işe alımların gerçekleştirilmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır.
- Kurumsal bağlılığın pekiştirilmesi için çalışanların işe ilk başladıkları süreçlerden yola çıkarak birbirleri ile uyum ve güven içinde çalışacakları ortamın oluşturulması.
- Çalışanların içinde buldukları kurumda gelecek görmeleri çok önemlidir. Bundan dolayı kariyerlerindeki gelişime destek sağlayacak olanakların ve terfi imkânlarının verilmesi motive edici bir çalışma olacaktır.
- Grup çalışmaları çok önemlidir ve bu konuda çalışanlar teşvik edilmelidir. Ücret gibi temel konular net olmalı bu konular hakkındaki memnuniyetlerin anketler ile belli aralıklarda ölçülmesi gerekmektedir.
- Ödüllendirme konusunda bireysel davranılmalı her çalışanın farklı bir motivasyon şekli olduğu unutulmamalıdır. Bireysel olarak düşünüldüğü hazırlanan bir ödül sistemi kurumsal ödülünden daha motive edici olmaktadır.
- Kurum içindeki sorunların çözüm aşamasına bütün çalışanlar dâhil edilmeli bu şekilde kurumsal aidiyet duygusuna katkı sağlanmalıdır.

4. İşten Ayrılma Niyetinin Sonuçları

Hem araştırmacılar hem de uygulayıcılar çalışanların işten ayrılma bu sorununa daha iyi çözüm bulma çabaları için önemli miktarda zaman ve kaynak ayırmaktadır (Hemdi ve Nasurdin, 2006, s. 22). İş görenler kimi zaman kendi istekleri ile kimi zaman da kurumsal nedenler ile işten ayrılabilirler. Önemli olan kısım gönüllü olarak ayrılmaların neden gerçekleştiğidir. İşten gönüllü veya gönülsüz nedenlerle işten ayrılmalar olabilir. Bu durum çalışan devir hızını etkilemektedir. Devir hızı maliyetleri artırır ve karlılığı düşürebilir. Çalışan açısından düşük performans ve tatminsizliğe yol açabilir (Yılmaz ve Halıcı, 2010, s. 95). Günümüz rekabetçi ortamında örgütleri tarafından çalışan devir hızını yönetmek önemli olarak görülmektedir. Doğal olarak çalışanlarda hayatlarında farklılık isterler, farklı ve yeni bir görev veya daha iyi bir çalışma ortamı arayabilirler.

Bireysel sebepler ile gerçekleşen ayrılmaların kuruma maliyetleri oldukça yüksek olmakta ve bu tür ayrılma sayısı arttıkça işletme içinde ciddi sorunlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Kurum içinde işten ayrılma oranının istihdam oranından fazla olması durumunda işletme ciddi zararlara uğramaktadır. Bu zararlar önemli bazı alanlarda personelin bulunması bu personelin eğitimi gibi durumları beraberinde getirmektedir. Diğer bir etkisi ise uzun vadede diğer çalışanlara da sirayet eden performans düşüklükleridir (Elçi ve Karabay, 2016, s. 126).

İşten ayrılma niyeti, daha öncede belirtildiği gibi bir çalışanın çalışmış olduğu örgütten ayrılma isteği olarak tanımlanır (Chang vd., 2013, s. 11). Çalışanın işten ayrılma durumu sonucunda karşılaştığı olumsuz durumlar da söz konusudur. Bu durumlara örnek olarak, iş görenin yeni bir iş başvurusunda bulunduğu sırada, en son işinden neden ayrıldığı hakkında negatif bir algı oluşabilmesidir. Bu durum aynı zamanda kuruma karşı ne kadar bağlı olduğu konusunda da soru işaretlerine yol açmaktadır (Yılmaz ve Halıcı, 2010, s. 105).

Çalışanları elde tutmak için çalışanlara ekonomik koşullar sunmak örgüt için zahmetli ve zordur. Fakat her hangi bir örgütün nitelikli işgücünü de elinde tutabilmesi örgüt için çok önemlidir. Her örgüt karlı olmak için, yüksek verimlilik ve düşük işgücü devir hızı ister (Shamsuzzoha ve Shumon, 2007, s. 64). İşgücünün etkinliğini ve verimliliğini sağlamak bireyin işine karşı duyduğu hoşnutluğu arttırarak, onun motivasyonunu yükselterek sağlanır (Şimşek vd., 2014, s. 166). İster gönüllü ister gönülsüz olsun işten ayrılmalar hem işçi hem de örgüt açısından bir takım maliyetler doğurmaktadır (Kirschenbaum ve Weisberg, 2002, s. 109).

Çalışanlar kişisel beklenti ve ihtiyaçları karşılandığında ve işlerinden ayrılmayı gerektirecek herhangi bir durum ortaya çıkmadığında işlerine devam ederler ve işten ayrılma niyeti içine girmezler. Çalışanların işte kalma niyetinde olmaları hem kişisel hem de örgütsel amaçların gerçekleştirilmesinde olumlu sonuçlar doğurabilir (Yasım vd., 2016, s. 554).

5- Toksik Liderlik ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

Aubrey, (2012, s. 1-30) çalışmasında toksik davranışın kurum ve çalışana kalıcı zarar verdiğini belirtmiştir. Yapılan bazı çalışmalar ise toksik liderliğin iş yeri stresini artırdığı ve bu yüzden işten ayrılma niyetine sebebiyet verdiği yönünde olmuştur (Hadadian ve Zarei, 2016, s. 84-89; Unur ve Pekerşen, 2017, s. 108-129).

Toksik davranış ve duygu hissi çalışanlara hem fiziksel hem de duygusal anlamda vermektedir. Bu durum doğal olarak önce örgütsel sessizliğe ardından örgüt bağının azalmasına ve nihayetinde işten ayrılma niyetine sebep olmaktadır. Appelbaum ve Roy-Girard, (2007, s. 17-28), toksik davranışın çalışanlar üzerinde anksiyete benzeri psikolojik sıkıntılara yol açtığını belirterek, işten ayrılmalara neden olduğunu vurgulamıştır. Yazar yapmış olduğu nicel çalışmada Kuzey Amerika'da ki bir şirketin toksik davranış sonucu büyük kısmı çalışan kaynaklı 200 milyar dolar kayba uğradığını vurgulamıştır.

Toksik liderlik davranışı iş tatmininin ana kaynağı olan övülme ve takdir edilme gibi kavramları yok ettiğinden bu tür örgütlerde çalışanlar iş tatminsizliği yaşamaktadır. Bu durum beraberinde performans düşüklüğüne ve işten ayrılma niyetine yol açabilmektedir (Erdil vd., 2011, s. 19).

Örgütten ayrılma veya örgütte kalma niyeti ile mesleki bağlılık arasında yakın ilişki vardır. Bu alanda yapılan bazı çalışmalar mesleki bağlılık seviyesi yüksek bireylerin işten ayrılma niyeti eğilimlerinin daha düşük olduğu ve örgütlerine olan bağlılıklarının yüksek olduğu göstermektedir (Tak ve Çiftçiöğlü, 2008, s. 157).

Örgütsel bağlılık incelendiğinde işe bağlılık, işten ayrılma niyeti, devamsızlık gibi ölçüleri gözlemlenmek mümkündür. Bu sonuçlar karşımıza olumlu veya olumsuz şekillerde çıkabilir. Örgütüne aşırı bağlılık duyan bir birey örgüt performansına olumlu yönde katkı sağlarken aşırı bağlılık gösteren bireyler devamsızlık veya işten ayrılma gibi şirket performansına olumsuz etki edecek durumlardan da uzaklaşmaktadırlar (Balay, 2000, s. 27).

Frost'a (2004, s. 113) göre ise; toksik duygu, örgütün tümünden ve bireylerinden enerjiyi alıp tüketen, örgüt ile ilgili önemli tarihlerin kaçırılmasına ve örgüt için önemli personellerin işi terk etmesine sebep olacak biçimde davranan zarar veren bir madde gibidir. Eğinli ve Bitirim'e (2010, s. 47) göre, toksik liderler kurumlarına karşı olumsuzluk yaşatabilen liderlerdir. Kişiler, kurumlarına karşı bağlılıklarını yitirmeye başladıklarında kuruma olan katkıları azalacaktır ve kurum bundan zarar görebilecektir. Kurum çalışanları toksik liderlerine ya boyun eğecek ya da kurumu terk etme seçeneğini kullanacaklardır. Kurumun idealden uzaklaştığını düşünenler ayrılmayı tercih ederken, diğerleri liderin davranışlarının normal olduğunu düşünürler ve kalırlar. Fakat kurumda stres düzeyi yüksektir.

Maitlis ve Özçelik, (2004, s. 375-393) çalışmalarında toksik ve örgütsel karar verme süreçlerini incelemişler ve toksik davranışın çalışanların karar verme süreçlerine negatif etki ettiği sonucunu elde etmişlerdir. Yazarlar bu durumun örgüt ortamından bir an önce uzaklaşma isteği ile düşünmeden örgütü terk etme gibi sonuçlara yol açabileceğini öngörmüşlerdir.

KAYNAKÇA

- Arnold, H. J., & Feldman, D. C. (1982). A multivariate analysis of the determinants of job turnover. *Journal of applied psychology*, 67(3), 350-360.
- Appelbaum, S. H., & Roy-Girard, D. (2007). Toxins in the workplace: affect on organizations and employees. *Corporate Governance: The international journal of business in society*, 7(1), 17-28.
- Aubrey, D. W. (2012). *The effect of toxic leadership*. UK:Army War Coll Carlisle Barracks Pa.
- Balay, R. (2000). *Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık*. Ankara: Nobel.

- Beehr, T. A., & Newman, J. E. (1978). Job stress, employee health, and organizational effectiveness: A facet analysis, model, and literature review 1. *Personnel psychology*, 31(4), 665-699.
- Beğenirbaş, M., & Çalışkan, A. (2014). Duygusal emeğin iş performansı ve işten ayrılma niyetine etkisinde kişilerarası çarpıklığın aracılık rolü. *Business and Economics Research Journal*, 5(2), 109-127.
- Chang, W. J. A., Wang, Y. S., & Huang, T. C. (2013). Work design-related antecedents of turnover intention: A multilevel approach. *Human Resource Management*, 52(1), 1-26.
- Cotton, J. L., & Tuttle, J. M. (1986). Employee turnover: A meta-analysis and review with implications for research. *Academy of management Review*, 11(1), 55-70.
- Çarıkcı, İ. H., & Çelikkol, Ö. (2009). İş-aile çatışmasının örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyetine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 153-170.
- Efeoğlu, İ. E., & Özgen, H. (2006). İş-aile yaşam çatışmasının iş stresi, iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri: ilaç sektöründe bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 237-254.
- Elçi, M. & Karabay, M. E. (2016). İşletmelerde yıldırıma maruz kalma algısının çalışanların işten ayrılma niyetine ve örgütsel sessizlik davranışlarına etkisi: hizmet sektörü üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 125-149.
- Elnaga, A., & Imran, A. (2013). The effect of training on employee performance. *European Journal of Business and Management*, 5(4), 137-147.
- Erdil, O., Keskin, H., İmamoğlu, S. Z., & Erat, S. (2011). Yönetim tarzı ve çalışma koşulları, arkadaşlık ortamı ve takdir edilme duygusu ile iş tatmini arasındaki ilişkiler: Tekstil sektöründe bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 17-26.
- Ertürk, M. (2009). *İşletmelerde yönetim ve organizasyon*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Fındıkcı, İ. (2006). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Frost, P. J. (2004). Handling toxic emotions:: new challenges for leaders and their organization. *Organizational Dynamics*, 33(2), 111-127.
- Gaertner, S. (1999). Structural determinants of job satisfaction and organizational commitment in turnover models. *Human resource management review*, 9(4), 479-493.
- Gim, G. C., Desa, N. M., & Ramayah, T. (2015). Competitive psychological climate and turnover intention with the mediating role of affective commitment. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 172, 658-665.
- Goldman, A. (2006). High toxicity leadership: Borderline personality disorder and the dysfunctional organization. *Journal of Managerial Psychology*, 21(8), 733-746.
- Griffeth, R. W., Hom, P. W., & Gaertner, S. (2000). A meta-analysis of antecedents and correlates of employee turnover: Update, moderator tests, and research implications for the next millennium. *Journal of management*, 26(3), 463-488.
- Gürbüz, S., & Bekmezci, M. (2012). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının bilgi işçilerinin işten ayrılma niyetine etkisinde duygusal bağlılığın aracılık ve düzenleyicilik rolü. *Istanbul Business Research*, 41(2), 189-213.
- Hadadian, Z., & Zarei, J. (2016). Relationship between toxic leadership and job stress of knowledge workers. *Studies in Business and Economics*, 11(3), 84-89.
- Hemdi, M. A., & Nasurdin, A. M. (2006). Predicting turnover intentions of hotel employees: The influence of employee development human resource management practices and trust in organization. *Gadjah Mada International Journal of Business*, 8(1), 21-42.

- Houkes, I., Janssen, P. P., Jonge, J., & Bakker, A. B. (2003). Specific determinations of intrinsic work motivation, emotional exhaustion and turnover intention: A multisample longitudinal study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76(4), 427-450.
- Hughes, L. W., Avey, J. B., & Nixon, D. R. (2010). Relationships between leadership and followers' quitting intentions and job search behaviors. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 17(4), 351-362.
- Jackofsky, E. F. (1984). Turnover and job performance: An integrated process model. *Academy of Management review*, 9(1), 74-83.
- Johannes, A.V., van der Heijden, Marloes L. van Engen and Jaap Paauwe, (2009). Expatriate career support: Predicting expatriate turnover and performance. *The International Journal of Human Resource Management*, 20(4), 831-845.
- Jones, E., Chonko, L., Rangarajan, D., & Roberts, J. (2007). The role of overload on job attitudes, turnover intentions, and salesperson performance. *Journal of Business Research*, 60(7), 663-671.
- Joo, B. K., & Park, S. (2010). Career satisfaction, organizational commitment, and turnover intention: The effects of goal orientation, organizational learning culture and developmental feedback. *Leadership & Organization Development Journal*, 31(6), 482-500.
- Kirschenbaum, A., & Weisberg, J. (2002). Employee's turnover intentions and job destination choices. *Journal of Organizational Behavior*, 23(1), 109-125.
- Lee, T. W., Mitchell, T. R., Sablinski, C. J., Burton, J. P., & Holtom, B. C. (2004). The effects of job embeddedness on organizational citizenship, job performance, volitional absences, and voluntary turnover. *Academy of Management journal*, 47(5), 711-722.
- Lee, T. W., & Mowday, R. T. (1987). Voluntarily leaving an organization: An empirical investigation of Steers and Mowday's model of turnover. *Academy of Management journal*, 30(4), 721-743.
- Loi, R., Hang-Yue, N., & Foley, S. (2006). Linking employees' justice perceptions to organizational commitment and intention to leave: The mediating role of perceived organizational support. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79(1), 101-120.
- Maitlis, S., & Ozelik, H. (2004). Toxic decision processes: A study of emotion and organizational decision making. *Organization Science*, 15(4), 375-393.
- Mobley, W. H., Griffeth, R. W., Hand, H. H., & Meglino, B. M. (1979). Review and conceptual analysis of the employee turnover process. *Psychological Bulletin*, 86(3), 493-522.
- Morrison, J. F. (2014). A time to think, a time to talk: Irish Republican prisoners in the Northern Irish peace process. In *Prisons, Terrorism and Extremism* (pp. 97-108). UK:Routledge.
- Motowidlo, S. J., Packard, J. S., & Manning, M. R. (1986). Occupational stress: its causes and consequences for job performance. *Journal of applied psychology*, 71(4), 618-629.
- Nergiz, E., & Yılmaz, F. (2016). Çalışanların iş tatmininin performanslarına etkisi: Atatürk havalimanı gümrüksüz satış işletmesi örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4), 50-79.
- Onay, M., & Kılıcı, S. (2011). İş stresi ve tükenmişlik duygusunun işten ayrılma niyeti üzerine etkileri: garsonlar ve aşçıbaşılar. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 363-372.
- Örücü, E., & Kışlalıoğlu, R. (2014). Örgütsel bağlılık üzerine bir alan çalışması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22), 45-65.
- Özdemir, L., Erdem, H., & Kalkın, G. (2016). Kamu çalışanlarının güvenlik iklimi algılarının iş tatmini ve iş performansı üzerine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(15), 59-69.
- Özer, G., & Günlük, M. (2010). Örgütsel adaletin muhasebecilerin iş memnuniyeti ve işten ayrılma eğilimlerine etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 459-485.

- Özgan, H., Özgan, H., Külekçi, A., & Külekçi, E. (2012). Öğretim elemanlarının sessizlik nedenleri ve üniversitelere etkileri. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 33-49.
- Polat, M., & Meydan, C. H. (2010). Örgütsel özdeşleşmenin sinizm ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(1), 145-172.
- Poyraz, K., & Kama, U. B. (2008). Algılanan iş güvencesinin, iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 143-164.
- Qureshi, I., Jamil, R., Iftikhar, M., Arif, S., Lodhi, S., Naseem, I., & Zaman, K. (2012). Job stress, workload, environment and employees turnover intentions: Destiny or choice. *Archives of Sciences (Sciences Des Archives)*, 65(8), 230-241.
- Rousseau, D. M., & McLean Park, J. (1993). The contracts of individuals and organizations. *Research In Organizational Behavior*, 15, 1-43.
- Sarioğlan, M. (2010). Otel işletmeleri yiyecek-içecek ünitelerinde işgören devri üzerine görgül bir araştırma. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5), 200-213.
- Senge, P. M. (2011). *Beşinci disiplin*. (A. İldeniz, & A. Doğukan, Çev.) İstanbul: Yapıkredi Yayınları.
- Shamsuzzoha, A.H. M., & Shumon, M. R. H. (2007). Employee turnover- a study of its causes and effects to different industries in Bangladesh. *Manufacturing Engineering/ Vyrobné Inzinierstvo*, 6(3), 64-68.
- Spencer, D. G. (1986). Employee voice and employee retention. *Academy of Management Journal*, 29(3), 488-502.
- Suğur, N., Suğur, S., & Şavran, T. G. (2008). Türkiye’de orta sınıfın mazbut hizmetkârları: kapıcılar, gündelikçiler ve çocuk bakıcıları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(03), 161-183.
- Şimşek, M., Akgemci, T., & Çelik, A. (2008). *Davranış bilimine giriş ve örgütlerde davranış*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tak, B., & Çiftçiöğlü, B. A. (2008). Mesleki bağlılık ile çalışanların örgütte kalma niyeti arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik görgül bir çalışma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(4), 155-178.
- Tekingündüz, S., & Tengilimoğlu, D. (2013). Hastane çalışanlarının iş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgütsel güven düzeylerinin belirlenmesi. *Sayıstay Dergisi*, 77-103.
- Tett, R. P., & Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: path analyses based on meta-analytic findings. *Personnel psychology*, 46(2), 259-293.
- Tütüncü, Ö., & Demir, M. (2003). Konaklama işletmelerinde insan kaynakları kapsamında işgücü devir hızının analizi ve Muğla bölgesi örneği. *Dokuz Eylül Üni. SBE Dergisi*, 5(2), 146-169.
- Unur, K., & Pekerşen, Y. (2017). İş stresi ile toksik davranışlar arasındaki ilişki: Aşçılar üzerinde bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(1), 108-129.
- Uysal, H. T., Akbulut, H., & Ertan, S. (2015). Aşırı iş yükünün performans perspektifinden çalışma psikolojisinde negatifliğe etkisi: muhasebe meslek mensuplarına yönelik bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 8(38), 942-950.
- Yasım, Y. K., & Adem, U. (2016). Bankacı kadınların örgütsel sinizmin algılarının işten ayrılma niyetine etkisi: Ordu ili örneği. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 6(15), 554-572.
- Yenihan, B., Mert, Ö., & Çiftçiyıldız, K. (2014). İş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Otomotiv işletmesinde bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 5(1), 38-49.
- Yıldırım, M. H., Erul, E. E., & Kelebek, P. (2014). Tükenmişlik ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki banka çalışanları üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 34-44.

- Yılmaz, B., & Halıcı, A. (2010). İşgücü devir hızını etkileyen etmenler: sekreterlik mesleğinde bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (4), 93-108.
- Yozgat, U., Yurtkoru, S., & Bilginoğlu, E. (2013). Job stress and job performance among employees in public sector in Istanbul: Examining the moderating role of emotional intelligence. *Procedia-Social and behavioral sciences*, 75, 518-524.

Stratejik Yönetimde Denetim Sürecinin Çarpan (Çoğaltan) Etkisinin İncelenmesi

Dr. Öğr.Üyesi A. Turan Öztürk^{1*}

Geliş tarihi: 01.11.2019
Kabul tarihi: 09.01.2020

Atıf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 174-183
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 13%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹THK Üniversitesi, Türkiye,
atozturk@thk.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-8678-7734

* Sorumlu yazar

ÖZ

Sanatların en eskisi olan, ancak bir bilim dalı olarak önemi yeni anlaşılmaya başlayan yönetim; "Bir grup insanı belirlenmiş amaçlara doğru yöneltme, aralarında iş birliği ve koordinasyonu sağlama çabalarının bütünü" olarak ifade edilir. Yönetim sürecinde salt insan kaynakları kullanılarak sonuca ulaşılmaz. Belirlenen amaçlara ulaşmak için başta insan kaynakları olmak üzere; parasal kaynaklar, demirbaşlar, alet, teçhizat, ham madde ve yardımcı malzemeler ile zaman faktörünü birbiriyle uyumlu ve etkin kullanmaya imkân vererek kararlar alınmakta ve uygulanmaktadır. Yönetim bilimcisi Chester Barnard, "örgütlerin gelişimini, bireysel eylemleri sınırlayan yeteneksizlikleri yenmek için bir araç" olarak açıklar. İşte bu noktada yönetim, denetim işlevinin gücünden yararlanarak geri besleme ile sistemin parçaları arasındaki ahenksizliği giderici tedbirler alır. Değerlerin hastalandığı, ahlâk ve erdemın ikinci plana atıldığı günümüzde tek kişilik işletme olarak niteleyebileceğimiz "bireyin vicdanı"ndan, ulusal ve uluslararası organizasyonlara kadar tüm örgütlerde, denetimin bir çarpan (çoğaltan) etkisi oluşturacağı bilinmelidir. Denetimin bulunmadığı örgütlerde "yönetim işlevi"nden söz edilemez. Stratejik yönetime düşen görev, kontrol ile davranış özgürlüğü arasındaki dengenin kurulması, demokratik liderlik ile detaylar yerine stratejik kontrol noktaları üzerinde denetimin yoğunlaştırılması önem arz eder. *Çalışmada* yönetim bir süreç olarak ele alınarak, stratejik yönetimin altı kritik aşamasından biri olan denetim ve kontrolün önemine değinilmiştir. Stratejik yönetimde denetim süreci, bir araç olarak kullanılarak, örgütsel yeteneksizlikleri ortadan kaldırarak, enerji kaybını önleyeceği ve kaynakları çoğaltacağı, kaynak kaldırıcı etkisi yaratacağı savı ortaya konulmuş, örgütlerdeki enerji kaybını azaltarak uzun dönemli amaçlara erişebilmek için etkili denetim sürecinin, kaynak kaldırıcı yaratacağı hususlarının alan yazınına katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, yönetim fonksiyonları, stratejik yönetim, denetim, çarpan (çoğaltan) etkisi

An Analysis of the Multiplier Effect of Audit Process in Strategic Management

Assist. Prof. Dr. A.Turan Öztürk^{1*}

First received: 01.11.2019

Accepted: 08.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 174-183

Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 13%

¹THK University, Turkey,
atozturk@thk.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-8678-7734

* Corresponding Author

ABSTRACT

Management whose importance as a science discipline is understood recently is defined as a process that includes all the efforts to direct a group of people to the same goal and to provide cooperation and coordination among them. In the management process it's not possible to achieve success with just using human resources, To achieve determined goals decisions are made and implemented in order to use factors such as human resources, financial resources, equipments, raw materials and supplementary materials efficiently and in harmony with each other. Management scientist Chester Barnard describes the development of an organization as a tool, which is used to overcome the skills which limit the personal activities. At this point management takes preventive measures to get rid of disharmonization between the units of organization by using the power of audition. Nowadays as morality and wisdom lose their importance, all organizations, even in "individual conscience" which is described as one person organization, audition process must be considered as a force multiplier, Organizations that don't exercise audition can't claim that there is an effective management in their organization. Activities that people carry out in organizations can be guessed and limited by the help of audition. The mission that strategic management must accomplish is to provide balance between control and freedom of employees and to make audition focus on strategic control points instead of democratic leadership and details. In this study, management is considered as a process and the importance of audit and control which is one of the six critical stages of strategic management is emphasized. It has been put forward that the use of an audit process as a tool in strategic management will eliminate organizational incompetence, prevent energy loss, increase resources, and create a leverage effect. In this context, it will contribute to the literature by revealing that an effective audit process will create resource leverage in order to achieve long term goals by reducing energy loss in organizations.

Keywords: Business Administration function of management, strategic management, auditing, multiplier effect

GİRİŞ

Yönetim, bir grup insanı belirlenmiş amaçlara doğru yöneltme, aralarındaki iş birliği ile koordinasyonu sağlama çabalarının bütünüdür (Şimşek, 2002, s.7). Yönetimin bir süreç olarak daha geniş bir tanımını yapmak gerekirse; örgütün, elindeki kaynaklarını planlayarak, organize ederek, yürüterek ve kontrol ederek, etkili ve verimli bir şekilde kullanması ve amaçlarını gerçekleştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2004, s.21). Yönetimin süreç olarak tanımlanmasında dört husus önem arz etmektedir:

- İşletmenin(örgütün) amaçlarına ulaşması,
- Başkaları aracılığı ile iş yapılması,
- Planlama, organize etme, yürütme ve kontrol etme işlevlerinin kullanılması,
- Faaliyet sürecinde etkili ve verimli olunması.

Amaçlara ulaşmak için başta insan kaynakları olmak üzere; parasal kaynaklar, demirbaşlar, alet — teçhizat, ham madde ve yardımcı malzemeler ile zaman faktörünü birbiriyle uyumlu ve etkin kullanmaya imkân verecek kararlar alınır ve uygulanır.

İşletme yöneticisinin vazgeçilmez işlevlerinden birisi de kontrol işlevidir. Planlama, organize etme ve yürütme işlevlerinin işletmenin amaçlarını gerçekleştirip gerçekleştirmediği veya sonuçlara henüz erişilmemiş ise, yapılanların işletmeyi doğru amaçlara erdirtip erdirtmeyeceği kontrol işlevi sonucu ortaya konulur (Ülgen ve Mirze, 2004, s.400). Geleneksel geribildirim(feedback) niteliğinde kontrol teknikleri modern ileri bildirim (feedforward) niteliğinde kontrol teknikleri ve eş zamanlı (concurrent) kontrol teknikleri işletmelerde kullanılan temel kontrol teknikleridir. Kontrol eylemi nihai bir eylem olmayıp; diğer üç yönetim işlevlerinin her safhasında, amaçlanan sonuçlara etkili ve verimli ulaşmak için gerekli bir işlemdir. Esasen çağdaş yönetim yaklaşımları içerisinde yer alan ve birçok işletmelerde uygulanan ,Toplam Kalite Yönetimi aslında, sürekli kontrol ve geliştirmeyi esas alan yönetsel bir araçtır.

Stratejik yönetim işletmenin olağan işlerinin yönetimi ile değil; işletmenin ,uzun dönemde yaşamını sürdürebilmesini mümkün kılacak, ona rekabet üstünlüğü ve ortalamanın üzerinde getiri sağlayabilecek işlerin yönetimi ile ilgilidir. Stratejik yönetimin çeşitli bakış açılarına göre tanımları vardır. Kapsamlı bir stratejik yönetim tanımı, yapmak gerekirse stratejik yönetim; ”İşletmenin uzun dönemde yaşamını devam ettirebilmek, ona sürdürülebilir rekabet üstünlüğü ve dolayısıyla ortalama kar üzerinde getiri sağlayabilmek amacıyla, eldeki üretim kaynaklarının etkili ve verimli kullanılması” olarak tanımlanabilir(Ülgen ve Mirze, 2004, s.26). Stratejik yönetim kavram ve süreçlerini değerlendiren ilk bilim adamlarından Newman ve Logan, işletmelerin strateji ve politikalarının belirlenmesinde temel evreleri bir geri besleme döngüsü içerisinde, strateji ve politika konularını aşağıdaki başlıklar altında incelemiştirler (Newman & Logan, 1976, s.8-11):

- Dış çevre analizi ve İşletme analizi,
- Strateji belirleme,
- Politika belirleme,
- Organizasyon tasarımı,
- Uygulama(yürütme).

İşletmeler, sürekli değişen çevre koşullarına uyum gösteren açık sistemlerdir. Stratejik yönetimde ilk aşama;” stratejik bilinç” sahip olmakla başlar. Stratejik bilinç, işletme yöneticilerinin aşağıdaki hususları anlamalarını gerekli kılmaktadır(Thompson, 2001, s.8):

- Kurumların ve rakiplerinin sürekli olarak çeşitli stratejiler ürettiği ve uyguladığını,
- Bu stratejilerin nasıl daha etkin olarak geliştirilebileceğini,
- Değişim için çevresel fırsat veya tehditlerden nasıl yararlanılabileceğini anlayabilme ve bu konularda kafa yormalarıdır.
- Daha sonra bilgilerin toplanması, analizi, stratejinin gereksinimlerine göre yönlendirme, strateji geliştirme ve seçme, uygulanma, kontrol ve değerlendirme aşamalarından oluşur.

Stratejik yönetim, nihai sonuca odaklı olup; amaç, işletmenin varlığını sürdürebilmesi ve rekabet üstünlüğünü elde etmesidir. Stratejik kontrol ise, kontrol sürecinin faaliyetlerle eş zamanlı ve amaca uygun olarak yürütülmesi faaliyetidir. Bir faaliyetin sonuçlarının mümkün olduğu kadar planlara uygun olmasını sağlamak amacıyla standartlar konması, elde edilen sonuçların bu standartlarla karşılaştırılması ve uygulamaların plandan ayrıldığı noktalarda düzeltme önlemlerinin alınması olarak da ifade edilebilen denetim; birey, örgüt ve kamu yönetiminin bütünü için yaşamsal önem taşımaktadır. Denetimin bulunmadığı örgütlerde yönetim işlevinden söz edilemez.

Örgütler, iç ve dış denetim yoluyla kontrol edilerek, amaçlardan sapmaları engellenir , örgüt misyonuna uygun olarak işleyişleri sağlanır. Ayrıca kanunilik prensibinden sapmalar da engellenerek sağlıklı bir işleyiş sağlanır.

Bu çalışmada yönetim bir süreç olarak ele alınmış ve stratejik yönetimin altı kritik aşamasından biri olan denetim ve kontrolün önemi üzerinde durulmuştur. Denetim sürecinin stratejik yönetimde bir araç olarak kullanımının örgütsel yetersizliği ortadan kaldırarak enerji kaybını önleyeceği, kaynakları artıracığı ve kaldıraç etkisi yaratacağı hususu incelenmiştir.

Örgütlerdeki enerji kaybını azaltarak uzun dönemli amaçlara erişebilmek için etkili denetim sürecinin kaynak kaldırıcı yaratacağı hususları bağlamında literatüre katkı sağlayacaktır.

1. STRATEJİK YÖNETİM DÜŞÜNCESİ VE İŞLETME YÖNETİMİNE YANSIMASI

İş stratejisinin evrimi, teori geliştirmeden ziyade, iş dünyasının pratik ihtiyaçlarını karşılamak adına olmuştur 1950’li ve 1960’lı yıllar boyunca yüksek düzeydeki yöneticiler kararları koordine etmekte iken, zaman içerisinde hem genişliği hem de karmaşıklığı artarak büyüyen şirketlerini kontrol etmenin yarattığı zorluklarla yüz yüze gelince, uzun vadeli planlama olarak da bilinen, kurumsal planlama, bu amaca hizmet etmek için geliştirildi. 1970’li ve 1980’li yılların başında, kurumsal planlamaya olan güven sarsıldı. Sonuç olarak, kurumsal planlamadan; karları maksimize etmek için firmanın pazarlar ve rakiplere göre konumlandırılmasını odak noktasına alan, stratejik planlamaya doğru kayma olmuştur(Grant & Jordan, 2014, s.14).

1990’lı yıllarda stratejinin odağı ,dışsal çevredeki kar kaynaklarından, firma içerisindeki kar kaynaklarına kaymıştır. Firmanın “kaynak temelli bakış” olarak adlandırılan bu terime verilen önem, strateji hakkındaki düşüncenin de önemli bir değişikliğini ortaya koymaktaydı .Firmaların ,çekici Pazar ve olumlu rekabet pozisyonu aramak şeklindeki benzer stratejileri takip etmek yerine ,iç kaynakların ve yetkinliklerin önemi üzerinde durması firmaları ,rakiplerinden ne şekilde farklı olduklarını tanımlamakta ve bu farklılıklardan yararlanarak strateji geliştirmeye itmiştir.Micheal Porter, stratejiye;” rekabetçi strateji, farklı olmakla ilgilidir ,bilinçli olarak farklı bir etkinliği, eşsiz bir değer karışımı vermek için seçmektir”ifadesiyle farklı bir bakış açısı ile anlam yüklemiştir(Porter, 1996, s.64).

21.yüzyılda devam eden değişimlerin ve acımasız rekabetin karşısında strateji, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü konumu inşa etmekle daha az ilgilenmiş, başarılı geçici üstünlükler yaratmak için hızlı çözüm üretme ve esnekliği geliştirmekle ilgilenmeye başlamıştır .Bu bağlamda strateji, yüksek yönetim grubunun harici nüfuzunu durduran ,kurumun bütün çalışanları tarafından şekillendirilen aynı zamanda onları da şekillendiren bir şeydir. 21. yüzyılda devam eden mücadeleler, işin amaçları hakkında yeni düşünceleri ortaya çıkarmaktadır.Hissedar değeri kapitalizmi ile düş kırıklığı ,kurumsal sosyal sorumluluk, etik, doğal çevrenin sürdürülebilmesi ve uzun dönem kurum başarısının sosyal geçerliliğinin rolü üzerine yenilenen çıkarlarla birlikte gelmiştir(Grant & Jordan, 2014, s.15).Stratejik Yönetim, son 60 yılda ana başlıklar ile şu evrimi takip etmiştir:1950’li yıllarda finansal bütçeleme,1960-1970’li yıllarda kurumsal planlama ve konumlandırma stratejisi,1980-1990’lı yıllarda rekabet üstünlüğü için araştırma,2000’li yıllarda yeni ekonomi için strateji, 2009’lu yılda yeni milenyum stratejisi,2011’li yılda çalkantılı zamanlarda strateji(kurumsal yönetim ve sosyal sorumluluk ,kurumsal iki yüzlülük, risk ve belirsizlik yönetimi ,liderliğin yeni şekli)(Grant & Jordan, 2014, s.16). Günümüzde, endüstri 4.0 devrimi ile stratejik yönetiminin enstrümanları çoğalmış, büyük data'lara erişim, makine öğrenmesi, yapay zeka ,iş zekası ve diğer akıllı sistemler, stratejistlere belirsizliği azaltarak, uzun dönemli amaçlarını gerçekleştirmek” için geniş olanaklar sunmuştur.

En geniş anlamı ile strateji, kişilerin ve kurumların amaçlarına ulaşması için takip etmeleri gereken yol ve yöntemlerdir. Alfred Chandler (1962), “Strategy and Structure” adlı eserinde stratejiyi;” uzun

sürekli amaçların ve girişimcinin amaçlarının belirlenmesi ve belirli hedefleri saptamak ve bu amaçları sürdürmek için kaynakların dağıtımıdır” ifadesiyle tanımlamıştır. Yine Kenneth Andrews (1971), “The Concept of Corporate Strategy” adlı eserinde stratejiyi, “hedeflerin, kararların veya amaçların şablonudur, amaçlara ulaşmak için temel politika ve planlardır, işin ne olduğunu tanımlamaktır” ifadesiyle tanımlamıştır.

İşletmelerde stratejik yönetim anlayışını kısaca ; asıl faaliyetlerini yürütürken etkili stratejiler geliştirip uyguladıkları ve sonuçlarını değerlendirerek analiz etmeye yönelik faaliyetler bütünü olarak ifade edilir. Günümüzde stratejik yönetim ,özel veya kamu kesimi ayrımı yapılmaksızın uygulanmaktadır. Üst düzey yönetimin bir fonksiyonu olması ,gelecekle ilgili olması, örgütü bir sistem olarak görmesi ,örgütsel amaçlarla toplumsal çıkarları bağdaştırması ve alt kademe yöneticilerine rehberlik etmesi stratejik yönetimin stratejik yönetimin özelliklerindedir (Bilgiç, 2013, s.71).

Stratejik yönetim düşüncesi, tarihsel şartlarla birlikte ele alınıp incelendiğinde; düşüncelerin ortaya çıktıkları çevresel koşulların bir ürünü olduğunu , tarihsel akış içerisinde ilerleyen düşüncelerin yeni stratejik anlayışlar getirdiğini, oluşan yeni stratejik anlayışların, stratejilerin nasıl geliştirileceğine yönelik yaklaşımların değişiminin gözlemlendiğini ,hiçbir düşünce mükemmel olmadığından önceki düşüncenin eksikliklerini giderdiğini ve kendi sınırlılıklarını gösterdiğini ifade etmiştir (Barca, 2009). Peter Ferdinand Drucker(1954) ,”Yönetim Uygulaması” adlı eserinde, yöneticinin amaç ve görevlerini tanımlayarak ,”hedeflerle yönetim” kavramını ortaya koymuştur. Hedeflerle yönetim yaklaşımı, tüm örgütün aynı hedeflere yönelik çalışmasını sağlamak ve söz konusu hedeflere ulaşmak amacıyla, yönetenler ve çalışanlarca ne yapılması gerektiğini belirlemek için izlenen bir süreç olarak ifade özetlenebilir Alvin Toffler (1980), ”Üçüncü Dalga” adlı eserinde, üçüncü dalganın gerekli kıldığı değişim sonucunda ,”bilgi toplumuna” dönüşen hizmet sektörünün gelişimi ile tanımlanan medeniyetin üçüncü aşaması olduğunu vurgulamıştır.

Howe (1993), “Kurumsal Strateji” adlı eserinde,” stratejik yönetim ve stratejik yönetim sürecinin ,örgütün ne yapması gerektiği ve nereye gitmesi gerektiği hakkında kararlara ulaşmasıyla ilgili” olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda ,Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımına uygun olarak, bir işletme gibi yönetilen kamu idareleri, sürekli değişimin etkisiyle yeniden yapılandırılırken stratejik yönetim sürecini esas almalıdırlar.

Clayton Cristensen (1997),”Yenilikçinin İkilemi” adlı eserinde tanımladığı ve iş çevrelerindeki koşullarda ve beklentilerde yaşanan değişimler,” müşteriler için anlam ifade eden ve bunlara sahip olan işletmelere karlılık ve rekabet üstünlüğü kazandıran değerlerin bir işletmeden diğerine ya da bir sektörden diğerine kaymasında ”yansıtıldığından, değer yaratma fikrinin değişimlerle uyumlu olarak güncelleştirilebilmesi için bu değişimlerin ve değerlerin iyi analiz edilmesi gerekir.

Stratejinin amacı ,belirsizlik ortamında, belirlenen amaçlar doğrultusunda verilen kararlarla , istenilen sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktır .Hem bireyler hem de örgütler, değişimin olumsuzluklarını giderebilmek ve değişimden olabildiğince yararlanabilmek için, değişim gerçeğini kabul etmeleri ve değişimi anlamaya çalışmaları önemli bir husustur .Moynihan’a göre(2005), üç tür belirsizlik vardır: Asli belirsizlik, stratejik belirsizlik ve kurumsal belirsizlik .Asli belirsizlik, karşılaşılan sorun hakkında bilgi eksikliği veya kesin olmayan aşırı bilgi yükü nedeniyle oluşur .Stratejik belirsizlik, ağbağları oluşturan aktörlerin ,stratejik otonomilerini belli seviyede korumaları nedeniyle oluşur. Kurumsal belirsizlik ise, kendi algılamaları, kuralları ve hedefleri olan ,farklı tip örgütlerden oluşan aktörlerin koordineli çabalarından kaynaklanır.

Yukarıdaki ifadeler bütününden de anlaşılacağı üzere, özellikle iş(firma) stratejileri kavramı, son yarım yüzyılda çok fazla değişmiştir. Strateji, iş çevresi kararsız ve tahmin edilemez olduğu için detaylı planlarla daha az ve başarı için takip daha çok öne çıkmıştır Strateji, dalgalı bir çevrede esnekliği ve cevap verme yeteneğini kucaklamalıdır. Kesinliğin olmadığı ve değişimin kaçınılmaz olduğu bir çevrede, yönlendirmenin açık algısı amaçların takibi için gereklidir. İşletmeler , birbirlerine karşı rekabet üstünlüğü kurmak için ya İşbirlikçi Stratejiler ya da İş Stratejisi uygulamalar. İşbirlikçi strateji üst yönetimin sorumluluğunda, iş stratejisi ise bölgesel yönetimin sorumluluğundadır. İşbirlikçi strateji kısaca, rekabet ettiği endüstri ve pazarlar açısından firmanın kapsamını tanımlar. İşbirlikçi Strateji; çeşitlendirme yatırımı ,dikey birleşmeyi, kazancı ve yeni riskleri, kaynakların firma işleri arasındaki dağılımını ve geri çekerek yatırım yapma kararlarını içerir. İş Stratejisi ise; firmanın belli bir endüstri ya da pazarda nasıl rekabet edeceği ile ilgilenir. Firma stratejileri arasında öncelikli önem, iş Stratejisindedir. Ancak, stratejinin bu iki boyutu birbirinden ayrılmaz bir bütün

olarak görülmelidir. Bir firma, bir endüstri içinde başarılı ise rakipleri üzerinde mutlaka rekabet üstünlüğü kurmalıdır. Özetle firmanın yüzleşeceği iki temel soruya cevap aranmaktadır: Nasıl para kazanırız? ve nerede/ nasıl rekabet etmeliyiz?

2.KAMU YÖNETİMİNDE YÖNETSEL DENETİM SÜRECİ VE STRATEJİK YÖNETİM İLİŞKİSİ

Bir grup insanı, belirlenmiş amaçlara doğru yöneltme ,aralarındaki işbirliği ve koordinasyonu sağlama çalışmalarının bütünü kapsayan bir süreç olarak ifade edilen yönetim kavramı, başkaları vasıtasıyla iş görme ve önceden belirlenen hedeflere ulaşmanın söz konusu olduğu her durum için kullanılır. Yönetim fonksiyonu olarak ifade edilen yönetim süreci; planlama, örgütleme, yürütme, koordinasyon, eğitim ve geliştirme , denetim aşamalarını takip eder.

Gerek Türkiye’de, gerekse dünyada kamu yönetiminde yönetsel faaliyetleri içerisinde yer alan stratejik planlama ,en önemli karar ve eylemlere odaklanmış bir yönetimi öngörmektedir Bu nedenle., önemli kaynak kullanıcı olan kamu idarelerinde stratejik yönetim , yönetsel denetim ilişkisini incelemekte yarar umulmaktadır. Stratejik planlama, idarelerde stratejik yönetimi hakim kılan bir yönetim tekniğidir. Bir başka ifadeyle, stratejik planlamadan yoksun stratejik yönetim olamayacağı gibi, stratejik yönetilemeyen bir kurumda stratejik planlamayı uygulamak da anlamsız ve yararsızdır.

Yönetsel denetim süreci, stratejik yönetim döngüsü sisteminin bir parçası olup, yönetsel faaliyetler döngüsünün geri bildirim aşamasında devreye girmektedir. Yönetsel denetim süreci, stratejik planlardan başlayarak, son ana kadar bu döngü sistemi içerisinde yer alır. Performans yönetimi, yönetsel denetim sürecinin bir enstrümanıdır .Yönetsel denetim süreci, stratejik yönetim sisteminin denetim aşamasından sorumludur. Stratejik planlama ve yönetsel denetim süreci arasındaki ilişki, iki kavramın da ortak mekanizması olarak nitelendirilebilecek performans yönetim sistemiyle ifade edilmektedir. Performans yönetimi, denetim temelli bir yönetim anlayışı olup, stratejik planlamanın uzantısıdır (Doğan, 2011, s.74).

Genel olarak, bir faaliyetin sonuçlarının mümkün olduğu kadar planlara uygun olmasını sağlamak amacıyla standartlar konulması, elde edilen sonuçların bu standartlarla karşılaştırılması ve uygulamaların plandan ayrıldığı noktalarda düzeltme önlemlerinin alınması olarak ifade edilen denetim kavramı, gerek kamu yönetimi, gerekse özel işletmelerde yaşamsal önem taşımaktadır. Denilebilir ki, denetimin bulunmadığı örgütlerde yönetim işlevinden söz edilemez (Öztürk, 2007, s.18).

Yönetim literatüründe kullanılan iç denetim, yönetim sisteminin kendi kendisini denetlemesi anlamında kullanılır. Üst kademedeki yöneticilerin, astlarının çalışmalarını gözetleme ve yönlendirmesi, yönetsel denetim, mevzuatın görevlilerce tam olarak uygulanmasını izleyip gözetleme anlamında kurumların denetim birimleri kanalıyla yürütülen yönetsel denetim kavramları, kamu yönetiminde sıklıkla kullanılan terimlerdir. Kamu idarelerinin daha güçlü olabilmeleri, sağlıklı işletilen bir yönetim anlayışına bağlıdır. Kamu idarelerinin temel amacı; rasyonellik, etkinlik ve verimlilik düzeyini yükseltmek olduğuna göre bu amaçlara ulaşabilmenin en geçerli yolu, yönetsel ilke ve kurallara sahip olmak, stratejiler üretmek ve bunları ödünsüz uygulamaktır (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2001, s.164). Modern devlet anlayışı, kamu kaynaklarının daha iyi ve rasyonel kullanımı sorumluluğunu ön plana çıkartarak etkin, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılmasını anlayışını egemen kılmaktadır. Devletin klasik görevlerine ek olarak yeni görevler üslenmesi ,toplumdaki birey ve grupları ,kamu yönetiminin fonksiyonları ve hizmetleriyle devamlı olarak karşı karşıya getirmektedir. Öte yandan değişen dünya koşulları ve uluslararası rekabet, işletmelerin yanı sıra kamu idarelerini de yeni yönetim süreçleri aramaya zorlamaktadır Türkiye’nin de aralarında bulunduğu birçok ülke, kamu mali kontrol sistemlerinde önemli anlayış değişikliklerine gitmiştir. Stratejik planlama, performans esaslı bütçeleme ,yönetsel hesap verebilirlik ,iç kontrol, iç denetim, şeffaflık ve raporlama gibi çağdaş mali yönetim ve kontrol uygulamaları sisteme dahil edilmiştir. Türkiye’de kamu kesiminde stratejik yönetim ve stratejik planlama anlayışı, 24.12.2003 tarih ve 25326 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan,5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile yapılmıştır. Bu kanun ile kamu mali yönetimine stratejik yönetim anlayışını hayata geçirmek için kamu iç kontrol sistemi düzenlenmiştir. Bu kanunun maksadı kısaca özetlenirse; kamu idareleri; kalkınma planları ,programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak ,stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak ,performanslarını önceden belirlenmiş göstergeler doğrultusunda ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlamaktır. Bu bağlamda, 5018 sayılı Kanun gereği oluşturulan iç kontrol sistemi, yönetişim (governance)

anlayışını gerekli kılmaktadır. Yönetişim sanatı, kamuda, toplum adına sorumlu sahipliğin yerine getirilmesi anlamının yanı sıra yetki, yönlendirme ve kontrolün uygulanması hususlarını da içermektedir. Söz konusu kanunda , İç Kontrol; idarenin amaçlarına ,belirlenmiş politikalara ve mevzuata uygun olarak faaliyetlerin etkili, ekonomik, ve verimli bir şekilde yürütülmesini ,varlık ve kaynakların korunmasını, muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını, mali bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir olarak üretilmesini sağlamak üzere idare tarafından oluşturulan organizasyon, yöntem ve süreçlerle iç denetimi kapsayan mali ve diğer kontroller bütünüdür” olarak tanımlanmıştır.

Etkin bir iç kontrol sistemi, örgütsel hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediği hususu, faaliyetlerin etkinliği, kaynakların ekonomik ve verimli kullanımı , yürürlükteki politikalara, prosedürlere, kanun ve yönetmeliklere uygunluğu, sahtecilik, kanuna aykırılık veya yolsuzluk sonucu ortaya çıkanlar dahil, varlık ve menfaatlerin her türlü kayba karşı korunması, bilgilerin, verilerin ve hesapların doğruluğu ve güvenilirliği hususlarında makul güvence sağlamak üzere örgüt bünyesinde tesis edilmiş sistemler ağının bütününe kapsar. Sonuç olarak; iyi işletilen bir iç kontrol sistemi, etkin bir yönetimin vaz geçilemez koşullarından biri olup, kurumun amaçlarına ulaşmasının önündeki engelleri bir bütün olarak görüp, zamanında önlem almasını sağlamaktadır. Kamuda uygulanan stratejik yönetim ve kontrolde de işletme yönetimindeki tekniklerin benzeştirilerek uygulanması, tenkide açık olmakla birlikte, kamu yöneticilerinin bilgi, beceri ve tecrübeleri etkinliği artıracığı değerlendirilmektedir.

3.DENETİMİN AMACI VE DENETİMDEN BEKLENTİLER

Denetimde temel amaç, örgüt amaçlarının gerçekleştirilme derecelerini saptayarak, örgütün etkinlik düzeyini yükseltmek ve onun geliştirilmesini sağlamaktır(KAYA Raporu, 1991, s.40). Denetim yoluyla örgütsel işleyiş sürekli olarak izlenip, eksik yönler belirlenerek, örgüt amaçlarından sapmalar engellenir ve daha sağlıklı bir işleyiş geliştirilmeye çalışılır. Bu yönüyle denetim, yönetim sürecinin en önemli halkalarından birisidir. Her yönetici; sorumluluğunu taşıdığı örgütü denetim altında tutarak, ne yapıldığının veya yapılmadığının tespiti ile nereye ulaşıldığının ve nerede bulduklarını bilmek ister. Denetim bir amaç değil, örgütleri daha verimli bir biçimde ve amaçlara yöneltmeyi hedefleyen bir araçtır Denetimin örgütsel yaşama iki etkisi vardır: İlk olarak denetim olgusu, kamu personelinin davranışlarında düzeltici etki yaratmakta , diğer beklenti ise denetim sonucundaki raporlama ve yaptırım gücünün olumlu etki yaratmasıdır (Sanal, 2002, s.4).

Denetim ve/veya kontrol ile vazifenin yerine getirilmesini sağlayacak veya engelleyecek unsurlar tespit edilir ve teşkilin amaçlarının gerçekleşmesi güvence altına alınır. Özellikle şahsî disiplini gelişmemiş çalışanların, kontrol edilen hususları daha iyi yapma eğiliminde olduğu unutulmamalıdır

Kontrolün, güvensizlikten kaynaklandığı düşüncesi hatalıdır .Çünkü yalnız güvenmek, görevlerin yerine getirilmesi için yeterli değildir. Denetim esnasında mevcut durum tespit edilmeli; olması gerekenle, arasındaki sapmalar ortaya konulmalı ve birliğin kusurlarını giderecek bir denetleme yapmalı ve çalışanların gelişmesine katkıda bulunacak usuller kullanılmalıdır. Yöneticilerden veya denetim unsurlarından beklenen; denetleme esnasında, ön yargılı davranışlardan kaçınarak iyi bir dinleyici ve gözlemci olarak gelişmeleri takip etmeleri, bilgi ve tecrübe aktarımı ile yanlışı ortaya koyup, doğruyu göstermeleridir.(Yönetim ve Liderlik, 1999, s.14).

Denetimin usul ve zamanının secimi kadar, sıklığını ayarlamak önemli bir husustur. Gereğinden fazla yapılan denetleme; inisiyatifi, çalışma süresi ve isteği ile morali azaltır. Yerinde ve zamanında denetleme yapılmadığı takdirde, amacı gerçekleştirmeye çalışan insanlar arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamak güçleşeceğinden, iletişim kopar ve koordinasyon zayıflar. Bazen de çalışanların; ortaya koydukları güzel şeyleri yönetici veya amirlerine göstermek arzusu nedeniyle, ilgisiz kalınmadan dolayı motivasyon kaybına uğradıkları görülür.

Değerlendirme ise; kontrolün bir parçası ve devamı olup fikirlerin, olayların ve kişilerin değeri, niteliği ve önemi hakkında hükme varmaktır. Değerlendirme; haberleşme, öğretim sistemleri ve geri besleme kavramları ile yakından ilgilidir. Bu faaliyet sonucu istatistikî bilgiler üretir, aksayan taraflar görülür ve geri besleme ile düzeltici tedbirler alır (Yönetim Ve Liderlik, 1999,s.15).Kontrol ve değerlendirme faaliyeti, aynı zamanda bir geri besleme sistemi oluşturduğundan, yönetime dinamik

bir yapı kazandırır. Kontrol ve değerlendirmede kullanılan yöntemler, keyfilikten uzak olmalı ve sistematik bir şekilde sokulmalıdır. Böylece belirsizlik giderilerek, çalışanlardaki stres engellenmiş olacaktır.

a. Kontrol yöntemleri

Birçok kontrol yöntemleri olmakla birlikte, aşağıdaki yöntemler, sıklıkla kullanılır (Ülgen, 2004:400):

- (1) Faaliyet öncesi kontrol: Bir faaliyet yapılmadan önce; gerekli insan gücü, malzeme ve malî kaynakların kontrollerini içerir.
- (2) Yönlendirici kontrol (Feed Forward): ileri besleme olarak da adlandırılan bu kontrol ile; faaliyetlerin tamamlanmasını beklemeden önce standarttan sapmaların belirlenmesi ve gerekli düzeltmelerin yapılmasıdır. Kaynakları etkin ve verimli kullanmak yükümlülüğü olan yönetici, bu kontrol yöntemine sıkça başvurmalıdır. Yöneticinin bilgi ve tecrübe birikimi, hataları zamanında düzeltmeye imkân sağlar,
- (3) Evet –Hayır, ya da gözden geçirici kontrol: Yönlendirici kontrolün emniyetli bir şekilde uygulanabilmesi için önemli olup, belirli koşulların sağlanması ya da belirli bir sürecin onaylanmasını gerekli kılar.
- (4) Faaliyet sonrası kontrol (Geri bildirim — feedback): Tamamlanan faaliyetin sonuçları ölçülür. Standarttan sapmaların sebepleri araştırılarak, gelecekteki faaliyetler için önlemler alınır.

b. Etkili bir kontrol sisteminin özellikleri

- (1) Doğruluk,
- (2) Zamanlama,
- (3) Objektiflik ve kapsamlılık
- (4) Stratejik kontrol noktalarında yoğunlaşma,
- (5) İktisadî gerçeklik,
- (6) Organizasyonel gerçeklik,
- (7) Organizasyonun iş akışı ile koordineli olması,
- (8) Çevreye uyum,
- (9) Tamamlayıcılık ve işlevsellik,
- (10) Organizasyonun elemanlarınca kabullenilmiş olması,
- (11) Aşırı kontrolden kaçınma.

4.ETKİLİ BİR DENETİM SÜRECİ, STANDARTLARIN UYGULANMASI VE STRATEJİK SIÇRAMA

Denetim ve değerlendirmenin yararlı olabilmesi için, etkili denetim yöntem ve kuralları uygulanmalıdır. İnsan odaklı değer zinciri oluşturmak ancak, işbirlikçi stratejiler ile mümkün olacaktır.Etkili uygulama olmadan ,en iyi stratejiler bile sonuç almakta zorlanırlar. İzlenecek süreç için aşağıdaki aşamalar izlenmelidir:

- (1) Genel kabul görmüş ölçüt (kriter) ve standartlar tespit edilmeli,
- (2) Performans değerlendirmesi yapılmalıdır.
- (3) Hedeften sapmalar ile hata ve eksikliklerin düzeltilmesi ve tamamlanmasının takibi gerekir.
- (4) Eş zamanlı, geriye ve ileriye yönelik kontrol teknikleri ile, önce işletmenin amaçlarına uygun standartlar oluşturulur. Bu standartlar girdiler, süreçler veya nihaî ürün ile ilgili olabilir
- (5) Daha sonra da elde edilen girdiler, süreçler ve elde edilen son ürün ile ilgili ölçümler yapılır ve önceden belirlenmiş standartlarla karşılaştırılır. Hatalı olması veya standarttan sapmalar tespit edildiğinde gerekli düzeltmeler yapılır. İşletmeler; değişen çevre koşullarına göre her an yepyeni çevresel fırsat ve tehditlerle karşılaşılırlar. Bu nedenle konulan hedefler, standartlar, amaçlar ve görev tanımları statik olmayıp, dinamik seyir

içerisinde olmalıdır. Bu nedenle stratejik yönetim sürecinin son evresi olan stratejik değerlendirme ve kontrol süreci de, faaliyetlerin akışı ile birlikte eş zamanlı yapılması hâlinde etkili sonuçlar alınacaktır.

İşletmelerdeki denetim standartları aşağıdaki ana başlıklar altında tespit edilebilir:

- (1) Fizikî standartlar (üretimin ünite başına insan gücü/saat miktarı veya işin zorluk derecesi gibi),
- (2) Maliyet,
- (3) Sermaye,
- (4) Gelir,
- (5) Maddî olmayan (intangible) standartlar (performans, yetenek derecesi, reklam programı halkla ilişkiler, aidiyet ruhu, uyanıklık).

İşletmelerin varlıklarını devam ettirmeleri için yaşamsal derecede önemli olan yukarıda belirtilen ana denetim alanlarında yoğunlaşarak yapılacak denetim sonucu, elde edilen sonuçlar işletme için "ikaz sistemi" olarak değerlendirilmelidir. Bu yöntemle ileriye gören yönetici; işletmesini rakiplerinden daha ileriye taşıyacak geleceğe yönelik öngörü ve değerlendirmeleri birer çarpan etkisi (denetim faaliyetleri sonucu, getirilerin katlanarak çoğaltılması) olarak kullanılacak ve neticede ,stratejik sıçrama yapabilecektir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İşletmelerdeki stratejik kontrolün işlevi, uçakları kalkış ve inişe hazırlayan, havada iken sürekli olarak kontrol eden hava kontrol merkezlerinin görevlerine benzer. Misyon, belirlenen görevi en güvenli, en erken ve rahat olarak, ekonomik yarar sağlayacak biçimde tamamlamaktır. .Uçak havalandıktan sonra sürekli olarak çevresel unsurlar ve uçağın teknik yetenekleri kontrol altında tutulmakla ihtiyaca göre tedbirler alınmaktadır. Bu durum, uçak görevini tamamlayıncaya kadar sürecektir. İşletmelerin stratejik yönetiminde denetim de, benzer şekilde uygulanmaktadır .

Yönetim bilimcisi Chester Bernard, örgütlerin gelişimini; "bireysel eylemleri sınırlayan yeteneksizlikleri yenmek için bir araç olarak" açıklar. Yönetim de, denetim işlevinin gücünden yararlanarak geri besleme ile sistemin parçaları arasındaki ahenksizliği giderici tedbirler alır. Edward Lorenz(1972)'in ortaya koyduğu ve "Kelebek Etkisi" olarak ifade edilen etkileşim neticesinde; "tüm kompleks ve doğrusal olmayan sistemlerde büyük ve hesaplananların ötesinde farklı değişikliklerin ortaya çıktığının" kabulüne dayanan ,”Kaos Teorisi” bağlamında tecrübe edilen değişim dalgası ile başa çıkılması ve değişimin başarıyla yönetilmesi için sistemlerdeki enerji kaybı (entropy) zamanında farkedilmeli,, olumsuzluklar giderilerek pozitif çevrilmelidir .Bu husus, etkin yönetilen, denetim süreci ile mümkün olabilecektir.

Değerlerin hastalandığı, ahlâk ve erdemin ikinci plana atıldığı, kanunilik prensibinden sıkça sapıldığı günümüzde sağlam esaslarla yönetilip sürdürülen denetim hizmetine her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır .Her şeyin çok hızlı değiştiği 21nci yüzyılda yönetim hiyerarşisinde görevli yetkililer, etik ilkeleri, anlayışlarına göre uygulayıp yorumlamakta ,hepsinden önemlisi değerler karmaşası yaratılarak, örgütün tüm katmanlarını etkileyebilecek güven bunalımı yaşanmasına sebep olmaktadır .Oysa kaynakları etkin ve verimli kullanmak zorunda bulunan yönetim ve denetim sürecinde görev alan yetkililer ve tüm çalışanlar etik davranış, dürüstlük ve güveni birer çarpan olarak kullanarak verimlilik artışı sağlamak zorundadırlar.

Başarı güdüsü yüksek organizasyonlar; diğer girdilerin yanı sıra, denetim fonksiyonunu etkili bir şekilde kullanarak, entropi (sistemdeki enerji kaybı) etkisinden korunmuş ve dinamik seyir içerisinde olmuşlardır. Benzer şekilde, İşletmelerin sahip oldukları varlıklar, yetenekler(varlıkları kullanabilme becerileri) ve sürdürülebilir temel yeteneklerin, çevresel faktörler ve rekabet üstünlüğünü kaybetmeden kullanılabilirliğin sistematik olarak kontrol ve değerlendirilmesi küreselleşme baskısının bir sonucu olarak dikkatlerden uzak tutulmaması gerekmektedir. Çevresel koşullar nedeniyle önemini kaybeden veya önemi azalan temel yetenekler, işletmelerin uyumlu yaklaşımlarını etkilememelidir .Yönetim geleceğe bakarken, nihaî sona odaklı stratejik yönetim; denetim sürecini, çarpan etkisi yaratacak enstrüman olarak kullanılmalıdır. Geriye yönelik kontrolden öte, "yönlendirici kontrol" ile kilit başarı faktörlerini zamanında ve yerinde kullanan stratejist, stratejik yönetimde denetim sürecini bir

çarpan (çoğaltan) etkisi olarak kullanarak ,uzun dönemli amaçlarına erişmek için bir dizi eylemler serisi ile stratejik sıçramayı (Start-up) gerçekleştirebilecektir. Bu yapıldığı takdirde; strateji salt hedeflerin, amaçların şablonu olarak kalmayacak, ileriye dönük stratejiler ile işletmelerin yönünü belirlerken, kurum üyelerini de motive edecek, canlandırarak, cesaretlendirecektir. Neticede, kaynak ve istek arasında aşırı uyumsuzluk yarattığı yönünde tartışmalar yapılan stratejik niyet yerine, yeni rekabet üstünlükleri kurarak bu açığı kapatmak için, atılım ve kaynak kaldırıcı ile kaynak kıtlığına da çözüm üretilebilecektir..

Bilgilendirme / Acknowledgement: Makale, 29-30 Kasım 2019 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen,"4. International EMI " Kongresinde sunulmuş sözlü bildirden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Bilgiç, A.(2013). Stratejik yönetim düşüncesinin evrimi. *Denetim*, 11, 69-75
- Barca ,M.(2009). Stratejik yönetim düşüncesinin gelişimi. *Ankara Sanayi Odası, Asomedy, Dosya*, Sayı Nisan/ Mayıs/ Haziran, 34-52.
- Doğan, K.(2011). Kamu idarelerinde yönetsel denetim süreci ve stratejik planlama ilişkisi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi örneği. *Türk İdare Dergisi*, 470.
- Grant, Robert.M, & Jordan, J.(2014). *Foundations of strategy*. (Çev. Gamze Sart). Ankara:Nobel Basımevi.
- Hamel,G. & Prahalad, C.K,(1993). Strategy as stretch and leverage. *Harvard Business Review*, (March-April), 75-84.
- Hitt, M.A., & Ireland, R.D., Hoskisson,R.E. (1999). *Strategic management*. 3. Ed., US: South Western.
- Moynihan,D.P.(2005). Learning under uncertainty: Networks in crisis management. *La Folette School Working Paper No.2005-028*.
- Lorenz, E.N. (1972). Predictability: does the flap of a butterfly's wings in Brazil set off a tornado in Texas. *139th Annual Meeting of the American Association for the Advancement of Science* (29 Dec 1972), in *Essence of chaos* (1995), Appendix 1, 181.
- KAYA Raporu, 1991. *Kamu araştırması genel raporu*. Ankara: TODAİE.
- Newman, W.H & Logan J.P., Strategy (1976). *Policy and central management*. US: Southwestern.
- Öztürk, A.T.(2007).*Türk kamu yönetiminde bireyden devlete yönetsel denetim süreci: sorunlar, öneriler ve çözüm yolları*. Ankara: Platin Yayınevi .
- Porter, M.E.(1996). What is strategy? *Harvard Business* (November- December:64).
- Sabuncuoğlu, Z.ve Tokol, T.(2001). *İşletme*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Sanal, R.(2002).*Türkiye 'de yönetsel denetim ve devlet denetleme kurulu*, Ankara: TODAİE
- Şimşek, M, Ş.(2002). *Yönetim ve organizasyon*, 7.Baskı.
- Thompson,L.(2001). *Understandig corporate strategy*. London: Thomson Learning
- Ülgen, H.,ve Mirze , H.K.(2004.). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Yönetim ve Liderlik*.(1999). Ankara: Gen. Kur. Basımevi.

Yasal Mevzuat Işığında Denetçi Bağımsızlığı

Dr. Öğretim Üyesi Fatma Akyüz^{1*}
Arş. Görevlisi Ali Kestane²

Geliş tarihi: 13.12.2019
Kabul tarihi: 09.01.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 184-203
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 19%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Uşak Üniversitesi, Türkiye,
fatma.akyuz@usak.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-7309-1586

²Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Türkiye,
alikestane@kilis.edu.tr
ORCID 0000-0002-7049-0354

* Sorumlu yazar

ÖZ

Küresel ölçekteki gelişmeler işletme sayılarını artırdığı gibi, muhasebe bilgi sistemindeki karışıklıklar ve beraberinde hazırlanan finansal raporlardaki hata, hile ve suistimal kaynaklı olaylarla karşılaşma olasılığını da artırmıştır. Finansal tabloların gerçeğe uygun olarak hazırlanmaması, ilgili bilgi kullanıcılarını veya iç ve dış çevre üzerinde birçok kesimi olumsuz olarak etkilemektedir. Bu nokta bağımsız denetimden geçmiş olan finansal tablolar hem işletme içinde, hem de işletme dışındaki üçüncü kişi veya kurumlar için alınacak kararların doğru ve zamanında alınmasını sağlayacaktır. Denetim faaliyetinin arzu edilen hedeflere ulaşabilmesi için denetçinin tarafsız ve konusunda yetkin olması gerekmektedir. Çalışmada yasal mevzuatlar açısından bağımsız denetçilerinin sahip olması gereken ilke ve kuralların açıklanması amaçlanmıştır. Bu noktada bağımsız denetçilerin sorumlulukları BDS, SPK, VUK ve TTK açısından ele alınarak, yasal mevzuatın bağımsız denetçilere bakış açısı incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; Türkiye’de denetim faaliyetlerine yönelik farklı kanuni ve hukuki düzenlemelerin bulunmasından dolayı uygulamada birlik sağlanması adına uyumlaştırma çabalarının artırılması ve söz konusu denetlenen işletmelerin nitelikleri ve faaliyet alanları dikkate alınarak denetçi bağımsızlığına yönelik düzenlemelerin yeniden yapılandırılması gerekliliği ortaya koyulmuştur. Çalışmada ayrıca denetim ve danışmanlık faaliyetlerinin ayrılmasına yönelik kanuni düzenlemelerin eksikliğine de dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Denetçi Bağımsızlığı, Yasal Mevzuat.

Auditor Independence in the Light of Legal Legislation

Assist. Prof. Dr. Fatma Akyüz^{1*}
Res. Assist. Ali Kestane²

First received: 13.12.2019
Accepted: 09.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 184-203
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 19%

¹Uşak University, Turkey
fatma.akyuz@usak.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-7309-1586

² Kilis 7 Aralık University, Turkey,
alikestane@kilis.edu.tr, **ORCID** 0000-
0002-7049-0354

* Corresponding Author

ABSTRACT

Global developments have increased the number of enterprises, as well as the possibility of confrontations in accounting information system and the incidents of errors, fraud and misconduct in the accompanying financial reports. The unrealistic preparation of the financial statements affects many segments negatively. This point will ensure that the audited financial statements are accurate and timely to make decisions for third parties or entities, both within and outside the entity. In order for the audit activity to achieve the desired objectives, the auditor must be impartial and competent. In this study, it is aimed to explain the principles and rules that independent auditors should have in terms of legal regulations. At this point, the responsibilities of the independent auditors have been taken into consideration in terms of BDS, CMB, VUK and TCC and the point of view of the legal regulations to the independent auditors has been examined. As a result of the study; Turkey has been revealed different legal and enhancing and said controlled enterprises nature and scope of the restructuring requirements of the new regulations on auditor independence, considering the legal arrangements available from the due administration union on behalf of harmonization efforts to provide for audits in. It was also noted that there was a lack of legal arrangements for the separation of audit and consulting activities.

Keywords: Audit, Auditor Independence, Legal Legislation

GİRİŞ

Günümüzde rekabet şartlarının ağırlaşması ve hızlı teknolojik yeniliklerin yaşanmasıyla birlikte gelecekte oluşabilecek riskli durumlara karşı bugünden önlem alınabilmesi için bilginin doğru olarak ve zamanında sunulması gerekmektedir. Bu noktada işletme faaliyetlerinde denetimin rolü büyüktür.

Denetim faaliyetleri yürütülürken bağımsız denetçinin alanında yetkin ve ileri görüşlü olması gerekmektedir. Bu durum işletmenin ileride oluşabilecek riskli durumlarına karşı bugünden önlem alabilmesi açısından önemlidir. Aynı zamanda denetçinin şeffaflık ve tarafsızlık özelliğine sahip olabilmesi denetçinin bağımsız olma ilkesine sahip olmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Bağımsız denetimi gerçekleştiren denetçinin, işletmenin finansal raporları hakkındaki görüşünü yasal mevzuata ve denetim standartlarına dayandırması gerekmektedir. Yasal mevzuatın denetim faaliyetinin gerçekleştirilmesine dayanak/yol gösterici olması ve değişen koşullara uyum sağlaması ileride oluşabilecek soruları önlemesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada; bağımsız denetçilerin sahip olması gereken ilke/kuralların neler olduğu açıklanarak, bağımsız denetçi sorumluluklarının Bağımsız Denetim Standartları (BDS), Sermaye Piyasası Kanunu (SPK) ve Türk Ticaret Kanunu (TTK) açısından ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmada dört bölümden oluşmakta olup, birinci bölümünde denetim ve bağımsızlık kavramları ile denetim faaliyetlerinin öneminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde denetçi bağımsızlığı ile ilgili literatüre katkı sağlamış olan ilgili çalışmalara değinilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde denetçi bağımsızlığına yönelik mevcut koruma önlemleri açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise bağımsız denetçilerin sorumlulukları ayrıntılı olarak değinilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda; Türkiye’de denetim faaliyetlerine yönelik farklı kanuni ve hukuki düzenlemelerin bulunmasından dolayı uygulamada birlik sağlanması adına uyumlaştırma çabalarının artırılması ve söz konusu denetlenen işletmelerin nitelikleri ve faaliyet alanları dikkate alınarak denetçi bağımsızlığına yönelik düzenlemelerin revize edilmesi gerektiğine ulaşılmıştır.

1.DENETİM VE BAĞIMSIZLIK KAVRAMI

İşletme faaliyetlerinin karlı olarak sürdürülebilmesi, rakiplere karşı üstünlüklerin korunabilmesi, faaliyet raporlarının standartlara uygun olarak hazırlanabilmesi ve ileride oluşabilecek riskli durumlara karşı gerekli önlemlerin alınabilmesi için denetim önemlidir.

Denetim; ekonomik faaliyetlerle bağlantılı olayların önceden belirlenen ilke, kural ve standartlara uygunluğunun incelenerek ilgili taraflara tarafsızca kanıt toplanması ve bu kanıtların birleştirilerek sunulmasını sağlayan sistematik bir süreçtir. Kamu kurumların/işletmelerin belirlenen kurallara uygun olarak faaliyette bulunmalarının tespiti ve hazırlanan finansal raporların kurallar bütünü içinde sunumu için denetim oldukça önemlidir.

Denetimin özellikleri (Akçay ve Bilen, 2017, s.3);

- **Denetim Bir Süreçtir:** Denetimin belli aşamalardan oluşması, aşamaların muhasebe biliminin gerektirdiği bilgi ve belgelerinin daha önceden belirlenmiş olan ilke/kurallar bütününe göre hazırlanması ve bir rapor haline getirilmesi işlemidir.
- **İktisadi Faaliyet ve Olaylara İlişkin İddalar:** Hazırlanan bilgi ve belgelerin bir iddia olması ve bu iddaların finansal bilgi kullanıcıların kullanımına sunulması aşamasıdır. Bu iddaların doğruluğunu araştırmak da denetçinin görev ve sorumluluğundadır.
- **Önceden Saptanmış Ölçütler:** Denetim faaliyeti gerçekleştirilmeden önce belirlenen ölçütlerin kanun, yönetmelik ve ilkelere göre hazırlanması aşamasıdır.
- **Tarafsızca Kanıt Toplama ve Kanıtları Değerlendirme:** Belirlenen denetim hedeflerine ulaşılabilmesi için denetçi tarafından gereksinim duyulan bilgi ve belgelerin hazırlanması işidir. Bu aşamada denetçinin mesleki deneyim/tecrübesi ve denetçinin doğru karar verebilmesi için toplanacak kanıtların niteliği önem kazanmaktadır.

Denetlenen finansal raporların işletmede çıkar ilişkisi içerisinde bulunanlar adına araştırılması kanuni zorunluluktur. Muhasebenin temel kavramlarında yer alan tarafsızlık ve sosyal sorumluluk kavramı faaliyetlerin kayıt altına alınıp raporlanması aşamasında bağımsızlığa vurgu yapmaktadır.

Bağımsızlık; zihinsel olarak bir davranış şekli veya denetçinin karakter özellikleriyle ilgili bir husus olarak ele alınmakla birlikte; doğruluk, dürüstlük ve objektiflik gibi özellikleri de içine katmaktadır (Erken, 2009, s.16). Bağımsızlık denetim mesleğinin temel taşı olarak kabul edilmekte; bağımsızlık özelliği olmadan denetçinin oluşturduğu görüşlere şüpheli yaklaşılmaktadır. Denetçinin bağımsızlığını korumak adına denetim planlamasından denetim raporunun yazılmasına kadar olan süreçte olumsuz etkilere karşı dikkatli olması gerekmektedir (Salehi vd., 2009, s. 166).

Denetimde bağımsızlık esasta bağımsızlık ve şekilde bağımsızlık olarak iki ana başlıkta ele alınmaktadır. Esasta bağımsızlık; denetçinin dürüst olması ve bu çerçevede kişisel çıkarların ön planda tutulmadan görüşün ifade edilmesi olarak açıklanmaktadır. Şekilde bağımsızlık ise; dürüstlük ilkesine atıfta bulunarak hem tarafsız olması gerekliliğini hem de mesleki şüphecilik olgusunun gözönünde tutularak görüş beyanına dayanması gerekliliğini ifade etmektedir (Bağımsız Denetim Yönetmeliği – BDY, 2012, s.52)

2.DENETÇİ BAĞIMSIZLIĞINA YÖNELİK LİTERATÜRDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Çalışmada denetçi bağımsızlığı konusunda literatüre katkı sağlamış olan yerli ve yabancı birçok çalışma mevcut olup, sözkonusu çalışmaların bazılarını yer verilmiştir. Bunlar;

Craswell, Stokes ve Laughton (2002); denetçi bağımsızlığını etkileyen unsurları açıklayarak, ücretin denetçi bağımsızlığı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda ücret olgusunun denetçi bağımsızlığında etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Taylor, vd (2003); Muhasebe mesleğinde denetçi bağımsızlığının rolünü ve denetçi güvenilirliğini tanıtmayı amaçlayan çalışmada; bağımsızlık, dürüstlük ve uzmanlık unsurlarının denetçinin kararlarındaki öznelliği kontrol etmedeki önemine dikkat çekmişlerdir.

Erken (2009); Çalışmasında bağımsızlık kavramını ve denetçi bağımsızlığını ayrıntılı olarak ele almış olup, denetçi bağımsızlığında sahip olunması gereken özellikler açıklamıştır. Ayrıca denetçi bağımsızlığı programlama-inceleme-raporlama bağımsızlığı olarak üç seviyeli bir yaklaşımla ele alınmıştır. Programlama bağımsızlığını yönetimin denetim programlamasına müdahalesinin olmamasını, inceleme bağımsızlığını denetçinin faaliyetlerini yürütürken gerek kurum içinden gerekse kurum dışından müdahale olmamasını, raporlama bağımsızlığını ise yönetimin denetim sonucunda bulunan bulgulara müdahalesinin olmaması gerekliliği olarak belirtilmiştir.

Karavardar (2015); denetçi bağımsızlığında riskin belirlenmesinde kanaat fonksiyon yaklaşımını ele almış olup, denetçi bağımsızlık risk faktörleri belirlenmiştir. Daha sonra risk faktörlerine ilişkin tehdit/koruma başlıkları ve tanımlamaları yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda genelde literatürde bağımsızlık riskinin değerlendirilmesine yönelik yasal ve etik düzenlemeler olduğuna ancak matematiksel bir düzenlemeye de ihtiyaç olduğuna dikkat çekilmiştir. Bunun için tam tasdik denetim çalışmalarında SPK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Maliye Bakanlığı gibi denetleyici kurumların uygun olup tarafsız bir değerlendirme olarak kabul edileceğine, bunun ulusal sermaye piyasalarına güveni artırıp, meslekte kalitenin yükseltilmesine ve böylece Enron vb. denetim skandallarının yaşanmaması için riskin objektif ölçümünün gereksinim olduğu ifade edilmiştir.

Demir ve Çiftçi (2016) denetçi bağımsızlığını etik ilkeler çerçevesinde ele almış ve bir denetim şirketine yaptığı uygulamada; denetlenen şirketin kalifiye personel eksikliği sebebiyle finansal tabloların çoğu zaman denetçi tarafından düzenlendiğine ve denetim ekibinin bilişim teknolojilerindeki gelişmelere uyum sağlamak zorlandığı bulgularına ulaşılmıştır. Bu durumun denetçi bağımsızlığı açısından önemli riskler doğurabileceğini belirtmişlerdir.

Rusmanto (2017) müşteri özelliklerinin denetçi bağımsızlığı üzerindeki etkilerini araştırmış, çalışmanın sonucunda; kurumsal denetim komitelerinin denetçilerin çalışmalarına yardımcı olabileceği ve denetçinin bağımsızlığını “potansiyel olarak artırabileceği”ne ulaşmıştır.

Ercan (2017); denetçi bağımsızlığına yönelik tehditler ve koruma önlemlerine ilişkin gerçekleştirdiği çalışmada Yeminli Mali Müşavirlerin (YMM); denetçi raporlarına olan güvenin sağlanmasında en önemli faktörün bağımsızlık olduğu, bağımsızlığın sağlanmasında ise en büyük sorumluluğun denetçilere ait olduğu görüşünde olduklarını ortaya koymuştur. Ayrıca, YMM’lerin bazı kişisel

özellikleri ile denetçi bağımsızlığına yönelik algı düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğunu belirtmiştir.

Patrick, Vitalis ve Mdoom (2017) denetim kalitesi üzerinde denetçi bağımsızlığının etkilerini araştırmış ve çalışmanın sonucunda; denetçinin bağımsızlığına yönelik, müşterinin önemi, denetim dışı hizmetler, denetim süresi ve müşterinin denetim firmalarıyla bağlantısı olan dört tehdit ortaya koymuşlardır. Ayrıca denetim kalitesi üzerinde denetçi bağımsızlığının pozitif bir etki yaratabileceğini ifade etmişlerdir.

Akçay ve Uysal (2019); hile denetimi ile bağımsız denetim arasındaki ilişkiyi incelenmiş olup, bağımsız denetimde muhasebe biliminin önemine dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla gelirlerin ve giderlerin gerçeği yansıtmayı yansıtmadığının, raporlama standartlarına olan uygunluğunun tespit edilebilmesi için denetçinin tarafsızlığına ve tecrübesinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. İşletmelerin finansal bilgilerinde hata ve hilelerin tespit edilebilmesi için önemli kanıtların gözardı edilmesinin denetçinin tarafsızlığının sorgulanmasına neden olabileceğini belirtmişlerdir. Çalışmanın sonucunda hile kavramının özellikle yaşanan muhasebe ve denetim skandallarıyla daha önemli hale geldiğini, bunun sonucunda adli muhasebenin önemine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca çalışmada bağımsız denetim standartları 240'nın hile ile ilgisini ve hile denetiminin önemine değinilmiştir.

Demir, Kısakürek ve Arslan (2019); çalışmalarında hata ve hile kavramını açıklayarak, muhasebe bilgi sistemi içerisinde düzenlenen finansal tabloların muhasebe standartlarda ve yasal mevzuatta yer alan boşluklardan yararlanılarak manipüle edildiğini ve bunun sonucunda hileli durumların gizlenebildiğini ifade etmişlerdir. Çalışmada ayrıca iç denetimin öneminden bahsedilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında anket yöntemi uygulanmış olup, verilerin analizinde SPSS 22 for Windows istatistiksel paket programından yararlanılmıştır. Uygulamaya yönelik sonuçlar ise; iç denetçilerin mesleki yeterlilik, mevcut denetim standartları ve mesleki etik kuralları hakkında bilgiye sahip olduklarını, hilelerin önlenmesinde sadece iç denetçiye değil işletme yönetimine de sorumluluk yüklenilmesi konusunu belirtmişlerdir.

Gönen ve Arslan (2019); denetçinin tarafsızlığına dikkat çekerek, idari anlamda uygulanan cezalara yönelik 2000-2017 yıllarını kapsayan bir içerik analizi yapmışlardır. Yöntem olarak SPK'nın haftalık bültenleri aracılığıyla araştırma yapılmış olup, çalışmanın sonucunda uyarma ve idari para cezasına çarptırılan kişiler-kurumlar, şirketler ve denetim kuruluşları belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda bağımsız denetime tabi kuruluşlarının üzerindeki düzenlemeleri Kamu Gözetim Kurumu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, Sermaye Piyasası Kurulunun yürütmekte olduğunu ve Seri XI No 29 ile Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının son şekli kabul edilmemiş olup Avrupa birliğinde sık kullanılan şeklini kabul edileceği bildirim sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca yeni geliştirilen standartların takibinin önemine ve muğlak olan konuların netleşeceğine dikkat çekmişlerdir.

Carcello, vd. (2019), denetçi bağımsızlığı ile gerçeğe uygun değer muhasebesinin denetim dışı ücretlerin şerefiye değer düşüklüğü karar sonuçları ile ilişkilendirilip ilişkilendirilmediğini araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda; bir müşterinin ödediği denetim dışı ücretlerin, şerefiyenin zarar görmesinin muhtemel ortamlarda değer düşüklüğü olasılığı ile ters orantılı olduğunu ortaya koymuştur.

Karahan ve Çolak (2019); çalışmada sürekli denetimin hileyi önlemedeki rolü amaç olarak belirlenmiştir. Bu noktada çalışmada hata ve hile kavramları ile hile grupları açıklanmıştır. Çalışma işletmelerin denetime olan ihtiyaçlarını çıkar çatışmaları, muhasebe sistemlerinde karışıklıklar, muhasebe bilgilerinin alınacak kararlarla ilgili olması ve diğer nedenler olarak dört başlıkta sıralamıştır. Çalışmanın sonucunda işletmelerin sürekli denetime olan ihtiyacına ve işletmelerin bilgilerinin dijital ortama aktarılmasının ve her an ulaşılabilmesinin mümkün hale getirilmesinin önemine dikkat çekmişlerdir.

Bağatır (2019); 'Bağımsız Denetim Yapıtırılmamasının Finansal ve Hukuki Sonuçları' başlıklı çalışmada bağımsız denetimin amacına ve kapsamına değinmiş olup, işletmelerin bağımsız denetime tabi olma şartları açıklanmıştır. Bağımsız denetim yapılmamasının finansal sonuçları olarak; önceden belirlenen amaç ve hedeflerinin gerçekleşmeyeceğine, şirketlerle ilgili analiz ve tespitlerin yapılamamasına, şirket finansal tablolarında olası hata ve hilerin tespit edilememesine ve dolayısıyla zamanında müdahale edilmemesine dikkat çekmiştir. Bağımsız denetimin hukuki sonuçları olarak ana başlıklar halinde

hükümsüzlüğe, idari para cezasına ve feshе değinmiştir. Çalışmanın sonucunda şeffaflığın ve güven ortamının oluşabilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için etkin bir iç kontrol sistemine olan ihtiyacı belirtmiştir.

3. DENETÇİ BAĞIMSIZLIĞINA YÖNELİK KORUMA ÖNLEMLERİ

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle (KHK) Türkiye Denetim Standartlarını (TDS) yayımlama yetkisiyle birlikte Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından yayımlanan uluslararası standartları referans almayı kabul etmiştir (KGK, 2017). İşletmelerin finansal tabloların hazırlanmasında ve ilgili taraflara sunulması aşamasında bağımsız denetime tabi olup/olmadıklarının belirlenmesine ilişkin karar güncellenmiş olup, 16 Şubat 2019 tarihli ve 30688 dayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Buna göre (Bağımsız Denetime Yönelik Kararname, 2019);

1. Bağımsız denetime tabi olmanın genel ölçütleri

-Belirtilen üç ölçütten en az ikisinin eşik değerlerini art arda iki hesap döneminde aşan tüm şirketlerin bağımsız denetime tabi olduğu belirtilmiştir.

- Aktif toplamı 35 milyon Türk Lirası. (Bir önceki Kararda 40 milyon ve üstü Türk Lirası idi)

- Yıllık net satış hasılatı 70 milyon Türk Lirası. (Bir önceki Kararda 80 milyon ve üstü Türk Lirası idi)

- Çalışan sayısı 175 kişi. (Bir önceki Kararda da 200 ve üstü idi) 18.02.2019/55-2

2. Herhangi bir ölçüte bağlı olmaksızın bağımsız denetime tabi şirketler Karara ekli ve (I) sayılı listede belirtilen şirketler herhangi bir ölçüte bağlı olmaksızın bağımsız denetime tabidir.

3. Sermaye piyasası araçları bir borsada veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem görmeyen ancak SPK kapsamında halka açık sayılan şirketler Sermaye piyasası araçları bir borsada veya teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem görmeyen ancak SPK kapsamında halka açık sayılan ve aşağıdaki üç ölçütten en az ikisinin eşik değerlerini art arda iki hesap döneminde aşan şirketler bağımsız denetime tabidir.

- Aktif toplamı 15 milyon Türk Lirası.

- Yıllık net satış hasılatı 20 milyon Türk Lirası.

- Çalışan sayısı 50 kişi.

4. Ekli (II) sayılı listede belirtilen şirketler Karara ekli ve aşağıda yer verilen (II) sayılı listede belirtilen şirketlerden, aşağıdaki üç ölçütten en az ikisinin eşik değerlerini art arda iki hesap döneminde aşanlar bağımsız denetime tabidir.

- Aktif toplamı 30 milyon Türk Lirası.

- Yıllık net satış hasılatı 40 milyon Türk Lirası.

- Çalışan sayısı 125 kişi.

5. Diğer hususlar

-Eşik değerleri aştığı için bağımsız denetime tabi şirket, art arda iki hesap döneminde üç ölçütten en az ikisine ait eşik değerlerin altında kaldığı ya da bir hesap döneminde bu ölçütlerden en az ikisine ait eşik değerlerin yüzde 20 veya daha fazla oranda altında kaldığı takdirde müteakip hesap döneminden itibaren bağımsız denetim kapsamından çıkar.

-Eşik değerlerin aşılmadığının belirlenmesinde; aktif toplamı ve yıllık net satış hasılatı bakımından şirketin tabi olduğu mevzuat uyarınca hazırlanmış olan son iki yıla ait finansal tablolar, çalışan sayısı bakımından ise son iki yıla ait ortalama çalışan sayısı esas alınır.

-Eşik değerlerin aşılmadığının belirlenmesinde şirketler bağlı ortaklık ve İştirakleriyle birlikte dikkate alınır. Bağlı ortaklıkları ve iştirakleri bulunan şirketlerde; aktif toplamı ve yıllık net satış hasılatı bakımından ana ortaklık ve bağlı ortaklığa ait 18.02.2019/55-3 finansal tablolarda yer alan kalemlerin toplamı (varsa grup içi işlemler yok edilir), çalışan sayısı bakımından ise ana ortaklık ve

bağlı ortaklığın son iki yıla ait ortalama çalışan sayılarının toplamı dikkate alınır. İştirakler açısından, iştirake ait söz konusu kalemler şirketin iştirakteki hissesi oranında dikkate alınır.

Denetçi bağımsızlığına yönelik olarak Türkiye’de düzenleyici ve denetleyici otoritelerin düzenlemeleri mevcut olup ilgili kanun, yönetmelik ve tebliğler ile korunma önlemleri yasal zeminde sunulmuştur.

Denetçilerin bağımsızlıklarının ihlal edilmesi durumunda bağımsızlığı korumaya yönelik bazı önlemlerin alınması gerekmekte olup; alınan önlemlerin bağımsızlığı tehlikeye düşürebilecektir. Oluşabilecek tehditlerin önlenememesi durumunda bağımsızlığın zarar gördüğü ve ortadan kalktığı ya da kaybolduğu kabul edilmektedir. Bu duruma karşılık olarak denetçilerin denetim faaliyetleri sırasında karşı karşıya kaldıkları söz konusu tehditleri, ilgili tehditlere yönelik alınmış olan önlemleri, konu ile ilişkili bulunan tüm değerlendirme ve kanıtları yazılı olarak kayıt altına alarak saklamaları gerekmektedir. Bağımsızlığın zedelenmesi ya da ortadan kalkması durumunda denetçiler tarafından söz konusu belgeler ile birlikte KGGK’ya bildirimde bulunulmakta ve kurum onayı ile beraber denetim sözleşmesi sonlandırılmaktadır (Bağımsız Denetim Yönetmeliği, 2012, md. 22).

Denetçi bağımsızlığının korunmasına yönelik önlemler genellikle 3 kategoride ele alınmaktadır. Bunlar; mesleki düzenleme, mevzuat ve yönetmelikler tarafından alınan önlemler; müşteri işletme tarafından alınan önlemler ve denetim şirketlerinin kendilerine ait sistem ve prosedürler kapsamında alınan önlemler şeklindedir.

3.1. Mesleki Mevzuat ve Düzenlemeler

Denetim mesleğine ilişkin belirtilen önlemler dikkate alındığında; mevzuata ilişkin düzenlemelerin ihtiyaçların değişmesine paralel olarak geliştirildiği görülmekte ve standartlara bağlanarak uygulamaya koyulduğu anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu düzenlemelerin kaynağına bakıldığında; mesleğin imajının korunması ve itibarının güçlendirilmesi amacı yatmakta ve uygulamada ise denetim mesleğinin geleceğinin garanti altına alınmasına önem verildiği görülmektedir. Gelecekte denetim mesleğinin; yasal kimliğinin farklı yönlerden ele alınarak daha kapsamlı kanuni düzenlemeler ile koruma altına alınması mesleğin profesyonelleşmesinin önünde kilit bir adım olarak kabul görmektedir.

Denetlenecek olan kurum ve kuruluşların yapısı ve işleyişi dikkate alınarak denetim mesleğinin saygınlığının ve imajının korunması suretiyle hukuki düzenlemelerin içeriğinin genişletilmesi ve e-uygulamaların hayata geçirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu noktada denetim mesleğine ilişkin mesleki mevzuat ve düzenlemeler tarafından alınan önlemler şöyledir (Bağımsız Denetim Yönetmeliği, 2017):

- Mesleğe giriş eğitimi, deneyim şartları ve öğretim,
- Sürekli eğitim uygulamaları,
- Mesleki standartlar ve gözlem ile disiplin prosedürleri,
- Denetim şirketi tarafından oluşturulan kalite kontrol sistemin dışarıdan yetkilendirilenler tarafından gözden geçirilmesi,
- Denetim şirketinin bağımsızlık koşullarını düzenleyen mevzuat şeklindedir.

3.2. Müşteri İşletme Tarafından Alınan Önlemler

Müşteri işletmenin kurumsallaşması ve markalaşması konusunda denetçi bağımsızlığının söz konusu işletmeye katacağı değer üzerinden yoğunlaşmaktadır. Müşteri işletmenin kurumsal bir çatı altında etkin bir iç kontrol sistemi kurarak kalifiye çalışanlara sahip olması söz konusu işletmenin hem toplumsal sosyal sorumluluklara karşı duyarlılığını ortaya koyacak olup, aynı zamanda denetim şirketi ile bütün paydaşlarının (kreditörler, toplum, iç ve dış paydaşlar, vs.) gözünde olumlu imaj yaratabilecektir.

Denetçi bağımsızlığının korunmasına yönelik olarak müşteri işletme tarafından alınan önlemler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Müşteri işletme ile denetim şirketi arasındaki anlaşmanın yönetim pozisyonu dışında görev alanlarının da görüşünün alınması,

- Müşteri işletmenin; doğru ve zamanında finansal raporlama taahhüdünü ortaya koyan ilkelerin mevcut olması,
- Etkin iç kontrol sistemi varlığı,
- Denetim faaliyetlerine ilişkin etkin bir kurumsal yönetim yapısının olması.

3.3. Denetim Şirketleri Tarafından Alınan Önlemler

Son yıllarda ortaya çıkan muhasebe ve denetim skandallarından hareketle denetim şirketlerinin denetçi bağımsızlığına yönelik almış oldukları önlem ve kararlar denetim mesleğinin geçerliliğini daha fazla göz önüne çıkarmaktadır. Denetim şirketlerinin denetçi bağımsızlığını tehlikeye düşürecek olan sahadaki riskleri dikkate alarak denetim faaliyetlerini gerçekleştirmeyi amaç edinmesi, müşteri ve denetçi arasında yeni değerler oluşturulabilmesini sağlayacaktır.

Denetim şirketlerinin kendi sistemleri ve prosedürleri dâhilinde alınan önlemleri aşağıdaki şekilde sıralanabilmektedir (Ercan, 2017, s. 269-270).

- Bağımsızlığa yönelik tehditlerin tanımlanarak önlenmesine ilişkin yazılı bağımsızlık politikaları,
- Denetim ekibi üyelerinin kamu yararını gözeterek hareket etmesi,
- Denetim kalitesini artırmak üzere politika ve prosedürlerin oluşturulması,
- Yapılan çalışmayı gözden geçirmek ya da öneride bulunmak üzere başka bir muhasebecinin yetkilendirilmesi,
- Denetim şirketine ait politikaların ve politikalara ait ilgili değişikliğinin tüm hissedarlara ve personele vaktinde iletilmesi,
- Denetim ekibi üyelerinin, denetlenen işletmenin yönetim kararları üzerinde herhangi bir etkisi olmayacağına dair politikalar ve prosedürlerin oluşturulması,
- Üst düzey çalışan rotasyonu ve denetim komiteleri ile gerçekleştirilen görüşmeler,
- Denetçinin finansal menfaat ya da ilişkileri bağımsızlığına gölge düşürdüğü takdirde; denetim ekibinden tasfiye edilmesi
- Politikalara ve prosedürlere uygunluğun teşvik edilmesi amacıyla disiplin mekanizmasının oluşturulması şeklinde olabilmektedir.

Denetçi bağımsızlığının sağlanması adına düzenleyici otoritenin kullanabileceği koruma önlemlerini dört basamakta açıklanabilmektedir (Allen ve Siegel, 2002, s. 529-530):

- *Mutlak yasaklama*: Denetçinin denetlenen ilgili işletmeye; herhangi bir finansal yatırım yapmasının yasaklanması örnek olarak verilebilmektedir.
- *Herhangi bir faaliyette bulunmaya izin vermek fakat kapsamını daraltmak*: Denetim faaliyetleri dışındaki hizmetlerden sağlanan hasılatın, müşteri işletmenin ödediği toplam miktarın %5'inden fazla olmaması örnek olarak verilebilmektedir.
- *Herhangi bir faaliyete bulunulmasına izin vermek fakat tehdidi ortadan kaldıran ya da hafifleten başka politika ve prosedürler oluşturmak*: Herhangi bir yakınlık tehdidini hafifletmek üzere belirli bir süre geçtikten sonra sorumlu denetçinin zorunlu olarak değiştirilmesi örnek gösterilebilmektedir.
- *Herhangi bir faaliyette bulunulmasına izin vermek fakat denetçinin denetlenen müşteri işletmenin yönetimine, denetim komitesine, yönetim kuruluna ya da diğer üçüncü kişilere bilgileri sunmasını şart kılmak*: Denetlenen işletme yönetimine, denetçi tarafından sunulan ilgili hizmetlerin niteliği ve söz konusu hizmetlere yönelik olarak alınan ücretlerin ilgili işletmenin denetim komitesine açıklanması örnek gösterilebilmektedir.

4. BAĞIMSIZ DENETÇİLERİN SORUMLULUKLARI

Bağımsız denetimin önemi, denetçiye olan ihtiyacın artmasına paralel olarak artmakta olup sonuç itibari ile bağımsız denetçilerin sorumluluk alanları da bu yönde genişlemektedir. Söz konusu sorumlulukların genişlemesi; denetim riskinin ölçülmesi ve makul düzeye indirgenmesi bakımından denetçilerin ilgisine ayrı bir boyut kazandırmaktadır (Selimoğlu vd., 2015, s. 150-151).

Bu kapsamda bağımsız denetçilerin sorumlulukları Genel Sorumluluklar, TTK'dan Doğan Sorumluluklar, Vergi Usul Kanunu (VUK) ve 3568 Sayılı Kanun'a Göre Sorumluluklar ve SPK Göre Sorumluluklar olarak dört ana başlıkta açıklanmıştır.

4.1. Bağımsız Denetçilerin Genel Sorumlulukları

Küresel boyutta yeni gelişmeler yaşanmasıyla birlikte işletmelerin karmaşık olan yapılarının bu yeni gelişmelere ayak uydurması ve finansal tablolarının belirlenen ilke, politika ve standartlara uygun olarak hazırlanmasında zorlaşmaktadır. Bu nokta bağımsız denetim, işletmelerin hata veya hile gibi durumlarının ortaya çıkartılmasında önemli bir görevi vardır. Kuşkusuz ki bağımsız denetiminde sorumlu olan denetçinin belirli ilke ve kurallara uyması gerekmektedir ve bu durum bağımsız denetçinin sorumluluğu olarak kabul edilmektedir.

Bağımsız denetçinin genel sorumlulukları aşağıdaki gibi sıralanabilir. Bunlar (Köse ve Ertan, 2016, s. 304-305):

- Denetimden Doğan Sorumluluk,
- Denetim Kalitesi ve Güvenilirliğinin Sağlanması,
- Mesleki Etik İlkelerine Uyum,
- Denetim Raporu Oluşturma ve Görüş Belirtme,
- Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar,
- Diğer Sorumluluklar olarak sınıflandırılabilir.

4.1.1. Denetimden Doğan Sorumluluk

Bağımsız denetçiler ile birlikte bağımsız denetim şirketleri; hazırlanmış olan finansal tablolar ile raporların ilgili denetim standartlarına uygun olmaması durumunda, söz konusu tablo ve raporlarda meydana gelebilecek eksik ve hatalı bilgilerden dolayı oluşabilecek zararlardan hukuken sorumlu tutulmaktadır (Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, md. 24).

Denetçinin sorumluluğuna ilişkin yapılan açıklamada; denetçilerin sorumluluklarının kanuni sınırlarının çizilmesi, müşteri işletme ve üçüncü kişilerin çıkarlarının koruma altına alınması ve hangi alanlarda nasıl bağımsız bir şekilde hareket edebileceği konusunda açıklık getirmiş olup, meydana gelebilecek zarardan dolayı da sorumlu tutulmaları mesleğin profesyonelleşmesindeki önemini göstermektedir.

4.1.2. Denetim Kalitesi ve Güvenilirliğin Sağlanması (BDS 220)

Bağımsız denetim faaliyetinde kaliteyi, denetçinin finansal tablolara yönelik belirlemiş olduğu görüşün doğruluğu ve güvenilirliği belirlemektedir. Bu bağlamda, bağımsız denetçiler gerçekleştirmiş oldukları denetim hizmetinin kalitesini sağlamakla yükümlü olup bağımsız denetim şirketlerinin müşteri işletme ve ilgili diğer taraflara karşı olan sorumluluklarını yerine getirebilmek üzere kendi bünyelerinde bir kalite güvence sistemi oluşturmaları ve geliştirmeleri gerekmektedir (Oktay, 2013: 45). Bu bağlamda düzenleyici otorite, bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim şirketleri, mesleki mevzuat ve standartlara uyulması durumunda ve hazırlanan denetim raporlarının içinde bulunulan ortam ve şartlara göre hazırlanmış olduğuna dair makul güvence sağlamak üzere kalite kontrol sistemi kurma ve geliştirmelerini hükme bağlamıştır (BDS 220, 2017, pf. 2).

- Denetim şirketleri ve denetçiler; denetim faaliyetlerini kaliteli ve güvenilir bir şekilde yürütmeleri,
- Denetim şirketlerinin ve denetçilerin; denetime yönelik faaliyeti, denetim sürecine ilaveten denetimlerin sürekliliği ve kalitesi ile güvenilirliğini sağlamaya yönelik diğer eylem ve süreçleri içermesi,
- Denetim süreci, her bir hesap dönemi için; TDS'ye göre planlanacağı, programlanacağı, yürütüleceği ve denetim sonucunun raporlanmasıyla sona ereceği; raporun teslim edilmesinden sonraki yükümlülüklerle ilişkin hükümler saklı kalacağı,
- Denetimlerin sürekliliğini ve kalitesi ile güvenilirliğini sağlamak üzere TDS'ye ilaveten hem denetim süreçlerinde hem de denetim süreçleri dışında; başta meslek etiği olmak üzere kalite

kontrol sistemine yönelik olanlar da dahi olmak üzere ilgili hükümlere uyulacağı yönetmeliklerle yasal zemine oturtulmuştur (Bağımsız Denetim Yönetmeliği, 2017, md. 19)

4.1.3. Mesleki Etik İlkelerine Uyum

Bağımsız denetçiler müşteri ihtiyaçlarının karşılanması ile birlikte kamu yararına yönelik hareket etmekle yükümlüdürler. Denetçi söz konusu yükümlülüğü yerine getirirken etik kuralları dikkate almak ve ilgili kurallara göre hareket etmekle sorumludur. Söz konusu kurallar şu şekilde sıralanabilmektedir (Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallar Standardı, 2017, md. 21):

- **Dürüstlük**: Denetçinin, mesleki ve iş ilişkilerinde dürüst davranması; açık sözlü, doğru ve güvenilir olması gerekliliğini ifade etmektedir.
- **Tarafsızlık**: Denetçinin tarafsız (objektif) olması gerektiğini; eğilim ve çıkar çatışmalarının yargı ve kararları üzerinde önyargı yaratmasına izin vermemesinin önemli olduğunu ifade etmektedir.
- **Mesleki Yeterlilik ve Özen**: Denetçinin; uygulama ve teknik ile ilgili mevzuata yönelik yeterli bilgiye sahip olması ve gerekli hizmetin sağlanması amacıyla mesleki bilgi ve becerisini güncel tutması gerekliliğini ifade etmektedir. Bu noktada mesleki eğitim; denetim konusunda alınan eğitimler, muhasebe ile denetim eğitimini içermektedir. Muhasebe eğitimi aslında muhasebenin birçok alanında bilgi sahibi olunmasını gerektirmektedir. Bunlar şirketler muhasebesi, maliyet ve yönetim muhasebesi, genel muhasebe, dönem sonu muhasebe işlemleri, bilgisayarlı muhasebe gibi birçok muhasebe dalını kapsamaktadır. Bu noktada sadece muhasebe dersleri konusunda eğitim almakta yeterli değildir. Aynı zamanda hukuk, iktisat ve işletme alanlarında da yeterli düzeyde eğitim alınmasını gerektirmektedir. Mesleki deneyim ise denetim faaliyeti sırasında denetçinin ileriye ne kadar görebildiği ve oluşabilecek bir riskli durumlar karşısında alınabilecek önlemlerin yeterliliği konusunda tecrübeyi içermektedir. Denetçinin denetim faaliyeti konusunda ne kadar çok mesleki deneyimi var ise alınacak kararların doğruluğu ve isabetli olma olasılığında bir o kadar yüksek olacaktır (Bozkurt, 2000, s.37). Mesleki yeterlilik ise; meslek ahlakı ile ilgilidir. Denetçinin meslek ahlakı ise dürüst, tarafsız, sır saklama, ticaret ve reklam yasağına uyma, meslek onurunu koruma gibi ilkelerine bağlı olması gerekmektedir.
- **Sır Saklama (Gizlilik)**: Denetçinin faaliyetlerini gerçekleştirdiği sırada; ulaştığı bilgileri gizli tutması ve söz konusu bilgileri herhangi bir şekilde yetkisi bulunmaksızın üçüncü kişilere açıklamaması ve çıkarları doğrultusunda kullanmaması gereğini vurgulamaktadır.
- **Mesleğe Uygun Davranış**: Denetçinin mesleki mevzuata uygun olmayan bir davranışta bulunmamasını, denetim mesleğinin itibarını zedeleyecek tutum ve davranışlardan kaçınması gereğini ifade etmektedir.

4.1.4. Denetim Raporu Oluşturma ve Görüş Belirtme (BDS 700)

Bağımsız denetçi gerçekleştirmiş olduğu denetim faaliyetleri sonucunda ulaştığı kanıt ve bilgiler doğrultusunda bir görüş oluşturması gerekmektedir ve ilgili görüşünü rapor halinde ilgililere sunmakla sorumlu kabul edilmektedir (Köse ve Ertan, 2016, s. 304).

- Denetim faaliyetleri sonucunda KGK'nın belirlediği usul ve esaslara göre denetim raporunun oluşturulması,
- Söz konusu rapor, görüş başlığı altında:
 - ❖ Denetim konusunda önemli sayılabilecek herhangi bir uyumsuzluğun ya da aykırılığın bulunmadığı durumlarda olumlu görüş belirtilmesi,
 - ❖ Denetim konusunda önemli uyumsuzluklar ya da aykırılıklar bulunması durumunda ya da yeterli ve uygun denetim kanıtı toplanmadığı fakat bunların denetim konusunun genelini etkilemediği durumlarda şartlı olumlu görüş belirtilmesi,
 - ❖ Yeterli ve uygun denetim kanıtının elde edilmesi, tespit edilen uyumsuzlukların ya da aykırılıkların denetim konusunun genelini etkilediği durumlarda olumsuz görüş belirtilmesi,
 - ❖ Yeterli ve güvenilir kanıt toplama standardında hazırlanacak denetim raporu oldukça önemlidir. Elde edilen kanıtların yeterli olması ve bu kanıtların güvenilir olarak nitelendirilmesi için denetimi yapacak denetçinin tecrübesiyle ilgilidir. Ne kadar güvenilir kanıt toplanırsa verilecek kararların da bir o kadar güvenilir olarak kabul edilmesi

sağlanacaktır. Denetlenecek işletmenin büyüklüğü, önemlilik düzeyi ve kanıtın toplanma maliyeti toplanacak kanıtın sayısını etkilemektedir.

- ❖ Denetim konusunun genelini etkileyen önemli hususlarda denetim görüşüne dayanak olacak yeterli ve uygun denetim kanıtının elde edilemediği durumlarda ya da yeterli kanıt toplanmasına rağmen görüş oluşturmayı engelleyen belirsizliklerin sonradan ortaya çıktığı durumlarda; görüş bildirmekten kaçınıldığına ilişkin görüş belirtilmesi gerektiğini kapsamakta,
- TTK kapsamında gerçekleştirilen denetimlerde denetim raporlarının en az 20 gün önceden ve her durumda anılan kanunda olağan genel kurul toplantıları için öngörülen azami sürenin sonuna kadar denetlenen işletmenin yönetim organına teslim edilmesi zorunluluğu hükme bağlamıştır (Bağımsız Denetim Yönetmeliği, md. 30).

4.1.5. Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar (BDS 560)

Bilanço tarihinden sonra meydana gelen olaylar hazırlanan finansal tabloları etkileyebilmektedir (BDS 560, pf. 2). Bu anlamda bağımsız denetçi; bilanço tarihi ile denetim raporunun ilan edileceği tarihe kadar gerçekleşen ve finansal tablolarda düzeltme ya da açıklama gerektirebilecek tüm olayları belirlemek üzere ek denetim tekniklerini uygulaması sonucunda, yeterli sayıda ve uygun nitelikte kanıt elde etmesi gerekmektedir ve Türkiye Denetim Standartları ve ilgili mevzuat uyarınca gerekli işlemleri yapmakla yükümlüdür. (Karacan ve Uygun, 2016, s. 306; BDY, 2017, md. 31). Bağımsız denetim raporunun ilan edilmesinden sonra finansal tabloların yayınlanacağı zamana kadar ortaya çıkan; finansal tabloları etkileyebilecek olayların denetçiye bildirilmesi konusunda ise işletme yönetimi sorumlu tutulmaktadır (Selimoğlu vd., 2015, s.425; Bağımsız Denetim Yönetmeliği, 2017, md. 31).

4.1.6. Diğer Sorumluluklar (BDS 720)

Bağımsız denetçi ve bağımsız denetim şirketleri; gerçekleştirmiş oldukları denetim faaliyetlerinden kaynaklanabilecek zararları karşılayabilmek adına Hazine Müsteşarlığınca belirlenen bir sorumluluk sigortası yaptırmaları gerekmektedir (Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, md. 24). Bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim şirketleri; denetim işini almak üzere doğrudan ya da dolaylı bir biçimde reklam sayılabilecek faaliyetlerde bulunmaları, gerçekleştirmiş oldukları denetim faaliyetlerinin niteliğini olumsuz yönde etkileyebilecek ve diğer denetim kuruluşları ile denetçilere zarar getirebilecek ölçüde rekabete girmeleri yasaklanmıştır (Haftacı, 2016, s. 25). Ayrıca, denetim şirketleri ve ilgili denetçiler, düzenlemiş oldukları denetim raporlarını (e-kaynak, arşiv, vs. dâhil), ticari defterlerini, denetim çalışmaları ve kalite kontrol sistemiyle ilgili her türlü kayıt ve belge ile eklerini on yıl süreyle saklamaları hükme bağlanmıştır (Bağımsız Denetim Yönetmeliği, 2017, md. 35).

4.2. Türk Ticaret Kanunu'na Göre Sorumluluklar

Türkiye'deki ticari hayatın değişimine ve gelişimine göre ortaya çıkan yeni ihtiyaçların giderilmesi bakımından 6102 sayılı TTK hazırlanmış ve Ocak 2011 tarihinde Resmî gazetede yayınlanmıştır. Söz konusu kanun ile kurumsal yönetim, risk yönetimi, iç denetim, finansal raporlama ve bağımsız denetim gibi birçok alanda yapılan kapsamlı düzenlemeler Türk ticaret hayatına entegre edilmiştir (Köse ve Ertan 2016, s. 294). Oluşturulan yeni TTK'da bağımsız denetçilerin sorumlulukları Sır Saklamadan Doğan Sorumluluklar, Kusurlu Hareket Nedeniyle Doğan Sorumluluk, Tazminatdan Doğan Sorumluluk ve Risklerin Tespiti ve Yönetilmesine İlişkin Sorumluluk olarak dört başlık altında ele alınmıştır.

4.2.1. Sır Saklama Yükümlülüğünden Doğan Sorumluluk

Denetçilerin, denetlenen işletmenin bilgilerini rakip bir işletmeye veya işletme dışına izinsiz olarak aktarılması yasaktır. Sır saklama yükümlülüğünün ihlali hem denetlenen işletmeyi zor durumda bırakacağı gibi denetim raporlarına da kuşkuyla bakılmasına sebep olacaktır.

Denetçilerin sır saklama yükümlülüklerinin TTK'da koruma altına alınması; denetçinin sır saklama yükümlülüğünün ihlali durumunda denetçinin para cezasına çarptırılması, denetçilerin sorumluluk alanlarının belirlenmesi ve denetim faaliyetlerinin gerçekleştirmesi hususunda ne derecede bağımsız hareket edebilecekleri belirlenmiş olmaktadır.

Sır saklama yükümlülüğünden doğan sorumluluk; kusur sorumluluğu olarak kabul edilmektedir. TTK m. 404/1 hükmüne göre, "Kasten veya ihmali ile yükümlülüklerini ihlal edenler şirkete ve zarar verdikleri takdirde bağlı şirketlere karşı sorumludurlar. Sır saklama yükümlülüğünün ihlali ile ihmali sonucunda verilen zarar sebebiyle, denetimin niteliği ve süresine göre, her denetim görevi (özel denetim) veya

faaliyet dönemi denetimi için yüz bin Türk lirasına, pay senetleri borsada işlem gören anonim şirketlerde ise üç yüz bin Türk Lirasına kadar tazminata hükmedilebilir. Söz konusu limitler ihmal ile ortaya çıkan zararlarda geçerlidir. Kasıtlı eylemlerle verilen zararların tazminin de sınır yoktur. Tazminat yükümlülüğü sözleşme ile ne kaldırılabilir nede daraltılabilir” (TTK, md. 404).

4.2.2. Denetçinin Kusurlu Hareketi Nedeniyle Doğan Sorumluluk

Denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi sırasında denetçi davranış ve eylemlerinin hangi hallerde kusurlu sayılabileceği ve kusurlu olması durumunda hangi yaptırımların uygulanacağını TTK tarafından güvence altına alınması; hem müşteri işletme tarafından hem denetçi tarafından hem de ulusal ya da uluslararası bütün paydaşları tarafından güven oluşturmaktadır.

Kusurlu hareketten doğan sorumluluk kanunda şöyle ifade edilmiştir: “*Şirketin ve şirketler topluluğunun yıl sonu ve konsolide finansal tablolarını, raporlarını, hesaplarını denetleyen denetçi ve özel denetçiler, kanuni görevlerinin yerine getirilmesinde kusurlu hareket ettikleri takdirde hem şirkete hem de pay sahipleri ile şirket alacaklarına karşı verdikleri zarar dolayısıyla sorumludurlar” (TTK, md. 554).* Ayrıca; “*şirketin uğradığı zararın tazmini, şirket ve her pay sahibi isteyebilmektedir. Pay sahipleri zarar tazminatın ancak şirkete ödenmesini isteyebilmektedirler. Pay sahibinin açtığı davayı hukuki ve maddi sebepler haklı gösterdiği takdirde, mahkeme dava gideriyle avukatlık ücretini, bu giderler davalıya yükletilemediği hallerde, davacı pay sahipleriyle şirket arasında hakkaniyete göre paylaşılır. Zarara uğrayan şirketin iflası halinde tazminatın şirkete ödenmesini isteme hakkını şirket alacaklıları da haizdir. Ancak, pay sahiplerinin ve şirket alacaklılarının istemleri önce iflas idaresince ileri sürülür” (TTK, md. 555).*

4.2.3. Tazminat Sorumluluğu

Denetçilerin gerçekleştirmiş oldukları eylemlerinden dolayı tazminat sorumluluklarının hangi dayanağa göre belirleneceği konusuna açıklık getiren TTK 554 ve 577. maddeleri tazminatın şeklini ve usulünü açıkça ortaya koymuş; ancak denetçilerin müteselsilen sorumluluk alanlarının kilit denetim konuları kapsamında ele alınmasının uygulamada kolaylık sağlayacağı öngörülmektedir.

Kanuni görevlerin icra edilmesine yönelik kusurlu harekette bulunan denetçi şirket hissedarlarının ve şirket alacaklarının karşı karşıya kaldığı zararı tazminle yükümlü tutulmuştur (TTK, md.554). “*Birden fazla denetçinin aynı zararı tazminle yükümlü olmaları halinde, her bir denetçi, kusuruna ve durumun gereklerine göre, zarar şahsen kendisine yüklenebildiği ölçüde, bu zarardan diğerleriyle birlikte müteselsilen sorumlu olur. Davacı sorumlu denetçileri hep birlikte veya içlerinden birini, zararın tamamı için dava edebilir. Ayrıca davacı aynı davada hâkimden, sorumlu denetçilerden her birinin ödemesi gereken tazminat borcunun belirlenmesini isteyebilir. Birden çok sorumlu arasındaki başvuru hakim tarafından belirlenir. Sorumlu olanlara karşı tazminat isteme hakkı, davacının zararı ve sorumluyu öğrendiği tarihten itibaren iki ve her halde zararı doğuran fiilin meydana geldiği günden itibaren beş yıl geçmekle zamanaşımına uğrar” (TTK, md. 577).*

4.2.4. Risklerin Tespiti ve Yönetilmesine İlişkin Sorumluluğu

Denetçilerin riskin saptanmasından sorumlu olan komite olan işbirliği ve kanunda kolaylaştırıcı yol gösteren açıklama raporlarının oluşturulması uygulamada kullanıcılara kolaylık sağlamaktadır. Fakat risklerin tespiti ve yönetilmesinde koordinasyon kimliğinin denetçiye çevrilmesi riskin saptanmasına yönelik komite kurulması konusunda müşteri işletmeye avantaj sağlamakta ve denetçilerin almış oldukları sorumluluk ve risk alanı artarak genişlemektedir.

6102 sayılı TTK, işletmelerin karşı karşıya kaldıkları ya da olası risklere karşı bazı düzenlemeleri de kapsamakta; risklerin tespit edilmesinden yönetilmesine kadar düzenlemelerin yer aldığı kanunda, söz konusu durum 378. maddede şöyle açıklanmıştır; “*pay senetleri borsada işlem gören şirketlerde, yönetim kurulu, şirketlerin varlığını, gelişmesini ve devamını tehlikeye düşüren sebeplerin erken teşhisi, bunun için gerekli önlemler ile çarelerini uygulanması ve riskin yönetilmesi amacıyla, uzman bir komite kurmak, sistemi çalıştırmak geliştirmekle yükümlüdür” (TTK, md. 378).* Riskin tespit edilmesi ve yönetimine ilişkin düzenleme ile beraber, denetçinin ilgili alandaki sorumluluğu kanunun 398. maddesinin ikinci fıkrasında açıklanmıştır; “*denetçi, yönetim kurulunun şirketi tehdit eden veya edebilecek nitelikteki riskleri zamanında teşhis edebilmek ve risk yönetimini gerçekleştirebilmek için 378. maddede öngörülen sistemi ve yetkili komutayı kurup kullanmadığını, böyle bir sistem varsa bunun*

yapısı ile komitenin uygulamalarını açıklayan, ayrı bir rapor düzenleyerek, denetim raporuyla birlikte, yönetim kuruluna sunar” (TTK, md. 398).

4.3. VUK ve 3568 Sayılı Kanun’a Göre Denetçi Bağımsızlığı

Bağımsız denetçilik unvanı Türk vergi sisteminde yer almamakla birlikte, bağımsız denetim faaliyeti, VUK’un mükerrer 227. maddesine göre “3568 sayılı kanuna istinaden yetki almış YMM’ler tarafından denetim ve tam tasdik çâtısı altında gerçekleştirilmektedir. YMM’ler tarafından denetim ve tasdike tabi tutulmuş mali tablolar denetimin ve tasdik kapsamı ölçüsünde VUK’un 135. maddesinde belirtilen kamu idaresinin yetkili elamanlarınca incelenmiş belge olarak kabul edilir.” Bu bağlamda YMM’ler gerçekleştirmiş oldukları denetim ve tasdik faaliyetleri ile birlikte, kamuda iş yükünün azaltılmasına ve vergi ile ilgili işlemlerin hızlandırılmasına katkı sağlamaktadır. “YMM’lerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında ki Yönetmelikte” tasdik: “Gerçek veya tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin YMM’lerce denetim ilke ve standartlarına göre uygunluk yönünden incelenmesi, bu inceleme sonuçlarına dayanılarak tasdik kapsamına giren konuların ve belgelerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığının imza ve mühür kullanılarak rapora bağlanması” şeklinde tanımlanmıştır.

18 Sıra No.lu Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu Genel Tebliği’nde YMM’lerin tasdik faaliyeti kapsamındaki sorumlulukları şu şekilde ifade edilmiştir: “Beyanname ve eklerini tasdik eden yeminli mali müşavirler, tasdik ettikleri beyanname ve eklerinde yer alan bütün bilgilerle bunların dayanağını teşkil eden defter kayıtları ve belgelerdeki bilgilerin doğruluğu ile beyannamesini tasdik ettikleri mükelleflerin sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanılmasından sorumludurlar. Belgelerin yasal süresi içerisinde Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğlerine, genel muhasebe kurallarına, vergi mevzuatına ve ilgili diğer mevzuata uygun ve doğru olarak yasal defterlere kaydedilmesi ve mali tablolara aktarılması sorumluluk kapsamındadır. Bu bilgi ve belgeler esas alınarak mükelleflerin vergi ve benzeri mali yükümlülüklerinin doğru olarak hesaplanması yeminli mali müşavirlerin sorumluluğuna dâhildir. Bu çerçevede yeniden değerlendirme, amortisman tutarları, yatırım indirimi, her türlü istisna ve muafiyet tutarları ve benzeri tutarların vergi mevzuatı çerçevesinde doğru olarak tespit edilmesi, aktif ve pasif kıymetlerin Vergi Usul Kanunu hükümlerine uygun olarak değerlemelerinin yapılması, kaydi envanterin sağlanması ve randıman tespitlerinin yapılması yeminli mali müşavirlerin sorumluluğundadır.”

Söz konusu kanun ile YMM’lere tanınan tasdik yetkisinin sınırları yine söz konusu kanun ile belirlenmiş olup diğer sorumluluk sahiplerinin alanlarının tanımlanmasına önemli kolaylık sağlamıştır.

4.3.1. Mali Sorumluluk

VUK’un mükerrer 227. maddesine göre Maliye Bakanlığı (VUK, md. 227);

- “Vergi beyannamelerinin 3568 sayılı kanuna göre yetki almış SMMM veya YMM’ler tarafından imzalanması mecburiyetini getirmeye; bu mecburiyeti beyanname çeşitleri, mükellef grupları ve faaliyet konuları itibariyle ayrı ayrı uygulamaya,
- Vergi kanunlarında yer alan muafiyet, istisna, yeniden değerlendirme, zarar mahsubu ve benzeri hükümlerden yararlanılmasını Maliye Bakanlığınca belirlenen koşullara uygun olarak YMM’lerce düzenlenmiş tasdik raporu ibraz edilmesi şartına bağlamaya,” bu uygulamalara ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkilidir.

3568 sayılı kanunun “Tasdik ve Tasdikten Doğan Sorumluluk” başlıklı 12. maddesine göre; “YMM’ler gerçek ve tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin mali tablolarının ve beyannamelerinin mevzuat hükümleri, muhasebe prensipleri ile muhasebe standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelendiğini tasdik ederler.” YMM’ler gerçekleştirmiş oldukları tasdik doğruluğundan sorumlu olup tasdik doğru olmaması durumunda, ilgili tasdik kapsamı ile sınırlı olmak üzere, kesilecek cezalardan ve ziyaa uğratılan vergilerden mükellef ile beraber müşterek olarak ve müteselsilen sorumlu tutulmaktadır.

VUK ve 3568 Sayılı Kanun incelendiğinde; YMM’lerin tasdik işlemlerinin 3568 sayılı Kanunda “doğruluk denetimi”; VUK ise “uygunluk denetimi” ölçütlerine bağlanmış olduğu ortaya çıkmakta fakat sorumlulukla ilgili net bir sonuç ortaya çıkmamaktadır. Fakat Danıştay, söz konusu durum ile ilgili bir

kararında YMM'lerin "uygunluk denetimi" kapsamında sorumlu olduklarına dikkat çekmiş; Maliye Bakanlığı'nın ise "doğruluk denetimi" gibi fiilen yapılması mümkün olmayan ve 3568 sayılı kanunun 12. maddesine aykırı bulunan genel tebliği düzenlemelerine karşılık tasdik işlemini "uygunluk denetimi" kapsamında değerlendirmesi uygun olabilecektir (Demir 2004, s.104). Bu bağlamda denetçilerin uygunluk denetimi üzerinden hareket etmesi TTK'da sınırları çizilen sorumluluklara yeni bir bakış açısı getirmiş olmakla beraber sorumlulukların bağlayıcılığı konusunda YMM'leri farklı bir pencereden yükümlü kılmaktadır. Uygulamada uygunluk denetimi üzerinden hareket edilmesi önemli bir kolaylık sağlayacak olup ilgili kanuni düzenlemelere bilgi kullanıcıları bakımından karşılık oluşturmaktadır.

4.3.2. Cezai Sorumluluk

3568 Sayılı Kanun'un Disiplin Cezaları başlıklı 48. Maddesinde; "Mesleğin vakar ve onuruna aykırı fiil ve hareketlerde bulunanlarla, görevlerini yapmayan veya kusurlu olarak yapan yahut da görevinin gerektirdiği güveni sarsıcı hareketlerde bulunan meslek mensupları hakkında, muhasebe ve müşavirlik hizmetlerinin gereği gibi yürütülmesi maksadı ile durumun niteliğine ve ağırlık derecesine göre aşağıdaki disiplin cezaları verilir" şeklinde denetçilere cezai sorumluluk yüklenmiştir. İlgili maddeye ilişkin disiplin cezaları ise: Uyarma, kınama, geçici olarak mesleki faaliyetten alıkoyma, yeminli sıfatını kaldırma, meslekten çıkarma şeklinde sıralanabilmektedir. YMM'ler ilgili kanunun 43/1 fıkrasına göre; gerçekleştirmiş oldukları iş ve işlemler ile ilgili elde ettikleri bilgileri ifşa etmeleri yasaklanmıştır. Söz konusu hükme uygun olmayan bir davranışta bulunan YMM'ler hakkında; daha ağır bir cezayı gerektiren bir suç oluşturmadığı durumda, yüz güne kadar adli para cezası uygulanmaktadır. 3568 Sayılı Kanun'da belirtilen disiplin cezalarına ilaveten denetim ve tasdik kapsamında hizmet etmiş oldukları mükelleflerin VUK'un 359. maddesinde yer alan fiillere teşebbüs etmeleri durumunda ise teşebbüs edilen hareketin niteliğine göre iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmakta ve ilgili maddeye ilişkin hüküm verilen hapis cezaları paraya çevrilememektedir.

4.4. SPK'ya Göre Sorumluluklar

Denetim faaliyetleri kapsamında bağımsız denetçiler, müşteriler ve üçüncü kişiler fikir ayrılıklarından dolayı karşı karşıya kalabilmektedirler. Sonuçta denetim faaliyetinin denetim ilke ve kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmemesinden kaynaklanan önemli sorunlar ortaya çıkmakta ve bu durum birçok kesimi ciddi zararlara uğratmaktadır. Söz konusu sorunlardan dolayı, bağımsız denetim şirketlerinin; idari, hukuki ve cezai sorumlulukları ülkemizde SPK tarafından düzenlenmektedir. 4487 sayılı kanun ile değişik 2499 sayılı SPK'nın 22'inci maddesinin (d) ve (e) bentlerinde yer alan hükümler ile kurula yetki açıkça tevdi edilmiştir.

Bu kapsamda Bağımsız Denetçilerin Hukuki Sorumlulukları, Müşteriye Karşı Sorumluluk, Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluk, İdari Sorumluluk, Cezai Sorumluluk, Hata ve Hilelerin Tespit Sorumluluğu olarak altı başlıkta ele alınmıştır.

4.4.1. Bağımsız Denetçinin Hukuki Sorumluluğu

Bağımsız denetçilerin hukuki sorumlulukları SPK'nın 16. Maddesinde hükme bağlanmıştır; "Bağımsız denetleme kuruluşları, denetledikleri mali tablo ve raporlara ilişkin olarak hazırladıkları raporlardaki yanlış ve yanıltıcı bilgi ve kanaatler nedeniyle doğabilecek zararlardan hukuken sorumludurlar" şeklinde ifade edilmektedir (SPK Madde 16). Diğer taraftan SPK'nın 15'inci maddesinde; temettü ve bedelsiz payların dağıtılması ile ilgili hükümden denetçilerin sorumluluğuna dolaylı olarak vurgu yapılmıştır: "Yönetim kurulu üyeleri ve temsilcisi oldukları tüzel kişiler, şirket denetçileri, bağımsız denetim yapanlar ve bağlı oldukları gerçek ve tüzel kişiler, ara dönemler bilanço ve gelir tablolarının gerçeği aksettirmemesinden veya mevzuat ile muhasebe ilke ve kurallarına uygun olarak düzenlenmemiş olmasından doğan zararlar için şirkete, pay sahiplerine, şirket alacaklılarına ve ayrıca doğrudan doğruya olmak üzere temettü avansının karşılıdığı veya ödendiği bilanço yılı içinde pay senedi iktisap etmiş bulunan kişiler ile üçüncü kişilere arşı müteselsilen sorumludurlar. Hukuki sorumluluk doğuran hallerin varlığı halinde, pay sahipleri, yönetim kurulu üyeleri, denetçiler ve kurul tarafından kararın ilanından itibaren otuz gün içinde, iptal davası açılabilir. Kurul yasalardan kaynaklanan yükümlülüklerin doğruluk incelemesi dâhil bilanço ve gelir tablolarını denetleme ve düzeltmeye yetkilidir" şeklinde ifade edilmektedir (SPK, md. 15). Ayrıca, Seri: X, No:16 sayılı tebliğde 44'üncü madde ise, "denetim ilke ve kurallarına uyulmadan gerçekleştirilen ve denetim ilke ve kurallarına aykırılığı giderilmeyen bağımsız denetimlerin hiç yapılmamış sayılacağı ve bağımsız denetimin geçersiz

sayılmasının bağımsız denetim kuruluşunun kusurundan kaynaklanması halinde, yapılabilecek duyuru masrafları dâhil meydana gelebilecek diğer zararlardan ilgili sorumlu ortak baş denetçi ve bağımsız denetim kuruluşunun sorumlu olacağı” hükmü belirtilmiştir (Özşahin 2000, s. 45).

Denetçilere yönelik TTK’da ve VUK’ta sınırları ortaya koyulan sorumlulukların; payları borsada işlem gören şirketlerin denetiminde söz konusu işletmelerin denetimi sırasında alınması gereken sorumlulukların kapsamına ilişkin denetçilere daha farklı yükümlülükler getirilmiş olup uygulamada hukuki zemin hazırlanarak, müşteriye karşı, idari, cezai, hata ve usulsüzlüklere ilişkin sorumlulukların boyutu ve niteliğine açıklık getirilmiştir.

4.4.2. Müşteriye Karşı Sorumluluk

Genellikle bağımsız denetim sözleşmesinden kaynaklanan yükümlülüklerin olması gerektiği gibi yerine getirilmemesinden dolayı bağımsız denetim şirketlerinin müşterilerine karşı sorumlulukları doğmaktadır. Ancak söz konusu sorumluluklardan bahsedebilmek için şu kriterlerin gerçekleşmesi gerekmektedir (Çelik, 2005, s. 132-134):

- Bağımsız denetim sözleşmesinin var olması,
- Bağımsız denetim sözleşmesinin ihlal edilmiş olması,
- Bağımsız denetim sözleşmesinin ihlal edilmesi sonucunda maddi bir zararın ortaya çıkması,
- Bağımsız denetim sözleşmesinin ihlal edilmesi ve ortaya çıkan zarar arasında illiyet bağının bulunması,
- Bağımsız denetim kuruluşunun kusurlu olması şeklindedir.

Payları borsada işlem gören şirketlerin denetlenmesinde denetim sözleşmesinde yer alan hükümler dahilinde sorumlu tutulan denetçilerin müşteri işletmenin menfaatlerini koruma altına almak suretiyle topluma, devlete ve diğer bütün paydaşlarına yönelik zarara uğratmaması önemli kabul edilmektedir.

4.4.3. Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluk

Üçüncü kişilere karşı olan sorumluluk; gerçekleştirilen bağımsız denetim faaliyetinin, denetim ilke ve kurallarına uygun bir biçimde gerçekleştirilmemesinden doğmaktadır. Söz konusu uygunsuzluk; bağımsız denetim şirketinin gerekli mesleki ve özeni göstermemesinden, kasıtlı hareketlerinden ya da gerekli mesleki yeterlilik ve tecrübeye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda; bağımsız denetim şirketlerinin üçüncü kişilere yönelik sorumluluğu; bağımsız denetim raporunun yayınlanması ile başlamakta bir sonraki döneme yönelik oluşturulan bağımsız denetim raporunun yayınlanması ile sona ermektedir (Çelik, 2005, s. 136).

Bağımsız denetçinin hazırlamış olduğu bağımsız denetim raporu; ilgili işletmeye yönelik üçüncü kişiler tarafından yanıltıcı bilgiler içermemesi, kendi içerisinde ve rakip işletmeler ile karşılaştırılabilir olması bakımından söz konusu raporun objektif ve gerçeğe uygun hazırlanmasını sağlayacağı gibi, işletmelerin şeffaflaştırılmasına da önemli katkılar sağlayacaktır.

4.4.4. Bağımsız Denetçilerin İdari Sorumluluğu

Türkiye’de sermaye piyasalarında, bağımsız denetim faaliyeti düzenleme yetkisi 2499 sayılı SPK’nın 22. maddesinin (d) ve (e) bentlerinde yer verilen hükümler ile SPK’ya verilmiştir. Bu doğrultuda denetim faaliyetlerini gerçekleştirecek olan bağımsız denetim şirketlerinin SPK tarafından belirlenen şartlara uygun hareket etmeleri gerekmekte olup, aksi durumda bağımsız denetim şirketlerinin idari sorumlulukları söz konusu olabilmektedir.

SPK’nun dışında X/16 sayılı tebliğ ile “SPK, denetim ilke ve kurallarına aykırı bir takım faaliyetlerde bulunmaları halinde bağımsız denetim kuruluşlarını (SPK, m.46/g uyarınca) bağımsız denetim yapacak kuruluşlar listesinden çıkartabilir.” yaptırım yetkisi verilmiştir. Ayrıca, Seri: X, No: 22 sayılı SPK tebliğinin 2. kısmı “Bağımsız Denetim Faaliyetinde Bulunma Yetkisinin İptali” başlıklı 30. maddesinin (c) bendinde “yapılan bağımsız denetim çalışmalarında, sorumlu ortak baş denetçi dâhil bağımsız denetim ekibinin dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, bağımsızlık, güvenilirlik ve mesleki davranış gibi etik ilkelere uymaması sonucu ortaya çıkan sorumluluk durumlarında SPK’nın sadece ilgili sorumlu ortak baş denetçi ve/veya bağımsız denetçi/denetçilerin sermaye piyasasında bağımsız denetim yapmasını yasaklayabilmektedir” (SPK, md. 30).

Bağımsız denetim mesleğinin kimliğinin yara almaması ve denetçinin ilgili etik ilke ve kurallara dikkat etmemesi durumunda meslekten men edilmesine kadar uzanan düzenlemelerin var olması; denetçilerin saygınlığını açıkça göstermekte ve birden fazla kanunda söz konusu konu üzerinde yasa düzenleyicinin yoğunlaşması mesleğin önemini açıkça vurgulamaktadır. Bu bağlamda denetçilerin mesleki eğitimlerinden deneyimlerine etik kurallardan sahadaki attıkları her adıma kadar adım adım takip edilmesi hesap verebilirliği güçlendirme noktasında büyük önem taşımaktadır.

4.4.5. Bağımsız Denetçilerin Cezai Sorumluluğu

Bağımsız denetçilere yönelik cezai sorumluluk; Seri: X, No: 22 sayılı tebliğde “Hukuki ve Cezai Sorumluluk” başlıklı 29. maddede “*bağımsız denetçinin, bağımsız denetim standartlarına uygun yapılmaması nedeniyle müşteri ve üçüncü şahıslara karşı doğacak zararlardan, genel hükümler saklı kalmak kaydıyla, bağımsız denetim kuruluşu ile birlikte bağımsız denetim raporunu imzalayanlar müteselsilen sorumludur. Bağımsız denetim standartlarına aykırı olarak bağımsız denetim raporu düzenleyenler ve düzenlenmesini sağlayanlar hakkındaki cezai sorumluluk, kamun da belirtilen özel hükümlere tabidir*” şeklinde hükme bağlanmıştır (SPK Madde 29). Tebliğlerde atıfta bulunulan SPK’nın “Cezai Sorumluluk” başlıklı 47. maddesinin b/2 bendinde; “*defter ve kayıt tutmayanlar, her bir alt bent kapsamına giren fiillerden dolayı bir yıldan üç yıla kadar hapsi ve iki bin günden beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılırlar*” şeklinde hüküm verilerek SPK’nın 16. maddesine uygun hareket etmeyenler için cezai sorumluluk olacağı vurgulanmıştır (SPK, md. 47). Cezai sorumluluğu doğuran iş ve işlemler; bağımsız denetimin, denetim ilke ve kurallarına uygun yapılmaması, kasıtlı olarak gerçeğe uygun olmayan bağımsız denetim raporu sunulması, sır saklama yükümlüğünün yerine getirilmemesi ve içeriden öğrenilenlerin ticareti şeklinde sıralanabilmektedir.

4.4.6. Hata ve Hilelerin Tespitinde Bağımsız Denetçilerin Sorumluluğu

Türkiye’de SPK tarafından; Uluslararası Denetim Standartları 240’tan faydalanılarak oluşturulan Seri: X, No: 22 sayılı ve 2006 tarihli “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları” hakkındaki tebliğde; Altıncı Kısım, finansal tabloların bağımsız denetimde hile ve usulsüzlükler konusuna ayrılmıştır (Kandemir 2010, s. 165). İşletme yönetimi ve yönetimden sorumlu kişilerin sorumlulukları belirtilerek söz konusu kapsamda hilenin engellenmesinde ve tespit edilmesinde; işletme yönetimi ve yönetimden sorumlu kişilere sorumluluk yüklenmekte (Madde 5); Finansal tablolarda hile, usulsüzlük ya da hatadan kaynaklanabilecek olan önemli yanlışlıkların bulunmadığına dair bağımsız denetçi makul güvence sağlaması (Madde 7) gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Günümüzde doğru gelindiğinde ise ilgili tebliğ kapsamında yeni düzenlemeler yapılmış; 28/6/2013 tarihli ve 28691 sayılı Resmi Gazete’de “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ” Seri: X, No: 28 yayımlanmıştır.

Hata ve hilelerin tespit edilmesinde denetçilere yüklenen sorumlulukların ağır olmasının en temel gerekçesi mesleğin doğasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca denetçilerin hata ve hileleri engelleyebilecek prosedür ve işlemler geliştirmeleri; mesleğin sürekliliği açısından, hata ve yolsuzlukların azaltılması, işletme faaliyetlerinin kontrol altına alınması ve dolaylı olarak ülke ekonomisinde kayıt dışı ekonominin minimize edilmesi gibi birçok açıdan öneme sahip olduğu kabul edilmektedir.

Çalışmanın ana teması kapsamında denetçilerin bağımsız olarak mesleklerini yürütebilmeleri ve toplumda var olan saygınlıklarını koruyabilmeleri için Tablo 1’de ifade edilmeye çalışılan belli başlı unsurlara dikkat etmeleri gerekmektedir.

Tablo 1: Denetçi Bağımsızlığını İhlal Eden Örnek Olaylar

Denetim ücretinin denetlenen işletme tarafından karşılanması denetimin bağımsız olması konusunda şüphe duyulmasına neden olabilir.	Denetçilik mesleğinin toplumda bir saygınlığa sahip olması denetçinin özel yaşamına da dikkat edilmesini gerektirmektedir.	Bağımsız denetçilerin gelir getirecek reklam gibi faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmıştır.
Bağımsız denetçinin müşteri işletmeyi denetlemek için belli	Bağımsız denetçinin özel yaşamında maddi sıkıntı içinde	Bağımsız denetçinin sosyal medya platformlarında reklamını yapması kendi

bir ücretle anlaşması, denetim faaliyeti sırasında muhasebe belgelerinde yapılan tafrikatın fark edilmesi ve bu konudaki görüşün müşteri işletmeyle paylaşılmasında denetim ücretinin iki katına çıkartılmasının müşteri işletme tarafından teklif edilmesi denetçinin bağımsızlığının zedelenmesine sebep olacaktır.	olması ve hatta bu sıkıntıdan dolayı haciz yaşaması denetçinin bağımsızlığının sorgulanmasına sebep olacaktır.	şirketinin diğer denetim şirketlerinden üstün olduğunu vurgulaması mesleğin saygınlığını azaltacağı gibi bağımsız davranılmasına da engel olacaktır.
Denetçilerin denetim faaliyetini belli bir ücretle sürdürmeleri ve bu durumun denetçiler arasında bir rekabete neden olması bağımsızlığı zedeleyebilir. Bağımsız denetçilerin birbirleri ile müşteri işletmeler hakkında paylaşımında bulunmaları ve bir bağımsız denetçinin diğer bağımsız denetçinin denetlediği müşteri işletmeyi daha ucuz bir ücretten denetlemeyi teklif etmesi durumunda denetçi bağımsızlığından şüphe duyulacaktır.	Denetçilerin denetlenen işletmeyle ticari bir ilişki içerisinde bulunması denetçi bağımsızlığını zedelenmesine sebep olabilir. Bağımsız denetçinin hem denetim faaliyetini gerçekleştirip hem de denetlediği işletmeden bir bilgisayar satın alması denetçi bağımsızlığını zedeleyecektir.	Denetlenen işletmeyle hiçbir şekilde akrabalık ilişkisinin bulunmaması gerekir. Müşteri işletmeyle bağımsız denetçi arasında bir akrabalık ilişkisinin olması durumunda, bulunan bir kanıtın akrabalık ilişkisi de kullanılarak müşteri işletme tarafından bağımsız denetçiye bu durumu gözmemelikten gelmesi konusunda telkinde bulunulması denetçi bağımsızlığının ihlal edilmesine sebep olur.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Son yıllarda artan küreselleşme yaşamın tüm alanları etkilediği gibi işletmeleri de etkilemektedir. Teknolojik olarak hızlı değişim içerisinde olan işletmeler gerçekleşen faaliyetlerinin kayıt altına alınmasında da hata veya hileli durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durum işletme içindeki belli kişi veya grupların çeşitli menfaat sağlamaya çalışmasıyla da ilgili olabilmektedir. Elbetteki kanunlarla belirlenmiş olan kurallara uyulması ve bu kurallara uyumun denetimi kaçınılmaz olarak bir zorunluluktur. Aksi takdirde Enron ve Parmalat gibi dünyada birçok benzeri yaşanan skandallarla karşı karşıya kalınması kaçınılmaz olacaktır. Bağımsız denetçiler, Sarbanes – Oxley yasası ve BDS ile ilgili olarak hileli finansal raporlamalara karşı mücadele etmektedir. Bu noktada denetimin bağımsız olması, dünyada yaşanan skandallar ve ülke ekonomisine verdiği zarar düşünüldüğünde daha da önemli hale gelmektedir.

Denetimin amacına ulaşabilmesi için yasalarla belirlenmiş olan belli ilke ve kurallar bütününe tüm kişi ve kurumların uyması bir zorunluluktur. Bu durum bağımsız denetçilerin bağımsızlıklarını sürdürülebilmeleri ve güvenilirliğin yitirilmemesi için önemlidir.

Çalışmada denetçi bağımsızlığına yönelik; TTK, SPK, SPK ve BDS denetçilerin ve denetim şirketlerinin uyması gereken kurallar bütününe açıklanmaktadır. Sonuçta ele alınan kanunlar çerçevesinde denetçilere ve denetim şirketlerine ilişkin yasal olarak uymaları gereken kurallar bir bütün olarak ifade edilmek istenirse;

- Bağımsız denetçinin denetlenen işletmeyle ticari bir ilişki içerisinde olamayacağı gibi sır saklama yükümlülüğü içinde de olmak zorundadır.
- Bağımsız denetçinin denetlenen işletmeyle hiçbir şekilde ortaklık veya danışmanlık gibi herhangi bir ünvan altında beraber çalışmaları da mümkün değildir.
- Bağımsız denetçilerin gelir getirecek reklam gibi faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmıştır.

- Denetlenen işletmeyle denetçi arasında hiçbir şekilde akrabalık ilişkisinin bulunmaması gerekmektedir.
- Bağımsız denetçilerin denetim faaliyetinin itibarını zedeleyecek meslektaşlarıyla bir oluşum içerisinde girmeleri yasaklandığı gibi sır saklama yükümlülükleri de bulunmaktadır.

Sonuç olarak dünyadaki birçok ülkede yaşanan skandallar ve bu skandalların tekrarının Türkiye’de de yaşanmaması için bağımsız denetimin önemine dikkat çekilmektedir ve belli yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Bu noktada bağımsız denetim, hiç şüphe yok ki hem işletmeler için hem de toplum için önemi büyüktür. Yasal mevzuat açısından dünyadaki ile Türkiye’deki mevzuat karşılaştırıldığında farklılıklar sözkonusudur. Ancak bu mevzuat farklılığı denetçilerin yasal mevzuatla belirlenmiş olan belirli ilke ve kurallara uyulmaması durumunda cezai yaptırımların uygulanması fikrinde birleşmektedir. Yasal olarak belirlenen kurallara uyulmaması denetçilerin bağımsızlığını etkilemekte ve bağımsız denetçiler için ağır yaptırım getirmektedir. Bu yaptırımlar denetçinin hukuki sorumluluklarının kavranabilmesi ve yasa ihlalinde ülke ekonomisine vereceği zararın boyutu açısından önemlidir.

Çalışmaya öneri olarak; denetçi bağımsızlığı konusunda yasal mevzuatta yer alan boşlukların doldurulması ve geçerli önerilerin ortaya koyulması bakımından denetçilerin fikirlerinin alınması gerekmektedir. Uluslararası düzenlemeler dikkate alındığında; denetim ve danışmanlık faaliyetlerinin ayrılmasının önemine dikkat edilmeli, denetçilerin hem denetim hem de danışmanlık faaliyetlerini eş zamanlı gerçekleştirmemeleri için kanun koyucuların gerekli mesleki mevzuat ve düzenlemeleri yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Denetçi bağımsızlığının kültürel değerler süzgecinden geçirilip denetim kültürüne de ayrı bir boyut kazandırılması, toplumsal düzenin bozulmaması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akçay, A. ve Bilen, A. (2017). *Uygulamalı muhasebe denetimi teoriden pratiğe*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akçay, S. ve Uysal, M. (2019). Hile denetimi ile bağımsız denetim arasındaki ilişkinin boyutları. *Turkish Studies*, 14(2), 49-65.
- Allen, W., T. ve Siegel, A. (2002). Threats and safeguards in the determination of auditor independence. *Washington University Law Review*, 80(2), 518-543.
- Bağatır, Y. (2019). Bağımsız denetim yaptırılmamasının finansal ve hukuki sonuçları. *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 121-134.
- Bağımsız Denetime Tabi Olan Şirketlere İlişkin Usul ve Esaslar Belirlendi*. 09.12.2019 tarihinde <http://www.alomaliye.com/wp-content/uploads/2019/02/bagimsiz-denetim-sirket.pdf> adresinden erişildi.
- Bağımsız Denetim Yönetmeliği (BDY)* 26.12.2012 Tarihinde Güncellenmiş, Resmî Gazete, (Sayı: 28509) 14.11.2019 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Bozkurt, N. (2000). *Muhasebe denetimi*. İstanbul: Afya Yayıncılık.
- Carcello, J.V., Neal, T. L., Reid, L.C. and Shipman, J.E. (2019). Auditor independence and fair value accounting: an examination of nonaudit fees and goodwill impairments, 1-29.
- Craswell, A., Stokes, D.J. ve Laughton, J. (2002). Auditor independence and fee dependence. *Journal of Accounting and Economics*, 33(2), 253-275.
- Çelik, A. (2005). *Bağımsız denetim kuruluşlarının sorumluluğu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu*. 20/06/1997 gün ve E.1995/438, K.1997/301 sayılı Kararı 14.11.2019 tarihinde <http://vergi.tc/yargi-karar/1997-301-1995-438/daaf4c13-b011-4c4a-915b-6d79b1ffe8e9> adresinden erişildi.
- Demir, E. ve Çiftçi, Y. (2016), Denetçi bağımsızlığının etik ilkeler çerçevesinde incelenmesi: bir denetim firması uygulaması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 88-97.

- Demir, M. (2004). *Yeminli mali müşavirlerin ekonomik sisteme katkısı mesleki sorunları ve çözüm önerileri*. Yayınlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Demir, M., Kısakürek, M. M. ve Arslan, Ö. (2019). İç denetim sisteminin hileli finansal raporlamayı önlemedeki rolüne yönelik bağımsız denetçiler üzerinde bir araştırma. *Muhasebe Finansman Dergisi, Nisan*, 111-134.
- Denetim Standartları* 19.11.2019 tarihinde <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20tablo%20son%20h%20C3%A2li.pdf> adresinden erişildi.
- Ercan, C., (2017). Denetçi bağımsızlığına yönelik tehditler ve koruma önlemleri: yeminli mali müşavirler üzerine bir araştırma. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2)*, 261-284.
- Erken, H. (2009). Denetimde bağımsızlık kavramı. *Denetim Dergisi, 1*, 16-17.
- Gönen, S. ve Arslan, B. (2019), 2000-2017 yılları arasında muhasebe ve denetçilere yönelik yaptırımların içerik analizi. III. Uluslararası Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildiri. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Haftacı, V. (2016). *Muhasebe denetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname* (05.12.2019). Resmî Gazete (Sayı: 660) 19.11.2019 tarihinde <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/Mevzuat/KHK/660%20say%C4%B1%20C4%B1%20KHK.pdf> adresinden erişildi.
- Kandemir, C. (2010). *Muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılmasında ve önlenmesinde bağımsız denetimin rolü ve bağımsız denetçinin sorumluluğu*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karacan, S. ve Uygun, R. (2016). *Denetim ve raporlama*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Karahan, M. ve Çolak, M. (2019). Hile önleyici olarak sürekli denetim verimliliği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(2)*, 561-572.
- Karavardar, A. (2015). Denetçi bağımsızlık riskinin belirlenmesinde kanaat fonksiyon yaklaşımının kullanımı: bir uygulama. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(3)*, 75-98.
- Köse, Y. ve Ertan S., (2016). Türkiye’de bağımsız denetçilik ve bağımsız denetçinin sorumluluğu. *Uluslararası Yönetim İktisat ve Yönetim Dergisi, Özel Sayı*, 304-305.
- Oktay, S., (2013). Bağımsız denetim etkinliğinin artırılmasında denetim hizmetinde kalite ve kalite kontrol: ABD düzenlemeleri. *Maliye Finans Yazıları Dergisi, 100*, 45-69.
- Özşahin, G. (2000). *Bağımsız denetçinin hata ve hilelere ilişkin sorumluluğu*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayını.
- Patrick, Z., Vitalis, K. and Mdoom, I. (2017). Effect of auditor independence on audit quality: a review of literature. *International Journal of Business and Management Invention, 6(3)*, 51-59.
- Rusmanto, T. (2017). The effects of clients’ characteristics on auditor independence: a perceptual study. *International Journal of Economics and Financial Issues, 7(2)*, 408-414.
- Salehi, M., Mansoury, A. and Azary Z. (2009). Audit independence and expectation gap: empirical evidences from iran. *International Journal of Economics and Finance, 1(1)*, 165-174.
- Selimoğlu, S.K., Özbirecikli, M., Uzay, Ş. ve Uyar, S. (2015). *Bağımsız denetim*. Ankara: TÜRMOB Yayınları.
- Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu* (1). 15.11.2019 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3568.pdf> adresinden erişildi.
- Sermaye Piyasası Kurulundan: Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ* (Seri: X, No: 22), 12.11.2019 tarihinde <https://spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/590> adresinden erişildi.

- SPK, *Sermaye Piyasası Kurulu, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliği* (Seri: X, No: 22), 13.11.2019 tarihinde <http://spk.gov.tr> adresinden erişildi.
- SPK, *Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ*. 13.11.2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr> adresinden erişildi
- Tasdik ve Tasdikten Doğan Sorumluluk*. 15.11.2019 tarihinde <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/maddedetaylari?psira=11540> adresinden erişildi.
- Taylor, M.H., DeZoort, J.T., Munn, E.ve Thomas, M. T. (2003). According to the auditor independence auditor reliability highlights of proposed framework. *Accounting Horizons*, 17(3). 19.11.2019 tarihinde <https://doi.org/10.2308/acch.2003.17.3.257> adresinden erişildi.
- TTK, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu*. 14.11.2019 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr> adresinden erişildi.
- Türkiye Denetim Standartları*. 09.05.2019 tarihinde https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/Bilgi_Notu_09_05_2019.pdf adresinden erişildi.
- Türkiye Denetim Standartları*. 09.05.2019 tarihinde https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/ET%C4%B0K%20KURALLAR/2019_etikkurallar.pdf adresinden erişildi.
- VUK, *Vergi Usul Kanunu*. 14.11.2019 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr> adresinden erişildi.
- 3568 Sayılı Kanun *Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu*. 14.11.2019 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr> adresinden erişildi.

Uzaktan Çalışanlar İçin İnsan Kaynakları Yönetimi

Dr. Demet Özcan^{1*}

Geliş tarihi: 24.12.2019
Kabul tarihi: 09.01.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 **Sayfa:** 204-220
Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 6%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ İstanbul Gelisim Üniversitesi, Türkiye,
xdemety@yahoo.com,
ORCID ID 0000-0002-3142-2818

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı uzaktan çalışanların ve ofis çalışanlarının insan kaynakları yönetimi ve birim yöneticilerinden beklentilerini tespit etmek ve önerilerini ortaya koymaktır. 21 derinlemesine görüşme ile elde edilen verilerin gömülü teori ile analiz edilmesi sonucu, bu beklenti ve öneriler uzaktan çalışma sistemine geçilmeden önce beklenenler ve uzaktan çalışma sistemine geçildikten sonra bu çalışma sürecindeki beklentiler olarak 2 temel tema altında tanımlanmıştır. Katılımcıların beklentilerine ve önerilerine yönelik detaylı tanımları, temel temaların altında kodlanmış ve kavramsal çerçeve geliştirilerek öneriler sunulmuştur. Araştırma bulgularının; insan kaynakları yöneticilerinin başarılı bir uzaktan çalışma programı uygulayabilmeleri için yönlendirici olması ve bu yeni çalışma şekline geçilmeden önce ve sonra neyin uygulanmasının beklendiği ve nasıl uygulanmasının beklenildiğine dair geri bildirim vermesi adına uzaktan çalışanların deneyimleri ve yaşadıkları sıkıntılar ile ilgili derin anlayışı aktarması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Çalışma, Gömülü Teori, Uzaktan Çalışma Şekli Konusunda İnsan Kaynakları Yönetimi İçin Öneriler.

Human Resources Management For Teleworkers

Dr. Demet Özcan^{1*}

First received: 24.12.2019

Accepted: 09.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6

Pages: 204-220

Year: 2020

Session: Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 6%

¹ Istanbul Gelisim University, Turkey,
xdemety@yahoo.com,
ORCID ID 0000-0002-3142-2818

* Corresponding Author

ABSTRACT

The objective of this paper is to explore the suggestions and expectations of telecommuters and non-telecommuters for human resources management and other leaders. Analysing data from 21 in-depth qualitative interviews according to grounded theory, 2 main themes are identified as: expectations before the initiation of telecommuting and expectations after the initiation of telecommuting. Respondents' intimate and detailed descriptions of their expectations as telecommuters are coded under the main themes and the conceptual model is developed and suggestions are presented. The findings of the study are expected to be a guide for human resources management to apply successful teleworking programs and to give a deep understanding of the experiences, challenges and needs of telecommuters so as to give feedback about what to do and how to do the implementations both before and after the adoption of this new way of working.

Keywords: Telecommuting, Grounded Theory, Suggestions for Human Resources Management for Teleworking.

1. INTRODUCTION

Telecommuting has risen as a new way of working together with the rise of the digital transformation and communication technologies. Popular “futuroligists” writing in this context equated the widespread mass adaption of telework in the future with the end of the modern hierarchal industrial organization. According to Huws, the “*electronic home worker is a highly charged and powerful symbol that promises full participation in the international traffic of ideas and information*” (Keating & Broek, 2007, p.79). “*Worldwide, numbers of teleworkers range from 8.5 million in 1995 to over a 100 million in 2008*” (Coenen & Kok, 2014, p.564) and the huge growth potential of telework has effected human resources (HR) processes and applications seriously. Therefore, in this study; in order to make a contribution to the development of human resources functions, applications and procedures for telecommuting, the expectations and suggestions of telecommuters and non-telecommuters are analysed, theoretically framed and presented to serve as a guide to appliers in order to develop procedures, tools, agreements, collective agreements and protocols for the telecommuters and their managers.

2. AIMS of THE STUDY

The aim of this grounded theory study is to develop a theoretical model that explains the expectations of telecommuters and suggestions of the non-telecommuters for human resources management (HRM), that will make them desire telecommuting. Telecommuting is a new way of working, so with the study it is aimed to provide the theoretical framework for human resources management to understand telecommuters and their expectations better and offer practical suggestions for better procedures and best practices of telecommuting. The suggestions provided by the study are generated from the experiences of the telecommuters in order to show the ways to avoid the risks of telecommuting and to utmostly benefit from the advantages of telecommuting by a qualitative study. The interviews with the teleworkers and non-teleworkers are thoroughly analysed according to grounded theory. The main topics of the expectations are presented to make it possible for the appliers to develop specific tools, procedures and best practices according to the expectations of teleworkers from their managers.

3. REVIEW of LITERATURE

Fast growing digitalization has made teleworking a rising working model. In the literature many advantages of teleworking are underlined. But, “*despite several decades of research on the benefits of telework, it has not been adopted on the scale anticipated by scholars. In fact, data from academic research, census reports and think-tank reports alike all show the average frequency of telework by organizational employees to be somewhere between 2.2 and 12 percent.*” (Martin & MacDonnell, 2012, p.603) “*According to Pearlson and Saunders (2001), managers must implement structural changes within the work environment to compensate for the reduced employee-to-employee interaction. Creative attempts at communication, team-building, and employee feedback needs to be addressed in order to reduce any effects of teleworker isolation.*” (Potts, 2006, p.7) With this study the main goal is to answer the question of how the managers should make these structural changes for this new working environment and show them the ways by exploring the suggestions and expectations of telecommuters and non-telecommuters. “*When we seek to describe and understand people’s experiences— particularly when we want to develop a deep empathic understanding of what it’s like to walk in their shoes or to learn about their experiences from their point of view— qualitative studies reside at the top of the research hierarchy.*” (Rubin, 2008, p.45) So in order to be able to describe the telecommuters challenges and experiences, qualitative study of grounded theory was applied in this research.

4. SAMPLE

The research was conducted with 21 respondents in 2016 and 2017, 16 of which were teleworkers and 5 of which were non-teleworkers knowledgeable about telecommuting. And they sustained deep and rich data by their detailed explanations of experiences and expectations if they were teleworkers. Snowball sampling method was used for the respondents’ selection. Sampling was intentional. “*Theoretical or purposeful sampling in grounded theory means that the researcher selects individuals to study based on their contribution to the development of the theory.*” (Long, 2008, p.18) Also person triangulation was

applied. “Person triangulation involves collecting data from different types or levels of people with the aim of validating the data through multiple perspectives on the phenomenon.” (Polit & Beck, 2012, p.590) In this way, increasing the validity of the conclusions was provided. So the respondents were chosen considering according to their experiences, educational level and from different positions, locations, gender and family status in order to reach a saturated data by discovering the contrasting experiences of teleworkers and ideas of non-teleworkers.

5. DATA COLLECTION METHODS

In this exploratory qualitative study, in-depth interviews were used to collect data and the procedures of grounded theory are used to define a theory from the perspectives of the participants about the perception of what HR management should do for an effective teleworking system. In order to collect a multidimensional data set and evaluate the categories with positive and negative aspects, participants were chosen from different professional groups: different positions, gender, capital structure, locations, marital status, family status (with child or not), telecommuting time (fulltime / parttime), satisfaction status of telecommuting (satisfied /not satisfied). Each interview was audio-taped and transcribed right after the interview. Transcripts were controlled before the analysis in order to ensure the consistency with records. The transcripts were shared with the participants to check for accuracy. In this way, validity and reliability of the study were ensured.

After each interview, similar and contrasting opinions, experiences and perceptions about telecommuting were cross-examined and codes were controlled. In this way the main categories and themes were structured.

“Transferability is an important criteria for trustworthiness in qualitative researches. In discussing strategies to support transferability, most writers discuss the need for thick description (Geertz, 1973; Lincoln and Guba, 1985). Thick description refers to rich, thorough descriptive information about the research setting, study participants, and observed transactions and processes. Readers can make good judgements about the proximal similarity of study contexts and their own environments only if researchers provide high-quality descriptive information. As Firestone (1990) noted, thick description is not restricted to prose, as the name implies, but involves all forms of critical information (including demographic information) that helps readers to understand the study’s context and participants.” (Polit & Beck, 2010, p.1453-1454) So in order to serve for the transferability of the study the descriptive information of the data is presented as follows:

Table 1. Demographic characteristics of the respondents

Characteristic	Participants (n=21)
Gender	
• Man	13 (% 61,90)
Telecommuter	9 (%69)
Office Worker	4 (%31)
• Woman	8 (%38,10)
Telecommuter	7 (%87,5)
Office Worker	1 (%12,5)
Marital Status	
• Married	18 (% 85,71)
Telecommuter	13 (%72,3)
Office Worker	5 (%27,7)
• Single	3 (% 14,29)
Telecommuter	3 (%100)

Office Worker	0 (%0)
Family Status	
• With Kids	17 (% 80,95)
Telecommuter	12 (% 70,5)
Office Worker	5 (% 29,5)
• No Kids	4 (% 19,05)
Telecommuter	4 (% 100)
Office Worker	0 (%0)

From the 21 respondents, 16 were telecommuters, 5 were non-telecommuters, %42,86 work in foreign-capital firms, %57,14 work in domestic- capital firms. The respondents were sampled from different locations of Turkey: Istanbul, Izmir, Eskisehir, Mersin, Mardin and Mugla.

In the study teleworking experiences for different positions were analysed: sales, marketing, information technologies, project management, purchasing, product design, top management, licensing. Distribution of the positions of the 21 respondents can be seen in the following table:

Table 2. Respondents' Firms Capital Structure and Positions

Code	Work Style	Capital Structure	Position	Total Experience (Years)	Experience In The Company	Duration of Telecommuting
R1	Telecommuter	Domestic	Company Manager	22	14 Years	3 Years
R2	Telecommuter	Domestic	Construction Draftsman	20	14 Years	3,25 Years
R3	Telecommuter	Domestic	IT System Manager	23	14 Years	2,16 Years
R4	Telecommuter	Domestic	Sales Officer	13	2 Years	9 Months
R5	Telecommuter	Foreign	Product Sales Manager	20	11,16 Years	11,16 Years
R6	Telecommuter	Domestic	Purchasing Chief	7,25	6,25 Years	6 Months
R7	Telecommuter	Foreign	Sales Manager	12	6,25 Years	3 Years
R8	Telecommuter	Foreign	Digital Marketing Mngr.	8,75	4,16 Years	4,16 Years
R9	Telecommuter	Foreign	Sales Representative	14	7,5 Years	6,5 Years
R10	Telecommuter	Foreign	Sales Representative	13	6,5 Years	6,5 Years
R11	Telecommuter	Foreign	Sales Representative	20,5	5,83 Years	5,83 Years
R12	Telecommuter	Foreign	Marketing Manager	28,5	24,08 Years	7,5 Years
R13	Telecommuter	Domestic	Authorization Manager	15	7 Years	5 Months
R14	Telecommuter	Domestic	Project Manager	24	6 Months	3 Months
R15	Telecommuter	Foreign	Sales Representative	15,8	7,25 Years	3,08 Years
R16	Telecommuter	Foreign	Authorization Officer	3,5	3,5 Years	1,5 Years
R17	Office Worker	Domestic	Spare Part Sales Mngr.	21	1 Year	-
R18	Office Worker	Domestic	Marketing Product Mngr.	21,85	2,5 Years	-
R19	Office Worker	Domestic	Planning Manager	15	7 Years	-
R20	Office Worker	Domestic	After Sales Manager	14	9 Months	-
R21	Office Worker	Domestic	Purchasing Manager	29,25	8 Years	-

The length of the interviews, varied between 42,1 minutes and 83,47 minutes. During the interview, for the generally answered questions, it was drilled down by the opening questions in case of poor responses and it was provided to get satisfying answers by switching to other questions and asking in a different way in the following time. In this wise, by the mean of 63,19 minutes interview time, achieving rich data was provided.

Table 3 Selected in-depth interview questions with teleworkers

- How was the shift into telecommuting carried out? How is this work order applied? Is there a chance that all employees prefer this work order? If not, what are the main criteria to be elected as a telecommuter?
- Are you satisfied with the way of telecommuting? If you are satisfied, can you describe the satisfactory aspects?
- Do you want to continue working in this way? If so, for how long? Can you explain the reasons?
- Did telecommuting increase your work satisfaction? If yes, why and how? If no, why and how?
- Does your manager support you in this process? If he/she supports, how?
- Are there any new methods applied for you in order to ease the telecommuting process and to the support this new way of working?
- Do you think that the current applications & practices of the human resources management support telecommuting?
- What kind of developments do you find necessary for your current human resources management system?
- Did you receive a training regarding this process before telecommuting? If yes, what were the subjects of this training? Was this training sufficient for you? Do you have any constructive suggestions for the training management process, if so, what are they?
- How do you consider the process of telecommuting in terms of your career?
- Do you have any suggestions for the development of telecommunication work order? If you have suggestions, can you explain in detail?
- What should be done in order to enhance the success of the process and employee satisfaction in telecommuting?

6. DATA ANALYSIS METHODS

Grounded theory was applied. *“It is a research design that is often employed when adequate theory is unavailable to explain a process or describe a concern of a group of subjects and how to resolve the issue or concern (Creswell, 2007).”* (Witwer, 2013, p.43)

The survey of this qualitative research was conducted in Turkey. A semi-structured in-depth interview was used to collect the data in the light of the grounded theory approach. The interviews included both Turkish teleworkers and non-teleworkers in order to see the expectations of teleworkers from HRM and non-teleworkers suggestions for HRM for teleworking process to be acceptable for them and this data gathering process enabled a reliability check between two groups. Until the saturation of the data was ensured, the interviews were carried on. *“According to Creswell (1998), Using the constant comparative approach, the researcher attempts to saturate the categories – to look for instances that represent the category and to continue looking until the new information obtained does not further provide insight into the category”* (Disbennett-Lee, 2005, p.54) So the sample size was determined according to the saturation of the data and the relations between the data. By the end of the 21 interviews, the data were saturated and the subjects started to repeat, so the interviews were completed. As the interviews continued, the active data analysis was also carried on. The qualitative analysis program “MAXQDA Analytics Pro” was used to analyse and code the data. After each interview, the dialogues were transcribed and saved to the MAXQDA qualitative research software and continuously analysed upto saturation. 21 respondents were included in the scope of the study. 16 of the respondents were telecommuters, 5 of them were non-telecommuters.

The data was analysed by open coding, axial coding and selective coding according to the process described by Strauss & Corbin.

“The initial coding procedure, open coding, is defined as “the process of breaking down, examining, comparing, conceptualizing, and categorizing data” ” (Strauss & Corbin, 1990, p. 61). Data were fractured, and similar concepts were grouped into identifiable categories, with properties and dimensions. “Properties are the characteristics or attributes of a category. Dimensions represent locations of a property along a continuum” (Strauss & Corbin, 1990, p. 69). (Stall-Meadows, 1998, p.28) So the study analysis was started with open coding in order to determine the grounded codes in the original raw data according to the systematic design of the grounded theory.

“Corbin and Strauss (2008) stated that open coding and axial coding often occur simultaneously, as researchers analyze data with the constant comparison method.” (Gerst, 2012, p.141)

“In open coding the data is broken down into events, observations, and interactions. These data points are compared with others to identify common properties and categories. In axial coding, categories are related to sub-categories, and these relationships tested against the data (Corbin & Strauss, 1990). Selective coding develops the relationships of the previously identified categories to a core category or a central phenomenon.” (Leahy, 2012, p.47) As a result of the coding processes a theoretical model for “Expectations from human resources management” was developed. The results of selective coding showed two major themes: Expectations before the initiation and after the initiation of telecommuting.

7. RESEARCH FINDINGS & CONCLUSIONS

Respondents’ comments presented many execution suggestions about telecommuting for human resources management. Qualitative content analysis was processed for the texts based on the interviews and major themes were defined with constant comparison method. “A theme answers the question ‘How?’. We consider a theme to be a thread of an underlying meaning through, condensed meaning units, codes or categories, on an interpretative level. A theme can be seen as an expression of the latent content of the text. Since all data have multiple meanings (Krippendorff, 1980; Downe-Wamboldt, 1992), themes are not necessarily mutually exclusive. A condensed meaning unit, a code or a category can fit into more than one theme. A theme can be constructed by sub-themes or divided into sub-themes.” (Graneheim & Lundman, 2004, p.107) Depending on this description of Graneheim & Lundman, the texts were analysed and coded.

In the in-depth interviews hold with the purpose of defining the expectations from human resources management for telecommuting, 19 main emphasized expectations and suggestions were reached after axial and selective coding. And mainly two major themes of expectations were generated: Expectations before the initiation of telecommuting and expectations after the initiation of telecommuting. Codes under the major themes were also defined as follows.

Table 4. The Major Category of Expectations From HRM & Sub-categories, Codes and Frequency of Statements

EXPECTATIONS FROM HUMAN RESOURCES MANAGEMENT		
Sub Categories & Codes	Frequency	%
Expectations Before The Initiation of Telecommuting	26	47,27%
Strong technical infrastructure necessity for telecommuting	8	14,55%
Training & Orientation for the company processes	6	10,91%
Result oriented performance system	6	10,91%
The contracts and job descriptions of the telecommuters should be defined and necessary items should be added or additional protocol should be signed	3	5,45%
Signing a contract to ensure the information confidentiality in telecommuting	1	1,82%
The appropriate selection of the telecommuter	1	1,82%

Shifting to telecommuting should be gradual	1	1,82%
Expectations After The Initiation of Telecommuting	29	52,73%
Supporting expenses such as rent, electricity and so on	6	10,91%
Fusion meetings arrangements in terms of the culture of the organization	4	7,27%
Not skipping interim meetings for work coordination	3	5,45%
Occupational health & safety should be cared	3	5,45%
Audit and control of the work environment at home	3	5,45%
Human resources support for the telecommuter career and organization of necessary trainings for the needed competencies	3	5,45%
Suggestions for partial telecommuting	2	3,64%
Interactive training arrangements when passing to new applications in the company	1	1,82%
Motivating the overtime works in telework or mobile work	1	1,82%
The telecommuter should not work if he has medical report	1	1,82%
The employee should be able to return to the workplace when the workload is higher	1	1,82%
There should be enough tables for the telecommuters when they arrive at the office	1	1,82%
Total (Valid)	55	100,00%

Within the scope of the study, 55 statements were found grounded in the data and the statements constituted the 19 codes listed above under the 2 major themes:

1. Expectations before the initiation of telecommuting
2. Expectations after the initiation of telecommuting

7.1. EXPECTATIONS BEFORE THE INITIATION of TELECOMMUTING

Nearly half of the comments of the respondents were about the expectations before the initiation of telecommuting. The most underlined codes were strong technical infrastructure necessity for telecommuting, training & orientation for the company processes, result oriented performance system. These findings are coherent with the literature. The followings are the most representative statements chosen over the all comments under the related code to reflect and make feel the deep expectations of the telecommuters and non- telecommuters.

7.1.1. Strong technical infrastructure necessity for telecommuting

As noted by two teleworkers about “Strong technical infrastructure necessity for telecommuting” with the following comments,

- “Telecommuting is quite out of question without technology. The infrastructure must be strong enough. Otherwise, it will be even impossible to understand whether the employee works or not.” (R3)
- “For telecommuting, systematically more powerful hardware and more technological devices are needed. Advanced cameras and microphone systems can be provided for the telecommuter: systems providing simultaneous connection with the person you need to talk at any moment from home, touch operated and mobile systems should be used everywhere in the residence. I may say, I can talk to any of my colleague instantly online. For example, these systems should be mobile systems when I make coffee or wander around my house and should provide my independability from the fixed screens and equipments but the continous view of the screens should exist with these systems.”. (R14)

especially strong, powerful and advanced softwares and hardwares are expected by telecommuters. Another comment also underlines the inadequacy of the medium level for a successful telecommuting:

- “Something should be done for reaching information and communication problems. Mobile meetings and teleconferences can be coordinated by skype. That wouldn't be a problem in

today's world. But infrastructure of information technologies must be high-powered. Technology should be made the best of. The employer should provide these. Otherwise telecommuting will not be successful if you just telecommute in primitive conditions.” (R19)

7.1.2. Training & Orientation for the company processes

One of the most highlighted issues under the main theme of expectations before the initiation of telecommuting was the “Training & Orientation for the company processes” which was one of the main expectations of the telecommuters. This is also underlined in literature. But with this study the applicants can see the problems experienced by the telecommuters and see the case from their eyes. Here are the comments reflecting both the positive and the negative experiences of the respondents:

- *“Connecting to VPN, password of this password of that. We could not manage to learn using these for a while. If some kind of training had been provided, it would have been more comfortable. We figured out by trial-and-error. The training about the processes, programs could be provided during shifting process. Webex = Webinar” (R9)*
- *“Someone new is going to be hired. He is going to start as a telecommuter. He has been invited to Dubai. They taught him how to enter into the system. But mostly, he is being trained by his teammates and manager. It is good for him. But we didn't have this chance.” (R9)*
- *“The employee should be upgraded to the telecommuter competency level. He should know the work-flow and the system. I generally observe these incompetencies for salesmen. As they don't know the factory's workflow, they work disjointedly. But the people I work with are also salesmen but they have worked in Germany for one month and received training and moreover they interned in the production line. The company made them control & manage the production line and feel the job. They taught them how the work flows and then sent them to Turkey as salesmen. The employee is Turkish and the company is of German origin. They did not send the employee to Turkey to represent them as soon as they employed the person.” (R18)*

R2, R5 and R10 also underlined the same subject.

In sum, for these telecommuters training before starting telecommuting means a faster adaptation period for telecommuting. Besides, the concept of “telecommuter competency level” was reached through the dialogues of the respondents which was described as the level that the telecommuter is fully informed about the processes of the company and have a good command of the job. So the “telecommuter competency level” can be described by human resource management and the orientation program for telecommuters may be planned accordingly.

7.1.3. Result oriented performance system

Employers offer alternatives to increase flexibility for employees, such as compressed scheduling, flextime, and teleworking. The spectrum of workplace flexibility goes from "ad hoc flexibility" (i.e., as required by management) to "pure flexibility" (i.e., uses a "results-based" approach. One obstacle that exists is the "long-standing workplace norms," which is based on work hours and "face time". Subsequently, performance measurement in this setting would be based on hours rather than results. (Hurd, 2010, p.24) But on the contrary of these long-standing workplace norms, what was stated by the respondents as their expectation was a result oriented performance system which enables to get away from being tracked and monitored.

- *“I heard about some applications where there is not any kind of debriefing, just ensuring if the responsibilities are completed is enough. But on the other hand, there is some kind of GPS tracking in some companies. I heard about interesting applications like this, where the people are monitored and under pressure.” (R10)*
- *“In the end, the issue to be discussed is business result. If you can't see any improvement in the bottom line, it doesn't matter if someone is telecommuting or working in the office.*
- *“Expecting the result is important. Result oriented.” (R9, R5)*
- *“To achieve success, performance system should be different too. In x company sales assessment is carried out twice a month.” (R17)*

In sum these teleworkers expect result oriented performance system which means for them trust and relieving from being monitored and from the feeling of pressure.

7.1.4. The contracts and job descriptions of the telecommuters should be defined and necessary items should be added or additional protocol should be signed

The respondent 10 underlined the importance of a contract specially defining the necessary items for the teleworker.

- *“They did not sign any specific contract with me about telecommuting. It was a basic contract but had one or two items about telecommuting.”*
- *“My transportation costs were covered. But they asked me to sign an additional protocol at that time, saying that I would repay the costs if I left within 6 months or 1 year. Because there’s a possibility of moving and quitting 3 days later.”*
- *“It was described as a part of the job description not in my old company but in my current company. It was signed.”*

Teleworking is a new way of working, so the job descriptions should be defined strictly by HRM and besides sufficient attention should be paid for the detailed contacts defining the working conditions of teleworking.

7.1.5. Signing a contract to ensure the information confidentiality in telecommuting

One of the suggestions emphasized by the respondent 3 is the ensurement of the information confidentiality.

- *“I have signed a contract about confidentiality. I think ensuring the information confidentiality in telecommuting is important. Sometimes I see the informations that is not known even by the boss.”(R3)*

Before the adaptation of teleworking, for the sake of security, ensuring information confidentiality also by a specified contract is suggested as a check point for HRM.

7.1.6. The appropriate selection of the telecommuter

One of the points underlined by the respondent 17, a non- telecommuter and a manager, is the assessment of the employee’s appropriateness for teleworking.

- *“The employees who are not suitable should be addressed to other jobs if possible. They should not be too relaxed.” (R17)*

For an effective teleworking system, especially at the first stages of the application, appropriateness assessment by frequent intervals can be suggested for HRM, so as to understand the adaptation and coping potential of the employee for teleworking conditions and challenges.

7.1.7. Shifting to telecommuting should be gradual

The respondent 17 considered the gradual shift to telecommuting as a key to adaptation and underlined the necessity of elucidating the new work arrangement.

- *“If we shift to telework, the shifting process may be gradual. 15 days home, 15 days office or 2-3 days in a week. But regional sales groups stay as they begin, can not be shifted. You should tell people the system. How the new work arrangement will be, reporting necessity and what is expected should be told elaborately.” (R17)*

So in order to provide a successful telecommuting work arrangement, at first an incremental shift and observation of satisfaction may be appropriate and this may prevent the risk of abandonment of the new work arrangement by both the management and the employees.

7.2. EXPECTATIONS AFTER THE INITIATION of TELECOMMUTING

7.2.1. Supporting expenses such as rent, electricity and so on

5 out of 21 respondents indicated the importance of expenses support with the 4 differing statement examples below:

- *“In some countries they support the rent. For example, you spend extra electricity and natural gas. You may need a separate room. If your apartment is 1+1, you may rent an apartment for 2000 TL instead of 1500 TL. This support could be motivating.” (R7)*
- *“Sometimes I hear about some bad examples of telecommuting. I mean sometimes even the benefits are not provided, but telecommuting continues. We had all kinds of benefits provided. Printer, adsl, telephone, fax, office furniture, lunch, computer, etc.” (R10)*
- *“In our time, only stationary telephone, internet, cell phone and ADSL expenses used to be covered by the company. Later, the company started to cover also the office supplies at home. Furniture, paper etc. were started to be covered by the company after a while when I left the company.” (R7)*
- *“But I cover the internet expenses myself. The “ticket” for my lunch is still being provided. At the end, I am at home. I don’t eat much at noons, and I don’t go out very often but my ticket benefit remains the same.” (R13)*

Sometimes telecommuters may have to bear the expenses of this working arrangement. But this case is identified as the “bad examples of telecommuting” which shall be get as a suggestion and an expectation of the telecommuters by the human resources management.

7.2.2. Fusion meetings arrangements in terms of the culture of the organization

According to the statements of the respondents in order to make the telecommuters feel the company culture deeply, fusion meetings arrangements are needed. One of the notable emphasis about the subject is the risk of drifting apart from the company by the declining commitment which is noted by the startling statement of *“The name of the company, A company or B company, may not be much of an importance for the employee. Loneliness may lead someone to this.”* The details of the respondents’ taughts, experiences and expectations are noted by the following statements:

- *“HR may support teleworkers in terms of corporate culture by gathering them together, training and encouraging them for teamwork. People who interact as telecommuters all the time may lose their sense of being a team. They can arrange organizations. They should feel they are a team. Telecommuting employees may fall apart when they are used to telecommuting. These kind of organizations may be made for these people to feel the culture of the company.” (R18)*
- *“One can think like I am here at this company today, tomorrow I may be in another company. That’s because he/she is by the computer. May not have any sense of belonging. The name of the company, A company or B company, may not be much of an importance for the employee. Loneliness may lead someone to this. However, being embraced and called, being felt that he is a part of the company is necessary for them. An employee who always telecommutes should be called by company and should be provided with the opportunities of meetings and hanging out together. Even if the person is a telecommuter he shouldn’t be away from work all the time. To me, a full time telecommuter is at a risk of drifting apart from work.” (R21)*
- *“I think it would be better if we maintained the communication with each other to deepen the company commitment or to report and to make things better about both the companies’ expectations and mine, at least with your country manager or about different expectations. But we don’t have this kind of a system. Maybe we should take a step as to develop an environment where ideas are shared, more discussions are made and where there are satisfaction forms and complaint forms in every 6 months.” (R8)*
- *“The strategies, and expansion of the mission and vision can be insufficient in terms of the people dealing with telecommuting for a long time. They may know about the mission but in order to create something cultural, there are things to be gathered. Their commitments may not be deep. They may break off, if not integrated with culture. They can not be fully adaptable, commitment to the company may not be enough, if not fully joined to the specific culture, it may break off easily.” (R18)*

One of the prominent suggestions of the respondents can be seen by “*we should take a step as to develop an environment where ideas are shared, more discussions are made and where there are satisfaction forms and complaint forms in every 6 months*”, a statement which can be used as a best practice sample for the HR managers. At the first phase of employment suchlike applications are adopted but when the company shifts to a new work arrangement that can be thought as a first phase likewise. After the introduction of telecommuting, a satisfaction survey can be applied for telecommuters.

7.2.3. Not skipping interim meetings for work coordination

3 out of 21 respondents considered interim meetings as a must for a successful work coordination both for synergy and exchange of ideas for solution and for the road map they would follow. In this context the remarks of the respondents are as follows:

- “*We used to meet on Skype twice a week, one of our friend coordinated the meeting, I was invited to the conference, our friends in Istanbul and Antalya used to be invited. Locations were different but the subjects were common. It was clear what the problems were, what we missed, what was happening in the factory and what was going to affect us. It was possible to observe which things we should do better. For this reason, these kinds of news and cases being informed in that meeting was important. Our friend, the coordinator, quitted and we have lost this coordination. What are we going to do for next? What is happening? These became to be missing. The same for telecommuting. When you telework, you should know the steps to follow, your purposes, how many of them you have reached or how many goals you have to reach to find a solution and this will also solve the discipline problems and motivational issues. It is possible if the people are business success oriented. They will know how to reach to success.*” (R18)
- “*We gather to discuss certain issues face to face and to bring synergy. We go for two or three days. If there is training, we bring the training together with the works we should do and with the meetings to be held in Sweden.*” (R15)
- “*Telecommuters get lonely at home. There may not be an interaction. It may have negative effects in terms of motivation. Synergy cannot be achieved. Ideas cannot be shared quickly without gathering. It may work in sales, marketing and routine jobs. But in my opinion, it doesn't work in research and development function. The follow-up system should also be different. To succeed, performance system should be different too. In X company sales assessment is carried out twice a month. Telecommuting cannot continue all the time, sometimes meetings should be held according to the importance of the work.*” (R17)

Respondent 17 especially emphasized the differing level of idea sharing need for different positions with “*Ideas cannot be shared quickly without gathering. It may work in sales, marketing and routine jobs. But in my opinion, it doesn't work in research and development function.*” statement which gives the managers a clue about the terms and frequency of interim meetings for differing positions of telecommuting. For the companies applying teleworking, a tool describing the frequency of interim meetings can be prepared according to the positions and presented to the leaders as a guidance.

7.2.4. Occupational health & safety should be cared

The respondents also noted that occupational health & safety should be cared for telecommuters as well. When analyzed in detail these remarks are standing out:

- “*The furniture was selected as ergonomic and qualified.*” (R10)
- “*There were also guidelines for the security at work. Normally most of the companies do not have that. There were also programs about the personal home security. For example, how to deal with a possible fire sourcing from the stove at home. They get you a fire extinguisher. My company used to provide that.*” (R10)
- “*We had also trainings about the occupational health & safety during the year. They used to supply handouts. A content, presentation, video and related stickers are supplied. You need to stick them to some place. This ensures awareness at home. We had the chance to enhance the security at home.*” (R10)

So respondents expect to be leaded by HRM about the occupational health & safety risks and expects trainings, guidances and different awakening materials.

7.2.5. Audit and control of the work environment at home

For telecommuters audit of the work environment is also underlined by the following statements.

- *“We were supported and asked if we had a work environment at home. My manager tried to make sure if the conditions were proper. At first he was a controller. Now he is focused on the result.” (R9)*
- *“For all of these people, identical set of mobile internet connection, modem for home, cell phones, an investment of 1000 -1500 TL for one occasion in order for them to build an office at home, notebooks, colored printers were provided, making it possible to carry them in a tiny luggage, to make agreements right away. Then we told them it is not necessary for them to come to the office anymore.” (R12)*

Respondent 9, a telecommuter, indicated the importance given for the proper working conditions of the working environment and often controls made in the first phase of telecommuting which stands as a good example that can be taken from the lively experience of the respondent.

7.2.6. Human resources support for the telecommuter career and organization of necessary trainings for the needed competencies

3 out of 21 respondents expressed their desperation about their career due to the decreasing visibility and lack of involvement for developing the competencies needed for their career.

- *“They appointed a regional human resources manager for all of us. If someone telecommutes, he is mostly working from a small office, since the office is small, he does not have much chance regarding career. HR does not do many things for career. Different competencies may be taught. They applied role play for me in webex. They told me to “go into the library, pretend if I was doing that job and facilitate the dispute”. But I could not succeed. HR never supported me about career. If they had done something to improve this skill, I wouldn’t have been that much ashamed. Then they suddenly informed me that they will not be able to go ahead in my career for this position.” (R9)*
- *“Once you want to return and demand high positions in the office, it becomes a “out of sight, out of mind” case. I am a global senior manager but when you say you want to be a local senior manager and take a step in your career, I am a man they have never met, but the other candidate is always with them, coming and going to the office and is preferred.” (R12)*
- *“In a short time when you shift to telework, your visibility decreases. I may have lived this. You are only in touch with the people related with your job. The possibility to be in touch with the other people disappears for a teleworker. What does it mean? In terms career opportunities decreasing visibility is a problem. While it is possible to have good relationships with the other departments, you are only in touch with whom is related with your job. Sometimes there are some people you even do not recognize, these are teleworkers. It effects career. Even I had worked in the office before, since I am in the global organization, I have lost the job opportunities in the local organization. Due to the isolation.”(R10)*

“In a short time when you shift to telework, your visibility decreases. Even I had worked in the office before, since I am in the global organization, I have lost the job opportunities in the local organization. Due to the isolation.” was one of the most striking statement about the effect of isolation on the career. So this experience shows that even experienced in the office, a teleworker’s promotion chance is lower.

So at this point, HR support is expected both by trainings and by organization arrangements providing visibility.

7.2.7. Suggestions for partial telecommuting

In the study the respondents suggested a more flexible model of telecommuting enabling partial teleworking in order to prevent the breakaway from the company.

- *“My personal opinion is that a more flexible model where one can both telecommute and work at office may be developed. A model as to being at the office for 1-2 days would be more effective.” (R7)*
- *“An employee who always telecommutes should be called by company and should be provided the opportunities of meetings and hanging out together. Even if the person is a telecommuter, he shouldn't be away from work all the time. I think there is a risk of breakaway from work for a full-time telecommuter.” (R21)*

In accordance with the suggestions of the respondents, rather than full-time teleworking, partial teleworking can be preferred to avoid from the loss of commitment and motivation decrease.

7.2.8. Interactive training arrangements when passing to new applications in the company

One of the expectations emphasized by the teleworkers is the interactive training arrangements for new applications depending on their experiences and the hardships encountered.

- *“We have put a system about CRM into practice. A training was provided but it's not understood at the first stage. It may be comprehended in office by asking about but it may get difficult at home. An interactive training should have been organized.” (R7)*

For teleworkers interactive trainings meant the possibility to ask questions and make practices and adaptation for new applications as quick as the office workers. So for the appliers this presents a fact extracted from the lively experiences that should not be ignored.

7.2.9. Motivating the overtime works in telework or mobile work

Respondent 7 emphasized that a telecommuter is more open to overtime work at home and complained about spending more energy. Correspondingly, the expectation is to be motivated for the overtime work.

- *“If you are a telecommuter, you don't work from 08.00 to 17.30. You are open to work at home 24 hours. You spend more energy. You go to dinner with the dealer. In fact, this is a kind of overtime work. Something motivating may be done about this.” (R7)*

At this point, there is a contradiction with the general acceptance that telecommuting gives chance for work-life balance. So the underlying message from this experience is for the leaders so as to observe and be in touch with the teleworker and if there is overtime work, this should be also compensated either by free-time or payment just like the office worker.

7.2.10. The telecommuter should not work if he has medical report

Respondent 3 stated that as an employee even in morbidity, he worked remotely.

- *“I telework even if I am sick. There was a time when I solved a problem even if I had 41°C fever and was in the hospital.” (R3)*

This experience is also an indicator that there are primary points that is being ignored for teleworkers. So it will be appropriate to underline equal execution for both teleworkers and office workers in case of illness.

7.2.11. The employee should be able to return to the workplace when the workload is higher

Respondent 10's statement below gives a significant feedback about the status of excessive busyness of the teleworker.

- *“The opposite might be possible if you are working in a very busy position, if you travel a lot. I requested working in the office when I was at x company. If the workload is too much,*

the commitment decreases. If the workload is too much, home office working will not increase your commitment.” (R10)

So it can be suggested for the leaders to make the return to the office possible in case of extra workload or upon the request of the teleworker.

7.2.12. There should be enough tables for the telecommuters when they arrive at the office

In the study the respondent 10 suggested that enough number of tables should be reserved in the office for telecommuters in the case for office work. This is also a precious feedback from the experiences of a teleworker that may lead for best practices for human resources management and the other managers.

- *“For the telecommuters, there should be 3-4 tables in order to use when they are in the office. We had small meeting rooms, single rooms. These rooms are soundproof, like small home offices. But they are very limited. You need to search for available places and make reservations in advance. If there are at least 4 tables for the teleworkers coming to the office, it would be better. Otherwise you have to search for available seats. You have to check if your colleague is coming or not. If not, you may sit on his seat. It is hard trying to find some place to sit in this way.” (R10)*

8. DISCUSSION

There were not many generalizations provided in this study but if, in a company, the shift to telecommuting is unsuccessful at first, the probability to adapt this new work arrangement again will be rather difficult. So the goal was to present suggestions and expectations of the telecommuters for HRM depending on the experiences and challenges of telecommuters so as to frame a clear plan for managers showing the points to be cared both before and after the shifting period.

In this respect, it will be appropriate to suggest implementers a gradual shift from a partial teleworking to full-time teleworking and a telecommuter satisfaction survey in certain periods after the implementation.

Strong technological infrastructure is emphasized as a must in order to prevent the lack of communication between the teleworker and the other colleagues and managers. At this point, the importance of retrieving data from the same database with certain softwares, instant messaging and mobile application usage providing simultaneous connection may be underlined. Besides; the training of these softwares should be arranged and hardwares with the required capacity should be provided for teleworkers before shifting to the teleworking system.

Another pinpointed expectation before teleworking adaptation is the need of training and orientation for the company processes in order to reach the “Telecommuter Competency Level” which is a concept defined based on the comments of the respondents and is not encountered in the literature before. This new defined concept according to the definitions of the respondents means that the teleworker should be fully informed about the processes of the company.

The result of decreasing commitment of teleworkers with a heavy work load is deduced from the study. And in this case instead of fulltime teleworking, a partial teleworking arrangement is suggested for the human resources managers. And if a fulltime teleworking is indispensable, more frequent communication is posited.

Due to the lack of visibility and human resources insufficient career support for teleworkers, teleworking is found to affect the career mainly in a negative way according to results of the study.

In the adaptation period of teleworking, the human resources functions and processes should be redesigned strategically for teleworking considering the suggestions and expectations uncovered in the findings section. For this new way of working, besides the telecommuters, also the top management, human resources management and the leaders are in the position to take on the responsibility. On the side of human resources management it is crucial to restructure the recruitment process, orientation programme, training arrangements and technical support processes according to the way of telework taking into consideration the communication processes, commitment and motivation of teleworkers, the possible stressful cases and mutual trust between the teleworker and the management.

9. CONCLUSION

The data generated from the in-depth interviews were theoretically framed by grounded theory and the findings of the research are generally coherent with the literature. The reflected experiences, feelings and the struggles of the telecommuters are remarkable examples that are able to explain the meaning of the numerical results of the quantitative researches about telecommuting so as to shed light to the feelings and struggles of telecommuters. The striking examples of the telecommuters' experiences lived, given in the findings section of the article, are the main contributions of the study. In accordance with the findings, suggestions are presented for the for human resource managers and the other managers.

10. LIMITATION

There are three main limitations of the study. The first limitation is that the study cannot be generalized as it is a qualitative study. But in order to provide transferability, thick descriptions of the respondents and observed processes are made.

Secondly, it was assumed in the study that the respondents comprehended the questions and statements used in the questionnaire in the same way and expressed their experiences as is and reflected just what they felt in fact.

Snowball sampling method was used for the respondents' selection. It is requested from the respondents to suggest one of their telecommuting colleagues or friends to participate in the survey and besides the respondents were also acknowledged about the importance of not sharing their ideas about the subject of the survey with their reference. But the impossibility of controlling this situation stands as the third limitation of the study.

Acknowledgement/Bilgilendirme: This article is reproduced from the thesis "A Qualitative Research Surveying the Effect of Telework on Working Life in Turkey" prepared under the Supervision of Prof. Dr. Ayşe Oya Özçelik and accepted by Institute of Social Sciences of Istanbul University in 2018.

REFERENCES

- Coenen, M., Kok, R.A.W. (2014). Workplace flexibility and new product development performance: The role of telework and flexible work schedules. *European Management Journal*, 32, 564 – 576.
- Disbennett-Lee, R. (2005). *A study of international life coaches on the skills and strategies used during the coaching process*. Unpublished PhD Thesis. Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses (UMI No. 3183531) on June 1, 2019.
- Gerst, S. (2012). *The co-teaching journey: A systematic grounded theory study investigating how secondary school teachers resolve challenges in co-teaching* Unpublished PhD Thesis. Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses (UMI No. 3517723) on June 1, 2019.
- Graneheim, U.H., Lundman, B. (2004). Qualitative Content Analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24, 105-112.
- Hurd, D.A. (2010). *Comparing teleworker performance, satisfaction and retention in the joint interoperability test command*. Unpublished PhD Thesis. Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses (UMI No. 3420039) on June 1, 2019.
- Keating, E., Broek, D.V.D. (2007). Australia. Blanpain, R. (Ed.). European framework agreements and telework: Law and practice. In *A European and comparative study* (p. 79). The Netherlands: Kluwer Law International.
- Leahy, K. B. (2012). *The making of a CIO: A grounded theory study of professional development of information technology executives*. Unpublished PhD Thesis. Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses (UMI No. 3551093) on June 1, 2019.
- Long, D. J. (2008). *What should I eat next? Development of a theoretical model of how college-aged*

- football players make food choices*. Unpublished PhD Thesis. ProQuest Dissertations and Theses (UMI No. 3330678) on June 1, 2019.
- Martin, B.H., MacDonnell, R. (2012). Is telework effective for organizations? *Management Research Review*, 35, 602-616.
- Polit, D.F., Beck, C. T. (2010). Generalization in quantitative and qualitative research: Myths and strategies. *International Journal of Nursing Studies*, 47, 1451-1458.
- Polit, D. F., Beck, C. T. (2012). *Nursing research: Generating and assessing evidence for nursing practice*. China: Wolters Kluwer, Lippincott Williams & Wilins.
- Potts, E. A. (2006). *Telework and perception of management behavioral effectiveness within the information technology industry*. Unpublished PhD Thesis. Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses (UMI No. 3226234) on June 1, 2019.
- Rubin, A. (2008). *Practitioner's Guide to Using Research for Evidence-Based Practice*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., ProQuest Ebook Central, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/gelisim/detail.action?docID=353396>.
- Stall-Meadows, C. E. (1998). *Grounded meta-analysis of qualitative case study dissertations in distance education pedagogy*. Unpublished PhD Thesis. Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses (UMI No. 9918818) on June 1, 2019.
- Witwer, S. M. (2013). *An in-depth exploration of successful weight loss management*. Unpublished PhD Thesis. Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses (UMI No. 3606019) on June 1, 2019.

Tufan Betimlemesi ve Sanattaki Yansımalarından Örnekler

Dr. Öğr. Üyesi Leyla Kubat^{1*}

Geliş tarihi: 23.10.2019
Kabul tarihi: 10.01.2019

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 221-244
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 21%

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Seramik ve Cam, Bilecik, Türkiye,
kubat.leyla@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-4751-4055

* Sorumlu yazar

ÖZ

Mitoloji bilinmeyen bir zamanda ve yerde yaşanan, olağanüstü varlıklar ve olayların anlatımıdır. Manevi dünyayı ve dış dünya ile ilişkileri de yansıtmaktadır. İnsanın varoluşundan bugüne kadar bazı büyük olaylar meydana gelmiştir. Heraklitus, Platon ve Aristoteles, geçmişte insanlığın uğradığı en büyük olayları su ve ateş felaketleri olarak ifade etmişlerdir. Su bazen yaradılışın ilk aşaması, bazen insanların cezalandırılması olarak kabul edilir. Aristo'ya göre sanatçı, gerçekten olanı değil, olabilir olanı, yani, rastlantı ve mümkün olabileni anlatandır demiştir. Olan ve olabilir olan en büyük olaylardan su ile ilgili olan tufan efsanesi, mitolojinin, dinin ve sanatın olağanüstü özellikler taşıyan konusu olmuştur. Tufan'ın meydana gelmesi neden ve sonuçları irdelendiğinde, olağan ve sosyal nitelikler içermektedir. Tufan mitleri, bölgelere özgü anlatımlar içerse de genellikle bölgesel olmaktan çok bütün dünyayı etkileyen bir olay olarak anlatılmıştır. Tufan facialara neden olurken, düzene ve inanca meydan okumaktadır. Kültürel ve dinsel bir nitelik taşıyan Tufan'ın birçok psikolojik, sosyolojik, dini, tarihi ve sanatsal yansımalarının olması da kaçınılmazdır. Bu olayları ele alan sanat dalları, farklı anlatım araçlarını kullanarak dinsel, ahlaki ve politik mesajıyla toplumu ve evrenin minimal temsilini yansılayan bir araca dönüşmüştür. İnsanın inanışa, doğaüstüne, ruhani olana, hayal gücüne bağlılığı hep olacaktır. Toplumsal devamlılığı sağlayan mitoloji, felsefenin ön temsili gibi görünse de kendisini ifade ettiği en güçlü alan sanattır. Edebiyat ve sanat dünyasında tufan daha çok kavram olarak kullanılmıştır. Çok sayıda çağdaş roman ve filme konu olmuştur. İnsanın doğaya karşı üstün olduğu düşüncesi ve üstün davranışını ele almaktadır. Tufan mitolojisi sanatta, çok sık bir şekilde kullanılmıştır, sanatçılar bu kaynaktan beslenmişlerdir. Bu çalışmada, sanata kaynaklık eden ve sanatın farklı dallarında konu alınan tufan efsanesi farklı kültürlerde görülmesi ve sanata dönemi bakımından önem arz eden örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seramik, Sanat, Mitoloji, Tufan, Doğaüstü

Flood Descriptions and Reflections in Art

Assist. Prof. Dr. Leyla Kubat^{1*}

First received: 23.10.2019
Accepted: 10.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 221-244
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 21%

¹ Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey,
kubat.leyla@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-4751-4055

* Corresponding Author

ABSTRACT

Mitology is the narrative of extraordinary presence and event that take place in an unknown time and place. It also reflects spiritual and its relations with the external world. Some great events have occurred since human existence. Heraklitus, Platon ve Aristotle in the past the greatest event of people suffered water and fire disaster have expressed. Water is sometimes regarded as the first stage of creation, sometimes as punishment for people. According to Aristotle, the artist is the one who tells what is possible and what is possible, that is, coincidence and possible. The myth of the Great Flood, which is related to water, one of the greatest and possible events, has been an extraordinary subject of mitology, religion and art. When the causes and consequences of the Great Flood are examined, it contains ordinary and social qualities. Although the myths of The Great Flood contain specific narrative of regions, they are described as an event that affect the whole world rather than religion. While The Great Flood causes catastrophes challenges order and belief. It is inevitable that The Great Flood, which has a cultural and religious quality, has many psychological, sociological, historical, religious and artistic reflection. The branches of art that deal with these event have turned into medium that reflects society, and the minimal representation of the universe with its religious, moral and political message by using different means of expression. Man always will have faith supernatural, spiritual and imagination. Although mitology, which provide social continuity, seems to be, the flood was mostly as a art. It has been the subject of many contemporary novels and films. It deals with the thought and superior behavior of human being superior to nature. Flood mythology has been used frequently in art, artists have been fed from this source. In this study, it is tried to explain the flood myth which is the source of art and which is the subject of different branches of art, is seen in different cultures and with examples that are important in terms of art.

Keywords: Ceramics, Art, Mythology, Flood, Supernatural

GİRİŞ

Mitoloji “zamansızlık” ve “mekansızlık” içeren, gerçek olay ve kişileri ele alan, zaman içinde bu gerçekliği, şiirsel ve sembolik anlatımına dahil eden, Yunanca, bir nevi masal, hikaye ve söz anlamına gelen mythos ile logos kelimelerinden oluşmaktadır. Doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü oluşturduğu ve aynı zamanda da gerçeklerle ilgili olduğundan bahsetmektedir. Mitler gelecekteki düşüncelerin esin kaynağı olarak nitelendirilerek, sanatçının anlatımında modelleştiren dünya görüşünün yorumu simgesel olarak ifade bulmaktadır.

Tufan anlatımları, temelde aynı konuya sahip fakat ortaya çıktığı coğrafyaların izlerini de taşıyarak zenginleşen ve bütün dünyayı etkileyen efsanevi mitlerdir. İtaat etmeyen inançsız toplumların yok olduğu yeryüzünün arındırılması ve inanan dürüst, masum insanlar yoluyla insan nesline ikinci bir şans verilmesi semavi dinlerde de bahsi geçen bir konudur. Tufan miti, semavi dinlerinde kutsal kitaplarda ve pagan dinlerinde efsanevi anlatımlarda yeniden varoluş ve hayata yeniden başlayışı ele almıştır. Mısır, Hindistan, Amerika, İrlanda, Kuzey Avrupa, Yunanistan, Afrika, Kuzey ve Orta Asya gibi pek çok coğrafyada tufan mitine rastlanmaktadır. Bilinen en erken örneği Mezopotamya bölgesine aittir. İnsanın yaradılışından bu yana, farklı kültürlerin aynı konuyu kendi toplumlarında ele almaları ve aktarmaları evrensel duygular içermesindedir. Sosyal kültürde hem de edebiyat ve sanat dünyasında varlığını sürdürmektedir. Mitler dünyanın, insanın ve yaşamın doğaüstü bir kökeni ve öyküsü bulunduğunu, bu öykünün de anlamlı değerli ve örnek gösterilecek nitelikte olduğunu ortaya koyar (Eliade, 1993, s.157). İnsanoğlunun hayal gücünün boyutlarını ve yaratıcılığının kaynaklarını gözler önüne sermekte, geçmiş yaşantıların çok renkli resimlerini çizmekte ve insan etkinliklerinin geleceğine yön vermektedir (Ayık, 2010, s.6). Tufan konusu anlatımında çağının özelliklerini yansıtan belirli sayıda eserle çalışma sınırlı tutulmuştur.

1. Tufan Tanımı

Evrenin ve insanlığın sonunu ve sonrasında ne olacağını anlatan mitlere, bu dönemde yaşanan dinin, inancın bilgiye dönüşmesine eskatoloji denmektedir. Tufan olayı, eskatoloji mitosları grubuna girmektedir. Eskatoloji düşüncenin esası yeni bir oluşumun işaretini göstermektedir. İnsanlık ya da canlılar nasıl sudan yaratılmışsa, tufanla yeniden suya dönüşmekte ve döngüsel olarak yeni bir dünya yaratılmaktadır. Tufanlar genel olarak canlıların ve dünyanın yok oluşunu ve bunun nasıl olduğunu anlatmaktadır. Bu yok oluş yokluk olarak ele alınırken, bazen de yeniden doğuş anlamına gelmektedir. Tufanla yeniden doğuş insanlığın temizliğinin ölçüsü olarak nitelendirilmektedir.

Genel olarak tufan kavramı ve tufanlarla var olan olaylar bize, insanın varolduğundan bugüne kadar yaşadıkları ile olan bilgileri aktarmaktadır. İnsanın doğayla ilişkilerini son derece azaltan uygar insandan çıkarak doğayla kucak kucağa yaşayan insana varabiliriz. Dünya gençtir; insanlar doğanın ortasında, toprağa bağlıdırlar; günlerini ağaçların, denizlerin, tepelerin, çiçeklerin arasında geçirirler (Hamilton, 1997, s.5).

Doğayla kucaklaşma yerini ölçülü olmaya, erdemli davranmaya ve toplumsal yaşamın bozulmaması için bir denge kurucu, yol gösterici, öğretici ve sonunda uyumu gerçekleştiren bir kalıp içine girmiştir. İnsana geçmişle ve gelecekle bir bağ kurma olanağı veren mitler, insanların yararlandığı ya da zarar gördüğü doğa olaylarını konu edinirken, zaman zaman da doğa olaylarının kendileri birer mit haline getirirler. Doğa olaylarından tufanın sözcük anlamı her kültürlerde kendilerine özgü farklılaşarak anlatılmıştır. Tufan sümerlerde amuru, babilde yağmur seli veya fırtınası anlamında abubu'dur. Tufan, helak olmak anlamındaki tawh kelimesi ile de anlam yönünden benzerlik göstermektedir. Sözlük anlamı ise şiddetli yağmur veya seldir. Suyun taşması anlamında tuğyan kelimesi kullanılmaktadır (Aksoy, 1987, s. 8 vd.).

2. Tufan Efsanesi Tarihine Kısa Bir Bakış

Tufan efsaneleri, insanların yaşadığı büyük olaylar içerisinde en bilineni ve en çok anlatılanıdır. Tarihi belgelerde bu büyük felaket farklı biçimlerde aktarılsada genel olarak benzerlikler göstermektedir. Tufan efsanesi farklı dinlerde ve medeniyetlerde, farklı isimlerle görülmesine rağmen, ortak benzerlikleri edebi, tarihi, jeolojik ve arkeolojik kaynaklarla varlığı sürdürmüştür. İnsanlığın ürettiği ortak mitler arasında özel bir yere sahip olan tufan mitlerinin ikinci bir yaratılış öyküsü olduğu da kabul edilmektedir (Gezgin, 2011, s. 158).

Yunanistan, Roma, İtalya, Anadolu, Girit, Mezopotamya, Fenike, Mısır da tufan sözlü geleneklerde görülmektedir. Akdeniz çevresinde meydana gelen tufan efsanesini konu alan anonim bir resim, Amsterdam da Ruks Müzesinde sergilenmektedir. (Görsel 1)

Görsel 1: Tufan, Ruks Museum, Amsterdam, 1450-1499

https://www.google.com.tr/search?q=Anonim-De_zondvloed, 09 Aralık 2015

2.1. Sümerlerde Tufan

Bereketli topraklarda yer alan Mezopotamya da tarih öncesinde kurulmuş ve yazılı tarihi başlatan uygarlıklar yaşamıştır. Sümerler İ.Ö. 3000 ler de Mezopotamya'ya yerlilerle kaynaşarak önemli bir uygarlık kurmuş ve yazıyı bulmuşlardır. Sümerler M.Ö.3000'den başlayarak kanunlarını yazılı kayıtlara geçirmiş uygarlıktır (Kramer, 2002, s. 46). Antik Mısır medeniyeti ile aynı tarihte yer almışlar, Akad, Asur, Babil kültürlerini etkilemişler ve kanunlar koymuşlardır. En eski tufan hikayesi olarak bilinen Sümer tufan hikayesi 17 cm kil tablet üzerine yazılmıştır. Bu tablette, M.Ö. 3000'lere ait Tufan öncesi olaylarla ilgili bilgiler ve tufan olayı şiir ve destan şeklinde anlatıldığı bilinmektedir (Kramer, 2005, s.126,127,128),(Campbell, 1998, s. 149)

Tabletteki bilgilerde Tufan memleketi kapladıktan ifadesi ile bu bölgede olduğu ve tapınakları yok ettiği anlaşılmaktadır. Boğazköy, Suriye, Filistin, Asur, Akad vb. yerlerde Huri diliyle yazılmış Gılgamış Destanı'na ait tablet parçalarının bulunması, Mezopotamya dışına kadar yayıldığı göstermektedir (Aksoy, 1987, s.47.140.144.146.). Kral Gılgamış'a ölümsüzlüğe nasıl ulaştığını anlatmaktadır. İnsanın Gılgamış'tan bugüne kadar dünyanın kötüye gitmesinden rahatsız olduğu ve ölümsüzlüğü aradığı sanılmaktadır. 19.yy da yapılan kazılarda Sümerler ve Mezopotamya'ya ait tufan farklı dillerde, farklı şekillerde yazılmış tabletler bulunmuştur. Gılgamış efsanesinin, Mezopotamya'da yaşayan diğer uygarlıklarda da farklı biçimlerle karşımıza çıkmasının yanı sıra, Herakles mitosu ve tufan hikayesine de kaynaklık ettiği düşünülmektedir. Gılgamış Destanı'nda insanlaştırılmış öğelerin olması halkın ilgisini çektiğinden, günümüze kadar ilgi görmüş, Gılgamışın sonu, insanlığın somut gerçeği benimseyip ussal bir aydınlığa adım atmasını simgeler. Ancak, bu geçiş bir ikilemin de başlangıcıdır: Ölümcüllüğü bilip, ölümsüzlüğe yatırım yapma ikilemi. Bu nedenle günümüz sanatçısının geçmişteki temsilcisidir (Madra, 2004, s. 172).

2.2. Farklı Kültürlerde Tufan

Yunan mitolojisinde, Deucalion mitinde Zeus insanların günah işlemesinden rahatsızlık duyarak onları cezalandırmak ister ve tufan meydana gelir. Prometheus'un oğlu Deucalion ve karısı Pyrrha kurtulur. Bu efsanede, Prometheus, oğlu Deucalion'a bir sandık yaparak, saklanmasını söylemiştir. Dokuz günden sonra tufan biter ve Parnassos dağına ayak basarlar. Zeus'tan yeni insanlar yaratmasını isterler. Zeus, ananın kemiklerini arkaya at der, Prometheus'un açıklaması ile toprağın taşlarını arkaya atarlar, o

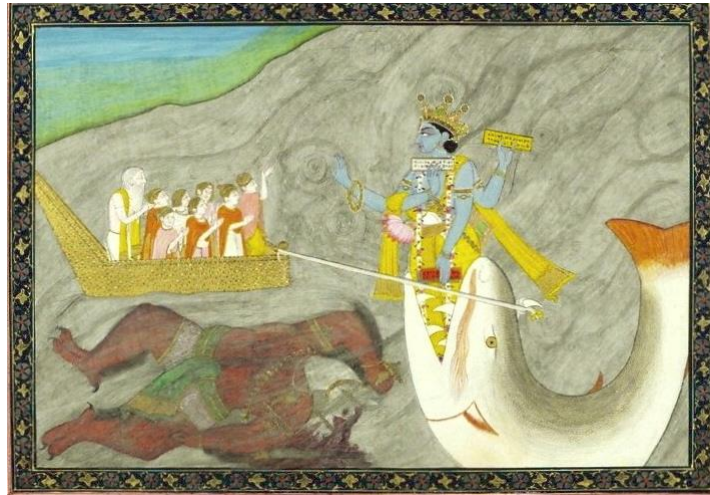
taşlardan kadınlar, erkekler oluşmuş yeni insan soyu türemiştir(Hamilton, 2008, s. 51). Peter Paul Rubens, Deucalion ve Pyrrha, isimli eseri ile tufan efsanesini resmetmiştir.(Görsel 2).

Görsel 2: Peter Paul Rubens, Deucalion ve Pyrrha, 1636, 26.5×41.5 cm
<https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work>

Roma mitolojisinde tufan efsanesi; İnsan ırkı tarafından başvurulmuş kötülöklere çok kızan Luþter insanlığı yok etmek için dünyayı ateşe vermek ister sonra bu kararından vazgeçer. Cenneti ateşe verir, dünyaya tufan ile cezalandırır. Tüm yerleri şiddetli fırtına sel ve depremlerle cezalandırır. Tanrıların bu kararını bir kainen bir çifte söylemesiyle bir tekne yaparak kurtulurlar. Dünya üzerindeki tüm insanlar yaşamlarını yitirirler. Tufan bittikten sonra tekneleri yüksekçe bir tepeye oturan çiftten yeniden bir nesil meydana gelir(Şara, <http://blog.milliyet.com.tr/>,01.12.2016).

Görsel 3 ve 4, Hindistan'da M.Ö. 6-7. yüzyıllarında Satapatha, Brahmana ve Mahabharata destanlarında anlatılan Manu tufanı konu alınmıştır. Kral Manu insan ırkının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Manu sabah ellerini yıkarken suyla birlikte küçük bir balık da gelir. Balık bir selin bütün canlıları yok edeceğini ancak büyürse kendisine yardım edebileceğini söyler. Küçük balık, olağanüstü bir büyüklüğe erişmiş ve Manu'ya tufanın olacağını haber vererek hemen bir gemi yapmasını, sel suları yükselince onun içine girmesini ve geminin halatını boynuzlarına bağlamasını söylemiş. (Görsel 3) Manu, pişmiş aştan hazırladığı adağını sulara atar. Adaklardan bir kadın yaratılır. Kadın, üzerinden damlalar dökülür halde ayağa kalkar. Manu bu kez evlat arzusuyla eşile birlikte tapınmaya ve kendini cezalandırmaya devam eder. İşte o kadın vasıtasıyla Manu'dan bir ırk türer. Bu, Manu'nun ırkıdır.

Görsel 3: Tufan, Manu'nun Teknesinin Tasviri, Lord Vishnu'nun Matsya-Avatar
https://en.m.wikipedia.org/wiki/Flood_myth, 09 Aralık 2015

Görsel 4: Taşkın Efsanesi, Ağaçta Nanabozho, Kuzey Amerika Hint Peri Masalları Folklor ve Efsaneler
Kitabı, R.C Tarafından Yapılan İllüstrasyon, Londra: Gibbons & Co., 1905. Sayfa 70. 1905,
https://en.wikipedia.org/wiki/Flood_myth, 09 Aralık 2015

Altay Türklerinin efsanelerinde tufan miti yaşamaktadır. Bu efsanenin hem genelinde hem de detaylarında semavi dinlerin kutsal kitaplarda anlattıkları tufan ile ciddi paralellikler görülür. Yedi gün deprem, fırtına oldu, yağmur ve dolu yağdı. Bu şekilde anlatılan tufan, sonraki süreçlerde diğer anlatılanlarla benzerlikleri ortaya koyar. Türk mitolojisinde Taşkın olarak ifade edilen tufanı, Nama'ya haber veren demir boynuzlu kök teke'dir. Onun bir gemi yapması ilhamı da yine demir boynuzlu Kök Teke'den gelir. Tanrı Ülgen Nama ve üç oğluna tahta sandık yapmasını, sekiz halatla yere bağlamasını, ailesini ve hayvanları sandığa almasını söyler. Yeryüzünü yedi gün karanlık ve sis kaplar, sular ve denizler kabarır sonunda sandığın halatı kopunca pencereden etrafa bakar ve herşeyin sular altında olduğunu görür. Nama, beraberindeki insanlığı yeniden başlatacak olan çiftlerle birlikte bir süre sonra karaya ayak basarak yeni bir insanlık deneyiminin başlangıcını yapar. İnsanlığın su ile temizlenip, başlangıçta her yerin su olmasına benzer temizlenmeyle tufan olayını yorumlayan Türkler, bu hadiseyi yenilenmenin bir sembolü olarak görürler. Tanrı Ülgen, insanlığın kötülüklerini su ile temizlemiş ve onlara yeni bir başlangıç için fırsat vermiştir. Tufan esnasından insanın Tanrı(lar)ile mücadelesinin görülmediği Türk Tufan hikayelerinde insanlığın elde ettiği bu ikinci fırsat için Tanrı Ülgen onlara yine yardım etmiş ve yeni bir yaşam kurmak için işleri kolaylaştırmıştır.

2.3. Semavi Dinlerde Tufan

Pagan dinlerinde olduğu gibi semavi dinlerinde de insanların yaptıkları kötülüklerden dolayı tufan felaketiyle cezalandırıldığı Tevrat, İncil ve Kuran'da da belirtilmiştir. Musevi dininin kutsal kitabının ilk yazılarını oluşturan, Babilonya'nın İbrani rahiplerinin yazdıkları metinlerde, Elohim veya Yahve/Yehova, iyi insan Nuh'a tufanı haber vermektedir. Kötülükle tanrıyı kızdıran insanlığın tufanda su ile yok oluşu, Nuh ve ailesinin tanrı yardımı ile kurtarılışı ve bu aileden insanlığın yeniden türeyişi anlatılır(Hooke, 1995, s. 156-159). Tufan efsanesinin yazılı tarihte sonlanması, Tanrı ile ahit, Tanrının insanla yaptığı sözleşme ile hükme bağlanmıştır. Tevrat'ta tufan antlaşma ile anlatılır. Antlaşmada gökkuşağını bulutlara yerleştireceğim, bu yeryüzüyle aramdaki antlaşmanın belirtisi olacak, bütün canlıları yok eden tufan bir daha olmayacak şeklindedir. Tanrıyla insan arasındaki sözleşme, insanın uygarlık tarihinde tek tanrılı döneme geçişin yasalaşmasına işaret eden Torah, Eski Ahit olarak günümüze gelmiştir (Bahadır, 2013, s.18). Eski Ahitin birinci bölümü, Musa'nın şeriat kuralları Tevrat, ikinci bölümü, Peygamberlikler ile tarihsel kitaplar ve üçüncü bölümü, şiirsel ilahiler ile düzyazı metinler olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Tanrının Musa ile yaptığı Eski Ahit ve İsa aracılığı ile Tanrıyla yapılan Yeni Ahit, Hıristiyan dünyada Roma Krallığı tarafından birleştirilmiş kutsal kitaba son şekli verilmiştir. Kutsal kitap öyküleri yüzyıllar boyu tasvirlerle anlatıla gelmiş, diğer yandan yirminci yüzyıla kadar din sanatının her alanında özellikle plastik sanatlarda; resim, heykel, mimaride en önemli besin kaynağı ve itici gücü olmuştur. Tufan farklı kültürlerde farklılıklar gösterebilir bilinen şekli Nuh Tufanı'dır. Tevrat'ta, Tufan, hiçbir neden sonuç ilişkisi olmadan anlatılmıştır. Neden olarak, kötülüklerin artması sonucu tanrının insanı yarattığına pişman olması gösterilmiştir. Hıristiyanlığın Kutsal Kitabının Yeni Ahit bölümü, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri dahil toplam 27 kitaptan oluşur. Yeni ahitte dört İncil'den ikisinde, Luka ve Matta İncillerinde ve Petrus'un mektupları bölümünde Nuh Tufanına kısaca değinilmiştir. İncil'deki tufan anlatımında; tufandan sekiz kişinin kurtulduğu, ev halkını tufandan korumak için bir geminin yapıldığı ve tufanın, bütün dünyayı etkilediği ve Tanrı tarafından Hz. Nuh'a önceden bildirildiği de belirtilmiştir. Hıristiyanlıkta tufandan kurtuluş inananların sudan çıkarak günahattan arınması ve yeni yaşama başlayışıdır. Hıristiyanlık bu yeniden başlangıcı aynı zamanda doğal döngü, doğanın ölümü ve canlanması gibi yaşamdaki kıştan sonra baharı yeni başlangıçları işaret etmek yönünden sembolize edilmiştir. Hıristiyanlıktaki vaftiz geleneği Musevilikten geçmiştir, bu geleneğin kökeni tufandan kurtuluş tanrıya bağlılık sayesinde yeniden doğuş olgusunun mitolojiden aktarılan simgesel anlatımıdır. Vaftiz edilerek arındırmaya gizemli bir kutsallık atfedilir. Bu simgesellik Hıristiyanlıkta geleneğe dönüşmüştür, sembolik bir ritüel olarak günümüze kadar gelmiştir. Hıristiyanlıkta her yeni doğan çocuk, kilisede rahip tarafından suya batırıp çıkarılarak vaftiz edilirken, günümüzde bebeğin alınına serpilerek su damlacıkları ile yerine getirilen vaftiz ritüeli su ile bedeni ve ruhu arındırarak, tek tanrıya yönelme Hıristiyan topluluğa katılma seremonisi olarak modern dünyada da sürmektedir (Bahadır, 2013, s.17-31).

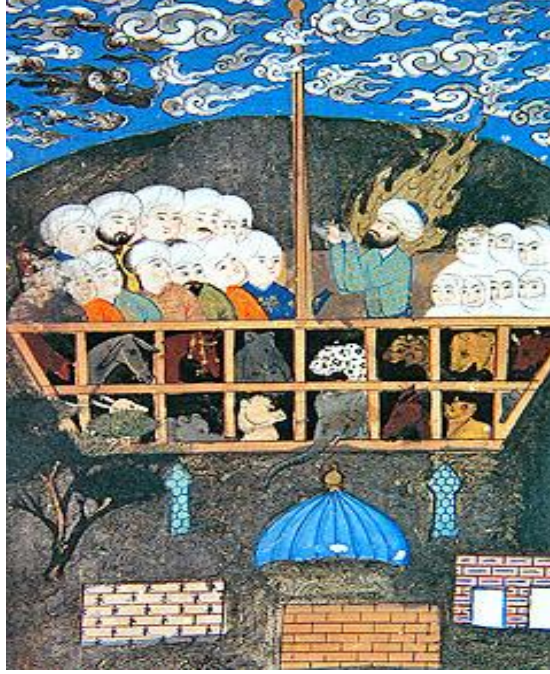
Dinlerde su ile temizlenme madden ve manen önemlidir. İslamiyette Allaha yönelirken ibadet için su ile abdest alınması hem fiziki hem manevi bir temizlenmedir. Kuran'ın Hûd, Nuh, Mü'minûn ve Â'râf surelerinde Nuh tufanı geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Tufanın Kuran'da anlamı cezalandırma değil, sonraki nesillerin kurtulması şeklindedir (Çınar, 2006, s. 22,30,97). İslam sanatının anlatım dili olan minyatür sanatında Nuh tufanı bir çok eserde görülmektedir. Hz. Nuh'un gemisi, Zübdetü't Tevârih minyatüründe, geminin sağ üst köşesinde yer alan Hz. Nuh ve ona inanan yedi oğlunun çıkan tufan karşısında gemiye yön vermeye çalışmaları konu edilmiştir. Hz. Nuh' un yüz ifadesi donuk olarak anlatılmıştır (Görsel 5). (And, 2007, s.104-113).

Görsel 5: Zübdetut- Tevârih, İslam Minyatür Sanatı, Nuh'un gemisi, 56,5x32x5 cm.
Kâğıt üzerine suluboya tekniği, TIEM 1973
<https://www.google.com/search?q=nuhun+gemisiZ.ubdetu+t+Tevarih>, 07.01.2019

Nişaburi tarafından yazılan ve peygamberler tarihi olan Kıyas-ı Enbiya, İslam dini tasvirlerini içeren bir eserdir. “Nuh'un Gemisi'nin Kesiti” adlı resim, tufan sonrasında geminin Cudi Dağı'nın (Ağrı/Ararat Dağı) tepesine konmuş halidir. Geminin arka kısmında kubbeyi andıran yarım daire, gri renkte dağ

görünümü ve onun arkasında ise mavi renkli gökyüzü, gökyüzünde siyah ve beyaz bulutlarla tufanın daha bitmediği anlaşılmaktadır. Geminin üç katlı olduğu ve ikinci katında hayvanların bulunduğu, Hz. Nuh'la birlikte on iki erkek ve yedi bayan olduğu görülmektedir (Gögebakan, 2016, s.70) (Görsel 6).

Görsel 6: Kısası'l-Enbiya, İslam Minyatür Sanatı, Nuh'un Gemisi'nin Kesiti,
https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Noah's_Ark_in_miniatures, 09.12. 2015

İnsanın yaşanan felaketlerle, inançları arasında ilişki kurarak sanatsal üretime ait yaklaşımlarda bulunması ve gerçek olan ya da olmayan unsuru sanatın objesi olarak el alması birçok sanat eserinde görülmektedir. Rönesans döneminde esrarengiz ve dini konuların ele alınması dikkat çekmektedir. Sanatçıların ve düşünürlerin bu dönemde yoğun faaliyeti dikkate değerdir. Sanatla düşüncelerini aktarmaları toplumsal belleği güçlendiren en etkili yöntem olmuştur. Geçmişin kültürel birikiminin farkına varan toplumlar, sanat eserleri sayesinde varlıklarının sürekliliğini sağlamayı başarmışlardır.

Sanatta aktarılmak istenilen her zaman net bir şekilde olmaz. İmgeler, semboller ve metaforlar yardımıyla anlatılabilir (Turgut, 1990, s. 142). Tarihi araştırmalar göstermektedir ki, dinsel değerlerin sanata etkisi eşi görülmedik boyutlardadır. Avrupa tarihinin uzunca bir dönemi boyunca, Yahudi ve Hıristiyan efsaneleri tüm sanat kollarının değişmez malzemesi olmuştur(Yılmaz, 2004, s. 102). Tufan konusu tarihin hemen hemen her döneminde sanatçılar tarafından sanat eserlerinde tercih edilmiştir. Yunan ve Roma estetiğine karşın Hıristiyanlığın kendi ideallerini ifade edebilen yeni bir estetik anlayışına sahip olması yeni tekniklerin de yoğun bir şekilde ele alınmasına neden olmuştur. Hıristiyanlığa geçişle birlikte ortaya konulan ilk resim örnekleri, katakomp denilen yer altı mağaralarda meydana getirilmiştir. Bunların genel anlamda kullanmış olduğu teknik fresk'dir. Ayrıca mozaik, vitray ve dinsel kitap resimlemeleri de Hıristiyan sanatında önemli yere sahip olmuştur.(Tansuğ, 1993).

Yüzyıllarca sanatçılara onların sanat eserlerine, kiliselere, katedrallerin tavan, pencere ve duvarlarına konu olmuş olan tufan, Nuh ve Nuh'un gemisi günümüze kadar farklı biçimlerde görülmüştür. Tufan konusunu ele alan sanatçılar Tufanı, Nuh'un Gemisi ve Yapımı, Hayvanların Girişi, Nuh Tufanı, Gemiye Güvercinin Dönüşü, Tufandan sonra Nuh'un Gemisinden Çıkışı, Nuh'un Kurban Sunusu sahnesi şeklinde eserlerinde tasvir etmişlerdir. Tufanı anlatırken kullanmış oldukları tasvirlerde anlatmak istediklerini anlatmışlardır.

Raffaello, Nuh'un Gemisinin Yapımı konusunu ele alan sanatçılardandır. Batı sanatında geminin yapımını anlatan eserler görülmektedir. Geminin yapımı sırasında Nuh'un oğullarına nasıl yapmaları gerektiği biçimindeki ifadeleri, kutsal kitapta anlatıldığı şekilde 'gofer' ağacını ve onun şekillendirilmesi

ile ilgili sahneleri, geminin yapımı betimlenmiştir(Tükel ve Arsal, 2014, s. 25). Raffaello, Rönesans ruhunu yansıtan Nuh'un gemisinin yapımı freskinde, Nuh'un elini uzatarak işaret etmesi onun bilgeliğini ve ustalığını, gemiyi kendisinin yaptığını, geminin yapımında da üç oğlunun da kendisine yardım ettiği şeklinde tasvir edilmiştir. (Görsel 7)

Görsel 7: Raffaello Sanzio, Nuh'un Gemisinin Yapımı, Vatikan Pontifici Sarayı, Fresk, 1517-19
<https://www.google.com/search?q=Raffaello+Sanzio,+Vaticano+Pontifici+Sarayı>, 09.12. 2015

İnsan ve hayvan figürlerinin yaşama yakın niteliklerini vurgulayan Maniyerist üslubun önemli isimlerinden olan İtalyan ressam Jacoppo Bassano'nun, Nuh'un Gemisinin Yapımı adlı resminde Ararat dağınyı kaplayan bulutlar tufanın yaşlaştığını göstermektedir. (Görsel 8)

229

Görsel 8: Jacoppo Bassano, Nuh'un Gemisinin Yapımı, 124x163 cm. Tuval Üzerine Yağlıboya, 16. yy. Museedes Beaux-Arts, Marsilya, Fransa, <https://www.unique-canvas.com/artprints/jacopo>

Madrid'de Prado Müzesinde, Jacoppo Bassano tarafından yapılan, Nuh'un Gemisine Hayvanların Girişi konusunu tablosunda ele almıştır. Tabloda geminin bir bölümü, Nuh ve ailesi, hayvanları sırayla gemiye sokmaya çalıştığı ve hayvanların çift olduğu gösterilmiştir. Gemiye hayvanların girişi sırasında

hayvanların hareketi ortamdaki korku ve endişeyi hissettirmektedir. Kırmızı pelerinli figür Nuh'u simgelemekte ve bulutların hareketi tufanın yaklaştığını düşündürmektedir. (Görsel 9)

Görsel 9: Jacoppo Bassano, Nuh'un Gemisine Hayvanların Girişi, Madrid Prado Müzesi, İspanya, Yağlıboya, 1570,

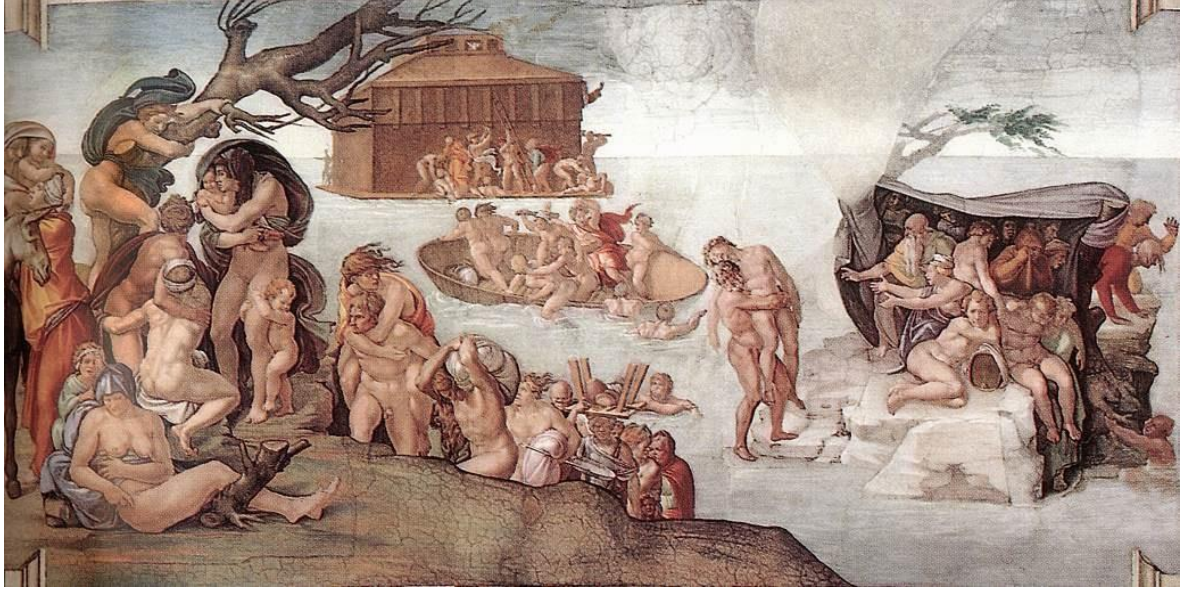
<http://www.museodelprado.es/en/the-collectin/online-gallery>, 09.12. 2015

Görsel 10' da dini konular üzerinde çalışan bir ressam olarak bilinen İngiliz ressam John Martin, Nuh tufanı, Büyük Günün Gazabı adlı eserlerinde tufan konusunu ele almıştır. Dalgaların hareketi ile tufanın dehşetini ve yeryüzündeki her şeyi yutacakmış etkisi ve dalgalarla göğün birbirine girmiş anlatımı ile güçlendirilmiştir. Tanrının insanlığı cezalandırmasını dalgalarla boğuşan teknenin hareketli eğriliği ile kontrasttır. Tufan konulu resimlerde gördüğümüz gemi formları ile örtüşmeyen bu yelkenli tekne, Nuh'un Gemisi'nden çok Ortaçağ savaş teknelerini çağrıştırmaktadır. Mavinin açıktan koyuya geçişin egemen olduğu resimde özellikle alt kısımdaki turuncunun düşük kroması ve tonları kontrast renk armonisini oluşturmaktadır (Sezer,2017, s.67).

Görsel 10: John Martin, Tufan, Yale University, Tuval, Yağlı Boya, 168 x 258 cm, 1834
https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Martin,_John,_The_Deluge,1834.jpg, 09 Aralık 2015

Vatikan'da Michelangelo Buonarroti, Sistine Şapel tavanına, Nuh Tufanını ayrıntılı olarak işlemiş ve tasvir etmiş en iyi kompozisyonudur. Yükselen sudan güvende olmayı uman, umutsuz insanların dağın tepesine tırmanışını, diğer bir grubun yağmurdan sığınmak istemesini ve selden kurtulabilen tek gemi Nuh'un gemisine ulaşmaya çalışan insanları, tufanı farklı bir duygu yükleyerek insanların yüz ifadelerinde felaket anındaki kaygı, korku, telaş, kaçış, ızdırap çekmelerine rağmen azimle mücadele etmelerini tasvir etmiştir. Kurumuş ağaç tufan sahnesinde sembolik olarak ölümü anlatılmıştır. Michelangelo'ın değişen dünya görüşü ve yorumların vaolan geleneğe tepkiyi anlatmak için insanları çıplak olarak tasvir ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte resim sanatının gelişmesinde çığır açan bireyselliğin öne çıkışı değişim sürecinin başlangıcı olmuştur. Değişimin sanata yansımaları Michelangelo'dan etkilenen çağdaş yorumlayıcısı Raffaello'nun, Vatikan sarayındaki fresklerde Tufan sahnesinde de görülmektedir.(Görsel 11)

Görsel 11: Michelangelo Buonarroti, Nuh Tufanı, Fresko, 280×560 cm, Museum Sistine Şapeli Tavanı, Vatikan, 1508-1512, <http://www.artbible.info/art/large/71.h>, 09.12.2015

Fransız ressam, baskı resim ve illustrator sanatçısı Gustav Dore'nin, Tufan isimli gravür baskısında canlandıran Nuh'un gemisi yükselen sulara uzaklaşırken, Nuh ve ailesi tufandan kurtulur, geride kalanların tufanla mücadelesi ve yok olması tasvir edilmektedir. (Görsel 12-13) İnsanların yavrularını kurtarma çabası anlatılmaktadır. Sudaki çocuğunu kurtarmak isteyen babanın onu omuzuna alması, bir diğer babanın kayanın üzerine çocuğunu bırakması, diğer tarafta eşini kurtarmak için olan mücadelesi aktarılmıştır. Kayanın üzerinde yavrusunu ağzına almış, aslan bulunmaktadır. Siyah beyaz baskıresim çalışmasında figürler üzerine gelen ay ışığı ile aydınlanan insan vücutlarının anatomik yapısındaki güçlü anlatım detayların aktarılması ile sağlanmıştır(Sezer, 2017, s.72).

Görsel 12: Gustav Dore, Tufan, Kutsal Kitap Resmi, Gravür Baskı, Strazbourg, (1832-1883)

Görsel 13: Gustave Dore, The Deluge, 35x44 cm. Gravür, 1866, The Dore Bible Gallery, <https://www.google.com/search?q=gustav+dore&tbm=> 10 Aralık 2018

4.yy. Erken Hıristiyan Döneminde, mermer kabartma olan Bizans lahitinin üzerinde: Nuh'un gemisi sandık şeklinde gösterilmiştir. Güvercinin Nuh'un gemisine gagasında zeytin dalıyla gemiye dönmesi karaya ulaştığının belirtisi olarak ifade etmekte ve yeni yaşamın başlangıcını haber vermektedir. (Görsel 14)

Görsel 14: Güvercinin Dönüşü, Mermer Kabartma Bizans Lahti Üzerinde, 4.yy. Erken Hıristiyan Dönem, Museo Civico, Velletri, İtalya,

<https://www.google.com/search?safe==Museo10.12.2018>

Vatikan Pontifici Sarayında, Tufandan sonra Nuh'un gemisinden çıkış konusunu anlatan Rafael'in ünlü eserinde: Nuh kırmızı bir pelerin takmış olarak tasvir edilmiş ve ailesinden dört kişi ile gemiden çıkan çift hayvanlar, hayvanların etrafında uçan güvercin, geminin bir bölümünün yer aldığı fresk bulunmaktadır. (Görsel 15)

Görsel 15: Rafaelo Sanzio, Nuh'un Gemisinden Çıkış, Vatikan Pontifici Sarayı, Fresko, 1517-1519
<https://www.google.com/search?safe=strict&rlz=10> Aralık 2018

Görsel 16 da, İtalyan ressam ve gravür sanatçısı Giovanni Benedetto Castiglione Nuh'un Gemisinin Önü, adlı Tufan resminde, yoğunluklu figür olarak hayvanları kullanılmıştır. Kırmızı renkli bir kumaşla Hz. Nuh, yerde iç içe girmiş bir şekilde duran hayvanlara doğru yönelmiş ve sağ elinin işaret parmağıyla yeri göstermektedir. Çoğunluğunu yaban kuşlarının oluşturduğu kalabalık hayvan gurubunun içerisinde, keçi, köpek, koyun, eşek gibi evcil hayvanlar da yer almaktadır.(Göğebakan, 2016, s.65).

Görsel 16: Giovanni Benedetto Castiglione, Nuh'un Gemisi'nin Önü, 1650, Tuval Üzerine Yağlıboya, 145x195 cm.

<https://www.wga.hu/support/viewer/z.html>

Michelangelo Buonarroti'nin, Sistina Şapelin tavan freskinde yer alan kompozisyonda Nuh'un kurban sunusu sahnesi, Nuh ve ailesi, sekiz kişi, karısı, gelinleri ve oğulları tasvir edilmiştir. Kurbanlık hayvanlar temayı belirleyen unsurlardır. Masanın altında yanan ateşe bakan, yerde çömelmiş arkası dönük yüzü görünmeyen figür, daha sonra Nuh'un lanetlediği oğlu olduğu düşünülmektedir.(Görsel 17)

Görsel 17: Michelangelo Buonarroti, Nuhun Kurban Sunusu, Sixtina Şapeli Floransa, Fresk, İtalya, 1508/1512, (<http://www.artbible.info/art/large/71.html>, 10 Aralık 2018)

John Martin, İngiliz romantizminin önemli isimlerinden resim, gravür ve illüstrasyon sanatçısıdır. Suların Çekilmesi isimli eserinde tufan sona ermiş, güneşli bir gün başlamıştır. Sularda çekilmiş ve güneşin kızılığını vurduğu yalçın kayalar gün ışığına çıkmıştır. Nuh'un önceden gönderdiği kuzgun ve sonradan gönderdiği güvercin kayalıklarda konacak yer bulmuşlardır. Kaya parçaları arasında birikmiş suda, gövdesi suya gömülü, başının bir kısmı yüzeyde kalmış ölmüş bir insan figürü dikkat çekicidir (Sezer, 1993, s. 95). (Görsel 18)

Görsel 18: John Martin, The Assuaging of the Waters, 143.5x219.1 cm. Tuval Üzerine Yağlıboya, 1840
<https://www.google.com/search?q=John+Martin>, 10 Aralık 2019

Sanatsal yansımalarındaki örneklerde Tufan konusu, tufanın akışına göre ikonografik olarak değerlendirilmiştir. Tufan konusunu ele alan sanatçıların eserlerinden kısıtlı örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır. Konu akışında kullanılan örnekler: Tufanı, Geminin Yapımı, Hayvanların Girişi, Nuh Tufanı, Gemiye Güvercinin Dönüşü, Tufandan sonra Nuh'un Gemisinden Çıkışı, Nuh'un Kurban Sunusu ve Tufanın Sonu sahnesi sırası ile Tufan tasvir edilmiştir. Nuh Tufanında, Nuh Tevrat'ta iyi bir

insan olarak Tanrı tarafından seçilmiş, ailesi ve hayvan türlerinden birer çiftle birlikte tufandan kurtarılmıştır. Sanatsal yansımalarındaki örneklerde Nuh, uzun beyaz saç ve sakalları olan yaşlı bir erkek, kırmızı pelerin ya da palto tarzı uzun giysileri ile sembolize edilmiştir.

Sanatçılar tufan konulu eserleri bazen karamsar işlerken, bazen de çok aydınlık ve umutlu işlemişlerdir. Bu dönemde yapılan eserler, sosyal olayları ve ekonomik çalkantıları, politik olayları, yeryüzünün karamsar ruh halini ve anlam kargaşasını sanata yansıtmışlardır. Sanatta anlatılmak istenilen olaylar zamana uyarak biçimde özde ve kompozisyonda da değişmektedir.

Tufan efsanesini, 1820'li yıllarda dünyadaki en ünlü eserlerden biri ve tartışmasız Japon sanatının en ikonik eseri, Katsushika Hokusai'nin Büyük Dalga, olarak adlandırılan Kanagawa'nın Büyük Dalgaları'nın da dahil olduğu, 36 Fuji Dağı Manzarası adlı ahşap baskı serisidir. Hokusai'nin dini inançlarına göre ölümsüz yaşama ilişkilendirilen Fuji Dağı ölümsüzlük sırrının kaynağı olarak görülür. Serideki tüm eserlerde dağın bir görüntüsü vardır, ancak Fuji Dağı her zaman çerçeveye hükmetmesine rağmen, büyük bir dalga öndedir. (Görsel 19) (<https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/south-east-se-asia/30.04.2017>).

Görsel 19: Katsushika Hokusai, Büyük Dalga, Metropolitan Müzesi, New York, 1820
<https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/south-east-se-asia/art/30.04.2017>

İspanyol sanatçı Salvador Dali, 20. yy. batı sanatının ve gerçeküstücü sanat anlayışın en önemli temsilcilerindendir(1904-1989). İmgelemin yarattığı bazı simgesel nesnelere Dali'nin resimlerinin kaynağı olmuştur. Freud'un edebiyat, destan ve mitlerdeki kişiliklerin, kuşakların düşsel dünyalarındaki silinmez yerleri olduğuna yönelik inancını Dali de benimsemiştir. Gizli şeyler, bellek verileri psikolojik çarpışıklıklar, patolojik deformasyonlar sanatçının yaratım öğeleri olup, hayal ürünü imgeler onun çalışmalarında imgeleştirilmektedir İşte bu öğeleri sanatçı baskın bir sel felaketi görüntüsü içinde vermiştir(Gögebakan, 2016, s.66).(Görsel 20)

Görsel 20: Salvador Dali, Büyük Sel, Litografi, 1964
(Gögebakan, 2016, s.66)

Gerçeküstücü ressamlar arasında olan Nuri Abaç, mitolojiyi, masalsı ve gerçeküstücü-fantastik bir biçimle resimlemiştir. Günümüz sanatçılarından olan Nuri Abaç yağlıboya tuval resminde, Michelangelo'nun Tufan ya da Nuh'un Kurban Sunuşu adlı fresklerinde olduğu gibi konu din temalıdır. Nuh tufanı isimli resmini biçimsel ve konusal yönden masalsı, gerçeküstücü, fantastik bir biçimleme; özgün ifade ve çağdaş bir anlatıma ulaşan çok figürlü düzenlemeler ile anlatılmaktadır. Nuhun Gemisi adlı eseri, Necef Antik Yayınları'nın 1998 yılında yayınladığı "Nuri Abaç" kitabının 59. sayfasında yer almaktadır. (Görsel 21)

Görsel 21: Nuri Abaç, Nuh'un Gemisi, Tuval Üzeri Yağlıboya, 100x115 cm, 1987
(<http://beyazart.com/v3/?page10.10.2018>)

Tufan konusunu büyük dalgalar olarak tasvir eden sanatçılardan, Maggi Hambling, yağlıboya tabloları ve heykeli, dalgaların enerjisini ve gücünü ortaya çıkarmıştır. Maggi Hambling, deniz, her gün bir ritüelle başlayan takıntı haline gelmiştir ve şöyle demektedir: "Ağızları geniş olan Kuzey Deniz'i'nin dalgaları kıyılarımızı şiddetle tüketir, hareket eder, kükrer veya güler, her zaman baştan çıkarıcıdır. Yaşam ve ölüm, dalgaların zamansız ritminde esrarengiz bir biçimde var olur. Deniz zamanki gibidir, bu

konuda hiçbir şey yapamazsınız. Ölüm gelecek, deniz gelecek. Sevgisiz dalgaları yaratmak için o kadar cesurca boya..” (Görsel 22), (<http://www.maggihambling.com>,<http://mymodernmet.com/maggihambling-30.04.2017>).

Görsel 22: Maggi Hambling, Yükselen Dalga, 2009

<http://www.maggihambling.com>, <http://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/gallery/30.04.2017>

Sanatçılar kendi zamanındaki sanat anlayışına bağlı olarak, içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortam, bağlı olduğu etik değerler, inanç ve dinlerinin etkisi altında eserlerini oluşturmaktadır. Tufan konusu fresk, resim, mozaik gibi farklı teknikler kullanılarak anlatımların dışında, seramik ve cam kullanılarak soyut bir anlatımla kendisini göstermektedir. Maggi Hambling, Karl Fulle, Mette Maya, Marsha Blaker ve Paul DeSomma, Denise Romecki, Ai Weiwei, Leyla Kubat gibi kimi sanatçılar seramik ve camla simgesel anlam ve yaratıcılıklarını yükselen dalga, büyük dalga ve dalgalar gibi tasvir ederek anlatmışlardır.

237

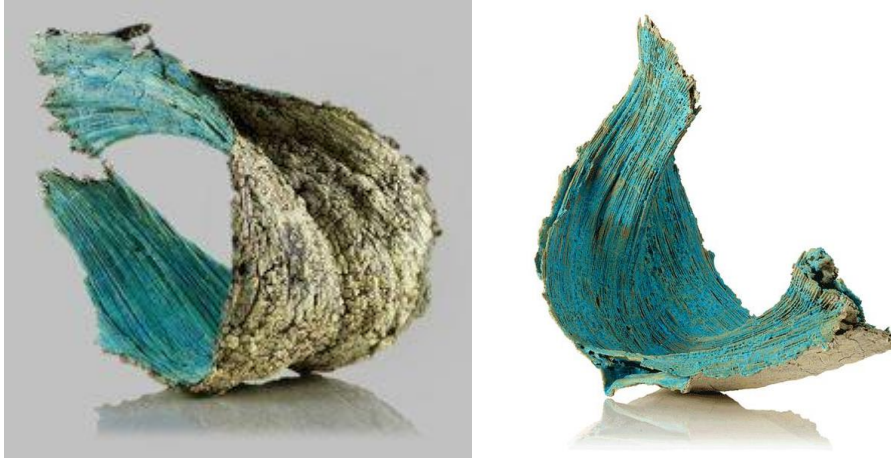
Karl Fulle 1977 yılında Studium der Keramik an der Hochschule für industrielle Formgestaltung Burg Giebichenstein Halle (Saale), da seramik eğitimi almış ve AIC/IAC üyesidir. Büyük dalgaları seramik çamuru kullanarak üç boyutlu formla anlatmaya çalışan seramik sanatçısı parçalamayı, dalgaları ve kıvrım yaratmayı, eserlerini dinamik hale getirmeyi sevmektedir. Seramikten dalgalar Karl Fulle'nun önemli eserleri arasındadır. (Görsel 23)

Görsel 23: Karl Fulle, Seramik Dalgalar, Rheinsberg, 2011

[fulle-keramik.de/](http://www.keramik-spuren.de/), <http://www.keramik-spuren.de/> 15.04.2017

Gregersen Mette Maya seramik sanatçısıdır. Bir dönem eserlerinde dalgaları yoğun olarak kullanmıştır. Üç boyutlu seramik form olarak ele aldığı eserlerini şöyle yorumlamıştır; dalgalar önemlidir ve dalga zaman içindeki sabit hareketi yansıtmaktadır. Hiçbir şey aynı kalmaz ve zamandan etkilenmektedir. Yaşamda deneyimlerimiz bizi değiştirmektedir. Dalgalar kalıcı izler bırakır, ancak sağlam deneyimler anı sonsuza kadar götürmektedir. Dalga çalışmalarım kalıcı form bulan kısa adımlardır diye yorumlamıştır. Her dalga bir deneyimin cevabıdır.(Görsel 24) (<http://www.mettmayagregersen.com>,16.01.2017).

Görsel 24: Gregersen Mette Maya, Dalgalar

<http://www.mettemayagregersen.com/wordpress/waves-2/>, 16.01.2017

Kaliforniyalı sanatçılar Marsha Blaker ve Paul DeSomma, okyanusun muhteşem dalgalarından etkilenerek seramikten ve camdan etkileyici vazolar ve üç boyutlu formlar yapmışlar ve doğaya ve okyanuslara duydukları aşkı, yarattıkları eserlerdeki bu ihtişamlı dalgalara yansıtılmışlardır. (Görsel25) (<https://www.blakerdesommaglass.com.16.01.2017>).

Görsel 25: Marsha Blaker ve Paul DeSomma, Cam, Okyanus Dalgalar,

<https://www.blakerdesommaglass.com.16.01.2017>

Denise Romecki, doğanın tasarımını, döngülerini ve inceliklerini merak uyandırıcı bulmuştur. Farkındalığının artması ile okyanus dalgalarının gücünü ve güzelliğini seramik heykellere aktarmıştır. (Görsel 26) <https://www.deniseromecki.com/portfolios/waves/16.01.2018>

Görsel 26: Denise Romecki, Dalgalar

<https://www.deniseromecki.com/portfolios/waves/16.01.2018>

Ai Weiwei, Çinli bir sanatçıdır. Mimariden seramiğe uzanan geniş üretim yelpazesinde, günümüzün en yaratıcı eylem gücünü pop art ve readymade'le ile bağdaştıran kültürel bir figür olarak ortaya çıkartmıştır. Yaşanmakta olan krizlerle, olaylarla bağlantılı hareket aracılığıyla politik aktivizm ve çağdaş sanat arasındaki ayrımı belirsizleştirmiştir. Toplumsal değişimin sanat üretiminin temel bileşimlerinden biri olduğunu kabul eden bu benzersiz sanatçı, otuz yılı aşkın zamandır bize dünyayı keşfetmek, anlamak ve yorumlayabilmek için yeni yollar sunmuştur. Ai Weiwei 2004'te Hint Okyanusu'nda meydana gelen yıkıcı deprem ve tsunaminin hemen ardından yarattığı dalga, sanatçının güncel olaylar üzerinde düşünürken geleneksel dilleri kullanımının bir örneğidir. (Görsel 27)

Görsel 27: Ai Weiwei, Dalga, Porselen, Sakıp Sabancı Müzesi, 2005

Fotoğraf: Leyla Kubat, Aralık 2017

Sanatçının yaşadığı somut ve soyut olaylar ve duygular onun üretmesi için herşeydir. Sanatçı elde ettiği tüm kişisel edinimlerin sonucunda üretebilmektedir. Konu, kültürle ve bilgiyle doğru orantılı olarak gelişir, büyür, derinleşir (Erinç, 1998, s. 17). Sanatçılar yaşadıkları dönemin olaylarını, içinde yaşadıkları sosyo-kültürel ortamı, bağlı oldukları etik değerleri, inanç ve dinlerinin etkisi altında sanat görüşlerini eserlerine yansıtmaktadırlar. Günümüzdeki yaşanan toplumsal olaylarda sanatçıların dikkatini

çekmektedir. Dünyayı etkileyen toplumsal olaylardan Avrupa'ya geçmeye çalışan mültecilerin denizdeki yaşam mücadeleleri olmuştur. Ai Weiwei, Almanya'nın başkenti Berlin'deki Konzerthaus Konser Evi'nin sütunlarını Avrupa'ya gitmek isteyen mültecilerin kullandığı 14 bin can yeleğiyle kaplamıştır. Sanatçı can yelekleri giydiği sütunların arasına üstünde Güvenli Geçiş, yazan şişme bir bot yerleştirerek olaya dikkat çekmek istemiştir.

Görsel 28: Ai Weiwei, Güvenli Geçiş,
www.aykiri-akademi-sanat-gorsel-sanatlar/ai-weiwei, 1.12.2019

Dünyayı etkileyen olaylardan biri de Türkiye kıyılarında olmuştur. Milyonlarca insan, güvenlik donanımı olmayan, bakımsız, eski teknelerle hayatta kalabilme mücadelesi ile ölümün varlığını tehlikeli deniz yolculuklarına çıkmıştır. Botlarda umuda yolculuğunu tamamlayamayan birçok insan aynı sona maruz kalmıştır. Dünyayı sarsan mülteci dramlarında, lastik botların batmasıyla geriye akıllardan yokolmayacak kıyıya vurmuş çocuk cesetleri kalmıştır.. (Görsel 28)

Görsel 29: Leyla Kubat, Tufan ve Göç, Seramik, Kırmızı Çamur, Akıtma Dekorü, 30x30 cm, 1050 C⁰, 2016

Fotoğraf: Leyla Kubat, 2016

SONUÇ

Uygurlıkların mitolojisinde Tufan tekrarlanan mitlerden olarak bilinmektedir. Tufan mitolojisinin özü sudur. Suyun, mitolojide yaratılışın ayrılmaz parçası olduğu kabul edilmiştir. Yaratılış mitosları kültürlerde çeşitlilik gösterebilir, yaratılışın suyla varolduğu kabul edilmiştir. Tufan felaketiyle görülen suyla ölüm ve sudan kurtulmayla başlayan yeni hayat, yokolma-varolma devrinde yeniden

varolmaya ait simgeleştirmedir. Birçok kültürde tufan efsanesinin nedeni kimi zaman tanrıların çılgınlığı, tanrının insanları yok etme isteği, dünyanın yenilenmesi, kimi zamansa yeni başlangıçların olduğu şeklinde anlatılmaktadır. Birçok bölgede görülmesi, tufanın evrensel olduğunu düşündürmektedir. Tufan, yaşandığı bölge ile değil, tufanın nedeni ve sonuçlarının etkisi ile evrensel bir özellik taşımaktadır. Nedenlerinin ve sonuçlarının sanatçılar tarafından sanatsal yaratılarına imkan hazırlamasına ve kültürel farklılıkların gelecek kuşaklara aktarılmasına olanak sağlamaktadır. Sanatçılar tarafından ele alınan tufan konulu eserler, sanata yansımalarının nedeni olduğunu ortaya çıkartmış, sanatçının toplumsal ve bireysel değişiminin etkilerini göstermektedir. Tufan konusunu işlemek, anlatmak istedikleri kompozisyonlar içinde kendilerini özgürce ifade etmek anlamına gelmektedir. Sanatın gelişmesine ve zenginleşmesine önemli katkısı olan tufan mitolojisi, kültürel değerlerin devamlılığını da sağlamaktadır. Sanat eserleri tarihi bilgilerin eksik olduğu dönemlerde bilgileri tamamlamamıza yardım etmiştir ve etmektedir.

Sanatsal yansımalarındaki örneklerle tufan konusunu ele alan sanatçıların eserlerinden, konu akışına göre kısıtlı örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır. Tufanı, Nuh'un Gemisi, Geminin Yapımı, Gemiye Hayvanların Girişi, Nuh Tufanı, Gemiye Güvercinin Dönüşü, Tufandan sonra Nuh'un Gemisinden Çıkışı, Nuh'un Kurban Sunusu ve Tufanın Sonu sahnesi sırası ile seçilmiş örneklerle değerlendirilmiştir. Tufan günümüz sanatına, çağdaş dünya sanatına bir derinlik katmaya devam etmektedir. Sanatçılar kendi zamanındaki sanat anlayışına bağlı olarak, fresk, resim, mozaik gibi farklı teknikler kullanılarak anlatımların dışında, tufan konusunu seramik ve cam kullanılarak soyut bir şekilde anlatılmaktadır. İnsan yaşamaya devam ettiği sürece, ortak kültürler, mitler de, sanat da, buna bağlı sanat eserleri de sanatçılar tarafından var olmaya, yaşamaya devam edecektir ve ifadesel özelliklerinin yansıtılmasında sanatçıya geniş olanaklar sunacaktır. Sanatçı bilgi birikimi, sanat görüşü ve anlatım tarzıyla, plastik bir dille konuyu ele alacak ve almaktadır. Bunlar insanlığın kültürel varlığının farkındalığının oluşturulmasına yardım edecektir.

Milyonlarca yıl önce yaşanan Tufan konusu günümüzdeki varlığını farklı şekilde göstermeye devam etmektedir. Tufan kavramının sanatta daha çok yer bulmasının ve betimlenmesinin teknoloji ile beraber gelişen ancak kaynakları azalan dünyanın doğanın değerinin anlaşılmasında, kaybedilen yaşamların yeniden canlanmasında ve sorgulanmasında önemli bir etkisi olabilir mi? Sanatın bu konuya dokunuşlarının katkısı nasıl artırılabilir? gibi benzer sorular sanatla cevap aramaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, B. (1987). *Nuh'un gemisi ve tufan, insanlık yolu yayınları*. Ankara.
- And, M. (2007). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam mitolojisi*. İstanbul: YKY.
- Ayık, E. (2010). *Postmodernizm sürecinde görsel sanatlarda mitolojik yapıt çözümlemeleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
- Bahadır, Ü. (2013). *Hiristiyan ikonografisinde Nuh Tufanı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens., Sanat Tarihi ABD, Ankara.
- Bayat, F. (2007). *Türk mitolojik sistemi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bucaille, M. (1991). *Tevrat İnciller ve Kur'an*. çevr. M. A. Sönmez, Ankara.
- Campbell, J. (1998). *Doğu mitolojisi tanrının maskeleri*. çevr. Kudret Emiroğlu (İkinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Can, Ş. (1997). *Klasik Yunan mitolojisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Cömert, B. (2006). *Mitoloji ve ikonografi*. Ankara: De- Ki Basım ve yayım Ltd. Şti.
- Çığ, M. İ. (2008). *Gilgamiş tarihte ilk kral kahraman*. (Sekizinci Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çınar, G. (2006). *Heykel ve mitoloji*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Deliduman, C., Sezer, A. (2015). Resim sanatında Nuh Tufanı. *İdil*, 5(19).
- Eliade, M. (1993). *Mitlerin özellikleri*. çevr. Sema Rifat. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Erhat, A. (1972). *Mitoloji sözlüğü*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Erinç, S. (1998). *Sanatın boyutları*, İstanbul: Çınar Yayınları.
- Gezgin, İ. (2011). *Sanatın mitolojisi*. (İkinci Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Gögebakan, Y. (2016). İnanç sistemleri içerisinde yer alan tufan miti ve bunun resim sanatına yansımaları. 55-72
- Hamilton, E. (1997). *Mitologya*. çev. Ülkü Tamer. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Dünya inançları sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harman, Ö. F. (1999). *Kitab-i Mukaddes ve diğer dinlere göre Hz. Nuh ve Tufan*. Hz Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, İstanbul.
- Hooke, S. H. (1995). *Ortadoğu mitolojisi*. Ankara: İmge.
- Köksoy, M. (2002). *Nuh Tufani ve Sümerlerin kökeni*. Yeni Avrasya: Ankara
- Kramer, S. N. (2002). *Sümerler*. Kabalıcı: İstanbul.
- Kramer, S. N. (2005). *Tarih Sümerde başlar*. çev. M. İ. Çığ. TTK: Ankara.
- Madra, B. (2004). *Resme bakan yazılar*. (Editör, Ali Artun) (Birinci Baskı). Ankara: Galeri Nev.
- Necatigil, B. (1969). <http://www.belgeler.com/blg/1tjt/behcet-necatigil-mitologya>
- Ögel, B. (1989). *Türk mitolojisi 1*. Ankara: TTK.
- Rosental, M., P. Yudin (1997). *Felsefe sözlüğü*. çev. Aziz Çalışlar. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya mitolojisi. Büyük destan ve söylenceler Antolojisi*. İstanbul.
- Sarıkçıoğlu, E. (2011). *Dinler tarihi*. Isparta.
- Sezer, A. (2017). *Resim sanatında Nuh Tufani*. Yayınlanmamış sanatta yeterlik tezi. Gazi Üniversitesi, GSE, Ankara.
- Şara, N. (2016). <http://blog.milliyet.com.tr/01.12.2016>
- Tansuğ, S. (1983). *Karşiti aramak*. (Birinci Baskı). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tecimer, Ö. (2005). *Sinema modern mitoloji*. 1. Baskı. İstanbul: Plan B İletişim, Tasarım, Tanıtım, Yayıncılık ve Yapımcılık San.
- Turgut, İ. (1990). *Felsefe ve sanat, sanatta anlam ve biçim*. (Birinci Baskı). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Tükel, U., Arsal, S. Y. (2014). *Sözden imgeye batı sanatında ikonografi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Yakarıılmaz, N. (2009). *Türk mitolojisinin resmi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara.
- Yılmaz, M. (2004). *Sanatın felsefesi felsefenin sanatı*. (Birinci Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yonar, G. (2015). *Yaratılış mitolojileri, altı medeniyet altı yaratılış hikâyesi*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Ulutürk, M. (20139). *Yeryüzünde neslin tek bir insanla yeniden başlamasının örneği olarak hint mitolojisinin nuh'u; manu ve tufan olayı*. Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu, Şırnak.
- https://www.academia.edu/13420947/Hint_Mitolojisinin_Nuhu_ManuveTufanOlay/ E.T. 15.11 2019
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tufan>, E.T. 09 Aralık 2015
- <http://www.artbible.info/art/large/71.html>, E.T. 09 Aralık 2015
- <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/south-east-se-asia/> E.T. 30.04.2017
- <http://www.maggihambling.com>, E.T. 30.04. 2017
- <http://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/gallery/thewave>, E.T. 30 Nisan 2017
- <http://mymodernmet.com/maggi-hambling-breaking-waves/> E.T.30 Nisan 2017
- <http://www.mettemayagregersen.com/wordpress/waves-2/>, E.T.16.01.2017

GÖRSEL LİSTESİ

- Görsel 1: Tufan, Ruks Museum, Amsterdam, 1450-1499
- Görsel 2: Peter Paul Rubens, Deucalion ve Pyrrha, 1636, 26.5×41.5 cm
- Görsel 3: Tufan, Manu'nun Teknesinin Tasviri, Lord Vishnu'nun Matsya-Avatar
- Görsel 4: Taşkın Efsanesi, Nanabozho, Kuzey Amerika Hint Masalları, Ojibwe'daki, 1905
- Görsel 5: Zübdet- Tevârih, İslam Minyatür Sanatı, Nuh'un gemisi, 56,5x32x5 cm. Kâğıt Üzerine Suluboya Tekniği, TIEM 1973
- Görsel 6: Kısasü'l-Enbiya, İslam Minyatür Sanatı, Nuh'un Gemisi'nin Kesiti,

- Görsel 7: Raffaello Sanzio, Nuh'un Gemisinin Yapımı, Vatikan Pontifici Sarayı, Fresk, 1517-1519
- Görsel 8: Jacopo Bassano, Nuh'un Gemisinin Yapımı, 124x163 cm. Tuval Üzerine Yağlıboya, 16. yy.
Museedes Beaux-Arts, Marsilya, Fransa
- Görsel 9: Jacopo Bassano, Nuh'un Gemisine Hayvanların Girişi, Madrid Prado Müzesi, İspanya,
Yağlıboya,
1570
- Görsel 10: John Martin, Tufan, Yale University, Tuval Yağlı Boya, 1834
- Görsel 11: Michelangelo Buonarroti, Nuh Tufanı, Fresko, (280x560 cm), Museum Sistine Şapel Tavanı,
Vatikan, 1508-1512
- Görsel 12: Güstav Dore, Tufan, Kutsal Kitap Resmî, Gravür Baskı, Strazbourg (1832-1883)
- Görsel 13: Gustave Dore, The Deluge, 35x44 cm. Gravür, 1866, The Dore Bible Gallery, Philadelphia
- Görsel 14: Güvercinin Dönüşü, Mermer Kabartma Bizans Lahti üzerinde, 4.yy. Erken Hıristiyan Dönem,
Museo Civico Velletri, İtalya
- Görsel 15: Raffaello Sanzio, Nuh'un Gemisinden Çıkış, Vatikan Pontifici Sarayı, Fresko, 1517-1519
- Görsel 16: Giovanni Benedetto Castiglione, Nuh'un Gemisi'nin Önü, 1650, Tuval Üzerine Yağlıboya,
145x195 cm.
- Görsel 17: Michelangelo Buonarroti, Nuhun Kurban Sunusu, Sixtina Şapeli Floransa, Fresk, İtalya,
1508/1512
- Görsel 18: John Martin, The Assuaging of the Waters, 143.5x219.1 cm. Tuval Üzerine Yağlıboya, 1840
- Görsel 19: Katsushika Hokusai, Büyük Dalga, Metropolitan Museum of Art, New York, 1820
- Görsel 20: Salvador Dali, Büyük Sel, Kağıt Üzerine Litografi, 1964
- Görsel 21: Nuri Abaç, Nuh'un Gemisi, Tuval Üzeri Yağlıboya, 100x115 cm, 21. Çağdaş ve Modern
Sanat
Müzayedes, 1987
- Görsel 22: Maggi Hambling, Yükselen Dalga, 2009
- Görsel 23: Karl Fulle, Seramik Dalgalar, Rheinsberg, 2011
- Görsel 24: Gregersen Mette Maya, Dalgalar
- Görsel 25: Marsha Blaker ve Paul DeSomma, Cam, Okyanus dalgalar
- Görsel 26: Denise Romecki, Dalgalar,
- Görsel 27: Ai Weiwei, Dalga, Porselen, Sakıp Sabancı Müzesi, 2005
- Görsel 28: Ai Weiwei, Güvenli Geçiş,
- Görsel 29: Leyla Kubat, Tufan ve Göç, Seramik, Kırmızı Çamur, Akıtma Dekor, 30x30 cm, 1050 C⁰,
2016

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Görsel 1: https://www.google.com.tr/search?q=Anoniem-De_zondvloed, E.T.09 Aralık 2015
- Görsel 2 : <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work> E.T.09 Aralık 2015
- Görsel 3: https://en.m.wikipedia.org/wiki/Flood_myth, E.T. 09 Aralık 2015
- Görsel 4: https://en.wikipedia.org/wiki/Flood_myth, E.T. 09 Aralık 2015
- Görsel 5: <https://www.google.com/search?q=nuhun+gemisiZ.ubdetu+t-+Tevarih>, E.T. 07 Ocak 2019
- Görsel 6: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Noah's_Ark_in_miniatures, E.T. 09 Aralık 2019
- Görsel 7: <https://www.google.com/search?q=Raffaello+Sanzio,+Vaticano+Pontifici+Sarayı>, E.T. 09 Aralık 2015
- Görsel 8: <https://www.unique-canvas.com/artprints/jacopo-bassano-artwork> E.T.09 Aralık 2015
- Görsel 9: <http://www.museodelprado.es/en/the-collectin/online-gallery>, E.T. 09 Aralık 2015
- Görsel 10: https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Martin,_John_-_The_Deluge-1834.jpg, E.T 09 Aralık 2015
- Görsel 11: <http://www.artbible.info/art/large/71.html>, E.T. 09 Aralık 2015

- Görsel 12: <https://www.google.com/search?q=güstav+dore&tbm=> E.T.10 Aralık 2018
Görsel 13: <https://www.google.com/search?q=güstav+dore&tbm=> E.T. 10 Aralık 2018
Görsel 14: <https://www.google.com/search?safe==Museo+Civico+Velletri>, E.T. 10 Aralık 2018
Görsel 15: <https://www.google.com/search?safe=strict&rlz=> E.T. 10 Aralık 2018
Görsel 16: <https://www.wga.hu/support/viewer/z.html> E.T.09 Aralık 2015
Görsel 17: <http://www.artbible.info/art/large/71.html>, E.T. 10 Aralık 2018
Görsel 18: <https://www.google.com/search?q=John+Martin>, E.T. 10 Aralık 2019
Görsel 19: <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/south-east-se-asia/art/> E.T.
30.04.2017
Görsel 20: Gögebakan, 2016, s.66
Görsel 21: <http://beyazart.com/v3/?page> E.T. 10.10.2018
Görsel 22: <http://www.maggihambling.com>, <http://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/gallery/> E.T. 30.04.2017
Görsel 23: fulle-keramik de/, <http://www.keramik-spuren.de/> E.T. 15.04.2017
Görsel 24: <http://www.mettemayagregersen.com/wordpress/waves-2/>, E.T. 16.01.2017
Görsel 25: <https://www.blakerdesommaglass.com>. E.T.16.01.2017
Görsel 26: <https://www.deniseromecki.com/portfolios/waves/> E.T.16.01.2018
Görsel 27: Fotoğraf: Leyla Kubat, Aralık 2017
Görsel 28: www.aykiri-akademi-sanat-gorsel-sanatlar/ai-weiwei, E.T. 1.12.2019
Görsel 29: Fotoğraf: Leyla Kubat, 2016

Antalya/Konyaaltı Sahilinin Kullanıcı Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi

Doç.Dr.Tahsin Yılmaz¹
Dr.Rifat Olgun^{2*}
Serhat Gül³

Geliş tarihi: 01.01.2020
Kabul tarihi: 11.01.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 245-257
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 09%
Bu makalede araştırma ve yayın
etiğine uyulmuştur.

¹ Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,
tahsin@akdeniz.edu.tr
ORCID ID 0000-0003-4104-8732

² Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,
rifatolgun@akdeniz.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-5396-057X

³ Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,
serhatgul@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-9436-9401

* Sorumlu yazar

ÖZ

Tarihsel süreç içerisinde kıyı alanları toplumlar için önemli bir yere sahiptir. Tarih boyunca kıyılar, toplumların yerleşim alanı olarak kullandığı, medeniyetlerin ortaya çıktığı, ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği, sosyal ve kültürel etkileşimlerin yoğun olarak yaşandığı mekânlar olmuştur. Günümüzde de önemli bir yere sahip olan kıyı alanları çok sayıda sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlere olanak tanımaktadır. Bu faaliyetlerden biriside kıyı alanlarının sunmuş olduğu rekreasyonel olanaklardır. Konyaaltı sahili Antalya kent merkezinin batısında ve merkez ilçe olan Konyaaltı ilçe sınırları içerisinde yer alan bölgenin ve Türkiye'nin önemli turizm ve rekreasyon alanlarından biridir. Konyaaltı sahiline yönelik 2014 yılında "Konyaaltı sahili, Mimari ve Kıyı Düzenlemesi Fikir Projesi Yarışması" düzenlenmiştir. Yarışma sonucunda seçilen projenin uygulanmasıyla Konyaaltı sahili farklı rekreasyonel olanaklar sunan bir çekim merkezi haline gelmiştir. Araştırmanın amacı, kullanıcıların Konyaaltı sahilinden olan memnuniyet düzeyini ölçmektir. Bu kapsamda araştırma alanında gönüllülük esasına dayalı olarak ve basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen 200 kullanıcıya haftanın farklı gün ve zamanlarında anket formu uygulanmıştır. Anket çalışmasından elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda, kullanıcıların Konyaaltı sahil projesinin uygulanmasından sonra sahilinden olan memnuniyetinin arttığı, Konyaaltı sahili boyunca oluşturulan bisiklet ve yürüyüş yollarından memnun olduğu ve Konyaaltı sahilini günün her saatinde rahat bir şekilde kullanılabildiği belirlenmiştir. Ayrıca kullanıcıların birçoğu, Konyaaltı sahilinde yer alan bazı donatı elemanlarının bakımlı olmadığını ve sahilde yer alan duşların, soyunma kabinlerinin ve tuvaletlerin yeterli olmadığını ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Sahil, Peyzaj Tasarımı, Kullanıcı Memnuniyeti, Konyaaltı.

Evaluation of Antalya/Konyaalti Coastline in Terms of User Satisfaction

Assoc. Prof. Dr. Tahsin Yılmaz¹
Dr. Rifat Olgun^{2*}
Serhat Gül³

First received: 01.01.2020

Accepted: 11.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6

Pages: 245-257

Year: 2020

Session: Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 09%

¹ Akdeniz University, Turkey,
tahsin@akdeniz.edu.tr

ORCID ID 0000-0003-4104-8732

² Akdeniz University, Turkey,
rifatolgun@akdeniz.edu.tr

ORCID ID 0000-0002-5396-057X

³ Akdeniz University, Turkey,
serhatgul@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-9436-9401

* Corresponding Author

ABSTRACT

In the historical process, coastal areas have an important place for societies. Throughout history, coasts have been the places where societies used as settlements, where civilizations emerged, economic activities took place and social and cultural interactions took place intensively. The coastal areas, which still have an important place today, allow a large number of social, cultural and economic activities. One of these activities is the recreational opportunities offered by the coastal areas. Konyaalti coast, west of the city center of Antalya and located in Konyaalti district boundaries, one of Turkey's most important tourism and recreation area. Konyaalti Coastal Architectural and Coastline Arrangement Idea Project Competition was held in 2014 for Konyaalti coastline. With the implementation of the project selected as a result of the competition, Konyaalti coastline has become a center of attraction offering different recreational opportunities. The aim of the study is to measure the satisfaction level of the users from Konyaalti coastline. In this context, a questionnaire form was applied to 200 users selected on a voluntary basis in the research field by using simple random sampling method at different days and times of the week. As a result of the evaluation of the data obtained from the survey, it was determined that the satisfaction of the users increased after the implementation of the Konyaalti coastline project, that they were satisfied with the bicycle and walking paths along the Konyaalti coastline and that the Konyaalti coastline could be used at any time of the day. Furthermore, many of the users stated that some of the urban equipments (benches, lighting fixtures, and waste bins) on the Konyaalti coastline are not well maintained and that the shower, changing cabinets and toilets on the coast are not sufficient.

Keywords: Recreation, Coastline, Landscape Design, User Satisfaction, Konyaalti.

INTRODUCTION

Coastal areas have been one of the important settlements in the historical process. The first settlements started in coastal areas and empires and states settled in these areas. Numerous communities have emigrated and wars in order to reach and have access to marine, coastal and river environments. The reason for this effort throughout history is that coastal and wetlands constitute an important place among natural habitats and contain the resources of many social and economic activities. Therefore, coastal areas have not only been an economic value, but also have been the center of attraction for many social activities since ancient times. Thanks to the coasts have the potential, have become important places in meeting the housing needs arising from the increase in the population of the city, in the storage of international commercial goods, in the cultivation of agricultural products, in obtaining second housing and in meeting the demand for tourism (Çakılcıoğlu, 2000; Öztürk, 2009; Oğuztürk, 2016).

Coasts; sea, streams and lakes where all kinds of water sources are the areas where land joins with land. In addition to showing different soil and vegetation characteristics from the inner parts of the land, these areas are also natural habitats that are important for humans in terms of their ecological characteristics. Therefore, this important natural resource needs to be protected and made available for use with rational decisions. The main objective in the regulation of coastal areas should be the protection of the coast with its natural and cultural resources and the rational assessment of these resources (Doğan and Erginöz, 1997; Cengiz, Çavuş and Kelkit, 2012).

In this context, the Coastal Law (law no 3621) and regulation on the implementation of coastal law were published in 1990 in order to determine the shoreline in the sea, natural and artificial lakes and rivers, to ensure the use and protection of the coasts, and to determine the planning and implementation principles on the coastlines, and coast concepts are defined within the scope of the Law. In this context, the shore is the area between the shoreline and the shore edge line. The coastline refers to an area of at least 100 meters horizontally from the shore edge line in the direction of land (Figure 1).

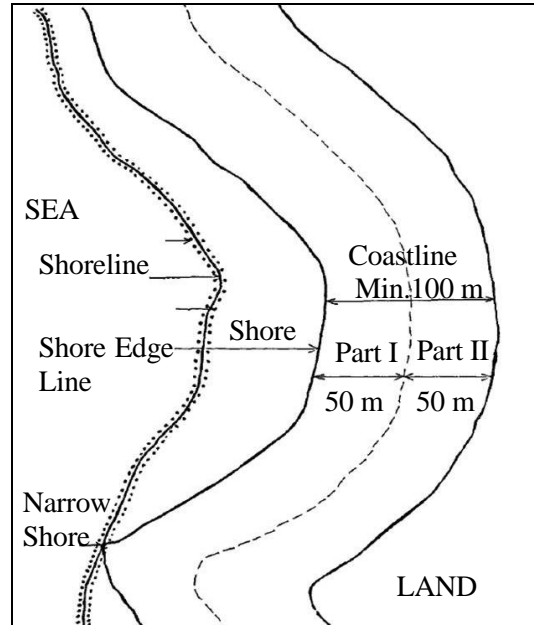

Figure 1: The sketch showing the definitions in the coast law (Coastal Law, 1990)

The coastline is a resource whose natural integrity can be disrupted by wrong and unplanned uses. In the face of recreational requirements, plans and implementations that are not suitable for the natural structure and do not rely on ecological data-based planning lead to massive destruction. For this reason, an open, flexible, dynamic and practical method research that can develop in coastline arrangements should be put forward and be able to adapt to the existing planning, organization and legal opportunities (Kızılkaya, 1996; Şimşek and Korkut, 2009). In recent years, depending on the internal and external tourism demand, to come under intense population pressure of the shores of Turkey, construction of secondary

residences and vacation sites, applications made on behalf of daycation in protected areas, filling the sea, highways carried out on behalf of transportation problems, rapid urbanization and many more applications cause the destruction of the coastline (Cengiz et al., 2012; Çelik, 2015; Aktaş, 2019).

In the pressure on Turkey's coasts, tourism and secondary residence sectors is important. Tourism movements accelerated especially after the 1970s, and measures taken to increase the income from tourism in the 1980s led to a large increase in the number of tourists visiting the country. In this regard, issued in 1982, "Tourism Incentive Law," was a turning point for the development of mass tourism in Turkey. By law, while introducing special measures to support initiatives in this field, on the other hand, unspoilt coastals, fertile agricultural lands, historical and natural values were offered to the service of tourism (Duru, 2003). According to Baran Idil, a veteran architect and planner, coastal culture has an abstract appearance that affects architecture, urban, urban life, macro organism and design of the urban, but it is a fact that we can incorporate many different concrete data. In some regions, the bays, islands and geographical values of nature determine the macro form and spatial formation of the urban. (Bayhan, 2017). In this context, many factors have been effective in the redesign of the coasts of the urban to date. According to Breen and Rigby (1994) these factors;

- Technological developments in the aftermath of World War II,
- Adoption of the principle of preservation of historical values,
- Highlighting environmental problems and water pollution,
- Targeting the redevelopment of city centers,
- Urban renewal works (Sağlık, Kelkit and Sağlık, 2012).

When the coasts are evaluated functionally; they are part of a living urban to the extent that they contain different areas such as social and cultural activity, entertainment, recreation, trade, accommodation. (İncedayı, 2006; Özdemir Işık and Demirel, 2014). For these activities, the most common coastal uses worldwide are; transport (highways, ports), trade (ports, free zones, warehouses), industry (refinery, shipyard), agriculture (irrigated agriculture), waste material unloading area (industrial and urban waste), raw material supply (sand, salt), defense (naval bases), recreation and tourism (touristic facilities, secondary residence, beach facilities), health (cure centers), energy (facilities utilizing marine movements), residential settlements (cities, rural settlements), food supply (seafood) and sports (swimming and various water sports) (Çakılcıoğlu, 2000; Öztürk, 2009; Oğuztürk, 2016).

When coasts where leisure is experienced in the liminal landscape, are evaluated in terms of tourism and recreation, it provides natural environments together with natural land structure, human community, sun, sea and sand for social interaction (Hall and Page, 2002; Özdemir Işık and Demirel, 2014). The most basic definition of recreation is all kinds of activities for in order to evaluate the spare time. Individuals need some activities to improve their comfort of life, to recover mentally and physically, to have a good time or to spend their free time. These activities sometimes take the form of socializing with people and sometimes towards nature. Cities have many uses for recreation in order to meet these needs of individuals (Güngör and Polat, 2017; Güngör and Polat, 2018). Recreation areas in the coastline, where the individual is included in the place as a part of the urban and where individual socialize, have an important place. The landscape, the feeling of healing provided by the water allow the individuals move to the coastals where land and sea interact (Kaya, 2019).

Antalya is one of the 6 provinces on the Mediterranean coast. The shores of Antalya constitute 640 km of the Mediterranean shores, which are 1.577 km long (Alpaslan and Ortaçşme, 2009). Although the Antalya province has a coastal length of approximately 640 km, it has not been able to create a culture of life and urban economy shaped by the coast throughout history. Especially as a result of increasing tourism movements, coastal, sand, sun and sea use has been predominantly presented. The coast has been commodified in order to obtain an economic value, and practices have been carried out that break the coast from urban life (Özer, 2015). However, with the projects carried out in recent years, the coasts are integrated with the urban and with the recreational activities it offers, the coasts become prestigious places of the urban.

The aim of the study is to measure the satisfaction level of the users from Konyaalti coastline. In this context, a survey was conducted on the Konyaalti coastline and as a result of the data analysis obtained from the survey, the satisfaction levels of the users from the Konyaalti coastline were determined.

MATERIAL AND METHOD

Research Area

Antalya province which is located on the south of Turkey is one of the important centers of tourism destination and agriculture. Antalya is surrounded by the Muğla province on the west; Burdur, Isparta, Konya provinces on the North, and Karaman, Mersin provinces on the east. And there is Mediterranean Sea on the south. Konyaalti coastline, which is a research area, is located within the borders of Konyaalti which is the central district of and southwest of the Antalya city center.

According to the Turkey Statistical Institute data (2018), the population of the Konyaalti district is 182112. The Konyaalti district, which has a 7.5 km long coastline, has an area of 546 km² and includes the Olympos-Beydağları Coast National Park, Boğaçay Creek, Antalya Harbor and the central campus of Akdeniz University, which is one of the important higher education institutions of the city. (Manavoğlu and Ortaçşeme, 2007; Erdoğan, Oktay and Yıldırım, 2011; Dipova, 2016; General Directorate of Mapping, 2019) (Figure 2).

Figure 2: Location of the research area (González, 2018; Google Earth, 2019)

Method

The research, which was conducted to measure user satisfaction from Konyaalti coastline, consists of 3 stages. In the first stage of the research, literature (thesis, book, article, project, etc.) on landscape design projects for coastline, coastline and user satisfaction were examined. In the second stage of the research,

a questionnaire form was prepared to measure user satisfaction from Konyaaltı coastline. Since the number of individuals in the target group is known in determining the sample, the following formula was used (Yazıcıoğlu and Erdoğan, 2014).

$$n = Nt^2pq / d^2(N-1) + t^2pq \quad (1)$$

Symbols in the formula; N: Number of individuals in the universe, n: Number of individuals to be sampled, p: Probability of being seen, q: Probability of not being seen (1-p), t: Value corresponding to meaningfulness level, d: Sampling error. According to this;

$$n = 182112 \times (1.96)^2 \times (0.5 \times 0.5) / (0.1)^2 \times (182112-1) + (1.96)^2 \times (0.5 \times 0.5) \quad n = 181.4 \quad (2).$$

In this case, in order to prevent data losses, the sample size was determined as 200 persons at 0.05 significance level with $d=+0.10$ sampling error and $p = 0.5$, $q = 0.5$ probability. Thus, a questionnaire form was applied to 200 users selected on a voluntary basis in the research area by using simple random sampling method on different days and times of the week.

In the last stage of the research, the data obtained from the survey studies were digitized and analyzed in SPSS program. Descriptive analysis and parametric tests (independent sample t and one way anova) were used for statistical analysis. According to the analysis results, user satisfaction from Konyaaltı coastline was evaluated.

RESULTS

Konyaaltı coast is one of the two most important coasts of the city, starting from the end of the cliffs and extending to the harbor. There are many hotels, pensions, restaurants, cafes, entertainment and shopping places on the coastline. Atatürk Park, Atatürk Culture Park, Aquarium are the main focal points around the coastline. To the north of the coastline are the ruins of the city of Olbia, one of the most important settlements of the Lycian civilization (Chamber of Architects, 2014).

In order to rehabilitation the Konyaaltı coastline, the "Konyaaltı Coastline Architectural and Coastal Arrangement Idea Project Competition "was organized by Antalya Metropolitan Municipality in 2014. Atatürk Park in the east (variant and cliffs are also within the boundaries of the area); Ataturk Culture Park, Su Hotel, Tourism facilities and housing blocks in the north; Port in the west, and Mediterranean in the south are the boundaries of the competition area. The competition area is approximately 420.000 m² (Chamber of Architects, 2014).

The main objective of the project is to reduce the impact of the highway dividing the coastal and settlement pattern and to strengthen the relationship between the coastline and the housing pattern behind the coastline. For this purpose, a number of thematic, recreational, cultural and sporting activity areas have been proposed along the coastline (İtez, 2018). While maintaining the existing vertical and horizontal connections in the area, infrastructure for a qualified public transport and bicycle transportation was prepared in addition to pedestrian-compatible vehicle traffic. The coast has been re-functionalized with multiple and mixed uses, including recreation, sports and cultural activities, and architectural suggestions have been developed to make the area accessible and perceptible for all types of users. Urban equipments are designed as modules with different functions. Urban furniture, shadow elements, activity points, water and plantation landscaping elements that also provide seating and reclining functions are placed within the hard, semi-hard and soft landscape surfaces (İtez, 2018) (Figure 3).

Figure 3: Konyaalti coastline project (Mimarizm, 2019)

Figure 4: A general view of Konyaalti coastline after the implementation of Konyaalti coastline project (Anonymous, 2018)

In the research, 48% of the participants are women and 52% are men. When the age groups of the participants are examined, the 18-25 age group (58.5%) has the highest percentage. The age group distributions of the other participants are; 23% is in the 26-35 age range, 9% is in the 36-45 age range, 4.5% is in the 46-55 age range, 3% is in the 56-65 age range, and 2% is 65 and over age group. When the participants are examined in terms of their educational level, the individuals with a bachelor's degree

(64%) have the highest percentage. This is followed by high school with 18.5%, graduate education and associate degree with 6.5%, and primary school graduates with 4.5%.

When analyzed how often the participants visited Konyaaltı coastline, 43.5% of the participants stated that they visited several times a week. In addition, 31.5% of the participants stated that they visited Konyaaltı coastline several times a month, 13.5% is every day, and 11.5% is several times a year. 51% of the participants use Konyaaltı coastline on the weekend evenings. In addition, 22% of the participants stated that they used Konyaaltı coastline on the weekday evenings, 21.5% is on the weekend mornings and 5.5% is on the weekday morning.

Within the scope of the research, the participants evaluated 20 statements related to Konyaaltı coast with 3-point Likert scale. In this context, when the means of the participants' responses to the statements are examined, it is determined that the "my satisfaction with the coastline increased after the implementation of the Konyaaltı coastline project" statement has the highest mean (\bar{x} : 2.79). This is followed by the following statements: "I like the cycling and walking path created along Konyaaltı coastline" (\bar{x} : 2.76) and "Konyaaltı coastline can be used at all hours of the day" (\bar{x} : 2.72). The statements which has lowest mean; "the urban equipments on the Konyaaltı coast line are usable and well maintained" (\bar{x} : 1.69), "shower, changing cabins and toilets on Konyaaltı coastline are sufficient" (\bar{x} : 1.75), and "reach of the disabled and elderly individuals to Konyaaltı coastline is easy" (\bar{x} : 2.18) (Table 1).

Table 1. Users' level of participation in the statements for Konyaaltı coastline

Statements	Disagree		Neutral		Agree		\bar{X}	ss
	Number	Percent	Number	Percent	Number	Percent		
1 Reach of Konyaaltı coastline is easy	43	21.5%	36	18.0%	121	60.5%	2.39	0.819
2 Reach of the disabled and elderly individuals to Konyaaltı coastline is easy	42	21.0%	80	40.0%	78	39.0%	2.18	0.755
3 Konyaaltı coastline is a safe area	19	9.5%	56	28.0%	125	62.5%	2.53	0.664
4 Konyaaltı coastline can be used at all hours of the day	17	8.5%	22	11.0%	161	80.5%	<u>2.72</u>	0.611
5 The flooring elements used along the Konyaaltı coastline are suitable for the coast	21	10.5%	42	21.0%	137	68.5%	2.58	0.675
6 Facilities along the Konyaaltı coastline are sufficient	46	23.0%	63	31.5%	91	45.5%	2.23	0.798
7 The service quality of the facilities in Konyaaltı coastline is good	22	11.0%	75	37.5%	103	51.5%	2.41	0.681
8 The activities on Konyaaltı coastline appeal to me	28	14.0%	74	37.0%	98	49.0%	2.35	0.714
9 Disabled and elderly individuals can benefit from Konyaaltı coastline in a comfortable	35	17.5%	73	36.5%	92	46.0%	2.29	0.746

10	Urban equipments located on Konyaalti coastline are sufficient	23	11.5%	72	36.0%	105	52.5%	2.41	0.689
11	The urban equipments located on the Konyaalti coastline are suitable for the coast concept	18	9.0%	70	35.0%	112	56.0%	2.47	0.657
12	Children playgrounds on Konyaalti coastline are sufficient	20	10.0%	54	27.0%	126	63.0%	2.53	0.672
13	I am pleased with the seating units on the Konyaalti coastline	17	8.5%	29	14.5%	154	77.0%	2.69	0.623
14	Sports activities in Konyaalti coastline are varied	29	14.5%	70	35.0%	101	50.5%	2.36	0.723
15	Showers, changing cabins and toilets on Konyaalti coastline are sufficient	90	45.0%	71	35.5%	39	19.5%	1.75	0.764
16	The urban equipments on the Konyaalti coastline are usable and well maintained	93	46.5%	77	38.5%	30	15.0%	1.69	0.720
17	Plantation on Konyaalti coastline is sufficient	32	16.0%	48	24.0%	120	60.0%	2.44	0.754
18	Planting Design in the Konyaalti coastline is aesthetic	24	12.0%	51	25.5%	125	62.5%	2.51	0.702
19	I like the cycling and walking path created along Konyaalti coastline	19	9.5%	11	5.5%	170	85.0%	<u>2.76</u>	0.614
20	My satisfaction with the coast increased after the implementation of the Konyaalti coastline project	10	5.0%	23	11.5%	167	83.5%	<u>2.79</u>	0.520

It has been examined whether the level of participation of the users in the statements about Konyaalti coastline is statistically significant difference according to their gender. In this context, the statements other than the 3 statements do not show a statistically significant difference with the gender of the participants. However, there is a statistically significant difference between the statements "reach of the disabled and elderly individuals to Konyaalti coastline is easy", "the activities on Konyaalti coastline appeal to me" and "children playgrounds on Konyaalti coastline are sufficient", and the gender of the participants. Male participants think that disabled and elderly individuals have easy access to Konyaalti

coastline (\bar{x} : 2.308, t : -2.522, p : 0.012) (Table 2). The female participants of the research think that the activities on the Konyaalti coastline are appealing to them (\bar{x} : 2.479, t : 2.489, p : 0.014) (Table 3). Similarly, the female participants think that the children playgrounds located on the Konyaalti coastline are sufficient (\bar{x} : 2.635, t : 2.163, p : 0.032) (Table 4).

Table 2: Relationship between gender of participants and the statement (reach of the disabled and elderly individuals to Konyaalti coastline is easy)

Group	N	Mean	Std. Deviation	t	df	p
Female	96	2.042	0.76663	-2.522	198	0,012
Male	104	2.308	0.72510			

Table 3: Relationship between gender of participants and the statement (the activities on Konyaalti coastline appeal to me)

Group	N	Mean	Std. Deviation	t	df	p
Female	96	2.479	0.71051	2.489	198	0,014
Male	104	2.230	0.69994			

Table 4: Relationship between gender of participants and the statement (children playgrounds on Konyaalti coastline are sufficient)

Group	N	Mean	Std. Deviation	t	df	p
Female	96	2.635	0.61763	2.163	197.405	0,032
Male	104	2.433	0.70730			

Within the scope of the research, it was examined whether there was a statistically significant difference between the age groups and the level of participation in the statements. According to the one-way anova test, statistically significant difference wasn't found between age groups and statements. It was examined whether there was a statistically significant difference between the educational level of the participants and their level of participation in the statements. According to the results of the analysis, a statistically significant difference is found between the "children playgrounds on Konyaalti coastline are sufficient" and "shower, changing cabins and toilets on Konyaalti coastline are sufficient" statements and the educational level of the participants. In this context, statistically significant difference is found between high school graduated participants and undergraduate graduated participants. High school graduated participants think that the children playgrounds on the Konyaalti coastline are sufficient substantially (\bar{x} : 2.87) (Table 5).

Table 5: Relationship between the level of education of the participants and the "children playgrounds on Konyaalti coast are sufficient" statement

Educational Level	n	\bar{X}	Std. Deviation	F	P	Significant Difference
Primary Education	9	2.22	0.83333	3.725	0.006	High School - Undergraduate
High School	37	2.87	0.34658			
Associate Degree	13	2.69	0.63043			
Undergraduate	128	2.45	0.69712			
Graduate Education	13	2.39	0.76795			

When the relationship between the level of education of the participants and the “showers, changing cabins and toilets on Konyaalti coastline are sufficient” statement is examined, high school graduated according to undergraduate graduated participants (\bar{x} : 2.00), associate degree graduated according to undergraduate graduated participants (\bar{x} : 2.15), and associate degree graduated according to graduate education graduated participants (\bar{x} : 2.15) think that the showers, changing cabins and toilets on Konyaalti coastline are sufficient. (Table 6).

Table 6. Relationship between the level of education of the participants and the “showers, changing cabins and toilets on Konyaalti coast are sufficient” statement

Educational Level	n	\bar{X}	Std. Deviation	F	P	Significant Difference
Primary Education	9	1.55	0.72648			
High School	37	2.00	0.84984			High School - Undergraduate Associate Degree - Undergraduate
Associate Degree	13	2.15	0.80064	2.797	0.027	Associate Degree - Undergraduate
Undergraduate	128	1.66	0.72391			Associate Degree - Graduate Education
Graduate Education	13	1.54	0.66023			

CONCLUSION

The coasts are important areas in terms of social, cultural, economic and ecological. The coasts provide benefits to the city and its inhabitants in many areas. In this context, Konyaalti coast provides benefits to the city both ecologically and socially and economically.

Thanks to the project carried out for the Konyaalti coastline, the coastline has become one of the important attraction centers of the region. Moreover, within the scope of the International Ideal City Awards 2018, Konyaalti Coastal Project was awarded the first prize in the environmental planning category by the Council of Europe Local and Regional Authorities Congress (Anonymous, 2018).

As a result of the research conducted to measure the user satisfaction from the Konyaalti coastline, it was found that the participants were generally satisfied with the Konyaalti coastline. The participants think that the number of urban equipments along the coastline, especially seating units and shading elements, are insufficient. Similarly, participants state that the number of showers, changing cabins and toilets along the coastline are insufficient. In this context, the number of seating units, shading elements, showers, changing rooms and toilets along the coastline should be increased in order to increase user satisfaction from Konyaalti coastline. In addition, existing equipments (benches, lighting fixtures, and waste bins) should be maintained more frequently.

REFERENCES

- Aktaş, N. (2019). *The design criteria of waterfront parks and the evaluation of user preferences: sample of Trabzon Arsin coast filling field park*. Karadeniz Technical University The Graduate School of Natural and Applied Sciences Landscape Architecture Program, Trabzon, 136 p.
- Alpaslan, A. Ö. and Ortaçşme, V. (2009). An evaluation of Side - Manavgat coastal land uses with respect to coastal planning and management. *Journal of Akdeniz University Faculty of Agriculture*, 22(2), 169-178.
- Anonymous (2018). *Konyaalti coastal project*. Retrieved from <https://www.turkiyeguzelantalyacokguzel.com/> on 21.12.2019.
- Bayhan, B. (2017). *Tasarımcı gözüyle bakıldığında İzmir'in en büyük problemlerinden biri kıyı kültürü*. Retrieved from <http://www.arkitera.com/soylesi/917/baran-idil> on 19.12.2019.

- Cengiz, A. E., Çavuş, C. Z. and Kelkit, A. 2012. Investigation on the urban design project of coastal-filling area in Çanakkale city (Kordonboyu). *Inonu University Journal of Art and Design*, 2(6), 291-304.
- Chamber of Architects (2014). *Konyaaltı coastline architectural and coastal arrangement idea project competition specification*. Retrieved from <http://www.antmimod.org.tr/konyaalti-sahili-mimari-ve-kiyi-duzenlemesi-fikir-projesi-yarismasi-sartnamesi> on 19.12.2019.
- Coastal Law (1990). *Coastal law* (3621). Retrieved from <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3621.pdf> on 18.12.2019.
- Çakılciöğlü, M. (2000). *Sustainable tourism*. Retrieved from www.kentli.org on 10.09.2019.
- Çelik, K. (2015). Kıyı alanlarının planlanmasında kıyı kenar çizgisinin önemi. *Küresel Mühendislik Çalışmaları Dergisi*, 1, 1-6.
- Dipova, N. (2016). Coastal erosion hazard in Konyaaltı beach, Antalya. *The Journal of Graduate School of Natural and Applied Sciences of Mehmet Akif Ersoy University*, 7(1), 223-231.
- Doğan, E. and Erginöz, M. A. 1997. *Türkiye’de kıyı alanları yönetimi ve yapılaşması*. İstanbul: Arion Yayınevi.
- Duru, B. (2003). *Integrated approaches in coastal management and national coastal policy*. Unpublished Ph.D. thesis, Ankara University Institute of Social Sciences Department of Public Administration and Political Science, Ankara.
- Erdoğan, R., Oktay, H. E. and Yıldırım, C. (2011). The evaluation of user views of urban parks outdoor furniture design, the case study of Antalya-Konyaaltı. *Artvin Coruh University Journal of Forestry Faculty*, 12(1),1-8.
- General Directorate of Mapping (2019). Retrieved from <https://www.harita.gov.tr/english/> on 10.09.2019.
- González, M. F. (2018). *Antalya Konyaalti coastline urban rehabilitation*. Retrieved from <https://www.archdaily.com> on 20.12.2019.
- Google Earth (2019). Retrieved from <https://www.google.com.tr/intl/tr/earth/> on 10.12.2019.
- Güngör, S. and Polat, A. T. (2017). The evaluation of the urban parks in Konya province in terms of quality, sufficiency, maintenance, and growth rate. *Environmental Monitoring and Assessment*, 189(4), 172.
- Güngör, S. and Polat, A. T. (2018). Relationship between visual quality and landscape characteristics in urban parks. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 19(2), 939-948.
- Hall C. M. and Page, S. J. (2006). *The geography of tourism and recreation*. New York: Routledge.
- İncedayı, D. (2006). Cultural policy and coasts. *Mimarist Journal*, 6(19), 38-43.
- İtez, Ö. (2018). *Antalya Konyaaltı sahili kentsel tasarım projesi*. Retrieved from <https://www.arkitera.com/> on 10.12.2019.
- Kaya, R. S. (2019). *Problems of coastal use in summer settlements: Example of Urla*. Unpublished master thesis, Maltepe University, Institute of Science and Technology, Department of Architecture, İstanbul.
- Kızılkaya, B. (1996). *Coastal space uses and Tekirdağ case*. Unpublished undergraduate thesis, Mimar Sinan University Faculty of Architecture Department of City Regional Planning, İstanbul.
- Manavoğlu, E. and Ortaçşme, V. (2007). A green space system proposal for the Konyaaltı urban area. *Journal of Akdeniz University Faculty of Agriculture*, 20(2), 261-271.
- Mimarizm (2019). *Antalya Konyaaltı sahili kentsel tasarım projesi-çizimler*. Retrieved from <http://www.mimarizm.com/> on 17.12.2019.

- Oğuztürk, T. (2016). *Examination of driving forces of landscape change in coastal areas: An example of Amasra*. Unpublished master's thesis, Bartın University Institute of Science Department of Landscape Architecture, Bartın.
- Özdemir Işık, B. and Demirel, Ö. (2014). Effects of costal users on decisions of coastal recreation planning: Sample of Trabzon coastal line. *İnönü University Journal of Art and Design*, 4(10), 1-11.
- Özer, M. N. (2015). *Kıyı kenti olamayan Antalya*. Retrieved from <http://www.arkitera.com/gorus/643/kiyi-kenti-olamayan-antalya>, on 17.12.2019.
- Öztürk, G. (2009). *Coastal areas: Within the interaction of tourism, environmental protection and urbanization, case of Antalya*. Unpublished master's thesis, Gebze Institute of Technology Institute of Engineering and Science, Department of Urban and Regional Planning, Gebze.
- Sağlık, A., Kelkit, A. and Sağlık, E. (2012). *Kent kültürünün kıyasal peyzaj tasarımında kullanımı: Çanakkale kent kıyısı örneği*. Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları IX. Ulusal Kongresi, 14-17 Kasım, ss.103-112, Hatay, Türkiye.
- Şimşek, D. S. and Korkut, A. B. (2009). The application of a method in determining coastline recreation potential: Case of the center district of Tekirdağ. *Journal of Tekirdag Agricultural Faculty*, 6(3), 315-327.
- Turkey Statistical Institute. (2018). Address based population registration system results. Retrieved from <http://www.turkstat.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt> on 18.12.2019.
- Yazıcıoğlu, Y. and Erdoğan, S. (2014). *Scientific research methods*. Ankara: Detay Publishing.

Google Trends ‘Dolar’ Aramaları ile Dolar Kuru Arasındaki İlişkinin Keşfi

Dr. Öğr. Üyesi Turan Kocabiyik¹
Arş. Gör. Türker Teker^{2*}
Arş. Gör. Esra Aksoy³

Geliş tarihi: 04.12.2019
Kabul tarihi: 13.01.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 **Sayfa:** 258-271
Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by Turnitin.
Similarity Index 14%

Bu makalede araştırma ve yayım etiğine uyulmuştur.

¹Süleyman Demirel Üniversitesi
Bankacılık ve Finans Bölümü, Türkiye,
turankocabiyik@sdu.edu.tr
ORCID ID 0000-0003-3651-206X

²Süleyman Demirel Üniversitesi
Bankacılık ve Finans Bölümü, Türkiye,
turkerteker@sdu.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-4692-3439

³Süleyman Demirel Üniversitesi
Bankacılık ve Finans Bölümü, Türkiye,
esraaksoy@sdu.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-4692-3439

* Sorumlu yazar

ÖZ

Dünyada ve Türkiye’de oldukça büyük bir yeri olan Google, akıllı telefonlar ve bilgisayarlar sayesinde milyarlarca kullanıcıya hizmet sunmaktadır. Kullanıcılar yapmış oldukları aramalar ile büyük bir bilgi ve analiz havuzu oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bununla beraber Google Trends ise bu anlamda farklı bir hizmet sunmakta ve dünya üzerinde yapılan bütün Google aramalarının incelenmesine ve istatistiksel bilgilerin elde edilmesine imkân sunmaktadır. Elde edilen bilgiler, reklamcılık, pazarlama gibi birçok alanda tüketici davranış ve tutumları üzerinden çıkarımlar yapmaya imkan sunmaktadır. Ayrıca bu istatistikler farklı alanlarda toplumun ilgilendiği, takip ettiği hususlar ya da kavramlar hakkında farkındalık yaratmakta ve akademik çalışmalar için de yol gösterici olmaktadır. Bu çalışmada, “Dolar” anahtar kelimesine ait aramalara ilişkin Google Trends aracılığıyla elde edilen son 5 yıldaki arama sayıları ile aynı dönemdeki Dolar kurunun seyrinin nedensellik bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Veri setinin tarih aralığı 05.01.2014-30.12.2018 olarak belirlenmiştir. Çalışmada Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapılmış ve değişkenler arasındaki ilişki belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, Dolar kurundaki seyrin, doğrudan Google aramaları üzerinde etkili olduğunu ve Google arama rakamlarına etki ettiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda tam tersi şekilde Google arama sayılarından Dolar Kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi de tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Türkiye’de Amerikan Doları’nın halk arasında sıklıkla merak edilen ve takip edilen bir para birimi olduğunu ve Dolar’da fiyat hareketliliği oldukça bu durumun Dolar’a olan ilgiyi artırdığını, ayrıca internet aramalarında yaşanan artışı takiben fiyatlarda da benzer hareketler görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Google Trends, Nedensellik, Toda-Yamamoto

Interdependence Relation Among Google Trend Dollar Searches and US Dollar Rate

Assist. Prof. Dr. Turan Kocabiyik¹
Res. Assist. Türker Teker^{2*}
Res. Assist. Esra Aksoy³

First received: 04.12.2019
Accepted: 13.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 Pages: 258-271
Year: 2020 Session: Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 14%

¹Süleyman Demirel University, Turkey,
turankocabiyik@sdu.edu.tr
ORCID ID 0000-0003-3651-206X

²Süleyman Demirel University, Turkey,
turkerteker@sdu.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-4692-3439

³Süleyman Demirel University, Turkey,
esraaksoy@sdu.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-4692-3439

* Corresponding Author

ABSTRACT

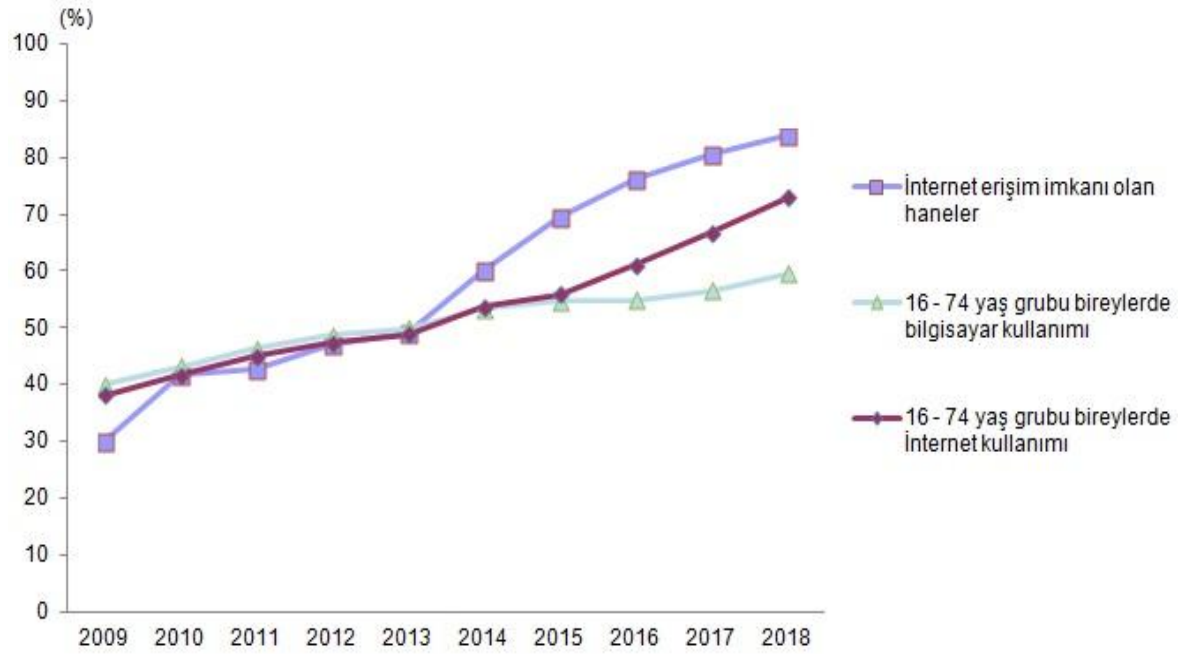
Google, which has a great place in the World and Turkey, serves billions of users with smartphones and computers. Users contribute to the creation of a large pool of information and analysis through their searches. However, Google Trends offers a different service in this sense and allows you to analyze all Google searches in the world and obtain statistical information. The information obtained enables us to make inferences about consumer behavior and attitudes in many areas such as advertising and marketing. In addition, these statistics create awareness about the issues or concepts that the society is interested in and follow, and guide researchers in academic studies. In this study, it is aimed to investigate the number of searches in the last 5 years obtained through Google Trends for the searches of the keyword “Dollar” and the course of the dollar exchange rate in the same period in the context of causality. The date range of the data set is 05.01.2014-30.12.2018. In the study, Toda-Yamamoto causality analysis was conducted and the relationship between the variables was determined. The findings show that the course of the Dollar exchange rate directly affects Google searches and affects Google search figures. At the same time, a causality relationship was found from the Google search numbers to the Dollar Rate. These results show that people in Turkey are more often wondering and following US dollar as a currency. The price movement in the dollar has increased the interest in the dollar, and the increase in internet searches followed similar movements in prices.

Keywords: Google Trends, Causality, Toda-Yamamoto

1.GİRİŞ

Bilgisayar kullanımının artması ile birlikte günümüzde her konuda olduğu gibi, bilgiye ulaşma, bilgiyi işleme noktasında da bireyler büyük hız kazanmışlardır. Neredeyse tüm kurumlar, işletmeler ve hane halkının hızlı bir şekilde bilgisayara ulaşması, tüm kayıtların bilgisayar veri tabanlarında tutulmaya başlanması, öğrencilerin ödevlerini dahi bilgisayar ortamında hazırlaması sonucunda evlerde bilgisayarın temel gereksinim haline gelmesiyle birlikte aynı şekilde internet kullanımında da büyük artış görülmüştür.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması sonuçlarına göre, Türkiye’de 16-74 yaş aralığında bilgisayar kullanımı %56.6, internet kullanımı ise %66.8 olarak gerçekleşti. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de hanelerde internet bağlantısına sahip olma oranı %83,8 olarak gerçekleşti. İnternet kullanımının artmasıyla yaygınlaşan internet alışverişlerinde de 16-74 yaş aralığında internette mal ve hizmet alım oranı %29,3 olarak tespit edildi. İnternet aracılığıyla yapılan alışverişlerde 1. Sırayı giyim ve spor malzemesi alımı alırken, 2.sırada ise seyahat bileti alımı yer almıştır (Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT), TÜİK, 2018).

Döviz fiyatları, yatırımcılar açısından çok önemli bir finansal gösterge olmasının beraberinde en çok takip edilen konuların başında gelmektedir. İnternete erişimin ve internet kullanım oranının bu denli yükseldiği günümüzde, döviz kurları da internette en çok aranan konuların başında gelmektedir. Bu çalışma 2018 yılı verilerine göre Google aramalarında Türkiye’de en çok aratılan kelimenin “Dolar” olduğunun ilan edilmesi ile birlikte planlanmıştır (trends.google.com.tr, 2018). 2018 yılı Türkiye’de döviz kuru dalgalanmalarının yaşandığı bir yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Çalışmada, acaba gerçekleşen kur atakları ile internette artan “Dolar” aramalarının seyri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi var mıdır? sorusuna cevap bulmak amaçlanmıştır. Bu bilgiye ulaşmanın yatırımcılar ve ekonomi yönetimi açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Zira nedensellik ilişkisinin yönü yatırımcılar için yatırı kararı ve zamanlaması açısından önemlidir. Ekonomi yönetimi de Google Trends arama sayısını öncü gösterge olarak değerlendirip buna göre politikalar geliştirebilir. Çalışmanın, Dolar ile Google Trends Dolar aramaları arasındaki ilişkiyi incelemesi yönüyle özgün bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

1. GOOGLE ve GOOGLE TRENDS

Bu bölümde öncelikle Google hakkında genel bilgi verilerek kuruluş sürecinden ve bünyesindeki uygulamalardan bahsedilecektir. Ardından Google Trends hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Google

Google, internet aramaları ve çevrimiçi bilgi dağıtımını yapan, reklam teknolojileri ve arama motorları için yatırımlar sağlayan Amerikan menşeli çok uluslu bir şirkettir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Google>, 2019). Google, dünya üzerinde milyarlarca insanın kullandığı bir web sayfası olmanın yanı sıra, dünyanın en değerli şirketlerinden biri durumundadır. Londra'da Stanford Üniversitesinden 2 doktora öğrencisi tarafından 15 Eylül 1998 tarihinde kurulmuştur. Sonraları Google Guys olarak anılan bu gençlerin isimleri Larry Page ve Sergey Brin'dir. Şirket her yıl 27 Eylül tarihinde kuruluş yıldönümünü kutlamaktadır. Bu tarih şirketin kuruluş yıldönümü olmamakla beraber, 27 Eylül 2005 tarihinde ulaşılan rekor sayıda indeksin şirket için bir dönüm noktası olarak kabul edilmesiyle birlikte bu tarih her yıl şirketin kuruluş yıldönümü olarak kutlanmaya başlanmıştır (Keskin, 2018).

İnternet kullanıcılarının büyük bir bölümü, internetle tanışmalarının ilk anlarında herhangi bir nesneyi ya da kavramı tarayıcılarında aratarak detaylı bilgi sahibi olmaya çalışmaktadır. Bu aramalar tüm dünyada kullanılan birkaç arama motoru aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Hatta bu aramaların büyük bir kısmının Google aracılığıyla yapıldığı söylenebilir. Çünkü Gemius'un AB ve Türkiye üyelerini baz alan istatistiklerine göre 2015 yılı itibarıyla arama motorları Türkiye pazar payı araştırması sonuçlarına bakıldığında %89 ile Google ilk sırada yer almaktadır. Üstelik bu oran son dönemde yaşanan düşüşler sonucunda ilk kez bu kadar düşük olarak tespit edilmiştir (Kara, 2015).

Google, misyonunu “dünyadaki bilgileri düzenleyerek herkesin erişebileceği ve yararlanabileceği hale getirmek” olarak tanımlamaktadır (<https://about.google>, 2019). Geliştirdiği birçok ürün ile hem mobil cihazlar, hem bilgisayarlar aracılığıyla milyarlarca kullanıcıya ulaşmaktadır. Bu ürünler arasında Google Translate, Google Scholar, Google Maps, Google Chrome gibi yoğun şekilde kullanılan uygulamaların yanı sıra Google Pay, Google Wifi gibi yenilikçi uygulamalar da yer almaktadır. 29 Kasım 2019 itibarıyla bir Google (Alphabet Inc.) hissesi 1.304 USD'dir ve şirketin piyasa değeri de yaklaşık 900 milyar USD'dir.

1.2. Google Trends

Google Trends de yenilikçi uygulamalardan biri olarak son dönemde kullanılmaya başlanan uygulamalardan biridir. trends.google.com.tr adresi üzerinden kullanıcıların hizmetine sunulan uygulama ile herhangi bir kavram, nesne, ülke, kişi için dünya üzerinde yapılan aramaların sayısı, artış azalış grafikleri, yoğun şekilde arama yapılan ülke ve şehirlerin analizi gibi birçok bilgi paylaşılmaktadır. Her geçen gün bilginin değerinin arttığı yeni dünya düzeninde bu tarz bilgilerin kullanımının reklam-pazarlama alanlarında büyük önem taşıdığı düşünülebilir. Bir ürünün en popüler olduğu ülkenin, bölgenin ya da şehrin belirlenmesi ya da yılın hangi aylarında daha çok talep gördüğünün, kullanıcı aramalarına konu olduğunun belirlenmesi firmalar ve devletler açısından çok büyük maliyetlerle dahi elde edilemeyecek araştırma sonuçlarından daha kıymetli olacaktır. Aynı zamanda bu sonuçlara ulaşmanın çok kısa zaman alması da uygulamanın bir başka artı yönü olarak değerlendirilebilir.

Google Trends ilk kez 2006 yılında kullanıma açılmış bir uygulamadır. İlk günlerinde sadece istatistiksel veriler sunan bir hizmet olarak görülmekte ve veriler belirli aralıklarla güncellenmekteydi. Ancak zaman içinde hizmetin gücü üzerinde yapılan yeni ve aydınlatıcı geliştirmelerle Google Trends bugünkü halini almıştır. Google Trends şimdilerde, arama pazarlamacıları için çok büyük öneme sahip bir şekilde konumlanmaktadır. Aramalara ilişkin bilgileri, konum, kategori, tarih gibi çeşitli kriterler doğrultusunda sınıflandırarak aramalara ilişkin analiz yapılmasını kolaylaştıran bir uygulama haline gelmiştir (<https://www.ayhankaraman.com>, 2019).

E-ticaret alanında faaliyet gösteren firmalar için Google Trends oldukça faydalı ve kullanışlı bir hizmet olarak görülmektedir. Dönemsel ürünler satmakta ya da özel günlere ait ürünler üretmekte iseniz Google Trends aracılığıyla elde edeceğiniz günlük ya da dönemlik sonuçlar harekete

geçeceğinizi tarih hakkında size yardımcı olabilmekte aynı zamanda kampanyaları yoğunlaştıracağınız tarihleri belirleme noktasında da yol gösterici olabilmektedir (<https://www.ideasoft.com.tr>, 2019).

1.2.1. Google Trends'in Çalışma Sistemi

Google Trends aracılığı ile aranma istatistiklerini incelemek istediğiniz herhangi bir kavram aratıldığında karşınıza gelen sonuçlar, doğrudan aranma sayısı olarak değil, 1 ile 100 arasındaki değerler ile endekslenmektedir. En çok arama yapılan dönem (gün, ay, ya da yıl olarak kullanıcının belirlediği döneme göre) 100 olarak belirlenip, en az arama yapılan dönem 1 olarak belirlenerek bir zaman serisi üretilmektedir. Grafik üzerinde artış ve azalma yaşanan dönemler görülebildiği gibi, ayrıca inceleme yapılan ülkede, bölge ya da şehir bazlı endeksleme de (İstanbul 100, Ankara 43, Burdur 1 gibi) yapılabilmektedir. Elde edilen sonuçlar belirlenmiş olan ülke ya da bölge için geçerli olup tüm internet aramaları için ise farklı sonuçlar oluşabilmektedir. Ayrıca, bir anahtar kelime ya da kelime grubu için 2 ayrı şehir ya da bölgede yapılan endekslemede aranma endeks puanlarının aynı olması, aranma sayılarının aynı olduğu anlamını vermemektedir. Çünkü herhangi bir şehirde 800 arama yapılan gün, en yüksek arama sayısına karşılık, endekslemede 100 puanla ifade edilirken, bir başka şehirde 500.000 arama ile en çok aranan gün olup 100 endeks puanı ile ifade edilmiş olabilmektedir. Ayrıca, incelemiş olduğunuz anahtar kelime ile ilgili olarak aynı dönemde aranma sayılarında belirgin artış gösteren başka anahtar kelimelere ilişkin sonuçlar da Google Trends tarafından ekrana getirilmekte ve araştırmanıza etkisi varsa bu durumla ilgili de bilgi sahibi olmanız sağlanmaktadır. Bu çalışmada aramalar tüm Türkiye'yi kapsayacak şekilde ele alınmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde, Google Trends'in son birkaç yılda hayatımıza giren bir web sayfası olmasının da sonucu olarak henüz Google Trends aramaları ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma sayısı çok sınırlıdır. Ancak Google Trends'in yayınlamış olduğu arama istatistiklerinin birçok bilimsel çalışmaya konu olduğu görülmüştür. Bu bölümde döviz kurları ile ilgili çalışmaların yanı sıra, Google Trends arama sayılarını vergi türleri, turizm faaliyetlerinde destinasyon seçimi, hepatit ve grip hastalıkları, online satış hacmi, elektronik sigara aramalarının sigara zamlarıyla ilişkisi gibi farklı verilerle karşılaştıran çalışmalara yer verilmiştir. Ayrıca çalışmanın finans alanında yapılan bir çalışma olması sebebiyle bu alanda yoğunlaşan literatür araştırmasında, BIST-100 getirileri ile Google BIST-100 arama verilerinin incelendiği bir çalışma tespit edilmiş ve literatür özetinde bu çalışmaya da yer verilmiştir.

Ginsberg vd. (2009), Google Trends aramaları ile grip salgını arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemeyi amaçlamışlardır. Arama sayılarındaki artış ile eşzamanlı olarak oluşacak yeni bir grip salgını önlemeyi amaçlayan bir erken uyarı sistemi geliştirmişlerdir. Google Trends'te yapılan belirli anahtar kelimeleri içeren grip ile ilgili aramaların hacimleri takip edilerek Amerika Birleşik Devletleri'nin her bölgesindeki grip aktivitesi seviyesinin 1 gün gecikmeli olarak doğru şekilde tahmin edilebileceği belirlenmiştir.

Yelowitz ve Wilson (2015) yapmış oldukları çalışmada, Bitcoin'in anonimliğinin kullanıcıların analizini önlediğini vurgulayarak; Bitcoin'e ilginin bileşenlerini belirleyebilmek için Google Trends arama verilerini değişken olarak ele almışlardır. Bitcoin yatırımcılarını dört gruba ayırmak mümkündür. Bunlar bilgisayar programcıları, spekülâtif yatırımcılar, liberaller ve suçlulardır. Bilgisayar programlama ve yasadışı faaliyet arama terimleri Bitcoin ilgisi ile pozitif korelasyon gösterirken, liberaller ve yatırım terimlerinde bu ilişkiyi rastlanamamıştır.

Gürdal vd. (2016), araştırmasında Google'ın hesapladığı arama hacmi indeksleri kullanılarak belirlenmiş vergi türleri ve ifadelerin 2004-2016 döneminde en yoğun arandığı iller, izlediği trend, son beş yıllık dönemde en çok arandığı şehirler ve bu belirlenen ifadeler ile ilgili 2016 yılında liste başı olan ve yükselen ifadeler değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulguları incelendiğinde, arama endeksine göre en çok aranan vergi türlerinin Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) olduğu, en az aranan vergi türünün ise Kurumlar Vergisi olduğu belirlenmiştir.

Ortiz-Martinez ve Rios-González, (2017), çalışmalarında; 28 Temmuz 2016'da kutlanan "Dünya Hepatit Günü" nün internet aramalarındaki etkilerini Google Trends'ten aldıkları verileri kullanarak

araştırmışlardır. Çalışmada “hepatit” ve hepatit ile ilgili diğer terim aramalarının “Dünya Hepatit Günü”nde en yüksek sayıya ulaştığını gözlemişlerdir.

Unutmaz Durmuşoğlu (2017), çalışmasında Google Trends’ten elde edilen verilerden yararlanarak; Türkiye’de 2015 ve 2016 yıllarında sigaraya yapılan zamların ardından sigara ile ilgili yapılan aramaları incelemiş ve bu arayışların niteliği ve boyutunu analiz etmiştir. Çalışmanın bulguları incelendiğinde, sigaraya yapılan zamların akabinde “ucuz sigara” ve “elektronik sigara” şeklindeki aramalarda anlamlı bir artış görüldüğünü ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmada ilginç bir bulgu da elde edilmiştir. Buna göre, 2015 yılında yapılan sigara zammından sonra sigarayı bırakma ilacı olarak bilinen “Zyban” isimli ilaçla ilgili Google aramalarında da anlamlı şekilde artış görüldüğü belirlenmiştir.

Dulupçu vd., (2017) çalışmalarında, Bitcoin fiyatları ile bitcoin aramaları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz için Google’da “Bitcoin” kelimesini içeren arama sayıları serileri kullanılmıştır. Veriler aylık seri olarak kullanılmıştır. Yöntem olarak VAR modeline dayalı varyans ayrıştırma ve Granger nedensellik analizleri uygulanmıştır. Çalışma sonucunda Bitcoin fiyatları ile Bitcoin aramaları arasında karşılıklı çift yönlü nedensellik olduğu saptanmıştır.

Karasu (2018), ünlü bir doktorun şeker yüklemesi testleri hakkında yapmış olduğu olumsuz açıklamanın akabinde şeker yüklemesi testleri ile ilgili internet ortamında yapılan aramalar Google Trends aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde, doktorun açıklamasını takiben şeker yüklemesi testi aramalarında kayda değer bir değişim gözlenmediği, ancak doktorla ilgili yapılan aramalarda anlamlı bir artış gözlemlendiği belirlenmiştir.

Çınar ve Yenipınar (2018) çalışmalarında, internet kullanıcılarının Türkiye’nin destinasyon imajı hakkındaki algılarını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada; Google aramalarında geçen “seyahat” kelimesinin aranma sıklık verilerini Google Trends hizmetinden faydalanarak elde etmişlerdir. Çalışma bağlamında Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) 2017 yılı Turizm Barometreleri verilerinde bulunan ve en fazla turistik harcama yapılan 10 ülke ele alınmıştır. Elde edilen verilerin analizi için betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen 10 ülkede yapılan çevrimiçi aramalar Türkiye’nin deniz, kum, güneş ve kültür destinasyonu olarak algılandığını göstermiştir. Ayrıca, diğer ülkelerden Türkiye ile ilgili yapılan çevrimiçi bilgi aramalara ilişkin olarak alternatif turizm çeşitleri ve deneyime yönelik turizm hareketlerinin arama konusu olmadığı tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, kuramsal ve pratik alana yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Yıldız (2018), yapmış olduğu çalışmada Türkiye’de grip, sağlığın geliştirilmesi, e-sağlık uygulamalarına ilgi ve ilaç talebi gibi benzer alanlarda yapılan Google arama trendlerinin değerlendirmelerini ele almıştır. Çalışmasında çok fazla sayıda insanın, spesifik bir konuda mevsimsel ve yıllık eğilimlerini bulabilecek Google arama verilerinin, karar verme süreçlerine katkı verme potansiyeli taşıdığını vurgulamıştır. Arama verilerinin ayrıntılı ve ileri seviyede değerlendirilmesiyle sağlık politikalarının planlanmasının ve yönetiminin daha etkin şekilde yapılabileceğine değinmiştir. Aynı zamanda bu alanda literatürün değerlendirilmesi ve gerçek hayat verileri ve model uygulamaları ile de desteklenen çalışmaların yapılmasının ilerleyen dönemlerde önemli faydalar sunacağını vurgulamıştır.

Zeybek vd. (2018) çalışmalarında, Türkiye’de farklı alt-sektörlerde faaliyet gösteren çevrim içi perakende markalarının 2014-2017 yıllarını içeren haftalık arama eğilimleri verileri üzerine, dinamik faktör analizi yaklaşımı tabanlı bir analiz uygulamışlar ve Türkiye’de internet arama eğilimleri açısından sektörün segment yapısını tahmin etmişlerdir. Çalışmanın ikinci adımında ise ülkedeki önde gelen çevrim içi perakende markalarından birinin satış rakamlarının tahmini için bir ARIMA modeli kurmuşlardır. Ardından, firmanın internet cirosunu öngörmek için kurulan modele, kendi arama trendleri ve faktör analizinden elde edilen arama trendi verisi eklemişlerdir. Elde edilen öngörü başarıları, karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda, internet arama eğilimlerinde saklı tüketici eğilimlerinin, ciro öngörüsü üzerinde sınırlı da olsa bir toparlanmaya işaret ettiğini tespit etmişlerdir.

Erten (2018) yüksek lisans tezinde, 2012-2017 dönemi Google Trends platformundan elde edilen arama verileriyle BIST 100 endeksi getirisi ve işlem hacmi arasındaki ilişkiyi ele almıştır. İlişkiyi incelemek için Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Seriler arasında uzun dönem ilişkisi tespit

edilmiştir. Aynı zamanda Granger nedensellik analizi yöntemi kullanılmıştır ve BİST 100 işlem hacmi ile Google Trends arama hacim verisi arasında çift yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Google Trends'ten elde edilen arama hacim verileri kullanılarak model oluşturulmuş ve bu modele göre hisse senedi alım satım simülasyonu yapılmıştır. Sonuçlar, kullanılan algoritma ile BIST 100 endeksi üzerinde yapılan "AL-SAT" işlemlerine göre 2012:11-2017:11 beş yıllık dönem sonunda %389,6'lık bir getiri elde edilmiştir. Aynı dönem içinde BİST 100 endeksi "AL-BEKLET" stratejisi ile de sadece %155,2'lik bir getiri elde edilmiştir.

Santos ve Kaszowska'nın (2018) yapmış oldukları çalışmanın amacı, bankacılık sisteminde sistemik riskin ne ölçüde bir neden olduğunu ve 2008 mali krizinin bir etkisi olup olmadığını belirlemektir. Bunun için altı İspanyol bankasında bankacılık sistemindeki risk aktarımı incelenmiştir. Çalışmada son finansal krizden en çok etkilenen ülkelerden biri olarak seçilen İspanya'nın, tüm finansal kurumlarına ilişkin Google Trends verileri kullanılmıştır. Her kurtarma işleminin bankacılık sistemindeki etkisini hesaplamışlardır ve kurtarma işleminin duyurulmasından önce ve sonra, kurtarılan bankanın ve diğer kurumların faaliyetlerini durumlarına göre nasıl etkilediğini göstermeye çalışmışlardır. Daha sonra, standart kaynaklardan elde edilen verilerle ölçülmesi zor olan zorlu bir kavram olan öznel sistemik riski ölçmenin mümkün olduğunu belirtmişlerdir.

Bulut ve Doğan (2018) Google Trends verilerini, döviz kuru modellerinin iki geleneksel yapısal saptamasıyla ilgili proxy makro temelleri için kullanmışlardır. Bunlar: satın alma gücü paritesi modeli ve parasal döviz kuru belirleme modelidir. Ocak 2004 - Ağustos 2015 dönemi için Google Trends tabanlı modellerin Türk Lirası-ABD Doları döviz kuru üzerinde rastgele değişmeye karşı öngörülen performansını değerlendirmişlerdir. Örnek dışı tahminlerde sonuçlar, hem Google Trends verilerini tek döviz kuru öngörücüsü olarak kullandığında, hem de döviz kuru temelleriyle çoğaltıldığında spesifikasyonlar için değişiklik yapılmayan rastgele değişim tahminlerine karşı, daha iyi performans göstermiştir. Ayrıca Google Trend verilerinin, yıllık büyüme oranı biçiminde kullanıldığında sınırlı bir öngörme gücüne sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Silva vd. (2019) Google Trends'in, moda markalarının talep edilen mevsimsel kalıplarını tanımlamak, rakip analizi yapmak, marka genişletme fırsatlarını ve daha iyi pazarlama terimlerini tanımlamak için nasıl yararlı olabileceğine dair örnekler sunmak için araştırma yapmışlardır. Aynı zamanda çalışmanın bir diğer amacı, moda tüketicilerinin Google Trendlerini tüm ufuklar boyunca doğru bir şekilde tahmin edebilecek tek değişkenli tahmin modelinin varlığını belirleyebilmektir. Çalışma için parametrik ve parametrik olmayan modeller oluşturulmuş ve ARIMA, ETS ve TBATS gibi modellerin en azından bir ilgi ufkunda en iyi tahminin sağlanmasında başarılı olmasına rağmen, NNAR modelinin en kötü performansı sergilediğini ortaya koymuşlardır.

Bustamante vd. (2019) çalışmalarında, Meksika pezosu ve ABD doları arasındaki kısa vadeli (haftalık) döviz kuru oynaklığını tahmin etmek için Google arama motoru trendlerini kullanmanın avantajını ele almışlardır. Google Trends verilerinin oynaklık davranışını kısmen açıklamaya yardımcı olduğu sonucuna varmışlardır. Döviz kuru oynaklığını tam anlamıyla anlayabilmek için büyük fonların yani kurumsal yatırımcıların karar alma davranışlarının da dikkate alınması gereken bir konu olduğunu vurgulamışlardır.

3. ARAŞTIRMA

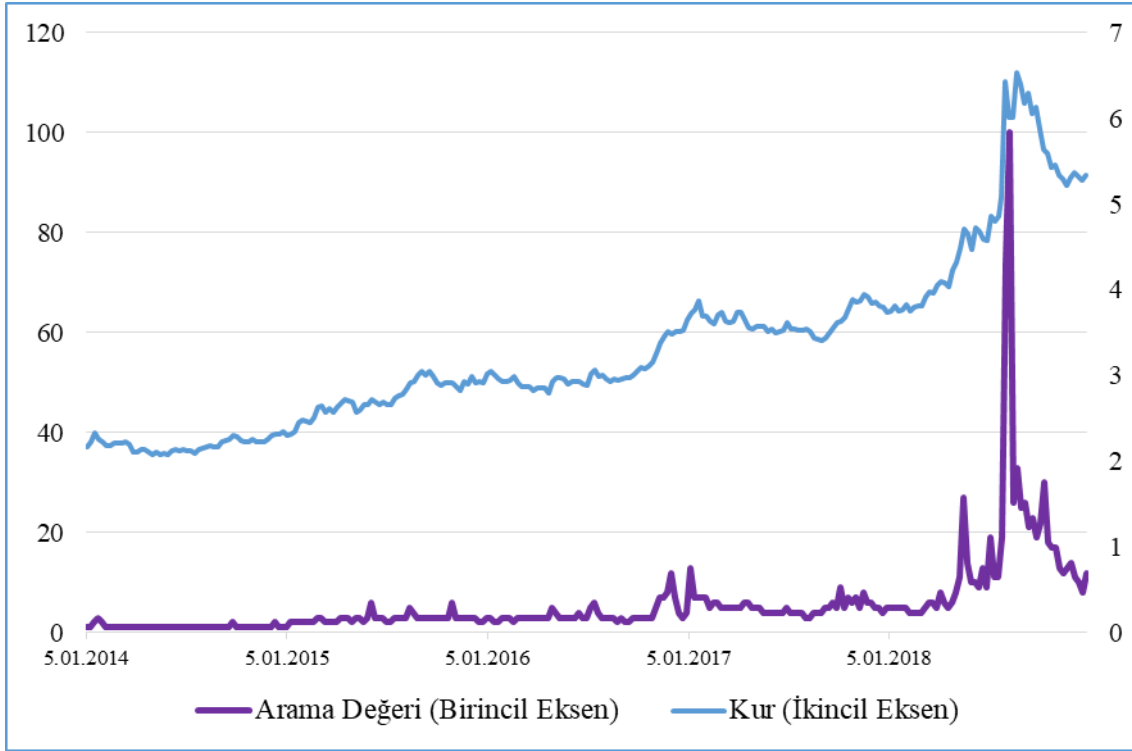
Çalışma, Türkiye'de Amerikan Doları (USD) fiyatlarında yaşanan değişim ile Google'da yapılan USD aramaları arasında bir ilişki olup olmadığını Google Trends verileri aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır.

3.1. Veri Seti

Çalışmada Google Trends aracılığıyla Türkiye aramalarından elde edilen 'Dolar' arama verileri ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Denetim Sistemi aracılığıyla elde edilen USD fiyat verisi kullanılmıştır. Veri seti, 05.01.2014-30.12.2018 arasındaki 5 yıllık verilerden oluşmaktadır. Google belirlenen tarih aralığı içerisinde en yüksek aramanın yapıldığı döneme 100 değerini atayarak, diğer dönemleri 100'ü baz alarak endekslemektedir. Zaman dilimi büyüdükçe Google'ın verdiği verinin dönemi uzamaktadır. Veri seti oluşturulurken haftalık veriler kullanılmıştır. Bu araştırma ile

Google aramaları ve dolar kurunun birbirleri üzerinde açıklayıcı bir etkileri olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Grafik 2. Google Trends Dolar Aramaları ve Dolar Kuru

Kaynak: trends.google.com.tr ve investing.com'dan elde edilen veriler aracılığıyla yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Google Trends USD aramaları incelendiğinde 5 yıllık süreçte aramaların en yüksek endeks değerine ulaştığı dönemin 2018 yılının 2. Yarısı olduğu görülmektedir.

USD/TRY Fiyat grafiği incelendiğinde fiyatın en yüksek seviyeye ulaştığı dönemin yine 2018 yılının 2.yarısı olduğu belirlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Dizaynı Ve Yöntem

Zaman serileri, hemen hemen bilimin her alanında uygulanmaktadır. Genel olarak istatistiğin ve ekonometrinin önemli uygulama alanlarından biridir. Zaman serisi, periyodik zaman aralıklarında gözlemlenebilen ölçümlerin bir dizisi şeklinde ifade edilebilir (Akdi, 2003, s.1). Zaman serilerinde amaca ulaşabilmek için birçok güvenilir veriye gereksinim duyulmaktadır. Verilerle iyi bir sonuca ulaşabilmek için, zaman serileri özelinde gerekli varsayımların sağlanması gerekmektedir (Çelik, 2013, s. 44).

Zaman serileri, ortalamadan göstermiş olduğu sapmalara göre, durağan ve durağan olmayan seriler olarak incelenmektedir. Bu zaman serisinin ortalaması ve varyansı simetrik bir değişme barındırıyorsa ya da seri periyodik dalgalanmalardan arınırsa bu tür seriler durağan zaman serileri olarak tanımlanmaktadır. Zaman serilerinde durağanlık kavramı önemli bir kavramdır. Birçok istatistiki sonuçtan yapılan çıkarım serinin durağanlığı varsayımına dayanmaktadır. Eğer ki seri durağan değilse, belirli teknikler kullanılarak (fark alma gibi) seri durağan hale getirilmektedir ve ardından analizler yapılmaktadır (Akdi, 2003, s.2-3).

Birim kök testi; Serilerin durağanlık mertebelerinin araştırılması için birim kök testleri kullanılmaktadır. Ele alınan bir zaman serisi (X) durağan değil ise durağanlık mertebesine ulaşmaya kadar farkları ($\Delta=X_t-X_{t-1}$) alınmaktadır. Ardından zaman serisinin, bu düzeyde Δ . dereceden bütünleşik olduğu varsayılır ve $X_t \sim I(\Delta)$ ile gösterilmektedir (Ata ve Yücel, 2003, s.103). Zaman serisinin uzun dönemde taşıdığı nitelik, değişkenin bir önceki dönemde aldığı değerinin, asıl bulunduğu dönemi nasıl

etkilediğinin belirlenmesiyle meydana çıkartılabilir. Bundan dolayı serinin geldiği süreci anlamak için, serinin her dönemde aldığı değerin daha önceki dönemlerdeki değerleri ile regresyonunun bulunması gerekmektedir. Bu sebeple geliştirilen birim kök testi ile incelenen serilerin durağan olup olmadıkları analiz edilmektedir (Uzgören ve Uzgören, 2005, s.4).

ADF Birim Kök Testi, Literatürde yaygın olarak kullanılan ve tercih edilen birim kök testi, Dickey-Fuller (1979) tarafından geliştirilen ve parametrelerin en küçük kareler tahmin edicisinin dağılımına dayanan birim kök testidir (İğde, 2010, s.14). Dickey-Fuller birim kök testi, bir zaman serisinin durağan olup olmadığını tespit etmek için oldukça sık kullanılan yöntemlerdendir (Tuna ve Öztürk, 2016, s.552). Dickey ve Fuller 1981’de, Genelleştirilmiş (Augmented) Dickey - Fuller (ADF) Testini önermişlerdir (İğde, 2010, s.14). ADF Birim kök testi temel hipotezinde ise, serinin durağan olduğu alternatif hipotezine karşı, birim kökü olduğu ileri sürülmektedir (Çil Yavuz, 2004, s.241).

Lee-Strazicich (2003, 2004) Kırılmalı Birim Kök Testi; Lee ve Strazicich (LS) (2003, 2004) kırılma zamanının içsel olarak belirlenmiş olduğu, birim kök boş hipotezi ve alternatifi altında bir ve iki kırılma olasılığına izin veren bir prosedürü dikkate almışlardır. LS tarafından önerilmiş olan bu kırılmalı birim kök testi, Schimidt ve Phillips (1992) tarafından önerilen lagrange çarpanları (LM) birim kök testine dayanmaktadır (İğde, 2010, s.70). Aynı zamanda Lee-Strazicich kırılmalı LM birim kök testlerinde, model seçimi oldukça önemlidir (Tıraşoğlu, 2014, s.74).

Toda-Yamamoto (1995); Model, VAR (Vector Autoregression) modelinin temeline dayanmaktadır. Ele alınan verilerin birim kök bulundurup bulundurmadıklarına bakılmaksızın seviye değerlerin bulunduğu modelin tahmin edilmesine imkan sunmaktadır (Gazel, 2017, s.291). Aynı zamanda Toda ve Yamamoto, VAR modeline serilerin maksimum bütünleşme derecesi kadar fazladan gecikme eklenerek yapılacak olan WALD hipotez sınavasının Ki-kare (χ^2) dağılımına sahip olacağını belirlemişlerdir. Toda ve Yamamoto (1995) yaklaşımı değişken seviyelerinde standart bir VAR modeline uymaktadır. Bundan dolayı Toda ve Yamamoto yaklaşımı serilerin bütünleşme derecelerinin yanlış belirlenmesi ihtimalinden kaynaklanan riskleri minimum düzeye indirmektedir (Mavrotas ve Kelly, 2001’den alıntılan Okuyan ve Erbaykal, 2008, s.53).

Çalışmada Google Trends aracılığıyla elde edilen “Dolar” anahtar kelimesine ait arama verileri ile TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi aracılığıyla elde edilen Amerikan Doları Kur verileri haftalık olarak zaman serisi haline getirilmiştir. Zaman serileri önce birim kök testlerine tabi tutulacak ve en yüksek durağanlaşma seviyesi olan dmax belirlenecektir. Ardından uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi amacıyla gecikme uzunluğu testi yapılacaktır. Belirlenen gecikme uzunluğuna dmax ilave edilerek ardından Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapılarak değişkenler arasındaki ilişki belirlenecektir.

Analize dahil edilecek değişkenler;

Arama Değeri: Google’da 05.01.2014-30.12.2018 aralığında yapılan “Dolar” arama sayısı

Dolar Kuru: 05.01.2014-30.12.2018 aralığındaki Dolar/Türk Lirası Kuru

3.3.Ampirik Bulgular

Bu bölümde sırasıyla birim kök testlerine, gecikme uzunluğu testine ve Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına yer verilecektir.

3.3.1.Birim Kök Testleri

Bu bölümde analize dahil edilecek serilerin birim köke sahip olup olmadığı yani durağan olup olmadıkları sorgulanacaktır. Hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H₀:Seriler durağan değildir.

H₁: Seriler durağandır.

Tablo 1. ADF Birim Kök Testleri Sonuç Tablosu

	SABİTLİ					
	Arama Sayısı			Kur		
	T istatistiği	Kritik Değer	Olasılık	T istatistiği	Kritik Değer	Olasılık
Düzy	-4.391	-3.45	0.0004	-0.599677	-3.45	0.8670
Birinci Fark	-		-	-5.96	-3.45	0.0000

Serilere uygulanan ADF birim kök testleri sonucunda Arama Sayısı serisinin düzey değerde durağan olduğu görülmüştür. Bu nedenle seriye birinci farkta birim kök testi uygulanmasına gerek kalmamıştır. Dolar Kuru serisi için uygulanan birim kök testi sonucunda düzey değerde durağan olmadığı, ancak birinci farkında durağan olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre her iki seri için de H_0 yokluk hipotezi reddedilmiştir. Sonraki aşamada kırılmalı birim kök testinin nasıl sonuç vereceği incelenmiş ve sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Lee- Strazicich Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

Lee Strazicich						
Değişken	Düzy	Düzyin Kırılma Tarihi	Kritik Değer	1. Fark	1.Farkın Kırılma Tarihi	Kritik Değer
	Test İstatistiği			Test İstatistiği		
Kur	-6.070853*	6/24/2018	-4.34	-	-	-
Arama Sayısı	-10.23172*	7/01/2018	-4.50	-	-	-

*: %5 seviyesinde anlamlıdır.

Serilere uygulanan Lee Strazicich kırılmalı birim kök testi sonucunda analize dahil edilen 2 serinin de düzey değerlerinde durağan oldukları görülmektedir. Bu sonuç da H_0 yokluk hipotezinin reddedilmesi gerektiğini, serilerin birim köke sahip olmadığını doğrulamaktadır.

3.3.2. Gecikme Uzunluğu Belirleme Testi

VAR gecikme uzunluğu belirleme testi sonucunda, %5 anlamlılık düzeyinde kriterlerin 3 tanesinin reddedemediği **13 gecikme**, analiz için uygun gecikme sayısı olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. VAR Gecikme Uzunluğu Belirleme Tablosu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1153.143	NA	42.69071	9.429735	9.458317	9.441245
1	-580.3410	1131.575	0.410946	4.786457	4.872203	4.820987
2	-502.5407	152.4252	0.224981	4.184005	4.326914	4.241554
3	-496.6823	11.38192	0.221599	4.168835	4.368907	4.249404
4	-478.9058	34.24707	0.198034	4.056374	4.313609	4.159962
5	-471.4839	14.17733	0.192590	4.028440	4.342838	4.155048
6	-469.6365	3.498643	0.196019	4.046012	4.417575	4.195640
7	-459.2933	19.41985	0.186147	3.994231	4.422957	4.166879
8	-452.3965	12.83655	0.181823	3.970584	4.456473	4.166251
9	-417.2655	64.81310	0.141045	3.716453	4.259506	3.935140
10	-402.5301	26.94479	0.129239	3.628817	4.229033*	3.870523*
11	-398.2940	7.676753	0.129024	3.626890	4.284269	3.891616
12	-390.5112	13.97731	0.125140	3.596010	4.310553	3.883756
13	-384.0274	11.53862*	0.122674*	3.575734*	4.347439	3.886499
14	-381.5303	4.403033	0.124242	3.588002	4.416872	3.921787
15	-376.3600	9.032189	0.123122	3.578449	4.464482	3.935253
16	-372.9949	5.823597	0.123832	3.583632	4.526828	3.963456

3.3.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Toda-Yamamoto testi yapılırken serilerin gecikme uzunluğunu belirlemek adına 3 farklı bilgi kriterinin işaret ettiği 13 gecikme uygun gecikme olarak belirlenmiştir. Maksimum bütünleşme derecesi d_{max} ise ADF birim kök testine göre 1 olarak belirlenirken, Lee-Strazicich kırılmalı birim kök testine göre 0 olarak tespit edilmiştir. Tabloda her iki d_{max} değeri için ayrı ayrı yapılmış Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına yer verilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin ölçülmesi için kurulan hipotezler aşağıda verilmiştir.

H_0 : Bağımsız değişken bağımlı değişkenin Granger nedeni değildir.

H_1 : Bağımsız değişken bağımlı değişkenin Granger nedenidir.

Tablo 4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	d_{max}	k	Ki-Kare Test İstatistiği	Ki-Kare P-değeri	İlişki ve Yönü
KUR	ARAMA	1	13	36.30152	0.0005*	ARAMADEĞERİ → KUR
ARAMA	KUR	1	13	235.3980	0.0000*	KUR → ARAMADEĞERİ
KUR	ARAMA	0	13	38.27266	0.0003*	ARAMADEĞERİ → KUR
ARAMA	KUR	0	13	237.5080	0.0000*	KUR → ARAMADEĞERİ

*: %5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Optimal gecikme uzunluğu bilgi kriterlerinin çoğunluğunun işaret ettiği gecikmedir. d_{max} = Lee Strazicich birim kök testine göre maksimum durağanlaşma seviyesi, k =VAR gecikme uzunluğudur.

Tablo 4 incelendiğinde ki-kare test istatistiği p değerleri, %5 seviyesinde H_0 hipotezinin reddedildiğini H_1 hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. Yani yapılan Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre, Kur verisinin Google’daki “Dolar” aramalarını ifade eden arama verileri üzerinde etkili olduğu, ayrıca Google’da yapılan “Dolar” aramalarının da Dolar Kuru üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Gelişen teknolojilerle birlikte internet kullanımı bir lüks olmaktan çıkıp, hayatı kolaylaştıran bir zorunluluk haline gelmiştir. İnternet kullanımı bilgisayarların yanı sıra, akıllı telefonlar, akıllı saatler sayesinde giderek yaygınlaşmıştır. Bu tip cihazlar sayesinde internet kullanım yaşının da gittikçe düştüğü ve okul çağına gelmemiş çocukların dahi internet erişimi talep ettikleri görülmektedir. İnternetin bu denli yaygın hale gelmesinin hem nedeni, hem de sonucu olarak görülebilecek etkenlerden birisi merak unsurudur. İnsanlar gerek iş hayatlarında, gerekse günlük yaşamlarında, merak ettikleri herhangi bir şey ile ilgili bilgiye mümkün olan en kısa sürede ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu noktada devreye arama motorları girmektedir.

Türkiye’de ve dünyada pazar payı sıralamasında zirvede bulunan Google, akıllı telefonlar ve bilgisayarlar aracılığıyla milyarlarca kullanıcıya hizmet vermektedir. Kullanıcılar yaptıkları milyarlarca arama ile aynı zamanda çok büyük bir bilgi ve analiz havuzu oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. İşte Google Trends bu noktada farklı bir hizmet sunmakta ve dünya üzerinde yapılan tüm Google aramalarını incelememize ve istatistiksel bilgileri kullanmamıza olanak sağlamaktadır. Yapılan aramalar, anahtar kelimeler ile bölge, ülke, şehir gibi daraltılmış sonuçlar üzerinden incelenebilmekte ve zaman içindeki seyri grafikler aracılığıyla izlenebilmektedir. Bu bilgiler, reklamcılık, pazarlama gibi tüketici davranış ve tutumları üzerinden gelişen sektörler için çok kıymetli olduğu gibi akademik çalışmalar aracılığıyla da çeşitli alanlarda toplumun yönlendiği hususların, ürünlerin ya da kavramların farkına varma konusunda katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de 2018 yılında yapılan aramalarda, resmi verilere göre zirvede yer alan “Dolar” anahtar kelimesinin son 5 yıldaki aranma sayıları ile aynı dönemdeki Dolar kurunun seyrinin nedensellik bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, Dolar kurundaki seyrin, doğrudan Google aramaları üzerinde etkili olduğunu ve arama rakamlarına etki ettiğini ortaya

koymaktadır. Ayrıca tam tersi şekilde arama sayılarından Dolar Kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi de tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Türkiye’de Amerikan Doları’nın halk arasında sıkça merak edilen ve takip edilen bir para birimi olduğunu ve Dolar’da fiyat hareketliliği oldukça bu durumun Dolar’a olan ilgiyi artırdığını, ayrıca internet aramalarında yaşanan artışı takiben fiyatlarda da benzer hareketler görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Dulupçu ve arkadaşlarının (2017) yapmış olduğu çalışma sonucunu desteklemektedir. Bir finansal varlığın popülaritesinin, fiyatına etki edebileceği çıkarımı yapılabilmektedir

Türkiye’de finansal okuryazarlık seviyesi halen istenilen düzeyde değildir. Bunun doğal bir sonucu olarak Dolar, Çeyrek Altın gibi geleneksel finansal araçların temel yatırım aracı olarak tercih edilerek ilgiyle takip edilmesi zaman zaman spekülasyonlara neden olmaktadır. Bu durum halk arasında yayılan Türk lirasıyla ilgili ürkütücü senaryolar ile birleştiğinde ani fiyat hareketlerine ve dalgalanmalara neden olabilmektedir. Medyanın da etkisiyle Dolar kurunun sürekli artacağına ilişkin beklenti oluşmakta ve bu beklentinin yarattığı döviz talebi de fiyatlar üzerinde baskı yaratabilmektedir. Her finansal varlığın fiyatında zaman zaman dalgalanma yaşanabileceği, panik ile yatırım kararı alınmaması gerektiği hususlarında yaratılacak farkındalık bu durumun önüne geçilmesi adına yararlı olacaktır. Bu aşamada yatırımcılar ve ekonomi otoriteleri Google Trends arama sayılarını öncü gösterge olarak kullanabilir. Yatırımcılar yatırımlarının zamanlamasında bu verileri kullanabilirken, ekonomi otoriteleri de dolar kurunda meydana gelebilecek olası oynaklıkların önlenmesinde bu verileri kullanabilir. İlerleyen süreçte bölge, ülke, şehir bazında daha detaylı bir çalışma yapılarak döviz geliri ya da gideri olan şehirlerde, turizm ve ihracat beklentisi olan şehirlerde bu durumun arama sayılarına etkisinin olup olmadığı da başka bir çalışmaya konu edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdi, Y. (2003). *Zaman serileri analizi*. Ankara: Bıçaklar Kitabevi.
- Ata, A. Y. ve Yücel, F. (2003). Eş bütünleşme ve nedensellik testleri altında ikiz açıklar hipotezi: Türkiye uygulaması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(12) 97-110.
- Bulut, L. and Doğan, C. (2018). Google Trends and structural exchange rate models for Turkish lira-US Dollar exchange rate. *Review of Middle East Economics and Finance*, 14(2).
- Bustamante, M., D., Valle, A. H. and Ramírez, O. A.(2019). The Google Trends effect on the behavior of the exchange rate Mexican Peso - US Dollar. *Contaduría y Administración* 64(2), 1-14.
- Çelik, Ş. (2013). Zaman serileri analizi ve trafik kazası verilerine uygulanması. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 43-51.
- Çınar, B. ve Yenipınar U. (2018). Türkiye turistik destinasyon imajinin google trends yoluyla incelenmesi, 2. *Uluslararası Turizmin Geleceği Kongresi: İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürülebilirlik Kongresi (Futourism 2018)*, Mersin, 27-29 Eylül, 683-690.
- Çil Yavuz, N. (2004). Durağanlığın belirlenmesinde KPSS ve ADF testleri: İMKB ulusal-100 endeksi ile bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 54, 239-247.
- Dulupçu, M.A., Yiyit, M., ve Genç, M.G.(2017). Dijital ekonominin yükselen yüzü: Bitcoin’in değeri ile bilinirliği arasındaki ilişkinin analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, Kayfor15 Özel Sayısı, 2241-2258.
- Ertan, E. (2018). *Google Trends Arama Hacim Endeksi Ve Borsa İstanbul İlişkisi: Bist 100 Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

- Gazel, S. (2017). BİST sınai endeksi ile çeşitli metaller arasındaki ilişki: Toda-Yamamoto nedensellik testi. *The Journal of Academic Social Science*, 5(52), 287-299.
- Ginsberg, J., Mohebbi, M. H., Patel, R. S., Brammer, L., Smolinski, M. S., & Brilliant, L. (2009). Detecting influenza epidemics using search engine query data. *Nature*, 457(7232), 1012-1014.
- Google Trends. 27 Aralık 2019 tarihinde <https://trends.google.com.tr/trends/yis/2018/TR/> adresinden erişildi.
- Google. 3 Haziran 2019 tarihinde <https://about.google/intl/tr/> adresinden erişildi.
- Gürdal T., Yardımcıoğlu F., Beşel F. (2016). Türk vergi sisteminin popülerlik analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 33-52.
- Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. (2018). 2 Haziran 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27819> adresinden erişildi.
- İdeasoft. 10 Haziran 2019 tarihinde <https://www.ideasoft.com.tr/konu/bilgi-bankasi/google-trends-nedir-ne-ise-yarar/>, adresinden erişildi.
- İğde, E. (2010). *Yapısal değişiklik altında birim kök testleri ve bazı makro iktisadi değişkenler üzerine uygulamalar*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, Adana.
- Investing. 10 Haziran 2019 tarihinde www.investing.com adresinden erişildi
- Kahraman A. *SEO İçin Google Trends Nasıl Kullanılır?* 9 Haziran 2019 tarihinde <https://www.ayhankaraman.com/seo-icin-google-trends-nasil-kullanilir/>, adresinden erişildi.
- Kara, M. (2015). *Google'in arama motoru pazar payı Türkiye'de ilk kez yüzde 90'ın altına indi*. 3 Haziran 2019 tarihinde, <https://webrazzi.com/2015/10/12/googlein-arama-motoru-pazar-payi-turkiyede-ilk-kez-yuzde-90in-altina-indi/>, adresinden erişildi.
- Karasu, Y. (2018). Şeker yüklemeye testine ne oldu? medyanın halk sağlığı üzerine etkisi. *Ankara Eğt. Arş. Hast. Derg. (Med. J. Ankara Tr. Res. Hosp.)* 51(1),54-58.
- Keskin, K. (2018). *Google Ppus nedir? Nasıl kullanılır? Niye önemlidir?* 3 Haziran 2019 tarihinde <https://www.brandingturkiye.com/google-plus-nedir-nasil-kullanilir-niye-onemlidir/>, adresinden erişildi.
- Okuyan H. A. ve Erbaykal, E. (2008). Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(67),47-58.
- Ortiz-Martinez, Y. & Rios-González, C. M. (2017). Global impact of the world hepatitis day 2016: An evaluation using google trends, letter to the editor. *Journal of Infection and Public Health*, 10(2017), 690-691.
- Santos, J. L. & Kaszowska, J. (2018). Systemic risk: cause or effect of the financial crisis in the euro area? The case of Spanish banking system bailouts. *Olsztyn Economic Journal*, 13(4), 457-473.
- Silva E. S. , Hassani, H., Madsen, D. Ø. & Gee, L. (2019). Googling fashion: forecasting fashion consumer behaviour using google trends. *Social Sciences, MDPI, Open Access Journal*, 8(4), 1-23.
- Tıraşoğlu, B. Y. (2014). Yapısal kırılmalı birim kök testleri ile OECD ülkelerinde satın alma gücü paritesi geçerliliğinin testi. *Ekonometri ve İstatistik*, 20, 68-87.
- Tuna, G. ve Öztürk, M. (2016). Piyasa etkinliğinin yapısal kırılmalı birim kök testleri ile incelenmesi: Türkiye pay senedi piyasası uygulaması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı*, 548-559.

- Unutmaz Durmuşoğlu, Z. (2017). Effect of price increases on the internet search traffic of Turkey. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(2), 359-371.
- Uzgören, N. ve Uzgören, E. (2005). Zaman serilerinde sahte regresyon sorunu ve reel kamu harcamalarına yönelik bir ekonometrik model uygulaması. *Akademik Bakış Dergisi*, 5, 1-14.
- Wikipedia. 10 Haziran 2019 tarihinde <https://tr.wikipedia.org/wiki/Google>, adresinden erişildi.
- Yelowitz, A. and Wilson, M. (2015). Characteristics of Bitcoin users: an analysis of Google search data. *Applied Economics Letters*, 22(13), 1030-1036.
- Yıldız, M. S. (2018). Google arama trendleri: Türkiye’de sağlık hizmetleri ile ilişkili aramalar için bir uygulama. *Uluslararası Sağlık Yönetimi Ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 4(2), 168-179.
- Zeybek Ö., Uğurlu E. Yüceoğlu B. (2018). Google arama trendi verileriyle tüketicilerin harcama niyetleri öngörülebilir mi?: çevrim içi perakende sektörü uygulaması. 19. *Uluslararası EYİ Sempozyumu*, 17-20 Ekim, Antalya, 1125-1143.

BİST Şehir Endeksleri ile Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir ARDL Sınır Testi Uygulaması

Dr. Öğr. Üyesi İhsan Erdem Kayral^{1*}

Geliş tarihi: 01.01.2020
Kabul tarihi: 20.01.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 **Sayfa:** 272-284
Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 10%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi,
Türkiye, erdem.kayral@gidatarim.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-8335-8619

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul (BİST) Şehir Endeksinde yer alan BİST İstanbul, BİST Ankara ve BİST İzmir Şehir Endeksi ile Dolar ve Euro arasında 01.07.2009 – 01.07.2019 döneminde kısa ve uzun dönemli ilişkilerin incelenmesidir. Çalışma kapsamındaki modellerde değişkenlerin kapanış fiyatlarının doğal logaritmalari kullanılmıştır. Şehir Endeksleri ile döviz kurları arasındaki ilişkiler ARDL modeli ile incelenmiştir. Ampirik çalışma sonuçlarına göre, tüm modellerde Şehir Endeksleri ile döviz kurları arasında (BİST Ankara ile Euro ilişkisi hariç) eşbütünleşme bir başka deyişle uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Kısa dönemde ise gecikmesiz değerlerde yalnızca İzmir Şehir Endeksi ile Euro arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: BİST Şehir Endeksleri, Döviz Kurları, Sınır Testi, ARDL Modeli, Eşbütünleşme.

Examining the Relationships Between BIST City Indices and Exchange Rates: An ARDL Bound Testing Application

Assist. Prof. Dr. İhsan Erdem Kayral^{1*}

First received: 01.01.2020

Accepted: 20.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6

Pages: 272-284

Year: 2020

Session: Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 10%

¹ Konya Food and Agriculture University,
Turkey, erdem.kayral@gidatarim.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-8335-8619

* Corresponding Author

ABSTRACT

This study aims to examine the long-term and short-term relationships between BIST Istanbul, BIST Ankara and BIST Izmir City Indices in Borsa Istanbul (BIST) City Indices and Dollar and Euro for the period of 07.01.2009 - 07.01.2019. Models in the context of the study, natural logarithms of closing prices of the variables are used. Relations between City Indices and exchange rates are analyzed with the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model. According to empirical analysis results, cointegrations, in other words, long-run relations are found between City Indices and exchange rates (except the relationships between BIST Ankara and Euro) in all models. A positive relationship is only determined between the Izmir City Indices and Euro in the short-term without any lags.

Keywords: BIST City Indices, Exchange Rates, Bound Test, ARDL Model, Co-integration.

1. GİRİŞ

Yatırımcılar ve makroekonomik politikalara yön veren yöneticiler çok sayıda parametreyi dikkate alarak karar vermektedir. Karar vericiler, bu kararların alınma sürecinde yalnızca parametrelerin hareketlerini değil, aynı zamanda her bir parametrenin diğer parametrelere göre pozisyonunu da değerlendirmek durumundadır. Finansal veriler ve makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiler bu anlamda önemli çalışma konuları arasında yer almaktadır. Söz konusu parametrelerden olan borsalar ile döviz kurları arasındaki ilişkiler gelişmiş ülkelerin yanında sermaye hareketlerinde görülen serbestleşmenin etkisiyle aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde de çok sayıda çalışmaya konu olmuştur (Eyüboğlu ve Eyüboğlu, 2018, s. 9).

Döviz kurları ile borsa endeksleri arasındaki ilişkilerin bir bölümünde nedensellik ilişkileri araştırılırken, bazı çalışmalarda söz konusu değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerin varlığı incelenmiştir. Ayrıca, çalışmaların bir bölümünde tek bir ülke temel alınarak analizler yapılırken, bir bölümünde ise ülkelerin en büyük borsaları ele alınarak çok uluslu ve karşılaştırmalı analizler gerçekleştirilmiştir.

Yakın dönemlere kadar döviz kurları ile ulusal ölçekteki endekslerin ilişkileri incelenirken, son dönemde, farklı amaçlarla oluşturulan endekslere ilişkin çalışmalar da yapılmaktadır. Buna göre son yıllarda sektör bazlı endekslere ek olarak, gelişmiş piyasalarda ortaya çıkan gelişmelerin şehir ölçeğinde değerlendirilmesi amacıyla şehir endeksleri oluşturulmuştur (Davaslıgil Atmaca, 2018: 288). Ülkemizde de söz konusu amaca uygun olarak Borsa İstanbul 2009 yılından itibaren borsada payları işlem gören en az 5 şirketi olan şehirler için Şehir Endeksi'ni hesaplamaya başlamıştır. Günümüzde BİST Şehir Endeksi'nde, ifade edilen kriterleri karşılayan Adana (XSADA), Ankara (XSANK), Antalya (XSANT), Balıkesir (XSBAL), Bursa (XSBUR), Denizli (XSDEN), İstanbul (XSIST), İzmir (XSIZM), Kayseri (XSKAY), Kocaeli (XSKOC), Konya (XSKON) ve Tekirdağ (XTKR) olmak üzere 12 şehir için endeks hesaplanmaktadır (BİST, 2019).

Çalışmamız kapsamında ise söz konusu Şehir Endekslerinden Türkiye'nin nüfus açısından en büyük üç şehrine ait BİST İstanbul, BİST Ankara ve BİST İzmir Şehir Endekslerinin 01.07.2009 – 01.07.2019 tarihleri arasında Dolar ve Euro kurları ile kısa ve uzun dönemli ilişkilerinin varlığının incelenmesi amacıyla bir ampirik çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, söz konusu değişkenlerin durağanlık yapılarına uygun olan sınır testi ve ARDL (Autoregressive Distributed Lag) modeli uygulanmıştır. Şehir Endeksleri ile döviz kurları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sınırlı sayıda olmasına bağlı olarak gerçekleştirilen bu çalışma ile literatüre katkı sağlanacağı değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilgili literatüre, üçüncü bölümünde ampirik çalışma kapsamında izlenecek yöntem, dördüncü bölümünde ise verilere ve gerçekleştirilen ampirik çalışmanın sonuçlarına yer verilecektir.

2. LİTERATÜR

Çalışmamız kapsamında verilen literatürde, ampirik çalışma gerçekleştirilen borsa getirileri ile döviz kurları arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalara odaklanılmıştır. Söz konusu çalışmalar, gelişmiş ülkelerde başlamış olmakla birlikte sermaye piyasalarının derinleşmesi ve döviz piyasalarının gelişimi ile küresel piyasalara entegre çok sayıda gelişmekte olan ülke için de gerçekleştirilmiştir. Teorik olarak değerlendirildiğinde, borsa getirileri ile döviz kurları arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir (Belen ve Karamelikli, 2016, s. 34). Bununla birlikte farklı analiz dönemlerinde ve ülke gruplarında gerçekleştirilen çalışmaların bir bölümünde değişkenler arasında ilişki bulunmadığı, bir bölümünde ise pozitif yönlü bir ilişkiye rastlandığı görülmüştür.

Aggarwal (1981) çalışmasında ABD'de 1974-1978 yılları arasında borsa endeksi ile Dolar arasında pozitif yönlü bir ilişki bulmuştur. Soenen ve Hennigar (1988), Aggarwal'ın (1981) aksine söz konusu değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bahmani-Oskooee ve Sohrabian (1992) benzer şekilde ABD'de efektif döviz kuru ile SP500 Endeksi arasındaki eşbütünleşmenin varlığını ve kısa dönemli ilişkiyi incelemiş, söz konusu değişkenler arasında yalnızca kısa dönemli ilişki

tespit etmiştir. Ratner (1993) benzer şekilde SP500 Endeksi ile birden fazla ülkeye ait döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiş ve uzun dönemli ilişki bulamamıştır.

Solnik (1987) ABD'nin yanı sıra Avrupa ve Asya'dan toplam 8 gelişmiş ülkenin borsaları ile döviz kurları arasında negatif yönlü ilişki bulmuştur. Caporale vd. (2014) gelişmiş piyasaları ele aldığı çalışmasında 2003-2011 döneminde ülkelere göre iki değişken arasında farklı yönde nedensellikler bulunduğunu tespit etmiştir.

Nieh ve Lee (2001) 1993-1996 döneminde G7 ülkelerinde döviz kurları ile borsa endeksleri arasındaki ilişkiyi araştırmış, uzun dönemde söz konusu değişkenler arasında ilişki tespit edememiştir. Smyth ve Nandha (2003) aralarında Hindistan'ın da bulunduğu 4 Asya ülkesinde, Mishra (2004) ise yalnızca Hindistan'da döviz kurları ile borsa endeksleri arasında uzun dönemli ilişki bulamamıştır. Tabak (2006) benzer şekilde Brezilya'da, Ghazali vd. (2008) Malezya'da, Zhao (2010) Çin'de söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmadığını ortaya koymuştur. Aliyu (2009) çalışmasında Nijerya Borsası ile döviz kurları arasında uzun dönemde bir ilişkinin olduğu tespit etmiştir. Kutty (2010) Meksika Borsası ile döviz kurları arasında kısa dönemde ilişki olduğunu bulmuştur.

Uluslararası piyasalar için gerçekleştirilen bazı çalışmalara değinilmesinin ardından Borsa İstanbul'da işlem gören endekslere ilişkin literatür verilmiştir. Türkiye özelinde gerçekleştirilen çalışmalarda da borsa endeksleri ile döviz kurları arasında incelenen dönemlere ve endekslere göre yapılan çalışmalarda ilişkinin varlığı ve yönü gibi başlıklarda farklı sonuçlar elde edildiği görülmüştür.

Kasman (2003) BİST100 Endeksi'nin yanı sıra finans, hizmet, sanayi sektör endekslerini de ele almış ve Dolar kuru ile söz konusu endeksler arasında uzun dönemli ilişkinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Akkum ve Vuran (2005) BİST kapsamında işlem göre farklı endeksler ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri incelemiş, mali sektör endeksi ile döviz kuru arasında negatif ilişki bulmuştur. Benzer şekilde, Çukur ve Topuz (2005) çalışmasında BİST Tekstil ile döviz kuru arasında negatif ilişkiye rastlamıştır.

Ayvaz (2006), BİST100, mali sektör ve sanayi sektör endeksleri ile döviz kurları arasında uzun dönemli ilişki tespit ederken, hizmet sektör endeksi ile döviz kurları arasında eşbütünleşme olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Özmen (2007) çalışmasında 1989-2006 döneminde hisse senedi piyasaları ile döviz kurları arasında uzun dönemli ilişki görüldüğünü bulmuş, kriz dönemlerinde ise söz konusu ilişkinin ortadan kalktığını ifade etmiştir. Kapusuzoğlu ve İbicioğlu (2010) ile Halaç ve Kurt'un (2010) çalışmalarında BİST100 Endeksi ile Dolar kuru arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Kaya vd. (2013) farklı makroekonomik değişkenlerle BİST100 Endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiş, Dolar ile borsa arasında negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymuştur.

Doğru ve Receptoğlu (2013) BİST100, BİST Sınai, BİST Mali ve BİST Hizmetler Endeksleri ile Dolar ve Euro kurları arasında eşbütünleşmenin bulunduğunu, bir başka deyişle söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişki görüldüğünü tespit etmiştir. Akel ve Gazel (2014) çalışmasında BİST Sınai Endeksi ile söz konusu endeksler arasında uzun dönemde ilişkinin bulunduğunu, kısa dönemde ise yalnızca Euro kuru ile negatif yönlü bir ilişkinin tespit edildiğini ifade etmiştir. Soyaslan (2019) BİST Turizm Endeksi ile Dolar ve Euro kurları arasında uzun dönemli ilişki bulmazken, kısa dönemde ilişkinin bulunduğunu tespit etmiştir.

Kapusuzoğlu vd. (2014) 22 BİST Sektör Endeksi ile Euro arasındaki ilişkiyi, Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2018) ise 23 BİST Sektör Endeksi ile Euro ve Dolar kurları arasındaki ilişkiyi incelemiş, çalışmalarda sırasıyla yalnızca beş ve dört endeks ile kurlar arasında uzun dönemli ilişkinin bulunduğunu tespit edilmiştir. Benli (2015), BİST100 ve 4 temel sektör endeksi ile Dolar kuru arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlamamıştır. Davaslıgil Atmaca (2018) Şehir Endekslerindeki oynaklıkları çok değişkenli GARCH modeli kullanarak analiz etmiş, aralarında İzmir Şehir Endeksi'nin de yer aldığı bazı endekslerin volatilitelerinin Dolar ve Euro'daki hareketlerden etkilendiklerini ortaya koymuştur.

3. YÖNTEM

Çalışma kapsamında BİST İstanbul, BİST Ankara ve BİST İzmir Şehir Endekslerinin Dolar ve Euro ile kısa ve uzun dönemli ilişkilerinin araştırıldığı ampirik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular verilmeden önce yönteme ilişkin genel değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3.1. Durağanlık Testleri

Çalışmamız kapsamında Şehir Endeksleri ile Dolar ve Euro arasındaki ilişkinin incelenmesinde uygulanacak modelin belirlenmesi için değişkenlerin hangi düzeyde durağan olduklarının incelenmesi önemli koşullar arasındadır. Buna göre çalışmada, Dickey ve Fuller'ın (1981) genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve Phillips ve Perron'un (1988) PP birim kök testleri kullanılarak endeks ve döviz kuru fiyatlarının I(0) ve I(1) düzeylerinde durağanlıkları incelenecektir.

ADF birim kök testi ile PP birim kök testinde benzer yapıdaki modeller üzerinden durağanlık kontrolü gerçekleştirilmektedir. Buna göre, her iki testte de birim kökün bulunduğu ilişkin sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda değişkenin incelenen düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, PP birim kök testinde, ADF birim kök testinde daha sık görülen otokorelasyon ve heteroskedastisite sorunlarını ortadan kaldırabilecek bir model önerilmiştir.

3.2. ARDL (Autoregressive Distributed Lag) Sınır Testi Modeli

Literatürde, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin incelenmesinde Engle ve Granger (1987), Johansen (1988) gibi eşbütünleşme testleri sıklıkla kullanılmaktadır. Söz konusu testlerdeki en önemli kısıt, modelde yer alacak tüm değişkenlerin I(0) düzeyinde durağan olma zorunluluğudur. Durağanlık test sonuçlarına göre modellerde I(0) ve I(1) gibi farklı düzeylerde durağan değişkenler bulunması halinde geleneksel eşbütünleşme testlerinin yerine farklı düzeylerde durağan olan değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin incelenmesini mümkün kılabilen ARDL modeli kullanılmaktadır. Peseran vd.'nin (2001) ortaya koydukları ARDL modeli ile farklı durağanlıklarda uzun dönemli ilişkiler incelenebilmekte, kısıtsız hata düzeltme modeli kullanılarak geleneksel eşbütünleşme testlerine göre istatistiksel açıdan daha iyi sonuçlar elde edilebilmektedir. Kısıtsız hata düzeltme modeli ile değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin yanı sıra kısa dönemli ilişkiler de incelenebilmektedir (Akel ve Gazel, 2014, s. 31; Belen ve Karamelikli, 2016, s. 38).

Çalışmamız kapsamında değişkenlerin farklı düzeylerde durağan bulunmasına bağlı olarak ARDL modeli kullanılarak kısa ve uzun dönemli ilişkiler incelenmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesinde Denklem (1)'de gösterilen kısıtsız hata düzeltme modeli kullanılmıştır.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{2i} \Delta X_{t-i} + \alpha_3 Y_{t-1} + \alpha_4 X_{t-1} + \varepsilon_i \quad (1)$$

Denklem (1) kapsamında, Y_t incelenen Şehir Endeksinin (BİST İstanbul, BİST Ankara ya da BİST İzmir) kapanış fiyatlarının doğal logaritmasını, X_t ilgili Şehir Endeksi ile ilişkisi araştırılan döviz kuru (Dolar veya Euro) fiyatının doğal logaritmasını, ε_i ise hata terimini göstermektedir. Söz konusu modelde Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak ARDL modelinde kullanılacak gecikme uzunlukları (lag) belirlenmekte, F istatistiği kullanılarak eşbütünleşmenin var olmadığına ilişkin sıfır hipotezi test edilmektedir. Söz konusu hipotezin reddedilmesi durumunda incelenen değişkenler arasında eşbütünleşmenin (uzun dönemli ilişkinin) bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

AIC'e göre elde edilen ARDL modeli Denklem (2) kapsamında gösterilmiştir.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{2i} \Delta X_{t-i} + \varepsilon_i \quad (2)$$

Denklem (2)'de yer alan modelden yola çıkılarak değişkenlerin uzun dönem katsayıları tahmin edilmektedir. Daha önce de ifade etmiş olduğumuz üzere, ARDL modeli ile uzun dönemli ilişkilerin yanı sıra kısa dönemli ilişkiler de incelenebilmektedir. Söz konusu ilişkilerin incelenmesinde kullanılan, Denklem (3)'te ARDL modelinden yola çıkılarak elde edilen hata düzeltme modeline ilişkin eşitlik gösterilmiştir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^n \alpha_{2i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \Delta X_{t-i} + \varepsilon_i \quad (3)$$

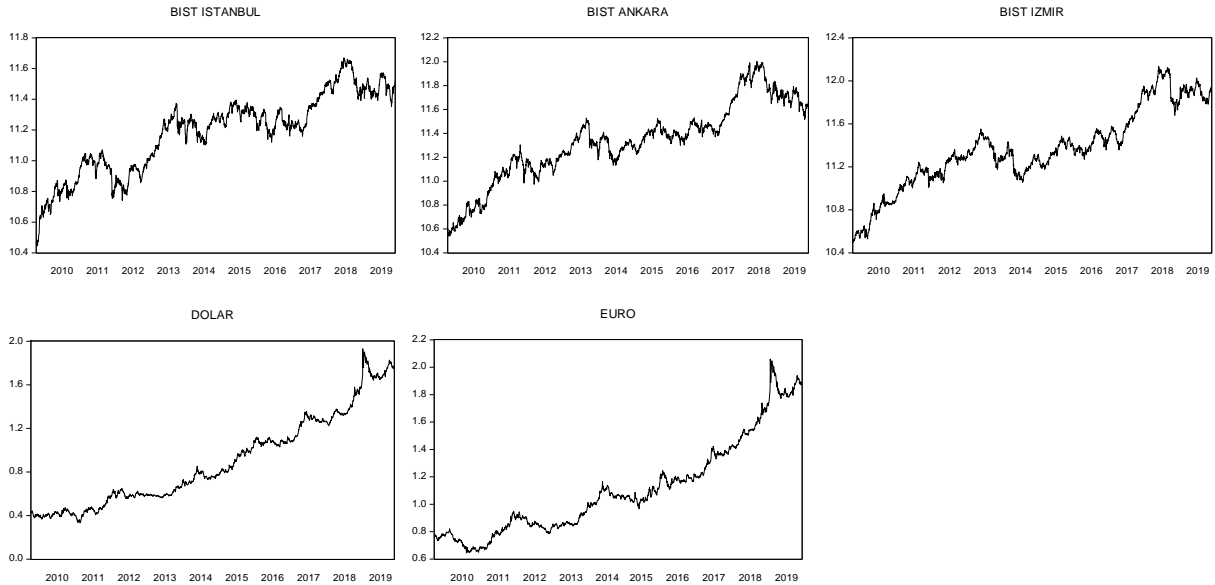
Denklem (3)'te yer alan EC terimi hata düzeltme katsayısını vermekte olup, kısa dönemde meydana gelecek sapmalar sonucunda uzun dönemde dengeye doğru hareketin gerçekleşme durumunu göstermektedir. Söz konusu katsayının negatif ve anlamlı olması durumunda sapmalar uzun dönemde dengeye yakınsayacaktır.

4. VERİLER VE BULGULAR

4.1. Veriler

2009 yılından itibaren BİST kapsamında borsada işlem gören en az 5 şirketi olan şehirlerin yer aldığı Şehir Endeksleri hesaplanmaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, 2009 yılında hesaplanmaya başlayan söz konusu Şehir Endekslerinden Türkiye'nin nüfus açısından en büyük üç şehrine ait BİST İstanbul, BİST Ankara ve BİST İzmir Şehir Endekslerinin döviz kurları ile kısa ve uzun dönemli ilişkilerinin varlığının incelenmesidir. Bu amaçla çalışma kapsamında 01.07.2009 – 01.07.2019 dönemine ait üç borsanın kapanış fiyatları ve küresel piyasalarda en güçlü iki para birimi olan Dolar ve Euro fiyatlarının doğal logaritmaları alınarak analizlerde kullanılmıştır. Tüm değişkenlerin doğal logaritmalarının alınmasına bağlı olarak değişkenlerin model gösterimlerinde "ln" ibaresine yer verilmemiştir. Veriler Borsa İstanbul ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan elde edilmiştir. Analizlerde E-views 10 paket programı kullanılmıştır. Değişkenlerin analiz dönemindeki hareketleri Grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik 1. Şehir Endeksleri ve Döviz Kurları

Grafik 1 incelendiğinde analiz döneminde Şehir Endeksleri ve döviz kurları (Dolar ve Euro) fiyatlarının (grafiklerde ln'li değerler) yükselme trendi gösterdiği görülmektedir. Çalışmamız kapsamında kullanılan üç Şehir Endeksi'nde yer alan şirket sayıları Tablo 1 kapsamında gösterilmiştir.

Tablo 1. Şehir Endeksleri Şirket Sayıları

Endeks	Şirket Sayısı	Endeks	Şirket Sayısı	Endeks	Şirket Sayısı
BİST İstanbul	85	BİST Ankara	15	BİST İzmir	23

Buna göre BİST İstanbul'da 85, BİST Ankara'da 15, BİST İzmir'de ise 23 şirket yer almaktadır. Şehir Endeksleri ve döviz kurlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler	BİST İstanbul	BİST Ankara	BİST İzmir	Dolar	Euro
Ortalama	11.1840	11.3314	11.3636	0.8956	1.1127
Medyan	11.2354	11.3501	11.3354	0.7852	1.0469
Maksimum	11.6698	12.0034	12.1347	1.9304	2.0601
Minimum	10.4466	10.5390	10.5011	0.3330	0.6434
Std. Sapma	0.2542	0.3237	0.3662	0.4147	0.3667
Çarpıklık	-0.3925	-0.2379	0.0009	0.6049	0.8523
Basıklık	2.4409	2.8064	2.6912	2.2856	2.8227
Jarque-Bera	97.3568	27.6748	9.9949	206.9250	307.8678

Tablo 2’de yer alan tanımlayıcı istatistiklere göre analiz döneminde üç Şehir Endeksi arasında en yüksek ortalama kapanış değeri BİST İzmir Şehir Endeksi’nde görülmüştür. Söz konusu endeksi BİST Ankara ve BİST İstanbul Şehir Endeksleri izlemiştir. Analiz döneminde gerek borsalar gerekse de döviz kurlarında normal dağılım görülmediği tespit edilmiştir.

4.2. Bulgular

Çalışma kapsamında yer alan değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin incelenmesinde kullanılacak modelin belirlenmesi için serilerin hangi düzeyde durağan olduklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Çalışmada doğal logaritmaları alınarak modellerde yer alan Şehir Endeksleri ve döviz kurlarına ilişkin serilerin durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleri kullanılarak incelenmiş ve test sonuçları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Durağanlık Test Sonuçları

Testler		BİST İstanbul	BİST Ankara	BİST İzmir	Dolar	Euro
ADF I(0)	Sabitli	-2.4422	-2.0624	-1.7210	1.0283	1.0772
	Sabitli ve trendli	-3.6990**	-2.9506	-2.8455	-2.2018	-1.7283
ADF I(1)	Sabitli	-49.0924*	-50.5151*	-50.3796*	-31.4592*	-31.1642*
	Sabitli ve trendli	-49.1039*	-50.5235*	-50.3770*	-31.5133*	-31.2294*
PP I(0)	Sabitli	-2.4452	-2.05625	-1.7194	0.9065	0.9454
	Sabitli ve trendli	-3.8027**	-2.8982	-2.8527	-2.2987	-1.8799
PP I(1)	Sabitli	-49.1120*	-50.5545*	-50.3802*	-44.1384*	-42.0704*
	Sabitli ve trendli	-49.1172*	-50.5765*	-50.3780*	-44.2120*	-42.0927*

* → %1 düzeyinde anlamlıdır. ** → %5 düzeyinde anlamlıdır. *** → %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3’te yer alan sonuçlara göre BİST İstanbul Şehir Endeksi’nin I(0) düzeyinde, diğer değişkenlerin ise I(1) düzeyinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında değişkenlerin farklı düzeylerde durağan bulunmalarına bağlı olarak ARDL sınır testi yaklaşımına göre modellenebilecekleri değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında her bir şehir endeksi ile döviz kuru arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin incelenmesi için Peseran vd.’nin (2001) ortaya koyduğu ARDL modelleri oluşturulacaktır. Söz konusu ARDL modellerinde en uygun gecikme (lag) sayılarının belirlenmesi için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) sonuçları incelenmiş ve elde edilen sonuçlar (en düşük AIC değerleri) Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. AIC Sonuçları

Değişkenler	AIC Değeri	Model
BİST İstanbul - Dolar	-5.9036	ARDL (1,3)
BİST İstanbul - Euro	-5.9038	ARDL (1,3)
BİST Ankara - Dolar	-5.6248	ARDL (1,3)
BİST Ankara - Euro	-5.6236	ARDL (1,0)
BİST İzmir - Dolar	-5.5929	ARDL (3,3)
BİST İzmir - Euro	-5.5928	ARDL (3,3)

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre BİST İstanbul ile Dolar ve Euro arasındaki ilişkinin inceleneceği modellerde ARDL (1,3), BİST Ankara ile Dolar ve Euro arasındaki ilişkinin inceleneceği modellerde sırasıyla ARDL (1,3) ve ARDL (1,0), BİST İzmir ile Dolar ve Euro arasındaki ilişkinin inceleneceği modellerde ise ARDL (3,3) modelleri kullanılacaktır.

Şehir Endeksleri ile döviz kurları arasındaki eşbütünlüğün ve dolayısıyla da uzun dönemli ilişkinin varlığı sınır testi kullanılarak incelenmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Sınır Testi Sonuçları

Dolar		Euro	
Bağımlı Değişken	F Test İstatistiği	Bağımlı Değişken	F Test İstatistiği
BİST İstanbul	5.4145*	BİST İstanbul	4.8586**
BİST Ankara	3.2953***	BİST Ankara	2.5982
BİST İzmir	4.7011**	BİST İzmir	3.9130**

* → %1 düzeyinde anlamlıdır. ** → %5 düzeyinde anlamlıdır. *** → %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5'te yer alan sınır testi sonuçlarına göre BİST İstanbul, BİST İzmir ve BİST Ankara Şehir Endeksleri ile Dolar kuru arasında sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünlük bulunmadığına ilişkin hipotez reddedilmiş ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu Şehir Endekslerinden BİST İstanbul ve BİST İzmir ile Euro kuru arasında %5 anlamlılık düzeyinde uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Çalışma kapsamında yalnızca BİST Ankara Şehir Endeksi ile Euro kuru arasında uzun dönemde ilişki tespit edilememiştir. Sınır testi sonuçlarına göre anlamlı ilişki tespit edilen değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkinin incelenmesi için oluşturulan ARDL modeli sonuçları Tablo 6 kapsamında toplu olarak gösterilmiştir.

Tablo 6. ARDL Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: BİST İstanbul			Bağımlı Değişken: BİST İstanbul		
Model	Değişkenler	Katsayı	Model	Değişkenler	Katsayı
ARDL (1,3)	BİST İstanbul (-1)	0.9939*	ARDL (1,3)	BİST İstanbul (-1)	0.9945*
	Dolar	0.0058		Euro	0.0315
	Dolar (-1)	-0.0695		Euro (-1)	-0.1048**
	Dolar (-2)	0.0059		Euro (-2)	0.0162
	Dolar (-3)	0.0606**		Euro (-3)	0.0599***
	C	0.0661*		C	0.0587*
LM (2) = 1.38, LM(5) = 1.02 Ramsey Reset Testi = 0.12 BPG = 2.18***			LM (2) = 1.77, LM(5) = 1.27 Ramsey Reset Testi = 0.23 BPG = 2.43***		

Tablo 6. ARDL Modeli Sonuçları (devam)

Bağımlı Değişken: BİST İzmir			Bağımlı Değişken: BİST İzmir		
Model	Değişkenler	Katsayı	Model	Değişkenler	Katsayı
ARDL (3,3)	BİST İzmir (-1)	0.9940*	ARDL (3,3)	BİST İzmir (-1)	0.9949*
	BİST İzmir (-2)	0.0526***		BİST İzmir (-2)	0.0548***
	BİST İzmir (-3)	-0.0518**		BİST İzmir (-3)	-0.0541**
	Dolar	0.0358		Euro	0.0652***
	Dolar (-1)	-0.0381		Euro (-1)	-0.0495
	Dolar (-2)	-0.0837		Euro (-2)	-0.1017***
	Dolar (-3)	0.0898**		Euro (-3)	0.0898**
	C	0.0560*		C	0.0469*
	LM (2) = 0.90, LM(5) = 0.75 Ramsey Reset Testi = 0.34 BPG = 3.59**			LM (2) = 0.26, LM(5) = 0.43 Ramsey Reset Testi = 0.57 BPG = 3.72**	
Bağımlı Değişken: BİST Ankara					
Model	Değişkenler	Katsayı			
ARDL (1,3)	BİST Ankara (-1)	0.9958*			
	Dolar	0.0557			
	Dolar (-1)	-0.1050**			
	Dolar (-2)	-0.0065			
	Dolar (-3)	0.0580***			
	C	0.0466*			
LM (2) = 0.01, LM(5) = 0.57 Ramsey Reset Testi = 0.52 BPG = 3.28**					

* → %1 düzeyinde anlamlıdır. ** → %5 düzeyinde anlamlıdır. *** → %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6 kapsamında sonuçları verilen ARDL model kullanılarak Şehir Endeksleri ile döviz kurları arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler incelenmiştir. Söz konusu ARDL modeli sonuçlarına göre, değişkenlerin anlamlılıklarının modellere göre değişkenlik gösterdiği görülmüştür. Modellere ilişkin ekonometrik varsayımlar değerlendirildiğinde, Breusch- Godfrey LM Testi sonuçlarına göre herhangi bir otokorelasyon sorununa, Ramsey Reset Testi sonuçlarına göre ise herhangi bir model kurma sorununa rastlanmamıştır. Breusch-Pagan-Godfrey (BPG) Heteroskedastisite Testi sonuçlarına göre BİST İstanbul Şehir Endeksi'ne ait modellerde %5, diğer Şehir Endekslerine ait modellerde ise %1 anlamlılık düzeyinde değişen varyans sorun bulunmamıştır.

Oluşturulan ARDL modellerinden elde edilen tahmin sonuçlarına göre uzun dönem katsayıları Tablo 7 kapsamında verilmiştir.

Tablo 7. Uzun Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: BİST İstanbul		Bağımlı Değişken: BİST İstanbul		Bağımlı Değişken: BİST Ankara	
Değişkenler	Katsayı	Değişkenler	Katsayı	Değişkenler	Katsayı
Dolar	0.4487*	Euro	0.5108*	Dolar	0.5178*
C	10.8622*	C	10.7013*	C	10.9777*
Bağımlı Değişken: BİST İzmir		Bağımlı Değişken: BİST İzmir			
Değişkenler	Katsayı	Değişkenler	Katsayı		
Dolar	0.7448*	Euro	0.8421*		
C	10.8090*	C	10.5515*		

* → %1 düzeyinde anlamlıdır. ** → %5 düzeyinde anlamlıdır. *** → %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7’de verilen sonuçlara göre tüm modellerde uzun dönem katsayıları %1 düzeyinde anlamlıdır. Çalışmada oluşturulan modellerde yer alan tüm değişkenlerin doğal logaritmaları (ln’li) alınarak kullanılmasına bağlı olarak anlamlı bulunan katsayılar esneklik değerlerini vermektedir. Buna göre örneğin, Dolar kurunda görülecek %1’lik bir değişim BİST İstanbul Şehir Endeksi’nde yaklaşık %0.45’lik bir değişime neden olacaktır. Tüm modellerde söz konusu katsayılar 0.45 – 0.84 arasında değişmekte olup, kur değişiminden uzun dönemde en çok etkilenecek Şehir Endeksi’nin BİST İzmir olduğu bulunmuştur.

Şehir Endeksleri ile döviz kurları arasındaki uzun dönemli ilişkinin ortaya konulmasının ardından kısa dönemli ilişkinin incelenmesinde, ARDL modelinden yola çıkılarak elde edilen hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Söz konusu modele ilişkin sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: BİST İstanbul		Bağımlı Değişken: BİST İstanbul		Bağımlı Değişken: BİST Ankara	
Değişkenler	Katsayı	Değişkenler	Katsayı	Değişkenler	Katsayı
Δ Dolar	0.0058	Δ Euro	0.0315	Δ Dolar	0.0557
Δ Dolar (-1)	-0.0665**	Δ Euro (-1)	-0.0761**	Δ Dolar (-1)	-0.0515
Δ Dolar (-2)	-0.0606**	Δ Euro (-2)	-0.0599***	Δ Dolar (-2)	-0.0580***
ECM (-1)	-0.0061*	ECM (-1)	-0.0055*	ECM (-1)	-0.0042*
Bağımlı Değişken: BİST İzmir		Bağımlı Değişken: BİST İzmir			
Değişkenler	Katsayı	Değişkenler	Katsayı		
Δ Bist İzmir (-1)	-0.0008	Δ Bist İzmir (-1)	-0.0007		
Δ Bist İzmir (-2)	-0.0518**	Δ Bist İzmir (-2)	0.0541*		
Δ Dolar	0.0358	Δ Euro	0.0652***		
Δ Dolar (-1)	-0.0061	Δ Euro (-1)	0.0119		
Δ Dolar (-2)	-0.0898**	Δ Euro (-2)	-0.0898**		
ECM (-1)	-0.0052*	ECM (-1)	-0.0044*		

* → %1 düzeyinde anlamlıdır. ** → %5 düzeyinde anlamlıdır. *** → %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 8’de yer alan sonuçlara göre uzun dönemli katsayıların aksine kısa dönemde katsayıların anlamlılıkları modellere göre değişkenlik göstermektedir. Aynı dönemde BİST İzmir Şehir Endeksi ile Euro kuru arasındaki ilişki dışında endeksler ile kurlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. İlgili değişkenler arasında %10 düzeyinde anlamlı bulunan ilişkinin yönü pozitif olup, söz konusu ilişki bu yönüyle teoriden farklılaşmaktadır.

Bununla birlikte kurlara ait gecikmeli değerler ile Şehir Endeksleri arasında değişen anlamlılık düzeylerinde ilişkiler tespit edilmiştir. Anlamlı bulunan ilişkilerin tümünün negatif işaretli bulunmasına bağlı olarak kurlarda görülen %1’lik artışlar, bir başka deyişle TL’nin Dolar veya Euro’ya karşı değer kaybı yaşaması durumunda Şehir Endeksleri de katsayıların yüzdelik dilimi kadar değer kaybı yaşayacaktır. Elde edilen bu bulgular ise teori ile örtüşmektedir.

Tüm modellerde hata düzeltme katsayısı [ECM (-1)] %1 anlamlılık düzeyinde negatif ve anlamlı bulunmuştur. Söz konusu sonuca göre, kısa dönemde meydana gelecek sapmalar uzun dönemde dengeye yaklaşacaktır. Bununla birlikte söz konusu katsayıların 0’a yakın olmasına bağlı olarak dengeye gelme sürecinin yavaş gerçekleşeceği tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Borsa endeksleri ve döviz kurları yatırımcıların yakından izlediği sermaye ve para piyasaları göstergeleri arasındadır. Bu anlamda söz konusu göstergeler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin incelenmesi finans alanındaki önemli akademik çalışma konuları arasında yer almaktadır.

Bu çalışma kapsamında 01.07.2009 – 01.07.2019 dönemi için Türkiye’nin nüfus açısından en büyük üç şehrinin endeksleri BİST İstanbul, BİST Ankara ve BİST İzmir Şehir Endeksleri ile en güçlü iki para birimi Dolar ve Euro arasındaki kısa ve uzun dönemli dinamik ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Söz konusu

değişkenlerin farklı düzeylerde durağan bulunmasına bağlı olarak ilişkilerin incelenmesinde ARDL modeli uygulanmıştır. BİST İstanbul Şehir Endeksi ile Dolar ve Euro arasındaki ilişki ile BİST Ankara Şehir Endeksi ile Dolar arasındaki ilişkinin incelenmesinde ARDL (1,3) modeli kullanılmıştır. BİST İzmir Şehir Endeksi ile kurlar arasındaki ilişkinin incelenmesinde ise ARDL (3,3) modeli uygulanmıştır. Çalışma kapsamında, sınır testi sonuçlarına göre yalnızca BİST Ankara ile Euro kuru arasında eşbütünlük tespit edilememesi nedeniyle, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesinde ARDL model kullanılamamıştır.

Şehir Endeksleri ile döviz kurları arasında uzun dönemli ilişkinin incelendiği katsayıların tümü anlamlı bulunurken, Euro kurundaki %1'lik değişimden %0.84 düzeyiyle en çok etkilenen endeksin BİST İzmir Şehir Endeksi olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu endeks Dolar kurundaki hareketten de en çok etkilenen endeks (%0.71) olarak bulunmuştur. BİST İzmir Endeksi'ni, sırasıyla BİST Ankara ve BİST İstanbul Şehir Endeksleri izlemiştir.

Çalışma kapsamında endeksler ile döviz kurları arasındaki kısa dönemli ilişkinin incelenmesinde ARDL modelinden yola çıkılarak oluşturulan hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Kısa dönemli ilişkilerin incelendiği katsayıların anlamlılıkları modellere göre değişkenlik göstermekle birlikte, aynı dönemde (lagsiz değişkenler açısından) BİST İzmir Şehir Endeksi ile Euro kuru arasındaki ilişki dışında endeksler ile kurlar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. İlgili değişkenler arasında tespit edilen ilişkinin yönü pozitif olup, Euro kurundaki artışların (düşüşlerin) BİST İzmir Şehir Endeksi'ni de artıracığı (düşüreceği) sonucuna ulaşılmıştır.

Bununla birlikte, farklı gecikme düzeylerinde döviz kurları ile borsa endeksleri arasında negatif ilişki bulunmuştur. Buna göre, söz konusu gecikme uzunluklarında kurlarda görülecek artışlar (düşüşler) borsa endekslerini düşürecek (artıracak) şekilde etkileyecektir. Ayrıca, tüm hata düzeltme modellerinde hata düzeltme terimi negatif işaretli, anlamlı ancak 0'a yakın bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlara göre, kısa dönemde görülen sapmalar yavaş bir hızla uzun dönemde dengeye doğru hareket edecektir.

Önümüzdeki süreçte de BİST kapsamında oluşturulan endekslerle Dolar, Euro ve farklı döviz kurları arasındaki ilişkilerin incelenmesinin önemli araştırma konuları arasında olacağı değerlendirilmiştir. Bu duruma ek olarak, BİST Endeksleri ile farklı ülke borsalarının döviz kurları ile arasındaki ilişkilerin gerçekleştirilecek karşılaştırmalı çalışmalarla incelenmesinin de önemli akademik çalışma konuları arasında yer alacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, R. (1981). Exchange rates and stock prices: A study of U.S. capital market under floating exchange rates. *Akron Business and Economic Review*, 12, 7-12.
- Akel, V. ve Gazel, S. (2014). Döviz kurları ile BİST Sanayi endeksi arasındaki eşbütünlük ilişkisi: Bir ARDL sınır testi yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 23-41.
- Akkum, T. ve Vuran, B. (2005). Türkiye sermaye piyasasındaki hisse senedi getirilerini etkileyen makroekonomik faktörlerin arbitraj fiyatlama modeli ile analizi. *İktisat İşletme ve Finans*, 20(233), 28-45.
- Aliyu, S.U.R. (2009). Stock prices and exchange rate interactions in Nigeria: A maiden intra-global financial crisis investigation. *IUP Journal of Financial Economics*, 7(3/4), 7-23.
- Ayvaz, Ö. (2006). Döviz kuru ve hisse senetleri fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 1-14.
- Bahmani-Oskooee, M. ve Sohrabian, A. (1992). Stock prices and effective exchange rate of dolar. *Applied Economics*, 24(4), 459-464.

- Belen, M. ve Karamelikli, H. (2016). Türkiye’de hisse senedi getirileri ile döviz kuru arasındaki ilişkinin, incelenmesi: ARDL yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45(1), 34-42.
- Benli, Y. K. (2015). Döviz kuru ile Borsa İstanbul 100 ve sektör endeksleri arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 4(12), 55-72.
- BİST. (2019, 24 Ekim). Şehir endeksleri. 20 Haziran 2019 tarihinde <https://www.borsaistanbul.com/endeksler/bist-pay-endeksleri/sehir-endeksleri> adresinden erişildi.
- Caporale, G.M., Hunter, J. ve Ali, F.M. (2014). On the linkages between stock prices and exchange rates: Evidence from the banking crisis of 2007-2010. *International Review of Financial Analysis*, 33, 87-103.
- Çukur, S. ve Y.V. Topuz, (2005). Döviz kuru riski: İMKB tekstil sektörü üzerine ampirik bir çalışma, *İMKB Dergisi*, 8(30), 19-32.
- Davaslıgil Atmaca, V. (2018). BİST şehir endeksleri oynaklığının DCC-GARCH model ile analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 287-308.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W.A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Doğru, B. ve Recepoğlu, M. (2013). Türkiye’de hisse senedi fiyatları ve döviz kuru arasında doğrusal ve doğrusal olmayan eş bütünleşme ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi EYİ Özel Sayısı*, 17-34.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Eyüboğlu, E. ve Eyüboğlu, K. (2018). Borsa İstanbul sektör endeksleri ile döviz kurları arasındaki ilişkilerin incelenmesi: ARDL modeli. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 8-28.
- Ghazali, M. F., Ismail, W., Yaso, M.R. ve Lajuni N. (2008). Bivariate causality between exchange rates and stock prices in Malaysia. *The International Journal of Business and Finance Research*, 2(1), 53-59.
- Halaç, U. ve Kurt, G. (2010). Hisse senedi piyasası ve döviz kuru ilişkisinin eşbütünleşme analizi: Yapısal kırılmaların önemi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 47(548), 65-75.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12 (2-3), 231-254.
- Kapusuzoglu, A., Büyükkara, G. ve Tasdemir, A. (2014). Testing for cointegration and causality between sectoral indices and euro exchange rate in Turkey. *Business Management Dynamics*, 3(7), 1-13.
- Kapusuzoğlu, A. ve İbicioğlu, M. (2010). Döviz kuru ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin analizi: Türkiye uygulaması. *Muhasebe Bilimi Dünyası*, 12(4), 135-153.
- Kasman, S. (2003). The relationship between exchange rates and stock prices: A causality analysis. *Dokuz Eylül University Journal of Social Science Institution*, 5(2), 70-79.
- Kaya, V., Çömlekçi, İ. ve Kara, O. (2013). Hisse senedi getirilerini etkileyen makroekonomik değişkenler 2002-2012 Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 167-176.
- Kutty, G. (2010). The relationship between exchange rates and stock prices: The case of Mexico. *North American Journal of Finance and Banking Research*, 4(4), 1-12.
- Mishra, A.K. (2004). Stock market and foreign exchange market in India: Are they related? *South Asia Economic Journal*, 5(2), 209-232.

- Nieh, C. ve Lee, C. (2001). Dynamic relationship between stock prices and exchange rates for G-7 countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 41(4), 477-490.
- Özmen, M. (2007). Farklı döviz kuru rejimleri altında hisse senetleri fiyatları ile döviz kurları arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 519-538.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Ratner, M. (1993). A cointegration test of the impact of foreign exchange rates on U.S. stock market prices. *Global Finance Journal*, 4, 93-101.
- Smyth, R. ve Nandha, M. (2003). Bivariate causality between exchange rates and stock prices in South Asia. *Applied Economics Letters*, 10, 699-704.
- Soenen, L.A. ve Hennigar, E.S. (1988). An analysis of exchange rates and stock prices: The Us experience between 1980 and 1986. *Akron Business and Economic Review*, 19(4), 71-76.
- Solnik, B. (1987). Using financial prices to test exchange rate models: A note. *The Journal of Finance*, 42, 141-149.
- Soyaslan, E. (2019). Döviz kuru ile BIST turizm endeksi arasındaki ilişkinin analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12(18. UİK Özel Sayı), 772-793.
- Tabak, B. M. (2006). The dynamic relationship between stock prices and exchange rates: Evidence for Brazil. *International Journal of Theoretical and Applied Finance*, 9(8), 1377-1139.
- Zhao, H. (2010). Dynamic relationship between exchange rate and stock price: Evidence from China. *Research in International Business and Finance*, 24, 103-112.

Geleneksel Tekstil Ürün Tasarımlarının Değerlendirilmesi: Şanlıurfa Elbise Örtüleri

Prof. Dr. Hatice Feriha Akpınarlı¹
Arş. Gör. Dr. Pınar Arslan^{2*}

Geliş tarihi: 11.01.2020
Kabul tarihi: 21.01.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 285-295
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 09%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Türkiye, ferihaak@gmail.com,
ORCID ID 0000-0001-9073-059X

²Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Türkiye, pinar.arslan@hbv.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-6917-3642

* Sorumlu yazar

ÖZ

Kültür bir milletin kendine ait yaşamındaki parçalardan oluşturmaktadır. Gelenek, görenek, din, dil, tasarım, tekstil sanatları vb. olmak üzere farklı alanları kapsayan kültür kavramı, toplumsal değerleri yaşatan ve geleceğe aktaran bir iletişim aracıdır. Çeşitli yöresel nitelikleri yansıtan zengin ve eşsiz özelliğe sahip geleneksel tekstil ürünleri (halı, kilim, işleme, oya vb.) kültür aktarımını sağlamaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Şanlıurfa ilinde geleneksel tekstil ürünlerine rastlamak mümkündür. Kültürel kimliği yansıtan, desen tasarım açısından özgün olan Şanlıurfa elbise örtüleri kumaşı ve üzerindeki yüzey bezeme teknikleri ile tekstil ürünleri arasında yer almaktadır. Çalışmada yöntem olarak tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Güneydoğu Anadolu Bölgesi Şanlıurfa ilindeki geleneksel tekstil ürünleri oluştururken, araştırmanın örneklemini ise Şanlıurfa yöresine ait 14 adet elbise örtüsüdür. Bu çalışmanın amacı Şanlıurfa elbise örtülerinin motif, kompozisyon, renk vb. olmak üzere tasarım özelliklerini incelemektir. Alan çalışması sonucunda Şanlıurfa yöresinde ulaşılabilen elbise örtü örneklerinin bitkisel, geometrik, figürlü, sembolik, nesneli, yazılı olmak üzere 6 farklı motif özelliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle zemin rengi olarak beyaz renk, motiflerde ise genellikle canlı ve sıcak renkler tercih edilmektedir. Örtülerde kompozisyon olarak tam, ayna simetri ve birim raport kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tekstil, tasarım, motif, kompozisyon, elbise örtüleri, geleneksel

Evaluation of Traditional Textile Product Designs: Şanlıurfa Dress Covers

Prof. Dr. Hatice Feriha Akpınarlı¹
Res. Assist. Dr. Pınar Arslan^{2*}

First received: 11.01.2020
Accepted: 21.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 285-295
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 09%

¹ Ankara Hacı Bayram Veli University,
Turkey, ferihaak@gmail.com,
ORCID ID 0000-0001-9073-059X

² Ankara Hacı Bayram Veli University,
Turkey pinar.arslan@hbv.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-6917-3642

* Corresponding Author

ABSTRACT

Culture is made up of parts of a nation's own life. Traditions, customs, religion, language, design, textile arts etc. the concept of culture, which covers different areas, is a means of communication that perpetuates social values and transfers them to the future. Traditional textile products with rich and unique characteristics reflecting various local qualities (carpets, rugs, processing, oya etc.) provides cultural transfer. It is possible to find traditional textile products in Şanlıurfa province, which is located in southeastern Anatolia region. Şanlıurfa dress covers, which reflect cultural identity and which are unique in terms of design with its fabric and their surface decoration techniques are among the textile products. Screening method was used as the method in the study. While traditional textile products in the province of Şanlıurfa in the Southeastern Anatolia region constitute the universe of the research, the sample of the research is 14 dress covers belonging to the region of Şanlıurfa. The aim of this study is to examine the design features that are motif, composition, color of Şanlıurfa dress covers, etc. As a result of the field study, it is understood that the dress covers samples that can be reached in Şanlıurfa region have 6 different motif features including floral, geometric, figural, symbolic, objective, written. White color is generally preferred as the ground color, while vivid and warm colors are generally preferred in motifs. It was determined that full, mirror symmetry and unit rapport were used as composition in the covers.

Keywords: Textile, design, motif, composition, dress covers, traditional

GİRİŞ

Gelenek, görenek, adetler başta olmak üzere çeşitli unsurlar kültürün oluşmasında önemlidir. Tarih boyunca toplumlar, kendilerine has özelliklerini var edebilmek ve bu özellikleri sürdürebilmek amacıyla kendi öz benliklerini yansıtan yaşam tarzlarını korumaya çalışmaktadır. Bunun sonucunda toplumların zengin kültür anlayışı ortaya çıkmaktadır. Rathje (2009, s.35)'e göre kültür anlayışı toplumların homojenliğini sağlayan bir sistemi ifade etmektedir. Günümüzde ise Anadolu topraklarındaki medeniyetlerin etkisi ile kültür olgusu zenginleşmiş ve çoğalarak günümüze ulaşmıştır.

Kültür, ulusal ve uluslararası açıdan insanlığın sahip olduğu durumu ve süreci tanımlarken, entelektüel birikimin, yaratıcılığın, duygu, düşünce ve deneyimin çeşitli şekilde kaydedilerek belgelendiği ve belirli bir yaşam biçimini yansıtan bir kavramı tarif etmektedir (Williams, 1998, s. 48).

Somut olmayan kültürel miras, toplumlar arasındaki deneyimleri, faaliyetleri, kültürel birikimleri, değerleri, unsurları, öğretileri bir arada tutan köprüdür. Aynı zamanda toplumların, halkların, çeşitli grupların ortaya koymuş olduğu sanat, zanaat, tasarım, müzik, edebiyat, inanç vb. çeşitli alanları kapsamaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın geçmişten geleceğe aktarımı konusunda yerel kültürlerin aslına uygun olarak yaşatılması ve bu konuda çalışmalara devam edilmesi gerekmektedir (Yakıcı, 2013, s. 31).

Somut Olmayan Kültürel Miras konusunda 2003 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) tarafından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kabul edilmiştir. Toplumların yaşam tarzlarında edinmiş oldukları bilgi, beceri, yapı, düşünce, uygulama vb. konuları oluşturan somut olmayan kültürel mirasın nesilden nesile aktarılmasında yaratıcılık, kültürel kimlik, sürdürülebilirlik, farklı zamanların ve mekanların birbiri ile olan etkileşimi devam etmektedir. Somut Olmayan Kültürel Miras, adetler, gelenekler, gösteriler, masallar, ritüeller, eğlenceler, yemekler, halk inanışlarının yanında el sanatları geleneğini de kapsamaktadır (URL 1).

El sanatı somut bir ürüne dönüşmeden önce geleneklerden süzülen bilgi, anlayış, görgü, tasarım, stil, zaman gibi soyut boyutların etkisinde şekillenmektedir. El sanatı içindeki sanatsal emek el sanatçısının kişiliği ve becerisine dayanmaktadır. Diğer yandan el sanatçısının üretimlerini talep eden kullanıcıların kimlikleri ve algı dünyaları da el sanatının sanatsallığı hakkında fikir verebilmektedir. Öte yandan, el sanatı yerel ve kolektif kimliği yansıtır role de sahiptir (Öter, 2010, s. 176).

El sanatları toplumların yaşam tarzı ile şekillenen, el emeği ile yapılan, dokuyanın, işleyenin kendini ifade etmesine imkan tanıyan, üretildiği dönemin özelliklerini ve kültürel kimliğini yansıtan ürünleri oluşturmaktadır. İnsanların kendileri için veya ekonomik fayda sağlamak amacıyla üretmesi vb. nedenlerine bağlı olarak el sanatları halı, kilim, kumaş dokuma, işleme, giyim-kuşam vb. olmak üzere farklı kullanım alanlarına sahiptir (Onuk ve Akpınarlı, 2005).

Geleneksel el sanatlarından özellikle evde yapılan el sanatlarının çarşı sanatlarına göre devamlılığı yoğun olmasa da sürdürülmektedir, bunun en önemli nedeni çeyiz kültürünün devam etmesidir. Çeyiz geleneği, Türk kültürünün bütün devirlerde yöre, ekonomik durum fark etmeden her genç kız için yapılmış ve halen yapılmaktadır. Kırsal kesimlerde özellikle kız çocuğu doğduğunda başlayarak kilim, halı heybe, tuzluk, kumaş, işleme örtüler vb. aile büyükleri veya genç kızlar tarafından dokunur. Şehirlerde de yoğun olarak işleme, oya vb. yapılmaktadır. Yörelerindeki insanların ihtiyaçları, gelenekleri, yaşanan olaylar, bireylerin ve yaşadıkları toplumun duyguları, düşünceleri doğrultusunda çeyizler üretilmektedir. Çeyizlerin evde hazırlanan ürünleri geleneksel tekstil sanatlarını (dokuma, örgü, işleme vb.) içermektedir.

Türk kültüründe çeyiz geleneği, çeyiz sandığı, çeyiz hazırlama, çeyiz serme,(çeyiz yazma, çeyiz asma) çeyiz götürme, çeyiz görme vb. adetler halen sürdürülmektedir.

Çeyizlerde ve geleneksel tekstil sanatlarında önemli olan ürünlerden biri olan elbise örtüleri Anadolu'nun birçok yöresinde yapılmış, kullanılmış halen kullanılmaktadır. Elbise örtüleri iki amaç için yapılmıştır. Elbiselerin üzerini örterek toz, kir, haşerelerden korumak ve çadırın, odanın duvarını süslemektir. Kırsal bölgelerde evlerde oda sayısı az olduğundan giyinen odanın bir duvarına çakılan askı veya çiviler üzerine yerleştirilen giysiler üzerinde örtüler aynı zamanda bir tablo niteliğinde bezenmiştir. Örtülerin üzerinde yöreyi yansıtan bezemeler o yöredeki insanların duygu, düşünce, yaşadıkları hüznün, mutluluk, çeşitli olaylar, bölgede yaşayan hayvanlar ve efsaneleri yansıtmaktadır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde (Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Mersin, Adana, Ankara, Çankırı, Muğla, Mardin, Gaziantep, Van) yapmış olduğumuz alan çalışmalarında elbise örtülerine rastlanmıştır. Ancak elbise örtüleri ile ilgili araştırmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle en yoğun yapılan ve kullanılan illerimizden biri olan Şanlıurfa elbise örtülerini üzerinde çalışılmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Şanlıurfa yöresinde keçeden kilime, saraçlıktan ağaç oymacılığına, bakırcılıktan kuyumculuğa olmak üzere çeşitli geleneksel el sanatları yapılmıştır ve günümüzde de devam etmektedir (Kürkçüoğlu, 2011, s. 173). Şanlıurfa'da ilinde hammaddesi lif olan el sanatları içerisinde yer alan elbise örtüleri geleneksel tekstil sanatı örnekleri arasında sayılmaktadır. "Geleneksel yaratmalar; sözlü, görsel, işitsel veya materyal olsun kendi şekil, yapı, içerik, işlev ve de yaratma ve aktarma özelliklerine sahiptir" (Ekici, 2008, s. 37). Şanlıurfa el sanatı geleneğini oluşturan bu örnekler kendi içerisinde yaratıcılık, motif, tasarım, renk, kompozisyon özellikleri ile geleneği aktarabilmektedir. Bu çalışma; kültürel kimliğimizi yansıtan geleneksel ürünlerin canlandırılması, belgelendirilmesi, kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara taşınması amacını taşımaktadır. Bu bağlamda; geleneksel tekstil ürünlerinden biri olan Şanlıurfa elbise örtüleri motif, kompozisyon, renk açısından özellikleri incelenmiş ve ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki geleneksel tekstil ürün tasarım özellikleri oluştururken, araştırma örneklemini ise Şanlıurfa yöresinde tespit edilen farklı özellikteki 14 adet elbise örtüsüdür. Araştırma kapsamında yörede alan çalışması yapılmıştır. Literatür taraması ve alan çalışması sonucunda elde edilen verilerin ışığında tespit edilen geleneksel tekstil ürün örneklerini oluşturan elbise örtüleri motif, kompozisyon, renk açısından ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

ŞANLIURFA ELBİSE ÖRTÜLERİNİN TASARIM ÖZELLİKLERİ

Şanlıurfa ili, kültür ve medeniyetin dünyaya yayıldığı bölge olarak kabul edilmektedir. Arkeolojik bulgulara göre 11.000 yıl önce Neolitik çağ insanları tarafından kurulmuştur. Bu çağda yaşayanlar, avcı ve göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçtikleri ilk köyleri kurarak, tarım faaliyetleri yaparak, ilk mimari eserleri meydana getirerek üretimi canlandırmıştır. Bu sayede Şanlıurfa, tarım ve mimarlık tarihi bakımından en eski şehirlerimizden biri olmuştur. Şanlıurfa, doğuyu batıya bağlayan ticari ve askeri yolların kesiştiği, kültür ve inançların toplandığı bir havzadır. Bunun en önemli kanıtları, dünyanın en eski heykeli, Göbekli Tepe'de ortaya çıkarılan dünyanın en eski tapınağı ve keşfedilmeyi bekleyen birçok yer bulunmaktadır. Şanlıurfa, aynı zamanda üç semavi dinin İbrahim peygamberde bulunduğu peygamberler şehridir.

Birçok kültürü bünyesinde barındıran Şanlıurfa, bu kültürlerin özelliklerini taşıdığından el sanatları konusunda da çok zengin bir yapıya sahiptir. Cülhacılık (kumaş dokumacılığı),

dokumacılık (halı, kilim) (Başaran ve Tağı, 2019, s. 161), işlemecilik, kazzazlık (ipek işlemeciliği), abacılık, keçecilik, çulculuk (semercilik), bakırcılık, kürkçülük, dabbaklık, tarakçılık, saraçlık, ağaç oymacılığı, taş süslemeciliği, altın - gümüş işlemeciliği (hışırılar), vb. el sanatları Şanlıurfa'da yapılmıştır ve bugün hala yapılmaktadır (Akpınarlı, Tozun, Başaran, Büyükyazıcı ve Ertürk, 2012, s. 7).

Araştırma kapsamında Şanlıurfa yöresinde tespit edilen birbirinden farklı tasarıma sahip elbise örtüsü örnekleri incelenmiştir. Elbise örtülerinde kumaş olarak Patiska veya ağartılmış Amerikan bezi kullanılmıştır. Yöredeki kaynak kişilerin belirttiğine göre ucuz çabuk yıkanabilen kolay temin ettikleri kumaşları ve beyaz rengi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Elbise örtülerinde iki şekil ile karşılaşmıştır. Elbiseleri içine geçirilecek torba gibi dikilmiş örtüler veya düz olarak dikilmiş üst tarafından iplik ve lastik yeri yapılarak, büzgü ile elbiselerin üstünü örten örtülerdir. Örtülerin motif, kompozisyon ve renk özellikleri ayrıntılı olarak aşağıda yer almaktadır.

Görsel 1. *Elbise örtüsü 1* (Akpınarlı v.d., 2012, s. 269)

Örnek 1'deki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden lale, dal, yaprak motiflerinin, figürlü bezemelerden keçi motiflerinin, sembolik bezemelerden şahmeran motifinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; tam rapor düzenine sahip birbirine karşılıklı bakan keçi motiflerinden ve keçi motiflerinin alt kısmında bordür şeklinde lale, dal, yaprak motifleri yer almaktadır. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise açık mavi, pembe, turuncu, sarı, siyah, açık yeşil, koyu yeşil, mor, koyu mavi renkler kullanılmaktadır. Motiflerin yapımında çin iğnesi ve iğne ardı işleme teknikleri, uç kısımda ise tığ örücülüğü dantel yer almıştır.

Görsel 2. *Elbise örtüsü 2* (H. F. Akpınarlı fotoğraf arşivi, 2010)

Örnek 2'teki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden çiçek, dal, yaprak motiflerinin, geometrik bezemelerden üçgen ve düz çizgi motiflerinin, nesneli bezemelerden vazod motifinin, figürlü bezemelerden kuş motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde ayna simetri rapor düzeni kullanılmaktadır. Dal üzerinde gül motifleri bordür şeklinde elbise örtüsünün alt kısmında yer almıştır. Kumaşın ortasında vazoda çiçek motifleri, vazodun üst kısmında kuş motifleri yer almaktadır. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise pembe, siyah, koyu yeşil, açık yeşil, mor, lacivert, kırmızı renkler ve işleme tekniklerinden kanaviçe kullanılmıştır.

Görsel 3. *Elbise örtüsü 3* (Akpınarlı v.d., 2012, s. 253)

Örnek 3'teki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden çiçek, dal, yaprak motiflerinin, nesneli bezemelerden cami, minare, vazo motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde ayna simetri rapor düzeni kullanılmaktadır. Tasarımda cami motifi üst kısımda, vazoda çiçek dal, yaprak motifleri alt kısımda ve sağ ve sol tarafta karşılıklı minareler yer almaktadır. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise açık yeşil, kırmızı, koyu mavi, açık mavi, turuncu, pembe, koyu yeşil, siyah, sarı renkler ve işleme tekniklerinden kaneviçe kullanılmıştır.

Görsel 4. *Elbise örtüsü 4* (Akpınarlı v.d., 2012, s. 254)

Örnek 4'teki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden çiçek, dal, yaprak, tomurcuk motiflerinin, geometrik bezemelerden üçgen ve düz çizgi motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde tam rapor düzeni kullanılmaktadır. Kumaşın alt kısmında iki düz çizgi arasında üçgen motifleri bordür şeklinde, bordürün üzerindeki çiçek, dal, yaprak, tomurcuk motifleri ise yüzeyde serbest düzende yer almaktadır. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise sarı, kırmızı, pembe, siyah, koyu yeşil, açık yeşil, lacivert, turuncu renkler ve işleme tekniklerinden kaneviçe kullanılmıştır.

Görsel 5. *Elbise örtüsü 5* (Akpınarlı v.d., 2012, s. 255)

Örnek 5'teki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden çiçek, dal, yaprak motiflerinin, geometrik bezemelerden üçgen ve düz çizgi motiflerinin, nesneli bezemelerden vazo motifinin, figürlü bezemelerden insan ve kuş motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde ayna simetri rapor düzeni kullanılmaktadır. İki düz çizgi arasında üçgen motifleri bordür şeklinde kumaşın alt kısmında

yer alırken, bordürün üzerinde çiçek, dal, yaprak motifleri görülmektedir. Kumaşın ortasında vazoda çiçek motifleri, vazo motifinin alt kısmında insan figürleri yer alırken, vazunun üst kısmında ise kuş motifleri yer almaktadır. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise pembe, siyah, koyu yeşil, açık yeşil, koyu mavi, kahverengi, kırmızı renkler ve işleme tekniklerinden kanaviçe kullanılmıştır.

Görsel 6. Elbise örtüsü 6 (Akpınarlı v.d., 2012, s. 256)

Örnek 6'daki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden çiçek, dal, tomurcuk motiflerinin, figürlü bezemelerden kuş motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde ayna simetri rapor düzeni kullanılmaktadır. Diyagonal olarak yerleştirilen çiçek, dal, tomurcuk motifleri karşılıklı olarak birbirine bakan müjdeli haber ve özgürlük sembolü kuş motifleri görülmektedir. Yazılı bezeme olarak örtünün sahibinin ismi işlenmiştir. Çoğunlukla damat giysileri için yapılan örtülerde isim yazıldığı belirtilmiştir. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise pembe, siyah, koyu yeşil, kırmızı, turuncu, kahverengi renkler kullanılmaktadır. Motifler kaneviçe ve iğne ardı işleme tekniği ile yapılmıştır.

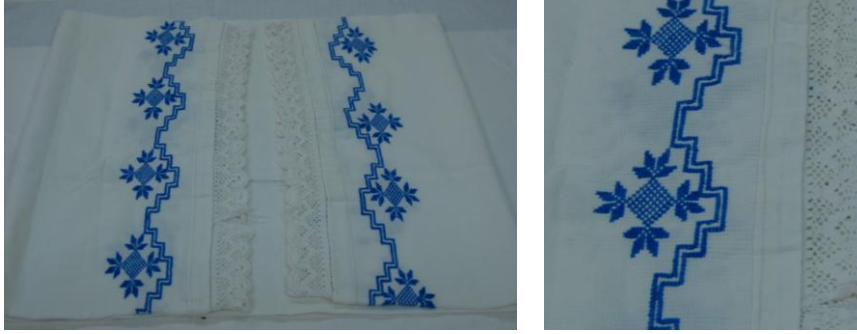
Görsel 7. Elbise örtüsü 7 (Akpınarlı v.d., 2012, s. 257)

Örnek 7'deki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden çiçek motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde ayna simetri rapor düzeni kullanılmaktadır. Kumaşın kenarlarında bordür şeklinde yer alan motifler bulunmaktadır. Kumaşın zemininde beyaz, motiflerde ise mor renk tercih edilmiştir. Elbise torbası ön ortasından açık şekilde tasarlanmıştır. İşleme tekniklerinden kaneviçe kullanılmıştır.

Görsel 8. Elbise örtüsü 8 (Akpınarlı v.d., 2012, s. 259)

Örnek 8'deki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden çiçek, dal, yaprak motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde tam rapor düzeni kullanılmaktadır. Kumaşın üst kısmında birim olarak yerleşmiş ve alt kısmında bordür şeklinde yer alan çiçek, dal, yaprak motifleri bulunmaktadır. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise pembe, siyah, koyu yeşil, açık yeşil renkler kullanılmaktadır. Motifler işleme tekniklerinden kaneviçe ile yapılmıştır.

Görsel 9. *Elbise örtüsü 9* (Akpınarlı v.d., 2012, s. 260)

Örnek 9'daki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden çiçek motiflerinin, geometrik bezemelerden dörtgen, zikzak çizgi motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde tam rapor düzeni kullanılmaktadır. Kumaşın üst ve alt kısmında bordür şeklinde yer alan zikzak motiflerinin ve ortasında dörtgen bulunan çiçek motifleri görülmektedir. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise koyu mavi renk kullanılmaktadır. İşleme tekniklerinden kaneviçe kullanılmıştır.

Görsel 10. *Elbise örtüsü 10* (Akpınarlı v.d., 2012, s. 264)

Örnek 10'daki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden çiçek, dal, yaprak, tomurcuk motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde tam rapor düzeni kullanılmaktadır. Kumaşın alt kısmında bordür şeklinde yer alan çiçek dal, yaprak, tomurcuk motifleri görülmektedir. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise pembe, koyu yeşil, açık yeşil, sarı, mor renkler kullanılmaktadır. Motifler kanaviçe tekniği ile yapılmıştır. Uç kısmında tığ örücülüğü dantel kullanılmıştır.

Görsel 11. *Elbise örtüsü 11* (Akpınarlı v.d., 2012, s. 270)

Örnek 11'deki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden lale, çiçek, dal, yaprak motiflerinin, geometrik bezemelerden daire, düz çizgi ve üçgen motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde birim rapor düzeni kullanılmaktadır. Kumaşın üst kısmında bordür şeklinde yer alan lale, çiçek, dal, yaprak motiflerinin arasında üçgen motifler görülmektedir. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise koyu mavi, açık mavi, siyah, kahverengi, sarı renkler kullanılmaktadır. İşleme tekniklerinden kaneviçe kullanılmıştır.

Görsel 12. *Elbise örtüsü 12* (Akpınarlı v.d., 2012, s. 271)

Örnek 12'deki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden çiçek, dal, yaprak motiflerinin, geometrik motiflerden diyagonal çizgilerin, nesneli bezemelerden vazo motiflerinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde tam rapor düzeni kullanılmaktadır. Kumaşın üst ve alt kısmında bordür şeklinde yer alan çiçek, dal, yaprak motiflerinin arasında diyagonal çizgiler görülmektedir. Aynı zamanda kumaşın yüzeyinde serbest düzende çiçek motifleri yer almaktadır. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise pembe, koyu yeşil, siyah, açık yeşil, mor, koyu mavi, sarı renkler kullanılmaktadır. İşleme tekniklerinden kaneviçe kullanılmıştır.

Görsel 13. *Elbise örtüsü 13* (Akpınarlı v.d., 2012, s. 274)

Örnek 13'teki elbise örtüsünde; beyaz zemin üzerinde bitkisel bezemelerden gül, çiçek, dal, yaprak motiflerinin, nesneli bezemelerden vazo motifinin hakim olduğu görülmektedir. Kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; yüzeyde tam rapor düzeni kullanılmaktadır. Kumaşın alt kısmında bordür şeklinde yer alan birbiri arasından geçen çiçek, dal, yaprak motifleri görülmektedir. Kumaşın zemininde beyaz renk hakim, motiflerde ise pembe, koyu mavi, mor, turuncu, koyu yeşil, açık yeşil renkler kullanılmaktadır. İşleme tekniklerinden kaneviçe kullanılmıştır.

Görsel 14. *Elbise örtüsü 13* (H. F. Akpınarlı fotoğraf arşivi, 2012)

Örnek 14'deki elbise örtüsünde; beyaz patiska kumaş üzerinde bitkisel, figürlü ve nesneli bezemeler görülmektedir. Saksı içinde geometrik hatlı çiçekler ve karşılıklı kuş ortasında insan figürü motifleri işlenmiştir. Motiflerde kırmızı, koyu mavi, turkuaz, pembe, mor, eflatun, açık yeşil, koyu yeşil ve sarı kullanılmıştır. Alt kısımda zikzak çizgilerin içinde bitkisel bezemelerden oluşan bordür yerleştirilmiştir. İşleme tekniklerinden kaneviçe kullanılmıştır.

İncelenen 14 adet elbise örtülerini değerlendirdiğimizde; Elbise örtülerinin %100 zeminde beyaz patiska kumaş kullanılmıştır. Yoğun olarak koyu yeşil, açık yeşil ve pembe renklerin kullanıldığı bunu sırasıyla siyah, koyu mavi, sarı, mor, kırmızı, turuncu, kahverengi, açık mavi, lacivert, turkuaz, eflatun renkleri takip etmektedir. Bezeme olarak en yoğun bitkisel bezeme kullanılmış bunu nesneli, figürlü, sembolik ve yazılı bezemeler takip etmiştir. Bitkisel bezemelerden çiçek, gül, dal ve yaprak motifleri; figürlü bezemelerde yoğunluk sırasıyla kuş, insan, şahmeran, keçi motifleri; nesneli bezemelerde yoğun saksı motifi, cami ve minare motifleri; yazılı bezemede ise isim kullanılmıştır. Kompozisyonda ise yoğunluk sırasıyla tam raport, ayna simetri ve birim raporttur. Teknik açısından işleme ve tığ örücülüğü kullanılmış, işleme olarak en yoğun kaneviçe kullanılmış, çin iğnesi, sarma ve sap işi teknikleri de yapılmıştır Akpınarlı vd. (2012, s.249) Şanlıurfa El Sanatlarına ilişkin yayında örtülerin motif, kompozisyon özelliklerinden bahsetmekte ve bitkisel, figürlü, sembolik, nesneli bezemelerin işlendiğini, motiflerin çeşitli kompozisyon düzenine sahip olduğunu açıklamışlardır.

SONUÇ

Elbise örtülerinin yörede ve Anadolu'daki kırsal bölgelerde kullanım özellikleri birbirine benzemektedir. Aynı zamanda çadır kültürü ve konargöçer yaşam şartlarına bağlı ortaya çıkmış bir üründür. Çadırın veya odaların duvarına asılan elbiseleri toz, haşare vb. korumak için elbiselerin üzerine örtülen düz veya kılıf şeklinde olan elbise içine konularak asılan örtülerdir. Örtü üzerindeki motiflerde nazardan korumak ve kötülüklerden korumak amacıyla şahmeran, kuş, çeşitli çiçekler mavi renkli iplikler kullanılmıştır. Bu özellikleri ile kültürel inançlarımızın birçok yönünü yansıtan kültürel miras unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerleşik düzene geçiş çadır hayatının kullanılmaması, odalarda elbiselerin duvarlara değil dolapların içine asılmasından dolayı elbise örtülerinin kullanımı azalmıştır. Ancak Şanlıurfa ili köylerinde halen kullanılmaya devam edilmektedir.

Yöredeki elbise örtülerinde bitkisel bezemeler başta olmak üzere çeşitli bezeme türleri kullanılmaktadır. İnançların etkisiyle duygu ve düşüncelerini motiflere yansıtan yöre insanı nazar inancı ile bütünleşen sembolleri elbise örtülerine yansıtmıştır. Duvara asılan elbise örtülerinin eve canlılık ve güzellik katması için tablo gibi bezenmiştir. Örtülerde kullanılan renkler incelendiğinde; genellikle sıcak renklerin tercih edildiği, kompozisyonlarda ise genellikle tam raport ve ayna simetri raport kullanıldığı görülmektedir. Ülke kültürümüzün tanıtılması ve geleneksel tekstil sanatlarının ürünlerindeki kültürel kimliğimizi efsanelerimizi anlatan sembollerin, motiflerin incelenmesi, belgelenmesi yeni kuşaklara tanıtılması çalışmaları ilgili kuruluşlar, kurumlar ve konu uzmanları tarafından yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akpınarlı, H. F., Tozun, H., Başaran, F. N., Büyükyazıcı, M. ve Ertürk, Y. P. (2012). *Şanlıurfa el sanatları ve sözlü kültür malzemeleri*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.
- Başaran, F. N. ve Tağı, S. (2019). *Şanlıurfa kilim dokumaları*. Hasan Çiftçi, Nurlan Akhmetov (Ed.), 4. Uluslararası Gap Sosyal Bilimler Kongresi (s. 158-171) içinde. Şanlıurfa.
- Ekici, M. (2008). Geleneksel kültürü güncellemek üzerine bir değerlendirme. *Milli Folklor*, 20(80), s. 33-38.
- Kürkçüoğlu, S. (2011). *Şanlıurfa el sanatlarının turizmdeki yeri ve önemi*. H. Feriha Akpınarlı, Hatice Tozun, Fatma Nur Başaran, Meral Büyükyazıcı (Ed.), Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Şanlıurfa Sempozyumu (s. 165- 181) içinde. Şanlıurfa.
- Onuk, T. ve Akpınarlı, H. F. (2005). *Cumhuriyetten günümüze el sanatlarının doğuşu, gelişimi, sosyal kültürel eğitim ve ekonomik ilişkileri bakımından bugünkü durumu ve geleceği*. V. Türk Kültürü Kongresi Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (s. 27-60) içinde. Ankara.
- Öter, Z. (2010). Türk el sanatlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesi. *Milli Folklor*, 22(86), s. 174-185.
- Rathje, S. (2009). The definition of culture - an application-oriented overhaul. *Interculture Journal*, 35-58.
- URL 1: 30 Aralık 2019 tarihinde <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50837/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi-hak-.html> adresinden erişildi.
- Williams, R. (1998). The analysis of culture. John Storey (Ed.). *Cultural Theory and Popular Culture A Reader* (s. 48-56) içinde. Athens: The University of Georgia Press.
- Yakıcı, A. (2013). Bilimsel kuruluşlarda somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar. M. Öcal Oğuz, Evrim Ölçer Özünel, Selcan Gürçayır Teke (Ed.). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi* (s. 31-40) içinde. Ankara: Grafiker Ltd. Şti.

Sezen Aksu'nun Şiirlerinde Türk Edebiyatının İzleri

Öğr. Gör. Dr. Derya Kılıçkaya^{1*}

Geliş tarihi: 24.12.2020
Kabul tarihi: 22.01.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 296-320
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by iThenticate.
Similarity Index 5%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Kocaeli Üniversitesi, Türkiye,
derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-5964-5485

* Sorumlu yazar

ÖZ

Sezen Aksu, müziğe başladığı 1970'lerden günümüze değin, sesi ve yorumuyla Türk pop müziğindeki yerini korumayı başarmıştır. Başka söz yazarlarının yazdığı şarkıları da seslendirmekle birlikte, çoğunlukla kendi yazdığı şarkıları söylemiştir. Bu şarkılardaki sözler incelendiğinde onların boş birer laftan ibaret olmadığı, yaşanmışlıkların üzerine kaleme alındığı söylenebilir. Dolayısıyla bu sözler, başarılı bestelerle de bir araya gelince insanları etkilemiş ve yıllar yılı dillerde dolaşmıştır. Böylelikle sanatçı, içten sözleriyle Türk halkının sevgisini kazanmayı başarmıştır. Aslında Sezen Aksu'nun yazdığı bu sözler basit bir şarkı sözünden daha da ötedir. Bunları birer şiir olarak değerlendirmek çok daha doğru olacaktır. Bütün şarkı sözlerini *Eksik Şiir* ve *Eksik Şiir İkinci Kitap* adıyla bir araya getirmiştir. Kitaplardaki şiirler bir edebiyat araştırmacısı gözüyle okunduğunda aslında sanatçının Türk edebiyatından ne kadar çok beslendiği anlaşılır. Onun pek çok şiirinde divan ve halk şiirinin izlerini bulmak mümkündür. Sadece bunlar değil, aynı zamanda Cumhuriyet Dönemi ve sonrasındaki Türk edebiyatından da belirtiler bulunabilir. İşte bu çalışmada, Sezen Aksu'nun şiirlerindeki Türk edebiyatı izleri araştırılmış ve ortaya konmuştur. Onun şiirleri, Türk edebiyatındaki konu, mazmun, tür, üslup ve göndermeler bakımından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sezen Aksu, Eksik Şiir, Türk Edebiyatı.

Effect of Turkish Literature in Sezen Aksu's Poems

Dr. Lec. Derya Kılıçkaya^{1*}

First received: 24.12.2020

Accepted: 22.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6

Pages: 296-320

Year: 2020

Session: Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 5%

¹ Kocaeli University Turkey,
derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-5964-5485

* Corresponding Author

ABSTRACT

Sezen Aksu has managed to maintain its place in Turkish pop music with her voice and interpretation since 1970s. She sang songs written by others and songs she wrote herself through years. When the lyrics in these songs are examined, it can be said that they are not just words, they are written on the experiences. Therefore, these words, together with successful compositions, influenced people and have been in the limelight for many years. Thus, the artist succeeds in gaining the love of the Turkish people with her sincere words. In fact, these words written by Sezen Aksu are more than a simple song. It would be more accurate to consider them as poems. She must be aware of this, bringing all his lyrics together under the name of *Eksik Şiir* and *Eksik Şiir İkinci Kitap*. When you read the poems in the books from the point of view of a literary researcher, we understand how much the artist is fed by Turkish literature. In many poems it is possible to find the effects of divan and folk poetry. Not only these, but also traces of Turkish literature in the Republican Era and beyond can be found. In this study, the traces of Turkish literature in Sezen Aksu's poems were investigated and revealed. Her poems are dealt with in terms of subject, mazmun, genre, style and references in Turkish literature.

Key Words: Sezen Aksu, Eksik Şiir, Turkish Literature.

GİRİŞ

Fatma Sezen Yıldırım, sahne adıyla dile getirilirse Sezen Aksu, 1970'lerden günümüze kadar Türk pop müziğine yön veren önemli isimlerden biridir. Şarkı söylemenin yanı sıra söz de yazan Sezen Aksu, özellikle söz yazarı kimliği ile dikkatleri üzerine çekmiş ve dört yüzden fazla söz yazmıştır. Bunlardan yüz doksan yedisini, Aralık 2006'da Metis Yayınları *Eksik Şiir* adıyla yayımlamıştır. Bu kitapta, Sezen Aksu'nun bizzat kendisinin yazdığı şarkı sözleri yer alır. Mayıs 2018'de altıncı basımı yapılan kitap büyük ilgi görmüş, sanatçının sevenleri tarafından beğeniyle karşılanmıştır. Kitapta, şarkı sözleri yer alsada her bir şarkı sözünün esasen birer şiir olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle Sezen Aksu bir şairdir. Her ne kadar kendisi 23 Nisan 2007'de bir televizyon programında, Halit Kıvanç ile yaptığı sohbet sırasında üstüne basa basa "Ben şair değilim.", "Bunlar şiir değil, bunlar şarkı sözü gerçekte.", "Ben şarkı sözü yazarım.", "Belki şarkı şairi olabilirim."¹ gibi ifadeler kullansa da edebiyat araştırmacısı bakış açısıyla yaklaşıldığında ona rahatlıkla şair denebilir. Sezen Aksu'nun şair yönünü ilk dile getirenlerden biri de Mümtaz Sarıççek'tir. Mümtaz Sarıççek, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*'nde, Temmuz 2004'te "Şair Sezen Aksu" başlıklı bir yazı kaleme almıştır.² Kendisi bu yazıyı kaleme aldığıda henüz Sezen Aksu *Eksik Şiir*'i yayımlamamıştır. Buna rağmen, Aksu'daki şairlik vasfını gören Sarıççek, Sezen Aksu'nun albümlerinde yer alıp kendisine ait olan güfteleri bir araya getirip incelemiştir. Şairin şiirlerini önce biçim, sonra da muhteva açısından değerlendiren Sarıççek'in on sayfalık bu yazısı, 2018 senesinde bir kitaba dönüşecektir. "Şair Sezen Aksu: Müziğin Gölgesindeki Şiir" adıyla Kimlik Yayınları'na yayımlanan kitap, onun şairlik yönünü daha da öne çıkarır.³

Kısacası Sezen Aksu, alelade bir şarkı sözü yazmanın ötesine giderek ortaya edebî bir metin koymuştur. Kendisi, kitabı hazırlarken çok tereddüt ettiğini ön sözde ifade eder ve eserinin adını neden *Eksik Şiir* koyduğunu şöyle açıklar:

"Epey bir süre çekimser kaldım. Düz düşününce zaten vardılar, ortadaydılar; müziğini çekip aldığımızda şiire ne kadar yakın durursa dursun eksik kalan o sözler bir araya toplandığında bir bütünlük oluşturabilir miydi?" (Aksu, 2018, s. 6)

Sanatçının endişesi; müziği, melodisi çekilmiş sözlerin, okur için bir anlamı olup olmayacağıdır. Ona göre, bu hâliyle sözler eksik kalmaktadır. Evet, metinler kesinlikle şiire daha yakın dururlar; ama bu şiirlerin hep bir tarafı noksan kalır. İnsanlar, bu sözleri müzikleriyle birlikte duymaya alışmışlardır. Hâl böyleyken Sezen Aksu ve dinleyenleri için bu metinler, birer "eksik şiir" olacaktır. Sanatçı bu noktada belki de haklıdır; çünkü onun bu sözleri bize Türk edebiyatının büyük şairlerinden Ahmet Haşim'in söylediklerini hatırlatır. Haşim, *Piyale* mukaddimesinde manayı sıkı bir defne ormanının ortasına bırakılan bal dolu fağfur kavanoza benzetmiş ve her göze görünmeyen kelime kabilelerini, vızıltılı arılar olarak görmüştü. Bu fağfur kavanozu görmeyen okuyucunun, arıların kanat musikisini işitmekten zevk alacağını belirtmiş ve kırmızı çiçekli siyah defne ormanının; yani şiirdeki mananın bütün sırrının arıların gümüş kanatlarının sesinde olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Ahmet Haşim için, "şairin lisani 'nesir' gibi anlaşılacak için değil, fakat duyulmak üzere vücut bulmuş, musiki ile söz arasında, sözden ziyade musikiye yakın mutavassıt bir lisandır." (Haşim, 2004, s. 6) Sezen Aksu'nun şiirleri de tam da Ahmet Haşim'in ifade ettiği gibi musiki ile söz arasında, sözden ziyade musikiye yakın durmaktadır. Ancak bu durum, Aksu'nun metinlerini şiir olmaktan uzaklaştırmaz, aksine daha da yaklaştırır. Dolayısıyla Ahmet Haşim'in bakış açısıyla yaklaştığımızda bu metinler eksik birer şiir değil, aslında tam anlamıyla şiirdirler.

Sezen Aksu, 2016'da ikinci şiir kitabı olan *Eksik Şiir İkinci Kitap*'ı çıkarır. Bu kitapta 2006'dan sonra yazdığı şiirlerle birlikte, ilk kitapta gözden kaçanlar da yer almıştır. Sanatçı bu eserin ön sözünde de hayatın kendisine iç dökmenin bir yolunu bahsettiğini belirtir:

"Zaten içini dökmenin muazzam bir yolunu bahsetti bana hayat: müziği ve sözleri... Kelimelerin, kendini ifade ihtiyacının karşılanmasında çok az yer tuttuğu, insanın beden dili ve ses tonunun çok daha önemli"

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=8cE6UcXWJ4I>

² Sarıççek 2004.

³ Sarıççek 2018.

olduğu söylenir. Doğrudur, katılıyorum. Ama bu önem sırası içinde, dil kurmanın değerini teslim ederek..." (Aksu, 2016, s. 7)

Sezen Aksu, musikiye olduğu kadar kelimelere de önem vermiş ve şiirini alelade sözcüklerle yazmamıştır. Onun şiirleri okunduğunda kelime seçimine ne kadar dikkat ettiği ortaya çıkar. Özellikle gelenekten yararlanma açısından Aksu'nun yazdıkları ilgi çekicidir. Onun metinlerinde bazen divan şiirinden, bazen halk şiirinden bazen de Cumhuriyet Dönemi ve sonrasındaki Türk edebiyatından izler bulmak mümkündür. Bu, onun Türk kültür ve edebiyatına ne kadar hâkim olduğunu ve bu kültürden nasıl beslendiğini gösterir. Dolayısıyla, bu çalışmada Sezen Aksu'nun yukarıda bahsi geçen iki şiir kitabından hareketle, eserlerindeki Türk kültür ve edebiyatının izleri araştırılmıştır. Çalışmada, özellikle şiir kitaplarından hareket edilmiş, Aksu'nun kitaplarına almadığı, başka bir isimle birlikte kaleme aldığı, fakat yine Türk kültür ve edebiyatından izler taşıyan bir şiirine de yer verilmiştir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, Sezen Aksu'nun şair kimliğini ortaya koymanın yanı sıra, onun şiirlerindeki Türk edebiyatının izlerini sürmektir. Bunun için şairin yukarıda bahsi geçen iki kitabı dikkatli bir şekilde okunmuş ve Türk edebiyatına dair çeşitli çağrışımlar tespit edilerek not edilmiştir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Sezen Aksu'nun hemen her şiirinde Türk edebiyatından bir iz bulmak mümkündür. Bu yüzden, kitaplardaki şiirlerin büyük bir kısmı yaptığı çağrışımlar dolayısıyla araştırmanın konusu olmaya müsaittir. Ancak, biz bu çalışmamızda çok daha belirgin olan benzerlikleri, çağrışımları ve ihtimalleri söz konusu etmek istedik. Bu sebeple, Türk edebiyatından izler barındıran ve sayıca çok fazla olan şiirler arasında bir eleme yapılmıştır. Bunun yapılmasının nedenlerinden biri de tespitlerimizin "zorlama" olarak değerlendirileceğinden duyduğumuz kaygıdır. Dolayısıyla pek çok şiir, içinde az da olsa iz barındırmasına rağmen bu çalışmaya alınmamış ve söz konusu edilmemiştir.

Eldeki malzeme, Türk edebiyatındaki izler açısından incelenip yazılmak istendiğinde ise Sezen Aksu'nun farklı dönemlerden farklı şekillerde faydalandığı görülmüştür. Sezen Aksu, divan şiirinin tür ve şekillerinden yararlanmak yerine sadece mazmunlarından; yani kavramları dolaylı bir şekilde anlatmak için kullanılan sözlerden istifade etmiştir. Halk şiirine gelindiğinde ise bu sefer türkü ve ninni gibi türlere yakın eserler meydana getirmiştir. Cumhuriyet Dönemi ve sonrasındaki Türk edebiyatından esinlenme durumuna bakıldığında ise kimi zaman şair ve yazarlara doğrudan gönderme yaptığı kimi zaman da meşhur şiirlerdeki bazı kalıp ifadeleri kullandığı görülmektedir. Bazen ise yazdığı bir şiirin bir başka şairin üslubunu çağrıştırdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eldeki malzemeyi tutarlı bir şekilde ele almak ilk etapta çok güçtür. Ancak, çalışmayı bir metodolojiye oturtmak gerektiğinden farklı başlıklar içerse de şöyle bir yöntem ortaya çıkmıştır:

A- DİVAN ŞİİRİNDEN İZLER

- 1- Mazmun Bakımından Benzerlikler
- 2- Konu Bakımından Benzerlikler

B- HALK ŞİİRİNDEN İZLER

- 1- Tür Bakımından Benzerlikler
- 2- Konu Bakımından Benzerlikler

C- CUMHURİYET DÖNEMİ VE SONRASINDAKİ TÜRK EDEBİYATINDAN İZLER

- 1- Başka Eserlere Göndermeler ve Kalıp İfadelerin Kullanımı
- 2- Üslup Bakımından Benzerlikler
- 3- Konu Bakımından Benzerlikler

D- MÜSTAKİL BİR ŞEKİLDE ELE ALINMASI GEREKEN BİR ŞİİR: RAKKAS

"Divan Şiirinden İzler" kısmında önce eski Türk edebiyatında sıkça kullanılan mazmunların Sezen Aksu'nun şiirlerinde nasıl yer aldığına değinilmiştir. Değerlendirme yapılırken mazmun kullanımı bakımından klasik şiirlerle arasındaki farklardan da bahsedilmiştir. Sonrasında ise divan şiirinde sıklıkla ele alınan konuların Sezen Aksu'nun şiirindeki karşılığı söz konusu edilmiştir. "Halk Şiirinden İzler"

kısımında önce türkü, ninni, ağıt gibi türlere yaklaşan şiirler ele alınmış ve halk şiirinden de örnekler verilerek karşılaştırmalı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Sonrasında halk şiirinde işlenen konuların, Sezen Aksu'nun eserlerindeki durumu ele alınmıştır. Üçüncü bölüm olan Cumhuriyet Dönemi ve sonrası ise daha farklı bir şekilde başlıklandırılmıştır. Önce şairin gönderme yaptığı Türk edebiyatının önemli eser ve sahipleri ele alınmıştır. Aynı başlık altında “Aldırma gönül”, “Sevgim acıyor.”, “Dağlarına bahar gelmiş memleketimin” gibi şairleriyle özdeşleşmiş kalıp ifadelerin Sezen Aksu'nun şiirlerinde nasıl kullanıldığına değinilmiştir. “Üslup Bakımından Benzerlikler” kısmında ise Sezen Aksu'nun Ahmet Haşim'in üslubunu hatırlatan iki şiirine yer verilmiştir. Cumhuriyet Dönemi ve sonrasındaki Türk edebiyatında sıklıkla işlenen konuların Sezen Aksu'da nasıl yer aldığı da söz konusu edilmiştir. Son olarak ise divan, halk ve modern şiirin izlerinin bir arada olduğu ve Sezen Aksu'nun Yelda Karataş ile birlikte kaleme aldığı *Rakkas*'tan bahsedilmiştir.

A- DİVAN ŞİİRİNDEN İZLER

1- Mazmun Bakımından Benzerlikler

1991 yılına ait *Güllerim Soldu* şiirinin ilk dördlüğü dikkat çekicidir:

“Güllerim soldu kaldırımlarda

Gonca yüklü dallarıma ayaz vurdu

Demlerim oldu son akşamlarda

Bir nefeslik duraklarda çiçek açtım” (Aksu, 2018, s. 103)

İlk iki mısra da gül ve goncanın bir arada kullanılması manidardır. Kaldırım gibi herkesin gelip geçtiği yerlerde solan güllerin yanı sıra, bir olumsuzluk göstergesi olarak henüz açılmamış gül tomurcuklarıyla yüklü; yani goncalarla yüklü dallara da ayaz vurmuştur. Bu durum, olması gerekenin tersidir; çünkü goncanın kuru soğuğa değil, saba rüzgârına; yani sabah yeline ihtiyacı vardır. Bu rüzgârın gonca üzerinde önemi çok büyüktür. Gonca, ancak saba rüzgârıyla açılıp kendini gösterebilir. Görüldüğü gibi, şiirin ilk iki mısraında gül ve gonca gibi divan şiirinde çokça karşılaşılan mazmunlara yer verilse de bunların içinde buldukları durumun olumsuz olduğu anlaşılır. Bu mazmunlar, eski edebiyatta da kullanılmaktadır. Ancak, Sezen Aksu'nun bunlara yüklediği anlam ile divan şiirinde yüklenen anlam, tam manasıyla aynı daireye denk düşmemektedir. Dolayısıyla, bu şiirde divan edebiyatı mazmunları kullanılmış olsa da eski edebiyattaki kalıplarla Sezen Aksu'nun bu sözlerinin tam olarak örtüşmediği söylenebilir.

Üçüncü mısra ise kendisinden öncekileri tamamlar niteliktedir. “*Demlerim oldu son akşamlarda*” mısraında “dem” kelimesi pek çok şeyi ifade eder: zaman, nefes, içki, söz, gözyaşı ve kan (Pala, 2003, s. 120). Ardından gelen mısra da dem ile aynı anlama gelen “nefes” kelimesinin kullanılması ise dikkat çekicidir: “*Bir nefeslik duraklarda çiçek açtım*” Kısacası, şairin bahsini ettiği akşamlarda demleri olmuştur; fakat burada, “dem” kelimesini tüm anlamlarının mısraa uygun düştüğü görülmektedir. Şair, en sonunda çiçek açabilmiştir, tüm zorluklardan sonra bunu başarır, ancak bu sefer de yanlış yerde açmıştır çiçeklerini. Çiçeklerini açtığı yer “bir nefeslik” duraklardır; yani kısa bir süreliğinedir. Burada da nefes kelimesinin zaman anlamında kullanıldığı görülür.

Divan şiirindeki mazmunlar bakımından benzerlik gösteren bir diğer şiiri ise 1994 yılında yazdığı *La'P*'dir. Arapça bir kelime olan lal, parlak kırmızı renkte olan değerli bir taştır. Aksu, şiirinde bu kelimeyi divan şiirinde de olduğu gibi şarap manasında kullanmıştır. Şiirin ilk dördlüğünde de zaten “üzüm bağları”ndan bahsedilerek şarap ve kırmızı renk vurgusu yapılır:

“Bir bulut olsam, yüklenip yağsam

Dökülsem damla damla toprağıma

Bir deli nehir, bir asi rüzgâr olup

Kavuşsam üzüm bağlarına” (Aksu, 2018, s. 24)

Şiirin ikinci dördlüğünde, “*Bir çiğ tanesi, bülbülün çilesi*” mısraı ile gül-bülbül ilişkisine gönderme yapılır. Jale veya şebnem olarak da adlandırılan çiy, şiirde “çiğ” olarak yazılmıştır ve akşamın \ gecenin

serinliğiyle bitkilerin üstünde toplanan küçük su damllarına denir. Bülbül kelimesinden hareketle, bu mısradaki çiğün gülün üstünde olduğundan bahsedilebilir; çünkü bülbül divan şiirinde aşığın sembolüdür. Bu tasavvurun en önemli sebebi ise sevgilinin gül olarak hayal edilmesidir (Sefercioğlu, tarihsiz, s. 414).

Şiirin dördüncü dördlüğünde bu sefer “çoban yıldızı” ifadesi dikkati çeker. “*Komşunun kızı, çoban yıldızı*” mısraıyla başlayan dördlükte geçmişte kalan bir yaz mevsiminden bahsedilir. Divan şiirinde Zühre ismiyle karşımıza çıkan Çoban Yıldızı, Merkür'den sonra güneşe en yakın gezegendir. Eski Türk edebiyatında Zühre, genellikle bir eğlence meclisi içerisinde tasavvur edilir ve çalgıcı veya rakkase olarak düşünülür (Sefercioğlu, tarihsiz, s. 367). Aksu'nun şiirinin son dördlüğünde de geçmişte bir yaz mevsimindeki eğlence meclisinden bahsedilmiştir. Çoban Yıldızı olarak tasavvur edilen komşunun kızı, bu meclisin çalgıcı ya da rakkasesidir:

“*Komşunun kızı, çoban yıldızı*

Yaz bahçeleri yeşil, mor, kırmızı

Ah şişede la'l, hem de ay hilal

Bir daha da görmedim öyle yazı” (Aksu, 2018, s. 24)

Bu dördlükteki lal tam olarak şarabı temsil etmektedir. Divan şiirinde de lalin kimi zaman şarabı temsil ettiği bilinmektedir. Lal, kırmızı rengiyle de şarapla uyum gösterir. Şişede lal vardır, ay ise hilal şeklindedir. Bu durum “*hem de ay hilal*” ifadesiyle; yani sevinçle karşılanmıştır. Hilal, divan şiirinde sevinçle ilişkilendirildiği gibi, kadehle de ilişkilendirilir. Hilal, aynı zamanda kırılmış bir kadehe benzer (Sefercioğlu, tarihsiz, s. 382). Kadehte ise şarap olur. Böylelikle lal ve hilal tasavvuru tamamlanmış olur.

Sezen Aksu'nun 2000 yılında yazdığı **Kahpe Kader** de divan şiirinden mazmunlar taşımaktadır. Türkçede, genellikle “kahpe felek” olarak kötü talih ve kader anlamında kullanılan ifade burada karşımıza daha farklı bir şekilde “kahpe kader” olarak çıkar. Buna rağmen, şiirin ilk iki mısraında felekten bahsedilmiştir:

“*A benim avanak, arızalı, arsız gönlüm*

Feleğin çemberine takılıp döndün ya” (Aksu, 2018, s. 35)

Gök, gökyüzü veya sema olarak da bildiğimiz felek, divan şiirinde çokça karşımıza çıkar. Feleğin çemberine takılıp dönmek, aslında elde olmayan bir şeydir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Dokuzuncu felek, cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük felek atlas feleğidir:

“*Atlas feleği dönerken diğerlerini de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Bu dönüş büyük bir özellik taşır. Kendi istikameti dışında dönüşe zorlanan sekiz felek, insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. İşte felekler üzerine şikâyet etmenin nedeni budur.*” (Pala, 2003, s. 159)

Aksu, şiirinde gönlüne seslenerek onun feleğin çemberine takılıp döndüğünü, yani kadere itiraz edemediğini, elinden bir şey gelmediğini dile getirmiş olur. Bu yüzden de gönlüne seslenirken onu çeşitli sıfatlarla anar: avanak, arızalı, arsız. Divan şiirinde gönül vasıflandırılırken genellikle şu sıfatlar kullanılmıştır: deli, divane, mecnun, şeyda, aşüfte, hevayi (Sefercioğlu, tarihsiz, s. 272). Bu şiirde ise Aksu, gelenekten farklı olarak aptal ve bön anlamındaki avanağı; yılışık ve yüzüstü anlamındaki arsız; son olarak da arızalı kelimesini tercih etmiştir. Kısacası, geleneği gönlü olumsuz sıfatlarla vasıflandırarak devam ettirmiştir.

Sezen Aksu'nun divan şiiri mazmunları açısından dikkati çeken bir başka şiiri ise **İstanbul İstanbul Olalı**'dir. 2002 yılına ait şiirin ilk kısmı şu şekildedir:

“*Uzanıp Kanlıca'nın orta yerinde bir taş*

Gözümün yaşını yüzdürürüm hisara doğru

Yapacak hiçbir şey yok, gitmek istedi gitti

Hem anlıyorum, hem çok acı

Tek taraflı bitti” (Aksu, 2018, s. 149)

Şairin şiirinde İstanbul'un bir semti olan Kanlıca'dan bahsetmesi şaşırtıcı değildir; çünkü Sezen Aksu'nun Kanlıca'da bir yalıda ikamet ettiği bilinmektedir. Karşı tarafta ise Rumeli Hisarı vardır. Bir taşta uzanmıştır ve gözyaşını Hisar'a doğru yüzdürür. Burada taş, gözyaşı, yüzdürmek ve hisar kelimeleri özenle seçilmiş ve boşuna kullanılmamıştır. Şair, her şeyden evvel ağlamaktadır. Ancak bunu doğrudan söylemek yerine sanatlı bir söyleyişi tercih etmiş teşbih ve istiareden faydalanmıştır. Kısacası, gözyaşını taşta benzetmiştir. Denizde taş sektirircesine, gözyaşlarını da taş misali denizin üstünde yüzdürür; yani sektirir. Taşın veya gözyaşının yönü ise Rumeli Hisarı'dır. Burada, eski edebiyattaki gözyaşı- taş ilişkisinden biraz daha farklı bir durum vardır. Divan şiirinde, eğer gözyaşı bir taşta benzetilecekse bu, değerli bir taş olur. Burada ise şair, gözyaşını herhangi bir taşta benzetmekle kalmamış, onu aynı zamanda deniz üstünde sektirmiştir.

Şiirin ikinci kısmı ise şu şekildedir:

“Bir lodos lazım şimdi bana, bir kürek, bir kayık

Zulada birkaç şişe yakut, yer gök kırmızı

Söverim gelmişine geçmişine ayıpsa ayıp

Düşer üstüme akşamdan kalma sabah yıldızı” (Aksu, 2018, s.149)

Kaçak ve yasak şeylerin saklandığı gizli yere zula denir. Şairin zulasında ise birkaç şişe yakut; yani şarap vardır. Şarabın rengi yakuta benzer; çünkü yakutun kırmızı, sarı ve gök renginde olanları varsa da en kıymetlisi kırmızı olandır (Pala, 2003, s. 492). Dolayısıyla, burada bir istiare yapılmış ve şarap yerine yakut kelimesi kullanılmıştır. Ardından gelen “yer gök kırmızı” ifadesi ise hem şarabın ve yakutun kırmızılığına hem de fecir; yani tan kızılığına yapılan bir göndermedir. Şair sabahlamış ve sarhoş olmuştur, öyle ki sabah yıldızı diye tabir ettiği Çoban Yıldızı üstüne düşer. Çoban Yıldızı, diğer adıyla Zühre yahut Venüs, Güneş'e en yakın gezegendir. Aslında, bir yıldız değildir. Özellikle tan ağarırken gözle görülebilen bu gezegen, şiirde akşamdan kalma olarak nitelendirilir. Kısacası, geceki sarhoşluğunun mahmurluğunu taşır. Sarhoşluğun sebep olduğu sersemlik içindedir ve sabah olmaktadır.

2- Konu Bakımından Benzerlikler

1991 yılına ait **Zehir Gibisin** şiirinin özellikle son dördümlüğünde, divan şiirinde çokça konu edilen “sevgiliden şikâyet” söz konusudur:

“Kederli şarkılar söyler gibi yüzün

Aldatır bu masum, bu yalancı hüznün

Dudakların acı, gözlerinde oklar

Kurşun gibi ağır her sözün” (Aksu, 2016, s.21)

Divan şiirinde dudağın en belirgin özelliklerinden biri şirin; yani tatlı olmasıdır. Buna rağmen dudak, acı sözler söylemekten de uzak değildir (Pala, 2003, s.297). Bu şiirde de dudakların acılığında kasıt, acı sözler sarf etmesidir. Dolayısıyla sevgilinin her sözü kurşun gibi ağırdır. Sevgilinin gözlerinde ise oklar vardır. Divan şiirinde, bu okların ucunda “peykân” adı verilen sivri demir bulunur. Bu oklar elbette ki kirpiklerdir ve onların yaralayıcı, öldürücü vasıfları vardır. Sevgilinin yan bakışları ile âşığın kalbi yaralanır.

Sezen Aksu'nun 1995 yılında yazdığı **Yaradana Kurban** isimli şiirin ilk dördümlüğünde, yine divan şiirinde de yer alan “sevgiliden şikâyet” konusu değişik bir şekilde karşımıza çıkar:

“Aman aman ne canlar yandı kucaklarında

Yalancı bahçeler, dikenli dudaklarında

Gözlerin bir deli macera, vefasız

Vurulduğum kirpiğin sandığım bıçaklarıyla” (Aksu, 2016, s. 13)

Burada dudakların güle benzetilmesi durumu divan şiirinde de karşılaşılan bir şeydir. Özellikle rengi itibarıyla güle benzeyen dudak dikenlidir. Bu dikenli dudaklarda ise yalancı gül bahçeleri yer alır; yani

dudaklar hep yalan söyler. Şair, sevgilisinin gözlerine vurgundur, ancak bu gözler kirpik denen bıçakları da ihtiva ederler. Divan şiirinde genellikle kılıç, hançer ve ok olarak karşımıza çıkan kirpikler, Aksu'nun şiirinde “bıçak” olarak nitelendirilmiştir.

Aksu'nun 1996'da yazdığı **Çekirdek Hatun** şiirinde de divan şiirinin konularından biri olan “sevgiliyi övme” söz konusudur. İlk dördlük şu şekildedir:

“Ah beli daracık, çekirdek hatun

Gel dudağına güller ekeyim

Kız bu ne bereket, bu ne bolluk

Gel, müebbetini çekeyim” (Aksu, 2018, s. 56)

Özellikle ilk iki mısradaki bel ve dudak ifadeleri ile dikkat çeken şiirde, divan şiirinde bir güzeli vasıflandırmak için kullanılan ince ve dar bele gönderme yapılmıştır:

“Divan edebiyatında bel daima kıl kadar ince ve dardır. Bu özellikleri ağız ile ortak olduğundan çok zaman birlikte kullanılırlar.” (Pala, 2003, s. 74)

Bu şiirde ağız değil de ağzın üst ve alt kenarı olan dudak beraber kullanılmıştır. Dudak kelimesinin ardından gül çiçeğinden bahsedilmesi de boşuna değildir. Burada gül, hem dudağın kırmızılığını çağırıştırır hem de “güller ekeyim” denilerek âşığın, sevgilinin dudaklarından öpme isteği ön plana çıkarılır.

Şiirin son dördlüğünde de divan şiirindeki gibi “sevgiliyi övme” devam etmektedir:

“Ah gecesi ağılı, gündüzü beter

Yapamam, yapamam ben sensiz

Kâkülü mızrak, gözü hançer

Yatamam, yatamam ben sensiz” (Aksu, 2018, s. 56)

Burada da kâkülün şekil itibarıyla bir savaş aleti olan mızrağa benzetilmesi ve gözü hançer olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Göz, divan şiirinde hançere benzetilmiştir; çünkü gözde gamze; yani yan bakış bulunur, bunun yanında kirpik de vardır. Bunlar, âşıkta yara açarlar (Pala, 2003, s.202). Bu yüzden, bir savaş aleti olarak hançer de mızrağın yanındaki yerini alır.

B- HALK ŞİİRİNDEN İZLER

1- Tür Bakımından Benzerlikler

Sezen Aksu'nun 1995 yılında yazdığı, “gelin türküsü” türüne yakın bir eseri ise **Ben Annemi İsterim**'dir. Bir gelinin ağzından yazılmıştır ve bize “Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar” türküsünü hatırlatır. Mümtaz Sarıççek'e göre bu şiir, Anadolu kadınının ezilmişliğini ifade eder (Sarıççek, 2004, s.36) Aksu'nun şiirindeki gelinin, kocasına seslendiğini ve ona hitap ettiğini anlıyoruz. Tam anlamıyla bir sitem ve yakarış şiiri olan eser, kocaya şikâyetten ibarettir. Şiirdeki gelin ise Karadenizlidir:

“Uy çalsın kemeçeler de ben bir horon tepeyim

Çatlasın kaynımgiller, bari kurtlarım dökeyim

Fındığı ben toplarım, kırması sana düşer

Uy ellerin iyisi, geh gerinip şişer” (Aksu, 2018, s.129)

Şiirin devamında baba ocağının gözünde tuttuğunu belirttikten sonra gelin, bu sefer dünyaya sitem eder.

Son iki mısra ise vurucudur:

“Bir bezden bebem vardı, bohçamda hayallerim

Kızlığım yarım kaldı, ben annemi isterim”

Şiir, dile getirilenler; yani içerik bakımından bahsi geçen türküyü hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi türkünün başı şu şekildedir:

Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar

Aşrı aşrı memlekete kız vermesinler

Annesinin bir tanesini hor görmesinler

Uçan da kuşlara mâlum olsun

Ben annemi özledim

Hem annemi hem babamı

Ben köyümü özledim (Göde, 2010, s. 166-167)

Bu türküde de Aksu'nun şiirinde olduğu gibi, gelin ayrılıp uzağa gitmiştir. Bu yüzden üzgündür ve türkü bu üzüntünün bir yansımasıdır. Koca evine gittikten sonra ağır basan anne, baba ve köy özleminin dile getirildiği bir türküdür. Aksu'nun şiirindeki gelinin bu türküdeki gelinden bir başka farkı ise daha isyankâr bir eda ile duyguların dile getirilmesidir.

Sezen Aksu, 1996 yılında bu sefer bir halk şiiri türü olarak “ninni” örneği vermiştir. Bu ninni her ne kadar bebeği uyutmak için söylense de ninninin ikinci ve üçüncü kısımlarında annenin, bebeğine verdiği hayata dair öğütler vardır. Ninninin ilk dörtlüğü şu şekildedir:

“Uyu da büyü

Bebeğim bebeğim

Ben sana e e e

Ninniler söyleyeyim” (Aksu, 2016, s. 58)

Annenin bebeği için temennilerinin yer aldığı ninniler halk şiirimizde fazlasıyla vardır. En büyük temenni ise bebeğin uyuması ve bir an önce büyümesidir:

“Beşiğimin altı şişe,

İçinde yatar paşa,

Ninnilerle uyusun ninni,

Beşikten kalksın büyüsun ninni!” (Çelebioğlu, 1987, s. 225)

(Merzifon)

Sezen Aksu 1997 yılında **Düğün** isimli, “gelin ağıtı \ türküsü” benzeri bir şiir örneği daha verir. Bu sefer şiirin başkişisi gelin olmak üzere olan bir genç kızdır. Düğünü vardır ve şiir tamamen babasına bir sesleniş ve yakarma şeklindedir. Şiirde üç defa kızın ağzından “Baba kapıyı kapatma.” temennisi dile getirilmiştir. Genç kız endişelidir. Bilmediği bir yere gitmekte, yeni bir hayata başlamaktadır. Korkusu ise dara düştüğünde babasının ona yüz çevirmesidir; çünkü Türk kültüründe “Baba evinden ak gelinlikle çıkan genç kız, gelin olarak gittiği evden ancak ak kefenle çıkabilir.” inancı yaygındır. Kısacası, gelin olarak evden ayrılan genç kıza en baştan baba ocağının kapısı kapatılır ve ne olursa olsun, ne yaşarsa yaşasın onun baba evine dönmemesi istenir. Şiirdeki gelin olacak genç kız, işte bu yüzden endişelidir. O, başına bir şey gelirse geri dönebilmek ister:

“Parada, pulda gözüm yok inan baba

Eloğlu kıyar gülünün fidamna

Olur a dara düşerim, ihtimal

Baba kapıyı kapatma

Olur a dara düşerim, ihtimal

Gülüne su ver, unutma" (Aksu, 2018, s.130)

Baba evinden ayrılmanın zorluğu karşısında babaya bir yakarış vardır. Buna benzer "gelin ağıtları" halk şiirinde de mevcuttur:

*"Ana gızın çok muyudu,
Bir kız sana yük müyüdü,
Gırulası emmilerim,
Heç oğlunuz yok muyudu?
Baba gadanı alayım,
Sakalına tel olayım,
Gapında köle olayım,*

Verme beni gurbet ele" (Feyzioğlu, 2010, s. 79)

Halk şiirimizde bu şekilde söylenmiş pek çok baba ocağından ayrılan "genç kız \ gelin ağıtları" mevcuttur. Sezen Aksu da bu türlere yaklaşan bir örnek vermiş olur.

Aksu, 2005 yılında bir ninni örneği daha vermiştir. **Kınalı Kuzum** isimli "ninni"yi diğerlerinden ayıran ise çocuğun artık büyümüş olmasıdır. Annenin o küçük bebeği artık koca bir adamdır. Öyle ki ayrı eve bile çıkmıştır. Ancak annenin akli hâlâ oğlundadır. Bir türlü bu duruma alışmamıştır ve sol yanı ince ince sızlamaktadır. Anne, "Büyüdün de adam mı oldun?" diyerek şiirin içinde şu "ninni"yi söyler:

*"A nenni nenni kınalı kuzum
Büyüdün de adam mı oldun
Yanağı pembem, dudağı kirazım*

Gözü okyanusum, iyi ki doğdun!" (Aksu, 2018, s. 51)

Ninnilerde, annelerin bu şekilde çocuklarını yüceltikleri bilinmektedir. Buna benzer bir ninni ise şu şekildedir:

*"Ninni derim beni yakar,
Dudağından ballar akar,
Yavrum büyür bana bakar,
Ninni yavrum ninni!"* (Çelebioğlu, 1987, s. 224)
(Bursa)

Sezen Aksu, 2008 yılında **Be Vefasız** adlı şiiriyle halk edebiyatından izler taşıyan bir eser örneği daha verir. Bu şiir, "gurbet türküsü" özellikleri taşır. *Yârim İstanbul'u Mesken mi Tuttun?* adıyla bilinen Anadolu gurbet türküsünü hatırlatır. Bunu şiirin ilk dördlüğünden anlamak mümkündür:

*"Be vefasız!
Gözlerinden düştüm mü söyle
Gördün güzelleri
Kaldın mı gurbet elde"* (Aksu, 2018, s. 181)

Türkünün ilk beş mısraı ise şu şekildedir:

“Yârim İstanbul’u mesken mi tuttun

Gördün güzelleri beni unuttun

Sılaya dönmeye yemin mi ettin

Gayrı dayanacak özüm kalmadı amman

Mektuba yazacak sözüm kalmadı amman” (Mirzaoğlu, 2019, s.854)

Sılada kalmış bir gelinin ağzından yazılan şiirde yine sitem ve serzeniş yer alır. Gelin, kocasını hasretle beklemektedir. Öyle ki içeceği çorbasını ocağa koymuş, kocasının gömleklerini de yıkayıp asmıştır. Geline göre artık gurbetten dönme vakti gelmiştir:

“Çorbayı koydum ocağa

Tuz basıyorum

Yıkadım gömleklerini

Tez asıyorum” (Aksu, 2018, s. 181)

Şiirde geçen gömlek motifi türküde de yer almaktadır:

“Ağamın geydiği ketenden gömlek,

Yok imiş dünyada öksüze gülmek,

Gurbet ellerinde kimsesiz ölmek,

Gayrı dayanacak özüm kalmadı amman

Mektuba yazacak sözüm kalmadı amman.” (Mirzaoğlu, 2019, s. 854)

Aksu'nun şiirinin son dördlüğü ise şu şekildedir:

“Al kuşak sardım belime

Has ipek serdim evime

Sevdiğim ak düşmeden dön, gel

Saçımın teline” (Aksu, 2019, s.181)

Bu dördlükteki “kuşak” ve “sermek” kelimelerini ise türkünün bir başka çeşitlemesi olan *Ağam İstanbul’u Mesken mi Tuttun?*’da görürüz:

“Ağamın döktürdüğü burma kuşağı

Kime koyup gidiyon oğlan uşağı

Gurbet ele kaba serdin döşeği

Neyleyim dünyada dünya malını

Gönül arzuluyor eski yârini” (Mirzaoğlu, 2019, s.854)

Aksu'nun şiirindeki gelin, endişelidir. Yârinin bir an önce dönmesini arzular. Bu yüzden sevdiğinin, kendi saçının teline ak düşmeden dönmesini ister. Sanki sonunun bu türküdeki kadın gibi olmasından korkmaktadır. *Yârim İstanbul’u Mesken mi Tuttun?* türküsünün hikâyesinde bekleyen kadın ölmektedir:

“Günler ayları, aylar yılları kovalar... Koskoca yedi yıl geçse de Ali gelmez. Gelin üzüntüsünden yataklara düşer, ince hastalığa yakalanır; yani verem olur, muradına eremeden göçüp gider bu dünyadan. Ardında, yaşadığı bu umutsuz hayatın öyküsü ve türküsü kalır. Bu kırık, kederli öykünün nedeni ise İstanbul gurbetidir.” (Mirzaoğlu, 2019, s. 855)

2- Konu Bakımından Benzerlikler

Ağıt, halk edebiyatında yer alan bir türkü çeşididir. Ağıtlar sadece ölen kişi ya da kişilerin arkasından söylenmez. Aynı zamanda, insanların canlı-cansız bir varlığı kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki

üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini dile getirdikleri söz ve ezgilerle ifade edilen türkülere de denir (Elçin, 2000, s. 290). Sezen Aksu da halk edebiyatından faydalanan ve beslenen biri olarak bu tip ağıtlardan esinlenmiş olmalıdır. Aslında bilinen gelin⁴ veya genç kız ağıtlarından çokça farklılık gösterse de konu / içerik açısından yaklaşırsa *Onu Alma Beni Al* 'ın ilenmeli ağıt ya da türküye yaklaştığı söylenebilir.⁵ 1995 yılında yazdığı *Onu Alma Beni Al* isimli bu şiir, ilenmeli bir gelin ağıtının içeriğine / konusuna benzer. Konu bakımından benzerlik taşımasına rağmen, özellikle bu şiirin müzikli hâlini göz önüne alırsak bu sefer de şiir "ağıt" tan uzaklaşmaktadır. Bilindiği gibi Sezen Aksu'nun bu parçası hareketli ve neşeli bir şarkıdır. "Ağıt"ların ezgileri, konusu dolayısıyla hareketli ve neşeli olmaz. Dolayısıyla, bu şiir konu / içerik bakımından "ağıt"a yaklaşırsa da bir bütün olarak ezgisiyle beraber düşünüldüğünde "ilenme"yi daha çok andırmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, gelin ağıtlarında sadece ölüm yoktur. Bu ağıtlarda çeşitli olaylar ve sosyal olgular da etkilidir:

"Diğer gelin ağıtlarında, çeşitli olaylar ve sosyal olgular etkilidir. Geleneksel evlilikler, bir felaket sonucu ölüm, iftiraya uğrayan gelin, çocukla evlendirilen gelin, uzaklara, gurbete giden gelinlerle ve diğer sebeplerle ilgili yakılan ağıtlar bu başlık altında değerlendirilebilir." (Feyzioğlu, 2010, s. 79)

Gelin ağıtlarında görülen serzeniş, beddua ve yakarış Sezen Aksu'nun bu şiirinde de görülür. Şiir, aldatılmış ve kandırılmış bir genç kızın ağzından yazılmıştır. Genç kız yıllarca ümitle beklemiş, çeyizini hazırlamış, hayaller kurmuş; fakat sevdiği erkek onu terk edip bir başkasıyla evlenmiştir. Üstelik bu başkası kendisinden oldukça aşağıdadır. Bu durumu hazmedemeyen genç kızın türküsü bu yüzden sitem, serzeniş ve beddualarla örülüdür:

"Bak atının terkisine de atmış gözleri şaşığı gelini

Mor kaftanlara sarmış haspam odun gibi belini

Ah verin elime de kırayım cadının derisi kara elini

Seni gidi dilleri fitne fücür, kıyametin gelsin" (Aksu, 2018, s. 49)

İlk dörtlükte kendisinin yerini alan gelini tasvir eden, ona hakaret edip aşağılayan kalbi kırık genç kız, yeni geline de beddua etmekten kendini alamaz. Hıncını bir türlü alamayan genç kız, şiirin ikinci bölümünde yeni geline seslenmeye devam eder:

"Sen o alacası içinde fesatla hangi gününü gün edicen"

Burada alacası ifadesiyle tam olarak söylenmek istenen "deli alacası"dır. Deli alacası, birbirini tutmayan parlak renklerden oluşan anlamındadır ve yeni gelinin üstündeki kıyafet tam anlamıyla böyledir. Ancak, genç kızın yerini alan gelin içinde fesat barındırmaktadır. Türküyü söyleyen genç kız yukarıdaki fitne fücür ifadesiyle yetinmemiş, bu sefer de fesat kelimesini kullanma gereği duymuştur.

Türküyü söyleyen genç kız, bu sefer damada yani eski yârine seslenir:

"Ah o kaditin üstüne bir de atlas yorgan sericen"

Kadit, çok zayıf olan kişiler için kullanılan bir sözdür. Genç kıza göre, sevdiği adamın kendisinin yerine aldığı gelin şaşığı, odun gibi bele sahip ve cadı olmanın yanı sıra bir de çok zayıftır. Genç kıza göre, böyle bir insanın üstüne atlas yorgan; yani ipekli kumaştan yorgan yakışmaz. Bu yüzden bir de eski yârine beddua eder:

"Amanın amanın yansın ocağın barkın"

Genç kız, eski yârinin ağasının ve emmisinin utanmasını da diler; çünkü anlaşıldığı kadarıyla bu iş onların başının altından çıkmıştır. Onların da kendisinin düştüğü bu kötü duruma sevindiklerini bilmektedir. Bu sebeple de mecazen damadın ağa ve emmisinin her bir yerlerine kırmızı kınalar

⁴ "Türk topluluklarında oğlun karısına 'Gelin' denir. Etimolojisine göre, 'gelen kimse' demektir. Kız gelin olarak ata binerken kız evi ağlar ve yas tutar. Bunda kıza olan şefkat ve ilginin hissesinin yanında kuracağı yeni hayatla ilgili, baba evinden uzak yeni bir hayat kurması belirleyicidir." (Feyzioğlu, 2010, s.78)

⁵ Mümtaz Sarıççek, bu şiirin Anadolu kadını ağızıyla dile getirilen bir metin olduğunu ifade etmiştir. (Sarççek, 2004, s.35)

yakmasını söyleme gereği duyar. Hayıflanır, üzülür; çünkü aldatılmıştır. Emek emek çeyiz düzmüştür, hazırladığı bu çeyize yanar ve yine beddua eder:

“Varsın bize vursun felek

Ne çeyiz düzdüm emek emek

Allah bildiği gibi yapsın” (Aksu, 2018, s. 49)

Ardındansa zalim ve hain olarak nitelendirilen sevgiliye yalvarır:

“Bana ne bana ne, beni al

Onu alma!”

Genç kız, ilenmeli türküsünü yine bir sitemle sonlandırır. Genç kızın kiraz gibi dudakları al al dururken ve tek başına kara gecelerde zar zor uyurken yârin bu davranışı hiç reva değildir. Etrafını ise çakal ve kurt gibi tehlikeli hayvanlara benzeyen insanlar sarmıştır. Genç kızın bu hâli, eğer yârin içine siniyorsa işte o zaman söyleyecek tek söz vardır: “Kıyametin gelsin!”

2008’de anonim bir halk türküsünden izler taşıdığını düşündüğümüz bir şiir daha kaleme alır. Adı **Deli Oğlan** olan şiirde genç bir kızın sevdiği erkeğe yaptığı bir çağrı vardır. Genç kız bir taraftan aşkını ilan ederken diğer taraftan da erkeği bu aşka davet eder:

“Hadi deli oğlan, hadi belime dolan

Hele bi öp bakalım kızı dudağından”(Aksu, 2016, s. 126)

Buna benzer ve aynı konuyu işleyen anonim bir türkü vardır. Türküde sürekli şu dörtlük tekrar edilir:

“Hadi güzel oğlan oğlan

Yanıyorum eylen eylen

Evli isen aş git oğlan

Bekârisen eylen eylen” (Gözaydın, 1989, s. 104)

Bu türküde de aynı şekilde genç bir kızın yaptığı çağrıyı görürüz. Kız, aynı şekilde aşkını itiraf eder ve “yanıyorum” der. Ancak, karşısındakinin evli mi yoksa bekâr mı olduğunu bilemez. Bunun için de evli ise gitmesini; fakat bekâr ise kalmasını söyler.

C- CUMHURİYET DÖNEMİ VE SONRASINDAKİ TÜRK EDEBİYATINDAN İZLER

1- Başka Eserlere Göndermeler ve Kalıp İfadelerin Kullanımı

Sezen Aksu, 1988 yılında yazdığı **Unut** isimli şiirindeki bir dizeyi *Eksik Şiir İkinci Kitap*’ta yıldızla işaretleyerek sayfanın altına bir dipnot düşmüştür. Dipnotta, şiirdeki “Unut her yalan gibi” dizesinin, Ümit Yaşar Oğuzcan’ın “Yabancı” isimli şiirine gönderme olduğu belirtilir:

“O sevgiler ki yoktular

Onlar ümitlerimizdi

Ne ümitler yaşandı gel zaman git zaman

Ayrıldığımızı unut

Yalnızlıklar zaten yalan

Unut, beni de her yalan gibi unut” (Aksu, 2016, s.72)

Aksu’nun 1992’de yazdığı **Aldırma Deli Gönlüm** şiirinde, Sabahattin Ali’nin *Hapishane Şarkısı V* isimli eserindeki “Aldırma gönül” kalıp ifadesini bulmak mümkündür. Bilindiği gibi, Sabahattin Ali’nin bu şiirinin ilk dörtlüğü şu şekildedir:

“Başın öne eğilmesin,
Aldırma gönül, aldırma;
Ağladığın duyulmasın,
Aldırma gönül, aldırma ...”

Sezen Aksu ise

“Aldırma deli gönlüm, giden gitsin

Sen şarkılar söyle içinden, boş ver!” (Aksu, 2018, s. 107) der.

Bu çalışmada nasıl Sezen Aksu'nun bahsi geçen şiirinin, Sabahattin Ali'nin *Hapishane Şarkısı V* isimli eserini hatırlattığı düşünülyorsa Cafer Gariper de *Hapishane Şarkısı V*'e Karacaoğlan'ın, her dördlüğü “Gamlanma gönül, gamlanma” diye biten şiirinin kaynaklık ettiğini düşünmektedir:

“Sabahattin Ali'nin Karacaoğlan'ın şiirini yaşadığı devrin şartları içerisinde kendi psikolojik dünyasıyla yoğurarak yeni bir mahiyet kazandırmış olduğunu, yani edebi eser seviyesinde dönüştürdüğünü söyleyebiliriz. Kendisine örneklik teşkil eden Karacaoğlan'ın şiiriyle kurduğu paralelliklere ve benzerliklere rağmen şiirine farklı bir mahiyet kazandırdığını görmekteyiz.” (Gariper, 2002, s. 70)

Sezen Aksu'nun bu şiiri, gönle aldırmasın söylemesi açısından *Hapishane Şarkısı V*'i andırır da tevekkül ve razı oluş açısından, Karacaoğlan'ın bahsi geçen şiirine de yakın durmaktadır. Şiirlerdeki ilk iki dördlüğü karşılaştırmak bile, bu tevekkülü ve razı oluşu ortaya çıkarır:

Her gün bir şey daha biter

Giderek acı vermez biten şeyler

Kayıtsız bir razı oluş başlar

Sıradan izler bırakır en tutkulu aşklar (Aksu, 2018, s. 107)

Karacaoğlan'ın türküsünün ilk dördlüğü ise şu şekildedir:

Koyun meler kuzu meler

Sular hendeğine dolar

Ağlayanlar bir gün güler

Gamlanma gönül, gamlanma (Gariper, 2002, s.70)

Cafer Gariper, Sabahattin Ali'nin şiirinde kabullenilmiş hâlin içinde gizli bir başkaldırı olduğunu belirtir. Sezen Aksu'nun şiirinde ise daha çok bir razı oluş ve aldırma söz konusudur. Bu yüzden kendisine şu düşünceyi telkin eder: Giden gitsin, sen şarkılar söyle içinden, boş ver!

Sezen Aksu'nun 1994 yılında yazdığı *Sevdam Ağlıyor* isimli şiir, Aksu tarafından “Turgut Uyar'a saygıyla...” notuyla yayımlanmıştır. Aksu'nun şiirinin özellikle son dördlüğü okunduğunda neden şiirin başında Turgut Uyar'ın anıldığı anlaşılır:

“Ne sarayda ne handa

Bir zalim ocağında sevdam ağlıyor

Ne gam ölsem uğrunda

Beni zehir zemberek diller dağlıyor” (Aksu, 2016, s. 196)

Bu şiirdeki “sevdam ağlıyor” sözü, bize doğrudan Turgut Uyar'ın *Acıyor* şiirindeki “sevgim acıyor” kalıp ifadesini hatırlatır. Turgut Uyar'ın şiirinde görülen hayatın dengesizliği konusu, Aksu'nun şiirinde de işlenmiştir. Karşı taraf gönül alır; fakat bir duru sözle. Çiçekle gelir; fakat bir kuru dalla. Turgut Uyar'ın şiirinde görülen mutsuzluk gerçeği, Aksu'nun şiirinde de vardır. Ancak Uyar, mutsuzluktan söz etmek istemez:

“Şair için denge, hayatın en temel sorunlarından biridir. Bununla birlikte iyilik ve kötülük güçleri, mutluluk ve mutsuzluk, umut ve umutsuzluk, var oluşun dayanılmaz acısını yaşarken tek başına kalmak, varlık ve yokluk, boşluklar arasında denge kurmak, imkânsız arzulamaya benzer.

Mutsuzluktan söz etmek istemiyorum

Dikey ve yatay mutsuzluktan

Mükemmel mutsuzluğundan insan soyunun

Sevgim acıyor” (Özger, 2011, s. 138)

Aksu'nun şiirinde de aynı mutsuzluğu görürüz. Sevdası bir zalimin ocağında ağlamaktadır. Sevdiğinin uğrunda can verse bile üzölmeye gerek yoktur; çünkü onu zaten zehir zemberek, son derece sert, hakaret dolu diller dağlamaktadır. Kısacası, acısı yüreğine işlemedir.

Sezen Aksu, 2008 yılında **Rahatı Kaçan Ağaç** isimli şiirini yazar. Bilindiği gibi, Melih Cevdet Anday'ın da aynı isimli bir şiiri vardır. Aksu, kitabında dipnot şeklinde bir açıklama yazarak bu şiirin, Anday'ın eserine gönderme olduğunu belirtir ve Melih Cevdet'in şiirini verir:

“Tanıdığım bir ağaç var

Etlik bağlarına yakın

Saadetin adını bile duymamış

Tanrının işine bakın

Geceyi gündüzü biliyor

Dört mevsimi, rüzgârı, karı

Ay ışığına bayılıyor

Ama kötölemiyor karanlığı

Ona bir kitap vereceğim

Rahatını kaçırmak için

Bir öğrenegörsün aşkı

Ağacı o vakit seyredin.”

Aksu, şiirinin tamamında hayatının ne kadar perişan ve tekinsiz olduğundan dem vurur. Hayatı, hayalle hakikat arasındaki ince çizgide geçmiştir. Akli ise sürekli gidip gelmedir. Akli kendisine bir türlü söz geçiremediği gibi, o da aklına söz geçirememiştir. “Ahlaksız yüreği”nin frenleri ise hiç tutmamış, hep yüreği galip gelmiştir.

“Ah çok acı, ah çok acı

Hatırladım ‘Rahatı Kaçan Ağaç’ı

Resmidir daha da yalnızlaştığının...” (Aksu, 2016, s. 98)

Kısacası şair, hayatında aşk denen şeyi tatmıştır. Bu yüzden, tamamlanmamış hikâyeler gibidir ve hatırlamaktan perişan bir vaziyette, ancak sabahları uykulara dalabilmektedir. Aşk, birlikte ayrılığı ve ızdırabı da getirmiştir. Aşk acısı çekmektedir ve mutlu değildir. İşte bu psikolojideyken “Rahatı Kaçan Ağaç” şiirini hatırlar şair ve daha da yalnızlaştığını anlar. Aslında, kendisi de tıpkı o şiirdeki ağaç gibidir. Aşkı tanımış ve rahatı kaçırmıştır. Ancak, şairin Anday'ın şiirini hatırlamasıyla beraber yalnızlaştığını da anlaması ilginçtir. Demek ki şair, gerçekten büyük bir aşk acısı çekmektedir. Sevdiğiyile beraber, mutlu ve âşık olan birinin böyle bir zamanda bu şiiri hatırlaması anlamsızdır. Anday'ın şiirinin hatırlanabilmesi için, şairin yalnız ve mutsuz olması gerekir. Kısacası, kendisinin de rahatı kaçan bir ağaç olduğunu fark

edebilmesi için aşk ızdırabı gerekir. Demek ki aşk, aslında rahatsızlık veren bir hastalıktan başka bir şey değildir.

Sezen Aksu'nun 2008 yılında yazdığı bir başka şiir ise **Kutlama**'dır. Bu şiirin özellikle ilk dördlüğü okunduğunda Ahmet Arif'in "Dağlarına bahar gelmiş memleketimin..." diye biten şiiri hatırlanır:

"Memleketime çoktan bahar gelmiştir

Başakları şimdiden göğe ermiştir

Dağlarını gelincik basmıştır

Yer, gök ve yürek çiçek açmıştır" (Aksu, 2016, s.179)

Bu şiirde, şair baharın geldiğinden çok da emin değildir. Memleketinden uzaktadır; fakat mevsim ve zaman itibarıyla baharın gelmiş olabileceğini tahmin etmektedir. Böyle bir zamanda başakların göğe erdiğini düşünür. Dağları gelincik basmış olmalıdır. Yürek dâhil her yer çiçek açmış olmalıdır. Ahmet Arif de memleketinden uzakta ve hapistedir. Memleket hasreti içinı yakar kavurur:

"Cemal Süreya, Nazım Hikmet'i şehirli, ovalardan ve düzlüklerden insanlara seslenen bir şair olarak tanımlar. Ahmet Arif'in ise dağlı "asi" bir şair ve şiirlerinin de oral (ağza ilişkin) şiirler olduğunu söyler. Güneydoğu insanının yaşamından kesitlerin açıkça görüldüğü şiirlerinde Anadolu'yu ve insanını ölesiye sevmeye şahit oluruz. Halk türkü ve deyişlerinden yararlanarak bu sevgiyi ortaya koyar. Tutukluluk günlerinin gerçeğine vurgu yaparken söylediği 'benim orada bad-ı saba bile olamazdı. Çünkü kapalı bir yer, zincirli... Adı üstünde hücre... Ancak bir somya sığıyor. Onun da önünde otuz santimetre bir boşluk ya var, ya yok.' ifadelerinin Anadolu insanının bir özleyiş olarak şiirine girdiği şeklinde yoruma imkân vermektedir. Tutsaklıkta bile şairi memleket hasretini terennüm etmekten alıkoymaz. Yalnızlığını intak sanatı ile gidermeye çalışır. Süreya'ya göre şairin kullandığı imgeler sıradandır ancak çok canlı ve günceldir. Hapis yaşamını memleket sevgisi ile ilintiler." (Uludağ, 2013, s.205)

Görüşmeci, kendisine yeşil soğan getirmiştir. Sigarası ise karanfil kokmaktadır. Hapishanedeki şair, bunlardan hareketle memleketine bahar geldiğini anlar:

"Haberin var mı taş duvar?

Demir kapı, kör pencere,

Yastığım, ranzam, zincirim,

Uğruna ölümlere gidip geldiğim,

Zulamdaki mahzun resim,

Haberin var mı?

Görüşmecim, yeşil soğan göndermiş,

Karanfil kokuyor cigaram,

Dağlarına bahar gelmiş memleketimin..." (Uludağ, 2013, s. 205-206)

Aksu, 2009 yılında **Yasak Elmam** adlı bir şiir yazar. Bu şiirin son dördlüğünde, Attilâ İlhan'ın **Mahûr**'una gönderme vardır. Attilâ İlhan'ın bu şiirinde adı geçen Müjgân için şunlar söylenebilir:

"Attilâ İlhan'ın kadın karakterlerinden biri olan Müjgân, Balkan Savaşı izlenimlerini o dönemin atmosferinde yaşanan bir sevda dramıyla Türk sanat musikisi makamlarının iç içe geçtiği eski rumeli bölümündeki şiirlerde ortaya çıkmıştır. Çolpan İlhan'ın eşi Sadri Alışık'ın kendi sanatına ve esprisine uygun olarak yarattığı Müjgân tipinin de çıkış noktası bu karakter olabilir." (Ecevit, 2018, s.112)

Kısacası Müjgân, İlhan'ın şiirlerinde zaman zaman ortaya çıkan bir sevgilidir:

"Attilâ İlhan'ın şiirlerinde öne çıkan tiplerden biri olan Müjgân, bazı şiirlerinde onun dert ortağı, bazılarında ise sevgilisidir." (Ecevit, 2018, s.190)

Attilâ İlhan'ın şiirinin ilk bölümü ise şu şekildedir:

“şenlik dağıldı bir acı yel kaldı bahçede yalnız
o mahûr beste çalar müjgân'la ben ağlaşırız
gitti dostlar şölen bitti ne eski heyecan ne hız
yalnız kederli yalnızlığımızda sıralı sırasız
o mahûr beste çalar müjgân'la ben ağlaşırız” (Ecevit, 2018, s. 267)

Sezen Aksu da kendi şiirinde, bu esere bir gönderme yaparak şöyle der:

“Yunuslar geçti bugün balıkçılarla boğazdan
Yatsıda, Karadeniz'de dinlenirler birazdan
Karşı sahilden rüzgâr o mahur besteyi esti
Ağlıyoruz Attilâ İlhan, ben ve Müjgân” (Aksu, 2016, s.96)

Aksu 2010 yılında ise *Esmer* isimli bir şiir yazar. Bu şiir, bir erkeğin ağzından yazılmıştır ve Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun *Karadut* şiirini çağırır. Karadut şiirini Eyüboğlu sanıldığı gibi karısı için değil, sevgilisi için yazmıştır:

“Sevilen biri için yazıldığı çok açık olan bu şiir şairin sevgisinin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Mehmet Kaplan Şiir Tahlillerinin ikinci kitabında 'Karadut' adlı şiiri değerlendirmesine 'Karadut şiirinde Bedri Rahmi Eyüboğlu karısına karşı olan sevgisini ifade ediyor.' cümlesiyle başlıyor. Oysa bu şiir Bedri Rahmi'nin karısı için değil, evliyken sevdiği bir Ermeni kızı için yazılmıştır. Bedri Rahmi'yle akademide heykel öğrencisi olan Mari Gerekezyan'ın aşkı bilinmiyor olsaydı şiirdeki verilere göre elbette Bedri Rahmi'nin karısına duyduğu sevginin şiiri olduğuna herkes katılacaktı. Çünkü Bedri Rahmi ve karısı Ernestino Letoni'nin de büyük bir aşk öyküleri vardı. 1932'de Paris'te başlayan ülkelerine dönmelerinden sonra birkaç yıl mektuplarla süren bu aşk Bedri Rahmi'nin ailesinin gönülsüz kabulüyle 1936'da evliliğe ulaşmıştır. Karısına karşı böyle büyük bir aşk besleyen Bedri Rahmi daha sonra Mari'ye de âşık olmuştur. Bu aşktan, evlendikten sonra adı Ernestino'dan Eren'e dönüşen karısının haberi vardır. Kendisi de bu aşkı gizlememiştir.” (Aydoğan, 2005, s.92)

Eyüboğlu'nun şiirinin ilk kısmı şu şekildedir:

“Karadutum, çatal karam, çingenem
Nar tanem, nur tanem, bir tanem
Ağaç isem dalımsın salkım saçak
Petek isem balımsın ağulum
Günahımsın, vebâlımsın” (Aydoğan, 2005, s.91)

Aksu'nun şiirinde de birinci teklik şahıs iyelik ekini kullanılarak sevgiliye seslenilir. Eyüboğlu, sevdiğine meyveler aracılığıyla seslenirken Aksu, “yaralı ceylanım, kırılğan dalım, boyun eğmezim, yabanım, isyankârım” diyerek seslenmeyi tercih eder:

“Yaralı ceylanım, kırılğan dalım
Boyun eğmezim, yabanım, isyankârım
Nefesin kesik kesik nefesimde
Bir kızıl gonca ıslak dudakların” (Aksu, 2016, s. 119)

Eyüboğlu, “ağaç isem dalımsın salkım saçak” diyerek sevdiğini bir dala benzetirken Aksu'nun şiirinde de “kırılğan dalım” ifadesinde bu benzetmeyi buluruz. Eyüboğlu'nun şiiri şöyle devam eder:

“Dili mercan, dizi mercan, dişi mercan

Yoluna bir can koyduğum

Gökte ararken yerde bulduğum

Karadutum, çatal karam, çingenem

Daha nem olacaktın bir tanem

Gülen ayvama, ağlayan narımsın

Kadınım, kırsığım, karımsın.” (Aydoğan, 2005, s. 91-92)

Eyüboğlu karadut, çatalkara (üzüm), ayva ve nar gibi meyveleri ön plana çıkartarak sevdiğine sesleniyor. Aksu'nun şiirinde ise meyve olarak sadece kayısının adı geçer ve bu meyve sevgilinin teniyle ilişkilendirilir:

“Kayısı tadı fişkırır teninde

Tutuşur ellerim sedef teninde

Uyandım koynunda ilk gençliğime

Ele geçmezim, kecliğim, kırsığım” (Aksu, 2016, s.119)

Eyüboğlu şiirini “kadınım, kırsığım, karımsın” diye bitirirken Aksu “ele geçmezim, kecliğim, kırsığım” diye bitirmeyi tercih eder. Eyüboğlu'nun şiirinde bahsini ettiği meyvelerden hareketle, şiirde daha çok kırmızı rengin hâkim olduğu söylenebilir:

“Şiirde ‘kırmızı’ renkteki unsurların Türk ve Çin mitolojisinde uzun ömürlülüğün, mutluluğun, neslin devamlılığının ve şehvetin simgesi olan ‘kırak’ (genç dişi at) kelimesiyle birlikte kullanılması tesadüf değildir. Her iki unsur da aşkı ve hazzı ifade eder.” (Koşar, 2010, s. 85)

Sezen Aksu'nun bu şiiri bir erkeğin ağzından yazdığını yukarıda ifade etmiştik. Şair, tıpkı Eyüboğlu gibi sevdiğine “kırsığım” diye seslenir; fakat yanında bir hitap daha vardır: “kecliğim”. Bilindiği gibi keclik, tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir kuştur. Güvercin büyüklüğündedir ve eti için avlanır. Keclik, mecazi anlamda ise alımlı ve güzel kadına denir.⁶

Sezen Aksu, 2014 yılında yazdığı **Guguk** isimli şiirinin son dördlüğü şu şekildedir:

“Nerede hukuk yok, orada guguk

Tanrı aşkına insaf eyle

Boşuna mı söylemiş bize Yaşar abi

Al gözüm Salih, seyreyle” (Aksu, 2016, s.41)

“Guguk” tek başına kalmak veya oturmak anlamlarında kullanılan, “guguk gibi kalmak” veya “guguk gibi oturmak” deyimlerinde geçen bir sözdür.⁷ Hukukun olmadığı yerde, insanın tek başına kalacağı ifade edildiği şiirde, Yaşar Kemal'in *Al Gözüm Seyreyle Salih* adlı romanına gönderme yapılmış ve bu göndermenin yapıldığı, üçüncü mısraın sonuna bir dipnot konmak suretiyle, sayfanın altında Sezen Aksu tarafından açıklanmıştır. Dolayısıyla, şair okuyucuya yardımcı olmak için nereden beslendiğini apaçık söylemiştir. Burada, bahsi geçen ve 1976'da yayımlanan romanda, on bir yaşında bir çocuk olan Salih isimli kişinin gözünden dönemin siyasi, sosyolojik ve hukuki yapısının anlatıldığını da belirtelim.

2- Üslup Bakımından Benzerlikler

İlk şiir kitabı olan *Göl Saatleri*'ni 1921 yılında, ikinci şiir kitabı *Piyale*'yi 1926'da yayımlayan Ahmet Haşim, Cumhuriyet Dönemi öncesinde de sonrasında da eser vermiş bir şairdir. Sezen Aksu'nun bazı şiirleriyle Ahmet Haşim'in üslubu benzerlik göstermektedir. Bunlardan biri **Rastgele**'dir. 1995 yılında yazılan **Rastgele**'de çiçek olarak gül, ön plana çıkmaktadır:

⁶ <https://sozluk.gov.tr/>

⁷ <https://sozluk.gov.tr/>

“Bir gül bıraktım gün batımında suya

Gül sere serpe uzandı kuytuya

Yüreğim güvercin, vakit alacakara

Rastgele deli gönül hatıralara” (Aksu, 2018, s.177)

Güneşin ufukta kaybolması; yani gurup zamanı suya bir gül bırakılmıştır. Gülün genellikle kırmızı olduğu düşünülürse onunla gün batımı arasındaki renk uyumu ortaya çıkar. Gül, rüzgâr almayan تنها bir yere sere serpe uzanır. Şairin yüreği güvercindir; yani pır pır etmektedir. Tıpkı kuş kanadının çıkardığı ses gibi, ancak heyecanlıdır da. Vakitse alaca karanlık; yani akşam karanlığıdır. Gülü suya atan şair ardından, gönlüne “İşin rast gitsin.” anlamında “Rast gele!” der. Gönül, bir balık avcısıdır ve hatıralar denizine dalmıştır. Şaire düşense bu denizde avlanmaya çalışan deli gönlüne “Rast gele!” demektir. İkinci dörtlük şu şekildedir:

“Feryat feryat geçiyor içimden yıllar

İki gözüm iki kara bulut, ağlar

Tenhalarda demleniyor dilsiz

Kırık dökük sevdalar sırlar” (Aksu, 2018, s. 177)

Yukarıda kuytu kelimesini kullanan şair, bu sefer de تنها sözcüğünü seçer. Kırık dökük sevdalar, sırlar tenhalarda dilsiz bir şekilde demlenmektedir. Burada demlenmek içki içmek anlamında kullanılmıştır. Şiirin tamamına sinmiş bir akşam kızılığın vardır. İleriki dizelerde şu mısra karşımıza çıkar: “Yansıdı cama kırmızı bir hüznün.”

“Denizim içimde, rüzgârımın gülü yok

Bir ben seferde, başka yolcu yok

Yansıdı cama kırmızı bir hüznün

Bir güvertede okuldan dönüşüm

Yüreğim güvercin, vakit alacakara

Rastgele deli gönül hatıralara” (Aksu, 2018, s.177)

Şair, akşam oldu demek yerine akşamın kızılığının cama yansıdığını belirterek sanatlı bir söyleyişe gider:

“Bireysel anlamda kendini bir sıkışmışlık ve huzursuzluk içerisinde hisseden Haşim, fiziksel çirkinliğinin de etkisiyle sürekli hayal dünyasına sığınma ihtiyacı hisseder. İç dünya ile dış dünya arasında bir iç huzursuzluk yaşayan Haşim, kendinden hareketle çevresinden de nefret eder ve kaçır hale gelir. Bu nedenle gerçeğin kaba görüntüsünün daha net çizgilerle belirgin olduğu gündüzler yerine akşamı ve karanlığı sever. Bunun yansıması olarak da gerçekliğin dışına hayaller dünyasına yönelir. Fakat hayaller ile gerçekler arasındaki çatışma, bireyin fiziksel durumunu trajik bir biçimde belirler.” (Kanter, 2011, s. 970)

Aksu'nun şiirindeki bütün bu benzetmeler ve söyleyişler bize onu ve şiirini çağırır.

Sadece yukarıdaki şiirde değil, 1996'da yazdığı *Zalim* adlı eseri de okuyucuya Ahmet Haşim'i hatırlatır. Bilindiği gibi Ahmet Haşim'in *Merdiven* isimli şiiri şu şekildedir:

Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden

Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak

Ve bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak...

Sular sarardı... yüzün perde perde solmakta

Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta...

Eğilmiş arza, kanar, muttasıl kanar güller

Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller

Sular mı yandı, neden tunca benziyor mermer?

Bir lisan-ı hafidir ki ruha dolmakta

Kızıl havaları seyret ki akşam olmakta... (Ahmed Haşim, 2004, s. 27)

Aksu'nun şiirinin daha ilk mısralarında, Ahmet Haşim'i hatırlatan ifadeler yer alır. Seçtiği kelimelere dikkatle bakıldığında yukarıdaki şiirle benzerliği iyice ortaya çıkar:

“Ten beyaz, saç kızıl güller

Kahkahasında bülbüller

Kirpiği kapkara tüller

Ben o afete vuruldum” (Aksu, 2018, s. 180)

Sezen Aksu'nun mu mısralarıyla, *Merdiven* şiirinin “güller, bülbüller ve mermer” diye biten mısraları karşılaştırıldığında hem seçilen kelimeler hem de kafiyeye ve ahenk açısından ne kadar benzedikleri görülür. Şiirin üçüncü dörtlüğünde Ahmet Haşim'de de sıkça karşımıza çıkan ve Haşim'in sevdiğini bildiğimiz “gölge” mefhumu yer alır. Aksu, gölgesini yanına alıp hasretin yoluna vurmuştur:

“Gölgemi aldım yanıma

Vurdum hasretin yoluna

Benedim bahtsız mecnuna

Yüce Mevla'ya sığındım”

Şiirin dördüncü kısmı ise doğrudan *Merdiven* şiiriyle alakalıdır. Haşim, bu bir gizli dildir ki ruha dolmakta, kızıl havaları seyret ki akşam olmakta diyordu. Sezen Aksu ise

“Seyret perişan halimi

Bende akşam olmakta

Dostlar seyrelmiş,

Beyhude lafla vakit dolmakta” (Aksu, 2018, s.180)

demeyi tercih eder. Bu şiiri *Merdiven*'den ayıran en önemli nokta ise sitem ve serzeniş barındırmasıdır. Sevgilisini “kara vicdanlı yâr” olarak niteleyen şair, şiirin sonunda daha da ileri giderek sevdiğine “zalim” der ve daha önce sorduğu “Senin Allah'ın yok mu?” sorusuna, yine kendi cevap verir: “Senin Allah'ın yok.”

3- Konu Bakımından Benzerlikler

Sezen Aksu'nun, “ölümden ve yaşlanmaktan duyulan korku” konusunu anlatan şiirlerinden ilki 1982 yılında yazdığı *Neredesiniz*'dir⁸. Korkusunu açıkça ifade ettiği bu şiirdeki konuyu, ileriki yıllarda da işlemeye devam edecektir. Sezen Aksu'nun ölüm ve yaşlılık endişesini gördüğümüz bu şiirler bize, Cahit

⁸ Mümtaz Sarıççek makalesinde, Sezen Aksu'nun bu şiirini sone tarzına benzer bir mısra kümelenmesi yaparak yazdığını ifade etmiştir. (Sarıççek, 2004, s. 29)

Sıtkı'yı hatırlatmaktadır. Cahit Sıtkı'da ölüm temasının ne denli sık işlendiği bilinmektedir. Aksu'nun şiiri okununca akla *Otuz Beş Yaş* şiiri gelmektedir:

“Erken geldi o mevsim

Zamandan korkuyorum

Bu beyazlar yaşım değil,

Yaşadıklarımın izi” (Aksu, 2018, s. 202)

Yüzdeki değişim, çizgilerin oluşması, gözlerin yanında, hatta dudakların kenarındaki izler; yani çizgiler şaire yabancı gelmektedir. Onları tanıyamaz ve nereden, nasıl çıktıklarını anlamaya çalışır:

“Sevgiler, sevgililer, özlemler, ayrılıklar,

Kavgalar, çelişkiler kalır mı çizgisiz?

Gözlerimin yanında, bir zaman dudağında

Olmayan izler, kimsiniz?” (Aksu, 2018, s.202)

Cahit Sıtkı da *Otuz Beş Yaş* şiirinde yüzündeki bu değişimden bahsetmiştir. Kendini tanıyamaz. Eski resimlerdeki adamla hiçbir ilgisi yoktur:

“Zamanla nasıl değişiyor insan!

Hangi resmime baksam ben değilim.

Nerde o günler, o şevk, o heyecan?

Bu güler yüzlü adam ben değilim;

Yalandır kaygısız olduğum yalan.” (Tarancı, 2014)

Sezen Aksu, bu şiiri yazdığı anda yirmi sekiz yaşındadır. “Yolun yarısı”nın otuz beş olduğunu kabul etmiştir. Bu yüzden, daha yolun yarısına bile gelmeden yaşadığı değişime isyan eder:

“Yolun yarısı bile değilken

Yıllar beni nasıl geçtiniz

Hâlâ umutlarla uyanırken

Gençliğime çizgi çektiniz” (Aksu, 2018, s. 202)

Bilindiği gibi, yolun yarısının; yani ömrün yarısının otuz beşinci yaş olduğu tespiti Cahit Sıtkı tarafından şiirinde yapılmıştır. Sezen Aksu da kendi şiirinde buna gönderme yapmış olur:

“Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder.

Dante gibi ortasındayız ömrün.

Delikanlı çağımızdaki cevher

Yalvarmak yakarmak nafile bugün,

Gözünün yaşına bakmadan gider.” (Tarancı, 2014)

Sezen Aksu'nun şiirinin son dördünlüğündeki ifadeler ise bize Oğuz Atay'ın *Korkuyu Beklerken* isimli hikâye kitabındaki *Demiryolu hikâyecileri-bir rüya* adlı öykünün o meşhur son cümlesini hatırlatır. Bilindiği gibi hikâye, “Ben buradayım sevgili okuyucum, sen neredesin acaba?” cümlesiyle biter. (Atay, 2008, s.196) Sezen Aksu ise şiirinin son dördünlüğünde benzer bir şekilde dostlarına ve sevgililerine şöyle seslenir:

“Hani o çok sevenler

Ey dostlar, sevgililer

Ben buradayım,

Ya siz neredesiniz?” (Aksu, 2018, s. 202)

Kurşuni Renkler, Sezen Aksu tarafından 1985 yılında, kendisi otuz bir yaşındayken yazılmış bir şiirdir. Şiirin tamamı okununca yine Cahit Sıtkı Tarancı'nın *Otuz Beş Yaş* isimli eserinde işlenen konunun burada da olduğu görülür:

“Bir sabah saçlarımı okşayıp da rüzgâr

İzlerini sürüp de gidecek beyaz beyaz

Ve güneş aynaya baktığımda

Çizgilerden yeni bir yüz gösterecek üzülerek biraz” (Aksu, 2018, s.184)

Şairin saçlarındaki beyazlığın tek sebebi yaşlılıktır. Ancak burada, saçlardaki beyazlığın sebebi, rüzgâra bağlanmıştır. Güya, sabahleyin şairin saçlarını rüzgâr okşamıştır; yani saçları rüzgârda savrulmuştur. Bu rüzgâr da saçlarına beyaz beyaz izlerini sürüp gitmiştir. Buna benzer bir durumu *Otuz Beş Yaş* şiirinde görürüz:

“Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?

Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?

Ya gözler altındaki mor halkalar?

Neden böyle düşman görünürsünüz,

Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?” (Tarancı, 2014)

Tarancı'nın şiirinde ise saçlarındaki beyazları karın marifetiymiş gibi görme vardır. Buradaki “ayna”, “çizgi” ve “yüz” mefhumları, Aksu'nun şiirinde de yer alır. Her ikisi de aynaya bakar. İkisinin de gördüğü yüzlerindeki çizgilerden ibarettir. Ancak Tarancı'nın şiirinden bir teslimiyet ve razı oluş varken Aksu'nun eserinde isyan ve başkaldırı vardır:

“Yok olamaz dur, dur gidemezsin

Gözlerimin rengi dur, bulutlara dönemezsin

Yok alamazsın beni deli zaman, dur

Ömrüme o kurşuni renkleri süremezsin” (Aksu, 2018, s. 184)

Tarancı da pek çok şeyin renginin değiştiğinin farkındadır. Ancak bunu Aksu kadar dert etmeden bir kabullenişle ifade eder:

“Gökyüzünün başka rengi de varmış!

Geç fark ettim taşın sert olduğunu

Su insanı boğar, ateş yakarmış!

Her doğan günün bir dert olduğunu,

İnsan bu yaşa gelince anlarmış.” (Tarancı, 2014)

Her şeye rağmen, her iki şair de ölüm gerçeğinin farkındadır. O gün geldiğinde neler olacağını bilincindedirler, ancak Sezen Aksu ölmek istemediğini yalvararak ifade eder:

“O gün başka renkte ağaracak biliyorum
Ve zorla değil ya, o rengi hiç sevmiyorum
Ne olur sanki biraz daha zaman verseniz
Yıllar öfkenizi hiç mi hiç anlamıyorum” (Aksu, 2018, s. 184)

Cahit Sıtkı ise bu duruma daha farklı bir bakış açısıyla yaklaşır. Evet, ölüm gerçektir, ancak bir de bardağın dolu tarafına bakmak gerekir:

“N’eylersin ölüm herkesin başında
Uyudun uyanamadın olacak.
Kimbilir, nerde, nasıl, kaç yaşında?
Bir namazlık saltanatın olacak.
Taht misali o musalla taşında” (Tarancı, 2014)

D- MÜSTAKİL BİR ŞEKİLDE ELE ALINMASI GEREKEN BİR ŞİİR: RAKKAS

Sezen Aksu, kimi şiirlerini tek başına kaleme almamış, başka kişi veya kişilerce ortaklaşa yazmıştır. Bu tip şiirlerini Aksu, her iki kitabına da almamıştır. Bunlardan, konumuz açısından en dikkat çekenlerinden biri ise Yelda Karataş ile birlikte kaleme aldığı ve 1995 yılında çıkardığı *Işık Doğudan Yükselir* isimli albümünde şarkı olarak yer alan **Rakkas** adlı şiirdir. Mümtaz Sarıçiçek, bu şiirin eğlence dünyasına yönelik bir eleştiri olduğunu ifade etmiştir. Vurgun ve talanlarla kolay yoldan kazanılan paraları, barlarda ve tavernalarda saçıp savuran insanları eleştirmek amacıyla yazıldığını kaydeder (Sarıçiçek, 2004, s. 36).

*Rakkas geldi meydana
Al bastı ak gerdane, ay canlar
Böyle dilber gördün mü?
Ey meclis-i şahane, ay canlar*

*Aşk ile Allah Allah
Vur tefe, vur zile yallah
Cihan da böyle yanıyor, yansın
Yosmam salla*

*Bu dem talan çağıdır
Yer ki meram bağıdır, ay canlar
Sen kıvrır, çevir rakkas
Bu hal dünya halidir, ay canlar*

*Salla salla
Gül memeler çağlasın
Salla salla
Yer yerinden oynasın⁹*

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=LYDOIK-wSX0>

Bu şiirde seçilen kelimeler dikkat çekicidir. Şiir, öncelikle bir divan şiiri gibi başlar. Mesela, kullanılan “raks” kelimesi divan şiirinde de vardır:

“Oyun, sıçrayarak oynama. Eski dönemlerin raksı günümüzün danslarına benzemezdi. Köçek denilen rakkaslar tarafından oynanan efeleme, zeybek, horan vs. oyunlar raks olarak nitelendirilirdi. Belki Yahya Kemal'in Endülüs'te Raks adlı şiirinde anlattığı İspanyol fiestalarına raks denebilir. Divan şiirinde raks bir neşe alameti olarak görülür.” (Pala, 2003, s. 387)

Şiirdeki gerdan, dilber gibi kelimeler de divan şiirinden alışık olduğumuz ifadelerdir. Bunun yanı sıra üslup açısından düşünürsek şiirde “meclis-i şahane” gibi Farsça tamlamalar dahi kullanılmıştır. Kısacası şiir bir divan şiiri havasıyla başlar; fakat daha sonra sanki bir tekke ortamıymış gibi “def, zil ve Allah” kelimelerinin geçtiği bir bölüm gelir. Bu kısımda şiir, neredeyse bir tekke şiirine dönüşür. Son kısımda ise daha da garipleşir ve bu sefer tıpkı Garip şiirinde olduğu gibi, aykırı kelimelerin şiire girdiği görülür. Bu kelimeler “yosma” ve “meme” kelimeleridir. Şiire bütünüyle baktığımızda bir geçişkenlik olduğunu görmekteyiz. Bu açıdan şiir bizi şaşırtır. Eserde divan ve halk şiirinin yanında modern şiirin de izlerinin olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Yetmişli yıllardan beri Türk insanı tarafından dinlenen Sezen Aksu, her zaman söylediği şarkılarla etkileyici bulunmuştur. Onun şarkılarıyla kimi zaman yüreği titreyen kimi zaman da şenlenen insanlar özellikle, onun eserlerindeki sözlere dikkat çekmişler ve ne kadar etkileyici olduklarını dile getirmişlerdir. Sezen Aksu dört yüzden fazla şarkı sözünü sadece kendisine saklamamış, pek çok sanatçıya bu sözleri vermiş, onların da bu etkileyici sözleri söyleyebilmelerine izin vermiştir. Sanatçının şarkıdaki bu sözleri, basit birer şarkı sözünden çok daha ötede görmekteyiz. Bu çalışmanın sonunda, her şarkı sözünün şiir olamayacağını, bir şarkı sözüne “şiir” diyebilmek için onun çok daha fazla özellik taşıması gerektiği anlamış durumdayız. Bu noktada, gelenekten beslenme ve yararlanma kesinlikle en önemli unsur olarak görülmelidir.

Sezen Aksu'nun şiirlerinin bu kadar etkili olmasındaki sebeplerden biri de onun, gelenekten yararlanmasını bilmesidir. Şair, pek çok şeyden beslenmiş, kendisini sadece bir alana kapatmamıştır. Şiirlerinde divan edebiyatından izler bulmamız, onun zihninde bu edebiyatın mazmunlarının bir şekilde yer etmiş olduğunu gösterir. Sezen Aksu'nun kimi şiirleri okunduğunda okuyucunun zihninde, divan edebiyatındaki bazı mazmunlar çağrışım yapar. Divan şiirindeki çoğu mazmunu, şiirlerinde çok güzel bir şekilde kullanması dikkat çekicidir. Kendisi bu mazmunları, okuyarak zihnine yerleştirmiş olabileceği gibi sadece dinleyerek de öğrenmiş olabilir. Aksu, yalnızca divan şiiriyle yetinmemiş, kapılarını halk edebiyatına da açmıştır. Ninni, türkü, ağıt gibi halk şiirinin önemli türlerini hatırlatan eserler veren şair, bunları modern hayata uydurmayı da bilmiştir. Onun beslendiği kaynaklardan biri de Cumhuriyet Dönemi ve sonrasında gelişen edebiyattır. Ahmet Haşim'den Cahit Sıtkı'ya; Yaşar Kemal'den Oğuz Atay'a; Ahmet Arif'ten Turgut Uyar'a kadar onun şiirinde pek çok şairden gizli ya da açık izler vardır. Bütün bunlar, sanatçının ne kadar geniş bir kültür yelpazesinden beslendiğini ortaya koyar.

Bu çalışmadaki tespitler, edebiyat araştırmacısının bilgi birikimine ve vâkıf olduğu alanlara göre yapabildiği saptamalardır. Bu bilgi birikimine göre şiirler okunduğunda zihne gelen çağrışımlar / ihtimaller araştırmada paylaşılmıştır. Elbette ki farklı alanlara vâkıf bir başka araştırmacının bu şiirleri okumasıyla bambaşka tespitler ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, bu araştırmadaki saptamalar edebiyat araştırmacısının kişisel okuma serüveninin bir ürünüdür ve okuma dağarcığının ne kadar geniş olduğu ile ilgilidir. Bu sebeple, Sezen Aksu'nun şiirleri farklı okuma dağarcıklarına sahip araştırmacılar tarafından, başka bakış açılarıyla okunup tekrar tekrar değerlendirilmeye müsaittir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Haşim (2004). *Piyale*. haz. Sabahattin Çağın. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Aksu, S. (2016). *Eksik şiir ikinci kitap*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aksu, S. (2018). *Eksik şiir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Atay, O. (2008). *Korkuyu beklerken*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydoğan, B. (2005). Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun şiirlerinde meyvelerin önemi ve kullanılışı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 85-106.
- Çelebioğlu, A. (1987). Ninnilerimiz. *Erdem*, 3(7), 211-238.
- Ecevit, H. (2018). *Attîlâ İlhan'ın şiirlerinde kadın*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Elçin, Ş. (2000). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Feyzioğlu, N. (2010). Gelin ağıtları üzerine bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17(43), 73-92.
- Gariper, C. (2002). Karacaoğlan'dan Sabahattin Ali'ye tevekkülün ve başkaldırının şiiri. *İlmî Araştırmalar*, (14), 61-72.
- Göde, H. A. (2010). Kına türküleri üzerine. *Folklor/Edebiyat*, (64), 163-180.
- Gözaydın, N. (1989). Anonim halk şiiri üzerine. *Türk Dili*, (445-450), 1-104.
- Kanter, M. F. (2011). Tevfik Fikret ve Ahmet Haşim'in şiirlerinde ütopya. *Turkish Studies*, 6(3), 963-972.
- Koşar, E. (2010). Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Karadut şiirinde halk kültürü izleri. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 81-88.
- Mirzaoğlu, F. G. (2019). Gurbet türkülerinde İstanbul imgesi: 'yârim İstanbul'u mesken mi tuttun?'. *Folklor/ Edebiyat*, 25(100), 849-859.
- Özger, M. (2011). Turgut Uyar şiirinde denge metaforu. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 131-142.
- Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık.
- Sarıççek, M. (2004). Şair Sezen Aksu. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, LXXXVIII(631), 26-36.
- Sarıççek, M. (2018). *Şair Sezen Aksu müziğin gölgesindeki şiir*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N. (Tarihsiz). *Nev'î divanının tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarancı, C. S. (2014). *Otuz beş yaş: bütün şiirleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Uludağ, M. E. (2013). Ahmet Arif'in şiirlerinde Anadolu sevgisinin yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (49), 203-210.

İnternet Siteleri

<https://www.youtube.com/watch?v=8cE6UcXWJ4I>

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://www.youtube.com/watch?v=LYDOIK-wSX0>

Örgütsel Bağlılığın Kişisel Özelliklere Göre Farklılıklarının İncelenmesi: Adana İli Alan Çalışması

Dr. Öğr. Üyesi Aylin Surat^{1*}
Harun Polat²

Geliş tarihi: 15.01.2010
Kabul tarihi: 22.01.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 321-343
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 18%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Türkiye, aylin@nevsehir.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-5932-5553

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Türkiye, hpolat82@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0001-8739-3692

* Sorumlu yazar

ÖZ

Örgütün bir parçası olan örgüt çalışanının, örgütün değerlerine bağlı olması, örgütün amaçlarını ve hedeflerini kendi amaçları ve hedefleri olarak görmesi örgütün faaliyetlerinin uzun dönemde devam etmesine ve varlığını sürdürmesine büyük katkı sağlayacaktır. Bu nedenle tüm örgütler örgütsel bağlılıkları yüksek seviyede olan çalışanlara sahip olmak isterler. Bu araştırmada çalışanların örgütsel bağlılık konusunun incelenmesi üç boyutlu örgütsel bağlılık sınıflaması olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörlerin sınıflaması çeşitli başlıklar altında araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Çalışma kapsamında, kişisel özellikler, iş özellikleri ve iş deneyimleri sınıflaması üzerinden örgütsel bağlılığı etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışmayla, kişilik özelliklerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtların farklılıkları incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma hedef kitlesini Adana il merkezindeki küçük ve orta ölçekli mağaza ve dükkânlardaki çalışanlar oluşturmuştur. Kitleden örneklem seçimi basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle yapılmıştır. Verilerin derlenmesinde veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilere dayalı değişkenleri sınıflamada kümeleme analizi ve farklılıkları belirlemede Mann-Whitney U ile Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre belirlenen kümelerde kişisel özelliklere göre farklılıklar yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, Kişisel Özellikler, Duygusal Bağlılık, Devam Bağlılığı, Normatif Bağlılık.

Investigation of Organizational Commitment According to the Differences of Personnel Characteristics: The Field Study of Adana Province

Assist. Prof. Dr. Aylin Surat^{1*}
Harun Polat²

First received: 15.01.2010
Accepted: 22.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 321-343
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 18%

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli University,
Turkey, aylin@nevsehir.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-5932-5553

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli University,
Turkey, hpolat82@hotmail.com
ORCID ID 0000-0001-8739-3692

* Corresponding Author

ABSTRACT

Employee of the organization who is a part of the organization committed to the values of the organization and sees the goals and objectives of the organization as his/her own goals and objectives will make a major contribution to the long-term and sustained activities of the organization. In this study, the organizational commitment of the employees is examined within the framework of three-dimensional organizational commitment, affective commitment, continuance commitment and normative commitment. Researchers under various headings made classifications of factors affecting organizational commitment. Within the scope of the study, the factors affecting organizational commitment were examined through personal characteristics, job characteristics and work experiences classification. The aim of the study was to examine the differences in the responses to the statements of organizational commitment according to personality traits. The target group of the research consisted of employees in micro scaled and medium-scaled stores and shops in Adana city center. Sample selection from the population was made by simple random sampling method. Face to face questionnaire method was used as data collection method. Clustering analysis was used to classify variables based on relationships between variables and Kruskal-Wallis H test with Mann-Whitney U test was used to determine the differences according to the personal characteristics. Differences according to personal characteristics were tried to be interpreted in the clusters determined according to the findings.

Anahtar Kelimeler: Organizational Commitment, Personal Characteristics, Affective Commitment, Continuance Commitment, Normative Commitment.

GİRİŞ

Bağlılık, “bağlı olma durumu, birine karşı, sevgi, saygı ile yakınlık duyma ve gösterme, sadakat” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Literatürde bağlılık bireylerin bağlılığı alanında ve örgütsel davranışlarda bağlılık analizlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Örgütsel bağlılık bir çalışanın örgütü adına yüksek düzeyde çaba gösterme istekliliği, örgütte kalmak için güçlü bir istek ve örgütün temel hedeflerini ve değerlerini kabul etmesi olarak görülmüştür (Porter, 1968). Örgütsel bağlılık çalışanın örgütüne olan bağının gücü (Grusky, 1966, s. 489); ve örgütün çalışana göre anlamlılık düzeyine dayanan psikolojik bir olgu (Ritzer ve Trice, 1969, s. 478) olarak temel tanımları vardır.

Örgütsel bağlılıkla ilgili ilk çalışmanın Whyte (1956) tarafından yapılmasından sonra birçok araştırmacının bilimsel ilgisi 1960'larda ve 1970'lerde yoğunlaşmış ve yıllar içerisinde günümüze kadar artış göstermiştir. Whyte (1956), bir bireyin örgüte bağlı ve sadık kalacağı durumda, örgütün de o kişiye sadık kalacağını belirtmiştir. Örgütsel bağlılığın tanımı çok sayıda araştırmacı tarafından yapılmıştır. Örgütsel bağlılık için çalışanın örgütüne olan bağının gücü (Grusky, 1966, s. 489); ve örgütün çalışana göre anlamlılık düzeyine dayanan psikolojik bir olgu (Ritzer ve Trice, 1969, s. 478) olarak tanımlanmıştır. Bağlılık örgütün olumlu bir değerlendirmesi ve hedeflerine yönelik çalışma niyetidir (Sheldon, 1971). Mowday, Porter ve Dubin (1974) tarafından elde edilen bulgular yüksek bağlılığa sahip çalışanların daha az bağlı olanlardan daha iyi performans gösterebileceğini ortaya koymuştur. Bağlılığın bir örgütün etkinliğinin yararlı bir göstergesini temsil edebileceği öne sürülmüştür (Steers, 1977).

Örgütsel bağlılık, bir bireyin belirli bir örgütle özdeşleşmesinin ve bu örgütte yer almasının görece gücü olarak kabul edilir (Mowday ve diğerleri, 1982). En az üç faktörle nitelendirilebilir: (1) örgütün amaç ve değerlerine güçlü bir inanç ve kabul; (2) örgüt adına kayda değer çaba gösterme isteği; ve (3) örgüt üyeliğini sürdürmek için güçlü bir istek (Porter, Steers ve Mowday 1974). Bununla birlikte, metodolojik olarak örgütsel bağlılık için üç bileşen sınıflaması yapılmıştır (Buchanan, 1974) ve bunlar; (a) örgütün amaç ve değerlerini kendisinin olarak tanımlamak-benimsemek, (b) kişinin iş rolünün faaliyetlerine katılım-psikolojik tutunma veya kendini adanma ve (c) sadakat - örgüte duyulan sevgi ve bağlılık hissidir. Örgütsel davranışlardan bağlılık yüksek olduğunda işten ayrılma davranışı düşük olacaktır. İşini iyi yapan yetenekli çalışanlara sahip olunmasıyla birlikte çalışanların örgütlerine bağlı olması istenilir. Bunun nedeni örgütsel bağlılık yüksek olduğunda işten ayrılma davranışı düşük olacaktır.

Bir örgütün dış çevrede başarılı olabilmesi ve rakiplerinden farklılaşarak öne çıkabilmesi, öncelikle iç çevresindeki dinamikleri etkili bir şekilde yönetebilmesine bağlıdır. Örgütün iç çevresindeki en önemli değeri de çalışanlarıdır (Eğinli, 2009, s. 35). Örgütün bir parçası olan örgüt çalışanın, örgütün değerlerine bağlı olması, örgütün amaçlarını ve hedeflerini kendi amaçları ve hedefleri olarak görmesi örgütün faaliyetlerinin uzun dönemde devam etmesine ve varlığını sürdürmesine büyük katkı sağlayacaktır. Bu nedenle, tüm örgütler örgütsel bağlılıkları yüksek seviyede olan çalışanlara sahip olmak isterler. Örgüte bağlı çalışanların, örgütsel amaçların başarılması için daha fazla çalışacağı ve kendilerinden daha fazla fedakârlıklar yapacaklarına inanılmaktadır (Meyer ve Allen, 1997, s. 2). Çalışan örgüte ne derece bağlıysa örgütte o derece güçlü olacak ve örgütün devamlılığı sağlanacaktır. Çalışanın örgüte olan bağlılık tutumunu açıklayan örgütsel bağlılık; genel olarak işe katılma, sadakat ve örgüt değerlerine olan inanç da dâhil olmak üzere bireyin örgüte olan psikolojik bağlılığını ifade etmektedir (Ölçüm, 2004, s. 90).

Bir örgüt iş başvurusu sahibine bir teklif yaptıktan ve bireyin teklifi kabul ederek psikolojik bir sözleşmeye girmesinden sonra, birey örgütün bir üyesi olur ve örgütün amaç ve hedeflerine bağlı kalması beklenir. Örgütsel bağlılık, bir çalışanın örgütün üyesi olarak kalma arzusu olarak tanımlanır (Meyer ve Allen 1997). Örgütsel bağlılık sadece bir örgüte bağlılık değildir, aynı zamanda çalışanların parçası oldukları örgütün sürekli başarısı ve iyiliği konusundaki endişelerini dile getirdikleri sürekliliği olan bir süreçtir (Stroh, Northcraft ve Neale, 2002).

Bir örgüte ve hedeflerine bağlılık, çalışan performansını tahmin etmede önemli bir etkidir. Çalışanlar arasında örgütsel bağlılığın geliştirilmesini sağlayacak mekanizmalara sahip olmak kritik öneme sahiptir. Yüksek bağlılık düzeyine sahip örgütlerin düşük bağlılık düzeyine sahip örgütlerden farklı

olmasının bir nedeni ilkinin "güçlü kültür" firmaları olmasıdır. Çalışanların güçlü bir kültürün parçası olabilmeleri istenir ve bunun için de örgütün beklentileri ve uygulamaları hakkında eğitim almaları gerekir (Eby, Freeman, Rush ve Lance, 1999).

Örgütsel bağlılığı artırmak süregelmekte olan bir süreç olmakla birlikte, bir çalışanın örgütle olan ilişkisinin başında, sürekli bağlılığın sağlanması muhtemelen en kritik olanıdır. Her örgüt, üyelerinin örgütsel bağlılığını arttırmak istemektedir. Araştırmalar, örgütsel bağlılığı yüksek çalışanların görevleri yerine getirmede daha çok çaba harcadığını ve örgütte daha uzun süre kaldıkları ve örgütle olumlu bir ilişki yürüttüklerini göstermektedir (Oberholster ve Taylor, 1999, s. 57, akt. Kök, 2006, s. 299).

Bu çalışmada, kişisel-demografik özelliklere göre çalışanın örgütüne duyduğu bağlılık boyutları açısından farklılıkların araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda bir uygulama çalışması yapılmasına karar verilmiştir. Uygulama çalışması Adana ili merkezinde yer alan küçük ve orta ölçekli mağaza ve dükkân yönetici ve çalışanlar arasında basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen örneklem birimleri üzerinde yürütülmüştür. Çalışma kapsamında veri toplamak için kişisel bilgi formu ile Allen ve Meyer'in örgütsel bağlılık ölçeği temel alınmıştır. Araştırmada örneklem birimlerinden veriler yüz yüze anket yöntemiyle elde edilmiştir. Örneklemeden elde edilen veride değişken sınıflamasında çok değişkenli istatistiksel analizlerden kümeleme analizi uygulanmıştır. Verilerin analizinde farklılıkların incelemesinde parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Örgütsel bağlılık düzeylerinin saptayarak bulgulara dayalı değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

1. ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN SINIFLANDIRILMASI

Örgütsel bağlılıkla ilgili ilk çalışmanın Whyte (1956) tarafından yapılmasından sonra birçok araştırmacı kavram üzerine çalışmalar ve sınıflamalar yapmıştır. Meyer ve Allen'in (1991), duygusal ve devam bağlılığına ek olarak Weiner ve Vardi (1980) tarafından önerilen ve Weiner (1982) tarafından alan yazınına kazandırılan normatif ya da ahlaki boyutu da kapsayan üç boyutlu örgütsel bağlılık modeli geliştirmiştir. Örgütsel bağlılık sınıflamasında Meyer ve Allen (1984) tarafından geliştirilen örgütsel bağlılık sınıflaması oldukça kabul gören ve kullanılan bir model olarak bilinmektedir. Bu çalışmada da çalışanların örgütsel bağlılık konusunun incelenmesi Meyer ve Allen'in (1991) üç boyutlu örgütsel bağlılık sınıflaması olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

1.1. Duygusal Bağlılık

Çalışanları bulunduğu örgütün üyesi olmaktan memnun olmalarını sağlayan, bireysel ve örgütsel değerler arasındaki bir anlaşmadan ortaya çıkan bağlılıktır (Wiener, 1982, s. 423). Çalışanın örgüte duygusal bağlılığı, örgütle bütünleşmesini yansıtmaktadır. Duygusal bağlılık, çalışanların örgütsel amaç ve değerleri kabullenmesini ve örgüt yararına olağanüstü çaba sarf etmesini içerdiği söylenebilir (Gül, 2002, s. 45). Bireylerin örgüte duygusal olarak bağlanmasını, örgüt yararına hizmet etmek adına olağanüstü bir çaba sarf etmelerini ve kendilerini örgütün bir parçası olarak görmelerini ifade etmektedir. Duygusal bağlılığı yüksek olan bireyler istedikleri için örgütte kalırlar ve örgütün çıkarları için çaba göstermeye istekli olurlar. Örgütlerde gerçekleşmesi en çok istenilen bağlılık türüdür (Uyguç ve Çımrın, 2004, s.92).

1.2. Devam Bağlılığı

Allen ve Meyer'in, Becker'in 1960 yılındaki "Yan Bahis Kuramından" yola çıkarak geliştirdiği devam bağlılığı alan yazınında, rasyonel bağlılık veya algılanan maliyet olarak da ifade edilmektedir. Devam bağlılığı, çalışanın örgütte kalmaya devam etme isteğini, örgütteki yatırımlarının toplamını, örgütü terk ettiğinde kaybedeceklerini ve karşılaştırılabilir alternatiflerin sınırlı olmasını değerlendirmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır (Yıldırım, 2002, s. 57). Devam bağlılığı, çalışanın işyerinden ayrılması durumunda karşılaşılabilecek yüksek maliyeti ve alternatif iş imkânlarının bulunmamasını düşünmesinden dolayı örgütte kalmaya devam etmesini tanımlamaktadır. Çalışanlar kendilerine uygun iş alternatiflerinin az olduğuna inandıkları durumda, örgütlerine olan bağlılıkları daha yüksek olacaktır (Allen ve Meyer, 1990, s. 4).

Çalışanın örgütte çalıştığı süre içerisinde harcadığı emek, zaman ve çabayla edindiği statü, para gibi kazanımlarını örgütten ayrılmasıyla birlikte kaybedeceği düşüncesiyle oluşan örgüte bağlılıktır. Devam bağlılığında esas olan örgütte kalma ihtiyacıdır (Yalçın ve İplik, 2005, s. 398).

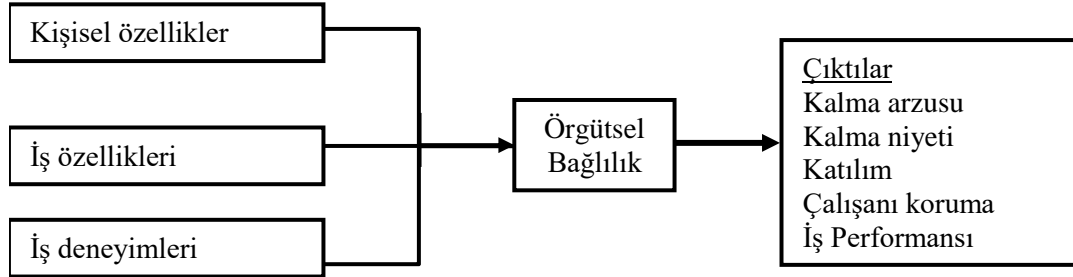
1.3. Normatif Bağlılık

Çalışanın işverenine sadık kalmasının uygun olduğunu düşündüğü ve örgütte kalmasının doğru ve ahlaki olarak nitelenen sorumluluk duygusunu ifade eden bağlılıktır (Allen ve Meyer, 1990). Normatif bağlılıkta duygusal bağlılıkta olduğu gibi gönüllülük veya devam bağlılığında olduğu gibi mecburiyet sorumluluğu değil ahlaki zorunluluk söz konusudur. Çalışan, örgütte kalmanın doğru ve ahlaki olduğuna inandığından dolayı bağlılığını sürdürmektedir. Normatif bağlılıkta çalışan kendi kişisel çıkarları ve duygusal yönüyle değil, örgütte kalmayı ve hizmet etmeyi ahlaki bir boyutta zorunluluk olarak görmektedir. Normatif bağlılıkta çalışan örgütten ayrılmanın getireceği kayıpları düşünmemektedir. Normatif bağlılıkta çıkar değil, erdem ve ahlaki davranışlar bağlamında bir zorunluluk söz konusudur.

2. ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Mowday, Porter ve Steers (1982), bağlılık düzeyini artırabilecek bir dizi faktör önermişlerdir. (a) Çalışanın başlangıçtaki bağlılık düzeyi (başlangıçtaki iş beklentilerinden, psikolojik sözleşme); (b) örgütsel faktörler, çalışanın ilk iş deneyimleri ve sonrasındaki sorumluluk duygusu ve (c) örgüt dışı faktörler, örneğin alternatif işlerin mevcudiyeti gibi.

Çalışanların örgüte bağlılıklarını etkileyen çeşitli faktörler vardır. Örgütsel bağlılığı etkileyen faktörlerin sınıflaması çeşitli başlıklar altında araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Steers (1977), kişisel özellikler, iş özellikleri ve iş deneyimleri sınıflaması yapmıştır. Mowday, Porter ve Steers (1982), kişilik özellikleri (kişisel-demografik özellikler); iş özellikleri, iş tecrübesi, yapısal özellikler olarak dört başlık altında yapmıştır. Northcraft ve Neale (1990) kişisel faktörler, örgütsel faktörler ve örgüt dışı faktörler olmak üzere üç sınıfa ayırmıştır. Çalışma kapsamında Steers (1977), kişisel özellikler, iş özellikleri ve iş deneyimleri sınıflaması üzerinden örgütsel bağlılığı etkileyen faktörler incelenmiştir.

Şekil 1. Örgütsel bağlılığın varsayımında bulunulan öncülleri ve çıktıları (Kaynak: Steers, 1977)

Çalışanların kişisel, iş özellikleri ve iş deneyimleri örgüte bağlılıklarını etkilemektedir. Örgüte bağlılığın sonucunda çalışanların örgütte kalma arzusu, kalma niyeti, örgütteki işleyişe katılım düzeyi, çalışanı koruma düzeyi ve iş performansı etkilenmekte ve bir çıktı olarak belirmektedir.

2.1. Kişisel Özellikler

Bireyi tanımlayan bireyden bireye farklılık gösteren değişkenlerden oluşur. Cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, milliyet, çalışma süresi, başarı fırsatları, kıdem gibi demografik ve kişilik özellikleri kişisel özellikler olarak sınıflanabilir. Demografik ve kişisel değişkenlerin örgüte uyum sağlama ve yönelimde önemli olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Patchen, 1970). Örgütlerde herhangi bir bağlılık yapısında bireysel farklılıkların dikkate alınması gerektiği bulgularla tespit edilmiştir (Mowday, 1982).

2.2. İş Özellikleri

Örgütsel bağlılığın işin özellik ve zorluklarından etkilendiği savunulmaktadır (Steers, 1977). İşin içerik olarak çalışan için anlamı ve değerinin yüksek olması örgütsel bağlılığı etkilemektedir (Meyer

ve Allen, 1991, s. 64). İş özellikleri; çalışma hayatına ilişkin değerleri kapsamakta olup işin içeriği, yönetim tarzı, ücret düzeyi, rol çatışması ve rol belirsizliği, örgütsel adalet, ödüller olarak sınıflanabilir (Görür, 2018, s. 44). İşin zorluk derecesi, ilgi alanına uygun olması, sorumluluk verilmesi, özdeşleşme, sosyal etkileşim olanakları ve işte sağlanan geri bildirim gibi özellikler örgütsel bağlılığı etkilemektedir.

İş özelliklerinin bir dereceye kadar bağlılığı etkileyebileceği öne sürülmektedir (Stone ve Porter, 1975). Yapılan araştırmalara dayalı olarak, bağlılığın iş zorluklarından (Buchanan, 1974; Hall ve Schneider, 1972), sosyal etkileşim fırsatlarından (Sheldon, 1971) ve işin yapılış şekline göre etkilendiği söylenebilir (Ross ve Zander, 1957; Porter ve Steers, 1973, Aktaran: Steers, 1977)

2.3. İş Deneyimleri

Buchanan (1974) ve diğer araştırmacıların çalışmalarına dayalı model, bağlılığın çalışanın bir örgütteki görev süresi boyunca iş deneyimlerinin niteliğinden ve kalitesinden etkilendiğini göstermiştir (Steers, 1977). İş deneyimleri büyük bir sosyalleşme gücü olarak görülmektedir ve bu nedenle örgütlenmeyle psikolojik bağlantıların ne ölçüde oluştuğu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bağlılığı etkilediği tespit edilen deneyimler arasında örgüte karşı grup tutumları (Buchanan, 1974; Patchen, 1970), örgütsel gözden çıkarılma ve güven (Buchanan, 1974; Hrebiniak, 1974), kişisel yatırım ve kişisel dış bağlantılar bulunmaktadır. Bir örgüte tanıklık edilmesi (Buchanan, 1974) ve ödüllendirmeler veya beklentilerin gerçekleştirilmesidir (Grusky, 1966).

3. ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN KİŞİSEL ÖZELLİKLERE GÖRE FARKLILIKLARININ İNCELENMESİNE İLİŞKİN UYGULAMA

3.1. Çalışmanın Değişkenleri ve Hipotezi

Temel değişkenler; örgütsel bağlılık ve kişisel özellikler değişkenleridir. Araştırma sorusu: "Kişisel özelliklere göre örgütsel bağlılık düzeyleri arasında farklılık var mıdır?" olmuştur. Bu çerçevede, çalışmanın genel hipotezi iki tümleyen yokluk ve alternatif hipotezi aşağıdaki gibidir:

H_0 : Kişisel özelliklere göre örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtlar arasında farklılık yoktur.

H_1 : Kişisel özelliklere göre örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtlar arasında farklılık vardır.

Çalışma kapsamında kişisel özellikler; örgütteki statü, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, örgütte çalışma süresi, iş hayatında çalışma süresidir. Her bir kişisel özellik için analizler yapılırken hipotezleri kurulmuştur.

3.2. Çalışmanın Yöntemi

Anket araştırmalarının amacı, üzerinde inceleme yapılan birimlerin oluşturduğu kitlede yapılan bir tamsayıdan veya kitleden sınırlı sayıda seçilen birimlerin oluşturduğu bir örneklem üzerinden gözlemler yapılmasıyla kitle hakkında genel çıkarımlar yapmaktır. Çalışma için belirlenen hipotez testi için gerekli birincil verilerin derlenmesinde alan uygulamasında veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır.

Değişkenler arasındaki ilişkilere dayalı sınıflama yapmada kümeleme analizi ve farklılıkları belirlemede Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testi çalışmanın istatistiksel yöntemleri olarak belirlenmiştir.

Değişken sınıflamasında çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden faktör analizi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak, çalışma verisinde faktör analizi yapılabilmesi için normal dağılım varsayımının sağlanması gereklidir. Normal dağılım varsayımının sağlanmaması durumunda değişkenlerin sınıflamasında kümeleme analizine başvurulabilmektedir. Kümeleme analizi gruplanmamış veri kümesindeki gözlemleri veya değişkenleri benzerlik veya benzemezlik ölçülerine göre sınıflandırmak (homojen alt gruplara ayırmak) ve özet bilgileri elde etmek amacıyla kullanılmaktadır. Mann-Whitney U iki bağımsız ve Kruskal-Wallis H ikiden fazla sayıda bağımsız grup arası farklılıkların belirlenmesinde sıra sayılarına dayalı hesaplamaların yapıldığı, veride normal dağılım varsayımının sağlanmaması durumunda kullanılan parametrik olmayan testlerdir.

Çalışmadan elde edilen verilerin analiz yöntemleriyle değerlendirilmesinde istatistiksel yazılımlardan IBM SPSS 24 istatistiksel paket programından yararlanılmıştır.

3.3. Örneklem Süreci

Örneklem araştırmaları istatistiksel bilginin temel kaynaklarından biridir (Verma, 2002). Örneklem, bir kitleden seçilen ve daha az sayıda birimden oluşan bir örnekleme incelemek suretiyle, kitle hakkında genel yargılara varma işlemidir. Tüm araştırma konusu birimlerinin belirlenemediği, incelenemeyecek kadar çok sayıda birim olduğu, inceleme süresi ve maliyetin yüksek olduğu durumlarda örnekleme başvurulur. Örneklem yapılmasına karar verilmiştir ve basit rasgele örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Basit rasgele örnekleme, N kitle birimi arasından her bir birime eşit seçilme şansının verilmesiyle n ($n < N$) örneklem birimlerinin seçildiği örnekleme yöntemidir (Cochran, 1953, s. 18).

Araştırma hedef kitlesini Adana il merkezindeki küçük ve orta ölçekli mağaza ve dükkânlarda çalışan 1500 sayıdaki yönetici ve çalışanlar oluşturmuştur. Adana il merkezindeki küçük ve orta ölçekli mağaza ve dükkânlarda çalışanlar kitlesi arasından basit rasgele örnekleme yöntemiyle gerekli minimum örneklem büyüklüğünü hesaplamada kitle toplam birim sayısı bilinen formül kullanılmıştır. Bu formül şöyledir:

$$d = z \cdot sh(p) = z \sqrt{\frac{N-n}{N} \frac{s^2}{n}}, n = \frac{z^2 N s^2}{d^2 N + z^2 s^2} = \frac{1,96^2 (1500) 0,25}{0,05^2 1500 + 1,96^2 (0,25)} = 305,83 \cong 306$$

Formülde, N : Kitledeki toplam birim sayısı, n : Örneklemdeki toplam birim sayısını, $sh(p)$: Oran standart hatası, p : İstenilen oran, s : Standart sapma, z : Belirli bir α anlamlılık düzeyinde z tablo değeri, d : Kabul edilebilir örnekleme hatası (hoşgörü miktarı) göstermektedir (Çingir, 2009, s. 64). Formülde oran $p = 0,50$ (Örneklem öncesi örgütsel bağlılık oran dağılımı bilinmediği için oran 0,50 alınmıştır.); varyans $s^2 = p(1-p) = 0,50 \cdot 0,50 = 0,25$; hata düzeyi $\alpha = 0,05$ iken tablo değeri $z = 1,96$, hoşgörü miktarı $d = 0,05$ alınmıştır. Dolayısıyla araştırma için gerekli en az örneklem birimi sayısı 306 olarak hesaplanmıştır. Çalışma kapsamında Adana il merkezindeki küçük ve orta ölçekli mağaza ve dükkân yönetici ve çalışanları arasından rasgele seçilen 309 kişi örnekleme alınmıştır.

Çalışmada çok değişkenli analiz tekniklerinden kümeleme analizi uygulanmıştır. Kümeleme analizi tanımlayıcı bir yöntem olup örneklemden elde edilen bilgiler yardımıyla incelenecek örneklemin kitledeki alt grupları yansıtacak büyüklükte ve özellikte olması istenir (Alpar, 2011, s. 320). Çalışmada küme örneklem büyüklükleri dikkate alınmıştır ve her bir küme örneklem büyüklüğü n dir.

3.4. Anket Formunu Oluşturan Ölçekler

Tasarlanan anket formunda araştırma konusuyla ilgili önceden geliştirilmiş ve geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş Allen ve Meyer (1990)'in geliştirdikleri; Meyer, Allen ve Smith (1993)'in tekrar güncelleştirdikleri "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" temel alınarak hazırlanan 25 ifadeli anketin Kardeş (2009) tarafından Türkçe diline çevrilmiş hali kullanılmıştır. Örgütsel bağlılık ölçeğinde 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ve 10. ifadeler duygusal bağlılığı ölçmektedir; 12, 13, 14, 15, 16, 17, 24 ve 25. ifadeler devam bağlılığını ölçmektedir; 11, 18, 19, 20, 21, 22 ve 23. ifadeler normatif bağlılığı ölçmektedir. Örgütsel bağlılık ölçeği beşli likert ölçeğine uygun (1: Hiç katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum) olarak hazırlanmıştır. Likert ölçeği, birimleri tüm aralık boyunca eşit olan puanlar veren Likert (1932) tarafından geliştirilen tutumları ölçmek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Anket formunda ayrıca anket katılımcılarının demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifadelere yer verilmiştir.

3.5. İstatistiksel Analiz Varsayımlarının İncelenmesi

Veride temele varsayımlardan tek değişkenli normal dağılım varsayımının sağlanıp sağlanmadığı Kolmogrov-Smirnov testiyle ve tanımlayıcı istatistiklerden çarpıklık ve basıklık katsayılarıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Yüksek düzeyde çarpık dağılımlı kitlelerden örnekleme yapmak tahminlerin

dağılımının normallik varsayımlarının sağlanmamasına neden olur (Kish, 1965). Örgütsel bağlılık değişkenlerinin normal dağılımlı olmadığı sola çarpık dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Sola çarpık değişkenler için normalleştirme dönüşümlerinden $1/(6-Y_i)$ ve kare alma dönüşümleri uygulanmıştır, ancak değişkenlerin normal dağılıma yakınsamadığı belirlenmiştir. Bu nedenle, veride değişkenleri sınıflamada faktör analizi kullanılamadığı için kümeleme analizi uygulanmıştır. Farklılıkları belirlemede parametrik olmayan testler kullanılmasına karar verilmiştir. Anket araştırmalarının amacı araştırmanın uygulandığı birimlerden yanıt alınması ve tam bilgi olmasıdır. Dolayısıyla, kayıp veri ve yanıtlamama istenilmeyen bir durumdur. Kayıp veri ve soru yanıtlamama düzeltmeleri için genel olarak değer atama yöntemleri kullanılmaktadır. Değer atama tam veri analiz yöntemlerinin kullanılmasına ve veri derleyicisinin bilgisini dâhil etmeye olanak sağlamaktadır (Rubin, 1987). Normal dağılımlı olmayan veride kayıp veri ve soru yanıtlamama düzeltmelerinde ortanca değer atama yöntemi uygulanmıştır.

3.6. Bulgular ve Yorumlar

3.6.1. Katılımcıların demografik özellikleri

Araştırmaya 309 küçük ve orta ölçekli mağaza ve dükkân yönetici ve çalışanları katılmıştır. Katılımcıların %75,1'i erkek ve %24,9'u kadındır. Çalışanlardan erkek çalışan oranının yüksek olduğu görülmektedir. Çalışanların %49,5'i evli ve %50,5'i bekârdır. Öğrenim durumları oranlarına göre ilköğretim mezunu %9,7; lise mezunu %55,3; ön lisans mezunu %23; lisans mezunu %9,7 ve lisansüstü mezunu %2,3 olup lise mezunu yüzdesi diğerlerine oranla daha yüksektir. Kurumda çalışanların statülerinin incelenmesinde yönetici çalışan oranının %20,7 olduğu ve personel olarak çalışanların oranının ise %79,3 olduğu görülmekte olup ayrıca araştırmaya katılan çalışanların statüye ilişkin büyük çoğunluğu personeldir.

3.6.2. Örgütsel bağlılık ifadeleri yüzde dağılımı

Çalışanların örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri cevapların yüzde dağılımı Tablo 1'deki gibi olmuştur.

Tablo 1. Örgütsel bağlılık ifadeleri yüzde dağılımı

	1-2 birikimli (%)	3 (%)	4-5 birikimli (%)
B1. Kariyer hayatımın geriye kalanını bu kurumda geçirmekten mutluluk duyarım.	7.5	4.9	87.7
B2. Çalıştığım kurumun problemlerini kendi problemlerim gibi hissediyorum.	6.5	5.2	88.3
B3. Bu kurumda kendimi ailenin bir parçası gibi hissediyorum.	5.5	8.1	86.4
B4. Bu kuruma karşı duygusal bir bağ hissediyorum.	6.8	10.0	83.2
B5. Çalıştığım kuruma karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum.	8.7	11.0	80.3
B6. Çalıştığım kurumdan, dışarıdaki insanlara gururla bahsediyorum.	7.1	13.3	79.6
B7. Bu kuruma duyduğum bağlılığı, başka bir kuruma duyabileceğimi sanmıyorum.	10.1	17.5	72.5
B8. Kurumumun başarısı için benden beklenilenin üzerinde çaba sarf etmeme rağmen yeterince takdir edilmiyorum.	21.7	12.6	65.7
B9. Başka kurumlarda görev tanımın aynı olan iş imkânım olsa dahi şu andaki kurumumdan ayrılmam.	11	9.4	79.7
B10. Çalışmakta olduğum kurumdan memnunum.	4.5	8.7	86.7
B11. Sürekli iş yeri değiştirmek etik bir davranış değil.	4.9	12.0	83.1
B12. Şu an bu kurumdan ayrılmam, hayatımda hiçbir aksaklığa neden olmaz.	21.7	20.1	58.3
B13. Şu an bu kurumda kalmak benim için istekten ziyade zorunluluk.	23.3	15.9	60.8
B14. Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az seçim hakkına sahip olduğuma inanıyorum.	21.7	14.2	64
B15. Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de, ayrılırsam hayatımda birçok fedakârlıkta bulunmam gerekiyor.	16.2	22.3	61.4

Tablo 1. (Devamı) Örgütsel bağlılık ifadeleri yüzde dağılımı

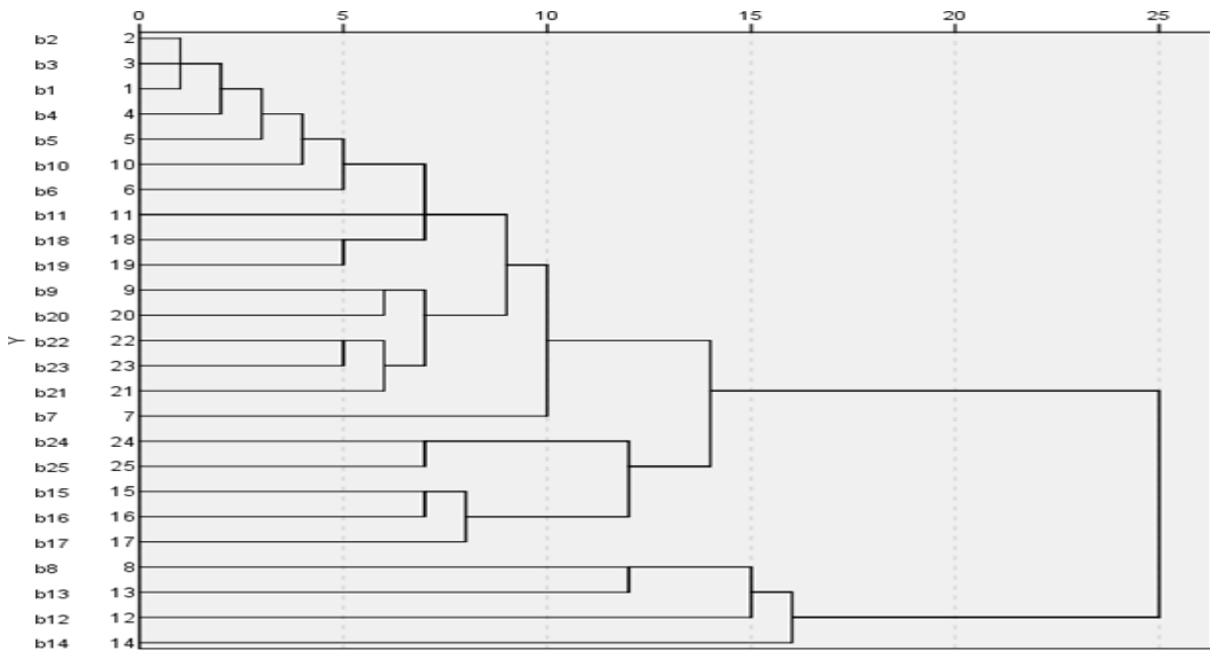
B16. Başka bir iş bulmadan bu kurumdan ayrılırsam sonra olabilecekleri düşününce endişeleniyorum.	10.7	17.8	71.5
B17. Benim için bu kurumdan ayrılmamın olumsuz sonuçlarından biri de, başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir.	11	16.5	72.5
B18. Bu kurum benim sadakatimi hak ediyor.	10.3	12.3	77.4
B19. Çalıştığım kuruma çok şey borçluyum.	11.9	13.9	74.1
B20. Bu kurumdan şimdi ayrılırsam suçluluk hissederim.	11.9	14.6	73.5
B21. Diğer çalışanlara karşı sorumluluklarımdan dolayı bu kurumdan ayrılmam yanlış bir davranış olur.	11.4	19.4	69.3
B22. Benim açımdan kurumumdan ayrılıp başka fırsatları denemek avantaj bile olsa, kurumundan ayrılmak bana doğru gelmiyor.	9.4	12.9	77.6
B23. Kurumundan ayrılmamamın en önemli nedeni sadakatin önemli olduğunu düşünmem.	6.8	10.7	82.5
B24. Kurumundan ayrılmayı istesem bile ekonomik nedenler yüzünden işten ayrılmayı göze alamıyorum.	11.6	12.3	76
B25. Başka bir kurumun şu anda sahip olduğum olanakları bana sunamayacağını düşünüyorum.	11	14.2	74.7

(Tabloda birinci satır için 1-2 Birikimli (%): 1:Hiç katılmıyorum ile 2: Katılmıyorum; 3(%): Kararsızım; 4-5 birikimli: 4: Katılıyorum ile 5: Kesinlikle Katılıyorum yanıtı verenlerin yüzdesini ifade etmektedir.)

Bağlılık ifadelerinde “Hiç katılmıyorum” ile “Katılmıyorum” olumsuz yanıt yüzdeleri %5,5-%23,3 arasında değişmiştir. “Katılıyorum” ile “Kesinlikle katılıyorum” olumlu yanıt yüzdeleri %58.3 ile %88.3 arasında olmuştur. Çalışanların çoğunluğu olumlu yanıt vermiştir, örgütsel bağlılık düzeyi yüksek olan çalışan sayısı daha fazladır yorumu yapılabilir. “Kararsızım” yanıt yüzdeleri %4,9-%22,3 olarak belirlenmiştir. Sola çarpık veride ortanca tüm örgütsel bağlılık ifadeleri için 4: Katılıyorum olmuştur.

3.6.3. Örgütsel bağlılık kümeleme analizi bulguları

Çalışmada hiyerarşik kümeleme analizi uygulanmıştır ve bulgu sonuçları Şekil 1’deki Dendrogram grafiğinde sunulmuştur.

Şekil 2. Kümeleme analizi ortalama bağlantı kullanan (gruplar arasında) dendrogram grafiği

Kümeleme analizi sonucu üç küme oluşmuştur. Birinci kümeyi B1, B2, B3, B4, B5, B6, B7, B9, B10, B11, B18, B19, B20, B21, B22, B23 değişkenleri oluşturmuştur. Birinci küme duygusal bağlılık ifadelerinden B8 dışındaki tüm ifadeleri ve normatif bağlılığın tüm ifadelerini içermiştir. İkinci küme devam bağlılığının B15, B16, B17, B24, B25 ifadelerini ve üçüncü küme B8 duygusal bağlılık ifadesini ve B12, B13, B14 devam bağlılığı ifadelerini içermiştir. Kümeleme analizi sonucu belirlenen üç kümeden birincisi duygusal ve normatif bağlılık ifadelerini içermiştir. İkinci küme devam bağlılığı ifadelerini içeriyorken üçüncü küme bir duygusal bağlılık ve üç devam bağlılığı ifadelerini içermiştir.

Kişilik özelliklerine göre kümeler için farklılıkların incelenmesi alt başlıklarda yapılacaktır.

3.6.4. Örgütteki statüye göre farklılıkların belirlenmesi

Örgütteki çalışan personel ile yönetici statüsünde çalışanların örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar arasında farklılık olup olmadığı araştırılacaktır. İki bağımsız örneklem arası farklılıkların belirlenmesi Mann Whitney U testiyle yapılacaktır. Sınanacak hipotez:

H_0 : Statüye göre örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtlar arasında farklılık yoktur.

H_1 : Statüye göre örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtlar arasında farklılık vardır.

Birinci kümede statüye göre farklılıkların belirlenmesi Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. Birinci kümede yöneticiler ile personel çalışanlar arasında B6, B11, B21, B23 ifadeleri dışındaki tüm örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtlar bakımından ($p < \alpha = 0,05$ ifadeleri için) farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Farklılıkların belirlendiği ifadeler için sıra sayıları ortalama değerlerine bakıldığında yöneticilerin örgütsel bağlılık düzeylerinin personele kıyasla daha yüksek olduğu söylenebilir. Yöneticilerin duygusal bağlılık ve normatif bağlılık düzeylerinin personel olarak çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 2. Birinci küme statüye göre örgütsel bağlılık farklılıklarının belirlenmesi

	Kurumdaki Statünüz	n	Sıra sayıları ortalaması	Mann Whitney U değeri	p
B1.Kariyer hayatımın geriye kalanını bu kurumda geçirmekten mutluluk duyarım.	Yönetici	64	175,13	6551,500	0,008*
	Personel	245	149,74		
B2. Çalıştığım kurumun problemlerini kendi problemlerim gibi hissediyorum.	Yönetici	64	175,29	6541,500	0,007*
	Personel	245	149,70		
B3. Bu kurumda kendimi ailenin bir parçası gibi hissediyorum.	Yönetici	64	182,09	6106,000	0,001*
	Personel	245	147,92		
B4. Bu kuruma karşı duygusal bir bağ hissediyorum.	Yönetici	64	184,14	5975,000	0,000*
	Personel	245	147,39		
B5. Çalıştığım kuruma karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum.	Yönetici	64	175,73	6513,000	0,014*
	Personel	245	149,58		
B6. Çalıştığım kurumdan, dışarıdaki insanlara gururla bahsediyorum.	Yönetici	64	171,27	6798,500	0,060
	Personel	245	150,75		
B7. Bu kuruma duyduğum bağlılığı, başka bir kuruma duyabileceğimi sanmıyorum.	Yönetici	64	180,33	6219,000	0,004*
	Personel	245	148,38		
B9. Başka kurumlarda görev tanımın aynı olan iş imkânım olsa dahi şu andaki kurumumdan ayrılmam.	Yönetici	64	174,20	6611,000	0,016*
	Personel	245	149,98		
B10. Çalışmakta olduğum kurumdan memnunum.	Yönetici	64	170,53	6846,000	0,042*
	Personel	245	150,94		
B11. Sürekli iş yeri değiştirmek etik bir davranış değil.	Yönetici	64	169,23	6929,000	0,087
	Personel	245	151,28		
B18. Bu kurum benim sadakatimi hak ediyor.	Yönetici	64	176,39	6471,000	0,010*

Tablo 2.(Devamı) Birinci küme statüye göre örgütsel bağlılık farklılıklarının belirlenmesi

B19. Çalıştığım kuruma çok şey borçluyum.	Yönetici	64	173,70	6643,000	0,027*
	Personel	245	150,11		
B20. Bu kurumdan şimdi ayrılırsam suçluluk hissederim.	Yönetici	64	175,16	6550,000	0,018*
	Personel	245	149,73		
B21. Diğer çalışanlara karşı sorumluluklarımdan dolayı bu kurumdan ayrılmam yanlış bir davranış olur.	Yönetici	64	169,55	6909,000	0,097
	Personel	245	151,20		
B22. Benim açımdan kurumumdan ayrılıp başka fırsatları denemek avantaj bile olsa, kurumundan ayrılmak bana doğru gelmiyor.	Yönetici	64	172,04	6749,500	0,034*
	Personel	245	150,55		
B23. Kurumundan ayrılmamamın en önemli nedeni sadakatin önemli olduğunu düşünmem.	Yönetici	64	166,16	7126,000	0,156
	Personel	245	152,09		

* : $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir.

İkinci kümede statüye göre farklılıkların belirlenmesi Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur. İkinci küme örgütsel bağlılık ifadelerinde yönetici ile personel statüsünde çalışanların yanıtları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı Mann Whitney U testiyle belirlenmiştir. H_0 hipotezi kabul edilmiştir ($p>\alpha=0,05$). İkinci küme devam bağlılığı ifadeleri için yönetici ile personel arasında verilen yanıtlar bakımından farklılık olmadığı yorumu yapılabilir.

Tablo 3. İkinci küme örgütsel bağlılık için statüye göre farklılıkların belirlenmesi

	Kurumdaki Statünüz	n	Sıra sayıları ortalaması	Mann Whitney U değeri	p
B15. Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de, ayrılırsam hayatımda birçok fedakârlıkta bulunmam gerekiyor.	Yönetici	64	169,30	6924,500	0,111
	Personel	245	151,26		
B16. Başka bir iş bulmadan bu kurumdan ayrılırsam sonra olabilecekleri düşününce endişeleniyorum.	Yönetici	64	156,02	7774,500	0,904
	Personel	245	154,73		
B17. Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir.	Yönetici	64	158,88	7592,000	0,647
	Personel	245	153,99		
B24. Kurumundan ayrılmayı istesem bile ekonomik nedenler yüzünden işten ayrılmayı göze alamıyorum.	Yönetici	64	156,41	7750,000	0,865
	Personel	245	154,63		
B25. Başka bir kurumun şu anda sahip olduğum olanakları bana sunamayacağını düşünüyorum.	Yönetici	64	169,82	6891,500	0,073
	Personel	245	151,13		

Üçüncü küme örgütsel bağlılık ifadelerinde yönetici ile personel statüsünde çalışanların yanıtları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı Mann Whitney U testiyle belirlenmiştir. H_0 hipotezi kabul edilmiştir ($p>\alpha=0,05$). B8 duygusal bağlılık ile B12, B13, B14 devam bağlılığını içeren kümede yönetici ile personelin verdiği yanıtlar arasında farklılık olmadığı söylenebilir.

Tablo 4. Üçüncü küme örgütsel bağlılık için statüye göre farklılıkların belirlenmesi

	Kurumdaki Statünüz	n	Sıra sayıları ortalaması	Mann Whitney U değeri	p
B15. Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de, ayrılırsam hayatımda birçok fedakârlıkta bulunmam gerekiyor.	Yönetici	64	169,30	6924,500	0,111
	Personel	245	151,26		
B16. Başka bir iş bulmadan bu kurumdan ayrılırsam sonra olabilecekleri düşününce endişeleniyorum.	Yönetici	64	156,02	7774,500	0,904
	Personel	245	154,73		
B17. Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir.	Yönetici	64	158,88	7592,000	0,647
	Personel	245	153,99		
B24. Kurumundan ayrılmayı istesem bile ekonomik nedenler yüzünden işten ayrılmayı göze alamıyorum.	Yönetici	64	156,41	7750,000	0,865
	Personel	245	154,63		
B25. Başka bir kurumun şu anda sahip olduğum olanakları bana sunamayacağını düşünüyorum.	Yönetici	64	169,82	6891,500	0,073
	Personel	245	151,13		

3.6.5. Cinsiyete göre farklılıkların belirlenmesi

Çalışanların cinsiyetlerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar arasında farklılık olup olmadığı araştırılacaktır. Sınanacak hipotez:

H_0 : Kadın çalışanlar ile erkek çalışanların örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar arasında farklılık yoktur.

H_1 : Kadın çalışanlar ile erkek çalışanların örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar arasında farklılık vardır.

Birinci kümede cinsiyete göre farklılıkların belirlenmesi Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Birinci küme cinsiyete göre örgütsel bağlılık ifadeleri için farklılıkların belirlenmesi

	Kurumdaki Statünüz	n	Sıra sayıları ortalaması	Mann Whitney U değeri	p
B1	Kadın	77	139,07	7705,500	0,018*
	Erkek	232	160,29		
B2	Kadın	77	145,23	8179,500	0,140
	Erkek	232	158,24		
B3	Kadın	77	146,18	8253,000	0,210
	Erkek	232	157,93		
B4	Kadın	77	143,90	8077,500	0,120
	Erkek	232	158,68		
B5	Kadın	77	137,25	7565,000	0,017*
	Erkek	232	160,89		
B6	Kadın	77	142,53	7971,500	0,104
	Erkek	232	159,14		
B7	Kadın	77	148,27	8414,000	0,387
	Erkek	232	157,23		

Tablo 5. (Devamı) Birinci küme cinsiyete göre örgütsel bağlılık ifadeleri farklılıkların belirlenmesi

B9	Kadın	77	139,62	7748,000	0,030*
	Erkek	232	160,10		
B10	Kadın	77	146,10	8246,500	0,189
	Erkek	232	157,95		
B11	Kadın	77	150,39	8577,000	0,533
	Erkek	232	156,53		
B18	Kadın	77	144,64	8134,000	0,159
	Erkek	232	158,44		
B19	Kadın	77	144,59	8130,500	0,164
	Erkek	232	158,45		
B20	Kadın	77	148,68	8445,500	0,404
	Erkek	232	157,10		
B21	Kadın	77	146,22	8256,000	0,259
	Erkek	232	157,91		
B22	Kadın	77	151,88	8691,500	0,661
	Erkek	232	156,04		
B23	Kadın	77	149,66	8520,500	0,444
	Erkek	232	156,77		

*: $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir.

“B1.Kariyer hayatımın geriye kalanını bu kurumda geçirmekten mutluluk duyarım.”, “B5. Çalıştığım kuruma karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum.”, “B9. Başka kurumlarda görev tanımın aynı olan iş imkânım olsa dahi şu andaki kurumumdan ayrılmam.” ifadeleri için kadın ile erkek çalışanların verdikleri yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir ($p<\alpha=0,05$). B1, B5, B9 ifadeleri için sıra sayıları ortalama değerleri incelendiğinde kadın çalışanların bağlılık düzeyleri erkek çalışanlara göre daha düşüktür yorumu yapılabilir.

İkinci kümede cinsiyete göre farklılıkların belirlenmesi Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. İkinci küme örgütsel bağlılık için cinsiyete göre farklılıkların belirlenmesi

	Cinsiyet	n	Sıra sayıları ortalaması	Mann Whitney U değeri	p
B15. Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de, ayrılırsam hayatımda birçok fedakârlıkta bulunmam gerekiyor.	Kadın	77	150,37	8575,500	0,561
	Erkek	232	156,54		
B16. Başka bir iş bulmadan bu kurumdan ayrılırsam sonra olabilecekleri düşününce endişeleniyorum.	Kadın	77	138,03	7625,000	0,024*
	Erkek	232	160,63		
B17. Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir.	Kadın	77	148,21	8409,500	0,366
	Erkek	232	157,25		
B24. Kurumundan ayrılmayı istesem bile ekonomik nedenler yüzünden işten ayrılmayı göze alamıyorum.	Kadın	77	155,52	8892,000	0,943
	Erkek	232	154,83		
B25. Başka bir kurumun şu anda sahip olduğum olanakları bana sunamayacağını düşünüyorum.	Kadın	77	154,10	8862,50	0,902
	Erkek	232	155,30		

*: $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir.

“B16. Başka bir iş bulmadan bu kurumdan ayrılırsam sonra olabilecekleri düşününce endişeleniyorum.” ifadesine kadın ile erkek çalışanlar verdikleri yanıtlar arasında farklılık olduğu söylenebilir ($p=0,024 < \alpha=0,05$). Buradan, erkek çalışanların kadın çalışanlara kıyasla örgütsel bağlılıkları daha yüksektir.

Tablo 7. Üçüncü küme örgütsel bağlılık için cinsiyete göre farklılıkların belirlenmesi

	Cinsiyet	n	Sıra sayıları ortalaması	Mann Whitney U değeri	p
B8. Kurumumun başarısı için benden beklenenin üzerinde çaba sarf etmeme rağmen yeterince takdir edilmiyorum.	Kadın	77	160,47	8511,000	0,478
	Erkek	232	153,19		
B12. Şu an bu kurumdan ayrılmam, hayatımda hiçbir aksaklığa neden olmaz.	Kadın	77	156,61	8808,000	0,842
	Erkek	232	154,47		
B13. Şu an bu kurumda kalmak benim için istekten ziyade zorunluluk.	Kadın	77	158,37	8672,500	0,671
	Erkek	232	153,88		
B14. Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az seçim hakkına sahip olduğuma inanıyorum.	Kadın	77	146,37	8267,500	0,273
	Erkek	232	157,86		

Üçüncü küme örgütsel bağlılık ifadelerinde kadın ile erkek çalışanların yanıtları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. H_0 hipotezi kabul edilmiştir ($p > \alpha = 0,05$).

3.6.6. Medeni duruma göre farklılıkların belirlenmesi

Çalışanların medeni durumlarına göre örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar arasında farklılık olup olmadığı araştırılacaktır. Sınanacak hipotez:

H_0 : Evli çalışanlar ile bekâr çalışanlar arasında örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar bakımından farklılık yoktur.

H_1 : Evli çalışanlar ile bekâr çalışanlar arasında örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar bakımından farklılık vardır.

Birinci kümede medeni duruma göre farklılıkların belirlenmesi Mann Whitney U testiyle belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 8. Birinci küme medeni duruma göre örgütsel bağlılık farklılıklarının belirlenmesi

	Kurumdaki Statünüz	n	Sıra sayıları ortalaması	Mann Whitney U değeri	p
B1	Evli	153	162,89	10727,500	0,044*
	Bekâr	156	147,27		
B2	Evli	153	162,44	10796,000	0,054
	Bekâr	156	147,71		
B3	Evli	153	158,12	11457,000	0,446
	Bekâr	156	151,94		
B4	Evli	153	159,48	11248,500	0,281
	Bekâr	156	150,61		
B5	Evli	153	164,51	10479,500	0,029*
	Bekâr	156	145,68		
B6	Evli	153	154,40	11842,000	0,893
	Bekâr	156	155,59		

Tablo 8. (Devamı) Birinci küme medeni duruma göre örgütsel bağlılık farklılıklarının belirlenmesi

B7	Evli	153	165,53	10323,500	0,020*
	Bekâr	156	144,68		
B9	Evli	153	160,09	11154,500	0,217
	Bekâr	156	150,00		
B10	Evli	153	155,60	11842,000	0,879
	Bekâr	156	154,41		
B11	Evli	153	152,86	11606,000	0,618
	Bekâr	156	157,10		
B18	Evli	153	158,83	11347,500	0,371
	Bekâr	156	151,24		
B19	Evli	153	165,38	10346,500	0,017*
	Bekâr	156	144,82		
B20	Evli	153	159,27	11280,500	0,332
	Bekâr	156	150,81		
B21	Evli	153	163,14	10689,000	0,072
	Bekâr	156	147,02		
B22	Evli	153	160,36	11114,500	0,196
	Bekâr	156	149,75		
B23	Evli	153	160,82	11044,000	0,152
	Bekâr	156	149,29		

* : $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Evli ile bekâr çalışanlar arasında “B1.Kariyer hayatımın geriye kalanını bu kurumda geçirmekten mutluluk duyarım”, “B5. Çalıştığım kuruma karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum.”, “B7. Bu kuruma duyduğum bağlılığı, başka bir kuruma duyabileceğimi sanmıyorum.”, “B19. Çalıştığım kuruma çok şey borçluyum” ifadelerine verilen yanıtlar bakımından farklılık olduğu söylenebilir ($p < \alpha=0,05$). B1, B5, B7, B19 ifadeleri için sıra sayıları ortalama değerleri incelendiğinde evli çalışanların bağlılık düzeylerinin bekar çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

İkinci kümede medeni duruma göre farklılıkların belirlenmesi Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. İkinci küme örgütsel bağlılık için medeni duruma göre farklılıkların belirlenmesi

	Medeni durum	n	Sıra sayıları ortalaması	Mann Whitney U değeri	p
B15. Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de, ayrılırsam hayatımda birçok fedakârlıkta bulunmam gerekiyor.	Evli	153	166,80	10128,500	0,011*
	Bekâr	156	143,43		
B16. Başka bir iş bulmadan bu kurumdan ayrılırsam sonra olabilecekleri düşününce endişeleniyorum.	Evli	153	163,20	10679,500	0,061
	Bekâr	156	146,96		
B17. Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir.	Evli	153	161,06	11006,500	0,165
	Bekâr	156	149,05		
B24. Kurumundan ayrılmayı istesem bile ekonomik nedenler yüzünden işten ayrılmayı göze alamıyorum.	Evli	153	162,54	10780,500	0,076
	Bekâr	156	147,61		
B25. Başka bir kurumun şu anda sahip olduğum olanakları bana sunamayacağını düşünüyorum.	Evli	153	166,44	10183,500	0,007*
	Bekâr	156	143,78		

* : $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Evli ile bekâr çalışanlar arasında “B15. Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de, ayrılırsam hayatımda birçok fedakârlıkta bulunmam gerekiyor.” ve “B25. Başka bir kurumun şu anda sahip olduğum olanakları bana sunamayacağını düşünüyorum.” ifadelerine verdikleri yanıtlar

bakımından farklılık olduğu söylenebilir ($p < \alpha = 0,05$). B15 ve B25 ifadeleri için sıra sayıları ortalama değerleri incelendiğinde evli çalışanların bağlılık düzeylerinin bekâr çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 10. Üçüncü küme örgütsel bağlılık için medeni duruma göre farklılıkların belirlenmesi

	Medeni durum	n	Sıra sayıları ortalaması	Mann Whitney U değeri	p
B8. Kurumumun başarısı için benden beklenenin üzerinde çaba sarf etmeme rağmen yeterince takdir edilmiyorum.	Evli	153	155,87	11801,000	0,846
	Bekâr	156	154,15		
B12. Şu an bu kurumdan ayrılmam, hayatımda hiçbir aksaklığa neden olmaz.	Evli	153	164,42	10492,500	0,045*
	Bekâr	156	145,76		
B13. Şu an bu kurumda kalmak benim için istekten ziyade zorunluluk.	Evli	153	164,63	10461,000	0,037*
	Bekâr	156	145,56		
B14. Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az seçim hakkına sahip olduğuma inanıyorum.	Evli	153	166,67	10148,000	0,011*
	Bekâr	156	143,55		

* : $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Evli ile bekâr çalışanlar arasında “B12. Şu an bu kurumdan ayrılmam, hayatımda hiçbir aksaklığa neden olmaz.”, “B13. Şu an bu kurumda kalmak benim için istekten ziyade zorunluluk.” ve “B14. Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az seçim hakkına sahip olduğuma inanıyorum.” ifadelerine verdikleri yanıtlar bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p < \alpha = 0,05$). B12, B13 ve B14 ifadeleri için sıra sayıları ortalama değerleri incelendiğinde evli çalışanların bağlılık düzeylerinin bekâr çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

3.6.7. Eğitim durumuna göre farklılıkların belirlenmesi

Çalışanların eğitim düzeylerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar arasında farklılık olup olmadığı araştırılacaktır. Sınanacak hipotez:

H_0 : Çalışanların eğitim düzeylerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar bakımından farklılık yoktur.

H_1 : Çalışanların eğitim düzeylerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar bakımından farklılık vardır.

Eğitim düzeylerine göre farklılıkların belirlenmesi k ($k > 2$) bağımsız örneklemeler Kruskal-Wallis H testiyle belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada eğitim düzeylerine göre tablolarda, analizler sonucu H_0 hipotezlerinin reddedildiği, eğitim düzeyine göre %5 anlamlılık düzeyinde farklılıkların belirlendiği ($p < \alpha = 0,05$) ifadelerin sonuçlarına yer verilmiş ve farklılıkların belirlenmediği ($p \geq \alpha = 0,05$) ifadelerin sonuçlarına yer verilmemiştir. Eğitim düzeylerine göre birinci küme örgütsel bağlılık ifadelerinde farklılıklar belirlenirken ikinci ve üçüncü küme örgütsel bağlılık ifadelerinde farklılıklar belirlenmemiştir. Birinci kümede eğitim düzeyine göre Kruskal-Wallis H testi sonucu farklılıkların belirlendiği ifadelerin bulguları aşağıda Tablo 11’de sunulmuştur.

Kruskal-Wallis testi sonucu “B9. Başka kurumlarda görev tanımın aynı olan iş imkânım olsa dahi şu andaki kurumumdan ayrılmam.”, “B11. Sürekli iş yeri değiştirmek etik bir davranış değil.” ifadeleri için çalışanların eğitim düzeylerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verdikleri yanıtlar bakımından anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. “B9. Başka kurumlarda görev tanımın aynı olan iş imkânım olsa dahi şu andaki kurumumdan ayrılmam.” ifadesi için ikili kıyaslamalarda lisans-lisansüstü eğitim düzeyine sahip çalışanların diğer eğitim düzeyleriyle farklılık gösterdiği Mann-Whitney U testiyle belirlenmiştir ($p < \alpha = 0,05$). Sıra sayıları ortalamasından lisans-lisansüstü eğitilmiş çalışanların örgütsel bağlılık düzeyinin diğer eğitim düzeyli çalışanlara kıyasla daha düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 11. Birinci küme eğitim düzeylerine göre örgütsel bağlılık farklılıklarının belirlendiği ifadelerin bulguları

	Eğitim Durumunuz	n	Sıra sayıları ortalaması	Kruskal-Wallis Testi Ki-kare değeri	p
B9. Başka kurumlarda görev tanımın aynı olan iş imkânım olsa dahi şu andaki kurumumdan ayrılmam.	İlköğretim	30	167,37	12,372	0,006*
	Lise	171	153,80		
	Ön Lisans	71	170,30		
	Lisans-Lisansüstü	37	121,15		
B11. Sürekli iş yeri değiştirmek etik bir davranış değil.	İlköğretim	30	124,42	11,593	0,009*
	Lise	171	149,88		
	Ön Lisans	71	168,04		
	Lisans-Lisansüstü	37	178,42		

*: $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiştir.

“B11. Sürekli iş yeri değiştirmek etik bir davranış değil.” için ikili kıyaslamalarda ilköğretim ile diğer eğitim düzeylerine sahip çalışanların farklılık gösterdiği Mann-Whitney U testiyle belirlenmiştir ($p<\alpha=0,05$). Sıra sayıları ortalamasından ilköğretim eğitilmiş çalışanların örgütsel bağlılık düzeyinin diğer eğitim düzeyli çalışanlara kıyasla daha düşük olduğu söylenebilir.

3.6.8. Örgütte çalışma sürelerine göre farklılıkların belirlenmesi

Sınanacak hipotez testi:

H_0 : Örgütte çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtlar bakımından farklılık yoktur.

H_1 : Örgütte çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtlar bakımından farklılık vardır.

Kruskal-Wallis testiyle örgütte çalışma sürelerine göre farklılıklar araştırılmıştır. Çalışanların örgütünde çalışma süresine göre tüm örgütsel bağlılık ifadeleri için farklı yanıtlar vermediği belirlenmiştir. Tüm örgütsel bağlılık ifadeleri için önem düzeyi $p>\alpha=0,05$ olduğu tespit edilmiştir.

3.6.9. İş hayatında çalışma sürelerine göre farklılıkların belirlenmesi

Sınanacak hipotez testi:

H_0 : İş hayatında çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtlar bakımından farklılık yoktur.

H_1 : İş hayatında çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtlar bakımından farklılık vardır.

İş hayatında çalışma sürelerine göre farklılıkların belirlenmesi Kruskal-Wallis testiyle yapılmıştır. Çalışmada iş hayatında çalışma sürelerine göre tablolarda, analizler sonucu H_0 hipotezlerinin reddedildiği, iş hayatında çalışma sürelerine göre %5 anlamlılık düzeyinde farklılıkların belirlendiği ($p<\alpha=0,05$) ifadelerin sonuçlarına yer verilmiştir.

Birinci kümede iş hayatında çalışma sürelerine göre farklılıkların belirlenmeye çalışılmıştır. Kruskal-Wallis H testi sonucu farklılıkların belirlendiği ifadelerin bulguları aşağıda Tablo 12’de sunulmuştur. İkinci ve üçüncü kümelerdeki ifadeler için iş hayatında çalışma sürelerine göre anlamlı farklılıkların olmadığı belirlenmiştir.

Kruskal-Wallis testi sonucu farklılıkların belirlendiği ifadeler için ikili kıyaslamaları (farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla) Mann-Whitney U testiyle analiz edilmiştir. Mann-Whitney U testi sonucu elde edilen bulgulara göre yorumlar şöyle yapılabilmektedir:

Tablo 12. Birinci kümede iş hayatında çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık farklılıklarının belirlendiği ifadelerin bulguları

	İş Hayatında Çalışma süresi	n	Sıra sayıları ortalaması	Kruskal-Wallis Testi Ki-kare değeri	p
B4. Bu kuruma karşı duygusal bir bağ hissediyorum.	1 Yıldan Az	22	166,14	10,441	.034
	1-5 Yıl	135	150,02		
	6-10 Yıl	87	146,31		
	11-15 Yıl	41	159,66		
	15 Yıldan Fazla	24	196,35		
B6. Çalıştığım kurumdan, dışarıdaki insanlara gururla bahsediyorum.	1 Yıldan Az	22	173,86	10,827	0,029
	1-5 Yıl	135	153,50		
	6-10 Yıl	87	144,05		
	11-15 Yıl	41	147,82		
	15 Yıldan Fazla	24	198,13		
B7. Bu kuruma duyduğum bağlılığı, başka bir kuruma duyabileceğimi sanmıyorum.	1 Yıldan Az	22	141,68	13,611	0,009
	1-5 Yıl	135	151,07		
	6-10 Yıl	87	141,86		
	11-15 Yıl	41	179,23		
	15 Yıldan Fazla	24	195,52		
B11. Sürekli iş yeri değiştirmek etik bir davranış değil.	1 Yıldan Az	22	196,23	10,919	0,027
	1-5 Yıl	135	151,29		
	6-10 Yıl	87	142,64		
	11-15 Yıl	41	161,37		
	15 Yıldan Fazla	24	172,00		
B19. Çalıştığım kuruma çok şey borçluyum.	1 Yıldan Az	22	160,14	12,876	0,012
	1-5 Yıl	135	142,10		
	6-10 Yıl	87	156,94		
	11-15 Yıl	41	164,76		
	15 Yıldan Fazla	24	199,15		
B23. Kurumundan ayrılmamamın en önemli nedeni sadakatin önemli olduğunu düşünmem.	1 Yıldan Az	22	188,68	11,593	0,021
	1-5 Yıl	135	144,13		
	6-10 Yıl	87	152,63		
	11-15 Yıl	41	164,02		
	15 Yıldan Fazla	24	178,48		

- “B4. Bu kuruma karşı duygusal bir bağ hissediyorum.” ifadesi için 15 yıldan fazla yıldır çalışanlar ile 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl arasında farklılık belirlenmiştir. Sıra sayıları ortalamasından 15 yıldan fazla yıldır çalışanların bağlılık düzeyinin diğer çalışma sürelerine kıyasla daha yüksek örgütsel bağlılık düzeyi olduğu yorumu yapılabilir.
- “B6. Çalıştığım kurumdan, dışarıdaki insanlara gururla bahsediyorum.” ifadesi için 15 yıldan fazla yıldır çalışanlar ile 1-5 yıl ve 6-10 yıl arasında çalışanlar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir. Sıra sayıları ortalamasından en yüksek örgütsel bağlılık düzeyinin 15 yıldan fazla yıldır çalışanlara ait olduğu söylenebilir.
- “B7. Bu kuruma duyduğum bağlılığı, başka bir kuruma duyabileceğimi sanmıyorum.” ifadesi için 15 yıldan fazla yıldır çalışanlar ve 11-15 yıl arası çalışanlar ile 1 yıldan az, 1-5 yıl, 6-10 yıl arası çalışanlar arasında farklılık olduğu belirlenmiştir. 15 yıldan fazla yıldır çalışanlar ve 11-15 yıl arası çalışanların örgütsel bağlılık düzeyleri daha yüksektir.
- “B11. Sürekli iş yeri değiştirmek etik bir davranış değil.” ifadesinde 1 yıldan az çalışanlar ile 1-5 yıl ve 6-10 yıldır çalışanlar arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Sıra sayıları ortalamasından lisans-lisansüstü eğitilmiş çalışanların örgütsel bağlılık düzeyinin diğer eğitim düzeyli çalışanlara kıyasla daha düşük olduğu söylenebilir. Sıra sayıları ortalamasından en yüksek örgütsel bağlılık düzeyinin 1-5 yıldır çalışanlara ait olduğu söylenebilir.
- “B19. Çalıştığım kuruma çok şey borçluyum.” ifadesinde 15 yıldan fazla yıldır çalışanlar ile 1-5 yıl ve 6-10 yıldır çalışanlar arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Sıra sayıları ortalamasından en yüksek örgütsel bağlılık düzeyinin 15 yıldan fazla yıldır çalışanlara ait olduğu söylenebilir.
- “B23. Kurumundan ayrılmamamın en önemli nedeni sadakatin önemli olduğunu düşünmem.” ifadesi için 1 yıldan az çalışanlar ile 1-5 yıldır çalışanlar ve 6-10 yıldır çalışanlar arasında; 1-5 yıldır çalışanlar ile 15 yıldan fazla zamandır çalışanlar arasında farklılık belirlenmiştir. En yüksek örgütsel bağlılık düzeyi 1 yıldan az süredir çalışanlar için gözlenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmayla, örgütsel bağlılık yüzde dağılımları incelenmiştir. Kişilik özelliklerine göre örgütsel bağlılık ifadelerine verilen yanıtların farklılıkları incelenmiştir. Meyer ve Allen (1991)'in üç boyutlu örgütsel bağlılık sınıflaması olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık boyutları açısından çalışanların demografik özelliklerine göre farklılıklarını saptamak amaçlanmıştır. Ancak kümeleme analizi sonucu örgütsel bağlılık için farklı bir sınıflama elde edilmiş ve bu sınıflamaya göre bulgular elde edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan şu sonuçlara ulaşılmıştır.

- Yüzde dağılımları incelendiğinde çalışanların örgütsel bağlılık ifadelerine olumsuz yanıt oranının düşük ve çoğunluğunun olumlu yönünde cevap verdiği belirlenmiştir. Bağlılık ifadelerinde “Hiç katılmıyorum” ile “Katılmıyorum” olumsuz yanıt yüzdeleri %5,5-%23,4 altında olurken “Katılıyorum” ile “Kesinlikle katılıyorum” olumlu yanıt yüzdeleri %58,2'nin üzerinde olmuştur. Buna göre, örgüt çalışanların çoğunluğunun örgütsel bağlılıklarının yüksek olduğu söylenebilir. Veri incelendiğinde en düşük yanıt yüzdesi %1-%7,8 ile “Hiç katılmıyorum” olduğu belirlenmiştir. En yüksek cevap yüzdesi “Katılıyorum” yanıtına verilmiştir. Ortanca 4: “Katılıyorum” olduğu da saptanmıştır.
- Bu çalışmada da çalışanların örgütsel bağlılık konusunun incelenmesi Meyer ve Allen (1991)'in üç boyutlu örgütsel bağlılık sınıflaması olan duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. Kümeleme analizi sonucu değişken sınıflamasında birinci küme duygusal ve normatif bağlılığı; ikinci küme devam bağlılığı; üçüncü küme devam bağlılığı ve duygusal bağlılığı ölçen grup olarak sınıflanmıştır.

- Birinci kümede (duygusal ve normatif bağlılık) yöneticilerin örgütsel bağlılık düzeylerinin personel olarak çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu yorumu yapılabilir. Kadın çalışanların bağlılık düzeyleri erkek çalışanlara göre daha düşüktür yorumu yapılmıştır. Evli çalışanların bağlılık düzeylerinin bekar çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu yorumu yapılmıştır. Eğitim düzeylerine göre farklılıklar belirlenmiştir. İş hayatında çalışma sürelerine göre farklılıkların belirlenmiştir.
- İkinci küme (devam bağlılığı) örgütsel bağlılık ifadelerinde yönetici ile personel statüsünde çalışanların yanıtları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Farklılığın belirlendiği ifadelerde erkek çalışanların kadın çalışanlara kıyasla örgütsel bağlılıkları daha yüksek olmuştur. Evli çalışanların bağlılık düzeylerinin bekar çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu şeklinde farklılık gösteren ifadelerde yorumu yapılmıştır. İş hayatında çalışma sürelerine göre farklılıklar belirlenmemiştir.
- Üçüncü küme (duygusal ve devam bağlılığı) örgütsel bağlılık ifadelerinde yönetici ile personel statüsünde çalışanların yanıtları arasında anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Kadın ile erkek çalışanların yanıtları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Farklılığın anlamı olduğu belirlenen ifadelerde evli çalışanların bağlılık düzeylerinin bekar çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu yorumu yapılmıştır. Üçüncü kümedeki ifadeler için iş hayatında çalışma sürelerine göre anlamlı farklılıkların olmadığı belirlenmiştir. Tüm ifadeler için farklılıklar belirlenmemiş ve evli çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Her örgüt, çalışanlarının örgütsel bağlılığını arttırmak istemektedir. Araştırmalar, örgütsel bağlılığı yüksek çalışanların görevleri yerine getirmede daha çok çaba harcadığını göstermektedir. Örgütün sürekliliğinin sağlanması adına örgütlerin çalışanlarının bağlılığını artıracak değerlere sahip olmak için çaba göstermeleri örgütün sürekliliğini olumlu etkilemektedir. Örgütlerin, çalışanlarının bağlılık boyutlarını ve farklılıklarını incelerken tespit ettikleri değişkenleri (demografik özellikler, kişisel özellikler, iş özellikleri vb.) dikkate alarak çalışma hayatında politika geliştirmeleri örgütün işleyiş sürecini olumlu etkileyecektir.

Literatür incelemesi sonucuna göre araştırmaların büyük bir kısmında kişisel faktörlerin örgütsel bağlılığı etkilediği saptanmıştır. Kişisel faktörlerin firmanın gaye ve değerlerini kabullenip firmada kalıcı üyeliğin sağlanması açısından çok önemli olduğu, bu kişisel faktörlerin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni hal ve kıdem olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kolancıoğlu, 2017, s. 71). Kardeş'in (2009) çalışmasında Türkiye ve Norveç'teki kamu çalışanlarının örgütsel bağlılık boyutları araştırılmış; çalışanların demografik özelliklerine göre duygusal bağlılık boyutu bakımından her iki ülkedeki kamu çalışanları arasında farklılıklar olmadığı, ancak devam ve normatif bağlılık boyutları için ise farklılıklar olduğu görülmüştür. Türkiye'deki kamu çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri Norveç'teki kamu çalışanlarına göre daha yüksektir (Kardeş, 2009, s. 123). Durna ve Eren (2005) tarafından yapılan Niğde ilindeki öğretmen, doktor ve hemşire mesleğindeki çalışanların örgütsel bağlılık araştırmasında; duygusal ve normatif bağlılık ile demografik özellikler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ancak devam bağlılığı ile demografik özellikler arasında bir ilişkinin bulunmadığı görülmüştür. Çalışanların örgütsel bağlılık düzeyleri duygu ve sadakat yönündedir. Kurşunoğlu, Bakay ve Tanrıoğen (2010) tarafından yapılan çalışmada İzmir ilindeki öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri incelenmiş ve araştırma sonucuna göre demografik özelliklerine göre duygusal bağlılık boyutlarının diğer boyutlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Örgütsel bağlılık konusunda yapılan literatür araştırmasında örgütsel bağlılık boyutlarının daha çok kamu kurum ve kuruluşlarında araştırıldığı görülmektedir. Özel sektör gurubunda olan mağaza ve dükkân yönetici ve çalışanlarını kapsayan araştırma alan yazınında az olarak görülmüştür. Özel sektörün ekonomideki yeri göz önünde bulundurularak çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin yükseltilmesi büyük önem taşımaktadır. Çalışanların örgütsel bağlılığını geliştirmeye yönelik politikalar oluşturulurken demografik özelliklerin dikkate alınması örgütsel bağlılığın gelişmesini olumlu etkileyecektir. Çalışanların iş performanslarının artırılması konusunda araştırmaların yapılması, farklı bölgeler ve daha geniş kitlelerde araştırmanın irdelenmesi önem taşımaktadır. Çalışanların örgütsel

bağlılık düzeylerinin demografik, kişilik özelliklerinin yanı sıra iş özellikleri, iş tecrübesi, yapısal özellikler bakımından da araştırılması farklı bir çalışma konusu olacaktır.

KAYNAKÇA

- Allen, N.J. ve Meyer, J.P. (1990). Organizational commitment: evidence of career stage effects. *Journal of Business Research*, 26(1), 46-91.
- Alpar R. (2011). *Çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Becker, H.S. (1960). Notes on the concept of commitment. *American Journal of Sociology*, 66(1), 32-40.
- Buchanan, B. (1974). Building organizational commitment: The socialization of managers in work organizations. *Administrative Science Quarterly*, 19(1), 533-546.
- Hall, D.T. ve Schneider, B. (1972). Correlates of organizational identification as a function of career pattern and organizational type. *Administrative Science Quarterly*, 17, 340-350.
- Cochran W.G. (1953). *Sampling techniques*. New York: John Wiley and Sons Inc.
- Çıngı, H. (2009). *Örnekleme kuramı*, Ankara: H. Ü. Bizim Büro Basım ve Yayınevi.
- Çırpan, H. (1999). *Örgütsel öğrenme iklimi ve örgüte bağlılık ilişkisi: bir alan araştırması*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Durna, U. ve Eren, V. (2005). Üç bağlılık unsuru ekseninde örgütsel bağlılık. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2), 210-219.
- Eby, L. T., Freeman, D. M., Rush, M. C. ve Lance, C. E. (1999). Motivational bases of affective organizational commitment: A partial test of an integrative theoretical model. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 12, 463-483.
- Eğimli, A. T. (2009). Çalışanlarda iş doyumunu: kamu ve özel sektör çalışanlarının iş doyumuna yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 35-52.
- Görür, D. (2018). *Tükenmişlik düzeyinin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Bir alüminyum fabrikası örnek olay çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Grusky, O. (1966). Career mobility and organizational commitment. *Administrative Science Quarterly* 10, 488-503.
- Gül, H. (2002). Örgütsel bağlılık yaklaşımlarının mukayesesi ve değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(1), 37-56.
- Hrebiniak, L. G. ve Alutto, J. A. (1972). Personal and role-related factors in the development of organizational commitment. *Administrative Science Quarterly*, 17(4), 551-565.
- Kardeş, G.G. (2009). *Örgütsel bağlılığın dinamikleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kish L (1965). *Survey sampling*. New York: John Wiley ve Sons.
- Kolancıoğlu, B. (2017). *Örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi ve bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Kök, S. B. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılığın incelenmesine yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), .291-310.
- Kurşunoğlu, A., Bakay, E. ve Tanrıöğen, A. (2010). İlkokul öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 101-115.
- Likert RA (1932) Technique for the measurement of attitudes. *Archive of Psychology*, 140, 12-39.

- Meyer, J.P. ve Allen, N.J. (1984). Testing the side bet theory of organizational commitment: Some methodological considerations. *Journal of Applied Psychology*, 69, 372–378.
- Meyer, J. P., ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1, 61–89.
- Meyer, J.P., ve Allen, N.J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, research, and application*. New York: Thousand Oaks Sage Publication.
- Mowday, R. T., Porter, L. W., ve Steers, R. M. (1982). *Employee-organization linkages: The psychology of commitment, absenteeism, and turnover*. New York: Academic Press.
- Meyer, J. P., Allen, N. J., & Smith, C. A. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538–551.
- Mowday, R. T., Porter, L. W., ve Dubin, R. (1974). Unit performance, situational factors, and employee attitudes in spatially separated work units. *Organizational Behavior and Human Performance*, 12, 231-248.
- Northcraft G. B. ve Neale M. A. (1990). *Organizational Behavior Management Challenge*. New York: The Dryden Press.
- Ölçüm Ç. M. (2004). *Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Patchen, M. 1970 *Participation, achievement, and involvement on the job*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Porter, L. W. (1968). The etiology of organizational commitment: a longitudinal study of initial stages of employee organization relationships. *Unpublished paper*.
- Porter, L.W., Steers, R.M., Mowday, R.T. ve Boulian, P.V. (1974). Organizational commitment, job satisfaction and turnover among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology*, 59, 603–609.
- Ritzer, G. ve Trice, H. M.. (1969). *An occupation in conflict: A study of the personnel manager*. Ithaca, N.Y: New York State School of Industrial and Labor Relations, Cornell University.
- Rubin D.B. (1987). *Multiple imputation for nonresponse in surveys*. New York: John Wiley ve Sons Inc.
- Sheldon ve Mary E. (1971). Investments and involvements as mechanisms producing commitment to the organization. *Administrative Science Quarterly*, 16(143), 1-50.
- Steers, R. M. (1977). Antecedents and outcomes of organizational commitment. *Administrative Science Quarterly*, 22, 46-56.
- Steers, R. M. ve Rhodes, S. R. (1978). Major influences on employee attendance: A process model. *Psychological Bulletin*, 63, 391-407.
- Stone, E. F., ve Porter, L. W. (1975). Job characteristics and job attitudes: A multivariate study. *Journal of Applied Psychology*, 60, 57-64.
- Stroh L.K., Northcraft G.B. ve Neale M.A. 2002. *Organizational behavior: a management challenge*. 3rd edition, Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uyguç, N., ve Çımrın, D. (2004). DEÜ araştırma ve uygulama hastanesi merkez laboratuvarı çalışanlarının örgüte bağlılıklarını ve işten ayrılma niyetlerini etkileyen faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 91(1), 91-99.
- Verma V. (2002) Sampling methods. *Manual for Statistical Trainers Statistical Institute for Asia and The Pacific*, 1, 2-7.

- Whyte, W. (1956). *The organization man*. New York: Doubleday Anchor Books.
- Wiener, Y. (1982). Commitment in organizations: A normative view. *Academy of Management Review*, 7(3), 418-428.
- Wiener, Y., Vardi, Y. (1980). Relationships between job, organization and work outcomes: an integrative approach. *Organizational Behavior and Human Performance*, 26(1), 81-96.
- Yalçın, A., İplik, F.N. (2005). Beş yıldızlı otellerde çalışanların demografik özellikleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma: Adana ili örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 395-412
- Yıldırım, F. (2002). *Çalışma yaşamında örgüte bağlılık ve örgütsel adalet ilişkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Markaların Sosyal Medyada Gündem Kullanımı: Gerçek Zamanlı Reklamlar

Dr.Öğr.Üyesi Yasemin Bozkurt^{1*}

Geliş tarihi: 31.12.2019
Kabul tarihi: 25.01.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 344-365
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 2%

Bu makalede araştırma ve yayım etiğine uyulmuştur.

¹Pamukkale Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Türkiye, ybozkurt@pau.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-8183-0337

* Sorumlu yazar

ÖZ

İletişim uygulamaları, gündem belirleme kuramı temelinde çeşitli yönlendirici ve ikna mekanizmalarını kullanarak belirli konularla ilgili kamuoyu oluşturup gündemi belirleyebilmektedir. Özellikle sosyal medya ortamlarının kullanılmaya başlamasıyla birlikte, iletişim uygulamaları aracılığıyla gündemi etkileyebilmek, çok daha hızlı ve etkili olabilmektedir. Markalar da ürünlerini ya da işletmelerini tüketici gündemine alabilmek ve ilgilerini çekebilmek için, gerçek zamanlı gündemin içeriğiyle markanın kendisini ya da ürün özelliğini birleştirerek reklam mesajına dönüştürmektedir. Reklamda gündem kullanımı, medya araçlarının yönlendiriciliği olarak değil; gündemi reklam mesajına dönüştürerek, tüketicinin gerçek gündeme yoğunlaşmış ilgisini markaya çekip, gündeme markanın yerleştirilmesiyle yapılmaktadır. Uygulamanın markalara önemli kazanımlar sunması, birçok markanın gerçek zamanlı reklam çalışması yapmasına neden olmuştur. Gündem konusu marka ve ürüne uygun olsun olmasın, rakiplerinden geri kalmamak ya da rakiplerin önüne geçebilmek için, markalar hemen bu reklam uygulamasını tasarlayıp paylaşmaktadır. Özellikle planlı olmayan gündemden faydalanma durumu söz konusu olduğunda, çarçabuk yapılan uygulamalardaki reklam mesajının, görsel ve yazılı içeriklerinin gündem konusuyla uyumluluğu konusunda çeşitli problemler yaşanabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; gerçek zamanlı reklamların temel bileşenlerini ortaya koyarak, bu reklamların dayandığı kurama uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını, aktarılmak istenen mesaj doğrultusunda tasarlanan görsel ve yazılı içeriklerin gündem konusuyla uyumlu olup olmadığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda 2015 yılında yaşanan elektrik kesintisini gündem konusu olarak seçen markaların bu konu temelinde geliştirdikleri Twitter reklamlarına içerik analizi uygulanmıştır. 70 adet gerçek zamanlı reklamın incelendiği çalışmanın bulgularına göre, markalar genel olarak ürün/hizmetleriyle ilgili bilgi vermek için bu uygulamaları yapmaktadır. Markaların genel olarak görsel ve yazılı içeriği birlikte kullanmayı tercih ettiği Twitter reklamlarına ait içerik özelliklerinin; gündem konusuyla uyumlu ve stratejik açıdan doğru reklam tasarladıkları görülmektedir. Dahası reklamlarda kullanılan gündem konusuyla ürünlerin uyumlu olmadıkları, buna karşılık reklam mesajının, yazılı ve görsel içeriğin gündemle yüksek uyumlu olduğu; diğer taraftan yazılı içerikle gündem konusu arasında hiç ilişki olmayan reklam oranının da yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Gerçek zamanlı reklamlar, gündem, gündem oluşturma kuramı, sosyal medya, Twitter, uyum.

Agenda Use of Brands in Social Media: Real Time Advertising

Assist. Prof. Dr. Yasemin Bozkurt^{1*}

First received: 31.12.2019
Accepted: 25.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 344-365
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 2%

¹Pamukkale University, Communication
Faculty, Public Relations and Publicity
Department, Turkey,
ybozkurt@pau.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-8183-0337

* Corresponding Author

ABSTRACT

Communication practices can create public opinion on specific issues and set the agenda by using various guiding and persuasive mechanisms for agenda setting theory. Especially with the introduction of social media, being able to influence the agenda through communication applications can be much faster and more effective. Brands, in order to bring their products or businesses to the consumer agenda and attract their interest, combine the content of the real-time agenda with the brand itself or product features and turn them into advertising messages. The use of the agenda in advertising is not used for the guidance of the media. The use of the agenda in advertising is made by converting the agenda into an advertising message, attracting the attention of the consumer to the real agenda and placing the brand on the agenda. The fact that the application provides significant gains to brands has led many brands to perform real-time advertising. Whether or not the brand and product is suitable for the agenda, the brands immediately design and share this advertising application in order to stay ahead of their competitors or to surpass their competitors. Particularly when it comes to making use of the unplanned agenda, there may be problems with the compatibility of the visual and textual content of the advertisement with the agenda, due to the advertising message in hasty applications. The aim of this study is; to determine the basic components of real-time advertisements, whether these advertisements are used in accordance with the theory on which they are based, and whether the visual and written content designed in line with the desired message is compatible with the agenda. For this purpose, content analysis was applied to the Twitter advertisements developed by brands that chose the power outage in 2015 as the subject of the agenda. According to the findings of the study in which 70 real-time advertisements were examined, brands generally make these applications to provide information about their products / services. The content characteristics of Twitter advertisements, in which brands generally prefer to use visual and written content together; It is seen that they have designed the right advertisement in line with the agenda issue. Moreover, the agenda is not compatible with the products used in advertising, whereas the advertising message, written and visual content is highly compatible with the agenda; On the other hand, it was determined that the advertising rate, which had no relation between the written content and the agenda, was high.

Key words: Real time advertising, agenda, agenda theory, social media, Twitter, congruent.

GİRİŞ

Markalar sosyal medya ortamlarında hedef kitlelerine ulaşmak ve hedeflerini gerçekleştirmek için sürekli yenilikçi, çok farklı reklam uygulamalarının arayışı içerisinde bulunmaktadır. Geleneksel reklam uygulamalarının yanı sıra, sosyal medya ortamlarında hedef kitlelerin dikkat ve ilgisini çekerek etkileşim içerisine girebilecekleri reklam uygulamalarını her geçen gün daha fazla kullanmayı tercih etmektedirler. Diğer taraftan sosyal medya ortamı dahi olsa, diğer iletişim hedefleri bir tarafa, tüketicilerin dikkat ve ilgilerini çekmek her an daha fazla güçleşmektedir. Çünkü milyonlarca hatta milyarlarca insanın kullandığı bu ortamlarda hem birçok kurum ve kuruluş insanların, hem de insanlar birbirlerinin aynı anda dikkatini çekmeye, söylediklerine ya da yazdıklarına başkalarının ilgi duymalarını sağlamaya çalışmaktadır. Üstelik bir sosyal medya kullanıcıya saniyeler içinde bu mesajlardan onlarcası ulaşmaya çalışmaktadır.

Böyle bir mesaj kirliliği içerisinde markalar kendilerine yönelik farkındalığı sağlamak için dayanakları eskiye, ama tasarımı yeni teknolojilere bağlı uygulamaları, çözüm yolu olarak kullanmaktadır. Son dönemlerde çok dikkat çeken, başarılı yapıldığında yüksek etkileşim gerçekleştiren, ağızdan ağıza yayılma potansiyeli beklentileri karşılayacak boyutlara ulaşan uygulamalardan birisi de gerçek zamanlı reklam uygulamalarıdır. Gerçek zamanlı reklamların temeli esasında gündem oluşturma kuramına dayanmaktadır. Bu kuram, medyanın bireylerin ilgileneceği ve yorumlayabileceği, dolayısıyla toplumun gündemini oluşturacak konuları belirleyerek hangi konu/olay hakkında düşünüp diğerleriyle paylaşımında bulunacağına yön verebileceğini ve böylece kamuoyunu istediği biçimde şekillendirebileceğini vurgulamaktadır. Kurama göre; medya sahipleri toplumda kendileri için önemli ve öncelikli konuları belirleyip çeşitli sunum biçimlerini kullanarak bu konuları, toplumun gündemi haline getirmeye çalışmaktadır ve çoğu zaman bu durumu başarmaktadır.

Markalar da medyanın bu kuram temelinde yapmayı başardığı süreci kendileri için kullanarak, kendisinin ya da ait oldukları işletmelerin gündeme gelmesi için yapmaktadırlar. Reklamcılık perspektifinden baktığımızda markalar yaptıkları yaratıcı ve farklı reklamlar aracılığıyla tüketicilerin ilgisini çekerek bir anda gündemin kendisini oluşturabildiği gibi, bazen de görsel ya da yazılı olarak reklam mesajını gündemdeki konular temelinde dönüştürerek gündem haline gelebilmektedir. Gündem konularından yararlanarak gündeme gelmek için de ya zaten toplumun gündemine yerleşmiş, üzerinde konuşulan, popüler olan bir konuyu yaratıcı bir biçimde marka mesajıyla bütünleştirmekte ya da önemli günleri fırsat olarak değerlendirip daha önceden planlayarak yaratıcı bir biçimde bu özel günün anlamını marka mesajıyla birleştirmektedir. Böylece tasarlanan bu reklam mesajı aracılığıyla toplumun zihnindeki konuya yönelik gündemi, marka gündemi haline getirmeye çalışmaktadır.

Burada önemli olan insanların merak edip ilgi duyacakları ama aynı zamanda ürün kategorisi ve marka kimliğiyle uyumlu olabilecek gündem konusunun belirlenmesi; aynı gündem konusuyla uyumlu hem görsel hem de yazılı reklam mesajlarının tasarlanmasıdır. Diğer taraftan küçük, orta ya da büyük ölçekli birçok işletme markalarının, gerçek zamanlı reklam uygulamalarını yoğun düzeyde kullandığı görülmektedir. Ancak tasarlanan bu reklam uygulamalarının özelliklerinden yola çıkarak, gündem oluşturma kuramına uygun kullanılıp kullanılmadığı, gündem konusuyla uyumlu ve bağlantılı tasarlanıp tasarlanmadığı bilinmemektedir. Yapılan bu çalışma, gerçek zamanlı reklamların kullanım durumlarını çok yönlü açıklamak amacıyla yapılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle gerçek zamanlı reklamların dayanak noktasını oluşturan gündem belirleme kuramı açıklanmakta, ardından markaların bu kuramı nasıl kullandığı, gerçek zamanlı reklamların ne olduğu ve başarılı uygulamaların özellikleri ifade edilmekte, sonrasında da araştırma süreciyle bulgu ve sonuçlar aktarılmaktadır.

LİTERATÜR ANALİZİ

Sosyal Medya Ortamında Gündem Oluşturma Kuramından Marka İletişimine

İnsanlar dikkatlerini çeken, ilgi duydukları konu ya da olaylar hakkında düşünmekte, düşüncelerini paylaşmakta, tartışmakta ve bütün bu eylemlere zaman ayırmaktadırlar. Bireylerde bu zihinsel ve davranışsal eylemlerin yapılmasını sağlayan konu ya da olaylar, bu bireylerin gündemini oluşturmaktadır. Bazen küçük bir grubu, bazen bir toplumu, bazen de tüm dünyayı etkisi altına alan

gündem konuları, bireylerin bu konulara ya da olaylara verdikleri önem sırasına göre kendi gündemlerini oluşturmaktadır.

İşte bu noktada halkın kendi gündemi olarak düşündüğü, esasında medyanın kendi çıkarlarına ve isteklerine uygun konuları, olayları belirleyip, çeşitli sunum tekniklerini kullanmasıyla halkın gündemini oluşturduğunu savunan kuram ön plana çıkmaktadır. Gündem oluşturma/belirleme olarak ifade edilen bu kuram, medyanın kamuoyunun şekillenmesini nasıl etkilediğini açıklayan önemli iletişim kuramlarından birisidir. Kurama göre, medya toplumun önceliğine, neyi bilmesi ve merak etmesi gerektiğine karar vermesi ile suni bilinç oluşturmada ve oluşturduğu bu bilinç gerçek gündem halini almaktadır (Yegen, 2014, s.25). Medya önemli gördüğü ya da öncelik verdiği konuları, kamunun zihninde de önemli ya da öncelikli konular haline getirmekte (Yüksel, 2007, s.578); böylece kamuoyunun oluşmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Gündem sıralamasına giren olayın ait olduğu kategori ya da konu ise, gündem maddesi olarak tanımlanmaktadır (Dearing ve Rogers, 1996, s.2) . Dolayısıyla Cohen'in (1963) de söylediği gibi "medya çoğu zaman insanlara ne düşüneceklerini söylemede başarılı olmayabilir fakat ne hakkında düşüneceklerini söylemede oldukça başarılı" olmaktadır (1963, s.13). Medyanın sahip olduğu en önemli rollerden birisi, insanların doğrudan deneyimlerle öğrenemeyeceği olayları nasıl algılayacağını belirlemesidir (Weaver vd., 1981, s.4). Medya, gündem seçimi ve sunum biçimiyle insanların sosyal gerçekliğini şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. Her gün insanların dünyasını onlar adına düşünsel olarak düzenlemektedir (Show ve McCombs, 1977, s.5). Medya tarafından her gün seçilerek kendine özgü sunum biçimiyle hazırlanan içerikler, okuyucularının o gün hangi konuların önemli olduğuna dair algılarını etkilemektedir. Bu bağlamda medya sahip olduğu bu etki sayesinde okuyucularının (kamunun) düşünme ve tartışma gündemini düzenlemektedir (Atabek, 2012, s.156).

Gündem oluşturma kuramı, tutum değişikliğine bir alternatif olarak kitle iletişim araçlarının toplum üzerinde etki yaratabileceğini vurgulaması açısından önem taşımaktadır. Hatta toplumda oluşabilecek etkinin anlamlı olabileceğine dair göstergeler bulunmakta, medyanın toplumun yüz yüze kaldığı ana sorunlarla ilgili olarak insanların bakış açılarını şekillendirdiğine yönelik kanıtlar görülmektedir (Severin ve Tankard, 1994, s.399). Yüksel (2007), gündem oluşturma yaklaşımında medyanın iletileri aracılığıyla ilk olarak kamuoyunu haberdar etme ve farkına varma işlevini gerçekleştirdiğini, ikinci aşamada ise insanlar daha ayrıntılı bilgi edinme eğilimi gösterdiği için bilişsel düzeyde etkinin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Ardından gündeme yönelik duygusal bir medya etkisinin ortaya çıktığını; bu etki de tutum ve kanaat değişimini sağladığını belirtmektedir. Son olarak medya etkisinin davranış değişikliği üzerine odaklanarak davranışsal düzeyde bir değişim/oluşum gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır.

Medya gündem oluşturma sürecinde daha önce geleneksel mecraları kullanırken, artık günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimiyle geleneksel mecraların yanı sıra, hatta bazı durumlarda daha fazla, başta sosyal medya olmak üzere yeni medya ortamlarından faydalanmaktadır. Çünkü sosyal medyanın kullanıcılarına sağladığı olanaklar, çok çeşitli içeriklerin üretilerek geniş kitlelerle paylaşımına olanak vermekte; bu nedenle yoğun kullanım oranı her geçen gün artmaktadır. Ayrıca geleneksel medya ortamından farklı olarak, içeriklerin yapılan paylaşımlar üzerinden kullanıcılarla ve kullanıcıların kendi aralarında etkileşimi gerçekleşmektedir. Üstelik bu paylaşımlar, çok hızlı ve anlık olarak yapılabilmekte; anlık olmasına rağmen yine çok hızlı biçimde geniş bir kitleye yayılabilmektedir. Bütün bu olanaklar sayesinde, herhangi bir konu, kişi ya da durumla ilgili paylaşım, geleneksel mecralardan daha hızlı ve istenilen anda sosyal medya kullanıcılarına ulaşabilmektedir. Ayrıca kullanıcıların birbirini etiketlemesi ya da birbirleriyle kolay mesajlaşma gibi ulaştırma ortamlarını kullanması sayesinde istedikleri içerikleri istedikleri bireylere gönderebilmektedir. Bu bağlamda herhangi bir kişinin ya da kurumun bir paylaşımı, bir anda insanların dikkatini çekerek sosyal medya ortamında paylaşılmaya ve üzerinde konuşulmaya başlayabilmektedir. Böylece sosyal medyada bir konu, bir anda gündem konusuna dönüşebilmektedir. Artık denilebilir ki; bir kitle iletişim aracı olarak internet, geleneksel medya araçlarıyla benzer biçimde kamuoyunu etkileyebilmekte ve toplumun gündemini belirleyebilmektedir.

Başta sosyal medya olmak üzere birçok farklı internet ortamı bir taraftan gündemin oluşmasını ya da değişmesini sağlarken, bir taraftan da kullanıcıların onlara ulaşan mesajlara yaklaşımını ve

değerlendirme biçimini etkilemektedir. Sosyal medyanın sunduğu olanaklar, kurum ya da kuruluşlar ile bireysel kullanıcıların gündem belirlemesini, gündem değiştirmesini sağlamakla birlikte gündemin yayılmasına da katkı vermektedir.

Sosyal medyada gündemin çok hızlı oluşabilmesi ve anında büyük kitlelere ulaşabilme olanağına sahip olması, tüketici kitlesine ulaşip dikkatini çekmekte zorlanan markaların, tüketici gündemine girebilmek ya da orada kalabilmek için sosyal medya ortamında iletişim çalışmaları yapmasını zorunlu kılmıştır. Gündem oluşturma kuramından faydalanarak yaratıcı uygulamaların yapıldığı tanıtım çalışmalarına reklamcılık alanında sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Gündem belirlemede anahtar nokta, insanların dikkatini çekmektir. Reklamcılıkta da öncelikli amaç, markalara/ürünlere yönelik hedef kitlenin dikkatini çekmektir. Markalar çeşitli yaratıcı reklam çalışmaları aracılığıyla hedef kitlenin dikkat ve ilgisini toplayarak onların hem kendi gündemlerine hem de tüketiciler olarak kamuoyu gündemine yerleşmek istemektedir. Tüketicilerin gündemine girebilmek için daha önce de belirtildiği gibi markaların yapabileceği iki durum söz konusudur. Bunlardan ilki çok yaratıcı, farklı ve çarpıcı bir reklam tasarımı yaparak reklamın kendisinin gündem haline gelmesidir. İkincisi ise, markanın kamuoyu gündemi içerisinde yer alan konular arasından birini seçerek reklam mesajına dönüştürmesi sonucunda kamuoyunun odak noktasını normal gündem maddesinden markaya çekmesi, böylece marka gündemi haline dönüştürmesidir. Gündem konularının reklam mesajına dönüştürülmesi üzerine kurulu olan ve son dönemlerde kullanım düzeyini oldukça arttıran dikkat çekici reklam uygulamalarının başında gerçek zamanlı reklamlar gelmektedir.

Gündemin Reklam Mesajına Dönüşmüş Hali: Gerçek Zamanlı Reklamlar

Gerçek zamanlı reklam uygulamaları, markaların gündemi takip ederek anlık gerçek zamanlı bilgilere dayalı marka mesajlarını oluşturduğu; bu mesajıyla da müşterileri ya da takipçileriyle etkileşim kurabilme yeteneğini ifade etmektedir. Gerçek zamanlı bilgi, son dakika haberi, müşteri hareketleri, trend konularla ilgili olabilmektedir (<https://www.webolizma.com/gercek-zamanli-pazarlama-nedir/>). Bu tarz tüketicilerin dikkatini, ilgisini çekmiş güncel olaylara/durumlara hızlı ve zamanında yanıt vermeye odaklanan bir stratejinin uygulanması söz konusudur. Bu açıklamalar doğrultusunda gerçek zamanlı reklamlar, gündemde yer eden, konuşulan olayların, markanın ürün/hizmetiyle doğru, yaratıcı bir kurguyla ilişkilendirilmesidir. Esasında gündemin marka gündemine uyarlanmasıyla başlayan, hedef kitleyle gündem üzerinden doğrudan iletişim kuran mesajların gönderilmesini de içeren, anlık ve etkili içeriklerin paylaşım süreci olarak da ifade edilebilmektedir (Şit, 2018, s.1).

Gerçek zamanlı reklamlarda gündem oluşturma kuramının temeli esas alınmakta, tüketicilerin dikkat ve ilgilerini ürün ya da markaya çekerek, ürün ya da markanın özellikleriyle ilgili düşünceleri için onları mesaja odaklamaya çalışmaktadır. Reklamcıların kampanya ve mesajlarının sadece içinde buldukları döneme ayak uydurmasına değil, hedef kitlesinin dikkatini çekmek için ilgili konuların avantajlarından da faydalanmaya ihtiyaçları bulunmaktadır (Kerns, 2014, s.14). Bu nedenle gündeme gelebilmek ya da orada kalabilmek için ilgili konunun içerisine kendisini dahil etmesi, avantajları da beraberinde getirmektedir. Bir reklamcı için gündem oluşturma, hedef kitlesinin dikkatini yakalamak için doğru stratejiler geliştirerek reklam tasarımını ve hikayesini doğru, etkileyici biçimde çerçevelemesidir. Özellikle hedef kitlesine marka ya da ürünle ilgili anlatacağı olayın, doğru çerçeve ve içerik içerisinde kurgulanması oldukça önemlidir.

Aynı zamanda reklamcının doğru zamanda doğru yerde, doğru mesajla buluşması da başarılı olmak için gereklidir. Geçmiş dönemde insanların eğilimleri, ilgilendikleri konular, tükettikleri ürünler, markalara bağlılıkları vb uzun süre varlığını korumaktaydı. Uzun süre akılda kaldıkları için konular daha tahmin edilebilir olmaktadır, dolayısıyla planlı, uzun soluklu reklam planları tasarlanabilmekteydi. Ancak artık çok hızlı yaşanan günümüzün dijital dünyasında, 24 saat içerisinde birden çok mikro eğilimlere sahip yeni konular yaratılmaktadır (Kerns, 2014, s.14). Bu nedenle markaların, gündemdeki gelişmeleri, tutum ve davranış eğilimlerini, değişiklikleri sıkı sıkıya takip ederek öngörülebilir bulunmaları gerekmektedir. Bu takipler sonrasında, oyunun dışında kalmamak için gündemi kendisine entegre etmesi gerekmektedir.

Hatta pazarlama ve marka iletişimi alanında birçok noktada olduğu gibi gerçek zamanlı reklamlarda da gündemi ilk kullanan, ilk harekete geçen, ilk cevap veren olmak önem kazanmaktadır. Çünkü kazanan

markalar, bu ilk adımı atan markalar olmaktadır (Scott, 2010, s.1). Günümüzün iletişim dünyasında bir marka sosyal medyadaki herhangi bir platformda tüketicilerle ne kadar erken iletişim ve etkileşim içerisine girerse, o kadar çok takipçi elde etmekte, tüketicilerle istediği ilişkiyi kurma avantajını elde edebilmektedir. Gerçek zamanlı olarak yeni gelişmeler temelinde başarılı reklam mesajı tasarlandığında, yeni gelişmeyle beraber viral olma ihtimali artmaktadır (Kerns, 2014). Diğer taraftan oluşturulan reklam mesajı gündem konusuyla ne derece bağlantılı ve yaratıcıysa, yayılma potansiyeli o kadar yüksek olmaktadır (Şit, 2018, s.1). Sosyal medya platformlarında tüketicilerle etkileşime girerek yaptıkları zekice, esprili, ironik ve gündemle uyumlu içerikler sayesinde tüketicilerden olumlu tepkiler alabilmektedirler (Kerns, 2014). Örneğin beğendikleri gerçek zamanlı reklamları paylaşmaları, reklamların kamuoyunun gündeminde kalmasını sağlamakta, tüketicilerin kendi aralarında tartışmasını ve reklamın etkisini arttırabilmekte (Hazaparu, 2014, s.331); markaların da tüketicilerin reklamın altına yazdığı yorumlar üzerinden onlarla dialoga geçmesi, böylece onlarla insani bağlar kurabilmesini mümkün kılabilir.

Sosyal medya platformlarında markaların yaptıkları paylaşımlar, onlara sanki bir insanmış algısı oluşturmakta ve kişilik kazandırmaktadır. Dolayısıyla bu algı çerçevesinde markaların gerçek zamanlı olaylara tepki vermeleri, kabul edilebilir görünmektedir. Başka bir ifadeyle sosyal medya kullanıcıları, markaların bu tarz tepki vermelerinden rahatsızlık duymamaktadır. Bu nedenle markalar gerçek zamanlı uygulamalar yapmayı tercih etmektedir. Gerçek zamanlı sosyal katılım, marka farkındalığını güçlendiren, tüketiciler arasında aktif ve görünür olarak marka değeri yaratmakta (Kerns, 2014); markaların akılda kalması, takipçilerin kazanılması ve tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemesi açısından çok önemli katkılar sağlamaktadır (Miller, 2015).

Markalar müşteri analizleri, iç görü platformları ve gerçek zamanlı pazarlama araçları sayesinde gerçek zamanlı her türlü bilgiye ulaşabilmektedirler. Özellikle sosyal medya platformlarının sunduğu tüketici bilgileri aracılığıyla, güncel bilgileri toplayabilmekte, onların hangi gündem konularıyla ilgilendiği bilgisine ulaşabilmekte, böylece tüketicilerin ilgi alanlarına uygun ve ilgilendikleri anda gerçek zamanlı olarak reklam mesajını gönderebilme fırsatı bulabilmektedir. Dolayısıyla tüketicinin ilgisi temelli gündem konusuyla marka mesajını tüketiciyle buluşturduğunda, ürün/hizmetler tüketicilere daha çekici gelmektedir. Memnuniyet ve özel ilgi beklentisi içerisindeki tüketicilere ihtiyaç duydukları anda marka mesajı ulaştığında, satın alma ihtimali artmaktadır. LeadSift'in elde ettiği verilere göre, gerçek zamanlı reklamlar müşteri duyarlılığında %16'lık artış gerçekleştirmekte, satın alma niyetinde %14, ilgi alanında %18'lik bir artış sağlamaktadır. Tüketicilerin markayı dikkate alma olasılığının ise %22 olduğu belirlenmiştir (<https://www.webolizma.com/gercek-zamanli-pazarlama-nedir/>).

Başarılı Gerçek Zamanlı Reklamların Özellikleri ve Yapılan Araştırmalar

Gerçek zamanlı reklamların bahsedilen avantajları nedeniyle birçok marka bu reklam uygulamalarını kullanmaktadır. Çünkü her marka göz önünde olmak, yeni eğilimlerin bir parçası olarak rakiplerinden geri kalmamak, hatta öne geçmek istemektedir. Ancak başarıyı elde edebilmek için doğru adımların atılması gerekmektedir. Tüm stratejik plan ve uygulamalarda olduğu gibi, bu reklam uygulamasının da sahip olması gereken birtakım özellikler bulunmaktadır. Markaların gerçek zamanlı reklam tasarımı yaparken bu özelliklere dikkat ederek yapmaları gerekmektedir.

Gerçek zamanlı reklamların yapıma amaçlarından birisi, tüketicilerin dikkatini çekip viral olmasını sağlamaları için başkalarını ve ilgili kelimeleri etiketleyerek, tekrar tweet ederek, beğenerek vb reklamın yayılmasını sağlamaktır. Bunun olması için trendi değil, tüketicilerin ilgisini çeken şeyleri konu etmek gerekmektedir (Dieguez, 2015). Başka bir ifadeyle tüketicinin ilgisini çeken gündem konularını temel alan anlık çalışmalar yapılması, beklenen tepkilerin oluşmasını sağlayabilmektedir. Takipçiler her zaman ilgilerini çeken şeyin arayışı içerisinde. Eğer markalar sosyal medyanın değişen doğasına ayak uydurarak gündemle ilgili ve hedef kitlenin hoşlanacağı bir reklam tasarımı gerçekleştirirse, tüketici kitlesi başkalarının da bu yaratıcı uygulamayı görmesini isteyecek, viral olmasını sağlayarak birçok kişiye ulaşılmış olacaktır. Bu durum yeni takipçiler, daha büyük çaplı etkileşimler ve hatta yeni müşterilerin gelmesi anlamına gelmektedir.

Gerçek zamanlı reklamlar, gündemdeki konunun konuşulup tartışılması ve birçok kişi tarafından takip edilmesine; bu durum zirve noktaya ulaştığında ise markaların bu etkileşim ortamına katılmasına dayanmaktadır. Bu gündem konusunun etkileşimi, en tepeye ulaştıktan sonra popülerliği düşüşe geçmekte ve gündemdeki üstünlüğünü kaybederek yerini başka bir gündem konusuna bırakmaktadır. Özellikle sosyal medya ortamında paylaşım gerçekleştiği için, gündem değişimi çok hızlı meydana gelmektedir. Bu nedenle markaların istediği iletişim ve etkileşimi gerçekleştirmek için gündemi anlık takip etmesi ve hızlı tepki göstermesi gerekmektedir (Macy ve Thompson, 2011, s. 39). Aksi takdirde kimsenin dikkate almadığı bir uygulama olacaktır.

Etkileyici bir gerçek zamanlı reklam uygulaması, gündeme göre ve anlık özellik taşıma üzerine olmasına rağmen, hiçbir zaman herhangi bir stratejiye bağlı olmadan, keyfi ya da rastgele biçimde yapılamamaktadır (Clow ve Baack, 2006, s.265). Özellikle gündem temelinde şekillendiği için mutlaka bir gerekçesi, bağı ve yapıma hedefi olmalıdır. Stratejik alt yapı olmadan tasarlanıp paylaşılmış içerikler, başarının yerine markayı çok olumsuz etkileyebilecek bir kriz yaşamasına neden olabilmektedir. Aynı zamanda gerçek zamanlı reklamlar; gerçek zaman, yani “o an”, prensibine dayalı olarak geliştirilip uygulansa bile, bu reklamın her zaman gerçek zamanlı yapılması anlamına gelmemektedir. Başka bir ifadeyle reklam içeriği gerçek zamanlı olarak yayınlansa da tasarımının planlanma ve uygulanma süreci daha önce yapılabilmektedir (O’connor, 2015). Örneğin özel günlere ait tarihler bellidir ve değişmemektedir, dolayısıyla özellikle tüketiciler açısından çok önemsenen özel günlerin gündemi, daha önce reklam mesajına dönüştürülerek özel günün tarihi geldiğinde paylaşılabilir. Örneğin bir ünlünün ne zaman gaf yapıp gündeme yerleşeceğini bilmek mümkün değildir, ancak çok ilgi gösterilen bir filmin gösterime giriş tarihi bellidir. Dolayısıyla gerçekleşme zamanı gelmeden, ancak gerçekleşmesi belli ve kesin olan, gündemi yüksek olan tarihlere yönelik gerçek zamanlı bir tasarım yapılması mümkün olabilmektedir.

Kerns (2014), konuların işlenmesi bakımından gerçek zamanlı reklam konularının içeriğini bilinen ve bilinmeyen olarak ikiye ayırmıştır: Konusu bilinen gerçek zamanlı reklamlarda, planlı olarak tarihi ve konusu önceden bilinen, gündemde yer alacak bir olayla bağlantılı reklam içeriği hazırlanmakta ve olayın tarihi geldiğinde bu içerik paylaşılarak hedef kitlelerle iletişim kurulmaktadır. Spor müsabakaları, ödül törenleri, beklenen doğa ya da gökyüzü olayları, filmin gösterime girmesi gibi takvimde gerçekleşeceği günü belli olan ve önemli gün olarak belirtilen günler, gerçek zamanlı reklamların yoğun olarak kullanıldığı gündemlerdir (Kerns, 2014, s.89). Konusu bilinmeyen gerçek zamanlı reklamlar ise, gerçekleşeceği daha önceden bilinmeyen, ama gündeme yerleşerek zirve yapan, insanların üzerinde yoğun biçimde konuştuğu bir gündem konusu marka mesajına uyarlanarak yapılmaktadır. Gündem konusunun ne zaman olacağı bilinmediği için, plansız, spontane olarak ve mümkün olduğunca hızlı biçimde gündem konusunun, reklam mesajına dönüştürülmesi oldukça önem taşımaktadır. Başarılı uygulandığı takdirde rakiplere büyük fark atılabileceği gibi, yanlış uygulandığında ise çok büyük, olumsuz tüketici tepkilerine maruz kalma gibi büyük riskler taşımaktadır (Scott, 2010, s.126).

Daha önce de belirtildiği gibi, gerçek zamanlı reklamlar ister planlı isterse plansız bir biçimde tasarlanırsa, mutlaka tüketicilerin ihtiyaç duyduğu şeyi yansıtan, tüketicinin mesajda aktarılan bağlantıyı rahatlıkla algılayabileceği, ürünle ve gündemle uyumlu, doğru zamanda yapıldığında etkili bir strateji haline gelmektedir. Dieguez (2015) gerçek zamanlı reklamların gündemi fırsata çevirebilmesi ve beklenen başarıyı sağlamasında, üç kavramın çok önemli olduğunu vurgulamaktadır: İlki tasarlanan reklamın, işletme, marka/ürün/hizmetle ilgili olmasıdır. Hiçbir reklam çalışmasında olmaması gerektiği gibi, kesinlikle reklamı oluşturan hiçbir ögenin marka, işletme ve ürün/hizmetin önüne geçmemesi gerekmektedir. Esas olan sadece reklamın konuşulması değil, reklam aracılığıyla marka, ürünün ya da işletmenin konuşulmasıdır. Ayrıca hem gündem hem reklam mesajı hem yazılı metin, hem de görsel içeriğin, mutlaka marka kimliğiyle uyumlu olması da önem taşımaktadır. İkinci kavram, hazırlanan içeriğin mutlaka hedef kitleyle ilgili olmasıdır. Reklam içeriği hedef kitleyi yansıtan, onun ilgi alanına girebilecek ve ihtiyaçlarıyla ilgili mesajlar içeriğine sahip nitelikte olmalıdır. Son önemli kavram ise; tasarlandığı ve hedef kitleyle bulunduğu zamanın, yaşanılan anla ilgili olmasıdır. Çok kısıtlı bir zamanda, anlık tepkilerden yola çıkarak hızlı bir biçimde tasarlanıp doğru zamanda doğru içeriğin doğru hedef kitleyle buluşması gerekmektedir.

Markaların sosyal medyada paylaştıkları gerçek zamanlı reklamlar, görsel ve/veya yazılı bileşenlerden oluşmaktadır. Görsel bileşen; fotoğraf, gif, video vb ve bunların içinde yer alan interaktivite unsurları (tag, lokasyon vb) ifade etmektedir. Yazılı bileşen ise, görselin üzerinde yer alan yazılı metin ve interaktivite unsurlardan (hashtag, mention vb) oluşmaktadır. Bu çalışmada hem görsel hem de yazılı içerikler dikkate alınarak incelenmiştir. İşte gerçek zamanlı reklamların görsel ve/veya yazılı öğelerinin gündem konusuyla, ürün özelliğiyle uyumlu olması ve bu özellikleri yansıtması, tüketici ihtiyacıyla gündem konusunun birleşiminden oluşması çok önemlidir. Çünkü reklamın yapılma amacı; ürün/hizmetin ya da markanın göz önüne gelerek duyulması, tercih edilmesi ve tüketiciyle bağ kurulmasıdır. Dolayısıyla reklam mesajıyla gündem birleşiminin doğal, samimi olması; zorlama hissi oluşturmaması gerekmektedir. Ancak bu şekilde markaya yönelik beklenen ilginin ve viralin elde edilmesi mümkün olabilmektedir.

Ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada gerçek zamanlı reklamlar, markalar tarafından çok tercih edilen uygulamalardır. Ancak yapılan tüm gerçek zamanlı reklamların aynı ya da beklenen etkiyi yaratmadığı görülmektedir. Çünkü “herkes yapıyor biz de geri kalmayıp yapalım” mantığıyla hareket edildiği görülmektedir. Oysaki sırf yapmış olmak için değil, gündem konusunu marka mesajıyla zekice, yaratıcı ve etkileyici biçimde yeniden yorumlamak başarıyı getirebilmektedir. Gündem konusu, ürün özellikleri, tüketici ihtiyacı arasındaki uyum oldukça önem kazanmaktadır. Örneğin; 2018 Dünya Kupası’nda Hırvatistan milli takımında yer alan Beşiktaşlı futbolcu Domagoj Vida’nın maçlarda gösterdiği başarılı performans nedeniyle değerinin artması gündeme yerleşmiş; Koçtaş da bu gündemin popülaritesinden faydalanmıştır. Koçtaş sattığı vida ürününü reklam görseline koyarak “Biz de hala 2.29 TL” metniyle futbolcu Vida’nın yükselen fiyatına gönderme yapmak için kendi fiyatının uygunluğunu vurgulayıp, oldukça başarılı bir gerçek zamanlı reklam çalışması yapmıştır (https://twitter.com/Koctas/status/1017453544088244224?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etwetembed%7Ctwterm%5E1017453544088244224&ref_url=https%3A%2F%2Fmediacat.com%2Fkoctastan-vida-yorumu%2F)

Markaların, yaptıkları gerçek zamanlı reklamları birçok sosyal medya platformunda paylaştıkları görülmektedir. Farklı kullanıcı profiline sahip herhangi bir sosyal medya platformu için gerçek zamanlı reklamlar tasarlanıp paylaşılabilir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken şey; markaların bu reklamı tasarlarlarken hem mesaj içeriğinin hem de bağlantılı paylaşımlarını, hedef kitlelerine verdikleri cevapları, reklamın yer alacağı sosyal medya platformunun özelliklerine uygun olarak yapması gerekmektedir (Kerns, 2014, s.6). Her sosyal medya platformunun dinamikleri ve kullanıcı kitlesi de dahil, özellikleri farklıdır. Bu nedenle platformun kullanıcı kitlesinin özellikleri ve platformun özellikleri temelinde tasarımın yapılması başarı için önem kazanmaktadır.

Diğer taraftan bu reklam uygulaması için en uygun sosyal medya platformu Twitter’dir. Çünkü Twitter gerçek zamanlı paylaşım prensibine sahiptir. Bu platformda etkileşim, anlık olarak gerçekleşmektedir. Gerçek zamanlı reklamlar da markaların anlık içerik üretimi ve tüketicilerle etkileşim içerisinde olma prensibine dayanmaktadır. Ayrıca markalar gündem konularını yakalayabilmek için Twitter’daki trend topik konularını takip ederek kendileri ve tüketicileri için en uygun ve doğru gündem konusunu hemen belirleyebilme şansına sahiptir.

Sosyal medya ve gerçek zamanlı reklamlarla ilgili önemli bir diğer konu, tasarlanan reklamın paylaşılabilir olmasıdır. Bu reklam uygulamasında amaca ulaşabilmek için öncelikle yapılması gereken, görünürlüğü artırmak ve etkileşimi gerçekleştirmektir (Concannon, 2018). Bu nedenle reklam, viral olmasını sağlayabilecek ve kolaylıkla paylaşılacak tasarım özelliklerine sahip olmalıdır. Örneğin etiketlenen kelime gündem konusuyla uygun, kısa ve dikkat çekici olmalıdır. Ya da reklamın dakikalarca süren bir video olmaması gerekmektedir.

Yeni bir uygulama olması nedeniyle gerçek zamanlı pazarlama perspektifinden gerçek zamanlı reklamlarla ilgili literatürde az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Reklamların izlenme düzeyi, mecralarda yayınlanma sıklıkları, izleyicilerin reklama ve markalara yönelik tutumu, reklam içeriklerinin izleyenlerin gündemine konu olma derecesi gibi noktalarla özel günleri konu alan reklamların gündem oluşturmadaki rolü incelenmiş (Şahin ve Şentürk, 2018); geleneksel ve sosyal medyadaki gerçek zamanlı reklamların marka üzerindeki etkinliği ve çekiciliği araştırılarak bu reklamların tüketiciler tarafından nasıl algılandığı analiz edilmiş (Hakansson ve Bengtsson, 2015); eski bir filmin güncel

versiyonunun gösterime girmesini konu alan gerçek zamanlı reklamların kullanımı incelenmiş (Yılmaz, 2018); reklamda gündem yönetimi çerçevesinde ele alınan bir reklam örneğinin beğeni, paylaşım, yorum, görüntüleme kıstasları doğrultusunda kendisinden beklenen etkileşimi sağlayıp sağlamadığı araştırılmış (Demir, 2017); yüksek tüketici etkileşimi sağlamak için reklam içeriğinin sahip olması gereken özellikler belirlenmiştir (Bazarcı ve Mutlu, 2017; Eralp, 2018).

Sonuç olarak gerçek zamanlı reklamlar, insanların üzerinde odaklanıp konuştuğu gündem konularının popülerliğinden faydalanarak konu yerine markanın gündeme gelmesi için yapılan, birçok avantaja sahip etkileyici reklam uygulamasıdır. Böylece hedef kitleleriyle etkileşim içerisine girerek tüketicilerle bağ kurmaktan olumlu tutum oluşturmaya, ardından da satışı gerçekleştirmeye kadar birçok iletişim hedefine ulaşabilmektedir. Yeni dijital pazarlama iletişim stratejilerinden birisi olan gerçek zamanlı içeriklerde aynı gündem konusu, çok farklı ürün kategorilerinde bulunan markalar tarafından yoğun düzeyde kullanılabilir. Bu bağlamda tüketicilerle sosyal medya ortamında paylaşılan gerçek zamanlı reklamların genel kullanım durumlarını ortaya koymak ve doğru yapılar yapılmadığını belirlemek önem kazanmaktadır. Çünkü markalar daha önce de belirtildiği gibi bazı iletişim hedeflerine ulaşabilmek için bu reklam uygulamalarını kullanmaktadır. Ürün kategorisi ne olursa olsun kitlenin dikkatini markaya odaklamak esastır. Diğer taraftan gerçek zamanlı reklamlar ancak doğru ve başarılı yapıldığı takdirde, gündemin çekiciliğinden faydalanarak marka gündemi oluşturmak ve ağızdan ağıza iletişim yoluyla istenilen hedef kitlelere ulaşmak mümkün olabilmektedir.

AMAÇ

Bu çalışmanın amacı; markaların Twitter’da paylaştıkları gerçek zamanlı reklam uygulamalarının temel bileşenlerini ortaya koyarak, uygulamanın var olma amacına ve dayandığı kurama uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını; reklamın mesaj içeriğiyle birlikte temel bileşenleri ve gündem konusu arasında uyum olup olmadığını belirlemektir.

Bu doğrultuda araştırma soruları aşağıdaki gibi geliştirilmiştir:

Araştırma sorusu 1: Markaların gerçek zamanlı reklam uygulamalarına yönelik genel kullanım durumu nasıldır?

1.1. Markalar gerçek zamanlı reklamları hangi stratejik amaçları gerçekleştirmek için kullanmaktadır?

1.2. Gerçek zamanlı reklamlarda kullanılan içerik öğeleri nelerdir?

1.3. Bu reklam uygulamaları ürün kategorilerine göre nasıl bir kullanım durumuna sahiptir?

1.4. Markaların gerçek zamanlı reklamlarda kullandıkları görsel ve metinsel unsurların özellikleri nelerdir?

Araştırma sorusu 2: Markalar ve yaptıkları gerçek zamanlı reklam uygulamaları arasındaki uyum durumu nasıldır?

2.1. Gerçek zamanlı reklamlarda yararlanılan gündem konusuyla ürün arasında nasıl bir uyum bulunmaktadır?

2.2. Bu reklam uygulamalarında yararlanılan gündem konusuyla reklamda verilen mesaj arasındaki uyum durumu nasıldır?

2.3. Gerçek zamanlı reklamlarda yer alan görsel içerikle yararlanılan gündem konusu arasında nasıl bir uyum bulunmaktadır?

2.4. Gerçek zamanlı reklamlarda yer alan metin içeriğiyle yararlanılan gündem konusu arasında nasıl bir uyum vardır?

YÖNTEM

Araştırma amacı doğrultusunda istenen bulgulara ulaşmak için nitel araştırma yöntemleri arasında bulunan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi her türlü görsel, sözlü ya da yazılı öğelerin toplanarak analiz edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Neuman, 2009, s.466). Birçok sosyal bilim alanında olduğu gibi iletişim alanında da çok sık kullanılan içerik analizinde, verilerin temalar ve

kodlar yardımıyla yorumlanabilir hale dönüştürülmesi amaçlanmaktadır (Krippendorf, 2004, s.7). Bu araştırmada da markaların Twitter’da yayınladıkları gerçek zamanlı reklamlara yönelik içerik analizi yöntemi uygulanmıştır.

Örneklem

31 Mart 2015’te tüm ülkede yaşanan ve oldukça uzun süren elektrik kesintisi, üzerinde çok konuşularak gündemin ilk sırasına yerleşmişti. Markalar da, herkesin konuştuğu ve odak noktasına aldığı bu gündem konusundan faydalanmak istemiştir. Bu araştırma kapsamında, yaşanan elektrik kesintisi çıkış noktası yapılarak markalar tarafından Twitter’da paylaşılan 70 adet gerçek zamanlı reklam uygulaması incelenmiştir. Bu reklamların seçilme nedeni, o dönemde en çok konuşulan aynı gündem konusundan yararlanmalarıdır.

Örnekleme oluşturmak için amaca dayalı örneklem yöntemi seçilmiştir. 70 adet gerçek zamanlı reklama içerik analizi uygulanmıştır. Araştırmanın analiz birimi, elektrik kesintisini konu alan gerçek zamanlı reklamların her birisidir.

Kodlama Formu Ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada kullanılan kodlama formu literatüre, araştırma amacına ve sorularına bağlı kalarak hazırlanmıştır. Paylaşımın öğelerini ve görsel öğelerin türüne ait kodlar Elden ve Özdem’in (2015); görsel içerikte karakter ve nesne kullanımına ait kodlar Bazarcı’nın (2017); stratejik amaca yönelik kodlar Türkden’in (2013); görsel içerikte metin kullanımıyla ilgili kodlar Çekiç Akyol’un (2011); ürün/hizmet bilgisi, etiket kullanımı, görsel içerikte logo kullanımına ait kodlar ise Üstündağ’ın (2018) çalışmalarından alınmıştır. Ancak bazı kodlar, pilot çalışma sonrasında revize edilerek bu çalışmaya uyarlanmıştır. Gündem konusu ve diğer değişkenlerle arasındaki uyumla ilgili kodlar, araştırmacının kendisi tarafından hazırlanmıştır.

Ana çalışmaya dahil edilmeyen 10 gerçek zamanlı reklam uygulaması üzerinden pilot çalışma yapılmıştır. Hazırlanan kodlama formu, araştırmacının kendisi tarafından farklı zamanlarda kullanılarak veriler elde edilmiştir. Pilot çalışma sonunda sorun yaşanan soru ve kategoriler, tekrar gözden geçirilmiş, gerekli düzeltme ve değişiklikler yapılarak formun son haline ulaşılmıştır. Kodlama formuna Kappa güvenilirlik analizi yapılmış ve %86 güvenilirlik oranına sahip olduğu belirlenmiştir. Bu oran, Landis ve Koch (1977) tarafından önemli uyum düzeyi olarak kabul edilmektedir. SPSS programı aracılığıyla veriler analiz edilerek araştırma bulgularına ulaşılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulgular bölümünde öncelikle, markaların gerçek zamanlı reklamlara yönelik genel kullanım durumları ele alınmıştır. Son aşamada ise markaların bu reklam uygulamalarını tasarlarırken kullandıkları gündem konusuyla reklamdaki ürün, reklam mesajı, görsel ve metin içerikleri arasındaki uyumluluk durumuna değinilmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

1. Markaların gerçek zamanlı reklamlara yönelik genel kullanım durumları

Bu bölümde markaların gerçek zamanlı reklamlara yönelik genel kullanım durumları; paylaşımın stratejik amacı, ürün kategorileri açısından bu reklam uygulamalarının kullanım oranları, kullanılan içerik öğeleri, reklamlarda kullanılan görsel ve metinsel içeriğin özellikleri perspektifinden ele alınmıştır.

1.1. Markaların gerçek zamanlı reklamları kullanmasına yönelik stratejik amaçları

Çalışmada ilk ele alınan konu, markaların hangi stratejik amaçlara ulaşmak için gerçek zamanlı reklamlardan faydalandığıdır. Tablo 1, bu reklam uygulamalarının kullanılma amacına dair elde edilen bulguları göstermektedir. İncelenen markaların %34,2’sinin marka imajını desteklemek, %28,6’sının ürüne ait bilgi vermek, %10’unun ise tüketiciyle bağ kurmak ya da ürünü satın alması için doğrudan yönlendirmek amacıyla gerçek zamanlı reklamları kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca %5,7 markanın müşteri hizmetleri konusunda bilgi vermek/yönlendirmek ya da gündemi oluşturan konuya yönelik tepkisiz kalmamak için, %3’nün tüketicilerle etkileşim kurmak ve %1’inin ise hali hazırda devam eden reklam kampanyalarına destek olmak için bu uygulamalardan faydalandıkları tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Araştırma Sorusu 1.a’yı cevaplamaktadır.

Tablo 1. Markaların GZR'ları kullanmasına yönelik stratejik amaçları

GZR'ın stratejik kullanılma amacı	Frekans	Yüzde (%)
Marka imajı destekleme	24	34,2
Ürün/hizmet bilgisi aktarma	20	28,6
Tüketiciyle bağ kurma	7	10
Ürün satışının gerçekleşmesi	7	10
Müşteri hizmetleri konusunda bilgi verme/yönlendirme	4	5,7
Gündem konusuyla ilgili tepki gösterme	4	5,7
Tüketicilerle etkileşim kurma	3	4,3
Mevcut reklam kampanyasını destekleme	1	1,4
Toplam	100	100

1.2. Markaların paylaştıkları gerçek zamanlı reklamların içerik öğeleri

Tablo 2'de markaların aynı gündem konusuyla ilgili paylaştıkları gerçek zamanlı reklamlarının içerik öğeleri görülmektedir. Markaların %51,4'ü bu reklam uygulamasında hem görsel hem de yazılı içeriği bir arada kullanmayı tercih ederken, %47,1'i sadece yazılı içeriği, %1,4'ü ise yalnızca görsel içeriği kullanmıştır. Elde edilen bulgular Araştırma Sorusu 1.b'nin cevabını oluşturmaktadır.

Tablo 2. Paylaşılan gerçek zamanlı reklamların içerik öğeleri

Gerçek zamanlı reklamların içerik öğeleri	Frekans	Yüzde (%)
Görsel ve yazının birlikte kullanımı	36	51,4
Yazılı içerik	33	47,1
Görsel içerik	1	1,4
Toplam	70	100

1.3. Gerçek zamanlı reklam uygulamalarının kullanıldığı ürün kategorileri

Çalışmada gerçek zamanlı reklam uygulamaları, aynı gündem konusunu ele alan markaların yer aldıkları ürün kategorileri açısından da incelenmiştir. Bunun yapılma amacı, gerçek zamanlı reklam uygulamalarının en çok hangi ürün kategorileri tarafından kullanıldığını belirlemektir. Bu reklam uygulamasını kullanmayı tercih eden ürün kategorilerine ait bulgular, Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Gerçek zamanlı reklamları kullanan ürün kategorileri

Gerçek zamanlı reklamları kullanan ürün kategorileri	Frekans	Yüzde (%)
Gıda (yiyecek, içecek, sakız, şekerleme)	27	38,6
Online/Fiziki perakende mağaza markaları	9	12,8
Otomotiv/Yan ürünler (otomobil, petrol ürünleri, parçalar vb)	6	8,6
Bilgi /İletişim teknolojileri (Bilgisayar, cep telefonu vb)	5	7,1
Kişisel bakım/Kozmetik	4	5,7
Sağlık (sağlık hizmetleri, kondom vb)	4	5,7
Beyaz eşya/dayanıklı ev tüketimi	4	5,7
Finansal hizmet (sigortacılık hizmetleri, bankacılık hizmetleri, bireysel emeklilik vb)	3	4,3
Temizlik malzemeleri (deterjanlar, bebek bezleri vb)	3	4,3
Eğlence/Medya (Dergi, gazete, tatil, müzik, oyun, dijital TV programları vb)	2	2,9
Tekstil/Aksesuar (Kıyafet, ayakkabı, aksesuar vb)	1	1,4
Eğitim	1	1,4
Diğer	1	1,4
Mobilya	0	0
Toplam	100	100

Aynı gündem konusundan faydalanarak gerçek zamanlı reklam çalışması yapan markaların içinde buldukları ürün kategorilerine bakıldığında, en fazla %38,6 ile gıdanın, ikinci olarak %12,8 ile online ve fiziki perakende mağazalarının, üçüncü olarak ise %8,6 ile otomotiv kategorisinin olduğu görülmektedir. İlk üç kategoriye; %7,1 ile bilgi/iletişim teknolojileri, %5,7 ile kişisel bakım, sağlık ve beyaz eşya kategorileri, %4,3 ile finansal hizmetler ve temizlik malzemeleri kategorileri takip etmektedir. Elde edilen bulgular Araştırma Sorusu 1.c'nin cevabını oluşturmaktadır.

1.4. Gerçek zamanlı reklamlarda kullanılan görsel ve yazılı içerik unsurlarının özellikleri

Bu başlık altında gerçek zamanlı reklamların görsel ve yazılı metin özellikleri, ürün kategorileri, görsel ve yazılı içeriği oluşturan öğeler açısından ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular Araştırma sorusu 1.d'nin cevabını oluşturmaktadır.

1.4.1. Ürün kategorilerine göre gerçek zamanlı reklam uygulamalarında kullanılan içerik öğelerinin kullanım durumu

Çalışma kapsamında ele alınan noktalardan birisi, paylaşılan gerçek zamanlı reklam uygulamalarında yer verilen içerik öğelerinin ürün kategorileri arasında farklılık gösterip göstermediği, kategorilere göre en çok hangi içerik öğesinin kullanımının ön plana çıktığıdır. Tablo 4'ten de görüldüğü üzere, genel olarak bütün ürün kategorilerine ait bu reklam içeriklerinin %54,1'inde hem görsel hem de yazılı içerik birlikte kullanılmış, %44,4'ünde sadece yazıya yer verilmiş, %1,4'ünde ise tek başına görsel kullanılmıştır. Ayrıntılara bakıldığında; reklamlarında görsel içeriğe yer veren (%1,4) tek bir kategorinin bulunduğu, o kategorinin de sağlık kategorisi olduğu görülmektedir. Diğer taraftan içeriklerinde yazılı metin kullanan kategorilerin, gıda (%22,9), online/fiziki perakende mağazaları (%5,7), kişisel bakım ile finansal hizmet (%4,3), otomotiv ile temizlik malzemeleri (%2,9) ve bilgi/iletişim teknolojileri (%1,4) kategorileri olduğu tespit edilmiştir. Reklamlarında hem görsel hem de yazıyı bir arada kullanan kategoriler ise yine sırasıyla, gıda (15,7), online/fiziki perakende mağazaları (%7,1), bilgi/iletişim teknolojileri, otomotiv ile beyaz eşya (%5,7), sağlık (%4,3), eğlence/medya (%2,9), kişisel bakım, tekstil/aksesuar ve eğitim (%1,4) kategorileri olarak belirlenmiştir.

Kategorilerle ilgili alt ayrıntılı bulgular ise şu şekildedir: Gıda kategorisindeki reklamlarda görsel içerikler hiç kullanılmazken, içeriklerde en fazla yazıya (%22,9), ardından görsel ve yazılı metnin bir arada kullanımına (%15,7) yer verilmiştir. Online/fiziki perakende mağazalar kategorisinde, yine görsel içerik kullanılmamış, bu kategoriye ait reklamların %7,1'inde görsel ve yazı birlikte kullanılmış, %5,7'inde yalnızca yazılı içerik kullanılmıştır. Otomotiv kategorisindeki reklamlarda görsel içeriğe rastlanmazken, %5,7 oranında görsel ve yazının bir arada kullanıldığı içerik, %2,9 oranında ise sadece yazılı içerik bulunmuştur. Benzer şekilde bilgi/iletişim teknolojileri kategorisinde, görsel içerik kullanılmamış, görsel içerik yerine markaların %5,7'si görsel ve yazılı metni bir arada kullanmayı, %1,4'ü sadece yazılı içeriği kullanmayı tercih etmiştir. Kişisel bakım kategorisinde, yine birçok kategoride olduğu gibi görsel içerik kullanılmamış, %4,3'ünde yazılı içeriğe, %1,4'ünde ise hem görsel hem de metne birlikte yer verilmiştir. Benzer şekilde metne daha fazla (%2,9) yer veren temizlik kategorisindeki reklamlarda, görsel içeriğe rastlanmamış, hem görsel hem de yazının bir arada kullanıldığı içeriğin ise %1,4 olduğu görülmüştür. Sadece görsel ya da yazılı kullanmak yerine, yazılı ve görsel metni bir arada kullanan kategoriler ise beyaz eşya (%5,7), eğlence/medya (%2,9), tekstil/aksesuar (%1,4), eğitim (%1,4) olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan sadece yazılı içerik yerine, görsel ve yazıyı birlikte kullanmanın (%4,3) yanı sıra sadece görsel içeriğe (%1,4) yer veren tek kategorinin sağlık olduğu tespit edilmiştir. Son olarak reklamlarında sadece yazılı içeriğe yer veren (%4,3) tek kategorinin ise finansal hizmet kategorisinin olduğu görülmüştür.

Tablo 4. Ürün Kategorilerine göre gerçek zamanlı reklamlarda kullanılan içerik öğelerinin kullanım durumu

Gerçek zamanlı reklamları kullanan markaların ürün kategorileri	İçerik öğesi			Toplam (%)
	Görsel içerik (%)	Yazılı içerik (%)	Görsel ve yazılı içerik birlikte (%)	
Gıda	0	22,9 (16)	15,7 (11)	38,6 (27)
Online/Fiziki perakende mağaza	0	5,7 (4)	7,1 (5)	12,9 (9)
Otomotiv/Yan ürünler	0	2,9 (2)	5,7 (4)	8,6 (6)
Bilgi /İletişim teknolojileri	0	1,4 (1)	5,7 (4)	7,1 (5)
Kişisel bakım/Kozmetik	0	4,3 (3)	1,4 (1)	5,7 (4)
Sağlık	1,4 (1)	0	4,3 (3)	5,7 (4)
Beyaz eşya/dayanıklı ev tüketimi	0	0	5,7 (4)	5,7 (4)
Finansal hizmet	0	4,3 (3)	0	4,3 (3)
Temizlik malzemeleri	0	2,9 (2)	1,4 (1)	4,3 (3)
Eğlence/Medya	0	0	2,9 (2)	2,9 (2)
Tekstil/Aksesuar	0	0	1,4 (1)	1,4 (1)
Eğitim	0	0	1,4 (1)	1,4 (1)
Diğer	0	0	1,4 (1)	1,4 (1)
Mobilya	0	0	0	0
Toplam	1.4	44,4	54,1	100

1.4.2. Gerçek zamanlı reklam uygulamalarında kullanılan görsel unsur özellikleri

Bu başlık altında markalar tarafından aynı gündem konusu üzerinden paylaşılan gerçek zamanlı reklamlara ait görsel içerik unsurları; görsel içeriğin türü, içerikte kullanılan öğelerin durumu, görsel içerisinde logonun ve metnin kullanımı açısından ele alınmıştır.

Tablo 5'te markaların gerçek zamanlı reklam uygulamalarına ait görsel içeriğin ve türlerinin kullanım oranları görülmektedir. Bu reklam uygulamalarında en fazla kullanılan görsel içeriğin %37,1 oranında fotoğraf olduğu belirlenmiştir. Fotoğrafın ardından diğer tercih edilen görsel içerik türlerinin, %10'la illüstrasyon (resim), %7,1'le animasyon olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan en az kullanılan görsel içerik türü, %1,4 ile videodur. Ayrıca reklamlarda GIF görsel içerik türüne hiç yer verilmediği, araştırmada elde edilen bir diğer bulgudur. Dikkat çekici bulgulardan birisi de, markaların %47,1'inin reklamlarında hiç görsel içeriğe yer vermemesidir.

Tablo 5. Gerçek zamanlı reklamlarda kullanılan görsel içerik türü

Görsel içerik türü	Frekans	Yüzde (%)
Fotoğraf	26	37,1
İllüstrasyon (Resim)	7	10
Animasyon	5	7,1
Video	1	1,4
GIF	0	0
Görsel Öge Yok	33	47,1
Toplam	70	100

Bu araştırmada görsel içerik özellikleriyle ilgili olarak içerikte kullanılan öğelerin durumu da incelenmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere gerçek zamanlı reklamların %31,4'ü ürün/hizmet görselini aktarırken; %8,6'sı gündem konusuyla alakalı herhangi bir nesneye, %7,1'i bir film/çizgifilm karakteri/maskotuna, %4,3'ü bir grafik şekline, %1,4'ü ise sıradan bireye içeriklerinde yer vermektedir.

Tablo 6. Gerçek zamanlı reklamlarda kullanılan görsel öğelerin durumu

Görsel içerikteki öğeler	Frekans	Yüzde (%)
Ürün/hizmet	22	31,4
Nesne	6	8,6
Karakter/mascot	5	7,1
Grafik	3	4,3
Sıradan birey	1	1,4
Topluluk	0	0
Ünlü kişi	0	0
Lider	0	0
Görsel kullanılmamıştır	33	47,1
Toplam	70	100

Tablo 7, gerçek zamanlı reklamlarda kullanılan görsel içeriklerde marka logosuna yer verilip verilmediğini göstermektedir. Görsel içeriğe sahip reklamlardan %34,3'ü marka logosunu içerirken, %18,6'sında ise marka logosu bulunmamaktadır.

Tablo 7. Görsel içerikte logo kullanımı

Görsel içerikte logonun varlığı	Frekans	Yüzde (%)
Logo vardır	24	34,3
Logo yoktur	13	18,6
İçerikte görsel kullanılmamıştır	33	47,1
Toplam	70	100

Gerçek zamanlı reklamların görsel içerikleriyle ilgili incelenen noktalardan birisi de, görsel unsur dışında içerikte yazılı metin, slogan, etiket öğelerinin olup olmamasıdır. Tablo 8'e bakıldığında, aynı gündem konusu üzerinden tasarlanan gerçek zamanlı reklamlara ait görsel içerikte %37,1 sloganın, %18,6 yazılı metnin yer aldığı görülmektedir. Hiç bir marka, görsel içeriklerinde hashtage yer vermeyi tercih etmemiştir. Diğer taraftan görsel ve içerisinde sloganla yazının birlikte kullanıldığı reklam oranı %14,3'tür. İçerisinde yazılı metin kullanmadan görsel kullanmayı tercih eden markaların oranı ise, %11,4'tür.

Tablo 8. Görsel içerikte yazı, slogan, hashtag kullanımı

Reklam görselinin içinde.....		Frekans	Yüzde (%)
Slogan	Var	26	37,1
	Yok	44	62,9
Yazı	Var	13	18,6
	Yok	57	81,4
Hashtag (etiket)	Var	0	0
	Yok	70	100
Görsel üzerinde birlikte kullanım	Var	10	14,3
	Yok	60	85,7
Görsel kullanılmamıştır	Var	33	47,1
	Yok	37	52,9

1.4.3. Gerçek zamanlı reklamlarda kullanılan yazılı unsur özellikleri

Aynı gündem konusu üzerinden paylaşılan gerçek zamanlı reklamlara ait yazılı içerik unsurları; yazı metni içerisinde ürün/hizmet bilgisinin aktarılması, içerikte hashtag kullanımı, web adresi ya da twitter adreslerinin paylaşılma durumu, yazılı metin içerisinde görsel öğelerin yer alması açısından ele alınmıştır.

Yazılı metin içeriğiyle ilgili incelenen ilk konu, yazılı içerikte reklamı yapılan ürün/hizmete dair herhangi bir bilgi aktarımının yapıp yapılmamasıdır. Analiz edilen reklamların %52,9'unun içeriğinde ürün/hizmet bilgisine yer verilirken, %47,1'inde bu bilgiye rastlanmamıştır.

Tablo 9. Yazılı içerikte ürün/hizmet bilgisinin varlığı

Yazılı içeriğinde ürün/hizmet bilgisinin varlığı	Frekans	Yüzde (%)
Ürün/hizmet bilgisi vardır	37	52,9
Ürün/hizmet bilgisi yoktur	33	47,1
Toplam	70	100

Gerçek zamanlı reklamların metninde, etiketleme yapılarak görünürlüğü arttırmayı planlayan markaların reklamlarına ait bulgular; Tablo 10’da görülmektedir. Çalışma örnekleminde, bir paylaşımda birden fazla etiketleme yapılan gerçek zamanlı reklamlar bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloya göre, aynı gündem konusundan yola çıkarak yapılan gerçek zamanlı reklamların %97,1’inde etiketleme yapılmıştır. Yapılan bu etiketlemelerin %90’ı gündem konusuyla, %8,6’sı marka adı etiketiyle, %2,9’u marka ya da ürüne ait bir özellik, %1,4’ü ise mevcut reklam kampanyasının sloganıyla ilgili olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10. Yazılı içerikte etiketleme yapılması ve türü

Yazılı içerikte etiketlemenin yapılması ve türü	Frekans	Yüzde (%)
Gündem etiketi	Var	63
	Yok	7
Reklamı yapılan markanın etiketi	Var	6
	Yok	64
Kişi etiketi	Var	0
	Yok	70
Marka/ürün özelliğine yönelik etiket	Var	2
	Yok	68
Reklam kampanyasının sloganına yönelik etiket	Var	1
	Yok	69
Marka sloganı etiketi	Var	2
	Yok	68
Etiket	Var	59
	Yok	11

Örneklemdaki gerçek zamanlı reklamların içeriğinde normal yazılı ifade ve etiketleme dışında, başka hangi bilgilere de yer verildiği ele alınan konular arasında bulunmaktadır. Reklamların %20’sinde web ya da Twitter adreslerine rastlanırken, %80’inde bu adreslere yer verilmediği belirlenmiştir.

Tablo 10. Yazılı içerikte web, twitter adres bilgisinin varlığı

Yazılı içeriğinde web, twitter adres bilgisinin varlığı	Frekans	Yüzde (%)
Web, Twitter adresleri vardır	14	20
Web, Twitter adresleri yoktur	56	80
Toplam	70	100

Gerçek zamanlı reklamlarda ana görsel içeriğin yanında zaman zaman yazılı içerisinde de görsel şekiller kullanılmaktadır. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre, bu uygulamaların %8’inin metni içerisinde görsel öğeler kullanılmış, %88,6’ında ise kullanılmamıştır.

Tablo 11. Yazılı içerikte görsel öğelerin varlığı

Yazılı içerikte görsel öğelerin varlığı	Frekans	Yüzde (%)
Görsel öğeler vardır	8	11,4
Görsel öğeler yoktur	62	88,6
Toplam	70	100

2. Markaların gerçek zamanlı reklamlara yönelik genel kullanım durumları

Çalışmanın ana sorularından birisi de markalarla paylaşımda buldukları gerçek zamanlı reklamlar arasında uyum durumunun nasıl olduğudur. Bu konuyu açıklamak için gerçek zamanlı reklamlarda yararlanılan gündem konusuyla ürün, reklamda verilen mesaj, reklamdaki görsel ve yazılı içeriğin arasındaki uyum incelenmiştir.

2.1. Yararlanılan gündem konusu ile ürün arasındaki uyum durumu

Analiz edilen gerçek zamanlı reklamlardaki ürün ile konu edilen gündem konusu arasındaki uyumluluk durumu, Tablo 12’de görülmektedir. Reklamların %34,3’ünde gündem ile ürün arasında uyum olduğu, bu uyumun da yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan reklamların %65,7’sinde ise herhangi bir uyuma rastlanmamıştır. Elde edilen bulgular Araştırma sorusu 2.a’nın cevabını oluşturmaktadır.

Tablo 12. Gündem konusu ile ürün arasındaki uyum durumu ve düzeyi

Gündem konusu ile ürün arasındaki uyum durumu	Frekans	Yüzde (%)
Uyum vardır	24	34,3
Uyum yoktur	46	65,7
Toplam	70	100
Gündem konusu ile ürün arasındaki uyumun düzeyi	Frekans	Yüzde (%)
Yüksek	24	34,3
Düşük	0	0
İlişki yok	46	65,7
Toplam	70	100

2.2. Yararlanılan gündem konusu ile reklamda verilen mesaj arasındaki uyum durumu

Tablo 13, gerçek zamanlı reklamlarda yararlanılan gündem konusu ile reklamda verilen mesaj arasındaki uyumluluk durumunu göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre, reklamların %58,6’ında gündem konusu ile reklamda verilen mesaj arasında uyum olduğu; bu uyumluluk durumunun da %42,9’unun yüksek, %14,3’nün ise düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ancak reklamların %42,9’unda reklam mesajı ile gündem konusu arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular Araştırma sorusu 2.b’nin cevabını oluşturmaktadır.

Tablo 13. Gündem konusu ile reklam mesajı arasındaki uyum durumu ve düzeyi

Gündem konusu ile reklam mesajı arasındaki uyum durumu	Frekans	Yüzde (%)
Uyum vardır	41	58,6
Uyum yoktur	29	41,4
Toplam	70	100
Gündem konusu ile reklam mesajı arasındaki uyumun düzeyi	Frekans	Yüzde (%)
Yüksek	30	42,9
Düşük	10	14,3
İlişki yok	30	42,9
Toplam	70	100

2.3. Yararlanılan gündem konusu ile reklamdaki görsel içerik arasındaki uyum durumu

Gerçek zamanlı reklamların tasarımında yararlanılan gündem konusu ile reklamın görsel içerik arasındaki uyuma ve düzeyine ait bulgular, Tablo 14’te görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda, analiz edilen reklamların %35,7’sinde gündem konusu ile reklamın görsel içeriği arasında uyumun olduğu; var olan uyumluluk düzeyinin ise %22,9’unun yüksek, %12,9’unun düşük düzeyde olduğu söylenebilmektedir. Diğer taraftan içeriğinde görsel bulunan reklamların %18,6’ında görsel içerikle

gündem konusu arasında herhangi bir ilişki yoktur. Elde edilen bulgular Araştırma sorusu 2.c'nin cevabını oluşturmaktadır.

Tablo 14. *Gündem konusu ile reklamdaki görsel içerik arasındaki uyum durumu ve düzeyi*

Gündem konusu ile görsel içerik arasındaki uyum durumu	Frekans	Yüzde (%)
Uyum vardır	25	35,7
Uyum yoktur	13	18,6
Görsel içerik yok	32	45,7
Toplam	70	100
Gündem konusu ile görsel içerik arasındaki uyumun düzeyi	Frekans	Yüzde (%)
Yüksek	16	22,9
Düşük	9	12,9
İlişki yok	13	18,6
Görsel içerik yok	32	45,7
Toplam	70	100

2.4. Yararlanan gündem konusu ile reklamdaki yazılı içerik arasındaki uyum durumu

Çalışmada son olarak incelenen konu, gerçek zamanlı reklamların tasarımında faydalanılan gündem konusu ile reklamın yazılı içerik arasındaki uyumluluk durumudur. Tablo 15'teki bulgular, reklamların %58,6'sında gündem konusuyla yazılı içeriğin uyumlu olduğunu; var olan uyumun da %42,9'unun yüksek, %14,3'ünün de düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca elde edilen bir diğer bulgu da, reklamların %42,9'unda gündem konusuyla yazılı içerik arasında herhangi bir ilişkinin olmamasıdır. Elde edilen bulgular Araştırma sorusu 2.d'nin cevabını oluşturmaktadır.

Tablo 15. *Gündem konusu ile reklamdaki yazılı içerik arasındaki uyum durumu ve düzeyi*

Gündem konusu ile yazılı içerik arasındaki uyum durumu	Frekans	Yüzde (%)
Uyum vardır	41	58,6
Uyum yoktur	29	41,4
Toplam	70	100
Gündem konusu ile yazılı içerik arasındaki uyumun düzeyi	Frekans	Yüzde (%)
Yüksek	30	42,9
Düşük	10	14,3
İlişki yok	30	42,9
Toplam	70	100

TARTIŞMA VE SONUÇ

Gerçek zamanlı reklamlar, dijital platformlarda gerçek zamanlı gündem içeriğini markalar/ürünler lehine çevirerek anlık olarak paylaşılan ve tüketicilerle etkileşime geçmek için yapılan popüler reklam uygulamasıdır. İnternet reklamcılığında genellikle kullanıcı deneyimini keserek, tüketicilerin reklamdaki marka/ürüne odaklanmasına çalışılmaktadır. Üstelik böyle bir uygulamada, kullanıcı deneyimi kesintiye uğratıldığı için istenmeyen, olumsuz sonuçlarla karşılaşılabilir. Gerçek zamanlı reklamlarda ise tam tersi bir durum söz konusudur. Tüketicilerin dikkati zaten gündem konusuna odaklanmış durumdadır. Dolayısıyla ne olduğunu bildikleri için, gündeme yönelik gönderme olsa bile konuyu hemen farkedebilmektedirler. Bu bağlamda gerçek zamanlı reklamlar, katılımı kışkırtmak için zaten çalışmakta olan bir odaktan yararlanmaktadır.

Sahip olduğu özellikler ve sunduğu avantajlar nedeniyle, gerçek zamanlı reklamlar markalar tarafından yoğun oranda kullanılmaktadır. Diğer taraftan aynı gündem konusunu ele alan gerçek zamanlı

reklamlarla ilgili bilinmeyen birçok nokta bulunmaktadır. Örneğin; gündem reklam içeriğini oluşturduğu için hangi ürün kategorilerinde bu uygulamanın yoğun olarak kullanıldığı, markaların hangi stratejik amaç için bu uygulamaları kullandığı, gündem mesajıyla marka mesajını birleştirmek için en çok hangi içerik türünün tercih edildiği gibi gerçek zamanlı reklamların markalar tarafından genel kullanım durumları bilinmemektedir. Dahası bu uygulamalar gündemden yola çıkılarak hazırlanmasına rağmen markaların ürün kategorisi, aktarılan reklam mesajı, reklamın görsel ve yazılı metin içeriği uyum düzeyinin nasıl olduğu gibi uygulamanın başarısını etkileyebilecek bazı önemli noktalarla ilgili de bilgi açığı bulunmaktadır. Bu çalışmayla elde edilen sonuçlar, markaların Twitter'daki gerçek zamanlı reklam kullanımına yönelik genel durumlarıyla ilgili bilgiler ortaya koymakta ve birçok açıdan bu uygulamaları doğru kullandıklarını göstermektedir.

Aynı gündem konusunu ele alan gerçek zamanlı reklamların analiz edildiği araştırma sonuçlarına göre, markalar genellikle marka imajını desteklemek ve ürün/hizmetle ilgili bilgi aktarmak için bu reklam uygulamasından faydalanmıştır. Bazı markalar ise, tüketicilerle bağ kurmak veya ürün satışını desteklemek amacıyla kullanmayı tercih etmiştir. Bu sonuçlar, markaların gerçek zamanlı reklamların gerçekleştirebileceği hedefler belirlediğini göstermektedir (Bknz s.5). Analiz edilen reklamlardaki ürün, reklam mesajı, görsel ve yazılı metinden yola çıkılarak bu hedefleri seçme nedeni, kısaca şu şekilde açıklanabilmektedir: Sosyal medya ortamları bireylerde olduğu gibi, markalarla müşterileri/tüketicileri arasında iletişim ve etkileşimi gerçekleştirmek için çeşitli olanaklar sunmaktadır. Özellikle her ortama özgü dikkat çekici içerik tasarımı aracılığıyla hedef kitlelerinin ilgilerini çekerek onlarla etkileşim kurabilmektedirler. Sosyal medyada paylaşılan gerçek zamanlı reklamlar da, gündemin çekiciliğinden faydalanarak hedef kitlenin dikkatini markaya/ürüne çekmeye, bilinen bir markaysa marka imajını desteklemeye; eğer yeni bir ürün söz konusuysa o ürüne yönelik farkındalığı artırıp bilgilendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca gündemin dikkat çekici, esprili, ironik vb şekilde kullanılarak reklam mesajına dönüştürülmesi, tüketicinin ilgi duyduğu gündemin belirlenerek onun ihtiyacı üzerinden gündemin yeniden kurgulanması; tüketicinin ilgisini çekip sempatisini kazanmak amacıyla yapılmaktadır. Dolayısıyla analiz edilen reklamlardan bazılarında, hedef kitlelerin zihninde gerçek zamanlı reklamların olumlu etkisi, marka imajına transfer olması beklenmiştir. Yine bu reklamların bazılarında ürün/hizmetlerle ilgili bilgi verilerek ürünün tanınması sağlanırken, bir kısmında hedef kitlelerle marka arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak her reklam uygulamasında olduğu gibi, bu uygulamalarda da dolaylı olarak nihai amaç satışın gerçekleştirilmesidir. Özellikle bu çalışmadaki gerçek zamanlı reklamların yazılı metin bölümüne, ürünle ilgili web sitesine ait linkler konularak daha fazla bilgi sunulup hedef kitle satın almaya yönlendirilmiştir.

Analize dahil edilen gerçek zamanlı reklamların içerik öğelerine yönelik sonuçlara bakıldığında ise, görsel içeriğin neredeyse kullanılmadığı; daha çok ya sadece yazılı metin içeriğinin ya da görsel ve yazılı metin içeriğinin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu sonucun birincil nedeni olarak, reklamların paylaşıldığı sosyal medya ortamı olan Twitter'dan kaynaklandığı düşünülmektedir. Twitter başlangıçta sadece yazılı metin içeriklerinin paylaşılabilirdiği, zaman içerisinde görsel öğe paylaşım özelliğinin de eklendiği sosyal medya platformudur. 280 karaktere kadar yazılı metin içeriği oluşturulabilmektedir. Hem bireylerin hem de markaların gündemi yakından takip edebildiği ve gündemle ilgili anlık paylaşım yapabildiği bu platform, içerikleri, etkileşim biçimleri, etiketleme, anahtar kelime kullanımı, kendine özgü terminolojisi ile diğer sosyal medya platformlarından farklılaşmaktadır. Twitter özellikle gündemi takip etmek ya da gündemde yer alabilmek için kullanılmaktadır. Sahip olduğu tüm bu özellikler ve sunduğu fırsatlar nedeniyle birçok birey gibi, markalar da burada olmayı tercih etmektedir. Gerçek zamanlı reklamların var olma nedeni ve dayandığı kuram dikkate alındığında, bu uygulamalar için en uygun sosyal medya platformu Twitter'dır. Twitter'ın sahip olduğu özellikler nedeniyle, analize dahil edilen reklamlarda daha çok yazılı metin ya da görsel-yazılı metnin bir arada kullanıldığı düşünülmektedir. Görseelliğin eklenmesinin nedeni olarak, görsel içeriklerin dikkat çekiciliğinin daha fazla olması; yazılı metin içeriğinin kullanılma nedeni olarak da gündem konusuna gönderme yapıldığı için hedef kitlenin daha iyi ve doğru anlayabilmesi, gündem konusuyla ilgili etiketlemelerin paylaşılmasının reklamın gündeme daha fazla ve hızlı gelmesi düşüncesinden kaynaklandığı varsayılmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer konu, gerçek zamanlı reklam kullanımının hangi ürün kategorileri tarafından tercih edildiğidir. Daha önce de belirtildiği gibi araştırmaya gündemdeki elektrik

kesintisini konu alan ürünlere ait reklamlar dahil edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, en fazla gerçek zamanlı reklam yapılan ürün kategorisi büyük oranda gıdadır. Bu kategoriyi oldukça geriden online-fiziki perakende mağazaları ve otomotiv/yan ürünler kategorisi takip etmektedir. Elektrik kesintisi gündeminden faydalanarak kendisini öne çıkarmak isteyen kategorilerin, bu kategoriler olması çok şaşırtıcı görülmüştür. Araştırma öncesinde, gündem konusu göz önüne alındığında, daha çok beyaz eşya, bilgi/iletişim teknolojileri, eğlence/medya gibi kategorilerin daha fazla öne çıkacağı tahmin edilmekteydi. Bu sonuçlar, ürün türü ne olursa olsun birçok kategorinin gerçek zamanlı reklamlardan faydalandığını göstermektedir.

Bu noktada ürünün ve reklamda verilen mesajın, gündemle uyumlu olması çok önem taşımaktadır. Çünkü ancak uyumlu olduğu takdirde, hedef kitle bağlantıyı kurabilmekte, hedef kitle üzerinde olumlu etkinin bırakılması mümkün olabilmekte; böylece reklamdan beklenen amaçlar gerçekleşebilmektedir. Araştırma sonuçları, reklamlardaki ürünle gündem konusu arasında çoğunlukla uyumun olmadığını, hiçbir ilişkiye rastlanmadığını göstermektedir. Bu çok riskli bir durumdur. Çünkü böyle bir durumda eğer reklamda aktarılmak istenen mesajla gündem konusu arasında herhangi bir uyum olmazsa; hedef kitle aradaki bağlantıyı kuramayabilir, reklamı anlamsız ve saçma olarak değerlendirerek olumsuz tepkiler verebilir. Sonuç olarak böyle bir durumda marka ya da ürün, hem tutum hem de davranış bazında hiç istenmeyen tüketici tepkilerine maruz kalabilmektedir. Bu durumun oluşmaması için markalar ya ürünle uyumlu, hedef kitlenin de ilgisini çekebileceği bir gündem konusu seçmeli ya da eğer uyumsuzluk varsa, reklam mesajını çok zekice, etkileyici ve uyumlu olabilecek şekilde tasarlaması gerekmektedir.

Araştırma kapsamında aktarılmak istenen reklam mesajı ve gündem arasındaki uyum durumuna bakıldığında ise, çok çarpıcı bir sonucun olduğu görülmektedir. Analiz edilen gerçek zamanlı reklamlarda aktarılmak istenen reklam mesajıyla gündem konusu arasında genellikle uyumun olduğu; üstelik bu uyum düzeyinin de yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar markaların reklamlarında gündemle aktarmak istediği mesajı doğru kurguladığını, her ne kadar ürün bazında herhangi bir uyum olmasa da reklam mesajı açısından başarılı bir içerik oluşturduğunu, ürün-gündem arasındaki uyumsuzluğu kapatarak hedef kitle tarafından bu uyumsuzluğun hissedilmemesini sağlayabileceğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle mesajın daha fazla ön plana çıkarak, reklamdan beklenen başarıya ulaşabileceği, başlangıçta oluşan riskin ortadan kaldırılabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan bu sonuçların yapılacak yeni araştırmalarla tüketici açısından da test edilmesi ve sonuçların karşılaştırılması önerilmektedir. Ayrıca araştırma sonuçlarında her ne kadar reklam mesajı ve gündem arasındaki uyumluluk oranı yüksek çıksa da; reklam mesajıyla gündem arasında uyumsuzluk olan gerçek zamanlı reklam oranının da küçümsenemeyecek düzeyde yüksek olduğu (%41,4) görülmektedir. Bu nedenle bir çok markanın gerçek zamanlı reklam tasarlarken, kullanılan kuram ve stratejiye uygun hareket etmeyip, sadece rakiplerden geri kalmamak için popüler olan bu uygulamayı yapmış markalar arasında olduğu söylenebilmektedir. Bu durum da reklamın başarı düzeyine olumsuz yansıtılabilmektedir.

Elbette gerçek zamanlı reklamların başarılı olması sadece aktarılmak istenen mesajla gündem konusu arasındaki uyuma bağlı değildir. Başarı için bir diğer önemli nokta, bu mesajın aktarılmasında kullanılan görsel ve yazılı içerikle gündem konusu arasında da uyumun olmasıdır. Bu uyumla ilgili araştırma sonuçlarından önce, gerçek zamanlı reklamların genel olarak görsel ve yazılı içerik özelliklerine değinilmiştir.

Reklamların görsel unsur türlerine bakıldığında, çok yüksek oranda fotoğrafın kullanıldığı görülmektedir. Fotoğrafi, arada oldukça fark olarak resim ve animasyon takip etmektedir. Başarılı gerçek zamanlı reklamların özellikleri arasında dikkat çekici olması, ilgi uyandırması ve paylaşılabılır olması bulunmaktadır. Twitter genel olarak yazı ağırlıklı olduğundan, kullanılan görsellerin bu metni desteklemesi amacıyla genel olarak fotoğraf kullanıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca Twitter ortamında akışın çok hızlı ve anlık olması nedeniyle, paylaşılan görselin ilk fırsatta dikkati çekebilmesi gerekmektedir. Video tarzı hareketli bir içerik söz konusu olduğunda, platformun yapısı ve kullanım şekli nedeniyle dikkati odaklamada sorun yaşanabilmektedir. Oysa fotoğrafta başarılı bir görsel içerik tasarlandığında, ilk bakışta istenen dikkatin elde edilebilmesi mümkün olabilmektedir. Ayrıca reklamın yayılarak gündeme yerleşebilmesi için kolaylıkla paylaşılabılır olması da önemlidir. Fotoğraf dışında

hareketli bir görsel içeriğin olması, reklamın kolayca paylaşılmasına engel olabilir. Bu nedenlerden dolayı markaların da, reklamlarında fotoğraf kullanmayı tercih etmiş olabileceği düşünülmektedir. Reklamlarda yer alan görsel içeriklerin özellikleriyle ilgili sonuçlar incelendiğinde ise; görsellerde logoya yer verildiği, sloganın olmadığı, ana yazılı metin dışında görseli destekleyici metnin kullanılmadığı görülmektedir. Ayrıca görsel içerikte kullanılan görsel öğenin, en fazla ürün/hizmet olduğu, bunu oldukça geriden nesnenin takip ettiği belirlenmiştir. Gerçek zamanlı reklamların kullanılma nedenleri arasında en fazla ürün/hizmet bilgisi aktarmanın olduğu düşünüldüğünde, görsel öğede ürün/hizmet görselinin kullanılması normal bir durumdur. Diğer taraftan markaların marka imajını desteklemek için de gerçek zamanlı reklamlardan faydalandığı göz önüne alındığında, görselde metafor olarak nesne kullanımının yapıldığı, ayrıca logonun gösterilmesiyle imaja destek verilmeye çalışıldığı düşünülmektedir. Genel olarak yazılı metinde ana mesajın verildiği, görselle ise metni desteklemek için yer verildiği varsayılmaktadır.

Gerçek zamanlı reklamlardaki yazılı unsurların özellikleriyle ilgili sonuçlara bakıldığında ise, yine önemli bilgilerin olduğu görülmektedir. Öncelikle reklamlardaki yazılı metin içeriğinde çoğunlukla ürün/hizmet bilgisine yer verildiği belirlenmiştir. Reklamı en çok yapılan ürünlerin gıda olduğu düşünüldüğünde, hedef kitlenin bu ürünlerle ilgili bilgi sahibi olmaları, ardından da satın alma davranışı gerçekleştirmeleri beklentisinin bulunduğu düşünülmektedir. Bu nedenle de reklamlarda ürün/hizmet bilgisine yer verilmiş olabilir. Ayrıca yazılı metinde çoğunlukla etiketin kullanıldığı, az sayıda web, twitter adresi gibi bilgilerin yer aldığı, çok az sayıda görsel öğelerin kullanıldığı görülmektedir. Ek olarak etiket kullanım türleri arasında da en çok gündem etiketi kullanıldığı tespit edilmiştir. Gündemin popülerliğinden faydalanma ve bu doğrultuda yayılma amacı taşıyan bir reklam uygulamasının, gündem konusunu etiketlemesi ve böylece gündemi yazan herkesin karşısına markanın da çıkma olasılığını artırarak gündeme yerleşme ihtimalini artırmak istemesi doğal bir durumdur. Her ne kadar yazılı metin içerisinde az sayıda görsel olsa da, kullanılan görsellerin emoji, animatik görseller olduğu göz önüne alındığında, marka adına mesajın daha sempatik ve sevimli görünerek, hedef kitleye olumlu aktarımın yapılması düşünülmüş olabilir.

Reklamdaki görsel ve yazılı öğelerle gündem konusu arasındaki uyum durumuna bakıldığında, hem kullanılan görsel içeriklerin hem de yazılı metin içeriğinin gündem konusuyla yüksek düzeyde uyumlu oldukları belirlenmiştir. Bu sonuç, gerçek zamanlı reklamların taşınması gereken en önemli özelliklerden ikisine sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü genel reklam tasarımının en önemli özellikleri arasında, aktarılacak istenen mesajın net olması, bu mesajın hem görsel hem de yazılı içeriklerle hedef kitlenin anlayabileceği şekilde aktarılması bulunmaktadır. Gerçek zamanlı reklamlar söz konusu olduğunda ise, görsel ve yazılı içeriğin birbirini destekler nitelikte reklam mesajını doğrudan aktarabilmesinin yanı sıra, her iki içeriğin gündem konusuyla bağlantısının da olması gerekmektedir. Bu çalışma sonucu, gündem bağlantısının hem görsel hem de yazılı içerikte yüksek düzeyde bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu bağlantının olması, analiz edilen reklamların gerçek zamanlı reklamların stratejisine uygun olarak tasarlandığını, kuramın temeliyle de birebir örtüştüğünü göstermektedir. Bu durum, reklama yönelik beklentilerin gerçekleşme olasılığını arttırmaktadır.

Gerçek zamanlı reklamların başarısında, sadece içerik öğelerinin gündem konusuyla uyum olması ve sosyal medya ortamına uygun tasarlanması tek başına yeterli değildir. Her reklam uygulamasında olduğu gibi yaratıcı olması da, bu uygulamaların başarısında en önemli özelliklerden birisidir. Diğer taraftan bu çalışma gündem oluşturma kuramı temelinde kurgulandığı için, analiz edilen gerçek zamanlı reklamların görsel ve yazılı içeriklerinde gündemle bağlantılı olup olmadığının incelenmesi esas alınmıştır. Yaratıcılık niteliğinin incelenmemesi, araştırmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda gerekli literatüre dayandırılarak gerçek zamanlı reklamların yaratıcılık niteliğinin yeni araştırmalarla incelenmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak markaların ürünleri gündeme uygun olmasa da aktardıkları mesaj ve bu mesajı aktarmak için tasarladıkları görsel ve yazılı içerik bakımından değerlendirildiğinde, gündemin reklam mesajına başarılı bir biçimde dönüştürülebildiği görülmektedir. Ürünün gündem konusuyla uyumlu olması farketmeksizin, markalar reklam içeriklerini Twitter ortamının doğasına uygun biçimde tasarlamakta; gündem konusuyla dikkat çekici, uyumlu ve bağlantılı biçimde bu reklam uygulamalarını kurgulayabilmektedir. Bu doğrultuda markaların gerçek zamanlı reklamları doğru amaçlar için kullanma bilincine sahip oldukları; aynı zamanda gerçek zamanlı reklamların, tasarımında kullanılması gereken stratejiye, var olma nedenine ve dayandığı kurama uygun biçimde kullandıkları, gerekli tasarım

özelliklerine sahip gerçek zamanlı reklamlar yaptıkları söylenebilmektedir. Diğer taraftan aktarılmak istenen reklam mesajı ve bu mesajın yazılı içerikte aktarılması açısından, gerçek zamanlı reklamları kurama ve tasarım stratejisine uygun olarak yapamayan marka sayısının da yüksek olduğu söylenebilmektedir. Bu durum; hala gerçek zamanlı reklam uygulamalarının popülerlikten faydalanarak çoğunluğa ayak uydurmak için yapılamayacağı, her iletişim çalışmasında olduğu gibi bu uygulamaların da belli strateji ve temele dayalı tasarlanması gerektiği bilincine sahip olmayan markaların olduğunu göstermektedir. Markalara çok önemli kazanımlar getiren bir reklam uygulaması olsa da, diğer reklam çalışmalarlarıyla benzer biçimde gerçek zamanlı reklamlar da doğru temeller üzerine kurgulandığında beklentileri karşılayabilme gücüne sahiptir. Kuramın reklamdaki geçerliliğine göre; reklamda gündem seçimi ve bu gündemin sunum biçimiyle birlikte insanların düşünme odağı etkilenebilmektedir. Bu bağlamda reklam mesajının, görsel ve yazılı içeriğin gündeme göre tasarımı ve uyumu önem taşımaktadır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Atabek, N. (2012). Gündem belirleme yaklaşımı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (7), 155-174. 13.10.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22884/244799> adresinden erişildi.
- Bazarcı, S. ve Mutlu, B. (2017). Yeni bir pazarlama iletişimi yaklaşımı olarak gerçek zamanlı pazarlama: Markaların sosyal medyadaki paylaşımları üzerinde bir inceleme. *I. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı*, Nisan, İstanbul.
- Cohen, B. C. (1963). *The press and foreign policy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Clow, K.E. ve Baack, D. (2016). *Bütünleşik reklam, tutundurma ve pazarlama iletişimi*. (G. Öztürk, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Concannon, L. (2018). *How to succeed at real time marketing in social media*. 14.10.2019 tarihinde <https://sysomos.com/2018/07/16/how-to-succeed-at-real-time-marketing-in-social-media/> adresinden erişildi.
- Çekiç Akyol, A. (2011). *Reklam mesajlarında bilgilendirici içerik: Dergi reklamları üzerine bir içerik analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Dearing, J.W. ve Rogers, E.M. (1996). *Communication concepts 6: Agenda-setting*. Thousand Oaks: Sage.
- Demir, T. (2019). Reklamda bir anlatı motifi olarak gündem kuramı uygulaması ve Kişili örneği. *Halkla İlişkiler ve Reklamcılık E-dergisi*, 2(2), Ekim. 02.011.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hire> adresinden erişildi.
- Dieguez, V.S. (2015). *Are you overlooking the most valuable real-time marketing strategy?* 13.11.2019 tarihinde <http://www.convinceandconvert.com/digital-marketing/are-you-overlooking-the-most-valuable-real-time-marketing-strategy/> adresinden erişildi.
- Elden, M. ve Özdem, Ö. O. (2015). *Reklamda görsel tasarım – Yaratıcılık ve sanat*. İstanbul: Say Yayınları.
- Eralp, M.Ü. (2018). *Sosyal medyada gerçek zamanlı pazarlamanın rolü: Hızlı tüketim markalarının twitter paylaşımları üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Donald L. Shaw ve Maxwell E. M. (1977). *The emergence of american political issues: The agenda setting function of the press*. St. Paul: West Publishing Company.
- Håkansson, D.& Bengtsson, T. (2014). *Real-time marketing effects on brands in social media*. Bachelor Thesis, Halmstad University, Halmstad.

- Hazaparu M. A. (2014). Setting the agenda in advertising: Understanding ethical dilemmas from a communicative perspective. *Comunicação e Sociedade*, 25, 328–342. 14.10.2019 tarihinde file:///C:/Users/lenovo/Downloads/Setting_the_agenda_in_advertising_unders.pdf adresinden erişildi.
- Kerns, C. (2014). *Trendology – Building an advantage through data-driven real-time marketing*. New York: Palgrave Macmillan. 13.10.2019 tarihinde <https://www.palgrave.com/gp/book/9781137479556> adresinden erişildi.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. California: Sage Publications.
- Macy, B. ve Thompson, T. (2011). *The power of real-time social media marketing: How to attract and retain customers and grow the bottom line in the globally connected world*. New York: McGraw-Hill.
- Miller, M. (2013). *Real-time marketing smarts: Companies killing it with off-the-cuff content*. 13.11.2019 tarihinde <http://www.toprankblog.com/2013/04/real-time-marketing-smarts/> adresinden erişildi.
- Neuman, W. L. (2009). *Toplumsal araştırma yöntemleri, nitel ve nicel yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.), İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- O'Connor, P. (2015). *Does real-time marketing work on social media?* 15.11.2019 tarihinde <https://socialmediaweek.org/blog/2015/08/real-time-marketing/> adresinden erişildi.
- Scott, D. M. (2010). *Real-time marketing & PR*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Şahin, E. ve A. Şentürk, Z. (2018). Gündem oluşturma teorisi bağlamında özel günleri konu alan reklamların analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 4(4), 698-720.
- Severin, W.J. ve Tankard, W. J.W. (1994). *İletişim kuramları: Kökenleri, yöntemleri ve kitle iletişim araçlarında kullanımları*. (A. A. Bir ve N. S. Sever, Çev.), Eskişehir: Kibebe Sanat Merkezi.
- Şit, Z. (2018). *Yaratıcı içerikler, etkili sonuçlar: Real time marketing*. 15.10.2019 tarihinde <https://www.brandingturkiye.com/yaratıcı-icerikler-etkili-sonuclar-real-time-marketing/> adresinden erişildi.
- Türkden, D. K. (2013). *Dijital platformlarda sosyal markaların inşası: markaların sosyal medya kullanımı üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Üstündağ, M. E. (2018). *Sosyal medyada gerçek zamanlı pazarlamanın rolü: Hızlı tüketim markalarının twitter paylaşımları üzerine inceleme*. İstanbul Kültür üniversitesi, İstanbul.
- Yegen, Ceren. (2014) Medyanın kamuoyu oluşturma ve gündem belirleme rolü üzerine: Serai Sierra haberleriyle oluşturulan yapay gündem. *Dicle Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(12), 21-46.
- Yılmaz, A. (2018). Yeni bir pazarlama iletişimi yaklaşımı gerçek zamanlı pazarlama: Otomobil markalarının geleceğe dönüş günü sosyal medya pratikleri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), Temmuz, 423-446.
- Yüksel, E. (2007). Kamuoyu oluşturma ve gündem belirleme kavramları nerede kesişmekte, nerede ayrılmaktadır? *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 571-586 .
- Weaver, D. H. Doris; Graber, A.; McCombs, Maxwell E. ve Chaim, H. E. (1981). *Media agenda setting in a presidential election*. New York: Praeger.
- 15.10.2019 tarihinde <https://www.webolizma.com/gercek-zamanli-pazarlama-nedir/> adresinden erişildi.
- 18.10.2019 tarihinde https://twitter.com/Koctas/status/1017453544088244224?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1017453544088244224&ref_url=https%3A%2F%2Fmediacat.com%2Fkoctastan-vida-yorumu%2F adresinden erişildi.

Özerklik Teorisi ve Sosyal İlişki Gereksinimi Ölçeğinin Türkçeye Adaptasyonu

Dr. M. Hülya Ünal-Karagüven^{1*}
Dr. Mukadder Karaman-Ekşioğlu²
Çiğdem Gül³

Geliş tarihi: 06.12.2019
Kabul tarihi: 28.01.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 366-377
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *intihal.net*.
Similarity Index 27%
Bu makalede araştırma ve yayın
etiğine uyulmuştur.

¹ Marmara Üniversitesi, Türkiye
mhulya@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-6375-8930
² Marmara Üniversitesi, Türkiye
mkaraman@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7261-3824
³ Marmara Üniversitesi, Türkiye
cigdem.gul@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-9201-3682

* Sorumlu yazar

ÖZ

Sosyal yönden bağlantı kurma, diğer insanların sevgi ve saygısını kazanma ihtiyacı temel bir gereksinim olarak kabul edilmektedir. Bu konu Özerklik Teorisinde incelenmiş ve ilişkililik (relatedness) ya da sosyal ilişki kurma gereksinimi olarak tanımlanmıştır. Aynı teori kapsamında sosyal ilişki kurma gereksinimi düzeyini belirleme yönelik "The Need for Relatedness Scale" (NRS-10) adıyla bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçek Kanada'da İngilizce olarak geliştirilmiştir. Amacı, okul ve benzeri iş ortamlarında yetişkinlerin sosyal ilişki kurma gereksinimi düzeyini belirlemektir. Konuyla ilgili Türkçe çalışmalar yapabilmek için kullanımı kolay, geçerlik ve güvenilirliği tatminkâr ölçme araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı önce Özerklik Teorisini sunmak daha sonra bu teori temelinde geliştirilen NRS-10 ölçeğinin Türkçeye adaptasyonunu sağlamaktır. NRS-10 on maddeden oluşan iki boyutlu bir ölçektir. Türkçe eşdeğerlik ön çalışması, İngilizce öğretmenliği son sınıf öğrencilerden oluşan 90 kişilik bir grupta yapılmış ve Türkçe form "Sosyal İlişki Gereksinimi Ölçeği" (SİGÖ-10) olarak adlandırılmıştır. Çalışma grubu toplamda 390 üniversite son sınıf öğrencilerinden oluşmuştur. SİGÖ-10 ile birlikte bir anket formu ve Çevresel Destek Ölçeği kullanılmıştır. Hipotez testi, yapısal faktör analizi, iç tutarlılık katsayısı ve korelasyon teknikleri kullanılmıştır. Bulgular NSR-10'un Türkçe formunun yetişkinler arasında sosyal ilişki ihtiyacı düzeyini belirlemek amacıyla kullanılabilir bir ölçek olduğunu göstermiştir. Ölçek Türkçe çalışmalarda veri toplamak amacıyla kullanılabilir. Konu ile ilgili benzer çalışmaların yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özerklik Teorisi, İlişkililik, Sosyal ilişkili gereksinimi ölçeği.

Self Determination Theory and the Adaptation of Need for Relatedness Scale (NRS-10) To Turkish

Dr. M. Hülya Ünal-Karagüven^{1*}
Dr. Mukadder Karaman-Ekşioğlu²
Çiğdem Gül³

First received: 06.12.2019
Accepted: 28.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 **Pages:** 366-377
Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 27%

¹ Marmara University, Turkey,
mhulya@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-6375-8930
² Marmara University, Turkey,
mkaraman@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-7261-3824
³ Marmara University, Turkey,
cigdem.gul@marmara.edu.tr
ORCID ID 0000-0001-9201-3682

* Corresponding Author

ABSTRACT

The need to establish social connections and gain the love and respect of other people is considered as a fundamental requirement. This issue has been examined in the Self Determination Theory (SDT). According to SDT relatedness is a basic need for individuals. A scale was developed in English on the tenets of self-determination theory to evaluate the need of relatedness levels of individuals. This scale was named as "Need for Relatedness Scale". In order to work on this subject in Turkish studies, valid and reliable Turkish instruments are needed. The aim of this study was to examine Self Determination Theory and adapt Need for Relatedness Scale (NRS-10) to Turkish. The scale determines the relatedness levels of adults in school and similar work environments. NRS-10 is a two-dimensional scale consisting of ten items. The Turkish equivalence study was conducted with a group of 90 senior students from English department of the foreign language school. Turkish form of the NRS-10 was named as the "Sosyal İlişki Gereksinimi Ölçeği" (SİGÖ-10). The study group consisted of totally 390 seniors. In addition to the Turkish version of NRS-10 a questionnaire and Turkish version of the Communal Mastery Scale were also used. Hypotheses testing and confirmatory factor analyses methods were used. Cronbach's alpha and item-total correlation coefficients were also calculated. As a result of the findings, it was determined that the SİGÖ-10 can be used to collect data in Turkish studies. Similar studies have been proposed.

Key words: Self Determination Theory, Relatedness, Need for Relatedness Scale.

1. GİRİŞ

Sosyal yaşamın, arkadaşlık, dostluk ilişkisinin, sosyal ilişkinin insan yaşamında önemli olduğu bilinen bir geçektir. Sosyal ilişkinin sözlük anlamı; iki kişi arasındaki karşılıklı ilgi, bağ, münasebet, temas olarak belirlenmiştir (www.tdk.gov.tr). Birey, bir insan grubu içinde yaşamak ve bu insanlarla iletişim kurmak ihtiyacı içinde olan sosyal bir varlıktır.

Sosyal ilişkide olma ihtiyacı bireyin başkaları tarafından bağlanma, sevilme ve değer verilmesi ile ilgilidir. Böyle bir deneyim, zorlukların üstesinden gelmek için gerekli olan, aynı zamanda hedeflere ulaşma olanağı sağlayan güvenlik duygularıyla ilişkilidir. Örneğin; aileler çocuklarına, başka çocuklarla birlikte olmanın sağladığı duygusal destek ve sıcaklık gibi okuldaki motivasyon için gerekli psikolojik kaynakların sağlanmasında da yardımcı olurlar (Grolnick ve Ryan, 1989; Grolnick, Friendly, Bellas, 2009). Sosyal ilişkili olma, motivasyon konusu ile yakından ilgilidir. Psikolojik iyi oluş, hayattan zevk alma, yüksek motivasyona sahip olma açısından kişilerin sosyal yönden ilişki içinde olması önem taşımaktadır (Deci, Ryan, 2010a; Deci, Ryan, 2010b). Sosyal ilişki gereksinimi önem kazanmakta ve güncel çalışmalara konu teşkil etmektedir (Minnaert, Boekaerts, ve Brabander, 2007; Niemiec, ve Ryan, 2009; Ormrod, 2018). Gerek çocukluk ve ergenlik döneminde, gerekse iş ortamında sosyal ilişki gereksinimi konusu pek çok çalışmaya konu olmuştur (Alderfer, 1972, Beyazkürk, Anlıak, ve Dinçer, 2007). Sosyal ilişki, sosyal bağlamda diğer insanlarla güvenli bir şekilde bağlantı kurma hissini ve “sevilmek ve sayılmak, sevgi ve saygıya değer olma” ihtiyacını kapsar (Connell ve Wellborn, 1991, S.51). Sosyal ilişkili kurma ve bir gruba ait olma gereksinimi bu güne kadar farklı teorilerde incelenmiştir (Maslow, 1943; Alderfer, 1972; Deci ve Ryan, 1985).

Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisine göre gereksinimler şu şekilde kategorize edilmiştir: birinci sırada temel fizyolojik gereksinimler (nefes, besin, su, cinsellik, uyku, denge, boşaltım), ikinci sırada güvenlik gereksinimi (vücut, iş, kaynak, etik, aile, sağlık, mülkiyet güvenliği), üçüncü sırada ait olma, sevgi, sevecenlik gereksinimi (arkadaşlık, aile, cinsel yakınlık). Bu gereksinimleri dördüncü sırada saygınlık gereksinimi (kendine saygı, güven, başarı, diğerlerinin saygısı, başkalarına saygı) ve son olarak beşinci sırada kendini gerçekleştirme gereksinimi (erdem, yaratıcılık, doğallık, problem çözme, önyargısız olma, gerçeklerin kabulü) takip eder (Maslow, 1943; Maslow 1970; Wahba, Bridwell, 1976). Görüldüğü gibi, ait olma gereksinimi (sosyal gereksinimler) temel fizyolojik gereksinimlerden ve güvenlik gereksiniminden sonra en önemli görülen üçüncü gereksinimdir. İnsan bir gruba dâhil olma ve onlarla sosyal ilişki kurma ihtiyacı içindedir.

Sosyal gereksinimler Maslow’un (1943) İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisinden sonra Alderfer’in (1972) ERG Teorisine konu olmuştur. Bu teoride; ikinci sırada sosyal ilişkili olma ihtiyacı yer alır ve Maslow’un ait olma ve sosyal gereksinimler düzeyine tekâmül eder. İnsan bir gruba dâhil olma ve onlarla yakınlık kurma ihtiyacı içindedir.

Sosyal açıdan ilişkili olma gereksinimi daha sonra 1985 yılında Edward Deci ve Richard Ryan tarafından geliştirilen Özerklik Teorisi (Self Determination Theory-SDT) içinde de yer almıştır. Bu teoride insanların sosyal yönden bağlantı kurma, diğer insanların sevgi ve saygısını kazanma ihtiyacı temel bir gereksinim olarak kabul edilmektedir. Motivasyonu açıklamaya yönelik kapsamlı bir teori olan Özerklik Teorisi, Türkçe çalışmalarda Öz Belirleme Teorisi ve Öz Yeterlilik Teorisi adıyla yer alır. Bu teori; motivasyonun tek bir yapı göstermediğini öne sürmesi ve özerkliğin önemini vurgulaması nedeniyle motivasyon konusuna farklı bir bakış açısı getirmiştir. Özerklik Teorisine göre, sosyal ilişki olma gereksinimi, sosyal bağlamda diğer insanlarla güvenli bir şekilde bağlantı kurma hissini ve “sevgi ve saygıya değer ve değerinde olma” ihtiyacını kapsar (Connell ve Wellborn, 1991, S.51). Teori ile ilgili olarak yayınlandığı 1985 yılından günümüze kadar pek çok çalışma yapılmıştır (Deci ve Ryan, 1985, 2000; 2002; 2010; 2010a; 2014; 2016). Çalışmalar halen devam etmektedir.

Özerklik Teorisine göre insan doğduğu andan itibaren çevre ile karşılıklı (diyalektik) bir ilişkiye girer. İnsan çevresi tarafından desteklenmesi veya desteklenmesinin doğduğu andan itibaren içsel bir uyarılma ve öğrenme isteğine sahiptir (Deci, 1975; Deci ve Ryan, 1985, 2000; Ryan ve Deci, 2000; 2017; 2019). Bu doğal dürtü veya içsel motivasyonun derecesi bireyin gereksinimlerinin sosyal çevre içinde giderilmesi derecesine bağlı olarak gerçekleşir. Yani, bu çevresel gereksinimlerin giderilmesi içsel motivasyon için gerekli bir önkoşuldur. İnsan sosyal çevre içinde üç doğal veya temel psikolojik ihtiyacı karşılamaya

çalışır. Bu temel gereksinimler karşılandığında psikolojik iyi oluş hali olumlu etkilenirken, karşılanmadığında olumsuz etkilenir. İçsel motivasyonu etkileyen bu gereksinimler; özerklik (autonomy), yeterlik (competence) ve sosyal ilişki (ilişkili olma) (relatedness) şeklinde ifade edilir (Ryan ve Deci, 2000; 2017; 2019). Bu gereksinimleri şu şekilde açıklamak mümkündür.

Özerklik (autonomy): İlk temel psikolojik gereksinim özerkliktir. Özerklik; bireyin tercihlerini dışsal etkilerden bağımsız olarak yapabilmesidir (Deci ve Ryan, 1985; Ryan ve Deci, 2000; 2017; 2019). Kişinin kendi adına karar verebilme ve davranışlarını kontrol edebilmesini hissetmesi olarak kabul edilir. Yani birey davranışlarını kendi isteği ile başlatıp sürdürüyorsa ve davranışın taşıdığı değeri benimsiyorsa özerk olduğu söylenebilir. Bu kişiler kendi amaçlarını tanımlayabilir ve amaçlara ulaşmak için sorumluluk alabilir, sorumluklarını yerine getirebilirler. Böylece birey yaşamı üzerinde kontrol sağlayabilir ve hayatını kendi düzenlemeyi başarabilir (Deci ve Ryan, 1985, 2000; Deci, Vansteenkiste, 2004). Özerkliğin aileden ayrılma ve bağımsızlaşma anlamına gelmediği ve evrensel bir yapıda olduğu yapılan kültürler arası çalışmalarla tespit edilmiştir (Schwartz, 1994; Vansteenkiste, Zhou, Lens, ve Soenens. 2005; Kağıtçıbaşı, 2005). Yapılan çalışmalar bu durumun evrensel nitelikte olduğunu göstermektedir

Yeterlik (competence-yetenlik): Bu teoride ikinci temel psikolojik gereksinim yeterliktir. Türkçede yetkinlik olarak da ifade edilebilir. Yeterlik; bireyin yaptığı aktivitelerde yeteneklerini kullanabilmesi ve geliştirebilmesidir (Deci ve Ryan, 1985; Ryan ve Deci, 2000). Yeterlik bireyin yaşadığı çevrede etkin bir biçimde eylemde bulunabilmesi ve çevresiyle başa çıkmada kendini yeterli hissetmesidir (Deci ve Ryan, 1985, 2000; Deci, Vansteenkiste, 2004). Bu bireyler içsel bir motivasyon ile kendilerini aşmaya çalışır, çevrelerini keşfetmek ve etkilemek isterler.

Sosyal İlişki (relatedness-ilişkililik): Özerklik teorisinin son temel gereksinimi ilişkili olmaktır, aslında Türkçe karşılığını “ilişkililik” olarak da tanımlamak mümkündür. Genelde ilişkili olma, çevresindeki bireylerle yakın ilişkiler kurmak, iletişime geçmek gibi gereksinimleri ifade eder. Kısaca, bireyin çevresinde değer verdiği insanlarla etkileşimi ve bu etkileşim sırasında kendini topluluğun bir parçası olarak hissetmesidir (Ryan ve Deci, 2000). İlişkili olma ihtiyacını tatmin etmek için bireyler yakın ve kaliteli ilişkiler kurmaya, destek ve güven veren bağlara sahip olmaya çalışırlar. Sosyal ilişki ihtiyacının giderilmesi içselleştirme sürecini kolaylaştırır. Bireyler kendi değer yargıları ve yaşantıları ile benzerlik gösteren kişiler ile yakınlık kurarak sosyal açıdan ilişkili olma duygularını içselleştirirler (Deci ve Ryan, 1985, 2000; Deci, Vansteenkiste, 2004; Deci, Ryan, 2010a; Deci, Ryan, 2010b). Diğer bir deyişle bu ihtiyaç sosyal yapı içinde diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmanın önemini vurgular.

Özerklik Teorisi'ne göre bu üç özellik insan davranışlarını kontrol eden temel unsurlardır. Bu gereksinimlerin giderilme derecesine bağlı olarak, çevre, gelişim süreci boyunca, içsel motivasyonu güçlendirir ya da zayıflatır (Deci ve Ryan, 2000). Bu gereksinimler ile çevrenin etkileşimi sonucu üç farklı motivasyon türü oluşur. Bunlar sırasıyla; içsel motivasyon; bir aktiviteyi sadece zevk almak ve tatmin olmak için sürdürme dürtüsü, dışsal motivasyon; bir aktiviteyi zorunluluk olmadan, veya bir amaca ulaşmada araç olarak sürdürme dürtüsü ve motivasyonsuzluk ise; bir aktiviteyi, davranışları ile aktivite arasında olası bir ilişki kuramama nedeniyle yürütme niyet veya dürtüsünün olmamasıdır (Deci ve Ryan, 1985; 2000). Bu teoride motivasyonun düzeyi yani az ya da çok oluşu kadar niteliği de yani içsel veya dışsal oluşu da önemlidir. İçsel ve dışsal motivasyonu şu şekilde açıklamak mümkündür.

Dışsal motivasyon; eğer bir davranış elle tutulur bir ödül sağlamak için yapılıyorsa bu aktivitenin nedeni dışsal motivasyondur (Vallerand et al., 1992). Dışsal motivasyon kişinin bir davranışı elde edebileceği bir sonuç için gerçekleştirmesidir. Bu davranış, yaparken keyif almak için değil davranışın sonunda ulaşmak istediği sonuç için gerçekleşir. Deci ve Ryan (1985; 2000) daha sonraları dışsal motivasyonu dört farklı gruba ayırmışlardır; dışsal motivasyon-düzen, dışsal motivasyon-kendini ispat, dışsal motivasyon-tanınma ve dışsal motivasyon-bütünleşmedir. Ryan ve Deci (2000) dışsal motivasyon-düzen, dışsal motivasyon-bütünleşmeye doğru motivasyon daha fazla içselleştğini belirtmişlerdir.

İçsel motivasyon; eğer bir aktivite, aktivitenin doğal olarak sağladığı memnuniyet duygusu için yapılıyorsa nedeni içsel motivasyondur (Vallerand et al., 1992). Bireyin bir etkinliği tamamen içsel doyum elde etmek için gerçekleştirmesidir. İçsel doyumun kaynağı birey için davranışın ilginç ve eğlenceli olmasıdır. Tıpkı Deci ve Ryan'ın (1985) dışsal motivasyonu dört türe ayırması gibi, daha

sonraki yıllarda içsel motivasyon da Vallerand ve arkadaşları (1992) tarafından üç türe ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla; içsel motivasyon-bilme, içsel motivasyon-başarma ve içsel motivasyon-hareketidir.

Özerklik Teorisinde motivasyonun psikolojik iyi oluşu, öğrenmeyi ve etkili performans göstermeyi etkilediği için düzeyinden çok türünün ve niteliğinin önemli olduğunu vurgulanır (Deci, Ryan, 2010a; Deci, Ryan, 2010b). Ancak hangi davranışların içsel motivasyon nedeni ile gerçekleştiğini söylemek oldukça zordur. Çünkü bir kişi için bir davranış içsel motivasyona bağlı olarak gerçekleşirken, başka birey için içsel motivasyona bağlı olarak gerçekleşmeyebilir (Deci, Ryan, 2010a; Deci, Ryan, 2010b). İçsel motivasyonda, davranış sonrası dışardan gelen ödüller ve davranışı gerçekleştirmeye yönelik baskılar önemli değildir. Birey davranışı özgür olarak tercih eder. Kişiler doğduğu andan itibaren içsel motivasyonla davranışlarda bulunurlar. Dışsal pekiştirmelere ihtiyaç duymadan merak ve keşfetme duygularıyla davranırlar. İçsel motivasyonun neden olduğu bu davranışlar insanın gelişiminde oldukça önemlidir. Çevre bu üç gereksinimin giderilme derecesine bağlı olarak içsel motivasyonu güçlendirir ya da zayıflatır (Deci ve Ryan, 2000; Wentzel, Miele, 2009). İçsel motivasyonla sergilenen davranışlar çocukluk döneminde daha çok iken zamanla sosyal kurallara uyulması gerektiğinden azalır, birey kendisine çok ilginç gelmeyen davranışları da sergilemek zorunda kalır. Böylece içsel motive davranışlardan çok, ödül elde etmek veya cezadan kaçınmak için davranışlarda bulunmaya başlar. Bu davranışlar daha sonra dışsal motivasyonun temelini oluşturur. Dolayısıyla dışsal motivasyon kontrollüdür, birey davranışı sergilemek için baskı hisseder. Fakat bu teoriye göre dışsal nedenler daha sonra içselleştirilebilir. Sonuçta bireyler doğuştan kendilerine ilginç gelmeyen ancak sosyal yaşamda etkili olduğunu gördükleri davranışları zamanla içselleştirerek, içsel motive olurlar. Bu süreç yaşam boyu sürekli olarak sosyal değerlerin içselleştirilmesini sağlar (Deci, Ryan, 2010a; Deci, Ryan, 2010b). Dolayısıyla içselleştirme sürecinin gelişimsel açıdan önemli olduğu söylenebilir. İçsel ve dışsal motivasyonu ayırarak yapılan çalışmalarda içsel motive olan bireylerin bazı farklılıkları tespit edilmiştir. İçsel motive olan bireyler çok farklı stratejiler kullanabilmekte ve akademik olarak daha iyi performans göstermektedir. Yapılan çalışmalarda bu kişilerin aynı zamanda yaşamsal aktivitelerden daha fazla tatmin oldukları ve psikolojik yapılarının da daha iyi olduğu belirlenmiştir (Grolnick ve Ryan 1989; Miserandino, 1996; Ryan ve Deci, 2000). İçselleştirme sürecinin sosyal çevre içinde gerçekleşmesi sosyal çevrenin ve sosyal yönden ilişkili olmanın önemini göstermektedir.

Özerklik Teorisi temel alınarak motivasyon düzeyini belirlemeye yönelik olarak “Academic Motivation Scale” (Vallerand ve ark., 1992) adıyla geliştirilmiş ve Türkçe’ye “Akademik Motivasyon Ölçeği” olarak uyarlanmıştır (Ünal-Karagüven, 2012). Aynı şekilde Özerklik Teorisi temel alınarak “Needs for Relatedness Scale” (NRS-10) (Richer, Vallerand, 1998) adıyla bir ölçek daha geliştirilmiştir. Bu ölçeğin de Türkçeye adaptasyonu gerekli olmuştur. Adaptasyon ya da diğer bir deyişle uyarlama çalışmaları, yeni bir ölçek geliştirmeye göre daha kısa sürede gerçekleşir. Ayrıca adaptasyon yoluyla hazırlanan ölçekler ile elde edilen veriler başka kültürlerle karşılaştırma yapmaya ve tarafsız değerlendirmeye olanak sağlar, kültürler arası adaptasyon ve değerlendirmelere standartlar getirir (Hambleton, Merenda ve Spielberger, 2005). Bu çalışmanın amacı, adaptasyon yoluyla sosyal ilişki gereksinimi düzeyini belirlemeye yönelik olarak geliştirilmiş bir ölçek olan SİGO-10 ölçeğini Türkçeye kazandırmaktır. Ölçek Türkçe çalışmalarda veri toplamak amacıyla kullanılabilir.

2. YÖNTEM

Çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmış. Önce, orijinal İngilizce ölçeği geliştiren ekip ile iletişim kurulup, gereken izin alınmış daha sonra çalışma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada Türkçeye çeviri işlemi İngilizce bölümü öğretim üyelerinin yardımı ile üç farklı kişi tarafından gerçekleştirilmiş, bu çevirilerden tek bir form oluşturulmuştur. Anadili İngilizce olan bir öğretim üyesi tarafından Türkçe form tekrar İngilizceye çevrilerek, geri çeviri işlemi yapılmıştır. Dil eşdeğerliği için Yabancı Diller, İngilizce bölümü son sınıf öğrencilerine önce İngilizce formlar verilmiş, iki hafta aradan sonra aynı gruba Türkçe formlar verilerek veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada, geçerlik ve güvenirlik çalışmasına geçilmiştir. Uygulamalar sınıf ortamında yapılmış, katılım gönüllü olmuştur. Tamamlama için her öğrenciye yeterli süre sağlanmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubu İstanbul'da, Marmara Üniversitesi, Göztepe Yerleşkesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin oluşturduğu iki farklı gruptan oluşmuştur. Eğitim Fakültesi, İngilizce bölümü son sınıfta okuyan ve 90 öğrenciden oluşan birinci grup ile dil eşdeğerliği ön çalışması yapılmış daha sonra 300 kişilik ikinci gruba ulaşılmıştır. İlk gruptan elde edilen veriler ikinci grup ile birlikte kullanılmış ve toplamda 390 üniversite öğrencisi çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubunun demografik özellikleri Tablo 1 de verilmiştir.

		f	%
Cinsiyet	Kız	223	57,2
	Erkek	167	42,8
	Toplam	390	100
Yaş	21	31	7,9
	22	88	22,5
	23	73	18,7
	24	107	27,5
	25	91	23,4
	Toplam	390	100
Bölüm	Teknik Eğitim Fakültesi	184	47,1
	Atatürk Eğitim Fakültesi	90	23,1
	Hukuk Fakültesi	60	15,4
	İlahiyat Fakültesi	56	14,4
	Toplam	390	100
Sınıf	3	114	29,2
	4	276	70,8
	Toplam	390	100

Grupta 223 (%57,2) kız ve 167 (%42,8) erkek öğrenci yer almıştır. Yaş ortalaması 22 olup, yukarıdaki Tablo 1'de görüldüğü gibi dağılım 20-28 yaşlar arasındadır. Çalışma grubunu oluşturan öğrenciler dört farklı fakültenin öğrencileridir. Çalışma grubu üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri ile sınırlandırılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Öğrencilerden, demografik verileri toplamak için araştırmacı tarafından on sorudan oluşan bir anket hazırlanmış ve bu anket ölçeklerin en başında yer almıştır. Anket formu açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşmuştur. Her öğrenci için, başında anket formunda yer aldığı SİGÖ ile birlikte ÇDÖ-10den oluşan üçlü bir set hazırlanmıştır.

2.2.1. Sosyal İlişki Gereksinimi Ölçeği (SİGÖ-10): SİGÖ-10, Richer ve Vallerand (1996) tarafından Özerklik Teorisi (Self-Determination Theory) (Deci ve Ryan, 1985; 2000) temelinde geliştirilen bir ölçektir. Orijinal form İngilizce olarak Kanada'da "The Need for Relatedness Scale" (NRS-10) adıyla geliştirilmiştir (Richer, Vallerand, 1998). Bu ölçek, insanların okul, iş yeri, spor takımı gibi farklı ortamlarda sosyal ilişki düzeylerini değerlendirir. Farklı yaşam alanlarında hatta genel olarak hayatın her alanında kullanmak mümkündür. Bu durumda yapılması gereken sadece ölçeğin başındaki yönergeyi uygulama alanına (örneğin: okul ve iş yeri gibi) uygun bir şekilde değiştirmektir. Ölçek 10 maddeden oluşur. Bu 10 maddenin 5 tanesi (1,3,5,7,9 numaralı maddeler) "samimiyet" (acceptance-kabul), 5 tanesi (2,4,6,8,10 numaralı maddeler) "yakınlık" (intimacy) boyutuna aittir. Her madde 7 dereceli bir ölçekte değerlendirilir. İfadelerin tamamı listenin başında bulunan cümleyle birleştirilerek değerlendirilmesi gerekir. Uygulama ifadelerinin devamında yer alan 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 7 (kesinlikle katılıyorum) arasında yedi derece üzerinde işaretleme yapılarak gerçekleşir. Örneğin: İş arkadaşlarımla olan ilişkilerimde kendimi hissediyorum. "1. Desteklenmiş" "2. Onlara yakın" Bu çalışmada ulaşılan NRS-10'a ait Cronbach alfa değeri 0.92 düzeyindedir.

2.2.2. Çevresel Destek Ölçeği (ÇDÖ): Daha önce sosyal güç veya destek (Pearlin, Lieberman, Menaghan ve Mullan, 1981) ve öz-yeterlik (Schwarzer, 1993) konularında geliştirilmiş ve yaygın olarak kullanılmakta olan iki ölçek geliştirilmiştir. Daha sonra bu iki ölçekten yola çıkılarak Hobfoll, Jackson ve arkadaşları (2002) tarafından Communal Mastery Scale (CMS) adıyla geliştirilmiş olan bir ölçektir. Çevresel destek ölçeği olarak Türkçeleştirilmiştir (Ünal-Karagüven, 2005). On maddeden oluşmaktadır. Başlangıcında kısa bir yönerge bulunan ölçekte bireyin her bir ifadeyi 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 4 (kesinlikle katılıyorum) arasında değerlendirerek, ifadenin devamında dört derece üzerinde işaretlemesi istenir. Ölçekte örneğin; “Ailem ve arkadaşlarımla birlikte problemlerimin çoğunu çözebilirim.”, “Yakınlarımdan yardım sayesinde hayatımı daha çok kontrol edebilirim.”, veya “Kendi hedeflerime başkalarının hedeflerine ulaşmalarına yardım ederek ulaşabilirim.” gibi ifadeler yer alır (Hobfoll, Schröder ve ark., 2002). Bu çalışmada ÇDÖ’ye ait Cronbach alfa değeri 0.71 düzeyindedir.

3. BULGULAR

Dil eşdeğerliği çalışmasında önce ölçeğin orijinal İngilizce formları İngilizce bölümü son sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Sonuçta 1, 3, 5, 7 ve 9. maddelerden oluşan samimiyet (intimacy) alt boyutunun 0.867 ve 2, 4, 6, 8 ve 10 uncu maddelerden oluşan Yakınlık Duyma (relatedness) alt boyutunun 0.863 düzeyinde Cronbach alfa değerlerine ulaşılmıştır. Tüm testin ise Cronbach alfa değerleri 0.917 düzeyindedir. Bu durum SİGÖ’nin orijinal İngilizce ölçeğinin Türk öğrenciler tarafından anlaşılabilir olduğunu göstermiştir. Aynı gruba yaklaşık iki hafta sonra Türkçe formlar verilmiş ve korelasyon değerleri hesaplanmıştır aşağıdaki Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. *Alt Ölçeklerin Türkçe ve İngilizce Uygulamalardan Elde Edilen Puanlar Arasındaki Korelasyon Katsayıları ve Cronbach Alfa Değerleri*

N	Alttestler	n	R	Cronbach Alfa
99	Samimiyet (Acceptance)	5	.469**	0,867
	Yakınlık (Intimacy)	5	.544**	0,863
	İGÖ-Tümtest (relatedness)	10	.492**	0,917

N=Denek sayısı, n=Ölçekteki madde sayısı, ** $p \leq .01$

Tablo 2’de görüldüğü gibi ölçek ve alt ölçeklere ait korelasyonlar 0.47 ($p \leq .01$) ile 0.77 ($p \leq .01$) arasında değişmektedir. Aşağıdaki Tablo 3’de ise maddeler arası korelasyonlar verilmiştir.

Tablo 3. *Türkçe ve İngilizce Uygulamalardan Elde Edilen Puanlarda Maddeler Arasındaki Korelasyonlar*

Maddeler	(r)
1.	.391**
2.	.517**
3.	.647**
4.	.509**
5.	.596**
6.	.590**
7.	.403**
8.	.652**
9.	.439**
10.	.356**

N=99, ** $p \leq .01$

Tablo 3’de görüldüğü gibi Türkçe ve İngilizce formlara ait maddeler arası korelasyonlar 0.39 ($p \leq .01$) ile 0.64 ($p \leq .01$) arasında değişmektedir. Bu bulgular NRS-10 ile SİGÖ arasında benzerlik olduğunu göstermiştir.

3. 1. Geçerlik

SİGÖ uygulamasından elde edilen puanlar, kişinin iş veya sınıf ortamında çevresindeki bireylerle

arkadaşlık düzeyinin göstergesidir. Elde edilen puanların doğruluğu kuramsal veya kavramsal (construct) geçerlik yöntemiyle sınanmıştır. Bu amaçla ölçüt bağımlı geçerliği yöntemi kullanılmış, SİGÖ'nin diğer ölçeklerle olan ilişkilerine bakılmıştır. Yapı geçerliğini sınamak için faktör analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Kapsam geçerliği için uzman görüşü alınmıştır. Ölçüt bağımlı geçerlik için ÇDÖ-10 kullanılmıştır. SİGÖ ile aynı gruplara uygulanan ÇDÖ-10'un toplam puanları arasındaki korelasyonlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. SİGÖ Alttestleri ile ÇDÖ-10 Arasındaki Korelasyonlar

Alttestler	SİGÖ Samimiyet	SİGÖ Yakınlık	SİGÖ Toplam	ÇDÖ-10
SİGÖ Samimiyet (n=5)	-			
SİGÖ Yakınlık (n=5)	.875**	-		
SİGÖ Toplam (n=10)	.965**	.963**	-	
ÇDÖ-10 (n=20)	.101*	.109*	.103*	-

Tablo 4'de görüldüğü gibi ÇDÖ-10 ile samimiyet arasında 0,101, yakınlık arasında 0,109, toplam puan ile 0,103 pozitif yönde anlamlı ilişki belirlenmiştir. Ayrıca tablo 4'te SİGÖ alt ölçekler arasında da .875 ile .965 arasında anlamlı ilişkiler gösterdiği göstermektedir. Ulaşılan bu değerler ölçeğin kavramsal geçerliği için kanıt niteliğindedir.

SİGÖ'nin ayırt ediciliğini sınamak için yapılan hipotez testi sonuçlarında; cinsiyet farklılığının, bulunduğu bölümden memnun olmanın ve annenin çalışıyor olmasının ortalamaları etkilediği bulunmuştur. T-test sonuçlarına göre erkeklerin puan ortalamaları hem iki alt boyutta hem de toplam puanda kızlardan daha yüksektir; samimiyet: ($t=-2.31$, $sd=6.49$, $p<.05$), yakınlık: ($t=-2.65$, $sd=6.48$, $p<.05$) ve toplam puan: ($t=-2.12$, $sd=12.66$, $p<.05$). Bulunduğu bölümden memnun olan öğrenciler ile olmayanlar arasında t-test sonuçlarına göre alt ölçek ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur; samimiyet: ($t=2.70$, $sd=5.52$, $p<.01$), yakınlık: ($t=2.09$, $sd=5.86$, $p<.05$), toplam puan: ($t=2.47$, $sd=10.82$, $p<.05$). Annesi çalışanların her boyutta ortalamaları çalışmayanlardan daha yüksektir; kabul: ($t=-1.79$, $sd=4.91$, $p<.05$), yakınlık: ($t=-2.77$, $sd=5.74$, $p<.01$), toplam puan: ($t=-2.40$, $sd=10.20$, $p<.05$). Bu sonuçlar ölçeğin ayırt ediciliği özelliğini kanıtlamaktadır.

Yapı geçerliğini sınamak için faktör analizi yapılmıştır. Türkçeleştirilmiş ölçeğin orijinal ölçekteki gibi iki boyutlu olup olmadığını anlamak, faktör yapısını değerlendirmek için principal faktör tekniği ile varimax rotasyonu kullanılarak açımlayıcı (exploratory) faktör analizi ile SİGÖ'nün boyutları araştırılmıştır.

Faktör analizinde denek sayısının büyüklüğü önemlidir. Bu nedenle önce denek sayısının uygunluğunu test eden "KMO ve Bartlett's Test" yapılmıştır. Sonucun istatistik olarak anlamlı olması değişkenler arasında ilişki olduğunu, 1'e yakın olması ise faktör analizi yönteminin bu grup için kullanılabileceğini gösterir, 0.5 ten küçük olması durumunda daha fazla veri toplanması gerekir (Tonta, 2008). Analiz sonucunda ulaşılan KMO değerinin 0.833 ($p\leq.001$) düzeyinde ve anlamlı olması denek sayısının yeterli olduğunu ve değişkenler arasında ilişki olduğunu göstermiştir. Maddelerin kaç faktörde toplanacağını görmek için Varimax döndürme tekniği kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. SİGÖ Maddelerinin Faktör Yükleri, Ortak Faktör Varyansları (Communalities) (h^2), Ortalama (X) ve Standard Sapmaları (S_s)

Maddeler	Faktör 1	h^2	X	S_s
M. 9	.863	.745	5,187	1,510
M. 2	.857	.735	5,279	1,423
M. 7	.851	.724	5,289	1,360
M. 6	.830	.690	4,841	1,646
M. 10	.811	.657	5,561	1,497
M. 5	.796	.634	5,225	1,235
M. 8	.767	.588	5,164	1,456
M. 3	.753	.567	4,705	1,319
M. 1	.691	.478	4,759	1,602
M. 4	.680	.462	4,533	1,702

Açıklanan Varyans:

Toplam : %62,78

Faktör 1: %62,78

Tablo 5'te görüldüğü gibi SİGÖ'ye ait 10 madde döndürmeden sonraki toplam varyansın %62,78'sini açıklayan, özdeğeri (eigenvalue) 1 den büyük tek faktör altında toplanmıştır. Toplam varyansın yüksek olması (%58.06) ölçeğin tamamının tek bir boyut olarak değerlendirilebileceğini göstermiştir.

3. 2. Güvenirlilik

Türkçeleştirilmiş form olan SİGÖ'nun güvenirliliği, homojenlik ve içtutarlık sınanarak saptanmıştır. Ölçek maddelerinin içtutarlığı Kuder Richardson 20 (KR 20) formülünün genelleştirilmiş formu olan Cronbach alfa değerleri ile belirlenmiştir. Tablo 6'da SİGÖ'nun alt testlerinin korelasyon değerleri, Cronbach alfa, ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

374

Tablo 6. SİGÖ ve Alttestler Arasındaki Korelasyonlar, KR 20 Alfa, Ortalama (X) ve Standart Sapma (SS) Değerleri

Alttestler	SİGÖ Samimiyet	SİGÖ Yakınlık	SİGÖ Toplam	Alfa	X	$S.S.$
SİGÖ	-			.88	25,16	5,78
Samimiyet (n=5)						
SİGÖ	.647**	-		.88	25,37	6,34
Yakınlık (n=5)						
SİGÖ	.613**	.658**	-	.93	50,54	11,63
Toplam (n=10)						

** $p \leq .01$ * $p \leq .05$

Tablo 6'da görüldüğü gibi alttestlere ait korelasyon değerleri; 0.613 ile 0.658 arasında ve pozitif yönde anlamlıdır ($p \leq .01$). Cronbach alfa değerleri ise 0.88 ile 0.93 arasında değişmektedir. Orijinal ölçeğin uygulamasından elde edilen değer ise 0.87 olarak belirlenmiştir. Bu durum her iki formun benzer olduğunu işaret etmektedir. Tümteste ait Cronbach alfa değeri (0.93), ölçeğin genel içtutarlık ve benzeşiklik düzeyinin tatminkâr olduğunu göstermiştir. Maddelerin içtutarlığı ve geçerliği hakkında ayrıntılı bilgi madde-toplam puan (madde bırakma) korelasyonlarından çıkarılmıştır. Ulaşılan değerler Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. SİGÖ'nin Madde-Alttest ve Madde-Toplam Puan Korelasyonları (N=390)

Maddeler	Alttestler	Tümtest
	SİGÖK	SİGÖ (TOPLAM)
1	.62	.62
3	.70	.68
5	.75	.73
7	.76	.79
9	.73	.81
	SİGÖYD	
2	.74	.81
4	.61	.62
6	.80	.78
8	.69	.71
10	.70	.76

Yukarıdaki Tablo 7'de görüldüğü gibi madde-alttest korelasyonları 0.61 ile 0.80, madde-toplam puan korelasyonları ise 0.62 ile 0.81 arasındadır. Korelasyonların tamamı pozitif yöndedir. Başka bir güvenilirlik göstergesi olarak alttest puanlarına ve toplam puanlara ait Ölçmenin Standart Hatası hesaplanmıştır. Özellikle, bireysel puanların değerlendirilmesinde kullanılan ölçmenin standart hatası tekniği ile elde edilen değerler Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Alttestlere Ait Standart Hata Değerleri

Alttestler	Sh
SİGÖK	4.20
SİGÖYD	4.28
SİGÖ Toplam	7.08

Tablo 8'de görüldüğü gibi Türkçeleştirilmiş formunda alttestlerin standart hatası 4.20 ile 4.28 puan arasında değişmektedir. SİGÖ alttestlerinden elde edilen değerler yaklaşık olarak 4 puan farklılık gösterebilir. Toplam puan ise 7 puanlık fark gösterebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada bireylerin farklı ortamlardaki sosyal ilişki gereksinimi düzeyini belirlemek amacıyla geliştirilen bir ölçeğin Türkçeye adaptasyonuna yönelik bulgular değerlendirilmiştir. Ölçek Özerklik Teorisi temelinde geliştirilmiş bir ölçek olduğu için öncelikle Özerklik Teorisini açıklamak gerekli olmuştur. Daha sonra adaptasyon çalışmasına geçilmiştir.

Ölçeğin Türkçe ve İngilizce formları arasında paralellik olduğu Türkçe ve İngilizce uygulamalardan elde edilen puanlar arasındaki yüksek korelasyonlar ile kanıtlamıştır. Geçerlik sınaması; kapsam geçerliği, kavramsal (uyum) ya da kuramsal geçerliği, hipotez testi yöntemleri ile sınanmış, ölçeğin ayırt ediciliği kanıtlanmıştır. Yapı geçerliğini sınamak için faktör analizi ölçeğin tamamının tek boyut olarak değerlendirilebileceğini göstermiştir. Daha önce Çelik, Baltık ve Özcan (2016) tarafından arkadaşlık ilişkilerini belirlemek amacıyla geliştirilen 16 maddelik bir ölçeğin üç boyutlu olarak tespit edilmesinin madde sayısından kaynaklandığı düşünülmüştür. Bu çalışmada çalışılan ölçeğin orijinali iki boyutlu olmasına rağmen burada tek boyutlu çıkmasının bir nedenin kültürel farklılık olarak düşünülebilir. Kanada kültüründe iki boyutlu geliştirilen bir ölçekteki ifadeler, farklı bir kültürde birbirine yakın olarak görülerek tek boyut altında toplanabilir şeklinde yorumlanmıştır. SİGÖ-10 iki boyutlu olmanın yanında tek boyutlu olarak kullanılabilir.

SİGÖ'nun güvenilirliği, homojenlik ve içtutarlık sınaması şeklinde yapılmış bulgular içtutarlık ve benzeşiklik düzeyinin tatminkâr olduğunu göstermiştir. Ölçmenin Standart Hatası alt boyutlara ait puanlarda 4 puan toplamda ise 7 puan farklılık olabileceğini göstermiştir. Sonuç olarak; SİGÖ-10'un Türk toplumu için geçerli ve güvenilir olduğu belirlenmiş, yeterli psikometrik değerlere ulaşılarak ölçek

Türkçeye adapte edilmiştir. Türkçe çalışmalarda sosyal ilişki gereksinimini belirlemek amacıyla kullanılabilir. Çalışmanın güçlü ve zayıf olduğu noktaları değerlendirmek gerekirse, SİGÖ ile birlikte kullanılan ölçeklerin ve yöntemlerin standart olması, ayrıca çalışma grubunun büyüklüğü, çalışmanın güçlü olduğu önemli noktalardır. Zayıf olduğu noktalar diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Örneğin; çalışma grubunun aynı üniversitenin öğrencileri ile sınırlı olmasıdır. Daha geniş bir evrenden oluşturulacak örneklem gruplarından elde edilen veriler ile ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği tekrar sınanabilir. Bu nedenle, ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğini artırmak ve ulaşılan değerleri güncellemek için benzer çalışmaların yapılması önerilmiştir.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu çalışma, İstanbul’da gerçekleştirilen XX. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde poster bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Alderfer, C. P. (1972). *Existence, relatedness, and growth: Human needs in organizational settings*. New York, NY, US: Free Press.
- Çelik, B. S., Batık, M. V. ve Özcan, K. (2016). Arkadaşlık ilişkilerinde kalıp yargılar ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 11(19), 133-144.
- Beyazkürk, D., Anlık, Ş. ve Dinçer, Ç. (2007). Çocuklukta akran ilişkileri ve arkadaşlık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, 26(1), 13-26.
- Connell, J. P. and Wellborn, J. G. (1991). Competence, autonomy and relatedness: A motivational analysis of self-system processes. In M. Gunnar and L. A. Sroufe (Eds.), *Minnesota Symposium on Child Psychology: Vol. 23. Self-processes in development (pp. 43-47)*. Chicago: University of Chicago Press.
- Deci, E. L. and Ryan, R. M. (2002). *Handbook of self-determination research*. Rochester: University of Rochester Press.
- Deci, E. L. and Ryan, R. M. (2010). *Self-determination*. UK: John Wiley and Sons, Inc.
- Deci, E. L. and Ryan, R. M. (2010a). Self-determination. *The Corsini encyclopedia of psychology*, 1-2.
- Deci, E. L. and Ryan, R. M. (2010b). Intrinsic motivation. *The Corsini encyclopedia of psychology*, 1-2.
- Deci, E. L. and Ryan, R. M. (2014). Autonomy and need satisfaction in close relationships: Relationships motivation theory. In N. Weinstein, *Human motivation and interpersonal relationships: Theory, research, and applications*. (pp. 53-73). Dordrecht, Netherlands: Springer.
- Deci, E. L. and Ryan, R. M. (2016). Optimizing students’ motivation in the era of testing and pressure: A self-determination theory perspective. In *Building autonomous learners*. (pp. 9-29). Singapore: Springer.
- Deci, E. L. and Vansteenkiste, M. (2004). Self-determination theory and basic need satisfaction: Understanding human development in positive psychology. *Ricerche di Psicologia*, 1(27), 23-40.
- Grolnick, W. S. and Ryan, R. M. (1989). Parent styles associated with children’s self-regulation and competence in school. *Journal of Educational Psychology*, 81, 143-154.
- Hambleton, R. K., Merenda, P. F. and Spielberger, C. D. (2005). *Adapting educational and psychological tests for cross-cultural assessment*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Hobfoll, S. E., Jackson, A., Hobfoll, I., Pierce, C. A. and Young, S. (2002). The impact of communal-mastery versus self-mastery on emotional outcomes during stressful conditions: A prospective study of Native American women. *American Journal of Community Psychology*, 30, 853–871.

- Hobfoll, S. E., Schröder, K. E. E., Wells, M. and Malek, M. (2002). Communal versus individualistic construction of sense of mastery in facing life challenges. *Journal of Social and Clinical Psychology, 21*, 362–399.
- Kağıtçıbaşı, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of cross-cultural psychology, 36*(4), 403-422.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review, 50*, 370-396.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality*. 2nd. ed., New York: Harper and Row.
- Minnaert, A., Boekaerts, M., and De Brabander, C. (2007). Autonomy, competence, and social relatedness in task interest within project-based education. *Psychological Reports, 101*(2), 574-586.
- Miserandino, M. (1996). Children who do well in school: Individual differences in perceived competence and autonomy in above average children. *Journal of Educational Psychology, 88*, 203-214.
- Niemiec, C. P. and Ryan, R. M. (2009). Autonomy, competence, and relatedness in the classroom: Applying self-determination theory to educational practice. *School Field, 7*(2), 133-144.
- Ormrod, E., (2018). *Öğrenme psikolojisi*. (Çeviri editörü Mustafa Baloğlu). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Richer, S. and Vallerand, R.J. (1998). Construction and validation of the perceived relatedness scale. *Revue Européenne de Psychologie Appliquée, 48*, 129–137.
- Ryan, R. M. and Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68-78.
- Ryan, R. M. and Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. New York: Guilford Publishing.
- Ryan, R. M. and Deci, E. L. (2019). *Supporting autonomy, competence, and relatedness: The coaching process from a self-determination theory perspective*. In S. English, J. M.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of social issues, 50*(4), 19-45.
- Skinner, E. A. and Belmont, M. J. (1993). Motivation in the classroom: Reciprocal effects of teacher behavior and student engagement across the school year. *Journal of Educational Psychology, 85*, 571-581.
- Tonta, Y. (2008). *Faktör analizi*. 29 Nisan 2018 tarihinde yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/courses/spring2008/bby208 adresinden erişildi.
- Ünal-Karagüven, M. H. (2005, July). *Academic motivation and communal mastery of technical high school students*. Paper presented at the 25th International STAR Conference, Stress and Anxiety Research Society, Germany.
- Ünal-Karagüven, M. H. (2012). Akademik motivasyon ölçeğinin Türkçeye adaptasyonu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(4), 2599-2620.
- Vansteenkiste, M., Zhou, M., Lens, W. and Soenens, B. (2005). Experiences of autonomy and control among Chinese learners: Vitalizing or immobilizing? *Journal of educational psychology, 97*(3), 468.
- Wahba, M. A. and Bridwell, L. G. (1976). Maslow reconsidered: A review of research on the need hierarchy theory. *Organizational Behavior and Human Performance, 15*, 212-240
- Wentzel, K. R. and Miele, D. B. (2009). *Handbook of motivation at school*. UK:Routledge.

Klasik Müzikte Boyutsal Seslendirmeler

Prof. Dr. Cihan Işıkhhan^{1*}

Geliş tarihi: 10.01.2020
Kabul tarihi: 29.01.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 **Sayfa:** 378-389
Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 04%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye,
cihan.isikhhan@deu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-1248-3121

* Sorumlu yazar

ÖZ

Seste boyutsallık algıda şekillenen bir bileşen, bir oluşumdur. Ses kaynağı nerede olursa olsun, iki kulağın aralarındaki yüz engelli mesafesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan işitmedeki zamansal gecikme algıda boyutsallığı yaratır ve boyutsal algılama, insanda ses kaynağı konumunun tespitini sağlar. Seste boyutsal algılamanın günümüz müzik endüstrisinde bilinen karşılığı genelde teknolojiktir. Kaydedilen müzik mono'dan surround'a kadar çeşitli teknolojik yöntemlerle işlemden geçirilerek tüketiciye sunulur. Ses kayıt tarihinde bu süreç mono ile başlayarak günümüzde atmos'a kadar ulaşmıştır. Oysa doğal bir oluşum olan sesteki boyutsallığın bugün herkes tarafından yukarıdaki terimlerle aranan teknolojik halleri, bundan yüzlerce yıl önce batı müziği bağdarlarının bir kısmı tarafından dinleyiciye zaten sunulmaktaydı. 16. yüzyılda Giovanni Gabrieli'nin koroyu ikiye bölerek "cori spezzati" tekniğiyle sunduğu yaratılarında stereo tekniği yatmaktadır. Barok dönemde Vivaldi "per eco in lontano (uzaktaki yankı)" adlı Konçertosuyla ilk surround seslendirme örneklerini sunmuştur. Klasik dönemde Haydn ve Mozart, Romantik dönemde Berlioz ve sonraki dönemlerde Ives ve Stockhausen, henüz ortada kayıt kavramı bile yokken dinleyicilere seslendirmede boyutsallığı niteler yaratılar bağdamışlardır. Bu çalışmada, yukarıda sözü edilen bağdarlarla birlikte batı müziği yaratılarında boyutsallığı işleyen diğer bağdar ve yaratıları araştırılmış, elde edilen verilerle imkanlar çerçevesinde bağdarların orijinal partitürleri incelenmiş ve kısaca, müzik teorileri kapsamında boyutsal yaratı olma özelliği taşıyan müzikler analiz edilerek seslendirme örnekleri sunulmuştur. Her ne kadar bu türden yaratılar kendi içlerinde çeşitli nedenlerle açıklanabilir olsalar da yaratıların seslendirmeleri incelendiğinde insandaki boyutsal algılama kaygısını ortaya çıkarabilen niteliklerinin de olduğu ortadadır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Teknolojisi, Boyutsal Ses, Klasik Müzik, Müzik Performansı

Spatial Sound Performances in Classical Music

Prof. Dr. Cihan Işıkhan^{1*}

First received: 10.01.2020

Accepted: 29.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6

Pages: 378-389

Year: 2020

Session: Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 04%

¹ Dokuz Eylül University, Turkey,
cihan.isikhan@deu.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-1248-3121

* Corresponding Author

ABSTRACT

Spatial is related to multi-dimensionality in nature. Spatial sound is perceived in three dimensions in relationship with the source location. Thus, spatial sound perception provides the location of sound source. In other words, this capability of localizing sound in space is often referred to as spatial sound. In music technology, spatial sound, which is introduced to the listener through various techniques such as *mono, stereo, quadro, ambio, surround* etc., is in the domain of spatial audio studies. Hundreds of years ago, when there was no concept of music technology yet, spatial sound was practiced by a number of classical music composers. Giovanni Gabrieli, in the 16th century, splits the choir in two groups named "*cori spezzati*" similar to the stereo technique. The Baroque period composer Vivaldi's "*per eco in lontano*" can be regarded as the first spatial sound performance with echo technique on a concert hall. In the history of classical music, Classical period composers Haydn and Mozart, Romantic period composers Berlioz and Mahler, and 20th century composers Ives and Stockhausen have composed some pieces which can also be considered as spatial sound performances. In this study, the relationship between classical music composers above and their performances connected with spatial sound will be discussed, examining the original parts of their music and establishing a connection with between their performances and dimensionality. The result of this study points out that some classical music composers can consciously raise awareness in the audience by presenting spatial sounds in their music.

Keywords: Music Technology, Spatial Sound, Classical Music, Music Performances

INTRODUCTION

With the ears positioned on both sides of our head, humans are capable to perceive sound around us. The perceived sound can be processed by our brain to interpret the meaning of the sound (He, 2017, p. 7). According to Rumsey, two ears which are symmetrically positioned with the face barrier are the basis of three-dimensionality in sound, using *direction* and *distance* parameters between sound source and ear (Rumsey, 2001, p. 21). Blauert describes dimensionality in sound with a global function including two variables, *angle* and *distance* (Blauert, 1983, p. 17). These simple relationships allow the vibrations emitted from the source to reach both ears at different times and create a functional dimensionality on perception. This particular situation in the perception creates the spatial sound that emerges from the features of the sound such as direction, distance, angle, frequency, amplitude, timbre, etc.

A large part of the music industry has come to know spatial sound with dimensional terms such as *mono*, *stereo*, *ambio*, *quadro*, *ambisonic*, *surround* etc. In the music industry, the *stereo* recording period can be said to have started in the late 1950s, if we briefly mention the previous period as the years with *mono*. The first *stereo* recording offered to the market was released in 1967 by the Beatles with the album named *Sgt. Pepper's Lonely-Hearts Club Band*. The first spatial experiment made after *stereo*, which became a standard for all music recordings after 1970, is *ambiophony*, also known as *Hafler Stereo*. *Ambiophony* refers to the distribution of the right and left sounds positioned as *stereo* to the two rear speakers using certain techniques. In the following years, the developments continued with *quadro* by the doubling of *stereo*. The aim of these experiments, which are used as *quadrophony* in technology, was to capture spatial sound by surrounding the sensor in all four directions. In the mid-1970s, the coding method found by the British scientist Michael Gerzon was adapted to the audio recording industry (Gerzon, 1977). This coding method, reducing the cost of *quadrophony* by half, slowly began to spread all over the world under the name of *ambisonic*. *Ambisonic* is a coding technique added to reduce costs by preserving the digital structure of *ambiophony* and *quadrophony* rather than being a different tool in spatial sound. In 1975, Dolby participated in the quest for spatial sound using the first Dolby Stereo patent in the movie named “*Lisztomania*” which pictures the life of Franz Liszt. With the movie “*A Star is Born*” which was released in 1976, the sector experienced the *surround* technology for the first time, and after the 1990s, it was introduced to the digital environment and reached an audience much faster. With the launch of the DVD in 1996, it immediately became a standard under the name of “5.1” in almost all digital environments. Nowadays, at the point reached today, *Dolby Atmos*, which is relatively new, continues its journey in spatial sound technology. *Atmos*, which added top and bottom planes to right-left based surrounding sounds, is still in the stage of development and introduction to consumers. Today’s users are acquainted to those developments mentioned in the short history above. The question to be asked at this point is: Has spatial sound been known and used in classical music before? This study aims to answer this question...

In classical music, spatial sound was obtained by taking advantage of natural and of course ordinary facilities; moreover, the classical music composers tried to present spatial sound in music to the listener in a variety of ways. However, we cannot say that any classical music composer has talked about spatial sound until now, and has made a verbal or written statement in this matter. In the historical process, only Hector Berlioz, in his explanation of the spatial features in his composing, has indirectly spoken of spatial sound (Bloom, 1998, p. 84). Apart from this, in order to search for spatial sound, it is necessary to examine the few examples of classical music that can be described as spatial sound. In particular, the distinctive sounds are the most important means of detecting spatial sound among others. Apart from this, partitures and notes, interpretation on the sound, notation and musician attitudes, studies and determinations by scientists, and finally, verbal or written statements of composers, if any, can be considered as other clues to show spatial sound in classical music.

It is possible to find some different results of studies about spatial sound in classical music. For example, Fenlon emphasized that the spatial sound would lead to the emergence of spiritual or religious matters in classical music. According to Fenlon, in Pre-17th Century period, some composing was performed to impose the power of church (Fenlon, 1993). While Roginska argue that spatial sound is only a sound effect applied by composers to music actually (Roginska and Geluso, 2017), Richard King refers to it abnormal numerical increase of orchestra instruments in Romantic period (King, 2016). Clozier explains

the situation as a natural consequence of the genre or style of music, staying away from all these results (Clozier and Olsson, 2001).

Although all of the determinations above are accepted, it is emphasized in this study that the available data can be explained with a different result and that classical music composers can consciously raise awareness in the audience by presenting them the spatial sound in their music. First of all, spatial sound in classical music were examined on a periodical basis and compared with today's spatial techniques. The original partitura of the compositions which are thought to have spatial features were examined. Epitomic composition's auditory elements have been analysed and the duration from the first audition to the last have been observed. Related literature has been identified and scanned and the works of researchers in the fields of art and science have been analysed.

PRE-17TH CENTURY PERIOD

Most of the chorale music in Pre-17th Century period (Early and Renaissance period) was patterned around shape of the melody (DK Authors, 2018, p. 20). Church singers (*cappella di cantori*) from central Europe, especially from the north of the Alps, sang for a long time in this way in churches and chapels in Milan, Naples and Ferrara, Italy (Fenlon, 1993, p. 547). At the end of the 15th century, Venice's spiritual power created by commercial wealth and its religious structures led many of the Central European musicians including Ciconia, Dufay, Josquin, and Willaert to move to Venice. By the 16th century, the Basilica di San Marco (BdSM, Patriarchal Cathedral Basilica of Saint Mark) had become the center of chorale music. At the same time, BdSM provided the possibilities for many composers to make effective changes in sound. Giovanni Croce and Adrian Willaert began to perform the melody line by dividing the songs in the choir (*selmi spezzati*). At the end of the 16th century, Andres Gabrieli, Giovanni Gabrieli, and Giovanni Bassano divided not only songs but also the choir into at least two (*cori spezzati*), and held the choir in different places to perform the composing¹ (Bryant, 1981, p. 178).

Particularly the split choir separating the composing of Giovanni Gabrieli from the others can be seen as a natural result due to the architectural structure of BdSM. However, according to Wigfield (2016, p. 76) and Angelini (2014, p. 9), BdSM was a unique tool for the spatial sound that the above-mentioned composers were aware of. In front of the church organ of the BdSM, two symmetrically divided pergolas (*pulpitum novum lectionum and pulpitum magnum cantorum*) together with the organ became the best place in the session of the split choir (*cori spezzati*) (Fenlon, 1993, p. 554). Angelini (2014, p. 9) states that in the split choir method, the composer tries to create a full echo effect by using the acoustic environment for the audience. On the other hand, Angelini's research in the church shows that the symmetrical distance of the two choirs provides the delay time in the sound with a total time of 0.2 seconds (Figure 1). According to Angelini, this situation, the session and sound pattern, which started with the dividing the song for the choir (*selmi spezzati*) with Willaert, and then took shape of the split choir (*cori spezzati*) with Gabrieli, is nothing more than using dimensionality, more sharply called *stereo* as it is known today.

It would not be wrong to assume that BdSM and, of course, Venice, are the beginning of spatial sound performances in classical music. After that, the composers who performed their music with split choir and who is invited from many countries of Europe have transported the spatial sound performances to cities other than Venice. For example, the travelling of Italian composer Alessandro Striggio (1540-1592) to England from Venice in 1567 not only ensured that Europe acquainted with split choir and spatial sound performances, but also paved the way for some composer who created spatial sound performances, imitating their Italian colleagues. Two notable examples of these composers are Thomas Tallis and Orlande De Lassus.

¹ This method also prepared the basis for concerto and symphony that became widespread in the following years.

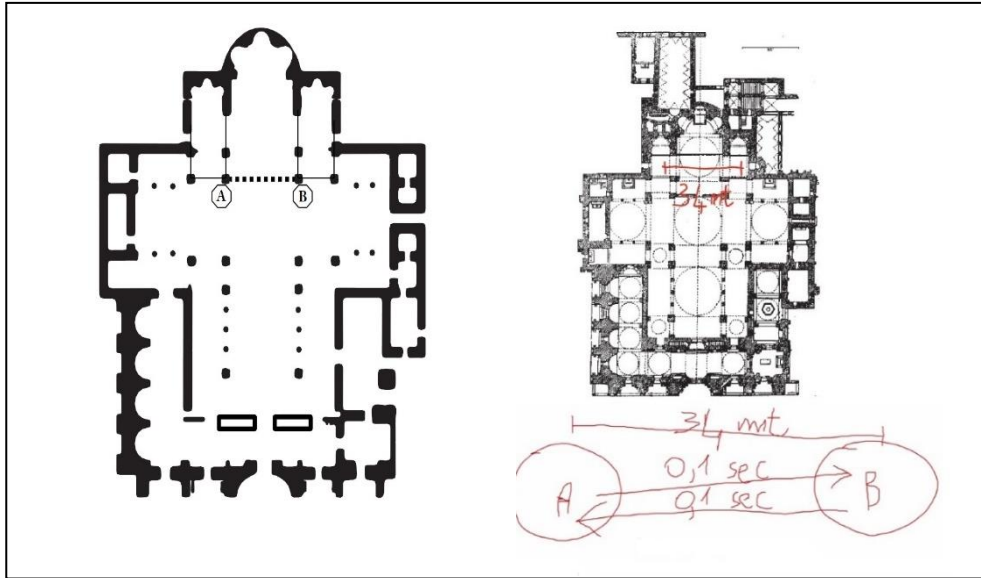

Figure 1: Interior layout of BdSM, Venice (left) A: *Pulpitum novum lectionum* (Bigonzo) B: *Pulpitum magnum cantorum* (Pergole) (Wigfield, 2016, p. 76). Angelini's handwriting (right). The distance between the two choirs with 15 voices, located on Bigonzo and Pergole, is 34mt. and reverberation time is 0.2sn. as measured by Prof. Andrea Angelini (2014, p. 12)

The British composer, Thomas Tallis (1505-1585), performed the first multi choir composing in London Arundel House in 1571 with the motet named "*spem in alium*" consisting of forty voices, which was performed by eight different choirs, each composing of five voices. (Stevens, 1982, p. 172). It was only in 1958 that *spem in alium* was performed close to the original. In this performance, eight choirs form a circle to surround listeners. In other words, the audience is in the middle of a choir that surrounds them. This motet of Tallis is the spatial sound performances recorded with forty channels by Janet Cardiff² and performed by forty separate speakers in the form of a circle today (Roginska and Geluso, 2017) [Video 1: Janet Cardiff.avi]**.

Belgian composer Orlande De Lassus (1532-1594), who composed in the later periods of the spatial sound history, incorporated the echo effect, which is more visible in the music of Vivaldi and Mozart. In fact, the first known representative of this effect was Luca Marenzio (1553-1599), who was one of the composers of that period (Apel, 1968, p. 251). Marenzio used the echo effect in some verses of his chorale music named "*O tu che fra le selve*". However, the use of this effect has been associated with Orlando de Lassus, who used it on a composition named "*O la che bon echo*" which is still being performed today. (Begault, 2000). De Lassus was the first composer to use the word "echo" in his music. He achieved this effect by separating some sounds from the others in a single choir, without incorporating split choirs. The choir sang the succeeding repetitions of the words in lower volumes, creating an echo effect as it is known today. In the present performances of this composition, some choirs create this effect by placing a part of the choir in the balcony of the stage or the church [Video 2: Orlando.avi].

BAROQUE PERIOD

Baroque period is known as the period where the choral compositions of the Pre-17th Century period started to become accompanied by instruments or choral pieces are converted into instrumental pieces, preserving their stylistic properties to some degree. It shouldn't be wrong to relate dimensionality to the number choirs in the Pre-17th Century, accordingly to the number of instruments in the Baroque period. Baroque period, which still had no clear definition of the concept of orchestra and lacked the numbers of orchestras required for the dimensionality, has opened the door to orchestral compositions. There are examples of a few spatial performances in the Baroque period, in which spatial sound is

² Janet Cardiff, The Forty Part Motet, The Art Gallery of Ontario, April 2013.

** All video (.avi) examples can be downloaded from t.ly/2wA7k

embodied in such a way that has never been seen before, from the partituras to the actual performance itself.

If we consider Orazio Benevoli's (1605-1672) split choir performances in Salzburg Cathedral using two organs and two harpsichords as a transition within the choir-instrument relationship (Zvonar 2006), in the Baroque period, the permanent sound examples of dimensional quest are partly found in Heinrich Ignaz Franz von Biber's *Salisburgensis Missa* and precisely in Antonio Vivaldi's *RV 552 A major Violin Concerto*. Biber (1644-1704) knew very well how to use the instrumental possibilities or the architectural structure of Salzburg Cathedral in his composing such as motets, missa, and requiem, he presented his works with split instrument sections as in the split choir method in the previous period. One of the compositions, *Missa Salisburgensis* is considered to be one the best examples of spatial sound performance. In this composition, Biber used two eight-part choirs, consisting of sixteen vocals, which are placed on left and right side of Salzburg Cathedral. This is a different form of spatial sound which can be seen in the previous periods. In *Missa Salisburgensis*, Biber divided the orchestra into two separate groups (two orchestras) to achieve the spatial sound effect. The first group of instruments (first orchestra) consists of six-part strings, two horns, four trombones, two oboes, and four flutes, and the second group of instruments (second orchestra) consists of four trumpets and timpani (Holman, 1994, p. 441).

Antonio Vivaldi (1678 – 1741), one the most important composers of the Baroque period, also used spatial sound. The composition RV 552, A Major Concerto named “*per eco in lontano* (echo from far away)” is the most effective example for spatial sound [Video 3: [Vivaldi.avi](#)]. The concerto is composed with three sections (*allegro-larghetto-allegro*) and it was written for three violins, one viola, cello and double bass. Adding three more violins to the existing three violins (main group) in his concerto, he named them as echo of the main group. Generally, echo violins have been placed in balcony of the concert hall since the first performance in Dresden for the Prince of Poland, Friedrich Christian on March 21st, 1740. (Heller, 1997, p. 16). This particular session is the first spatial sound performance by an orchestra, in classical music history. In the present day, the “echo” note can be seen as it’s been written down by Vivaldi on his concerto’s partitura which have been published as Dresden Concertos in Dresden National Library (SLUB, Die Sächsische Landesbibliothek) (Figure 2).

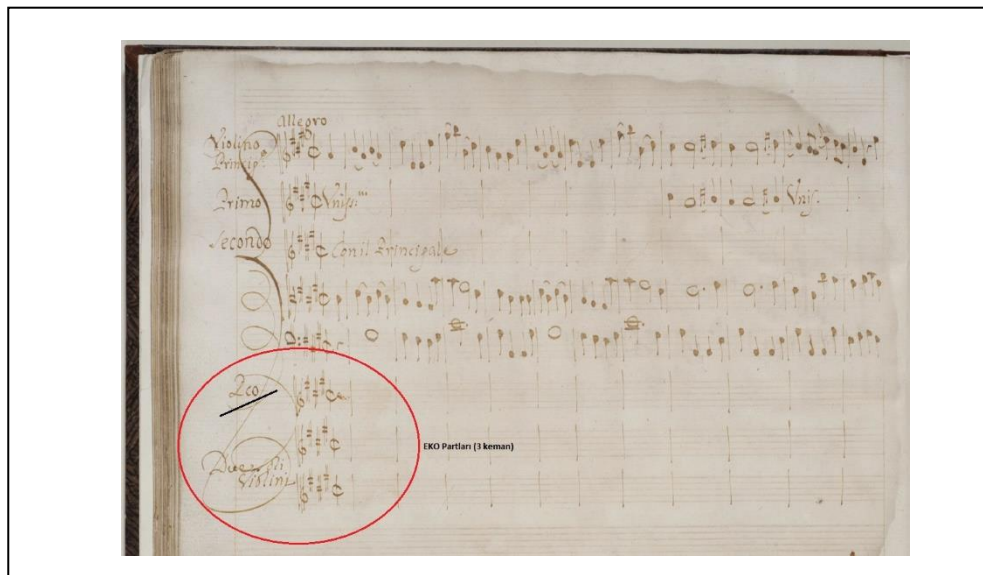

Figure 2: A part of notes of Concerto in A Major, RV 552, Antonio Vivaldi (*per eco in lontano* (echo from far away) (<http://www.imspl.org>). Vivaldi has written down “echo” notes for three violins which are detached from main group. The echo violins are generally situated in the balcony of the concert hall.

It can be a fact that Vivaldi’s use of the echo technique can be considered as a pretty way of using an effect rather than spatial sound. From this perspective, it is possible to say that every unordinary

spatial experiment is actually the use of a sound effect and this applies to all the periods mentioned above. Considering that all music before the Baroque period have been performed for religious rituals, it can be said that all known or unknown phenomena, such as the split choir of Gabrieli and the echo of Vivaldi, are used as effective means of reflecting music on people to enhance the spiritual emotions. But the question to be asked at this point is: Can consider this as spatial sound? Or, if humans had no spatial perception, would these effects be used? To answer these questions, we have to analyse other periods.

CLASSICAL PERIOD

In the Classical period, space (or place) is still important because, as in BdSM (Basilica di San Marco), Salzburg Cathedral allowed composers to embark on a quest with its architectural and acoustic structure. Besides being a very important religious sanctuary. The placement of the five organs in the cathedral which are organized as two on the right, two on the left and one on the back of the altar, makes the cathedral ideal for sound experiments. Furthermore, the cathedral is also known as the place where Mozart was baptized and some of his music was performed.

Although Roginska points out that Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) wrote the parts of *Don Giovanni* for three separated orchestras -one orchestra in the pit, one onstage, one backstage (Roginska, 2018, p. 46), Mozart's most important composition in terms of spatial sound is K.286 *D Major Nocturne*. The nocturne is an effective example of how Mozart was influenced the spatial sound and place after the Baroque (Erkal ve Yürekli 2007, p. 48). The nocturne which is considered to have been composed in early 1777 is for four orchestras, each consisting of two violins and two horns, as in no other example (exactly two horns, two violins, one viola, and one cello) (Huscher, 2000). The first orchestra plays on the stage, while the others play at distances far from each other and the stage (stage, balcony, backstage, pit, etc.) (Figure 3) [Video 4: Mozart.avi].

Figure 3: The first page of Notturmo in D major, K.286, Mozart. Separate staves for orchestras 1-2-3-4 and the “echo” notes. (<http://imslp.org/>).

Joseph Haydn's (1732-1809) divertimento in E flat major for two orchestras, with each orchestra having two violins and one cello, is one of the most popular examples of spatial sound. Haydn divides the partitura into two parts as “*first room (erstes zimmer)*” and “*second room (zweites zimmer)*”. Since two orchestras play the same musical lines at different times, the second orchestra feels like the echo of the first orchestra. This is a specific feature that is not being the other performances. The first

orchestra plays the notes of the last measure; second orchestra repeats these notes instead of repeating all the last measure. This way of performance creates the perfect echo effect. Hob I: 38-Symphony No. 38 in C Major, composed by Haydn, also uses the echo effect to bring out spatial sound. Haydn makes the audience perceive spatial sound very clearly by placing one of the two violins out of the stage in his symphony. Both Mozart and Haydn explain this situation in a very precise and clear way: Echo (*das echo, erstes echo, zwites echo* etc.) (Figure 4).

The image shows the starting page of the musical score for 'Das Echo' by Joseph Haydn. The title 'Das Echo' is centered at the top. Below it, the composer's name 'Joseph Haydn' and the publisher 'Herausgegeben von Karl Schröder' are listed. The tempo is marked 'Adagio' with a quarter note equal to 66 beats. The score is divided into two sections: 'Erstes Zimmer' (First Room) and 'Zweites Zimmer' (Second Room). Each section has three staves: Violine 1, Violine 2, and Violoncello. The first section shows the first orchestra playing, while the second section shows the second orchestra playing, illustrating the echo effect where the second orchestra repeats the notes of the first.

Figure 4: Starting page of Divertimento in E-flat major, Hob.II: 39 (das echo), Joseph Haydn. Attention to the numbers of room (*zimmer*) for both orchestras with 2 violins and 1 cello (<http://imslp.org/>)

As mentioned earlier, we have seen that the echo effect is frequently used in choral and instrumental music by many composers such as Sweelink, Tunder, Reinken, Buxtehude, Nivers, Gigault (Apel, 1968, p. 251). Vivaldi is the representative of the effect in the Baroque. The use of echo has reached its peak with Mozart and Haydn in Classical period. In Romantic period, Mahler with his 2. Symphony, and Verdi with his Requiem, and Berlioz became significant representatives of the use of the echo effect.

ROMANTIC PERIOD

In the Romantic period, we can see that spatial sound is used more effectively compared to the previous periods. The use of orchestra as a tool for achieving spatial sound in the previous periods left its place to techniques and sounds which are consciously applied giving rise to a special compositional style called “symphonic poetry”. On the other hand, the possibilities made available by the space continued to have a strong effect in this period. For example, Berlioz, who composed the most effective spatial sound performances of the Romantic period, emphasizes the importance of the place in the Romantic period in dimensionality as follows: “*Many people do not really think that the places where music is made can be a musical instrument and that these places can act as a musician vibrating the bow or string of a violin, viola, cello, contrabass, harp, and piano*” (Bloom, 1998, p. 84).

Symphonic poetry takes its origins from “programmed music” which dates back to Vivaldi’s *Four Seasons*, in which a visual design is presented with auditory elements. For example, in Richard Strauss’s op.35 symphonic poem, the story of Don Quixote is narrated, while in Berlioz’s *Fantastic Symphony* there is a love story. In a pattern where the melody line and accompaniments change momentarily, the transitions of instruments are sharpened, and nuances suddenly decrease and increase, the spatial sound makes music thus the spatial sound elements make the music more realistic for visual imagination.

Hector Berlioz (1803-1869), with his po.5 *Requiem (The Grande Messe des Most)*, is one of the most effective composers of spatial sound performance in the Romantic period. In Berlioz’s *Requiem* the symphonic poetry style becomes prominent and the duration of the performance is increased. There are 38 brass instruments amongst 220 total number of instruments and 200 voices. These are placed in five separate points of the concert hall. The placement of orchestra without brass is in the middle of the stage and the copper brass instruments in the hall is as follows: Two groups on the left and right of the stage; two groups on the left and right between the audience on the balcony. So briefly, according

to today's surround speaker layout: Left, right, center, rear left and rear right... [Video 5: [Berlioz.avi](#)]. Besides being just a set of sound sources in a place, this setup creates a single three-dimensional immersive environment whose spatial characteristics could be controlled to some extent through careful orchestration and ensemble placement (Roginska and Geluso, 2017, p. 47).

20TH CENTURY AND LATER PERIOD

Since 20th Century and Later period (Modern and Contemporary period), the lay-out, which was first shaped by the number of choirs and then by the number of instruments and orchestras, evolved into a strong direction in which much more experimental allowing freedom of design, like in all arts after the Romantic period. In 20th Century and Later period, music has been more numerical and rebellious than ever before. It is numerical because, from the twelve-tone serialism of Schönberg to Schenkerian analysis, music production has never been based on such theoretical data (Cook, 2007, p. 27). It is rebellious because many of the most 20th Century and Later period composers reject the past products of classical music once and for all and seek innovation. Due to this particular situation, the concept of spatial sound started to manifest itself in music than ever before, and in the following periods, it emerged as a new field of research and a new technology.

Due to the above-mentioned features of recent period, a lot of composers such as Schoenberg, Adorno, Ligeti, Kagel, Rochberg, McDermott, Boulez etc. have used the spatial sound in their music. However, in this period, there are some composers who transform the spatial sound into a technique and they have become much more popular in terms of spatial sound techniques. For example, American composer Charles Ives (1908-1954) in "*The Unanswered Question* (UQ)" has produced one of a unique performance and technique related with spatial sound [Video 6: [Ives.avi](#)]. The UQ was recomposed by Ives who extended the orchestra in 1930s and it ended with its the first performance in 1946. The obvious spatial sound effect among instruments are the flute's Answers to the trumpet's Question that repeats the same short motive again and again (McDonald, 2004, p. 271). Ives was influenced in this by his father George Ives, a Civil War bandmaster and music teacher, whose own experiments with spatial music included directing two marching bands to move through the town square from different directions (Zvonar, 2006, p. 2). The UQ has affected many composers of recent period, especially Henry Brant. Brant (1913-2008) was strongly influenced by Ives's use of space, particularly in *The UQ*. Whereas the previous examples have largely been major composers for whom space was a minor effect, Brant is in many ways the opposite while not a dominant figure in 20th Century and Later period, Brant's body of work embraced and explored spatial sound more than any acoustic composer before him (Roginska and Geluso, 2017, p. 48) [Video 7: [Brant.avi](#)]. Ives who is in contact with the following generations, in fact, represents the transition from Romantic to 20th century and later period using the UQ: Neither a poetic narrative that moves around a linear melody of the Romantic period, nor a dense theme built on the independent theoretical framework of the recent period. Therefore, the UQ is much more metamorphic than the examples of spatial sound performances that come after it.

After Ives, German composer and director Stockhausen (1928-2007), one of the most influential composers, can be cited as an example for spatial sound performances in the recent period. In the "licht" opera, in which the composer depicts every day of the week, references to temporal loops take an important place. During these references, he used dense object sounds with music and tried to spread them all over the space of sound as much as possible. In the composition depicting Thursday, he arranged the performance of a trumpet in a giant mechanical cylinder that rotated on the stage. Another example is his composition named "*group orchestra*", a piece in which he placed three orchestras, led by three directors, one to the right, one to the left and one in the front (center) of the stage. He presented an entire example of dimensionality, with other emphasized sounds instantaneously joining the orchestra. However, there is no other composition than Stockhausen's "spiral" which reaches the peaks of spatial sound in recent period. In the composition which was composed in 1968, a short-wave radio is heard in the leading role, which was performed in Connecticut, USA. A musician (e.g. oboe artist Hans Holliger) accompanies the sounds randomly emitted from the radio bands with his instruments and voice. The musician or the person in charge of the sound system uses the radio. In the performance of this very special music in 1970 Osaka Expo,

Stockhausen used the radio and sound system himself. Moreover, the sound space in the fair was designed entirely for this specific composition. The space is a huge global structure. The speakers placed on the ceilings of the space surround the listeners, providing the dimensionality to the performance. In addition to all of these, Stockhausen's experimental approach in his composition "Sirius", where the sounds of trumpet, saxophone and vocals are heard with the "flanger" effect of the speakers surrounding the stage, and many more experimental works makes Stockhausen one of the leading composers of the 20th Century and Later period in spatial sound (Erkal ve Yürekli, 2007, p. 48).

Examples such as Edgard Varese and Iannis Xenakis can be seen among the 20th Century and Later period composers that made a dimensional performance by constructing a special space for sounds as in Stockhausen. Iannis Xenakis (1922-2001) performed his music named "*Concret PH*" in a space constructed by Philips company at 1958 Brussels World's Fair, while in the same building French Edgard Varese (1883-1965) performed his composing named the "electronic poem (*poeme electryonique*)," which contains spatial sound supported by visual elements. This special space, surrounded by approximately 450 speakers and supported by groups of projectors, is one of the best examples of the space-sound relationship that has emerged in the 20th Century and Later period spatial sound in both composers.

The most important change observed in dimensionality that are heard in the compositions of the recent period, is the use of specialized sound systems created by composers, thanks to the technological contributions from music technology. During the performances the composer uses and/or directs many devices, such as microphones, mixing consoles, signal processors and the loudspeakers, which are fully compatible with each other. Besides performing all these tasks, there is one composer who also performs his music with spatial sound, designing and changing the layouts of the speakers. That composer is the French composer Christian Clozier (1945-...), known by his own spatial sound system named "*gmebaphone*³".

Gmebaphone is a system with a mixing console, speakers, amplifiers and a large number of sound processors. It is generally designed for indoor performances. The composer calls this system an instrument (Clozier and Olsson, 2001) [Video 8: Clozier.avi]. Although the instrument is constructed with a large number of hardware parts, the performance is based on speakers. Numerous speakers connected to the system are placed between the stage and the audience so that dimensionality is presented to the audience as well as many components from the pattern to resonance.

CONCLUSION

In the history of classical music, a variety of claims have been put forward to discuss compositions with different orchestral sections and unusual sounds. In relationship with the period of the compositions, all of these claims are based on acceptable reasons: To demonstrate the spiritual power of the church (Fenlon, 1993). To search for sound effect as a different instrument (Roginska & Geluso 2017). An attempt to find a place for the musician on stage because of abnormal numerical increases (King 2016) or a natural result of the music, genre, and style of the period (Clozier and Olsson, 2001). Angelini associates these different compositions directly with spatial sounds, which initially started as a split song (*selmi spezzati*) with Willaert, and then took shape as a split choir (*cori spezzati*) with Gabrieli. These are the first reflections of spatial sound in classical music (Angelini, 2014, p. 9).

The data obtained in this study shows that Angelini's view of the spatial sound or the concept of dimensionality can be accepted as a concept or formation which can be explained by specific sound examples in classical music, and that it is consciously being conveyed to the audience by the composer. Spatial sound in classical music, which started with the division of choir in the historical process, highlighting the echo effect in the sound with various techniques, continued with the division of instrument and orchestra numbers and turned into a sound-effect use by incorporating space in 20th

³ The "gmebaphone", developed by "Groupe de Musique Expérimentale in Bourges" in France and formed by the combination of the initials of the band, is also known as a "speaker orchestra" due to a large number of speakers, which have been generally placed on the stage globally and managed by a central sound system since 1973.

century, corresponds to today's surround concept substantially. We have seen in Hector Berlioz's Requiem that the placement of the copper brass instruments in the hall was arranged in accordance to today's surround speaker layout: Left, right, center, rear left and rear right...

In Classical period, spatial sound performances are presented to the audience by various techniques: To place the instruments or chorus at various points within the place by dividing their numbers, performing music with temporally delayed sounds, performances from outside of the stage by musicians who are invisible to the audience or composing with the latest technological facilities etc. Although such performances are connected to each period in classical music, the number of composers is quite limited. Gabrieli, Bassano, Vivaldi, Bieber, Mozart, Haydn, Berlioz, Mahler, Stockhausen, Ives are the most prominent composers who use spatial sound in their music.

When we look at the partituras of these composers, we can say that this "sound" is intended for the spatial perception of the human ear. Moreover, almost no composer directly said that "my music bears a spatial feature" except for Berlioz, who stated it indirectly. To give a reason, it would not be wrong to say that the concept of "spatial sound" was not defined and didn't carry the same meaning as it does today. This, however, does not indicate that any of the above-mentioned composers, who marked their own periods with their effective composing, produced spatial sound unconsciously or coincidentally, or that they produced such composing to appear to be different. On the contrary, it can be argued with the results obtained in this study that these composers were fully aware of the spatial perceptions of human beings although with fewer details, and in order to make this perception felt by the audience, they intentionally and voluntarily produced some different music in their repertoires with the sessions and sounds.

REFERENCES

- Angelini, A. (2014). *From Willaert to Monteverdi: Choral music in Venice during the Renaissance*. Retrieved from <https://tr.scribd.com/document/248155149> on June 1, 2019.
- Apel, W. (1968). *Harvard dictionary of music*. 20th Printing Edition. Harvard: Harvard University Press.
- Begault, D. R. (2000). *3D Sound for virtual reality and multimedia*. Moffett Field, CA: National Aeronautics and Space Administration.
- Blauert, J. (1983). *Spatial hearing*. Cambridge MA: MIT Press.
- Bloom, P. (1998). *The life of Berlio*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bryant, D. (1981). The 'Cori Spezzati' of St. Mark's: Myth and reality. *Early Music History*, 1, 165-86. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/853747>
- Clozier C. and Olsson J. (2001), The gmebaphone concept and the cybernéphone instrument. *Computer Music Journal*, 25, 81-90
- Cook, N. (2007). *The schenker project: Culture, race, and music theory in fin-de-siecle Vienna*. Oxford: Oxford University Press.
- DK Authors (2018). *The classical music book: Big ideas simply explained*. New York: DK Publishing.
- Erkal, F. E. ve Yürekli F. (2007). Müziksel ses-mekan ilişkisinde dokunsal bir beden-mekan matrisinin doğuşu. *İTÜ Dergisi*, 6, 41-46.
- Fenlon, I. (1993). St. Mark's before Willaert. *Early Music History*, 21, 546-563, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3128365>

- Gerzon, M. A. (1977). Periphony: With-Height sound reproduction. *Journal of Audio Engineering Society*, 21, 2–10.
- He, J. (2017). *Spatial audio reproduction with primary ambient extraction*. Singapore: Springer Singapore
- Heller, K. (1997). *Antonio Vivaldi: The red priest of Venice*. English language ed. Portland, Ore: Amadeus Press
- Holman, P. (1994). Mystery man. Peter Holman celebrates the 350th anniversary of the birth of Heinrich Biber. *The Musical Times*, 135, 437-441.
- Huscher, P. (2000). *Program notes: W. A. Mozart-Notturmo in D Major*, K. 286. Chicago: Chicago Symphony Orchestra.
- King, R. (2016). *Recording orchestra and other classical music ensembles*. UK: Taylor & Francis Ltd.
- McDonald, M. (2004). Silent narration: Elements of narrative in Ives's the unanswered question. *19th-Century Music*, 27, 263–286.
- Roginska, A. and Geluso P. (2017). *Immersive sound: The art and science of binaural and multi-channel audio*. Oxford and Boston: Focal Press
- Rumsey F. (2001). *Spatial audio*. Oxford and Boston: Focal Press.
- Stevens D. (1982). A song of fortie parts, made by Mr. Tallys. *Early Music History*, 10, 171–182.
- Wigfield, B. (2016). The sacred music of Antonio Lotti: İdiom and influence of a Venetian master. Unpublished PhD thesis, The Open University, UK. Stable URL: <http://www.oro.open.ac.uk>
- Zvonar, R. (2006). A history of spatial music. *eContact!* 7(4). Retrieved from http://econtact.ca/7_4/zvonar_spatialmusic.html on June 1, 2019.

Seramik Sanatında Suyun İzi

Dr. Yasemin Tanrıverdi^{1*}

Geliş tarihi: 29.12.2019
Kabul tarihi: 29.01.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 **Sayfa:** 390-408
Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 4%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Mimar Sinan Üniversitesi, Türkiye,
yasem.t5@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6869-4454

* Sorumlu yazar

ÖZ

Su, yaşamsal önemi ile insanlık tarihindeki en temel unsurlar arasında yer almaktadır. Seramiğin temel malzemesi olan toprak ise, su aracılığı ile hayat bulmaktadır. Dünya üzerinde geniş bir yer kaplayan su, sanat alanında önemli bir imgedir. Hemen hemen bütün dinlerde su arınmayı temsil etmektedir. İçerisinde zıtlıkları barındıran su, aynı zamanda toplumlar için yaşam ve ölümün imgesidir. İnsan yaşamında önemli yere sahip olan su imgesi, birçok sanatçının da eserlerinin çıkış noktası olmuştur. Sanatçıların eserlerinde su imgesini ele alış biçimleri farklılıklar göstermektedir. Bellekle kurulan ilişkiye göre su imgesi eserlerde bazen suyun bıraktığı izle, bazen temsil ettiği suyun şekliyle, bazen de suyu içerisinde barındıran form olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada kültürler üzerindeki "su" imgesi araştırılmış, sanatçıların bu imgeyi hangi şekillerde kullandığı incelenmiştir. Söz konusu imgenin bellekle kurulan ilişkide seramik sanatçıların eserlerindeki yansımaları belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Su, İmge, Seramik Sanatı, Bellek, Kültür.

Trace of Water in Ceramic Art

Dr. Yasemin Tanrıverdi^{1*}

First received: 29.12.2019

Accepted: 29.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 390-408

Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 4%

¹Mimar Sinan University, Turkey,
yasem.t5@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6869-4454

* Corresponding Author

ABSTRACT

Water, with its vital importance, is among the most basic elements in human history. Soil, the basic material of ceramics, comes to life through water. Covering a wide area on the world, water is an important imagery in the field of art. It represents purification in almost all religions. Water, which contains contrasts in itself, is also the imagery of life and death for societies. Water imagery, which has an important place in human life, has been the starting point of many artists' works. The way the artists deal with the water imagery in their works differs from each other. Relative to the imagery of water that is established in the memory, it appears in the art artifacts in various ways. Sometimes, it appears with the trace left by water, sometimes with the shape that it represents, and sometimes, it appears as the form that it contains. In this study, the imagery of "water" on cultures is investigated and also the ways that artists use this imagery are examined. In the relationship established with memory, the imagery in question has been reflected in the reflections of ceramic artists works.

Keywords: Water, Image, Ceramic Art, Memory, Culture.

GİRİŞ

“Eğer su kaynağı senin kendi ruhundan fışkırmazsa, susuzluğunu dindiremezsin.”

Goethe (Waterwall, 2015: Ekim)

İnsanlığın doğuşundan bu yana su, vazgeçilemez bir yaşam kaynağı olmuştur. Yokluğunda yaşamın sürdürülmesinin imkânsız olduğu bu doğal kaynak, insan hayatında olduğu gibi doğa için de önemlidir. Suyun, iki Hidrojen ve bir Oksijen atomundan oluşan, tatsız ve kokusuz bir molekül olduğu bilinmektedir. Kimyasal formülü H₂O’dur, doğada ise su katı, sıvı ve gaz hâllerinde görülmektedir (http 1). İnsan, içinde bulunduğu doğa ile sürekli etkileşim halindedir. Birçok sanatçı eserlerinde doğayı ele almıştır. Yaşam için bu denli önemli yere sahip olan su, sanatçılar tarafından farklı imgelerle eserlere yansıtılmıştır. Sanatsal anlatımın bir ifadesi olan mitolojik imgeler, sanat yapıtlarında sıkça karşımıza çıkmaktadırlar. Su, geçmişten bu yana birçok kültürün imgesi olarak görülmektedir. Su, kendi içerisinde sevinci ve hüznü barındıran alegorik anlatımı içeren bir imgedir.

Tarihi kalıntılar incelendiğinde, insanın suyla olan ilişkisi hakkında bilgi alınmaktadır. Eski medeniyetlerde, yaşama biçimleri incelendiğinde, şehirler arasında kurulan su kemerleri, kanallar, suyu toplamak için yapılmış havuzlar, sarnıçlar, kuyular, bentler ve ilerleyen zamanlarda barajların inşa edildiği görülmektedir. Yaşam alanları içinde suyu kullanmak için, şadırvanlar, sebiller, çeşmeler, kaplıcalar, ılıcalar, hamamlar yapılmıştır (Avşar, 2016, s. 628-658). Günlük yaşantıda ise suyu taşımak veya muhafaza etmek için çamurdan üretilmiş seramik testiler, amforalar, ibrikler, sürahiler içinde bulunduğu topluma göre farklılık göstererek üretildiği görülmektedir.

Salgın hastalıklara rastlanıldığı temizlik sorununun olduğu coğrafyalarda insanların hayatlarını kaybettiği bilinmektedir. Bu sebeple temizlik her dönemde önemini sürdürmeye devam etmiştir. Yapılan araştırmalardan çıkan sonuçlara göre eski çağlarda insanoğlunun çoğunlukla su kenarlarında yerleşim yeri kurdukları, temizleme ve yıkanma ihtiyaçlarını akarsu, dere ve benzeri su kaynaklarında gerçekleştirdikleri bilinmektedir (Gökbel, 2019, s.57-68). Yine temizlenme ihtiyacından yola çıkarak hamamlar inşa edilmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüşlerdir.

İmgeyi Ahmet Cevizci, Felsefe Terimleri Sözlüğünde şöyle açıklar: Dış dünyamızdaki nesnelere bilincimizde resmi, tasarımı veya taklidi; gerçek ya da gerçek dışı bir şey veya olgunun belleğimizde oluşan sureti, tasarımıdır; zihnimizde resimsel özelliği olan tasarım; duyuşsal bir niteliği, veya dış dünyada bulunan bir noktanın kopyasını, duyuların uyarıcılarının olmadığı meydana gelmesi sürecinin bir sonucu olarak zihinde var olan nesne (Cevizci, 2000, s.179). İnsan, imgeler sayesinde düşünür ve yaşamına şekil verir.

Sanatçılar, eserlerinde zihinlerinde var olan imgeleri yeniden kurgulayarak sanatsal bir zemin içerisinde yapıtlarını oluştururlar. Üretilen sanat yapıtı artık yeni bir imgeyi temsil etmektedir. Sanat yapıtlarında imgeyi anlamak için, eserin içeriğini iyi kavramak gerekmektedir. Kişiler kültürlerle olan ilişkilerini imgeler üzerinden kurarlar. Dolayısıyla eserin içeriğini kavramak eserin anlaşılmasına yardımcı olur. Kişi zihni, bedeni ve bütünlüğü hakkında daha çok bilgi ve fikir sahibi oldukça, içinde bulunduğu kültürün ve imgelerin rolü de farklılaşmıştır. İmgeler, artık, kişilerin eylemlerinin temsilleri veya tasvirleri değildir. Kişileri, birbiriyle ve teknolojiyle buluşturan bütün etkinlikler, dolayımlayıcı, biçim, arayüz olarak, kişilerin yaratım sürecini görünür kılan, durum rolü oynamalarının dışında, bilgi ve bilginin referanslarının merkezi durumundadır (Burnett, 2012, s.19). Sartre ise, varoluşu imge olarak ele geçirilebilmekte zorlandığımız bir varlık kipi olarak değerlendirir. Sartre, imgeyi anlamak için zihni yoklamak gerektiğini düşünür. Ona göre, imge olarak kâğıt yaprağı ile gerçekte olan kâğıt yaprağı, kendi içlerinde farklı iki varoluş düzlemindedir. Sartre’a göre: İmge, nesne ise, imgenin de bir nesne gibi var olduğu sonucuna varılabilir (Sartre, 2017, s.7). René Magritte’in “Bu Bir Pipo Değildir” adlı eseri bu kavram ile yapılmış belki de en etkili yapıttır. Eser “*Görüntülerin İhaneti*” olarak da adlandırılmaktadır. Magritte’ye göre: “Bir nesnenin adı kimi zaman, bir imgenin yerini alabilir. Ya da bir sözcük de aynı şekilde gerçekte, bir nesnenin yerine geçebilir. Bir önermede yer alan sözcüğün yerini yine bir imge de alabilir” (Foucault, 2001, s.38). Magritte’in anlatmak istediği; öğrenilmiş bir şey olan pipodan bahsedildiği zaman, pipo imgesi zihinlerde canlanır. Fakat bir portakalı pipo diye öğrenmiş olsaydık, pipo denildiğinde aklımıza ilk portakalın imgesi gelirdi. Bir sanat eserini incelerken eserin içeriği bu

açından önem taşımaktadır. Görüntünün bizdeki imgesiyle eserin içeriği farklı anlamlar taşıyabilir. Sosyolog olan Connerton ise imgenin toplumlar üzerindeki etkisini, “yaşantımız esnasındaki deneyimlerimizin, geniş ölçüde geçmiş yaşanmışlıklar üzerinden kurulduğunu ve geçmişten gelen imgelerimizin ise kurulmuş olan toplumsal düzeni yasallaştırdığını söylemektedir” (Connerton, 2011, s.12). Ona göre, kültürlerin devamlılığı açısından imgelerin tekrarı kalıcılığı sağlar. Eliade’ye göre imgeler, taklit etmekte, olanları sonsuzca tekrar etmektedir. Dünyayı bütünsel olarak görmek için imgeleme sahip olmak gerekmektedir. Nedeni ise, kavramsallaşmayan her şey, imgelerin sorumluluğundadır ve onun görevi durumundadır (Eliade, 2017, s.29).

Mitler; kuşaktan kuşağa yayılan, toplumun düş gücü ile zamanla genişleyip biçim değiştiren, toplumun ortak inançlarını ve düşüncelerini imgesel, benzetimli bir anlatım biçimi ile dile getiren, toplumsal öykülerdir. Su imgesi ise yıllar boyunca mitler aracılığı ile günümüze kadar gelerek kutsal kitaplar yoluyla toplumlara aktarılmıştır. Kutsal bir kitap olan Tevrat, yaratılış tasviriyle başlar. Tasvir şöyledir: İlk başta her yerin karanlık içinde olduğu, Tanrı’nın kutsal ruhunun suyun yüzeyinde yürüdüğü, Tanrı’nın ilk önce ışığı, gündüzü ve sonra geceyi yarattığı söylenir. Ertesi gün ise Tanrı’nın suların üzerinde bir kubbe istediği ve yaratılan bu kubbeye de ‘gök’ adının verildiği anlatılır. Üçüncü güne gelindiğinde Tanrı’nın suları ayırarak kuru toprağı yarattığı ve adına da ‘yer’ denildiği anlatılır. Yine Tanrı’nın, denizi de suların oluşturduğu birikintiyle yaptığı şeklinde tasvir edilmiştir (Gezgin, 2018, s.83). Bir başka kutsal kitap olan İncil’de ise verimli yağmurların kutsal kenti Kudüs’ten doğan bulutlarla dünyaya dağıldığına inanılır. Kudüs bol sularıyla betimlenir. Yeryüzünün bereketini sağlayan, toprağı sulayan kaynak Kudüs’tedir. İncil’de yer alan vahiy bölümünde Yuhanna göksel melekler aracılığıyla gördüğü Kudüs şehrini anlatır. Hristiyanlık inancında tatlı ve tuzlu sulara farklı atıflarda bulunulur; tuzlu su çoğunlukla canavarların geldiği, yılanın çıktığı yerlerdir. Dolayısıyla şeytanı barındıran kötü özelliğe sahiptir. Fakat tatlı sular özellikle vaftiz yoluyla ruhun, yeniden doğuşunu sağlar ve bedene şifa verir (Gezgin, 2018, s.85). Son semavi din olan İslam dininin kutsal kitabı Kuran-ı Kerim’de su yine özel bir konuma sahiptir. İslam inancında Hz. Muhammed yağmur ile özdeşleştirilmiştir. Peygamber için kasidelerde su “rahmet yağmuru” olarak anlatılmaktadır. Dört büyük melekten birisi olan Mikail doğa olaylarını kontrol etmekle görevli melektir. Yağmurun yağmasına Mikail aracılık eder (Gezgin, 2018, s.88). Su bütün kaynaklarda temizliğin, yaşamın yani doğumun ve ölümün simgesidir.

Gaston Bachelard “Su ve Düşler” kitabında maddenin doğrudan imgelemleri olduğundan bahseder. Ona göre maddenin imgeleri içsel ve tözsel olarak, formlardan uzaklaşıp, gelip geçici formlardan, anlamsız imgelerden, yüzeyin geleceğinden ayrıştırarak düşlemek gerekmektedir. Bachelard’a göre tözsel olarak su imgesi, ateşe göre daha dişil, daha tel biçimli, insanoğlunun en gizli, en yalın, en sadeleştirici güçlerini sembolize etmektedir (Bachelard, 2006, s.12). Ancak su, Bachelard’a göre şiirlerin içerisinde süsleme mahiyetinde kullanılırken tözden uzaklaşmıştır.

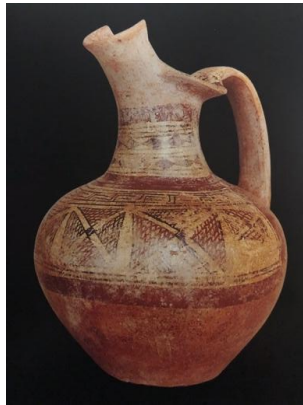
1. TARİHTE SUYUN FONKSİYONEL VE SANATSAL SERAMİK OBJELERLE BAĞLANTISI

Yaşamın önemli bir parçası olduğu için suyu içinde taşıyan seramik kaplar da önemli olmuş, belleğin taşınmasına yardımcı olmuşlardır. Farklı alanlarda kullanılan su ve türevleri incelediğinde dönemin kültürü ve yaşam biçimi ile ilgili de bilgiye ulaşılabilmektedir. Bellek aktarımında önemli bir yere sahip olan bu seramik kaplar sadece kültürel aktarımı sağlamakla kalmayıp bazı seramik sanatçıların da sanat üretiminde yol gösterici olmuştur. Tarihte suyun taşındığı seramik formlar incelediğinde; çeyiz olarak günümüze gelen kaplar ve zemzem şişesi olarak üretilmiş kapların bölgenin kendine ait özelliklerini taşıdıkları görülmektedir.

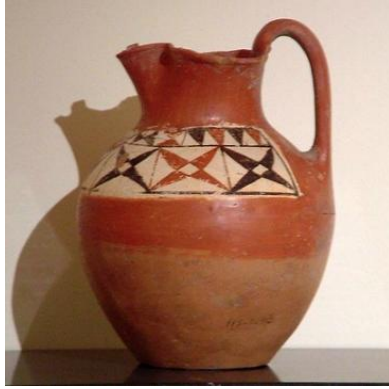
Görsel 1. Kadın Formlu Çömlek, Terakota pişmiş kırmızı toprak, Hacılar, Kalkolitik Çağ, M.Ö. 6. binyılın son çeyreği, y: 28,7 cm., ç: 20,4 cm, İstanbul Sadberk Hanım Müzesi

Paleolitik (Eski Taş Devri) Geç Neolitik ve Erken Karakolitik dönemlerde (M.Ö. 5400-4750) insanlar; havaların ısınmasıyla su kenarında yaşamaya başlamışlardır. İlk köyleri bu dönemde kurmuşlardır. Tarım hayatı ile birlikte üretim faaliyetlerine başlamışlardır. Buğday, arpa, bezelye gibi bitki ekimine başlamış, taş araç ve gereçlerin yanında yiyeceklerini korumak düşüncesiyle topraktan da araç ve gereçler yapmışlardır. At, koyun ve sığır gibi hayvanları evcilleştirmişler, bitki liflerinden giysiler yapmışlardır. Tüketici durumdan üretici durumuna geçmişlerdir. Tekerleği icat etmişlerdir. Böylece ulaşım daha kolay hale gelmiştir. Taş temelli ve düz çatılı kerpiç evlerin inşasını içeren sosyal ve yerleşik bir yaşama geçiş süreci muhtemelen birkaç milyon yıl sürmüştür. Bu açıdan Neolitik dönem özellikle büyük öneme sahiptir (Sadberk Hanım Museum, 1996, s.11). Anadolu’da yapılan arkeolojik araştırmalar ve kazılarda farklı dönemlerde farklı bölgelere ait seramik su kapları görülmektedir. Seramik su kapları vasıtasıyla döneme ait bilginin yanı sıra her dönemde suya verilen önemin bilincine tekrar tekrar varılmaktadır. Görsel 1’de yer alan kadın formlu çömlek Hacılar’ın Son Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlara aittir. Hacılar’da bulunan bahsi geçen çömlek, çömlekçi çarkının henüz icat edilmediği bir dönemi temsil etmektedir. Bölgede yapılan kazılarda çamurdan el ile şekillendirilmiş, kırmızı, kahverengi ve devetüyü renklerinde boyanmış, çömleklere rastlanmıştır. Seramikler, geometrik motiflerle dekore edilmiştir ve çok çeşitli formlara rastlanmaktadır. Dönemin sanatı kadın biçimli figürler ile temsil edilmektedir. Arkeoloji literatüründe “steatopygic” olarak adlandırılan bu nesnelerin, Anadolu’da hemen hemen her kültürde tekrar tekrar ortaya çıkan “Ana Tanrıça” figürünün ilk örnekleri olduğu düşünülmektedir (Sadberk Hanım Museum, 1996, s.11). İnsanoğlu binlerce yıldır üreme sürecini anlamaya çalışmıştır. Karakolitik dönemde “hieros gamos” adını verdikleri, Tanrı ve Tanrıçanın kutsal birleşmesi şeklinde sembolize edilen ilahi bir yaratım olduğuna inanılmaktaydı (http 2). Bir ritüel kabı olarak üretilmiş söz konusu kadın formlu çömlekte, libasyon esnasında tanrılara adanan kutsal sıvıların sunulması işlevi için kullanılmıştır. Kabın üst kısmı bir yüzü, alt bölümü ise, geniş kalçaları olan hamile bir kadın bedenini temsil etmektedir.

Görsel 2. Kesik Gagalı Sürahi, Pişmiş Toprak, M.Ö. 7. yüzyıl, y: 31 cm, İstanbul Sadberk Hanım Müzesi

Yine Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda el yapımı, yüksek derecede pişirilmiş, kırmızı ve kahverengi pişme rengine sahip çamurdan yapılmış perdahlı kapların ortaya çıktığı görülmektedir. Demir Çağı (Karanlık Çağ) olarak geçen Çağ (M.Ö. 1200-750) M.Ö. 2. binyılın sonundan M.Ö. 1200-1050 yıllarına kadar olan dönem, sadece Doğu Akdeniz'de değil, Anadolu ve Balkanlar'da da büyük hareketlerle sonuçlandığı bilinmektedir. III. Ramses Medinet Nabu'daki tapınağındaki yazıtlar, kuzey kabilelerin sadece Anadolu'ya ve Kıbrıs'a nüfuz etmekle kalmayıp, Mısır'ın güneyine kadar ulaştığını göstermektedir (Sadberk Hanım Museum, 1996, s.25). M.Ö. 13. yüzyılda Miken Krallığı'nın çöküşünün neden olduğu Doğu Akdeniz'de yaşanan bozukluklar, Hitit toprakları altında yüzyıllarca yaşamış olan sayısız yerli Anadolu halkına huzursuzluk yaşatmıştır. Güneydoğu Avrupa'dan işgalci Hatusas'ın Hitit başkentini yıkıp, sonunda Asur sınırına ulaşan işgalci kabileleri tarafından yok edilmiştir. Bu kaosun hemen sonucu, Anadolu'nun yaklaşık 450 yıl süren yoksullaşmasına neden olmuştur. Özellikle Orta Anadolu'da, bugüne kadar sayısız kazıların M.Ö. 1200 ve 750 yılları arasında önemli kültürel değere sahip, çok az kalıntının ortaya çıktığı görülmektedir (Sadberk Hanım Museum, 1996, s.25). Yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan suya ait seramik kalıntıları günümüze kadar gelebilmiştir.

Görsel 3. *Yonca ağızlı, boya bezemeli testi, Frig Uygarlığı, Pişmiş Toprak, M.Ö. 8.yüzyıl, y: 20.9cm, Anadolu Medeniyetleri Müzesi*

Frig, coğrafi ve siyasi konumu nedeni ile kaosun yaşandığı Demir Çağ döneminde varlığını sürdürmüş olan bir uygarlık olduğu bilinmektedir. Yonca ağızlı seramik sürahi, Frig kültürünün temsili olarak M.Ö. 950- 800 arasına tarihleri arasındaki döneme aittir. Erken Frig Dönemi'nde gri ve siyah renkli kaplar yaygın bir şekilde görülmektedir. Çoğunlukla çömlekçi çarkında yapılmış olan seramiğin kaba ve kalın cidarlı olduğu görülmektedir. Yonca ağızlı testiler, düz ve ayaklı tabaklar, maşrapalar bu dönemin en yaygın formları arasındadır (Erdoğan, 2015, s.109).

Görsel 4: *Sandal Biçimli Törensel Kap, Kültepe Kalıntısı, M.Ö. 3 binyıl, (ö.y.), Anadolu Medeniyetleri Müzesi*

Kültepe, tarihsel olarak farklı bir öneme sahip olmuştur. Asurluların burayı bir pazar şehri olarak kullandığı bilinmektedir (Ateş, 2014, s.4). Asurlular, Anadolu'da Ticaret kolonilerine ev sahipliği yapmış kendilerine ait kültürel öğelerin başka kültürlerle buluşmasına vesile olmuşlardır. Söz konusu dönemde üretilmiş olan seramiklerden halkın refah seviyesinin yüksek olduğu, bu döneme kadar üretilen seramik kapların sadece kullanıma yönelik olduğu, Asurlularla birlikte sanatsal seramikler üretildiği görülmektedir. Kültepe'de bulunan Kült kabının özelliği ise tapınak ve içerisinde yer alan tanrıça heykelciklerinin bulunmasıdır. Eski Mezopotamya'da ulaşım, ticaret ve ritüeller esnasında kullanılan tanrı sandalları Sümer Edebiyatı'nda da önemli bir yere sahip olmuştur. Törensel Kap, bir şenlik esnasında bir nehir boyunca kült heykellerinin gezdirildiği dini bir ritüeli temsil etmektedir (Ateş, 2014, s.6). Denizler yüzyıllar boyunca insanların ulaşım yolu olmuştur. Eski çağlarda deniz ulaşımının yoğun yapıldığı dönemlerde, denizin kültürler arası etkileşime aracılık ettiği bilinmektedir. Batık gemilerden çıkan seramik buluntular, bu etkileşimin örnekleri olmaktadır.

Görsel 5. Kendi Jingdezhen, Çin, Ming hanedanı, 1590-1615, Porselen, y: 19,7 cm, ç: 15 cm, V&A Müzesi

Çin'in Ming hanedanlığı döneminde, 1573-1620 yılları arasında üretilen Kendi su kapları, mavi sıraltı ile dekorlanmış porselen kaplardır. Uzun boyun kısmı ve kubbe şeklinde bir emziğe sahip küresel formda porselen kaplardır. Görsel 5'te yer alan kabın alt bölümünde, bir kuş, at, leylek ve böcek dekorları mevcuttur. Aynı işlev için kullanılan su kapları üretildiği bölgenin kültürüne göre form ve dekor bakımından farklılıklar göstermektedir.

Bazı seramik formlar üretilikten sonra sadece bulunduğu bölgede varolmuş, dışarı açılmamıştır. Bazıları ise yine belli bir bölgede üretilip yayılmıştır. Popülarlığı fazla olan formlar, yüzlerce yıl devamlılığını sürdürmüş, geniş bölgelere yayılmıştır. Kendi formu su kapları da dikkat çekici formlardan biri olmuştur. Güneydoğu Asya'da yaygın olarak kendi olarak bilinen bu kaplar, kundika'dan gelen Sanskritçe adı Kunda'dan türetilmiş Malayca bir kelimedir. Bazı akademisyenler, kendi kelimesinin kundika kelimesinden evrimleştiğini varsaymışlardır. Eşyaların işlevi yazıtlarda veya Reçafatıswan olarak Budist'lerde ritüellerde "serbestleşme" anlamına gelmektedir. Kendi, sembolik olarak su dökmek için sadece Budist kutsama töreninde kullanılan su kabını ifade etmektedir (Tutor, 2011, s.4).

Görsel 6. Gargoulette sürahi, Fransa bölgesi, 17. Yüzyıl, Rönesans tarzı, g: 26,8 cm, ç: 16,4 cm, y: 28,7 Cm

Fransa'nın güney bölgesinde üretilmiş olan Gargoulette sürahileri 17. Yüzyıl'a aittir. Gargoulette sürahileri uzun boyunlu olup, geniş bir gövdeye sahiplerdir. Büyük bir emzik kısmı vardır. Genellikle arabesk süslemelere sahip formlardır. Görsel 6'da yer alan her tarafta süslenmiş, nadir bulunan gargoulette sürahisi, gövdesinde melek kafaları, dört çiçek ve bir süzgeç olmak üzere iki dolgu boynu, iki büyük kulp ve büyük bir emziğe sahiptir.

(7)

(8)

Görsel 7. Terakota pişmiş toprak Şişe, Çin, 19. yüzyıl Porselen, TSM. Çin Porselenleri Koleksiyonu, y: 21.5 cm

Görsel 8. Terakota pişmiş toprak Şişe, Çin, 19. yüzyıl Porselen, TSM. Çin Porselenleri Koleksiyonu, y: 21.5 cm

Su kapları kimi zaman yaşama kaynağı olan suyu taşımak için kullanılırken, kimi zaman da dini ritüellerde kullanılmak için üretilmiştir. Görsel 7'de yer alan şişe ise zezem suyu taşımak için üretilmiştir. İslam kültürünün beşiği olan Hicaz bölgesinde su kaynakları az olduğu için kuyular oldukça önemli olmuştur. Tüm bu kuyular içerisinde hiçbiri Müslümanlarca kutsal kabul edilen zezem kuyusu kadar önemli olmamıştır. (Küçükbaşcı, 2017/2, s.75). Söz konusu kaplar zezem suyu şişeleridir. Zezem Suyu Mekke'den getirilen kutsal bir su olması nedeni ile taşınması için özel sürahiler üretilmiştir. Porselen kapların tercih edilme sebebi ise zor ve uzun yollar boyunca taşınan bu suyun hijyenik açıdan korunmasını sağlamaktadır. Zezem suyu şifa niyetine kullanılan kutsal bir sudur. Bu suyu uzak mesafelere taşımak için özel kâseler üretilirdi. Kâsedeki suyun, su ile doldurulmuş olan sürahilere sızmasına izin verilir, daha sonra sürahiler kırmızı balmumu ile kapatılır ve önemli kişilere verilir. Bu kaplar, hasta insanları tedavi etmek amacıyla hızlı bir şekilde kırılabilir ve hijyeni sağlamak için genelde porselenden üretilmiştir. Bu uygulama, Sultan II. Mahmut tarafından

durdurulmuş, çünkü bazı bitkisel dükkanlar, “Hırka-i Saadet Suyu” adı altında sahte su satmaya başlamıştır (Aydın, 2004, s. 763).

Görsel 9. Kütahya işi seramik sürahi gurubu 20.yüzyıl, Adell Armatür Koleksiyonu

Geçmişteki testilerden çağımızda farklı formlara dönüşen 20. yüzyıla ait söz konusu farklı formdaki su şişeleri, gelin çeyizlerinde, gelin ve damat için özel olarak hazırlanmış olarak görülmektedir. Aynı zamanda bölgenin ekonomik olarak kalkınmasında da önemli rol oynamıştır.

2. SANATSAL İMGE OLARAK SU

Su taşıdığı önemden ötürü sanatçıların sıklıkla kullandığı vazgeçilmez bir tema olmuştur. Suyun nesilden nesile aktarımında kullanılan imgelerin, sanatçıların eserlerinde yansımaları farklılıklar göstermektedir.

Görsel 10. Hamiye Çolakoğlu, “Derman Çeşmesi”, Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü girişi, Ankara, 1986

Sanatçı Hamiye Çolakoğlu'nun 1986'da kamusal alan olan Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü girişine yapmış olduğu “Derman Çeşmesi” adlı seramik eseri, Anadolu'daki kültürü içerisinde yapılmış olan çeşmeleri anımsatmaktadır. Eserin yüzeyinde taşıdığı kabartma motifleri aynı zamanda kültürel izleri içerisinde barındırmaktadır.

(11)

(12)

Görsel (11). *Güngör Güner, “Toprak, Su İlişkisi ve Saydamlık”, 330x290 cm, 1993*
Görsel (12). *Güngör Güner, “Suyu Sergiliyorum”, y:225 cm.g:60 cm. d:25 cm., 1999*

Seramik sanatçısı Güngör Güner “Suyu Sergiliyorum” adlı sergisinde yerleştirmesini şöyle ifade etmiştir; 1993 yılında yaşamı boyunca hiç tanık olmadığı bir kuraklık yaşanmıştır. Nerdeyse hiç yağmur yağmayan bir kış yaşanmıştır. İlkbahar mevsiminin gelip çattığı dönemde ağaçlar çok kurumuştur. Sonrasında yağın yağmurun hiç yere düşme şansı bile olmadığını gören Güner, yaşadığı bu kuraklıktan çok etkilenmiş, sonrasında susuzluktan yola çıkarak yapıtında toprak–su ilişkisini ele aldığı bir sergi hazırlamıştır (Güner, Röportaj, 2019).

(13)

(14)

Görsel (13), (14). *Cengiz Ertekin, seramik havuz, (ö.y), (t.y.)*

Cengiz Ertekin’de eserlerinde suyu kullanan sanatçılardan biri. Sanatçı kamusal alan içerisinde seramik havuzu üretmiştir. Eser modüler parçaların bir araya gelmesi ile üretilmiştir. Görsel 13’te kalıp alınarak elde edilmiş koni şeklinde üretilmiş seramik bir yapı görülmektedir. Görsel 14’te ise Ertekin tarafından tasarlanmış bir seramik süs havuzu yer almaktadır (Gordon, 2013, s.41).

(15)

(16)

Görsel (15). Nicklai Globe, “Donmuş Deniz”, 40cm x 15cm, 2012

Görsel (16). Nicklai Globe, “Nehir teknesi”, 60cm x 50cm x 24cm 2012

Nickolai Globe, kendini arkaik eserlerini yarattığı Harris Adası ile bütünleştirmektedir. Sanatçı yüksek pişirim sıcaklığına sahip çanak çömlek, porselen, fayans ve yerel mineraller ile çalışmaktadır. Sanatçının son çalışmaları, seramikleri, heykel ve işlevin birleştiği, kendince zanaat türevi işlerden oluşmaktadır. Eserleri yüksek derece pişirimi olan formları daha jeolojik hale getirmekte ve etkilendiği İskoçya'nın batı kıyısında bulunan Hebridler'in arazisinin derin bir yansımısını taşımaktadır. Cam ve ham mineralleri çalışmalarına dahil ederek kelimenin tam anlamıyla manzarayı temsil eden eserler üretmektedir (<http:3>). Sanatçı eserlerinde doğadan yola çıkmakta ve etkisinde kaldığı suyu eserlerine aktarmaktadır.

(17)

(18)

Görsel (17). Machiko Ogawa: Silika kumu ve Feldispatlı porselen, porselen ve cam sır, 19.1x69.5x38.1 cm, 2014

Görsel (18). Machiko Ogawa: Silika kumu ve Feldispatlı porselen, porselen ve cam sır, 14x47x39.1 cm, 2014

Ogawa Machiko'nun çalışmaları, seyahatlerinin birer yansıması olup kayalara ve minerallere olan ilgisini yansıtmaktadır. Ogawa Machiko uluslararası seyahatlerinde yıllarca kaya ve mineral toplayıcılığı yapmış, bu ilgisi onun yeteneğine ve yaratıcı serüvenine büyük katkı sağlamıştır. Sanatçının mineraloji serisinde, yeryüzünün derinliklerinden çıkmış parçalanmış kayaya benzeyen farklı keşifleri vardır. Söz konusu kayaya benzeyen heykellerin aksine “Kırılğan Heykel” serisi, arkeolojik bir kazıda ortaya çıkarılan ve elementler tarafından yıpranmış olan ilkel kırılmalar ortaya koymaktadır. Her iki seride de Ogawa, bir çöl zemini, kutup mağarası veya dağın altındaki en derin mağaralardan yola çıkarak çamur gövdesinde çarpık ve çatlak dokular kullanmaktadır (<http:4>).

(19)

(20)

Görsel (19). Elif Uras, “Yaz / Kış ve İznik Gölü”, Galerist, Yerleştirme, 2016
Görsel (20). Elif Uras, “Ayla'nın yaz mevsimi” Maça Kızı Otel, Bodrum, 10 m., 2018

Elif Uras resimleri ve seramik eserlerinde, Türk seramik sanatının geleneksel, dekoratif desenlerini figüratif batı görüntüleriyle birleştirmektedir. Uras, Batı modernliği ile doğu sanatının ve kültürünün geleneksel özellikleri arasındaki değişken ilişkiyi eserlerine taşımaktadır. Sanatçı eserlerinde çoğunlukla kadın imgesinden yola çıkar. Uras'a göre su doğurganlığı ve bereketi temsil etmektedir. Dolayısıyla su, sanatçı için önemli bir ifade aracıdır. Sanatçı Doğu ile Batı arasında kurduğu ilişkiyi, Osmanlı İmparatorluğu zamanında bulunan hamam ve çeşme kültüründen esinlenerek kurar. Hamamlar Osmanlı'dan bu yana Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Temizlik, arınma, bereket gibi birçok kavramı içerisinde barındırır. Geleneksel motiflerden yola çıkan sanatçı, su sembolünü sıklıkla kullanır. Sanatçının sergisinde kimi zaman, işlevsel bir seramik çeşme, galeri merkezinde yer alır. Su ve onun sürekli akışı, popüler bereket ve refah sembolleri, serginin çıkış noktasını pekiştirmektedir. Görsel 19'da yer alan “Çeşme” adlı eseri, sanatçının 2016 yılında açtığı sergisinde yer alan bir eser örneğidir. Sanatçı seramiğe olan ilgisini pekiştirmek adına sık sık İznik'e gidip oradaki atölyelerde çalışma yapmıştır. Orada edindiği deneyimleri kendi sanat anlayışıyla birleştirerek eserler üretmiştir. Görsel 20'de yer alan eseri ise yine İznik'te bulunan bir çini firmasıyla birlikte bir otel için yaptığı çalışmadır. Sanatçı bu eserinde deniz altı yaşamından esinlenmiştir.

(21)

(22)

Görsel (21). Shinya Tanoue, “Deniz Kabuğu” 17, y.48 x 33 x 45.5 cm, 2017
Görsel (22). Shinya Tanoue, “Deniz Kabuğu” 17, y.28 x 36 x 33 cm, 2017

Deniz kabukları Shinya Tanoue'un eserlerinde değişmez bir tema olmuştur ve yaşadığı çevreyle ilişkili olduğu için sıklıkla ilgili konuyu ele almıştır. Sanatçının ürettiği parçaların her biri oldukça basit, ancak kendi içlerinde etkili bir kıvrıma sahip, çizgiler ve eğriler gibi detaylar içermektedir. Sanatçı eserlerinde farklı teknikler kullanmıştır. Eseri bir bobin yardımı ile oluşturduktan sonra, yüzeye kaygan bir çukur uygulamıştır. Sonrasında yüzeyi iğneler yardımı ile oluklu hale getirmiştir. Eserlerinin üretim süreci kullandığı teknikler açısından oldukça meşakkatli olup uzun bir sürece yayılmaktadır. Tanoue'un eserleri, seramik üretim tekniklerine olan tutkusundan ve çamur özelliklerini geliştirme ve maksimize etme arzusundan doğmuştur. Eserlerinde ilham kaynağı deniz kabuğu kavramıdır. Sanatçı, kabuk formuyla, bir taraftan kişiyi yumuşak bir şekilde sarmasını ve korumasını, diğer taraftan bunu yapabilecek gücü olan sertliğini vurgulamıştır. Ayrıca, toprak kaplar rahim kavramına yakın koruyucu bir kabuk oluşturduğundan doğum ve yaratma kavramına da gönderme yapmaktadır. Sanatçı sırlarında genellikle, Japon kültüründe sembolik olarak yaşam kaynağı olan suyu hatırlatan mavi rengi kullanmaktadır (http:5).

(23)

(24)

Görsel (23), (24). *Noriko Kuresu, "Denizin Belleği", (ö.y.), 2017*

Noriko Kuresumi, New York'ta yaşayan, okyanusun uyumu ve dengesinden esinlenen zarif, şehvetli formlarla seramik heykeller üreten bir Japon sanatçıdır. Metropolde yaşadığı için doğayla baş başa olabileceği zamanları değerlendirdiğini ifade eden Kuresumi, bazen rahatlamak için kendini doğada bulduğunu söyler. Her sabah kendisiyle olumlu bir sohbette bulunarak, bundan ilham aldığını düşünmektedir. Bazen ay ile kurduğu ilişkiden ilham aldığını da söylemektedir. Sanatçının eserlerinde porselen çamuru tercih etmesinin sebebi, bu malzemede kadınsı bir şıklık görmesindedir. Sanatçı porselen çamur bünyesinin olanaklarını, Ay'ın dünya üzerindeki etkisiyle benzeştirir. Aynı zamanda sanatçı, okyanusu izlemeyi sevdiğini, okyanusun duygularını yansıtabildiğini vurgular. Sanatçı, denizden ilham aldığı biyolojik formlarla çalışır. Ona göre, deniz yaşamın kökenidir. Tüm yaşamların birbirine bağlı olduğunu ve birbirlerini desteklediğini düşünmektedir. Çalışmalarını okyanusun uyum ve dengesinin kaynağını hayal ederek yaratmaktadır. Okyanusu Dünya'nın annesi olarak nitelendirir. "Denizin belleği" adlı sergisinde sanatçı, doğadaki mükemmel uyumu ve birlikteliği eserlerine taşımıştır (http:6).

(25)

(26)

Görsel (25). Rekha Goyal, “Suyun Belleği”, seramik, 50.8 x 71 cm, 2018,

Görsel (26). Rekha Goyal, “Su Duvar Panosu”, (ö.y.), 2018

Rekha Goyal, 2018’de “Su Duvar Panosu” adlı eserinde sakin bir gölden esinlenmiştir. Sanatçı, nehri, ritmik çalkantılı bir okyanusa benzetmektedir. Goyal, suyu doğanın bir gücü olarak nitelendirir. Sanatçı, su ile ilgili ruha yansıyan duygu durumlarını araştırmaktadır. Sanatçı eserlerinde ruh hallerini anlatırken ifade aracı olarak çamur malzemeyi kullanmıştır. Onun için çamur aslında ruh halinin kendisidir. Eserde her bir parça kendi hikâyesiyle benzersiz ve farklıdır. Sanatçı yapı elemanı olarak, bir nehir içindeki çakıl şeklini kullanmıştır. Eserlerinde, farklı ruh hallerini ifade etmek için suyun oluşturduğu izlere yer vermiştir.

Sanatçı suyu şöyle tanımlar: “Yaşamın olduğu yerde su var. Su her yerdedir, hatta bedenimizdedir. O olmadan hepimiz toza dönüşecektik.” Sanatçı suyun, çamur için doğum ve ölüm döngüsünü tamamladığını düşünmektedir. Sanatçı çalışmasında su belleği, su ile çamur arasındaki temel yaratma ve yıkım ilişkisini vurgulamaktadır. Çünkü su; toprak malzemenin pişirilmesiyle birlikte artık seramik bünyede yer almamaktadır fakat hafızasında yer almaya devam etmektedir ([http:7](http://7)).

(27)

(28)

Görsel (27), (28). Mathieu Lehanneur, “50 Deniz Sergisi”, yarıçap 50 cm, 2018

Fransız tasarımcı Mathieu Lehanneur “50 Deniz sergisinde”, Gine Körfezi’nden Hudson Körfezi’ne, Antartika’nın Wededell Denizi’nden Bengal Körfezi’ne kadar 50 farklı denizin topolojisini seçerek, dünyanın sıvı ortamının küresel renk şemasını kristalize etmiştir. Bunu yapmak için sanatçı, yüksek tanımlı uydu fotoğrafçılığı kullanmış, dünyadaki elli noktayı tespit etmiş ve onları büyük seramik çemberlerin içine yerleştirmiştir. Lehanneur, “Gözlerimizi ve zihnimizi, eşyaların belirsizliğine

alıştırmak zorundayız” demektedir. Söz konusu “50 Deniz sergisi” için ürettiği seramik eserlerde, seçtiği 50 farklı renk tonuyla renklendirme yapmıştır. Sergilenen her parça, ortamının coğrafi özelliğini taklit etmek için benzersiz bir biçimde tasarlanmıştır.

Görsel 29. Fatih Karagül, *Trireme (Agamemnon)*, Pekişmiş çini ve porselen, g. 66 cm, 2018

Deniz ulaşımı yüzyıllar boyunca önemli bir bellek aracı olmuş, bir çok sanatçıların da bu alanda üretime kaynaklık etmiştir. Eski Çağlarda gemiler aracılığıyla kültürel aktarımın gerçekleştiği gibi, salgın hastalıklar, pek çok savaşlar gibi olumsuzlukların da gemiler aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Fatih Karagül’de deniz kentinde yaşaması ve yaşadığı ülkenin üç tarafının denizlerle kaplı olması ve yaşadığı coğrafyanın tarihi geçmişi, mitolojisinden yola çıkarak sıklıkla gemi temasını eserlerinde kullanmıştır. Sanatçı yerel unsurları tema edinerek biçimsel olarak eserlerinde kullanmıştır. Yaşadığı kentin kültüründen esinlenerek İlyada ve Odesya da yer alan gemiler, geleneksel Çanakkale gemileri ve şehrin gemicilik faaliyetleri sanatçının eserlerine esin kaynağı olmuştur (Korkmaz, 2018, s.1532).

Görsel 30. Tuba Korkmaz, *“Odysseus’un Gemileri”*, 45x27x29 cm, 2018

Tuba Korkmaz da eserlerinde yaşadığı şehrin kültüründen ilham alarak eserlerinde gemi formu kullanan bir diğer sanatçı. 2018 yılında, Çanakkale Devlet Güzel Sanatlar Galerisi’nde Odysseus’un Gemileri ‘Troia’dan Ithaka’ya Yolculuk’ adlı sergisini açmıştır. Serginin konusu Truva savaşı sonrasında evi Ithaka’ya dönmek üzere 12 gemi ile birlikte yola çıkan Odysseus’un yolculunun anlatıldığı Homeros’un etkileyici eseri Odysseia’dır (Korkmaz, 2018, s.1533). Sergide bahsi geçen 12 gemi figürü imgesel olarak ele alınmıştır.

(31)

(32)

Görsel (31), (32). İrfan Aydın, “Deniz, Renk, Doku, Dokunuşlar” sergisinden, (ö.y.), 2019

Eserlerinde su imgesine yer veren sanatçılar arasında yer alan İrfan Aydın’ın 2019 yılında açtığı “Deniz, Renk, Doku, Dokunuşlar” isimli sergisinde yer alan eserlerinin çıkış noktası denizdir. Fakat deniz tam olarak sanatçının anlatmak istediği şeyi ifade etmemektedir. Sanatçının bahsetmek istediği su ve suyun hafızasıdır. Daha doğrusu sanatçı, metaforik olarak su ve denizi aynı kategoride ele almaktadır. Sanatçının ifadesiyle deniz, üzerinde binlerce yıldır gemilerin gelip geçtiği bir mekândır. Sanatçı, özellikle yaşadığı toprakların kıyısında bulunan Akdeniz’den etkilenmiş ve hikâyelerinde onun üzerinden yola çıkmıştır. Aydın, uzun yıllar arkeolojik kazılarda bulunmuş ve orada yaşadıklarından çok etkilenmiş, eserlerinde antik dönemdeki denizi ve denizle olan ilişkileri ele almıştır. Sanatçı, denizin bir hafızası olduğu düşüncesinden yola çıkmıştır. Sanatçı zaman içinde eserleriyle birlikte batık gemilere yeni hikâyeler yazmış ve onları yeniden canlandırmıştır. Sanatçı Marmaray kazıları esnasında çıkan batıkları incelemiş, bölgeden çıkan kalıntıların kille kaplı olduğunu görmüş ve bu durumdan çok etkilenmiştir. Çok uzun yıllar bu kalıntıların günümüze kadar gelmesine yardımcı olan bu killeri, sanatçı özel bir izinle almış ve kendi eserlerinde kullanmıştır (Aydın, Röportaj, 2019).

SONUÇ

Su, insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte birçok alanda olduğu gibi seramik sanatındaki yeri de oldukça önemlidir. Toprağın şekillendirilebilmesi için muhakkak suya ihtiyaç vardır. Bu yönüyle su, seramiğe hayat veren unsurlar arasındadır. Özellikle eski Çağlarda, henüz cam vb. materyaller yokken seramik; sıvı ve katı ürünlerin taşınmasında önemli bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki durum da seramik ile su arasında özel bir ilişki kurulmaktadır. Bütün canlıların ortak ihtiyacı olan su, yaşam devam ettiği sürece en önemli kaynaklardan biri olmaya da devam edecektir. Günümüzde suyla kurulan ilişkiye bakıldığında canlı yaşamı için temel madde olan su, maalesef gittikçe ulaşılması güç bir kaynağa dönüşmektedir. Seramik sanatçıları için suyun önemi, sanatçı eserlerinde görüldüğü gibi farklı şekillerde yansımaktadır. Suyu verilen anlam, ilk Çağlardan bu yana aynı şekilde süregelmektedir. Sanatçılarla birlikte suyun çeşitli imgeleri kişilerde su ile ilgili farklı açılımlar yaratmaktadır. Canlılar için hayati önem taşıyan bu maddenin farkındalığı, eserler aracılığıyla tekrar gündeme gelmektedir. Eserler incelendiğinde sanatçıların çoğunlukla suyun hareketinden ve renginden etkilenerek formlarına yansıttıkları görülmektedir. İnsan hayatındaki izleri son derece derin olan suyun, gelecek dönemlerde de etkisini arttırarak sanatta önemli bir imge olarak kullanılacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ateş, E. (2014). *Kültepe kalıntıları ve kil tabletler*. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Anadolu Uygarlıkları ve Sanatı, Sanat Tarihi 1. 1 Haziran 2019 tarihinde https://www.academia.edu/12843741/K%C3%BCltepe_Kal%C4%B1nt%C4%B1lar%C4%B1 adresinden erişildi.
- Avşar, Z.& Avşar, S. (2016). Var olmanın ve arınmanın tarihi seyri içerisinde bedensel - ruhsal temizlik mekânları olarak hamamların iletişim bakımından önemi. *İdeal Kent Araştırmaları Dergisi*, 7(19), 628-658.
- Aydın, H. (2004). *Pavilion of the sacred relics the sacred trusts / Topkapı Palace Museum*. İstanbul: Kaynak Kitaplığı
- Bachelard, G. (2006). *Su ve düşler maddenin imgelemi üzerine deneme*. İstanbul: YKY
- Barlow, M. (2016). *Su hakkı*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- Burnett, R. (2012), *İmgeler nasıl düşünür?* İstanbul: Metis Yayınları
- Cevizci, A. (2000). *Paradigma felsefe terimeri*. Çanakkale: Paradigma Yayınları
- Connerton, P. (2011). *Modernite nasıl unutturur?* İstanbul: Sel Yayınları
- Draaisma, D. (2014). *Bellek metaforları, zihinle ilgili fikirlerin tarihi*. İstanbul: Metis Yayınları
- Eliade, M. (2017). *İmgeler ve simgeler*. Ankara: Doğubatu Yayınları
- Erdan, E. (2015). *Demir çağ ve sonrası Batı Anadolu'da Frig kültür etkileri*. Yayımlanmamış doktora tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Denizli.
- Foucault, M. (2002). *Bu bir pipo değildir*. çev. Selahattin Hilav. İstanbul: YKY.
- Gordon, Z. M. (2013). *Hikaye anlatan su oyunları*. Yayımlanmamış yüksek lisans sanat çalışması raporu, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı, Ankara.
- Gökbel, F. M. (2019). Hamam kültürü ve seramik yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 43, 57-68.
- Karagül, F. (2018). Yerel değerlerin sanatta esin kaynağı olarak kullanımına bir örnek: Troia sergisi. *Journal of Awareness*, 3, 119-126.
- Korkmaz, T. (2018). Çağdaş seramik eserlerde gemi formu. *Ulakbilge*, 6(30), 1523-1536.
- Küçükbaşçı, M.S. (2017/2). Zemzem. *Z'Kültür/Sanat/Şehir*, 74-79.
- Sadberk Hanim Museum* (1996). İstanbul: Tanım Yayıncılık ve Danışmanlık.
- Sartre, J. P. (2017). *İmgelem*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tutor, Z. P. (2011). *Kendi: The characteristic vessel of bagan period*. Submitted to Myanmar Academy of Arts and Science, Department of Archaeology Dagon University.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. Su. 22 Ocak 2019 tarihinde <https://www.britannica.com/science/water> adresinden erişildi.
2. 23 Ocak 2019 tarihinde <http://www.karalahana.com/2018/02/10/women-from-prehistory-to-the-iron-age/> adresinden erişildi.
3. Globe, N. 19 Temmuz 2019 tarihinde <http://nickolaiglobe.com> adresinden erişildi.
4. Machiko, O. 14 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.artsy.net/artwork/machiko-ogawa-fragment> adresinden erişildi.

5. Tanoue, S. 27 Eylül 2019 tarihinde https://www.mizenfineart.com/en/exhibition-_paris/tanoue_shinya/ adresinden erişildi.
6. Kokuresumi, N. 1 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.norikokuresumi.com> adresinden erişildi.
7. Goyal, R. 2 Ekim 2019 tarihinde <https://www.rekhagoyal.com/the-memory-of-water-ceramic-installation> adresinden erişildi.
8. Lehanneur, M. 25 Eylül 2019 tarihinde <https://www.designboom.com/design/mathieu-lehanneur-50-seas-exhibition-christies-paris-01-18-2018/> adresinden erişildi.
9. Goethe. 25 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.kuts.com.tr/assets/mailling/newsletter/2015/Ekim2015Mailingi.pdf> adresinden erişildi.
10. Uras, E. 21 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.elifuras.com/> adresinden erişildi.

RÖPORTAJ

Güngör Güner, 30/08/2019

İrfan Aydın, 25/9/2019

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Görsel 1. Sadberk Hanim Museum (1996). s.10.

Görsel 2. Sadberk Hanim Museum (1996). s.24

Görsel 3. 24 Ocak 2019 tarihinde <https://www.flickr.com/photos/galpay/4227576479/in/photostream/> adresinden erişildi.

Görsel 4. Ateş, E. (2014).

Görsel 5. 24 Ocak 2019 tarihinde <http://collections.vam.ac.uk/item/O179521/kendi-unknown/> adresinden erişildi.

Görsel 6. 23 Ocak 2019 tarihinde <https://www.proantic.com/en/display.php?mode=obj&id=397525> adresinden erişildi.

Görsel 7, 8. Gedük, S. *Zemzem ve Topkapı Sarayı Müzesi Zemzem Şişeleri*. 3. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu, 19-21 Mayıs 2017, s.107-118

Görsel 9. Fokus Dergisi/ Kasım-Aralık 2014, s. 52

Görsel 10. Gordon, Z. M. (2013).

Görsel 11,12. Güngör Güner Kişisel Arşiv

Görsel 13,14. Gordon, Z. M. (2013).

Görsel 15,16. 19 Temmuz 2019 tarihinde <http://nickolaiglobe.com> adresinden erişildi.

Görsel 17,18. 14 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.artsy.net/artist/machiko-ogawa> adresinden erişildi.

Görsel 19. 21 Eylül 2019 tarihinde <http://www.elifuras.com/> adresinden erişildi.

Görsel 20. *Anikya İznik Çini*, Mimari Kataloğu, s.19

Görsel 21, 22. 21 Ağustos 2019 tarihinde https://www.mizenfineart.com/en/exhibition-_paris/tanoue_shinya/ adresinden erişildi.

Görsel 23, 24. 11 Ağustos 2019 tarihinde www.norikokuresumi.com adresinden erişildi.

Görsel 25, 26. 11 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.rekhagoyal.com/the-memory-of-water-ceramic-installation> adresinden erişildi.

Görsel 27, 28. 19 Ağustos 2019 tarihinde <https://www.designboom.com/design/mathieu-lehanneur-50-seas-exhibition-christies-paris-01-18-2018/> adresinden erişildi.

Görsel 29. Karagül, F. (2018).

Görsel 30. Korkmaz, T. (2018).

Görsel 31, 32. İrfan Aydın Kişisel Arşiv

Türklerin Düğün Geleneklerinde Özgün Bir Tasarım: Gelin Habercisi Çengel

Dr. Kevser Gürcan Akbaş^{1*}

Geliş tarihi: 25.12. 2019
Kabul tarihi: 30. 01. 2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 409-422
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Türkiye, kevser.gurcan@msgsu.edu.tr
ORCID ID 0003-2359-9143

* Sorumlu yazar

ÖZ

Türk kültüründe evlenme önemli bir olgudur. Efsaneler, hikayeler, masallar, mitler gibi kültürel taşıyıcılığın etkin araçlarıyla aktarılagelenler, Türklerin tarihleri boyunca yaşadıkları coğrafyalarda sayısız çeşitlilikte evlenme ritüeli gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Evlenme, toplumun en küçük yapı taşı olan aile oluşumunun başlangıcıdır. Doğum ve ölümün yanısıra insan ve toplum hayatını düzenleyen üç geçiş döneminden biridir. Kişinin özellikle de kadının bir taraftan diğer tarafa geçişini temsil etmektedir ve merkezinde gelin yer almaktadır. Türk inanışlarında “gelinin göçü” olarak da ifadesini bulan bu mitolojik yolculuğun özünde, gelinin baba ocağından yeni yurduna gidişin ötesinde yaradılış mitlerinden günümüze kültürel seyahatimizin şifreleri korunmaktadır. Bugün Anadolu düğün adetleri aynı geçmişte olduğu gibi sayısız çeşitliliğe ve anlam zenginliğine sahip uygulamalarla doludur. Bunların yanısıra uygulamasından vazgeçilmiş ancak sözlü ya da maddi kültürümüzde izleri bulunan bazı adetlerin de yok olmakla var olmak arasında kaldığı görülmektedir. Bu adetler, en azından literatüre geçirilmeyi ve kültür hazinemizde yer edinebilmeyi hak etmektedirler. Bu adetlerden biri Gaziantep ve Malatya bölgesindeki köylerde hafızalarda kısmen muhafaza edilebilen; “gelin habercisi çengel” olarak adlandırılan bir unsurdur. Elimizde örneği bulunan Çengel; Türk mitolojisinin ana karakterlerinden biri olan -kadınların ve çocukların koruyucusu- “Umay Ana”, olgusu üzerine yoğunlaşmaktadır. Türk inanç sistemine göre şekillenen evren tasarımı, dokuma, nakış, deniz kabukları, sedef düğmeler ve boncuk işleme gibi detaylarla hem geleneksel el sanatlarımıza ışık tutan hem de tasarım sektörüne ilham verici nitelikte olan bir kültür ögemizdir. Gelin tarafından genç bir çocuk bu haberciyi kafileden önce damat tarafına götürmekte ve gelini bekleyenler gelin alayının yola çıkmış olduğunu bu sayede anlamaktadır. Gelinin damadın evine gelmesinden sonra da kadınlar gelinin çeyizini, özellikle de Çengel’i görmek istemektedir. Çengel’in üzerinde bulunan malzemelerin ve uygulamaların niteliği gelinin ailesinin ekonomik durumunu ve gelinin becerisini göstermektedir. Düğünden sonra da bu Çengel, yeni gelin evinin en nadide köşesinde nazarlık olarak asılı tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Tasarım, İkonografi, Gelin Habercisi, Çengel.

An Authentic Design in Turkish Wedding Culture: Gelin Habercisi Çengel

Dr. Kevser Gürcan Akbaş^{1*}

First received: 25.12. 2019

Accepted: 30. 01. 2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 409-422

Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 02%

¹ Mimar Sinan Fine Arts University,
Turkey, kevser.gurcan@msgsu.edu.tr
ORCID ID 0003-2359-9143

* Corresponding Author

ABSTRACT

Marriage is an important phenomenon in Turkish culture, carried out by effective means of cultural transport such as myths, legends, stories and tales. Throughout the history, Turkish people performed various marriage rituals in the geographies they lived. Marriage is the beginning of family formation, the smallest building block of society. It is one of the three transitional periods, which regulates a human and a society along birth and death. It represents the transition of the person, especially a woman, from one side to another centering the bride. At the core of this mythological journey, which is also referred as “*gelinin göçü*” in Turkish beliefs, is the codes of our cultural journey from the myths of creation to present day, beyond going from the father’s home to another home. Today, Anatolian marriage rituals are filled with countless variety and richness of meaning, just like in the past. In addition to them, it is seen that some practices are abandoned yet the trace of them can be found in the oral or material culture. Those rituals at least deserve to be in the literature and gain a place in our cultural heritage. One of these rituals that is partially saved to the memories is something called “*gelin habercisi/çengel*” in villages around Gaziantep and Malatya. The Çengel example shown focuses on one of the prominent characters in the Turkish mythology - the protector of women and children- “*Umay Ana*”. Universe design, which is shaped according to Turkish belief system, is a cultural element that sheds light on traditional handicrafts as well as inspiring the design sector with details such as weaving, embroidery, seashells, pearl buttons and beading. A young boy from the bride’s side delivers this precursor before the convoy to groom’s side and with that way those who wait for the bride will understand that the bridal procession is on its way. After the arrival of the bride to the groom’s house, women would like to see the bride’s dowery, especially the *Çengel*. The materials and the practices on the *Çengel* represent the bride’s family’ wealth and talent of the bride. This *Çengel* is hanged above in the most precious part of the new bride’s house after the wedding as an amulet. In this article, Çengel/ Gelin Habercisi example found in Gaziantep was evaluated and interpreted according to its materials and iconography. In order to document, Çengel’s technical drawing was made, all the drawings were photographed and an album was created. With this study, it is aimed to shed a light on our traditional values and to document them in order to bring it to the literature.

Keywords: Turkish Culture, Design, Iconography, Gelin Habercisi, Çengel,

GİRİŞ

Halk kültürü, halkın yaşayış biçiminden oluşmaktadır ve özü gereği hareketlilik göstermektedir. Halk kültüründe yer edinebilen ve ulusal kalıt olarak adlandırılan ürünler belli bir zaman kesitinde oluşmakta ve gelenekler vasıtasıyla süregelmektedir. Böylece halk kültürü bireysel yaratıcılık, gelenek ve icraları sayesinde şekillenerek varlığını devam ettiren bir olgu haline gelmektedir (Artun, 2005, s.59).

Geleneklerimiz, zaman içerisinde sürdürdüğümüz toplumsal uygulamalarımızın kurumsallaşmış örüntüsünü oluşturarak sosyo kültürel yapımızın DNA'larını teşkil etmektedir. Bu durum, binlerce yıllık zamana ve mesafeye rağmen Altaylar'da görülen damgaların, Anadoludaki halılar üzerinde de görünmesini açıklamaktadır (Aksoy, 2008, s.80). Bu nedenledir ki sanat eserlerini analiz ederken üretildiği sosyo kültürel yapının esas alınması gerekmektedir. Bir yapının anlamı o halkın zihniyetinde gizlidir. Sosyal grupların hafızası anlamına gelen zihniyet, bir topluluğun ortak bakışı, düşüncesi ve eylemi, kültürel kimliğinin ortak bileşenidir (Mucchielli, 1991, s.22).

Kültür unsurları belirli bir zaman periyodunun, fiziki ve sosyal ortamın çıktılarıdır ve etkenlerinin sayıları fazladır. Unsuruları oluşturan motif, figür, sembol ve şekil gibi detaylar halkın kendisi tarafından tasarlanmış olduğundan yalın duygu ve düşüncelerin aktarılması açısından oldukça önemlidir. Bu durum karşısında sosyo kültürel nesnelere anlamak, uygun metot ve tekniklerin kullanılmasının yanısıra etkili bir sezgi gücünü ve bilgi birikimini de gerektirmektedir (Aksoy, 2008, s.86). Bu yüzden bu alandaki çalışmalar, farklı disiplinlerin bir araya gelerek ortak akıl yürütmelerini esas almaktadır.

Semboller, sözden ve yazıdan daha etkili mesajlaşma araçlarıdır. İnanç ve düşüncenin somut olarak gün yüzüne çıkarılması, toplumla paylaşılması anlamına gelmektedir. Sembol dünyasında görünenin arkasında derin ve gizemli manalar yüküldür. Bunu anlamak, toplumun ortak hafızası ve zihniyetine sahip diğer bireylerce kolay olabilir. Ancak bu, asırlar sonra yorumlamaya çalışan araştırmacılar için pek de kolay değildir. Bu yüzden bu ve benzeri etnografik unsurların çözümlenmesi tarihsel disiplin içerisinde yapılmalıdır.

Türk kültüründe önemli bir olguya karşılık gelen evlenme, toplumun en küçük yapı taşı olan aile oluşumunun başlangıcı olması ile birlikte, doğum ve ölümün yanısıra insan ve toplum hayatını düzenleyen üç geçiş döneminden biri olarak karşımıza çıkmaktadır ve özellikle kadının bir taraftan diğer tarafa geçişini temsil etmektedir.

Genep'e göre evlilik sürecini kapsayan geçiş döneminde gerçekleştirilen ritüeller, bireyin yeni sosyal yaşamında yalnız olmadığına işaret etmektedir. Evlenme ritüellerindeki ana tema, bu geçişin toplum tarafından tanınması ve kabul edilmesinin bir göstergesidir. Bu geçişin kendi içerisinde aşamaları bulunmaktadır. Birinci aşama "ayrılma"; bekarlıktan ve mevcut düzenden kopma yani söz yahut nişanlılık devresi, ikinci aşama "eşik"; bekarlık ve evlilik arasında gelinin ve damadın bu geçişin çeşitli olumsuz etkilerinden korunmasını sağlayan geçici süreç ve son olarak evlenme ile birlikte tekrar başa "kabul" aşamasına dönüşür. Bu durum, toplumda yeni bir aile olarak var olmanın ve kabul görmenin aşamasıdır. Gerçekleştirilen bu aşamalarda gelin ve damat statü değiştirme açısından eşit durumdadırlar (Genep, 1960 s.61).

Evlenme ile ilgili gerçekleştirilen törenler, bünyesinde pekçok kültürel öge ile birlikte inanç unsurlarını da barındırmaktadır. Her ne kadar gelin ve damat için eşit bir statü değişikliği sağlasa da evlenme ritüellerinin merkezinde gelin yer almaktadır. Türk inanışlarında "gelinin göçü" olarak da ifadesini bulan bu mitolojik yolculuğun özünde gelinin baba ocağından yeni yurduna gidişin ötesinde yaradılış mitlerinden günümüze kültürel seyahatimizin de şifreleri korunmaktadır.

1. TÜRK KÜLTÜRÜNDE EVLENME OLGUSU, DÜĞÜN ADETLERİ VE AİLE / OCAK KAVRAMI

Anadolu kültüründe evlilik ritüelleri; öncesi, sırası ve sonrası uygulamaları içeren üç ana başlık altında incelenebilmektedir (Genç, 2018 s.55). Türk milleti hayatın her safhasında olduğu gibi, yeni bir hayatın başlangıcı olan düğün törenleri boyunca Tanrı kutunu yanında hissetmek istemektedir. Bunun için de bu üç aşamayı kapsayan, gelin seçimi ile başlayıp düğünün kırkı çıkıncaya kadar geçen süreçte mitolojik kökenli pek çok uygulama gerçekleştirilmektedir (Ergun, 2010 s.).

Gelinin baba ocağından damatla birlikte yaşayacağı eve doğru giderken gerçekleştirilen ritüeller modern zamanlarda bile en dikkat çekici olanlarıdır ve bölgelere göre farklılık gösterebilir de en çok muhafaza edilen adetlerin de yine bunlar olduğu görülmektedir. Bu adetlerin başında; gelinin babası ya da erkek kardeşi tarafından gelinin beline evinden çıkmadan önce kırmızı kuşak bağlanması (bu durum pek çok bölgede gelinin bekaretinin bir göstergesi olarak kabul edilir), duvak üzerinin kırmızı tülbentle örtülmesi, güvey evine ulaşıldığında, geline at yahut arabadan inmeden önce düğüne katılanlar tarafından para verilmesi, damat tarafından (damadın anne yahut babası da olabilir) geline arsa, canlı hayvan, ağaç vb. hediye edilmesi, damadın evinin önünde/kapısında yeni kurulan aileye bolluk ve bereket getirmesi niyetiyle gelinin başından saçı saçılması (Emen, 2015, s.33) gelmektedir. Saçı, Türk kültüründe Orta Asya kökenli gelenekler arasında yer almaktadır. Bu saç, boyların kendi ürettiği arpa, darı gibi kutsal kabul edilen nimetlerden oluşmaktadır (Gömeç 1998, s.44). Bu yüzden de manevi değeri yüksek bir ritüel olarak farklı içeriklerle de olsa günümüzde hala devam ettirilmektedir.

Baba evinden yeni yuvasına gidişin gelinin mitolojik göçü olarak kabul edilmesi nedeniyle, gidilen mesafenin kısa olması durumunda bile dolaşarak (yol uzatılarak) gidilmesi oldukça dikkat çekicidir ve destanlarda da yer verilen bir konudur (Aydemir 2013, s.639). Çengel'in üzerindeki kompozisyonda da karşılığının görülmesi nedeniyle bu konunun ayrıntılı bilgisine araştırmanın ikonografik çözümleme bölümünde yer verilmektedir. Gelinin bu yolculuk sırasında etrafının bir örtü ya da bir perde ile örtülmesi (Ergun 2010, s.278) de dikkat edilmesi gereken başka bir husustur. Bu uygulamadaki amaç halk arasında; gelinin geldiği yolu görmesinin engellenerek geri dönmesine engel olunması şeklinde açıklanmaktadır. Burada da gerçek dışı ancak mana derinliğine sahip bir anlayışın yattığı anlaşılmaktadır.

Gelin kaldırma adı verilen; kimi zaman gelinin kendi evinde kimi zaman da damadın evine geldikten sonra arkadaşları ve bayan misafirlerin gelini yukarı kaldırmaları uygulaması da göksel nitelikte ulvi bağlantılar taşımaktadır. 'Başı göğe ermek' deyiimi ile örtüşen bu uygulama bugün Anadolu'nun farklı köşelerinde "gelin kaldırma" olarak isimlendirilmekte ve sürdürülmektedir. Yine bu uygulamanın yapıldığı bölgelerde gelinin yüksek bir başlık kullanıyor olması da Orta Asya geleneklerinin açık bir uzantısı olduğuna işaret etmektedir.

Koltuklama; topluluklara göre değişen, ağırlıklı olarak damat bazen de gelinin veya damadın yakın akrabaları yada yengeleri tarafından gerçekleştirilen gelinin attan indirilerek güveyin evine sokulması olayıdır. Bugün hala Anadolu'nun bazı bölgelerinde uygulamasına rastlanmaktadır (Tuna, 2006, s.151).

Türklerde evlenme yani aile kurma, ocak kültürü ile doğrudan ilişkili bir kavramdır. Mitler, destanlar, masalsı anlatılar ve yakın tarihli uygulamalarda ocak/ateş ile yuva özellikle de yuvayı kuran gelin figürünü bir arada görmek sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu konuda yazılı ve sözlü kaynaklarda oldukça fazla öğeye ulaşılabilmektedir. Gelin kızın geçeceği yolda belli aralıklarla ateş yakılması, erkeğin evinin önüne gelindiğinde gelinin kilime sarılıp ateş üzerinden geçirildikten sonra içeriye alınması, gelinin damadın evine götürülürken ateş yakılıp üzerinden atılması, gelin attan indirilir indirilmez hemen orada hazırlanmış kül üzerindeki köze bastırılması (Ayva, 2002, s.54), koca evine girdiğinde gelinin ocağın yanına oturtularak saç örgülerinin çözülmesi sırasında gelinin akrabaları tarafından ocağın üzerine at yağ konması, parlayan alevlerin yükselmesinin uğurlu sayılması, gelinin ocağa üç kez selam vererek 'Bana mutluluk, zenginlik ver! Hayvanlar ver! Donanmış bir ahır, bir oda dolusu çocuk ver!' gibi isteklerden oluşan duası (Ergun, 2010, s.277), gelin ve damadın ilk ateşlerini çakmak taşı kullanarak yakması (Gömeç, 2011, s.51), Türk halklarında bugün dahi kısmen yaşatılan geleneksel uygulamalardandır. Burada amaç, gelinin yeni kuracağı aile ocağına geçmişinden ve varsa günahlarından arınarak girmesi, yeni ocağa sadakatini, saygısını ve aidiyetini göstermesidir. Anlatılan ve yapılagelenlerden özetle; Türklerde ocağın közünün yani sahibinin erkek, ocağa bakan ve besleyenine ise kadın olduğu anlaşılmaktadır.

Türk kültüründe gelinin çeyizi en önemli faktörlerden biridir. Bölgelere ve ekonomik duruma göre değişik boyutlarda olmasına rağmen bugün bile Anadolu'nun her köşesinde geçerli bir olgudur. Bununla birlikte pek çok zaman çeyizle birlikte anılan ve kız çeyizinin kapsamında yer alan ancak hediye olarak sunulan unsurlar da bulunmaktadır. Bunlar da çeyiz gibi temel unsurlar olup dünür ilişkileri açısından oldukça önemli tutulan değerlerdir. Bunlara örnek olarak gelinin kaynanasına hediye etmek için motifli oylar ile hazırladığı başörtüsü gösterilmektedir. Ergun'un Ataman'dan aktardığına göre; Anadolu Türk

düğünlerinde göğüslük, mitolojik anlamını yitirerek modern bir hal almaya başlamakta, kuşlu taçlarla ve başörtüsünün oya motifleri ile sembolize edilmektedir. Gelinin kaynanasına hediye ettiği, belli motiflerle işlenmiş başörtüsü, düğünde sadece kaynana tarafından kullanılmaktadır. Farklı bölgelerde, Elazığ'da; Çınar, Konya'da; Filize, Aydın'da; Şimşir, İçel'de; Çakırdikeni gibi adlar alan bu mitoloji kökenli oya motifleri, açık-koyu yeşil ağaç ve yaprak motiflerinden oluşmaktadır (Ergun, 2010, s.189,190). Türklerin tabiatla bütünleşik yaşam modelinin bir çıktısı olarak hayat ağacının unsurlarını da içerdiği düşünülen bu oyalarda gelin-kaynana, eski-yeni kuşak arasındaki ilişkinin de belirleyicisi olduğu, bu hediye verilmemesi durumunda gelin - kaynana kavgalarına varan olumsuzluklara da sebebiyet verdiği bilinmektedir.

Gelinin baba ocağından çıkarken yanında götürdüğü çeyizine ilişkin başka bir örneğe de Ziya Gökalp çalışmalarında yer vermektedir. Doğu Türkistan düğün adetlerinde damat, arkadaşları ile birlikte gelin evine gelmekte, gelinin babası misafirleri karşılayarak damadın boynuna bir yazma dolamakta, daha sonra tefrişatla kızını damadına teslim etmektedir (Gökalp, 1974, s.309). Bu tefrişatın mahiyeti zaman içerisinde ve coğrafyalara göre değişse de genel olarak Türk halklarında gelinin damadın evine eli boş gitmeyişi ortak gelenek olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmanın konusunu oluşturan Çengel / Gelin Habercisi ve benzeri unsurların da bu tefrişatın içinde yer alıp almadığı hususunun araştırılmaya ve açıklanmaya muhtaç bir konu olduğu düşünülmektedir.

2. ÇENGEL: GELİN HABERCİSİ

Bugün Anadolu düğün adetleri aynı geçmişte olduğu gibi sayısız çeşitliliğe ve anlam zenginliğine sahip uygulamalarla doludur. Bunların yanısıra uygulamasından vazgeçilmiş ancak sözlü ya da maddi kültürümüzde izleri bulunan bazı adetlerin de yok olmakla var olmak arasında kaldığı görülmektedir. Bu adetler en azından literatüre geçirilmeyi ve kültür hazinemizde yer edinebilmeyi hak etmektedirler. Bu adetlerden biri sayılabilecek Gaziantep ve Malatya bölgesindeki köylerde hafızalarda kısmen muhafaza edilebilen; “çengel/gelin habercisi” olarak adlandırılan bir unsurdur. Türk mitolojisinin ana karakterlerinden biri olan -kadınların ve çocukların koruyucusu- “Umay Ana”, olgusu üzerine yoğunlaşan bu unsur, bu çalışmanın ana materyalini oluşturmaktadır. Üzerinde bulunan ve Türk inanç sistemine göre şekillenen evren tasarımı ile dokuma, nakış, deniz kabukları, sedef düğmeler ve boncuk işleme gibi detaylarla hem geleneksel el sanatlarımıza ışık tutan hem de tasarım alanında ilham verici nitelikte olan bir kültür ögesidir.

Bu çalışmada günümüze ulaşabilmiş, Gaziantep ilinde tespit edilen bir Gelin habercisi / Çengel örneği, mevcut yazılı kaynaklar ve alan araştırmaları sonuçları kullanılarak derleme yöntemi ile malzeme ve ikonografik açıdan analiz edilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. (Fot.1.) Bu unsurun Anadolu'da son yüzyılda hazırlanmış ve kullanılmış olabileceği düşünülse de üzerinde Türk mitolojisinin binlerce yıllık kültür ve inanç esaslarına ilişkin izler bulunduğu görülmektedir.

Bilindiği üzere, biçime dönüşen düşünceler yapıtları oluşturmakta ve bir yapıtın içinde çoğu zaman birden çok anlam bulunmaktadır. Yapıtın içerisinde saklı olan anlamı kavrayabilmek, yapıtın içeriksel bağlantılarını ve ikonografik değer taşıyan her bir ögesinin kaynağını tespit ederek ortaya çıkarabilmek için bu düşünce yapıtlarını bilmemiz gerekmektedir. Bununla birlikte incelenen unsurun üretildiği dönem ve etkisinde bulunan inanç sistemi ile en erken örnekleri hakkında erişilebilen bilginin zenginliği, biçimsel kurgunun etkili bir şekilde yorumlanmasının temel gerekliliğidir. Böylelikle kültür öğeleri doğru analiz edilebilmekte ve pek çok yönü ile yorumlanabilmektedir.

Fot.1- Çengel: Gelin Habercisi. Fotoğraf: Kevser Gürcan Akbaş.

Bu araştırmada *Gelin habercisi*, *Çengel* kavramları üzerinde yapılan literatür taramasında Türklerde ve Anadolu'da evlenme gelenekleri konusunda yüzün üzerinde kaynak taranmış ancak somut bilgilere ulaşılamamıştır. Bunun Türklerin Asya'dan Anadolu'ya ve hatta Avrupa'ya yolculuklarında konar göçer bir yaşam biçimini benimsemiş olmalarının ve kültür aktarımının yazılı kaynaklardan çok sözlü olarak gerçekleşmesinin sonucu olduğu açıktır. Bu nedenle kültürel değerlerimizin anlaşılmasında hayati önem taşıyan sanat eserlerinin ve günlük/sosyal yaşamda yer bulan bu ve benzeri somut öğelerin ve uygulamaların araştırılması önem taşımaktadır.

Düğün alayının önünde yürüyen bayrak, flama gibi unsurlara bugün hala Anadolu'nun özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde gerçekleştirilen Türkmen düğünlerinde rastlanmaktadır. Ancak buradaki fark, bu unsurun gelin tarafından bizzat hazırlanmış olması, gelin alayının geldiğini önceden damat evine haber veren bir araç olarak kullanılması ve düğün sonrasında gelinin çeyizinde yer alarak onun bundan sonraki aile yaşamında koruyucu bir forma dönüşmesidir.

Çengel'e biçim ve uygulama açısından bakıldığında benzer başka bir olgu, "Nahl" geleneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nahılların özellikle Osmanlı dönemi şenliklerinde yer alması ve bunların minyatürlere de konu olması nedeniyle farklı özellikte ve ebatlarda olanlarına ilişkin bilgilere kaynaklarda rastlanmaktadır. Farklı sözlüklerde tanımlarına yer verilen Nahl; balmumundan yapılan, yukarı doğru incelen konik formda, üzeri çeşitli malzemelerle süslenmiş bir unsur olup, özellikle evlenme ve sünnet törenlerinde gelinin ya da sünnet çocuğunun önünde taşınmaktadır (Sözen ve Tanyeli, 1992, s.170, Pakalın, 1983, s.642). Bu unsurun daha çok şöenlere zenginlik katmak için kullanıldığı ve onun da Çengel'de görüldüğü gibi ekonomik duruma göre şekillendiği anlaşılmaktadır. Osmanlı padişahlarının hayranlık uyandıran ve güç gösterisine dönüşen imparatorluk şöenlerinde Nahılların zengin biçimleriyle boy gösterdikleri, Levni'nin Surnamesindeki minyatürlere yansıyan halleriyle dikkati çekmektedir. Türk halkları arasında hayat ebedilik ve güzellik kavramları ile birlikte yaratılışın kaynağı olarak algılanan Hayat Ağacı kültü ile ilişkilendirilen bu unsur, aynı zamanda evrenin ölümsüzlüğünün sembolü ve yerkürenin de eksenini olarak tanımlanmaktadır (Corsini, 2013, s.51). Hala yaşayan Nahl ustalarının olduğu düşünüldüğünde, Nahılların da biran önce ele alınması ve yaşayan kültürel değerlerimiz arasında tekrar canlandırılması gerekliliği bulunmaktadır. Nahl ve Çengel yapısal olarak farklılık gösteriyor olsa da birbirlerine ilişkin ip uçlarını içerdikleri gözden kaçırılmamalıdır.

İnsansı Figür / Ruh Atası (Yardımcı - Koruyucu Ruhlar)

Türklerin tarih öncesi devirlerden itibaren inanç sisteminde yer alan koruyucu, yardımcı ruh anlayışı, zaman zaman çadırların baş köşelerine koydukları ongonlar üzerinde de kendini göstermektedir. Altay bölgesi halklarında ruh kavramı, insan, hayvan, bitki, ışık, rüzgar, yıldızlar, madenler gibi canlı cansız

her türlü varlığa hayat veren, görünmeyen kuvveti ifade etmektedir (Roux, 2011, s.165). Şaman giysilerinde bu figür, özellikle ruh atası olgusu ile karşılığını bulmaktadır. Şaman giysileri üzerinde metal ya da keçeden hazırlanmış olarak ruh atasını ifade eden figürlere yer verildiği görülmektedir. (Fot. 2) Böyle bir kullanımda bu unsurun ruh atasını simgelemediği ancak koruyucu yardımcı ruhlardan (bu aynı zamanda bu unsurdaki Umay Ana ile de karşılığını bulabilir) sahibini ve ondan doğacak yavrularını koruyup kollamasının dilendiği anlamına gelebileceği düşünülmektedir.

Fot. 2- Keçeden (Hakasya Bölgesi) ve metalden (Yakutistan Bölgesi) hazırlanmış insansı figürler.
Fotoğraf: Kevser Gürcan Akbaş.

Asya ve Sibiryaya Bölgesi Türk halklarının eski inanç sistemine göre göğün yedi ya da dokuz kat yukarısında ailesi ile birlikte yaşayan Bay Ülgen'in kızlarının bezden yahut metalden hazırlanmış bebek figürlerine de yaşam alanları içerisinde çokça rastlanmaktadır. Ülgen'in kızları genellikle Şaman'ı astral seyahatleri sırasında kötü körmösten korumak için giysisinin üzerinde yer almaktadırlar. Türk halklarında insansı figürler ve bu figürlerle oluşturulmuş nesnelere yine çadırların ocak kısımlarında yukarı bir hizada muhafaza edilmekte ve koruyuculuklarına güvenilmektedir. Bu unsurun insansı bir şekil almış olmasının bu olguya da karşılık gelebileceği düşünülmektedir.

Umay Ana (Kadın ve Çocukların Koruyucusu)

Umay Ana'nın görsel tasvirlerinin yanısıra (Fot. 3) bazı ritüellerin içerisinde de anlam kazandığı görülmektedir. Bunlardan bazılarının; yeryüzüne inişi, bekaret ve yuva hakimiyeti anlamlarına gelen gelinin başına al duvak örtülmesi, güveyin gelin almadan sonraki ilk namazını bu duvak üzerinde kılması, gelinin beline kırmızı kuşak bağlanması, gelinin başına ve duvağına ince teller konarak omuzundan aşağıya sarkıtılması, başına elmas ve oyalarla süslü hotoz takılması, baba evinden damada vermek üzere ayna taşınması, göğsüne kuş kaburgalarını simgeleyen göğüslük takması ile kendini gösterdiği düşünülmektedir (Ergun, 2010, s.278.). Geleneksel ritüellerde baba ocağından ayrılarak koca evine getirilen gelinin, yeni evin eşiğinden sağ ayağını atarak geçmesinin ve diz çöküp üç kez ocağa selam vermesinin ardından içine yağ konmuş olan kabı ateşe boşaltarak ve "Ateş-ana, May (Umay)-ana, şefaate ede gör!" (Yegorov, 1982, s.96) diyerek dua etmesi de Umay Ana figürünün içselleştirilmesinin güzel bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocukların ve kadınların koruyucu ruhu olduğuna inanılan Umay Ana, Sibiryaya ve Altay bölgesinde yaşayan bazı Türk halklarında kaynana-dünür ile de ilişkilendirilmektedir ve Umay Ana'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inanılmaktadır. Bu yüzden düğünde kaynana, boncuk ve sedef düğmelerle süslenmiş bir tören kıyafeti giymektedir. Pogo adı verilen göğüslüğün üzerinde kuşun göğüs

kafesini simgeleyen nitelikte şekiller bulunmaktadır (Sagalayev, 1991, s.83,108). Farklı bölgelerde değişik uygulamalarda benzer yönüyle karşımıza çıkan kuşun göğüs kafesini simgeleyen şekiller, Şaman inanç sisteminin de ana prensiplerinden birini oluşturmaktadır. Çengel üzerinde de açıkça görülen bu figür, (Fot. 4) Umay Ana'nın kutsallığı ve gökyüzünden kuş suretinde yeryüzüne indiği inancı ile de örtüşmektedir.

Fot. 3- Çengel. Deniz kabuğu ile oluşturulmuş Umay Ana figürleri.
Fotoğraf: Kevser Gürcan Akbaş.

Fot. 4- Çengel. Deniz kabuğu ve boncuklarla oluşturulmuş ızgaralar.
Fotoğraf: Kevser Gürcan Akbaş.

İzgaralar, Türk mitolojik sistemi içerisinde yer altına geçiş yollarını simgelemektedirler. Türklerdeki evren anlayışına göre şekillenen bu inanç içerisinde ölümler aleminin yolları her zaman açıktır. Onlarla iletişim kuran klanın Şamanı olsa da ata ruhları akrabalarının koruyuculuğunu üstlenmiş olan karakterlerdir. Şaman bu ızgaraları yerin altına geçiş için kullanmaktadır. Çengel üzerinde geometrik desenler olarak dekoratif bir yapıya bürünmüş olan bu ızgara şekilleri, (Fot. 4) bu unsurun eski Türk Şamanik inanç sistemine yakın bir formda hazırlanmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, anlamca Umay Ana olarak betimlenen kuşun göğüs kafesi kemiklerinin yanısıra başkaca anlamlar da taşıyabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. Şamanik inanç sisteminde bu ızgaralar aynı zamanda kaburga kemiklerini (Şamanın, ruh atasının va yahut da donuna/biçimine büründüğü yardımcı-koruyucu hayvanın) ifade etmekte, bürünülen hayvanın gücünün Şamana aktarımına ve ölüp yeniden dirilmenin sonucu olarak ölümsüzlüğüne gönderme yapmaktadır. Ayrıca küçük karelerden oluşan figürlerin ortasında boncuk detaylarına yer verilmesi, bazı araştırmacılara göre Türk halk inanışlarındaki kutsal suya da işaret etmektedir. Bizans kaynaklarında “Türkler ateşi, suyu ve havayı kutlu görürler, toprağı da mübarek sayarlardı” ifadesine yer verildiği görülmektedir (Mangaltepe, 2009, s.157). Su Türkler için her zaman önemli bir eleman olmuştur. Çünkü yaratılış mitlerinde ifadesini bulan bir anlayışla gökle yer yaratılmadan önce herşeyin su olduğu yeryüzünün ve gökyüzünün bulunmadığına inanılmaktadır (Roux, 211, s.111).

Kompozisyona genel olarak bakıldığında bu kare figürler bir bütün olarak mekan betimlemesi ile de ilişkilendirilebilmektedir. Uzak bir ihtimal gibi görünse de bazı anlatıların halkın duygularına yön verebilmesi, masallarda anlatılan kişi ve mekanların gelecek tasarlama öykünülecek figürler olması mümkün görülmektedir. Bir anlatıda (Er-Sogotoh destanı) tarif edilen kırk köşeli, kırk pencere ev, büyük bir salon, üç ocak ve ocakların başlarında oturan kadın figürleri anlatımı ile Çengel'in kompozisyon bütününde görülen benzerlikler oldukça dikkat çekicidir. (Fot. 5)

“... Evi, onun yurdunun üstünde tıpkı mavi bir duman gibi görünüyormuş. Kırk pencere, kırk köşeli bir evmiş. Her köşesi gümüşten yapılmış imiş. Evin ortasında büyük bir salon varmış. Bu salonda da üç ocak

bulunur ve her ocağın üstünde de baca tütermiş. Her ocağın başında da birer kadın oturmuş..." (Ögel, 1993, s.105).

Gelin olmaya hazırlanan bir genç kızın kendisini masalsı bir zenginliğe, bolluk ve berekete hazırlamak istemesi ve niyetlerin dua yerine geçeceği düşüncesi ile betimlemeleri görsel bir kompozisyona dönüştürmesi yadsınacak bir durum olmadığından ilişkinin bulunabileceği düşünülmektedir.

Fot. 5- Çengel (detay). Deniz kabuğu, boncuk ve düğmelerle oluşturulmuş kompozisyon.
Fotoğraf: Kevser Gürcan Akbaş.

Dörtgen ya da kare formların, Orta Asyadaki Türklerin inançları ile İslam ve Bizans çevrelerinde de evrenin sembolü olarak kabul edildiği görülmektedir (Esin 1979, s.13,19, Ögel, 1989, s.95,474). Özellikle baklava şeklindeki kare kullanımının doğu-batı-kuzey-güney olarak dört ana yönün, sonbahar-kış-ilkbahar-yaz olarak dört mevsimin, toprak-su-ateş-hava olarak da dört unsurun birleşimiyle evreni temsil ettiği bilinmektedir. Çengel'de kare formların ana gövdeyi oluşturması, ve insansı bir figüre dönüştürülmüş olması, bu unsura mitolojik bir anlam kazandırmaktadır. Bununla birlikte, Çengel üzerinde dört yönü çağrıştıran, süsleme aracı olarak kullanılmış farklı elemanlar da yer almaktadır. (Fot. 6)

Fot. 6- Çengel (detay). Deniz kabuğu, boncuk ve düğmelerle oluşturulmuş dört yön imgeleri. Fotoğraf: Kevser Gürcan Akbaş.

6 no'lu fotoğrafta görülen düğme, boncuk ve deniz kabuklarıyla oluşturulan formların aynı zamanda göksel unsurları yani yıldızları da simgeliyor olabileceği düşünülmektedir. Çünkü Türk halk süslemelerinde sedef düğme ve deniz kabukları ile oluşturulan kompozisyonlarda bu göksel unsurlara sıkça rastlanmaktadır. Bu durum yıldızların Türk kavimlerinde daima önemli bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır. Yıldız bilgisi; savaşçı olan ve atlı bir kültüre sahip olan Türkler için her zaman hayati önem taşımaktadır. Çünkü yıldızlar, kervan yolculukları, akınlar, avlanma, tarım gibi aktiviteler için zaman belirleyici ve yol gösterici olarak fayda sağlamaktadır (Gültepe, 2014, s.465).

Yuvarlak Formlar ve İç İçe Daire Şekilleri

Çengel üzerinde renkli boncuklarla sıralı olarak iç içe daire formu oluşturan motifler yer almaktadır. Bu unsurlar tam daire değildirler ancak kompozisyon içinde buldukları yerler ve renklerin sıralı olarak belli bir düzende yerleştirilmiş olması, bu unsurların hem evrenin katlarına (aşağı - yukarı - orta dünya) hem de evrenin ilahi formuna gönderme yapıyor olabileceği düşünülmektedir. (Fot. 7) İç içe dairesel formlar, birçok kültürde tanrının sembolleri olarak kabul edilmektedir ve büyük bir coğrafyada kabul görmektedir (Karamağaralı, 1993, s.258). İslam metafiziğinde de yaratıcı, insan aklının sınırları dahilinde La-mekan olarak bir küre formundadır ve dairesel figürler göksel konuları ifade etmektedir. İbni Sina Güneş Sistemi'ni kastederek Ay küresine kadar dokuz adet kürenin varlığından ve her kürenin de bir nefsi oluşturduğundan bahsetmektedir. Mevlevîler ve Alevîler başta olmak üzere bazı inanç gruplarında da ibadet sayılan sema, semah ve zikir icralarında daireler çizilmesi, halka oluşturulması ile birlikte İslam felsefesinde yaratıcının halka gibi başı ve sonu olmayan sonsuz nur şeklindeki tasavvurunun benzer zihniyetin ürünü olduğu anlaşılmaktadır (Karamağaralı, 1993, s.269, 260). Sembol niteliği taşıyan bu unsurların eserlerin ve eşyaların üzerine konma nedenlerinin yaygın olarak, sahiplerini şerden korumak, ilahi gücün koruyup kollayıcı, yüceltici gücünden faydalanmak olduğu göze çarpmaktadır.

Fot. 7- Çengel (detay). Boncuklarla oluşturulmuş iç içe dairelerden oluşan figür.
Fotoğraf: Kevser Gürcan Akbaş.

Türk Mitolojisinde Evrenin Dolambaçlı Yolları

Çengel üzerinde helozonik formların bulunduğu bir bölüm oldukça dikkat çekicidir. (Fot. 8) Deniz kabuklarıyla oluşturulmuş olan bu kısmın zemini, yeşil keçe kumaş ile renklendirilmiş durumdadır. Deniz dalgasına benzeyen bu şekiller, boynuz formunu da andırmaktadır. Ancak bir gelin habercisinin (gelin alayının yola çıktığını haber veren) üzerinde bulunması itibarıyla en yakın anlamın dolanılarak gidilen yollar olduğu düşünülmektedir. Türk düğün geleneklerinde gelinin damat evine farklı yollar kullanılarak, bulunulan bölgenin etrafı dolaştırılarak götürülmesi geleneğinin var olduğu bilinmektedir. Bu adetin benzer bir şekilde bugün bile şehirlerde gerçekleştirilen modern düğünlerde uygulandığı görülmektedir. Bu durum pratikte gelinin baba ocağına geri dönüşünün güçleştirilmesi gibi açıklansa da derinlerde farklı anlamlar taşıyabileceği de düşünülmektedir. Katanov anlattığı Hami Şehri Tatarlarının düğün geleneklerinde, gelinin damat evine götürülmesinden evvel delikanlıların ve genç kızların gelini ortalarına alarak söyledikleri maninin bir bölümünde bu yolculuğun özellikle dolaşarak yapıldığına işaret eden bir bölüm göze çarpmaktadır.

“Acı acı ağlar gelin anası yar yar, Dolambaçlı yoldan bir kız geliyor yar yar” (Katanov, 2004, s.37,38).

Fot. 8- Çenge (detay). Deniz kabuğu ve düğmelerle oluşturulmuş desen.
Fotoğraf: Kevser Gürcan Akbaş.

Asya ve Sibirya Bölgesi'nde varlık gösteren Şamanlık geleneğinin ana elemanlarından birini oluşturan bazı Şaman elbiselerinde de buna benzer öğeler yer almaktadır. (Fot.9) Şaman inanç sisteminde bu şekiller, Türklerdeki evren anlayışına paralel olarak yer altının zikzag ve dolambaçlı yolları olarak karşılığını bulmaktadır (Gürcan, 2016, s.165). İki kompozisyon arasındaki benzerlik, konunun derinlemesine araştırılması ihtiyacına işaret etmektedir.

Fot. 9- Karagas/Tofalar Şaman Elbisesi (etek ucu detayı). Rusya Bilimler Akademisi - Kuntskamera Antropoloji ve Etnografya Müzesi. Arşiv No:1480-17. (Fotoğraf Kevser Gürcan Akbaş) (Gürcan, 2016, s.165).

Deniz Kabukları

Çengel'in üzerinde süsleme için bol miktarda kullanılmış olan deniz kabukları, kökeni milat öncesine dayanan bir malzeme olarak, Türk kültüründe her zaman var olmuş bir unsurdur. Özellikle Altay Bölgesi Şaman elbiselerinin de ana süsleme malzemelerinden biri olduğu görülmektedir. Şaman inanç sistemi üzerine çalışmalar gerçekleştiren araştırmacılar deniz kabuklarının Türk halkları arasında tılsımlı kabul edilen bir unsur olduğundan ve aynı zamanda bu unsurun kadın üreme organı ile de ilişkilendirilerek doğurganlığı dolayısı ile ailenin çoğalması ve bereketi simgelediğinden bahsetmektedirler (Eliade, 1992, s.143).

Deniz salyangozunun kabuğu olan bu doğal unsur, Anadolu'nun farklı bölgelerinde çalkak, peçiş, kesbik, kalaç, dilgöz, yılan başı, bel boncuğu, deve boncuğu, it boncuğu, tazı boncuğu, gibi isimlerle anılmaktadır (Bülent, 2008, s.312).

Bu unsurların Anadolu'da özellikle giysilerin ve aksesuarların yanı sıra nazarlıklar üzerinde de bolca kullanıldığı görülmektedir. Anadolu'da yaygın olan nazar inancı; bazı kişilerin kıskanç ve kem gözlü olması ve bakışlarıyla başkalarına zarar verdikleri esasına dayalı bir inanış türüdür. Nazarı önlemek için şimdi bile insanlar özellikle de bebekler, hayvanlar, evler, araçlar vb. birçok yere farklı tiplerde hazırlanmış nazarlıkların asıldığı görülmektedir (Artun, 1996, s.43). Çengel'in kullanılmış olduğu bölge olan Gaziantep bölgesinde geçmişte yaygın olarak oynanan ve hala günümüzde hatırda tutulmaya çalışılan; zar yerine altı tane deniz kabuğunu andıran taşla oynanan peçiş oyununun da bu deniz kabukları ile oynandığı bilinmektedir. Kıymetli etnografya araştırmacısı Sabiha Tansuğ'un Türkmen Giyimi üzerine yaptığı araştırmalar ve bulgular bize deniz kabuklarının kadın giysileri ve nazarlıklar üzerinde kullanımının eşsiz örneklerine ilişkin bilgiler vermektedir. Tansuğ ayrıca, Türkmen kadın giyimlerinin parçası olan ve *kemerbest* denilen özel kemerdeki deniz kabuklarıyla yapılmış olan süslemeler üzerindeki topların üç, beş, yedi ve oniki sayılarında tasarlandığını bu toplardan göbek üstünde olanının ortasında üç, kenarlarında oniki deniz kabuğu bulunduğunu, bunların; üçleme ile oniki imamı simgelediklerini bildirmektedir. Diğer topların ortasında bir, kenarlarında beş, yedi ve dokuz adet deniz kabuğu bulunmasının da kutsal ve kutsal sayıların anlamlarını sembolize ettiğini ifade etmektedir (Tansuğ, 1985, s.13,14). Kaynaklarda buna benzer yaklaşımlar deniz kabuklarının farklı unsurlar üzerlerindeki kullanımları için de görülmektedir. Bu da maddi olarak küçük bir hacime sahip olan deniz kabuklarının geniş Türk coğrafyasında ve engin Türk Kültürü içerisinde oldukça yaygın kullanıldığını ve önemli bir unsur olarak büyük anlamlar ifade ettiğini göstermektedir.

Kırmızı Renk

Kırmızı, güneşin ve tüm savaş tanrılarının rengi olmakla beraber özellikle ateşi, hükümranlılığı, aşkı, gelin

ve evlilikle ilgili konuları ifade etmektedir. Bu rengin, Türk dünyasında albastı, al ruhu, al karısı formunda hamile ve lohusalara musallat olduğuna inanılan mitolojik karakterle doğrudan ilişkisi bulunmaktadır (Çoruhlu, 2010, s.208). Çengel'in tamamının değil de bir tarafının kırmızı diğer tarafının beyaz (ekru) renkte oluşu, kuzeyde yaşayan Türk halklarının Şamanlarının yarısı kırmızı yarısı beyaz ritüel giysilerini akla getirmektedir. Nagan Şamanı'nın kutsal sayılan giysisinde bulunan bu detay gece ve gündüzü, aydınlığı ve karanlığı, yazı ve kışı, iyiliği ve kötülüğü temsil etmektedir (Gürcan, 2016, s.287). Çengel üzerinde bulunmasının ardında gelini sonraki aile yaşamı boyunca şerden koruması umulan tılsımlı bir güç oluşturmak düşüncesinin yattığı tahmin edilmektedir.

SONUÇ

Çalışmanın konusunu oluşturan Çengel/Gelin habercisi üzerindeki unsur ve detayların etraflıca incelenerek tarih öncesi devirlerdeki kültürel oluşumlar, inançlar çerçevesinde değerlendirilmeye muhtaç olduğu görülmektedir. Bu çalışmada titizlikle araştırılmaya ve yorumlanmaya çalışılmış olmasına rağmen bu unsurun pek çok açıdan ele alınarak analiz edilebileceği elbette ortadadır. Ancak bu ve benzeri başlangıç çalışmalarının literatür bilgilerinin gerçek unsurlarla eşleştirilmesi ve kıyaslanması, bu yolla daha sonraki çalışmalara dayanak oluşturması ve ışık tutması açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu unsurun bir sanat eseri olarak değil de işlevselliği de olan maddi ve manevi anlamda bir araç olarak tasarlanmış ve oluşturulmuş olması nedeniyle bölgede kullanılan diğer benzer örneklerden alıntılarının yapılmış olması ve kişisel tasarımların da ilave edilmiş olması kaçınılmazdır. Ancak kültürel bütünlük içerisinde şekillenen bu unsurun yine o kültürün değerleri ile analiz edilmesi de bir zorunluluktur.

Bu geleneksel unsurları hazırlayan kişilerin herbirinin bu derin anlamları bilerek ve kurgulayarak ortaya koymaları elbette beklenmemektedir. Burada etkin olan, toplum hafızasında yer edinmiş inanışların kodlamalarıdır. Böylelikle gün yüzüne çıkabilen bu şifreler, bizim yorum ve değerlendirmelerimize kaynak oluşturabilmektedir. Kültür hazinemize değer katan böylesi doğal, gerçek ve kıymetli unsurlar üzerinde yanlı bir bakış açısı olmadan farklı alanlarda uzmanlaşmış araştırmacıların bilgi birikimlerini ve saha gözlemlerini de esas alarak çözümleme yaklaşımına girmeleri beklenmektedir.

Tespitlerden hareketle bu unsurun açıkça Orta Asya Türk halk kültürünün etkilerini taşıdığı görülmektedir. Orta Asya geleneklerinde evlenme ritüelleri anlatılarında daha çok aktivitelere ve sözlü kültür öğelerine yer verildiğinden gelinin çeyizinde nelerin olduğuna ya da ritüeller sırasında hangi maddi unsurların yer aldığına detaylı olarak yer verilemediği dikkati çekmektedir. Bu nedenle Çengel gibi bir unsur hakkında bilgiye ulaşmak neredeyse mümkün olamamaktadır. Ancak gelin alma olayı ve kız tarafının damat evine gitmesi/götürülmesi ritüellerinde benzeri unsurlardan bahsedildiği görülmektedir. Neyse ki bu ritüeller sırasında gerçekleştirilen aktiviteler ve sözlü kültürümüze yansıyan elemanlar (şiiir, mani, vb) bizim bazı bağlantıları kurabilmemize olanak sunmaktadır.

Analizi yapılmaya çalışılan Gelin Habercisi / Çengel; kullanılan motif, malzeme, teknik ve ikonografik açıdan kendi içerisinde tutarlı bir bütünlük oluşturmaktadır. Saf bir halk inancının figürlerinin yer aldığı, tasvirlerin ustaca ve dikkatlice oluşturulduğu kompozisyonda, Türk halk inanışlarının temel unsurlarını içeren birden fazla odak noktası bulunduğu görülmektedir. Bu üslup Türk mitolojisi ve inanç sisteminin çıktılarında olan başta Şaman elbiseleri ve bu inanışa ait aksesuarlar ve materyaller olmak üzere farklı Türk coğrafyalarında şekillenen eserleri çağrıştırmaktadır. Benzer örneklerine bazı müze örneklerinde "nazarlık" olarak rastlansa da bu ebat ve içerikte bir unsurun nazarlık işlevi de görmesinin yanısıra daha fazla mana içerdiği kesindir. Unsur üzerinde bulunan çok sayıda mitolojik eleman, Türk halk inanışlarından oluşan kendi kültürel parametrelerine dikkati çekmektedir. Bu çalışmanın sonunda elde edilen verilerin ve analizlerin farklı alan uzmanları tarafından eleştirel bakış açısıyla değerlendirilmesi beklenmektedir. Zengin kültürel oluşumların tespitine ve doğru olarak belgelendirilmesine katkı sağlamak üzere, bölgenin Türk coğrafyası içerisindeki rolü ve bu rol nedeniyle oluşan ilişkilerin ve etkilenmelerin etraflıca ortaya konulması ümit edilmektedir. Çengel örneği üzerinde yer alan, incelenen ve yorumlanmaya çalışılan detayların moda tasarımcılarına da ilham verici olması, bu yolla yerel değerlerimizin evrensel eserlere dönüşebilmesi konusunda alana katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Bu makale, 23-25 Ağustos 2019 tarihli 2. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuş ve özet kitabında yayınlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, M. (2008). Kültür sosyolojisi açısından halı kilim sanatı ve etnografik eserlerdeki damgaların dili. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, C.1. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 75-120.
- Artun, E. (1996). Çukurova yöreklerinin gelenek ve görenekleri. *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo - Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyum Bildirileri Antalya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Artun, E. (2005). Halk kültüründe değişimin topluma etkisi ve sonuçları. *Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 57-71.
- Aydemir A. (2013). Türk dünyasında bazı düğün terimleri ve 'al duvak' geleneği üzerine. *Turkish Studies*, 8(9), 619-655.
- Ayva, S. (2002). Türk kültüründe gelinler ve ocak. *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Kültür ve Araştırma Dergisi*, 23, 48-60.
- Bülent, E. (2008). Anadolu amulet geleneğinde çalkak ve eski kültürlerde izleri. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, C.1 Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 311-328.
- Çoruhlu, Y. (2010). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (1992). *İmgeler simgeler*. Çeviri: Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.
- Emen, H. (2015). Gazipaşa'daki geçiş dönemi ve halk hekimliği pratiklerinde orta asya türk kültürü ve inanç sisteminin tesirleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(1), 29-43.
- Ergun, P. (2010). Türk kültüründe kavaktan inen gelin motifi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 186-195.
- Ergun, P. (2010). Türk gelininin mitolojik göçü, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(24), 275-290.
- Esin, E. (1979). *Türk kozmolojisi (ilk devir üzerine araştırmalar)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Genç, L. (2018). *Rites of passage in Ahmetli village*. Doktora Tezi, Yeditepe Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gennep, A. V. (1960). *The Rites of passage*. USA: The University of Chicago Press.
- Gökalp, Z. (1974). *Türk medeniyeti tarihi 2*. İstanbul: Türk Kültürü Yayını.
- Gömeç, S. (2011). *Şamanizm ve eski türk dini*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gömeç, S. (1998). Şamanizm ve eski türk dini, shamanism and old turkish religion. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 38-50.
- Gültepe, N. (2014). *Türk mitolojisi*. İstanbul: RESSE Yayınları.
- Gürcan, K. (2016). *Kutsal şaman elbiseleri*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Karamağaralı, B. (1993). İççe daire motiflerinin mahiyeti hakkında. *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Hacettepe Ü. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi A.B.D. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 249-270.
- Katanov, N. F. (2004). *Türk kabileleri arasında*. Çev. Attila Bağcı. Konya: Kömen Yayınları.
- Mangaltepe, İ. (2009). *Bizans kaynaklarında Türkler*. İstanbul: Selenge Yayınları.

- Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler L'es mentalities*. Çev. A. Kotil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ögel, B. (1993). *Türk mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öngen Corsini, D.E. (2013). Osmanlı saray şenliklerinden günümüze bir kültür ürünü: Nahıl. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 10, 49-57.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü 2*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Roux, J.P. (2011). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sagaleyev, A. (1988). *Traditsionnoe mirovozzrenie tyurkov yujnoy sibiri*. Rusya: Novosibirsk.
- Sözen, M. ve Tanyeli U. (1992). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tansuğ, S. (1985). *Türkmen giyimi*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- Tuna, S. (2006). Türk dünyasındaki düğünlerde koltuklama ve kırmızı kuşak bağlama geleneği. *Bilig*, 38, 149-160.

Alan Gratz'ın "Refugee" ve Peter Härtling'in "Djadi, Flüchtlingsjunge" Adlı Romanlarında Mülteci Çocuklar

Arş. Gör. Hasret Güngör^{1*}
Doç. Dr. Funda Kıziler Emer²

Geliş tarihi: 05.01.2020
Kabul tarihi: 31.01.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 423-446
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Pamukkale Üniversitesi, Türkiye,
hasretg@pau.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-1818-9254

² Sakarya Üniversitesi, Türkiye,
fkiziler@sakarya.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-2204-3063

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu makalede, 21. yüzyıl Alman edebiyatının yetkin bir temsilcisi olan Peter Härtling'in "Djadi, Flüchtlingsjunge" (2016) adlı romanı ile Amerikan edebiyatının tanınmış bir yazarı olan Alan Gratz'ın, "Refugee" (2017) adlı, biri Almanca, diğeri İngilizce olarak kaleme alınmış olan eserleri mültecilik sorunsalı ekseninde, özellikle mülteci olarak yaşamının çocuk psikolojisine yansımaları açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Çalışmamızda esasen, edebiyat ve gerçeklik arasındaki göbek bağından hareketle, gerçek dünyanın acil çözüm bekleyen kanayan yarası olan mülteci sorununa kurmaca dünyadan yükselen mülteci çocukların iç çılgınlıklarıyla dikkat çekmeyi amaç edindik. İçinde yaşadığımız 21. yüzyılda tüm dünya ülkelerinin, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gerçekleşen en geniş ölçekli mülteci hareketi ile karşı karşıya kalıp yüzleştiği görülmektedir. Son yıllarda yeryüzünün çeşitli yerlerinde meydana gelen bölgesel savaşlar sebebiyle mülteci ve sığınmacı yetişkin ve çocuk sayısı ciddi ölçüde artış göstermiştir. Mülteci grupları tarafından genel olarak karşılaşılan ve makalede ayrıntılı olarak tespit edilen zorluklar henüz reşit olmamış mülteci çocuklar açısından ciddi psikolojik etkilere sebebiyet vermektedir. Gerçek dünyadan aldığı kaynaklarla beslenen edebiyatın kurmaca dünyası da içinde vücut bulduğu çağın en öne çıkan sorunu olan mültecilik sorununa duyarsız kalmamış ve bu sorunu farklı açılardan işlemeye başlamıştır. Nitekim milenyum edebiyatından karşılaştırmak üzere özenle seçtiğimiz bu eserlerde mültecilik sorunu, özellikle çocuk psikolojisine yansımaları açısından ele alınmıştır. Bu nedenle çalışmada, eserlerdeki kurmaca mülteci çocukların, gerçek dünyadaki aktörlerle olan benzerlikleri sorgulanacaktır. Eserlerin kurmaca dünyasında, mülteci çocukların gerçek hayatta yüzleşmek zorunda kaldığı bu ve benzeri sorunların ne kadarına ne ölçüde değinildiği, bu sorunlara hangi açılardan ve nasıl bir tutumla yaklaşılıp yer verildiği incelenecektir. Çalışmamızda her şeyden önce karşılaştırma yöntemi kullanılacaktır. Birbirine yakın dönemlerde yazılmış olan, yani tarihsel ve toplumsal açıdan birbirine benzer olguların yaşandığı bir zamanda üretilmiş olan bu eserler "tipolojik karşılaştırma" yöntemiyle karşılaştırılacak, ayrıca tarihsel-toplumsal, psikanalitik, pozitivist eleştiri ve edebiyat sosyolojisi yöntemlerinden yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alan Gratz, Peter Härtling, Karşılaştırmalı Edebiyat, Mülteci Çocuklar.

The Refugee Children in the Novels of Alan Gratz's "Refugee" and Peter Härtling's "Djadi, Flüchtlingsjunge"

Res. Assist. Hasret Güngör^{1*}
Assoc. Prof. Dr. Funda Kıziler Emer²

First received: 05.01.2020
Accepted: 31.01.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: 6 Pages: 423-446
Year: 2020 Session: Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%

¹ Pamukkale University, Türkiye,
hasretg@pau.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-1818-9254
² Sakarya University, Türkiye,
fkiziler@sakarya.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-2204-3063

* Corresponding Author

ABSTRACT

In this article the works, which are written one in German and the other in English, of Peter Härtling's "Djadi, Flüchtlingsjunge" (2016), a competent representative of German literature of the 21st century and Alan Gratz's "Refugee" (2017), a well-known author of the American literary world, will be analyzed comparatively in terms of the refugee problem, particularly in terms of the effects of living as a refugee on child psychology. In this study, we have fundamentally aimed to draw attention to the refugee problem, which is a bleeding wound of the real world waiting for an immediate solution and the inner cries of refugee children rising from the fictional world, with reference to the umbilical cord between literature and reality. It's seen that in the 21st century all the countries of the world confront the largest scale refugee movement since the Second World War. The number of refugee and asylum-seeker adults and children has increased dramatically in recent years due to regional wars in various parts of the world. Difficulties generally encountered by refugee groups and identified in detail in this article cause serious psychological influences for underage refugee children. The fictional world of literature, which is nourished by the resources it derives from the real world, is not insensitive to the problem of refugee, the most prominent problem of its era and has begun to deal with this problem from different perspectives. As a matter of fact, in these works, which we carefully selected to compare from the millennium literature, the problem of refugee is discussed especially in terms of their reflections on child psychology. Therefore, in this study, the similarities of fictional refugee children in these works will be questioned with real world actors. In the fictional world of the works, it will be found out how much and to what extent that these refugee children have to face the similar problems in the real life and how they are treated and referred in these works which were carefully chosen. First of all, comparison method will be used in our study. We will compare these works, which were written nearly in the same historical and social period by using typological comparison method and also benefit from historical-social, psychoanalytic, history-positivist criticism and literary sociology methods.

Keywords: Alan Gratz, Peter Härtling, Comparative Literature, Refugee Children.

GİRİŞ

Bu makalede, 21. Yüzyılın Alman edebiyatının yetkin bir temsilcisi olan Peter Härtling'in "Djadi, Flüchtlingsjunge" (2016) adlı romanı ile Amerikan edebiyatının dünya çapında tanınmış bir yazarı olan Alan Gratz'ın "Refugee" (2017) adlı bir Almanca, diğeri İngilizce olarak kaleme alınmış olan eserleri karşılaştırılacaktır. Karşılaştırmamızın konusu; eserlerde 'ortak konu' olarak işlendiğini saptadığımız mültecilik sorunsalının çocuk psikolojisine yansımalarını analiz etmektir.

Çalışmamızdaki temel çıkış noktamız; edebiyatın kurmaca dünyasının, içinde yaşanan gerçeklik dünyasından beslendiği gerçeğidir. Edebiyat ve gerçeklik ilişkisi eskiden beri tartışılmalı bir konu olmuştur. Kökeni; hakikatin idealler (formlar) dünyasında bulunup görüngenü dünyasının sadece onun yansıması olduğunu, bu dünyayı kopyalayan sanatçının, "kopyanın kopyasını" üreten bir "yalancı" olduğunu savlayan Platon'la, madde ve formu birbirinden ayrı görmeyip ideallerin duyu dünyasında bulunduğunu ve sanatçının gerçekliği kopyalamayıp "seçme" ilkesiyle düzenleyerek "(o)lanı değil, olabilir olanı" yarattığını savlayan öğrencisi Aristoteles'in diyaloglarına dayanır (Moran, 1994, s. 15-27). Antikiteden beri sorgulanan edebiyat ve gerçeklik ilişkisini aydınlatmada "kurmaca" kavramı merkez konumdadır. Latince *fictio*'dan türetilen "kurmaca"/ "fiksiyon" (Fiktion); tüm edebiyat türlerinin, özellikle de epik türün temelidir. Edebiyatbiliminin, edebiyat kuramının, poetika ve estetiğin anahtar kavramı olarak kurmaca, en yalın anlatımla edebi metinlerin dünyası içindeki gerçekliği imler. Kökeni içinde yaşadığımız reel dünya olsa da sanatçı tarafından belli bir takım yazınsal tekniklerle dönüştürülerek yeniden üretilen ikincil bir gerçeklik dünyasıdır bu. Yani burada, (tarih yazımına karşıt olarak) gerçekten olan bir gerçek (Fakt) değil, kasıtlı olarak gerçeklik izlenimi yaratılarak gerçekmiş gibi gösterilen bir gerçeklik (Fiktionalität) düzlemi söz konusudur (Wilpert, 1989, s. 298; Gfrereis, 1999, s. 62-63). Edebi metinlerin ikincil elden yaratılmış yapay gerçeklik dünyasında gerçek, hayali ya da uydurulmuş olay, zaman, yer, kişi ve durumlar gerçeklik kisvesi altında canlandırılır. Kurmaca gerçeklik, gerçek dünyada olmasa da, olabilirliği olanaklı olan "adeta paranteze alınmış bir gerçeklik(tir)." Dil kuramı açısından bakıldığında, gerçek söylemle kurmaca söylem arasında, gerçekliklerinin gerçek dünyayla ilişkisinin denetlenebilirliği noktasında bir fark vardır. Gerçek söylemin karşılığı doğrudan reel dünyada varken, kurmaca söylemin "denetlenebilir bir referansı yoktur, onun hakikat talebi bunu ispatlamaktan muafır; bu nedenle ne gerçektir ne de yanlış" (Allkemper ve Eke, 2010, s. 94-95). Tepebaşı'nın söylemiyle "edebi eserler gerçekliğin kopyasını sunmazlar, onu sadece hikayeleştirirler" (2015, s. 201).

O halde edebiyat, *kurmaca* bir gerçeklik üretir, yani gerçek dünyada olup bitenleri gerçekte olduğu gibi yansıtmaz. Aksi takdirde edebiyat ve tarih arasında bir ayırım kalmazdı. Aristoteles'in dediği gibi edebiyat, dış dünyadan topladığı verileri "seçme" ilkesiyle estetik ve sanatsal bir düzlemde dönüştürüp biçimlendirerek, *kurmacalaştırarak* ikincil elden yaratılmış "olabilir" dünyalar inşa eder (Moran, 1994, s. 26). Ancak edebiyatın *kurgusalılığı* nasıl yadsınamazsa, yazarının kişisel tarihi ile yazıldığı çağın tarihinin kesişim noktasında vücut bulduğu ve dolayısıyla bu kaynaklardan beslendiği, bunlarla açık bir etkileşim içinde olduğu da aynı derecede yadsınamaz. "Edebiyatçı, kendi evrenini gerçeklik alanından üretir. Buradan hareketle söylemek gerekirse, edebiyatla gerçeklik arasında bir göbek bağı vardır" (Taşdelen, 2017-2018, s. 25). Dolayısıyla edebiyat, ister istemez içine doğduğu toplum ve tarih ile iç içedir. Wellek ve Austin'in söylemiyle "(e)debiyat, gerçekte, sosyal olayların bir yansıması değil, fakat bütün tarihin ruhu, özü ve özetidir" (1983, s. 125). Bu bağlamda "(e)debiyattan sosyal konular hakkında bilgi elde edilmesi mümkündür" (Wellek ve Austin, 1983, s. 136).

Nitekim günümüz dünya edebiyatından seçtiğimiz bu eserlerde, içinde yaşadığımız yüzyılın uluslararası arenada en acil çözüm bekleyen toplumsal sorunlarından biri olan mülteci sorunu, özellikle çocuk psikolojisi açısından ele alınıp işlenmiştir. Makalede göstermeye çalışacağımız gibi, bu bakımdan iki roman da güncel toplumsal-tarihsel sorunlara kayda değer ölçüde ayna tutmaktadır. İçinde yaşadığımız 21. Yüzyılda tüm dünya ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gerçekleşen en geniş ölçekli mülteci hareketi ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yaşanan sıkıntılar, milyonlarca insanı yerinden ve yurdundan etmiştir. Bu göç hareketleri öncelikle kaynak ülkenin çevresindeki ülkelere, ardından da Avrupa ve Amerika kıtasına doğru yayılmaktadır. 2018 yılının sonlarına doğru dünya çapında artan savaş, işkence ve şiddet olayları sonucu zorunlu olarak yerinden

edilme durumu çok farklı bir boyuta kavuşmuştur. 19. 06. 2019 tarihli BMMYK* Küresel Trendler Raporu'na göre 70. 8 Milyon insan zorla yerinden edilmiştir. Bu sayının yaklaşık 36 milyonu 18 yaş altı çocuklardan oluşmaktadır (Sezgin, 2019, s. 1; "Figures at a glance", 2019). Mülteci; ırkı, dini, milliyeti, politik görüşü, belli bir sosyal gruba üyeliği gibi sebeplerden ötürü zulüm görme ya da ölüm korkusu ile ülkesine dönemeyen ve ülkesinin dışında başka yerlere sığınmak zorunda kalan insanların ortak adıdır. Son yıllarda yeryüzünün çeşitli yerlerinde meydana gelen bölgesel savaşlar sebebiyle mülteci ve sığınmacı yetişkin ve çocuk sayısı ciddi ölçüde artış göstermiştir (Huemer ve Vostanis, 2010, s. 225; Imm-Bazlen ve Schmiege, 2017, s. 4).

Biz de bu makalede, dünya çapında gittikçe sayısı artan mülteci çocukların yaşadığı sorunları izlekselleştiren bu romanları karşılaştırarak, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaşanmakta olan mültecilik trajedisine dikkat çekmeyi, yüzyılın kanayan yarası olan bu soruna kurmaca dünyadan yükselen mülteci çocukların iç çığıllarıyla duyarlık kazandırıp farkındalık yaratmayı amaç edindik. Bu amaç doğrultusunda, eserlerdeki kurmaca mülteci çocukların gerçek dünyadaki aktörlerle olan benzerlikleri sorgulanacaktır. Eserlerin kurmaca dünyasında mülteci çocukların gerçek hayatta yüzleşmek zorunda kaldığı bu ve benzeri sorunların ne kadarına ne ölçüde değinildiği, bu sorunlara hangi açılardan ve nasıl bir tutumla yaklaşıp yer verildiği analiz edilecektir.

Çeşitli veri tabanlarının taraması gerçekleştirildiğinde, bu çalışmanın temelini oluşturan edebi eserlerin şimdiye dek farklı açılardan irdelendiği görülmektedir. Ancak söz konusu eserler oldukça yeni kaleme alınmış olduğundan bu eserlere ilişkin çok fazla akademik çalışma bulunmamaktadır. Yapılan literatür taramasında, bu makalede inceleyeceğimiz romanlar hakkında şimdiye dek yapılan çalışmalar arasında dikkat çekenler şunlardır:

-Kovačec, M. (2019). *Vom Fliehen und Ankommen syrischer Flüchtlingskinder in der rezenten deutschen Kinder-und Jugendliteratur*.

-Eckart, M. (2018). *Wenn Worte fehlen: Narrative Strukturen der Integration in Peter Härtlings Djadi, Flüchtlingsjunge*.

-Arnold, A. (2016). "Das Jahrhundert des Flüchtlingskinds" *Peter Härtlings Djadi, Flüchtlingsjunge*.

-Arizpe, E. (2018). *Refugee By Alan Gratz*. <https://doi.org/10.1093/migration/mny007>.

-Rubik, M. (2019). *Refugee Experience in Alan Gratz's Refugee and Gillian Cross' After Tomorrow* Margarete Rubik Summary As a response to recent. University of Vienna. doi: <https://doi.org/10.4312/an.52.1-2.5-29>.

Bu makalenin tematik ve metodik açıdan yurt içinde ve yurt dışında şimdiye dek yapılmış akademik çalışmalardan farklı ve özgün olan yönü; herşeyden önce biri Alman diğeri Amerikan edebiyatından olan bu iki romanı ortak tema ekseninde karşılaştırmasıdır. Karşılaştırmak üzere seçtiğimiz bu iki romanda ortak tema olduğunu saptadığımız mültecilik sorununu yurt içinde ve yurt dışında edebiyat ve gerçeklik bağlantısı üzerinden birbiriyle karşılaştırmalı olarak analiz eden herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu da çalışmanın özgün değerini ve önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın yöntemine gelince, karşılaştırmalı edebiyatbilimden (komparatistik) kısaca söz etmek gerekir: 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa'da doğduğu kabul edilen, ancak kökeni Antikiteye dek dayandırılabilir olan karşılaştırmalı edebiyat (Dyserinck, 1981, s. 19) 20. ve 21. yüzyılların en revaçta olan çalışma alanıdır. Bu çalışma da karşılaştırmalı edebiyat kategorisine girmektedir. Bu nedenle çalışmada öncelikle 'karşılaştırma' yöntemi kullanılacaktır. Farklı disiplinler tarafından da kullanılan karşılaştırma yönteminden genel olarak tipolojik ve genetik ilişkilerin, alımlama, çevirme/ aktarma, dönemselleştirme sorunlarının ve tematolojik benzerliklerin aydınlatılmasında yararlanır (Nünning, 2004, s. 127; Baytekin, 2006, s. 74-75; Aydın, 2008, s. 66-67). Karşılaştırmalı edebiyatın kullandığı yöntem olarak karşılaştırma ise, kabaca en az iki edebi eserin benzer ve ya farklı yönlerini ortaya koymak anlamına gelir. Zima'nın söylemiyle "(k)omparatistik salt toplum ve kültürbilimleriyle iç içe geçen bir edebiyatbilimi değildir, tersine aynı zamanda edebi karşılaştırma kuramıdır" (2011, s. 11). Bu kuram hakkında yöntemsel çalışmalar yapan Zirmunskij ve Đurišin, "genetik" ve "tipolojik" olmak

* Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği.

üzere kabaca iki karşılaştırma yöntemi olduğunu savlar. Genetik karşılaştırma ("Kontaktstudie") yazarlar arasındaki doğrudan ve/ya dolaylı etki(leşim) ve analogilerin izini sürerken, tipolojik karşılaştırma, herhangi bir bağlantı olmaksızın oluşan analogilerin nedenlerini; birbirine benzer toplumsal, siyasal ve üretimsel koşullarla bağlantıları açısından sorgular (Zima, 2011, s. 50-51; Aytacı, 2003, s. 71).

Biz de bu makalede, birbirine yakın dönemlerde yazılmış olan, yani tarihsel ve toplumsal açıdan birbirine benzer olguların yaşandığı bir zamanda üretilmiş olan bu eserleri "tipolojik karşılaştırma" yöntemiyle karşılaştıracamız. Ancak bunun yanı sıra, karşılaştırdığımız eserlerdeki kurmaca olay ve figürlerin tarihteki olay ve aktörlerle - kimileyin birbiriyle dikkat çekici ölçüde örtüşen - bağlantılarını; yani edebiyatla toplum ve tarih arasındaki ilişkileri araştırdığımız noktalarda; "edebi eserleri, sosyal olayların ifadesi ve sosyal vesikalar olarak inceleme" (Wellek ve Austin, 1983: s. 136) yöntemlerinden olan sosyolojik eleştiri ve edebiyat sosyolojisinden (Maren-Griesebach, 1972, s. 80-95), tarihsel bir vaka olarak mültecilik olgusunun metinlerdeki açılımlarının izini sürdüğümüz noktalarda tarihsel eleştiriden, metinlerin vesika değerini vurguladığımız noktalarda tarihi-pozitivist eleştiriden (Solak, 2016, s. 76-80; Maren-Griesebach, 1972, s. 10-22) ve mülteci çocukların psikolojisini irdelediğimiz noktalarda psikanalitik eleştiri (Schönau ve Pfeiffer, 2003) yöntemlerinden yararlanacağız.

1. GERÇEK DÜNYADAKİ MÜLTECİ ÇOCUKLAR

Gerçek dünyadan aldığı kaynaklarla beslenen edebiyatın kurmaca dünyası, içinde vücut bulduğu çağın en öne çıkan sorunu olan mültecilik sorununa duyarsız kalmamış ve bu sorunu farklı açılardan işlemeye başlamıştır. 21. yüzyıl edebiyatından karşılaştırmak üzere özenle seçtiğimiz bu eserlerde de mültecilik sorunu işlenmiştir. Farklı kültür ve dil ailelerine mensup olsa da her iki yazar, milenyumun uluslararası ölçekli başat sorunu olan mülteciliği, birbirine benzer olarak mülteci yaşamının özellikle çocuk psikolojisine yansımaları açısından ele almıştır. Eserlerde bunun izini sürmeden önce, gerçek dünyadaki mültecilik sorununun boyutlarını değerlendirmek yerinde olacaktır:

İnsanoğlu için mikro ölçekte ev ve makro ölçekte ise yurt kavramları; aidiyet duygusunu içinde barındıran, güven, huzur ve mutluluk veren, aileyi hatırlatan, kültürünü, ırkını, dilini meydana getiren, maddi ve manevi anlamda her açıdan destekleyici ve büyük bir role sahiptir. Zaruri koşullar neticesinde bunlardan yoksun kalan her bireyin, özellikle sevgiye, huzura ve korunmaya en çok ihtiyaç duyan çocukların dünyasında, manevi bir boşluğun oluşması sonucu psikolojik açıdan zarar görmeleri kaçınılmaz bir durumdur. Böyle güçlü bir bağı kaybetmenin üzerine bir de ölümcül yolculuklar sonucu gidilen ülkelerde karşı karşıya kalınan karmaşık prosedürler, düzenlemeler, ulusal ve uluslararası hareketi düzenleyen yasalar ve yetkililer, yeni bir toplum, kültür ve ülkeye uyum sağlama çabaları ve entegrasyon sorunları mülteci ve sığınmacıları daha da zor bir mücadele içerisine taşır. Raphael'in de belirttiği gibi bu mülteciler, en temel ihtiyaçlarını karşılamada, insanlarla kuracağı en basit diyaloglarda dahi başkalarına tabi olmak zorunda kalırlar (aktaran Somasundaram, 2010, s. 73). Mülteci grupları tarafından genel olarak karşılaşılan izolasyon, dil engeli, ötekileştirilme, sosyal statünün kaybedilmesi, işsizlik, sosyo-ekonomik yoksulluk, kültürel-dilsel-dinsel farklılıklar, yakınların kaybı ya da onlardan ayrı kalmak zorunda olmak, öncesinde yaşanan travmatik olaylar, göç sonrası oluşan sosyal problemler, sağlık servislerine ulaşmada yaşanan güçlük, sık sık yer değiştirmek, eğitim vb. zorluklar (Bhui vd. 2010, s. 288), henüz reşit olmamış mülteci çocuklar açısından ciddi psikolojik etkilere sebebiyet vermektedir. Yeryüzünün en acı gerçeklerinden biri olan savaşı yaşamak zorunda kalan çocuklarla yapılan psikolojik destek çalışmaları, savaşın, savaştan kaçmayı başaran çocukların zihninde ve bilinçaltında hala devam etmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan bu araştırmalar sonucu tespit edilen psikolojik yansımalar; anksiyete, halüsinasyon, paranoya, kuruntu, umutsuzluk, uyku problemleri (insomnia), sürekli geçmişi hatırlama, konsantrasyon bozukluğu, baş ağrıları, sürekli kâbus görme, iştahsızlık, öfke ve şiddet eğilimi, ölüm farkındalığının artması, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, sürekli kaygı ve aşırı uyarılmışlık durumu, sosyal ortama uyumda güçlük, içe kapanıklık, soyutlanma, intihar eğilimi şeklinde açığa çıkmaktadır. Bu bulguların şiddeti, çocuğun tanık olduğu şiddet oranında artmakta veya azalmaktadır. Sevdiklerini, ailesini, evini yurdunu kaybeden mülteci çocukların yaşadıkları güven sorununa bir de gittikleri yerlerde karşılaştığı ötekileştirme ve dışlanma gibi sorunlar da eklenir. Çevreleri tarafından dışlanan ve yük olarak görülen çocukların eğitim istekleri bu dışlanma ile körelir. Ruhsal açıdan çöküntü yaşayan çocukların olumsuz çevresel koşullarda kalması, uzun süren iltica sürecinde yaşanan belirsizlikler, sosyal ortamdan kopuş gibi faktörler çocuklarda var

olan psikolojik travmayı daha çok arttırmakta ve tetiklemektedir (Öztürk, 2017, s. 87-88; Huemer ve Vostanis, 2010, s. 226-227; Kinzie ve Kinzie, 2010, s. 130; Deutscher Caritasverband, 2017, s. 138). American Psychiatric Association'a göre travmatik olay şu şekilde açıklanmaktadır:

"[...] A traumatic event is one in which the individual 'experienced, witnessed or was confronted with an event or events that involves actual or threatened death or serious injury, or a threat to the physical integrity of self or others' and that the person's 'response involved intense fear, helplessness, or horror'" (aktaran Grey vd. 2010, s. 177).

Yukarıda açıklandığı üzere savaşa ve ölüme bizzat tanıklık eden mülteci çocuklarda meydana gelen travmatik, hatta travma ötesi olaylar, travma sonrası stres bozukluğu olarak açığa çıkmaktadır. Doğrudan şiddete ve ölümcül olaylara maruz kalma sonucu açığa çıkan travmatik etkilerin yanı sıra psikolojik açıdan dolayı olarak baskı yaratan diğer dış faktörler ise şu şekildedir: Sadece belli bir yaşa kadar sağlanan sosyal yardım, ülkeye ilk giriş yaptıkları esnada belirsiz ikamet durumu, dil bariyeri, çalışma yasağı ve ikamet yeri şartı gibi bazı sınırlamalar, kesintiye uğrayan ve aksayan eğitim süreci, kaçış esnasında yaşanan riskler, kurulamayan sosyal bağ vb. (Deutscher Caritasverband, 2017, s. 153). Bunlara ilaveten Derluyn, çeşitli kültürel ve etnik kökene sahip olan çocukların, hem geldikleri yerde sahip olduğu geçmişteki sıkıntılar hem de sığındıkları ülkede karşılaştıkları kültürel farklılıklar, sosyal ve hukuki sistem sebebiyle çeşitli olumsuz koşullarla çevrelenmiş bir yaşam içerisinde mücadele etmek zorunda olduğunu ifade eder. Ancak geleceklerinin inşasında hayati bir öneme sahip olan bu süreçte özellikle ailesi olmadığı için ortada kalan bu çocuklara yasalar tarafından özel bir durum vakfedilmez, sadece birer mülteci veya sığınmacı olarak değerlendirilirler (aktaran Huemer ve Vostanis, 2010, s. 230-231). Mülteci olma yolunda kaybedilen uzun yasal süreçlerde toplumdan uzak kırsal bölgelerdeki gözetim yerlerinde kalmaları ve bir de buna sosyal ve tanıdığı çevreden kopmak zorunda olmaları eklenince, bu çocukların psikolojik hastalık oranları ciddi bir oranda artmaktadır (Huemer ve Vostanis, 2010, s. 231). Altawil'in imlediği üzere ayrıca mülteci çocukların uzun süre mülteci kamplarında en temel ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun olmaları, onların yaşaması muhtemel psikolojik travmaları ciddi ölçüde tetiklemektedir. Hodes de çocukların yaşadığı olumsuz geçmiş deneyimlerinin, yeni bir çevreye uyum sürecini oldukça olumsuz etkilediği noktasında diğerleriyle hem fikirdir (aktaran Huemer ve Vostanis, 2010, s. 227-228).

Ailesinden koparak tamamen korumasız kalan, yeni ve hiç tanımadığı bir sosyal ortama dâhil olan, sosyal, psikolojik ve fiziksel olarak önceden sahip oldukları desteği kaybeden çocukların yaşadığı stres ve zorluk diğer mültecilere oranla iki kat daha fazla olur (Deutscher Caritasverband, 2017, s. 23). Çocuklar arasında ise anne-babasını kaybeden ya da onlardan ayrılmak zorunda kalan çocukların durumu ise apayrı bir değerlendirmeye tabi olur. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları sözleşmesi, 18 yaşını doldurmamış, yasalar tarafından korumakla yükümlü olunan bir vasisi ya da refakatçisi olmadan kendi ülkesi dışına çıkan veya bir şekilde ailesinden ve akrabalarından ayrı düşmüş çocukları, "refakatsiz mülteci çocuk" ("unaccompanied refugee minors") olarak tanımlamaktadır (Huemer ve Vostanis, 2010, s. 230; Deutscher Caritasverband, 2017, s. 15). Ülkeye giriş yapan refakatsiz çocukları karşılayan yetkililer çocuğun yaşı ile ilgili olarak şüpheye düştüğü vakit durumu çocuk koruma kurumlarına bildirir. Burada belirli kriterler tarafından çocuğun yaşı belirlenmeye çalışılır. Yine başarılı olunmazsa çocuklar bu kez tıbbi bir denetime tabi tutulur. Bu kurumlar reşit olmayan çocuklara, koruma, sosyal ve psikolojik destek sağlama, hukuki danışmanlık gibi ihtiyaç duyulan her türlü desteği sağlamakla yükümlüdür. 18 yaşın altında olduğu ispatlanan çocuklar ülke çapında uygun bir yer ayarlanana kadar geçici korumaya alınır. Ait olduğu kuruma alınan çocuğa yasal bir vasi atanır. Bu vasi aracılığıyla çocuğun iltica başvurusu yapılır. Çocuğun eğitim durumu, yeterlilik seviyesi, sağlık durumu, oturma izin durumu, ailevi statüsü ve psikolojik durumu gibi çeşitli araştırmalar yapılır. İhtiyaç dâhilinde gerekli pedagogların temin edilerek çocuk için koruyucu bir ailenin arandığı bu süreç 6-12 hafta arası, hatta bazen 6 ay kadar sürebilir. Ancak bu süreç çocuklar açısından oldukça uzundur ve hayli yıpratıcıdır. (Imm-Bazlen ve Schmiege, 2017, s. 8-9). Özellikle 2015 yılında Avrupa'ya sığınan yoğun mülteci akınının ardından, 01. 11. 2015 tarihinden itibaren Almanya'ya refakatsiz gelen mülteci çocuklar için barınma, bakım ve besleme koşullarını düzenleyen yeni bir düzenleme hazırlanmıştır. Bu düzenleme kapsamında refakatsiz gelen ve henüz reşit olmayan mülteci çocuklar (unbegleitete minderjährige Flüchtlinge), artık refakatsiz gelen ve henüz reşit olmayan yabancılar (AusländerInnen) olarak adlandırılır. Buna gerekçe olarak ülkeye giriş yapmış olan çocukların Cenevre Mülteci Anlaşması çerçevesindeki mülteci tanımına

uygunluğunun ispatının mümkün olmayışı öne sürülür. Mülteci denmesi için öncelikle yasalarca kabul edilen tabire uygun olarak mülteci olduğunun ispatlanması gerekir. Örneğin ekonomik sebeplerle ülkesini terk etmiş olanlar bu kapsamda değerlendirmeye alınmaz. Ancak burada sergilenmesi gereken esas ve en önemli tutum, bu çocukların yabancı ya da mülteci olarak görülüp görülmediklerinden ziyade, kimsesiz kalan bu çocukların ihtiyaçlarının en sağlıklı şekilde karşılanması olmalıdır (Deutscher Caritasverband, 2017, s. 16; Imm-Bazlen ve Schmiege, 2017, s. 5-6).

Gerçek dünyadaki mülteci çocukların yaşadığı maddi-manevi boyutlu bu sorunların neredeyse hemen hepsine, karşılaştırmak üzere seçtiğimiz edebi eserlerde yazarlar tarafından gerçekçi biçimde yer verildiğini gözlemleyeceğiz.

2. İKİ YAZARA VE İKİ ESERE GENEL BİR BAKIŞ

İki ana kategoriden oluşan bu bölümde biri günümüz Alman edebiyatının, diğeri Amerikan edebiyatının önde gelen yazarları sayılan bu iki yazarın biyografisi ve ardından, karşılaştıracığımız romanların içeriği sunulacaktır.

2.1. Peter Härtling'in Yaşam Öyküsü

13.11.1933 tarihinde Chemnitz'de dünyaya gelen Peter Härtling'in çocukluğu süresince ailesi, Nazizm'in şiddetinden korunmak için önce, Olmütz, ardından Zwettl, Viyana ve son olarak ise birçok diğer noktadan sonra Nürtingen'e göç etmek zorunda kalır. Ruslar tarafından esir alınan babasını 1945'in Haziran ayında, aynı yılın Kasım ayında ise intihar eden annesini kaybederek, henüz 13 yaşında iken hem öksüz hem yetim kalır. Lise öğrenimini yarıda bırakarak bir süre muhasebe bölümünde çalışır. Nürtinger Gazetesi'nde gönüllü olarak yazı işleriyle ilgilenir. Ardından başka gazetelerde redaktör olarak çalışır. Yazın hayatına ilk olarak 1953'te kaleme aldığı *Poeme und Songs* adlı şiir kitabıyla adım atar. 1959 yılında bir psikolog olan Mechthild Maier ile evlenerek dört çocuk sahibi olur. Alman Sosyal Demokrat Parti adına çeşitli parti çalışmalarına katkı sağlar. Editör olarak çeşitli dergilerde çalışır. Hem yetişkinler hem de çocuklar ve gençler için kaleme aldığı sayısız eseriyle sayısız ödüller kazanır. Çeşitli üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak görev yapar. 2001 yılında Gießen Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanına layık görülür. Çeşitli derneklerin yöneticiliğini de üstlenen yazar 10.07.2017 yılında hayata gözlerini yumar (Siblewski, 2000, s. 689-693; "Lebensdaten von Peter", 2019).

Oldukça verimli bir yazın geçmişine sahip olan yazar, 1953 yılında başladığı şiirlerinin üzerine onlarcasını ekler. Düz yazı alanında ise çeşitli roman, anlatı, biyografik eserler, dramalar, çocuk ve gençlik hikâyeleri kaleme alarak Alman edebiyatına oldukça değerli edebi miraslar bırakır. Bunlara ilaveten onlarca eleştiri yazısı, makalesi, konuşmaları, denemeleri ve röportajları da bulunmaktadır (Kalisz, 2000, s. 206- 236; "Lebensdaten von Peter", 2019).

2.1.1. Alan Gratz'in Yaşam Öyküsü

27.01.1972 yılında Tennessee'de dünyaya gelen Alan Gratz, Tennessee Üniversitesi'nde yaratıcı yazın üzerine eğitim alır. Ardından ise İngiliz eğitimi üzerine yükseköğrenimini tamamlar. Okinawa Savaşı'nı anlattığı ilk romanı *Grenade*, New York Times'ın en çok satanlar listesinin üçüncü sırasına, son kitabı *Allies* ise ikinci sırasına adını yazdırmayı başarır. Bu çalışmada incelenen ve 2017 yılında yayınlanan romanı *Refugee* ise bir yıldan uzun bir süre bu listedeki yerini korumayı başarır. Edebiyat dünyasına 16 farklı eser kazandıran ve çeşitli ödüllerle onurlandırılan Gratz'in okur kitlesini, özellikle genç okurlar oluşturur. Yazarlığın yanı sıra bir Çek üniversitesinde ders verir, sayısız radyo reklamı, dergi makaleleri ve A&E's *City Confidential*'in bazı bölümlerini kaleme alır. Ortaokul öğrencilerine mançınık yapımı ve Japonya'daki bir Amerikan okulunda ise tarihi kurmaca yazını ile ilgili eğitimler verir. Günümüzde yaşamını, eşi Wendi ve kızı Jo ile birlikte Asheville/Kuzey Karolina'da sürdürmektedir ("About Me", 2019).

Härtling'in aksine sakin ve kaygısız bir çocukluk dönemi geçiren Gratz, eserlerinde çoğunlukla savaş temasını işler ve hikâyelerini oluştururken gerçek tarihi olaylardan beslenir. Härtling gibi çocuk ve gençlik edebiyatına yönelik eserler kaleme alan yazar, verdiği bir röportajda farklı tarihi dönemlere, özellikle II. Dünya Savaşı dönemine büyük ilgi duyduğunu aktarır: "*I'm fascinated by WWII and always have been. I've always been interested in writing about history, but I was more interested in different time periods*" ("Q & A with", 2018). Edebi eserlerin gerçek dünya ile ilgili sorunları anlamamıza ve cevaplandırmamıza yardımcı olduğuna inanan Gratz, kitapları aracılığıyla gençlerin, medya kanallarında

yüzeysel olarak gördüğü sorunları daha farklı açılardan görmelerini ve kurmaca dünyadan gerçek dünyaya açılan farklı pencerelerden bakmalarını sağlamayı amaçlar. Özellikle "Refugee" adlı eserini çocukların gözünden anlatarak, geleceğin şekillenmesinde çok önemli olan gençlerin sosyal farkındalığını arttırmayı hedefler. Bir röportajda, herkesin sadece "mülteci" diye etiketlendiği anonim ve olumsuz bir imaja sahip olan insanların hikâyelerini somutlaştırarak, soruna insani ve derin bir perspektiften bakılabilmesini amaçladığını şöyle ifade eder:

"Books that help them answer questions that they have about the world they're seeing and form opinions about that world. Books like *Refugee* and others help to open a window into a world that they may see briefly on television or hear about, but that they don't know in depth. Being able to walk in a refugee's shoes and being able to follow the life and the story of a refugee on the page, their world comes to life. A refugee is now a person with a name, a face, and a story; they go from being statistics or nameless faceless immigrants coming to take our jobs to becoming individual stories of people that need our help" ("Q & A with", 2018).

2.2. "Djadi, Flüchtlingsjunge" Adlı Romanin İçeriği

Henüz 11 yaşında olan eserin ana kahramanı Djadi, ailesini Suriye Savaşı'nda kaybettikten sonra hiç tanımadığı insanlarla Almanya'ya gidebilmek için bir bota biner. Hem savaş hem de yolculuk sırasında tanık olup maruz kaldığı olumsuz durumlar onun körpe çocuk ruhunda derin yaralar açar. Onunla Çocuk Esirgeme Kurumu'nda karşılaşan Jan, onu alıp kaldığı eve götürür. Ardından eşyle Djadi'nin koruyucu ailesi olmak için başvuruda bulunurlar. Jan, eşi ve arkadaşları Djadi'nin eğitimi, dil öğrenimi, sağlığı ve yaşadığı travmayı atlatabilmesi için elinden geleni yapmaya çalışır. Okulda oldukça kötü karşılanan ve dışlanan Djadi, özellikle Wladi ile oldukça iyi anlaşır. Ancak Wladi'nin de ölmesi ile birlikte yeniden sarsılır. Anne ve babasının baş harflerinin yazılı olduğu mezar taşlarını Wladi'nin mezarına götürür. Kaybettiği anne ve babasını da temsilen Wladi'yi sık sık ziyaret eder. Yeni ailesinin desteğiyle yaşadığı psikolojik yaraları sarmaya ve korkularını yenmeye çalışarak hayata yeni bir başlangıç yapar.

2.2.1. "Refugee" (Mülteci) Adlı Romanin İçeriği

Alan Gratz'in gerçek yaşamdan yola çıkarak kaleme aldığı *Mülteci* adlı romanı farklı zamanlarda farklı yerlerde bulunan 3 çocuk mültecinin ortak acısını, yeni bir hayata tutunma yolundaki zorlu mücadelelerini, yolda yaşadığı sıkıntıları, verdiği kayıpları ve onları bu yolculuğa çıkmaya mecbur bırakan koşulları anlatır. Burada anlatılan kurmaca olayların tümü, aslında gerçek dünyada farklı zaman kesitlerinde yaşanmış insanlık trajedilerine ayna tutmaktadır.

Bu çocuklardan ilki, 1938 yılında henüz 12 yaşında olan ve Almanya'nın Berlin şehrinde yaşayan Yahudi çocuk Josef'tir. Naziler, Josef'in avukat olan babası Aaron Landau'ya, sırf Yahudi olduğu için mesleğini icra etmesini yasaklar, ancak o mesleğini yapmayı sürdürür. Bunun üzerine evlerine baskın yapan Naziler babasını tutuklayarak bir toplama kampına götürür. İnsanlık dışı işkencelere maruz kaldığı toplama kampından altı ay sonra 14 gün içinde ülkeyi terk etmek şartı ile salıverilir. Annesi ve kız kardeşi ile birlikte babaları ile buluşmak, hep birlikte Hamburg Limanı'ndan kalkacak olan ve Yahudi mültecilerle dolu olan "St. Louis" adlı gemiyle Küba'ya gidebilmek için yola çıkarlar. Limanda, yaşadıklarından ötürü psikolojik açıdan perişan bir durumda olan babaları ile karşılaşır. Gemi Havana'ya ulaşır, ancak limana yaklaşmasına izin verilmez. Bu nedenle gemi limana biraz uzak bir yerde demir atar. Bekleme sürecinde günlerce denizin üstünde karaya ayak basmayı beklerken, Josef'in babası yaşadığı dehşetin travmasından kurtulamadığı için gemiden atlayarak intihar etmeye çalışır. Kübalı bir polis tarafından kurtarılıp hastaneye yatırılır. Küba hükümetinin mültecileri kabul etmemesi üzerine gemi yönünü bu kez ABD'ye çevirir. Babası iyi olmadığı ve yanına gitmelerine izin verilmediği için onu orada bırakmak zorunda kalırlar. Ardından Miami'ye varırlar, ancak burada da kabul edilmezler. Bunun üzerine tekrar Belçika'ya yönelirler. Belçika, Hollanda, Fransa ve İngiltere devletleri mültecileri paylaşmaya karar verirler. Josef ve ailesi Fransa'ya giden grupta yer alır. Yaklaşık 40 günlük yolculuğun ardından Fransa'ya gelirler. Yetkililer tarafından bir pansiyona yerleştirilirler. Josef ve henüz 6 yaşında olan kardeşi Ruthie okula başlar. Ancak yaklaşık bir yıl sonra dünyaya savaş açan Naziler birçok yeri işgal ederek Fransa'ya kadar ulaşır. Bir okula sığınan Josef ve ailesi burada Nazilerin saldırısına uğrar. Annesi dört Nazi askerine sahip olduğu bütün paraları ve mücevheri vererek kaçmalarına izin vermelerini teklif etse de askerler bunların sadece bir çocuğuna yeteceğini ve iki çocuğu arasında tercih yapmasını söyler. Bunun üzerine Josef kız kardeşini seçmesini söyler. Annesi ve

Josef toplama kampına götürülerek öldürülür. Ormanda bırakılan Ruthie ise Fransız bir aile tarafından sahiplenilir. Yıllar sonra ailesini bulmak için Almanya'ya gider, ancak ailesinin hiçbir ferdine kavuşamaz. Orada yeni bir aile kurar. Kendisi gibi mülteci olan Suriyeli Mahmud ve ailesine evini açarak, başkalarının yaralarını sarmasına yardımcı olur.

İkinci ana karakter olan Isabel 11 yaşındadır, Küba'nın Havana ilinde yaşamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Amerika'nın uyguladığı ambargo sebebiyle 1990'lı yılların başlarında ekonomik açıdan büyük bir sıkıntı çeken Küba halkı isyan eder ve ülkede kaos çıkar. Daha önce iki kez Küba'dan kaçma girişiminde bulunup başarısız olan ve bir yıl hapis yatan babası çıkan isyanda polise saldırdığı için tekrar hapse atılmaktan korkar ve ülkeyi terk etme kararı alır. Tam o sırada Başbakan Fidel Castro Amerika'yı cezalandırmak için koyduğu yasağı kaldırarak yasal yollardan ülkeyi terk etmek isteyenlerin gidebileceğini bildirir. Bunun üzerine Isabel'in arkadaşı ve komşuları Ivan ve babasının inşa ettiği sandala ortak olurlar. Isabel çok sevdiği trampetini satarak sandal için benzin satın alır. Hamile annesi, dedesi, babası, Isabel ve Castillo ailesi hep birlikte yola çıkarlar. 150 km'lik bir yol kat etmeleri gerekir. Ancak yola çıktıktan bir süre sonra motor arıza yapar. Tam o anda bir tanker üstlerine doğru gelir, ezilmekten son anda kurtulurlar. Fakat komşuları Senor Castillo denize düşer. Isabel güç-bela onun hayatını kurtarır. Sandalları tekrar bozulunca dalgalar Bahama kıyılarına çıkarır. Ancak kanun dışı yollarla oraya ayak bastıkları anda geri gönderileceklerini öğrenirler. Ateşlenen ve hastalanan annesi için ilaç isterler. Ardından yola devam etme kararı alırlar. Zarar gören sandalları su almaya başlar. Batmamaları için sırasıyla bazıları denizin içinden tekneye tutunarak devam eder. Isabel ve İvan suyun içinde iken köpek balığı saldırısına uğrarlar. İvan bacağından ısırılır ve hayatını kaybeder. Isabel ise son anda kurtulur. Miami şehrinin ışıklarını gördükleri anda sandalları batmaya başlar. Tekneyi hafifletmeye çalışan Isabel, motoru yerinden söküp denize atar. Sahil Güvenlik denizdeki başka bir mülteci teknesinin peşine düştüğü anda Isabel'in annesinin doğum sancıları başlar. Bunun üzerine sahil güvenlik onları fark eder ve peşlerine düşer. Dedesi Lito Sahil Güvenliği oyalayarak onların kurtulmasını sağlamak için ülkesine geri gönderilmeyi göze alır. Motorları olmadığı için hızla kürek çekmeye başlarlar. O anda doğum gerçekleşir. Hepsini suya atar, yakalanmadan sandalı karaya çekmeyi başarırlar. Isabel bir ay geçmeden okula başlar ve orkestrada yer alarak en sevdiği enstrümanı çalmaya devam eder. Her biri hayata yeniden tutunarak kendilerine yeni bir yol çizerler.

Romanın üçüncü mülteci çocuk karakteri Mahmud, Suriye'nin Halep şehrinde ailesiyle birlikte yaşayan 12 yaşında bir çocuktur. Babası Yusuf mühendis, annesi Fatıma ise hemşiredir. Yıl 2015'tir, savaşın şiddeti iyice artmıştır. Evlerinin bulunduğu mahalle bombalanır. O sırada evde olan Mahmud, kardeşleri Velid ve Hena ve annesi enkaz altında kalmaktan son anda kurtulurlar. Evine doğru koşan babası Yusuf ailesinin hayatta kaldığını görünce hemen orayı terk etme kararı alır. Önce Türkiye'ye, ardından da Almanya'ya gitmeyi planlarlar. Türkiye'ye giderken bir çatışmanın arasında kalırlar. Kurşunlanan arabalarını geride bırakarak sınıra doğru 8 saat boyunca yürümeye başlarlar. Sınıra vardıklarında önce Kilis'teki bir kampa, ardından da 2 günlük yolculuğun ardından İzmir'e giderler. Gemi hemen hareket etmediği için orada konaklamak zorunda kalırlar. Ancak oteller ve parklar diğer Suriyeli mültecilerle doludur. Bir AVM'de odaya dönüştürülen dükkânlarda gecelerler. Kaçakçılar onları günlerce oyalarlar. Günler sonra hazır olan tekneye ulaştıklarında karşılarında şişme bir bot bulurlar. Binmek için hazırda bekleyen 30 mülteci vardır. Yola çıkan bot bir kayaya çarpar, çarpmanın etkisiyle Mahmud denize düşer ve botları da patlar. Herkes denizde can savaşı verir. Giydikleri can yelekleri sahte olduğu için onları suyun üzerinde tutamaz. Babası ve Velid'i gözden kaybeden Mahmud, küçük kardeşi Hena ve annesini bulmayı başarır. Yanlarından başka bir mülteci botu geçerken Mahmud ve annesi bota tutunur. Ancak bottakiler yer olmadığı için onları almayı kabul etmez. Yalvarmaları sonucunda sadece küçük kardeşini alarak gözden kaybolurlar. Babasının ve kardeşi Velid'in de içinde olduğu bir sahil güvenlik teknesi onları bulur ve Midilli Adasına çıkarır. Ardından başkent Atina'ya geçerler. Hena'yı hiçbir yerde bulamazlar. Uzun süren resmi prosedürleri beklemeye yetecek paraları olmadığı için trenle Makedonya sınırına gidip gizlice sınırı geçmeye çalışırlar. Orada karşılına yine yoğun bir mülteci akımı çıkar. Bu nedenle beklemektense özel bir taksit tutarak Sırbistan'a geçerler. Bir otobüsle Belgrad'a oradan yine özel bir taksitle Macaristan'a geçmeye çalışırlar. Ancak taksici onlara silah çeker, onları gasp eder ve yolun ortasında bırakır. Bunun üzerine bir saat daha yürürler ve Macaristan sınırına giden bir otobüse binerler. Ancak dikenli teller onlar gibi binlerce mültecinin geçmesini engeller. Çıkan arbedede mülteciler bir kamyonla kampa götürülerek gözaltına alınırlar. Karşılaştıkları şiddet ve hakaret içerikli

davranışlarının ardından orada iltica etmek istemediklerini bildirirler. Bunun üzerine tekrar Sırbistan'a başka bir kampa gönderilirler, geri döndükleri takdirde tutuklanacaklarını söylerler. Yine yola düşerek buradan 12 saatlik mesafedeki Avusturya sınırına doğru aç-susuz yürürler. Burada oldukça sıcak bir şekilde karşılanırlar. Oradan trenle önce Viyana'ya, ardından da Münih'e varırlar. Almanya'ya iltica etmek isteyip istemedikleri sorulduğunda binlerce kez evet derler. Dört hafta boyunca burada okuldan eve çevrilen bir yerde kaldıktan sonra Berlin'e geçerler. Alman yaşlı bir çiftin evine götürülürler. Yaşlı kadın, eserin ilk karakteri Josef'in kardeşi Ruthie'dir. Zamanında ölümden dönen Ruthie, yıllar sonra başka bir mülteci aileye evinin kapısını açarak yardım eder ve bu şekilde romanda ayrı gibi görünen figürlerin yazgıları ustalıkla birleştirilir.

3. KURMACA DÜNYADAKİ MÜLTECİ ÇOCUKLAR: REFUGEE (MÜLTECİ) VE DJADI, FLÜCHTLINGSJUNGE ADLI ROMANLARDAKİ MÜLTECİ ÇOCUK FİGÜRLERİ

Karşılaştırmamıza, eserin kimi noktalarında kendisinin de açıkladığı gibi, gerçek dünya ile birebir örtüşme düzlemleri açan Gratz'ın ilk kez 2017 yılında yayımlanan *Mülteci* adlı romanıyla başlayalım: *Mülteci* adlı romanın ilk mülteci çocuk karakteri Josef, 1938 yılında henüz 12 yaşındayken Nazi hükümetinin Yahudilere karşı sergilediği ırkçı ve insanlık dışı muamelelerinin hüküm sürdüğü bir döneme tanıklık etmek zorunda kalır. Josef ve ailesinin yaşadıkları mahalle ve evleri; Josef'in babası, sırf Yahudi diye men edildiği avukatlık mesleğini icra etmeyi sürdürdüğü için Nazi subaylar "Kahverengi Gömlekliler" tarafından işgal edilir, anne-babası tartaklanır, babası zorla toplama kampına götürülür (Gratz, 2019, s. 9-10). Josef ile henüz 6 yaşında olan kardeşi Ruthie evlerini ve yurtlarını terk etmek istemese de hayatta kalıp güvende olabilmek için sahip oldukları her şeyi geride bırakmak zorundadırlar: "Tren hareket ederken, "Küba'ya gitmek istemiyorum," diye inledi Ruthie. Annesi Ruth'u kucağına aldı. "Biliyorum, canım. Ama hepimizin güvende olabilmesi için gitmemiz gerekiyor" (Gratz, 2019, s. 26).

Küçücük yaşta Almanya'da artan Antisemitizm sebebiyle şiddet ve zorbalığın en uç noktasına tanıklık eden Josef, kendisine karşı iyi davranan insanlar karşısında hayrete düşer. Bu şaşkınlık, önceki bölümde ele aldığımız gerçek aktörler olan mülteci çocukların yaşadıklarına koşut olarak Josef'in aslında psikolojik açıdan içine kapandığının, özgüvenini yitirip değersizlik hissine boğulduğunun açık bir göstergesidir: "Bir diğer denizci – Davut yıldızlı kol bandı olmayan, Yahudi olmayan, Alman bir adam – birer bavulu koltuğunun altına sıkıştırır, iki eliyle birer bavul taşır ve onları sürme iskeleden geçirirken Josef hayretle bakakaldı. Adam onlara gerçek yolcularmış, gerçek *insanlarmış* gibi davranıyordu" (Gratz, 2019, s. 43). Hayatları Naziler tarafından tahrip edilen ve tarihi bir gerçekliğe sahip olan, çeşitli filmlere, belgesellere ve kitaplara konu olan "St. Louis" adlı 937 Yahudi'nin içinde bulunduğu gemi¹, Küba'ya vardığında Küba onları kabul etmez. Bunun üzerine henüz yaşadıklarını kendisi anlamlandıramayan Josef, kimsenin onları anlayamayacağına inanır:

"[...] Josef hiçbirinin gerçekte onları anlamadığını düşündü. Kendi dükkânlarının camları kırılmadan, işyerlerine kilit vurulmadan, gazete ve radyo kanalları onlardan insandan aşağı varlıklar, canavarlar olarak bahsetmeden, karanlık adamlar evlerine dalmadan, eşyalarını dağıtmadan ve sevdikleri insanlar sürükleyip götürmeden anlayamazlardı. Vatanlarını terk etmeleri ve bir daha asla dönmemeleri istenmeden anlayamazlardı" (Gratz, 2019, s. 133).

Yukarıdaki alıntıda yazar kurmaca mülteci çocuk figürü aracılığıyla, bilimsel verilerin ortaya koyduğu gibi, gerçek yaşamdaki mülteci çocukların hemen hepsinin hiç değişmeksizin maruz kaldığı toplumsal "ötekileştirme" ve "aşağılama" gerçeğini yansıtmaktadır.

¹ 13 Mayıs 1939 yılında Nazi teröründen kaçan ve çoğunu Yahudilerin oluşturduğu 937 yolcu karaya çıkış izin belgeleri ile birlikte Almanya'nın Hamburg şehrinden Küba'ya doğru yola çıkarlar. Oradan da Amerika'ya ulaşabilme planları yaparlar. Ancak on dört günlük yolculuğun ardından Havana limanına yaklaşan gemi, mültecilerin sahip oldukları izin belgelerine rağmen Küba Devlet Başkanı tarafından reddedilir. Sadece yaklaşık 30 kişinin karaya ayak basmasına izin verilir. Büyük bir umutla altı gün boyunca limanda demirli kalan gemi, tekrar Avrupa'ya dönmek zorunda kalır. Mülteciler Belçika (214), Hollanda (181), Fransa (224) ve İngiltere (287) arasında paylaşılır. Ancak mültecilerin büyük çoğunluğu Avrupa'ya yayılan Nazizm saldırılarında yaşamlarını kaybeder ("St. Louis'in Yolculuğu", 2019).

Josef, yaşadığı her şeyin üzerine bir de toplama kampına götürülen, orada türlü işkencelere maruz kalıp katliamlara seyirci olan babasının gözlerinin önünde harap olarak en sonunda intihara teşebbüs etmesine tanıklık eder: "Babası Josef'i korkutuyordu. Josef gözünü babasına dikti. Bu iskelet, bu delirmiş hayalet babası değildi. Naziler babasını alıp götürmüş, yerine deli bir adam bırakmıştı. [...] Josef'in babası kendini denize atmıştı" (Gratz, 2019, s. 169-174). Bu yaşadıkları karşısında "Josef'in dünyası paramparça olmuştu ve bir araya getirmenin yolunu bulamıyordu" (Gratz, 2019, s. 190). ABD'nin de onları kabul etmemesi Josef'in azalan umutlarını daha da kırpar ve insanların Nazi terörü karşısında onlara neden yardımcı olmadıklarını sorgular, ancak cevabını bulamaz: "[...] ABD neden onları kabul etmiyordu ki? Üstünde binalar olmayan o kadar çok arazi vardı ki. Palmiyeler ve bataklıklar göz alabildiğine uzanıyordu. [...] Nazilerden uzakta olduğu sürece her yerde yaşayabilirdi" (Gratz, 2019, s. 241). Yazar küçük bir çocuğun çikarsız ve naif bakış açısından yaptırdığı bu sorgulamayla okurun kendisini sorgulamasını hedefler.

Gerçek hayattaki mülteci çocuk aktörler gibi, kurmaca figür Josef'in yaşadıkları onu erkenden olgunlaştırmış, babasının kaybindan sonra ailesine kol kanat germek zorunda kalmış ve çocukluğunu bir çocuk gibi yaşayamamıştır: "[...] Yeniden küçük bir çocuk olmak, etrafında olup bitenlerden habersiz, mutlu olmak istiyordu" (Gratz, 2019, s. 259). Ailesi ile birlikte Fransa'ya kabul edildikten sonra hayatına kaldığı yerden devam etmeye çalışır. Yeniden okula başlar, ancak *Djadi* adlı eserde de yansıtıldığı üzere 13 yaşına basmasına rağmen dili bilmediği için birinci sınıfa gitmek zorunda kalır. Mülteci çocuk aktörlerin hemen hepsinin ortak sorunu olan bu durum onu çok utandırır: "[...] Ruthie en sonunda anaokuluna, Josef de aylar sonra ilk kez okula gitmişti... Ama Fransızca bilmediği için onu birinci sınıfa koymuşlardı. On üç yaşındaydı- yetişkin olmuştu! - ve onu yedi yaşındaki çocuklarla bir sınıfa koymuşlardı! Küçük düşürücüydü bu" (Gratz, 2019, s. 280). Josef bu durumu bir an önce dili öğrenerek aşmak istese de İkinci Dünya Savaşı'nı başlatan Nazilerin Fransa'ya kadar uzanması neticesinde devam etmeyi çok istediği okula gidemez, bir toplama kampında annesi ile birlikte öldürülür. ABD ve Küba tamamen politik sebeplerden ötürü onları reddetmeseydi, hayallerini gerçekleştirebilecek olan kurmaca mülteci çocuk Josef, o dönemin gerçek dünyasında kendilerine elle tutulabilir bir şans verilseydi hayallerini gerçekleştiremeseler de en azından hayatta kalabilecek onlarca mülteci çocuk aktörün sesine eklenir. Gratz'ın romanının sonuna eklediği nota göre; gerçek kayıtlarda o dönemde gemide bulunan ve Avrupa'ya geri gönderilen 620 mülteci Yahudi'nin 254'ünün öldürüldüğü tahmin edilmektedir (Gratz, 2019, s. 337).

Eserin ikinci mülteci çocuk karakteri Isabel'in kaçış öyküsü, 1994 yılında Küba'da meydana gelen ekonomik çöküş sonucu halkın isyan etmesi üzerine başlar. Bu hikâyeyi de tarihi gerçeklikten yola çıkarak kurgulayan yazar, eserinin sonunda o dönemde Küba devlet başkanı Fidel Castro'nun ülke dışına çıkış yasağını kaldırdığı 1994 yılının beş haftalık gibi kısa bir süresinde yaklaşık olarak otuz beş bin kişinin kaçarak ABD'ye gittiğini anlatır. O dönemin ABD başkanı Clinton bunun önüne geçmek için halk arasında 19915 yılından 2017 yılına kadar yürürlükte kalan "Islak Ayak, Kuru Ayak" olarak bilinen bazı yasal düzenlemeler uygulamaya koymuştur. Bu uygulamaya göre karaya ayak basmadan denizde yakalanan her mülteci ülkesine geri gönderilecektir (Gratz, 2019, s. 338-341).

"[...] Amerikalıların, herkesin "Islak Ayak, Kuru Ayak" dediği yeni bir politikası vardı. Kübalı mülteciler açık denizde, "ıslak ayaklarla" yakalanırlarsa, Küba'nın güney ucundaki Guantanamo Körfezi'ndeki ABD deniz üssüne yollanıyorlardı. Orada Küba'ya - ve Castro'ya- geri dönmeyi seçebilir veya ABD onlarla ne yapacağına karar verene dek bir mülteci kampında sürünebilirlerdi. Ama Florida Bogazı'nı aşabilir, ABD Sahil Güvenliği'ni atlatabilir ve ABD topraklarına ayak basabilirlerse - "kuru ayaklarla" yakalanırlarsa - onlara özel bir mülteci statüsü tanınıyor, orada kalıp ABD vatandaşı olmalarına izin veriliyordu" (Gratz, 2019, s. 46).

Henüz 11 yaşında olan ve ülkesinde patlak veren isyanın ve şiddet olaylarının tam ortasında kalan Isabel, babasının polisler tarafından dövülmesine tanıklık eder. Ancak polisler yapmayın diye yalvarmaktan başka bir şey gelmez elinden:

"Aniden bir kadın haykırdı, bir tabanca patladı - bam!- ve dünya deliye döndü. İnsanlar yan sokaklardan döküldüler. Yüzlercesi. [...] Taş ve şişeler attılar. Sokaklara döküldüler [...]. Havana isyandaydı ve Isabel'in babası ile dedesi bu isyanın tam göbeğindeydi [...] Tam o kargaşanın

içinde bir polis, babasına yaklaşp onu kolundan yakaladı. "Hayır" diye haykırdı Isabel. [...] babasını yerde tortop olmuş bir halde buldu, polis onu copuyla dövüyordu" (Gratz, 2019, s. 31).

Ülkesinde tanıklık ettiği şiddet olaylarından kaçmak ve hem psikolojik hem de ekonomik açıdan daha rahat bir yaşama kavuşabilmek için Isabel, hamile annesi, babası, dedesi ve arkadaşı Ivan ve ailesiyle zorlu bir deniz yolculuğuna çıkarlar. Tıpkı gerçek dünyadaki mülteci çocuk aktörler gibi, Isabel ve ailesi de sahip olduğu ve bildiği her şeyi geride bırakmak ve bilinmezliğe doğru yol almak zorundadır: "Küba'dan, köyünden, evinden ayrılıyorlardı, bildiği her şeyi geride bırakıyorlardı" (Gratz, 2019, s. 67). Yazar bu noktada, insanoğlunun doğduğu topraklardaki yaşama duyduğu bağlılığı, kendini her bakımdan ait hissettiği yerlerden ayrılanın insan ruhu üzerinde yarattığı sarsıcı etkiyi gözler önüne sererek mülteci olmanın gönüllü olarak tercih edilmediğine vurgu yapar. Bu şekilde kurmaca dünyadaki kurmaca çocuk figürlerin ve ebeveynlerin trajedileri aracılığıyla, türlü ideolojik-politik-ekonomik çıkar kavgaları yüzünden gerçek dünyada insanları yersiz-yurtsuzlaştıran, mülteci olmaya zorlayan olumsuz dış koşulların var olduğuna dikkat çeker. Dünyadaki diğer mülteci çocuklar gibi eğer Isabel, Küba yerine ABD topraklarında doğmuş olsaydı bütün bu kayıpları vermek ve küçücük yaşta zorlu mücadelelere göğüs germek zorunda kalmayacaktı: "[...], hayatının şimdikinden ne kadar farklı olabileceğini düşündü. Amerika'da doğmak! Bunu hayal bile edemiyordu" (Gratz, 2019, s. 46). Motorlarının verdiği arıza sebebiyle dalgalar onları Bahama Adalarına sürükler. Ancak annesi ne kadar hasta olsa da inemezler. Çünkü yasalara göre indikleri anda ülkelerine geri gönderilirler. Bu duruma tıpkı Josef gibi akıl sır erdiremeyen Isabel, şöyle bir sorgulamanın içerisinde bulur kendisini: "[...] Bahamalar kalmalarına izin veremez miydi? Bir Kübalı aile onları ne kadar rahatsız edebilirdi ki? Isabel iskeleye ve güzel kafeye baktı. Bir sürü yer vardı!" (Gratz, 2019, s. 179-180). Yazarın küçük Isabel'e iç monolog biçiminde sordurduğu bu retorik sorular, okurun üzerinde sarsıcı bir etki yaratarak kendini sorgulaması işlevi görür.

Romanda yer alan üç farklı mülteci çocuğun çıktığı yolculukların hiçbiri kolay geçmez. Isabel en yakın arkadaşını yolculuk esnasında uğradıkları bir köpek balığı saldırısında kaybeder ve cansız bedenini denize bırakmak zorunda kalırlar. Ivan'ın büyük umutlarla başladığı yolculuk, ölümüne sebep olur. Çok sevdiği arkadaşı Ivan'ın, gözleri önünde korkunç bir şekilde ölmesi büyük bir şok yaşamasına sebep olur ve ölümü kabullenmekte zorlanır:

"Ivan'ı çevreleyen sular koyu kırmızı bir buluta dönüştü ve Isabel çığlık attı. Bir şey bir kez daha ona çarptı ve Isabel tekneye binmek için debelendi, kollarıyla bacakları titriyor, kalbi küt küt atıyordu. Babası onu belinden yakaladı ve birlikte içeri düştüler. [...] Ivan ölmüştü. Isabel bunu kavrayamıyordu. Bir dakika önce canlıydı, onlarla konuşuyor, onlarla gülüyordu, sonraki dakikadaysa ölmüştü. Cansızdı. Tıpkı *el norte*'ye deniz yoluyla ulaşmaya çalışırken ölen diğer tüm Kübalılar gibi" (Gratz, 2019, s. 211, 229).

Miami kıyılarına yaklaştıkları esnada Sahil Güvenlik tarafından fark edilmeleri üzerine, bir yandan motorsuz kalan ve batmakta olan tekneleriyle hızla kürek çekerek sahile ulaşmaya çalışırlar, diğer taraftan annesinin doğum sancılarının başlamasıyla büyük bir baskı altında kalırlar. O anda dedesi ekiplerin dikkatini dağıtmak için geri gönderilmeyi göze alarak kendisini suya atar. Isabel çok sevdiği dedesini Küba'ya gönderecekleri ve ondan ayrı kalmak zorunda olacağı için çok üzülür. Dedesi ise Nazilerden kaçan ve o dönemde onların ülkesine sığınma talebinde bulunan *St. Louis* adlı gemiyi kabul etmediklerinde, o mültecilerin neler yaşadığını şimdi kendisinin başına geldiğinde anlar. (Yazar bu şekilde Josef ve ailesinin dramıyla, Isabel ve ailesinin dramını ustalıkla iç içe geçirir). Önceki kuşağın temsilcisi olan dede figürünün başına gelenler aracılığıyla yazarın, bugün başka ülkelerde yaşanan trajedilerin yarın bizim de başımıza gelebileceğine dikkat çekerek, bu tür durumlara seyirci kalınmasını eleştirerek rahavet uykusunda olan insanlığı uyarmak istediği belirginlik kazanır. Dede Lito'nun iç-sorgulamaları şöyledir:

"Lito delirmiş gözlerle ona bakarak, "Gerçekten polistim ben," dedi. "Bir gemi vardı... Avrupa'dan gelen Yahudilerle dolu bir gemi. Ve biz onları geri gönderdik. *Ben* onları geri gönderdim! Onları kolayca ülkeye alabileceken onları ölümlerine yolladık! Her şey politikadan ibaretti ama onlar insandı. Gerçek insanlar. Onlarla tanıştım. İsimlerini öğrendim." [...] "Gemideki Yahudiler aynı bizim gibi sığınacak bir ülke, Hitler'den, Nazilerden saklanacak bir yer arıyorlardı. [...] Ama almadık." Lito ağlıyordu, perişan haldeydi. "Onları Avrupa'ya, Hitler'e, soykırımı gönderdik. Ölümüne yolladık. Onları geri çevirdiğimiz için kaç kişi öldü? Sırf işimi

yaptığım için? [...] "Görüyorum artık, Chabela. Hepsini. Geçmiş, şimdiyi, geleceği. Hayatım boyunca her şeyin iyiye gitmesini, *mañana*'nın parlak umudunu bekledim. Ama ben dünyanın değişmesini beklerken garip bir şey oldu, Chabela: dünya değişmedi. Çünkü ben değiştirmedim. Aynı hatayı ikinci kez yapmayacağım. Benim için annene ve kardeşine göz kulak ol." Isabel'i yanağından öperek onu şaşırttı, sonra kalkıp okyanusa atladı" (Gratz, 2019, s. 283-285).

Amerika'ya ayak basar basmaz yaşamları düzene girmeye başlar. Isabel okula 6. sınıftan başlar. Başlangıçta dili bilmediği için biraz zorlanır. En sevdiği enstrümanı okulda çalarken şarkısını, bu yolculukta kaybettiği Ivan'a, bir daha göremeyeceği dedesi Lito'ya, yurtlarını terk etmek zorunda kalan annesi ve babasına ve tehlikeli bir yolculukta dünyaya gözlerini açan ve ait olduğu toprakları tanıyamayacak olan küçük kardeşine ve kendisine armağan eder.

Eserin üçüncü ve son mülteci çocuğu 12 yaşındaki Mahmud'dur. Yazar burada da gerçek dünyadaki Suriye İç Savaşı'nı ve savaş yüzünden yaşanan insanlık trajedilerini işler. Kurmaca ve gerçek dünyaları (üstkurmaca yöntemiyle) romanın birçok yerinde çakıştırdığını saptadığımız Gratz burada da, savaşın tıpkı gerçekte olduğu gibi 2011 yılında başladığı² verisini sunar: "Ta ki 20 11 yılında, Arap Baharı Suriye'ye gelene dek. O zamanlarda bu ismi vermemişlerdi. Kimse bir devrim dalgasının Ortadoğu'yu kasıp kavuracağını, hükümetleri alaşağı edeceğini, diktatörleri devireceğini ve iç savaşlar başlatacağını bilmiyordu" (Gratz, 2019, s. 21). Metinde anlatılan zaman 2015 yılıdır. Sekiz yaşından beri, yani dört yıldır ülkesinin tarihindeki en kanlı ve en uzun savaşa tanıklık eden Mahmud, ailesiyle birlikte, her an ölüm tehdidi altında hayatta kalmaya çalışmaktadır. Mahmud, iki küçük kardeşi ve annesi, evlerine isabet eden füze saldırısı sonucunda enkazın arasında kalırlar. Romanda o dehşet anı şöyle anlatılır:

"Evinin duvarı patladı, odaya kırık beton ve cam parçaları saçıldı. Zemin Mahmud'un altında kabardı ve onu, masayı ve iskemleleri mutfak duvarına doğru savurdu. Dünya tuğla, kırık tabaklar, masa bacakları ve sıcaklıktan oluşan bir fırtına gibiydi ve Mahmud bir dolaba sertçe çarptı. Nefesi kesildi, metal ve moloz yığını içine gürültüyle düştü. [...] Mahmud nefes alamıyordu. Göğsünde biri oturuyormuş gibiydi. Enkazın içinde debelendi, panik içindeydi. Nefes alamıyordu. Nefes alamıyordu! Yıkıntının içinde çırpındı, hava olan bir yere çıkabilecekmış gibi tırmalıyor, döküntüleri kazıyordu. Sonra ciğerleri yeniden çalışmaya başladı, arka arkaya nefesler aldı. Hava toz doluydu ve nefes alırken boğazını kaşındırıp yırtıyordu ama şimdiye dek hiçbir şey Mahmud'a bu kadar tatlı gelmemişti. Kulakları hala çınlıyordu fakat vızıltının arasından takırtılar ve patlama seslerini duyabiliyordu. Vurulanın sadece kendi binası olmadığını fark etti. Tüm mahalle bombalanmıştı. Mahmud'un başı sıcak ve ıslaktı. Elini başına götürünce kan gördü. Omzu ağrıyordu ve aldığı her zorlu, ümitsiz nefesle göğsü yanıyordu ama önemli tek şey annesine, kız kardeşine, erkek kardeşine ulaşmaktı [...]" (Gratz, 2019, s. 37-38).

Gerçek dünyadaki mülteci çocuk aktörlere kurmaca dünyadaki varlıklarıyla ayna tutan 12 yaşındaki Mahmud ile 10 yaşındaki kardeşi Velid, daha önce sunduğumuz bilimsel araştırmaların ortaya koyduğu gibi, psikolojik açıdan büyük bir korku ve ruhsal bir çöküntü içindedir. Savaşın şiddeti ve yaşadıkları derin acı deneyimi karşısında ikisi de farklı ruhsal savunma mekanizmaları geliştirir. Mahmud enkaz altında kaldıkları o ana kadar maruz kaldığı tehlikelerden kendince "görünmez" olarak korunmaya çalışmıştır. Bu, ilkel yardımcı savunma mekanizmalarından olan "inkar"ın bir türü olarak değerlendirilebilir (Tura, 2005, s. 65-78).

"Mahmud Bışara görünmezdi, istediği de tam olarak buydu. Görünmez olarak hayatta kalabilmişti. [...] Suriye ordusunun veya onlara karşı savaşan isyancıların dikkatini çekerek ortalıkta dolanmak belaya davetiye çıkarmak demektir. [...] Mahmud'un arkadaşı yoktu. Bu şekilde görünmez kalabilmek daha kolaydı" (Gratz, 2019, s. 19-20).

Enkaz altında kaldıklarında ise Mahmud, bir önceki alıntıda görüldüğü gibi büyük bir korku ve paniğe kapılsa da aile fertlerine ulaşmak için kendini toparlar. Bu şekilde aslında "görünmez" olduğu yanılısamasından, tam göbeğinde bulunduğu savaşın gerçekliğini yok sayarak içten içe inkâr etme gayretinden kurtulur: "Bina yıkılırken Mahmud irkildi ama Velid, sanki bu tür şeyler her gün oluyormuş

² Özdemir, 2016, s. 81.

gibi dimdik duruyordu. Mahmud aniden, bu tür şeylerin gerçekten de her gün olduğunu fark etti" (Gratz, 2019, s. 55).

Kardeşi Velid ise, yaşadığı dehşet karşısında adeta bir heykele dönüşerek hareketsiz kalır: "Velid heykel gibi hareketsiz oturuyor, hatta heykele benziyordu" (Gratz, 2019, s. 53). Velid'in bu hareketsizliği her şeyden önce o an girdiği şok dolayısıyla. Ancak burada onun, aynı zamanda "heykel gibi", yani taşlaşmış gibi durduğu iki kez vurgulanarak belirtilir. Ağabeyinin görünmez olduğuna inanması gibi, o da taşlaşarak fiziksel ve ruhsal yaralanabilirliğe karşı bir savunma mekanizması geliştirir. Yazar burada, 10 yıllık ömrünün neredeyse yarısını savaşın ortasında geçiren Velid'in ruhsal açıdan da taşlaşmış olduğuna vurgu yapar: "Mahmud kardeşinin en son ne zaman güldüğünü, ağladığını veya herhangi bir duygu belirtisi gösterdiğini hatırlamıyordu." (Gratz, 2019, s. 20). Velid, yaşamsal tepkilerini yitirmiş, gülme, ağlama ya da başka bir duyguya ait doğal tepkilerini kaybetmiştir. Bu aynı zamanda içinde yaşadığı gerçekliğe ve kendi özbenliğine yabancılaşmanın ve benlik bölünmesinin bir dışavurumu olarak okunabilir. Nitekim buradaki Velid adlı figürün yaşadığı dünyada hüküm süren savaşın akılalmaz vahşilikteki gerçekliğine uç noktada yabancılaşması kuvvetle muhtemeldir. Kendisiyle, dış dünyayla, öteki ile sağlıklı bir ilişkiye giremeyen bireyde "bir ben-sen ilişkisi yerine bir sözde-nesne-nesne etkileşimi vardır". Bir tür kısırdöngüye benzeyen ölü etkileşim sürecinde, tıpkı bu savaş mağduru çocuk figürün yaşadığı gibi "sevgi önlenir ve yerini korku alır." Buna koşut olarak "hiçbir şey hareket etmez; hiçbir şey canlı değildir; her şey ölüdür, benlik de dahil olmak üzere..." (Laing, 1993, s. 83).

Yazar, eserindeki tüm karakterlerini gerçek dünyadaki mülteci aktörlerden yola çıkarak kurgulamıştır. Bu bağlamda Velid'in özel bir yeri vardır. Çünkü Velid, Suriye savaşının sembollerinden birine dötüşen Halepli beş yaşındaki Ümran Dakneş'³ temsil etmektedir. 18.08.2016 tarihinde Suriye'nin Halep şehrinde rejim tarafından yapılan bir hava saldırısının sebep olduğu enkazdan canlı olarak kurtulan ve bir ambulansın içerisindeki sandalyede tek başına oturan Ümran, bütün vücudu toz içerisinde kafasından akan kanı ve gözündeki tozu ağlamadan, tamamen şok içerisinde herhangi bir tepki vermeden silmeye çalışırken görüntülenir. Savaşın içinde doğmuş, şiddet, kan, ölüm, yaralanmalar, saldırılar, enkazlar, kayıplar yaşamının en büyük gerçeği olmuştur ve üstelik artık bunlara alışmış gibidir. Suriye savaşının sembolüne ve savaşın çocuklar üzerinde yarattığı tahribatin en acı resmine dönüşür. Nitekim Gratz eserin sonunda kurmaca figürlerini hangi gerçek karakterlerden yola çıkarak oluşturduğunu açıklar. Velid'in Ümran Dakneş' i temsil ettiğini aşağıdaki alıntıda açıkça görmekteyiz:

"Mahmud, annesi ve babası, haklarında okuduğum mültecilerin karışımıdır. Ama Velid, fotoğrafı artık ünlü olmuş Halepli beş yaşında bir çocuk olan Ümran Dakneş'e dayanmaktadır. Ümran fotoğrafta bir hava saldırısını canlı atlatmasının ardından bir ambulansın arkasında oturmaktadır, ayakları çıplaktır, yüzü kan içindedir, vücudu toz ve küllerle kaplıdır. Ağlamıyordur. Öfkeli değildir. Şoktadır belki... veya buna alışkındır. Bildiği tek yaşam budur çünkü ülkesi o doğduğundan beri savaş halindedir. Onlara yardım etmek için hiçbir şey yapılmazsa, Birleşmiş Milletler'in, Suriyeli "kayıp nesilden" olacağı uyarısında bulunduğu çocuklardan biridir" (Gratz, 2019: s. 345).

Bu veri, incelediğimiz romanın, her biri dünya tarihindeki farklı bir savaşı ya da kaosu anlattığı konusu ve gerçek dünyadaki savaş mağduru aktörlerden hareketle kurgulanmış figürleriyle aynı zamanda belgesel bir niteliği olup belgesel roman türüne de girdiğini ortaya çıkarmaktadır.

Mahmud ve ailesi, evlerinin bombalanmasıyla ülkelerini ve yerle bir olan evlerini terk etmek zorunda kalırlar. Türkiye'ye doğru yürüyerek Kilis sınırına ulaşırlar. Oldukça uzun bir kuyrukta sayısız Suriyeli arasına karışırlar. Ancak dikkati yine çocukların üzerine çeken yazar, çocukluğunu kaybeden çocukların yetişkinler gibi davrandığını, hiç oynamadığını ve çok az ağlayıp sızlandıklarının üzerinde durur: "[...] Çocukları da onların ufak kopyaları gibiydi ve ufak yetişkinler gibi davranıyorlardı... çok az ağlayıp sızlanma vardı ve çocukların hiçbiri oyun oynamıyordu. Çok yürümüş, çok şey görmüşlerdi" (Gratz,

³ Doktoru yaşadığı şok içerisindeki çocuğun psikolojik durumunu şu sözlerle ifade eder: "Tam bir şok halindeydi. Olanların şaşkınlığını yaşıyordu. Alnındaki yaradan dolayı yüzü kana, vücudu da toza bulanmıştı. Kan da toza karışmıştı. Evinde güvende oturuyordu, belki de uyuyordu. Sonra evi başına yıkıldı. Biz onu tedavi ederken çığlık atmıyordu, ağlamıyordu, şok halindeydi" ("Suriyeli Ümran 'elini", 2016).

2019, s. 89). Tıpkı Härtling'in eserindeki savaş mağduru Djadi gibi yine burada da savaş mültecilerinin duydukları sesler karşısında çok ciddi bir şekilde etkilendikleri aktarılır. İçlerine sinen korku ve güvensizlik algısı kolay kolay yok olmaz: "Eski arabanın egzoz borusundan silah patlamasına benzer bir ses yükseldi – PAT!- ve herkes içgüdüsel olarak eğildi. Mutluluk ve güven duygusu, henüz geride bıraktıkları kaosun unutulmaz hatıralarıyla bir an bozuldu" (Gratz, 2019, s. 94).

Avrupa yolundaki ilk engeli aşabilmek için günlerce yolculuk etmek, sokaklarda, belirsizlik içerisinde kalmak, Mahmud'u hem fiziksel hem de psikolojik olarak oldukça yorar: "Mahmud öylesine yorgundu ki ağlamaya başladı ama bunu annesiyle babasının duymayacağı kadar kısık sesle yaptı" (Gratz, 2019, s. 128). Yeni ve güvenilir bir yaşama tutunabilmek için büyük bedeller ödemek zorundadırlar. İnsan tacirlerinin eline düşerek oradan oraya savrulurlar. İnsanların çılgınca alışveriş ettiği ama kendilerini görmezden geldiği AVM'de geceleme zorunda kalırlar. Bu noktada yazarın, tüketim toplumlarının duyarsızlığına eleştirel bir göndermede bulunduğu gözlenir. Henüz kat etmeleri gereken beş ülke toprağı vardır. Bu nedenle paralarını dikkatli kullanmaları gerekir. 12 kişilik bir şişme bota 30 kişinin bindirilmesinin ardından ilk önce en yakın Avrupa ülkesi Yunanistan'a doğru yola koyulurlar. Ancak botlarının patlamasıyla kendi ülkelerinde yaşadıkları can pazarının ardından bir kez de denizde ölümle burun buruna gelirler ve satın aldıkları can yelekleri de sahte çıktığı için onları suyun üstünde tutmaya yetmez:

"Soğuk sular Mahmud'un yüzüne inen bir tokat gibiydi. Düşünmeden nefes aldı, içinde kapkaranlık Ege'den ağız dolusu su çekti. Bulanık sularda geriye kafa üstü savruldu, doğrulmaya çalışırken kollarıyla bacaklarını çılgınca çırpyordu. Üstüne başka bir şey – başka biri- düştü ve daha da derine gömüldü. Boğazı tıkanı. Öksürdü. Biraz daha su yuttu. Bedenler denizde üstüne, yanına, dibine düşüyordu. Dizi sert ve sivri bir şeye –bir kayaya- çarptı ve Mahmud o anda kör edici, mantıksız bir dehşete dönüşen bir acı hissetti. Boğuluyordu. Lastik bot kayalara çarpıp patlamıştı ve Mahmud boğuluyordu. Tekmeledi kollarını çırptı. Debelendi. Yüzü sudan çıktı ve küçük bir nefes aldı, sonra bir dalga üstünden geçti ve Mahmud yeniden sulara gömüldü. Tekmeleyerek yeniden yüzeye çıktı, başını suyun üstünde tutmaya çalıştı. "Anne! Baba!" diye haykırdı. Bağrısları yüzeye çıkabilen diğer yolcuların çığlıkları ve haykırışlarına karışıyordu. Kurtulanlar Mahmud'un her yanında çırpınıp nefes almaya çalışıyordu, şiddetli dalgalar onları kaplıyordu" (Gratz, 2019, s. 163-164).

Denizin ortasında kalan Mahmud tıpkı ülkesindeki savaşta olduğu gibi her yerde ölü insanlar görür. Ancak ölü birini görmeye alışmamıştır. Yanında bir adamın ölü bir şekilde suyun üstünde salındığını görünce oldukça korkar: "Mahmud'un şimdiye dek gördüğü ilk ceset değildi bu. [...] Ama ölüme kaç kez tanık olursa olsun, korkunçluğu geçmiyordu" (Gratz, 2019, s. 185). Yaşama tutunma güdüsü korkusuna ağır basar ve adamın can yeleğini annesine vererek ona tutunur. Böylece suyun üzerinde kalmaları kolaylaşır. Sahil güvenliğinin yardımıyla karaya çıkmayı başardıklarında sahilde bir dağ gibi yığılan can yelekleri ve cansız bedenlerle karşılaşır: "Binlerce can yeleği kumsalda boylu boyunca yığılmıştı. Halep'teki enkaz yığınları gibi, Midilli'de de can yeleği yığınları vardı. [...] Sahilde cesetler de vardı" (Gratz, 2019, s. 199). Henüz bebek olan kardeşini denizden kurtarmak için yanlarından geçen başka bir mülteci botundaki hiç tanımadığı başka mültecilere veren Mahmud, kardeşini hiçbir yerde bulamayınca kendisini sorumlu hisseder ve hiç affedemez. Henüz bebek olan Hena, kayıp nesil içinde yer alan binlerce çocuktan biri olur.⁴ Sahildeki cesetler arasında kardeşini ararlar, ancak başka çocuk cesetleri ile karşılaşır. Mümkün olduğunca az mülteci almanın derdine düşen dünya ülkeleri, mültecilere sahip çıkmayarak onların insan tacirlerinin eline düşmesine sebep olur. Yetkililerin ölümler karşısında yaptığı şey, denizde kaybedilen canların sahile vuran bedenlerinin sayımını yapmak olur:

"Mahmud'un annesi Hena'nın ismini uluyarak çocuğa doğru koştu. Dehşete kapılan Mahmud da annesinin peşinden koştu ama çocuk Hena değildi. Başkasının bebeğiydi, ciğerleri suyla dolmuştu.

⁴ Bu noktada Hena figürünün de Aylan Kurdi'yi anımsattığını belirtmek gerek: 02.09.2015 tarihinde Yunanistan'ın Kos Adası'na ulaşmaya çalışan Suriyeli mültecilerin içinde bulunduğu iki ayrı lastik kaçak bot iki saat arayla denize açılır ancak iki bot da uluslararası sularda batar. 5'i çocuk 12 kişi hayatını kaybeder. Bu çocukların arasında yer alan 3 yaşındaki Aylan Kurdi ve beş yaşındaki kardeşi Galip Kurdi de hayatlarını kaybeder. Aylan Kurdi'nin sahile vuran küçük bedenine ait görüntü bütün dünyayı derinden sarsar. Ancak bu ne ilk ne de son olur. Ancak bu durum bir nebze olsun Avrupa ülkelerinin mülteci sorunu karşısındaki katı tavrının yumuşamasına sebep olur (Anter ve Uras, 2015).

Üniformalı bir Yunan ikisini de cesetten uzaklaştırıp çocuğun ismini küçük bir deftere kaydedene dek Mahmud'un annesi oğlunun omzunda ağladı. Günlük ölü sayımıydı bu. Mahmud topallayarak uzaklaştı, yeniden dondurucu sulardaki gibi hissizleşmişti" (Gratz, 2019, s. 200).

Gerçek dünyadaki mülteci aktörlere karşı sergilenen şüpheli, negatif bakış açısına burada da rastlamaktayız. Daha önce sunduğumuz gerçek dünyadaki bilimsel araştırma verilerine koşut olarak, kurmaca dünyadaki mülteci çocuklar ve aileleri de gittikleri her ülkede dışlanırlar, ötekileştirilirler, bir yük olarak görülüp bir tehdit olarak algılanırlar. Bu toplumsal algı onların içinde buldukları koşulları daha da katlanılmaz kılar. Mahmud böyle durumlarda hep görünmez olmak ister, tıpkı karşısındakilerin onları insan olarak görmediği gibi: "[...] mültecilere kıyıya vurmuş iğrenç şeylermiş gibi bakıyorlardı. Adamların çatık kaşlarını görünce Mahmud bir kez daha kaybolmak istedi. [...] Yunanistan-Makedonya sınırını silahlı polisler koruyordu ve kendini yeniden kirlenmiş, istenmeyen, kanun dışı biri gibi hissetti" (Gratz, 2019, s. 148, 235). Bu alıntı, gerçek dünyadaki mülteci çocuk aktörlerin çoğunun yaşadığı değersizlik hissini ve ruhsal çöküntüyü de açıkça ortaya koyar.

Gratz gerçek dünyada Suriyeli mültecilerin Türkiye üzerinden önce Yunanistan'a oradan da Makedonya'ya geçme girişimlerini de gerçeklikle oldukça bağlantılı bir şekilde aktarır. Tıpkı kitaptaki gibi mültecilerin güvenlik güçleriyle yaşadığı problemler medyaya da yansır. Makedonya sınırını geçmek isteyen ancak çekilen dikenli teller sebebiyle Yunanistan'da sıkışık kalan mülteciler ile güvenlik güçleri arasında çıkan izdihamda kullanılan göz yaşartıcı bombalar sebebiyle-tıpkı Mahmud karakterinin fenalaştığı gibi-mülteciler fenalık geçirir. 2500 kişilik hazırlanan kampın içerisinde sınırların kapatılması ile 10 bin mülteci sıkışık kalır ("Makedonya sınırında mülteci", 2016). Bu yaşananların yanı sıra yazar eserinde kamp koşullarına da değinir. Mülteciler oldukça kötü koşullardaki kamplarda kalmak zorunda kalırlar. Hatta Macaristan'da bir suçlu gibi tutuklanıp gözaltına alınırlar ve babası Mahmud'un gözleri önünde yetkililer tarafından darp edilir. Eserdeki iki mülteci çocuk Isabel ve Mahmud, gözlerinin önünde aile fertlerinin şiddete ve hakarete uğramasına tanıklık eder, diğer karakter Josef ise, her ne kadar direkt olarak babasının şiddetine tanıklık etmese de şiddete uğrayan babasının gözlerinin önünde onu intihara kadar götüren şiddetin kalıntılarına ve sancularına şahit olur:

"Bir asker, copunu sırtına indirince Mahmud'un babası yere yığıldı. Asker Arapça, "Biz de sizin pisliğinizi burada istemiyoruz!" diye bağırdı. "Asalaksınız hepiniz!" Mahmud'un babasının sırtına tekme attı, bir diğer asker de copuyla tekrar tekrar vurdu. "Hayır!" diye bağırdı Mahmud. "Hayır! Yapmayın! Durun!" diye yalvardı. Babasını dövülürken görmeye dayanamıyordu. Ama ne yapabilirdi ki?" (Gratz, 2019, s. 273).

Suriye'den başlayarak Almanya'ya ulaşabilmek için çıktıkları yolda bir taksici tarafından gasp edilerek yolun ortasında bırakılırlar. İnsanlar yardım edecekleri yerde onların yaşamlarını daha da zor bir duruma sokar. Onlara doğrultulan silah ile dehşete kapılan Mahmud kendisini oldukça çaresiz ve aciz hisseder: "Titreyen bacakları çözülen Mahmud yere yıkıldı. Gözyaşları daha önce bir barajla kapatılmış ve şimdi barajın kapakları aniden açılmış gibi boşanıyordu. Suratına bir tabanca doğrultulmuştu. Yaşadığı sürece o felç edici dehşeti, o güçsüzlük hissini unutamayacaktı" (Gratz, 2019, s. 254-255). Sınırdaki dikenli tellerin ardında kalan ve terörist değil mülteci olduğunu haykıran mültecilerle yetkililer arasında çıkan isyanın ortasında kalan Mahmud bu kez de göz yaşartıcı bombalardan nasibini alır:

"Mahmud'un gözleri biri sanki içlerine acı biber suyu sıkılmış gibi yanıyor, burnundan sümük akıyordu. Öksürürken ciğerleri tıkanıyordu. Nefes alamıyordu. Karada boğuluyormuş gibiydi. Dizlerinin üstüne çöktü, göğsünü tutuyor, umutsuzca nefes almaya çalışıyordu. Öleceğim diye düşündü Mahmud. *Öleceğim. Öleceğim. Öleceğim.* Sirenler. Megafonla bağırarak askerler. Çığlıklar. Patlamalar. Mahmud etrafında olup bitenleri algılayamıyordu. Tortop olmuş, yerde yatıyordu" (Gratz, 2019, s. 258, 269).

Mahmud ve ailesi oldukça kötü koşullarda şehir merkezinden uzak yerlere kurulan çadırlarda kalırlar. Özellikle Macaristan'da karşılaştıkları kötü muameleye bir yenisi eklenir. Akşam yemekleri oldukça aşağılayıcı bir tarzda dağıtılır: "Macar askerleri odanın bir ucunda duruyor, kalabalığa kafesteki hayvanlara yemek atan bakıcılar gibi sandviçler fırlatıyordu" (Gratz, 2019, s. 287). Görülmek, fark edilmek isteyen, ellerini dünyaya açarak yardım dileyen Mahmud ve ailesi gibi binlerce mülteci aç ve susuz bir şekilde saatler süren yürüyüşün ardından Avusturya'ya ulaştıklarında artık görünmez olmaları.

İnsanlar onları oldukça pozitif bir şekilde karşılarlar. Oradan da Almanya'ya geçerler ve bir Alman ailenin onlara evlerini açmaları üzerine orada hayata kaldıkları yerden devam ederler. Ancak hâlâ Suriye'de devam etmekte olan savaş, mülteci akınlarının daha da artmasına sebep olduğundan Almanya ve Avusturya'da bir süre sonra bu hoşgörülü ve yardımsever tutumdan vazgeçmişlerdir. Artık daha da yalnız kalmışlardır.

Djadi, Flüchtlingsjunge adlı romanda ise ana figür romanın başlığında yer alan Djadi adlı çocuktur. 11 yaşında olmasına rağmen oldukça küçük ve çelimsiz görünmektedir. Suriye'deki savaşta ailesini kaybetmiş ve tek başına savaştan kaçarak kurtulabilmeyi başarmıştır. Şimdi Almanya'da bir Çocuk Esirgeme Kurumu'ndadır. Bu durumda Djadi, Almanya'ya refakatsiz gelen mülteci çocukların (unbegleitete minderjährige Flüchtlinge) temsilcisi konumundadır. (Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, 01.11.2015 tarihli yeni düzenlemeye göre mülteci yerine refakatsiz gelen ve henüz reşit olmayan yabancılar diye adlandırılmaktadırlar).

Romanın diğer ana figürü olan Jan ile Djadi Çocuk Esirgeme Kurumu'nda karşılaşır. Jan, ailesini kaybettiği için savaşın ortasında yapayalnız kalan, normalde bir çocuğun kaldırabileceği yükten fazlasını omuzlarına alarak tek başına savaştan kaçan bu küçük cesur çocuğa kayıtsız kalamayarak onu evine götürür. Bir süredir Almanya'da olan Djadi'yi yanında getiren yetişkin insanlar, onun neler yaşadığını ve ailesine ne olduğunu tam olarak bilmezler:

“Ich habe ihn in der Jugendhilfe kennengelernt, sagte Jan, er war da ziemlich allein und ich habe ihn fürs Erste mitgenommen. [...] Er ist mutterseelen allein angekommen. Begleitet von einem alten Mann, der ihn schnell loswerden wollte. Er hat seine Eltern verloren. Von Geschwistern keine Spur. [...] Für sein Alter war er zu klein, zu dünn, krummbeinig wie ein Cowboy und mit einem angestrengten Gesicht, in dem große schwarze Augen steckten. [...] Die Leute, die ihn mitbrachten, kommen alle aus Homs. Sie erzählten, Djadi sei plötzlich da gewesen. Deswegen wüsten sie über seine Familie nicht Bescheid. Er ist schon eine Weile in Deutschland” (Härtling, 2016, s. 7).

Savaşın şiddetine maruz kalan ve yıkıcı etkisini üzerlerinden kolay kolay atamayan çocuklar, ruhsal dünyalarında meydana gelen tahribattan ötürü duyduğu en ufak bir ses ya da gürültü karşısında yaşadıkları olumsuz yaşantıların tetiklemeyle aşırı tepkiler verirler. Nitekim eserin kahramanı Djadi de duyduğu kapı zilinden oldukça korkar ve kendisini saklamaya çalışır. Her ne kadar fiziksel olarak artık savaşın içerisinde olmasa da ruhu ve kalbi hala savaşın kışkıracısından kurtulamamıştır. Savaşı geride bırakmış olması zihninden sildiği anlamına gelmez:

“Noch einmal war der Trommelwirbel an der Wohnungstür zu hören. Es schien ein Signal für Djadi zu sein. Der saß aufrecht auf dem Stuhl, den Mund geöffnet, als fälle es ihm schwer zu atmen. Fragend schaute er Jan an, sah sich danach im Zimmer um, sprang auf, rannte zum Sofa an der Wand und verschwand darunter” (Härtling, 2016, s. 8-9).

Bir bebek dünyaya geldiğinde, onun etrafında tanık olduğu onca tehlikeli ve yabancı durumlar karşındaki en önemli zırhı, onu büyük bir özveri ile koruyup kollayan ailesidir. Ancak en acı gerçekler arasında yer alan savaş, milyonlarca çocuğun bu zırhını elinden alarak onları savunmasız ve biçare bırakır. Bu eserde anlatıldığı gibi Djadi de ailesinden herkesi kaybederek koskoca dünyada evsiz ve kimsesiz bir mülteci olarak yapayalnız kalır. Ancak Jan ve eşi ne ailesi ne de bir akrabası olan, yabancılarla bindiği bir bot ile Almanya'ya gelmeyi başaran bu çocuğu kendi himayelerine almak ister. Çocuğun geri gönderilmesine ya da yurttan kalmasına gönülleri razı gelmez. Bu çiftin aksine çocuğun orada kalmasına tepki veren karakterler de yer alır eserde. Ancak babasını savaşta kaybettikten sonra annesinin intihar etmesi sonucu kimsesiz kalan Härtling, yaşamında her daim onu koruyan ve kollayan birilerine sahip olduğu gibi, kendi yarattığı kurmaca karakterin karşısına da onu koruyup kollayan iyi insanları çıkarır ve onun yeniden yaşama tutunması için manevi bir destek oluşturur:

“[...] Dann redeten Jan und Wladi über Kriege, die heimatlos und Flüchtlinge machen. “[...] Ein Waisenkind ohne Begleitung. Ein Staatenloser. [...] Aber ich weiß, wie er und mit wem er hierherkam. Die Leute im Boot haben ihn mitgenommen. Er ist Waise. Mit keinem von ihnen verwandt. Und deshalb möchten meine Frau und ich ihn in Pflege nehmen. [...] Wie stellen Sie sich das vor? Ganz einfach. Mit diesen beiden Wörtern brachte Jan Frau Dieffenburg zum

Explodieren. Na ja. Dieser Junge [...] Dieser Junge, fiel er ihr ins Wort, dieser Junge ist mutterseelen allein. Wollen Sie ihn übers Mittelmeer zurückschicken oder in ein Heim stecken? Frau Dieffenburg startete Jan finster an: Unsinn?" (Härtling, 2016, s. 9-11).

Härtling sadece 11 yaşındaki savaş mağduru Djadi'nin yaşadığı travmaların ruhunda açtığı derin yaraları anlatmakla kalmaz, aynı zamanda kabul edildiği ülkede sırf mülteci olduğu için ötekileştirilerek dışlanmasının açtığı yaraları da anlatır. Jan adlı figürü aracılığıyla yazar toplum içerisinde mültecilere karşı dışlayıcı bir tutum sergileyenleri önyargı ve şüpheyle yaşadıkları gerekçesiyle eleştirir "[...] Die leben nur von Vorurteilen und Verdächtigungen und geilen sich daran auf" (Härtling, 2016, s. 35).

Djadi'nin genel sağlık durumunu öğrenmek için doktor kontrolüne götüren Jan'a doktorun verdiği cevap şu şekildedir: "[...] Djadi ist gesund, doch stark geschwächt. Wie es seiner Seele geht, kann ich Ihnen nicht sagen" (Härtling, 2016, s. 15). Çocuk her ne kadar fiziksel olarak iyi görünse de savaşın ve kayıpların ruhunda açtığı yaraların ne durumda olduğu ifade edilemez. Jan, sağlık kontrollerinin ardından eğitim hayatına kaldığı yerden devam etmesi ve dili daha iyi öğrenmesi için gerekli resmi kayıtları yerine getirerek Djadi'nin yasal vasisi olmayı ve onu okula kaydetmeyi düşünür. Buradan yola çıkarak mülteci konumunda olan çocukların eğitim hayatlarındaki kesintiye dikkatleri çeken yazar, her çocuğun temel haklarından olan eğitim hakkının ellerinden alınmaması ve öğrenim görmeye devam etmelerinin gerekliliği üzerinde durur:

"Sie verließen die Praxis. Unterwegs fingen Jan und Wladi gleich an zu planen: Wenn wir die Pflege bekommen, Dorothea und ich, bestimmt das Amt, nehme ich an, den Vormund. Außerdem müssen wir ihn zum Sprachunterricht der Jugendhilfe anmelden. Außerdem gehört er in die Schule. Er ist elf" (Härtling, 2016, s. 17).

Çocuklar psikolojik durumlarını, yaşadığı ve hissettikleri duyguları resimlerle ve oynadıkları oyunlarla dışa vururlar. Zira eserde de resim yapan Djadi, resme ailesini çizer. Dil bilmediği için duygularını aktaramayan Djadi'nin çizdiği resim, aynı zamanda evinde kaldığı insanlarla kurduğu ilk iletişim olur. Burada yazar mülteci çocuğun günlük yaşamında karşı karşıya kaldığı en büyük bariyerlerden biri olan dil sorununu ve sevdiklerine duyduğu özlemi hatırlatmış olur:

"[...] Zuerst zeichnete er einen langen, dünnen Mann mit großen Augen und Haaren, die ihm vom Kopf standen. Neben dem Mann eine Person, die eine Frau sein könnte, viel kleiner als der Mann. Sie trug ein langes Kleid und ein Tuch auf dem Kopf, das Djadi sorgsam ausmalte. Neben das Paar malte er drei kleine Person. Ganz für sich allein. [...] Nachdem sie gegessen hatten, blieb Djadi sitzen, startete auf sein Bild, sehr ernst. Er war nahe daran zu weinen. Jan kam dem zuvor, nahm das Bild, bat, ihm ein paar Reißzwecken zu besorgen. Dorothea hatte sie schnell zur Hand. Komm, forderte er Djadi auf, komm, wir pinnen das Bild an die Wand. Da wollen wir alle Bilder, die du für dich und für uns malst, anbringen. Das wird Djadis Bilderwand sein. Djadi sah zu, wie Jan das Bild anbrachte, lachte laut auf und hopste" (Härtling, 2016, s. 23).

Çevresiyle iletişimi kuvvetlendirmek ve yeni sosyal yaşama uyum sağlayıp entegre olabilmek için dil öğrenmek zorunda olan bütün mülteciler gibi Djadi de yavaş yavaş Almanca konuşmaya başlar:

"Er schien sie zu verstehen und wiederholte: Ich Djadi. In die Stille, die folgte, fragte Jan: Weißt du, was du sagst? Djadi verbeugte sich ein wenig, legte die Hände gekreuzt auf die Brust und sagte mit Betonung: Ich sage: Ich Djadi. Von da an wurden, nachdem er aus der Jugendhilfe kam, Wörter geübt, Grammatik und ganze Sätze. Wladi fand den Jungen intelligent und sprachbegabt" (Härtling, 2016, s. 25).

Esasında az da olsa Almanca konuşabilen Djadi, yaşadıkları karşısında içine kapanır ve sürekli geçmişte yaşadıkları hakkında yöneltilen soruları cevaplayarak olanları tekrar tekrar konuşmak istemez. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ruhsal açıdan içine kapanma hali gerçek dünyadaki mülteci çocuk aktörlerin çoğunun yaşadığı bir psikolojik durumdur. Ancak sonraları kendisi hazır olduğunda konuşmaya başlar ve insanlara, ailesinin savaşta öldüğünü anlatır:

"Dorothea fragte schliesßlich, was alle fragen wollten: Warum hast du nicht mit uns gesprochen, nicht gezeigt, dass du unsere Sprache kannst? Djadi presste erst die Hand vor der Mund. Dann sagte er: Weil die Fragen, die wollte ich nicht [...] Hast du auch Geschwister, Brüder und

Schwestern? Wieder presste Djadi die Hand an den Mund, ehe er antwortete: Leben alle nicht mehr. Und dein Papa und deine Mama? Sind auch tot" (Härtling, 2016, s. 35).

Evdekiler, yaşadıklarının etkisini kolay kolay üzerinden atamayan Djadi'nin geceleri ağladığına tanıklık ederler: "[...] Ich beobachte ihn schon eine Weile, und da sein Zimmer direkt neben unseren Zimmern liegt, hören wir nachts stöhnen, reden, weinen" (Härtling, 2016, s. 24). Djadi yaşadığı korkuları kolay kolay üzerinden atamaz. Korkularını yenmesi için onu desteklemeye çalışan Jan, yurda giden yolu kendisinin bulması noktasında onu cesaretlendirmeye çalışır. Ancak bu Djadi için hiç te kolay olmaz. Yaşadıklarının onda yarattığı korku, gölgesi gibi onu takip eder:

"Er war allein unterwegs in der Stadt. Jan hatte ihm einen Klaps gegeben und gesagt: Du bist groß genug, um den Weg zur Jugendhilfe zu finden. Allein, Djadi. Das verstand er. Aber er schaffte es nicht ganz, sich die Angst auszutreiben. Immer drückte sie auf ihn. Die Angst" (Härtling, 2016, s. 27).

Esirgeme yurduna giderken yolda kavga eden iki adamı gören Djadi, büyük bir korku ile eve koşar. Evdekiler olanlar karşısında hiçbir şey anlamaz. Konuşarak anlatamadıklarını çizerek anlatmalarını isterler. Bunun üzerine Djadi'nin çizdikleri bir çocuğun tanık olması gereken şeylerin çok üzerinde olduğunun ispatına dönüşür. Çizdiği resme baktıkça Djadi'nin korkusu artar ve nefes nefese kalır. Sıkış tıktık insanlarla dolu bir bot resmi çizen Djadi, denizde boğulan küçük bedenler çizer. Önceden tanıdığı adamları görünce yolculuk esnasında yaşadığı travmayı hatırlar. Birçok küçük bedene mezar olan suları resmeder:

"Er könnte reden, erzählen, aber er kann es nicht. Männer, stammelte er zwischen zwei heftigen Atemzügen, Männer vom Schiff. Sehr böse. Dem folgten Wörter, schnell und heftig, die Jan nicht verstand. Hast du sie gesehen, bist du ihnen begegnet? Er nickte. [...] Jan rief nach Wladi, redete mit ihm und guckte immer wieder zu Djadi. Also gut, sagte Wladi, und verbesserte sich: Also schlecht. Komm, Djadi. [...] Er legte ein Blatt Papier vor ihm, ebenso einen Kuli. Die Männer, diese bösen Männer, mal die, Djadi. Djadi atmete heftig, guckte auf das Blatt, als wäre da bereits ein Bild zu sehen, ein schlimmes. Er malte schnell und geschickt ein Boot, in dem große und kleine Menschen eng gedrängt zusammenstanden. Er malte eine Wasserlilie, die fast an den Rand des Boots reichte. Nach einer Pause ließ er mit dem Stift zwei Riesen aus der Menge wachsen, mit gewaltigen Köpfen und bitterbösen Gesichtern. Neben dem Boot schwammen kleine Köpfe im Wasser. Eine große Hand legte sich auf sie und drückte sie hinunter. Djadi holte Luft, malte das Wasser so, dass die Köpfe verschwanden. Weg, sagte er, weg! [...] Deine Mama? Dein Papa?, fragte er. Djadi verbarg sein Gesicht in den Händen" (Härtling, 2016, s. 28).

Eserde yer alan "Er ist empfindlich, er hat eine verwundete Seele" (a.g.e.: s. 40) cümlesi Djadi'nin ruhunun ne denli yaralı ve hassas olduğunu açıkça ortaya koyar. Djadi ailesi ile ilgili sorular karşısında gözyaşlarını tutamaz: "Und du bist da mit deiner Familie in die Kirche gegangen?, fragte Wladi. Ja. Djadi nickte, schluckte und in seine Augen stiegen Tränen" (Härtling, 2016, s. 38).

Okula gitmeye başlayan Djadi, 11 yaşında olmasına rağmen beşinci değil üçüncü sınıfa başlar: "[...] Vor der Reise sollte Djadi noch einmal in der Schule vorgestellt werden, nicht für die fünfte, sondern die dritte Klasse" (Härtling, 2016, s. 41). Eğitim yaşamı da sekteye uğrayan Djadi, yaşitlarını yaşadığı dönemin gerisinden takip etmek zorunda kalır.

Djadi, ölümle kucak kucağa yapmak zorunda olduğu yolculuk sebebiyle, Jan ile birlikte gidecekleri tatil için binneleri gereken gemiyi görür görmez titremeye başlar ve travma sonrası stres bozukluğu yaşar. Gemi sembolik olarak yaşadığı bütün olumsuzlukları tekrardan gözünde somutlaştırıp canlandırır:

"[...] Achtung, der Zug fährt ins Meer! Nein! Djadi sprang auf, riss seinen Rucksack aus der Gepäckablage. Nein! Nicht ins Meer. Dorothea fasste nach seiner Hand: Das ist Unsinn. Kein Zug fährt ins Meer. [...] natürlich wurden sie von einem Schiff zur Insel gebracht. Nein, das nicht, sagte er, kein Schiff. Ich will nicht, sagte er laut. Nicht mit dem Schiff. Er spürte, wie die Angst ihn aushöhlte, und er begann zu zittern. Jan legte seinen Arm um Djadis Schulter: Ich versteh deine Angst, Djadi. Nur, das war ein anderes Schiff und ein anderes Meer, die dich in Todesangst

versetzen. Zwischen zwei Schluchzern würgte Djadi heraus: Schiff ist Schiff und Meer ist Meer" (Härtling, 2016, s. 44).

Yaşadığı olumsuz anların yerini güzel olanlarla değiştirmeyi amaçlayan Jan, Djadi'yi korkularıyla yüzleştirerek üstesinden gelmesine destek olur. Gemideki diğer yabancıları görünce psikolojik açıdan rahatlayan Djadi' ye dünya üzerinde aslında herkesin bir gün birer yabancı olabileceğini hatırlatır.

"Ein Mädchen durfte neben den Kutscher nach vorn. Der hielt einen Vortrag und Djadi verstand kein Wort. Was sagt der?, fragte er. Er redet wie ein Fremdenführer. Djadi guckte erstaunt um sich. Sind das auch alles Fremde? Jan erwiderte lachend: Ja. Ich habe gedacht... Jan fiel ihm ins Wort: Du bist allein der Fremde. Aber jeder von uns ist irgendwann mal ein Fremder" (Härtling, 2016, s. 46).

Küçücük kalbine doldurduğu cesaretle denizden korkmadığını haykırarak yaşama kaldığı yerden devam etmeye çalışan Djadi, dalga sesleri arasında bir anda yolculuk esnasındaki ölüm çığlıklarını hatırlar:

"Er blieb stehen und sagte laut vor sich hin: Ich habe keine Angst mehr vorm Meer. Ich habe keine Angst mehr. Er kicherte, als ihm der Unterschied zwischen Meer und mehr auffiel. Aber im Rauschen und Klatschen der Wellen hörte er Stimmen wie damals im Boot, drohende Stimmen, flehende, Stimmen von Männern und Frauen, nicht von Kindern. Nur Weinen und plötzliche Stille" (Härtling, 2016, s. 50).

Djadi'nin yüzmeyi öğrenirse içindeki korkuyu atlatabileceğine inanan Jan, onu buna teşvik eder. Ancak Djadi çocukların dalgaların sesine karışan çığlıkları unutamaz:

"[...] Wahrscheinlich würde Jan damit anfangen, dass er dringend schwimmen lernen müsse. Immerhin hatte er, waren die Erwachsenen im Wasser, zwei Badekörbe zur Auswahl. Dann zog er die Beine an, lehnte sich zurück und hörte dem Strand zu: Kinderschrei, Rufe, Wörter, die er nicht verstand, das Schmatzen der kurzen Wellen" (Härtling, 2016, s. 63).

Denizde yüzen Wladi'yi gören Djadi onun tehlikede olduğunu düşünerek panikler ve bağırmaya başlar. Yaşadığı korku bayılmasına sebep olur. Doktora götürülen Djadi'ye doktor, travma sonrası amnezi teşhisi koyar:

"[...] Auf einmal war Wladi verschwunden. Djadi legte die Hände vor die Augen, sodass er nichts mehr sehen konnte. Als er sie wieder vom Gesicht zog, entdeckte er Wladi weit draußen im Meer. Dort, wo sonst die Schiffe fuhren. Wladi!, schrie er. Es hörte sich an wie der Schrei eines verwundeten Tiers. Wladi!, Der Himmel wurde plötzlich schwarz, das Meer, der Sand. Die Welt war auf einmal still. Er verschwand aus ihr. Kordula sah ihn mit dem Gesicht ins Wasser fallen. [...] Ein Schock, die Angst, erklärte Jan. [...] Unterwegs gab Jan Auskunft über Djadi, erzählte von seiner Flucht, vom Tod der Eltern und dass er ein UmF sei. Die Bezeichnung war selbst dem Arzt neu, der Djadis Bewusstlosigkeit einen Namen gab: eine posttraumatische Amnesie" (Härtling, 2016, s. 65, 66).

Travmayı tetikleyen kapı ziline ardından gemi sireni ile tekrar büyük bir korku yaşayan Djadi, tekrar saklanarak kendisini güvene almaya çalışır. Savaşın çemberinden kurtulan Djadi hala ruhunda meydana gelen yıkıntılarla savaşmaya devam eder: "[...] Aber er musste gleich wieder gegen eine Angst ankämpfen: Als draußen eine Schiffssirene heulte, war er nach dran, unterm Tisch zu verschwinden" (Härtling, 2016, s. 58).

Almanya'nın geçmişini büyük bir karanlığa boğan iki büyük savaş döneminde Djadi gibi milyonlarca insan büyük acılarla yüz yüze kalmıştır. Onlardan biri olan Wladi, kendi yaşadıklarını şu sözlerle tasvir eder:

"[...] Also, als ich ein Kind war, endete der Krieg mit Toten, Trümmern, Flüchtenden, Vertriebenen. Vorher kam der Krieg mit Granaten, Bomben, Scharfschützenden nach Alleinstein, einer Stadt in Ostpreußen, wo wir wohnten. Wir brachen auf, in einem Treck. Das heißt in einer Kolonne von Pferdewagen und Menschen, die wiederum Wagen hintersich herzogen. Wir wollten nach Westen, raus aus dem Krieg. Kinder starben, alte Menschen gaben auf, auch einige der Pferde blieben liegen, mussten erschossen werden. Wir Kinder waren

eingeschlossen in eine unsichtbare Schutzhaut wieder, die nichts an mich heranlässt, dir mir gegen Unruhe und Furcht hilft" (Härtling, 2016, s. 60).

Yaşadığı korkunun etkisini üzerinden atamayan Djadi, büyük bir şok yaşar ve yine içine kapanarak iki gün boyunca tek bir söz etmez. Yaşadığı şok sebebiyle dilinin tutulduğunu söyleyen doktor, bu durumu zamana bırakmaları gerektiğini söyler. Nitekim Djadi bir süre sonra tekrar konuşmaya başlar: "Zwei Tage lang sagte er kein Wort. Er wurde allen unheimlich. Sogar Madame Sonnenschein ging mit ihm um, als wäre er aus Porzellan. Der Arzt gab den Rat abzuwarten. Die Angst habe dem Jungen die Sprache verschlagen" (Härtling, 2016, s. 66). Okula başlayarak öğrenimine kaldığı yerden devam etmeye çalışan Djadi, ayrıca arkadaşları tarafından maruz kaldığı dışlanma ile mücadele etmek zorundadır. Yaşamının her bir parçasını ondan sökülmüş alan savaş ile birlikte sevdiklerini, arkadaşlarını ve okulunu kaybeden Djadi için yaşadığı dışlanma duygusu, geçmişine duyduğu özlemin daha da artmasına sebep olur ve geçmişini düşünmeden edemez. Gerçek dünyadaki mülteci çocuk aktörlerin bir çoğunun karşılaştığı gibi o da çevresel baskı ve ötekileştirici davranışlarla karşılaşır ve bu durum onun okula gitme arzusunu yok eder:

"Djadi, der ein wenig entfernt in der schützenden Nähe von Herrn Köhler stand, hörte, dass David ihn "falscher Hund" nannte. [...] Wir haben ein Haus gehabt, mein Papa, meine Mama, Meine Schwestern, mein Opa und ich. Das Krankenhaus von meinem Papa lag weit weg. Er ist morgens immer mit dem Auto hingefahren. Wenn ich mal zu spät dran war, hat er mich an der Schule rausgelassen. Dort habe ich gelernt und viele Freunde gehabt. Er betonte diesen Satz. Das sollten die hier wissen" (Härtling, 2016, s. 75-76).

Jan'ın arkadaşları arasında en sevdiği Wladi'nin ölümü Djadi'yi derinden etkiler. Sıklıkla mezarını ziyarete giden Djadi, onun mezarını anne ve babasının mezarının yerine koyarak içindeki boşluğu doldurmaya çalışır: "Beinahe jeden Tag besuchte Djadi mit Jan und Dorothea oder mit Gisela und Kordula das Grab. "Bis Djadi mit den Steinen wiederkam. Auf dem einen ein M, auf dem andern ein P. Was soll das? Grabsteine für Mama und Papa. Die kommen auf Wladis Grab" (Härtling, 2016, s. 91).

Görüldüğü gibi Härtling bu romanda, mülteci bir çocuğun yaşadığı onca kaybın tanık olduğu onca şiddetin ardından ruhunda meydana gelen tahribatı, travma sonrası yaşadığı psikolojik durumu ve iyileşme sürecini psikolojik açıdan derinlikli biçimde ele almıştır. Eser mülteci çocukların bu iyileşme noktasında çevresel desteğe duyduğu ihtiyacı da ortaya koyarak herkesi sorumluluk almaya teşvik etmektedir.

Toparlayacak olursak; her iki yazar da burada karşılaştırdığımız eserlerinde mültecilik sorunsalını, mülteci çocuk figürler aracılığıyla onların bakış açısını, duygu ve izlenimlerini, psikolojilerini devreye sokarak işlemiştir. Gratz mülteci çocukların trajedilerini daha çok savaş ve savaştan kaçış sürecindeki hayat mücadelesi üzerinden ele almıştır. Onun romanındaki mülteci çocuk figürlerinden yersiz-yurtsuzlaştırılmış, belirsiz, korunaksız ve tekinsiz mülteci bir yaşam tarzının dışında normal yaşam koşullarına kavuşabilen tek figür İsaibel olmuştur. Härtling ise mülteci bir çocuğun bir Avrupa ülkesi olan Almanya'ya kabul edilmesinden sonraki süreçte yaşayıp deneyimlediklerine odaklanmıştır.

SONUÇ

Härtling'in çocukluğu, Nazi Almanyası'nın şiddetinden kaçmakla başlayıp sürekli bir kaçış, zorunlu bir göçle geçmiş, bu süreçte anne ve babasını da yitirmiş, yani mülteciliği birebir deneyimlemiş bir yazardır. Gratz bunu bizzat deneyimlemese de duyarlı bir yazar olarak gerçek dünyada yaşanan mültecilik sorununa seyirci kalmayıp bu insanların trajedilerini kaleme almıştır. Gençlik ve çocuk edebiyatı türünde yazan her iki yazar da bu çalışmada karşılaştırdığımız eserlerinde yarattıkları kurmaca mülteci çocuk figürler aracılığıyla, özellikle toplumun genç kesiminde gerçek dünyadaki bu kanayan yaraya farkındalık, duyarlılık, empati ve pozitif algı yaratmaya çalışmıştır.

B. Crawford'un dile getirdiği gibi bir mültecinin hayatı üç zorlu süreçten geçmektedir. Birincisi onların evlerini, vatanlarını terk etmelerine ve yollara düşmelerine sebep olan savaş, iç karışıklık, işkence gibi hayatlarını tehlikeye atan olaylardan kaçmak; ikincisi bu zorlu koşullardan kaçmayı başaranların sığınacak güvenli bir yer arayışında çıktıkları yollarda yaşadığı, onları tekrar ölümle burun buruna getiren ve en az ilki kadar zorlu olan yolculukları esnasında yaşadıkları; son olarak ise ikinci süreci atlatarak sığındıkları yerde yeni bir dil, inanç ve kültüre ait bir toplumda var olabilme, kabul edilme ve

entegre olma durumlarında verdikleri mücadele ile sıfırdan yeni bir yaşam kurma savaşıdır (aktaran Gratz, 2019, s. 345-346).

Gratz'ın gerçek olaylardan esinlenerek kaleme aldığı "Refugee" adlı eseri, birbirinden tamamen farklı üç çocuğun farklı zamanlarda farklı ülkelerde patlak veren savaş ve kötü koşullar sırasında yaşadıkları ile yeni bir yaşam umuduyla çıkılan zorlu yollarda maruz kaldıkları olayların psikolojik etkileri üzerinde dururken; Härtling'in "Djadi, Die Flüchtlingsjunge" adlı eseri daha çok tehlikeli bir yolculuk sonrasında varılan ülkede bir çocuğun yapayalnız bir şekilde hayata tutunabilme çabası, fiziksel ve psikolojik açıdan altında kaldığı enkazdan kurtulabilme ve hayatına kaldığı yerden devam edebilme mücadelesi üzerine odaklanarak travma sonrası yaşamın psikolojik izlerini yansıtır. Bu anlamda karşılaştırılan bu iki eser bir mülteci yaşamının bütün zorlu parçalarını bir araya getirmiş olur. Bu şekilde edebiyat ve gerçeklik arasındaki göbek bağından hareketle yaptığımız bu karşılaştırma da, kurmaca dünyadaki mülteci çocuk figürler aracılığıyla gerçek dünyadaki mülteci çocuk aktörlerin yaşadığı psikolojik açmazlara her iki önemli evre açısından dikkat çekme amacını yerine getirmiş olur.

Travma yaşayan bireyler kişisel olarak artık kendini güvende hissetmez ve her an yara alabileceği düşüncesinden sıyrılamaz, kendisine karşı olumlu bir tavır içerisinde olamaz ve bir düzen içerisinde sürmekte olan dünyanın anlamına ilişkin inancını ve insanların temelde iyi ve güvenilir olduğuna dair inancını kaybeder. Dolayısıyla savaş gibi ağır bir travma yaşayarak psikolojik açıdan oldukça yaralanan çocukların, henüz yaşamlarının en başında kendilerine, insanlara, dünyaya, iyiye ve güzele dair bütün umutları ve inançları yerle bir olur. Çocukların bu etkilerden kurtulabilmeleri için öncelikle güvenli bir ortam, sosyal etkileşimin artması için dil ediniminin sağlanması, eğitim hayatına devam edebilmesi ve ardından ileriki aşamalarda kendini kanıtlayabileceği ve ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir meslek edinmeleri sağlanmalıdır (Deutscher Caritasverband, 2017, s. 136-137, 140). Yasalar ve politikacılar tarafından fiziksel, sosyal, kültürel, psikolojik ve ruhsal açılardan desteklenen çocuklar toplumun üreten bir bireyi olarak önce kendilerine sonra çevrelerine faydalı bir birey olabilirler. Yaşadığı olumsuz deneyimleri geride bırakarak yeni bir hayata başlamak üzere güvenli bir yere sığınmayı başaran çocukların yaşamları, uzun süren yasal statülerinin belirsizliği içerisinde daha fazla kaygı ve endişe ile doldurulmamalıdır. Bu süreç olabildiğince hızlı işlemelidir. İnsanların yaşamlarını güvence altına almak için düzenlenen bu yasalar, geleceğe uzanan yolda en büyük engellerden birine dönüşmeden sonuca ulaşmalıdır. Hiçbir mültecinin olmadığı ideal bir dünya düşlemek çok mümkün olmasa da mültecileri anlamak, yaşamlarının düzene girmelerini ve yeni bir yaşam kapısı aralamalarına yardımcı olmak, hangi ırktan, renkten, dinden, dilden ve kültürden olursa olsun zor durumda olana karşı şefkat göstermek ve yardım etmek bütün dünya vatandaşları açısından mümkündür (Bhugra vd. 2010, s. 299-301).

Çocukların rüyalarında dahi görmemeleri gereken koşullara maruz kalmaması ve çıkarları yasaların, ekonomik kaygının, her türlü bölgesel ya da ulusal çıkarların üzerinde tutulması gerekir. Yeryüzündeki bütün çocukların korunma, hayatta kalma, eşit muamele görme, iyi bir bakım, eğitim, sağlıklı ve uyumlu yaşam koşulları gibi çeşitli hakları BM Çocuk Hakları sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Cenevre Mülteci Sözleşmesi tarafından hukuki açıdan güvence altına alınmış olsa da onları olumsuz etkileyen birçok etken günümüzde hâlâ yaşanmaktadır (Sezgin, 2019, s. 3). Bunların bir an önce tespit edilmesi ve giderilmesi gerekir. Yetişkin insanların sebep olduğu bir savaşın mağduru olan çocuklar, karar verme yetkisine sahip olmadığı halde çıktıkları tehlikeli yolculuklarda ölümü kucaklayan çocuklar, en çok ihtiyaç duydukları dönemde ailesinden ve sevdiklerinden kopartılan çocuklar, oyun oynamaya duydukları ihtiyacı ve isteği yok edilen çocukluk hayalleriyle körelen çocuklar, yaşamak zorunda bırakıldığımız bunca kayıp için dünyayı yerinden oynatmak ve hiçbir çocuğun çocukluğunun çalınmaması için her anlamda seferber olmak gerekir. Mülteci çocuklar hala ölümle kucak kucağa tehlikeli ve kaçak yollara başvurmaya, yaşamlarını ve yakınlarını kaybetmeye, oldukça kötü koşullardaki gözetli bölgelerinde ve çadırlarda kalmaya, toplum tarafından dışlanmaya ve ötekileştirmeye maruz kalmaya, dikenli teller ardında seslerini duyurmaya, fark edilmeye ve görülmeye ilişkin çabalamaya devam etmektedir. Her birimiz ve her bir politikacı bu durumun çözümüne ilişkin çabalamadıkça, insan yaşamının önüne çıkarlar konuldukça daha nice acılı hikâyeleri okumaya devam edeceğimiz acı bir gerçek olarak insanlığın karşısında durmaktadır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Bu makale Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, Doç. Dr. Funda Kızılar Emer'in danışmanlığında Arş. Gör. Hasret Güngör tarafından yazılan "Kurmaca Dünyadan Gerçek Dünyaya Yapılan ağrı: Multeci Sorunu" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- About Me. (2019). 10 Aralık 2019 tarihinde <https://www.alangratz.com/about/> adresinden erişildi.
- Allkemper, A. ve Eke Nobert, O. (2010). *Literaturwissenschaft*. Paderborn: Wilhelm Fink Ver.
- Anter, Y. ve Uras, O. (2015, 2 Eylül). Ege Denizi'nde art arda göçmen faciası: 12 l. [Haber grubu yorumu]. 10 Aralık 2019 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ege-denizinde-art-arda-gocmen-faciasi-12-olu-29966881> adresinden erişildi.
- Aydın, K. (2008). *Karşılaştırmalı edebiyat. Günümüz postmodern bağlamda algılanışı*. İstanbul: Birey Yay.
- Aytaç, G. (2003). *Karşılaştırmalı edebiyat bilimi*. İstanbul: Say Yay.
- Baytekin, B. (2006). *Karşılaştırmalı ve uygulamalı edebiyat bilim*. Sakarya: Sakarya ni. Yay.
- Bhugra, D., Craig, T. ve Bhui, K. (2010). Conclusions: what next?. D. Bhugra, T. Craig ve K. Bhui (Ed.). *Mental health of and refugees and Asylum seekers* içinde (s. 299-301). United States: Oxford University Press.
- Bhui, K., Warfa, N. ve Mohamud, S. (2010). Mental health service provision for asylum seekers and refugees. D. Bhugra, T. Craig ve K. Bhui (Ed.) *Mental health of and refugees and Asylum seekers* içinde (s. 287-298). United States: Oxford University Press.
- Deutscher Caritasverband. (2017). *Unbegleitete minderjahrigere fluchtlinge in deutschland rechtliche vorgaben und deren umsetzung*. Freiburg: Lambertus Verlag.
- Dyserinck, H. von. (1981). *Komparatistik. Eine einfuhrung (Aachener beitraege zur komparatistik)*. Band 1. Bouvier: Bonn.
- Figures at a glance. (2019). 20 Aralık tarihinde <https://www.unhcr.org/ph/figures-at-a-glance> adresinden erişildi.
- Gratz, A. (2019). *Multeci* (A. Levi, ev.). İstanbul: Pegasus Yayınları (Orijinal alışma 2017 yılında yayımlanmıştır).
- Grey, N., Lab, D. ve Young, K. (2010). Post-traumatic stress disorder. D. Bhugra, T. Craig ve K. Bhui (Ed.). *Mental health of and refugees and Asylum seekers* içinde (s. 177-194). United States: Oxford University Press.
- Grochowski, S. (2018). Q & A with Alan Gratz. 18 Kasım 2018 tarihinde <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/childrens/childrens-authors/article/78345-q-a-with-alan-gratz.html> adresinden erişildi.
- Hartling, P. (2016). *Djadi, fluchtlingsjunge*. Weinheim: Beltz&Gelberg.
- Heike, G. (1999). Fiktion. *Grundbegriffe der literaturwissenschaft*. Stuttgart-Weimar: J. B. Metzler Ver.
- Huemer, J. ve Vostanis, P. (2010). Child refugees and refugee families. D. Bhugra, T. Craig ve K. Bhui (Ed.). *Mental health of and refugees and Asylum seekers* içinde (s. 225-242). United States: Oxford University Press.
- Imm-Bazlen, U. ve Schmiege, A-K. (2017). *Begleitung von fluchtlingen mit traumatischen erfahrungen*. Berlin Heidelberg: Springer Verlag.
- Kalisz, M. (2000). *Die Wirklichkeit des fiktiven peter hartlings dichterromane*. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz, Akademischer Verlag.

- Kinzie, J. D. ve Kinzie, J. M. (2010). Treatment goals and therapeutic interactions. D. Bhugra, T. Craig ve K. Bhui (Ed.). *Mental health of and refugees and Asylum seekers* içinde (s. 121-140). United States: Oxford University Press.
- Laing, R. D. (1993). *Bölünmüş benlik* (S. Çelik, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Lebensdaten von Peter Härtling. (2019). 1 Aralık 2019 tarihinde <http://www.haertling.de/biografie.htm> adresinden erişildi.
- Makedonya Sınırında Mülteci Gerginliği. (2016). [Haber grubu yorumu]. 29 Şubat 2016 tarihinde <https://tr.euronews.com/2016/02/29/makedonya-sinirinda-multeci-gerginligi> adresinden erişildi.
- Maren-Griesebach, M. (1972). *Methoden der literaturwissenschaft*. München: Francke Ver.
- Moran, B. (1994). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Nünning, A. (2004). *Grundbegriffe der literaturtheorie*. Stuttgart-Weimar: J. B. Metzler Verlag.
- Özdemir, Ç. (2016). Suriye'de iç savaşın nedenleri: Otokratik yönetim mi, bölgesel ve küresel güçler mi? *Bilgi*, (33), 81-102. 30 Aralık 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301340> adresinden erişildi.
- Öztürk, T. (2017). Suriyeli mültecilerin psikososyal sorunları. Ü. Özkan ve diğerleri (Ed.). *İnsan Hakları Perspektifinden Mültecilik* içinde (s. 85-99). Ankara: UMHD, İNSAMER, MEMUR-SEN.
- Schönau, W. ve Pfeiffer, J. (2003). *Einführung in die psychoanalytische Literaturwissenschaft*. Stuttgart-Weimar: J.B. Metzler Ver.
- Sezgin, H. (2019). Avrupa'da kayıp refakatsiz mülteci çocuklar. İNSAMER. 1 Haziran 2019 tarihinde https://insamer.com/tr/avrupada-kayip-refakatsiz-multeci-cocuklar_2331.html adresinden erişildi.
- Siblewski, K. (2000). *Peter härtling gesammelte werke erzählungen, aufsätze und vorlesungen*. Köln: Verlag Kiepenheuer&Witsch.
- Solak, Ö. (2016). *Edebiyatın disiplinlerarasılık imkânları*. Ankara: Pegem Yay.
- Somasundaram, D. (2010). Complex mental health problems of refugees. D. Bhugra, T. Craig ve K. Bhui (Ed.). *Mental health of and refugees and Asylum seekers* içinde (s. 73-86). United States: Oxford University Press.
- St. Louis'in Yolculuğu. (2020). 5 Ocak 2020 tarihinde <https://encyclopedia.usmmm.org/content/tr/article/voyage-of-the-st-louis-1> adresinden erişildi.
- Suriyeli Ümran 'elini yüzüne götürdü ve kanı gördü, neler olup bittiğini bilmiyordu'. (2016). [Haber grubu yorumu]. 19 Ağustos 2016 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37127567> adresinden erişildi.
- Taşdelen, V. (2017-2018). Edebiyat ve gerçeklik. *Bizim Külliye. Üç Aylık Kültür ve Sanat Dergisi*, 74, 22-27.
- Tepebaşılı, F. (2015). *Edebiyatbilimine giriş*. Konya: Çizgi Yay.
- Tura, S. M. (2005). *Günümüzde psikoterapi*. İstanbul: Metis Yay.
- Wellek, R. ve Warren, A. (1983). *Edebiyat biliminin temelleri* (A. E. Uysal, Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Wilpert, G. von. (1989). Fiktion. *Sachwörterbuch der literatur*. Stuttgart: Alfred Kröner Ver.
- Zima, P. von. (2011). *Komparatistik*. 2. Aufl. Tübingen und Basel: A. Francke Ver.

Bir Kaide Olarak Beden: İçim Dışım Bir

Arş. Gör. Dr. Arzu Parten Altuncu^{1*}

Geliş tarihi: 28.12.2019
Kabul tarihi: 31.01.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 447-464
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 4%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü, Türkiye, partenonarzu@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-7852-8003

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bedeniyle varlık bulan insanın, dünyayı algılaması konusunda bedensel tecrübeleri özel ve önemlidir. Geçtiğimiz yüzyıl bedene yönelen ilgilerin hemen her alanda artmasının yanı sıra, sanat ve felsefe disiplinlerinin, bu algıda başat bir rol üstlendiği bilinmektedir. Çalışmanın ilk bölümü, batı uygarlığının, bedenle kurmuş olduğu ilişkileri, felsefeden yardım olarak ortaya koymaktadır. İkinci Bölümde ise bedeni bir kaide olarak ele alan, 20.yüzyılın önemli sanatçıların üretimleri üzerinden oluşturulan bir seçki ile heykel-beden ilişkileri, ortaya konulmaktadır. Son bölüm, Heykel Bölümü öğrencileri ile gerçekleştirilen 'Beden-Takı-Heykel' dersi içerisinde, günümüz bedeninin içinde olduğu çeşitli durumlardan yola çıkarak belirlenen, 'İçim Dışım Bir' kavramı üzerine, farklı teknik ve malzemeler ile üretilen çalışmalara literatür kazandırmak, çağdaş sanat içerisinde önemli bir ifade alanı oluşturan, beden ve heykel üretimlerinin, sanat eğitimi içerisinde ele almayı, tartışma ortamlarını geliştirmeyi hedeflemektedir. Konunun çok yönlü ve derinlikli biçimde ortaya konulması açısından, betimleyici yöntem kullanılmıştır. Bedenin bir kaideye dönüştüğü, sanatsal üretim örneklerinin elde edilmesinde, nitel veri toplama tekniğinden yararlanılmıştır. Literatür taraması, konuya ilişkin sanat üretimlerinin incelemeleri doğrultusunda görsel kayıtlar, yazılı dokümanlar ve çeşitli görüntüler toplanmıştır. Öğrenci çalışmalarının sunulduğu bölüm, ders içerisinde üretim süreçlerinde geliştirilen metin ve dokümanlardan oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beden, Heykel, Çağdaş Sanat, Disiplinlerarası Sanat.

Body as a Pedestal: I'm an Open Book

Res. Assist. Dr. Arzu Parten Altuncu^{1*}

First received: 28.12.2019

Accepted: 31.01.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6

Pages: 447-464

Year: 2020

Session: Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 4%

¹ Kocaeli University, Fine Art Faculty,
Department of Sculpture, Turkey,
partenonarzu@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-7852-8003

* Corresponding Author

ABSTRACT

The physical experience of the person who has a presence with his/her body is significant for his/her perception of the world. It is known that disciplines of art and philosophy play a dominant role on the increase of this as well as the interest in the body throughout the past century. The first part of the study emphasizes the relation between the Western civilization and the body with specific references to philosophy. In the second part, a selection of important artists of the 20th century who consider body as a pedestal and the sculptural-body relations established by them are presented. The final part aims to form a literature for the works produced with different techniques and material within the 'Body-Jewelry-Sculpture' course for the students of the Department of Sculpture on the concept of "Straight Out", which is determined by various forms current body takes place, and to handle the body and sculpture productions in modern art within art education and thereby improve the discussion platforms. Descriptive method was used to present the subject in a versatile and in-depth manner. Qualitative data collection technique was used to obtain artistic production samples in which the body turned into a pedestal. Visual records, written documents and various images were collected in accordance with the literature review and the reviews of the artworks related to the subject. The part where student works are presented consists of text and documents developed in the production processes within the course.

Keywords: Body, Sculpture, Contemporary Art, Interdisciplinary Art

1. GİRİŞ

İnsan bedeni ile varlık bulur. Bu tanım insana, canlılar dünyası ile insanın ortak bir kaderde birleştiği gerçeğini hatırlatmaktadır. Ancak insan, bedeni, kendisini tüm diğer canlı bedenlerin üzerinde bir yerde konumlandırmıştır. İçinde yaşadığımız yüzyıl, dünyanın ve dolayısı ile insan bedeninin, bu hiyerarşi sonucunda ortaya çıkan olumsuz etkileri ile yüzleştiği bir dönemdir. Bir yandan bedeninin ölümlü olma gerçeğini çürütmek için yürütülmekte olan bilimsel gelişmeler, diğer yandan bedeninin savunma mekanizmasını bozan endüstri, bedenler için yeni bir mekân, başka bir gezegende yaşam tasarısına dair süreci hızlandırmaktadır. Bununla birlikte tıptan mühendisliğe, sosyolojiden, hukuka uzanan, yeni kazanım ve olanaklar bedeninin standartlarını yükseltmektedir. Ancak kuşkusuz, ölümü ertelemeyi başaran, gençliğini koruyan ve dünyayı sağlıklı bir bedenle, güvenilir bir konumda, çok daha fazla deneyimlemeyi arzulayan ve bu amaca yönelik elde edinilen yeni kazanımlara ulaşan insan; sosyal, politik ve ekonomik olarak ayrıcalıklı bir bedene sahiptir. Ayrıcalıklı bir bedene sahip olma durumu ise insanlık tarihi açısından oldukça kadim bir tecrübedir.

Antik Yunan bedeni bir övünç ve teşhir kaynağı olarak ele almaktadır (Sennet, 2008). Ancak bir bedenini ifade edilmesi ve sergilenmesi belli kural ve koşullara bağlı olup, bu övünülen bedenler; genç, sağlıklı ve erkek bedenleri olarak karşılık bulmaktadır. Felsefede ideal insanın nasıl olması gerektiğine dair yürütülen tartışmalar, sanatta yansıma bulur. Hareket içerisindeki beden, hareketin en iyi ifadesini aktarmak üzere ayrıcalıklı anlar üzerinden yansıtılmaktadır. “Doğanın ortaya çıkardığı biçimler taklit edilerek, başka biçimler ortaya konulmaktadır” (Baker, 2014, s.28). Ölçülü bir beden tasviri için, vücut oranlarının birbiri ile olan uyumu, bedeninin hareket içinde var olan en yetkin ifadesi araştırılıp, aktarılmaktadır. Beden Yunan uygarlığının önemli göstergesidir. Düşünce sistemlerinin, savaş anlayışlarının, sanatlarının, kentlerinin ve tanrılarının, bu göstergeden bağımsız düşünülmesi olanaksızdır. Örneğin Herodot, Persilere karşı gerçekleştirilen Med savaşlarında, kırbaçlanan Pers askerlerinden söz etmekte ve Yunan askerlerinin bedenlerini birer özgürlük sembolü olarak ele almaktadır (Parten, 2017, s.15). Ten ve Taş kitabında Sennet: “Çıplaklık, şehirde kendilerini bütünüyle evlerinde hisseden bir halkın işareti gibi görülmektedir” demekte ve devletin kendisinin bir beden olarak tasvir edildiği tespitini ortaya koymaktadır. (Sennet, 2018, s.18-27). Bu yönü ile Atina, diğer coğrafyalardan ayrılmaktadır. Batı düşünce sisteminin kendini Yunan’da işaretlediği ve karşıt uçta doğuyu konumlandırırken, bedene olan yaklaşım da doğal olarak farklılığın en belirgin kanıtlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin Yunan Uygarlığı ile etkileşim kurmaktan kaçınan Yahudiler için bedeninin teşhiri önemli bir sebep olarak aktarılmaktadır. “Yahudiliğin çekiciliğine pek az Yunan kendini kaptırmış, buna karşın sofı Yahudilerin özellikle çıplak beden eğitimi geleneğine karşı duydukları nefret, bu iki kültür arasında melez bir kültürün ortaya çıkabilmesini güçleştirmiştir” (McNaill, 1985, s.240). Bunun yanı sıra Atina’da birden fazla kategoriye ayrılmış beden durumları, sosyal statüleri vücut fizyolojilerinden kaynaklı olarak sınıflandırılmakta ve toplum vücut ısısına göre organize edilmektedir. Kadınların erkeklere oranla daha düşük vücut fizyolojilerine sahip olmaları; günlük yaşamlarını iç mekânlarda geçirmeleri, ışısız alanlarda ve kalın örtüler kullanarak vücut ısılarını korumaları gibi sonuçların, onlar için daha uygun olacağı düşünülmüştür. Kölelerin ise, düşünce ve söylemden uzak olmaları, giderek pasifleşen vücut ısıları ile yurttaş olan Atinalılardan onları ayırmaktadır (Sennet, 2008, s.33-43). Bu ayrışma, kadınların yaşamlarını sürdürdükleri evlerin dış duvarlarının yüksekliğine ve ortak alana açılan pencerelerin küçük boyutlarına yansımaktadır.

Kent yaşamının organize edildiği çarşıdan, okula, tiyatrodan tapınaklara ortak bir yaşam alanını oluşturan ve kentin merkezi, ya da bir insan bedeninin kalbi olarak düşünülebilen ‘agora’ geniş kalabalıkların hareketlerine elverişli olarak inşa edilmiştir. Agora yanlarına kurulmuş ‘stoa’ adı verilen sütunlu galerilerden oluşan yapılar ise temelde günlük yaşamın organize edilmesini kolaylaştırmaktadır. İnsanları rüzgâr, yağmur ve güneşten korunmaları için üst ve yan duvarları örtülü, ön cepherleri agoraya açılan, sütunlar, küçük grupları bir birinden ayırmakta, sütunlardan oluşan iç alan, insan hareketlerinin kolayca dolaşımına olanak sağlayan boşluklara olanak tanımaktadır (Sennet, 2008, s.44). Kent kararlarının alındığı ve tartışmaların yaşandığı ‘Konsey Evi’ bedeninin algı ve dikkatinin sağlanmasına yönelik olarak, kent meydanının gürültüsünün tecrit edilmekte, ayrıca eşit yurttaşların yan yana karar verip, görüş bildiren hatiplerin dinlenebilmesine olanak tanıyacak şekilde; yüksek duvarlı ve yukarı doğru yükselen oturma düzenine göre inşa edilmektedir. Bunun yanında büyük kalabalıkların yan yana

olduğu bir diğer yapı olan tiyatrolar, bedenın seyrini okunaklı şekilde yansıtmak, sahnedeki sesin tüm mekânda işitilmesini sağlamaktadır. “Yelpaze şeklinde açılan tiyatro kalabalığı dikey sıralar içine yerleştirmekte, aşağıdaki tekil sesin tüm mekânda işitilmesi üzerine organize edilmektedir” (Sennet, 2008, s.55-67). Atina'nın bedenle kurmuş olduğu güçlü bağ, kentin yapısı ile bütüncül bir ilişki içindedir. Tapınaklar tıpkı insan bedenine benzer bir yapıda seyre açık, içinde bulunan heykelleri ise ideal bedenın nasıl olduğu sorularına karşılık üretilen cevapların plastize edilmiş durumlarına karşılık gelmektedir. İnsan bedeni, bedende olmayan kasların, abartılı ölçülerin ve stilize edilmiş formlarla ifade edilmektedir. “Tanrısal olan hiç bu kadar insani, insani olan hiç bu kadar tanrısal olmamıştır” (Sennet, 2008, s.33). Buna rağmen, tanrılaştırılmış insan bedeninin etkilerini yaşayan Atina'da, kendine özgü yöntemi ile sokaklarında felsefe yapan Sokrates, yaşam yerine ölümü, beden yerine ruhu seçmiştir.

2. BATI DÜŞÜNCESİ VE BEDENİN ELE ALINIŞI

Sokrates, kuşkusuz ömrü boyunca yasayı öncüllemenin bir sonucu olarak yasaya karşı gelmeyecek, öğrencileri tarafından ölümden kaçırılmak için sunulan teklifleri geri çevirmiştir. Bu tavır yasayı savunmanın yanı sıra, bedenden çok ruhun önemini de vurgulamak anlamına gelmektedir. Beden ruhun karşısında önemsiz hatta yaşlılığa erişmiş bir bedene sahip Sokrat için ne denli önemli olabilir? Felsefe yapmak bir başka anlamıyla tinsel zevklerden de kurutulmayı becerebilmeyi gerektirmekte ki felsefesinin yanıtı o yöndedir, o halde beden ruhun kısıtlayıcı bir maddesidir. Sokrates'e göre, ölüm onu öldüremeyecektir. “Felsefe pratiği sayesinde kendini saf bir şekilde muhafaza eden bir ruh, ölümün ardından tanrısal ve değişmeyen güzellikle ve kendisinin asıl kökenlerinin içinde bulunduğu bilgelikle birleşebilir. Ruh en sonunda bedenın ağır külfetinden kendini kurtarabilir ve saf düşünceleri düşünmek için ışığa yükselebilir” (Bard, Söderqovis, 2015, s.13). Sistematik olarak ruhla ilgilenen ve yukarıda Phaidon eserinde Platon, ruhun bedene karşı görülen üstünlüğünü Sokrates aracılığı ile ortaya koymaktadır. Ancak öğrencisi Aristoteles, biçim ve materyalin, yani hem beden, hem ruhun biçim ve kurumsal bağlamlar içinde ayrı ayrı ele alınsa da, birbirlerinden ayrı tutulamayacak, füzyon açısında iki tözün (substance) çözümez birliği olduğu sonucuna varmaktadır. Bu bakış açısına göre: “beden, ruh tarafından gerçeğe dökülen ve tam da o anda canlanan bir materya parçasıdır. Dolayısıyla ruhsuz olmanın anlamı aynı zamanda biçimsiz ve cansız olmaktır” (Bard, Söderqovis, 2015, s.11).

Geniş bir coğrafi alan yayılan Roma imparatorluğu dünyanın mekân algısını değiştirmiştir. Roma'nın, geniş bir coğrafyaya yayılan gücü, ele geçirildiği şehirleri tarihsel bağlamlarından kopartmakta, onları bir Roma kentine dönüştürerek, imparatorluğu bütüncül bir yapıya ulaşmasını sağlamıştır. Zamani unutturan geometri yardımı ile farklı topraklarda benzer kentler yaratan Romalılar için beden, bu geometrik dünyanın merkezinde yer almakta ve simetrik olarak kabul ettikleri insan bedenini, bu bilgidен yararlanarak formüle etmekte ve taşta uygulamaktadırlar. Romalı Mimari, Vitruvius' un ‘Mimarlık Üzerine On Kitap’ başlıklı eserinin, ‘Tapınaklarda ve İnsan Bedeninde Simetri’ üstüne yazılan üçüncü kitabında, beden ve mimari ile kurduğu ilişki kendi döneminde başat bir rol oynamakla birlikte, Rönesans mimarlığının da temel kaynakları arasında yer almaktadır. Richeard Sennet'in ‘Ten ve Taş’ kitabında ki aktarımından edindiğimiz bilgiler ışığında, Vitruvius, kol ve bacakların bir biriyle ve hayatın kaynağı olarak gördüğü göbek bağıyla karın yolu üzerinden ilişki kurduğunu düşünmektedir. Kollar ve bacaklar, düz hatlar şekilde açılmakta ve bu iki hat göbek deliğinde kesişmektedir. Parmakların birleşmesi bir kare formunu oluşturmakta, gövdenin hareketi ve durumu ise çember formunu ortaya çıkarmaktadır. Buna göre insan; ‘bir çember içerisinde oturtulan kare’ ile ifade bulmaktadır. Bu elde edilen birim, Roma mimarisinin kurucu ögesi olma işlevine sahiptir. Roma döneminde Pantheon tapınağından, sokaklara Roma kentleri, bu sistemden yararlanılarak oluşturulmakta kentlerin inşa sürecinde ‘umbilicus’ adını verdikleri merkezi bir nokta belirlenerek, kentler bu merkeze göre organize edilip konumlandırılmaktadır. İnsanın göbek bağı, kentlerin ‘umbilicus’ noktasında karşılık bulmaktadır (Sennet, 2008, s.79-94).

Pagan anlayışa sahip Roma İmparatorluğu'nun, Hıristiyan inanç sistemini kabulü ile birlikte, beden algısı değişmiştir. Hıristiyanlık, kusursuz bir dünyadan, yani cennetten, bedensel hazlar uğruna kovulan insanı, bu dünyada ancak acıyı tecrübe eder, bedenini eğitirse, cennete tekrar kavuşabileceği vaadini ortaya koymaktadır. Buna göre Hıristiyanlık bedeni yok saymaktan çok, bedensel ıstırapı işaret etmektedir. Bakire bir bedenden, dünyaya gelmiş olan İsa, çarmıha gerilen bedeni ile tüm insanlığın acısını paylaşmakta ama her şeyin ötesinde, Tanrının ruhu bir bedene kavuşmaktadır (Battaglia, 2006,

s.141-158). Hıristiyan inancına mensup bir kişi köksüzleştiği oranda dine yaklaşmakta, cennetten sürgün edilmeyi yeniden canlandırmak ve deneyimlemek için hac yoluna çıkmaktadır. Hıristiyan beden, dış dünya ile aidiyet duygusuna aşmak ve kendi bedenine yönelerek yeni bir düşünce sistemi içinde yeni ve hareketli bedensel tecrübeler yaşamaktadır (Sennet, 2008, s.109). Erken dönem Hıristiyanlar bedene şefkatle yaklaşmakta, İsa'nın çektiği acıları paylaştıkları oranda tanrısal ışığa ulaşabileceklerine inanmakta, yoksul ve kadınların daha aşağı bir bedeninin temsili olduğu inancı yıkılmaktadır. Yunan sanatında ele alınan insan vücudu, Hıristiyan ortaçağ sanatında bir bilgi aktarımına, bir öğretiye hizmet etmek üzere tasarlanmakta, birbirinden farklı sosyal sınıfları bir öğreti üzerinde birleştirme konusunda, ortak bir görsel dil yaratılmaktadır. Roma şehirlerinin çökmesiyle birlikte, Avrupa'da feodal sistemin hüküm sürmeye başlamasının yanı sıra, uygarlığın ekonomik temellerin oluşmaya başlamıştır. Devlet ve din iç içe geçmekte, bir kral bir piskopos tarafından kutsanarak taç giyerken, kralın bedeni İsa'nın temsiline dönüşmektedir. Ekonomide gerek kilisenin, gerek soyluların gücü, kent ve mekânlara yansımakta, antik dünyanın siyasal yurttası, yönetimde söz sahibi olurken, 'ortaçağ' da insan ekonomi temelleri üzerinden ilerlemeye başlamaktadır (Sennet, 2008, s.129-171). Ancak Ortaçağ düşüncesinde ruh, beden tutsaklığı altındadır. Ölüm bu durumda bir özgürleşme durumunu ortaya çıkarmaktadır. Ortaçağ kentleri ölümle yaşamın, iç içe geçtiği bir örüntü içerisinde, diğer bedenlerle kaynaşmakta, ekonomik faaliyetler, insanların ortak kullanım alanlarını arttırmaktadır. Pazar yerlerinden kilise önlerine, engizisyon mahkemelerinin cezalarının sergilendiği alanlara, bir biri içerisinde yaşanan pek çok duruma tanıklık etmekte, kent seyirlik bir alana dönüşmektedir. Ortaçağ, kazanımları arasında öne çıkan Hıristiyan birliği ve ekonomik ilerleme, vebanın ve yüzyıl savaşlarının etkisi ile zayıflamakta ve tüm bir Avrupa kıtası bu olumsuz etkilerden payını almaktadır.

İhtişamlı barok kiliseler, karşısında insan bedeni, ezici bir kutsiyet altında bırakılırken, Antik dünyaya yaslanarak, yeniden ayağa kalkan Rönesans içerisinde insan bedeni bir 'mikrokozmos'dur'. "Rönesans kuramcıları, insan vücudu ile mimari yapıların oranlarını ve bu oranların bir biri ile olan ilişkilerini örgütlemiştir"(Germener, 1997, s.1584). "Tüm bir Rönesans hareketinin temellendiği Hümanizm; insanı büyütür, özgür kılar, insanın tanrı karşısında ki payını artırır. Ortaçağ ile Yeniçağ arasında kuşkusuz derin bir çizgi ve bir birinden tamamen ayrıksı bir yapıdan söz etmek, her alan için mümkün değildir. Düşünce açısından, Antikite ile Hıristiyanlık arasında bir uzlaşma sağlamak adına Platon'un idealizminden yararlanılmaktadır. Platon'a göre; Platon'a göre ölümsüz olan ruh, idealar dünyasında gelerek bedenle birleşir. Bunun yanında, Ortaçağ'ın ölüme yönelen düşüncesi, bakışı, algısı keskin bir şekilde ortadan kaybolmuş, "Artık hiç kimse, Ortaçağ rahip ve düşünürlerinden Augustinus gibi, biz bu dünyada ölümden sonra nefes alan yolcularız dememekte ve bu arada artık hiç kimse bu hayatın bir yaşamdan çok bir ölüm olduğunu düşünmemektedir"(Braudel, 2017, s.389). İnsan bedeni resimden heykele, tüm ayrıntıları ile ele alınmakta, antik dönem eserleri incelenmekte ve insan bedeni; güzelliğin, uyumun ve hayatın coşkun bir göstergesine dönüşmektedir. Michelangelo'nun Sistina Şapelinde; tanrı, insana el uzatırken, Leonardo da Vinci insan bedeninin anatomisi üzerine incelemeler yapmakta, Vitruviusçu bedeni temel alarak, beden ve mekân ilişkilerini daha yetkin araştırmalar ortaya koymaktadır.

Descartes kuşkudan kesinliğe doğru uzanan felsefesinde, bilimlere bir temel kazandırmayı amaçlamaktadır. Kuşkuyu kendi bedenine kadar indirgeyen ve varlığın kanıtını düşünme eylemine bağlayarak, düşünceyi bedenden ayırmaktadır (Descartes, 2015, s.54). Ruh düşünceyle özdeşleştiren, beden ve zihni birbirinden ayıran insanı, ayrı iki töz olarak ele alan Descartes, (Cevizci, 2005, s.463) düalist bir felsefe ortaya koymaktadır. "Bende düşünen bir beden olduğunu bilirim, mesele bundan kuşkulanamamdır" (Baker, 2014, s.67), açıklaması ile modern felsefeye akılcılık ile damgasını vurmaktadır. Descartes'e göre beden bir gemi ise, zihin bu gemiye yön veren bir kaptandır ve aklın bu baskın durumuna karşı beden tanrı tarafından tasarlanmış bir makine, zihnin yönlendirmesi ile çalışan bir otomatır. "Bedenin Tanrının belli bir maksatla şekillendirdiği bir heykelden ya da topraktan bir makineden başka bir şey olmadığını varsayıyorum" (Moulin, 2013, s.30). Descartes'in makine beden yaklaşımına, yapmış olduğu deneylerle, tıp dalında uzmanlaşmış bilim insanı William Harvey ile başlayan gelişmeler farklı gerçeklikler ortaya koymakta, kalp bir makine olarak ele alınıp, kan dolaşımı ise bu makinanın yardımı ile çalışmaktadır. Böylelikle makine beden içinde var olan organların tek tek bağımsızlığı vurgulamakta, beden kan dolaşımına dair olan hareketi, kent ölçeğinde ele alınmaktadır (Sennet, 2008, s.230-237). Kent ölçeğinde bir sokağın hareketinin engellemesi, tüm kenti zafiyete

uğratmakta artık hem beden hem de kentin sağlıklı tutulması için özenli çabaların gerekli olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Descartes'in beden algısına yönelik felsefesi, kendisinden sonra gelen filozofların, bu felsefeyi kabul ya da reddetmeleri durumları açısından da etkin bir düşünce olarak sürdüğü görülmektedir. Descartes felsefesinden etkilenen Spinoza, bedene yaklaşımı ile ondan ayrılır. Beden ve ruh bir birine karşıtlık değil, paralellik göstermektedir. Spinoza, Ethika Önerme XII'de şöyle demektedir: “insan, tin ve tenden ibarettir ve insanın teni onun hakkındaki duygumuza uygun olarak vardır”(Spinoza, 2011, s.242) . Spinoza bedeni nihai bitmiş bir ürün olarak ele alan, onu otomatlaştıran Descartes'tan ayrılır. İnsanı bağlantılardan oluşan dinamik bir yapı olarak ele almakta, bedenini diğer bedenlerle olan ilişkilerine dikkat çekmekte bedeni çevresi ile karşılıklı değişim ve dönüşüm halinde olduğunu ileri sürmektedir. Bedenin özgürleşmesi, öteki bedenler karşısında kendini ortaya koyabilme ve genişletebilme gücü ile ifade edilmektedir (Getens, 2017, s.185-187). Descartes felsefesinde, bir birinden tamamen ayrı iki töz olarak ele alınan beden ve ruh , ‘deneyimler’ vasıtası ile birleşse de, hem beden hem de ruh bu deneyimlerinde birlikte uyum içinde gerçekleştirmek, ya da birinin mutluluğu diğerinin mutsuzluğuna karşılık gelen bir duruma sürüklenmektedir. Bedene olan bu yöneliş Heidegger felsefesinde Descartes eleştirisiyle önem kazanır. Heidegger'e göre: “Bizler dünyayla bedenlerimiz üzerinden iletişim kurduğumuz gibi, dünyayı düşünmek için bu ilişkide nedenselliklere ihtiyaç duyarız. Böylelikle teoriye ulaşmak için pratikte edindiğimiz deneyimler, beden olmadan gerçekleşemez” (Cevizci, 2005, s.219).

Ancak Kartezyen geleneğin düalist kavrayışını aşma, beden ile dünyayı anlamlandırma, bedenini öne çıkışı 20.yüzyılın ikinci yarısında dikkat çekici bir özgürlük zeminine kavuşur. Bu zeminin oluşmasında, Merleau Ponty, Sartre ve ardından gelen Foucault ve Deleuze felsefeleri etkin ve önemlidir. Merleau Ponty, bedeni 20.yüzyıl felsefesi içerisinde öne çıkarmaktadır. Ona göre zihin, ete tene bürünmüş bir halde olup zihin ve beden iç içe dolanmış bir yapıdadır. “Günümüz psikoloji ve psikopatolojisine göre beden kopuk bir zihnin karşısında bulunan dünyadaki alelade nesnelere biri değildir, dünyaya açılan bir bakış açımızdır; zihnin fiziksel ve tarihsel bir duruma yatırım yaptığı alandır beden. Gene Descartes'ın derinden kavradığı üzere, ruhun bedende ki hali kaptanın gemideki hali gibi değildir; ruh bedenini tamamına bitişiktir -bedenin tamamı ruhludur ve felsefenin ne zamandır saf bir bilgiye indirmediği nesne algılamasına aslında bedensel işlevlerin tamamı kendilerince katkıda bulunur” (Ponty, 2017, s.22). 1970 ve sonrasında gerek felsefede, gerekse feminist teori içerisinde ve sanatta oldukça yankı bulmuş olan Foucault, bedeni biyolojik bir olgudan daha çok, toplumsal pratikler tarafından üretilmiş durumu üzerinden ele alıp ortaya koymaktadır. Toplumsal bir nesne olarak ele alınan beden, gözetim teknikleri yoluyla şekillenmektedir (Cevizci, 2005, s.220). Yükselen kapitalist dünya içerisinde bedenini farklı disiplinlerce büyük bir ilgiyle ele alınması Foucault açısından bireyin kontrol altında tutulmasının yöntemlerindedir.

20.Yüzyıl kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu, dünya savaşları ile birlikte insanlığın savaş ve yaşanan acıların beden üzerinde yaratmış olduğu tahribatlarını alabildiğince göz önüne getirmiştir. Toplama kamplarından, atom bombasının etkilerine, kopan uzuvlardan, sakat bedenlere geniş bir imajlar dünyasına açılan bu görüntüler, beden algısına olan yaklaşımları değiştiren etmenler arasındadır. Bunun yanı sıra fotoğraf ve sinema, montaj tekniği ile beden üzerine müdahale alanlarını genişletmekte, bedeni tekrar tekrar ve hızlı sürede gerçekleşen tekniklerle bozup, parçalamakta ve yeniden kurgulamaktadır. “Üretimin beden gücünden, beyin gücüne kayması, post endüstriyel toplumlara geçişle birlikte bedeni daha konforlu bir yaşam alanı içine alırken, ortaya çıkan boş zaman, tüketim kültürünü büyütme, bedeni sınırsız bir pazar alanı içine çekmektedir” (Timurkan. G, 2008, s.4). Reklam sektörü aracılığı ile sürekli değişen yeni kriterler; gıda endüstrisinin olumsuz etkileri ve hareketten uzaklaşmış obez bedenler ile örtüşmemekte ortaya çıkan mesafe; kozmetikten plastik cerrahiye, spordan, beslenmeye uzanan yeni alanlar ve pazarlar içerisinde kapatılmaya çalışılmaktadır. Bedenin sürekli olarak hatalı, kusurlu eksik ya da fazla olarak değerlendirilmesi, geçtiğimiz yüzyıldan günümüze aktarılan ve genişleyen sorunları arasındadır. “20.Yüzyılın tarihi, bir bütün olarak söz konusu değerlerin bazen hızlı bazen yavaş, bazen eksik, bazen tam olarak ters yüz olmasının tarihidir” (Ory, 2013, s.113). Tıp alanında ilerlemeler, bedenini yeni görüntüleme olanakları ile ele alınmasını kolaylaştırırken, beden ne tam sağlıklı ne tam bir hasta durumuna maruz kalmakta, üretimin ya da tüketimin dışında bırakılmayarak, bedenini iyileşme süreci yok sayılmaktadır. 20.yüzyılın son çeyreği ile birlikte başlayan ve giderek artan yeni virüs ve

hastalıklar, insanları kamusal alandan uzaklaştırırken, dijital devrim sonrası insanlık, sanal olarak varlık bulacakları sosyal iletişim ağları üzerinden, bedensel deneyimlerden uzaklaşmaktadır. Üreme açısından tıpta elde edilen yeni gelişmeler, cinsiyetler arasında ki eşitsizliği aşındırırken, organ nakilleri, trans bedenler, yeni hukuk uygulamalarının ortaya çıkarılmasını gerekli kılmaktadır. Değişen ve sınırları genişleyen yapısı içerisinde, bedene olan yaklaşımlar ve farklı disiplinlerin, çeşitli bilgi ve çıkarımlarını yan yana etkileşime sokarken, resim fotoğraftan, heykel tıptan, makineleri bedenden kopuk olarak düşünmek olanaksızdır. Geçtiğimiz yüzyılın teknik imkânları, bedene yönelen yaklaşımlar ve deneyimleri sanatçıların eserlerinde ifade bulmakta, Marcel Duchamp'ın 'Merdivenden İnen Çıplak' resmi sinemadan, 'Raoul Hausmann'ın 'Mekanik Kafa' heykeli protez eklemlili bedenlerden, Richard Hamilton'un kolajları reklam sektörünün bedene olan yaklaşımlarından bağımsız değildir (Michaud, 2013, s.353).

3. BİR KAİDE OLARAK BEDEN

Hugo Ball'ın, 1916 yılında Zürih'te Cabaret Voltaire ismi ile açtığı mekân, I Dünya Savaşı'na muhalif sanatçılar için bir sığınak noktası olmakla kalmaz, sanatın tanım ve sorularının değiştiği öncü bir hareketin sembol mekânlarından biri haline dönüşür (Antmen, 2010, s. 121). Hugo Ball ve arkadaşlarının, I.Dünya Savaşı' nın anlamsızlığının vurgusunu arttırmak için ortaya attıkları Dada kelimesi onlara geniş bir özgürlük alanı açmaktadır. Farklı ülke ve disiplinlerden, politik tavırlarından ötürü yan yana gelmiş olan bu sanatçılar, üretecekleri sanatın nasıl ve ne şekilde olacağına dair bir tanımın uzağında ve muhalif oldukları her bir durum için bir çeşit itiraz olarak sunabilecekleri bir karşı kavram türetmeyi 'dada' kelimesi ile başarmışlardır. Benzer bir durum 1916 yılında, Ball'ın gerçekleştirmiş olduğu, 'karawane isimli şiir' performansı sırasında üzerinde taşımış olduğu kostüm için de geçerlidir (Resim1). Bu kostüm tıpkı 'dada' kelimesinin anlamının, bebeklerin çıkardıkları bir ses olduğu ya da Rumence evet kelimesine karşılık gelebileceği gibi pek çok doğru olabilecek benzeşmeler taşımaktadır. Hugo Ball bu kostümle, çocukların kendi aralarında oynarken bir çırpıda ortaya çıkardıkları yaratıcı ve amatör bir oyun kurucu ile benzeş bir konumdadır. Bir kardinal olabileceği gibi, bir palyaçoğu da anımsatır. Tam da bu yüzden 'Dada' kavramına karşılık gelen görsel bir durum ve bedeni kaideye çeviren bir Dada heykeli olarak algılanmaya ve yorumlanmaya açıktır. "Günlük malzemeler kullanılarak ortaya çıkan kostümde kullanılan mavi karton, Hugo Ball'ın bacaklarını ve vücudunu silindirik bir form etkisiyle kaplamakta, eller bir ıstakoz pençesi gibi kollarındaki bu karton kütleden çıkmaktadır. Dışta altın rengi ve içte ise kırmızı olan başka bir karton tabakası, kollarını hareket ettirdiğinde çırpınan garip bir boyun yakası ile başında bir şefin şapkasını andıran kostüm Rus Konstrüktivistlerin ayrıntılı kostüm tasarımlarına benzemektedir".

Resim 1. Hugo Ball, *Karawane Performans*, 1916 **Resim 2.** Oskar Schlemmer, *Portre*, 1920

Bauhaus sanatçısı Oskar Schlemmer (Resim 2) bir süre heykel eğitimi almasının ardından, sahne kostümleri üzerine çalışmaya yönelmiştir. Organik ve mekanik formların bir biri ile olan ilişkilerini,

oluşturduğu ‘beden-heykelleri’ üzerinden ortaya koyan sanatçı, I. Dünya Savaşı’nın ardından Almanya’da etkili olan Bauhaus ekolünün önemli sanatçıları arasında başı çekmektedir. Rus yapısalcılar ve İngiltere’de ki Art&Craft hareketi ile etkileşimler kurmuş olan okul, tasarımı sanatlaştırma çabası içerisinde, geometriye sıkça başvurmakta ve oldukça yetkin bir sanat anlayışı ile önemli bir yapı ortaya oymaktadır.

Resim 3. *Eskiz*

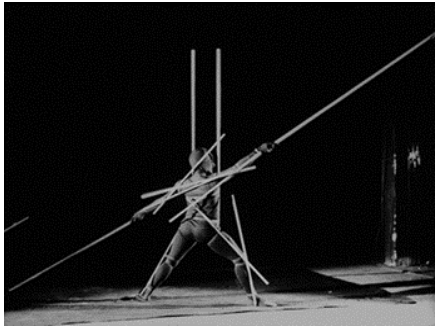

Resim 4. *Tradiv Ballet*

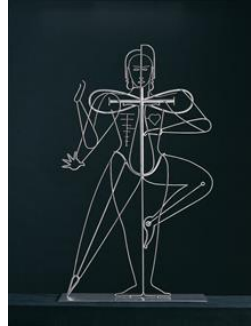

Resim 5. *Triadic Ballet, 1922*

“Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından, okulun 1919’ da Weimar’da açmış olduğu ilk mağazası sanayileşmiş ve son derece yıkıcı bir savaşa rağmen, teknolojinin insanların geleceğinde umut olacağına dair taşıdığı inancı göz önüne sermekte; İnsan-Uzay-Makine birliğine odaklanmaktadır” (Wilk, 2013). Schlemmer hem bu uygulamalı sanatlar okulu içerisinde öne çıkan çalışmaları hem de Bauhaus okulunda, Nazi yönetiminin okula el koyma sürecine değin süren aktif öğretmenliğini sürdürmüştür. Bedenin heykelle kurmuş olduğu ilişki ile birlikte, bu heykelleşmiş bedenlerin mekân içerisinde ki hareketi ve mekânla olan durumları sanatçı tarafından ayrıntılı biçimde ortaya konulmaktadır. Sanatçı 1921 ve 1929 yılları arasında ‘The Triadic Ballet’, ‘Üçlü Bale Serisi’ adlı gösteri için yapmış olduğu çalışmalar, son derece devrimci eserlerdir (Resim 3, 4). Temelde Rönesans sanatının insan bedeni ile kurmuş olduğu beden- mekân ilişkisine dayalı, Vitruviusçu beden anlayışı, sanatçının eserlerinde ele alınıp yorumlanmıştır. Descartes’in ‘makine beden’ kavramı, Bauhaus’un tasarım ve sanat perspektifi içerisinde değerlendirilmiştir (Resim 6, 7, 8).

Resim 6. *The Dancin Artists*

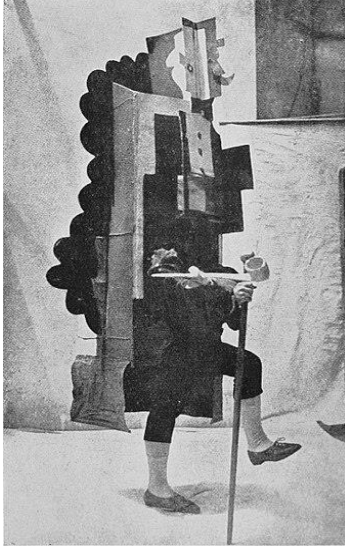

Resim 7. *Prophetic Dancing Robots*

Resim 8. *Light Colar Sound*

Fotoğrafın yaygınlaşması, resim disiplininin sanatsal ifade olanaklarını arttırırken, Pablo Picasso bedeni, farklı açılardan kesitler olarak parçalıyor sonra bunları aynı yüzeyde bu farklı zamanlarda elde ettiği kesitleri örgütlüyordu. “Bilim atomu parçalamayı başarırken, beden, sinema ve fotoğraflar yoluyla çoğalıyor, bozuluyor farklı bağlamlar kazanıyordu” (Lynton, 1991, s.22-55). Picasso 1917 yılında tanışmış olduğu Jean Costeau ile müziklerinin Erik Satie tarafından bestelendiği ‘Paradein’ ‘Sirk’ balesi için kostümler tasarlamıştır (Resim 9). Bu kostümler, sanatçının Kübist resimlerinin bedene kavuşmuş halleri olarak algılanmaya çok açıktır. Resim sorunsalı üzerine ortaya çıkan Kübizm, bu kostümler ile Avan-gard bir kübik beden-heykeli oluşturmaktadır. Aynı avangart çıkışlar arasında, 1922 yılında yine Eric Satie balesi için kostüm tasarımları hazırlayan Constantin Brancusi, (Resim 10) dikkat çekmektedir (Yaycıoğlu, 2001, s.95-113). Ustalaştığı geleneksel anatomik heykel yerine, geometri ve yalın soyut ifadeler ortaya koymayı seçen sanatçı, Romanya coğrafyasının tahta kuş motiflerini, kendi yorumu ile sitleze ettiği görülmektedir. Bu kostümler bedenin kaideye dönüşerek varlık kazandığı heykellere dönüşmektedir.

Resim 9. Balet, Pablo Picasso, 1917.

Resim 10. Kuş, Constantin Brancusi, 1922.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kırım'da Tatarlar tarafından yağlı keçelere sarılarak tekrar hayata döndüğünü aktaran Beuys bedeninin bir heykel olduğunu ilan etmektedir. Bu heykel olma hali, sadece Beuys'un bedenine özgü bir ayrıcalık da değildi. "Düşünceyi ve konuşmayı birer form olarak düşünen, yaşadığımız dünyayı nasıl şekillendirdiğimizin bir tür heykel gibi algılanabileceğini iddia eden Beuys için heykel, sosyal bir yapı, bir iletişim biçimi olup, herkes sanatçı olabilir" (Antmen, 2010, s.207). Batı Sanatının bedene yaklaşımındaki ikonografik öğeler, Beuys'un sanatında kendini hatırlatır. Ölümle yüzleşen bedeni, onun tekrar doğumuna, ya da bir savaş pilotu olarak vermiş olduğu tahribat, insanları iyileştirmek için sanat yapmasının nedenlerini oluşturabileceği gibi yağ, bal, altın varak gibi malzemeler bu ikonografik çıkışlara örnek gösterilebilir (Kıbaroğlu, 1997, s.232). Tam da burada keçe çoklu bir anlam dizgesi ile Batı ikonografik dilinden karşıt geleneğinin temsilidir (Resim 12). Yerleşik hayatın karşısına, göçebe olma durumunu yerleştirdiği, erken kapitalist üretimin önemli malzemelerinin başına çektiği kumaş, aynı yöne doğru biteviye tekrarlarla çoğalırken; keçe her yöne dağılır ve merkezsizdir (Rahmioğlu, 2013). Vücut sıcaklığını korumak, onu iyileştirmek ve zararlardan sakınmak için ortaya koyduğu keçe ve yağ, Beuys'un heykel bedeni için bir zırh görevi üstlenmektedir. Beden ve zırh heykel ilişkisi açısından yer değiştirmekte, bedenle hareket eden bu keçe heykeller, bedeni kaideleştirmektedir (Resim 11).

Resim 11. Amerika beni seviyor, bende onu Joseph Beuys, 1974

Resim 12. Keçe Elbise, Joseph Beuys, 1970

Rebecca Horn, heykellerini (Resim. 13-a) ancak bedeni üzerinde taşıdığı anda okunaklı kılabilecek bir çizgiye getirmiş ve bedenle anlamın tamamlandığı bir bütünlük yaratmayı hedeflemiştir. Kadın ve beden sorunlarının, sanat ve felsefe disiplinleri üzerinden tartışıldığı ve beden deneyimlerinin yine kadın sanatçılar tarafından dolaşıma sokulduğu 1960 sonrası dönem içerisinde öne çıkan Horn, heykellerini beden sınırları, hareket ve hareketsiz olma durumlarına göre örgütlemeştir. Bedenden başka bir ifade ile mekânından ayrılan heykelin, bir beden olmaksızın kalan durumlarında ise boşluk, bedenin yokluk halini görünür kılmaktadır. Günümüz üretimlerinde sanatçı, heykellerine mekanik ve dijital aksanlar ekleyerek, hareket sağlamaktadır (Resim 13-b).

a.

b.

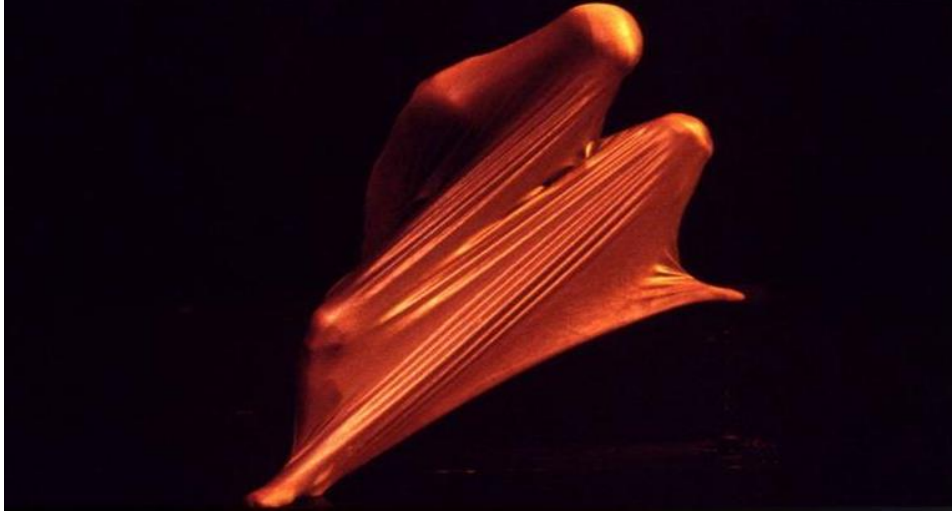
Resim 13. *Kalem Mask, Rebecca Horn, 1970*

Ortaya çıkan son derece şiddetli bu beden heykelleri, beden üzerine uygulanan klinik deney görüntülerini anımsatmaktadır. Kadın, bedeninin tarihsel süreçte içerisinde pek çok alanda ifade ve düşünceden uzak tutulması, kadın ifadelerinin yaratılması açısından çeşitli zorluklar barındırmaktadır. Horn'un bu performatif beden heykelleri, konuşmayı, yazmayı ve dokunmayı engel halleri ile dünyayı algılamakta bedensel tecrübelerden yoksun bırakılan kadın dünyasının, çağdaş sanat içerisinde ele alınan güçlü eserleri arasında bulunmaktadır. Bedenin parmaklar gibi uzayan, (Resim 14) yada ağızın baskılanması, bedeni hantallaştırmakta, eylemleri kısıtlamaktadır.

Resim 14. *Eldiven Parmak, Rebecca Horn, 1972*

Nikolais Alwin 'Dans Tiyatrosu' beden ve sanatın pek çok açıdan farklı bağlamlarla yeniden kurgulandığı ve beden keşiflerine açılan performanslar üzerine kuruludur. Klasik tiyatro, bale ve opera gibi sahne sanatları, tarihsel olarak resim, müzik, heykel ve edebiyat, gibi disiplinlerden yararlanmaktadır. Ancak Nikolais Alwin, dans tiyatrosu bu geleneksel yaklaşımlardan temelde ayrılmakta, müzik yerine sesi, resim yerine rengi, kostüm yerine heykeli ortaya koymaktadır.

Resim 15. Alwin Nikolais, *Flying Red Forms*, 1968

Sahne üzerinde kinetik bir heykele dönüşen bedenler, hareket üzerinden bedenın sınırlarını ortaya koymakta başka bir ifade ile bedenın mekânını genişletmeye, bedeni içine alan ve bedeni heykele çeviren kostümler de aynı şekilde bu amaca hizmet üzere tasarlanmıştır. Sahne üzerinde gerçekleşen hareketler, bir birine eklenerek bir akış oluşturmakta, bedenın pek çok bölgesi, beden hareketinin başlangıç noktasına dönüşmekte ve böylece beden içerisinde hiyerarşik sistem kırıldığı gibi, ayrıcalıklı an ve hareketler de yok olmaktadır. 20.Yüzyıl içerisinde beden üzerine yönelen Deleuze ve M. Ponty felsefeleri ile ilintili olan bu beden tiyatrosunda, kullanılan sahne; “Siyah bir küp olarak, ışıkla oyulmakta, ışık ve ses titreşimleri ile modellenmektedir” (Wesemann, 2014).

Resim 16. Alwin Nikolais, *Liturgies*, 1983

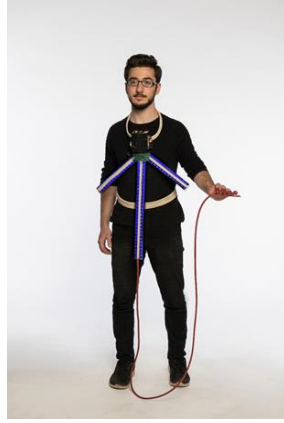

Resim 17. Alwin Nikolais, *Allegory*, 1959

4. BİR KAVRAM: İÇİM DIŞIM BİR

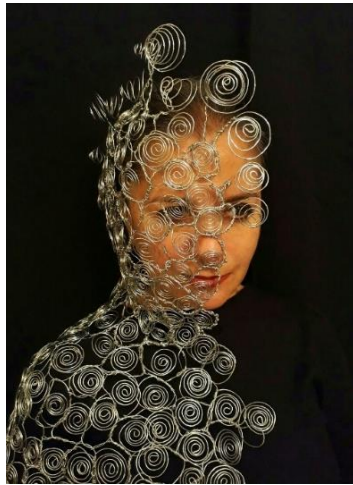
Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü ders programı dâhilinde ‘Alan Seçmeli’ ders havuzunda bulunan ‘Beden Takı Heykel’ dersi, 2017 yılından itibaren ikinci ve üçüncü sınıf Heykel Bölümü, Lisans öğrencilerinin, istekleri doğrultusunda katılım sağladıkları bir ders olarak programda yer bulmak ve tarafımdan yürütülmektedir. Sanat disiplinlerinin katı ayırım sınırlarının eridiği, farklı teknik ve malzeme seçkilerinin kullanıldığı, sanatın galeri mekânlarının dışında kendini var edebildiği ve sorumluluk alanlarının sanatçılar tarafından alabildiğince genişletildiği çağdaş sanat, doğal olarak sanat eğitimi de etkilemiştir. Bu dersin amacı, heykel disiplini içerisinde eğitim görmekte olan öğrencilerin, belirlenen bir kavram etrafında hazır nesne ya da heykel disiplininin geleneksel malzemelerini

kullanarak, beden heykelleri üretmelerini amaçlamaktadır (Uzunöz, 2014, s.43-46). Bedene, yönelik, gerek felsefe gerekse sanat alanında ortaya konulan yeni yaklaşım ve önerilerin tarihsel bağlamları ışığında örneklerle tartışılıp araştırıldığı ders, katılan öğrencilerle üretimleri kadar düşünce akışının sürekliliğini de sağlamayı hedeflemektedir. Dünyayı anlamlandırabilmenin, kişilerin kendi sınırlarına açılmadan gerçekleşmeyeceği kavramından hareketle, öğrencilerin ister kendi sorunsalları isterse kendilerine sorun edindikleri toplumsal meselelerine cevapları olarak açıklanması mümkün olabilecek 'İçim Dışım Bir' kavramı, zihinle bedeni, elle usu, hazır nesneyle, tekniği demokratikleştirmektedir. Aşağıda sunulan çalışmalar, 2017 yılı ve sonrasında lisans 2. ve 3. sınıf öğrenci çalışmalarından örnekler içermektedir.

Resim 18. *Ego*, F. Y. Yılmaz, 2017

Fırat Yusuf Yılmaz, 'Ego' adlı çalışmasında; sanatçı olmanın güçlü bir ego gerektirdiği ve sanat tarihinde buna yönelik sayısız örneklerin nasıl efsaneleştirildiği konusunu üzerinden hareketle, genç bir sanatçı adayı olarak, dikkat çekmenin bir önerisi olarak kendini neon ışıkla işaretlediği bir tabelaya çevirmek üzere bir üretim sergiledi. Kola takılan ışıklı işaret, portatif bir güç kaynağı ile aktif olarak, dikkati bedene çevirmekte ve bedene işaret etmektedir (Resim 18). Songül Karakoç ise, kadının sanatta ifade biçimlerinin oldukça cüretkâr olarak yer bulmasına karşın, gündelik hayatta özellikle ataerkil toplumlarında hayatın gerisine düşmüş pozisyonlarına karşılık, tellerden oldukça bezemeci bir üslupta, giyilebilir şekilde tasarlanmış kafes – heykel üretmiştir (Resim 19). Songül, ayrıca aynı ders kapsamında bir süzgeci ters çevirerek, ironik bir başlık oluşturmuştur. Süzgeç deliklerinden çıkardığı ve kimi yerde tığ işi örgüyle maskelediği metal yaylarla, hem bir kadın saçına, hem de bir iletken elektrik devresini anımsatan düzenekte kurgulanmıştır. Başlık, hem kadına yönelik şiddeti engelleyecek bir koruyucu miğfer hem de çevrelediği boşlukla şiddetsiz bir hava sahasını ironik bir dille ortaya koymaktadır (Resim 20).

Resim 19. *Kafes*, S. Karakoç, 2017

Resim 20. *Şiddetsiz Hava Sahası*, S. Karakoç, 2017

Gaye Küçükkızılkaya çocukluk döneminden bu güne yaşadığı taşikardi sorunundan yola çıkarak, metal malzemeden bir beden heykeli üretti. Yaşamını belirleyen ve çoğu zaman kısıtlayan hastalığında, sıklıkla çektiği kalp elektro sonuçlarından elde edilen, ritim çizgilerinden hareketle üretti 'Kalp' adlı bir beden heykeli üretti. Boynuna bir kolyeden daha çok bir tasmayı anımsatan heykel, hem hastalığın görsel izlerini taşımakta, hem de hastalığın kısıtladığı bedeninin ruhsal durumunu yansıtmaktadır (Resim 21). Nursena, Coşkun, genç kızlara güzel ve sessiz olma öğüdünün verilen tüm mahallelerin baskısına, köpeklere takılan hazır maskeyi ışılıtlı boncuklarla kaplayarak cevap üretti. Fetiş bir obje haline getirmiş bu maskeyle, şehirde performatif bir gezi gerçekleştiren Nursena Coşkun, deneyimlerini, görsel dokümanlarla sergiledi (Resim 22).

Resim 21. *Kalp*, G. Küçükkızılkaya, 2018

Resim 22. *Tasma*, N. Coşkun, 2017

Şevval Caka, uzun yıllar biriktirdiği gazoz kapaklarından, tel kafes ve sünger kullanarak büyük bir takma kuyruk oluşturmuştur. Bir geniş kemer sistemi ile vücuda takılan bu kuyruk, her adımda ses çıkarmakta ve kum toprak gibi yüzeylerde iz oluşturmaktadır (Resim 23). İnsanın biriktirme, istifleme eylemlerini, kişisel tarihi üzerinden aktaran Caka, doğada insanlığın bıraktığımız tahribatı hatırlatırken, dengesi bozulan doğanın insanoğlunun bedenini değiştireceğine dikkat çekmektedir.

Resim 23. *Kuyruk, Şevval Caka, 2019*

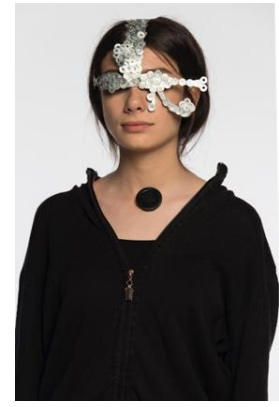
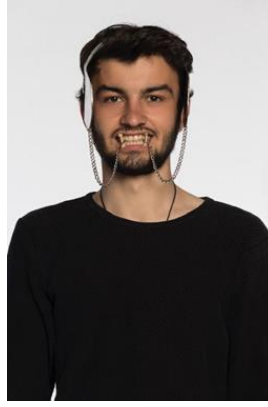
Gamze Buse Yalçın, dünyanın en mükemmel formlarından biri olan yumurtaların, içini boşaltarak, kabukların içlerinde fasulye yetiştirdi. Yumurta taşıma kartonlarından oluşturduğu bir şapka içine üretimlerini yerleştiren Buse (Resim 24); üretimi baş tacı ederken, kadın ve yumurta üzerinden, kadınlığa dair üreme, üretme, besleme, yeşertme ve biteviye tekrardan oluşan kırılğan iş gücünü de içine alan çok katmanlı sembolik ifadelerle dikkat çekmektedir (Resim 25).

Resim 24. *G. B. Yalçın, Başımda ki Yumurtalar, 2019*

Resim 25. *G. B. Yalçın, Yumurtalar, 2019*

Tuğçe Polat, kadına yönelik denetleyici ya da aşağılayıcı eril bakışın, kadınların hayatlarını olumsuz etkilediği ve kendilerini tanımlamakta, hayata karşı bir bakış geliştirmekte zorluk çekmeleri üzerinden hareketle bir üretim gösterdi. Deniz gözlüğünü filtreleyerek görüşü olabilecek en az mesafeye indirgeyen Polat, bu gözlüğü taşıyan, boynunda kolye görevi de oluşturan bir gözlük askısı tasarladı (Resim 26). Farklı sayıda gözlük camlarını çengelli iğnelerle gözlükten boynuna uzanan zincirlere astı 'gezenti, pasaklı, fındırdek, vb' gibi kadını aşağılayan kelimeleri, filtrelenmiş gözlük camlarına kazıyarak bu askıya ekledi. Böylelikle kadına dışarıdan yönelen baskı ve kısıtlayıcı bakışı, kendi bakışını kısıtlayarak

Resim 26. *Göremiyorum*, T. Polat, 2017 **Resim 27.** *Gül-Me*, M. Din, 2017 **Resim 28.** *RA*, D. Şaşmaz, 2017

Melih Din 'at gözlüğü' ile benzeşen bir heykel tasarısı uygulamıştır. İnce sac metalden ürettiği heykel, küçük ahşap parça ve zincirle gözlüğe bağlanmakta, ağza yerleştirilen bu aparatlarla, yüzde gülmeye benzer bir ifadeye zorlanmaktadır (Resim 27). Sorunları yok sayarak elde edilen bir huzurun temsili Din'in ifadesine göre ancak bu kadar yavan bir mutluluk olarak sonuçlanacaktır. Dilan Şaşmaz, gözlerini kapayarak olaylara sessiz kalan kolektif bir toplumsal uzlaşmayı, kendi bedeni üzerinden deneyimlemeye kalkıştığında, kendi gerçekliğinin kayba uğradığı tespitinden yola çıkmıştır. Şaşmaz, böylesi bir bedenin hayattan ve gerçeklikten kopuk olacağına, insanın kendini gerçekleştirebilmesi için başka insanlara ve deneyimlere açık olmasını önermekte, toplumsal suskunluğun, bedene sadece yaşayabilecek kadar bir özgürlük alanı sunduğunu belirtmektedir (Resim 28). Metal pulları bir birine ekleyerek, ürettiği heykel, boynuna oturan metal siyah bir parçayla tamamlanmaktadır. Bu yuvarlak, metal parça, bedenin nefes alabileceği küçük bir özgürlük alanına karşılık gelmektedir. Eylem Kaya, 2018 yılında erkekler tarafından namus cinayeti adı altında öldürülen kadınların isimlerini yazdığı bir tarlatan tasarlamıştır. Genellikle gelinlik içlerine giyilen ve bedenle kıyafet arasına bir boşluk ve hacim kazandırmaktadır. İsimler ve ölüm tarihleri ile bir cinayetler almanağı görevi üstlenen bu beden heykeli, etek uçlarına dikilen küçük metal zillerle, beden hareket ettikçe ses çıkarmaktadır. Eylem Kaya, bu cinayetlerin göz ardı edilip unutulmasına yol açan hafıza ve suskunluğa karşı uyarılarda bulunmaktadır (Resim 29). Ersin Türk, yüzü üzerinden alınan bir kalıp içerisine, gazlı bez kullanarak kendi yüzünün bir replikasını oluşturdu. Bu replika, maskın kenarlarını, fermuarlarla sabitleyerek, hem hacim kazanmasını, hem de beden için de bir beden yaratma fikrinin görsel desteğini oluşturdu. Ersin Türk, mimikten yoksun, bu yeni yüzle, pek çok tehlikeden kendini koruma altına aldığı bir kovuk oluşturmayı hedeflemiştir.

Resim 29. *G. Küçükızılkaya, Kalp*; *E. Kaya, Almanak*; *E. Türk, Maske* 2018

SONUÇ

Dünyada bedeni ile varlık bulan insan, dünyada ki varlığını, işaretlerini, uygarlıklarını ve kentlerini, bedenden almış olduğu referanslarla şekillendirmiş, yaşama bedeni üzerinden anlamlar yükleyerek varlık göstermiştir. Çalışmanın ilk bölümünde, Batı Uygarlığının bedenle kurmuş olduğu ilişkiler Yunan ve Roma uygarlıkları eksenini üzerinden aktarılmıştır. Ardından, oluşturdukları düşünce sistemi ile 'bedeni' ele alan başlıca filozoflar konunun açıklanmasına hizmet edecek bir özet metin ışığında sunulmuştur. Bedene olan yaklaşımın düşünce, inanç ve kültürel boyutları ile geçtiğimiz yüzyıl boyunca gerçekleşen deneyimlerin, beden üzerinde ki etkileri tespit edilmiştir. 20. yüzyıl sanatı içerisinde yer alan köklü değişimlerle birlikte beden önemli bir ifade aracına dönüşmüştür. Çalışma ilgisini özellikle heykel disiplinine referans teşkil etmeye uygun ve bedeni bir kaideye dönüştüren üretimler üzerine odaklanmıştır. 20. yüzyıl sanatında ortaya çıkan; Dada, Kübizm, Bauhause, Fluxsus, gibi akımlar içerisinde 'beden-heykel' üretimleri üzerinden kurulan seçki ile, bedene yönelen üretimlerin tarihsel önemi vurgulanmıştır. Kendi başına bir başka çalışmanın konusu olacak pek çok feminist sanatçı ve performanslar bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

Beden, tüketim dünyası içinde geniş bir Pazar payına sahip olması açısından gündemde tutulmaktadır. Bunu yanı sıra, insan ömrünün uzaması, bedenler arası cinsiyet dönüşümlerinin tıbbi olarak gerçekleştirilme konusunda elde edilen gelişmeler, beden yolu ile artan virüs ve salgınlar, sosyal iletişim alanlarının insan görünürlüğünü çoğaltması gibi pek çok etkenle birlikte bedene yönelen ilgi artmakta, ancak buna karşın bedenin özgürlük alanları ve ifade seçenekleri daralmaktadır.

Geçtiğimiz yüzyılın öncü hareketleri ve sanat akımları içerisinde, bedeni üzerinden üretim gösteren sanatçılar sanat ve bedenin özgürlük alanlarını genişletmeyi, anlam ve ifadelerini çoğaltmayı başarmışlardır. Sanat başkaca kurumların müdahale alanlarını genişletmelerinde, sanatçılar bir mekân olarak bedenlerine sığınmışlardır. Söz konusu durum bugünün sanatı içinde geçerlidir. Bugün içinde yaşadığımız dünyada, tüm disiplinlerin bir biri ile olan iletişimleri ve sorumlulukları, eğitim kurumlarını ve dolayısı ile sanat fakültelerini de etkilemektedir. Öğrencilerin, deneysel ağırlıklı bu ders kapsamında ortaya koymuş oldukları çalışmalar, onların üretim özgürlükleri genişlemektedir. Hem öğrencilerin anlatım ifadelerini genişletmek, hem de çağdaş sanatın güncel sorunsalları arasında bulunan 'beden' konusunda üretim göstermelerinin sağlaması açısından bu ders; genç sanatçılar için var olan sergilere katılım olasılıklarını arttırmakta, literatür taramalarını genişletmekte, toplum içerisinde bedenleri üzerinden deneyimledikleri, sosyal problemlere karşı farkındalıklarını arttırmakta ve heykel disiplini içerisinde farklı tasarım ve üretim olanaklarını genişleterek, heykel atölyelerinde gerçekleştirdikleri üretimleri de etkilemektedir. Yukarıda sunulan tespitler doğrultusunda, Kocaeli Üniversitesi Heykel Bölümü Lisans öğrencilerinin malzeme seçkisini ve anlatım dilini çoğaltmayı hedefleyen 'Beden-Takı-Heykel' seçmeli dersi, bir kavram etrafında, farklı malzeme ve tekniklerle, dünyayı bedenleri ile sanat üretimleri üzerinden değerlendirme fırsatları yaşadıkları bir alan üzerine temellenmektedir. Yapılan çalışmalar doğrultusunda, derse katılım sağlayan öğrencilerin, teorik altyapılarını güçlendirmek adına fazladan bir çaba sarf ettikleri görülmüştür. Bunun yanında üretimlerinin sunumu ve sergilenmesi için yaptıkları çabalar, onların profesyonel sanat hayatlarına da kılavuzluk edecektir.

Bu çalışmanın amacı öğrenci üretimlerinin, akademik bir literatür kazanmasıdır. Bunun yanında, beden üzerinden üretim gösteren ve çağdaş sanat içerisinde önemli bir alana sahip konunun, sanat eğitimi içerisinde nasıl ve ne şekillerde ele alınacağına dair yeni tartışma alanlarının açılması önemsenmekte ve çalışma bu alana eklenmek adına ortaya koyulmaktadır.

Bilgilendirme / Acknowledgement: Kocaeli Üniversitesi Heykel Bölümü içerisinde tarafımca yürütülen bu ders, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü içerisinde, uzun yıllara yayılan tecrübesi ile 'Prof. Şeyma Üstüner Uzungöz' tarafından yürütülmekte olan 'Takı Atölyesi' adlı ders programı ve ders çıktılarından büyük ilham almıştır.

KAYNAKÇA

Antmen, A . (2010). *20.yüzyıl batı sanatında akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Baker, U. (2014). *Sanat ve arzu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Baecque, A. (2013). *Bedenin tarihi 3 bakıştaki değişim:20. YY. (Çev. Saadet Özen), bölüm 2. perdeler sinemada beden.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bard, A. Söderqvist, S. (2015). *Makine bedenler.* (Çev.Melih Tumen). İzmir: Karakalem Yayınları.
- Battaglia, A. (2006). *Helenistik beden kavrayışı ve Hristiyan toplumsal etiğindeki mirasçı, bedenler, dinler ve toplumsal cinsiyet.* (Çev. Özbudun, Şafak, Cayla). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Braudel, F. (2017). *Uygurlukların grameri.* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara:İmge Kitapevi.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma felsefe sözlüğü.* İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Deleuze, G. (2000). *Spinoza üzerine on bir ders.*(Çev. Ulus Baker) .Ankara: Öteki Matbaa.
- Descartes, R. (2015). *Aklın yönetimi için kurallar.* (Çev. Engin Sunar). İstanbul: Say Yayınları.
- Eisenman, F.S. (2007). *Ebu Graib etkisi batı sanatında şiddetin kökenleri.* (Çev.İşıl Özbek). İstanbul:Versus
- Germener, S. (1997). *Rönesans eczacıbaşı sanat ansiklopedisi.* (c.3, s.1585). İstanbul: YEM Yayınları
- Kibaroglu, S. (1997). *Beuys Joseph eczacıbaşı sanat ansiklopedisi.* (c.1, s.232). İstanbul: YEM Yayınları
- Kern, S. (2013). *Zaman ve uzam kültürü. (1880-1918).* (Çev. Ali Selman). İstanbul: İletişim Yayınları
- Lynton, N. (1991). *Modern sanatın öyküsü.* (Çev. Çapan, S. Öziş). İstanbul: Remzi Kitapevi
- McNaill, W. (1985). *Dünya tarihi.* (Çev. Alaattin Şenel). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Michaud, Y. (2013). *Bedenin tarihi 3 bakıştaki değişim:20. YY. (Çev. Saadet Özen), bölüm 4. görselleştirme beden ve görsel sanatlar.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Moulin, M.A. (2013). *Bedenin tarihi 3 bakıştaki değişim:20. YY. (Çev. Saadet Özen), bölüm 1. tıbbın karşısında beden.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nikolais, A. (1978). *The theater of Alwin Nikolais.* 20 Ocak 2020 tarihinde <http://bearstowjournal.org/theaterAN.htm> adresinden erişildi.
- Parten, A. (2017). Kent ve sessizlik. *İstanbul Aydın Üni. GSF Dergisi*, 3(5), 1-12.
- Ponty, M.M. (2017). *Cogito. Dünyamız tamamlanmamış bir eser...* (c.88, s.22). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sennet, R. (2008). *Ten ve taş.* (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Spinoza. (2011). *Etika.* (Çev. Hilmi Ziya Ülken). Ankara: Dost Yayınları
- Ory, (2013). *Bedenin tarihi 3 bakıştaki değişim:20. YY. (Çev. Saadet Özen). bölüm 2. sıradan beden.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öğdül, R. (2013). *Hayati keçeleştirilim* 9 Mayıs 2013. 20 Ocak 2020 tarihinde <http://rahmiogdulbirgun.blogspot.com/2013/05/hayati-kecelestirelim.html> adresinden erişildi.
- Uzunöz, Ü. Ş. (2014). Beden üzerine kavram biçim ilişkisi. *Sanat Tasarım Dergisi*, 5, 43-46.
- Timurturkan, G.M. (2008). Felsefi bedenden sosyolojik bedene. *Ethos Felsefe ve Toplum Biliminde Diyaloglar*, 4, 1-12.
- Wilk, E. (2013). An accelerationist manifesto for 1919 “Human- Space -Machine”: Theartre At The Bauhaus. 22 Ocak 2020 tarihinde <http://www.uncubemagazine.com/blog/11697085> adresinden erişildi.
- Yaycıoğlu, M. (2001). Pablo Picasso: Şair, oyun yazarı, sahne ve kostüm tasarımcısı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 45,1, 95-113.

Resimler Kaynakçası

- Resim 1.** 23 Ocak 2020 tarihinde <https://www.theartstory.org/artist/ball-hugo/> adresinden erişildi.
- Resim 2.** 23 Ocak 2020 tarihinde <https://visualmelt.com/Oskar-Schlemmer> adresinden erişildi.
- Resim 3.** 23 Ocak 2020 tarihinde <https://www.metalocus.es/en/news/oskar-schlemmer-dancing-artist-pompidou-metz> adresinden erişildi.
- Resim 4.** 23 Ocak 2020 tarihinde <https://www.metalocus.es/en/news/oskar-schlemmer-dancing-artist-pompidou-metz> adresinden erişildi.
- Resim 5.** 23 Ocak 2020 tarihinde <https://www.metalocus.es/en/news/oskar-schlemmer-dancing-artist-pompidou-metz> adresinden erişildi.
- Resim 6.** 20 Ocak 2020 tarihinde <https://www.dailyartmagazine.com/100-years-of-bauhaus-its-dance-time-the-triadic-ballet/> adresinden erişildi.
- Resim 7.** 20 Ocak 2020 tarihinde <https://www.dailyartmagazine.com/100-years-of-bauhaus-its-dance-time-the-triadic-ballet/> adresinden erişildi.
- Resim 8.** 23 Ocak 2020 tarihinde <https://www.dailyartmagazine.com/100-years-of-bauhaus-its-dance-time-the-triadic-ballet/> adresinden erişildi.
- Resim 9.** 26 Aralık 2019 tarihinde [https://www.wikiwand.com/en/Parade_\(ballet\)](https://www.wikiwand.com/en/Parade_(ballet)) adresinden erişildi.
- Resim 10.** 24 Aralık 2019 tarihinde <https://romanalibera.ro/cultura/balerina-care-l-a-inspirat-pe-constantin-brancusi-711856> adresinden erişildi.
- Resim 11.** 22 Aralık 2019 tarihinde <http://feymag.com/Haberler/Detay/Sanat/Joseph-Beuys-ve-Sanati> adresinden erişildi.
- Resim 12.** 22 Aralık 2019 tarihinde <http://artperformance.over-blog.fr/article-27716374.html> adresinden erişildi.
- Resim 13a.** 27 Aralık 2019 tarihinde <http://www.medienkunstnetz.de/works/bleistiftmaske/> adresinden erişildi (23.12.2019), 13b. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/horn-pencil-mask-t07847> adresinden erişildi.
- Resim 14.** 23 Aralık 2019 tarihinde <https://3x3artxwork.wordpress.com/2017/12/11/artwork-rebecca-horn-finger-gloves-1972/>, adresinden erişildi (23.12.2019), <https://www.tate.org.uk/art/artworks/horn-finger-gloves-t07845> adresinden erişildi.
- Resim 15.** 24 Ocak 2020 tarihinde <http://highlike.org/alwin-nikolais-2/> adresinden erişildi.
- Resim 16.** 24 Ocak 2020 tarihinde <https://archpapers.com/alwin-nikolais-time-is-the-essence-of-change-time-evolves-in-space/> adresinden erişildi.
- Resim 17.** 23 Ocak 2020 tarihinde <https://archpapers.com/alwin-nikolais-time-is-the-essence-of-change-time-evolves-in-space/> adresinden erişildi.
- Resim 18.** KOÜ, GSF., Beden Takı Heykel Dersi İçerisinde Fotoğraf Bölümü Öğrencisi Ceyhun Atabey tarafından fotoğraflandı (2017).
- Resim 19.** KOÜ, GSF., Beden Takı Heykel Dersi İçerisinde Songül Karakoç tarafından fotoğraflandı (2017).
- Resim 20.** KOÜ, GSF., Beden Takı Heykel Dersi İçerisinde fotoğraflandı (2017).
- Resim 21.** KOÜ, GSF., Beden Takı Heykel Dersi İçerisinde, Fotoğraf Bölümü Öğrencisi Cüneyt Atabey tarafından fotoğraflandı (2018).

Hazırlık Sınıfında Kavram Haritası Destekli İngilizce Öğretiminin Kullanımı Üzerine Bir Karma Yöntem Çalışması

Öğr. Gör. Tolga Çay^{1*}
Doç. Dr. Fazilet Karakuş²

Geliş tarihi: 10.01.2020
Kabul tarihi: 13.02.2020

Atf bilgisi:

IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 Sayfa: 465-480
Yıl: 2020 Dönem: Kış

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 29%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Çağ Üniversitesi, Türkiye,
tolgacay@cag.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-6067-2242

²Mersin Üniversitesi, Türkiye,
kkfazilet@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-6455-9845

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, hazırlık sınıfı öğrencilerinin kavram haritaları ile desteklenen dil bilgisi derslerinde kavram haritası performansları ile öğrencilerin kavram haritalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Çalışmada karma araştırma yöntemlerinden açılımlı sıralı desen kullanılmıştır. Çalışmanın nicel aşamasında, tek bir çalışma grubuyla zayıf deneysel tasarım kullanılmış ve öğrencilerin kavram haritası performanslarını belirlemek için araştırmacı tarafından geliştirilen kavram haritası değerlendirme formu ile nicel veriler elde edilmiştir. Nitel veri ise araştırmacı tarafından geliştirilen öğrencilerin, kavram haritalarına ilişkin düşüncelerini ortaya çıkarmayı amaçlayan açık uçlu sorular formu ile toplanmıştır. Deneysel gruba kavram haritası destekli ders öğretimi uygulanmıştır. Çalışma grubu Çağ Üniversitesi'nde dil bilgisi dersi alan 14 hazırlık öğrencisinden oluşmaktadır. Deneysel grubundaki öğrencilerin ön test ve son test kavram haritası performansları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymak amacıyla ilişkili örneklem için t testi analizi yapılmıştır. Nitel verilerin analizinde açık uçlu sorular için içerik analiz yöntemi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda kavram haritası yöntemi kullanan deneysel grup öğrencilerinin uygulama öncesi ve uygulama sonrası kavram haritası performansları puanları arasındaki değişimin son test lehine anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin görüşlerinin daha çok kavram haritası yönteminin öğretimde verimliliğe ve öğrenmede kalıcılığa olan etkisi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Kavram haritası yönteminin derste kullanılmasına ilişkin, öğrenciler kavram haritası yöntemi ile öğrenmelerinin daha kalıcı olduğunu belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: kavram haritası, dil bilgisi öğretimi, anlamlı öğrenme, yabancı dil, İngilizce

A Mixed Methods Study on Using Concept Mapping Assisted English Teaching in A Preparatory Class

Lec. Tolga ay^{1*}

Assoc. Prof. Dr. Fazilet Karakuş²

First received: 10.01.2020

Accepted: 13.02.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6 **Pages:** 465-480

Year: 2020 **Session:** Winter

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 29%

¹aę University, Turkey,
tolgacay@cag.edu.tr,
ORCID ID 0000-0002-6067-2242

²Mersin University, Turkey,
kkfazilet@gmail.com,
ORCID ID 0000-0002-6455-9845

* Corresponding Author

ABSTRACT

The aim of this study is to examine preparatory students' concept mapping performances and their views on concept maps in the main course assisted by the concept mapping. In order to full the aims of the study, explanatory sequential design of mixed methods approach is employed. In the quantitative phase of the study, weak experimental design with a single study group was used and the quantitative data were obtained through concept map assessment form developed by the researcher to determine the students' concept mapping performances and the qualitative data were collected by the open-ended questions form, which aims to reveal the opinions of the students on concept maps, developed by the researcher. The concept mapping assisted instruction was applied to the experimental group. The study group is comprised of 14 prep students who take main course at ağ University. Paired samples t-test analysis was employed for the related samples in order to determine whether there is a statistically significant difference between the pre-and-post-test concept map performances of the students in the study group. Content analysis method was applied in the analysis of qualitative data. The quantitative results of the study showed a statistically significant difference between pre-and-post-test scores of the study group. In addition, Quantitative results showed that the students' opinions mostly focus on the effect of the concept mapping method on efficiency in education and retention in learning. Regarding the use of the concept mapping method in the course, the students stated that the concept mapping method provided retention in learning, learning in a holistic way, concretizing the concepts, seeing the deficiencies in learning and they find the method effective.

Keywords: Concept map, grammar teaching, meaningful learning, foreign language, English language

INTRODUCTION

English courses in Turkey, is one of the lessons the students in causing anxiety and prejudice. This is one of the reasons for failures in English classes (Tümen, 2006). However, it is seen that individuals who love to learn English by memorizing and discovering a way to understand English very much. Many methods that have been used in language teaching pedagogy for years can lead students to move away from English and take a dislike to English by encouraging students to learn by rote learning. Therefore, in order to make the teaching of English more effective, students should be interested in the lesson. Findings of Tümen's (2006) study revealed that as a result of the concept map method being taught in the English lesson, students showed positive reactions in terms of visualization of the information and the fact that the learning is concrete and free from memorization. However, in Turkish schools, learning was based on memorization and foreign language teaching was grammatical, so its success could not be achieved (Demircan, 2002, p. 144). It is thought that students' previous knowledge shifts are very important in learning new concepts. According to Ausubel, "the most important factor affecting learning is what the student knows before". As a result, a more meaningful learning takes place if a person consciously and distinctly establishes the relationship between the old concepts that his new knowledge already has (Kabaca, 2002, p. 19).

Rote learning occurs when a student simply memorizes the newly learned information without any attempt or motivation to relate it to the previous knowledge. For this reason, the rote student will have a less comprehensive network than the meaningful learner and less connection path between the concepts of knowledge. Novak and Gowin (1984) developed 'concept maps' to present meaningful associations between concepts and prepositions, based on Ausubel's meaningful learning principles. According to them, concept maps are a kind of cognitive and visual roadmap to connect the meanings of concepts. Novak (1991) states that concept maps serve to clarify the links between new and old knowledge and force the student to extract those links. Concept maps are structures that visually organize information. These are graphical teaching tools that collectively illustrate an event or subject and briefly describe concepts, relationships between concepts, and principles (Karapür, 2002, p. 18).

The concept mapping method requires a connection between concepts known and known in learning. When learning with concept maps, students think and apply simultaneously think (Novak & Gowin, 1984, p. 111).

In the concept map method, the concepts are hierarchically associated with question envelopes and conjunctions. In each encounter with new meaning, relationships that have not previously been perceived can be seen. The individual thus finds new meanings and integrates them into their emotions. In other words, a link is established between what is already learned and what is new. The concept map also reveals information that has been learned incorrectly (Akgündüz, 2002, p. 8).

In general, it can be said that concept maps are a method that requires the connection between the existing knowledge and the newly learned knowledge and that makes the student active and directs them to think.

Novak and Gowin (1984) state that Concept Maps can be used in the following situations:

- 1- To discuss the significance of concepts with students,
- 2- In organizing information,
- 3- In reducing misunderstandings,
- 4- Developing high level thinking skills.

When analyzed studies conducted in Turkey, findings of Türkhan's (2013) study revealed that 8th grade science and technology lesson of the success of the students investigated the effect of the use of concept maps in teaching the subject of the Periodic Table. In his study, Girgin (2012) examined the effect of concept maps on reading comprehension and retention of students.

Burak (2010) investigated the effects of concept maps supported education on students' success in mathematics geometry learning. Canbolat (2008) investigated the effect of concept map usage on student

achievement and attitude in science and technology course. In his study, Yaman (2006) investigated the effect of the use of concept map method on student achievement in the second level Turkish grammar courses. In his study, Girgin (2012) investigated the effect of concept maps on students' reading comprehension and retention.

Concept maps in Turkey are being used in more science and math education. Moreover, concept maps used in Turkish language teaching, the number of studies that used in English language teaching in Turkey appears to be limited.

It is thought that the choice of teaching methods to be used in English classes is very important in grammar teaching. Grammar, which plays an important role in the development of language skills today, is an area that nourishes and shapes the basic language skills and cannot think independently of these skills. The methods and techniques used unchanged during the teaching of grammar subjects in English classes do not contribute sufficiently to improve the meaningful learning of the student. For this reason, it is thought to be useful to use the concept maps method which will improve students both visually and mentally. Most of the concepts that students come across in English grammar classes are abstract concepts. Therefore, students have difficulty in understanding the concepts. Concept maps are an important method for meaningful learning by reducing this difficulty. Concept maps that analyze information help to graphically concretize concepts of any subject; in other words, it provides visual arrangement of information in the minds of students. Because visuality is at the forefront, it becomes easier to keep information and concepts in mind. In this process, students think about finding appropriate connections while creating concept maps. Moreover, they use mental skills such as analyzing the content of the subject. The information learned becomes more permanent as they create concept maps by making effort, making and living. Thus, the students make the abstract concepts in their minds concrete with the concept map method. The dynamic nature of the concept maps enables the student to add new concepts to the concept maps drawn by his knowledge and develop his maps. The existing knowledge of the student integrates with new knowledge and concepts and helps the student to acquire new information. Adding a new one to the previous concepts, the student now learns how to structure information. The concept maps that enable the student to be organized in learning are also aimed at teaching the student how to learn. Some of the previous studies have shown that using concept maps empowers students in the learning process. Chang, Sung and Chen (2002) designed three different concept maps in their studies to investigate the effect of concept maps on understanding and summarizing the text. As a result of the research conducted on 126 5th grade students, it was seen that concept maps improved students' comprehension and summarization skills. In his study, Khalil (2008) investigated the effect of concept maps on grammar learning levels of 9th grade students learning English as a foreign language. In the study in which 113 students participated, the courses were taught using concept maps in the experimental group and traditional methods in the control group. At the end of the research, grammar success test was applied and a significant difference was found in favor of the experimental group. Kurnaz (2010) aimed to develop students' skills in creating concept maps, giving meaning and answering the questions asked with concept maps in their study as an action research. The data were obtained from the implementation of the activities prepared according to the constructivist approach and the group interviews. Before the applications, students could not create concept maps, could not make sense of concept maps and failed; afterwards, it was concluded that students' success increased and they knew how to create concept maps. Astane and Berimani (2014) investigated the effect of jigsaw technique and concept maps, which are word teaching methods, on Iranian students learning English as a foreign language. In one of the groups, word teaching was carried out with the jigsaw technique and in the other with the concept mapping method. When the post-test results were compared, it was seen that the concept map group was more successful in word learning. Yang (2015) investigated the effects of automatic scaffolding and measurement of three-layer concept maps on improving university students' writing summaries. A sample of 107 university students were divided into experimental and control groups. The study results revealed that the experimental group made more significant improvement in reading comprehension and summary writing than the control group. Akkoç (2019) investigated the size of the common effects by reaching the master's and doctoral theses, articles and reports investigating the effect of concept maps on academic success between 2005 and 2017. In the study, 78 studies that examine the effect of concept maps on academic achievement were analyzed. As a result of the study, the researcher found out that

concept maps are very effective in enhancing the academic achievement of students and must be used in the education process.

Limited usage of concept maps in teaching English Studies conducted in Turkey, is considered to be one of the reasons of such research.

Purpose of the Research

The aim of this study is to examine the effect of using concept map method on students' English learning situations and students' concept map performances within the scope of Main Course.

Problem Statement

What are the concept map performances of the students in the concept map supported English teaching?

Research Questions

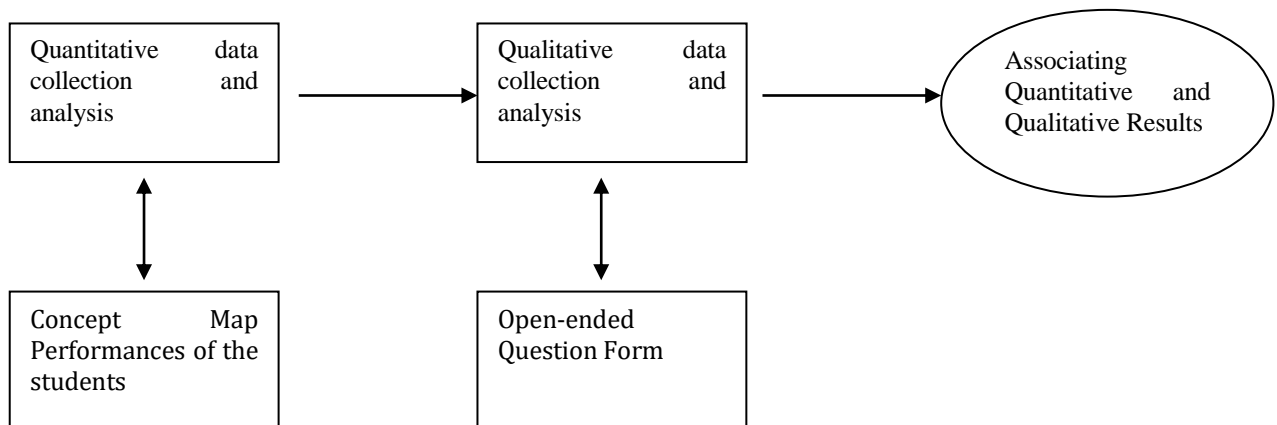
1. Is there a significant difference between pre-test and post-test concept map performances of experimental group students with concept map supported instruction?
2. What are the opinions of the experimental group students about concept map supported teaching?

METHOD

Research Model

The design used in this research is the explanatory sequential design that is one of the mixed approaches and in which quantitative and qualitative data are collected and analyzed in the same time or consecutively, and also the data are integrated in one or more stages of the study (Creswell, 2013; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). This design is a process in which firstly quantitative data are collected and analyzed; then qualitative data are collected and analyzed to build on a solid ground the obtained data (Creswell & Clark, 2007; Creswell, 2013). In the researches in which mixed research model is used, it is needed to explain the reason of using the method (Dörnyei, 2007; Tashakkori & Creswell, 2007). It is possible to understand quite superficially the human feelings and thoughts with the assessment instruments used in the quantitative chapter of the research (Türnüklü, 2000). At this point, it was benefited from the qualitative research approach that provides researcher to obtain more detailed information about the topic. In the quantitative dimension of the study, one group pretest-posttest model was applied. Accordingly, concept map performance was applied to the experimental group as a pre-test. After the application, concept map performance was applied to the experimental group as posttest. In the qualitative aspect of the research, the students were interviewed to describe their views on the concept map supported course. The research pattern model designed by the researcher is shown below.

Figure 1. *Exploratory Sequential Pattern Model*

In this research, quantitative and qualitative research methods were used together in the process of data collection. The use of quantitative and qualitative data by supporting each other increases the validity

and reliability of the research (Creswell, 2003). At the same time, data was diversified. Data diversity is defined as the use of more than one research method and technique to search for the same research question (Yıldırım & Şimşek, 2005).

1. Study Group (SG): Concept map supported teaching (CMST) group.

Table 1. *Experimental Research Design of the Study*

Groups	Pre-test	Instruction	Post-test
Study group (SG)	O _{1.1}	X	O _{1.2}

SG; shows the study group that created concept maps as a result of the concept map supported instruction. Pretest was taken from the study group students. After 6 weeks of instruction, the final test was taken from the study group students.

Since the concept map supported teaching and concept maps were created in the study group, the students were informed about the concept maps by the researcher before the application.

Study Group

In this research, the study group consisted of 14 students studying English as a foreign language at Çağ University Preparatory School. 8 of the participants were male, 6 were female, 7 were faculty of economic and administrative sciences, 5 were faculty of law and 2 were faculty of arts and sciences.

Table 2. *Demographic Characteristics of the Study Group*

		N
Gender	Male	8
	Female	6
Faculty	Faculty of Economics and Administrative Sciences	7
	Faculty of Law	5
	Faculty of Arts and Sciences	2

Experimental Process

Before starting the study, a pretest was applied to the study group. In the pre-test, participants were asked to create a concept map according to the instructions. After the pre-test, it was started for 6 weeks. In this process, the study group was informed about the concept maps and the students were informed before the application and a 6 week concept map supported course was applied in the study group. The students were asked to create a concept map at the end of each week and in addition, the course diaries were taken at the end of each week. The teaching processes are arranged for the students' concept maps and their views in the course diaries. At the end of the 6-week practice, the study group students were asked to create concept maps as a post-test in the pre-test. In order to examine the students' views on the concept map supported course teaching, open-ended questions form was applied to the study group students at the end of the 6-week practice.

Table 3. *Course Syllabus and Objectives*

Units	Course Syllabus	Objectives
Unit 1: Talk	Present simple and present continuous	Talk about different forms of communication
		Describe experiences in the present
Unit 2: Modern Life	Present perfect simple and past simple	Talk about experiences of work and training
	Present perfect simple and present perfect continuous	Talk about technology
Unit 3: Relationships	Narrative tenses	Tell a story

Unit 4: Personality	Modals and phrases of ability	Describe people and their abilities Describe feelings Offer and ask for help
Unit 5: The Natural World	Future forms	Talk about the future
Unit 6: House and Home	Modals of deduction	Describe a building Describe a town or city

Data Collection Tools

The quantitative data of the research were collected through the concept map evaluation rubric which was created by the researcher in order to measure the concept map performances of the students. The first version of the form was presented to the opinions of 2 academicians and 2 English instructors in the field of education programs and teaching and finalized in line with their suggestions. The assessment rubric consists of 5 sub-dimensions and 22 items involving organization, concepts, relationships between concepts, hierarchy and examples. It is scored as (5) "Excellent", (4) "Quite adequate", (3) "Adequate", (2) "Inadequate" and (1) "Should be improved".

In order to create the concept map performance evaluation rubric, 2 academicians and 2 English lecturers, who are experts in the field of education programs and teaching, received their opinions through 10 point rating scale and findings about the quality of the rubric were obtained by obtaining inter-specialist fit indices (Wynd, Schmidt & Schaefer, 2003). According to the results, the Kappa statistics got 0.16 points over all items in the scale regarding the suitability of the rubric. In accordance with the recommendation of Fleiss (1971), there is a bad conformity of the experts regarding the suitability of all substances. However, these values are not universally accepted as a guide for interpreting the kappa value. There is a disagreement between statisticians about the comments and even ranges given. Landis and Koch (1977) did not provide theoretical evidence for the ranges and comments they gave in their writings and these statements can only be regarded as personal beliefs. These ranges and comments can make researchers forget the fact that Kappa value is also affected by the number of variable categories. It is stated that this criterion may be more harmful than helping, since the number of categories and topics will affect the magnitude of the value (Gwet, 2001). It is known that the smaller the number of categories, the greater the kappa value (Sim & Wright, 2005). In some cases, Fleiss Kappa may bring low values even if the deal is high. This is a known (and largely unavoidable) problem and is therefore less popular than other measures of interrater agreement. Both the percent agreement and the Fleiss Kappa analysis have difficulties and limitations. Percentage agreement statistics can be easily calculated and interpreted directly. The key limitation is that the raters do not take into account the possibility of making a score prediction. Therefore, it overestimates the real agreement between raters. Kappa is designed to take into account the possibility of guessing, but its assumptions about rater independence and other factors are not well supported, and can therefore significantly reduce the estimate of the deal. Moreover, it cannot be interpreted directly, and therefore it has become common for researchers to accept low kappa values in their reliability studies. Low levels of interrater reliability are not accepted in healthcare or clinical trials, especially if the results of studies can alter clinical practices to lead to poor patient outcomes (McHugh, 2012).

The qualitative data were collected by using open-ended questions form. This form was prepared by the researchers and by taking expert opinion in order to learn the opinions of the students involved in the research on the concept map method. Since the questions did not include any alternatives, they were intended to reflect the feelings of the student. The data were collected from 14 students. The question "What is the effect of the concept mapping method on learning English? Answer based on your experience and thoughts in the process." asked to the study group.

Data Analysis

In the quantitative stage of the study, the data related to the concept map performances of the students were obtained by evaluating 22 items on 14 individuals independently from each other by evaluating the 3 evaluators and calculating the average of the scores given by the raters for each item. In the analysis of quantitative data, paired samples t-test analysis was performed for related samples.

Firstly, it was tested whether the necessary assumptions were met for the analysis. The normal distribution test was used to analyze whether the scores of the dependent variable and the difference scores show normal distribution. Shapiro-Wilk test was used because of $n < 30$ to determine if the data showed normal distribution, and p value was calculated as greater than 0.05.

The content analysis method was used for the analysis of qualitative data. Content analysis is to bring together similar data within the framework of certain concepts and themes and interpret them in a way that the reader can understand (Yıldırım & Şimşek, 2006). Content analysis is a scientific approach that allows an objective and systematic examination of verbal, written and other materials (Tavşancıl & Aslan, 2001). Qualitative data analysis is a process in which the researcher organizes the data, divides them into analysis units, synthesizes, reveals patterns, discovers important variables and decides what information to reflect on the report (Özdemir, 2010). The content analysis of the data obtained in the research was carried out in three stages. In the first stage, the main categories emerging for the purpose of the research from the answers given to the research question were determined. In the second stage, the data were organized by reading according to the main categories previously determined and sub-categories of the main categories were determined. In the third stage, the data are defined according to the main category and sub-categories, and the information that comes up with the necessary quotations is presented in relation to each other.

The data obtained with the open-ended questions form, in which the students in the study group expressed their opinions about the Concept Map method, were arranged and appropriate themes were created by 2 different experts. Then the coding reliability of the data obtained in the study was calculated using Miles and Huberman's formula ($\text{Reliability} = \text{consensus} / (\text{consensus} + \text{divergence}) * 100$). The fact that the coding among the coders is at least 80% indicates that the research results are reliable (Miles & Huberman, 1994; Patton, 2002).

Table 4. *Open Ended Questionnaire Reliability Coefficient*

Question Number	Miles Huberman Reliability Coefficient
1.	0,88

Since the reliability coefficient of Miles Huberman for the question in the open-ended questionnaire was above .80 (80%), it was concluded that the consensus among the coders was reliable.

The statistical analysis of the quantitative data of the research was performed by using SPSS 23.0 program. Firstly, it was investigated that the study group had the normal distribution characteristics for 2 separate measurements in the pre-test and post-tests. The normality test results of the pre-test and post-test of the study group are presented in Table 3.

Table 5. *Normality Test Results of the Pre-Test and Post-Test of the Study Group*

	Shapiro-Wilk			Descriptives for normality Skewness and Kurtosis			
	Stat.	df	Sig.	Skewness	Std. Er.	Kurtosis	Std. Er.
Pretest	.914	14	.180	-.508	.597	-1.164	1.154
Posttest	.896	14	.098	-.359	.597	-1.257	1.154

When Table 5. is examined, it is seen that the pretest scores obtained from the concept map performances evaluations of the participants in the study group met the normality assumptions (Concept map performances pretest = ,180 $p > .05$).

It was seen that the test scores obtained from the concept map performances of the participants in the study group met the normality assumptions (Concept map performances posttest = .098 $p > .05$).

For normality analysis, standard skewness ($Z_{Skewness}$) and standard kurtosis ($Z_{Kurtosis}$) values were also taken into account at these levels of independent variables. Considering the Kalaycı 2005 criteria (Kalaycı, 2005: 212) with a 95% probability that it is between -1.96 and +1.96; on the basis of 99%

probability, it is in the range of -2, 58 and +2, 58, indicating that normality precondition is met in these measurements. In this context, the concept mapping performance of the study group pretest reveals that the standard skewness ($Z_{Skewness} = -.508$) and standard kurtosis ($Z_{Kurtosis} = -1.164$) values show a normal distribution and posttest reveals that the standard skewness ($Z_{Skewness} = -.359$) and standard kurtosis ($Z_{Kurtosis} = -1.257$) values show a normal distribution.

In the analysis of qualitative data, frequency analysis and content analysis method was used for open-ended questions. The main purpose of content analysis is to reach the concepts and relationships that can explain the collected data (Yıldırım & Şimşek, 2003). The abbreviations used in the findings were used as M for Male and F for Female. FL was used for the Faculty of Law, FEAS for the Faculty of Economics and Administrative Sciences, FAS for the Faculty of Arts and Sciences, and VS for Vocational School. For example; (M, FL, 3) M is a male, FL Law School student, which means 3 student numbers.

FINDINGS

Findings Related to the First Research Question

In the first sub-problem, paired samples t-test analysis was performed for the related samples in order to determine whether there was a statistically significant difference between the concept map performances of the students who were instructed by concept map before and after the experimental process. Pre-test and post-test mean scores related to concept map performances and standard deviation values of study group students are presented in Table 6.

Table 6. *Concept Map Performances of Study Group Students Pre-Test Post-Test Mean and Standard Deviation Values*

Group	N	Pre-Test		Post-Test		
		\bar{X}	Sd	N	\bar{X}	Sd
Study	14	52,35	10,82	14	94,85	8,15

When the Table 6: is examined, the mean scores of the study group students who used the concept map in the Main Course application course before performance were $\bar{X} = 52.35$ and this value was $\bar{X} = 94.85$ after the application. Accordingly, an increase was observed in the mean scores of the concept map performances of the study group students in which the concept map application was made.

The t-test results are presented in Table 7. for the related samples that explain whether the changes in the scores of the pre-and post-concept map performances of the study group students using the concept map in the Main Course differ from each other.

Table 7. *Pretest-Posttest Concept Map Performances Scores Means t Test Results*

MEASUREMENT	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Pretest	14	52,35	10,82	13	-14,30	,000
Posttest	14	94,85	8,15			

In order to determine whether being in the group where concept map assisted teaching is performed has a significant effect on students' pre-test and post-test concept map performances, t-test was used for the related samples. There is a statistically significant difference [$t_{(13)} = -14,30, p < 0.05$] between the mean concept map performance score before the application ($\bar{X}_{Pre-test} = 52,35$) and the mean concept map performance score after the application ($\bar{X}_{Post-test} = 94,85$).

According to the results of this change, there is a significant difference between pre-test and post-test achievement of concept maps and study group.

Findings Related to the Second Research Question

In the second sub-problem of the research, an open-ended question form was given to the students in order to learn the opinions of the students in the study group about the concept map supported course teaching. The students were asked to answer an open ended question about concept map supported course instruction. The categories, definitions, frequency and percentage values of the answers given by the students are given in Table 8.

Table 8. Student Views on Concept Map Supported Course Instruction in Main Course

Categories	Definitions	f	%
		50	
Retention in learning	Students' statements indicating that the use of concept maps in the course increases the retention in learning	14	28
Effectiveness of the method	Students' statements that the use of concept maps in the course increases the efficiency of learning	13	26
Regard learning as a whole	Students' statements that concept maps integrate learning	10	20
Concretizing concepts	Students' statements that the use of concept maps in the course concretize the abstract concepts	6	12
Facilitating learning	Students' statements that the use of concept maps in the course makes learning easier	5	10
Seeing learning deficiencies	Students' statements that the use of concept maps in the course makes them aware of the weak points	2	4

In Table 8, the opinions of study group students about concept map supported teaching are given. It is seen that students' opinions are gathered around 6 themes. These themes are retention in learning (f = 14), effectiveness of the method (f = 13), regard learning as a whole (f = 10), concretizing concepts (f = 6), facilitating learning (f = 5) and seeing learning deficiencies (f = 2).

Regarding the concept map supported teaching of the study group students, the students stated that concept maps increased "The retention in learning" (f=14). For example;

M,FL,6 "Concept maps enable us to learn and reinforce what we have learned in an easy and understandable way".

M,FL,3 "It summarized our knowledge and helped us consolidate it in our minds.".

M,FAS,1 "Thanks to the concept map, I began to remember the form of any time or modal verbs more quickly. "

F,FAS,2 "Collecting all of the Tense topic together and having it in a short way enabled me to understand and remember the subject. "

Another category in which students' views are concentrated is "The effectiveness of the method" (f=13). For example;

M,FEAS,2 " Thanks to the concept map, my study became much easier when I was studying and remembering what I learned. In my opinion, it is a very efficient and effective way of learning and method.".

F,FL,5 "Our concept mapping made a great contribution to my study, learning and repetition.".

Another category in which students' views are concentrated is "Regard learning as a whole" (f=10). For example;

F,FL,3 "Concept maps enabled us to summarize and consolidate our knowledge. It has become easier to remember the information. It simply made it easy to summarize the books that were exaggerated. "

Another category in which students' views are concentrated is “Concretizing concepts” (f=6). For example;

M,FL,6 “This method of teaching our visual memory allows us to learn in an easy and understandable way and to reinforce what we have learned by drawing our own concept maps and drawing them under the guidance of the teacher.”.

F,FEAS,1 “ The concept maps that we have made the topics we are clearer in our minds. Thanks to the concept maps, we have summarized some of the topics we have studied. We learned all the subjects in a more understandable way without confusion. In this way, we were able to better understand what is to be used and where.”.

Another category in which students' views are concentrated is “Facilitating learning” (f=5). For example;

M,FL,6 “Our concept mapping allows us to learn in an easy and understandable way and to reinforce what we have learned.”.

M,FAS,1 “In my opinion, this method simplifies the learning of anything.”.

M,FEAS,5 “Our concept mapping makes learning easier.”.

Another category in which students' views are concentrated is “Seeing learning deficiencies” (f=2). For example;

F,FEAS,4 “Seeing our past or current shortcomings, we studied hard on them”.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The findings of this study showed that concept map supported course teaching had a positive effect on students' learning and concept map performances in the main course. When the findings of the study were examined, a significant difference was found between the mean scores of pre-test and post-test concept map performances of concept group and study group students.

The pre-test and post-test achievement scores of the study group were examined in line with the solution of the problem posed. The average study group for the sub-problem increased from 52.35 to 94.85. As a result of the statistical analyzes, when these scores of the students were compared, a statistically significant difference was found in favor of the post-test. The results showed that teaching with the concept map helped to increase students' success in concept map performance and learning English. This result is in line with Akgündüz (2002), Çardak (2002), Kabaca (2002), Mclay & Brown (2003), Mergendoller & Sacks (1994), Roberts (1999), Slotte & Lonka's (1999), Taş (2001) findings compared the concept map method with the traditional method and determined that it was more successful. Findings of Kabaca's (2002) study revealed that in the group with the concept map supported education, a significant degree of success has been achieved compared to the other group. Findings of Çardak's (2002) study revealed that the level of success was higher in the group where the lesson was taught with the concept maps method compared to the other group. Robert's (1999) participants stated that they can obtain valuable qualitative information, which is used to illuminate their misunderstandings and cannot be obtained by traditional methods.

Every individual has his own way of learning. Because of this situation arising from individuality, each new concept can create different associations in individuals. The use of different teaching methods can play an important role in concept teaching. One of these teaching methods is concept maps. Concept maps are an appropriate method for accurate classification of new knowledge to be learned. When the name of the concept to be taught to the individual is mentioned first, the process of establishing a correct connection between the connotations occurring in the mind and the existing features of the concept can be provided by concept maps. In addition, as a result of the concept map supported course teaching, establishing connections between the concepts will facilitate the analysis of the relations, thus enabling the clarification of the minds of the individual. The visualization of the generated maps will allow the new concept learned to be added to the existing concepts, thus linking the new and old information..

The students' opinions indicate that the concept map supported course teaching has a positive effect on their learning according to the current method. This situation is supported by the increase in students' concept map performance scores. The most intense theme that expresses the students' views is "retention in learning". The students stated that the concept map method increases the retention in learning. For example, the students stated that the concept maps enable them to learn and reinforce what they have learned in an easy and understandable way. In addition, they stated that it summarized their knowledge and enables them to consolidate in their minds. The views of Novak and Gowin's (1984, pp. 24-28), "concept maps reinforce the meaning of the concepts and the meaning formed in relation to the concepts in the learning process and make the learner active. It helps learners understand the concepts and the relationships between them for meaningful learning." support the students' opinions.

The students stated that thanks to concept maps, they started to remember the form of any time or modal verbs more quickly and that the gathering of the times subject together in a shorter and holistic way enables them to understand and remember the subject. In addition, Ausubel (1968), who works on meaningful learning, is similar to the suggestion that concept maps, one of the pre-organizers, can be used to draw the student's attention to new material, to elucidate the relationship between concepts, and to recall preliminary information on the subject. In addition, Şenay (2007, p. 28) stated that as one of the benefits of concept maps, "It contributes to the students to remember their knowledge easily".

One of the other views of the students is that concept maps provide a holistic view of learning. The students, who stated the effect of concept maps on visuality, commented that the concept map method is directed towards their visual memories and both they draw their own concept maps and they draw concept maps under teacher guidance in an easy and understandable way and they reinforce their learning. At the same time, Karapür (2002, p. 18) stated that "Concept maps are structures that organize information visually". Concept maps that analyze information help to graphically concretize concepts of any subject; in other words, it provides visual arrangement of information in the minds of students. Because visuality is at the forefront, it becomes easier to keep information and concepts in mind.

The students stated that concept maps enabled them to summarize and consolidate their knowledge and it was easier for them to remember the information they summarized, making it easier to summarize the books that were exaggerated in a simple and clear way. Uğuz's (2013, pp. 80-81) implications "concept map, which summarizes the subject of the course, can use the concept map to give preliminary information about the subject at the beginning of the course or to remember the subject when entering the course at a different time." are similar to the students' views.

As a result, the results obtained from this study are similar to previous studies. Concept map assisted course teaching had a positive effect on students' English learning and increased their concept map performance scores.

IMPLICATIONS

In the light of the findings obtained as a result of the research, the following suggestions can be developed for the concept maps method that provides active learning. The teacher should first use the concept maps that he has prepared. The teacher can process the lesson with the concept maps method and then ask the students to create their own concept maps. Learning environments are required to create concept maps for students. If such environments are created, the creativity of students will also emerge. As many rules and generalizations are taught, the concept maps method should be used more frequently in the English lesson. The importance of concepts should be emphasized while explaining the topics.

Based on this research data, the following can be stated for new researches. Effects of concept maps on listening, reading and writing skills in foreign language course can be investigated. Appropriate concept maps can be added to the units in the textbooks. Students may be asked to create concept maps about the subject taught in the assigned tasks. In this way, what the student has learned from the subject and the new concept can be easily determined. Concept maps can be used as an assessment tool to assess other language skills.

Acknowledgement: This study was presented at the 10th International Multidisciplinary Eurasia Congress, 06-08 August 2019, Czechia, Prague.

REFERENCES

- Akgündüz, D. (2002). *İlköğretim fen bilgisi dersi öğretimi 6. sınıf biyoloji konularında kavram haritalarının kullanımı ve başarıya olan etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Fen Bilgisi Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.
- Akkoç, A. E. (2019). *Kavram haritalarının akademik başarıya etkisi: Bir meta analiz çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Programları Ve Öğretim Bilim Dalı, Malatya.
- Astane, E. & Berimani, S. (2014). The effect of jigsaw technique vs. concept map presentation mode on vocabulary learning of low-intermediate efl learners. *ELT Voices*, 4(6), 113-123.
- Ausubel, D. P. (1968). *Educational psychology. A cognitive view*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Belet, D. (2005). *Öğrenme stratejilerinin okuduğunu anlama ve yazma becerileri ile Türkçe dersine ilişkin tutumlara etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Burak, B.S. (2010). *İlköğretim 6. Sınıf Matematik Dersi Geometri Öğrenme Alanında Kavram Haritası Kullanmanın Öğrencilerin Başarıları ve Bilgilerin Kalıcılığı Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.
- Büyükköztürk, Ş. (2003). *Veri analizi el kitabı*. (2.bs.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Canbolat, S. (2008). *Fen ve teknoloji dersinde kavram haritası kullanımının öğrencilerin başarıları ve tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Chang, K., Sung, Y., & Chen, I. (2002). The effect of concept mapping to enhance text comprehension and summarization. *The Journal of Experimental Education*, 71(1), 5-23.
- Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni: Nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları* (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten kitap.
- Creswell, J. W. & Clark, V. L. P. (2007). *Designing conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çardak, O. (2002). *Lise birinci sınıf öğrencilerinin canlıların çeşitliliği ve sınıflandırılması ünitesindeki kavram yanlışlarının tespiti ve kavram haritalarıyla giderilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Ana Bilim Dalı, Konya.
- Demircan, Ö. (2002). *Yabancı dil öğretim yöntemleri*. İstanbul: Ders Yayınları.
- Dörnyei, Z. (2007). *Research methods in applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Fleiss, J. L. (1971). Measuring nominal scale agreement among many raters. *Psychological Bulletin*, 76(5), 378-382.
- Girgin, Y. (2012). *İlköğretim 8. sınıf türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kavram haritası kullanımının öğrencilerin okuduğunu anlama becerileri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gwet, K. (2001). *Statistical Tables for Inter-Rater Agreement*. Gaithersburg : StatAxis Publishing.
- Johnson, R. & Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research:A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33(7), 14-26.

- Kabaca, T. (2002). *Ortaöğretim matematik eğitiminde kavram haritalanması tekniğinin kullanımı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kalaycı, Ş. (2005). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karaçorlu, T. A. (2018). *EBA platformundaki kavram haritaları ve infografiklerin kullanımına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı, Elazığ.
- Karapür, İ. (2002). *Van'daki liselerde olasılık öğretiminde görülen kavram yanlışları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Khalil, M. (2008). *The effect of using concept maps on achieving English grammar among ninth graders in Gaza governorate*. Unpublished master's thesis, The Islamic University, Gaza.
- Kurnaz, M. A. (2010). Kavram haritalarının öğretim sürecinde kullanılması: bir aksiyon araştırması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 175-199.
- Landis, J.R. & Koch, G.G. (1977) The measurement of observer agreement for categorical data *Biometrics*, 33, 159-74.
- McHugh, M. L. (2012). Interrater reliability: The Kappa statistic. *Biochemia Medica*, 22(3), 276-282.
- Mclay, M. & Brown, M. (2003). Using concept mapping to evaluate the training of primary school leaders. *International Journal of Leadership in Education*, 6(01), 73-87.
- Mergendoller, J. R. & Sack, C. H. (1994). Concerning the relationship between teachers' theoretical orientations toward reading and their concept maps. *Teaching & Teacher Education*, 10(6), 589-599.
- Miles, M. B. & M. Huberman (1994). *Qualitative Data Analysis: A Sourcebook of New Methods*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Novak, J. D. (1991). Clarify with concept maps: A tool for students and teachers alike. *The Science Teacher*, 58, 45-49.
- Novak, J. D. & Gowin, D. B. (1984). *Learning how to learn*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods, 3d Edition*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Roberts, L. (1999). Using concept maps to measure statistical understanding. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 30(5), 707-717.
- Sim J, & Wright C.C. (2005) The Kappa statistic in reliability studies: Use, interpretation, and sample size requirements. *Physical Therapy*, 85(3), 257-268.
- Slotte, V. & Lonka, K. (1999). Review and process effects of spontaneous note-taking on text comprehension. *Contemporary Educational Psychology*, 24(1), 1-20.
- Şenay, A. (2007). *Kavram haritaları yöntemiyle metin öğretimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tashakkori, A. & Creswell, J. W. (2007). Editorial: Exploring the nature of research questions in mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(3), 207-211.
- Taş, B. (2001). *Fen bilimleri öğretiminde kavram haritaları üzerine deneysel bir çalışma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Tavşancıl, E. & Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

- Teo, A., Shaw, Y.F., Chen, J. & Wang, D. (2016). Using concept mapping to teach young EFL learners reading skills. *English Teaching Forum*, 54(2), 20-28.
- Tümen, S. (2006). *Kavram haritaları yönteminin yabancı dil öğretiminde öğrenci başarısına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilen nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6(4), 543-559.
- Türkhan, S. (2013) *İlköğretim 8. Sınıf fen ve teknoloji dersi periyodik cetvel konusunda kavram haritası kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Uğuz, S. (2013). Bilgisayar destekli kavram haritası tekniği yardımıyla öğretim materyali tasarımı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 80-81.
- Wynd, C. A. Schmidt, B. & Schaefer, M. A. (2003). Two quantitative approaches for estimating content validity. *Western Journal of Nursing Research*, 25, 508–518.
- Yaman, H. (2006). *İlköğretim ikinci kademe dilbilgisi derslerinde kavram haritası tekniğinin öğrenci başarısına ve hatırlamaya etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yang, Y. F. (2015). Automatic scaffolding and measurement of concept mapping for EFL students to write summaries. *Journal of Educational Technology & Society*, 18(4), 273–286.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

APPENDICES

1. Concept Map Evaluation Rubric

	BOYUT	Mükemmel	Oldukça yeterli	Yeterli	Yetersiz	Geliştirilmeli
	1.Organizasyon	5	4	3	2	1
1.	İyi organize edilmiştir					
2.	Takip etmesi kolaydır					
3.	Harita ağaç dalı şeklinde iner					
4.	Harita okunaklıdır					
5.	Yazım hatası yoktur					
6.	Ana kavram açıktır					
	2.Kavramlar	5	4	3	2	1
1.	Ana kavramları içerir					
2.	Üniteye genel bir bakış sağlamak için gerekli olan kavramlara yer verilmiştir					
3.	Ünitenin kavramlarını, ünitenin bağlamında kullanılmıştır					
4.	Konuyla ilişkili kavramlar kullanılmıştır					
5.	Hiçbir yanlış anlama / hata yoktur					
	3. Kavramlar Arasındaki İlişkiler	5	4	3	2	1
1.	Kavramlar arasındaki ilişkiler doğrudur					
2.	Kavramlar arasında anlamlı bağlantılar kurulmuştur					
3.	Bağlantılar açıktır					
4.	Bağlantılar mantıklıdır					
5.	Oklar, kavramları açıklayıcı bir şekilde bağlanmıştır					
6.	Oklar üzerindeki bağlantı kelimeleri, kavramların diğer kavramlarla olan ilişkisini göstermektedir					
	4.Hiyerarşi	5	4	3	2	1
1.	Kavramlar arasında hiyerarşik yapı oluşturulmuştur					
2.	Kavram haritası genel kavramlardan özel kavramlara doğru yer verilerek oluşturulmuştur					
3.	Her bir alt kavram, üzerinde çizilen kavramdan daha özeldir					
	5. Örnekler	5	4	3	2	1
1.	Her kavram dalı için örnek verilmiştir					
2.	Özgün örnekler verilmiştir					

Kentsel Metabolizma Kavramının Evrimi: Kentsel Metabolik Yönetişim

Dr. Öğr. Üyesi İsmet Akbaş^{1*}

Geliş tarihi: 11.12.2019
Kabul tarihi: 13.02.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 6 **Sayfa:** 481-504
Yıl: 2020 **Dönem:** Kış

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 12%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye,
iakbas@karatekin.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-9809-1964

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışma, kentin kendine özgü bir ekosisteme sahip olmasından yola çıkarak yeni bir metabolik kentsel model önermektedir. Çalışmanın amacı, kentsel değişime bağlı olarak yeni bir metabolik yaklaşım ortaya koymaktır. Ağır antropik bir ortamda, kentsel dinamikleri ve süreçleri yönetmede daha etkili sonuçlar için geri bildirimler önemlidir. Bu modelde kentsel aktörler ve dinamikler kentsel planlama ve karar süreçlerinde önemli bir geri bildirim kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Kentsel metabolik modele, yönetim boyutunun eklenmesiyle, yerel grupların ihtiyaç ve beklentilerini içeren yeni bir yönetim modeli oluşturulmuştur. Bu makalede kentsel sürdürülebilirlik için kavramsal modelleme yöntemiyle yeni bir kentsel metabolik model geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kent Metabolizması, Yönetişim, Geri Dönüşüm.

The Evolution of Urban Metabolism: Urban Metabolic Governance

Assist. Prof. Dr. İsmet Akbaş^{1*}

First received: 11.12.2019

Accepted: 13.02.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 6

Pages: 481-504

Year: 2020

Session: Winter

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 12%

¹ Çankırı Karatekin University, Turkey,
iakbas@karatekin.edu.tr,

ORCID ID 0000-0001-9809-1964

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

This study proposes a new metabolic urban model based on the fact that the city has its own ecosystem. The aim of this study is to reveal a new metabolic approach due to urban change. Feedback is important for more effective results in managing urban dynamics and processes in a heavily anthropic setting. In this model, urban actors and dynamics are considered as an important source of feedback in urban planning and decision processes. With the addition of the governance dimension to the urban metabolic model, a new management model was created including the needs and expectations of local groups. In this article, a new urban metabolic model has been developed for conceptual modeling for urban sustainability.

Keywords: City, Urban Metabolism, Governance, Recycling.

GİRİŞ

Kentsel metabolik süreçler bir kentin doğası gereği yapay ve yüksek nüfusa sahip olmasından, metabolik akışlar içinde yetersiz kaynaklarla beraberinde bu kaynakların sürdürülemez bir şekilde kullanılmasına yol açmakta ve bu yapay metabolik sistemin verimsiz doğasından dolayı insan yaşamını da olumsuz yönde etkilemektedir (Kennedy vd., 2007, s. 47-49; Huang ve Chen, 2009, s. 77-80; Castán vd., 2012, s. 855-856). Kentsel sistemler içinde, yapay ve hızlı büyüyen kentler sahip oldukları kaynaklar üzerinde baskıyı arttırmaktadır. Bu durum kentsel sistemin dışındaki çevre üzerinde olumsuz yönde büyük bir etkileye yol açmaktadır. Kentsel metabolizma, büyüme, enerji üretimi ve atıkların ortadan kaldırılması ile sonuçlanan şehirlerde meydana gelen toplam teknik ve sosyo-ekonomik işlemlerin toplamı olarak tanımlanabilir (Codoban ve Kennedy, 2008, s. 26-27; Collins ve Flynn, 2007, s. 297-299). Kentsel alanlarda madde ve enerjinin akış dinamikleri ve bunların arkasındaki işleyiş mekanizmalarının incelenmesi, kentlerde gerçekleşen süreçlerin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi açısından önemlidir. Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi konusunda çözüm biyolojiden gelen bir aktarıma dayanan kentsel metabolizma kavramı ile bulunmaya çalışılmıştır.

Modern sanayileşme süreciyle kentleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, kentsel ekonomik büyüme ile ekolojik çevre arasındaki çelişkiler giderek daha belirgin hale gelmiştir. Wolman (1965) “kentsel metabolizma” kavramını kullandığında, kenti bir ekosisteme benzetmiş; sisteme malzeme ve enerjinin nasıl girdiğini, aynı şekilde bir ekosistemdeki organizmaların güneş ışığı ve yemek gibi kaynakları nasıl tükettiğini anlatmıştır (Wolman, 1965, s. 185-187). Bu kaynak kullanımının bir sonucu olarak ürünler üretilmekte aynı zamanda atıklarda aynı sistem tarafından üretilmektedir. Bu nedenle kent metabolizması kavramı, kaynak tüketimi ile ürün ve atık üretimi arasındaki ilişkiyi anlamak, kentsel ekosistemlerin nasıl devam ettiğini anlamak için anahtar bir kavramdır.

Kentsel sistem pek çok hammadde ve malzemeyle iç içe geçmiş doğrusal bir akış içinde hareket etmektedir. Genellikle arz ve geri dönüşüm süreçleri birbirleriyle bağlantılı süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda neredeyse tüm kaynaklar kentten dışından ve çoğu zaman uzak bölgelerden taşınmaktadır. Kaynaklar çevrenin bizlere sunduğu jeolojik oluşumlardan çıkarılmakta ve ormanlardan, tarlalardan ve su kaynaklarından sağlanmaktadır. Kaynakların sürekliliği ve gelen talebe cevap vere bilmek için mevcut doğal kaynak alanları küresel çapta genişletilmeli ve arttırılmalıdır.

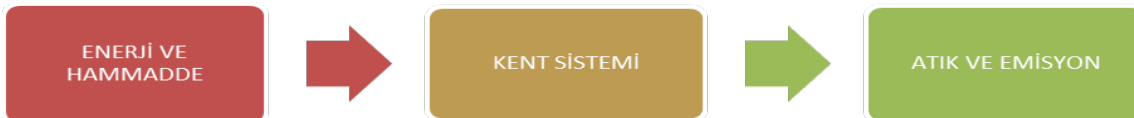
Ağır antropik bir ortamda, kentsel dinamikleri ve süreçleri yönetmede daha etkili sonuçlar için geri bildirimler önemlidir. İnsan merkezli yaklaşımın olumsuz sonuçlarını aşabilmek için bu noktada kurumlar (idari, hukuki, sosyal, ekonomik, finansal, kültürel vb.) sistemi kurallara uygun kılan kentsel aktörleri temsil etmektedir. Sürdürülebilirlik ilkelerinin kurumsal faaliyetlerin temel ilkeleri olarak kabul edilmesi ve metabolik programa dâhil edilmesi gereklidir. İlgili kurumsal yapılanma bu çerçevede kentsel gelişim tekliflerinin ve stratejik planlamanın değerlendirilmesini, kentsel yönetim faaliyetlerini (günlük faaliyet), çevresel yönetim ve kontrol faaliyetlerini eksiksiz yerine getirmesini sağlayacaktır. Sonunda, kurumlar kentsel ekosistemin farklı bileşenleri arasında var olan ilişkilere aracılık eden bir “filtre” olarak hareket etmeleri sağlanmış olur. Kurumsal faaliyetlerle ilgili diğer önemli bir faktör de çevresel etkileri içeren kentsel politikalarda yerel halkın sürece dahil edilmesidir. Yeni kentsel metabolik modele yönetim boyutunun eklenmesiyle birlikte, yerel grupların ihtiyaç ve beklentilerinin sentezine dayanan bir yönetim modeli oluşturulmalıdır.

Bu çalışma, Kent kendine özgü bir ekosisteme sahip olmasından yola çıkarak yeni metabolik kentsel model önermektedir. Kentsel değişime bağlı olarak yeni bir metabolik yaklaşım ortaya koyma amacını taşımaktadır. Bu yeni metabolik model kentsel sürdürülebilirlik çerçevesinde kentsel planlama ve karar süreçlerinde kentsel aktörleri ve dinamikleri önemli bir geri bildirim olarak kabul etmektedir. Bu çalışmada literatür taramasından yola çıkarak kentsel metabolizma değerlendirme sistemleri, ölçüt setlerini ve modellemelerini içeren ve bu alanda yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalara yer veren çeşitli kitap, dergi, makale, rapor, internet yayını gibi araçlardan elde edilen bulgulardan çalışmada yararlanılmış ve bu yayınlar veri ve kaynak materyali olarak değerlendirilmiştir. Bu amaçla kavramsal modelleme yöntemi kullanarak ilişkilendirme yoluyla kent metabolizması ile yönetişimin ilişkilendirilmiştir.

KENTSEL METABOLİZMA KAVRAMININ GELİŞİMİ

İlk olarak Karl Marx kentsel metabolizmayı kullanarak metabolizma kavramını kentlerin sanayileşme sürecini eleştirmek amacıyla doğa ile toplum ilişkisi içinde malzeme ve enerjiyi tanımlamak için kullanmıştır (Barles, 2009, s.890; Zhang, 2013, s.467). Bir sonraki aşmada ise Wolman (1965), Amerikan kentlerinde hava ve su kirliliğine cevap olarak kentsel metabolizma kavramını yeniden gündeme taşımıştır (Wolman, 1965, s.179-181). Wolman, ilk kez kentsel metabolizma kavramını önerdiğinde, milyonlarca insanla birlikte varsayımsal bir Amerikan şehrinin muhasebe temelli bir analizini gerçekleştirmiştir. Su, gıda ve yakıtlar için ulusal kullanım oranlarının yanı sıra atık su, katı atıklar ve hava kirlenmeleri için ulusal üretim oranlarını kullanarak, şehir genelinde kişi başına girdi ve çıktıları hesaplamıştır. Şehir bir dereceye kadar genişlediğinde, yetersiz su temini, atık su arıtmada yaşanan sorunları ve hava kirliliği gibi çevresel sorunların ortaya çıktığını ortaya koymuştur (Wolman, 1965, s.180-186). Kentsel metabolik süreçler bir kentin doğası gereği yapay ve yüksek nüfusa sahip olmasından, metabolik akışlar içinde yetersiz kaynaklarla beraberinde bu kaynakların sürdürülemez bir şekilde kullanılmasına yol açmakta ve bu yapay metabolik sistemin verimsiz doğasından dolayı insan yaşamını da olumsuz yönde etkilemektedir (Kennedy vd., 2007, s.47-49; Huang ve Chen, 2009, s.77-80; Castán vd., 2012, s.855-856). Kentsel sistemler içinde, yapay ve hızlı büyüyen kentler sahip oldukları kaynaklar üzerinde baskıyı arttırmaktadır. Bu durum kentsel sistemin dışındaki çevre üzerinde olumsuz yönde büyük bir etkileye yol açmaktadır. Kentsel metabolizma, büyüme, enerji üretimi ve atıkların ortadan kaldırılması ile sonuçlanan şehirlerde meydana gelen teknik ve sosyo-ekonomik işlemlerin toplamı olarak tanımlanabilir (Codoban ve Kennedy, 2008, s.26-27; Collins ve Flynn, 2007, s.297-299, Han vd., 2018, s.887). Bu nedenle akademik anlamda kent metabolizması yaklaşımı önemini arttırmıştır. Kentsel alanlarda karmaşık yapıların işlemeye devam edebilmesi için hammaddeye ve enerjiye ihtiyaç duyan açık sistem özelliğine sahiptir. Şehirler, destek sistemleri için ithal edilen enerjiye ve malzemelere bağımlı kılan tamamen heterotrofik bir yapıya sahiptir. Heterotrof organizmalar beslenebilmek için dış ortama bağımlıdır (Carreón ve Worrell, 2018, s.261-263; Barrera vd., 2018, s.233-234). Bu sebeple dışarıdan aldıkları organik molekülleri sindirime uğratarak enerji ve yapısal inorganik madde ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Benzer şekilde heterotrofik yapıya sahip olduğu düşünülen kentsel alanlar, canlılarda olduğu gibi varlıklarını sürdürülebilmek için gereksinim duydukları enerji ve kaynak ihtiyaçlarını dışarıdan karşılamak zorundadır (Tarr, 2002, s.515; Niza vd., 2009, s.386-387; Li ve Kwan, 2018, s.238). İhtiyaçlarını dışarıdan karşılarlar ve içsel süreçlerin de kullanmak için ihtiyaç duydukları enerji ve kaynakları büyük miktarda dışsal enerji ve kaynaklarla beslemek zorundadırlar.

Kentsel alanlarda madde ve enerjinin akış dinamikleri ve bunların arkasındaki işleyiş mekanizmalarının incelenmesi, kentlerde gerçekleşen süreçlerin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi açısından önemlidir. Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi konusunda çözüm biyolojiden gelen bir aktarıma dayanan kentsel metabolizma kavramı ile bulunmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda kentsel süreçler iki aşama ile karakterize edilebilir (Newman, 1999, s.223-224; Moffatt, 2000, s.362; Bahers vd., 2018, s.688). Anabolizma, insan nüfusunun talep ve ihtiyaçları karşılamak için şehir sistemine giren madde ve enerji revizyonunu ifade etmektedir. Katabolizma ise kentsel faaliyetlerden kaynaklanan atıkları ve atıkların giderilmesi ile ilgili süreçlerin bütünü ifade etmektedir.

Şekil 1. Temel Kentsel Metabolik Akış

Şekil 1'de görüldüğü gibi kentsel metabolik modellemeler 60'lı yılların ortasındaki orijinal formülasyonundan başlayarak 90'ların sonundaki genişletilmiş kentsel metabolik modele doğru gelişim göstermiştir. İlk aşamada modellemeler doğrusal bir akış içinde girdiler, kent sisteminde bunun işlenmesi ve sonuç itibarıyla çıktılar olarak sürecinin takip edildiği modellemeler olarak sınırlı kalmıştır. Ancak kentsel metabolizma modellemelerinde meydana gelen gelişim süreciyle birlikte modeller girdi ve çıktı sırasını oluşturan kategorilerin daha analitik bir listeyi içermektedir. Bunun

nedeni, kentte bir kaynak işleme ve atık üretim mekanizmasının dışında şehir, insanın yarattığı ve nüfusun ihtiyaç ve beklentilerinin olduğu yaşam alanlarını ifade etmektedir. Şehir gerçekte dinamik ve karmaşık bir ekosistemdir.

Modern sanayileşme süreciyle kentleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, kentsel ekonomik büyüme ile ekolojik çevre arasındaki çelişkiler giderek daha belirgin hale gelmiştir. Wolman (1965) “kentsel metabolizma” kavramını kullandığında, kenti bir ekosisteme benzetmiş; sisteme malzeme ve enerjinin nasıl girdiğini, aynı şekilde bir ekosistemdeki organizmaların güneş ışığı ve yemek gibi kaynakları nasıl tükettiğini anlatmıştır (Wolman, 1965, s.185-187). Bu kaynak kullanımının bir sonucu olarak ürünler üretilmekte aynı zamanda atıklarda aynı sistem tarafından üretilmektedir. Bu nedenle kent metobalizması kavramı, kaynak tüketimi ile ürün ve atık üretimi arasındaki ilişkiyi anlamak, kentsel ekosistemlerin nasıl devam ettiğini anlamak için anahtar bir kavramdır. Söz konusu sistem sürdürülebilirliği sağlamak için ihtiyaç duyduğu kaynakları elde edemediğinde sistem çalışmaz ve devamlılığını sağlayamaz. Bu nedenle söz konusu sistem ihtiyaç duyduğu kaynakları, sistemi destekleyen çevreden alması gerekmektedir.

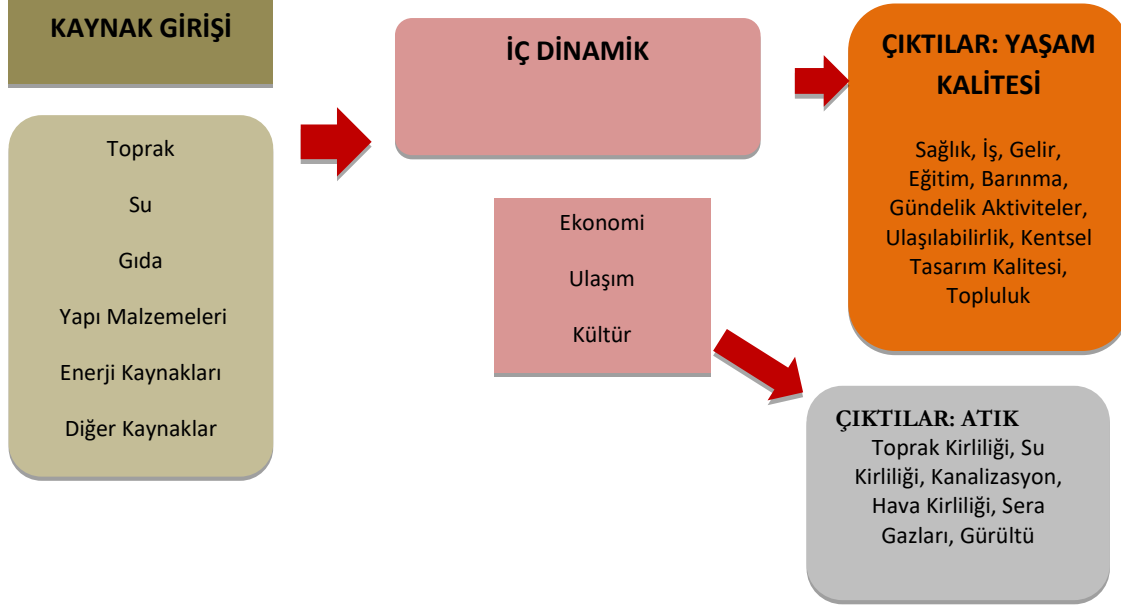
İnsan boyutunun kentsel alanların fiziki ve mekânsal yerleşimin baskın olması, kent sisteminin çevresel analizini, sosyo-ekonomik değişkenlerle birlikte ele alınması gerekmektedir. Kentler, kentsel nüfusun sınırsız ihtiyaçlarının karşılamak için, ithal ettikleri veya ihraç ettikleri mallar ve hizmetler aracılığıyla hammadde ve fiziksel, kimyasal ve biyolojik kaynakların azalmasına neden olmaktadır (Codoban ve Kennedy, 2008, s.26-27; Barles, 2009, s.890; Zhang, 2013, s.467). Kentsel bir ekosistemle birlikte doğal bir ekosistemin de çalışması için, kaynak tüketiminden kaynaklanan atıkların, sistemi sürdüren iç ve dış ortamlarda birikmelerini ve zarar vermelerini önlemek için bir şekilde yeniden kullanılması için dönüştürülmesi ve tekrardan sisteme dâhil edilmesi gerekmektedir (Alberti, 1999, s.615-616; Hoornweg ve Kennedy, 2012, s.784-786). Biyolojik organizmalar ve ekosistemlerde de aynı şekilde şehirlerin hayati işlevlerini sürdürebilmeleri için girdi akışlarına (enerji, yakıt, metal, odun, su, yiyecek, bina malzemeleri ve altyapı, alan vb.) İhtiyaç duymaktadır. Kent metabolizmasında da dönüşüm ve fayda doğrultusunda 'metabolik girdiler' hava emisyonu, sıvı ve katı atıklar, çevre üzerinde olumsuz etkileri olabilecek şekilde 'metabolik çıktılar' (atmosfer, su ve toprak) olarak geri dönmektedir (Schulz, 2007, s.123-125). Döngü içinde insanların maddi ihtiyaçlarını özetlemek için gıda, su, barınma, iş, ulaşım ve haberleşme olarak dört temel başlıkta ele alınmıştır. Kentlerin metabolizmasında akış veya döngü su, hammadde, enerji ve gıda olarak dört temel başlık etrafında analiz edilebilir.

Kentsel metabolizma kavramı, toplumların, sürdürülebilirliğin sağlanması ve yeniden kullanma süreçlerinin anlaşılabilmesi için kaynakların, enerji, toprak ve çevre sisteminin korunma yollarını açıklamaktadır. Kentler, belirli girdiler gerektiren ve çıktılar üreten bir ekosistem olarak tanımlanmıştır. Çevre ve kentsel sistem arasındaki ilişki, çevreye ve çevreden gelen tüm akışları fiziksel olarak sistematik olarak kayıt altına alarak tanımlanmaktadır. Kentsel metabolizma, şehirlerin ve kentsel alanların nasıl daha sürdürülebilir hale getirilebileceği konusunda yeni düşünme yöntemlerini ele almaktadır (Newman, 1999, s.227; Alberti, 1999, s.620).

Bu nedenle, kentsel metabolizma araştırmalarının, kaynakların kullanımı ve bunların sistem içindeki döngülerine, atıkların depolanması ve geri dönüşümüne odaklanılmaktadır. Girardet (1990), döngüsel bir kentsel metabolik modeli geliştirmiştir. Bir kentin çevresel kaynakların girişinden, ürün üretimine ve atık yönetimine kadar ilerleyen sürecin doğrusal bir düzlemde gerçekleştiğini aktarmıştır (Girardet, 1990, s.176) Ancak kentsel metabolizmanın, Dünya'nın yaşam döngüsünü tam olarak yansıtmadığı da ortadadır. Bununla birlikte Brunner ise, daha sonra bir geri dönüşümün kentin metabolik süreçleri için önemini ortaya koymuştur (Brunner, 2007, s.12). Bu bağlamda hem yönetim perspektifinden hem de metabolik aktiviteler açısından ele alındığı görülmektedir.

Kent metabolizmasını gelişim sürecinde, metabolik modelde bir dizi iç dinamiğin etkilerini içeren “şehir = kara kutu” denkliğine geçilmiştir (Niza vd., 2009, s.390; Newman, 1999, s.221). Bu modellemede, girdilerin yeniden yerleşimini ve dönüşümünü ve kentlerde kontrol altında tutulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Newman, kentsel metabolizma içine insan faktörlerini eklemeyerek sosyal faktörler (örneğin, toplum sağlığı, istihdam oranları, eğitim düzeyi vb.) ve kentsel metabolizma modelini bir araya getirmiştir (Newman, 1999, s.225). Newman, şehirlere metabolizma yaklaşımının

tamamen biyolojik bir görüş olduğunu, ancak şehirlerin kaynakları işlemek ve atık üretmek için bir mekanizmadan daha fazlası olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, yaşanabilirliği de içeren insan yerleşimleri içine alan bir metobalizma geliştirilmeye çalışılmıştır (Newman, 1999, s.228). Duan, kentsel metabolik süreçleri analiz ederek ve doğal bir metabolizmanın aksine, kentsel metabolik yolların çok uzun olduğunu, malzeme ve enerji dolaşımı ve akışlarının yetersiz ve eksik olduğunu savunmuştur (Duan, 2004, s.77).

Şekil 2. Newman'ın Genişletilmiş Metabolik Modeli

Kaynak: Newman P. (1999), "Sustainability and cities: extending the metabolism model", in Landscape and urban planning, n. 44, Elsevier Science, USA.

Şekil 2'de görüldüğü gibi Newman bu problemleri çözmek için kent için teorik bir model geliştirmiştir. Buna göre, kentsel kaynak metabolizmasında rol oynayan temel faktörleri, bunlarla ilişkili metabolik süreçleri ve bunların ilişkilerini simüle etmek için modern kontrol teorilerine dayanan metabolizma, kentsel kaynak metabolizmasının optimizasyonu ve düzenlenmesi için bilimsel bir temel sağlamıştır. Bu bağlamda ürünlerin ve atıkların kentsel sistem içinde farklı akış yollarını takip ettiği ve bu amaçla her ürün için farklı bir kaynak yönetimi ve atık geri dönüşüm metabolizmasının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Şekilde ifade edildiği gibi girdileri oluşturan toprak, su ve gıda (tarımsal faaliyetler) gibi girdilerin kentin iç dinamiklerinde yeniden tanımlanarak kentsel alanlarda yaşayan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olarak çıktılara yani gelir, eğitim barınma gibi ihtiyaçların karşılanmasını sağlamaktadır. Ancak kent sisteminde işlenerek ihtiyaçlar için çıktılara dönüştürülmesi sonucunda çıktı olarak atıklar yani su kirliliği, hava kirliliği ve toprak kirliliği ve sera gazları gibi kentsel metabolizmanın devamlılığına zarar veren çıktılar da ortaya çıkmaktadır. Sahip olduğumuz sınırlı kaynakların verimliliğinin artırılması ve geri dönüştürülmesiyle kentsel alanlarda nüfusun ihtiyaçların giderilmesi ve kentsel alanlarda metabolik sürecin devamlılığı için gerekli olan kaynak akışı sağlanmış olacaktır. Bu nedenle kentlerin sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak için metaryal akışının kontrol edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 1990'lı yıllarda itibaren kentsel metabolik modellemelerde materyal akış analizlerinin (material flow analysis) kent sistemlerini açıklamada kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Kennedy ve diğ. (2007), kentsel metabolizma sürecini, enerji üretimi ve atık giderme teknolojilerinin ve kentteki sosyo-ekonomik gelişim süreçlerinin bir toplamı olarak özetlemiştir (Kennedy vd., 2007, s.45). Kentsel metabolik süreç kavramı sürekli olarak gelişim gösteren bir kavram olmuştur. İlk araştırmasında Wolman, girdi ve çıktı süreçlerini içeren doğrusal bir kentsel metabolizma modeli geliştirmiştir. Buradan hareketle Girardet, döngüsel bir kentsel metabolizma sürecini ortaya koymuştur. Girardet (1990) yaklaşımının bir dezavantajı, sistemin her bir bileşeninin iç detaylarının

bilinmediği “kara kutu” modellerinin kullanılması olmuştur (Girardet, 1990, s.176). Zhang ve diğ. (2009), kentsel metabolizma için bir ağ süreci önererek kara kutu modelini geliştirmeye çalışmıştır (Zhang vd., 2009, s.1495). Bu temelde, araştırma ekibi, biyolojik metabolizma çalışmalarından elde edilen bilgilere dayanarak ve karmaşık kent ekosistemleri teorisine dayanan endosomatik, ekzomatik ve metabolik süreçleri açıklamaya çalışmışlardır (Li vd., 2010, s.1403). Söz konusu çalışmalarda metabolik süreçleri, giriş ve dönüşümle analiz etmişlerdir. Daha sonra, metabolik süreçlerin iki yönünü, yani metabolik aşamaları ve metabolik nesnelere (yani, sistem içinde akan kaynaklar ve atıklar), aşağıdan yukarı bakış açısıyla ele almışlardır (Liang vd., 2011, s.422).

Kent metabolizmasıyla ilgili yapılan akademik çalışmalarda kentsel sistemlere çok farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Örneğin, bazıları endüstriyel metabolizma ve ev tipi metabolizma gibi farklı metabolik süreçleri ele almışlardır. Bu araştırmacılar, sanayi ve hane halklarındaki maddi ve enerji akışlarını ve bunun sonucunda ortaya çıkan çevresel etkileri analiz etmişlerdir. Bu tür çalışmaların karmaşıklığından dolayı, diğer bilim adamları tek bir akışın metabolizmasına odaklanmış, böylece bu akışın daha net ortaya konulması sağlanmıştır. Örneğin su metabolizması ve enerji metabolizmasında olduğu gibi (Newman, 1999, s.229; Alberti, 1999, s.622; Zhang, 2013, s.468; Hoornweg ve Kennedy, 2012, s.787). Boyden ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada Hong Kong’un metabolik statüsünü sakinlerinin yaşam tarzı perspektifinden incelemiştir. Barınma, nüfus, hava kirliliği, ölüm, sağlık, refah, suç gibi faktörleri göz önüne alarak, insanların olağanüstü derecede yüksek nüfus yoğunluğu ve insan uyumuna ilişkin sınırları gibi potansiyel olarak stresli koşullara uyum sağlama mekanizmalarını tanımlamışlardır (Boyden vd., 1981, s.51). Böylelikle insan ve kent yaşamının gelişim süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Newcombe ve arkadaşları yaptıkları çalışmada, Hong Kong’un metabolizmasını kentsel yerleşimlerin girdilerinin yapısını incelemiştir. Bu amaçla kentlerin ulaşım ağlarını; doğal ve insan yapımı sistemlerin kapasitesini ve atıklarının depolanması, bertaraf edilmesi için yeni yöntemlerin ortaya konulması bakımından önemli verileri ortaya koymaktadır (Newcombe vd., 1978, s.7-10). Warren-Rhodes ve Koenig çalışmalarında ise, Hong Kong’un metabolik sistemini, kaynak tüketimi ve atık üretimi eğilimleri perspektifinden yeniden değerlendirmişlerdir. Kişi başına gıda, su ve malzeme tüketimi, toplam hava emisyonları, karbondioksit çıktıları, yerel yönetimlerde katı atık ve atık su çıkış miktarlarını ortaya koymuştur (Warren-Rhodes ve Koenig, 2001, s.431-433). Bu çalışma sonuçlarına göre Hong Kong’un ekonomik büyümesinin yüksek bir çevresel maliyete yol açtığını vurgulanmaktadır.

Haberl, “enerji metabolizması” kavramına öncülük etmiştir. Metabolik araştırmanın, ancak enerji akışı analizini içeriyorsa, kentsel enerji metabolizmasının daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını sağlayabileceğini ortaya koymuştur (Haberl, 2001, s.13-17). Bu bağlamda enerji akışlarının, kentsel metabolizma araştırmalarında aynı oranda ve yoğunlukta çalışılması gerektiği konusunda genel bir kabul görmüştür. Bu yaklaşım özellikle metabolik süreçler açısından karşılaştırmalı kent çalışmaları için uygun bir modelledir. Karşılaştırmanın yapılabilmesi ideal faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca Schiller, maddi ve enerji akışı analizinin toplumsal yansıma özelliğini “iletişimsel eylemin” potansiyelini araştırarak, malzeme ve enerji akışı analizlerini sosyal teori ile ilişkilendirmişlerdir (Schiller, 2009, s.1679-1681). Yapılan diğer çalışmalarda ise kentsel metabolizma ile arazi kullanımının mekânsal dağılımları arasındaki etkileşimleri göz önüne alarak mekânsal olarak belirgin hale getirmeye çalışmışlardır Bu ilişkileri her iki yönde analizler yapılmıştır. Bu analizler kentsel metabolizmanın arazi kullanımını ve kapsam değişimini ne ölçüde etkileyebileceği üzerine yapılmıştır (Tarr, 2002, s.513-515; Krausmann vd., 2003, s.11-17; Silva ve Wu, 2012, s.142-145).

Kentsel metabolizma kavramı yaygın olarak kabul gören ve kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü enerji verimliliği, atıkların geri dönüşümü, atık yönetimi ve kentsel sistemin altyapı özellikleri hakkında bilgi edinmek için etkili bir yol sunmaktadır. Ayrıca, atıkların, enerji, su, yiyecek ve diğer malzemelerin girdilerini ölçmek içinde etkili bir yol olarak kullanılabilir. Söz konusu kentsel sistem (kentsel metabolizma) aracılığıyla gıda, su, enerji ve kaynakların geri dönüşüm düzeyini belirlemek ve değerlendirmek için kullanılabilir. Kentsel metabolizma, malzeme ve enerji akışının analizine dayanır ve böylece girdi, depolama, dönüşüm süreciyle çıktı süreçlerini takip ederek değerlendirilmektedir. Yeterli miktarda güvenilir istatistiksel veri mevcutsa, söz konusu

yöntemlerle araştırmacıların malzemelerin tüm yaşam döngüleri boyunca kentsel sistem içindeki akışını takip edebilmelerini sağlamaktadır. Akışın sınırlarını ve süreçleri verilerle net bir şekilde tanımlamanın mümkün olması durumunda, kentsel metabolik modelleri uygulamak mümkün olacaktır. Kentsel metabolik yaklaşımlar, çevresel sorunlar, dinamikler ve kentsel gelişim için kritik olan faktörleri tanımlamayı kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda, kentsel alanlarla ilgili yeterli bilgiye ulaşmada ve karşılaşılan sorunlara çözüm bulmada süreçleri kolaylaştıracaktır.

DOĞRUSAL KENTSEL METABOLİZMA VE METABOLİZMA BİLEŞENLERİ

Canlılar, gıda, su ve oksijeni tüketerek ve kullanarak enerjiye; atık ve karbondioksit gibi atık ürünlere dönüştürmektedir. Hayvanların bunları tüketerek elde ettikleri enerjiyi hareket etmek, nefes almak ve düşünme gibi aktiviteleri gerçekleştirmek için depolayabilir veya kullanabilirler. Bu süreç canlıların metabolizmasının bir parçasını oluşturur. Bu aşamada bu ihtiyaçlarını karşılamak için kaynak gerektirir ve sonuçta atık ürünler ortaya çıkmaktadır. Benzer biçimde kentlerde insanlara bakım ve barınma sağlamak, mal ve hizmet üretmek, büyümek, atık ve kirliliği ortadan kaldırmak için enerji, malzeme, su ve besin maddelerine ihtiyaç duymaktadır (Kennedy vd., 2007, s.48). Benzer biçimde bir canlının metabolizmasının beyin, organlar ve enzimler arasındaki işbirliğinin bir sonucu olması gibi, kentsel metabolizma da kentin yönetim politikaları, altyapısı ve vatandaşları tarafından kolaylaştırılmaktadır. Kentler, tüketimin ve kaynakların dönüşümünün kilit merkezleri haline gelmiştir. Günümüzde, kentler küresel maddi kaynakların yaklaşık %75'ini ve küresel enerji arzının %80'ini tüketirken, dünyadaki atıkların yaklaşık %50'sini ve toplam karbon emisyonunun %75'ini oluşturmaktadır (Swilling ve Annecke, 2012, s.56-61; Rosales ve Worrell, 2018, s.260-262). II. Dünya savaşı sonrası Dünyadaki genel eğilim devletlerin refah devleti anlayışıyla önemli görevler üstlendiği ve planlı kalkınmanın öne çıktığı görülmektedir. 1950'lerde Dünya nüfusunun yüzde otuzu kentlerde yaşamasına karşın hızlı bir kentleşme süreciyle birlikte Kentsel alanlar insanlar için önemli olmasına rağmen, kent-kırsal alanlar arasındaki ilişki açısından kırsalın gıda arzı ve doğal kaynaklar açısından önemli yere sahiptir. (Midmore ve Whittaker 2000:174).

Kentsel yaşam, 2007'den bu yana küresel olarak baskın bir yaşam tarzına dönüşmesiyle birlikte şehirlerde kırdan daha fazla insan yaşamakta ve her geçen gün kentsel nüfus giderek artmaktadır (Swilling ve Annecke, 2012, s.56-61). 2014 yılında bu oran yüzde 54 düzeylerine çıkmış ve 2050 yılına kadar bu oranın toplam nüfusun yüzde 66'tısının kentlerde yaşayacağını göstermektedir (World Urbanization Prospects, 2014, s.1). Küresel nüfusun %90'ının 2100 yılına kadar şehirlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir (Rosales ve Worrell, 2018, s.260-262). Ancak hızlı nüfus artışı ve beraberinden kırdan kente yaşanan yoğun göçle birlikte çekim alanlarına dönüşen kentler, insan akınına cevap verebilmek ve daha fazla insanı kabul edebilmek amacıyla hızlı bir şekilde büyümek zorunda kalmıştır. Daha büyük şehirler daha fazla yiyecek, su ve yakıt ihtiyacıyla birlikte emisyonlarda, atık ve atık su üretiminde artışa neden olmuştur (Kennedy vd., 2007, s.48). Ancak kentsel sistemlerin gelişmesi için ekosistemin kaynaklarına bağlı olmasına beraberinde kaynak kullanımı, arazi kullanımı ve kirlilik nedeniyle aynı ekosistemi tehdit etmektedir. Gerçekte, modern kentsel metabolik döngü, yerel ve küresel ölçekte çevresel değişimi yönlendirerek, arazi kullanımını ve kapsamını, biyolojik çeşitliliği, hidrosistemleri ve iklimi etkilemektedir (Grimm vd., 2008, s.758-760). Bu çevresel sonuçların birçoğu, ekonomik faaliyet ve halk sağlığını etkileyen yeni büyük ölçekli sorunlara yol açmaktadır. Nüfus yoğunluğu artmakta, sosyo-ekonomik eşitsizlikler daha da artmakta ve altyapı sorunları ortaya çıkabilmektedir.

Şekil 3'de görüldüğü üzere çevresel sorunların yaşanması ve insan hayatını olumsuz yönde etkilemesinin nedeni olarak kent sistemlerinin pek çok hammadde ve malzemeyle iç içe geçmiş doğrusal bir akış içinde hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Genellikle arz ve geri dönüşüm süreçleri birbirleriyle bağlantılı süreçlerdir. Bu bağlamda neredeyse tüm kaynaklar kentin dışından ve çoğu zaman uzak bölgelerden taşınmaktadır. Kaynaklar çevrenin bizlere sunduğu jeolojik oluşumlardan çıkarılmakta ve ormanlardan, tarlalardan ve su kaynaklarından sağlanmaktadır. Kaynakların sürekliliği ve gelen talebe cevap verebilmek için mevcut doğal kaynak alanları küresel çapta genişletilmeli ve arttırılmalıdır. Kentsel akışların bu doğrusal doğası şehirlerin kırılganlığını arttırmaktadır. Bunun nedeni ise Kentlerin metabolizmasının, materyal kullanımında döngüsel ve verimli olan doğal metabolik sistemlerin aksine esasen doğrusal kentsel metabolizmaya sahip olmasıdır.

Doğrusal kentsel metabolizmalarda materyalleri geri dönüştürülemez ve bu nedenle biyosferin belirli bir bölümünde birikmeye başlamaktadır.

Şekil 3. Doğrusal Kentsel Metabolizmada Akış Geçişleri

Doğrusal kentsel metabolizma sonucunda kentsel alanlardaki yoğun miktarda doğrusal akış, kaynakların tükenmesine, iklim değişikliğine, katı atıkların çoğalmasına ve biyolojik çeşitliliğin kaybı gibi çevresel etkilere katkıda bulunmaktadır. Şehirlerdeki yüksek ekonomik ve endüstriyel faaliyet nedeniyle, bu gelişme, sağlıklı bir kentsel yaşam ortamını korumak için kaynak kıtlığı ve kirliliğini önlemede önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Potansiyel olarak etkili olan bu kaynak kullanımını hangi süreçlerin düzenlediğini anlamak için, şehir içinde meydana gelen sosyal ve ekonomik etkileşimleri analiz etmek ve çevre üzerindeki toplu etkileriyle ilişkilendirmek için bilimsel yöntem ve teknikler gerekli kılmaktadır. Biyolojik sistemlere benzetme yoluyla, “kentsel metabolizma” kavramı, bu etkileşimleri analiz etmek ve kentsel sürdürülebilirliği doğru yönlendirmek için umut verici bir model olarak değerlendirilmiştir (Kennedy vd., 2011, s.1966). Bu nedenle geliştirilen metabolik modellemelerde doğrusal akış içinde gerçekleşen hammadde ve malzeme akışının kontrol edilerek tekrardan kaynağa ve hammaddeye dönüşmesi gerekmektedir. Bu amaçla kentsel metabolik modellemelerde materyal akış analizleriyle (material flow analysis) kent sistemlerindeki bu doğrusal akışın önüne geçmeye çalışılmıştır.

Akışlardaki değişikliklerin birçoğu, bir hizmeti kullanmayı seçme biçimimiz veya hizmetlerin tüketiciye sunulma şeklinde meydana gelen değişikliklerdir. Bu nedenle, bir kentin metabolizmasının gelişiminde, enerji ve malzeme akışları bu sosyal sistemin bir parçasını oluşturmaktadır. Ekolojik ekonomi ve politik ekolojide dayanan kentsel metabolizmayı şekillendirmede sosyal sistemin rolünü daha iyi anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda kentsel alanların malzeme akışını modellemek için kentsel alanların istatistiklerine ve göstergelerine bağlı olan ulusal ekonomiler hakkında elde edilen bilgi üzerine kurulmaktadır. (Fischer-Kowalski ve Huttler, 1997, s.110-113). İktisadi ve politik ekolojiden gelen yaklaşımlar farklı geçmişlere ve farklı bakış açılarına sahipken, akışların sosyal ve ekonomik sistemdeki bir veya daha fazla faktörden nasıl etkilendiğini aydınlatmaya yardımcı olmaktadır. Ancak, bu faktörlerin kentsel metabolizmayı nasıl şekillendirdiğini daha iyi anlamamız gerekmektedir. Söz konusu bu sosyal süreçler; enerji, su ve malzeme akışlarının zamansal ve mekânsal niteliklerine göre değişebilmektedir. Bu süreçleri analiz edebilmek için kullanılan yöntem ise matematiksel hesaplamalara ve istatistik verilere dayanarak yapılan materyal akış analiz yöntemidir. Bu analiz yönteminde süreci kolaylıkla kavrayabilmek ve kentsel metabolik modellemelerde, girdi, kent sistemi ve çıktılar arasındaki etkileşimi analiz etmek ve kentsel sürdürülebilirliği doğru yönlendirmek için kullanılabilir ana faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Şekil 4’de görüldüğü üzere yapılan kentsel metabolik modellemelerde, kentlerin metabolik akışlarının nitelik ve türünü belirleme de ekonomi, arazi kullanım yöntemleri ve vatandaşların yaşam tarzı gibi farklı faktörlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Söz konusu ana bileşenlerin kesişim noktasında ise sürdürülebilir kent için gerekli olan kentsel metabolizma kavramı oluşmaktadır.

Şekil 4. Kentsel Metabolizmada Üç Daire Modeli

Kaynak: Minx, J., Creutzig, F., Medinger, V., Ziegler, T., Owen, A. and Baiocchi, G., 2011, Developing a pragmatic approach to assess urban metabolism, <http://ideas.climatecon.tu-berlin.de/documents/wpaper/CLIMATECON-2011-01.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2019)

Kentsel metabolizma sadece süreçlerin analiz edildiği değil, aynı zamanda insan faaliyetlerinin sonucu ortaya çıkan çıktılarının analiz edilmesini de kapsamaktadır. Girdiler üretim açısından önemli olmasının yanında kentsel alanda atık birikimine neden olmaktadır. Örneğin Viyana’da insan faaliyetleri sonucunda malzeme ve atık miktarı yılda yaklaşık olarak %1 ile %3 arasında artmaktadır (Bergbäck vd., 2001, s.15-17). Bu atıklar ve malzeme kentsel alanda günlük hayat içinde önem arz eden (barınma, su, elektrik ve taşıma vb.) hizmetleri kapsayan ve kentsel alt yapıya bağımlı olan kaynaklardan oluşmaktadır. Gri altyapı olarak tanımlanan bu kentsel altyapı, kentsel alanların fiziksel yerleşimini şekillendirmekte, kentsel yapılanmayı (kentsel genişleme, kentsel form, kentsel tasarım, sokakların bağlana bilirliliği, yoğunluk, kentsel peyzaj) ve şehir sakinlerinin nasıl yaşadığını, hareket ettiğini ve çalıştığını içine almaktadır. Bu bağlamda kentsel alanlarda arazi kullanımı; enerji tüketimi, sera gazı emisyonları ve hava kirliliği üzerinde önemli bir etkisi vardır. Kentsel alanlarda sürekli olarak bir geri dönüşüm süreci olmalıdır. Girdi ve çıktı süreci içinde bu geri dönüşüm ve yenileme süreci içinde süreklilik arz etmektedir. Sonuç olarak, atık ve ürün miktarındaki artış beraberinde çıktı olarak daha fazla atık olarak kendini gösterecektir. Girdi ile çıktı arasındaki bu sürecin etkin şekilde yönetilmesi bu aşamada atık yönetimini ve beraberinde geri dönüşümü kolaylaştıracaktır. Girdi ve çıktı yönetimi kentin büyümesi için gerekli enerji ve barınma için gerekli kentsel alanların sağlanmasını yanında kent içinde yaşayanların yaşamsal döngülerinin devamı için bir süreklilik sağlayacaktır. Kaynak akışlarının yönetimini kentte meydana gelen nüfus artışı ve kentsel alanda mekânsal dağılımda meydana gelen değişiklikler etkilemektedir. Kaynak ve atık yönetimi uzun vadeli bir süreçtir. Eğer bu süreç yönetilemez ise kentsel alan sürdürülemez hale dönüşerek kentsel yapı kilitlenebilir.

Kent metabolizması, kentlerde meydana gelen meydana gelen, büyüme, enerji üretimi ve atıkların ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanan teknik ve sosyo-ekonomik süreçlerin toplamıdır (Kennedy vd., 2007, s.48; Swilling ve Annecke, 2012, s.56-61; Krausmann vd., 2003, s.11-17). Kentsel metabolizma çalışmaları kentsel sistemin doğal ekosistemlerin işleyişi ile karşılaştırılabileceği önermesine dayanmaktadır. Bu bağlamda kentsel metabolizma kavramını incelemek için çeşitli (normatif) yaklaşımlar geliştirilmiştir. Örneğin Kentsel metabolizma kavramı, bir şehir boyunca enerjinin ve malzemelerin fiziksel akışını analiz etmek için malzeme akışı analizi kullanılmıştır (Broto vd., 2012, s.852-856). Buna göre, girdileri belirlemek için belli bir coğrafi alan içinde bir kentsel sistem tarafından tüketilen, dönüştürülen ve çıkarılan istatistikî verileri kullanan bir muhasebe yaklaşımı olarak tanımlanabilir (Brunner, 2007, s.12). Tüketilen kaynakların artan verimi, yeniden kullanılan,

geri dönüştürülen veya çevreye deşarj edilen atık akışlarında azalmaya neden olmaktadır. Ürünlerin ve malzemelerin yeniden kullanılmasının temel bir unsur olduğu dairesel ekonomi kavramları, aynı zamanda çığır açan kentsel madencilik gibi yeni metabolik öneme sahip kavramlar ortaya çıkmıştır (Ghisellini vd., 2016, s.22-24).

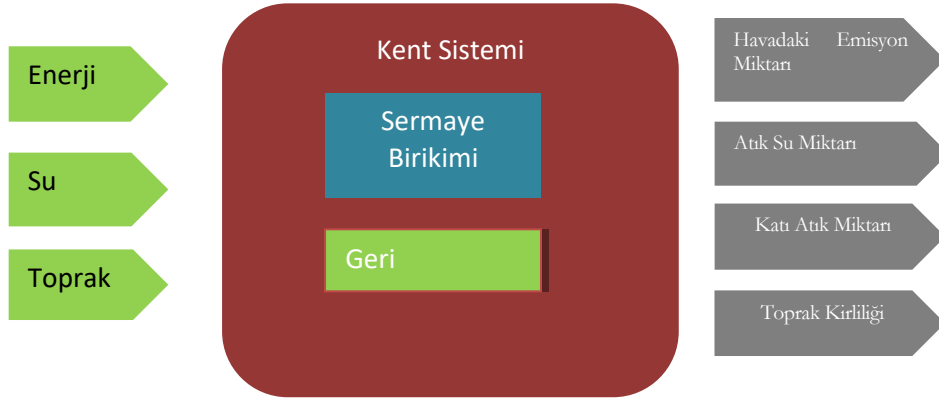
AVRUPA'DA KENTSEL METABOLİZMA GÖSTERGELERİ

Avrupa'daki coğrafi alanın %4'ünü kentsel alanlardan oluşmasına karşın, Avrupa nüfusunun yaklaşık % 75'i kentsel alanlarda yaşamaktadır. Nüfus ve faaliyet noktaları olarak Avrupa şehirleri (ve kentsel alanlar), üretim ve tüketim faaliyetlerinin kaynak gereksinimleri yoluyla kendi bölgelerinin sınırlarının çok ötesinde küresel hinterlandlarına çevresel kaynaklar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle Avrupa genelinde dağınık kentsel yapıya ve metropol alanlarının oluşumuna bağlı olarak Avrupa kentsel alanları, dış kaynaklara olan talebi daha da arttırmakta ve daha bağımlı kentler haline dönüşmektedir. Avrupa'daki kentsel alanlarda kentsel metabolizmayı sağlayabilmek için kentsel alanların/modellerin çevresel etkilerini ve ayrıca Avrupa çapında devam eden kentleşme süreçlerini değerlendirebilmesi amacıyla kavramsal bir çerçevenin geliştirilmesi, kentsel alanlar arasındaki karşılıklı bağlantıları ve karşılıklı etkileri göstermek amacıyla temel göstergeleri belirlemeye çalışmıştır. Bu sayede söz konusu göstergeler sayesinde Avrupa kentlerini ve kentsel alanlarını kentsel metabolik süreçler çerçevesinde test edilebilmektedir. Söz konusu göstergeler, kentsel ve kırsal alanlar arasında, itici güçleri, kentsel alanların ve kentleşme süreçlerinin çevresel etkisini Avrupa perspektifinden değerlendirmek ve farklı itici güçlerin rolünü belirlemek için ilk pragmatik bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası düzeyde kentsel metabolik süreçlerin kolaylıkla takip edilmesi ve analiz edilmesini sağlayacak uluslararası göstergeler belirlenmiştir.

Metabolik analizi kolaylaştıracak şekilde Avrupa'daki kentlerin (kentsel akışlar) metabolizmasındaki ortak noktaların ve farklılıkları belirleyecek bir takım temel göstergelerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu göstergeler kentsel yapılarla (kentsel modeller) sosyo-ekonomik faktörler (kentsel sürücüler) ve yaşam kalitesinin yönleriyle metabolik sürecin değerlendirilmesini sağlamaktadır. Avrupa genelinde kentlerin (kentsel akışlar) metabolizmasındaki benzerlik ve farklılıkların arkasındaki bir dizi genel belirleyicinin belirlenmesi amacıyla kentsel yapılar (kentsel kalıplar), sosyo-ekonomik etkenler (kentsel sürücüler) ve kentsel yaşam kalitesi ile ilgilidir. Söz konusu göstergeler sayesinde yerel yönetimlere ve kentsel sistemin işleyişi konusunda önemli bilgilere ulaşılmasını sağlamakta ve bunula birlikte çevresel kaynaklarında sürdürülebilirliğinin sağlanmasını kolaylaştıracaktır. Kavramsal çerçeveye uyumlu şekilde metabolik girdiler ve çıktılar (kentsel akışlar) kentsel sürücüler, kentsel model ve kentsel nitelik bağlamında değerlendirilmektedir.

Kentsel Akış Göstergeleri

Kentsel akış göstergeleri bir kentin fiziksel metabolizmasını temsil etmektedir. Kentsel sistemlerin sosyal yönleri, bir ölçüde kent sürücüsü ve kentsel kalite kategorilerinde ele alınmaktadır. İdeal bir dünyada, bir şehrin tüm metabolizmasını izleyebilir ve sosyal, ekonomik ve biyo-fiziksel süreçlerle bağlantı kurulabilmektedir (Bagliani vd., 2008, s.359-361). Bu bağlamda kentsel akış göstergeleri konusunda dört alan belirlenebilir: Enerji ve iklim değişikliği, su, atık, arazi kullanımı. Önerilen gösterge sistemlerinin dört boyutunda tematik alanları belirleyerek gösterge çerçevesini de belirlenmektedir. Söz konusu tematik alanları belirlemede kentlerin nitelikleri ve yetkinlikleri belirleyici olmaktadır. Söz konusu metabolik girişlerin ve çıkışların oranları ve geri dönüş miktarları doğal olarak kentsel alanlarda farklılıklar gösterecektir. Bu süreçlerde ortaya çıkan sorunlardan küresel ısınma ve enerji, su ve beslenmede yaşanan sorunlar doğrudan metabolik giriş ve çıkışlarla ilgilidir (Ghisellini vd., 2016, s.27). Bu alanlarda yaşanan sorunlar kentsel düzeyde değil daha geniş boyutta ele alınması gerekmektedir. Örneğin gıda üretiminden kaynaklı emisyon miktarındaki artış gibi. Böylelikle kentsel metabolik analizler, küresel çapta metabolik süreçlerin analiz edilmesini sağlayacaktır.

Şekil 5. Kentsel Metabolizmada Girdi ve Çıktı

Kentsel sürücüler

Kentsel sürücüler, kentsel akışlardaki gösterge sisteminin merkezinde yer almaktadır. Kentsel sürücü kategorisindeki göstergelerin zaman içinde fiziksel metabolizmadaki değişiklikleri nedenini gözlemlenmektedir (European Environment Agency 1996). Kentler arasındaki fiziksel metabolizmada farklılıkları görebilmemizi sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda altı tematik alt gösterge yer almaktadır (European Commission, 2005; Minx vd., 2011, s.19).

-Nüfus ve hane halkı: Bu tematik alan, nüfus ve hane halkı büyüklüğü, nüfus dinamikleri ve bir kentin metabolizmasının önemli belirleyicileri olan hane halkı yapısındaki gelişmeleri ele almaktadır. Özellikle, nüfus büyüklüğü, nüfus artışı, hane sayısı ve hane büyüklüğü ile ilgili dört gösterge öneriyoruz. Kentlerin büyüklüğü hakkında nüfusun nüfusa ilişkin bilgisinin, kentsel sistemleri anlamakta önemli bir yere sahiptir. Örneğin, karayolu ağları gibi altyapılar genellikle şehir boyutuna göre alttan ölçeklenir, nüfus artışı ilave alt yapı yatırımını da beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, toplam elektrik tüketimi, şehirdeki nüfus büyüklüğüne göre değişmektedir. Bu anlamda, şehir sakinlerinin sayısı bakımından ölçülen bir kentin büyüklüğü, kentsel sistemi tanımlamak için vazgeçilmez bir unsurdur. Ayrıca, nüfus yapısı bir kentin fiziksel metabolizmasının boyutunu ve yenilenmesini de belirlemektedir.

-Yaşam Tarzları: kent sakinlerinin yaşam şekli olarak eşit koşullara ve imkânlarla sahip olmalarını ifade etmektedir. Kentin kilit yönlerini yakalamak için üç basit göstergeyi öneriyoruz; kentte yaşayanların zenginliği, istihdam olanaklarıyla yakından ilgilidir. Gelir, insanların tüketime ve sahip oldukları konut başına ortalama gelirlerini ifade etmektedir. İngiltere ve Almanya için başka yerlerde hanehalkı büyüklüğü ve konut sayısındaki artış beraberinde emisyon miktarında önemli bir artışa neden olmaktadır. Ayrıca kent sakinlerinin arasındaki sosyal tabakalaşma ve ayırmda söz konusu metabolik süreçleri etkilemektedir.

-Yerel iklim koşulları: yerel iklim koşulları kentin metabolik koşullarını yakından etkilemektedir. Kış aylarında ısınma faktörleri süreci etkilemektedir. Ayrıca yıllık yağış miktarı mevcut tatlı su kaynaklarını ve sulama gereksinimleri de bu sürecin bir parçasıdır. Sıcaklık ve yağış ile ilgili göstergeleri içerir.

-Fiyatlar: Fiyat, talebi etkileyen ana faktörlerden biridir. Kentsel fiyat düzeyi kentsel metabolik süreçleri de etkilemektedir. Su fiyatı kentin suyun kullanım miktarını etkileyebilmektedir ve tüketimi de azaltabilmektedir.

-Ulaşım: İnsanların bir şehirde yerler arasında nasıl hareket ettikleri, bir kentin metabolizması ile bağlantılı ve önemli bir unsurdur. Yürüme, bisiklete binme veya toplu taşıma araçlarını kullanma payı, kentin dış enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltır, yerel hava kirliliğini ve şehirdeki sera gazı emisyonlarını azaltmaktadır. Genel taşıma talepleri seviyesini, şekilsel bölümlenmek, seyahat süresini, şehir içine ve dışına giden yolcuları ve araba sahipliğini kapsayan beş gösterge ile metabolik süreçleri değerlendirmek mümkündür.

Kentsel Modeller

Kentsel modeller Avrupa'nın kentsel metabolizmasının alt yapısını oluşturan ve kentin metabolik süreçlerinde arazi kullanımı ve kentin gelişim sürecini anlamayı sağlayan gösterge grubudur. Genel olarak, 'kentsel model' grubundaki beş tematik başlıkta bulunmaktadır (Minx vd., 2011, s.26).

- Şehir büyüklüğü: Kentsel alanın kilometrekare cinsinden büyüklüğü, söz konusu alanın mekânsal boyutunu anlamak için temel bir değişkendir.
- Arazi kapsamı ve arazi kullanımı: Bu tematik alan, şehir topraklarının farklı amaçlar için nasıl kullanıldığı hakkında bilgi vermektedir. Bu sadece kentsel ekosistem hizmet sunumunun için önemli değil, aynı zamanda idari alanın fiziksel metabolizmasını etkileyebilecek fiziksel değişiklikleri anlayabilmek açısından önemlidir.

Ulaşım ağı: Ulaşımın bir kentin metabolizmasının boyutu ve şekli bağlamında önemlidir. Toplu taşıma ağının uzunluğunun yanı sıra, kentsel arazi kullanımında yönetmelere göre farklı ulaştırma altyapılarının varlığı kentin metabolik süreçlerini anlama açısından önemlidir.

Kentsel form ve binalar: Konutların sayısındaki değişimler kentsel yapılaşma ortamının nasıl geliştiğinin göstermekte ve kentsel metabolizmayı etkilemektedir. Önerilen gösterge sistemiyle ilgili bir zorluk, kentsel akış göstergelerinin yalnızca şehir düzeyinde idari sınırlarla sınırlı olmasıdır. Kentsel modeller açısından, şehir düzeyindeki veriler genellikle kentin idari sınırları içinde nasıl şekillenebileceği hakkında bilgi vermesi konusunda yeterli olmayabilir. Örneğin, nüfus yoğunluğu gibi basit göstergeler, nüfus yoğunluğu hesaplanırsa, arazi kullanımının çok taraflı bir resmini ortaya konulabilir.

Kentsel kalite: Kentsel yaşam çerçevesinde şehirlerdeki yaşam kalitesindeki iyileşmeler tüm kentsel politikaların amacı olmalıdır. Bu nedenle, şehirlerin fiziksel metabolizmasındaki değişikliklerin kentsel kalitenin gelişimi ile nasıl ilişkili olabileceğini izlemek, kentsel politikaların başarısını ve kapsamını izlemek için önemli bir unsurdur (Georgi ve Uhel, 2009, s.13-20). Kentsel kaliteyi belirleyen gösterge grubu (Minx vd., 2011, s.37):

- Hava Kirliliği: Yerel hava kirliliği, kentsel metabolizmanın ayrılmaz bir parçası olmasına rağmen, insan sağlığı üzerindeki zararlı etkileri nedeniyle bir kentte yaşam kalitesini belirleyen önemli bir faktördür. Bu sağlık etkileriyle ilgili karar vermede kentsel hava kirliliğinin önemini algıladığımızda, bu göstergeleri kentsel kalite grubuna içinde yer almaktadır.

Gürültü: Gürültü, yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık tehdidi olarak değerlendirilmelidir. Şehirlerdeki gürültü sorunlarının çoğu, kentsel ulaşım faaliyetleri ile ilgili olduğundan, fiziksel metabolizmayı azaltırken, kentsel kaliteyi artırma potansiyeli de potansiyel olarak sunmaktadır. Şehir sakinlerinin gündüz ve gece saatlerinde gürültüye maruz kalmasına ilişkin sonuçlar kent kalitesini belirleyen unsurlar içindedir.

Altyapı, yeşil alan ve erişilebilirlik: Mevcut altyapının kalitesi, şehre ve yeşil alanlara erişim, kentsel kalitenin diğer önemli yönleridir. Konutların yenilenmesi, çok fazla enerji tasarrufu sağlarken, bir şehre erişimin iyileştirilmesi bu kapsamda kaliteyi belirlemektedir. Bu tematik alanda su ve konut altyapısının kalitesi, yeşil alanlara erişim ve rekreasyon ve eğlence alanlarının bu kapsamda ele alınmaktadır. Sosyal yönler / işsizlik: İnsanların refahını etkileyen diğer sosyo-ekonomik faktörler vardır. Örneğin, araştırmalar, işsizliğin ve kötü yaşam koşullarının kentin kalitesinin belirlenmesinde diğer bir faktördür. Bu bağlamda sosyo-ekonomik göstergelerin insanların yaşam kalitesini ve kentlerin kalitesini belirleyen önemli bir unsurdur.

KENTSEL METABOLİK YÖNETİŞİM

Doğrusal kentsel metabolizma sonucunda kentsel alanlardaki yoğun miktarda doğrusal akış, kaynakların tükenmesine, iklim değişikliğine, katı atıkların çoğalmasına ve biyolojik çeşitliliğin kaybı gibi çevresel sorunlara yol açmıştır. Potansiyel olarak etkili olan bu kaynak kullanımını hangi süreçlerin düzenlediğini anlamak için, şehir içinde meydana gelen sosyal ve ekonomik etkileşimleri analiz etmek ve çevre üzerindeki toplu etkileriyle ilişkilendirmek için bilimsel yöntem ve teknikleri gerekli kılmıştır. Biyolojik sistemlere benzetme yoluyla, "kentsel metabolizma" kavramı, bu

etkileşimleri analiz etmek ve kentsel sürdürülebilirliği doğru yönlendirmek için umut verici bir model olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle geliştirilen metabolik modellemelerde doğrusal akış içinde gerçekleşen hammadde ve malzeme akışının kontrol edilerek tekrardan kaynağa ve hammaddeye dönüşmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla kentsel metabolik modellemelerde materyal akış analizleriyle (material flow analysis) kent sistemlerindeki bu doğrusal akışın önüne geçmeye çalışılmaktadır.

Kentsel metabolizmayı şehirlerde meydana gelen, büyüme, enerji üretimi ve atıkların ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanan teknik ve sosyo-ekonomik süreçlerin toplamı olarak tanımlanmıştır (Kennedy vd., 2007, s.48; Swilling ve Annecke, 2012, s.56-61; Krausmann vd., 2003, s.11-17). Yapılan modellemeler ve kentsel metabolik çalışmaların temel eksenini girdi, kent sistemi içinde dönüştürülmesi ve çıktılar üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda materyal akış analizi yöntemi kullanılarak metabolik akışlar matematiksel hesaplamalar etrafında girdi, çıktı ve atıkların dönüştürülmesi üzerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda kentsel metabolizma kavramını incelemek için çeşitli (normatif) yaklaşımlar geliştirilmiştir. Örneğin Kentsel metabolizma kavramı, bir şehir boyunca enerjinin ve malzemelerin fiziksel akışını analiz etmek için malzeme akışı analizi kullanılmıştır (Broto vd., 2012, s.852-856). Buna göre, girdileri belirlemek için belli bir coğrafi alan içinde bir kentsel sistem tarafından tüketilen, dönüştürülen ve çıkarılan istatistiksel verileri kullanan bir muhasebe yaklaşımı olarak ele alınmıştır. Tüketilen kaynakların artan verimi, yeniden kullanılan, geri dönüştürülen veya çevreye deşarj edilen atık akışlarında azalma olması öngörülerek ürünlerin ve malzemelerin yeniden kullanılmasının temel bir unsur olduğu dairesel ekonomi kavramları, aynı zamanda çığır açan kentsel madencilik gibi yeni metabolik öneme sahip kavramlar ortaya çıkmıştır (Ghisellini vd., 2016, s.22-24). Ancak yapılan materyal akış analizine dayanan bu kentsel metabolik akışın kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi bakımından yeterli olmadığı da görülmektedir. Mevcut modellemelerde eksik olan nokta girdi ve çıktı süreçlerinde kentsel sistem içinde yer alan karar vericilerin (yerel aktörler Şekil 6 bakınız) göz ardı edilmesidir. Klasik anlamda metabolik analizler sayısal veriler etrafında enerji ve kaynak akışının girdi ve çıktı süreçlerinde kaynakların verimli kullanılıp kullanılmadığının ve geri dönüşümün oranı gibi matematiksel olarak hesaplanması olarak değerlendirilmiştir. Ancak kentsel metabolik süreçlerin malzeme akışı etrafında modellenmiş olması özellikle günümüzde yaşadığımız çevresel sorunların ve kentsel sürdürülebilirlik konusunda istenilen sonuçlara ulaşamadığımızı bize göstermektedir.

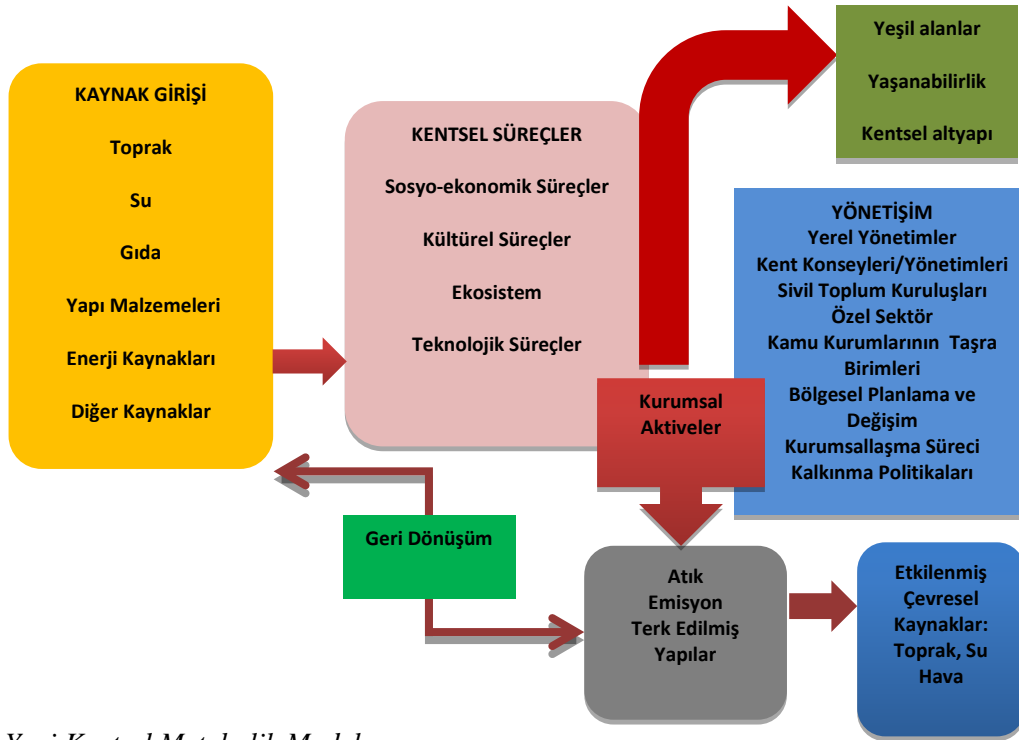
Bu nedenle sürdürülebilirlik ilkelerini ve kontrol mekanizmalarının (geribildirimler) metabolik süreç içindeki rolünü daha iyi bütünleştirmek amacıyla, metabolik modelin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik boyutunun eklenmesi amacıyla yeni kentsel metabolik model ortaya konulmaktadır. Sürdürülebilirlik, yaşam kalitesini düşürmeden, düşünce tarzında değişiklik gerektiren bir kavram ortaya koymaktadır. Bu değişikliğin özü, tüketim toplumu olmaktan sıyrılıp, evrensel açıdan dayanışma içinde olan, çevresel yönetim, toplumsal sorumluluklar ve ekonomik çözümleri hedeflemektir. Bu tanım dâhilinde sürdürülebilir kalkınma şematize edildiğinde üç daire modeli (three pillars veya three circles model) oluşmuştur (Lozano, 2008:1840-1842; Lehtonen, 2004, s.202-204). Bu modele göre ancak ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda eş zamanlı ve eşit kalkınma sürdürülebilirliği sağlayabilir.

Daha önce yapılan kavramsal modellemelerde kentlerin girdi ve çıktı süreçlerinin doğrusal akış içinde süreçlerin anlaşılmasına odaklanılmıştır. Ancak doğrusal akış içinde girdi ve çıktı süreçlerinin yönetsel açıdan nasıl yönlendirileceği ve kontrol edileceği mevcut modellemelerde yer almamaktadır. Şekil 6'da ortaya konulan modelleme ile birlikte ağır antropik bir ortamda, kentsel dinamikleri ve süreçleri yönetmede daha etkili sonuçlar için geri bildirimler önemlidir. Kentsel metabolik yönetim modeli sadece kentsel akışların muhasebeleştirildiği bir süreç değil aynı zamanda söz konusu akışların yönlendirilmesi ve kontrol edilmesi için metabolik akışın bir parçası olarak kurumsal aktiviteler çerçevesinde kararların alındığı modeldir. Bu anlamda kurumlar (idari, hukuki, sosyal, ekonomik, finansal, kültürel vb.) sistemi kurallara uygun kılan kentsel aktörleri temsil etmektedir. Söz konusu modellemelerden istenen sonuçların alınması için ilgili kurumsal yapılanma bu çerçevede kentsel gelişim tekliflerinin ve stratejik planlamanın değerlendirilmesini, kentsel yönetim faaliyetlerini (günlük faaliyet), çevresel komuta ve kontrol faaliyetlerini eksiksiz yerine getirmeleri gerekmektedir. Sonunda, kurumlar kentsel ekosistemin farklı bileşenleri arasında var olan ilişkilere aracılık eden bir "filtre" olarak hareket etmeleri sağlanmış olur.

Canlılardaki metabolik akışlarda, gıda, su ve oksijeni tüketerek ve kullanarak enerjiye; atık ve karbondioksit gibi atık ürünlere dönüştürmektedir. Canlılar bunları tüketerek elde ettikleri enerjiyi hareket etmek, nefes almak ve düşünme gibi aktiviteleri gerçekleştirmek için depolayabilir veya kullanabilirler. Bu süreç canlıların metabolizmasının bir parçasını oluşturur ve bu aşamada ihtiyaçları karşılamak için girdilere ihtiyaç duymaktadır ve sonuçta çıktı olarak atık ürünler ortaya çıkmaktadır. Canlı metabolizması beyin, organlar ve enzimler arasındaki sürekli bir etkileşim halindedir. Çünkü metabolik akışı sürekli kontrol eder ve yaşanacak bir sorun halinde canlı hayatta kalabilmek ve tekrardan metabolik döngüyü sağlayabilmek metabolik akışa hızlı bir şekilde müdahale edecektir. Benzer biçimde kentsel metabolizmada da kentin yönetim politikaları, altyapısı ve vatandaşları arasında sürekli bir etkileşim olmalıdır. Kentsel metabolik akışta ortaya çıkabilecek sorunların çözülebilmesi ve kentsel metabolik döngünün devam edebilmesi açısından bu önemlidir. Kentsel metabolik yönetim modeli de canlı metabolizmalarında olduğu gibi yerel aktörler arasında sürekli bir etkileşim içinde olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Klasik modellerden farklı olarak bu yeni modellemenin odak noktasını oluşturmaktadır.

Şekil 6'da anlatılmaya çalışılan yeni modellemede kurumsal faaliyetlerle ilgili diğer önemli bir faktör de çevresel etkileri içeren kentsel politikalarda yerel halkın sürece dahil edilmesidir. Yeni kentsel metabolik modele yönetim boyutunun eklenmesiyle birlikte, yerel grupların ihtiyaç ve beklentilerinin sentezine dayanan bir yönetim modeli oluşturulmalıdır. Ancak bu modelleme aynı zamanda tek tip bir kurumsal örgütlenme modeli anlatma amacıyla da değildir. Kentler sahip oldukları nitelikler ve metabolik özelliklere uygun olarak yönetim ekseninde yönetim boyutunu dikkate alarak farklı biçim ve özelliklere sahip kentsel metabolik döngünün devamlılığını sağlayacak kurumsal örgütlenmesini oluşturabilir. Bu çalışma ile özellikle kentsel metabolik döngünün sadece materyal akış analizine dayanan bir modelleme ile değil aynı zamanda eklemenecek bir yönetim modeliyle kentsel süreçlerin daha kolay kontrol edilebileceğini ortaya koymaktır. Kentsel sürdürülebilirlik sağlanabilmesi için kentte gerçekleşen malzeme akışının geri dönüşümü ve enerjinin maksimize edilmesi, kentsel verimliliğin sağlanması, kentin çevresel taşıma kapasitesinin dikkate alınması ve hayat kalitesinin korunması gereklidir. Kentsel alanlarda çevresel faktörlerin ön plana çıkarılması ve metabolik sürecin bir parçası olarak kentsel alanlar da sürdürülebilirliğin sağlanması için atık kültürünü teşvik etmek, enerji verimliliği uygulamalarını teşvik etmek, insan faaliyetlerinin ürettiği emisyonları en aza indirmek; ulaşım sistemlerinin çevresel etkilerini en aza indirmeye, sosyal eşitliği ve kentsel fırsatlara erişimi arttırmak, kentsel yoğunluğu azaltmak, kentsel gelişim ve dönüşüm tartışmalarına vatandaşların aktif katılımına sağlamak için açık bir yönetim modeli geliştirilmelidir.

Metabolik akışların kurumlarla kentsel çevrenin kontrol mekanizmaları olarak döngüselleştirilmesi ile ilgili açıklamaların birleştirilmesi, yeni bir metabolik modellemenin tanımlanmasıdır. Şekil 6'da yer alan modelin bu sürümü, farklı sektörel çevre politikalarının sürdürülebilir bir kentsel çevre için bir proje tanımında nasıl yer aldığı açıkça değerlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu yazıda belirtilen kavramları birleştirerek aşağıdaki metabolik model elde edilmiştir. Sistemin girdilerine atıfta bulunan bölüm kaynak, enerji ve su kaynaklarıyla birlikte toprak ve altyapıyı (ulaşım, iletişim, üretim ve çevre hizmetleri) içermektedir. Sermayeye (doğal, ekonomik ve insan) özel önem verilmelidir. Girdilerin akışı, şehir içinde faaliyet gösteren farklı kurumların müdahalesiyle aktarılmalıdır. Kurumsal yönlendirme ve planlamalar kentsel süreç içinde yorumlanmalıdır.

Şekil 6. Yeni Kentsel Metabolik Model.

Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 6.'da anlatılmak istenildiği gibi girdilerin kentin iç dinamiklerinde yeniden tanımlanarak kentsel alanlarda yaşayan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olarak çıktılara yani gelir, eğitim barınma gibi ihtiyaçların karşılanmasını sağlamaktadır. Ancak kent sisteminde işlenerek ihtiyaçlar için çıktılara dönüştürülmesi sonucunda çıktı olarak atıklar yani su kirliliği, hava kirliliği ve toprak kirliliği ve sera gazları gibi kentsel metabolizmanın devamlılığına zarar veren çıktılar da ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada yönetim boyutunun modele eklenerek kent sistemi içinde sahip olduğumuz sınırlı kaynakların verimliliğinin artırılması ve geri dönüştürülmesiyle kentsel alanlarda nüfusun ihtiyaçların giderilmesi ve kentsel alanlarda metabolik sürecin devamlılığı için gerekli olan kaynak akışı sağlamaya dönük kararlar alınacaktır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken Newman'ın modellemesinde de olduğu gibi teorik modellemelerde kentsel kaynak metabolizmasında rol oynayan temel faktörleri, bunlarla ilişkili metabolik süreçleri ve bunların ilişkilerini simüle etmek için modern kontrol teorilerine dayanan metabolizma, kentsel kaynak metabolizmasının optimizasyonu ve düzenlenmesi için bilimsel bir temel sağlamış ve metabolik sürecin muhasebeleştirilmesi sağlanmıştır. Ancak geliştirilen modellemelerde kentsel alanlarda çıktılar sonucunda atıkların birikmesine ve kentsel sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda istenen sonuçlar elde edilememiştir. Bu bağlamda kentsel sistemde girdilerin işlenerek çıktılara dönüştürülmesi aşamasında önceki modellemelerde göz ardı edilen kentsel alanlardaki yönetim boyutu eklenerek yerel karar vericilerin sürece dahil edilmesi sağlanmıştır. Kentsel metabolik yönetim modeliyle girdilerin kent sistemi içinde akışları, kent içinde faaliyet gösteren farklı kurumların müdahalesiyle yönlendirilmektedir. Kurumsal yönlendirme ve planlamalar kentsel süreç içinde çıktıları belirlemektedir. Ancak bu noktada tekrar belirtmesi gereken kentsel metabolik yönetim modeliyle tek tip bir kurumsal örgütlenme modeli anlatma amacıyla da değildir. Kentler sahip oldukları nitelikler ve metabolik özelliklere uygun olarak yönetim boyutunu dikkate alarak farklı biçim ve özelliklere sahip kentsel metabolik döngünün devamlılığını sağlayacak kurumsal örgütlenmeler oluşturabilir. Bu modelleme kentsel metabolik döngünün sadece materyal akış analizine dayanan bir modelleme ile değil aynı zamanda eklenilecek bir yönetim modeliyle kentsel süreçlerin daha kolay kontrol edilebileceği ifade edilmektedir.

Wolman ve Newman'ın modellerinde yer alan kent içindeki akışın sadece arz ve talep içinde ihtiyaçların karşılanması bakımından girdilerin ve çıktıların muhasebeleştirildiği modellerdir. Bu

nedenle önceki modellerde asıl amaç kentsel süreçlerdeki akışları anlamak ve kavramaktır. Söz konusu modellerde kent sistemi içinde akışları doğrudan kontrol etmek ve yönlendirmek amaçlanmamıştır. Bu durum kentsel alanlarda çevresel sorunların artarak devam etmesine ve kentsel metabolik akışında süreklilik sağlanamamıştır. Bu nedenle günümüzde klasik metabolik modellemeler kentsel alanlardaki ortaya çıkan ekolojik sorunlara cevap verememekte ve süreçlerin kontrolü sağlanamamaktadır. Bu yeni modellemede ise kent içindeki materyal akışlarının muhasebeleştirilmesiyle birlikte yerel düzeyde yönetim ön planda olduğu kurumsal yapılanma içinde kentsel metabolik akışın düzgün işleyebilmesi için müdahale edebilmek mümkündür. Sonuçta çıktılarla ortaya çıkan atıkların dönüştürülmesi ve kentsel alanların daha yaşanabilir ve ekolojik kentlere dönüştürülmesi için gerçekçi politika ve yöntemlerin uygulamaya geçirilmesi sağlanacaktır.

Bu yeni modellemeyle kentsel alanlarda çevresel faktörlerin ön plana çıkarılması ve metabolik sürecin bir parçası olarak kentsel alanlar da sürdürülebilirliğin sağlanması için atık kültürünü teşvik etmek, enerji verimliliği uygulamalarını teşvik etmek, insan faaliyetlerinin ürettiği emisyonları en aza indirmek; ulaşım sistemlerinin çevresel etkilerini en aza indirme, sosyal eşitliği ve kentsel fırsatlara erişimi arttırmak, kentsel yoğunluğu azaltmak, kentsel gelişim ve dönüşüm tartışmalarına vatandaşların aktif katılımına açık bir yönetim modeli oluşturulmuştur. Wolman ve Newman'ın modellemelerinde ana eksen kentsel alanlarda nüfusun ihtiyaçlarının karşılanmasını yanında kentsel metabolizmanın devamlılığını sağlayabilecek bir kontrol mekanizması bulunmamaktadır. Söz konusu metabolik modellemeler, materyal akış analizinden ileriye gidememiş ve sadece sayısal verilerle metabolik süreçlerin takip edilmesi mümkün olmadığı için kentsel metabolik süreklilik sağlanamamıştır. Bu nedenle kentsel alanlarda yerel ve bölgesel kurumsallaşmanın ve kent yönetişiminin sağlanması söz konusu süreçlerin doğru şekilde planlanması ve yönlendirilmesi açısından önemlidir. Kentsel alanlarda kurumsal aktivitelerin etkin şekilde metabolik süreçleri kontrol edebilmesini ve sağlıklı bir metabolik sürecin işlenmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda insan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kentsel faaliyetler sonucunda ortaya çıkan atıkların azaltılması ve geri dönüştürülerek yeniden kentsel faaliyetlerde kullanılacak kaynaklara dönüştürerek metabolik sürecin devamlılığıyla sağlanmış olacaktır. Yeni kentsel metabolizma malzeme akışını kentsel düzeyde bir bütün olarak ele alan bir modeldir. Aynı zamanda, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve sistem geri bildirimlerine odaklanmış bir modeldir. Bu nedenle, yeni kentsel metabolizma modelinde kentsel alanların geliştirilmesi ve yönetilmesine odaklanmış ve uzmanlaşmış aktörler/kurumlar tarafından yürütülen bir karar alma sürecine sahiptir. Kentsel metabolik yönetimle süreçler daha kolay yönetilebildiği ve yönlendirildiği için kentsel alanlarda ekosistemin verimliliği arttıracaktır.

Bu çerçevede oluşacak metabolik yönetimle yerel aktörler sürecin önemli unsurları olarak sürdürülebilir ve yaşanabilir kentlerin oluşmasını sağlayacaktır. Ortaya konulduğu gibi yeni metabolik anlayış, malzeme akışını kentsel düzeyde yönetim boyutunu eklemeyerek gerçekleştiren, metabolik bir modeldir. Aynı zamanda, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve sistemin geri bildirimleri odak noktasıdır. Bu nedenle, yeni kentsel metabolik anlayışla, kentsel alanların geliştirilmesi ve yönetilmesinde aktörler/kurumlar tarafından yürütülen karar alma süreçlerinin desteklenmesi sağlanacaktır. Kentsel metabolik yönetim, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve sistem geri bildirimlerine odaklanmaktadır. Şekil 6'da görüleceği üzere bu yeni modelleme çerçevesinde kentsel süreçler, yönetim boyutuyla birlikte hareket etmektedir. Yerel yönetimler, yerel düzeyde hizmet sunan kamu kurumları ve bunları söz konusu kentsel alan için yönetişime daya hazırladıkları yerel ve bölgesel kalkınma planları bu sürecin bir parçasıdır. Kentsel metabolik süreçlerin sadece belirli kaynak ve materyallerin (örneğin sadece su veya enerji) kent içinde akışını takip etmek dışında söz konusu kaynakların kent içindeki akışlarına bu kurumsal aktiviteler sayesinde müdahale edilebilecek ve sağlanan geri bildirimlerle sayesinde kentsel alanlarda sağlıklı bir metabolik sürecin işlenmesini kolaylaştıracaktır. Kurumsal aktivitelerin etkin şekilde kentsel süreçleri kontrol edebilmesi, kentsel alanlarda sağlıklı bir metabolik sürecin işlenmesini kolaylaştıracaktır. Bu aşamada katılımın yanında uzmanlaşmada önemlidir. Özellikle belediyeler, bu konuda uzmanlaşmış bakanlıkların taşra birimleri, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcileri söz konusu kurumsal aktivitelerin bir parçasıdır.

Şekil 6'da belirtilen ilgili kurumsal yapılanma bu çerçevede kentsel gelişim tekliflerinin ve stratejik planlamanın değerlendirilmesini, kentsel yönetim faaliyetlerini (günlük faaliyet), çevresel komuta ve kontrol faaliyetlerini (örneğin Çevre Etki Değerlendirme Raporları) eksiksiz yerine getirerek kentsel

metabolik süreçler kontrol edilecektir. Sonuçta kurumlar kentsel ekosistemin farklı bileşenleri arasında var olan ilişkilere aracılık eden bir “filtre” olarak hareket ederek metabolik sürecin verimliliğini ve etkinliğini arttıracaktır. Kurumsal faaliyetlerle ilgili diğer önemli bir faktör de çevresel etkileri içeren kentsel politikalarda yerel halkın sürece dahil edilmesidir. Bu bağlamda yeni kentsel metabolik modele yönetim boyutunun eklenmesiyle birlikte, yerel grupların ihtiyaç ve beklentilerinin sentezine dayanan bir yönetim modeli oluşacaktır. Bu bağlamda belediyeler, yerel yönetimler veya kent konseyleri önemli aktörler olarak bu modelde yer almaktadır. Bu sayede kentsel alanlarda doğrusal akışın önüne geçilerek kentsel metabolizmanın sürekliliğini sağlayacak ve gerektiğinde geri bildirimler sayesinde akışa hızlı bir şekilde müdahale edebilmek kentsel metabolik döngünün devamlılığı ve kontrolü sağlanmış olacaktır.

Yeni kentsel metabolik modelleme, önceki modellemelerden farklı olarak sayısal veriler etrafında girdi, çıktılar ve geri dönüşümün sadece hesaplanması değil aynı zamanda söz konusu döngüde verimliliğin artırılması ve yaşanan sorunların çözümüne dönük politikaların belirlenmesi de sağlanacaktır. Kentsel metabolik döngü bir bütün olarak ele alınabilecektir. Kurumsal aktiviteler yönetişimin eklenmesiyle kent sisteminin ihtiyaçlara doğrultusunda kentsel süreçler daha kolay kontrol edilerek ortaya çıktı olarak ortaya çıkabilecek sera gazı, organik ve inorganik atık, atık su, üretim ve sermaye kolaylıkla kontrol edilecektir. Ayrıca kentsel süreçle ilgili olarak daha önce hazırlanacak planlamalar ve oluşturulacak politikalar sayesinde atıkların dönüşümü kontrol edilerek sağlanan geri bildirimler sayesinde çevre üzerindeki baskı azaltılabilecek aynı zamanda yaşanabilir ve sürdürülebilir kent oluşması sağlanacaktır. Kentsel metabolik yönetim ile birlikte süreç daha gerçekçi ve sürekli olarak denetlenebilecektir. Metabolik döngüde yaşanacak sorunlar kurumsal aktiviteler ve denetimler sayesinde kentsel sisteme müdahale edilerek metabolik döngünün hızlı bir şekilde tekrar oluşması sağlanacaktır. Aynı zamanda metabolik sürecin amaçları içinde yer alan kentsel nüfusun ihtiyaçlarının sağlanmasında ihtiyaçların belirlenmesi ve ihtiyaçların kaynak verimliliği çerçevesinde en doğru yöntemle kentsel ekoloji üzerinde en az etkiyi yaratacak şekilde yeniden belirlenmesi sağlanacaktır.

Son olarak kurumsal yönlendirme ve planlamalar kent içindeki faaliyetlerin ve süreçlerin kontrol altında tutulmasını sağlamaktadır. Sera gazı, organik ve inorganik atık, atık su, üretim ve sermaye gibi süreçlerin kontrol edilmesi denetlenmesi kolaylaşmaktadır. Kentsel süreçlerin kontrol edilmesi ve denetlenebilmesi açısından yerel yönetimler, bölgesel kalkınma planları ve kalkınma politikaları kentsel metabolizmanın ve yönetişimin önemli unsurlarıdır. Kentsel alanlarda yerel ve bölgesel kurumsallaşmanın ve kent yönetişiminin sağlanması söz konusu süreçlerin doğru şekilde planlanması ve yönlendirilmesi açısından önemlidir. Kurumsal aktivitelerin etkin şekilde kentsel süreçleri kontrol edebilmesi, kentsel alanlarda sağlıklı bir metabolik sürecin işlenmesini kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda insan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kentsel faaliyetler sonucunda ortaya çıkan atıkların azaltılması ve geri dönüşüm sürecinin devamlılığıyla sağlanmış olacaktır. Bu sürecin planlı ve koordineli yürütülebilmesiyle kentsel alanlar yaşanabilir kentler olabilecektir. Yeşil alanlara sahip, kentsel nüfusun dengeli olduğu, kent sakinlerinin yaşam şekli olarak eşit koşullara ve imkânlarla sahip olduğu, yerel iklim koşullarına uygun kentsel planlamaların yapıldığı, ulaşım ağına sahip, işsizliğin ve kötü yaşam koşullarının ortadan kaldırıldığı metabolik kentlerin oluşturulmasında kaynakların yönlendirilmesi ve planlı bir şekilde kontrol edilebilmesi için yönetime dayalı kurumsal aktiviteler önemli bir rol üstlenmektedir. Söz konusu süreçler kentsel metabolik yönetimle yönlendirilmiş olsa bile söz konusu kaynakların tamamının geri dönüştürülmesi mümkün olmayacaktır. Ancak sürdürülebilir bakımından kaynaklarda verimlilik ve bu bağlamda ekolojik kirliliğin minimum seviye çekilmesi sağlanacaktır. Bu modelde kentsel süreçler kurumsal etkileşim ile organize edilmektedir. Ayrıca yeni bilimsel bilgiler, teknolojik ilerlemeleri de yakından takip edilerek, söz konusu süreçlerin günün koşullarına uygun olarak kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi sağlanacaktır.

SONUÇ

Kentsel metabolizma kavramı, toplumların, sürdürülebilirliğin sağlanması ve yeniden kullanma süreçlerinin anlaşılabilmesi için kaynakların, enerji, toprak ve çevre sisteminin korunma yollarını açıklamaktadır. Kentler, belirli girdileri gerektiren ve çıktılar üreten bir ekosistem olarak tanımlanmıştır. Kentsel metabolizma, şehirlerin ve kentsel alanların nasıl daha sürdürülebilir hale

getirilebileceği konusunda yeni düşünme yöntemlerini ele almaktadır. Kentsel alanlarda karmaşık yapıların işlemeye devam edebilmesi için hammaddeye ve enerjiye ihtiyaç duyan açık sistem özelliğine sahiptir. Kentsel alanlarda madde ve enerjinin akış dinamikleri ve bunların arkasındaki işleyiş mekanizmalarının incelenmesi, kentlerde gerçekleşen süreçlerin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi açısından önemlidir. Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi konusunda çözüm biyolojiden gelen bir aktarıma dayanan kentsel metabolizma kavramı ile bulunmaya çalışılmıştır. Wolman (1965) “kentsel metabolizma” kavramını kullandığında, kenti bir ekosisteme benzetmiş; sisteme malzeme ve enerjinin nasıl girdiğini, aynı şekilde bir ekosistemdeki organizmaların güneş ışığı ve yemek gibi kaynakları nasıl tükettiğini anlatmıştır. Bu kaynak kullanımının bir sonucu olarak ürünler üretilmekte aynı zamanda atıklarda aynı sistem tarafından üretilmektedir. Bu nedenle kent metabolizması kavramı, kaynak tüketimi ile ürün ve atık üretimi arasındaki ilişkiyi anlamak, kentsel ekosistemlerin nasıl devam ettiğini anlamak için anahtar bir kavramdır.

Kent metabolizmasını gelişim sürecinde, metabolik modelde bir dizi iç dinamiğin etkilerini içeren “şehir = kara kutu” denkliğine geçilmiştir. Bu modellemede, girdilerin yeniden yerleşimini ve dönüşümünü ve kentlerde kontrol altında tutulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Newman, kentsel metabolizma içine insan faktörlerini eklemeyerek sosyal faktörler (örneğin, toplum sağlığı, istihdam oranları, eğitim düzeyi vb.) ve kentsel metabolizma modelini bir araya getirmiştir. Duan, kentsel metabolik süreçleri analiz ederek ve doğal bir metabolizmanın aksine, kentsel metabolik yolların çok uzun olduğunu, malzeme ve enerji dolaşımı ve akışlarının yetersiz ve eksik olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda ürünlerin ve atıkların kentsel sistem içinde farklı akış yollarını takip ettiği ve bu amaçla her ürün için farklı bir kaynak yönetimi ve atık geri dönüşüm metabolizmasının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kennedy ve diğ. (2007), kentsel metabolizma sürecini, enerji üretimi ve atık giderme teknolojilerinin ve kentteki sosyo-ekonomik gelişim süreçlerinin bir toplamı olarak özetlemiştir. Zhang ve diğ. (2009), kentsel metabolizma için bir ağ süreci önererek kara kutu modelini geliştirmeye çalışmıştır (Zhang vd., 2009, s.1495). Bu temelde, araştırma ekibi, biyolojik metabolizma çalışmalarından elde edilen bilgilere dayanarak ve karmaşık kent ekosistemleri teorisine dayanan endosomatik, ekzomatik ve metabolik süreçleri açıklamaya çalışmışlardır (Li vd., 2010, s.1403). Diğer akademik çalışmalarda kentsel sistemlere çok farklı bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Örneğin, bazıları endüstriyel metabolizma ve ev tipi metabolizma gibi farklı metabolik süreçleri ele almışlardır. Bu araştırmacılar, sanayi ve hane halklarındaki maddi ve enerji akışlarını ve bunun sonucunda ortaya çıkan çevresel etkileri analiz etmişlerdir. Bu tür çalışmaların karmaşıklığından dolayı, diğer bilim adamları tek bir akışın metabolizmasına odaklanmış, böylece bu akışın daha net ortaya konulması sağlanmıştır.

Kentsel metabolizma kavramı yaygın olarak kabul gören ve kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü enerji verimliliği, atıkların geri dönüşümü, atık yönetimi ve kentsel sistemin altyapı özellikleri hakkında bilgi edinmek için etkili bir yol sunmaktadır. Ayrıca, atıkların, enerji, su, yiyecek ve diğer malzemelerin girdilerini ölçmek içinde etkili bir yol olarak kullanılabilir. Söz konusu kentsel sistem (kentsel metabolizma) aracılığıyla gıda, su, enerji ve kaynakların geri dönüşüm düzeyini belirlemek ve değerlendirmek için kullanılabilir. Kentsel metabolizma, malzeme ve enerji akışının analizine dayanır ve böylece girdi, depolama, dönüşüm süreciyle çıktı süreçlerini takip ederek iki temel muhasebe ve değerlendirme yöntemi kullanmaktadır. Bu nedenle klasik modeller kentsel metabolik akışların muhasebeleştirilmesine odaklanılmıştır.

Wolman ve Newman’ın modellerinde ana eksen kentsel alanlarda nüfusun ihtiyaçlarının karşılanmasını yanında kentsel metabolizmanın devamlılığını sağlayabilecek bir kontrol mekanizması geliştirmek olmuştur. Tüketilen kaynakların artan verimi, yeniden kullanılan, geri dönüştürülen veya çevreye deşarj edilen atık akışlarında azalma olması öngörülerek ürünlerin ve malzemelerin yeniden kullanılmasının temel bir unsur olduğu dairesel ekonomi kavramları, aynı zamanda çığır açan kentsel madencilik gibi yeni metabolik öneme sahip kavramlar ortaya çıkmıştır (Ghisellini vd., 2016, s.22-24). Ancak yapılan modellerde materyal akış analizinden ileriye gidememiş ve metabolik süreçlerin takip edilmesi mümkün olmadığı için kentsel metabolik döngüde süreklilik sağlanamamıştır. Mevcut modellerde eksik olan nokta girdi ve çıktı süreçlerinde kentsel sistem içinde yer alan karar vericilerin göz ardı edilmesidir. Sadece sayısal veriler etrafında enerji ve kaynak akışının girdi ve çıktı süreçlerinde kaynakların verimli kullanılıp kullanılmadığının matematiksel olarak hesaplanmasından

ileri gidilememiştir. Ancak kentsel metabolik süreçlerin malzeme akışı etrafında modellenmiş olması özellikle günümüzde yaşadığımız çevresel sorunların ve kentsel sürdürülebilirliği sağlamada çözüm olmamıştır.

Canlılardaki metabolik akışlarda, gıda, su ve oksijeni tüketerek ve kullanarak enerjiye; atık ve karbondioksit gibi atık ürünlere dönüştürmektedir. Canlılar bunları tüketerek elde ettikleri enerjiyi hareket etmek, nefes almak ve düşünme gibi aktiviteleri gerçekleştirmek için depolayabilir veya kullanabilirler. Bu süreç canlıların metabolizmasının bir parçasını oluşturur ve bu aşamada ihtiyaçları karşılamak için girdilere ihtiyaç duymaktadır ve sonuçta çıktı olarak atık ürünler ortaya çıkmaktadır. Canlı metabolizması beyin, organlar ve enzimler arasındaki sürekli bir etkileşim halindedir. Çünkü metabolik akışı sürekli kontrol eder ve yaşanacak bir sorun halinde canlı hayatta kalabilmek ve tekrardan metabolik döngüyü sağlayabilmek metabolik akışa hızlı bir şekilde müdahale edecektir. Benzer biçimde kentsel metabolizmada da kentin yönetim politikaları, altyapısı ve vatandaşları arasında sürekli bir etkileşim olmalıdır. Kentsel metabolik akışta ortaya çıkabilecek sorunların çözülebilmesi ve kentsel metabolik döngünün devam edebilmesi açısından bu önemlidir. Daha önce yapılan kavramsal modellemelerde kentlerin girdi ve çıktı süreçlerinin doğrusal akış içinde süreçlerin anlaşılmasına ve muhasebeleştirilmesine odaklanılmıştır. Ancak doğrusal akış içinde girdi ve çıktı süreçlerinin yönetsel açıdan nasıl yönlendirileceği ve kontrol edileceği mevcut modellemelerde yer almamaktadır. Bu çalışmada daha önceki modellemelerden farklı olarak ağır antropik bir ortamda, kentsel dinamikleri ve süreçleri yönetmede daha etkili sonuçlar için geri bildirimler önemli olduğundan hareketle kurumlara (idari, hukuki, sosyal, ekonomik, finansal, kültürel vb.) sistemi kurallara uygun kılan kentsel aktörler kentsel metabolik akışta yer almıştır. Sürdürülebilirlik ilkelerinin kurumsal faaliyetlerin temel ilkeleri olarak kabul edilmesi ve metabolik modele dahil edilmelidir. İlgili kurumsal yapılanma bu çerçevede kentsel gelişim tekliflerinin ve stratejik planlamanın değerlendirilmesini, kentsel yönetim faaliyetlerini (günlük faaliyet), çevresel komuta ve kontrol faaliyetlerini eksiksiz yerine getirerek kentsel metabolik süreçler kontrol edilecektir. Sonuçta kurumlar kentsel ekosistemin farklı bileşenleri arasında var olan ilişkilere aracılık eden bir “filtre” olarak hareket ederek metabolik sürecin verimliliğini ve etkinliğini arttıracaktır. Kurumsal faaliyetlerle ilgili diğer önemli bir faktör de çevresel etkileri içeren kentsel politikalarda yerel halkın sürece dahil edilmesidir. Bu bağlamda yeni kentsel metabolik modele yönetim boyutunun eklenmesiyle birlikte, yerel grupların ihtiyaç ve beklentilerinin sentezine dayanan bir yönetim modeli oluşturulmuştur. Kentsel alanlarda çevresel faktörlerin ön plana çıkarılması ve metabolik sürecin bir parçası olarak kentsel alanlar da sürdürülebilirliğin sağlanması için atık kültürünü teşvik etmek, enerji verimliliği uygulamalarını teşvik etmek, insan faaliyetlerinin ürettiği emisyonları en aza indirmek; ulaşım sistemlerinin çevresel etkilerini en aza indirme, sosyal eşitliği ve kentsel fırsatlara erişimi arttırmak, kentsel yoğunluğu azaltmak, kentsel gelişim ve dönüşüm tartışmalarına vatandaşların aktif katılımına açık bir yönetim modeli oluşturulmuştur. Bu yolla özellikle girdi-çıkıtı sürecinde kaynak ve madde akışının şekillendiği kentsel sisteme ilgili aktörlerin yakın iletişimi ve işbirliği sayesinde kolaylıkla kontrol edilebilecek ve yönlendirilecektir. Böylelikle metabolik döngü sürekli denetlenerek atık, emisyon ve diğer kirleticilerin azaltılmasına dönük kararlar hızlı bir şekilde alınabilecektir.

Kentsel alanlarda yerel ve bölgesel kurumsallaşmanın ve kent yönetişiminin sağlanması söz konusu süreçlerin doğru şekilde planlanması ve yönlendirilmesi açısından önemlidir. Kentsel alanlarda kurumsal aktivitelerin etkin şekilde metabolik süreçleri kontrol edebilmesini ve sağlıklı bir metabolik sürecin işlenmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda insan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kentsel faaliyetler sonucunda ortaya çıkan atıkların azaltılması ve geri dönüştürülerek yeniden kentsel faaliyetlerde kullanılacak kaynaklara dönüştürerek metabolik sürecin devamlılığıyla sağlanmış olacaktır. Yeni kentsel metabolizma malzeme akışını kentsel düzeyde bir bütün olarak ele alan bir modeldir. Aynı zamanda, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve sistem geri bildirimlerine odaklanmış bir modeldir. Bu nedenle, yeni kentsel metabolizma modelinde kentsel alanların geliştirilmesi ve yönetilmesine odaklanmış ve uzmanlaşmış aktörler/kurumlar tarafından yürütülen bir karar alma sürecine sahiptir. Kentsel metabolik yönetimle süreçler daha kolay yönetilebildiği ve yönlendirildiği için kentsel alanlarda ekosistemin verimliliği arttıracaktır. Bu çalışmanın ana eksenini kentsel metabolik sürece yönetim eklenmesi ve önceki klasik metabolik modellere göre metabolik döngüde yaratacağı etkileri ve farklılıklara ortaya koymak olmuştur. Kentsel metabolik yönetim modeliyle tek tip bir

kurumsal örgütlenme modelini anlatma amacında da değildir. Kentler sahip oldukları nitelikler ve metabolik özelliklere uygun olarak yönetim boyutunu dikkate alarak farklı biçim ve özelliklere sahip kentsel metabolik döngünün devamlılığını sağlayacak kurumsal örgütlenmeler oluşturabilir. Bu modellemeyle metabolik akış içinde metabolik döngünün muhasebesinin yapılmasına ek olarak sürecin kontrol, denetim ve yönlendirilmesini kolaylaştıracak yönetim boyutunun egemen olduğu kurumsal aktiviteler eklenmiştir.

Çalışmada ortaya konulan yeni kentsel metabolik modelleme, kent planlamasında ve politikaların belirlenmesinde yer alan yerel aktörler; doğal kaynakların, malların, atıkların tipik doğrusal akışını, sürdürülebilirlik doğrultusunda dairesel ve kendi kendine yenileyebilen kentsel ekosisteme dönüştürecektir. Böylelikle kent ekosisteminin oluşturulması sayesinde kaynakların ve enerjinin devamlılığı sağlanmış olacaktır. Bu çerçevede oluşacak metabolik yönetimle yerel aktörler sürecin önemli unsurları olarak sürdürülebilir ve yaşanabilir kentlerin oluşmasını sağlayacaktır. Ortaya konulduğu gibi yeni metabolik anlayış, malzeme akışını kentsel düzeyde yönetim boyutunu eklemeyerek gerçekleştiren, metabolik bir modeldir. Aynı zamanda, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve sistemin geri bildirimleri odak noktasıdır. Bu nedenle, yeni kentsel metabolik anlayışla, kentsel alanların geliştirilmesi ve yönetilmesinde aktörler/kurumlar tarafından yürütülen karar alma süreçlerinin desteklenmesi sağlanacaktır. Kentsel metabolik yönetim, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve sistem geri bildirimleri odaklanmaktadır. Bu nedenle, kentsel metabolik yönetimle birlikte kentsel alanların geliştirilmesi ve yönetilmesine odaklanmış aktörler/kurumlar tarafından yürütülen karar alma süreçleri metabolik sürecin devamlılığı açısından kilit role sahiptir.

KAYNAKÇA

- Alberti, Marina (1999). Modeling the urban ecosystem: A conceptual framework. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26(4), 605-630.
- Bagliani, M., A. Galli, V. Niccolucci and N. Marchettini (2008). Ecological footprint analysis applied to a subnational area: The case of the Province of Siena. *Journal of Environmental Management*, 86(2), 354-364.
- Bahers, Jean-Baptiste, Barles, Sabine and Durand, Mathieu (2018). Urban metabolism of intermediate cities the material flow analysis, hinterlands and the logistics-hub function of rennes and le mans (France). *Journal of Industrial Ecology*, 23(3), 686-698.
- Barles, Sabine (2009). Urban metabolism of Paris and its region. *Journal of Industrial Ecology*, 13, 898-913.
- Barrera, P., Carreón, R. and Hugo J. de Boer (2018). A multi-level framework for metabolism in urban energy systems from an ecological perspective, resources. *Conservation and Recycling*, 132, 230-238.
- Bergbäck, B., Johansson, K. and Mohlander, U. (2001). Urban metal flows-a case study of Stockholm. *Water, Air and Soil Pollution Focus*, 1(3-4), 3-24.
- Boyden, S., Millar, S., Newcombe, K., O'Neill-Canberra, B. (1981). *The ecology of a city and its people: the case of Hong Kong*. Canberra: Australian National University Press.

- Broto, C, Allen A and Rapoport, E. (2012). Interdisciplinary perspectives on urban metabolism. *Journal of Industrial Ecology*, 16(6), 851–861.
- Brunner, H. Paul (2007). Reshaping urban metabolism. *Journal of Industrial Ecology*, 11, 11-13.
- Carréon, Jesús Rosales, and Worrell, Ernst (2018). Urban energy systems within the transition to sustainable development: a research agenda for urban metabolism, resources. *Conservation and Recycling*, 132, 258–266.
- Castán Broto, V., Allen, A. and Rapoport, E. (2012). Interdisciplinary perspectives on urban metabolism. *Journal of Industrial Ecology*, 16(6), 851–861.
- Codoban, Natalia and Kennedy, Christopher A. (2008). The metabolism of neighbourhoods, ASCE. *Journal of Urban Planning and Development*, 134(1), 21-31.
- Collins, Andrea and Flynn, Andrew (2007). Engaging with the ecological footprint as a decision-making tool: process and responses. *Local Environment*, 12(3), 295–312.
- Duan, Ning (2004). Urban material metabolism and its control. *Research of Environmental Sciences*, 17, 75-77.
- European Commission (2005). *Thematic strategy on the sustainable use of natural resources*. Brussels, Belgium, European Commission. SEC(2005) 1683.
- European Environment Agency (1996). *Europe's environment: the dobris assessment*. London.
- Fischer-Kowalski, Marina and Huttler, Walter (1997). Society's metabolism: the intellectual history of materials flow analysis part II, 1970–1998. *Journal of Industrial Ecology*, 2(4), 107–136.
- Georgi, Birgit and Uhel, Ronan (2009) *European environment agency ensuring quality of life in europe's cities and towns tackling the environmental challenges driven by european and global change*. European Environment Agency Report, Copenhagen. 30 Haziran 2018 tarihinde <https://www.eea.europa.eu/publications/quality-of-life-in-Europes-cities-and-towns> adresinden erişildi.
- Ghisellini, P., Cialani, C. and Ulgiati, S. (2016). A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*, 114, 11-32.
- Girardet, Herbert (1990). The metabolism of cities. In Cadman, D., Payne, G. (Eds.). *The living city: towards a sustainable future*. 170-180. London: Routledge.
- Grimm, N.B., Faeth, S.H., Golubiewski, N.E., Redman, C.L., Wu, J., Bai, X. and Briggs, J.M. (2008). Global change and the ecology of cities. *Science*, 3(58), 756–760.
- Haberl, Helmut (2001). The energetic metabolism of societies: part I: accounting concepts. *Journal of Industrial Ecology*, 5, 11-33.
- Han, W. , Geng, Y., Lu, Y., Wilson, J., Sun, L., Satoshi, O., Geldron, A. and Qian, Y. (2018). Urban metabolism of megacities: a comparative analysis of Shanghai, Tokyo, London and Paris to inform low carbon and sustainable development pathways. *Energy*, 155, 887-898.
- Hoornweg, Daniel and Kennedy, Christopher. (2012). Mainstreaming urban metabolism. *Journal of Industrial Ecology*, 16, 780-782.
- Huang, Shu-Li and Chen, Chia-Wen (2009). Urbanization and socioeconomic metabolism in Taipei. *Journal of Industrial Ecology*, 13, 75-93.
- Kennedy, C., Cuddihy, J. and Engel-Yan, J. (2007). The changing metabolism of cities. *Journal Of Industrial Ecology*, 11, 43-59.
- Kennedy, C., Pincetl, S. and Bunje, P. (2011). The study of urban metabolism and its applications to urban planning and design. *Environmental Pollution*, 159, 1965–1973.

- Krausmann, F., Haberl, H., Schulz, N.B., Erb, K.H., Darge, E., Gaube, V. (2003). Land-use change and socio-economic metabolism in Austria, part I: driving forces of land-use change 1950-1995. *Land Use Policy*, 20, 1-20.
- Lehtonen, Markku (2004). The environmental social interface of sustainable development: capabilities, social capital, institutions. *Ecological Economics*, 49(29), 199-214.
- Li, Huan and Kwan, Mei-Po (2018). Advancing analytical methods for urban metabolism studies. *Resources, Conservation & Recycling*, 132, 239–245.
- Li, Y.T., Zhang, Y., Li, S.S. and Yang, N.J. (2010), Ecological network model analysis of China's endosomatic and exosomatic societal metabolism. *Procedia Environmental Sciences*, 2, 1400-1406.
- Liang, Sai and Zhang, Tianzhu (2011). Urban metabolism in China: achieving dematerialization and decarbonization in Suzhou. *Journal of Industrial Ecology*, 15, 420-434.
- Lozano, Rodrigo (2008). Envisioning sustainability three-dimensionally. *Journal of Cleaner Production*, 16(17), 1838-1846.
- Minx, J.C., Creutzig, F., Medinger, V., Ziegler, T., Owen, A. and Baiocchi, G. (2011). *Developing a pragmatic approach to assess urban metabolism in europe, a report to the environment agency prepared by Technische Universität Berlin and Stockholm Environment, Institute, Climatecon Working Paper 01/2011*. Technische Universität Berlin.
- Moffatt, Ian (2000). Ecological footprints and sustainable development. *Ecological Economics*, 32, 359-362.
- Newcombe, K., Kalma, J.D. and Aston, A.R. (1978). The metabolism of a city: the case of Hong Kong. *AMBIO*, 7, 3-15.
- Newman, Peter (1999). Sustainability and cities: extending the metabolism model. in *Landscape and Urban Planning*, 44, 219–226.
- Niza, S., Rosado, L., and Ferrao, P. (2009). Urban metabolism. *Journal of Industrial Ecology*, 13(3), 384-405.
- Perrotti, Daniela and Stremke, Sven (2018). Can urban metabolism models advance green infrastructure planning? insights from ecosystem services research. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 1–17.
- Rosales, Carreón Jesús and Worrell, Ernst (2018). Urban energy systems within the transition to sustainable development. a research agenda for urban metabolism. *Conservation and Recycling*, 132, 258–266
- Schiller, Frank (2009). Linking material and energy flow analyses and social theory. *Ecological Economics*, 68, 1676-1686.
- Schulz, Niels B. (2007). The direct material inputs into Singapore's development. *Journal of Industrial Ecology*, 11(2), 117–131.
- Silva, Elisabete and Ning Wu (2012). Surveying models in urban land studies. *Journal of Planning Literature*, 27(2), 139-152.
- Swilling, Mark and Annecke, Eve (2012). *Just transitions: explorations of sustainability in an unfair world*. Japan: United Nations University Press.
- Tarr, A. Joel (2002) The metabolism of the industrial city: the case of Pittsburgh. *Journal of Urban History*, 28, 511–545.
- Warren-Rhodes, Kimberley and Koenig, Albert (2001). Escalating trends in the urban metabolism of Hong Kong 1971-1997. *AMBIO*, 30, 429-438.
- Wolman, Abel (1965). The metabolism of cities. *Scientific America*, 213(3), 179-190.

- Zhang, Y., Yang, Z.F. and Yu, X.Y. (2009). Ecological network and emergy analysis of urban metabolic systems: model development, and a case study of four Chinese cities. *Ecological Modelling*, 220, 1431-1442.
- Zhang, Yan (2013). Urban metabolism: a review of research methodologies. *Environmental Pollution*, 178, 463-473.